Mustafa Spahic

Povijest Islama

Povijest islama

PREDGOVOR

Za pripremu ove knjige korištene su skripte *Povijest islama za 1., 2., 3., 4. i 5. razred Gazi Husrev-begove medrese* i *Božiji poslanici* profesora Kasima ef. Hadžića, *Leksikon islama* Nerkeza Smailagića, *Duh islama* Fazlu Rahmana, *Islam i muslimani u Bosni i Hercegovini* grupe autora, *Bosna i Hercegovina od najstarijih vremena do kraja Drugog svjetskog rata* također od grupe autora, *Istorija Arapa* Filipa Hitija, Hamerove *Historije Turskoga (Otomanskoga) carstva*, kao i *Porijekla bosanskih muslimana dr. Muhameda Hadžijahića*, *Enciklopedije Leksikografskoga zavoda*, *Islamizacije Bosne i Hercegovine* autora Mehmeda Handžića, te svakako, *Muhammed a. s. - Život i djelo* Muhammeda Hamidullaha i *Muhammed a. s. i Kur'an* Osmana Nuri Hadžića.

Ova knjiga je pokušaj da se javnosti na jedan koherentan, kozistentan i sistematičan način prezentiraju i izlože događaji od Adema a. s. do kraja 20. stoljeća. U prvome dijelu tretirani su događaji od Adema a. s. do propasti Emevijja 750. godine, a druga od dolaska Abbasijja na vlast do kraja 20. stoljeća. Osnovna zamisao i cilj je da se islamska kultura i civilizacija učine dostupnom i preglednom na jednome mjestu, premda je tretiraju i drugi predmeti: **Bosanski jezik**, **Akaid**, **Islamska filozofija** i **Islamska umjetnost**. Naravno, ove knjige ne bi bilo bez pomoći stručnih suradnika, recenzenata, priređivača, lektora i vakifa, a njezino štampanje su svojim prilozima omogućili džemati iz Njemačke.

UVOD U POVIJEST ISLAMA

Kada su prvi čovjek **Ādem (a.s.)** i njegova žena **hazreti Havva** zakoračili u stvoreni svijet - *dunjaluk*, oni su zakoračili u povijest. Svaki čovjekov trag, otisak i ostvarenje u stvorenom svijetu, u okviru vremena i prostora, naziva se *povijest*. Tako su vrijeme i prostor jedina dva čovjekova zora, dva okvira i dvije tačke, između kojih i unutar kojih čovjek, kao svjesno, slobodno, umom, razumom i savješću obdareno biće, ostavlja svoje tragove i otiske u vremenu i prostoru. Jedan okvir - vrijeme, čovjek saznaje sistematskim i metodološkim proučavanjem povijesti pomoću komparacije i analogije, a prostor ili prirodu onakvu kakva jest, stvorenu od Boga, proučava zemljopis ili geografija. Ideal povijesti je da proučava događaje onakve kakvi jesu, kako su se stvarno dogodili i njihovo razumijevanje i smisleno povezivanje. Historija ima uže značenje od povijesti, jer historija skoro da nije ništa drugo nego hronologija državno-političkih događaja u vremenu i prostoru.

S druge strane, savremeni ili moderni čovjek o tri osnovna izvora spoznaje: ***Objavi***, ***Univerzumu*** i ***Povijesti*** skoro da ne zna ništa, ili sve što zna, zna na pogrešan način, kroz ideološko-političku sliku. Tako je u Evropi, posebno zbog mita i mitologije, nemoguće stići do *Objave*, zbog magije do *Religije*, zbog bogova do *jednog jedinog Boga*, zbog stvorenja do *Stvoritelja* i zbog historije do *povijesti*. **Naime, Evropa poznaje i priznaje historiju, a ne priznaje i odbacuje povijest.** To se najbolje ogleda kroz osnovnu evropsku premisu, *od Humanizma i Renesanse* (**Viko**) do danas, da Tvorac povijesti nije ni Bog ni Sudbina, već čovjek i ljudi pišu historiju i to kao pobjednici. Mora se znati bitna razlika između historije i povijesti da bi se shvatilo da Evropa ne poznaje i ne priznaje povijest već historiju kao što ne poznaje i ne priznaje ni *Božiju Objavu*, već mit i mitologiju. Dok je povijest razumijevanje i smisleno povezivanje događaja, kroz vrijeme i prostor, onakvi kakvi jesu, kakvi su se zbili i dogodili, historija je samo pokušaj čovjekove eksplikacije tih događaja, prilagođen ideološko-političkim i državnim interesima, namjerama i ciljevima pobjednika u ratu. Tako za Evropu događaji nikada nisu ono što sami po sebi jesu, već ono što evropski pobjednici žele i hoće da budu. "***Pobjednici pišu historiju***" uzvikuje evropski čovjek već pet stoljeća bez prestanka od humanizma i renesanse. Da bi Evropa prešla *iz historije u povijest*, ona prije toga, *mora iskoračiti iz mitologije u Objavu*, i *iz magije u religiju*. Kao sljedbenici Objave Kur'ana muslimani poznaju i priznaju povijest koja hoće da sazna istinu o događajima onakvim kakvi jesu i kakvi su uistinu bili, a ne kako ih slikaju pobjednici. Učenje o vjerovjesnicima i njihovim narodima, o načinu života, kraju i sudbinama tih naroda kao i: Kelimama, Poslanicama, Suhufima i Kitabima koje su primali raniji poslanici

naziva se ***Hijeropovijest - Kasas*** i to je velika tema Kur'ana. Sve te Poslanike i njihove narode Kur'an tretira kao jedinstvenu i neprekinutu ***Hijeropovijest - Kasas,*** kao istinite i stvarne događaje, a ne kao historiju ili ljudsko kazivanje; na temelju mita, izmišljanje i konstruiranje uljepšanih, pobjednicima prilagođenih, slika o tim događajima. Ti događaji kao istina, izneseni u Kur'anu svevremenska su pouka i poruka svim ljudima zato što se osnovni zakoni ljudskog života i naravi ne mijenjaju:

U kazivanjima o njima (vjerovjesnicima i prošlim narodima) pouka je za one koji su umom obdareni. Kur'an nije izmišljena besjeda, on priznaje da su istinite knjige prije njega objavljene, i objašnjava sve, i putokaz je i milost narodu koji vjeruje. **(12:111)**

Iskonska tradicija, jezgra, srčika i bit je, svjedoči Kur'an, u neizmjenjivoj i nezamjenjivoj formi podjednako objavljena svakom narodu u svakom vremenu i prostoru:

Mi objavljujemo tebi Muhammede kao što smo objavljivali Nūhu i vjerovjesnicima poslije njega, a objavljivali smo i Ibrāhīmu, i Ismāīlu i Ishāku i Jakūbu i unucima i Īsāu i Ejjūbu i Jūnusu i Hārunu i Sulejmānu, a Davūdu smo dali Zebūr - i poslanicima o kojima smo ti prije kazivali i poslanicima o kojima ti nismo kazivali, a Allah je sigurno s Mūsāom razgovarao, o poslanicima koji su radosne vijesti i opomene donosili da ljudi poslije poslanika ne bi nikakva opravdanja pred Allahom imali, a Allah je silan i mudar. **(4:163-165)**

U okviru iskonske neprekinute tradicije, jedinstvene, neizmjenjive, i nezamjenjive pouke i poruke Allah od svih vjerovjesnika isti ***Zavjet, Ugovor*** ili ***Testament*** uzima, koji su sve duše dale Allahu kada su stvorene:

I kad je Gospodar Bog iz kičmi Ādemovih sinova izveo potomstvo njihovo i zatražio od njih da posvjedoče protiv sebe: Zar Ja nisam Gospodar vaš?, oni su odgovarali: Jesi, mi svjedočimo - i to zato da na Sudnjem danu ne reknete - mi o ovome nismo ništa znali. Ili da ne reknete: Naši preci su prije nas druge Allahu ravnim smatrali a mi smo pokoljenje poslije njih. Zar ćeš nas kazniti za ono što su lažljivci činili. **(7:172 i 173)**

Taj iskonski zavjet, i neprekinuti ugovor koji su sve duše zajedno dale Allahu na dan stvaranja su morali prenositi svi božiji poslanici, kroz svako vrijeme i prostor, neovisno od cijene koštanja i to potpuno besplatno:

Mi smo od Vjerovjesnika zavjet njihov uzeli, i od Tebe, i od Nūha i od Ibrāhīma, i od Mūsāa i od Isāa, sina Merjemina, čvrst zavjet smo uzeli. **(33:7)**

وَإِذْ أَخَذْنَا مِنَ النَّبِيِّينَ مِيثَاقَهُمْ وَمِنكَ وَمِن نُّوحٍ وَإِبْرَٰهِيمَ
وَمُوسَىٰ وَعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ وَأَخَذْنَا مِنْهُم مِّيثَاقًا غَلِيظًا

Osnovna načela, principi, temelji i stubovi koji su prenošeni preko svakog poslanika svakom narodu, u svim vremenima, jesu:

1. Iman - vjerovanje:

Recite: Mi vjerujemo u Allaha i u ono što se objavljuje nama, i u ono što je objavljeno Ibrāhīmu, i Ismāīlu, i Ishāku i Jākūbu i unucima, i u ono što je dato Mūsāu i Isāu, i u ono što je dato vjerov-

jesnicima od Gospodara njihova. Mi ne pravimo nikakve razlike među njima i mi se samo Njemu pokoravamo. **(2:136)**

قُولُوٓا۟ ءَامَنَّا بِٱللَّهِ وَمَآ أُنزِلَ
إِلَيْنَا وَمَآ أُنزِلَ إِلَىٰٓ إِبْرَٰهِيمَ وَإِسْمَٰعِيلَ وَإِسْحَٰقَ وَيَعْقُوبَ وَٱلْأَسْبَاطِ
وَمَآ أُوتِىَ مُوسَىٰ وَعِيسَىٰ وَمَآ أُوتِىَ ٱلنَّبِيُّونَ مِن رَّبِّهِمْ
لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِّنْهُمْ وَنَحْنُ لَهُۥ مُسْلِمُونَ

Poslanik vjeruje u ono što mu se objavljuje od Gospodara njegova, i vjernici - svaki vjeruje u Allaha, i meleke Njegove, i knjige Njegove, i poslanike Njegove. Mi ne izdvajamo ni jednog od poslanika Njegovih. I svi oni govore: Allahu, čujemo i pokoravamo se: Oprosti nam, Gospodaru naš, Tebi ćemo se vratiti. **(2:284)**

2. Tevhid - monoteizam:

Prije tebe, Muhammede, ni jednog poslanika nismo poslali a da mu nismo objavili: Nema Boga osim Allaha, zato se Meni Allahu klanjajte. **(21:25)**

وَمَآ أَرْسَلْنَا مِن قَبْلِكَ مِن رَّسُولٍ إِلَّا نُوحِىٓ إِلَيْهِ أَنَّهُۥ لَآ إِلَٰهَ
إِلَّآ أَنَا۠ فَٱعْبُدُونِ

Reci! On je Allah Jedan Jedini! Allah je utočište svakom i Njemu se sve obraća. Nije nikog rodio i rođen nije, i niko Mu ravan nije. **(112:1-4.)**

Princip monoteizma je osnovni princip jedinstva svijeta života, stvanja i opstanka. Da nije tako, poremetila bi se ravnoteža u kozmosu, prirodi i ljudskom društvu.

Da zemljom i nebesima upravljaju drugi bogovi, a ne Allah, poremetili bi se. Pa nek je uzvišen Allah, Gospodar svemira, od onoga što Mu pripisuju! **(21:22)**

3. Robovanje Allahu i zavisnost o Njemu

Na principu vjere u Allaha i Tevhida ili monoteizma svaki poslanik, po Objavi, pozivao je ljude i narode da robuju i ovisni budu samo od Allaha.

I Adu - poslasmo brata njihova Hūda. O, narode moj!, govorio je on. Samo Allahu robujte i klanjajte se, Vi drugog Boga osim Njega nemate, Vi samo neistine iznosite. **(11:50)**

وَإِلَىٰ عَادٍ أَخَاهُمْ هُودًا
قَالَ يَٰقَوْمِ ٱعْبُدُوا۟ ٱللَّهَ مَا لَكُم مِّنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُۥٓ إِنْ أَنتُمْ
إِلَّا مُفْتَرُونَ

4. Četvrti princip jest organizacija cjelokupnog života na temelju robovanja Allahu i negaciji širka (politeizma ili kufra - nevjerovanja).

Mi smo svakom narodu poslanika poslali: Allahu se klanjajte i način života na tom principu organizirajte, a kumira i idolatrije se klonite kao i života na tim osnovama! I bilo je među njima onih kojima je Allah na pravi put ukazao, a i onih koji su zaslužili da ostanu u zabludi, zato putujte po svijetu da vidite kako su završili oni koji su poslanike u laž utjerivali. **(16:36)**

وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِي كُلِّ أُمَّةٍ رَّسُولًا أَنِ اعْبُدُوا اللَّهَ
وَاجْتَنِبُوا الطَّاغُوتَ فَمِنْهُم مَّنْ هَدَى اللَّهُ وَمِنْهُم مَّنْ حَقَّتْ عَلَيْهِ
الضَّلَالَةُ فَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانظُرُوا كَيْفَ كَانَ
عَاقِبَةُ الْمُكَذِّبِينَ

U vjeru - islam nije dozvoljeno silom nagoniti - pravi put se jasno razlikuje od zablude! Onaj ko ne vjeruje u šejtana, a vjeruje u Allaha i organizira svoj život na toj vjeri - drži se za najčvršću vezu, koja se neće prekinuti - a Allah sve čuje i zna. **(2:256)**

5. U okviru univerzalne Allahove Pravde, Reda i Poretka Allah je svakom čovjeku i narodu dao istu mogućnost da vjeruje putem slanja Objava i poslanika.

Svaki narod je imao poslanika, i kad poslanik njihov dođe među njih, njima će biti pravedno presuđeno, nasilje im neće biti učinjeno. **(10:47)**

وَلِكُلِّ
أُمَّةٍ رَّسُولٌ فَإِذَا جَاءَ رَسُولُهُمْ قُضِيَ بَيْنَهُم بِالْقِسْطِ وَهُمْ
لَا يُظْلَمُونَ

A mi nijedan narod nismo kaznili dok mu poslanika nismo poslali **(17:15)**

Osnovna dužnost poslanikā je bila da ljudima prenesu Allahove Objave, vjerozakone, moralna načela, upute, pouke i poruke.

I prije tebe smo poslanike slali i žene i porod im davali. I nijedan poslanik nije donio nijedno čudo sa sobom već Allahovom voljom. Svako doba imalo je Knjigu. Allah je dokidao što je htio, a ostavljao je što je htio, u Njega je glavna Knjiga. **(13:38-39)**

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلًا مِّن قَبْلِكَ وَجَعَلْنَا لَهُمْ أَزْوَاجًا وَذُرِّيَّةً
وَمَا كَانَ لِرَسُولٍ أَن يَأْتِيَ بِآيَةٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ لِكُلِّ أَجَلٍ كِتَابٌ
يَمْحُو اللَّهُ مَا يَشَاءُ وَيُثْبِتُ وَعِندَهُ أُمُّ الْكِتَابِ

6. Sve poslanike Allah je svojom Voljom i Odredbom izabrao ljudima

Kao Allahov izbor svi poslanici i vjerovjesnici su primjeri, ogledala i uzori vjernicima u svim stvarima vjere i po svim pitanjima etike:

Vi u Allahovom poslaniku imate divan uzor za onoga koji se nada Allahovoj milosti i nagradi na onom svijetu, i koji često Allaha spominje **(33:21)**

لَّقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِّمَن كَانَ يَرْجُوا
اللَّهَ وَالْيَوْمَ الْآخِرَ وَذَكَرَ اللَّهَ كَثِيرًا ۝

Divan uzor za vas je Ibrāhīm i oni koji su uz njega bili kad su narodu svome rekli: Mi s vama nemamo ništa, a ni sa onima kojima se, umjesto Allahu, klanjate. **(60:4)**

قَدْ كَانَتْ لَكُمْ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ فِي إِبْرَاهِيمَ وَالَّذِينَ مَعَهُ إِذْ قَالُوا لِقَوْمِهِمْ
إِنَّا بُرَءَٰؤُا مِنكُمْ وَمِمَّا تَعْبُدُونَ مِن دُونِ اللَّهِ كَفَرْنَا بِكُمْ وَبَدَا بَيْنَنَا
وَبَيْنَكُمُ الْعَدَاوَةُ وَالْبَغْضَاءُ أَبَدًا حَتَّىٰ تُؤْمِنُوا بِاللَّهِ وَحْدَهُ إِلَّا قَوْلَ إِبْرَاهِيمَ
لِأَبِيهِ لَأَسْتَغْفِرَنَّ لَكَ وَمَا أَمْلِكُ لَكَ مِنَ اللَّهِ مِن شَيْءٍ رَّبَّنَا عَلَيْكَ
تَوَكَّلْنَا وَإِلَيْكَ أَنَبْنَا وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ

Vama su Allahovi poslanici divan uzor - onima koji žele Allaha i Onaj svijet, a onaj koji leđa okrene - pa Allah zaista nije ni o kome ovisan i On je Jedini hvale dostojan.! **(60:6)**

لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِيهِمْ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِّمَن كَانَ يَرْجُوا اللَّهَ وَالْيَوْمَ الْآخِرَ
وَمَن يَتَوَلَّ فَإِنَّ اللَّهَ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ

U pravu je jedan mislilac kada kaže: "*Kada vjerovjesnici ne bi bili uzori ljudima čovječanstvo bi izgubilo svaku nadu.*" (**Rože Garodi**). Vjerovjesnici su jedini ljudi koji su u potpunosti radili ono što su učili i govorili. To su jedini ljudi na stalnom dobitku što se o njima više sazna, a svi drugi gube. Zato mi ljudsku povijest i ne razumijevamo drukčije nego kao ljudske reakcije, u vremenu i prostoru, na Božije poslanike i poruke koje su oni, od Allaha, ljudstvu dostavljali. U osnovi sve ljudske reakcije, na te poruke i poslaničke misije bile su negacija i odbijanje od većine i prihvatanje od manjine.

Kur'an *Kasasom* - hijeropoviješću i jedinim ispravnim metodom u društvenim disciplinama, komparacijom i analogijom, ukazuje na sudbine tih naroda, kroz povijest i vrijeme, na Božije Objave i vjerovjesničke misije. U okviru sociološkog plana, na temelju *Kasasa - hijeropovijesti*, analogijom i komparacijom, najlakše se uočavaju i kolektivne

stereotipije, zablude, poroci, magija, idolatrija, pogubni običaji, slijepi tradicionalizam i njihov utjecaj na čovjekovu ličnost, svijest, um, razum, osjetila, srce i duše, kao i krajnje posljedice koje one izazivaju. Da bi čovjek vidio svoje lice, on se mora ogledati u ogledalu. *Kur'anski Kasas ili hijeropovijest,* metodom komparacije i analogije, to je ogledalo, ibret, pouka, poruka i učiteljica:

Prije vas su mnogi narodi bili i nestali, zato putujte po svijetu i posmatrajte kako su završili oni koji su poslanike u laž ugonili. **(3:137)**

قَدْ
خَلَتْ مِن قَبْلِكُمْ سُنَنٌ فَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانظُرُوا
كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكَذِّبِينَ

- *ili historia est magistra vitae* - historija je učiteljica života, pouka i poruka samo za one koji pameti, srce, dušu, um, razum i neblokirana osjetila imaju. Temelj povijesti u islamu jest *hijeropovijest - Kasas* ili *sveukupni život božijih poslanika i sudbine njihovih naroda kojima se nadodaje ljudski razum, osjetila i teorija povijesnog proučavanja, putem komparacije i analogije, svih događaja kroz vrijeme i prostor onakvi kakvi su bili i dogodili se.*

Zato, ne slučajno, ovaj udžbenik započinje sa *hijeropoviješću* ili *životom božijih poslanika u Kur'anu navedenih*: Ādema, Idrīsa, Nūha, Hūda, Sāliha, Ibrāhīma, Lūta, Ismāila, Ishāka, Jākūba, Jūsufa, Ejjūba, Šu'ajba, Mūsāa, Hārūna, Dāvūda, Sulejmāna, Iljāsa, Eljesea, Jūnusa, Zul-Kifla, Uzejra, Zul-Karnejna, Lukmāna, Zekerijjāa, Jahjāa, Isāa i Muhammeda a.s. Dakle, povijest nije ništa drugo nego proučavanje života i događaja svih naroda, kroz vrijeme i prostor, na osnovu *Kur'anskog Kasasa* - hijeropovijesti i dva bitna metoda komparacije i analogije, u ime Allaha, i na korist ljudi. To je islamska povijest ili *Sīra.* Kada tako pristupimo povijesti uz, Allahovu pomoć i korišćenje povijesne metodologije, dolazimo do razumijevanja i smislenog povezivanja o događajima i sudbinama prošlih naroda. Oni koji su potpuno odbijali Allahove Objave i vjerovjesničke misije, kazuje Kur'an, završavali su ovako:

I koliko smo naselja uništili, čiji su žitelji griješni bili, i ona su opustjela, samo su ruševine ostale! I koliko bunareva ima zapuštenih, i koliko visokih palata ima praznih! Zašto oni po svijetu ne putuju pa da srca njihova shvate ono što treba da shvate i da uši njihove čuju ono što treba da čuju, ali oči nisu slijepe, već srca u grudima. **(22: 45-46)**

Više na zemlji ima uništenih i nestalih naroda nego živih i postojećih. Uglavnom, svi narodi koji su u potpunosti poricali Božije poslanike i odbacivali Objave, uništeni su. Takvi su: Ād, Semūd, Medjen, Ejkā, Tubbā, Irem, Ress, Nūhov, Ibrāhīmov itd.

I Ād je smatrao lažnim poslanike. Kad im brat njihov Hūd reče: Kako to da se Allaha ne bojite? Ja sam vam sigurno poslanik pouzdani, zato se bojte Allaha i slijedite moj put! Za ovo od vas ne tražim nikakve nagrade. Mene će Gospodar svjetova nagraditi. **(26:123-127)**

Kur'an poziva sve ljude da putuju i da na osnovu razuma i osjetila povijesnom teorijom - *Nezarom* proučavaju događaje i sudbine naroda kroz vrijeme i prostor:

Zašto ne putuju po svijetu pa da vide kako su završili oni prije njih? Oni su bili od njih jači. I zemlju su orali i obrađivali je više nego što je obrađuju ovi, i poslanici su im donosili jasne dokaze. Allah im nije učinio nepravdu, sami su sebi nepravdu nanijeli. Oni koji su zlo činili, završit će najužasnijom patnjom, zato što su Allahove riječi poricali i što su ih ruglu izrugivali. **(29: 9-10)**

Zašto oni ne putuju po svijetu da vide kako su završili oni prije njih, koji su bili jači od njih - Allahu ne može ništa umaći ni na nebesima ni na Zemlji, On uistinu sve zna i sve može" **(35:44)**

Vi ste kao i oni prije vas! Oni su jači od vas bili i više su blaga i djece imali i slatkim životom su živjeli, a i vi slatkim životom živite isto kao što su oni prije vas živjeli, i vi se upuštate u nevaljalštine kao što su se i oni upuštali. To su oni čija će djela biti poništena i na ovom i na onom svijetu: Njima propast predstoji. Zar do njih nije doprla vijest o onima prije njih: O narodu Nūhovu, i o Ādu i o Semūdu, i o narodu Ibrāhīmovu, i o stanovnicima Medjena, i o onima čija su naselja izvrnuta? Poslanici njihovi su im jasne dokaze donosili i Allah im nije učinio nikakvu nepravdu, nego su je oni sami sebi nanijeli. **(9:69-70)**

U okviru Allahove Svemoguće, Sveznajuće i Sveobuhvatne Volje Sveodređenja, Reda i Poretka, svaki narod kao i čovjek pojedinac, ima svoje vrijeme i rok trajanja.

Reci sam od sebe ne mogu nikakvu štetu otkloniti, a ni neku korist sebi pribaviti, biva onako kako Allah hoće! Svaki narod ima konac i kraj i kad konac njegov dođe - ni za tren ga neće moći ni odložiti ni ubrzati. **(10:49)**

Dok narodi postoje i žive na dunjaluku u vremenu i prostoru, u okviru univerzalnog Reda, Poretka i Ravnoteže - *ekvilibrijuma*, Allah suzbija i zaustavlja narode jedne drugima i tako održava Red, Poredak i ravnotežu u ljudskom svijetu.

I oni ih Allahovom voljom, poraziše, i Dāvud ubi Džālūta, i Allah mu dade i vlast, i vjerovjesništvo, i nauči ga onome čemu je on htio, a da Allah ne suzbija ljude, jedne drugima, na Zemlji bi, doista nered nastao - ali Allah je dobar svim svjetovima. **(2:252)**

A da Allah ne suzbija neke ljude drugima, do temelja bi bili porušeni: manastiri i crkve i havre a i džamije u kojima se mnogo spominje Allahovo ime. A Allah će sigurno pomoći one koji vjeru njegovu pomažu - ta Allah je zaista moćan i silan. **(22:40)**

U okviru ravnoteže u svijetu i suzbijanja jednih naroda drugima, Allah uz svoju Odredbu, pomoć i milost često učini pobjednicima manje skupine ljudi koji su na pravom putu nad skupinama ljudi koji su mnogobrojniji ali u zabludi.

Mi danas ne možemo izići na kraj s Džālūtom i vojskom njegovom! Ali oni koji su tvrdo vjerovali da će pred Allaha izići rekoše: Koliko su puta malobrojne čete, Allahovom voljom nadjačale mnogobrojne čete - a Allah je na strani izdržljivih. **(2:249)**

Kako je Allah (dž.š.) vjerovjesnike i poslanike izabrao, odredio, i učinio ogledalima, primjerima i uzorima ljudima u svim stvarima vjere i po svim pitanjima etike tako je muslimane ili njihove ummete učinio ogledalima i primjerima drugim ljudima i narodima.

Vi ste ummet najbolji od svih koji se ikada pojavio: Tražite da se čine dobra djela a od nevaljalih odvraćajte i u Allaha vjerujete. A kad bi sljedbenici Knjige ispravno vjerovali bilo bi bolje za njih. Ima ih i pravih vjernika, ali su većinom nevjernici. **(3:110)**

كُنتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ
بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنكَرِ وَتُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَوْ آمَنَ
أَهْلُ الْكِتَابِ لَكَانَ خَيْرًا لَّهُم مِّنْهُمُ الْمُؤْمِنُونَ وَأَكْثَرُهُمُ
الْفَاسِقُونَ

I tako smo od vas (ummeta) stvorili pravednu zajednicu - zajednicu srednjeg puta, da budete svjedoci i ogledala protiv ostalih ljudi, i da poslanik bude protiv vas svjedok. **(2:143)**

وَكَذَٰلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا
لِّتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ وَيَكُونَ الرَّسُولُ عَلَيْكُمْ
شَهِيدًا وَمَا جَعَلْنَا الْقِبْلَةَ الَّتِي كُنتَ عَلَيْهَا إِلَّا لِنَعْلَمَ مَن
يَتَّبِعُ الرَّسُولَ مِمَّن يَنقَلِبُ عَلَىٰ عَقِبَيْهِ وَإِن كَانَتْ لَكَبِيرَةً إِلَّا
عَلَى الَّذِينَ هَدَى اللَّهُ وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُضِيعَ إِيمَانَكُمْ إِنَّ
اللَّهَ بِالنَّاسِ لَرَءُوفٌ رَّحِيمٌ

Cijena življenja i svjedočenja Allahove Objave, Upute i Poruke kao i ogledala u stvarima i pitanjima vjere i etike je bolna, visoka, teška, ali i časna i jedini Ugovor koji na oba svijeta donosi dobro i korist: na dunjaluku častan, uspravan i dostojanstven život, a na Ahiretu Allahovu nagradu i milost.

O visini te cijene neka kao ilustracija posluži činjenica kroz komparaciju i analogiju da Zapadna Evropa od XI. stoljeća nikada ni od koga nije izvana napadana i ugrožavana, a islamske zemlje i narodi u XI. stoljeću pretrpjeli su inkviziciju i devastaciju na Siciliji, Sardiniji, Korzici i Južnoj Italiji, deset križarskih ratova. U XII. i XIII. stoljeću na tlu Sirije, Palestine, Egipta i Tunisa organiziranih od Crkve, najezdu Mongola u XIII. stoljeću i njihova razaranja i rušenja pa čak i dvomilionskog Bagdada kakva do tada ljudski rod nije zabilježio, najezdu i rušenja od strane Tatara u XIV. i početkom XV. stoljeća svega na Istoku što Mongoli nisu porušili, potpunu i totalnu inkviziciju nad muslimanima Španije u XIV., XV. i XVI. stoljeću, deset genocida na Balkanu od XVII. do XX. stoljeća kao i kolonijalizaciju svih islamskih zemalja i naroda.

Tako 11. novembra 1918. godine, kada je završen Prvi svjetski rat, nije postojala nijedna nezavisna islamska zemlja i muslimanski narod u svijetu.

Dvadeseto stoljeće je period borbe islamskih zemalja i muslimanskih naroda za političku, privrednu, kulturnu, ekonomsku i društvenu emancipaciju i oslobođenje. Pa ipak, islam je jedina religija čiji broj pripadnika nikada jučer nije bio koliki je danas, a sutra koliki je jučer. Uvijek ih je više. Ta činjenica, pored Kur'ana i Sunneta, najbolje je svjedočanstvo koliko se islam ne širi interesima i silom kao što mu to pripisuju oni koji to sami čine zaboravljajući ili neznajući izričito mišljenje ***La ikrahe fi dinn*** **(2:256)**

Pored svih iskušenja, muslimani svijeta, kao primjeri i ogledala ljudima, u svojim životima promiču i svjedoče i one poruke iskonske, jedinstvene i neprekinute tradicije ljudskog roda koje najviše iritiraju neprijatelje islama i muslimana, a to su: **šerijat, etiku i obrede**.

Allah vam u vjeri propisuje isti šerijat koji je propisan Nūhu i onaj što je objavljen Tebi Muhammede i ono što smo kao šerijat naredili Ibrāhīmu, Mūsāu i Isāu. Pravu vjeru ispovijedajte i slijedite i u tome se ne podvajajte. **(62:13)**

شَرَعَ لَكُم مِّنَ الدِّينِ مَا وَصَّىٰ بِهِ نُوحًا وَالَّذِي
أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ وَمَا وَصَّيْنَا بِهِ إِبْرَاهِيمَ وَمُوسَىٰ وَعِيسَىٰ
أَنْ أَقِيمُوا الدِّينَ وَلَا تَتَفَرَّقُوا فِيهِ كَبُرَ عَلَى الْمُشْرِكِينَ
مَا تَدْعُوهُمْ إِلَيْهِ اللَّهُ يَجْتَبِي إِلَيْهِ مَن يَشَاءُ وَيَهْدِي إِلَيْهِ مَن
يُنِيبُ

I učinismo ih vjerovjesnicima i imamima da upućuju prema zapovijedi našoj i objavismo im da čine dobra djela i da zekjat udjeljuju, a samo su se nama klanjali. **(21:73)**

Islam i muslimani, pokazuje povijest unazad IX stoljeća, ne ugrožavaju nikog. Nažalost, muslimane ugrožavaju i napadaju mnogi i to samo zato što su muslimani. Islam i muslimani priznaju druge religije, a njihovi pripadnici ne priznaju muslimane, njihovu Objavu i Poslanika. U tome je sigurnost za nemuslimane od muslimana, i neizvjesnost muslimanima od nemuslimana.

1
ĀDEM A.S.
PO BIBLIJI ĀDAM (930 GODINA)

Prvi od Allaha stvoreni čovjek i prvi vjerovjesnik koji je primio prvu Objavu ili Suhufe bio je Ādem (a.s.). On je kao i njegova žena h. Havva stvoren od istovjetnog nefsa ili istovjetne supstance. Od h. Ādema kao prvog čovjeka, prvog vjerovjesnika, prvog primaoca Suhùfa i prvog primjenitelja šerijata i njegove žene Havve, razvio se kasnije cijeli ljudski rod:

O ljudi, bojte se Gospodara svoga, koji vas od jednog čovjeka stvara, a od njega je i drūgu njegovu stvorio, i od njih dvoje mnoge muškarce i žene rasijao. **(4:1)**

يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُم مِّن نَّفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا
زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَاءً ۚ وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي تَسَاءَلُونَ

Allah je prvog čovjeka stvorio od gline, blata, prašine, dakle od zemlje. Prvi čovjek nema ni oca ni majke, dakle roditelje, niti se razvija iz majmunske vrste kako tvrdi teorija evolucije, već ga direktno Allah stvara po principu ***budi i on biva***:

To je Allah koji sve savršeno stvara, koji je prvog čovjeka stvorio od ilovače - a potomstvo njegovo stvara od kapi hude tekućine, zatim mu savršeno udove uobliči i život mu udahne, i On vam sluh i vid i pameti daje, a kako vi malo zahvaljujete **(32:7-9), (35:11, 40:67)**

Čovjekove pojave na zemlji nema bez direktne Allahove intervencije kao Stvoritelja. Kasnije, nakon prvog bračnog para Ādema i Havve, od njih se razvija čovječanstvo, jer su ljudi i žene bića iste vrste, stvoreni u parovima muško-žensko, pa se oplođavaju, rađaju i umnožavaju. Da je hazreti Ādem prvi stvoreni čovjek svjedoči slijedeći ajet:

Mi smo Ādema stvorili i onda mu oblik dali, a poslije melekima rekli: Poklonite mu se! i oni su se poklonili, a Iblis nije, on nije htio da sedždu učini. **(7:11)**

وَلَقَدْ خَلَقْنَاكُمْ ثُمَّ صَوَّرْنَاكُمْ ثُمَّ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ
اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ لَمْ يَكُن مِّنَ السَّاجِدِينَ

Kada je Allah stvorio Ādema, dao mu najljepši oblik i udahnuo u njega *rūh - duh*, tada je melekima naređeno da mu učine sedždu. Kada je zapravo Allah stvorio svijet, život, univerzum, nebesa, zemlju, biljke, životinje i čovjeka, to još niko nije ustanovio. Kur'an

muslimane uči ko je sve stvorio i zašto je stvorio a ne kada je i kako je to stvorio jer to se tiče isključivo Stvoritelja. Stvoritelj svega je Allah i ništa nije stvorio radi igre i zabave, nego sa ciljem i svrhom da Ga veliča, slavi i potvrđuje. Kada je Allah stvorio čovjeka, on ga je izabrao i odredio za *halifu - povjeritelja* na zemlji nad drugim bićima podučivši ga imenima i pojmovima svih stvari, te naredivši melekima da mu učine sedždu **(2:31-34, 7:11, 17:61, 18:50 i 20:116)**.

Meleki pitaju Allaha: Kako će učiniti sedždu čovjeku koji će na zemlji nered činiti i krv prolijevati a oni neprestano veličaju i slave Allaha, na što su dobili odgovor: *Ja znam ono što vi ne znate.* **(2:30-31)**

وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَٰٓئِكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً قَالُوٓا
أَتَجْعَلُ فِيهَا مَن يُفْسِدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَآءَ وَنَحْنُ نُسَبِّحُ
بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ قَالَ إِنِّيٓ أَعْلَمُ مَا لَا تَعْلَمُونَ ۝ وَعَلَّمَ
ءَادَمَ الْأَسْمَآءَ كُلَّهَا ثُمَّ عَرَضَهُمْ عَلَى الْمَلَٰٓئِكَةِ فَقَالَ أَنۢبِـُٔونِي
بِأَسْمَآءِ هَٰٓؤُلَآءِ إِن كُنتُمْ صَٰدِقِينَ

Iblīs kao šejtan - sotona, uzoholio se i odbio izvršiti Allahovu Odredbu činjenja sedžde Ādemu, jer je on stvoren od ilovače, a šejtan od vatre. Po toj osnovi, on sebe smatra višim od čovjeka:

Zašto se nisi poklonio kad sam ti naredio? - upita On. Ja sam bolji od čovjeka - reče Iblīs Stvoritelju. Mene si od vatre stvorio a čovjeka od ilovače. **(7:12)**

قَالَ مَا مَنَعَكَ أَلَّا تَسْجُدَ إِذْ أَمَرْتُكَ قَالَ أَنَا۠ خَيْرٌ مِّنْهُ خَلَقْتَنِي مِن نَّارٍ
وَخَلَقْتَهُۥ مِن طِينٍ

Oholog šejtana, poniženog i pokuđenog, Allah proklinje i progoni iz Dženneta zbog neposlušnosti a on se kune Allahu da će napadati ljude sprijeda i straga, zdesna i slijeva i tako ih odvraćati od Allahovog puta. **(7:17)**

Šejtan ljude zavodi i u zabludu odvodi svojim glasom, udruživanjem u imetke i djecu njihovu, te usmjerava na njih svoju konjicu i pješadiju **(17:61-65)**. Za Iblīsa se u Kur'anu kaže da je džin koji se ogriješio od svoga Stvoritelja. **(18:50)**. Allah upozorava čovjeka da je Iblīs neprijatelj njemu i njegovoj ženi. **(20:117)**

Prvo boravište hazreti Ādema i hazreti Havve, po Kur'anu, bio je Džennet. U Džennetu su imali sve jesti i piti, a zabranjeno im je bilo približavanje samo jednom stablu da ne bi postali griješnici i od šejtana zavedeni u zabludu **(2:35 i 7:19)**. U Džennetu nisu ni u čemu oskudijevali: nisu osjećali ni glad ni žeđ, ni žegu ni studen, niti su znali za

golotinju **(20:118-19)**. Šejtan ih ne ostavlja na miru i želi da se oni na bilo koji način približe, od Allaha, zabranjenom drvetu. On im prikriva sva džennetska dobra i blagodati, ali ih stalno navraća i u svijest im unosi zabranjeno drvo. Tvrdi im da im je drvo zabranjeno samo zato da ne bi postali meleki, besmrtni i vječni i zadobili vlast koja nikada neće propasti. Ako se približe zabranjenom drvetu, šejtan im obećava besmrtnost, postajanje melekima i vlast koja nikada neće propasti. Aduti prevare kod šejtana, za Ādema i Havvu, su promjena vrste, nuđenje vječnosti i neprolazne vlasti **(7:20-24, 20:123)**.

فَوَسْوَسَ لَهُمَا الشَّيْطَانُ لِيُبْدِيَ لَهُمَا مَا وُورِيَ
عَنْهُمَا مِن سَوْآتِهِمَا وَقَالَ مَا نَهَاكُمَا رَبُّكُمَا عَنْ هَٰذِهِ الشَّجَرَةِ إِلَّا أَن
تَكُونَا مَلَكَيْنِ أَوْ تَكُونَا مِنَ الْخَالِدِينَ

Kada su se približili zabranjenom drvetu, hazreti Ādem i Havva nisu postali ni meleki ni besmrtni, niti su zadobili neprolaznu vlast, nego su pogriješili i najedanput ostali goli, jer su prekršili Allahovu Odredbu i prekoračili dozvoljene granice. Po Kur'anu šejtan ih je oboje zaveo i na grijeh naveo, a po Bibliji Eva je navela Adama na zabranjeno drvo **(7:22)**. Ovo je nepravda i šovinizam Biblije prema ženi u odnosu na muškarca i njihov ravnopravan tretman u Kur'anu. Kada su se približili zabranjenom drvetu, oni su po kršćanskom učenju počinili tzv. *istočni grijeh* koji prelazi na sve ljude do rođenja Isusa, koji po kršćanstvu prekida istočni grijeh i postaje iskupitelj i spasitelj ljudskog roda. Po islamu, grijesi s čovjeka na čovjeka i s generacije na generaciju se ne prenose. Poslije počinjenog grijeha zavedeni Ādem i hazreti Havva su protjerani iz Dženneta na zemlju **(2:36)**, ali su se odmah pokajali Allahu **(2:37)**. Od kada i gdje hazreti Ādem sa ženom a kasnije i sa potomcima živi, na zemlji, ljudima nije poznato i oni o tome samo nagađaju. Međutim, kroz slučaj Ādemovog i Havvinog šejtanskog zavođenja, Allah u Kur'anu upućuje sve generacije ljudskog roda i upozorava na to kako da ih šejtan nikako i nikada ne zavede **(7:27)**. Muslimani pored čvrste vjere u Allaha, dobrih djela, življenja u okviru šerijata i moralno-etičkog ponašanja, da bi bili sačuvani i spašeni od prokletog šejtana, trebaju stalno učiti ***Euzu billu***. U nekim djelima piše da je hazreti Ādem po izgonu iz Dženneta prvo vrijeme boravio u Indiji, a hazreti Havva u Džidi. Ādemu je bilo teško bez hazreti Havve i Allah mu primi dovu, sastavi ih i oprosti im **(2:37)**. Za razliku od Ādema i Havve, šejtan kada griješi nikada se Allahu ne kaje, nego traži od Allaha rok u griješenju do dana proživljenja **(7:14)**.

1.1. ĀDEMOVI SINOVI

Svi se ljudi po krvno-srodničkoj ili biološkoj osnovi osim Isā (a.s.) nazivaju *Benī Ādem - Sinovi ili potomci Ādemovi*. Ipak, Kur'an spominje i Ādemove vlastite sinove, samo što ih ne imenuje **(5:27)**. U Ādema (a.s.) rađalo se uvijek po dvoje djece blizanaca - muško i žensko. Ni jedan brat nije mogao oženiti sestru blizankinju. **Kābil** je htio da oženi sestru

blizankinju koja je po vjerozakonu pripadala bratu **Hābilu**. On je u bratu, a ne u Allahovom zakonu, vidio zapriјeku za ostvarenje svoje želje. Strast ga je zaslijepila i on ubija brata kada mu kurban nije primljen: *I strast njegova navede ga da ubije brata svoga, pa ga on ubi i postade jedan od izgubljenih.* **(5:30)**

Tu se začinje i obred dženaze poslije Allahove intervencije preko gavrana: *Allah onda posla jednog gavrana da kopa po zemlji da bi mu pokazao kako da zakopa mrtvo tijelo brata svoga. Teško meni! povika on zar i ja ne mogu, kao ovaj gavran da zakopam mrtvo tijelo brata svoga! I pokaja se.* **(5:31)**

Po šerijatu Ādema (a.s.) bilo je zabranjeno ženiti se sa majkom, kćerkom i sestrom blizankinjom. Na osnovu kur'anskih ajeta i vjerodostojnih hadisa Ādem (a.s.) je bio sigurno prvi čovjek i prvi božiji poslanik i to jedan od šest *Ulul-azm - Poslanika Odluke*. To potvrđuju kur'anski ajeti koji se odnose na njega **(20X:122)**, zatim, *Allah ga je izabranikom učinio i oprostio mu,* **(3:33)**, odabrao i odlikovao njega Nūha, Ibrāhīmovu i Imrānovu porodicu nad ostale ljude. Njemu je Allah naredio, ali je on nenamjerno Odredbu zaboravio **(20:115)**. Njegov nenamjerni ***zaborav-nisjan*** je opće svojstvo ***čovjeka- insana*** ili onog koji zaboravlja nenamjerno. Ādem je dugo proživio na zemlji i izrodio veliki porod. Kao vjerovjesnik primio je deset suhufa a objavljivane su mu i kelime. Po nekim djelima on je imao trećeg sina koji se zvao **Šit**, koji je navodno poslije smrti hazreti Ādema postao božiji poslanik i primio pedeset suhufa. Tvrdi se da je Šit prvi sagradio ***Ka'bu*** i borio se protiv ***Kabilovog potomstva.***

1.2. BIBLIJA O ADAMU (ĀDEMU) I EVI (HAVVI)

Prema knjizi postanka u Bibliji, Stari zavjet, Bog je stvorio čovjeka *"Na svoju sliku, sebi slična"* (izvor antropomorfizma) stvorio je i ženu mu Evu: *"Od rebra što ga je uzeo čovjeku."* Zmija je nagovorila Evu na zabranjeni plod a Eva Adama. Zbog njihovog grijeha slijedi izgon iz raja da obrađuju zemlju. Njihov grijeh je prešao na cijelo čovječanstvo. Od tog grijeha jevrejski narod, po njihovom vjerovanju, spašava **Mesija** i pomiruje Jevreje sa **Bogom Jahveom**. Za kršćane je **Krist Mesija** spasitelj i iskupitelj. Po Bibliji **Kain** (Kabil) je bio zemljoradnik a **Abel** (Habil) stočar. Ādem je po Bibliji živio 930 a njegov sin Šet (Šit) 912 godina.

2
IDRĪS A.S.
PO BIBLIJI (HENOK 365) - HERMES

Idrīs (a.s.) u Kur'anu se spominje na dva mjesta: *I spomeni u Knjizi Idrīsa! On je bio istinoljubiv, vjerovjesnik, i Mi smo ga na visoko mjesto digli.* **(19:56-57)**

وَاذْكُرْ فِي الْكِتَابِ
إِدْرِيسَ إِنَّهُ كَانَ صِدِّيقًا نَبِيًّا ● وَرَفَعْنَاهُ مَكَانًا عَلِيًّا

I Ismāīlu, i Idrīsu i Zulkiflu, a svi su oni bili strpljivi. I obasusmo ih milošću Našom, oni doista bijahu dobri **(21:85-86)**

Ovi ajeti nedvosmisleno potvrđuju da je Idrīs Allahov vjerovjesnik. On je kao iskren musliman i Allahov vjerovjesnik pozivao sunarodnike u pravu vjeru. U vjerovjesničkoj misiji nailazi na poteškoće, ali je bio uporan i strpljiv, čemu ga je Allah uputio, pa se oslanjajući na Allaha nije pokolebao. U nekim djelima se ističe da je on prvi čovjek koji je počeo pisati, šiti i krpiti. Prije toga ljudi su se umotavali u životinjske kože. Primio je 30 suhufa i potječe iz petog koljena Šita.

2.1. BIBLIJA O HENOKU (IDRISU)

Biblija naziva Idrīsa (a.s.) **Henok** i kaže da je on sin od Šetovog praunuka **Jereda: Šet - Enoš, Kenan, Mahalalel, Jered i Henok**. U Bibliji se o Heneku govori u *Knjizi postanka* **(5:18-24)**, te u *Poslanici o Židovima.* Po Bibliji Henok je "hodio sa Bogom." U Poslanici o Židovima on spada u primjere žive vjere: *"Vjerom je prenesen tako da nije vidio smrti. Nije mogao biti prenesen prije nego što je ugodio Bogu. Bogu je nemoguće ugoditi bez vjere u njega." Po Bibliji Henok je živio 365 godina.*

3
NŪH A.S.
PO BIBLIJI NOA (950 GODINA)

Nūh (a.s.) spada u jednog od šest Ulul-azm - Poslanika Odluke a i mnogi ajeti govore o Nūhu (a.s.). Postoji čak i posebna Sura 71. sa imenom Nūh. Na više mjesta u Kur'anu tvrdi se da je Allah poslao Nūha njegovom narodu **(7:59, 11:25, 23:23, 57:26 i 71:1)**. Objavljena mu je Objava u formi suhufa kao i mnogim drugim poslanicima. Uz Ādema i Isāa Allah ga je odlikovao **(3:33)** i od njega kao i drugih poslanika uzeo obavezu-testament ili mīsak **(33:7)**. On je bio zahvalan Allahov rob **(17:3)** i spadao je u pravovjerne robove **(37:81)**, pa ga je Allah spasio sa porodicom vjernika **(21:76 i 37:76)**. Selam mir i spomen Nūhu u svim svjetovima. **(37:7879)**.

سَلَامٌ عَلَىٰ نُوحٍ فِي الْعَالَمِينَ

3.1. NŪHOVA VJERA

Njegova vjera je **ista i po istoj Objavi** kao i svih drugih vjerovjesnika i poslanika. On govori i prenosi svome narodu jedinstvena očitovanja koja su prenosili i drugi vjerovjesnici:

Mi smo poslali Nūha narodu njegovu. O, narode moj!, - govorio je on. Allahu se klanjajte, vi drugog Boga osim Njega nemate! Ja se doista plašim za vas patnje na Velikom danu **(7:59)**.

لَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِ فَقَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ
مَا لَكُم مِّنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُ إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ

I u **(61:63)** i **(10:71-72)**. On je poslan da javno opominje i poziva i ništa silom ne nameće. Pita se ko će mi kod Allaha pomoći ako odbacim vjernike. Ne govori ljudima da je melek. Upozorava svoj narod na Allahovu kaznu i povratak Njemu. **(11:25-26 i 28:31-34)**. Ne traži za svoju misiju nagradu a poziva svoj narod da se boji Allaha. Ne raspituje se za djela sljedbenika. Račun će se polagati pred Allahom. On otvoreno i jasno opominje **(26:105-109 i 112-115)**. Živi se određeno vrijeme i dolazi određeni čas koji se ne može odgoditi. Oprost se traži od Gospodara. Upozorava šta Gospodar dariva svojim robovima: **kišu, imetke, potomstvo, vrtove, rijeke, stvara sedam nebesa, stvara ljude u različitim oblicima, mjesec, sunce i iz zemlje biljke**. Allahu se vraća sve i on ljudima daje smrt. Vraća ih u zemlju i proživljuje ih iz nje. Zemlja je široka prostirka **(74:4 i od 10-20)**.

3.2. KAKAV JE BIO NŪHOV NAROD?

To je bio jedan od najopakijih naroda. Njih je Nūh na Allahov put pozivao danju i noću **(71:5-6)**.

قَالَ رَبِّ إِنِّي دَعَوْتُ قَوْمِي لَيْلًا
وَنَهَارًا ۝ فَلَمْ يَزِدْهُمْ دُعَائِي إِلَّا فِرَارًا

Umjesto odziva, njegovo pozivanje ih je još više udaljavalo od pravog puta. *Prste su u uši stavljali a haljinama oči prekrivali da ne bi Nūha gledali* **(71:6-7)**. *Bili su uporni i pretjerano oholi. U laž ga kao i ostale poslanike utjeruju* **(7:64, 9:70, 10:73, 22:42, 38:12, 40:5, 50:12 i 54:9)**. *Sumnjaju u Nūha* **(14:9)**, *nazivaju ga ludim* **(14:9)**. *Bio je to zao narod i jedan od najgorih* **(21:77)**. *To je bio narod nasilnika i veoma izopačenih ljudi* **(53:52)**. Govorili su mu *da je samo čovjek kao i oni a ne resul*, da ga slijedi samo prosta svjetina koja ne razmišlja i da on nije bolji od njih. *Pozivali su ga i izazivali da se dogodi ono čime im prijeti* **(11:27, 32)**. Prijete mu kamenovanjem ako ne prekine javnu misiju pozivanja i opominjanja **(26:116)**. To je, ustvari, prava cenzura. Tvrdili su da je u zabludi **(70:60)**. Umjesto na danonoćne pozive mnogi su se povodili za bogatašima i griješnicima, a bogataši šire spletke o Nūhu i narodu savjetuju da ne ostavlja kipove: ***vedaa, jegusa, jeuka, suvaa i nesra*** **(71:23)**

3.3. NŪHOVE DOVE

Iz Nūhovih dova sagledava se koliko je taj poslanik bio zlostavljan, proganjan i mučen. On moli Allaha da mu priteče upomoć protiv njihovih potvora **(23:26)**. Obraća se Allahu da presudi između njega i naroda koji ga u laž utjeruje **(54:9)**. Čini Allahu dovu da nasilnicima i nevjernicima uveća samo zabludu i propast **(71:24)**.

On čini Allahu dovu da na zemlji uništi sve nevjernike i nasilnike, pa čak i njihove potomke zato što će ljude u zabludu zavoditi i nasilje činiti. On također moli Allaha da oprosti njemu, roditeljima, i onima koji uđu u kuću pravovjernih, i svim mu'minima i mu'minkama **(71:26-28)**.

رَبِّ اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدَيَّ وَلِمَن دَخَلَ بَيْتِيَ مُؤْمِنًا
وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ وَلَا تَزِدِ الظَّالِمِينَ إِلَّا تَبَارًا

Meleuni-glavešine iz njegova naroda nisu mogli da shvate, pogotovo da prihvate, da Nūh kao čovjek može biti poslanik, pa su govorili: "Da je Allah htio koga poslati poslao bi meleka." Oni su Nūha potvarali da je opsjednut džinima. Čak ni njegova žena i jedan sin nisu vjerovali u njegovu vjerovjesničku misiju.

3.4. NŪHOVA LAĐA

Za vrijeme Nūha (a.s.) događa se jedan sveopći potop - *Et-Tufān*, kao kazna njegovom narodu, u kojem, niko osim male skupine ljudi koja se spasila na lađi, nije htio vjerovati. Sura *Hūd* **(11: 123)** opširno govori o sveopćem potopu (Et-Tufan). Nūhu se po objavi naređuje da gradi lađu na kopnu, a narod mu se izrugivao. On narodu uzvraća, kao što se vi nama izrugujete izrugivaćemo se i mi vama. On opominje narod na skoru uništavajuću kaznu. Kada je voda došla, Nūhu je naređeno da se ukrca u lađu ***i uzme od svih bića po jedan par muško i žensko***, svoju porodicu i sve vjernike. Nūh je pozvao: *"Ukrcajte se u lađu u ime Allahovo. On je goni i zaustavlja."* Nūh je pozvao u lađu i sina da ne bude nevjernik i uništen a on odgovara: *"Ja ću se skloniti na brdo koje će me zaštititi od vode (nevjernici se uzdaju isključivo u sebe bez oslonca na Allaha i Njegovu pomoć)."* Lađa je plovila između valova visokih kao brda. Kasnije je od Allaha naređeno: *Zemljo, popij vodu svoju; nebo, zaustavi kišu; voda se povuče, odredba se izvrši, lađa se zaustavi na brdu Džudijj.*

U vezi sina Nūhu se odgovara: *O Nūhu, on nije čeljade tvoje, rekao je On. Jer radi ono što ne valja, zato Me ne moli za ono što ne znaš.! Savjetujem ti da neznalica ne budeš.* **(11:36-48)**

Nūhu je kasnije naređeno da se on, njegova porodica, vjernici i vjernice sa selamom i bereketom iskrcaju sa lađa. Njegov oholi odvratni i nevjernički narod koji se nije sklonio u lađu kao i njegov jedan sin bio je potopljen **(7:64)**. Takav je konac svima onima kojima opomene ne koriste **(10:73)**. Lađa je bila spas, Allahovo znamenje i mu'džiza za Nūha i vjernike.

3.5. VODA IZ NEBESA I IZ ZEMLJE

Potop je po Allahovoj odredbi nastupio tako što su se otvorila nebeska vrata vodi koja je lijevala i pljuštala. Provrela su vrela i iz zemlje, pa se voda sjedinila radi nastupa događaja (Et-Tufana) koji je bio određen **(54: 11-12)**. Pljuštalo je i iz neba i iz zemlje. Tako su potopljeni svi nevjernici **(37:82)**. Potopljeni su i u vatru strmoglavljeni. Kasniji poslanici **Šua'jb** i **Mūsā (a.s.)** upozoravali su svoje narode na sudbinu Nūhova naroda: *Bojim se dana naroda Nūhova* **(11:89 i 40:31)**.

وَيَا قَوْمِ لَا يَجْرِمَنَّكُمْ شِقَاقِي أَن يُصِيبَكُم مِّثْلُ مَا أَصَابَ
قَوْمَ نُوحٍ أَوْ قَوْمَ هُودٍ أَوْ قَوْمَ صَالِحٍ وَمَا قَوْمُ لُوطٍ
مِّنكُم بِبَعِيدٍ

3.6. KOLIKO JE GODINA NŪH (A.S.) ŽIVIO?

Nūh (a.s.) jedini je čovjek o čijim godinama se govori u Kur'anu.

Mi smo Nūha narodu njegovu poslali i on je među njima ostao 1000, manje 50 godina, pa ih je potom zadesio potop, zato što su Allahu druge ravnim smatrali. **(29:14)**

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِ فَلَبِثَ فِيهِمْ أَلْفَ سَنَةٍ
إِلَّا خَمْسِينَ عَامًا فَأَخَذَهُمُ الطُّوفَانُ وَهُمْ ظَالِمُونَ

3.7. KAKO SU VIJESTI O NŪHU (A.S.) DOPRLE DO MUHAMMEDA (A.S.)?

Muhammed (a.s.) i Arapi o potopu Nūhovog naroda jedino su preko Objave mogli nešto i saznati.

To su vijesti Gajba - nepoznate koje Ti Muhammede objavljujemo, ni ti ni narod tvoj niste prije ovoga o tome ništa znali. Zato budi strpljiv, ishod će, zaista, u korist čestitih biti **(11:49)**

Dakle, Muhammed (a.s.) i njegov narod ni preko povijesti ni preko arheologije niti bilo koje znanstvene discipline ništa nisu mogli znati, osim po Objavi, o potopu Nūhovog naroda. Što se tiče Nūha (a.s.) kao jednog od šest velikih božijih poslanika on je imao isti *šerijat - vjerozakon* kao Muhammed (a.s.) i *nazivao je selam.* Došao je ljudima sa univerzalnom Allahovom porukom i proglasom da nema drugog Boga osim jedinog Allaha (dž.š.) i da se Njega treba bojati i pokoran Mu biti. Njega je njegov narod kao i sve druge poslanike ***u laž ugonio, potvarao za magiju, i smatrao ludim***. I Nūhov narod je smatrao lažnim poslanike. Kad im brat njihov Nūh reče: *Kako to da se Allaha ne bojite? Ja sam vam, sigurno poslanik pouzdani, zato se bojte Allaha i moj put slijedite. Za ovo (vjerovjesničku misiju) ne tražim nikakve nagrade, mene će Gospodar svjetova nagraditi. Zato se bojte Allaha i slijedite moj put.* **(26:105-110)**

كَذَّبَتْ قَوْمُ نُوحٍ الْمُرْسَلِينَ ﴿١٠٥﴾ إِذْ قَالَ لَهُمْ أَخُوهُمْ نُوحٌ أَلَا تَتَّقُونَ
﴿١٠٦﴾ إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ ﴿١٠٧﴾ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُونِ ﴿١٠٨﴾ وَمَا أَسْأَلُكُمْ
عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَىٰ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٠٩﴾ فَاتَّقُوا اللَّهَ
وَأَطِيعُونِ

Od ljudi kao i nijedan drugi vjerovjesnik i poslanik nije tražio za svoju misiju nagradu već će ga za to nagraditi Gospodar svjetova. Objavljivana mu je ista objava kao i Ibrāhīmu, Ismāīlu, Ishāku, Muhammedu (a.s.) i svim drugim božijim poslanicima. Nazivao je selam i pozdravljen je selamom od svih svjetova.

3.8. BIBLIJA O NOI - NŪHU (A.S.)

Biblija tvrdi da je Noa **Henokov** praunuk. Od oca **Lameka** za koga tvrdi da je živio 777 godina a za Nou se kaže: *U svemu poživje Noa 950 godina.* Prema Bibliji je u Noino vrijeme vladala velika pokvarenost na zemlji pa Jahve odluči da zbriše ljude s lica zemlje. Noa je bio pravedan i neporočan. S Bogom je Noa hodio. Tri su mu se sina rodila **Šem, Ham, Jafet (Sam, Ham i Jafes).** Bog je naredio gradnju lađe duljine 300 lakata, širine 50 i visine 30. Lađa je imala tri kata. Kada je bila gotova, u nju su ušli Noa, Noina žena, sinovi mu i snahe. Ovdje se razilazi Biblija i Kur'an. Pored vjernika u lađu su uzeti parovi svih životinja. Stavili su dovoljno i hrane za sve. Kad je došlo do potopa Noi je bilo 600 godina. Dažd na zemlju je pljuštao 40 dana i noći, a 50 dana vladahu vode zemljom. Iza toga su jenjavale. Lađa se zaustavila na brdima Ararata. Stanovnici lađe nastavili su život na zemlji a ostali su potopljeni.

Najviše se o Noi govori u Knjizi postanka, glave 5-10, manje u drugim knjigama. U prvoj Petrovoj poslanici se kaže da se u lađi sklonilo svega 8 osoba.

3.9. ARHEOLOZI I DRUGI ISTRAŽIVAČI O NŪHOVOM (A.S.) POTOPU

Čars Lajonard Vuli otkrivač *Ura, Babilonskog grada,* glavnog grada Sumeraca, naroda koji je pet hiljada godina prije Isā (a.s.) naseljavao Mezopotamiju, na dubini 14 metara pronašao je grobnice sumerskih careva. Otkopavajući dublje došlo se do soja mulja debelog tri metra. Tako je poplava ogromnih razmjera uništila naseobinu nepoznate starosti. Za tri metra mulja bila je potrebna voda visine 8 metara. Vršeni su pokušaji pronalaska Nūhove lađe na Araratu. Prvi takav pokušaj bio je 1829., a godine 1955. Francuz **Fernand Navara** na visini od 4.250 metara naišao je na drvenu masu od koje na jednu pravilnu i drugu savijenu dasku. To je glečer gdje nema ni drveća ni naselja. Analize su pokazale da je to drvo staro oko 5000. godina. Za Nūha koji je upućen narodu nekazanog imena kaže se da je drugi otac čovječanstva (*Ebūl-Bešairin-Nas*) koje potječe od trojice njegovih sinova: od **Sama**-***Semiti*** (Arapi, Etiopljani, Asirci, Babilonci, Feničani, Židovi, Moabljani, Amoničani, Aramejci), od **Hama** - ***Hamiti*** - Crnci, zatim narodi u Sjevernoj i Istočnoj Africi - Berberi, Tuarezi, te **od Jaffeta** ostali narodi. Ni Nūhov narod kao ni Idrisov nema ime.

4
HŪD
PO BIBLIJI EBER (464 i njegov narod ĀD)

Hūdov narod Ād, je prvi narod koji Kur'an spominje po imenu. U pustinji Ahkaf, između Umana i Hadramevta, živio je pradavno narod Ād, koji navodno potječe od Āda, sina **Iremova**, a praunuka **Samova**. **Osman Nuri Hadžić** piše: *Priča se da je Ādovo pleme, pod **Šedadom i Lukanom** vladalo Babilonom i osvojilo Indiju i Irak 2.000 godina i više prije Isāova rođenja. Kasnije kao **Hiksi** - pastiri navaljuju u Egipat. Mnogo docnije potisnuše ih i iz Jemena potomci **Kahtanovi** i oni se skloniše u Etiopiju.*

Filip Hiti ističe: *Pretpostavlja se da su Aditi živjeli u starom Hadramevtu.* Jedno Kur'ansko sure nosi ime *Hūd*, ali samo dio poglavlja govori o Ādu i Hūdu. I sura *Ahkaf* podsjeća na Ād **(46:21-28)**.

4.1. HŪDOVO POSLANSTVO

Narodu Āda poslan je njihov brat Hūd **(7:65), (11:50)**

وَإِلَىٰ عَادٍ أَخَاهُمْ
هُودًا قَالَ يَٰقَوْمِ ٱعْبُدُوا۟ ٱللَّهَ مَا لَكُم مِّنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُۥٓ أَفَلَا تَتَّقُونَ

وَإِلَىٰ عَادٍ أَخَاهُمْ هُودًا
قَالَ يَٰقَوْمِ ٱعْبُدُوا۟ ٱللَّهَ مَا لَكُم مِّنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُۥٓ إِنْ أَنتُمْ
إِلَّا مُفْتَرُونَ

To je bio poslanik iz njihove sredine, domaći i poznati čovjek. Narod Āda se čudi poslaniku iz svoje sredine **(7:69)**. Govorio im je da je

رَسُولٌ مِّن رَّبِّ ٱلْعَٰلَمِينَ

- *poslanik od Gospodara svjetova* **(7:67)** i da im dostavlja poslanice Gospodara svoga kao iskreni poslanik i savjetnik. **(7:68)**.

أُبَلِّغُكُمْ رِسَالَاتِ رَبِّي وَأَنَا لَكُمْ نَاصِحٌ أَمِينٌ

Svome narodu dostavlja i prenosi potpuno istu Objavu i Poruku kao i Nūh. Za svoju misiju ne traži nikakvu nagradu i nastupa sa univerzalnom Allahovom poveljom i neizmjenljivim testamentom **(11:50 i 26:127)**. Hūd upozorava narod Ād a tom istom narodu dolazile su Allahove Opomene i Upute prije i poslije njega **(46:21-28)** preko poslanika koje su oni u laž utjerivali **(26:123-140, 26:122-126)**.

كَذَّبَتْ عَادٌ الْمُرْسَلِينَ ﴿١٢٣﴾ إِذْ قَالَ لَهُمْ أَخُوهُمْ هُودٌ أَلَا تَتَّقُونَ ﴿١٢٤﴾
إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ ﴿١٢٥﴾ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُونِ ﴿١٢٦﴾ وَمَا أَسْأَلُكُمْ
عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَىٰ رَبِّ الْعَالَمِينَ

Dakle, Hūd nije bio jedini vjerovjesnik poslan narodu Āda.

Tako je bilo i sa **Semūdom, Salihovim** narodom a i sa Nūhovim narodom u kojima je većina odbacivala Objavu a pojedinci su je prihvatali **(19:9 i 41:14)**. Narod Āda ugoni u laž Hūda, potvara ga za sihr i proglašava ludim kao i Nūha njegov narod **(22:41)**. Ād prigovara Hūdu što ih odvraća od njihovih lažnih božanstava. Izazivaju ga i pozivaju kao i Nūha njegov narod da im ubrza obećanu kaznu. Njegov odgovor je *Znanje je samo u Allaha* **(46:2-23)**. Iz svega kazanog nedvojbeno je da je Hūd Allahov poslanik.

4.2. HŪDOVA VJERA

Hūd poziva svoj narod Ād istom zavjetu kao i Nūh da robuju samo Allahu, da se samo Njega boje, da nema drugog Boga osim Allaha i da slijede njegov put **(7:65, 11:50 i 46:21)**. Poziva narod *tevbi-kajanju* i *istigfaru-traženju oprosta*. Upozorava narod na Allaha koji spušta kišu i traži od njega da ne bude narod prestupnika **(11:52)**. On odbacuje sve što oni Allahu pripisuju i umjesto Allaha obožavaju. Sunarodnike poziva za svjedoke da je on čist od *širka-paganstva* **(11:54-55)**. Čini *tevekul-oslonac na Allaha svog* i njihovog Stvoritelja koji sve sebi podvrgava. Govori narodu i uči ih o proživljenju.

4.3. NAROD ĀD

U Kur'anu puno ajeta govori o Ādu. Taj narod prigovara Hūdu što ga poziva da Allaha vjeruju a napusti svoja božanstva koja su pored njih obožavali i njihovi preci **(7:70-71)**. Ād negira Allahove ajete, nepokorni su vjerovjesnicima i slijede zapovijed svakog prkosnog

siledžije **(11:59-60)**. Po brežuljcima podižu znakove da se izruguju Allahu i poslanicima. Grade visoke palače i utvrđenja kao da će u njima vječno živjeti. Navaljivali su i napadali kao silnici **(26:128-130)**. Bilo im je svejedno da li su savjetovani ili ne. Objavu smatraju bajkom i mitom prošlih naroda **(26:136-137)**. Ād sebi nepravdu i nasilje čini **(9:70)**. Bili su u *dalaletu-zabludi, kiburu-oholosti, zalimi-nasilnici* i *nadmeni*. Čak su govorili da niko nema silniji od njih, zaboravljajući na Stvoritelja i Gospodara svega i svakoga. Poricali su ajete i istinu **(41:15 i 54:18)**. Smatrali su da im meleki trebaju doći u svojstvu vjerovjesnika a ne ljudi **(14:9 i 41:14)**. Šejtan im uljepšava zla djela, udaljava ih s pravog puta, iako su imali oči da vide da su na stranputici **(29:38)**. Hūda nazivaju maloumnim i lažljivcem (7:66). Govore mu da nije donio nikakva dokaza, da oni neće ostaviti svoja božanstva i da Hūdu ne vjeruju **(11:53)**. Hūd ih poziva da mu učine sve što mogu i da mu ne ostavljaju roka **(11:55)**. Allah je Ād obdario brojnim potomstvom, velikim stadima, mnogim baščama i izvorima **(26: 133-135)**. Uprkos svih blagodati oni, umjesto pravog, odabiru krivi put.

4.4. ALLAHOVA KAZNA ĀDU

Hūd upozorava svoj narod: *Ja se za vas bojim kazne jednog strašnog dana* **(26:135, 46:21)**. Umjesto tevbe i istigfara oni se izrugivaju; izazivaju Allahovu kaznu **(7:77 i 46:22)**. Hūdov odgovor je da će ih kazna uskoro stići a on će čekati s njima **(7:71)**. Znanje o kazni jedino je znano Allahu **(46:23)**. Narod Āda kao i svi nevjernici samouvjereno tvrdi: *Mi nećemo biti kažnjeni* (26:138). Ād i Semūd poriču strašnu kaznu **(69:4)** a Allahovo obećanje se ispunilo i Ād je kažnjen. Bio je to strašan sveuništavajući vjetar, strahovita oluja (*birihin sarsarin*), koja je potrajala osam dana i sedam noći. Bili su to zlokobni dani. Vjetar je sve pretvarao u prah i pepeo. Ljudi su bacani kao da su izvaljena hurmina stabla. Uništeni su strašnom olujom koja sve obara, uništava i u prašinu pretvara. Tako od griješnika niko nije ostao i preživio. **(46:24-26, 51:41, 54:19 i 69:6-8)**.

إِنَّا أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيحًا صَرْصَرًا فِي يَوْمِ نَحْسٍ مُسْتَمِرٍّ

وَأَمَّا عَادٌ فَأُهْلِكُوا بِرِيحٍ
صَرْصَرٍ عَاتِيَةٍ ۝ سَخَّرَهَا عَلَيْهِمْ سَبْعَ لَيَالٍ وَثَمَانِيَةَ أَيَّامٍ حُسُومًا فَتَرَى الْقَوْمَ
فِيهَا صَرْعَىٰ كَأَنَّهُمْ أَعْجَازُ نَخْلٍ خَاوِيَةٍ ۝ فَهَلْ تَرَىٰ لَهُمْ مِنْ بَاقِيَةٍ

Ād je uništen kao i mnogi drugi narodi **(26:38, 29:38)**. Uništen je strašnom kaznom **(53:51 i 54)**. Na Ahiretu je još sramnija i strašnija kazna. U uništenju Āda kao i Nūhovog naroda je ajet-znamenje, pouka i poruka vjernicima. Većina u Ādu nisu bili vjernici. Allah je ipak jedini pobjednik **(26:139-140)**. Allahovom milošću Hūd i njegovi sljedbenici su spašeni, dok su

svi nevjernici iz Āda uništeni **(7:71)**. Hūd je spašen strašnih muka. Šu'ajb, Mūsā i Muhammed (a.s.) opominju ljude sa sudbinom Āda i drugih naroda **(11:89, 40:30-31 i 41:13)**.

4.5. BIBLIJA O EBERU - HŪDU (A.S.)

Po Bibliji Eber je sin **Selahov**, a praunuk Samov. Eber je imao dva sina **Pelega** i **Joktana**. Peti potomak Pelegov u direktnoj liniji jest Abraham. Eber je imao 34 godine kada se Peleg rodio. Iza toga je živio 430 godina, što ukupno iznosi 464 godine. Joktan je imao 13 sinova. **M.S. Serdarević** tvrdi da se propast Āda dogodila 3172. godine prije Hidžreta. Ovo izračunavanje je izvršeno vjerovatno na osnovu Biblije. Navodno, Hūd (a.s.) je umro u Hadramevtu.

5
SĀLIH (a.s.)
(58 godina)

Dok Ād živi na Jugu, Semūd živi na Sjeveru Arabije. Taj narod potječe od Semūda, sina **Abirova**, unuka **Aramova**, a praunuka Samova. Po Hitiju to je historijski narod koji se spominje u *Analima Saragona II*, vladara Nove Asirske države. Hiti navodi i postojanje *Semitskih spisa* iz šestog i petog stoljeća prije Isāa (a.s.) pronađenih u Hidžru i Tajmi na klinastom pismu. Hidžr je bio važan nabatejski centar a to je današnji grad Medainu-Sālih. Nabatejci su današnji Arapi.

Naselili su se u petom stoljeću prije Isā (a.s.) na području oko Sinajskog poluotoka i sjeveroistočnoj obali Crvenog mora. Oko 400 godina prije Isāa (a.s.) osnivaju državu sa glavnim gradom Petrom - središtem trgovine. Nabatejski vladar **Areta III** znatno proširuje državu, ali je ipak Rimljanima morao plaćati danak. Godine 106. prije Isā (a.s.) njihovu državu pokoravaju Rimljani i tu Petreu pretvarju u provinciju Arabiju. Nabatejci su obrede obavljali u brdima i vjerovali su u gospodara neba. Ruševine Petree nalaze se u Vadi Mūsā, u današnjem Jordanu. Petrea-Arabija znači stjenovita Arabija. Hidžr se nalazi na sjeveru od Medine i to je, ustvari, dolina između Medine i Sirije.

5.1. SĀLIHOVO POSLANSTVO

Kur'an ističe kako je Allah džellešanuhu Semūdu poslao njihova brata Sāliha da ih pozove da samo Allahu robuju osim kojeg drugog Boga nema, dakle, isto ono što je i Hūd prenosio Ādu **(7:73, 11:61 i 27:45)**.

وَإِلَىٰ ثَمُودَ أَخَاهُمْ صَالِحًا قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ
مَا لَكُم مِّنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُ قَدْ جَاءَتْكُم بَيِّنَةٌ مِّن رَّبِّكُمْ
هَٰذِهِ نَاقَةُ اللَّهِ لَكُمْ آيَةً فَذَرُوهَا تَأْكُلْ فِي أَرْضِ اللَّهِ
وَلَا تَمَسُّوهَا بِسُوءٍ فَيَأْخُذَكُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ

Semūdu i drugim narodima slati su poslanici s jasnim dokazima **(9:70)**. Sālih obavještava Semūda o svome poslanstvu, savjetuje ih i poziva na pravi put (*siratu-l mustekim*), ali oni ne vole savjetnike, posebno u vjeri. Govorio im je da je kao i Nūh, *resulul emin-pouzdani poslanik* **(26:43)**. On ujedno nastupa sa univerzalnom deklaracijom, predstavljajući se

kao i Nūh i Hūd i Šu'ajb sa riječima: *Ja sam vam uistinu pouzdani Allahov poslanik, zato se Allaha bojte i moj put slijedite. Za svoju misiju od vas ne tražim nikakvu nagradu* **(26:141-145)**.

كَذَّبَتْ ثَمُودُ الْمُرْسَلِينَ ۝ إِذْ قَالَ لَهُمْ أَخُوهُمْ صَالِحٌ أَلَا تَتَّقُونَ ۝
إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ ۝ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُونِ ۝ وَمَا أَسْأَلُكُمْ
عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَىٰ رَبِّ الْعَالَمِينَ

On podučava i upućuje narod da ih je Allah od zemlje stvorio, na zemlji nastanio i smjestio. Poziva ih na istigfar i tevbu kako bi se povratili Allahu jer je On blizu i odaziva se *karibun mudžib* **(11:61)**. Semūd ne vjeruje u Allaha kao Stvoritelja i bio je daleko od Allahove milosti. Na jedinstvenu Allahovu poruku **(7:73) (11:61 i 27:45)**, oni Sāliha u laž ugone. On uči narod da je Allah stvorio nebesa i zemlju i savjetuje ih da Allaha mole za oprost **(14:10)**. Uprkos njegova naroda koji odbija sve Allahove poruke, Sālih (a.s.) slijedi jasne dokaze Stvoritelja, Njegovu milost, vjeruje i zna da mu nema niko osim Allaha pomoći, niti ga od Njegove kazne odbraniti **(11:63)**. Sālih poziva Semūd da se kloni nevaljalština, da se boji kazne i da s Allahu i poslaniku pokoravaju **(26:142-144 i 26:150)**. Poziva ih da se ne pokoravaju onima koji čine nered na zemlji, a nikada nikakvo dobro ne rade **(26:15 i 152)**. U svojoj nadutosti i griješenju oni su požurivali zlo prije dobra. Sālih ih pita zašto to čine, umjesto da traže oprosta **(27:46)**.

5.2. ŽIVOTNI UVJETI SEMŪDA

Narod Semūda živi i gradi u ravnicama palače, a u stijenama brda dubi stanove i skloništa **(7:74)**. Petnaesta kur'anska sura naziva se *Hidžr*, a stanovništvo Hidžra je bio Sālihov narod Semūd. Radi svoje sigurnosti u brdima su klesali kuće vjerujući da su tako sigurniji. **(15:80-82)**. U vlasništvu i korisništvu imali su: vrtove, izvore vode, žitna polja, palmovike sa zrelim i sočnim plodovima i stanove uklesane u stijene **(89:9 i 26:41-149)**.

5.3. ODNOS SEMŪDA PREMA SĀLIHU (A.S.)

Iako su živjeli u ovakvim uvjetima, ljudi Semūda nisu vjerovali u Sālihovo poslanstvo **(7:75)**. Prije poslanstva bio im je drag, a kada je počeo pozivati da napuste lažna božanstva svojih očeva počeli su u njega sumnjati **(11:62 i 14:10)**. Čak su rukama začepljali usta Sālihu (a.s.) i tako kao i nad Nūhom i Hūdom vršili cenzuru. Negirali su Objavu i sumnjali u njegovo poslanstvo **(14:9)**. Govorili su da je on samo čovjek kao i oni, poričući mu poslanstvo u potpunosti **(14:10 i 26:54)**. U laž ga utjeruju kao i sve druge poslanike koji su im slati isto kao i narod Ād **(22:42 i 38:13)**. U neznanju i zaslijepljenosti govorili su kako će zbog Sāliha i njegovih pristalica, a ne zbog svojih nedjela i nevjerovanja, na nesreću udariti **(24:47)**. Bilo ih je deveterica što su smutnju sijali po zemlji i nisu dobro činili. Zakleli su se da će ga ubiti - *Zakunite se najtežom zakletvom*, rekoše - *da ćemo noću i njega i porodicu nje-*

govu ubiti a onda njegovom najbližem krvnom srodniku reći: "Mi nismo prisustvovali pogibiji porodice njegove, mi zaista istinu govorimo" **(27:48-50)**. Otvoreno sumnjaju u Sālihovu objavu, nazivaju ga lažljivcem, nevaljalcem i oholim. Ustvari, njemu pripisuju samo ono što su oni bili **(54:23)**.

5.4. MEĐUSOBNI ODNOSI NARODA SEMŪDA

Narod Semūda živi u međusobnom nejedinstvu, neslozi i glođenju. Podijeljeni su na dvije strane koje se neprestano glođu. Šejtan im je kao i svim nevaljalcima učinio dopadljivim njihova djela i odvraćao ih je od pravog puta **(29:38)**. Voljeli su ostati slijepi kod očiju nego biti upućeni na pravi put **(41:17-18)**.

وَأَمَّا ثَمُودُ فَهَدَيْنَاهُمْ فَاسْتَحَبُّوا
الْعَمَىٰ عَلَى الْهُدَىٰ فَأَخَذَتْهُمْ صَاعِقَةُ الْعَذَابِ الْهُونِ بِمَا كَانُوا
يَكْسِبُونَ ﴿١٧﴾ وَنَجَّيْنَا الَّذِينَ آمَنُوا وَكَانُوا يَتَّقُونَ

Uzoholili su se i uzobijestili. Kao takvi sve su poricali nijekajući istinu i pretjerano se odmećući **(18:17-22 i 91:11-15)**.

5.5. DEVA KAO SALIHOVA MU'DŽIZA I KUŠNJA ZA SEMŪD

Allahovom voljom i odredbom deva je bila kušnja Semūdu i Sālihova mu'džiza. O tom da je deva Allahovo znamenje i kušnja za Semūd Sālih je unaprijed obavijestio svoj narod. Bili su upozoreni da je ostave na miru, da je puste da pase i da joj ne čine nikakvo zlo. U protivnom, stići će ih strašna kazna **(17:73 i 11:64)**. Protivnici Sālihovi zaklaše devu i prekršiše Allahovu odredbu **(7:77-78 i 11:65)**.

فَعَقَرُوا النَّاقَةَ وَعَتَوْا عَنْ أَمْرِ
رَبِّهِمْ وَقَالُوا يَا صَالِحُ ائْتِنَا بِمَا تَعِدُنَا إِنْ كُنْتَ مِنَ
الْمُرْسَلِينَ ﴿٧٧﴾ فَأَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ فَأَصْبَحُوا فِي دَارِهِمْ
جَاثِمِينَ

Kada su zaklali devu, Sālih im je obećao da će do Allahove kazne živjeti još samo tri dana. Deva je bila ženskog spola. Njima je bilo naređeno da devu ne smiju uznemiravati onog dana kada je njena reda da pije vodu. Svi Allahovi znaci i znamenja imaju za cilj da upute ili zastraše ljude **(17:59)**. Sālih upozorava sunarodnike da će deva piti vodu na pojilištu kada su i oni na redu. Upozoreni su da joj ništa hrđavo ne čine, kako bi izbjegli kaznu velikog i strašnog dana. Kada su je zaklali, pokajali su se, ali popravke nije bilo jer je deva bila mrtva a i posljed-

nja opomena **(26:155-157)**. Pojilište je i za njih i za devu bilo zajedničko. Jedan nagovoreni sunarodnik je zaklao devu sabljom, što nije smio učiniti **(54:27 i 31)**. Koljač deve bio je najveći kavgadžija i inadžija. Sālih (a.s.) mu je govorio: *Ostavi Božiju devu na miru i pusti je neka pije vodu. Oni Sāliha proglašavaju lažljivcem i kolju devu* **(91:11-15)**.

M.S. Serdarević kaže da je deva mu'džiza Sāliha (a.s.). Nevjernici su tražili od njega da iz stijene izvadi devu sa mladunčetom. Sālihovu dovu Allah usliša. To kjafirima-nevjernicima nije bilo dovoljno već su je zaklali a mladunče je pobjeglo u stijenu. Oni koji su se suprotstavljali Sālihu, zaklali su devu. Nisu htjeli Sāliha slušati i njegove su drugove vjernike mučili i zlostavljali. Mladunče se u Kur'anu ne spominje.

5.6. ZEMLJOTRES, STRAŠAN GLAS I SRAMNA MUNJA KAZNE ZA SEMŪD

Tri dana nakon klanja deve ispunilo se Allahovo obećanje i Sālihovo upozorenje. Semūd je zadesio *strašan zemljotres* (redžfetun), *strašan glas* (sajhatun) i *sramna i ponižavajuća munja saikatul-azabil-hūn*. Sutradan iza zemljotresa svi su u svojim kućama nađeni mrtvi kao povaljano nepomično drveće izuzev Sāliha i vjernika **(7:78)**. Tu nepravdu sami su sebi učinili, a Allah im je samo izrekao presudu **(9:70)**. Nakon klanja deve, Sālih im je rekao: *Provedite u domovima svojim još tri dana.* To nije lažno obećanje. Sālih i vjernici su spašeni strahote i poniženja koji su nastupili poslije zemljotresa, strašnog glasa i sramne munje **(7:77-78, 11:67 i 17: 17)**

فَعَقَرُوا النَّاقَةَ وَعَتَوْا عَنْ أَمْرِ
رَبِّهِمْ وَقَالُوا يَا صَالِحُ ائْتِنَا بِمَا تَعِدُنَا إِن كُنتَ مِنَ
الْمُرْسَلِينَ ﴿٧٧﴾ فَأَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ فَأَصْبَحُوا فِي دَارِهِمْ
جَاثِمِينَ

وَأَخَذَ الَّذِينَ ظَلَمُوا الصَّيْحَةُ فَأَصْبَحُوا فِي دِيَارِهِمْ
جَاثِمِينَ

وَأَمَّا ثَمُودُ فَهَدَيْنَاهُمْ فَاسْتَحَبُّوا
الْعَمَىٰ عَلَى الْهُدَىٰ فَأَخَذَتْهُمْ صَاعِقَةُ الْعَذَابِ الْهُونِ بِمَا كَانُوا
يَكْسِبُونَ ﴿١٧﴾ وَنَجَّيْنَا الَّذِينَ آمَنُوا وَكَانُوا يَتَّقُونَ

Semūd je snašao strašan i užasan tutanj i oni su od straha pomrli u domovima. Poslije su njihove kuće izgledale puste.

Kazna je stigla Semūd kao i druge nevjerničke narode. Nije im ni imetak, ni kuće, ni potomstvo bilo od pomoći **(16:83-84)**. Ovo su svima primjeri **(25:38-39)**. To je pouka za vjernike i prijetnja za nevjernike **(26:158)**. Uništeni su zavjerenici, organizatori i cijeli narod njihovih sljedbenika. Kuće su im opustjele zbog nevjerstva i nasilja. Spašeni su samo vjernici i oni koji nisu činili nevaljalštine **(27:51-53, 41, 17-18)**. Uništili smo, kaže Allah, Ād i Semūd. Stigla ih je strašna i potmula grmljavina. Nisu mogli stajati na nogama i ni odakle im nije mogla stići pomoć. Od Āda i Semūda Allah nikog nije ostavio. Sve ih je uništio. Spremljen im je strašan zemljotres, glas, i munja. Postali su kao strašno granje i trnje kojim se torovi natkrivaju. Smatrali su lažnim kaznu koja strahotom potresa ljudska srca. Uništeni su najžešćom kaznom - sa svih strana. Zato što su zaklali devu i počinili mnoge druge grijehe, Stvoritelj ih je uništio i sa zemljom sravnio. Allah se ne boji posljedica tog događaja. **(29:38, 41:17, 51:41-45, 53:51, 54:30-31, 69:4-5, 85:20 i 91:14-16).**

M.S. Serdarević tvrdi da je Sālih sin **Abilov** od loze Semūdove. Semūd je potomak **Samov**. Serdarević ističe da se poslije zemljotresa Sālih (a.s.) i vjernici iseliše u Palestinu a zatim u Mekku. Sālih je na Ahiret preselio u 58. godini. O Sālihu (a.s.). Biblija ne govori.

6
IBRĀHĪM - HALILULLAH
PO BIBLIJI ABRAM I ABRAHAM (175 godina)

Uz Ādema i Nūha (a.s.), Ibrāhīm je treći od šest Ulul-azm, velikih ili poslanika Odluke. To je poslanik kojeg je Allah u Kur'anu nazvao Halilullah - Allahov prijatelj - *a Ibrāhīma je Allah uzeo za prijatelja* **(9:125)**.

1. On je prvi historijski poslanik jer o Ādemu, Idrīsu, Nūhu, Hūdu i Sālihu nema nikakvih pouzdanih historijsih podataka i o njima se govori isključivo u Bibliji i Kur'anu.

2. On je prvi poslanik koji se javno i sistemski borio i ratovao protiv idola i kumira rušeći ih i uništavajući ih.

3. On je sa svojim sinom Ismāīlom, po Allahovoj odredbi, graditelj Ka'be ili Bejtullaha - *I dok su Ibrāhīm i Ismāīl temelje hrama (Ka'be) podizali, oni su molili: Gospodaru naš, primi od nas, jer ti uistinu sve čuješ i sve znaš!* **(2:127)**.

4. Kako je prvi graditelj ***Ka'be-kuće tevhida***, Ibrāhīm je i prvi javni rušitelj ***taguta-kuće idola*** - *a on (Ibrāhīm) se kumirima njihovim prikrade pa reče: Zašto ne jedete? Šta vam je te ne govorite? I krišom im priđe desnom rukom ih udarajući, pa mu narod trkom dođe. Kako možete da se klanjate onima koje sami klešete upita ih? Kad Allah stvara i vas i ono što napravite? Pripremite za njega lomaču - povikaše pa ga u vatru bacite i htjedoše da ga na muke stave, ali mi njih učinismo poniženim* **(37:91-98)**. Tako je Ibrāhīm najznačajniji graditelj (Ka'be) i rušitelj (taguta i idola).

5. Po Allahovom određenju on je izvjestitelj ljudskom rodu o obavljanju hadždža, prvi izvršitelj obrednih radnji hadždža, tavafa, saja na Saffi i Mervi, remja na Mini i boravka na Arefatu i Muzfdelifi.

I oglasi ljudima hadždž! - Dolazit će ti pješke i na kamilama iznureni, dolazit će iz mjesta dalekih.(22:27)

وَأَذِّن فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ يَأْتُوكَ رِجَالًا
وَعَلَىٰ كُلِّ ضَامِرٍ يَأْتِينَ مِن كُلِّ فَجٍّ عَمِيقٍ

6. Pored toga, on je prvi poslanik za koga se u Kur'anu vežu obredi namaza, zekjata i etika ili činjenje dobrih djela.

I učinismo ih (Ibrāhīma, Ishāka i Jākūba) vjerovjesnicima da upućuju prema zapovijedi našoj, i objavismo im da čine dobra djela, i da salat obavljaju da zekjat udjeljuju a samo su se Nama klanjali **(21:73).**

وَجَعَلْنَٰهُمْ أَئِمَّةً يَهْدُونَ بِأَمْرِنَا وَأَوْحَيْنَآ إِلَيْهِمْ فِعْلَ
الْخَيْرَٰتِ وَإِقَامَ الصَّلَوٰةِ وَإِيتَآءَ الزَّكَوٰةِ وَكَانُوا لَنَا
عَٰبِدِينَ ٧٣

Zbog rušenja taguta i idola Ibrāhim je od sunarodnika pagana bacan u vatru, ali nije izgorio.

Tako mi Allaha, ja ću, čim se udaljite vaše kumire udesiti! - i porazbija ih on u komade, osim onog najvećeg, da bi se njemu obratili. Ko uradi ovo sa bogovima našim? Povikaše oni, zaista je nasilnik. Čuli smo jednog momka kako ih huli, - rekoše ime mu je Ibrāhīm. Teško vama i onima kojima se, umjesto Allahu klanjate! Zašto se ne opamtite? Spalite ga i bogove vaše osvetite ako hoćete išta da učinite, povikaše. O vatro, rekosmo mi, postani hladna i spas Ibrāhīmu! **(21:57-60, 68-69).**

7. Zbog toga što je izdržao sva iskušenja i položio sve ispite na koje ga je Allah stavljao, Ibrāhīma je Allah darovao sa dva sina poslanika, **Ismāîlom i Ishākom**, unukom, poslanikom **Jākūbom** i praunukom, poslanikom **Jūsufom**. Njega priznaju i Židovi i kršćani i muslimani. Dobivaoci knjige-*kitabije*, nazivaju ga ocem vjere.

8. On je i utemeljitelj ustanove klanja kurbana i prvi poslanik i čovjek koji je prekinuo pagansku tradiciju klanja najstarijeg sina u ime lažnih božanstava i uveo ustanovu klanja kurbana-životinje, u ime Jednog Jedinog i Istinitog Allaha. Prije toga, Allah ga je iskušavao sa sinom za kurbana.

9. Ibrāhīm je prvi vjerovjesnik kojeg Allah, na njegovo traženje, upućuje kako se proživljuju mrtvi.

A kada Ibrāhīm reče: Gospodaru moj pokaži mi kako umrle oživljuješ? On reče: Zar ne vjeruješ - vjerujem - odgovori On, ali bih da mi se srce smiri. - Uzmi četiri ptice - reče On - i isijeci ih, pa pojedine komade njihove stavi na razne brežuljke, zatim ih pozovi, brzo će ti doći. Znaj da je Allah silan i mudar! **(2:260)**

10. Ibrāhīm (a.s.) je prvi poslanik koji raspravlja sa silnim vladarom o tome ko je Bog. Na tvrdnju njegovog vladara da On dariva život i smrt, Ibrāhīm (a.s.) mu odgovara: *Zar nisi čuo za onoga koji se s Ibrāhīmom o Njegovu Gospodaru prepirao, onda kada mu je Allah carstvo dao. Kad Ibrāhīm reče: "Gospodar moj je onaj koji život i smrt daje", on odgovori: "Ja dajem život i smrt.! - Allah čini da sunce izlazi s Istoka, reče Ibrāhīm, pa učini ti da grane sa Zapada! I nevjernik vladar se zbuni. A Allah silnicima neće ukazati na pravi put* **(2:258).** Taj vladar je umislio kako može ubijati ljude da im može i život darivati.

11. Ibrāhīm (a.s.) je prvi božiji poslanik za koga Kur'an svjedoči da koristi razum i osjetila u posmatranju zvijezda, mjeseca i sunca kako bi došao do spoznaje Stvoritelja. Pošto i zvijezde, i sunce, i mjesec zalaze i nestalni su, on na kraju zaključuje: *Ne volim one*

koji zalaze i ja vjerujem i okrećem lice svoje kao pravi vjernik, prema onome koji je nebesa i Zemlju stvorio, ja nisam od onih koji Njemu druge ravnim smatraju **(6:75-79)**.

Za **Jūsufa** (a.s.) u Kur'anu se kaže da je slijedio Ibrāhīmovu, Ishākovu i Jākūbovu vjeru **(12:38)**.

12. Ibrāhim (a.s.) je bio takav i toliki vjernik da njega kao pojedinca Kur'an naziva ummetom ili zajednicom muslimana . *Zaista je Ibrāhim bio ummet, primjer čestitosti, pokoran Allahu, pravi vjernik, nije druge smatrao Allahu ravnim* **(16:120)**.

إِنَّ إِبْرَٰهِيمَ كَانَ أُمَّةً قَانِتًا لِّلَّهِ حَنِيفًا وَلَمْ يَكُ مِنَ ٱلْمُشْرِكِينَ

Kao takvom, Allah je Ibrāhīmu i njegovom potomstvu sačuvao lijep spomen na ovom svijetu a i na budućem **(37:108)**.

Ibrāhim (a.s.) potječe iz Babilona, grada na donjem dijelu Eufrata, južno od Bagdada. Babilon, hebrejski Babel-Božija vrata, nekadašnja je prijestolnica Babilonije. Osnivaju ga Sumerani u IV mileniju prije Isāa (a.s.). Najveći uspon Babilona je za vrijeme **Hamurabija** od 1729. do 1686. prije Isāa (a.s.).

Babilon je bila robovlasnička država. Njegovi najstariji stanovnici bili su Sumerani. Babilonija se nalazila u sredini starog istoka gdje su se sastajali putevi koji su vodili iz Egipta, Sirije, Male Azije, Ermenije, te Perzije i Indije. Bila je to veoma bogata zemlja sa razvijenim navodnjavanjem. Babilon je bio najveći grad. Stariji od njega su bili Ur, sumerska prijestolnica, Eridu i Nipur. Nekadašnji mušrici-pagani na Istoku, smatrali su da svaki grad ima svoje božanstvo-zaštitnika. Božanstvo Babilona nazivali su *marduk*-proljetno sunce. Obožavali su i zvijezde. Osobito sedam planeta u koje su ubrojili Sunce i Mjesec. Broj sedam, stari narodi su smatrali svetim brojem. Tako se razvila astrologija, horoskop i proročanstvo. Iz astrologije se kasnije razvila astronomija.

6.1. IBRĀHIMOVO POSLANSTVO

O Ibrāhīmu (a.s.) i njegovom poslanstvu Kur'an puno i često govori. Četrnaesta kur'anska sura nazvana je po njegovom imenu *Ibrāhīm*. Nakon iskušenja kroz koja ga je Allah iskušao i provjerio, On mu je obećao da će ga učiniti imamom ljudima kao i njegove potomke, osim griješnika, nasilnika i nevaljalaca **(2:124)**. Tako je Allah učinio Ibrāhīma (a.s.) imamom-vođom ljudima u vjeri i etici i odabrao ga je Sebi za prijatelja-Halilullaha. Ibrāhīma (a.s.) i njegove neke potomke Allah je odabrao i na dunjaluku i na Ahiretu **(16:122)**. Ibrāhīmovu vjeru nisu prihvatili, ne prihvaćaju i nikada neće slijediti ljudi koji ne drže do sebe **(2:130)**. Kada je Allah Ibrāhīma (a.s.) i neke njegove potomke odabrao i odlikovao na oba svijeta, Ibrāhīm im savjetuje da umru samo kao muslimani **(2:132)**.Ibrāhīmu je slata objava kao i mnogim drugim poslanicima

Mi objavljujemo tebi Muhammede kao što smo objavljivali Nūhu i vjerovjesnicima poslije njega, u objavljivali smo i Ibrāhīmu, i Ismāīlu i Ishāku i Jakūbu i unucima i Isāu i Ejjūbu i Jūnusu

i Hārunu i Sulejmānu, a Davūdu smo dali Zebūr - i poslanicima o kojima smo ti prije kazivali i poslanicima o kojima ti nismo kazivali, a Allah je sigurno s Mūsāom razgovarao. **(4:163-164).**

Allah je upotpunio blagodati prema Ibrāhīmu i sinu mu Ishāku **(2:6).** Ibrāhīm je bio *siddikun-nebijun - iskren čovjek i iskren vjerovjesnik* **(19:41).** Allah mu je dao uputu jer ga je dobro poznavao **(21:51).**

Ibrāhīma narod u laž utjeruje. On je kao i Nūh i Mūsā i Isā i Muhammed (a.s.), od Allaha misak ili obavezu uzeo **(33:7).** On pripada Nūhovom pravcu-*minšiatihi* **(37:83).** Došao je Stvoritelju čista srca. Ibrāhīm, Ishāk i Jākūb bili su dalekovidi ljudi tako što su se sjećali života u vječnosti. Oni su kod Allaha najodabraniji i najbolji ljudi **(38:45-47).**

وَاذْكُرْ عِبَادَنَا
إِبْرَاهِيمَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ أُولِي الْأَيْدِي وَالْأَبْصَارِ ﴿٤٥﴾ إِنَّا أَخْلَصْنَاهُم
بِخَالِصَةٍ ذِكْرَى الدَّارِ ﴿٤٦﴾ وَإِنَّهُمْ عِندَنَا لَمِنَ الْمُصْطَفَيْنَ

6.2. IBRĀHIMOVA VJERA

Kur'an na više mjesta govori o Ibrāhīmovoj vjeri: *Oni Kitabije Židovi i kršćani govore: "Budite židovi ili kršćani pa ćete biti na pravom putu." Reci ne, mi smo vjeroispovijesti Ibrāhīmove koji je ispravno vjerovao. On nije nikoga Allahu ravnim smatrao* **(2:135).** *Reci, Allah govori istinu! Zato slijedite vjeru Ibrāhīmovu, pravog vjernika koji nije bio od onih koji Allahu druge smatraju ravnim* **(III:95).** *Ko je bolje vjere od onoga koji se iskreno preda Allahu, čineći još i dobra djela i koji slijedi vjeru Ibrāhīmovu, vjeru pravu? - a Ibrāhīma je Allah uzeo za prijatelja* **(4:125)**

وَمَنْ أَحْسَنُ
دِينًا مِّمَّنْ أَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلَّهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ وَاتَّبَعَ مِلَّةَ
إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا ۗ وَاتَّخَذَ اللَّهُ إِبْرَاهِيمَ خَلِيلًا

Reci, mene je Gospodar moj na pravi put uputio, u pravu vjeru, vjeru Ibrāhīma pravovjernika, a on nije bio idolopoklonik. Reci, klanjanje moje, i obredi moji, i život moj i smrt moja doista su posvećeni Allahu, Gospodaru svjetova koji nema saučesnika, to mi je naređeno i ja sam prvi musliman **(6:161-163).**

U biti, islam je vjera koja je objavljena ne samo Muhammedu (a.s.) nego i Nūhu (a.s.) i Ibrāhīmu (a.s.) i Mūsāu (a.s.) i Isāu (a.s.), **(42:13).** Svom ocu i narodu Ibrāhim (a.s.) je direktno i jasno rekao: *Ne prihvaćam ono što vi obožavate umjesto Onoga koji me je stvorio. Zaista On će me uputiti na pravi put. I učinio je Ibrāhīm tu riječ trajnom među svojim potomstvom, da bi se istini vratili* **(43:26-28).** U Mūsāovim i Ibrāhīmovim Suhufima pisalo je da ničija griješna duša neće nositi tuđe grijehe i da čovjeku pripada samo ono što je zaslužio

(53:6-39). Ibrāhīm je kao i Muhammed (a.s.) poimenični uzor *usvetun hasenetun*, u stvarima vjere i etike **(60:4 i 6).**

قَدْ كَانَتْ لَكُمْ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ فِي إِبْرَٰهِيمَ وَالَّذِينَ مَعَهُۥٓ إِذْ قَالُوا لِقَوْمِهِمْ
إِنَّا بُرَءَٰٓؤُا مِنكُمْ وَمِمَّا تَعْبُدُونَ مِن دُونِ اللَّهِ كَفَرْنَا بِكُمْ وَبَدَا بَيْنَنَا
وَبَيْنَكُمُ الْعَدَٰوَةُ وَالْبَغْضَآءُ أَبَدًا حَتَّىٰ تُؤْمِنُوا بِاللَّهِ وَحْدَهُۥٓ إِلَّا قَوْلَ إِبْرَٰهِيمَ
لِأَبِيهِ لَأَسْتَغْفِرَنَّ لَكَ وَمَآ أَمْلِكُ لَكَ مِنَ اللَّهِ مِن شَيْءٍ رَّبَّنَا عَلَيْكَ
تَوَكَّلْنَا وَإِلَيْكَ أَنَبْنَا وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ

Kur'an spominje Ibrāhīmove i Mūsāove Suhufe **(87:14-19).** Zaista, Ibrāhīm je bio pravi i istinski musliman.

6.3. OTIMANJE JEVREJA I KRŠĆANA ZA IBRĀHIMA

Židovi i kršćani otimaju se za Ibrāhīma (a.s.) mada se židovstvo i kršćanstvo pojavljuju poslije Ibrāhīma (a.s.)

Kako govorite i Ibrāhīm i Ismāil i Ishāk i Jākūb i unuci su bili Židovi odnosno kršćani? Reci, znate li vi bolje ili Allah? Zar je iko gori od onoga koji skriva istinu znajući da je od Allaha - a Allah motri na ono što radite **(2:140).**

O sljedbenici Knjige, zašto se o Ibrāhīmu prepirete, pa zar Tevrāt i Indžīl nisu objavljeni poslije njega? Zašto ne shvatite? Vi raspravljate o onome o čemu nešto znate, a zašto raspravljate o onome o čemu ništa ne znate? Allah zna a vi ne znate! Ibrāhīm nije bio ni Jevrej ni kršćanin, već pravi vjernik, vjerovao je u Boga Jednoga, i nije bio idolopoklonik. Ibrāhīmu su od ljudi najbliži oni koji su ga slijedili, zatim ovaj vjerovjesnik (Muhammed) i vjernici (muslimani). A Allah je zaštitnik vjernika. **(3:65-68).**

6.4. IBRĀHIM GRADITELJ KA'BE - A FARAONI PIRAMIDA

Dok Ibrāhīm (a.s.), po izričitoj Allahovoj odredbi, gradi Ka'bu ili Bejtullah, dotle faraoni grade piramide.

Ka'ba je kuća tewhīda, istine, pravde, ljepote, povjerenja, imana, sigurnosti, napretka, društvenosti, ibadeta i solidarnosti a piramida je kuća širka, nepovjerenja, nepravde, nasilja, mraka, ubijanja i obožavanja ljudi.

I kada smo kao pribježište Ibrāhīmu pokazali mjesto gdje je Ka'ba-hram, rekli smo: Ne smatraj nama nikoga ravnim, i očisti ovaj hram moj za one koji će ga obilaziti, koji će tu u blizini njegovoj stanovati, i koji će salat obavljati **(22:26)**

I učinili smo Hram utočištem i sigurnim mjestom ljudima. Neka vam mjesto na kome je stajao Ibrāhīm bude prostor iza koga ćete salat obavljati. I Ibrāhīmu i Ismāilu smo naredili: Hram moj očistite za one koji ga budu obilazili, koji budu tu boravili i koji budu salat obavljali **(2:125)**.

I dok su Ibrāhīm i Ismāil temelje Ka'be podizali, oni su dovu činili: Gospodaru naš primi ovo od nas, jer Ti, uistinu sve čuješ i sve znaš **(2:127)**.

Dok Ibrāhīm i Ismāil podižu Ka'bu da bi potvrdili tewhid i veličali Allaha, dotle faraon podiže piramidu da bi Allaha proglasio lažnim a sebe istinitim bogom.

"O velikaši", reče faraon, "ja ne znam da vi imate drugog boga osim mene, a ti o Hamane, peci mi opeke i sagradi mi toranj da se popnem k Mūsāovu Bogu, jer ja mislim da je on, zaista, lažac! **(28:38)**.

6.5. IBRĀHIM I OTAC MU AZER

Ibrāhīmov otac Azer nije prihvatio vjeru i misiju svoga sina. Ibrāhīm prigovara ocu na vjerovanju u idole. Njegov otac i narod su u otvorenoj zabludi **(6:74)**. Ibrāhīm obavještava oca da mu je stigla prava Objava i poziva ga da je slijedi i da se ne klanja šejtanu. Izražava bojazan da će oca stići kazna sveopćeg Stvoritelja i Dobročinitelja. Umjesto da posluša sina, otac mu prijeti progonom, osramoćenjem i kamenovanjem. Sin se moli za spas, uputu i oprost ocu kod Allaha. Ibrāhīm je izvršio obećanje prema ocu i molio se Allahu jer je bio mehka srca i blage ćudi **(9:144)**. Iako je obećao tražiti oprost za oca, svjestan je da ne može spriječiti ono što će ga od Allaha stići.

6.6. IBRĀHIMOV (A.S.) NAROD

Njegov narod suprotstavlja se njemu kao poslaniku i prepire se s njim. On im uzvraća da se ne plaši njihovih idola, već se boji Allaha. Kazivao im je da su pravovjernici u sigurnosti i na pravom putu. Zato vjerovanje ne treba miješati s nasiljem i grijehom **(6:80-82)**. On ocu i narodu prebacuje da obožavaju idole od kojih nema ni koristi ni štete i koji niti govore niti čuju, niti vide **(21:51-71)**. Idoli nisu nikome prijatelji, a Allah je prijatelj i pomagač svakome. Allah jedini daruje ljudima sve i ne ovisi ni od koga **(26:71-89)**. Ibrāhīm je uvjeravao narod da mu idoli ne mogu ništa ni pomoći ni odmoći. Zato poziva narod da vjeruje u Allaha, da Ga obožava, da Mu zahvaljuje jer Njemu se vraća sve. Njegov narod to odbija. I pored toga, on upozorava narod na Allahovu moć, stvaranje, povratak Njemu i Njegovu kaznu. S njim je povjerovao bratić Lūt **(a.s.) (29:16-26)**. Ismijavajući kumire i idole Ibrāhīm ih pita da li jedu, što ne govore, i zatim ih udara. Narodu postavlja razložno pitanje: *Zar vi obožavate ono što ste svojim rukama isklesali. Allah je stvorio vas i ono što vi radite* **(37:91-96)**. Dakle, Ibrāhīmov narod vjeruje u derivate vlastite civilizacije. Pored oca i naroda on raspravlja i sa **Nimrudom**, vladarom Babilonije koji se uzoholio, osilio, ubijao ljude i tvrdio da je bog. Ovaj vladar bio je poklonik sunca.

6.7. VIJESTI O IBRĀHIMOVOM NARODU

Radi upozorenja, pouke, poruke i putokaza putem analogije i komparacije u Kur'anu se često spominju prošli narodi, pa tako i Ibrāhīmov - samo ne po imenu: *Zar im nisu stigle vijesti o onima što su prije njih bili: o Nūhovom narodu, o Ādu i Semūdu, o narodu Ibrāhīmovom,*

i o stanovnicima Međena, i o onima čija su naselja izvrnuta? Poslanici njihovi su im jasne dokaze donosili i Allah im nije učinio nikakvu nepravdu nego su je oni sami sebi nanijeli **(9:70).** U Kur'anu se ne spominje vrsta ovosvjetske kazne koja je snašla Ibrāhīmov narod.

6.8. IBRĀHIMOVE DOVE

Čuvene su Ibrāhīmove dove za sebe, svoje sinove i potomstvo da ne obožavaju kipove i da prežive u neplodnoj kamenitoj pustinjskoj dolini. Ibrāhīmove dove su kod Allaha primljene, njegovi potomci su opstali i nisu se klanjali idolima **(14:35-41).** Ove dove Allah prima i Mekka, iako usred pustinje, nikada nije potpala pod stranu dominaciju, glad, ropstvo, bijedu i neimaštinu. U svako doba dana i noći je svačim opskrbljena **(2:126).**

6.9 IBRĀHIMOVA ŽENA SĀRA

Sāra je bila u dubokoj starosti, cijeli život nerotkinja, kada su je meleki izvijestili da će dobiti sina Ishāka i unuka Jākūba. Ona se tome čudi, a meleki je pitaju? *Zar se ti čudiš volji i odredbi Allahovoj* **(11:71-73).** *Sāra je zapala u veliku tugu, udarila se po svom licu i rekla: "Ja sam starica nerotkinja", a meleki su joj odgovorili: "Tako je kako ti kažeš, ali Allah je rekao, a On je zaista mudar i sveznajući* **(51:29-30).**

6.10. ALLAHOVI IZASLANICI MELEKI - GOSTI IBRĀHIMOVI

Da bi mu saopćili vijest o rođenju sina i da bi ga obavijestili o onome što čeka Lūtov narod, Ibrāhīma su posjetili Allahovi izaslanici meleki, i nazvali mu selam. Ibrāhīm ih je počastio teletinom, ali oni nisu htjeli jesti, jer meleki ne jedu. Ibrāhīma zbog toga spopada strah. Ibrāhīm kao čovjek blage naravi intervenira za Lūtov narod, ali mu Allah odgovara da se okani intervencija, jer je već stigla odredba Stvoritelja o neizbježnoj kazni **(11:74-76 i 15:51-56).** Ibrāhīm je tada obaviješten da će dobiti sina koji će biti učen i istinu spoznati. Ibrāhīmu je bilo čudno kako će kao star sina dobiti, ali su mu meleki rekli da ne gubi nadu. A on je odgovorio da nadu u Allahovu milost gube samo oni koji su na krivom putu.

6.11. IBRĀHIMOVA OBJAVA

Ibrāhīm (a.s.) prima jednu te istu Allahovu objavu sa istog izvora koju su primali svi vjerovjesnici i poslanici: *Mi objavljujemo Tebi Muhammede isto ono što smo objavljivali Nūhu i vjerovjesnicima poslije njega, a objavljivali smo i Ibrāhīmu, i Ismāīlu, i Ishāku, i Jākubu, i unucima, i Isāu i Ejjūbu, i Jūnusu i Hārunu, i Sulêjmānu, a Davūdu smo dali Zebūr* **(4:163-164).**

إِنَّآ أَوْحَيْنَآ إِلَيْكَ كَمَآ أَوْحَيْنَآ إِلَىٰ نُوحٍ وَٱلنَّبِيِّـۧنَ مِنۢ
بَعْدِهِۦ ۚ وَأَوْحَيْنَآ إِلَىٰٓ إِبْرَٰهِيمَ وَإِسْمَٰعِيلَ وَإِسْحَٰقَ وَيَعْقُوبَ
وَٱلْأَسْبَاطِ وَعِيسَىٰ وَأَيُّوبَ وَيُونُسَ وَهَٰرُونَ وَسُلَيْمَٰنَ ۚ

وَءَاتَيْنَا دَاوُۥدَ زَبُورًا ﴿١٦٣﴾ وَرُسُلًا قَدْ قَصَصْنَٰهُمْ عَلَيْكَ
مِن قَبْلُ وَرُسُلًا لَّمْ نَقْصُصْهُمْ عَلَيْكَ وَكَلَّمَ ٱللَّهُ
مُوسَىٰ تَكْلِيمًا

Recite mi vjerujemo u Allaha, i u ono što se objavljuje nama, i u ono što je objavljeno Ibrāhīmu, i Ismāīlu, i Ishāku, i Jākubu, i unucima, i u ono što je dato Mūsāu i Isāu, i u ono što je dato vjerovjesnicima od Gospodara njihova. Mi ne pravimo nikakve razlike među njima i mi se samo Njemu pokoravamo **(2:136)**.

6.12. BIBLIJA O ABRAMU, ABRAHAMU ILI IBRĀHIMU (A.S.)

Abram ili **Abraham** je deseti direktni potomak Noin (**Noa**, **Šem**, **Arpakšad**, **Selah**, **Eber**, **Peleg**, **Reu**, **Srug**, **Nahor**, **Terah**, **Abram** ili **Abraham**). Abram je imao braću **Nahora** i **Harana**. Bratić Lot bio je Haranov sin. Terah je s Abramom, Lotom i snahom **Sarajom** odselio iz Ura Kaldejskog i nastanili su se u Haran, gdje Terah (Azer) umire u 205. godini života. Prema odredbi Jahvinoj, Abram kada mu je bilo 75 godina, napušta Haran i sa Sarajom i pokretnom imovinom doseli u Kanan (Hanan ili Ken-an). Odatle se od staništa do staništa pomicao prema Negebu. Kada je u zemlji zavladala glad, odselio se u Egipat. Pošto je Saraja bila lijepa, da zbog nje ne bi stradao, dogovore se da ona kazuje da mu je sestra, a ne žena. Sa ženom Sarajom i Lotom vraća se Abram iza toga u Negeb, a odatle dođu u Betel. Tako su Abram i Lot izabrali Jordansku dolinu, a Jahve je rekao Abramu "*da oči podigne prema sjeveru, jugoistoku zapadu, jer svu zemlju što je možeš vidjeti dat ću tebi i svome potomstvu zauvijek. Potomstvo ću tvoje učiniti kao prah na zemlji. Ako ko mogne prebrojiti prah na zemlji i tvoje će potomstvo moći prebrojati. Na noge! Prođi zemljom uzduž i poprijeko, ja ću je tebi predati*". Knjiga postanka **(13:14-17)**. Abram kasnije spašava Lota koji je bio zarobljen. Pošto se vratio iz te borbe u susret mu je izašao kralj Sodome. Kasnije je Jahve sklopio savez sa Abramom davši mu zemlju od rijeke u Egiptu do Eufrata. Pošto Saraja nije imala djece, a imala je sluškinju Egipćanku, **Hagaru** (**Hadžeru**) nagovori Abrama da uzme Hagaru. Kada je Hagara postala trudna, Saraja ju je poprijeko gledala i ova pobježe u pustinju. Jahvin anđeo nagovori Hagaru da se vrati. Kada je Hagara rodila **Jišmela** (**Ismâîla**), Abramu je bilo 80 godina. Abramu se, kada mu je bilo 99 godina, ukaza Jahve i reče da hodi njegovim putem, da neporočan bude, da će postati otac mnogim narodima i ubuduće će se zvati **Abraham**. Abrahamu i njegovu potomstvu Jahve je dao svu zemlju Kanaansku. Kao znak saveza između Jahvea i Abrahama naredi Jahve da svako muško dijete bude obrezano. Saraja dobi ime Sara i bi joj naviješteno da će roditi sina Izaka. Abrahamu je tada bilo 100 a Sari 90 godina. Tada je Abraham pristupio obrezivanju svih muških ukućana. I Biblija spominje da su Abrahamu došli tajanstveni gosti navještavajući da će Sara roditi, čemu se ona smijala jer joj bijaše prestalo "što biva u ženama". Jahve

ukori Saru što se smijala i obavještava Abrahama šta će uraditi sa Sodomom. Sodoma i Gomora su spaljeni sumpornim ognjem. Kasnije Abraham seli u krajeve Negeva. Kada se rodio **Izak**, Sara zatraži od Abrahama da otjera Hagaru i Jišmela, što Abrahamu bi krivo. Jahve mu reče da posluša Saru jer će se i od Izaka i od Jišmela izroditi veliko potomstvo. Abraham je uzeo kruha i mješinu vode, pa to stavi Hagari na ramena zajedno sa djetetom, te je otpusti. Kasnije je Jišmel živio u pustinji Paranu (oko Mekke). Abraham je nastavio živjeti u Filistejskoj (Palestinskoj) zemlji. Jahve ga stavlja na kušnju tako što mu naređuje da Izaka prinese kao žrtvu. Sara je živjela 127 a Abraham 175 godina. Oboje su pokopani u Hebronu - Halilulrrahmanu.

6.13. ARHEOLOGIJA O IBRĀHIMU (A.S.)

Po starim bračnim ugovorima ako žena ima djece, muž nema pravo oženiti drugu ženu. Ako ih ne bude imala, sama će mužu izabrati robinju, a djecu, tako stečenu, odgajaće kao da su njena rođena. Još Herodot-otac historije piše o obrezivanju djece radi održavanja tjelesne čistoće. U Mezopotamiji, Sriji i Kanaanu postojao je veoma stari običaj žrtvovanja muške prvorođenčadi bogovima. Taj običaj dokrajčuje Ibrāhīm (a.s.) uz Allahovu pomoć i milost i zamjenjuje ga ovnom u ime Jedinog Allaha. Gradovi u kojima je živio Ibrāhīm (a.s.) istorijski su gradovi. Englez **Rajs** otkrio je grad Haran u Južnoj Turskoj, 500 kilomrtara od Ura. U njemu je postojao kult mjeseca. Taj hram srušio je Sallahuddin Ejubija. Josip Flavije spominje Ibrāhimov boravak u Damasku. Kanan, Kenan i Hanan znači ravničarska zemlja. Abraham i njegova porodica česta su tema književnosti i filozofije. Na Ibrāhīma je podsjećala jedna kršćanska vjerska sekta koja je poricala Isāovo božanstvo. U Češkoj je postojala sekta koja je tvrdila da slijedi vjeru Ibrāhīmovu.

6.14. KADA JE ŽIVIO IBRĀHIM (A.S.)

U Palestinu ili Kanan, Ibrāhīm dolazi 1850. godine prije Isāa i tada mu je bilo 75 godina. Ibrāhīm je živio oko 1925. pa do otprilike 1750. prije Isāa (a.s.), tj. oko 165 godina.

6.15. DRUGA DJELA O IBRĀHIMU

Kur'an svjedoči da je Ibrāhīm primao Objavu u formi Suhufa. Islamski autori ističu da je primio 10 Suhufa. Rođen 1081. godine iza potopa. Otac mu Azer bio je zanatlija i pravio je kipove. Živio je u vrijeme Babilonskog vladara **Nimruda**. Nemogavši ostati u Babiloniji odseli se u Kanaan, pa u Egipat. Ukopan je u Hebronu - Halilulrrahmanu istočno od Gaze. Od Ibrāhīma potječu slijedeći sunneti: obrezivanje, (sunećenje muške djece), podrezivanje brkova, upotreba misvaka, primanje i dočekivanje gostiju. Muhammed (a.s.) je izuzetno poštovao Ibrāhīma (a.s.). Ibrāhīm je jedini poslanik koji se uz Muhammeda (a.s.) spominje u salavatima.

7
LŪT (a.s.)
PO BIBLIJI LOT (80 godina)

U vrijeme Ibrāhīma (a.s.) živi njegov bratić Lūt, sin Hārūnov (Haranov). Kao poslanik upućen je narodima u gradove Sodomove i Gomore ili Seduma i Amure. Ta dva grada, prema arheološkim nalazima, nalazila su se na južnoj obali Mrtvog mora površine 1.400 kvadratna kilometara. Voda tog mora je toliko slana da u njemu izumiru veći organizmi i otud mu taj naziv. U to more se ulijeva rijeka Jordan. Po židovskoj predaji ova dva grada su imala veliki broj stanovnika. Među muškarcima ova dva grada zavladalo je veliko zlo - homoseksualizam.

7.1. LŪTOVO POSLANSTVO

Lūta (a.s.) Allah (dž.š.) šalje njegovom narodu sa istom porukom sa kojom su poslani prije njega Nūh, Hūd i Sālih. Allah ga je odlikovao poslanstvom nad ostale ljude, obdaren je i upućen da ide pravim putem kao i drugi poslanici. Allah ga dariva Knjigom mudrošću i poslanstvom **(6:86)**. Osim mudrosti podario mu je i znanje **(21:74)**. Uveden je u Allahovu milost i bio je jedan od najboljih **(21:75)**. Poziva narod da se kloni nevaljalština, da se Allahu pokorava i njegov sunnet slijede. Na kraju se obraća Allahu dovom *"Stvoritelju moj, spasi mene i moju porodicu od onoga što oni čine. Stvoritelju moj, pomozi mi protiv naroda smutljivaca"*. **(29:30)**. Lūt je bio *minelmurselin* tj. spadao je među Božije poslanike **(37:133)**. Na temelju navedenih ajeta nedvosmisleno je da je Lūt bio Allahov poslanik.

7.2. LŪTOV NAROD

Lūtov narod, kao narod je činio takva bestidna homoseksualna (*idžram djela*) kakva niko prije njih na svijetu kao narod nije činio a pojedinci uvijek jesu. Umjesto da seksualno opće sa ženama, oni su to činili sa muškarcima. Bio je to divlji, surov i homoseksualni narod. Traže da se Lūt između njih protjera zato što je čist i pripadnik ljudi koji se čiste **(7:80-81)**.

وَلُوطًا
إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ أَتَأْتُونَ الْفَاحِشَةَ مَا سَبَقَكُم بِهَا
مِنْ أَحَدٍ مِّنَ الْعَالَمِينَ ﴿٨٠﴾ إِنَّكُمْ لَتَأْتُونَ الرِّجَالَ
شَهْوَةً مِّن دُونِ النِّسَاءِ ۚ بَلْ أَنتُمْ قَوْمٌ مُّسْرِفُونَ

Taj divlji i surovi narod homoseksualaca u laž ugoni Božije poslanike **(22:43)**, **(26:160)**, **(38:13 i 50:13-14)**.

كَذَّبَتْ قَوْمُ لُوطٍ الْمُرْسَلِينَ

Znači da Lūt nije jedini božiji poslanik koji je upućen tom narodu koji je konačno uništen. Taj narod prelazi sve granice i krši sve zakone, čak i biološke i seksualno opći s muškarcima ostavljajući i napuštajući svoje žene. To je teško griješan i perverzan narod. Lūt prezire i gnuša se njihovih djela, napominje im to, a oni mu prijete izgonom. **(26:166-169, 27:55 i 29:29)**. Ti surovi divljaci nisu činili samo homoseksualizam već su presijecali puteve, pravili zasjede, pljačkali putnike - namjernike i na javnim zborovima su činili bestidna perverzna djela. Za sve što su činili, tražili su, i zazivali od Lūta kaznu ako istinu govori **(29:29)**, jer su sve čime ih je opominjao smatrali lažima **(54:33)**. Lūt ih zastrašuje Allahovom silom i moći koja će ih stići, ali su oni iz prkosa sumnjali u zastrašivanja i opomenu **(54:36)**.

7.3. ALLAHOVI IZASLANICI MELEKI KOD LŪTA (A.S.)

Kada su mu došli Allahovi izaslanici-meleki u ljudskim likovima Lūt je zavapio: "Ovo je nesretan dan". Ugledavši goste, Lūtu su došli njegovi sunarodnjaci htijući da i s njima seksualno opće. Umjesto njih, Lūt narodu ponudi svoje kćeri. Niko ga ne posluša. U toj situaciji Lūt je poželio da ima toliku snagu da ih sviju mogne savladati ili se negdje skloniti na sigurno mjesto. Allahovi izaslanici ga tješe da se ne boji ni za sebe ni za izaslanike, jer mu zlikovci ne mogu ništa učiniti. Tada su ga izvijestili da otputuje s porodicom, kad padne noć i usput da se niko ne okreće. Međutim, njegova žena kao i Nūhova nevjernica okrenula se i bila je uništena **(11:77-81 i 15:65-71)**. Allahove izaslanike Lūt (a.s.) je u prvo vrijeme smatrao strancima **(15:62)** pa odatle tjeskoba na duši zbog stida od gostiju radi postupaka svoga naroda. Naime, Lūtov narod je tražio od njega da nad njima blud čine. **(54:37)**.

7.4. KAZNA LŪTOVOM NARODU

Od kazne koja je stigla Lūtov (a.s.) narod, spašeni su Lūt (a.s.) i članovi njegove porodice osim njegove žene koja je propala. Na Lūtov narod spuštena je strašna *kišametarun*. Tako završavaju griješnici

فَأَنجَيْنَاهُ وَأَهْلَهُ إِلَّا امْرَأَتَهُ كَانَتْ مِنَ الْغَابِرِينَ ۝ وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِم مَّطَرًا فَانظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُجْرِمِينَ

(7:83-84, 25:173 i 27:58). To je bila strašna kazna. Rok za izvršenje kazne bila je zora. Sravnjeni su sa zemljom. Srušeno je na njih kamenje od okamenjene vrele zemlje koje je

neprekidno sipalo, a bilo je obilježeno od Stvoritelja **(11:81-83 i 15:73-74)**. Iz Lūtove porodice spašeni su svi kao i mumini i muminke, izuzev njegove žene. Lūtova žena je ostala sa uništenim **(15:59-60, 26:170, 27:57, 29:32-33 i 37:134-135)**. U kazni Lūtovog naroda ima pouke za one koji razmišljaju. To se dogodilo na putu koji još postoji. U tome će naći pouku pravovjerni **(15:75-77)**. Lūt je sklonjen sa Ibrāhīmom u blagoslovljenu zemlju za sve ljude **(21:71)**. Muslimana u Lūtovom narodu bilo je samo u jednoj tj. u njegovoj kući **(51:36)**. Kazna Lūtovom narodu bila je užasna vrela kamena i zemljana kiša (XXVII:58). Allah je tom narodu pustio kaznu s neba zbog toga što su griješili kao niko prije njih. O tim gradovima Allah je ostavio jasan znak ljudima koji razmišljaju. Iz temelja su uništeni. I jutrom i večerom prolaze ljudi pokraj njihovih stanova, pa zar ne razmišljaju **(29:34-35, i 37:136-138)**. Na stanovnike gradova Sodome i Gomore, koji se nalaze na putu iz Sirije u Arabiju na uvali Mrtvog mora, izlila se strašna Allahova kazna. *Allah ih je oslijepio i rekao im: "Iskusite moju kaznu i moje opominjanje". Nakon toga im je došla kazna koja je potrajala dok ih nije uništila* **(54:37-39)**.

7.5. LŪTOVA ŽENA

Kao i Nūhova ona je bila nevjernica. Ni jednoj ni drugoj njihovi muževi nisu mogli kao nevjernicama pomoći, mada su bili poslanici. Obje su zaslužile džehennem. Kur'an **hazreti Merjemu** i faraonovu ženu ističe kao prave vjernice, a Nūhovu i Lūtovu ženu ističe kao primjer nevjernica.

7.6. OPOMENA SUDBINOM LŪTOVA NARODA

Šu'ajb (a.s.), poslanik poslije Lūta, opominje svoj narod sudbinom stradanja Lūtovog naroda. *Narode moj, neka vas mržnja prema meni ne navodi u grijeh, pa da vas stigne kazna kao što je stigla narod Nūhov, Hūdov, Sālihov, a ni narod Lūtov nije daleko od vas* **(11:89)**. Sve što je Šu'ajb (a.s.) činio i govorio činio je da upozori i zaplaši svoj narod.

7.7. BIBLIJA O LOTU (LŪTU)

Dok je Lot bio u Sodomi dolaze mu dva anđela. Pustio ih je u kuću. Građani Sodome opkole mu kuću i traže goste da ih se namiluju. Lot im nudi svoje dvije kćeri što oni odbijaju. Zatim navale na Lota, ali ga spase anđeli. Lota, ženu mu i dvije kćeri odveli su anđeli izvan grada. Uz rađanje sunca Jahve zapljušta s neba na Sodomu i Gomoru sumpornim ognjem i uništi gradove i svu ravnicu, sve stanovnike gradske i sve raslinstvo na zemlji. Lotova žena se obazre i pretvori se u stub soli. Biblija potvara Lūta kako su ga kćeri opile vinom, pa jedne večeri starija leže s ocem, a druge večeri mlađa. Tako obje kćeri zanesu sa ocem. Starija rodi sina i da mu ime **Moab** - praotac **Moabljana**. Mlađa rodi sina i da mu ime **Ben-Ami - Amoničani**. Ovo je potvora Lūta kao Božijeg poslanika za blud kroz rodoskrvnuće.

7.8. DRUGI IZVORI O LŪTU (A.S.)

Lūt je skupa sa Ibrāhīmom (a.s.) napustio Babiloniju i išao s njim u Siriju i Egipat. Kada se Ibrāhīm (a.s.) vratio u Palestinu, Lūt (a.s.) je upućen **Sedumskom narodu**

(Sodome). Sedum je pokrajina gdje je danas Mrtvo more - Bahru-Lūt. Arapski naziv *Sodome* i *Gomore* je *Sedum* i *Amura*. Prije kataklizme Sodome i Gomore, Lūt se odselio kod Ibrāhīma i kod njega je ostao sve do smrti. Tvrdi se da je umro u 80. godini života.

U dolini rijeke Jordan u podnožju planine Tavor u Arabljanskoj pustinji, Akabskom zaljevu i duž Crvenog mora geolozi su otkrili tragove strašnih vulkanskih erupcija, 2000 godina prije Isāa (a.s.), u vrijeme Ibrāhīmovo i Lūtovo. Englezi su polovinom 19. stoljeća na obali Mrtvog mora, od uskog grebena Lisan, pod vodom otkrili da se proteže visoki kameni prag koji presijeca more u dva bazena. Voda je u južnom dijelu plitka, u sjevernom dijelu duboka do 400 metara. Voda Mrtvog mora sadrži 25% soli. To je mutna i gusta voda u kojoj teško ko može preživjeti.

8
ISMĀIL (a.s.)
PO BIBLIJI JIŠMEL ILI JIŠMAEL (137 god.)

Osnovne karakteristike vezane za Ismāila (a.s.) su:

1. Sin je jednog poslanika i on je poslanik;

2. On je dijete Ibrāhīma (a.s.), **Semita** i majke crnkinje iz Afrike čime se potvrđuje da su svi ljudi ravnopravni, različiti a ne suprotni, stvoreni od istog Stvoritelja;

3. Sa ocem je graditelj Ka'be i ustanovitelj obreda hadždža.

4. Na mjestu gdje je on udarao kao novorođenče nogama poteklo je vrelo *Zem-zem*, usred pustinje, koje od tada nikada nije prestalo teći.

5. Trebao je biti kurban. Tu Allahovu Odredbu, na koju je on svjesno pristao trebao je izvršiti njegov otac Ibrāhīm koji se također Allahovoj odredbi pokorio.

I mi smo ga (Ibrāhīma) obradovali dječakom blage naravi. I kad on (Ismāil) odraste toliko da mu poče u poslu pomagati, Ibrāhīm reče: "O sinko moj, u snu sam vidio da treba da te zakoljem, pa šta ti misliš?" O, oče moj, reče - onako kako ti se naređuje postupi, vidjet ćeš, ako Bog da, da ću sve izdržati". I njih dvojica poslušaše, i kada ga on čelom prema zemlji položi, mi ga zovnusmo: "O, Ibrāhīme, ti si se Objavi u snu odazvao, a mi ovako nagrađujemo one koji dobra djela čine, to je, zaista, bilo pravo iskušenje! I kurbanom velikim ga iskupismo. I u naraštajima kasnijim mu spomen sačuvasmo. Nek je u miru Ibrahim! **(37:101-109)**.

رَبِّ هَبْ لِي مِنَ الصَّالِحِينَ ﴿١٠٠﴾ فَبَشَّرْنَاهُ
بِغُلَامٍ حَلِيمٍ ﴿١٠١﴾ فَلَمَّا بَلَغَ مَعَهُ السَّعْيَ قَالَ يَا بُنَيَّ إِنِّي
أَرَىٰ فِي الْمَنَامِ أَنِّي أَذْبَحُكَ فَانْظُرْ مَاذَا تَرَىٰ قَالَ يَا أَبَتِ
افْعَلْ مَا تُؤْمَرُ سَتَجِدُنِي إِنْ شَاءَ اللَّهُ مِنَ الصَّابِرِينَ ﴿١٠٢﴾
فَلَمَّا أَسْلَمَا وَتَلَّهُ لِلْجَبِينِ ﴿١٠٣﴾ وَنَادَيْنَاهُ أَنْ يَا إِبْرَاهِيمُ ﴿١٠٤﴾ قَدْ
صَدَّقْتَ الرُّؤْيَا إِنَّا كَذَٰلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ ﴿١٠٥﴾ إِنَّ هَٰذَا لَهُوَ
الْبَلَاءُ الْمُبِينُ ﴿١٠٦﴾ وَفَدَيْنَاهُ بِذِبْحٍ عَظِيمٍ ﴿١٠٧﴾ وَتَرَكْنَا عَلَيْهِ فِي
الْآخِرِينَ ﴿١٠٨﴾ سَلَامٌ عَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ ﴿١٠٩﴾ كَذَٰلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ
﴿١١٠﴾ إِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُؤْمِنِينَ

6. Ismāīlu je kao i ocu mu naređen **salat, zekjat, hadž** i **činjenje dobrih djela**. Kao i drugim poslanicima Allah mu je slao Objavu. Upućen je na pravi put i odlikovan je nad druge ljude **(4:163-164)**.

Allah je odlikovao i neke njegove potomke i uputio ih je da idu pravim putem. Oni nisu bili idolopoklonici "jer da su takvi bili propala bi im sva dobra djela." Njima Allah daje knjigu, milost i poslanstvo. Ako ove činjenice nevjernici ne budu vjerovali, bit će to povjereno na čuvanje ljudima koji to neće poreći i koji nisu nevjernici, a svi ljudi koje je Allah uputio na prvom su putu **(6:86-89)**. Ismāīl je kao *resulun nebijjun* bio vjeran obećanju i spadao je u strpljive ljude kao i drugi poslanici **(21:86)**. Zato oni spadaju u najbolje ljude.

8.1. ISMĀIL I USTANOVA KURBANA

Iako se u Kur'anu izričito ne kaže kojega je sina htio Ibrāhīm žrtvovati, većina islamske uleme smatra da se radi o Ismāīlu (a.s.). Kada su ashabi upitali Muhammeda (a.s.) o ustanovi kurbana, on je odgovorio - *to je sunnet vašeg oca Ibrāhīma*. Pošto su muslimani *Ādemova zurijjeta, Ibrāhīmova milleta* i *Muhammedova (a.s.) ummeta*, to oni zato kolju kurban. Za Allahovu ljubav i izvršenje Njegove Odredbe, Ibrāhīm i Ismāīl su bili spremni i na najveće žrtve. Svemogući ih spašava velikom zamjenom, žrtvom kurbanom ili ovnom. Zapovijed klanja kurbana sina Ismāīla Ibrāhīmu je naređena u snu, da bi kasnije bio zamijenjen ovnom.

Ustanova kurbana kao i svi drugi propisi u islamu svjedoče da bez žrtve, rada, obreda i ibadeta nema pravog uspješnog i uravnoteženog života.

8.2. BIBLIJA O JIŠMAELU (ISMĀILU A.S.)

Prema Bibliji: Jišmael je imao 12 sinova, 12 poglavica od toliko plemena. On je živio 137 godina, zatim izdahnu, umrije i bi pridružen svojim precima. Potomstvo mu se naselilo od Havile do Šura, koji je na Istoku Egipta, idući prema Ašuru. Nastaniše se nastuprot svojoj braći **(posl. 25:12-18)**.

Iz drugih djela o Ibrāhīmu saznajemo da je Ibrāhīm (a.s.), kada se kod Sare pojavila ljubomora, odveo suprugu Hadžeru i sina Ismāīla u Mekku i tamo ih ostavio, a on se vratio natrag. U okolini Mekke stanovalo je pleme *Džurhum* s kojim se Ismāīl srodio, pa se na koncu od njih i oženio. Imao je dvanaestero djece. Otac mu je kasnije dolazio, pa je s njim sagradio Ka'bu. Navodno je u toku potopa nestalo zgrade koju je sagradio Šit (a.s.). Mjesto gdje je stajao Ibrāhīm (a.s.) u toku gradnje zove se *Mekamu Ibrāhīm*. Kao poslanik Ismāīl je upućen jemenskim plemenima i Amalićanima koji su stanovali u Siriji. Pedeset godina poziva u islam, ali mu se mali broj odaziva. Potomci Ismāīla (a.s.) su **Arebi-Mustaribe.** I pleme **Kurejš** potječe od Ismāīla (a.s.) pa prema tome i posljednji božiji poslanik Muhammed (a.s.). Tako je Muhammed (a.s.) spoj arijevske i crnačke rase. Ismāīl (a.s.) umro je u 137. godini u Mekki, gdje je i ukopan pored kabura majke Hadžere koja je mnogo ranije umrla. Ako se usvoji kao tačno da je Ismāīl živio 137 godina, i ako se uvaže biblijski podaci o godinama, onda je Ismāīl živio u vremenu od 1845 do 1708. godine prije Isāa (a.s.).

9
ISHĀK (a.s.)
PO BIBLIJI (IZAK) (180 godina)

Ishāk (a.s.) je drugi mlađi sin Ibrāhīma (a.s.), također, božiji poslanik. Za njegovo rođenje vezana je Allahova mu'džiza jer ga je majka rodila u životnoj dobi kada žene više ne rađaju djecu a bila je nerotkinja.

A žena njegova stajaše tu i mi je obradovasmo Ishākom, a poslije Ishāka Jākubom, i ona se osmjehnu". - Jadna ja! - reče - zar da rodim ovako stara, a i ovaj moj muže je star. Ovo je zaista nešto neobično! Zar se čudiš Allahovoj moći? - rekoše meleki, Allahova milost i blagoslovi Njegovi su na vama, porodici vjerovjesničkoj. On je dostojan hvale i on je plemenit **(16:71-73).**

Allah Ishāku šalje Objavu i upućen je na pravi put kao i drugi vjerovjesnici

Mi objavljujemo tebi Muhammede kao što smo objavljivali Nūhu i vjerovjesnicima poslije njega, a objavljivali smo i Ibrāhīmu, i Ismāīlu i Ishāku i Jakūbu i unucima i Isāu i Ejjūbu i Jūnusu i Hārunu i Sulejmānu, a Davūdu smo dali Zebūr - i poslanicima o kojima smo ti prije kazivali i poslanicima o kojima ti nismo kazivali, a Allah je sigurno s Mūsāom razgovarao. **(4:163-164 i 6:84).** Allah mu poklanja milost i osigurava spominjanje najiskrenijim i najuzvišenijim jezikom **(19:49-50).** Spada u dobre ljude kao i sin mu Jākūb, također, božiji poslanik. Allah je Ibrāhīma (a.s.), Ismāīla (a.s.), Ishāka (a.s.) i Lūta (a.s.) učinio imamima za ljude i narode. Svima im je naredio salat, zekjat, etiku i robovanje Allahu **(21:72 i 73).**

وَوَهَبْنَا لَهُ
إِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ نَافِلَةً وَكُلًّا جَعَلْنَا صَالِحِينَ ﴿٧٢﴾
وَجَعَلْنَاهُمْ أَئِمَّةً يَهْدُونَ بِأَمْرِنَا وَأَوْحَيْنَا إِلَيْهِمْ فِعْلَ
الْخَيْرَاتِ وَإِقَامَ الصَّلَاةِ وَإِيتَاءَ الزَّكَاةِ وَكَانُوا لَنَا
عَابِدِينَ

Allah Ibrāhīmu dariva Ismāīla i Ishāka, oba poslanika. Ishāk je bio vjerovjesnik i dobar čovjek. Na njega je Allah izlio svoje blagodati, a među njegovim potomstvom ima i dobrih i zlih ljudi **(37:112-113).**

وَبَشَّرْنَاهُ بِإِسْحَاقَ نَبِيًّا مِنَ
الصَّالِحِينَ ﴿١١٢﴾ وَبَارَكْنَا عَلَيْهِ وَعَلَىٰ إِسْحَاقَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِهِمَا
مُحْسِنٌ وَظَالِمٌ لِنَفْسِهِ مُبِينٌ

Ibrāhīm, Ismāīl i Ishāk bile su snažne ličnosti i dalekovidi ljudi koji su se sjećali vječnosti. Allah (dž.š.) ih je odlikovao iskrenošću i čistotom srca i duše i dao im vrlinu da se uvijek sjećaju Ahireta. Oni su kod Allaha među najboljim odabranicima.

9.1. BIBLIJA O IZAKU (ISHĀK A.S.)

Abraham naređuje najstarijem slugi da mu za sina Izaka dovede ženu iz njegovog kraja. Ovaj je otišao i doveo sa sobom **Rebeku**, kćer **Betulovu**, a unuku **Naharevu**, Abrahamovog brata. Tada je Izak živio u Negebu. Odatle seli u Gerar kod **Abimeleka**, kralja Felistejaca. Tamo postaje veoma imućan i stiče mnoga stada ovaca, goveda, i veliki broj sluga. Filistejci mu zavide. U Beri-Šebi mu se ukazuje Jahve. Izak je imao dva sina **Ezava** i **Jakova**. Sin mu Jakov prijevarom dobiva očev blagoslov, umjesto Ezava. Ovdje Biblija potvara i Ishāka i Jākūb (a.s.). Umro je u 180. godini i ukopali su ga sinovi u Hebronu.

9.2. DRUGA DJELA O ISHĀKU (A.S.)

Ishāk je mnogo sličio ocu. Još za očeva života postao je vjerovjesnik. Upućen je narodu Kenaana. Imao je dva sina blizanca: Isā i Jākūba. Jākūb je dobio nadimak **Israil** što je istoznačno **Abdullah-Allahov rob**. Drugi sin Ezav oženio se amidžičnom, kćerkom Ismāīlovom. Imao je mnogo potomaka koji su živjeli u krajevima oko Damaska. Nakon što je proživio 180 godina, umro je i ukopan u Hebronu - Halilulrahmanu kod roditelja.

9.3.KADA JE ŽIVIO ISHĀK (A.S.)?

Po Bibliji kada se rodio Ishāk, Ibrāhīmu je bilo 100 godina. Ako se prihvati kao tačno da je živio 180 godina, onda je Ishāk živio od 1825 do 1645. Znači da je iza oca umro do 105 godina a iza starijeg brata Ismāīla do 63 godine.

10
JAKŪB (a.s.)
ILI ISRAIL-ABDULLAH, PO BIBLIJI JAKOV, JAKOB ILI IZRAEL (147 godina)

Od Ishāka, drugog Ibrāhīmovog sina, potječe Jākūb (a.s.). Jākūb je unuk Ibrāhīmov, sin Ishākov i otac Jūsufa, također, Božijeg poslanika.

10.1. JĀKUBOVO POSLANSTVO

Kao i drugim poslanicima, Allah je slao i Jākūbu Objavu

Mi objavljujemo tebi Muhammede kao što smo objavljivali Nūhu i vjerovjesnicima poslije njega, a objavljivali smo i Ibrāhīmu, i Ismāīlu i Ishāku i Jakūbu i unucima i Isāu i Ejjūbu i Jūnusu i Hārunu i Sulejmānu, a Davūdu smo dali Zebūr - i poslanicima o kojima smo ti prije kazivali i poslanicima o kojima ti nismo kazivali, a Allah je sigurno s Mūsāom razgovarao. **(4:163-164, 2:136, 3:84)**. I Jākub je upućen na pravi put i odlikovan je nad ostale ljude. Allah ga dariva knjigom, milošću i poslanstvom. **(6:84-89)**. Bio je nebijjun - vjerovjesnik. Allah mu je poklonio milost i osigurao spominjanje imena najiskrenijim i najuzvišenijim jezikom **(19:49-50)**. Kao i otac mu Ishāk (a.s.) i Jākub (a.s.) spada među dobre ljude. Njih je Allah učinio vođama i stavio im je u zadatak da upućuju ljude po Allahovoj Odredbi. Allah im naređuje dobra djela, salat, zekjat i pokornost Njemu. Kao što su mu to bili djed i otac isto tako i Jākūb spada u snažne ličnosti i dalekovide ljude. Sviju ih je Allah odlikovao iskrenošću i čistotom srca i dao im vrlinu da se uvijek sjećaju vječnog života. Oni su kod Allaha među najboljim odabranicima **(38:45-47)**.

10.2. JĀKUB (A.S.) JE BIO MUSLIMAN

Kur'an ističe i svjedoči kako Židovi i kršćani svojataju Ibrāhīma, Ismāīla, Ishāka i Jākūba pa ih proglašavaju Židovima odnosno kršćanima. Allah ih pita: "Da li vi bolje znate ili Allah?" S obzirom na to da su svi poslanici sa istog izvora propovijedali i prenosili jednu te istu vjeru, po istoj Objavi, to su svi vjerovjesnici bili muslimani i pogrešno ih je nazivati Židovima i kršćanima, a oni koje svojataju Židovi i kršćani bili su prije židovstva i kršćanstva **(2:133)**. Muslimani vjeruju u Objavu upućenu Ibrāhīmu, Ismāīlu, Ishāku, Jākūbu i njihovim potomcima i ne prave razliku među Objavama i poslanicima **(2:84)**, što nije slučaj sa Židovima i kršćanima. Ni jedni ni drugi ne priznaju Muhammeda (a.s.) za vjerovjesnika i Kur'an za Objavu. Jākūbovi sinovi, također, su bili muslimani i to sami priznaju i svjedoče, pa nisu mogli biti ni Židovi ni kršćani: *Vi niste bili prisutni kada je Jākūbu smrtni čas došao i kad je sinove svoje upi-*

tao: Kome ćete se poslije mene klanjati? - Klanjat ćemo se - odgovorili su - Bogu tvome, Bogu tvojih predaka Ibrāhīma i Ismāīla i Ishāka, Bogu Jednome! I mi se Njemu pokoravamo! **(2:133)**

أَمْ
كُنتُمْ شُهَدَاءَ إِذْ حَضَرَ يَعْقُوبَ الْمَوْتُ إِذْ قَالَ
لِبَنِيهِ مَا تَعْبُدُونَ مِن بَعْدِي قَالُوا نَعْبُدُ إِلَٰهَكَ
وَإِلَٰهَ آبَائِكَ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ إِلَٰهًا وَاحِدًا
وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ

Ovakvim pitanjem Jākūb provjerava i učvršćuje vjeru svojih sinova. Njihov jedinstven odgovor jeste da robuju Allahu, da su muslimani i da im je din-islam.

10.3. POTOMSTVO IBRĀHIMOVO (A.S.)

Ima ajeta koja se odnose na Ibrāhīmovo potomstvo. Allah je odabrao njegov narod mimo sve svjetove **(3:33)**.

إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَىٰ آدَمَ وَنُوحًا وَآلَ إِبْرَاهِيمَ
وَآلَ عِمْرَانَ عَلَى الْعَالَمِينَ

Potomstvu Ibrāhīmovu Allah je dao knjigu, mudrost i veliku vlast. Neki su vjerovali u Objavu a neki su se okrenuli od Nje. Za ovakve je džehennem **(4:54-55)**.

Ibrāhīmu je Allah (dž.š.) poklonio sinove poslanike: Ismāīla i Ishāka, unuka poslanika, Jākūba, i praunuka poslanika Jūsufa. Njegovi sinovi su upućeni na pravi put **(6:84)** i obojici je podareno potomstvo. U porodu i jednog i drugog sina ima i dobrih i loših ljudi **(37:112-113)**.

وَبَشَّرْنَاهُ بِإِسْحَاقَ نَبِيًّا مِّنَ
الصَّالِحِينَ ﴿١١٢﴾ وَبَارَكْنَا عَلَيْهِ وَعَلَىٰ إِسْحَاقَ ۚ وَمِن ذُرِّيَّتِهِمَا
مُحْسِنٌ وَظَالِمٌ لِّنَفْسِهِ مُبِينٌ

Ibrāhīmovom je potomstvu dano poslanstvo i knjiga. Neki su na pravom putu, a većina ih spada među griješnike **(57:26)**.

10.4. BIBLIJA O JAKOVU, JĀKOBU, IZRAELU (JĀKUB A.S.)

Izaku je bilo 60 godina kada su mu rođeni blizanci: **Ezav** i **Jakov**. Ezav je bio vješt lovac, a Jakov "čovjek krotak i boravio je u šatorima." Kada je Izak ostario i kad mu se

počeo vid gasiti, htio je blagosloviti Ezava, ali Jakov prijevarom dobi očev blagoslov. Ezav zamrzi Jakova i htio ga je i ubiti, ali ga majka Rebeka o tome obavijesti i savjetova mu da ode u Haran, što Jakov i učini. U snu mu se javi Jahve i reče da će njemu i njegovu potomstvu dati zemlju na kojoj leži i da će njegovih potomaka biti kao praha na zemlji. Jakov 14 godina služi kod svoga ujaka (dajdže) **Labana**. Ujak mu dade dvije svoje kćeri, stariju **Leu** slabog vida, i mlađu **Rahelu**, lijepu i stasitu. S njima dobiva i sluškinje **Zilpu** i **Bilhu**. Te četiri žene mu rode 12 sinova. Sin **Josip** (Jūsuf) je od Rahele. Nakon što se u Haranu dobro obogatio, Jakov je kod Labana proveo 20 godina. Bojeći se brata Ezava, Jakov mu šalje velike darove. U putu, jedne noći, neki se čovjek hrvao s njim dok nije svanula zora. Pošto nije mogao Jakova savladati, ugane mu rebro pri zglobu i tako se Jakovu iščaši kuk. Od tada je Jakov prozvan - Izrael - jer se hrabro bori s Bogom i s ljudima i nadvladao je teškoće. Brat Ezav ga je lijepo dočekao i primio ponuđene darove. Jakov se sa ženama i djecom nastani u gradu Šekemu, u zemlji Kanaanskoj. Nakon što je Jakovljeva kći **Dina** obeščašćena, osvete je njena braća **Šimun** i **Levi**. Kasnije Jakov seli u Betel, gdje mu se ponovo Bog objavi, rekavši mu: "*Ja sam El-Šedej, Bog Svesilni. Budi rodan i množi se. Od tebe poteći će narod, mnoštvo naroda, i kraljevi iz tvog će izaći krila. Zemlju što je dadoh Abrahamu i Izaku, ja tebi predajem i potomstvu tvojemu, poslije tebe zemlju ću ovu dati.*"

Otišavši iz Betela, u putu, Rahela, Jūsufova majka, rodi Benjamina i umire u Betlehemu. U Hebronu Jakov se nalazi s ocem Izakom koji umire u svojoj 180. godini. Jakovljevi - Izraelovi sinovi su: **Ruben**, **Šimun**, **Levi**, **Juda**, **Jisakar** i **Zebuln** (od Lee), **Josip** i **Benjamin** od Rahele, **Dan** i **Naftalije** od **Bilhe**, Raheline sluškinje, te **Gad** i **Ašer** od **Zilpe**, Leine sluškinje. Svi su rođeni u Padan Aramu. Jakov je najviše volio Josipa koga braća prodaju Jišmaelcima i ovi ga odvedu u Egipat. Jakov je živio 147 godina i umro je u Egiptu, ali ga prema oporuci ukopaju u špilji Makpeli kod Mamre, u zemlji Kananskoj.

10.5. DRUGA DJELA O JĀKUBU (A.S.)

Brat Isā je počeo zavidjeti Jākūbu (a.s.), nakon što je dobio Božiju Objavu i poslanstvo. On zato seli u Haran kod daidže (ujaka) Labana. Od 12 Jākūbovih sinova potječe 12 izraelskih plemena - **Esbata**.

10.6. KADA JE ŽIVIO JĀKUB (A.S.)

Po Bibliji, Ishāku je bilo 60 godina kada mu se rodiše blizanci: **Is** i **Jākūb**. Jākūb je živio u periodu od oko 1765. do 1618. godine prije Isā (a.s.). Biblija tvrdi za Jākūba da je živio ukupno 147 godina.

11
JŪSUF (a.s.),
PO BIBLIJI JOSIF ILI JOSIP (110 godina)

J**ūsuf** je poslanikov sin, poslanikov unuk, poslanikov praunuk, a i sam poslanik. Kazivanje u Kur'anu o Jūsufu je najljepše kazivanje, (ahsenu-l-kasas, ili istine u formi priče), koje uopće postoji. To kazivanje počinje njegovim istinitim snom koji on kazuje ocu - o tome da mu se klanjaju 11 zvijezda, sunce i mjesec. Otac ga upozorava da o snu ništa ne govori braći, kako mu ne bi napravili kakvo lukavstvo ili spletku, jer je šejtan čovjeku otvoreni i jasni neprijatelj. Kako su Jūsuf i **Benjamin** braća i po ocu i po majci, bili najdraži ocu, to je kod ostale braće izazivalo ljubomoru, zavist i mržnju prema njima. Zato su braća skovala zavjeru da Jūsufa ubiju, ali su na prijedlog jednog od njih odlučili da ga bace u duboki zdenac-bunar. Nakon što su to učinili, braća su to ocu predstavili da je Jūsufa pojeo vuk,

أَنْ يَأْكُلَهُ الذِّئْبُ وَأَنْتُمْ عَنْهُ غَافِلُونَ

fe'ekeluhu zibbu, u vrijeme dok su se oni u zabavi utrkivali. Ocu su čak donijeli i košulju poprskanu lažnom krvlju. Iza toga braća su prodala Jūsufa jednoj karavani za nekoliko dirhema. Pratioci karavana su Jūsufa u Egiptu prodali **Putifaru**. Iako je Jūsuf bio rob i stranac, barbarin-garib, u Egiptu, njega je njegov vlasnik volio, htio ga je posiniti i preporučio je svojoj ženi da lijepo postupa sa Jūsufom. Pošto je Jūsuf bio najljepši čovjek koji je ikada živio i za koga su žene govorile, kada su ugledale njegovu ljepotu, da je plemeniti melek, a ne ljudsko biće, u njega se vlasnikova žena strasno zaljubila i htjela ga je silovati, te mu je svu košulju s leđa poderala. U to su se uvjerili njen muž i jedan njen rođak jer su je na djelu uhvatili. Ono što je ona činila, ona je za to djelo Jūsufa potvorila. Njen muž je zamolio Jūsufa da pređe preko toga djela, a nju da se Allahu pokaje. Za taj događaj žene su saznale i sve su pošle ogovarati vlasnikovu ženu. Kao uzvrat na to ona ih je sve jednog dana pozvala kod sebe davši im voće i noževe da jedu i gule. U tom momentu pustila je Jūsufa među njih i te žene su se obeznanile od Jūsufove ljepote i tada su noževima, umjesto voća, izrezale sebi ruke i prste. Tada je vlasnikova žena pred svima njima izjavila da, ako Jūsuf ne počini s njom ono što ona želi-blud, da će ga ona u zatvor strpati. Jūsufov odgovor je: *"Stvoritelju moj, zatvor mi je miliji od onoga na što me one navraćaju. Ako me ne spasiš od njihovih spletaka, mogu im se prikloniti i uvrstiti među neznalice!"* Njemu se

Stvoritelj odazvao i otklonio je njihove spletke od njega. On sve čuje i sve savršeno poznaje **(12:32)**.

قَالَ رَبِّ السِّجْنُ أَحَبُّ إِلَيَّ مِمَّا يَدْعُونَنِي إِلَيْهِ
وَإِلَّا تَصْرِفْ عَنِّي كَيْدَهُنَّ أَصْبُ إِلَيْهِنَّ وَأَكُن مِّنَ الْجَاهِلِينَ

Između bluda i zatvora, da bi ostao moralan, Jūsuf svjesno moli Allaha za zatvor, jer je zatvor jedini način da ostane pošten. Da je izvršio bludnu radnju, Jūsuf bi počinio zinaluk i izdaju povjerenja vlasnika koji ga je lijepo primio.

Tako Jūsuf dospijeva u tamnicu ali sačuva obraz stid, nevinost, poštenje i ukazanu čast i povjerenje.

Jūsufu je Allah kao poslaniku podario mu'džizu, znanje i sposobnost da zna tumačiti snove.

Gospodaru moj, Ti si mi dao dio vlasti i naučio tumačenju nekih snova! O, Stvoritelju nebesa i Zemlje, Ti si zaštitnik moj i na ovom i na onom svijetu, daj da umrem kao musliman i pridruži me onima koji su dobri! **(12:101)**. Tako je dvojici mladića koji su s njim u tamnici ležali snove protumačio. Onom koji je sanjao da cijedi grožđe rekao je da će zapovjednika svoga vinom pojiti, a onom koji je sanjao da na glavi nosi hljeb koji ptice kljuju rekao je da će raspet biti, pa će mu ptice glavu kljuvati. Onome za koga je znao da će spašen biti, Jūsuf napomenu da ga spomene svome vlasniku kada izađe, ali on to zaboravi učiniti, pa Jūsuf u tamnici ostade nekoliko godina sve do vlasnikovog sna.

Međutim, kada vladar usni san kako sedam mršavih krava pojede sedam debelih i sedam zelenih, i sedam sasušenih klasova on izričito traži od svojih velikaša da mu protumače san. Njihov odgovor je da su to zbrkani snovi i da oni ne znaju snove istinito tumačiti. Tada se na dvoru, spašeni iz tamnice, Jūsufov drug prisjeća Jūsufa, dolazi mu u tamnicu i traži objašnjenje sna o sedam debelih i sedam mršavih krava, i sedam zelenih i sedam sasušenih klasova. Jūsuf mu odgovara: "Sijat ćete sedam godina uzastopno, pa ono što požanjete u klasu ostavite, osim malo što ćete pojesti, jer će poslije doći sedam teških godina koje će pojesti ono što ste za njih pripremili, ostat će jedino ono malo što ćete za sjetvu sačuvati. Zatim, će poslije toga doći godina u kojoj će ljudima kiše u obilju biti i u kojoj će cijediti". Kada je Jūsuf protumačio san, vladar je bio potpuno zadovoljan i pušta Jūsufa iz zatvora. Međutim, Jūsuf neće da izađe iz tamnice dok se sve spletke onih žena ne raščiste. Vladar Jūsufu nudi veliki položaj, a on se prihvata onog što najbolje zna. Da bude ministar privrede, i čuvar robnih rezervi u zemlji. Postavši to, Jūsuf je u periodu od sedam rodnih godina pripremao hranu za sedam nerodnih i sušnih godina koje će doći kao što je i bilo. Tada su mnogi ljudi, pa i Jūsufova braća, osim Benjamina, navalila u Egipat da kupuju hranu. Kada je opskrbio braću hranom, Jūsuf je rekao braći da mu dovedu brata i po ocu i po majci Benjamina.

Kada su to sinovi kazali ocu, on im ne dade Benjamina dok mu se ne zakleše da će ga vratiti natrag. Čim su se braća vratila u Egipat, Jūsuf se otkrio Benjaminu kao brat i prigr-

lio ga sebi na grudi. Da bi zadržao brata Benjamina sa sobom, Jūsuf postavi jednu čašu u njegov tovar s hranom. Kazna za krađu navodne čaše bio je ostanak u Egiptu, njenom navodnom kradljivcu. Kada su se braća vratila ocu i bez Benjmina, to mu je teško bilo i on naredi sinovima da se vrate u Egipat i dovedu i Jūsufa i Benjamina jer je Jākūb kao veliki znalac, koga je Allah kao poslanika znanju uputio, znao da je Jūsuf živ a ne pojeden od vuka.

Mada su braća nudila u Egiptu bilo koga između sebe umjesto Benjamina, to im nije udovoljeno, jer su oni ostavili samo navodnog krivca. Kada su braća i po treći put došla u Egipat, Jūsuf im se kaza i otkri i dade im svoju košulju da je ponesu ocu i naredi im da mu dovedu cijelu porodicu sa ocem u Egipat. Ovo je treći put da se košulja spominje u vezi sa Jūsufom. Prvi puta u vezi sa braćom, drugi puta sa ženom, i treći puta sa ocem. Tada braća priznaše svoj grijeh prema Jūsufu a on im uzvrati riječima: *"Ja vas sada neću koriti"*, *reče Jūsuf. "Allah će vam oprostiti, od milostivih On je najmilostviji"* (12:92).

قَالَ
لَا تَثْرِيبَ عَلَيْكُمُ الْيَوْمَ يَغْفِرُ اللَّهُ لَكُمْ وَهُوَ أَرْحَمُ
الرَّاحِمِينَ

Nakon toga, Jākūb (a.s.) se sa porodicom doseli u Egipat. Tada braća priznaše Jūsufa i njegov san se pokaza kao istina.

Sura Jūsuf je objavljena u Mekki, u vrijeme najžešćih progona protiv Muhammeda (a.s.) i prvih muslimana. Prilikom oslobođenja Mekke Muhammed (a.s.) uči rođacima i sugrađanima ajet koji je učio Jūsuf (a.s.) svojoj braći i skoro sve Mekkelije kao neprijatelje Muslimana amnestira. Na kraju sure Jūsuf ističe se "da su izlaganja o božijim poslanicima pouka za pametne ljude", *ibretun li ulil elbāb.* Nisu to događaji koji se izmišljaju, već potvrda knjiga koje su prije Kur'ana objavljene, objašnjenje svake stvari, uputa i milost narodu koji vjeruje (12:111).

11.1. JŪSUFOVO POSLANSTVO I RAZGOVOR SA EGIPĆANIMA

Jūsuf je upućen na pravi put. Odabran je. Primio je Objavu, poslanstvo, znanje i mudrost. On je dobročinitelj i iskreni Allahov rob sa jasnim dokazima, ali su ljudi u njega sumnjali. Dok je boravio u tamnici i svojim drugovima tumačio snove, Jūsuf je s njima razgovarao o svojoj vjeri i vjeri Egipćana koji su vjerovali u lažne bogove: *Ni jedan obrok hrane neće vam donesen biti, a da vam ja prije ne kažem što ćete dobiti,* reče Jūsuf. *To je samo dio onoga čemu me naučio Gospodar moj, ja se klonim vjere naroda (Egipćana) koji u Allaha ne vjeruje i koji i onaj svijet ne priznaje, i ja ispovijedam vjeru predaka svojih, Ibrāhīma, i Ishāka i Jākūba. Nama ne priliči da ikoga Allahu smatramo ravnim. To je Allahova milost prema nama i ostalim*

ljudima ali većina ljudi nije zahvalna. O, drugovi moji, u tamnici, ili su bolji raznorazni (lažni) razjedinjeni bogovi ili Allah Jedini i Svemoćni? Oni kojima se, mimo njega, klanjate samo su imena koja ste im nadjenuli vi i preci vaši, Allah o njima nikakva dokaza noje objavio. Sud pripada jedino Allahu, a On je naredio da se klanjate samo Njemu. To je jedino prava vjera, ali većina ljudi ne zna. **(12:37-40).**

I po svjedočenju osnivača historije **Herodota**, stari Egipćani su uglavnom izmislili i dali imena većini paganskih bogova. Ta izmišljena i imenovana božanstva oni su obožavali. Od njih su to preuzeli i stari Grci. I po svjedočenju Kur'ana, stari Egipćani su izmišljali imena lažnim bogovima i ta lažna i nepostojećih božanstava imena obožavali. Svako onaj ko se čuva nevaljalština i strpi na Allahovom putu, pokazuje primjer Jūsufa, bit će nagrađen, zato što nagrada dobročiniteljima nikada ne propada. O Jūsufu (a.s.) govori cijela dvanaesta Kur'anska sura koja nosi i njegovo ime. U drugim surama o Jūsufu se uglavnom, osim u Mu'minu, ne govori.

11.2. BIBLIJA O JOSIPU, JOSIFU (JŪSUF A.S.)

Jakov se naselio u Kananu gdje mu je otac bio pridošlica. Kao sedamnaestogodišnjak Josip je čuvao stada sa braćom, sinovima **Bilhe** i **Zilpe**. Jakov je najviše volio Josipa i zato su ga braća mrzila. Još su ga više mrzili poslije sna. Iz Hebronske doline jednom ga Jakov posla u Šekem da tamo nađe braću. Ne nađe ih u Šekemu već u Dotanu. Ugledavši ga, braća ga htjedoše ubiti, ali to **Ruben** spriječi. Nagovori ih da ga bace u zdenac u kome nije bilo vode. Kasnije naiđoše miđanski trgovci-Jišmaelci i braća ga prodaju njima za 20 srebrenjaka. Tako ga trgovci prodatog odvedu u Egipat. Nakon što ga prodaju (potvora), braća zakolju kozu, okrvave Josipovu kićenu haljinu, pa je otac pomislio da ga je rastrgla zvijer. Miđanci prodaju Josipa **Putifaru**, zapovjedniku vladareve tjelesne straže. Međutim, "Jahve je bio s Josipom, zato je u svemu imao sreću". To opazi vladar, pa ga postavi za upravitelja doma i povjeri mu svoj imetak. Zbog odbijanja upravnikove žene, ona ga oblaga i on dospi u tamnicu. I u tamnici Jahve je bio s Josipom i upravnik mu povjeri brigu oko zatvorenika. S Josipom u zatvor kasnije dospiju glavni peharnik i glavni vladarev pekar. Kasnije vladar sanja san koji mu samo Josip protumači. Iza toga, vladar daje Josipu upravu cijele zemlje i ženi ga **Asenatom**, kćerkom svećenika. Tada je Josipu bilo 30 godina. Za sedam rodnih godina Josip nagomila žita kao pijeska u moru. Asenata rodi Josipu dva sina, **Manašea** i **Evraima**. Kada nastupiše gladne godine, svijet je išao kupovati žito u Egiptu. Dva puta su u Egipat išla i Josipova braća ali ga nisu prepoznala. Prvi put nije išao Benjamin pa je on zatražio da ga dovedu. Kao garanciju za njega zadržao je Šimuna. Na koncu je zatražio, nakon što im se kazao, da dovedu i oca i da se svi presele u Egipat, što oni i učiniše. Jakovu je tada bilo 130 godina. U Egiptu poživje Jakov 17 godina. Jakov je sahranjen sa ženom Leom u Hebronu. Pred smrt, Josip je zamolio braću da mu odnesu kosti iz Egipta što je učinio tek **Mojsije**. Kosti su mu pokopane u Šekemu. Kako tvrdi Biblija. Balzamirani su i Jakov i Josip. U Bibliji piše da je Josip živio 110 godina i to između 1730. i 1630. Jūsuf je u Egiptu živio za vrijeme **Hiksa**. Sve egipatske

hronike u tom periodu, Hiksa, od 1730. do 1580. se prekidaju. Da li zbog mržnje prema njima ili zabrane da ih vode?

Iz drugih djela o Jūsufu saznaje se da su u njegovo vrijeme u Egiptu vladali Hiksi a ne faraoni. Vladar im se zvao **Ibn Rejjan Velid**. Bio je Ameličanin-Semit. Neki Putifara nazivaju **Zafir** a ženu mu **Zulejha**. Neki tvrde da je Jūsufu bilo 56 godina kada mu je otac umro. Po njima Jūsuf je živio otprilike između 1647. i 1564. godine. Jūsufova ličnost je tema u slikarstvu, muzičkim djelima, dramama, teatrologijama i poemama.

12
EJJŪB (a.s.)
EVVAB - PO BIBLIJI (JOV,JOB, HEBREJSKI HIOB) (93 godine)

Najvećim teškoćama i iskušenjima na putu učvršćenja u vjeri i približavanja Allahu (dž.š.) bili su iskušavani Allahovi poslanici i pravi vjernici. Najvećim bolestima kojima je ikada bio izložen jedan poslanik, musliman i, čovjek uopće, bio je izložen **Ejjūb (a.s.)**. Sve patnje, bolesti, iskušenja i muke kojima je bio izlagan Ejjūb (a.s.), pouke su vjernicima do Sudnjeg dana:

Spomeni Ejjūba, kada je uputio dovu Stvoritelju: Mene je pogodila nesreća, Ti si najmilostiviji od milostivih! Mi smo mu se odazvali i otklonili smo mu nevolju, dali mu njegovu porodicu. Uz njih još toliko iz milosti od Nas i radi pouke pobožnim ljudima **(21:83-84)**.

Spomeni našeg roba Ejjūba kada je zavapio svome Stvoritelju: Zaista me šejtan spopao mukom i patnjama! Neki glas mu reče: Udri nogom u zemlju! On to učini i iz zemlje poteče izvor. To je voda pogodna za kupanje i studena za piće. Poklonili smo mu njegovu porodicu i udvostručili opomene razumnim ljudima. Mi mu rekosmo: Uzmi snopić svojom rukom i udari njim i nemoj prekršiti svoju zakletvu. Allah se je osvjedočio da je Ejjūb strpljiv. Zaista se Ejjūb mnogo obraća Allahu **(38:41-44)**.

وَاذْكُرْ
عَبْدَنَا أَيُّوبَ إِذْ نَادَىٰ رَبَّهُ أَنِّي مَسَّنِيَ الشَّيْطَانُ بِنُصْبٍ وَعَذَابٍ
﴿٤١﴾ ارْكُضْ بِرِجْلِكَ هَٰذَا مُغْتَسَلٌ بَارِدٌ وَشَرَابٌ ﴿٤٢﴾
وَوَهَبْنَا لَهُ أَهْلَهُ وَمِثْلَهُم مَّعَهُمْ رَحْمَةً مِّنَّا وَذِكْرَىٰ لِأُولِي
الْأَلْبَابِ ﴿٤٣﴾ وَخُذْ بِيَدِكَ ضِغْثًا فَاضْرِب بِّهِ وَلَا تَحْنَثْ إِنَّا
وَجَدْنَاهُ صَابِرًا نِّعْمَ الْعَبْدُ إِنَّهُ أَوَّابٌ

Kada je zapao u teške nevolje i kada ga je šejtan spopao, Ejjūb čini dovu Allahu. Neki iznose da je Ejjūb (a.s.) putujući pustinjom zapao u veliku žeđ, umor i patnju. Idući naprijed naišao je na hladnu vodu, okupao se, napio vode, žeđ ugasio i umora je nestalo. Po drugima, kada je pomislio da mu je žena nevjerna, Ejjūb se zakleo da će joj udariti stotinu batina, pa kada se uvjerio u njenu nevinost, donio je odjedanput stotinu slamki u jednom svežnju i time je udario ispunivši zakletvu.

12.1. EJJŪBOVO POSLANSTVO

Da je Ejjūb (a.s.) božiji poslanik kazuje Allah u suri **(4:163)** kao i suri **(6:88-89)**. To su poslanici o kojima je Muhammed (a.s.) obavješten, a ima ih i o kojima nije uopće obaviješten i o kojima zna isključivo Allah. Kao i druge vjerovjesnike, Allah je Ejjūba uputio na pravi put zato što on kao ni oni nisu bili idolopoklonici. Poslanicima je Allah dao knjigu, mudrost i vjerovjesništvo. Iz navedenih ajeta jasno je da je Ejjūb božiji poslanik a nikakva mitološka izmišljena ličnost.

12.2. BIBLIJA O JOBU, JOVU, HIOBU (EJJŪB A.S.)

U Bibliji postoji posebna knjiga o **Jobu**. U toj knjizi on je prikazan kao pobožan, pravedan, imućan i sretan čovjek. Satana sumnja u iskrenost Jobove pravednosti, pa mu Bog dopušta da Joba izloži različitim patnjama. Job ostaje bez imetka i djece i bude pogođen teškom bolešću. Prezire ga i vlastita žena i biva izbačen i iz vlastite kuće - potvora. Kasnije mu dolaze tri prijatelja: **Elifaz Temanac**, **Bildan iz Šuaha** i **Sofar iz Naama**. Oni mu kazuju da je trpljenje kazna za grijehe. Pošto trpi, znači da je zgriješio, pa ispašta grijehe. Job se brani da nije zgriješio i poziva se na Boga. Nenadano se pojavljuje nova osoba **Elihu**, koja u diskusiju unosi nešto novo: "Patnje mogu biti sredstvo pročišćenja i škola poniznosti". Na koncu se pojavljuje sam Bog i pokazuje svoju nedokučivost, mudrost i svemoć. Job tada shvata težinu problema trpljenja i uviđa da je čovjek malen da shvati sve tajne prirode. Job se pokorava Bogu i Bog mu vraća prijašnju sreću i to još uvećanu.

12.3. DRUGA DJELA O EJJŪB (A.S.)

Prema M. S. Serdareviću, Ejjūb je živio u gradu Besijji u Siriji. Skoro sva Besijja je bila njegova. Neprestano se zahvaljuje Allahu na blagodatima. Ali sve mu strada. Sedam sinova i tri kćeri poginu, a imetak propade. Zatim ga spopade strašna bolest od koje je sav bio u ranama. Iako provodi sedam godina u užasnom stanju, on se neprestano zahvaljuje Allahu (dž.š.). Žena mu **Rahmet**, kći Efraimova, unuka Jūsufa (a.s.) ga pazi i njeguje. Na koncu javlja mu se melek Džebrail i kaže da se zamoli Allahu (dž.š.) što Ejjūb i učini. Iz zemlje je provrelo toplo vrelo i Ejjūb se okupa, a drugo vrelo je bilo studeno i s njega se napi vode. To je njegova mu'džiza u liječenju samo pomoću vode. Nakon takvog sabura tevekkula, zikra, šukra, tespiha i hamda Allahu, Ejjūb je ponovo zaimao dosta imetka i puno djece. Ejjūb je živio 93 godine i ukopan je blizu vrela od čije se ljekovite vode izliječio. Neki tvrde da je Ejjūb živio u predjelu Damaska i da je imao sina **Bišra** koji je postao poslanik. Ejjūb je potomak Ishākovog sina **Isā** (**Ajsa**). Ejjūbova povijest je velika inspiracija književnika, npr. **Geteovom** *Faustu* i *Prologu na nebesima*. Kazivanje o Jobu spada u jedno od najljepših kazivanja. Postoji i *hikaja o Ejjūb pejgamberu*.

12.4. KADA JE ŽIVIO EJJŪB (A.S.)?

Prema M.S. Serdareviću rodoslovlje Ejjūbovo je slijedeće: Ishāk (a.s.), Is, Rum, Zaredž (Tahes), Emus i Ejjūb (a.s.). Dakle, Ejjūb je peti ili šesti potomak Ishāka (a.s.). Majka Ejjūbova je bila od Lūtove (a.s.) loze a žena unuka Jūsufa (a.s.).

13
ŠUA'JB (a.s.)
PO BIBLIJI JITRO, JETRO, HEB, RAGUEL-HALILULLAH PRIJATELJ BOŽIJI
(preko 200 godina)

Šua'jb (a.s.) dolazi sa istim manifestom i testamentom kao i poslanici prije njega: Hūd, Nūh, Sālih itd. Jedini je poslanik čiji se narod ne naziva *Kavm* nego *Ashabu Medjen* i *Ashabu-l Ejketi*. On narod Medjena i Ejke poziva da robuju samo Allahu osim koga drugog Boga nema i kao njihov brat pita ih zašto se Allaha ne boje a sebe predstavlja kao vjernog Allahovog poslanika, te poziva te narode da se Allahu pokoravaju i njegov sunnet slijede. Za svoju misiju ne traži nikakvu nagradu jer će ga Allah nagraditi **(7:85, 11:84, X29:36)**. Predstavlja im se kao čovjek iz njihove sredine, a ne kao stranac. Njegovi postupci i odnosi prema njima bili su bratski. Stanovnicima Medžena, Midžena došao je otvoren i jasan dokaz od njihovog Stvoritelja **(7:85)**.

وَإِلَىٰ مَدْيَنَ أَخَاهُمْ شُعَيْبًا قَالَ يَا
قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُم مِّنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُ قَدْ جَاءَتْكُم
بَيِّنَةٌ مِّن رَّبِّكُمْ فَأَوْفُوا الْكَيْلَ وَالْمِيزَانَ وَلَا

Šua'jb (a.s.) im je govorio: *Slijedim posve jasan dokaz i put moga Stvoritelja. On mi je dao od Sebe lijepu dobit. Neću da činim ono što vama zabranjujem. Hoću da popravljam što je više moguće. Moj uspjeh ovisi samo od Allaha* **(7:85)** i **(11:88)**. Svome narodu se predstavlja kao vjeran i pouzdan poslanik **(26:143)**.

13.1. ŠUA'JBOV NAROD

Šua'jb je upućen narodu Medžena ili Midžena. Midžen je, po nekima, bio sin Ibrāhīma (a.s.), od treće žene **Keture**. Grad u kome su potomci Medžena živjeli prozvao se tako po njemu. Ovaj se grad nalazio na jugozapadnoj strani Sinaja uz Crveno more. **Ptolomej** ovaj grad naziva Medžana. Šua'jb poziva svoj narod da se boji Allaha koji je stvorio njih i one prije njih **(26:184)**. Poziva ih da se boje posljednjeg dana **(29:36)**. Da pravom mjerom na litru, metru i kantaru mjere i vagaju **(7:85, 11:84-85, 26:181-182)**. Ničije pravo da ne jedu i ne umanjuju **(7:85 i 26:183)**. Poziva ih da ne siju smutnju po zemlji pošto je na njoj zavladao red i mir. To će im biti bolje ako su pravi vjernici **(7:85 i 26:183)**. Upozorava ih da ne čine zlo na zemlji sijući smutnju **(29:36)**.

Ne postavljajte busije na svakom putu, da biste prestrašili i od Allahovog puta skrenuli one koji vjeruju u Allaha i da biste taj put iskrivili. Strpite se dok Allah među vama ne presudi. On je najbolji sudac **(7:86-87)**. *Klonite se nevaljalština koje smutnju na zemlji izvode. To što vam je Allah ostavio, bolje vam je ako ste pravi vjernici* **(11:85)**. *Tražite da vam oprosti vaš Stvoritelj, zatim se pokajte i Njemu se povratite. Zaista je moj Stvoritelj milostiv i pun ljubavi* **(11:90)**. *Bojte se Allaha i moj put slijedite. Jedan dio se odazvao Šua'jbovom pozivu, a drugi su bili nevjernici* **(7:87)**. *Govorili su Šua'jbu: "Da li vjera tvoja traži od tebe da napustimo ono čemu su se preci naši klanjali ili da ne postupamo sa imanjima našim onako kako nam je volja? E baš si pametan i razuaman.!* **(11:87)**.

Prije vjerovjesništva Šua'jba su smatrali ispravnim, blagim i savršenim čovjekom. Međutim, kada ih je pošao pozivati na pravi put oni Šua'jbu odgovaraju: *Mi ne razumijemo mnogo toga što ti govoriš a vidimo da si među nama jadan, da nije roda tvoga mi bismo te kamenovali, ti nisi nama drag* **(11:91)**. Šua'jb im na to uzvraća: *Zar su moja porodica i moje pristaše u vašim očima jači i moćniji od Allaha. Vi za leđa bacate Allahovu zapovjest. Bez sumnje moj Stvoritelj obuhvaća svojim znanjem sve što vi radite. Činite što vam bude išlo od ruke, a i ja ću činiti* **(11:91-93)**. I stanovnici Ejke, prašume u laž su ugonili poslanike. *Zar se vi nećete čuvati nevaljalština*, pita ih Šua'jb (a.s.) **(26:176-180)**.

كَذَّبَ أَصْحَابُ لْئَيْكَةِ الْمُرْسَلِينَ ﴿١٧٦﴾ إِذْ قَالَ لَهُمْ شُعَيْبٌ أَلَا تَتَّقُونَ
﴿١٧٧﴾ إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ ﴿١٧٨﴾ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُونِ ﴿١٧٩﴾ وَمَا أَسْأَلُكُمْ
عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَىٰ رَبِّ الْعَالَمِينَ

Oni Šua'jbu govore da je oprečan, da je čovjek kao i oni i da je lažljivac **(26:185-186)** i **(29:37)**. Čak govore i izazivaju. *Spusti na nas komade neba ako istinu govoriš. Moj Stvoritelj najbolje zna šta vi radite* **(26:187-188)**. Allah umnoženim stanovnicima Medžena poručuje: *Sjetite se kad vas je bilo malo pa vas je Allah umnožio* **(7:86)**. *Živjeli su u sreći i blagostanju* **(11:84)**. Dakle, imali su dobre životne uvjete i umjesto da budu zahvalni, oni su bili nezahvalni Allahu.

13.2. OPOMENA KAZNOM

Bojim se da vas ne stigne jedan dan u kome će vas sviju kazna obuhvatiti. Ja vas neću moći sačuvati **(11:84-85)**.

Neka vas mržnja prema meni ne navodi u grijeh pa da vas stigne kazna kao što je stigla Nūhov narod ili Hūdov ili Sālihov a ni Lūtov narod nije od vas daleko **(11:89)**

وَيَا قَوْمِ لَا يَجْرِمَنَّكُمْ شِقَاقِي أَنْ يُصِيبَكُمْ مِثْلُ مَا أَصَابَ
قَوْمَ نُوحٍ أَوْ قَوْمَ هُودٍ أَوْ قَوْمَ صَالِحٍ وَمَا قَوْمُ لُوطٍ
مِنْكُمْ بِبَعِيدٍ

Brzo ćete saznati koga će stići kazna koja uništava i ponižava i ko je lažljivac. I iščekujte i ja ću s vama iščekivati **(11:94)**. Sve im opomene nisu koristile.

13.3. KAZNA NARODU MEDŽENA I EJKE

Pošto je stigla Allahova odredba o kazni, spašen je Šua'jb (a.s.) i vjernici. Strahovit i užasan glas-*sajhatun* i zemljotres-*redžfetun*, od kojih su ostali ukočeni i nepomični u svojim kućama, obuhvatio je nevjernike, griješnike i nasilnike, zato što su kao nevjernici i nasilnici zakidali ljude na litru, metru i kantaru i presretali ljude na drumovima pljačkajući ih i odvraćajući sa Allahovog puta. Poslije kazne izgledalo je kao da nikada nisu tu obitavali.

Dobro znaj da je Medžen odbačen od Allahove milosti kao što je odbačen i Semūd, **(11:95 i 96)**. Oni su poricali Šua'jba i u laž ga utjerivali. Zato ih je stigla kazna jednog oblačnog i groznog dana. U tome ima pouke ali većina ljudi ne vjeruje. Poslije strašnog glasa i zemljotresa, oni su ležali nepomični na tlu u svojim kućama kao povaljano drveće i kamenje.

13.4. BIBLIJA O JITRU, JETRU HEB. RAGUELU (PRIJATELJU BOŽIJEM) (ŠUA'JB A.S.)

Kada je Mojsije kao mladić pobjegao iz Egipta zbog ubistva jednog Egipćanina, sklonio se kod Jitra, Midžanskog svećenika. Jitro mu za ženu dade kćerku Siporu-Seforu. Nakon što mu se Jahve objavio, Mojsije se vraća u Egipat, gdje skupa s bratom Aronom govori narodu ono što mu je Jahve kazivao. Nakon što je izbavio Izraelce iz Egipta, Mojsije se susreo sa svojim puncem Jitrom u pustinji, gdje mu je Jitro doveo ženu, koju Mojsije bijaše otpustio i dva njezina sina. Kada je vidio da sam Mojsije kroji pravdu narodu, Jitro mu savjetuje da on rješava samo teže slučajeve, a da za manje slučajeve postavi glavara na putu: na hiljadu, stotinu, pedeset i desetinu što Mojsije prihvaća. Nakon toga, Jitro se vratio u svoju zemlju a Mojsije je ostao u pustinji.

13.5. DRUGA DJELA O ŠUA'JBU (A.S.)

M.S. Serdarević navodi da je Šua'jba Muhammed (a.s.) prozvao *Hitibu-l Enbija-govornikom božijih poslanika*. Prije kazne narodu, Šua'jb se sa vjernicima doselio u Mekku. Pokopan je u Mekki između Zemzema i Mekami-Ibrāhīma. Živio je preko 200 godina. Kao punac Mūsāa (a.s.) bio je stariji od njega. Mūsā (a.s.) je izveo Israilićane iz Egipta između 1250. i 1230. godine. Za Mūsāa se tvrdi da je živio 120 godina. Bilo mu je 80 godina kada je s bratom došao faraonu. Mūsā živi od 1330. do 1210. Šua'jb je živio u XIV. i XIII. stoljeću prije Isāa.

14
MŪSA (a.s.)
PO BIBLIJI MOJSIJE (120 godina)

1. Poslije Ādema, Nūha, Ibrāhīma, Mūsā (a.s.) je četvrti, od šest, velikih ululazmu - ili poslanika Odluke.

2. On je prvi božiji poslanik koji je primio prvu veliku Objavu-Knjigu *Tevrāt*.

3. Poslije Jūsufa njega Allah određuje za poslanika, izbavitelja Israilićana iz višestoljetnog faraonskog ropstva i onoga koji će faraona kao najvećeg silnika, diktatora, despota i nasilnika (tagaa), koji je sebe nametnuo i podmetnuo narodu za Boga, pozvati u vjeru Allahovu.

4. Mūsā (a.s.) je u Allahovu vjeru trebao pozvati i faraonove sahirune-čarobnjake koji su narod hiljadama godina držali u sihru, pričinu, opsjeni, varci i laži.

5. U islam je trebao pozvati i faraonove meleune-glavešine, stratege, savjetnike i svitu koji su pravili strategiju faraonovih zločina i nagovarali ga protiv Mūsāa, muslimana, islama, pravde i istine. U islam je trebao pozvati i faraonovu vojsku koja je mučila, tlačila i ubijala, kako egipatski tako i sve porobljene narode.

6. Konačno, u islam su Mūsā i Hārūn trebali pozvati i svoj narod, Israilićane.

7. O faraonovim zlodjelima, silništvu, nasilju i oholosti govore mnoga djela, pa i desetina Kur'ana.

8. Za faraona je bitno istaći da on za sebe tvrdi da je Bog i da zato što se smatra Bogom naređuje da mu se prave piramide kako bi on kroz tu gradnju dokazao da je Mūsāov Bog lažan, a on faraon kao Bog da je istinit. On je narod zaveo i naveo na zabludu i narod je njegove zablude i nesuvislosti slijedio. Kur'an za faraona kaže da je on taga-despot.

Glagol *taga*, u odnosu na Boga, znači ne vjerovati i pobuniti se protiv Boga. U odnosu na ljude znači vladati despotski, samovoljom i nasiljem, a u prirodi znači provaliti se nebo i podivljati rijeka kad se izlije iz svoga korita.

Faraon svakom, ko u njega ne vjeruje, prijeti zatvorom i smrću pa čak i Mūsāu (a.s.). On tvrdi narodu da oni nemaju drugog boga osim njega i da je on najveći i jedini Bog (*Ene rabbukumul - ea'la*) i predstavlja mu se kao gospodar carstva Misira i rukava rijeke Nila. Tvrdi da je bolji od "bijednika" Mūsāa koji jedva govori - *Faraon je sebi narod potpuno upokorio pa su ga slušali.* Bio je to *narod griješnika- fasika, narod nadmenih ljudi-alin, narod oholih ljudi- mustekbirin, narod nasilnika-zalimin* i *narod najgorih nevaljalaca-mudžrimin.* Taj narod je isključivo zaljubljen u sebe, ogrezao u sve poroke i širk i slijedi isključivo svoje običaje i način života. Nad Israilićanima faraon provodi genocid tako što im ubija mušku a zlostavlja žensku djecu. On cijeli narod pomoću vojske i policije prisiljava da gradi

piramide i da njega slavi kao boga. Takvom faraonu i narodu Allah šalje Mūsāa i Hārūna kao poslanike.

Način Mūsāovog opstanka poslije rođenja i život, jer mu je bila namijenjena smrt, su mu'džiza i Allahovo nadahnuće njegovoj majci. On koji će prvi na svijetu ustati protiv faraonove vlasti i srušiti je, odrasta na faraonvom dvoru zahvaljujući Allahovoj odredbi i faraonovoj ženi koja je bila muslimanka. Mūsā (a.s.) je zet Šua'jba (a.s.), a brat Hārūna (a.s.) koji zajedno s njim odlazi faraonu. Oko 600 ajeta ili skoro desetina Kur'ana govori o Mūsāu, faraonu, Egipćanima i Izrailićanima. Mūsāu u misiji, na njegovu dovu, Allah daje pomoć, u bratu Hārūnu. Faraonov narod kao ni jedan drugi na svijetu prije njega bio je ogrezao u mitologiju i širk (razna božanstva, amon, ra, oziris, izida i svete životinje.

Stari Egipćani imena mjeseci u kalendaru daju po imenima bogova. Taj narod je ogrezao u razne opačine i poroke. Takvom narodu ide Mūsā (a.s.) da ga pozove na pravi put. Allah daruje Mūsāa sa mu'džizama i jasnim dokazima.

1. Najveće Mūsāove mu'džize i najjasniji dokazi i znamenja su Tevrāt, kao prva velika Objava i knjiga;
2. Štap koji se po Allahovoj odredbi pretvara u ogromnu zmijurinu;
3. Svijetla Mūsāova ruka;
4. Direktno je razgovarao sa Allahom;

I on baci štap svoj - kad on prava zmijurina i izvadi ruku svoju - ona za prisutne postade bijela **(7:107-108).** *I kada smo Mūsāu Knjigu koja rastavlja istinu od neistine dali da biste pravim putem išli* **(2:53)**

وَكَلَّمَ ٱللَّهُ مُوسَىٰ تَكۡلِيمٗا

a Allah je sigurno s Mūsāom razgovarao **(4:164).**

Na sva ova Allahova znamenja dokaze i mu'džize faraonov narod, umjesta povjeruje, reagira ovako: *I govorili su: "Kakav god nam dokaz doneseš da nas njime opčaraš, mi ti nećemo vjerovati"*

وَقَالُواْ مَهۡمَا تَأۡتِنَا بِهِۦ مِنۡ ءَايَةٖ لِّتَسۡحَرَنَا بِهَا فَمَا نَحۡنُ لَكَ بِمُؤۡمِنِينَ **(7:132).**

Na ovako uporno nevjerovanje i odbijanje svih Allahovih znamenja slijede Allahove kazne i upozorenja: *Zato smo mi na njih slali i poplave, i skakavce i krpelje i žabe i krv - sve jasna znamenja, ali su se oni oholili, narod zlikovački su bili* **(VII:133).**

فَأَرۡسَلۡنَا
عَلَيۡهِمُ ٱلطُّوفَانَ وَٱلۡجَرَادَ وَٱلۡقُمَّلَ وَٱلضَّفَادِعَ وَٱلدَّمَ
ءَايَٰتٖ مُّفَصَّلَٰتٖ فَٱسۡتَكۡبَرُواْ وَكَانُواْ قَوۡمٗا مُّجۡرِمِينَ

Po vjerozakonu u Tevrātu kojeg je primio Mūsā (a.s.) bile su potpuno recipročno propisane kazne: *glava za glavu, oko za oko, nos za nos, uho za uho* i *zub za zub.*

Kur'an dopušta da se izvrši poravnanje recipročnom kaznom nad krivcem, ali onom, ko u ime Allaha oprosti, bit će mu to od grijeha iskupljenje. U Tevrātu je, također, propisano da, *ko svjesno i namjerno ubije nevinu, ni krivu ni dužnu osobu, koja nije nikakav nered na zemlji činila, kao da je poubijao sve ljude, a ko spasi život jedne osobe kao da je spasio sve ljude* **(5:32)**. *Za one koji su protiv Allaha i Njegovih poslanika bore i koji na zemlji nered čine kazna je ubijanje ili raspeće, ili da im se ruke i noge unakrst odsijeku ili da iz zemlje budu prognani* **(5:33)**.

Glavni sadržaj Tevrāta su deset božijih zapovijesti. Tih deset zapovijesti u Bibliji su sačuvane ovako: 1. Nemoj imati drugih bogova uza Me (monoteizam); 2. Ne kuni se lažno; 3. Sjećaj se dana odmora da ga svetkuješ; 4. Poštuj oca svojega i mater svoju; 5. Ne ubij; 6. Ne čini preljube; 7. Ne kradi; 8. Ne svjedoči lažno na bližnjega svojega; 9. Ne poželi žene bližnjega svojega; 10. Ne poželi imetka bližnjega svojega;

14.1. MŪSĀ, ISRAILIĆANI I EGIPĆANI

Israilićani, potomci Israilovi (Jākūbovi) proboravili su u Egiptu, po Bibliji, 430 godina u ropstvu. Iz Egipta i faraonskog ropstva spašava ih, po Allahovoj odredbi i milosti, Mūsā (a.s.).

14.2. ROĐENJE MŪSĀOVO

Nakon rođenja, pošto je faraon naredio da se sva muška israilska djeca poubijaju, Mūsāa je majka na tabutu bacila u Nil. Uzela ga je faraonova žena i rekla: "Neka ovo dijete, faraone, bude radost i moja i tvoja. Nemoj ga ubijati. Možda će nam valjati, ili da ga posinimo." Kada je majka rodila Mūsāa, ona ga je po Božijoj uputi stavila na tabut i spustila niz rijeku Nil, a poslala je svoju kćerku da to prati. Kasnije je sestra našla bratu majku da ga doji jer dijete nije htjelo dojiti ni jednu drugu ženu osim vlastitu majku. Njegova se majka umalo nije otkrila kao majka. Mūsāovoj majci Allah naređuje da baci dijete u rijeku i da ne strahuje i ne tuguje jer će Mūsā ostati živ i biti mine-l-murselin, jedan od poslanika. Mūsāa su u rijeci pronašli faraonovi ljudi da im postane jad i dušmanin **(28:7-13 i 20:37-40)**.

14.3. MŪSA NEHOTICE I NESVJESNO UBIJA EGIPĆANINA-PRVI POSLANIK KOJI UBIJA ČOVJEKA

Kada je odrastao, Mūsā u jednoj tuči između jednog Egipćanina i Israilca pritiče upomoć Israilcu i šakom udara Egipćanina od čega on umire. Mūsā to odmah shvati šejtanskim djelom i učini pokajanje (tevbu) i dovu Allahu pa mu Allah oprosti. Sutradan ga isti Israilac pozva ponovo upomoć, u tuči, ali ga Mūsā odbi nazvavši ga otvorenim svadljivcem i smutljivcem. Tada Israilac prigovori Mūsāu za jučerašnje ubistvo i optuži ga i prokaza da je siledžija a ne izmiritelj. Poslije toga, jedan čovjek sa periferije grada, izvi-

jesti Mūsāa da gradski prvaci vijećaju da ga ubiju i savjetuje mu da napusti grad, što on u strahu od osvete i učini **(28:15-21)**.

14.4. MŪSA U MEDŽENU - MEDJENU

Nakon što je napustio Egipat, Mūsā je došao u Medžen. Kod nekog pojilišta zatekao je dvije djevojke koje od muškaraca nisu mogle napojiti svoju stoku. Mūsā to čini, umjesto njih. Poslije toga otac šalje jednu kćerku, pošto su ga o svemu izvijestile, po Mūsāa. Došavši Šua'jbu, Mūsā mu ispriča događaj iz Egipta. Šua'jb mu potvrdi da je dobro što je napustio Egipat. Na molbu jedne od kćeri, Šua'jb prima Mūsāa na službu osam godina, ali ako ostane 10, onda višak od dvije godine je dobročinstvo s njegove strane. Šua'jb ponudi kćerku za ženu Mūsāu što on i prihvati **(28:22-28)**. Mūsāa je Allah iskušavao raznim iskušenjima pa i odlaskom iz Egipta **(20:40)**.

14.5. MŪSĀ (A.S.) PO DRUGI PUT U EGIPTU

Preko 200 ajeta govori o drugom boravku Mūsāovom među Egipćanima i o njegovim kontaktima s faraonom *"Mūsā idi faraonu. On se uistinu osilio. Idite ti i Hārūn faraonu. On se doista osilio"*. Prije odlaska faraonu Mūsā čini dovu Allahu (dž.š.) da mu učini prsa širokim i prostranim, da mu olakša njegovu misiju, da mu razveže jezik i govor učini jasnim i razgovjetnim. On faraonu dolazi sa legitimacijom. *"Zaista ja sam poslanik gospodara svjetova"*. Čim se pojavio pred faraonom, on mu prigovara ubistvo Egipćanina a Mūsā mu odgovara da je to učinio nehotice dok nije bio poslanik, a iz Egipta je pobjegao iz straha. Faraon prigovara jedno nehotično ubistvo Mūsāu, a on, faraon, svaki je dan svjesno i namjerno ubijao na stotine i hiljade ljudi. Iza toga faraon pita Mūsāa i Hārūna. *"Ko je vaš stvoritelj"*? Oni mu odgovaraju da je to Stvoritelj nebesa i Zemlje, Istoka i Zapada, Stvoritelj sadašnjih i prijašnjih naroda. Faraon na ove argumente odgovara prijetnjom - zatvorom, a kasnije i ubistvom ako u njega ne budu vjerovali.

14.6. MŪSĀOVE MU'DŽIZE

Mūsā nudi i pokazuje faraonu svoje mu'džize, koje on dopušta, da se pokažu. Mūsā tada pokazuje svoju ruku koja je pred gledaocima postala potpuno svijetla. Faraon se savjetuje sa meleunima-uglednicima, glavarima, šta da se radi. Odluka je da se saberu svi sahiruni-čarobnjaci i da pobijede Mūsāa. Kada su se svi iskupili prvo što traže od faraona je nagrada ako pobijede. Faron im obećava nagradu i čast svoje blizine. Kada su se svi čarobnjaci sahiri, faraon, meleuni, svita i narod iskupili, počinje dvoboj. Na prijedlog Mūsāa, prvo sahiruni, bacaju svoje konopce i štapove. Iza njih Mūsā baci svoj štap koji se pretvori u ogromnu zmijurinu koja proguta sve što su oni pričinili. Kada su se u to sahiruni osvjedočili, kao stručnjaci sihra, oni reagiraju:

"Mi vjerujemo u Stvoritelja svjetova, Stvoritelja Mūsāa i Hārūna." **(26:46-47)**

فَأُلْقِيَ السَّحَرَةُ سَاجِدِينَ ﴿٤٦﴾ قَالُوا آمَنَّا بِرَبِّ الْعَالَمِينَ

Faraon prijeti sahirunima vješanjem i odsijecanjem ruku i nogu unakrst zato što su povjerovali Mūsāu bez njegovog dopuštenja: Ništa strašno - mi ćemo se gospodaru vratiti **(26:10-52)**. Faraon ih optužuje za sihr što je njegova, uz nasilje, osnovna poluga vlasti **(7:103-126, 10:75-82, 83-95, 11:96-98, 23:45-49)**.

آسَىٰ عَلَىٰ قَوْ

أَخَذْنَا أَهْلَهَا بِالْبَأْسَاءِ وَالضَّرَّاءِ لَعَلَّهُمْ يَضَّرَّعُونَ ﴿٩٤﴾ ثُمَّ

كَانَ السَّيِّئَةِ الْحَسَنَةَ حَتَّىٰ عَفَوا وَقَالُوا قَدْ مَسَّ آبَاءَنَا

Koliko je faraon kao taga, leal i mustekbir postao silnik, odmetnik i nevjernik najbolji je dokaz što on naređuje gradnju piramida, pomoću kojih želi negirati Mūsāova, a potvrditi sebe kao Boga **(28:3-6, 32:42, 40:36-37)**. Faraon u nametanju sebe kao Boga ljudima hoće da ubije Mūsāa **(40:21-45, 44:17-31)**. Pored svega toga Mūsā je poslan faraonu **(51:38-39)**. Allah iz doline Tuba naređuje Mūsāu da ide faraonu koji za sebe tvrdi da je najuzvišeniji Bog **(79:15-26)**.

14.7. FARAONOV NAROD

O tom narodu svjedoči Kur'an i povijest. Po Kur'anu oni su kavmen-mudžrimīn, kavmen-fāsikīn, kavmen-ālīn, kavmen-mustekbirīn i kavmen-zālimīn. Pored toga što su griješnici, nasilnici, nevaljalci, oni su narcisoidni i samoljubivi. To je narod koji odbija sve Mūsāove dokaze i zato ih Allah kažnjava: poplavama, oskudicom, gladnim godinama, skakavcima, krpeljima, žabama i krvlju. Kao takvi su potopljeni u moru i učinjeni primjerom i poukom budućim generacijama **(7:130-137 i 43:55-56 i 51:40)**.

14.8. GENOCID NAD ISRAILIĆANIMA

Iako *Ujedinjene nacije* tek 1946. definiraju genocid, faraon je najmanje prije četiri hiljade godina vršio genocid nad Israilićanima, ubijajući im mušku, a ostavljajući i zlostavljajući žensku djecu. Prije i poslije Mūsāovog poslanstva to je bilo veliko iskušenje za Israilce **(2:49, 7:126 i 141, 14:6, 28:4 i 40:25)**.

14.9. MŪSĀOVO PUTOVANJE U MEDŽMEU-L- BAHREJN

Dok je boravio u Egiptu, Mūsā (a.s.) je putovao do mjesta gdje se dvije vode sastaju, do Medžmeu-l-Bahrejna, gdje se susreće sa **Hidrom**, kojeg je Allah obdario velikim znan-

jem. Mūsā s njim putuje da nešto nauči. Međutim, Hidr sumnja da će Mūsā moći biti srpljiv. Hidr reče Mūsāu da ga ništa na putovanju ne pita. U toku putovanja Hidr probuši lađu, od koje su siromašni lađari hljeb zarađivali, zatim ubija jednog dječaka i najzad popravlja jedan polusrušeni zid. Mūsā se stalno pita za razloge postupaka, na što ga je Hidr opominjao na prethodna obećanja. Na kraju mu objašnjava da je lađu oštetio da je oštećenu vladarevi ljudi ne bi zaplijenili, a siromašni korisnici će je moći popraviti. Ubijeni dječak je bio zao i nenaklonjen roditeljima. Hidr ga je kao takvog ubio u nadi da će im Allah podariti bolje dijete. Ti roditelji su bili pravi vjernici. Zid je popravljen dvojici siromašnih mladića-sirota, čiji je otac bio dobar čovjek. Neko drugi mogao je otkopati taj zid i ispod njega uzeti blago koje je otac zakopao za sinove **(18:60-82)**. Ovaj slučaj pokazuje koliko su ljudske procjene i znanje, pogotovo o budućnosti, relativne i varljive.

14.10. IZLAZAK IZ EGIPTA

Mūsā je istovremeno kao poslanik poslat faraonu, Egipćanima, Israilićanima i njihovom izbavljenju iz Egipta u obećanu zemlju, *El-Erdu-l Mukaddese*. Mūsāu se naređuje da putuje i izvede narod noću. Objavljeno mu je i to da će ih faraon s vojskom slijediti. Faraon je poslao glasonoše po svim egipatskim gradovima. Israilci su bili mala zajednica u Egiptu. Allahova je volja bila da Egipćani, u potjeri za Israilcima, napuste i opuste svoje vinograde, izvore, riznice i prekrasno obitovalište. Kada je izgledalo da će faraon s vojskom dostići Mūsāa, Israilci su zavapili: "Sigurno će nas dostići." Mūsā reče:

*Ne nikako! Doista je uza me moj Stvoritelj. On će me uputiti.***(26:61-62)**

فَلَمَّا تَرَاءَا الْجَمْعَانِ قَالَ أَصْحَابُ مُوسَىٰ إِنَّا لَمُدْرَكُونَ ﴿٦١﴾ قَالَ كَلَّا إِنَّ
مَعِيَ رَبِّي سَيَهْدِينِ

U tom momentu Allah objavljuje Mūsāu da štapom udari, sada po moru i more se rastupi na dvije strane i svaki je dio izgledao kao veliko brdo. Mūsā i njegov narod su spašeni a svi njihovi progonitelji i potjera sa faraonom su potopljeni. Tom prilikom je faraonovo tijelo spašeno. U tome je pouka. Allah je jedini pobjednik i milosnik **(26:53-63)**. Kada se faraon sa vojskom našao u moru, a more se nakon Mūsāovog prelaska sklopilo, faraon je u bezizlazu vode do usta zavapio: *Vjerujem da nema drugog Boga osim onoga što ga vjeruju sinovi Israilovi. Ja sam musliman, ja sam musliman. Zar sada! A do sada si bio veliki grješnik i smutljivac. Danas ćemo izbaviti samo tijelo tvoje da bi bio poučan primjer onima poslije tebe - ali mnogi ljudi su ravnodušni prema našim poukama* **(10:90-92)**.

Biblija i nauka su hiljadama godina tvrdile da je tijelo Mūsāovog faraona potopljeno i da nije spašeno. Kur'an tvrdi suprotno, da je tijelo upravo tog faraona kao znamenje i dokaz ljudima spašeno. Danas je to nauka potvrdila i tijelo **Meremtaha** sa puno pijeska u glavi nalazi se u Egipatskom nacionalnom muzeju u Kairu.

14.11. SVETA (EL-ERDU-L-MUKADDESE) ILI OBEĆANA ZEMLJA

Sveta, ili Israilićanima *obećana zemlja* je *Ken'an, Kanaan* ili *Hanan: O, narode moj, uđite u svetu obećanu zemlju koju vam je Allah dodijelio, i ne uzmičite nazad pa da se vratite izgubljeni* **(5:21)**.

Kada se nisu htjeli boriti da bi ušli u obećanu zemlju, Israilci su od Boga kažnjeni da 40 godina lutaju pustinjom i zabranom ulaska u obećanu zemlju **(5:21-25 i 17:104)**. Ovaj slučaj pokazuje koliko su Israilci bili neposlušni, neborbeni i kukavice. Nakon 40 godina, borbenija i snažnija generacija je ušla u obećanu zemlju.

14.12. MŪSĀOVO POSLANSTVO

Allah se obraća Mūsāu na brdu Tura Sinau u 30 noći koje Allah dopunjuje sa još 10 noći i tako se ispunilo 40 noći **(2:51 i 7:142-144 i 4:153)**. U odsustvu iz naroda, dok je primao Objavu, Mūsā ostavi brata Hārūna da ga zastupa u narodu i pravi red, a ne nered. Mūsā traži od Allaha da ga izravno vidi.

Allah mu odgovara: "Ne možeš me vidjeti nikako već pogledaj brdo pa ako ostane nepomično vidjet ćeš Me." Kad se Gospodar ovom brdu otkri, On ga sa zemljom sravni a Mūsā se onesviješćen strovali. Čim je došao k sebi, uzviknuo je:

قَالَ سُبْحَانَكَ تُبْتُ إِلَيْكَ وَأَنَا أَوَّلُ الْمُؤْمِنِينَ

*"Slavljen si Bože, kajem Ti se i ja sam prvi vjernik"***(7:143-144)**.

Allah je Mūsāu podario 9 sjajnih i otvorenih znamenja i dokaza kao i Tevrāt i govor sa Allahom. Kao poslanik upućen je hrđavom i obijesnom narodu. Bio je *odabranik-muhlesun* i *resulun-nebijjun* **(27:12, 14:5, 17:101 i 27:12)**. Allah ga zove sa desne strane Tura **(19:52)**. Nakon što je ugledao vatru i došao do nje, čuo je glas *"Ja Sam tvoj Stvoritelj. Izuj se!. Nalaziš se u svetoj dolini Tuva. Odabrao sam te, pa počuj što ti se objavljuje."* **(20:12-16, 27:7 i 9 i 28: 29-30)**. Allah Mūsāa Sebi za poslanika odabire **(20:41)**. On mu daruje mudrost, znanje, Objavu, Kitab, razgovor sa Sobom i uzima obavezu od njega *mi'sak* **(20:41, 28:14 i 33:7)**. Mūsā je kod Allaha ugledan i važan, jer mu je Allah dao uputu. On i Hārūn su upućeni na pravi put i obojica su bili pravovjerni Allahovi robovi. Na njih je Allah najljepšu uspomenu sačuvao **(XXXOOO:69, 40:53, 61:5, 7:142, 19:53, 25:35, 37:148, 37:119, 37:120, 37:122, 2:108 i 87)**. Njegov narod, Israilci kao i Egipćani, poriče Allahove znakove, maltretira ga, iako zna da je vjerovjesnik. Israilci nisu vjerovali ni Mūsāu ni poslanicima iza njega jer su bili oholi, te su poslanike smatrali lažljivcima i ubijali ih **(2:87)**. Oni Mūsāu postavljaju mnoga pitanja **(2:108)**.

14.13. ŠTA SU ISRAILCI KAO ZAVJET-MISAK PRIHVATILI, PA IZNEVJERILI

Od Israilaca Allah uzima zavjet da će: vjerovati, suditi, raditi, ponašati se i živjeti po Tevrātu **(2:63 4:154 i 5:12 i 70)**. Oni iznevjeravaju zavjet **(2:64, 83)** osim nekolicine **(4:155)**.

Od prihvaćenih obaveza oni su još bili obećali da će obožavati samo Allaha i da mu neće pridruživati druga, lijepe postupke i činjenje dobrih djela roditeljima, rodbini, siročadima i siromasima, govorenje lijepih riječi o ljudima, obavljanje salata i davanja zekjata, da krv bespravno neće prolijevati, i da jedni druge iz domova neće protjerivati, da djecu zbog neimaštine neće ubijati, da se nevaljalštinama i razvratu ni javno ni tajno neće približavati i da nikoga, osim kada to pravda zahtijeva, neće ubijati, da se imovini siročadi neće približavati, da krivo na mjeri, litru, metru i kantaru neće vagati. Allah ih nije obavezao preko njihovih mogućnosti **(2:83-4 i 6:151-152)**. Svoje zavjete i obaveze Israilci su potvrdili i posvjedočili pa iznevjerili **(2:85)**. Allah ih poziva da ispune svoju obavezu prema Njemu, pa će i On ispuniti obećanje koje im je dao ali da se samo Njega boje **(2:40)**. Pošto su zavjet prekršili, Allah ih je prokleo i otvrdnuo im srca **(5:13)**. Muslimani iz ovih poruka moraju u vjeri biti čvrsti i ne smiju se razjedinjavati **(42:13)**, zato što im je ista vjera kao i Nūha, Ibrāhīma i Mūsāa. Uistinu, temeljne zasade i osnovi islama su zajednički osnovi prirode, ljudske vjere, od Allaha objavljene, a to je islam. Božiji poslanici Ibrāhīm, Mūsā i drugi opominju i poučavaju svijet da najveće uspjehe postiže onaj ko se grijeha kloni. Bog je jedan, jedna je Objava, jedna je vjera i Allah joj je dao ime islam. A sve druge vjere su formirali ljudi i dali im imena. Kao što je Mūsā bio musliman tako je i njegov ummet bio islamski. Mūsāova poruka je bila utisnuta na pločama i kao opomena u kojoj su objašnjenje sve stvari. Zato se Mūsāu naređuje da se čvrsto pridržava tih ploča i zapovijeda narodu da prihvati te propise što bolje može **(7:145)**. U momentu kada su Israilci počeli obožavati tele, Mūsā je bacio ploče u srdžbi, ali ih je ponovo uzeo jer je u njima bila ispisana uputa i milost za one koji se boje svoga Stvoritelja **(7:154)**. *"Ulazite na vrata hrama sedždu čineći, budite strpljivi"*. Allah naređuje Mūsāu da s narodom gradi kuće u Egiptu i da ih pretvaraju u džamije - budite strpljivi! Ne uzimajte umjesto Allaha drugog pokrovitelja **(17:2)**. *"Jedite lijepe i čiste stvari koje smo vam dali"* **(4:154)**, **(7:161, 7:128, 17:2 i 28:81)**.

Subota, sabat spada u jednu od deset zapovijesti i to je dan određen Israilcima kao dan molitve i odmora. Onima koji su kršili odredbu o suboti Allah je rekao: *"Budite kao odbačeni majmuni. Učinio ih je Allah kao primjer poniženja i kazne, onima koji su ih gledali, i poukom bogobojaznim"* **(2:66)**. Ne činite subotom što vam nije dozvoljeno **(4:154)**. Oni krše i skrnave odredbu o suboti. Ribe im do obale dolaze subotom kada slave i ne rade, a nisu dolazile drugim danima. To im je bila kušnja zbog grijeha **(7:163)**. Događalo se to u jednom gradu pored mora. Zabrane Israilcima su pored ostalih: meso svih životinja koje imaju kopite, od govečeta i ovce zabranjeno im je bilo salo i loj osim onog uz crijeva i kosti. Allah ih je na taj način kaznio zbog njihovih grijeha i nasilja **(6:146)**. Na kraju Allah uništava tlačitelje Israilaca **(7:128-129)**, a Mūsā čini dovu Allahu da ih spasi od zemljotresa i drugih nepogoda **(7:155-156 i 20:25-35)**. Muslimani vjeruju sve što je objavljeno Mūsāu (a.s.) **(20:17-24, 27:10-12 i 28, 3-32, 26:64-69, 2:50 i 20:77-78)**.

14.14. PRVA VELIKA OBJAVA TEVRĀT - MŪSĀU I HĀRŪNU

U Mūsāovim kao i Ibrāhīmovim suhufima pisalo je da ni jedna griješna duša neće nositi teret tuđih grijeha i čovjeku pripada ono što svojim trudom stekne **(53:36-39)**. Znatan broj ajeta govori o Tevrātu, Božijoj Objavi kao Kitabu i Furkanu da bi Israilce uputio na pravi put **(2:53, 87, 23:49 i 25:35)**. Israilci su vjerovali dio knjige, a drugi dio su negirali **(2:85)**. Oni su knjigu trebali zdušno slijediti i stalno je držati na umu kako bi se sačuvali i došli u red bogobojaznih **(2:63)**. Tevrāt i Indžīl su poslani prije kao upute ljudima pa je poslije poslan Kur'an. Isralici su zaboravili dio Objave **(5:13)** i sami su sebi zabranjivali neka jela i prije nego što im je Tevrāt bio dostavljen **(3:93)**. I pored Tevrāta, Israilci su tražili da im sudi Muhammed (a.s.), a Tevrāt je uputa i svjetlo. Po Tevrātu su sudili svi muslimani i poslanici, Allahu predani, do objave Kur'ana. Isā je upotpunosti potvrdio Tevrāt kao što ga potvrđuje i Kur'an **(5:46 i 61:6)**.

وَإِذْ قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيَّ
مِنَ التَّوْرَاةِ وَمُبَشِّرًا بِرَسُولٍ يَأْتِي مِنْ بَعْدِي اسْمُهُ أَحْمَدُ فَلَمَّا جَاءَهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ قَالُوا
هَذَا سِحْرٌ مُبِينٌ

Kad bi kitabije postupale po Tevrātu i Indžīlu, sigurno bi uživali sve blagodati **(5:66)**. Sljedbenik knjige nije niko ko ne izvršava propise Tevrāta, Indžīla i Kur'ana **(5:68)**. Židovi koji tvrde da Allah nije ništa objavio Muhammedu (a.s.), ne poznaju Allaha. Oni su mnoge knjige i propise skrivali, mijenjali, dodavali i oduzimali **(6:91)**. Tevrāt je upotpunjenje blagodati **(6:154)** i sve potpuno objašnjava **(6:154)**. On je milost i uputa **(6:154, 28:43, 32:32 i 40:54)**. Tevrāt služi da ljudi vjeruju u susret sa Allahom **(6:154)**. Israilcima je rečeno da se čvrsto drže datog i da se sjećaju onog u knjizi kako bi se sačuvali grijeha **(7:171 i 9:111)**. Knjiga objavljena Mūsāu je vođa-imam, milost-rahmet, huden i uputa Israilcima **(11:17, 46:12, 17:2 i 32:23)**. Tevrāt je dat Mūsāu i Hārūnu. On je *furkan*-rastavlja istinu od neistine, *dijanun*-svjetlo i *zikra* opomena za bogobojazne - li-l-muttekin **(21:48)**. To je sve Tevrāt onima koji se u potaji boje Stvoritelja i strijepe od Sudnjeg dana **(21:49)**. Nema knjige koja upućuje na pravi put bolje od Kur'ana i Tevrāta **(28:49)**. Kao knjiga Tevrāt je i sredstvo obuke ljudima darovan Mūsāu i Hārūnu **(28:43 i 37:117)**. Kao opomena pametnim ljudima Tevrāt je dat u naslijeđe Israilcima **(40:53-54)**. Allah je dao Mūsāu knjigu o kojoj su se ljudi prepirali **(40:45)**. Kur'an potvrđuje Tevrāt **(46:12)**. Tevrāt i Indžīl opisuju svojstva pravovjernih **(48:29)**. One kojima je dat Tevrāt, a ne postupaju po njemu, Kur'an uspoređuje sa magarcem koji nosi knjige i nasilnicima **(62:5)**. Muhammed (a.s.) je spomenut i nagoviješten i u Tevrātu i u Indžīlu **(7:157, 11:17 i 46:10)**. O tome govori Stari zavjet i sva četiri Evanđelja. Ovo samo potvrđuje povezanost Objava.

14.15. BLAGODATI PREMA ISRAILCIMA

Veliki broj ajeta govori o Israilićanima. Ni svi Israilci nisu jednaki. Neki će pozivati na pravi put i pravedno suditi (7:157). Njih je Allah podijelio u dvanaest plemena (7:160) i odredio im 12 poglavica (5:12).

1. Pored izbavljenja iz faraonovog ropstva Allah je Israilce darovao i mnogim drugim lijepim blagodatima.

2. Iz nesvjesnog i polumrtvog stanja Allah ih je oživio da bi Mu bili zahvalni i da nije bilo Allahove milosti prema njima, bili bi potpuno zgubljeni (2:56 i 64).

3. Allah ih poziva da se sjete njegove blagodati kako ih je odlikovao i uzdigao nad druge narode (2:40, 47, 57, 44, 32, 45:16).

4. Allah im je iznad njih napravio hlad od oblaka (2:57 i 7:160). 5. Šalje im manu, prepelice, lijepe stvari i darove (20:80, 7:160 i 2:60). Israilci na sve to nisu zadovoljni i traže: grašak, krastavice, leću, crni i bijeli luk (2:61).

6. Iznad njih Allah je podigao Tur kao hladnjak (2:63 i 7:71).

7. Allah ih je učinio vladarima i dao im što nikome među svjetovima nije dao (5:20). Rečeno im je: *"Nastanite se u ovome gradu. Jedite što hoćete i tražite oprost"* (7:162, 14:16 i 44:30-31).

Obilja blagodati dato je Mūsāu i Hārūnu. Njih je Allah spasio najveće nesreće i teškoće i pomogao da pobijede neprijatelja (37:14-116).

8. Allah je smjestio sinove Israilove na lijepo mjesto i opskrbio ih lijepim stvarima. Ipak, među njima dolazi do razmimoilaženja (10:93).

9. Sinovima Israilovim Allah je dao Knjigu, mudrost i poslanstvo, čiste i lijepe stvari (XLV:16). Israilcima je Allah poslao mnogo lijepih i jasnih dokaza. Onom ko zamijeni Allahovu blagodat nakon što je stigla, kazna će biti visoka (2:211 i 45:16).

14.16. GRIJESI ISRAILACA

Da bi, navodno, vjerovali u Allaha, Israilci su tražili da ga vide. Na takvo traženje munje su ih spaljivale i uništavale (2:55 i 4:153). Tako nisu Allahu nego sebi nasilje činili (2:57). Rečeno im je da uđu u grad a oni nisu htjeli, i tako čine slijedeći grijeh. Israilci su negirali Allahove dokaze, ubijali vjerovjesnike, bili su nepokorni i prekoračili su granice dopuštenog (2:61 i 4:155).

Kur'an ističe da su Israilci ubili jednog čovjeka pa su se oko toga prepirali i svađali. Allah ih upućuje da ubijenog udare jednim dijelom zaklane krave (2:72-73). Kasnije su se srca Israilaca skamenila kao stijena pa su čak i tvrđa postala. Neki od njih su slušali Allahov govor pa su ga svjesno izvrnuli. Kad sretnu vjernike, govore vjerujemo, kad se osame, jedni druge zbog toga kore. Svoje znanje temelje samo na pretpostavkama *zannu i emanijju*. Teško onima koji svojim rukama pišu knjigu pa kažu ovo je od Allaha za neznatnu korist (2:74-81). Israilci se između sebe ubijaju, progone ljude sa rodne grude, uzimaju im otkupninu pri povratku iz prognanstva i negiraju dio knjige (2:84-85). Srca su im bila zastrta, govorili su, a Allah ih je prekorio zbog njihova nevjerovanja. Poricali su

Kur'an i iz zavisti nisu vjerovali u Muhammedovu (a.s.) poruku. Kada im se kaže da vjeruju, oni reknu: Vjerujemo u ono što je prije objavljeno. Kur'an ih pita-zašto ste ubijali ranije vjerovjesnike kada ste vjerovali. U odsutnosti Mūsāovoj, klanjaju se zlatnom teletu. Tvrde da je samo njima Džennet namijenjen i da su Božija djeca i prijatelji. Pohlepniji su za dunjalukom od mušrika. Željeli bi živjeti hiljadu godina. Džebraila potvaraju da im je neprijatelj. Većina ih ne vjeruje i krši obaveze. Dio ih odbacje Kur'an iako ga Tevrāt najavljuje **(2:88-101)**. Mnoge ljude s pravog puta odvraćaju, uzimaju kamatu i ljudske imetke nepravedno, na haram način jedu **(4:161)**. Osluškuju laži i mijenjaju pojedine riječi u Tevrātu **(5:42)**. Kad su prešli more i našli narod koji se kalanja kipovima, traže da se i njima napravi kip - bog **(7:138)**. Mijenjaju Božiju riječ i rade drukčije nego što im je naređeno **(7:162)**. Kad bi im bilo koji poslanik objavio što im se ne sviđa, jedni su ih u laž utjerivali, a drugi ubijali. Neki bi se pokajali a većina je gluha i slijepa ostajala **(5:7-71)**. Bili su nezahvalni Allahu **(14:8)**. Ne vjeruju u proživljenje **(44:8)**. Kada im je došlo pravo znanje, iz međusobne zavisiti među njima dolazi do mržnje i prepirki **(45:17)**. U odsutnosti Mūsāovoj, klanjaju se teletu. Po povrtku Mūsā im kaže da su se ogriješili i nad sobom nasilje počinili pa treba da se obrate svome Stvoritelju da im uguši strasti i oprosti **(2:51-54)**. U odsutnosti Mūsāovoj sa Israilcima je bio Hārūn. Po povratku, Mūsā se naljuti na Hārūna i Hārūn reče: *"Sine moje majke. Narod me smatrao slabim, nije me slušao, a zamlo me nisu i ubili. Nemoj me ovako pred neprijateljima koriti i nemoj me smatrati griješnikom."* Zatim se Mūsā moli Allahu da oprosti njemu i bratu **(7:149 i 150)**. Ustvari, **Samirijja** je napravio zlatno tele **(20:85-98)**. Nekoliko ajeta govore kako su Israilci jedva zaklali kravu kada im je naređeno i na svaki način su izvrdavali da to urade. Da bi krava izgubila božanski karakter, Allah Židovima naređuje da je zakolju **(2:67-71)**. Židovi su govorili: *"Allah je siromah a mi smo bogati"* i mnoge poslanike sa božijim dokazima su ubijali **(3:181-184)**.

Jedna od posebnih blagodati Israilcima u pustinji jeste podarena voda nakon trećeg Mūsāovog udaranja štapom sada po stijeni.

I mi smo ih na dvanaest rodova podijelili i Mūsāu smo objavili kada mu je narod njegov vode zatražio: Udari štapom svojim po stijeni, i iz nje je 12 vrela provrelo. Svaki rod je znao vrelo iz kog će piti. I mi smo im od oblaka hlad pravili i manu i prepelice im davali: Jedite lijepe stvari kojima vas opskrbljujemo! Oni nisu nama nepravdu učinili, sami su prema sebi nepravedni bili **(7:160)**. Ipak, svojih kamenih srca Israilićani su ostali nezahvalni Allahu.

14.17. KAŽNJAVAJE ISRAILACA

Tako nezahvalne i nepokorne ljude Allah je kažnjavao munjama koje ih spaljuju i uništavaju kaznom s neba, Svojim poniženjem prezirom i srdžom **(2:55-61)**. Na ovom svijetu Israilci doživljavaju grdno poniženje a na Sudnjem danu slijedi im najteža kazna zato što kupuju dunjaluk prodajući Ahiret **(2:85-86)**. Pečat i zastor im je na srcima zbog nevjerovanja **(4:155)**. Zbog nasilja i grijeha Allah im je, samo njima, zabranio mnoge dozvoljene stvari **(4:161)**. Zbog grijeha im se zabranjuju neka jela **(6:146)**. Zbog grijeha stiže ih nebeska kazna **(7:162)**. Allah ih upozorava da će dva puta na zemlji smutnju izvesti i

prekomjerno se uzoholiti. Kao kaznu protiv njih On šalje Svoje ratoborne robove koji im prodriješe u domove. Allah je poslao neprijatelje da pregaze Židove, uđu u hram i sve poruše **(17:4-8)**. Israilci su upozoravani sudbinom ranijih naroda: *Jesu li oni bolji ili narod Tubba (u Jemenu) i oni prije njih* **(44:37)**.

Karun, čija su kuća i blago sa zemljom sravnjeni, kao i svi nevaljalci iz Mūsāovog naroda su pouka i poruka vjernicima da bez vjere spasa nema. Biblija Karuna naziva **Korah** i on je praunuk **Levijev** kao i Mojsije. Dakle, bili su rođaci. O Karunovoj umišljenosti i izopačenosti govori dvadeset osma sura od 76. do 82. ajeta. Na kraju slijedi pouka i poruka svim ljudima: Doista za mu'mine, židove, kršćane i sabejce koji vjeruju u Allaha, Sudnji dan i čine dobra djela, stići će ih Allahova nagrada. Za njih nema straha i oni ne treba da se žaloste **(2:62)**. S druge strane, u svojoj isključivosti i kratkovidosti Židovi i kršćani govore da će u Džennet ući samo Židovi ili samo kršćani **(2:111)**. Oni čak tvrde: Budite Židovi ili kršćani pa ćete biti na pravom putu **(2:135)**. Kada bi, ustvari, oni izvršavali naloge Tevrāta i Indžīla sigurno bi uvećali svoje blagodati kod Boga **(5:65-66)**.

14.18. BIBLIJA O MOJSIJU (MŪSA A.S.)

Biblija mnogo govori o Mojsiju, najviše u Petoknjižju u knjigama: *Izlazak, Levicki zakonik, Knjiga brojeva, Ponovljeni zakon, Psalmima, Proročnim knjigama, Novom zavjetu,* i *Poslanici apostola Pavla.*

Prema Bibliji Mojsije je prorok osloboditelj, posrednik, zakonodavac, zagovornik, Mesija, prorok, pisac i prorok, svećenik. Po Bibliji on je Jakovljev šukununuk: **Jakov - Levi - Kehat - Amram - Mojsije. Aron** je tri godine stariji od Mojsija. Dok su boravili u Egiptu, faraon je izdao naredbu da se pobiju sva muška djeca Israilaca odmah nakon rođenja. Majka tri mjeseca krije malog Mojsija, ali kada više nije bilo moguće, položila ga je u košaru i sklonila u trsku na obalu Nila. Našla ga je faraonova kći, po Kur'anu žena, i dala na dojenje Mojsijevoj majci, ne znajući ko je ta žena. Kasnije je faraonova kći (žena), Mojsija posinila. Nakon što je Mojsije ubio nadzornika Egipćanina koji je zlostavljao jednog Israilca, bježi u Midžen. U Midženu se ženi **Seforom**, kćerkom **Jitra**. Dugo živi s njom čuvajući Jitrove ovce. Jahve odluči da spasi Israilce iz egipatskog ropstva. Na Sinaju se Jahve ukaže Mojsiju u gorućem grmu, te mu objavi misiju - izvođenja Israilaca iz Egipta i dovođenje u Kanan. Mojsije i Aron nisu uspjeli pridobiti Egipćane da puste Israilce iz ropstva. Tada pristupaju izvođenju čudesa: pretvaranje štapa u zmiju, nilske vode u krv, najezda žaba, komaraca, oboda na Egipat, pomor stoke, čirevi kod ljudi, najezda skakavaca koji su pojeli sve što je preostalo iza grada, grad koji je smlatio sve drveće i bilje. Kada sve nije koristilo, Jahve spusti na Egipat tamu koja je trajala tri dana i pobi sve prvorođeno kod ljudi i životinja. Konačno faraon dopušta izlazak Israilaca iz Egipta. Mojsije nosi Josipove kosti. Dugu kolonu predvodi Jahve. Kasnije se faraon predomišlja i kreće s vojskom u potjeru pred kojima se more rastupilo i oni su prešli na drugu stranu. Kada je naišao faraon s vojskom on bijaše potopljen.

Zatim nastaje četrdesetgodišnje lutanje Israilaca u Sinajskoj pustinji gdje se sukobljavaju sa raznim narodima i gdje Mojsije nastavlja izvoditi čudesa uz pomoć Jahvinu. Na Sinaju Mojsije prima dvije ploče Zakona s 10 zapovijedi-*dikalog* i drugim propisima. Dok je Mojsije bio na Sinaju, brat mu Aron bī prisiljen napraviti zlatno tele, kome su prinosili žrtve, - potvora na Hārūna. Nakon što je sišao s Gore i vidio šta Israilci rade, bacio je Mojsije ploče, sām kleše ploče i nosi ih na vrh Sinaja gdje boravi četrdeset dana. Iza toga dobija ponovo ispisane ploče. U pustinji je vršen popis muškaraca sposobnih za vojnu službu i bilo ih je 603.550, a prilikom drugog popisa 601.730.

Tokom boravka u pustinji desilo se nekoliko pobuna. Nakon povratka obavještajaca iz Kanana koji su slagali da su tamo sve sami divovi, dođe do najveće pobune. Nakon toga Israilci traže povratak u Egipat. Jahve ih kazni da, zajedno s Mojsijem, četrdeset godina lutanjem pustinjom. Pred smrt Jahve Mojsiju pokaza "obećanu zemlju". Mojsije se tada popeo na goru zvanu Nebo u Alarskom Gorju, u Moapskoj zemlji, nasuprot Jerihonu. Iza toga je umro, a da mu nije bilo suđeno da uđe u Kanan. Umro je u zemlji Moapskoj i ukopan nasuprot Bet Peoru. Niko nikada nije saznao gdje mu je grob. Živio je 120 godina. Biblijsko kazivanje o Mojsiju kaže da nije bio rječit čovjek, da je u govoru bio spor, a na jeziku težak. Brat mu Aron bio je rječit i Jahve ga određuje Mojsiju za pomoćnika. *"Ti govori njemu i u njegova usta stavljaj riječi. Ja ću biti s tobom i s njima dok budete govorili, kazivat ću obojici šta ćete raditi. Neka on mjesto tebe govori narodu. Tako, on će tebi biti umjesto usta, a ti ćeš njemu biti mjesto boga."* **(izlazak: 4:10-16)**.

14.19. DRUGA DJELA O MŪSĀU (A.S.)

Prema M.S. Serdareviću, rodoslovlje Mūsāa je: **Jākūb - Levi - Kahs - Imrān - Hārūn** i Mūsā. Mūsā je rođen 424. godine po Ibrāhīmu. Riječ Mūsā potječe od dvije koptske riječi: ***Mu***-voda i ***ša***-drvlje, jer je nađen u vodi među drvećem. Za deset ploča se tvrdi da su one od Tevrāta. S planine prema gradu Eriha-Jerihon, Mūsā je razgledao obećanu zemlju Ken-an. Pred smrt postavi namjesnikom **Jušaa**, a on preseli na vječni život 2207. godine prije Hidžre. Živio je 120 godina, a Hārūn prije njega umire na 11 mjeseci. Mūsāov šerijat važio je sve do Isā (a.s.).

Arheološki nalazi u Egiptu i Palestini potvrđuju kur'anska i biblijska kazivanja o Mūsāu i Israilcima. Izlazak iz Egipta uslijedio je nakon 400 godina ropstva. Prvi semitski tragovi tamo se javljaju oko 1720. godine prije nove ere. u vrijeme provale Hiksa kada je živio Jūsuf (a.s.).

U Mūsāovo vrijeme Egiptom vlada devetnaesta dinastija. **Setije I**, vlada od 1304. godine do 1292. godine. **Ramzes II** vlada od 1292. do 1225. godine i to 67 godina. **Vels** nazhiva Ramzesa Mojsijevim faraonom.

Za vrijeme Ramzesa II Palestina je ponovo došla pod vlast Egipta. Ramzes II podiže gradove Ramzes i Pitom. Israilcima je nametnuo težak rad. Egipat je u Ramzesovo vrijeme na vrhuncu moći. Teško je povjerovati da su se Mūsā i Israilci iselili u njegovo vri-

jeme. Vjerovatnije je da je to bilo za vrijeme **Merenptaha**, nasljednika Ramzesa II koji je bio prisiljen ratovati i sa Istokom i sa Zapadom. Egipat je bio iscrpljen ovim ratovima.

Biblija i znanost su tvrdili da je faraon koji je tjerao Mūsāa potopljen i izgubljen a Kur'an tvrdi da je njegovo tijelo spašeno. Pred kraj prošlog stoljeća 1885. godine, dva su Arapa otkria katakombe, usječene u stijeni, u kojima se nalazilo položeno 37 faraonskih mumija u drvenim sanducima. U toj katakombi su pronađene mumije Setija I i Ramzesa II ali ne i Merenptaha. Trinaest godina kasnije, 1898. godine, nađena je u dolini kraljeva **Vadil-mulk**, još jedna zajednička grobnica, u kojoj je bilo 14 faraonskih mumija među kojima i Merenptahova. Taj pronalazak pobio je znanost i Bibliju a potvrdio kur'ansko kazivanje o faraonu kao progonitelju.

Prema ortodoksnoj židovskoj tradiciji, autor prvih pet knjiga Starog zavjeta je sam Mojsije što pobijaju **Filon Aleksandrijski**, **Abraham Ben-Mir**, **Ibn Ezra** i **Baruh** De **Spinoza**. Spinozu je Sinagoga u Amstredamu zbog toga izopćila. Petoknjižje je nastalo iza Mūsāa. Takozvana jahvistička predaja, a ona je najstarija, registrirana je u Judeji u vrijeme kralja **Salomona**. U Petoknjižju se slijevaju različite predaje. One su Mojsijevu baštinu preformulirale, proširile i životno prilagodile potrebama.

Mojsije je svojim nastupima, djelom i zakonodavstvom, a i nekom pismenom zaostavštinom udario temelje izraelskoj naciji, religiji i kasnijim gibanjima, predajama i dosljedno, knjigama koje od njega dobivaju svoj bitni sadržaj i narav. Petoknjižje je raslo sa životom i vremenom. Original Tevrāta, van Kur'ana, ne postoji i Petoknjižje nije Božija objava već djelo mnogih pisaca u različitim vremenima iza Mūsāa.

Mūsā živi od 1330. do 1210. godine u 14. i 13. stoljeću. Iz Egipta je izašao 1250. godine, kada je imao 80 godina. Ukupno je živio 120 godina. Mojsije je ličnost zastupljena u slikarstvu. Naročito u doba renesanse, u XVI stoljeću, Mikelanđelo ga slika sa bradom, brkovima i rogovima na glavi. Zatim ga slikaju **Rafael**, **Rembrant**, **Tintoreto**.

U literaturi o Mojsiju piše **Igo**, **Eliot**, **Tomas Man**, i **Silvije S. Kranjčević**, a od muzičara **Rosini** i **Rubinštajn**.

15
HĀRŪN (a.s.)
PO BIBLIJI ARON (123 godine)

Božiji poslanik Hārūn (a.s.) spomenut je u Kur'anu na oko dvadeset mjesta. Samo u jednom slučaju nije spomenut sa Mūsāom (a.s.) **(4:163)**, kojom je prilikom spomenut sa drugim poslanicima, a u svim ostalim ajetima spominje se zajedno sa Mūsāom, sa kojim je, uglavnom, zajedno i djelovao.

15.1. HĀRŪN (A.S.) I MŪSĀ (A.S.)

Hārun je bio Mūsāov zastupnik u narodu u njegovom odsustvu. Mūsā mu je rekao da postupa pravično i da ne ide stazom smutljivaca **(7:142)**. Allah je iz milosti Mūsāu dao, na njegovu dovu, kao pomoćnika Hārūna da bude vjerovjensik-nebijjun **(19:53 i 25:35)**. Obojica su upućeni na pravi put i sačuvana im je najljepša uspomena u kasnijim naraštajima **(37:118-119)**. Obojica su bili pravovjerni robovi **(37:122)**.

15.2. POSLANSTVO HĀRŪNOVO

U 163. ajetu četvrte sure, pored Muhammeda (a.s.), spomenuti su redom ovi božiji poslanici: Nūh, Ibrāhīm, Ismāīl, Ishāk, Jākūb i potomstvo mu, pa Isā, Ejjūb, Jūnus, Hārūn i Sulejmān. Na kraju ajeta se dodaje *"a dali smo Dāvūdu Zebūr"*.

Za sve spomenute poslanike, među kojima je i Hārūn, kaže se da im je Allah dostavljao Svoju Objavu.

Na kraju slijedećeg ajeta spomenut je i Mūsā (a.s.). U 84., 85., i 86. ajetu šeste sure spominju se slijedeći, na pravi put upućeni, božiji poslanici: Ishāk, Jākūb, Nūh, Dāvūd, Sulejmān, Ejjūb, Jūsuf, Mūsā, Hārūn, Zekerijja, Jahjā, Isā, Ilijās, Ismāīl, Eljesea, Jūnus i Lūt. Prije svih ovih božijih poslanika u prethodnom 83. ajetu spomenut je Ibrāhīm (a.s.). Također, u četiri ajeta koja slijede jedan za drugim, u istoj suri, ukupno je spomenuto 18 poslanika, a među njima i Hārūn. Iz navedenih ajeta, vidi se da je Hārūn (a.s.) spomenut u društvu mnogih poslanika, da mu je dostavljena Allahova Objava i da je upućen na pravi put, te da je bio sigurno božiji poslanik. Obiljem blagodati i dobara Allah je darovao Mūsāa i Hārūna. Obojicu je spasio, a njihov narod je izbavio iz najvećih nesreća i poteškoća i pomogao im pa su pobijedili **(37:114-115)**.

15.3. TEVRAT JE UPUĆEN I HĀRŪNU

Tevrāt je zajednička Objava, objavljena preko Mūsāa i Mūsāu i Hārūnu

Mi smo Mūsāu i Hārūnu dali Tevrāt, svjetlo i pouku za one koji se budu grijeha klonili **(21:48)**

I Mūsāu i Hārūnu smo milost ukazali, pa i njih i narod njihov nevolje velike spasili i pomogli im da pobijede, i Knjigu im jasnu dali i obojicu na pravi put uputili i u naraštajima kasnijim spomen im sačuvali. Nek su u miru Mūsā i Hārūn **(37:114-120)**.

Po Tevrātu Mūsā i Hārūn su djelovali u istoj misiji i pozivali na Allahov put.

15.4. ISRAILCI SE KLANJAJU TELETU

U odsustvu Mūsāovom, dok je Hārūn bio vezir njegov u narodu, Israilci su se klanjali teletu. Hārūn ih upozorava da su još prije toga stavljani na kušnju s kravom. Upozorava ih da im je Svemogući Bog dobročinitelj i da njega treba da slijede i slušaju. Njihov odgovor je da se neće prestati klanjati teletu do Mūsāovog povratka.

Kada se Mūsā povratio i saznao šta rade i kome se klanjaju, upitao je Hārūna: "Šta te je omelo, kada si vidio da su zalutali, da ne kreneš za mnom. Jesi li postao nepokoran prema mojoj naredbi?" Hārūn mu odgovori: "Sine moje matere, prestani me vući za bradu i za kosu. Zaista sam se pobojao da mi ne rekneš da sam posijao razdor među sinove Israilove i da nisam slijedio tvoje riječi." Mūsā se potom obraća Samiriji, čovjeku koji je napravio zlatno tele i navratio Israilce da ga obožavaju, riječima: "Šta ti imaš reći Samirijja?" Samirijja odgovori: "Vidio sam što oni nisu vidjeli. Samo sam malo bio usvojio od učenja Božijeg Poslanika pa sam i to napustio. Na to me navela moja strast". Mūsā mu nakon toga reče: "Odlazi odavde! Tvoja će kazna na ovome svijetu biti, da svakome, ko te dotakne, rekneš: "Ne diraj me!" Doista tebe čeka obećana kazna na Ahiretu koju nećeš izbjeći. Baci pogled na tvoje božanstvo kome si se s tolikom pobožnošću klanjao. Mi ćemo ga spaliti, pa ćemo mu poslije prah rasuti po moru" **(20:90-97)**.

15.5. MŪSĀOVE DOVE I HĀRŪN

Mūsā (a.s.) je u svojim dovama spominjao svoga brata Hārūna i molio je Allaha da mu da za pomoćnika, vezira, njegova brata Hārūna.

Bože, podaj mi za pomoćnika iz porodice moje Hārūna, brata mog, osnaži me njime i učini vezirom u zadatku mome **(20:28-31)**.

يَفْقَهُوا قَوْلِي ۝ وَاجْعَل لِّي وَزِيرًا مِّنْ أَهْلِي ۝ هَارُونَ أَخِي ۝
اشْدُدْ بِهِ أَزْرِي

Mūsā čini dovu Allahu za Hārūna zato što je Hārūn, kako kaže Mūsā, *efsahu minni*, rječitiji od mene.

Hārūn zajedno sa Mūsāom odlazi faraonu, najvećem silniku i zločincu koji je ikada postojao, da ga pozovu u islam.

15.6. ZAVJETNI KOVČEG - TĀBŪT

U Kur'anu se spominje i zavjetni kovčeg-tābūt.

I njima je njihov vjerovjesnik rekao: "Zaista znak njegove Tālūtove i Saulove moći i vlasti jeste to što će vam od vašeg Stvoritelja doći kovčeg, sanduk, tabut, koji će nositi meleki, a u kome ćete naći smirenje i relikvije što su ih ostavile porodice Mūsāove i Hārūnove. U ovome vam je nesumnjivo znak, ako ste pravovjernici. **(2:248)**

15.7. BIBLIJA O ARŌNU (HĀRŪN A.S.)

Biblija Hārūna naziva Aron. Aron je pomogao Mojsiju, osobito time što je kao bolji govornik govorio narodu. Aron je bio "Svetac poput Mojsija". Jahve je s njim sklopio vječni savez i povjerio mu, da mu u službi bude svećenikom i da blagosilja narod u ime Gospodnje. Za događaj sa zlatnim teletom Biblija potvara i optužuje Hārūna-Arona a ne Samiriju. "Ustaj! Napravi nam boga, pa neka on pred nama ide!. Ne znamo šta se dogodi s tim čovjekom Mojsijem koji nas izvede iz zemlje egipatske". Na to im je Aron rekao: *"Poskidajte zlatne naušnice što vise u ušima vaših žena, vaših sinova i vaših kćeri, pa ih meni donesite. Nakon što svijet tako učini, Aron primivši zlato iz njihovih ruku, rastopi ga u kalupu i načini sliveno tele. Narod poviče: "Ovo je tvoj bog, Izraele, koji te izveo iz zemlje Egipatske."* **(Izlazak 32:1-4)**.

Dalje se kaže: *"Ta Aron ih je pustio da padnu u idolopoklonstvo među svojim neprijatlejima"* **(32:25)**. I zbog Mojsija i Arona, opet potvora, Jahve je kaznio time šo neće ući u zemlju obećanu zbog toga što Jahvea nisu svetim očitovali u očima sinova Israilovih i što se nisu u njega pouzdali **(Brojevi, 20:21)**. Zna se da su Israilci 40 godina kažnjeni izgnanstvom u pustinju zato što se nisu htjeli boriti, a ne zbog Mūsāa i Hārūna kako ih Biblija potvara. Zlatni kovčeg je bio optočen zlatom sa svih strana i u njemu su se nalazili: "Zlatna posuda s manuom i Aronov štap, koji je nekoć procvao iz ploče saveza" **(Hebrejima 9:4)**. Bio je dug više od jednog metra, širok oko 70 cm i toliko visok.

Prema shvaćanju Jahveova svećenstva, zavjetni kovčeg bio je znak Božije prisutnosti. Kovčeg se čuvao u svetom šatoru. Ako je narod bio u pokretu, kovčeg je nošen u sredini kolone, kojoj je na čelu išao rod **Judin**. Efraimov rod išao je neposredno iza kovčega da ga, u slučaju opasnosti, štiti. Kasnije, kada je sagrađen Jerusalimski hram, kovčeg je tamo prenesen i, navodno, nestao je kada su Babilonci osvojili Jerusalim i porušili ga 587. godine, po drugi put prije Isā (a.s.). Prema Bibliji, Aron je živio 123 godine i umro je na brdu Hor u četrdesetoj godini, nakon izlaska iz Egipta. Umro je u istoj godini kada i Mūsā, samo nešto ranije. Pošto je bio tri godine stariji od Mūsāa, nameće se zaključak da je Hārūn živio otprilike od 1333. do 1210. godine u vrijeme **Setija I**, Ramzesa II, i **Merenptaha**.

16
DĀVŪD (a.s.)
ZUL-EJD, EVVAB-PO BIBLIJI (DĀVID, DOD-HAVAHU - JAHVIN LJUBIMAC) (70 godina)

Dāvūd (a.s.) je bio, ne samo Allahov vjerovjesnik i poslaniko kome govori Kur'an, nego je bio i israilski kralj kojim se bavi historija. Živio je u XI i početkom X stoljeća prije Isā (a.s.). Dāvūd (a.s.) bio je istovremeno ratnik, snažan čovjek, sudija, kralj, začetnik metalne industrije i čovjek s kime su, po Allahovoj odredbi, ptice i planine tespih i tekbir činile Allahu. To je bila njegova mu'džiza.

16.1. DĀVŪD I DŽĀLŪT

I kad Tālūt vojsku izvede, reče Dāvūd: Allah će vas staviti na iskušenje kraj jedne rijeke: Onaj ko se napije iz nje - nije moj, a onaj ko se ne napije, jedino ako šakom zahvati, moj je. I oni se, osim malo njih, napiše iz nje. I kad je pređoše, on i oni koji su s njim vjerovali, povikaše: Mi danas ne možemo izići na kraj s Džālūtom i vojskom njegovom! Ali oni koji su tvrdo vjerovali da će pred Allaha izići rekoše: Koliko su puta malobrojne čete, Allahovom voljom nadjačale i pobijedile mnogobrojne čete a Allah je na strani izdržljivih. I kad nastupiše prema Džālūtu i vojsci njegovoj, oni Allahu dovu učiniše: Gospodaru naš, podari nam strpljivost i izdržljivost i učvrsti korake naše i pomozi nas protiv naroda koji ne vjeruje! I oni ih, Allahovom voljom, poraziše i Dāvūd ubi Džālūta, i Allah mu dade i vlast i vjerovjesništvo, i nauči ga onome čemu je on htio. A da Allah ne suzbija ljude, jedne drugima, na zemlji bi doista, nered nastao, ali Allah je dobar svim svjetovima **(2:249-251)**.

Ovi ajeti potvrđuju Dāvūda kao ratnika, kao vojskovođu i činjenicu da malobrojnija vojska vjernika koja se osloni na Allaha i strpi na Njegovu putu, uz Allahovu pomoć, pobjeđuje vojsku brojnijih neprijatelja koji su nevjernici. Na drugom mjestu u Kur'anu se kaže da je Dāvūd bio Zul-Ejd - snažan i stalno se Allahu obraćao-evvab **(38:17)**. Pošto je ratovao i bio vojskovođa Allah je Dāvūdu podario da pravi željezne oklope kako bi njegovi vojnici bili zaštićeni i to tako što mu je Allah umekšao željezo i rekao: *I učinili smo da im mehkano gvožđe bude. Pravi široke pancire i čestito ih pleti - i činite dobro, jer Ja vidim šta vi radite* **(34:10-11 i 21:80)**.

16.2. DĀVŪDOVO POSLANSTVO

Veći broj kur'anskih ajeta odnosi se na Dāvūdovo poslanstvo. Allah je Dāvūdu dao vlast, mudrost, znanje i podučio ga što je htio. I Dāvūda je kao i druge poslanike Allah uputio **(6:84)**. Dāvūdu je Allah podvrgao ptice i brda da skupa s njim veličaju i slave Allaha. Potčinismo planine i ptice da s Dāvūdom Allaha hvale:

To smo Mi bili kadri učiniti. Allah je Dāvūdu i Sulejmānu dao znanje **(27:14)**.

وَلَقَدْ آتَيْنَا دَاوُودَ وَسُلَيْمَانَ عِلْمًا
وَقَالَا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي فَضَّلَنَا عَلَىٰ كَثِيرٍ مِّنْ عِبَادِهِ الْمُؤْمِنِينَ

Kao što mu je upokorio ptice i brda da s njim veličaju i slave Allaha, Allah je podario da mu gvožđe bude mehko za obradu **(34:10)**.

Dāvūd je bio jake vjere i uvijek se obraćao Allahu **(38:17)**.

Kao takvom, Allah mu je brda potčinio da zajedno s njim hvale Allaha prije nego što sunce zađe i poslije pošto grane: I ptice okupljene - svi su oni zbog njegova hvaljenja, hvalu Allahu ponavljali. I učvrstili smo carstvo njegovo i dali mu vjerovjesništvo i sposobnost da rasuđuje **(38:17-20)**. Dāvūd i Sulejmān, pored toga što su bili vladari, oni su i sudili narodu kao sudije. Jednom su prilikom ovce nekog plemena proboravile na nečijoj njivi noću, pa je došlo do spora, jer je njiva bila zasijana. Oštećeni se obratio Dāvūdu i Sulejmānu i oni su proveli suđenje. Allah je bio svjedok njihovog suđenja. **(21:78)**.

Kao poslaniku i halifi koji je bio vladar i sudija, Allah Dāvūdu izričito naređuje da sudi pravedno po istini a ne da slijedi strast, jer će u tom slučaju sigurno zalutati sa pravoga puta i zaboraviti na Allaha. Allah je dao Dāvūdu Sulejmāna **(38: 26 i 30)**. Obojica se zahvaljuju Allahu riječima Hvala Allahu koji nas je odlikovao iznad mnogih vjernika, robova svojih **(27:14)**.

وَقَالَا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي فَضَّلَنَا عَلَىٰ كَثِيرٍ مِّنْ عِبَادِهِ الْمُؤْمِنِينَ

Od mu'džiza Dāvuda a.s. moraju se spomenuti: Zebūr, druga velika Božija Objava-Knjiga, brda i ptice koji skupa s njim slave i veličaju Allaha. Tu je i njegova hrabrost, njegov nastup kao vojskovođe, suđenje i vladanje ili carstvo u ime Allaha i željezo.

16.3. ZEBŪR, DRUGA VELIKA BOŽIJA OBJAVA ILI KNJIGA

Dāvūd (a.s.) kao božiji poslanik i vjerovjesnik poput Mūsāa upućen je Israilcima i prima drugu veliku Božiju Objavu a to je Zebūr ili Psalme Davidove.

Allah je Dāvūdu dao Zebūr

وَآتَيْنَا دَاوُودَ زَبُورًا

(4:163). "Mi smo propisali u Zebūru nakon zikra Tevrāta: *Zemlju će naslijediti moji pravedni robovi. Zaista u ovome ima pouke za ljude koji su pobožni* **(21:105-106)**. Pod ovim se misli na zemlju u kojoj će živjeti, Allahu predani i pokorni, robovi.

Biblija o tome kaže: *Zemlju će posjedovati pravednici i živjet će na njoj do vijeka* **(str. 479)**.

16.4. DĀVŪD I ISRAILCI

Nevjernici među Israilcima, po svjedočenju Kur'ana, prokleti su Dāvūdovim i Isāovim ustima. Ovo je učinjeno zbog njihove nepokornosti i velikih grijeha.

A da li je do tebe doprla vijest o parničarima kad su preko zida hrama prešli, kad su Dāvūdu upali, pa se on od njih uplašio. Ne boj se - rekli su - mi smo dvojica parničara. Jedan drugom smo nažao učinili, pa nam po pravdi presudi. Ne budi pristrasan, i na pravi put nas uputi. Ovaj prijatelj moj ima 99 ovaca, a ja samo jednu, i on mi reče: Daj ti nju meni! I u prepirci me pobijedi. Učinio ti je, doista, krivo! - reče Dāvūd, time što je tražio da tvoju ovcu doda ovcama svojim. Mnogi ortaci čine nepravdu jedni drugima, ne čine jedino oni koji vjeruju i rade dobra djela, a takvih je malo. I Dāvūd se uvjeri da smo mi baš njega na kušnju stavili, pa oprost od Gospodara svoga zamoli, učini sedždu i pokaja se. I mi smo mu to oprostili i on je doista blizak nama i divno prebivalište ga čeka.

Pošto Dāvūd bez provođenja dokaza donosi presudu, Kur'an ga upozorava: *O Dāvūde, mi smo te povjerenikom na zemlji učinili, zato sudi ljudima po pravdi i ne povodi se za strašću da te ne odvede sa Allahova puta, one koji skreću sa Allahova puta čeka teška patnja na onom svijetu, zato što su zaboravljali na dan u kome će se račun polagati* **(28:21-26)**.

Parničari su, ustvari, bili Dāvūdovi, Allahovi i neprijatelji pravog puta. Niti su oni imali ispravan nijjet niti su došli Dāvūdu putem kojim ljudi dolaze, već uza zid preko ograde, niti su željeli pravednu presudu u ime Boga, već da se parniče i obmanjuju Dāvūda. Postojale su priče, ili bolje reći potvore, da su dva parničara bili dva meleka koji su došli da upozore Dāvūda za navodni preljub.

Kroz slučaj Dāvūda, Allah upozorava svakog pravog vjernika, makar on bio i kralj i imao veliku moć, da u prolaženju kroz razna iskušenja ne smije donositi brze odluke, u ovom slučaju sudske, mimo predviđene procedure.

16.5. BIBLIJA O DAVIDU - DODHAVAHU, JAHVINOM LJUBIMCU (DAVUD A.S.)

David je bio sin nekog Efračanina iz Betlehema u Judeji. Zvao se **Jišaj**. Imao je osam sinova. U **Saulovo** vrijeme bio je star i odmakao u godinama. David je odlazio Saulu i vraćao se iz njegove službe da napasa očeva stada u Betlehemu. Među Filistejcima bio je jedan izazivač po imenu **Golijat**. David se javio **Šaulu** i rekao da će se on okušati s Filistejcem. Šaul (Saul), prvi israilski kralj, sumnjao je u uspjeh, ali mu je David rekao da se s uspjehom borio protiv lava i medvjeda pa će i taj neobrezani Filistejac proći kao jedan od njih. Šaul mu tada reče da ode.

Pošao je s praćkom u ruci prema Golijatu. Ovaj ga prezrivo upita: "Zar sam ja pseto te ideš na mene štapovima?" David se hrabro držao i nije se bojao. Izvadio je iz torbe kamen i bacio ga iz praćke. Kamen se zabio u čelu Golijata i on je ničice pao na zemlju. Zatim je pritrčao Golijatu, istrgao mu mač i njegovim ga mačem posjekao. Nakon toga, Šaul je postavio Davida na čelo svojih ratnika. Iako je Šaul dao Davidu kćer **Mikalu**, ipak mu je zavidio i nastojao ga se riješiti.

Jednom dok je David svirao na harfi baci na njega koplje, ali se David izmakao i pobjegao. Pošto je kasnije Šaul poginuo, došlo je do cijepanja države. Judin rod izabere

Davida za svoga vladara, dok su se ostali opredijelili za Šaulova sina **Išboseta**. Nakon Išbosetove smrti, David zavlada nad svim Israilcima. Pošto je zauzeo Jerusalim, prenio je u taj grad zavjetni kovčeg. Ratujući sa susjednim narodima David je proširio državu, te je Israilova država u njegovo vrijeme imala svoj najveći opseg.

Prema drugoj *Knjizi o Samuelu*, XI glava, David je udesio, a to je bila potvora, da pogine **Urija Hetit**, pa je kasnije uzeo njegovu ženu, što je bila druga potvora, i doveo je u dvor. Tako to "djelo koje učini David bijaše zlo u očima Jahvinim". Protiv Davida digao se njegov sin **Abšalom**, ali je bio pobijeđen i poginuo, pa je otac za njim žalio.

David je zgriješio što je vršio popis naroda, pa je Jahve poslao trodnevnu kugu od koje je pomoreno 70 hiljada ljudi. Prema Bibliji, David je najprije bio judejski kralj, pa kralj cijelog Izraela. Bio je božiji štićenik. Praotac davidovske dinastije, otac mesijanske dinastije i mesijanski kralj.

16.6. PSALMI DAVIDOVI - KUR'ANSKE DOVE

Psalmi u Bibliji zauzimaju 116 stranica i ima ih 150. Stručnjaci ih dijele po književnom obliku u tri skupine: **Prva - himne ili hvalospjevi, druga - prozebne psalme ili tužbalice** i **treća - psalme ili zahvalnice**. Vremenom su unošeni i mnogi elementi: proroštvo, poučni psalmi, kraljevski psalmi i mesijanski psalmi. Mnogi su psalmi povezani sa bogosluženjem. Neki su pjevani u hramu, a neki prilikom hodočašća. Oni su postali knjiga za molitvu i pjevanje u hramu i sinagogama. Psalmi su i kršćanska molitva i **Avgustin** kaže: "Evanđelje **Isusa Krista** prevedeno u hvalu, zahvalu, molbu i pomirbu". I psalmi su doživjeli mnoga prilagođavanja, preinake, nadopune i razvoje. Dāvūdov Zebūr u Kur'anu su dove.

16.7. HISTORIJA O DĀVŪDU

Dāvūd je bio drugi israilski kralj. Vladao je od 1010. do 970. godine, (četrdeset godina) prije Isāa. Oko 1000. godine osvaja Jerusalim i proglašava ga prijestolnicom. Mnogo ratuje i u ratovima pobjeđuje Filistejce i druga susjedna plemena: Moabičane, Amoničane, Edomičane i Sirijce. Proširuje granice države i za nasljednika određuje sina Sulejmāna. U *Kratkoj povijesti islama*, od M.S. Serdarevića, za Dāvūda se kaže da je najmlađi sin Isājev-Išaev, i da je stanovao u gradu Betlehemu. Vlada od 1678. do 1638. godine prije Hidžre. Umire u 70. godini života, odnosno 535. godine po smrti Mūsāa (a.s.).

Dāvūd se pridržavao zakona i propisa Tevrāta jer u Zebūru, uglavnom, nije bilo nikakvih propisa osim dova. Imao je običaj preko dana postiti. Dan je postio, a drugi nije. To je poznato kao *Dāvūdov post*. Dāvūd je živio od 1040. do 970. godine prije Isāa.

16.8. DRUGA DJELA O DĀVŪDU

U književnosti i filmskoj umjetnosti tema Dāvūd bila je veoma izazovna. Tako **Marko Marulić** piše na latinskom ep *Davidias*. Francuz **Andre Žid** piše djelo o Dāvūdovoj ženi *Bat-Šebi*, majci Salamonovoj. Snimljen je i film *David i Golijat*.

17
SULEJMĀN (a.s.)
EVVAB, PO BIBLIJI SALAMON

Sulejmān (a.s.), sin Dāvūda (a.s.), bio je, također, sudija, vladar i božiji poslanik. Na prijestolju naslijeđuje svoga oca Dāvūda (a.s.) u prijestolnici Jerusalimu. Kao i otac bio je Allahov poslanik o čemu govori više kur'anskih ajeta. Pored vjerskih izvora, Biblije i Kur'ana, o Sulejmānu govori i historija jer je i on bio israilski kralj. U enciklopediji *L.Z.Z. svezak 5. str. 586.* on je vladao od 963. do 925. godine ili 38 godina.

17.1. SULEJMĀNOVO (A.S.) POSLANSTVO

Allah je slao Objavu i Sulejmānu kao što je slao i drugim poslanicima

Mi objavljujemo tebi Muhammede kao što smo objavljivali Nūhu i vjerovjesnicima poslije njega, a objavljivali smo i Ibrāhīmu, i Ismāīlu i Ishāku i Jakūbu i unucima i Isāu i Ejjūbu i Jūnusu i Hārunu i Sulejmānu, a Davūdu smo dali Zebūr - i poslanicima o kojima smo ti prije kazivali i poslanicima o kojima ti nismo kazivali, a Allah je sigurno s Mūsāom razgovarao. **(4:163).**

I Sulejmāna je Allah kao i druge poslanike uputio na pravi put i podario mu je mudrost i znanje **(6:84, 20:79 i 27:16).** Kao što je Dāvudu Allah (dž.š.) upokorio brda i ptice, Sulejmānu je Allah (dž.š.) upokorio i podvrgao snažan vjetar i upokorio mu je i podvrgao šejtane da mu služe kao radnici, *"a Sulejmānu vjetar jaki poslušnim učinismo, po zapovijedi njegovoj je puhao prema zemlji koju smo blagoslovili a mi sve dobro znamo i šejtane neke da zbog njega rone, a radili su i poslove druge i nad njima smo mi bdjeli"* **(21:81-82).** Zna se da je Sulejmān (a.s.) imao mornaricu i od nje je crpio veliku korist. Sulejmān (a.s.) se u pomorskoj trgovini udružio s Feničanima. Svake tri godine po jedanput je iz krajeva Akabe slao svoju mornaricu prema Ofiru. Iz ove daleke zemlje i iz drugih zemalja dovlačio je zlato i druge proizvode. Zahvaljujući povoljnom vjetru, što mu ga je Allah kao mu'džizu dao, Sulejmān je za jedno jutro prevaljivao put od jednog mjeseca, a isto toliko dug put i navečer. Omogućio mu je rastapanje bakra, kao Dāvūdu željeza, pa je tako bakar tekao kao voda iz izvora:

A Sulejmānu je upokoren vjetar. Ujutru je prevaljivao rastojanje od mjesec dana a navečer rastojanje od mjesec dana, i učinili smo da mu iz izvora rastopljen bakar teče i da džinovi voljom njegova Gospodara, pred njim rade, a kad bi neki od njih otkazao poslušnost naređenju našem, učinili bismo da ognjenu patnju osjeti. Oni su mu izrađivali što god je htio. Hramove i spomenike i zdjele kao čatrnje, i kotlove nepokretne. Trudite se i budite zahvalni, o dome Dāvūdov, a malo je zahvalnih među robovima mojim **(34:12-13).**

Džini su gradili Sulejmānu šta je htio: palače, statue, široke posude i teške kotlove. Sulejmān je bio divan Allahov rob koji se uvijek Allahu obraćao, evvāb **(38:30).**

Allah mu je upokorio vjetar koji je blago i ugodno puhao i dovodio ga po njegovoj zapovijedi gdje je on htio **(38:36)**. Podložio mu je i džine kao graditelje i ronioce koji su bili okovima vezani jedni za druge **(38:37)**. Kada prolazi kroz mravlju dolinu, *Vadi-Neml*, Sulejmān čini dovu Allahu (dž.š.).

Stvoritelju moj! Učini da budem zahvalan na Tvojim blagodatima kojima si obasuo mene, moje roditelje i učini da radim dobra djela s kojima ćeš Ti biti zadovoljan. Uvedi me milošću Tvojom među svoje pravedne robove! **(29:19)**.

Sulejmān i Dāvūd (a.s.) se zahvaljuju Allahu (dž.š.) riječima:

Hvala Allahu koji nas je izdigao iznad mnogih svojih pravovjernih robova **(27:15)**.

Iz navedenih ajeta koji govore u Sulejmānu (a.s.) nepobitno je da je on bio vjerovjesnik koga je Allah uputio na pravi put, dao mu mudrost, znanje i slao mu Svoju Objavu.

Divan je Sulejmān (a.s.) bio Allahov rob, koji se uvijek Allahu obraćao i zahvaljivao Mu se kao što je to činio i njegov otac Dāvūd (a.s.). Posebne blagodati i mu'džize koje je Allah podario Sulejmānu (a.s.) su upokoreni vjetar pomoću kojeg je za jedan dan prevaljivao rastojanje od mjesec dana, upokoreni šejtani i džini kao ronioci i radnici, zatim kao vješti graditelji, džini i ptice uz ljude kao vojska, omogućeno lahko topljenje bakra i razumijevanje govora svih životinja. Bio je i sudija u ime Allaha, kralj, božiji poslanik i vjerovjesnik.

17.2. SULEJMĀNOVA VLADAVINA

U Kur'anu se na dva mjesta spominje Sulejmānovo prijestolje.

Mi smo Sulejmāna u iskušenje doveli i njegovo bolesno tijelo na prijestolju zadržali, ali je poslije ozdravio. Gospodaru moj, rekao je on, oprosti mi i daruj mi vlast kakvu niko, osim mene, neće imati. Ti uistinu bogato daruješ **(38:34-35)**.

U funkciji te vlasti i moći koju Allah dariva Sulejmānu On mu stavlja na raspolaganje: *I mi smo dali Sulejmānu da mu služe: vjetar - koji je prema zapovijedi njegovoj blago puhao onamo kuda je on htio i šejtani, sve graditelji i gnjurci i drugi u bukagije okovani. Ovo je naš dar, pa ti ih osobodi ili zadrži. Nećeš zbog toga odgovarati* **(38:36-39)**.

Moć i vlast koju je Sulejmān uživao dar je Allahov. Sulejmān je u Allahovoj blizini i divno je mjesto u koje će se on povratiti **(38:39-40)**. Kao vladar Sulejmān je imao i svoju vojsku različitiju i moćniju od bilo čije vojske. Sulejmānova se vojska sastojala od: džina, ptica i ljudi.

I sakupiše se Sulejmānu vojske njegove: džinovi i ljudi i ptice. Sve četa do čete postrojene. I kad stigoše do Mravlje doline, Vadu-l Neml, jedan mrav reče: "O, mravi, ulazite u stanove svoje da vas ne izgazi Sulejmān i vojske njegove, a da to i ne primjetite!" I Sulejmān se nasmija glasno riječima njegovim i reče: "Gospodaru moj, omogući mi da budem zahvalan na blagodati tvojoj koju si ukazao meni i roditeljima mojim, i da činim dobra djela na zadovoljstvo Tvoje i uvedi me milošću tvojom među dobre robove Svoje **(27:17-19)**.

وَحُشِرَ لِسُلَيْمَٰنَ جُنُودُهُۥ مِنَ ٱلْجِنِّ وَٱلْإِنسِ وَٱلطَّيْرِ فَهُمْ
يُوزَعُونَ ﴿١٧﴾ حَتَّىٰٓ إِذَآ أَتَوْا۟ عَلَىٰ وَادِ ٱلنَّمْلِ قَالَتْ نَمْلَةٌ يَٰٓا

Ptice kao Sulejmānova vojska bili su golubovi pismonoše koji u jednom letu mogu prevaliti i 12.000 kilometara. One se uvijek vraćaju na polazno mjesto, a ispisane vijesti nose pričvršćene na pisnicu ili utaknute u cjevčicu privezanu za srednje leđno krilo. (N.L.Z.)

Što se tiče tjelesine bačene na prijestolje Sulejmānu kao iskušenja, neki smatraju da se tu radi o **Jeroboamu** koji je podigao ustanak protiv doma Dāvūdova. Poslije otcjepljenja sjevernih deset plemena, postao je prvi vladar u državi Israil. Možda se misli i na **Roboama**, sina i nasljednika Sulejmānova, koji je bio nedostojan oca i kome je ostalo vjerno samo jedno pleme.

O Sulejmānovoj mu'džizi razumijevanja ptičijeg govora i sporazumijevanja Kur'an kaže: *O ljudi", reče Sulejmān, "dato nam je da razumijemo ptičije glasove i svašta nam je dato; ovo je zaista prava blagodat!* **(27:16)**.

Prirodoslovci znaju, da ptice u funkciji sporazumijevanja, proizvode različite glasove.

17.3. IZMIŠLJOTINE O SULEJMĀNU (A.S.)

I slijedili su neprijatelji laži što su ih smutljivci izmislili o Sulejmānovoj vlasti. A on - nije bio nevjernik, već su smutljivci, šejtani i nevjernici podučavali svijet vradžbinama i onome što je bilo objavljeno dvojici meleka, Hārūtu i Mārūtu, u Babilonu. A njih dvojica nisu nikoga učili sihru, dok mu ne bi rekli: "Mi samo iskušavamo, i ti ne budi nevjernik!" I ljudi su od njih dvojice učili kako će muža od žene rastaviti, ali nisu time mogli nikome bez Allahove volje nauditi. Učili su ono što će im nauditi i od čega nikakve koristi neće imati iako su znali da onaj koji tom vještinom vlada, neće nikakve sreće na onome svijetu imati. A doista je jadno ono zašto su se prodali, kad bi samo znali! **(2:102)**.

U Bibliji, glavi 11 Prve knjige, iznosi se gnusna i teška potvora i laž na Sulejmāna (a.s.) o tome kako je volio mnoge žene tuđinke. Tako je navodno imao 700 kneževskih žena i 300 inoča. Žene su mu zavodile srce. Čak, kada je ostario, žene su mu okrenule srce prema drugim bogovima i srce njegovo nije više potpuno pripadalo Jahvi kao što je pripadalo srce njegova oca Davida. Zbog toga mu je Jahve zaprijetio oduzimanjem kraljevstva, ali ne za života, već poslije smrti. Tada će ostaviti samo jedno pleme njegovome sinu. "Zbog mojega Davida, zbog Jerusalima, koji izabra."

Kao što nikada nikoga nije Sulejmān (a.s.) podučavao sihru, nikada se on, također, nije bavio ni bludnim radnjama niti su mu ikada ikoje žene srce odvratile od sjećanja na Allaha (dž.š.). Sve su to teške potvore i laži na tog Božijeg poslanika, iskrenog i predanog Allahovog roba.

17.4. DĀVUD I SULEJMĀN (A.S.) KAO SUDIJE

Kao božiji poslanici, otac i sin Dāvūd i Sulejmān (a.s.) su zajednički sudili o šteti na zasijanoj njivi na kojoj su prenoćile ovce nekog plemena. Allah je bio svjedok njihovog suđenja i On je učinio da Sulejmān to shvati **(21:78-79)**. Uz Muhammeda (a.s.), Sulejmān (a.s.) se, inače, smatra najmudrijim sudijom među ljudima i to je njegova mu'džiza.

17.5. SULEJMĀN I KRALJICA OD SABE

U vrijeme Sulejmāna u Jemenu je postojala tvrđava Sabe čija je kraljica **Belkisa** održavala veze sa Sulejmānom pa ga je jednom i posjetila. O posjeti i kontaktima na relaciji Sulejmān (a.s.) - kraljica od Sabe, Kur'an u 27. suri kaže:

I Sulejmān izvrši smotru ptica pa reče: "Zašto ne vidim hudhuda - pupavca, da nije odsutan. Ako mi ne donese valjano opravdanje, teškom ću ga kaznom kazniti ili ću ga zaklati!" I ne potraja dugo a hudhud dođe, pa reče: "Doznao sam, Sulejmāne, ono što ti ne znaš, iz Sabe ti donosim pouzdanu vijest. Vidio sam da jedna žena njima vlada i da joj je svega i svačega dato a ima i prijesto veličanstveni. Vidio sam da se i ona i narod njezin suncu klanjaju a ne Allahu, šejtan im je prikazao lijepim postupke njihove i od pravog puta ih odvratio, te oni ne umiju da nađu pravi put. Zato se ne klanjaju Allahu koji izvodi sve ono što je skriveno na nebesima i u Zemlji i koji zna ono što skriveno i javno se čini. Nema drugog Boga osim Allaha, on je Gospodar svega što postoji. "Vidjet ćemo", reče Sulejmān, "da li govoriš istinu ili ne" **(27:20-27)**.

Zatim Sulejmān (a.s.) po hudhudu šalje pismo kraljici u Sabu koje započinje s *bismillom*:

إِنَّهُ مِن سُلَيْمَانَ وَإِنَّهُ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

"Evo pisma od Sulejmāna u ime Allaha Svemilosnog Milostivog. Kao reakciju na pismo, kraljica nakon vijećanja s velikašima šalje Sulejmānu izaslanike s poklonima. Sulejmān vraća izaslanike i ne prima poklone. Zatim, na neki način, Sulejmānovi ljudi i vojske dobavljaju kraljičino prijestolje i po njegovom nalogu ga malo izmijene.

Kada je kraljica došla u posjetu Sulejmānu, pokazao joj je njeno prijestolje i pitao je je li njeno. Odgovorila je kao da je ono (prijestolje) uzviknu ona! - a nama je prije nego njoj dato znanje, i mi smo muslimani. Dalje se o kraljici kaže da se klanjala drugom, a ne Allahu, i da je spadala među nevjernike. Kada je ušla u Sulejmānov dvor, učinilo joj se da je duboka voda, pa je zadigla haljinu. Sulejmān joj je onda objasnio da je dvorac popločan kristalnim staklom. U tom trenutku ona je shvatila da je bila na krivom putu. Da je njeno dotadašnje vjerovanje bilo samo pričin, obmana i varka kao i mišljenje da je umjesto kristalnih pločica voda. Tada ona tevbu čini, okreće se Allahu i izjavljuje:

Gospodaru moj, ja sam se sama prema sebi ogriješila, i zato se predajem i pokoravam, zajedno sa Sulejmānom, Allahu, Vladaru i Gospodaru svih svjetova **(27:27-44)**

Prenošenje kraljičinog prijestolja u vremenu prije nego što se okom trepne iz Jemena do Jerusalima preko Ifrita je jedna od Sulejmānovih mu'džiza, u okviru njemu, od Allaha, podarene moći. "A ja ću ti ga prijestolje, reče Ifrit prije nego što okom trepneš. I kad Sulejmān vidje da je prijesto već pred njega postavljen, uzviknu:

Ovo je blagodat Gospodara moga koji me iskušava da li ću zahvalan ili nezahvalan biti **(27:40)**.

Na toliko povjerenoj moći Sulejmān ne zaboravlja na Allaha i ne postaje nasilnik prema ljudima već se zahvaljuje Allahu i misli na Njega.

17.6. SULEJMĀN (A.S.) - LJUBITELJ KONJA

U Kur'anu, u 38. suri govori se na jednom mjestu o tome kako je Sulejmān (a.s.) volio konje:

Kad su jedne večeri pred Sulejmāna bili izvedeni punokrvni konji koji su na tri noge stajali, a četvrtom jedva zemlju doticali, on reče: "Umjesto da mislim na Gospodara svoga, ja pokazujem ljubav prema blagu!" I oni se izgubiše iz vida. "Vratite mi ih," i on ih poče gledati po nogama i vratovima pri tome sjećajući se Allaha **(38:31-33)**.

17.7. SMRT SULEJMĀNA (A.S.)

Kada je Allah (dž.š.) odredio da Sulejmān (a.s.) umre, ništa ljudima nije ukazivalo i upućivalo na njegovu smrt. Naime, on je umro stojeći, to je bila njegova mu'džiza, naslonjen na svoj štap, pa su kako ljudi tako i džini mislili da je on živ.

A kad smo odredili da umre Sulejmān, crv koji je bio rastočio štap njegov - upozorio ih je da je umro, i kad se on srušio, džinovi shvatiše da ne bi na muci sramnoj ostali da su budućnost prozreti mogli **(34:14)**. I ljudi i džini su preko crva koji je izjeo štap a na koji je Sulejmān bio naslonjen pa je kasnije pao, saznali za Sulejmānovu smrt a da to sami nisu ni shvatili.

17.8. BIBLIJA O SALAMONU (SULEJMĀN A.S.)

Otac mu je David (Dodhavahu a majka Bat-Šeba). Još kao novorođenče, Jahve ga zamilovao i objavi to proroku **Natanu**. U vrijeme Salamona Israilska država doživjela je stabilizaciju i puni ekonomski procvat. Pomoću brakova Salamon je stupio u veze sa vladarskim kućama. Prvi je brak sklopio sa faraonovom kćerkom iz Egipta a onda su slijedili drugi brakovi. Jahve je dao Salamonu mudrost i izuzetnu razboritost i srce široko kao pijesak na obali morskoj. Mudrost je Salamonova bila veća od mudrosti svih sinova Istoka i od sve mudrosti Egipta. Izrekao je 3.000 mudrih izreka, a njegovih je pjesama bilo 1.005. Raspravljao je o životinjama, o pticama, o gmazovima, o ribama. Dolazili su od sviju naroda da čuju mudrost Salamonovu, od svih zemaljskih kraljeva koji su čuli glas o njegovoj mudrosti. On sklapa čvrst savez s tirskim kraljem Hiramom. To Salamonu osigurava dugo razdoblje mira. Koristeći povoljan geografski položaj, Salamon je vodio trgovinu s mnogim zemljama i materijalno blagostanje mu omogućuje da pristupi izgradnji hrama u Jerusalimu i raskošnog dvora (džamije).

Saveznik Hiram mu je dobavljao: zlato, cerevo i čempresovo drvo, te zidare i tesare. Zauzvrat, Salamon mu je godišnje davao oko 8 hiljada tona žita i isto toliko maslinova ulja a ustupio mu je ineke gradove. Hiram je sa svojom flotom plovio na jug Crvenim morem i dovozio Salamonu sandalovo drvo i zlato. Protiv kralja digao se njegov službenik **Jereboam**, navodno, zato što je pod uticajem žena Salamon pošao obožavati druge bogove. Nakon neuspjeha pobune, Jereboam bježi u Egipat, gdje je ostao do Salamonove smrti.

17.9. MUDRA SALAMONOVA PRESUDA

Prva knjiga o kraljevima donosi i navodi Salamonovu presudu ženama koje su se sporile oko djeteta, novorođenčeta. Obje su bile rodile po dijete, ali je jednoj dijete umrlo. Žena kojoj je dijete umrlo, podmetnula je onoj drugoj svoje mrtvo, a od nje je uzela živo dijete. Majka ukradenog djeteta odlazi Salamonu. On donosi presudu da se živo dijete presiječe popola i da se svakoj ženi da po pola djeteta, na što žena koja je ukrala dijete pristaje, a majka djeteta slaže se da se dijete dodijeli kradljivici samo da bi ostalo živo. Tada Salamon dodjeljuje dijete pravoj majci "Sav je Izrael čuo presudu koju je izrekao kralj i poštovali su kralja jer su vidjeli da je u njemu božanska mudrost u izricanju pravde".

Salamon je vladao nepunih 40 godina i ukopan je u Davidovom gradu Jerusalimu. Najviše se u Bibliji o Salamonu govori u prvoj knjizi o kraljevima, na dva mjesta je spomenut u Matijinom i na jednom u Ivanovom Evanđelju te na dva mjesta u djelima apostolskim.

17.10. HISTORIJA I ARHEOLOGIJA O SULEJMĀNOVOM VREMENU

Sulejmān (a.s.) je historijska ličnost. Godine njegove vladavine različito se navode od 972. do 932. ili od 970. do 931. Za sve vrijeme svoje vladavine Sulejmān (a.s.) nije vodio ni jedan značajniji rat. Nije čak ratovao ni sa Aramejcem **Rezonom**, koji je iz Damaska protjerao izraelsku posadu i proglasio se carem. Od siromašne agrarne zemlje on formira ekonomski veoma stabilnu državu koja je bila vojnički jaka i koja je među tadašnjim državama uživala veliki ugled. Sulejmān je bio veoma okretan upravljač, vješt diplomata, sjajan graditelj, mudar sudac i promoćuran privrednik.

Arheološki nalazi govore o visokom standardu u njegovo vrijeme. Vršen je brz proces urbanizacije. Vlasnici obradive zemlje živjeli su pretežno u gradovima. Kuće su bile jednospratnice i podizane su na slobodnoj zemlji. Između kuća bile su tijesne uličice. Namještaja skoro nije ni bilo i spavalo se na hasurama. Osnovna hrana bila je: pržena i kuhana pšenica, razne kaše, leća, grah, krastavice, voće i med. Svakodnevno se pilo ovčije i kozije mlijeko.

Godine 1926. otkrivena je u dolini Jesrel u Palestini, jugozapadno od Nazareta, ruševina grada Megida i u ruševinama su otkrivene konjušnice u koje se moglo smjestiti 450 konja.

Godine 1937. arheolog **Nelson Gluk** u blizini Rta Akapskog zaljeva, na prostranoj ravni, opasanoj zidom, pronašao je veliki broj peći za topljenje bakarne rude čiji su dimnjaci bili okrenuti prema sjeveru, odakle stalno pušu morski vjetrovi i tako je postizana potrebna temperatura. U prošlom vijeku na južnom Rtu Arabije otkriveni su ostaci grada Meariba, prijestolnice vladara Sabe u današnjem Jemenu. Mearib je zauzimao vanredan položaj, na planini na 2.000 metara visine iznad Crvenog mora. Nedaleko od Meariba otkriven je i legendarni *Belkisin hram*. Blagostanje kraljevstvu Sabe davala je preko 20

metara visoka brana koja je zadržavala vodu rijeke Adhanat. Od brane su bili razvedeni kanali za navodnjavanje. Uzgajano je i izvoženo raznovrsno bilje za začine. Godine 542. iza Isāa (a.s.), brana je srušena i cvatući vrt postao je pustinja. U Bibliji postoje dvije zbirke izreka: *Pjesma nad pjesmama*, koje se pripisju Sulejmānu.

M.S. Serdarević u svom djelu *Kratka povijest islama* ističe da je Sulejmān vladao 40 godina.

Postoji romantična priča kako se Salamon smrtno zaljubio u kraljicu od Sabe i kako je s njom dobio sina. Etiopljani su tvrdili da je njihova svrgnuta dinastija potjecala od Salamona. U crkvenoj riznici u Aksumu, nekadašnjoj etiopskoj prijestolnici, čuva se predmet za koji Etiopljani tvrde da je *Zavjetni kovčeg*. Narodno predanje govori da ga je sin Salamona i kraljice od Sabe donio sa sobom iz jerusalimskog hrama, a na njegovom mjestu postavio falsifikat. To je najveća svetinja hrišćana u Etiopiji i niko od živih ne smije je vidjeti. Za vrijeme blagdana *moskal*, koji se slavi na kraju kišnog perioda, izlaže se samo kopija *Zavjetnog kovčega*.

U likovnoj umjetnosti Salamon je mnogo obrađivan i u Vatikanu je **Rafaelov** *Salamonov sud*. **Rubens, Peruđini** i **Holbajn** slikaju na temu Salamona a **Hendel** je komponirao susret Salamona i kraljice od Sabe. Napisane su i opere o kraljici od Sabe.

Sulejmān (a.s.) najvjerovatnije je živio u desetom stoljeću.

18
ILIJĀS (a.s.)
PO BIBLIJI ILIJA - HEB. ELIJAH - MOJE JE IME JAHVE

Nakon smrti Sulejmāna (a.s.) oko 930. godine p.n.e., njegova država cijepa se u dvije manje: Israil i Jehud (Izrael i Judeju). Ilijās (a.s.) je živio u državi Izrael, gdje se borio protiv vraćanja idolopoklonstvu i prijašnjim lokalnim božanstvima.

18.1. KUR'AN O ILIJĀSOVOM POSLANSTVU

I Ilijās je bio poslanik. Kad on reče narodu svome: "Zar se ne bojite Allaha. Zašto se balu klanjate, a najljepšeg Stvoritelja ostavljate, Allaha, Gospodara svoga i Gospodara vaših predaka drevnih? - Oni ga lašcem nazvaše i zato će, sigurno, u vatru svi oni biti bačeni, samo neće oni Allahovi robovi koji su mu bili odani. I sačuvasmo spomen Ilijāsu u naraštajima kasnijim. Nek je u miru Ilijās! Eto tako mi nagrađujemo one koji dobra djela čine, a on je bio rob naš, vjernik. **(37:123-132).**

وإن إلياس لمن المرسلين ﴿١٢٣﴾ إذ قال
لقومه ألا تتقون ﴿١٢٤﴾ أتدعون بعلا وتذرون أحسن
الخالقين ﴿١٢٥﴾ الله ربكم ورب آبائكم الأولين ﴿١٢٦﴾
فكذبوه فإنهم لمحضرون ﴿١٢٧﴾ إلا عباد الله المخلصين
﴿١٢٨﴾ وتركنا عليه في الآخرين ﴿١٢٩﴾ سلام على إل ياسين
﴿١٣٠﴾ إنا كذلك نجزي المحسنين ﴿١٣١﴾ إنه من عبادنا المؤمنين

Prema ovim ajetima Ilijās je poslanik i vjerovjesnik, upućen od Allaha na pravi put, bio je *muhsin - dobročinitelj, muhlis - iskreno odani Allahov rob.* Kao takvom, Allah mu je kao i drugim poslanicima spomen sačuvao u svim kasnijim generacijama i selam na njega i vjernike. Ilijās poziva svoj narod da se boji Allaha, izvršava dužnosti i kloni grijeha, poroka i nevaljalština. Poziva narod da se ne klanja balu, lažnom božanstvu, nego da se klanjaju *Ahsenul hālikīnu* - Allahu najljepšem Stvoritelju koji je Tvorac, kako njih, tako i svih ljudsih generacija. Dakle, Ilijās (a.s.) borio se za tevhid, kelimei-šehadet- čisti monoteizam i protiv povratka Israilaca kultovima *bala* i drugih lažnih božanstava.

Ko je bio *bal*? **Bal** je arapska transkripcija akadske riječi *baab* što znači *gospodar*. Bilo je to po njihovim vjerovanjima muško božanstvo, zapadnosemitskih naroda (Aramejaca, Kanaanaca i Feničana). Bogove su smatrali gospodarom nekog kraja roda ili plemena, pa su ih tako i nazivali: bal tirski, bal sidonski itd. Bal je smatran kao bog plodnosti i prikazivan je u liku bika. Prinosili su mu ljudske žrtve na visinama i orgijali u obrednim plesovima oko kipa. U starozavjetnim knjigama baal znači lažni bog. Vraćanje kultu baala i drugih starih božanstava osobito je jačalo u doba israilskih i judejskih kraljeva. Samo ime baal je sinonim za kraljevstvo. Ilijāsov narod je njega u laž utjerivao "i zato će sigurno u vatru svi oni biti bačeni, osim iskrenih Allahovih robova".

18.2. BIBLIJA O ILIJI, ELIJAHU (ILIJĀS A.S.)

Biblija naziva **Ilijāsa-Ilija.** On se pojavljuje u Israilu-Izraelu za vrijeme kralja **Ahaba** od 875. do 835. godine. Živi u IX stoljeću prije Isā (a.s.). Ilija dolazi od hebrejskog **Elijah**, što znači, **moje je ime Jahve.**

Ilija je bio Jahveov miljenik. Jahve je na njegovu intervenciju činio čudesa: umnožio je brašno i ulje siromašnoj udovici u Sarfati Sidonskoj i oživio njenog sina koji je bio umro. On se natjecao s Baalovim svećenicima pred narodom. Balovi svećenici pozivali su Bala da spali primljenu žrtvu, ali im se Bal nije odazvao. Tada Ilija popravi žrtvenik Jahvin koji je bio srušen, složi drva, rasiječe junca i stavi ga na drva. Nakon što se Ilija pomolio Jahvi pade oganj Jahvin i proguta ne samo paljenicu žrtvu i drva, nego i kamenje i prašinu, pa i vodu u jarku. Izabela, žena kralja Ahaba, htjede ubiti Iliju, ali on se skloni i ode. Kasnije je Izabela naredila da se ubije Nabot čiji se vinograd graničio sa Ahabovim dvorcem. Ilija poziva kralja na red i Ahab se kaje.

Na jednom od svojih putovanja Ilija je susreo **Elizeja** i primio ga za svoga učenika. Kada je jednom išao preko Jordana s Elizejem, došla su pred Iliju ognjena kola s ognjenim konjima, preuzela ga i odvezla u vihoru put neba.

Ilija spada u tzv. proroke (hebrejski nebio). U Starom zavjetu navedeno ih je 19. Najstariji su: Ilija i Elizej. Oni iza sebe nisu ostavili nikakvih spisa. Svima ostalima pripisuje se autorstvo knjiga koje se nazivaju po njihovim imenima. To su **Izaija**, **Jeremija**, **Baruh**, **Ezekiel**, **Danijel**, **Ozej**, **Jov**, **Amos**, **Abdija**, **Jona**, **Mihej**, **Nahum**, **Habakuk**, **Sefanija**, **Agej**, **Zaharija** i **Mallahija**. Veliki su proroci, prema veličini spisa: Izaija, Jeremija, Ezekiel i Danijel. Svi ostali su mali.

19
EL'JESEA (a.s.)
PO BIBLIJI ELIZEJ - BOG SPAŠAVA

El'**jesea** u Kur'anu a.š., spominje se na svega dva mjesta.
I Ismāīla i El-Jese'a i Jūnusa i Lūta" - i svima smo prednost nad svijetom ostalim dali **(6:85-86).**

وَيَحْيَىٰ وَعِيسَىٰ وَإِلْيَاسَ كُلٌّ مِّنَ الصَّالِحِينَ ﴿٨٥﴾ وَإِسْمَاعِيلَ
وَالْيَسَعَ وَيُونُسَ وَلُوطًا وَكُلًّا فَضَّلْنَا عَلَى الْعَالَمِينَ

I sjeti se Ismāīla i El'jesea i ***Zulkifla****, svi su oni bili dobri i odabrani* **(38:48-49).**

وَاذْكُرْ إِسْمَاعِيلَ وَالْيَسَعَ وَذَا الْكِفْلِ وَكُلٌّ مِّنَ الْأَخْيَارِ
﴿٤٨﴾ هَٰذَا ذِكْرٌ وَإِنَّ لِلْمُتَّقِينَ لَحُسْنَ مَآبٍ

El'jesea je spadao u vjerovjesnike i Allahove odabranike. Iako se, osim na ova dva mjesta nigdje više u Kur'anu ne govori o El'jeseu, i to je dovoljno da se sa sigurnošću utvrdi i zna da je on božiji vjerovjesnik, tim prije što je spomenut skupa s drugim vjerovjesnicima, o kojima inače Kur'an puno više govori i što je spomenut pod onom riječi koja se uglavnom za poslanike koristi.

19.1. BIBLIJA O ELIZEJU - NA HEBR. BOG SPAŠAVA (EL'JESEA A.S.)

Po biblijskim kazivanjima, Elizej je bio imućan čovjek, ali napušta svoje imanje i kreće na put s Ilijom. Najčudotvorniji je od svih starozavjetnih proroka. Prema Bibliji, Elizej je pomoću ogrtača, plašta Ilijina, razdvojio rijeku Jordan na dva dijela, kako bi se po suhu moglo prijeći s jedne strane na drugu. U Jerihonu je uz pomoć soli izvršio sanaciju izvora. Nekoj udovici povećao je količinu ulja i jednoj je ženi iz grada Sunama proživio sina. Sa dvadeset hljebova nahranio je stotinu ljudi. Izliječio je od gube **Naamana**, kralja i vojskovođu aramskoga, naredivši mu da se sedam puta okupa u rijeci Jordan. Ovaj je to učinio, te postao čist. U Damasku je Ben Hadadu, kralju aramejskom, prorekao da će ozdraviti, ali će ubrzo iza toga umrijeti. Izraelskom kralju Joašu je prorekao da će tri puta pobijediti Aramejce.

Nakon Elizejeve smrti, jednom su u Elizejev grob ljudi bacili mrtvaca u trenutku kada su opazili razbojnike od kojih su pobjegli. Dotakavši se Elizejevih kostiju, mrtvac je oživio i stao na noge. O Elizeju se u Bibliji govori u *Prvoj* i *Drugoj knjizi o Kraljevima*. U knjizi *Sirahovoj*, glava **48/12-14**, te u *Lukinom Evanđelju* **(4:28)**.

U dijelovima Biblije u kojima se govori o Elizeju spominju se ovi israilski kraljevi: **Joram**, sin **Ahabov** (852.-843.), **Jehu** ili **Juj** (842.-814.), **Joahaz** (814.-798.) i **Joaš** (798.-783.). Kako su ovi kraljevi historijske ličnosti i kako se zna kada su vladali, to se zna kada je živio i Elizej. U Bibliji se kaže da je Elizej umro za vrijeme Joaša. Elizej je živio u IX i VIII stoljeća prije Isā (a.s.).

20
JŪNUS
ZUN-NUN, SAHIBUL-HUT, PO BIBLIJI JONA, HEBR. JONAH-GOLUB

U Kur'anu se ovaj božiji poslanik spominje pod tri imena: **Jūnus**, **Zun-Nun** i **Sahibu-l-Hut**.

Riječ *nūn* u arapskom jeziku ima dvostruko značenje: *Velika riba* ili *kit* i ujedno *nūn* je naziv slova *n*. I Sahibul-Hut je nadimak Jūnusov. Hut je ime kita.

20.1. JŪNUSOVO (A.S.) POSLANSTVO

Deseta kur'anska sura zove se *Jūnus*, iako se iz te sure samo jedan ajet odnosi na Jūnusa i njegov narod. Međutim, nekoliko kur'anskih ajeta u drugim surama govore da je Jūnus bio božiji poslanik. Allah je slao objavu i Jūnusu **(4:163)**

I Ismāīla i El-Jese'a i Jūnusa i Lūta- i svima smo prednost nad svijetom ostalim dali **(6:86)**.

Spomeni i Zun-Nuna kada ljutit i srdit na svoj narod ode i pomisli da ga nećemo kazniti, - pa poslije u tminama zavapi. Nema Boga osim Tebe Allahu, hvaljen neka si! Ja sam se zaista ogriješio prema sebi! - odazvasmo se i tegobe ga spasismo. Eto, tako mi spasavamo vjernike **(21:87-88)**.

Za Jūnusa Kur'an izričito tvrdi da je bio Allahov poslanik i vjerovjesnik.

I Jūnus je bio poslanik i on pobježe na jednu lađu prepunu i baci kocku i kocka na njega pade, i riba-kit ga proguta, a bio je zaslužio prijekor, i da nije bio jedan od onih koji Allaha hvale, sigurno bi ostao u utrobi njenoj do dana kada će svi biti oživljeni, i mi ga izbacismo na jedno pusto mjesto, a on je bio bolan i učinismo da iznad njega izraste vriježa jedne tikve. I poslasmo ga stotini hiljada ljudi, i više, i oni povjerovaše, i njima dadosmo da do roka određenog požive **(37:139-148)**.

وَإِنَّ يُونُسَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ ۝ إِذْ أَبَقَ إِلَى الْفُلْكِ الْمَشْحُونِ
﴿١٤٠﴾ فَسَاهَمَ فَكَانَ مِنَ الْمُدْحَضِينَ ﴿١٤١﴾ فَالْتَقَمَهُ الْحُوتُ وَهُوَ مُلِيمٌ
﴿١٤٢﴾ فَلَوْلَا أَنَّهُ كَانَ مِنَ الْمُسَبِّحِينَ ﴿١٤٣﴾ لَلَبِثَ فِي بَطْنِهِ إِلَى يَوْمِ
يُبْعَثُونَ ﴿١٤٤﴾ فَنَبَذْنَاهُ بِالْعَرَاءِ وَهُوَ سَقِيمٌ ﴿١٤٥﴾ وَأَنْبَتْنَا عَلَيْهِ
شَجَرَةً مِنْ يَقْطِينٍ ﴿١٤٦﴾ وَأَرْسَلْنَاهُ إِلَى مِائَةِ أَلْفٍ أَوْ يَزِيدُونَ
﴿١٤٧﴾ فَآمَنُوا فَمَتَّعْنَاهُمْ إِلَى حِينٍ

20.2. JŪNUSOV NAROD

Kur'an se, kao što se vidi iz navedenog a i drugih ajeta, pohvalno izražava o Jūnusovom narodu.

Zašto nije bilo nijednog naroda koji je povjerovao i kome je vjerovanje njegovo koristilo, osim naroda Jūnusova, kome smo, kada je povjerovao, sramnu patnju u životu na ovom svijetu poklonili i život mu još izvjesno vrijeme produžili? **(10:98)**.

Jūnus je kao božiji poslanik, kada se rasrdio na svoj narod, pobjegao na jednu prepunu lađu. Od svog naroda Jūnus je pobjegao bez Allahovog dopuštenja, ogorčen što njegov narod nije bio kažnjen odmah kad mu je on kaznom zaprijetio. Kad se ukrcao na lađu, ona je stala na pučini i lađari su rekli da u lađi ima odbjegli rob. Oni su bacili kocku i ona je pala na Jūnusa. I oni su ga odmah bacili u more gdje ga je ogromna riba, ustvari kit, progutala.

Poslije izbavljenja, po Allahovoj odredbi, iz kita, gdje nije bio progutan nego zadržan u ustima kita, Jūnus se vraća svome narodu u gradu Ninivi gdje je živjelo više od 100.000 ljudi, gdje se narod pokajao, povratio Allahu i počeo vjerovati. Zbog toga što je srdit i ljut, samovoljno, bez Allahova dopuštenja napustio misiju pozivanja na pravi put, Allah stavlja Jūnusa na iskušenje.

Ti, Muhammede, strpljivo čekaj presudu Gospodara svoga i ne budi kao Zun-nun koji je u ogorčenju zavapio. I da ga nije stigla Allahova milost na pusto mjesto bi izbačen bio i prijekor bi zaslužio, ali Gospodar njegov ga je odabrao i učinio ga jednim od onih koji su dobri **(68:48-50)**.

Poslije bacanja u more sa lađe, Jūnusa je - iltekame - uzela u usta nūn ili hūt, velika riba ili kit, i žvakala ga i premetala a da ga nije progutala.

Kitovi spadaju u rod sisavaca i žive u moru kao najveća morska životinja sa težinom i do 150 tona. Iako dišu plućima, ipak pod vodom mogu izdržati i do 20 minuta. Kitovi se dijele na zubate ili zubane i usate ili usane, koji nemaju zuba već rožene ploče s unutarnje strane. Kitovi narastaju u duljinu od 25 do 30 metara. Vanjskim oblikom kitovi su slični ribama. Glava im nije odijeljena od trupa. Prednji udovi kitova su pretvoreni u peraja. Ženka kita rađa razvijeno mladunče.

Pod stotinom i više hiljada ljudi misli se na stanovništvo Ninive, drevnog grada na rijeci Tigris. Niniva je bila naseljena već u četvrtom mileniju prije Isāa. Ona je prijestolnica asirskih vladara. Najveći uspon doživljava u VII stoljeću prije Isāa (a.s.) za vrijeme **Senaheriba** i njegovih nasljednika. Ninivu su razorili Medijci i Babilonci godine 612. prije Isāa (a.s.). Na njenim ruševinama 628. godine bizantijski car Herkalije pobijedio je perzijsku vojsku. Od Ninive u blizini Mosula, danas su ostale samo ruševine. Jedan od brežuljaka zove se **Nebij-Jūnus**.

Engleski asirolog **Georghe Smith** koji je vršio iskopavanje Ninive 1873., pronašao je *Asurbanipalovu biblioteku.*

Za vrijeme **Ašurnasirpala II** (874.- 859.) prije Isāa (a.s.), **Salamansara III** (859.- 824.) prije Isāa (a.s.), Asirija je doživjela svoj ponovni uspon. Prvi značajniji slijedeći vladar bio je **Tiglatpileser III** (746.- 727.). Period iza Salmansara III pa do Tiglatpilesera III bio je period opadanja asirske države.

20.3. JŪNUSOVA DOVA

U tmini i ustima kita Jūnus (a.s.) skrušeno i iskreno čini dovu Allahu (dž.š.):
Nema Boga osim Tebe, Allahu! Uzvišen si i slavljen! Doista sam ja sebi nasije učinio **(21:87-88)**.

Allah je primio njegovu dovu i spasio ga nevolje. Tako Allah spašava iskrene vjernike pokajnike. U bezizlazju kitovih usta na morskoj pučini, Jūnus ne pada u stanje očaja, izgubljenosti i beznađa već i tada se dovom obraća Allahu (dž.š.).

20.4. BIBLIJA O JONI, HEBR. JONAHU - GOLUBU - JŪNUS (A.S.)

Jona je bio sin **Amiteje**, sluga božiji, prorok iz Gat Hahefera. Jahve je naredio Joni da ide u Ninivu gdje se zloća bila popela do Jahvea. Joni se tamo nije išlo i htjede pobjeći u Taršiš "daleko od Jahve". Siđe u Jafu i nađe lađu što je plovila u Taršiš. Plati vozaru i ukrca se. Jahve podiže na moru silan vjetar. Bilo je to zbog Jone. Da bi se more smirilo trebalo je Jonu baciti u more. Kada su to učinili, vjetar je prestao bjesniti. Jahve tada zapovijedi velikoj ribi da proguta Jonu. Tri dana i tri noći ostade Jona u ribljoj utrobi. Iz riblje utrobe Jona je molio Jahvu. Zatim je Jahve zapovijedio ribi i ona je izbacila Jonu na obalu. Kasnije je Jona poslušao Jahvu i otišao u Ninivu.

Ninivljani se obrate sa svog zlog puta i nepravde i Bog im se sažali. Joni to bi krivo i rasrdi se, pa je tražio od Jahvea da mu oduzme život. Iza toga je Jona izišao iz grada i tamo napravio kolibu u očekivanju da se što dogodi s gradom. Jahve učini da nad Jonom izraste bršljen, ali ujutru bršljen podgrize crv i on usahnu. Jona se zbog toga naljuti, a Jahve mu reče: "Tebi je žao bršljena oko kojega se nisi trudio, nego je u jednu noć nikao i u jednu noć usahnuo. A meni da ne bude žao Ninive, grada velikoga, u kome ima više od 120.000 ljudi koji ne znaju razlikovati desno i lijevo, a uz to i mnogo životinja." U Matijinom Evanđelju **(12:39-40)** piše da je Jona bio u utrobi morske nemani. Knjiga o Joni je nastala u IV ili III stoljeću prije Isā (a.s.).

20.5. KADA JE ŽIVIO JŪNUS (A.S.)

Prema *Petit Larusse illusstre Paris* 1913. stranica 1398., Jūnus je živio u VIII stoljeću prije Isā (a.s.). On je živio u vrijeme Jeroboama II (786.- 746.), israilskog kralja.

21
ZUL-KIFL
PO BIBLIJI EZEKIJEL HEBR. JEHEZEKEL - BOG JE JAK (75 god.)

Među historijskim ličnostima je i **Zul-Kifl**. Za Židove on je treći od četverice velikih proroka. Bio je vjerski vođa jedne skupine Židova koje su babilonski osvajači godine 587. prije Isāa. (a.s.) deportirali u Babilon. **(L.Z.Z. svezak 2 stranica 337)**.

21.1. POSLANSTVO ZUL-KIFLOVO

Na dva mjesta Kur'an Azimu šan govori o Zul-Kiflovu poslanstvu.

I Ismāīlu, i Idrisu i Zul-Kiflu, a svi su oni bili strpljivi. I obasusmo ih milošću našom, oni doista bijahu dobri **(21:85-86)**.

وَإِسْمَٰعِيلَ وَإِدْرِيسَ وَذَا ٱلْكِفْلِ كُلٌّ مِّنَ
ٱلصَّٰبِرِينَ ﴿٨٥﴾ وَأَدْخَلْنَٰهُمْ فِى رَحْمَتِنَآ إِنَّهُم مِّنَ
ٱلصَّٰلِحِينَ

I sjeti se Ismāīla i El-Jese'a i Zul-Kifla, svi su oni bili dobri i odabrani. Ovo je lijep spomen **(38:48-49)**.

وَٱذْكُرْ إِسْمَٰعِيلَ وَٱلْيَسَعَ وَذَا ٱلْكِفْلِ وَكُلٌّ مِّنَ ٱلْأَخْيَارِ
هَٰذَا ذِكْرٌ وَإِنَّ لِلْمُتَّقِينَ لَحُسْنَ مَـَٔابٍ

Iako u ovim ajetima nije izričito rečeno za Zul-Kifla da je resul ili nebijj, za njega su upotrijebljeni izrazi koji se upotrebljavaju za vjerovjesnike - *ahjar*. Osim toga, spomenut je skupa sa onima za koje Kur'an izričito kaže da su bili božiji poslanici. To je poslanik u čije se poslanstvo ne sumnja.

U Kur'anu Azimu šan u drugoj suri *El-Bekari*, u 259. ajetu se kaže:

Zar nisi čuo i ne znaš za onoga koji je, prolazeći pored jednog do temelja porušenog grada povikao: Kako će Allah oživjeti ove što su pomrli? I Allah učini, te on zamre i tako ostade 100 godina, a onda ga oživje i zapita: -Koliko si ostao? Dan ili dio dana, odgovori! -Ne, reče Allah -ostao si

100 godina. Pogledaj jelo svoje i piće svoje, nije se pokvarilo, a pogledaj i magarca svoga - da te učinimo dokazom ljudima, a pogledaj i kosti - vidi kako ih sastavljamo, a onda ih mesom oblažemo. I kad njemu bi jasno on povika: Ja znam da Allah sve može učiniti.

Po tefsirima i komentarima Kur'ana ovaj grad o kome govori Kur'an je Jerusalim a čovjek je Zul-kifl.

Rušenje Jerusalima, o kome se u Kur'anu Azimu šan govori, dogodilo se 587. godine prije Isā (a.s.). Učinio je to babilonski car **Nebukadnezar II**, koji je vladao od 605. do 562. godine. Još kao prjestolonasljednik on je 605. godine potukao faraona **Neka** kod Karkemiša, drevnog grada na desnoj obali Eufrata, pored današnjeg Jarabilusa u Sriji, a sjeveroistočno od Halepa, na tursko-sirijskoj granici. On je izbacio Egipćane iz Azije, anektirao Siriju i osvojio Palestinu. Nakon osvajanja Palestine, poveo je mnoge Židove u Babilon kao robove. U Palestini je ostavio **Zedekiju** kao svoga namjesnika, a kada se ovaj pobunio, Nebukadnezar II osvaja Jerusalim i po drugi put odvodi Židove u ropstvo.

Jerusalim je obnovljen pod perzijskom upravom (537.-332. godine prije Isāa a.s.), **Aleksandar Makedonski** ušao je u Jerusalim godine 332. prije Isāa (a.s.). Pod tuđinskom vlašću ostao je sve do 140. godine p.n.e. Pod vlašću domaćih **Hemsenejaca** grad je restauriran i podignute su nove utvrde. Godine 63. p.n.e. zauzima ga **Gnej Pompej**. I pod Rimskim protektoratom Jerusalim je izgrađivan i obnavljan. Rimski vojskovođa, a poslije i car, **Tit**, razorio je Jerusalim 70. godine iza Isāa (a.s.). U to vrijeme grad je imao 90.000 stanovnika. Od ruševina su sačuvani zapadni hram - zid plača. Car **Hadrijan** (117.-138. n.e.) podigao je na ruševinama Jerusalima novi grad - Aelia Capitolina. U VII stoljeću Persijanci su kratko vrijeme od 614. do 628. godine vladali Jerusalimom a od 628. do 638. vladali su Bizantinci, a zatim su ga 638. zauzeli muslimani nazvavši ga El-Kudusom.

Muslimani neprekidno vladaju Jerusalimom 461 godinu, od 638. do 1099. godine kada ga okupiraju križari i njime vladaju 88 godina, tj. do 1187. godine kada ga oslobađa **Salahuddin Ejjūbija**.

Nakon toliko stoljeća muslimanske vlasti Jerusalimom od 1967. ponovo vladaju nemuslimani - sada Židovi. U njemu se nalaze Mesdžidu-l-Aksa, Mesdžidu-s-Sahra.

Jerusalim je bio prva poslanikova kibla prije Ka'be.

U Kur'anu časnom na stranici 510. u napomeni 27 se kaže: *Govori se o Zul-Kiflu da je to bio Ilijās, Juša ili Zekerijjah.*

Arapi Hizikijala zovu Zul-Kifl.

21.2. BIBLIJA O EZEKIJELU HEBR. JEHEZEKELU ZUL-KIFLU A.S.

U Starom zavjetu postoji knjiga *Ezekijeova*. Ta knjiga ima 48 glava. U prvom dijelu glava od 1. do 24., izložena je borba Ezekijelova protiv zabluda njegovih sunarodnjaka. On je njima tumačio da Bog nije ostao u Jerusalimu nego je on prisutan s njima i u Babilonu, te da misli na sužnje. Židovi su sami krivi što su Babilonci srušili Jerusalim, jer su stalno kršili zavjet s Jahvom. Odvođenje u babilonsko sužanjstvo je kazna za prijes-

tupe. Pošto su Israilci i nadalje odabrani narod, kroz kaznu će se očistiti i opet će biti uspostavljen zavjet s Jahvom.

U drugom dijelu glave, od 25. do 32., nalaze se proročanstva, a u trećem, od 33. do 48., govori se o sjajnoj budućnosti što će je Jahve osigurati odabranom narodu. Pri kraju knjige opisuje se buduće uređenje države, organizacija vjerskog života i budući hram koji će biti sagrađen na mjestu onoga što su ga Babilonci srušili. Smatra se da je prvi dio knjige pisan prije babilonskog ropstva, 593. godine. U ropstvu je sastavljen treći dio, dok su proroštva, II dio kasniji umetak, vjerovatno poslije povratka iz ropstva.

O usporedbi sa suhim kostima govori i Stari zavjet. U dolini punoj suhih kostiju Jahve je pitao Ezekijela: "Sine čovječiji, mogu li ove kosti oživjeti?" Ezekijel odgovara: "Jahve, gospode, to samo ti znaš." Kosti su oživjele, stale na noge i postade vojska, vrlo velika. Jahve je rekao Sine čovječiji, te kosti to je sav dom Israilov. Dalje, se govori o izvođenju iz grobova Jahvinog naroda i odvođenju u zemlju Israilovu.

21.3. DRUGA DJELA O ZUL-KIFLU

Prema M.S. Serdareviću, koji piše u kratkoj *Povijesti Islama*, Zul-Kifl je nadimak a ime mu je **Bišr** i on je sin Ejjūbov. To se ne može prihvatiti jer Ejjūb živi u XVI a Zul-Kifl u VII i VI stoljeću p.n.e. Isti autor tvrdi da je Zul-Kifl djelovao u Šamu što se također ne može prihvatiti. U djelu *Islam* objavljenom 1924. godine, **Abdurahman Adil Čokić** kaže da neka ulema El-Jese'a, Zul-Kifla i Lukmāna smatra samo velijama a ne poslanicima, s čime se mi, naravno, ne slažemo, jer su oni Allahovi poslanici, a Allah to, uistinu, jedini najbolje zna.

22
UZEJR (a.s.)
PO BIBLIJI EZRA

U 10. kur'anskoj suri Jūnus, u 47. ajetu se kaže: *Svaki narod -ummet je imao poslanika. I kad poslanik njihov dođe među njih, njima će biti pravedno presuđeno. Nasilje im neće biti učinjeno.*

Ni na jednom mjestu u Kur'anu gdje se grupno nabrajaju Allahovi poslanici i vjerovjesnici ne spominje se **Uzejr** (a.s.). Međutim, u **9.** suri, u 30. ajetu se kaže: *Židovi govore: Uzejr je Allahov sin, a kršćani kažu: Mesih je Allahov sin. To su riječi njihove, iz usta njihovih, oponašaju riječi nevjernika prijašnjih, ubio ih Allah! Kuda se odmeću?*

وَقَالَتِ الْيَهُودُ عُزَيْرٌ ابْنُ اللَّهِ
وَقَالَتِ النَّصَارَى الْمَسِيحُ ابْنُ اللَّهِ ذَٰلِكَ قَوْلُهُمْ
بِأَفْوَاهِهِمْ يُضَاهِئُونَ قَوْلَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَبْلُ
قَاتَلَهُمُ اللَّهُ أَنَّىٰ يُؤْفَكُونَ

Mada se samo u ovom ajetu Uzejr spominje, većina islamske uleme ga smatra vjerovjesnikom. U židovskoj enciklopediji se kaže: "Uzejr je u stvarima vjerozakona najpouzdanija ličnost i pripisuju mu se mnoge vjerozakonske osnove."

Neki muslimanski pisci ističu da je neka židovska sekta Uzejra uzdigla do božanstva.

Serdarević navodi: "Prigodom pustošenja Jerusalima Tevrāti-šerif se zabacio i od tada se vjerske ustanove i načela vjerozakona baciše u zaborav. Sad hazreti Uzejr, pošto se povratio iz Babilonije u Jerusalim, sabere više od 2.000 učenjaka, te u prisutnosti svih njih prouči napamet Tevrāt. Oni koji su ga slušali i služili napišu sav Tevrāt i tako ponovo iznesu na srijedu hazreti Mūsāov Vjerozakon. Poslije se zagubio i Tevrāt koji je ispravio hazreti Uzejr.

Uz Uzerja, M.S. Serdarević smatra vjerovjesnicima još: **Ešiju, Eremiju, Danijela, Jušau i Išmevilu.**

Ezra je hebrejsko ime za Uzejra. Pod njegovim vodstvom došlo je do četvrte seobe Israilaca iz Babilona u Jerusalim. To se desilo između 404. i 358. godine. U svojoj knjizi Ezra izvješćuje za sebe da je književnik "vješt Mojsijevu zakonu". Navodi svoje rodoslovlje koje seže do **Vrhovnog svećenika Arona**. Za Ezru se u Bibliji ističe da je svećenik, književnik i povratnik iz babilonskog ropstva.

Jedini Allah sigurno zna o Uzejrovom vjerovjesništvu.

23
ZUL-KARNEJN-DVOROGI
EBU BEKR IBN AFRIKAŠ

O Zul-Karnejnu se u Kur'anu govori u XVIII suri od 83. do 101. ajeta. Veći dio ove sure *Kehf*, objavljen je u Mekki. Iz kur'anskog kazivanja se saznaje da je Zul-Karnejn, dvorogi, bio moćan čovjek koji je putovao po zemlji. Išao je i na Zapad i Istok pa je na koncu došao među dvije planine. Ispred tih planina bio je narod koji je jedva govor razumijevao. Taj narod ga zamoli da između njih i naroda smutljivaca i nasilnika **Je'džūdža** i **Me'džūdža** podigne zid, jer oni čine nered na zemlji. Zul-Karnejn im je izašao u susret i podigao tako čvrst zid od velikih komada željeza, da ga nisu mogli, Je'džudž i Me'džudž, ni preći ni prokopati.

Allah je Zul-Karnejnu dao snagu, moć i vlast, a sve je to on kao Allahovu blagodat koristio, ne da se osili, već da zaštiti nemoćne i ugrožene. On je znao i vjerovao da mu je to blagodat od Allaha i to je smatrao najboljim. **El-Biruni** smatra da je Zul-Karnejn pripadao Himjerima, a tako je prozvan jer je s vojskom dopro i na Istok i na Zapad. Ime mu je **Ebū Bekr Ibn Afrikaš**. Sagradio je grad Ifrikiju po kome je Afrika i dobila ime. Planine koje se navode su azerbejdžanske i ermenijske, a zid je bedem Derbent na Kavkazu.

U Engleskoj enciklopediji Derbent je grad u Pakistanu na zapadnoj obali Kaspijskog mora. Na obali mora zauzima jedan tijesan prostor koji se okomito diže u vis. Prema jugu vidi se kraj Kavkaskog gorja koje se proteže uz Kaspijsko more i ovo potpuno zatvara ovaj tijesni prolaz. Ovo je bila odlična utvrda za iransku granicu. **Gog** i **Magog** - Je'džūdž i Me'džūdž - spominju se u vezi sa Zul-Karnejnom "kao oni koji nered čine".

U Bibliji se Gog i Magog spominju u Ezekijelovim (Zulkiflovim) proroštvima. Ova se poglavlja, najzagonetnija u cijeloj Knjizi, zovu Ezekijelova apokalipsa. Ne treba se s toga truditi oko povijesnih identifikacija. U apokaliptičnom jeziku Gog - možda prema imenu **Gigesa**, kralja **Lidije**, sredinom sedmog stoljeća prije Isāa a.s.- samo je simbol svih urotnika protiv Boga i njegovog naroda. On će na Jahvin narod povesti, namamljen od samog Jahvea, udružene narode da izvrše spasiteljske Božije kazne nad Izraelom koji će Jahve konačno spasiti, da budu uništeni svi protu božiji urotnici. Kasnije, u rabinskom tumačenju Gog i Magog označavaju neprijateljske sile koje će sazvati sotona za konačnu navalu protiv Božijeg naroda. Za Goga se u kazalu imena kaže - tajnoviti knez, dok Magog, osim što je zemlja, kralj i pokrajina, jeste i unuk **Noin** od sina mu **Jafeta**.

24
LUKMĀN (a.s.)
U NARODU LUKMANI-HEKIM

Lukmān, osim što je ime za čovjeka, to je i naziv **31** kur'anske sure. Od četiri stranice, te sure jedna se kompletno odnosi na Lukmāna i njegove savjete sinu u ajetima od 12. do 19. Dakle, osam od ukupno 34 ajeta te sure govore o Lukmānu i njegovu sinu.

Ko je Lukmān (a.s.)?

Po tumačenju u Kur'anu Časnom on je bio dobri-evlija čovjek. To kazuje na širinu islamskih principa i temelja, jer Božija objava nije skučena samo na dobre ljude jednog naroda i jednog plemena. Ima mišljenja kojima se i mi pridružujemo da je Lukmān bio kako dobri čovjek tako i vjerovjesnik. Veli se da je bio Abisinac, Nubijac ili sudac Benu Isrāila.

Po Kur'anu, što je nepobitno, njemu je od Allaha darovana mudrost *"a mi smo Lukmānu mudrost darovali: Budi zahvalan Allahu"*. Ovaj ajet određuje i definira mudrost kao zahvalnost Allahu, a po hadisu glava mudrosti jeste strah od Allaha. Njegovi savjeti sinu u Kur'anu su temelj etike na relaciji otac-djeca.

U Bibliji nema spomena o Lukmānu. U savjetima sinu, nakon što mu je Allah darovao mudrost, Lukmān ističe: *O, sinko moj, ne smatraj druge Allahu ravnim. Mnogoboštvo je zaista najveće nasilje i nepravda.* **(31:12-19)**

وَلَقَدْ آتَيْنَا لُقْمَانَ الْحِكْمَةَ أَنِ اشْكُرْ لِلَّهِ وَمَنْ يَشْكُرْ
فَإِنَّمَا يَشْكُرُ لِنَفْسِهِ وَمَنْ كَفَرَ فَإِنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ حَمِيدٌ
﴿١٢﴾ وَإِذْ قَالَ لُقْمَانُ لِابْنِهِ وَهُوَ يَعِظُهُ يَا بُنَيَّ لَا تُشْرِكْ بِاللَّهِ
إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ ﴿١٣﴾ وَوَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ حَمَلَتْهُ
أُمُّهُ وَهْنًا عَلَىٰ وَهْنٍ وَفِصَالُهُ فِي عَامَيْنِ أَنِ اشْكُرْ لِي وَلِوَالِدَيْكَ
إِلَيَّ الْمَصِيرُ ﴿١٤﴾ وَإِنْ جَاهَدَاكَ عَلَىٰ أَنْ تُشْرِكَ بِي مَا لَيْسَ لَكَ
بِهِ عِلْمٌ فَلَا تُطِعْهُمَا وَصَاحِبْهُمَا فِي الدُّنْيَا مَعْرُوفًا وَاتَّبِعْ سَبِيلَ
مَنْ أَنَابَ إِلَيَّ ثُمَّ إِلَيَّ مَرْجِعُكُمْ فَأُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿١٥﴾

يَا بُنَيَّ إِنَّهَا إِن تَكُ مِثْقَالَ حَبَّةٍ مِّنْ خَرْدَلٍ فَتَكُن فِي صَخْرَةٍ
أَوْ فِي السَّمَاوَاتِ أَوْ فِي الْأَرْضِ يَأْتِ بِهَا اللَّهُ ۚ إِنَّ اللَّهَ
لَطِيفٌ خَبِيرٌ ﴿١٦﴾ يَا بُنَيَّ أَقِمِ الصَّلَاةَ وَأْمُرْ بِالْمَعْرُوفِ وَانْهَ عَنِ
الْمُنكَرِ وَاصْبِرْ عَلَىٰ مَا أَصَابَكَ ۖ إِنَّ ذَٰلِكَ مِنْ عَزْمِ الْأُمُورِ ﴿١٧﴾
وَلَا تُصَعِّرْ خَدَّكَ لِلنَّاسِ وَلَا تَمْشِ فِي الْأَرْضِ مَرَحًا ۖ إِنَّ اللَّهَ
لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍ ﴿١٨﴾ وَاقْصِدْ فِي مَشْيِكَ وَاغْضُضْ
مِن صَوْتِكَ ۚ إِنَّ أَنكَرَ الْأَصْوَاتِ لَصَوْتُ الْحَمِيرِ ﴿١٩﴾

Treći savjet je poslušnost roditeljima i zahvalnost Allahu i priznanje roditeljima. Roditelji se moraju poštovati i slušati. Nikada djeca ne smiju prestati poštivati i priznavati, pomagati i hizmetiti roditeljima. Međutim, nisu ih uvijek dužna poslušati. Nikada roditelje ne treba poslušati kada djecu navraćaju na: nevjerovanje ili kufr, na širk ili višeboštvo, na griješenje i protiv islama i muslimana. Roditeljima se mora dobročinstvo činiti i pažnja ukazivati jer slijedi povratak i odgovornost pred Allahom. Mudrost je zahvalnost Allahu i slijeđenje Sunneta. Mehafatullahi - strah od Allaha je kruna mudrosti.

Četvrti savjet je da zlo ili dobro makar bilo sitno koliko i zrno goruščice, učinjeno u stijeni na nebesima ili na Zemlji, Allahu će predočeno biti, jer On zna i najskrivenije stvari zato što je Sveznajući.

Peti savjet potcrtava obavljanje salata, činjenje dobra, odrvraćanja od zla i strpljivo podnošenje onoga što nas zadesi na Allahovom putu.

Šesti savjet skreće pažnju na oholost. Iz oholosti nikada ne treba okretati lice od ljudi niti po zemlji hodati nadmeno i gordo jer Allah ne voli ohole i samohvalisave. Naprotiv, u hodu treba biti odmjeren, a u govoru ne grlat. Svima je najneprijatnije revanje magarca.

Ovo su šest Lukmānovih savjeta i moralnih maksima sinu koje mora vjerovati i znati svaki musliman. *I iz oholosti ne okreći od ljudi lice svoje i ne idi zemljom gordo, jer Allah ne voli ni gordog ni hvalisavog.*

U hodu budi odmjeren, a u govoru ne budi grlat pa, najneprijatniji glas je revanje magarca. **(21:18-19)**

25
ZEKERIJJĀ (a.s)
PO BIBLIJI ZAHARIJA - JAHVE SE SJETIO

U nizu poslanika nabrojanih u 6. suri ajeti od ajeta 83. do 90. nalazi se i Zekerijjā (a.s.)

Zekerijjā i Jahjā i Isā i Ilijās svi su oni bili dobri **(6:85)**.

وَزَكَرِيَّآ إِذْ نَادَىٰ رَبَّهُۥ
رَبِّ لَا تَذَرْنِى فَرْدًا وَأَنتَ خَيْرُ ٱلْوَٰرِثِينَ ۝ فَٱسْتَجَبْنَا لَهُۥ
وَوَهَبْنَا لَهُۥ يَحْيَىٰ وَأَصْلَحْنَا لَهُۥ زَوْجَهُۥٓ إِنَّهُمْ كَانُوا۟ يُسَٰرِعُونَ
فِى ٱلْخَيْرَٰتِ وَيَدْعُونَنَا رَغَبًا وَرَهَبًا وَكَانُوا۟ لَنَا خَٰشِعِينَ

I Zekerijjāu se kada zamoli Gospodara svoga: Gospodaru moj, ne ostavljaj me sama, a ti si Jedini vječan! Odazvasmo, izliječivši mu ženu, Jahjāa Mu poklonismo. Oni su se trudili da što više dobra učine i dovu su nam činili u nadi i strahu i bili su prema nama ponizni **(21:89 i 90)**. I njega je Allah (dž.š.) uputio na pravi put kao i druge poslanike davši im Objavu, mudrost, znanje i poslanstvo. Pored **6.** i **11.** sure, o Zekerijjāu opširno govore i sure *Merjem* i *Ali Imrān*. Allah je bio milostiv prema svome robu Zekerijjāu. Zekerijjā je molio Stvoritelja skriveno. Učio je dovu: *Stvoritelju moj, oči su mi oslabile a kose obijeljele. Nikada nisam moj Stvoritelju s dovom upućenom tebi ostao neuslišan. Bojim se rođaka koji će iza mene doći. Moja je žena nerotkinja. Pokloni mi od Sebe nasljednika, da naslijedi mene u vjeri i da naslijedi porod Jākubov. I učini ga, Stvoritelju, takvim da s njim budeš zadovoljan.*

Zekerijjā, obradovat ćemo te sinom kome će biti ime Jahjā. Nikoga nismo ranije stvorili s tim imenom (Allah Objavom određuje ime Jahjāu). Zekerijjā reče: "Kako ću imati sina, kada je moja žena nerotkinja, a ja sam odveć star?" Allah reče: "Tako će biti. Meni je to lahko! Stvorio sam te prije dok nisi bio ništa". Zekerijjā reče: "Stvoritelju moj, daj mi kakav znak!" Allah mu reče: "Znak će ti biti što nećeš moći govoriti tri noći i tri dana sa svijetom, iako ćeš biti zdrav". I izišao je Zekerijjā iz hrama među narod, pa ih je gestovima upućivao da slave i veličaju Allaha jutrom i večerom **(19:2-11)**.

Sura Ali-Imrān kazuje da je Zekerijā činio i učio dovu Allahu:

Moj Bože, podari mi sa Tvoje strane dobar i valjan porod. Uistinu, Ti si onaj što uslišava molitvu. Dok je on obavljao salat u mihrabu, meleki ga pozivaju i reknu mu, da će ga Allah obradovati sa Jahjāom koji će potvrđivati Allahovu riječ, biti imam (vođa) ljudima, sebe savlađivati i biti dobar vjerovjesnik nebijj. Reče Zekerijjā: "Moj Stvoritelju! Odakle ću imati sina kada me

savladava starost, a žena mi je nerotkinja?" Allah reče: "Tako Allah čini što hoće." Zekerijjā iza toga reče: "Učini mi neki znak!" Allah reče: "Znak će ti biti što ćeš tri dana i tri noći govoriti sa ljudima samo znakovima. Mnogo spominji svoga Svoritelja, slavi ga i veličaj večerom i jutrom! **(3:38-41)**.

25.1. POROD IMRĀNOV

O porodu Imrānovu, Zekerijjāovu i **Merjeminom** govori nekoliko ajeta treće sure.

Allah je odabrao Ādema i Nūha i Ibrāhīmovu porodicu i Imrānovu porodicu nad ostalim svjetovima - sve porod jedan od drugog, a Allah sve čuje i sve zna. Kad Imrānova žena reče: "Gospodaru moj, ovo što je u trbuhu mom, ja zavjetujem samo na službu Tebi, pa primi od mene, jer ti zaista sve čuješ i znaš!" Poslije poroda ona reče: "Gospodaru moj, rodila sam žensko, a Allah dobro zna šta je rodila, a žensko nije kao muško, nadjela sam joj ime Merjema, i ja nju i porod njezin stavljam pod Tvoje okrilje od prokletog šejtana."

I Gospodar njezin primi je lijepo i učini da uzraste lijepo, i da se o njoj brine Zekerijjā. Kad god bi joj Zekerijjā u hram ušao, kod nje bi hrane našao. "Odakle ti ovo, o Merjema? - on bi upitao, a ona bi odgovorila: "Od Allaha, Allah onoga koga on hoće opskrbljuje bez muke" **(3:33-37)**.

Imrān, spomenut u navedenim ajetima, otac je Merjemin a majka joj je bila **Hana**. Majka je Merjemu, pošto se unaprijed zavjetovala, dala u službu hrama, mada su se prije toga u hramove davala samo muška djeca. O Merjemi se u hramu - džamiji, prema Allahovoj odredbi, starao Zekerijjā (a.s.). Merjema je, inače, majka Isā (a.s.).

25. 2. BIBLIJA O ZAHARIJU (ZEKERIJJĀ A.S.)

Biblija poznaje dvojicu Zaharija. Prvi Zaharija, što ga spominje Biblija, jeste jedan od 12 takozvanih malih proroka. Živio je u VI i V stoljeću prije Isāa (a.s.), odnosno u vrijeme perzijskog kralja **Darija I** (od 558. do 485.). Postoji starozavjetna knjiga koja se zove po Zahariju.

Drugi Zaharija što ga Biblija spominje jeste svećenik, **Elizabetin** muž i otac **Ivana krstitelja**, Isusovog preteče. O ovom Zahariju se govori u *Lukinom Evanđelju*, glava I. Kaže se da je živio u vrijeme **Heroda**, kralja judejskog koji je vladao od 72 do 4. godine prije Isāa (a.s.). Godine 37. uz pomoć Rimljana osvojio je Jerusalim i postao kralj Judeje. Obnovio je jerusalimski Hram. Zbog provođenja helenizacije države naišao je na jako protivljenje među Hebrejima. Žena Zaharijeva Elizabeta bila je iz Aronova roda. Nisu imali djece, pa se Zaharije molio Bogu i molitva mu je primljena, iako je Elizabeta bila nerotkinja i oboje su bili u poodmakloj dobi. Pošto nije vjerovao riječima anđela Gabrijela (potvora na Zekerijjāha), zanijemio je i nije mogao govoriti sve dok mu se ne rodi sin **Ivan**, za koga je, kada je rođen i kada je Zaharije progovorio, rekao da će se prorok previšnjega zvati.

26
JAHJĀ (a.s.)
PO BIBLIJI IVAN, JOVAN, KRSTITELJ, PRETEČA- LAT. JOANES BAPTISTA -HEBR. JOKANAN I JOHANOM - BLAGOSLOVLJENI OD JAHVEA

U 6. suri od 83. pa do 90. ajeta spominje se i Jahjā iza svoga oca Zekerijjāha a ispred Isāa i Ilijāsa (a.s.)
I Zekerijjā i Jahjā i Isā i Ilijās svi su spadali u dobre ljude **(6:85)**.

وَزَكَرِيَّا وَيَحْيَىٰ وَعِيسَىٰ وَإِلْيَاسَ كُلٌّ مِّنَ الصَّالِحِينَ

Kao dobri ljudi, od Allaha su, upućeni na pravi put i odlikovani. Svima njima je data knjiga, mudrost, znanje i poslanstvo. Pošto Jahjāov otac Zekerijjā (a.s.) nije imao djece, a bio je već ostario, a žena mu je bila nerotkinja, bolesna, stara i izišla iz ženskog ciklusa, to se on molio Allahu da mu podari dobar i valjan porod. Zekerijjā je želio da ima nasljednika u vjeri koji će naslijediti njega i porod Jākūbov. Molio se Allahu da tog njegovog nasljednika učini takvim da s njim bude zadovoljan ponajprije Allah. Molba mu je uslišana, i dok je on obavljao salat u hramu, meleki su ga pozvali i rekli mu da će ga Allah obradovati s Jahjāom koji će potvrđivati Allahovu riječ, biti vođa, sebe će savlađivati i biti dobar vjerovjesnik, nebijj **(3:38-40)**. Nakon što je Zekerijjāhu rečeno da će biti obradovan sinom kome će biti ime Jahjā, rečeno mu je da ranije Allah nikoga nije stvorio s tim imenom **(19:6-8)**.

وَاجْعَلْهُ رَبِّ رَضِيًّا ۝ يَا زَكَرِيَّا إِنَّا نُبَشِّرُكَ بِغُلَامٍ اسْمُهُ يَحْيَىٰ
لَمْ نَجْعَل لَّهُ مِن قَبْلُ سَمِيًّا ۝ قَالَ رَبِّ أَنَّىٰ يَكُونُ
لِي غُلَامٌ وَكَانَتِ امْرَأَتِي عَاقِرًا وَقَدْ بَلَغْتُ مِنَ الْكِبَرِ
عِتِيًّا

Ovo je mu'džiza Jahjāova što mu Allah određuje ime. Dok se Jahjā obično spominje sa ocem Zekerijjāhom, ima nekoliko ajeta koji govore samo o Jahjāu:

O Jahjā! Čvrsto se drži knjige. Mudrost smo mu dali, dok je još bio dijete, i još nježnost i duševnu čistotu. Bio je veoma pobožan. Bio je dobar prema svojim roditeljima. Nije bio plahovit ni nepokoran. Neka je selam na njega, na dan u koji je rođen, na dan u koji će umrijeti, na dan u koji će biti povraćen u život **(19:12-15)**.

Još na jednom mjestu u Kur'anu spomenut je Jahjā (a.s.) iza svoga oca Zekerijjāa. Njegova je dova bila uslišena i Allah mu je poklonio Jahjāa i učinio da mu ozdravi žena. Njih sve troje su se natjecali u vršenju dobrih djela i molili se Allahu, nadajući se i bojeći Ga se. Bili su Mu ponizni i pokorni **(21:89-90)**.

26.1. BIBLIJA O JOVANU, IVANU, JOKANANU (JAHJĀ A.S.)

Biblija naziva Jahjāa **Johanom** ili **Jokanan** - blagoslovljeni od Jahvea. O **Ivanu, Jovanu, Preteči, Krstitelju** ili **Joanesu Baptisti** govore sva četiri Evanđelja, a spomenut je na jednom mjestu i u djelima apostolskim. Nadimak mu je **Krstitelj**, pošto je on obavljao obred krštenja - gusula - abdesta. Čovjek koji je želio da mu se obavi taj obred, stupio bi u rijeku Jordan - i činio gusul. Ivan, Jovan izrekao bi neku liturgijsku formulu i iz svojih ruku davao dotičnom "vodu očišćenja". Prilikom tog obreda čovjek je trebao da se pokaje za svoje grijehe, pa je zbog toga obred nazivan *"krštenje vodom za pokoru"*. Prema Jevanđeljima Ivan je nagovijestio dolazak **Mesije** (na aramejskom **Mešaih**, na grčkom **Hristos**). Prema Evanđeljima, Jovan je i Isusa krstio.

Pored nadimka Krstitelj, imao je i drugi nadimak-**Preteča**. Živio je asketskim životom: nosio je dlakavi ogrtač od devine dlake i kožni pojas oko bokova. Hranio se divljim medom i skakavcima. U svojim je propovijedima tražio da se ljudi kaju, poste, čine tevbu i istigfār. Ivanove propovijedi i sve veći broj pristaša izazvali su strah kod **Heroda Antipe** i mržnju njegove žene **Herodijade**, koja je bila udovica njegova brata. Na nagovor Herodijadin, Herod Antipa, iako se kolebao, naredio je da se odrubi glava Ivanu.

26.2. DRUGA DJELA O JAHJĀU (A.S.) I NJEGOVU OCU

M.S. Serdarević u *Kratkoj povijesti islama* tvrdi za Zekerijjāa da je Sulejmānov potomak. Kako je Merjema, koja je bila kod njega u hramu- džamiji, rodila dijete bez muža, Židovi su je objedili i potvorili Zekerijjāa za tobožnji odnošaj i blud s Merjemom. Zbog toga su ga ubili. Tada mu je bilo 100 godina. Prema istom djelu Jahjā (a.s.) je odbio da **Herodu** vjenča bratičnu, što je moglo po Mūsāovu zakonu, ali nije po Isāovu, koji je već bio na snazi. Zbog toga je Jahjā (a.s.) ubijen, jer nije htio kršiti šerijatske propise.

Jovan, Ivan ili Krstitelj bio je jevrejski vjerski reformator koji je živio otprilike od 4. do 28. godine n.e. Njegovo učenje pokazuje utjecaje esenske nauke. Oko godine 27. n.e. drži u pustinji propovijedi eshatološko-pokorničkog karaktera i posvećuje svoje učenike simboličkim pranjem krštenjem-gusulom, u Jordanu. (Prema enciklopediji J.L.Z., svezak 3.,

str. 220.) O tome, pored Evanđelja govore i savremeni jevrejski pisci, te otkriveni esenski rukopisi kod Kumrana (947.-1952.) Bio je zatvoren u tvrđavu Maherus i pogubljen. Većina njegovih učenika pristupila je ranokršćanskoj zajednici. Neki njegovi učenici (nazvani Johaniti) još u II stoljeću bili su protiv službenog jevrejstva i protiv kršćana. Ivanov ili Jovanov asketski život poslužio je za često ikonografsko prikazivanje, te u slikarskim i kiparskim djelima.

27

ISĀ (a.s.)

MESIH-PO BIBLIJI ISUS A KAO BOŽIJEG SINA NAZIVAJU GA KRIST, HRISTOS, NA HEBR. MAŠIAH, NA ARAMEJ. MEŠAIH - ŠTO ZNAČI POMAZANIK ILI MESIJA

Isā (a.s.) je pretposljednji Allahov poslanik i vjerovjesnik. On je jedan od šest Ulu-l-azma, poslanika Odluke. Bio je primalac treće Velike Božije Objave Indžīla i najavljivač dolaska **Muhammeda** (a.s.), iza sebe, pod imenom **Ahmed**.

Jedna od osnovnih odlike Isā (a.s.) je da je jedini čovjek kojeg Allah ne naziva *Ja beni Ādeme - O sine ili potomče Ādemov*, već: *Ja isebne merjeme. - O sine Merjemin*, zato što nije imao oca, nego je po Allahovoj Odredbi rođen od majke Merjeme bez oca.

O bezgriješnom začeću Isāa i rođenju od majke bez oca Kur'an kaže: *Isāov slučaj je u Allaha isti kao i slučaj Ādemov: Od Zemlje ga je stvorio, a zatim rekao: Budi - i on bi* **(3:59)**.

إِنَّ مَثَلَ عِيسَىٰ عِندَ
اللَّهِ كَمَثَلِ آدَمَ خَلَقَهُ مِن تُرَابٍ ثُمَّ قَالَ لَهُ كُن فَيَكُونُ

Tri osobe su stvorene bez oca: Ādem, Havva i Isā.

Dok su Ādem i Havva stvoreni i bez majke i bez oca, Isā (a.s.) je od majke Merjeme, ali bez oca. Dosta kur'anskih ajeta govori o Isāovoj majci Merjemi, kćerki uglednog Imrāna i majke **Hane**. Imrān i Hana nisu imali djece pa se Hana dovom obratila Allahu da joj podari dijete i zavjetovala se da će to dijete podariti na službu hramu - džamiji. Pošto se dijete rodilo bilo je žensko, a u hram su se davala samo muška djeca, to je Hana, da bi ispunila zavjet Allahu, kćerku Merjemu dala u hram. Tamo je čuvao i o njoj se brinuo po Allahovoj Odredbi Zekerijjā (a.s.). Merjema je jedino žensko koje se u Kur'anu spominje uz ime djeteta. Razlog je, na osnovu prethodno iznijetih činjenica, sasvim logičan. Njen sin mora se vezati za nekoga.

Cijela kur'anska sura **3** nosi ime porodice Imrānove.

Hazreti Merjema je od strane Israilićana i drugih naroda, pagana i nevjernika, potvarana i optuživana za blud. Kur'an iznosi da je začeće, rođenje i pojava Isā (a.s.) Allahova odredba i mu'džiza. Uprkos svih onih koji Merjemu napadaju i potvaraju, nju Allah navodi kao odabranu, čistu i odlikovanu ženu nad ženama svih svjetova.

I kada meleki rekoše: O Merjema tebe je Allah odabrao i čistom stvorio, i boljom od svih žena na svijetu učinio **(3:42-48, 4:156, 5:75,110,116, 19:16-29, 23:50, 66:10-12)**.

Bez obzira na sve potvore i optužbe Israilaca na Merjemu da je počinila blud i rodila kopile i na njene strahove kako će roditi dijete bez kontakta sa muškarcem, Allah joj, po svojoj Odredbi, šalje glasnika: *A ja sam upravo izaslanik Gospodara tvoga - reče on, da ti poklonim dječaka čista. Kako ću imati dječaka, - reče ona, kad me ni jedan muškarac dodirnuo nije, a ja nisam nevaljalica! To je tako - reče on. Gospodar tvoj je rekao: To je Meni lahko i zato da ga učinimo znamenjem ljudima i znakom milosti Naše. Tako je unaprijed određeno!. I ona zanese i bremenita se skloni daleko negdje. I porođajni bolovi prisiliše je da dođe do stabla jedne palme. Kamo sreće da sam ranije umrla i da sam potpuno u zaborav pala - uzviknu ona. I melek je, koji je bio niže nje, zovnu. Ne žalosti se, Gospodar tvoj je dao da niže tebe potok poteče. Zatresi palmino stablo, posut će po tebi datule svježe* **(19:19-25)**.

Ne samo Merjema, već i njena porodica odlikovani su nad ostale svijetove. Uprkos nevjernika koji su smatrali da je ona rodila kopile, kod Allaha ona rađa Poslanika, vjerovjesnika koji prima Indžīl.

Allah je odabrao i odlikovao Ādema i Nūha i Ibrāhimovu porodicu, i Imrānovu porodicu nad ostalim svijetom **(3:33)**.

إِنَّ ٱللَّهَ ٱصْطَفَىٰٓ ءَادَمَ وَنُوحًا وَءَالَ إِبْرَٰهِيمَ
وَءَالَ عِمْرَٰنَ عَلَى ٱلْعَٰلَمِينَ

Allah Merjemin porod ili Isā (a.s.) naziva velikim znakom.

I sina Merjemina i majku njegovu smo znakom učinili. Mi smo njih na jednoj visoravni sa tekućom vodom nastanili **(23:50)**.

Veliki znak kod Isāa ili njegove mu'džize su slijedeće: **1. rođen je bez oca; 2. govorio je u kolijevci; 3. pretvarao je pticu načinjenu od blata u živu pticu; 4. uspijevao je izliječiti slijepca; 5. proživjeti umrlog; 6. znao je šta ljudi jedu kod kuće, a šta ostavljaju od hrane na ime zaliha; 7. nagovijestio je dolazak Muhammeda (a.s.); 8. na zahtjev pristalica pomoću dove Allah mu je s neba spustio sofru sa hranom (3:49-50, 5:110, 112-115).**

27.1. VJEROVJESNIŠTVO ISAOVO

O Isāu kao poslaniku i vjerovjesniku govore dva osnovna izvora islama: Kur'an i Hadis. Mnogi ajeti govore o Isaovom vjerovjesništvu **(2:253, 3:49-50, 4:163-164, 5:75 i 110, 5:84-86, 19:30-31, 67:27, 43:59 i 33:7)**.

Prema svjedočenju i kazivanju Kur'ana, Allah je Isāu kao poslaniku i vjerovjesniku dao jasne dokaze, učvrstio ga sa Ruhu-l-Kudusom, duhom čistim i svetim ili Džibrilom koji spušta Objave. **(2:253 i 5:110)**. Nakon niza poslanika, Allah šalje Isāa, sina Merjemina **(57:26-27)** Israilićanima **(3:49)** da potvrdi Objavu, istinu i sadržaj Tevrāta, **(3:50)** i da dozvoli, po Indžīlu, nešto što je po Tevrātu bilo zabranjeno **(3:50)**. Ista Objava, istina, uputa i poruka objavljuje se svim vjerovjesnicima, pa i Isāu bez obzira da li se ti poslanici ili vjerovjesnici spominju u Kur'anu ili ne **(4:163-164)**.

Allah upozorava kitabije, kršćane posebno, da u pogledu Isāa ne pretjeruju i ne poistovjećuju ga sa trećim dijelom Božije osobe, jer je on samo sin Merjemin, Allahov poslanik, Njegova riječ i Njegov duh. Prije njega je prošlo puno poslanika **(5:75)**. Allah ga je obasuo blagodatima **(5:110 i 43:109)**. On govori ljudima iz kolijevke kao novorođenče i Allah ga podučava knjizi, mudrosti, Tevrātu, Indžīlu i znanju i sačuvao ga je od Israilićana kad im je donio jasne dokaze **(5:110)**. Allah ga je uputio na pravi put kao i sve vjerovjesnike. Učinio ga poslanikom, darovao mu knjigu Indžīl, učinio ga vjerovjesnikom, blagoslovio ga i odlikovao nad ostale ljude, te je od njega uzeo čvrst zavjet poslanički kao i od Nūha, Ibrāhīma i Mūsāa. Najinteresantnija Isāova mu'džiza za ljude je što on u kolijevci kao novorođenče govori:

A ona im (Merjema) pokaza na Isāa. Kako da govorimo djetetu u bešici, rekoše.Ja sam Allahov rob, reče dijete, meni će Allah knjigu dati i vjerovjesnikom me učiniti i učinit će me gdje god budem blagoslovljenim i naredit će mi da dok sam živ salat obavljam i zekjat udjeljujem **(19:29-31)**

فَأَشَارَتْ إِلَيْهِ قَالُوا كَيْفَ نُكَلِّمُ مَن
كَانَ فِي الْمَهْدِ صَبِيًّا ۝ قَالَ إِنِّي عَبْدُ اللَّهِ آتَانِيَ الْكِتَابَ
وَجَعَلَنِي نَبِيًّا ۝ وَجَعَلَنِي مُبَارَكًا أَيْنَ مَا كُنتُ وَأَوْصَانِي
بِالصَّلَاةِ وَالزَّكَاةِ مَا دُمْتُ حَيًّا

27.2. PRETPOSLJEDNJI VJEROVJESNIK

Kao pretposljednji vjerovjesnik, kao što su činili i svi raniji vjerovjesnici, Isā (a.s.) pod imenom Ahmed najavljuje dolazak Muhammeda (a.s.), Allahovog obećanja i milosti svim svjetovima.

A kada Isā, sin Merjemin reče: "O sinovi Israilovi, ja sam vam Allahov poslanik da vam potvrdim prije mene objavljeni Tevrāt i da vam donesem radosnu vijest o poslaniku čije je ime Ahmed, koji će poslije mene doći." I kad im je on donio jasne dokaze oni rekoše: "Ovo je prava vradžbina" **(61:6)**.

وَإِذْ قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُم مُّصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيَّ
مِنَ التَّوْرَاةِ وَمُبَشِّرًا بِرَسُولٍ يَأْتِي مِن بَعْدِي اسْمُهُ أَحْمَدُ فَلَمَّا جَاءَهُم بِالْبَيِّنَاتِ قَالُوا
هَٰذَا سِحْرٌ مُّبِينٌ

Značenje riječi Ahmed pod kojim ga Isā najavljuje isto je kao i kod riječi Muhammed koje je Muhammedu (a.s.) po rođenju, dao djed **Abdu-l- Mutalib**. Što se tiče Isāove vjere, ona je kao i šerijat i obredi i običaji i tradicija i način života, u osnovi, ista kao i u ranijih

poslanika. Dakle, Isāova vjera nije bila kršćanstvo nego islam. Kur'an, o tome daje istinit i jasan odgovor a to sve potvrđuje i **Barnabino Jevanđelje** koje Crkva ne priznaje.

Isāu se objavljuje da je njegov i njegovog naroda Stvoritelj Allah i da samo Allaha treba obožavati jer to je pravi put. **(3:51, 19:36, 43:64)**. On poziva da se samo u Allaha vjeruje i da se slijede njegovi vjerovjesnici **(4:171 i 5:72)**.

يَٰٓأَهْلَ ٱلْكِتَٰبِ لَا تَغْلُوا۟ فِى دِينِكُمْ وَلَا تَقُولُوا۟
عَلَى ٱللَّهِ إِلَّا ٱلْحَقَّ إِنَّمَا ٱلْمَسِيحُ عِيسَى ٱبْنُ مَرْيَمَ رَسُولُ
ٱللَّهِ وَكَلِمَتُهُۥٓ أَلْقَىٰهَآ إِلَىٰ مَرْيَمَ وَرُوحٌ مِّنْهُ فَـَٔامِنُوا۟ بِٱللَّهِ
وَرُسُلِهِۦ وَلَا تَقُولُوا۟ ثَلَٰثَةٌ ٱنتَهُوا۟ خَيْرًا لَّكُمْ إِنَّمَا ٱللَّهُ إِلَٰهٌ
وَٰحِدٌ سُبْحَٰنَهُۥٓ أَن يَكُونَ لَهُۥ وَلَدٌ لَّهُۥ مَا فِى ٱلسَّمَٰوَٰتِ
وَمَا فِى ٱلْأَرْضِ وَكَفَىٰ بِٱللَّهِ وَكِيلًا

Ko čini Allahu širk, pridružuje druga, zabranjen mu je Džennet. Uz to, Isāu kao i svim vjerovjesnicima i poslanicima se naređuje: salat, zekjat, poslušnost i odanost majci, nazivanje selama, a zabranjuje nasilništvo i odmetništvo **(19:31-33)**. Isāa (a.s.) kršćani, u okviru trojstva Božije osobe, smatraju božijim sinom. Oni kažu: Bog je jedan koji se pojavljuje i egzistira kroz tri osobe.

Kur'an tvrdi ono, što je i Isā (a.s.) stalno govorio za sebe, da je on čovjek kao i drugi ljudi **(2:116, 3:59-63)**.

Isā (a.s.) nikada kao ni meleki nije odbijao da robuje Allahu, a kamoli da je tvrdio da je dio Božije osobe!

Samo nevjernici i mušrici mogu tvrditi da je Allah Mesih (Isā) a ko bi mogao Allaha spriječiti da uništi Mesiha (Isāa) i sve na zemlji. On i njegova majka, koju kršćani proglašavaju bogorodicom, jeli su hranu, pili su vodu, oblačili se, spavali, odmarali se i robovali Allahu kao i drugi ljudi **(5:75)**. Allah pita Isāa da li je za sebe i majku ikada govorio da su bogovi, umjesto Allaha **(5:116-117)**, a Isā odgovara: *Neka si slavljen samo Ti, Allahu, i narode moj. Klanjajte se Allahu, svome Gospodaru. A ja sam samo čovjek, Allahov rob i poslanik, sin Merjemin i nezamislivo je da Allah ima dijete* **(19:30-35)**.

Isāu je dostavljen Indžīl, treća velika Allahova Objava ili Knjiga, poslije Tevrāta i Zebūra. U Kur'anu se govori o Indžīlu **(3:48, 65:67, 5:46, 68, 7:157 i 9:111)**.

Kršćani i Židovi raspravljaju o Ibrāhimu koji je živio prije objave Tevrāta i Indžīla. Indžīl je uputa, svjetlo i potvrda Tevrāta i savjet Muttekijama. Isāovi sljdbenici dužni su suditi po Indžīlu. Kada bi Kitabije - Židovi i kršćani - slijedili Tevrāt i Indžīl, sigurno bi uživale Allahove blagodati **(5:46-47)**. Kitabijama nema podrške dok ne slijede Tevrāt i Indžīl **(7:157, 9:111)**. Svojstva pravih vjernika ističu i Tevrāt, i Indžīl i Kur'an **(48:29, 57:27)**.

Što se tiče muslimana, oni priznaju i vjeruju u Tevrāt i Indžīl i priznaju Mūsāa i Isāa za vjerovjesnike i poslanike a Židove i kršćane za sljdbenike Knjige, dok Židovi i kršćani ne vjeruju i ne priznaju Kur'an, Muhammeda (a.s.) i muslimane kao sljedbenike Allahove Objave. **(2:136, 3:84 i 2:120 i 135)**. U toj činjenici priznanja i nepriznanja leži sva sigurnost kitabija od muslimana i nesigurnost nesreće i tragedije muslimana od Kitabija.

27.3. KUR'AN O TROJSTVU

Kršćani vjeruju da je Bog jedan kroz tri osobe: Boga oca, Boga sina i Sveti duh.

Katolici vjeruju da je sveti duh nastao uzajamnim dahom Boga oca i Boga sina, a po ortodoksima-hrišćanima- Sveti duh nastao je samo dahom Boga oca. O trojstvu govori nekoliko kur'anskih ajet **(4:171, 5:73-74 i 17:111)**.

Suština kur'anske poruke jeste da se nikada ne smije govoriti trojica su bogova. Nevjernici su svi oni koji govore Allah je jedan od trojice. *Hvala Allahu koji nije uzeo sebi sina* **(17:110-111)**.

Kršćansko vjerovanje ističe da je Krist tijelom čovjek, duhom Bog. Osnova tog učenja je slijedeća: Isus Krist je Bog koji je radi otkupljenja čovječanstva od "Istočnog grijeha" umro na križu, uskrsnuo uzašavši na nebo, ucijepio se u Boga i vratit će se na zemlju da uspostavi carstvo nebesko. Po Bibliji kao božiji jaganjac i sin, on je nakon raspeća na križu, uskrsnuo i objavio se svojim pristalicama kao **Kristos**, **Hristos**, **Mesija**, **Spasitelj** i **Iskupitelj čovječanstva od "Istočnog grijeha"**.

Nakon što ga je izdao **Juda**, on je osuđen na smrt, zatim razapet na križu i poslije tri dana uskrsnuo je i javio se učenicima kao Hristos, uzašao na nebo, i sjeo Bogu s desne strane. Tridesete godine, 6. aprila dogodila se posljednja večera, a 7. aprila vodi se parnica protiv njega, mučenje i smrt Isusova. Devetog aprila njegov grob je prazan-uskrsnuće, a 40 dana po uskrsnuću je uzačašće na nebo. Deset dana iza uzačašća bili su prvi duhovi i Duh sveti daje apostolima snagu da svjedoče o umrlom i uskrslom Hristu. To je početak *Hristove crkve*.

Danijel Rops tvrdi da je Isus rođen šeste godine prije kršćanske ere. Njegovo primanje u vjersku zajednicu obavljeno je 28. godine n.e. U martu 28. godine njegovo je prvo pozivanje apostola, a 29. godine događa se smaknuće Ivana Krstitelja. Iste godine Isus govori **Petru**: "Ti si stijena i na toj stijeni sagradit ću Crkvu svoju". On je svojim učenicima zabranjivao da ulaze u paganske samarijske gradove. "Nego idite radije ovcama izgubljenog israilskog doma."

Zabranjuje zlatne pojaseve, zlatni, srebreni i bakreni novac. Što se tiče Allaha i Isāa (a.s.), Allah je čist od sina kojeg mu kršćani potvorom pripisuju **(2:116)**. Isā je stvoren na isti način kao i Ādem (a.s.), po Allahovoj odredbi, od zemlje, s tom razlikom što je Ādem i bez oca i bez majke, a Isā samo bez oca **(3:59-61)**. O ovome događaju kršćani se međusobno razilaze i prepiru. Svi oni koji govore - Allah je mesih, oni su nevjernici i Allahu niko ne može zabraniti ako hoće da uništi Isāa i Merjemu **(5:17 i 75)**.

Dakle, Isā je samo poslanik i vjerovjesnik koji kao i njegova majka i svi drugi ljudi jedu hranu i žive na ljudski način. Nikada za sebe i za majku nije govorio da su bogovi, umjesto Allaha, već Allahov rob i poslanik **(5:16 i 19:30)**.

Isā je bio samo onakav kakvim ga prikazuje Kur'an.

Allahu nije potreban sin, uzvišeno je, slavljeno i čisto Njegovo Biće. Kada hoće da nešto bude, On kaže - budi i to biva **(19:34-35)**. Nezamislivo je da Allah ima sina. Isā je samo rob i poslanik kojeg je Allah obasuo blagodatima, poslanstvom i mu'džizama **(43:59)**. Kur'an poriče kršćansko vjerovanje o Isāovom božanstvu i uspoređuje ga sa Ādemom.

27.4. ISĀOVI UČENICI

Njegovi učenici **Havarijjuni**, havarije - apostoli su mu rekli:

Mi smo Allahovi pomagači. Mi vjerujemo u Allaha. Budi svjedok da smo muslimani, Stvoritelju naš, mi vjerujemo što si nam poslao i slijedimo poslanika. Upiši nas u svjedoke islama. Allah ih je nadahnuo da vjeruju u Njega i u Njegova poslanika. Dio Israilaca je vjerovao u Isāovu misiju a dio nije **(3:52, 5:111, 3:63 i 61:14)**.

27.5. NEPRIJATELJI ISĀOVI

Nevjernici među Israilcima kuju zavjeru protiv Allaha a Allah protiv njih **(3:54)**. Dāvūd i Isā (a.s.) proklinju nevjernike i teške griješnike među Israilcima **(5:78)**. Za njegovu misiju i Objavu Inđīl Israilci su govorili: *Ovo je otvorena čarolija* **(5:110)**.

Protiv Isāa kao uzora u vjeri i etici bili su i mekkanski mušrici koji se pitaju jesu li naši bogovi bolji ili on - Isā. **(43:57-58)**.

27.6. ISĀOVA SMRT

O kraju Isāova života u kršćanstvu vode se sporovi nepune dvije hiljade godina. Po sadašnjoj kršćanskoj dogmi, Isusa je razapeo rimski namjesnik Palestine, **Poncije Pilat** na križ.

Kur'an poriče kršćansku dogmu o Isusovom raspeću, uskrsnuću i o tome da je on Mesija, spasitelj i iskupitelj čovječanstva. Allah uzima Isāovu dušu, uzdiže ga i spašava od nevjernika i nasilnika.

Šejh Šeltut kaže za riječ *rafiuke*: - Uzdigao sam tvoj ugled, tvoju nauku i historijsku ulogu. To nije uzdizanje na nebesa i spajanje sa Bogom. To što Israilićani govore da su ubili Isāa, Kur'an poriče tvrdnjom da ga nisu ni ubili niti razapeli već im se to pričinilo. Oni o tome nemaju nikakvo sigurno znanje **(4:157)**

وَقَوْلِهِمْ إِنَّا قَتَلْنَا الْمَسِيحَ عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ رَسُولَ
اللَّهِ وَمَا قَتَلُوهُ وَمَا صَلَبُوهُ وَلَٰكِن شُبِّهَ لَهُمْ وَإِنَّ الَّذِينَ
اخْتَلَفُوا فِيهِ لَفِي شَكٍّ مِّنْهُ مَا لَهُم بِهِ مِنْ عِلْمٍ إِلَّا اتِّبَاعَ
الظَّنِّ وَمَا قَتَلُوهُ يَقِينًا

Sigurno ga nisu ubili. Na Sudnjem danu, zbog svega onoga što mu se pripisuje, Isā (a.s.) bit će svjedok protiv kitabija. Kada nije ni ubijen, ni na križ razapet, onda je umro prirodnom, Allahu poznatom smrću. Pričinilo im se, može značiti da je neko ipak ubijen raspećem ali ne Isā (a.s.).

27.7. JEVANĐELJA O ISUSU

Kršćani Isāa nazivaju Isus i tada misle na čovjeka, a Božijeg sina nazivaju Krist ili Hristos što je grčka riječ, a hebrejska Mašiah što znači pomazanik. Sva četiri Jevanđelja govore o Isāu, o začeću samo dva, i to na različit način. U *Lukinom Jevanđelju* stoji: *"Jakov rodi Josipa, muža Marije koja rodi Isusa, koji se zove Krist". Od Abrahama do Davida ima 14 koljena, od Davida do progonstva u Babilon 14 koljena, od progonstva u Babilon do Krista 14 koljena. Dakle, od Abrahama do Krista prošla su 42 koljena"*. Po Luki Isus je **Josipov. Marko i Ivan** ne navode rodoslovlje Isusovo. **Matej** tvrdi da je Marija Isusa začela sa duhom svetim: *"Josipe, sine Davidov, nemoj se bojati kući dovesti svoju ženu Mariju, jer što je ona začela, potječe od duha svetoga. Rodit će sina i ti mu nadjeni ime Isus, jer će on spasiti svoj narod od grijeha njegovih."*

Isus je rođen u Betlehemu Judejskom za vrijeme kralja Heroda. Prema starom jevrejskom običaju Isus je, kada mu je bilo 8 dana, obrezan (osunećen). Kasnije je odnesen u hram - džamiju u Jerusalimu, gdje su Josip i Marija prinijeli žrtvu -par grlica ili dva golubića. Nakon što su obavili sve što je po zakonu gospodnjemu trebalo učiniti, vrate se u Galileju u grad Nazaret.

Obredi primanja u vjersku zajednicu postoje kod svih naroda. Isusu je taj obred obavio Ivan Krstitelj u rijeci Jordanu. U ranom kršćanstvu kršteni su odrasli, a u srednjem vijeku ustalio se običaj krštenja djece. Do primjene križa dolazi tek u doba **Konstantina Velikog** (285. do 337. godina n.e.).

Isusovo primanje u vjersku zajednicu obavljeno je 28. godine n.e. Dok je postio u pustinji 40 dana i noći, napastovao ga je sotona, ali nije uspio. Svoju misiju započinje u Galileji i poznanicima iz djetinjstva drži propovijedi u sinagogama i drugim mjestima. Drži čuveni govor na Gori u okolini Kafarnauma: *"Blago siromasima jer je njihovo carstvo nebesko"*. Svoje učenike naziva solju, zemlji i cijelom svijetu. Iznosi stav o Starom zavjetu, ubojstvu, preljubi, odmazdi, zakletvi, ljubavi prema neprijatelju, namjerama, dobrim djelima, milostinji, molitvi, pravom blagu, oku svjetiljki, Bogu, imetku o providnosti i suđenju. Govori: *"Sve što želite da ljudi čine vama, to činite vi njima"*. Govori o dva puta, lažnim prorocima o djelima a ne samo riječima.

Često je govorio u usporedbama, na hebrejskom mašal, na arapskom mesel. Jevanđelja govore i o njegovim čudesima: nahranio je 5.000 ljudi, izliječio slijepca, uskrsnuo Lazara, liječio od gubavca, izliječio zgrčenu ženu, oboljelu od vodene bolesti.

U misiji mu pomaže 12 apostola: 1. **Šimun (Petar)**; 2. **Andrija**; 3. **Jakov**; 4. **Ivan**; 5. **Filip**; 6. **Bartolomej**; 7. **Toma**; 8. **Matej carinik**; 9. **Jakov**; 10. **Tadej**; 11. **Šimun Kananaj** i 12. **Juda Iskariotski**.

27.8. JEVANĐELJE - RADOSNA VIJEST

Original Indžila nije sačuvan. Svaka sekta imala je svoje Jevanđelje. Za puna tri stoljeća rada u ilegalnosti, sabrano je oko 240 Jevanđelja. Na Saboru u Nikejji 325. godine, priznata su samo četiri kao kanonska Jevanđelja: *Matejevo, Markovo, Lukino* i *Ivanovo.* Nijedno nije napisano u Isāovo vrijeme niti neposredno iza njegove smrti. Najpoznatije od nekanonskih Jevanđelja je *Ebionitsko, Jevanđelje Hebreja* ili 12 apostola.

Ebioniti, tvrde da se Isus rodio, da je živio i umro kao čovjek.

Jevanđelje Nazoreja nastalo je potkraj prvog stoljeća. Napisala ga je grupa jevrejsih kršćana. Postojalo je i *Jevanđelje Egipćana,* po kome je Isus, navodno, osudio brak.

Pod kraj II stoljeća spominje se i *Petrovo Jevanđelje.* Doketi smatraju da je Isusova ljudskost samo prividna, njegovo rođenje, život, muke i smrt također su samo privid. Postojalo je i *Arapsko Jevanđelje* iz IV ili V stoljeća.

Najduže Jevanđelje je Lukino sa 30 stranica a najkraće je Markovo sa 18. Matejevo ima 28, a Ivanovo 22 stranice. Matejevo, Markovo i Lukino Jevanđelje mogu se štampati u tri usporedna stupca i istovremeno čitati. Zato ih nazivaju sinoptička. Ivanovo je zatvorena, zasebna cjelina. Početkom trećeg stoljeća **Klement Aleksandrijski** nazvao je Ivanovo Jenvađelje duhovnim, "Cvijet biblije jesu Jevanđelja, a cvijet Jevanđelja jest Ivanovo Jevanđelje." To je Jevanđelje pisano za prvu zajednicu jerusalimskog kruga. Ono sadrži pet Isusovih besjeda, i izvještaje o čudesima i djelima. Glavna mu je tema kraljevstvo nebesko - "Isus je prorok kraljevstva, Mesija sin nebeskog oca, i sin Davidov. On uspostavlja novi savez - Zavjet. Doći će kao sudac na posljednji dan". Njegovo Jevanđelje pisano je na aramejskom jeziku.

Drugo Jevanđelje napisao je Marko. On je osnovao crkvenu općinu u Aleksandriji. Marko, tumač Petrov, zapisao je sve što je zapamtio od Petra. Nije Isusa ni slušao ni pratio, nego Petra. Markovo Jevanđelje je pisano za rimsku kršćansku zajednicu. To Jevanđelje govori o djelovanju u Galileji i Jerusalimu. Zadnji dio govori o Isusovoj muci, smrti, uskrsnuću i uzačašću. Napisano je u Rimu između 65. i 70. godine n.e.

Treće je pisao liječnik Luka iz Antiohije, učenik i pratilac Pavla. On oko 40. godine n.e. postaje kršćanin. **Renan** to Jevanđelje proglašava najljepšom knjigom, a **Dante** za pisca Hristove dobrote. Lukino Jevanđelje govori o Ivanovom i Isusovom djetinjstvu, o početku mesijanskog djelovanja, djelovanju u Galileji, putu u Jerusalim, smrti, uskrsnuću, ukazanju i uzačašću. Ono ima 24 glave. Pisano je u vremenu između 67. i 70. godine.

Pisac četvrtog je Ivan, Isusu najdraži učenik. Umro je kao prognanik na Patmosu. Namijenjeno je Crkvi i Efezu i imao ukupno 21 glavu. Vjerovatno je napisano u maloj Aziji između 95. i 100. godine.

27.9. ISUSOVA OSOBA

Neki Evropljani smatraju da Isus nikada nije postojao i da je mitološka osoba. To misle **Bruno Bauer** i **Karl Kaucki**. Za nevjernike i mušrike oduvijek je bio vanbračno dijete i kopile, a za kršćane je jedino-rođeni božiji sin.

Muhammed Seid Serdarević bilježi za Isā (a.s.) da je rođen u Betlehemu, u Palestini. Imrānova žena Hana i sestra joj Isā, žena Zekerijjāova, nisu imale djece. Nakon dove, Hana je rodila Merjemu, koja je rasla i odgajala se u hramu pod nadzorom Zekerijjāa.

Na šest mjeseci iza rođenja Jahjāa, sina Zekerijjaovog, rodi i Merjema Isāa (a.s.). Bojeći se za dijete, Merjema je u pratnji amidžića **Jūsufa Nedžara** odselila u Misir. Tamo ostaje 12 godina i vraća se u Nazaret (Naširu). Kada je Isā imao 30 godina, dobi Indžīl i postade poslanik. Pozivao je u vjeru tri godine i pokazivao mu'džize. Samo mu 12 ljudi, Havarijjuna-apostola pristupi. Umjesto Isāa, njegovi protivnici, uhvatili su izdajnika Judu i razapeli.

Matej i Ivan su apostoli a Luka i Marko poglavice. Pravog, Isāu objavljenog Indžīla nema a šta je od njega bilo, to se ne može znati, baš kao da je u zemlju propao.

U prvim stoljećima kršćanstvo se širilo tajno i kršćani su mnogo progonjeni. Tek 313. godine **car Konstantin** dozvoljava slobodno ispovijedanje kršćanstva.

Aleksandrijski biskup **Arijus** odbacivao je trojstvo. Po kršćanima riječ Božija je u osobi Isusa Krista, a ne u Knjizi, koja se stalno otajava i otkriva Crkvi (logosa sarkisa). Crkva je čuvar Svetoga duha i sveopće korporativno Kristovo tijelo. Ona je jedini posrednik na relaciji Bog-ljudi, Kristovo tijelo i čuvar Svetoga duha.

U historijskom smislu Crkva znači i zajednica kršćana, ali i zgrada za bogosluženje kao džamija i sinagoga. Prvobitna Crkva bila je jedinstvena. Do prvog raskola dolazi 1054. na rimokatoličku i pravoslavnu, a 1516. na katoličku i protestantsku.

Pravoslavlje sačinjavaju razne autokefalne nezavisne crkve: *carigradska, aleksandrijska, antiohijska, jerusalimska, ruska, srpska, bugarska, rumunjska, gruzijska* i *jermenska Patrijaršija.*

U protestantske Crkve spadaju: *luterani, kalvini, anglikanci, kvekeri, metodisti, adventisti* itd.

Papa i patrijarh koji su jedan drugog 1054. godine prokleli i anatemisali izmirili su se tek 1967. godine.

28
MUHAMMED A.S.

28.1. NAJAVA MUHAMMEDA

Pretposljednji Allahov vjrovjesnik Isā (a.s.) kao i svi poslanici i vjerovjesnici kojih je prije njega, po jednom hadisu, bilo preko 120.000, izvještava, obećava i garantira dolazak Muhammeda (a.s.) kao Allahovog obećanja, punine Allahove poruke i završetka hijero-historije ili kraj ciklusa vjerovjesništva - Hatemu-l-Enbija.

Univerzalno ime Muhammeda (a.s.) pod kojim su ga Navještavali i obećavali svi raniji vjerovjesnici jeste **Ahmed, hvaljeni, časni, plemeniti**, na grč. **Perikletos** (Prakletos), a njegovo egzistencijalno ime kada se pojavljuje u povijesti jeste Muhammed **(Es-Saf, 6)**.

Muhammed je jedini vjerovjesnik čiji je dolazak kao Allahovo obećanje, puninu riječi, komplementarnost Objave i poruke nagovještavao svaki raniji poslanik sa upozorenjem svom ummetu: Ako se Ahmed ili na grčkom Praklete pojavi da su oni kao ummet a i on, kao vjerovjesnik, dužni prihvatiti Muhammeda kao svog vjerovjesnika i Objavu i Šerijat koji se njemu objavljuje.

Kao vjerovjesnik Muhammed (a.s.) se pojavljuje u Arabiji na jugozapadu Azije, najvećem poluotoku na svijetu. Arabijski poluotok kao sastavni dio najveće pustinje na svijetu, Sahare, prekriven je velikim dijelom pustinjom i kamenitim predjelima sa plodnim zemljištem i pustinjskim oazama. Opkoljen je sa tri mora. Na zapadu Crvenim, na jugu Indijskim, a sa istočne i jugoistočne strane je Perzijski zaljev. Po svojoj konfiguraciji Arabija je prostrana visokoravan, slična Sahari, sastavljena iz suhih pjeskovitih i kamenih ravnica pomiješanih sa plodnim predjelima. Neizmjerne arapske pustinje presijecaju uvale i brdoviti predjeli po kojima su razbacana sela i gradovi, nastanjeni poljoprivrednim stanovništvom, dok u pustinji nema niko osim beduina. Područja sa vodom u pustinji zovu se oaze. Arabija je poluotok: sunca, pijeska, bez zelenih gora i visokih brda, bez nepresušnih rijeka i jezera. To je zemlja beduina, deva, vjetra, samuma, neplodnosti, suša i vrućina. Vjetar samum je jako opasan i nosi sve pred sobom. Površina Arabije dostiže 3 miliona kvadratnih kilometara. Temperatura se danju kreće od 45 do 60 stepeni a noću se u pustinji spušta i do nule. Arabija je na sredini između daleke Azije, Afrike i Evrope. To je, kako geografsko tako i duhovno središte svijeta. Arabija ima slijedeće pokrajine: 1) ***Petrejska Arabija***, koja obuhvata cijelo poluostrvo Sinaj sa Turi Sinajom. Tu je Petra glavni grad nekadašnjih Nabatejaca. Na tom području su se izredali mnogi biblijski narodi: Hebreji poslije izgona iz Egipta, tamo je čuveni Džebeli Mūsā, odakle je Mūsā svome narodu propovjedao Zakon božiji, tu je kamen iz koga je pod udarcem njegovog štapa

potekao mlaz vode, tu je brdo Horeb sa pećinom gdje se sklonio poslanik Ilijas, pred bijesom kraljice Izabele.

Nedžd je velika visoravan, prilično plodna, i pruža se po sredini Arabije prema jugu, okružena sa svih strana pustinjom i golim brdima. Stanovnici Nedžda su okretni zemljoradnici i vrlo bistri ljudi.

Jemen sačinjava jugozapadni dio poluostrva i on je ujedno najbogatiji, najplodniji i najnaseljeniji kraj Arabije. Jemenci su trgovci od davnina i zemljoradnici. Glavni grad Jemena je Sana, nekad prijestolnica jemenskih kraljeva. Jemenci su trgovali od vajkada sa Egipćanima, Perzijancima i stanovnicima Indije. Jemen proizvodi pšenicu, datule, šipak, smokvu, masline, grožđe, kafu, šećer, tamjan i mirođije. Najbolje luke na poluotoku su jemenske-Aden.

Hidžaz, između Jemena i Sinaja proteže se arapsko primorje Hidžaz. To je kolijevka islama. U njemu su dva islamska časna grada: ***Mekka*** u kojoj su po Allahovoj zapovijedi Ibrāhīm i sin mu Ismāīl sagradili ***Ka'bu*** (***Bejtullah, Kiblu***) ***Mina, Muzdelifa, Arefat***, grad u kome je rođen Muhammed (a.s.) i ***Medina*** ili ***Jesrib*** u kome je Muhammed (a.s.) preselio na Ahiret.

U sredini Mekke je ***Haremi-Šerif***. U sredini Haremi Šerifa je Ka'ba. Dimenzije Ka'be su 11x12 metara, a visina je 13 metara. Na jugoistočnoj strani, u ćošaku Ka'be, odakle se počinje tavvaf činit je i **hadžeru-l- esved**. U Haremi-Šerifu još se nalaze ***Zem-zem*** (Mekamu-Ibrahīm), ***Saffa*** i ***Merva***. Mekka je glavni grad Hidžaza. Drugi grad u Hidžazu je Medina. Prije Resulovog dolaska Medina se zvala Jesrib, po osnivaču, iz plemena Amalike.

Pokrajine Katar, Bahrejn, El-Hassa, Uman i Arapski Emirati i Kuwait leže na istočnoj strani u području Perzijskog zaliva i Indijskog okeana. Na Arabijskom poluotoku djelovali su vjerovjesnici: Hūd, Sālih, Ibrāhīm, Ismāīl, mnogi drugi poslanici i Muhammed (a.s.).

28.2. PRIRODNA BOGATSTVA ARABIJE

Od starina su poznati kao specijalni arapski proizvodi: metvica, tamjan i mekkanski balzam, ali najvažniji su hurma i kahva. U Arabiji uspijevaju i kajsije, bademi, smokve, pšenica, ječam, kukuruz, grah, duhan, pamuk i šećerna trstika.

Pored domaćih životinja: ovce, koze, krave, mazge, ima i divljih zvijeri kao što su: lav, hijena, vuk, leopard i škodljivi skakavci koji opustoše cijele krajeve. Tu su i opasne zmije. Među najvažnije životinje spadaju konj i kamila. Kamila je pustinjska lađa i bez nje je život u pustinji nezamisliv baš kao bez lađe na moru. Arapski konj je poznat u cijelom svijetu. Izrada zlata i bisera poznata je u cijelom svijetu.

Glavna privredna grana danas je izvoz nafte.

28.3. ZANIMANJE I KARAKTER ARAPA

Nijednom narodu kao Arapima priroda i klima nisu toliko odredili način života i crte njihovog karaktera. Zbog zemlje, stanovništvo se dijeli na: beduine, seljake i gradsko stanovništvo.

Beduini od Maroka do Jemena žive istim životom, imaju iste navike i običaje kao i prije dvije hiljade godina. Osim vjere, u njihovom životu nije se ništa promijenilo. Patrijarhalno uređenje se ne mijenja od biblijskih vremena. Beduini su vječne skitnice, niti imaju iza sebe historije niti kakve civilizacije. Veliki su ratnici i konjanici. Vrhovni autoritet je plemenski šejh ili emir. Starješina beduina je samo prvi među jednakima. Beduini su istovremeno sangvinični i ponizni, sujevjerni, egzaltirani, skloni realnom vjerovanju i fikcijama, nemirni i sposobni za najveće stvari. Slobodni, velikodušni, darežljivi, ali često svirepi i osjetljivi, junački i puni smjelosti. Slobodu i nezavisnost vole iznad svega. Svi osvajači starog svijeta: Perzijanci, Grci i Rimljani nikad ne podjarmiše pustinjske Arape.

Taj osjećaj slobode je bio toliki da je u Arabiji bilo zabranjeno žito sijati, kuće graditi i voćke gajiti. Ratovanje i stočarstvo su glavno zanimanje beduina. Istovremeno su gostoljubivi i bezobzirni. Zato su oni bili najveći ratnici islama. Odvajkada su prezirali tekovine civilizacije. Beduini su osjetljivi, bistri, duhoviti i dosjetljivi. Pored osjećaja slobode i nezavisnosti gostoljublja i zadane riječi, beduin se ponosi i svojim lijepim i čistim jezikom, kojeg semitolozi smatraju najbogatijim i najharmoničnijim.

Mač i sloboda, rječitost i pjesma, to je ponos pustinjskog Arapa. Sva njegova duša i srce, sve njegove mahane i vrline, osjećanja i strasti, ljubav i mržnja - sve se to ogleda u njegovoj pjesmi. Nijema pustoš, gluha i veličanstvena noćna tišina, plavo i čisto zvjezdano nebo, zelenilo oaza, smrtonosni samum konj i kamila, ljubav i prijateljstvo, slava plemena i viteška djela narodnih junaka, ismijavanje i ruganje protivnicima, sve to inspiriše arapskog pjesnika. Arapska pjesma je vrlo stara.

Početak pisane književnosti počinje stoljeće prije rođenja Muhammeda (a.s.). Između Taifa i Nahle, nedaleko od Mekke nalazi se mjesto Ukaz gdje se u predislamsko doba svake godine u mjesecu zu-l-kade održavao glavni godišnji sajam. Iz cijele Arabije ljudi su dolazili na sajam, a poslije sajma hodočastili su Mekku da se poklone idolu svoga plemena. To je bio sajam za sve, za razliku, od lokalnih. Na sajmu su se natjecali i pjesnici u šatoru od crvene kože. Takvih sedam pjesama, *Muallakata seba'* bilo je sedam.

28.4. VJERA ARAPA PRIJE ISLAMA

Na tlu Arabije djelovali su Allahovi vjerovjesnici: Hūd, Sālih, Ibrāhīm, Ismāil, te mnogi drugi i Muhammed (a.s.).

Na tlu Arabije su živjeli, prvi u Kur'anu spomenuti, narodi Ād i Semūd.

Na tlu Arabije je prva i najstarija, u ime Allaha, sagrađena kuća Bejtullah (Ka'ba, Kibla) sa Haremi Šerifom. Sva sveta, od Allaha, određena mjesta: Ka'ba, Zemzem, Saffa, Merva, Mina, Muzdelifa, Arefat i Medina su na tlu Arabije. Arabija se nalazi na sredini između Azije, Afrike i Evrope. Predislamski Arapi bili su politeisti-mušrici-višebošci i obožavali su idole-kumire; drvene, kamene i zemljane kipove. Svako pleme imalo je svoga idola. U haremu Ka'be bilo je 365 idola od kojih su najpoznatiji: **Hubel**, **Lat**, **Uza** i **Menat**. U haremu Ka'be bila je statua Ibrāhīma (a.s.) sa sedam strijelica za predskazivanje budućnosti.

Vjerovali su i u nebeska tijela: Mjesec, Sunce i razne zvijezde. U gatanju su upotrebljavali posebne strijelice (ezlam), na kojima je sa jedne strane bilo napisano-Emerenī rabbī, a sa druge-Nehanī rabbī. Bili su odani svim vrstama poroka: kocki, piću, ubijanju i zakopavanju žive ženske djece u pijesak, lažima, krađi, psovci, potvori i bludu. U ovoj mješavini mitsko-magijskih vjerovanja i običaja pojavio se islam kao najčistija monoteistička vjera, vjera Tewhīda i Kelime'i šehādeta.

28.5. ARAPSKI NAROD

Arapi se dijele u dva plemena. Pleme koje je izumrlo, **Arabi Baide** su potomci Samovi, sina Nūhova. Glavni ogranci ovog plemena su: **Ād, Semūd, Amalike, Tasm, Džedis, Emin, Džurhum i Hadrameut**. O rodu Amalike malo se zna. Jedan ogranak plemena naselio se oko Ka'be. Nakon lutanja, združiše se sa plemenima **Moabita** i **Amonita**, te zauzeše ravnice Petrejske i Pustinjske Arabije. Odavde su dugo napadali Hebreje dok ih nije pobijedio Dāvud. Ostali ogranci prastanovnika Arabije rastrkaše se po Damasku, Bahrejnu i Hadramevtu.

Arabi Muteehhire ili **Baije** dijele se na dva glavna ogranka. **Arabi Mutearibe** prebivali su u Jemenu i XXX stoljeća prije hidžre osnovali su svoju državu na čelu s Kahtanom. Njegov sin Jareb osvaja Hidžaz. Tu postavlja sina Džurhuma.

Iza **Abduššemsa** vladao je sin **Himjar**, dinastija **Himjarita**. Arabi Mustaribe su potomci Ismāilovi, većinom se odadoše pustinjskom životu. Između plemena Džurhum i Ismāilovih potomaka dolazi do sukoba oko upravljanja Hidžazom, ko da vodi glavnu riječ u ratu i ulogu nad Mekkom. Dok su Arabi-Mustaribe tvrdile da je Mekka sa Ka'bom odvajkada središte i svetilište svih plemena, dotle su se Mutearibe otimale za Sanu i tražile da to bude glavni grad pozivajući se na bogatstvo i plodnost Jemena. Ova je borba dugo trajala i dovršena je u prilog Mekke tek u VI stoljeću, poslije neuspjeha Ebrehe da poruši Ka'bu. Arapi kao i Sirijci, Aramejci, Hebreji, Feničani, Babilonci i Asirci pripadaju Semitima. Kroz povijest su siromašni i necivilizirani barbari pobjeđivali narode na vrhuncu civilizacije, jer lagodan život oduzima hrabrost.

Arapi su jedan od najstarijih naroda svijeta. Imali su velika carstva. Mnoge nepravilnosti i problemi u hebrejskom i drugim semitskim jezicima, lahko se mogu protumačiti pomoću normi i pravila arapskog jezika. To je moguće zbog slijedećeg: 1) Arapi su stari kao i najstariji semitski narodi; 2) sačuvali su čistoću jezika.

Doista, poezija i proza iz vremena Muhammeda (a.s.) ne razlikuju se od današnje ni u rječniku, ni u gramatici, ni u morfologiji, mada je prošlo 1415. godina.

"Arapi će kroz cijeli srednji vijek sačuvati narodni talenat i svojstvenu im snagu. U ustrojstvu islama bilo je nešto što izmiče našoj spoznaji. Kršćanski je svijet mogao biti tako jako zgođen samo nečim što predstavlja učinak nama nepoznatih prauzroka. Možda su oni narodi rođeni u pustinji proživjeli u dalekoj domovini užas građanskih ratova kroz koje su se očeličili ljudski značaji, oblikovale velike nadarenosti, šiknuli neodovoljivi nagoni, ili još nešto slično tome" (Napoleon).

Od Ismāila do Muhammeda (a.s.) u Hidžazu nije bilo reformatora i osvajača. Islam

koristi unutarnje rezerve snage i nadarenost ovog naroda usmjerava boljim putevima nego iko prije. Islam uči muslimane da preziru smrt, rado žrtvuju život za stvar vjere, a u isto vrijeme da štede tuđu krv (demm). Bez manje prolijevanja krvi, nije se niko brže širio. Zemljoradnici i zanatlije teško se upuštaju u daleka putovanja. Tome su skloni trgovci i beduini. Arabija je hiljadama godina trgovački tranzit između Evrope, Indije i Kine. Mekkansko pleme **Kurejšija** bilo je na čelu međunarodnih trgovaca. Imali su ugovore sa Bizantom, Perzijom, Abesinijom, Jemenom i izvrsno su poznavali običaje, narav, zakone pa i puteve tih krajeva. Konji i deva služe im za osvajanje.

U gradovima-državama, Mekki, Medini i Taifu postojala je određena demokratija i ravnopravnost građana i stranaca. Vjerovali su u vrijednost svake jedinke. Najveći dio Arabije imao je uvijek neku autonomiju. U godini rođenja Muhammeda (a.s.), veliki je pohod Abesinaca, naroda na slonovima, koji je krenuo na Mekku s ciljem da poruše Ka'bu.

28.6. ARABIJA PRED POJAVU ISLAMA

Arabija kao geografsko, povijesno i svako drugo središte između Afrike, Azije i Evrope, podjednako je udaljena od sva ta tri kontinenta. Posmatrano sa stajališta uticaja klime, Arabija se odlikuje sa tri značajke. Mekka ima klimu afričke pustinje, Medina plodnost umjerenog pojasa, a Taif podneblje Južne Evrope. Ta tri grada na čelu sa Mekkom odvajkada su međusobno povezana u neformalnom savezu. Arabija je pred pojavu islama jedina zemlja na koju su ekonomski i politički utjecale države triju kontinenata: Sjeverna Arabija bila je pod prevlašću Bizanta, istočna i sjeveroistočna pod protektoratom Irana, a Jemenom vlada Abesinija.

JEZIK

Izbor arapskog jezika ima svojih prednosti. Prije svega, nijedan jezik ne može se usporediti sa arapskim u pogledu ritma, tvorbe riječi, pravila usprezanja i fonetike. To je vrlo koncizan i vrlo precizan jezik. Osim zamjenica, glagoli razlikuju muški i ženski rod. Bogatstvo rječnika omogućuje mu izraziti vrlo tanahne nijanse na vrlo elegantan način. Poslanikova poruka jasna je danas kao i u momentu prenošenja. Jezik koji ne bi bio tako ustaljen ne bi bio pogodan za Svetu knjigu, za nadahnuti nauk.

MEKKA BEKKA UMMUL-KURA

Mekka je majka gradova od pradavnih vremena. Kao grad u središtu pustinje nije bila privlačna ni pljačkašima ni osvajačima. U dolini okružena velikim brdima, Mekka je živjela od karavanskih prihoda. U Mekki (Bekki) je svetište, Ādemovo, Šitovo, Ibrāhīmovo. Većina gradova imala je po jedan sajam a oko Mekke su četiri: u Mini, Medženni, Zul-Medžazu i Ukazu. Mekka je uživala tri sveta mjeseca u godini a drugi gradovi po jedan mjesec. U Mekki je postojala organizacija ***be'sl***, koja je obitelj tog grada štitila punih osam mjeseci u godini. Zbog raznih ugovora, Mekka je uživala najveću sigurnost u Arabiji. Koliki je značaj Mekke najbolje govori činjenica da su se sve carevine trudile da je osvo-

je. Grad-država je bio organizovan na oligarhijskoj osnovi. Resori su bili trajno u rukama desetak porodica, a upravne dužnosti podijeljene su većem broju građana. To ministarsko vijeće nadzirao je parlament koji su sačinjavali svi odrasli građani.

Premda pismenost nije bila na velikom nivou, bilo je razvijeno pjesništvo, retorička proza i usmena predaja. Iako su bili mnogobošci, u Arapima je postojala ideja o ***Svevišnjem, Jedinom, Svemoćnom Bogu, Allahu*** (ta riječ nema ni ženskog roda ni množine), kojem su ostali bogovi ili idoli služili samo kao posrednici. Arapi su pokazali veliko razumijevanje i toleranciju za druge religije. U blizini Ka'be bili su idoli svih plemena.

28.7. PRILIKE U SVIJETU PRED POJAVU ISLAMA

Najbliži neposredni susjedi Arabije pred rođenje Muhammeda (a.s.) bili su: Perzija, Bizantija i Abesinija. U daljem susjedstvu bili su: Kina, Indija, Turkestan i Mongolija. Bizant se na arapskom jeziku zove Rum. Uoči pojave islama Rimsko Carstvo, više nije ni postojalo. Rim su osvojili Germani, Goti i Vizigoti. Ti pagani prihvatili su kršćanstvo. U to vrijeme vlada na stotine vladara u svojim državicama. Bizantija na istoku bila je u neprestanim borbama s Iranom, Avarima i Slavenima sa sjevera. Iran je uspio od Bizanta preoteti Egipat i Siriju. Bizant 628. pobjeđuje Perzijance na ruševinama Ninive. Bizantijski car Justinijan (527-565.) uspio je povratiti sjevernu Afriku, Italiju i južni dio Španije. Avari i Slaveni osvajaju Balkan. 629. godine Heraklije diktira Perzijancima mir i povraća izgubljena područja. Bizantija je uslijed stoljenih borbi bila razorena zemlja, a stanovništvo izmučeno vjerskim progonima. Suviše učene vjerske rasprave prodrle su sve do najnižih slojeva bizantskog puka, zavladala je krajnja netrpeljivost. Oni kršćani koji nisu prihvaćali službenu vjeru radije su prihvatili vlast osvajača nego vjeru druge frakcije.

IRAN

Iran je veoma stara i poznata država sa dugim kulturno-civilizacijskim kontinuitetom. Njegov vladar **Kir Stariji** (559.-529.) p.n.e. ruši vlast Medijaca i uspostavlja veliku perzijsku državu. Novoperzijsku Sasanidsku državu uspostavlja **Ardešir I** (226.-241.). Od početka država vodi dugotrajne ratove sa Rimom. **Anuširvan** (531.-557.) vodi dugotrajne ratove protiv Bizanta. Iran 562. sklapa ugovor s Bizantom da bi vodio ratove protiv Huna, Turaka i Arapa. **Husrev II Perviz** (590.-628.) također ratuje protiv Bizanta. Osvaja 608. godine Malu Aziju, 614. godine Siriju i Sjeverni Egipat 619. godine. Heraklije sklapa ugovor s Avarima 620. godine i nastavlja rat sa Perzijancima. Poslije poraza od Bizantije 628. godine kod Ninive, Iran se nikada nije mogao oporaviti i nastale su mnoge promjene u zemlji i na prijestolju. Dakle, ni taj istočni susjed Arabije, poslije hiljadu godina carstva, nije davao nadu čovječanstvu. Neprestano ratujući sa Bizantom i Turcima iz S. Azije, zemlja je bila iscrpljena. Službena religija carstva bio je mazdaizam. Osnivač te religije Mazdak imao je hrabrosti da kaže kako carica ne pripada samo svome suprugu jer svaki čovjek ima pravo na svaku ženu. Kad je prjestolonasljednik sjeo na tron, progonitelji su prognani, a patnje stanovništva nisu se promijenile.

ABESINIJA

Ta zemlja drevne civilizacije od Arapa otima plodnu pokrajinu Jemen. U godini rođenja Muhammeda (a.s.), 570., Abesinci pod vođstvom Ebrehe na slonovima su pošli na osvojenje Mekke. Ali, došavši do Mekke, izgledali su kao "lišće koje su crvi istočili". U samoj Negusovoj Abesiniji harali su bratoubilački ratovi.

KINA-KITAJ

Ova zemlja svoj vrhunac doživljava u periodu Konfučija (551.-479. g.) p.n.e. Uoči pojave islama tamo vlada opći haos i dekadencija; konfučijevski sistem bio je u raspadanju a budizam, došao iz Indije, tek se učvršćavao. Kina je bila u sveopćem previranju. Dolazak na prijestolje svake od tri dinastije, **Vej**, **Vu** i **Šu** dovodi do bratoubilačkih ratova. Osim unutarnjih nemira, trebalo je odolijevati napadima Tatara i Tibetanaca. Tek je dinastija **Sui** na neko vrijeme (589.-618.) n.e., učvrstila jedinstvo zemlje, ali je pet godina nakon hidžre Kina zahvaćena novim valom nemira. Kasnije dolazi dinastija **Tiang** i donekle uspostavlja red. Sin nebeski nije bio toliko ponesen ljubavlju prema čovječanstvu i željom da mu služi da bi tuđincima priznali ravnopravnost. S te strane nije se moglo mnogo očekivati.

INDIJA

Hiljadu godina prije Isāa, Indiju zauzimaju Arijevci i u njoj se trajno nastanjuju. Nekoliko značajki čini Hinduse opasnim po društvo: 1) sistem kasta; 2) princip nemiješanja sa nearijevcima; 3) divljenje pojavama umjesto tvorcu pojave, što je dovelo do većeg broja bogova od broja vjernika; 4) učenje o odricanju od svijeta kao jedinom načinu postizanja savršenstva (nirvane); 5) vjerovanje u selenje duša (reinkarnacija) što vodi pokoravanju okrutnoj sudbini.

Konfučijev suvremenik **Gautama Buda** pobunio se protiv formalizma indijskih bramanaca, ali je njegovo učenje vodilo u drugu krajnost. Budizam je posjedovao mogućnost razvoja i bio je korak naprijed. Privodio je ljude normalnom životu. Brahmanizam će uništiti takmaca i prognati ga sa potkontinenta. Indijom je prije hidžre vladala dinastija **Huna** iz Srednje Azije. Ali 565., u godini Justinijanove smrti, ona je poražena na obali Oksusa te gubi te posjede. Kasnije se **Harš**, sin kralja **Tanesara**, dočepao sjeverne Indije a 610. godine silazi i u Dekan na jug Indije. Tako je na kontinentu s onu stranu Himalaja stoljećima vladao rat i metež.

TURKESTAN I MONGOLIJA

Poplava izbjeglica iz ovih zemalja je na sve strane svijeta. U Poslanikovo doba Huni zauzimaju Tibet i učvršćuju svoj položaj savezom na Zapadu sa Turcima. Ni kod tih naroda nema uzvišenih ideala o služenju čovječanstvu.

28.8. MUHAMMED (A.S.)

Muhammed (a.s.) potječe od Ismāīl (a.s.), koji se s majkom naselio na mjestu gdje će kasnije izrasti Mekka. Taj kraj su naseljavali Amalike i Ismāīl se oženio iz Džurhuma, njihovog plemena. **Adnan** je predak Muhammeda (a.s.) iz 21. koljena. Zato se taj dio Arapa dijeli na **Adnance** na sjeveru i **Kahtance** na jugu. **Muzar** je predak u 18., **Kinana** u 15., i **Kurejš** u 11. koljenu. Od Kurejšija se registrira povijest obitelji. U gradu su tada vladali iz plemena **Huza**. Kurejš se oženi kćerkom šejha plemena koji je bio i čuvar Ka'be. Poglavičin sin za novac se odreče vjerske časti čuvanja Ka'be u korist Kurejšija.

Od trenutka kada su Kurejšije peuzele upravu nad gradom, Mekka je doživjela procvat. Reorganizirao se i demokratizirao upravni aparat. Kurejš je sagradio Daru-Nedve (vijećnicu), u kojima je sudjelovao svaki građanin sa 40 godina. Kurejš uvodi i porez (refadu), prvenstveno za pomoć hodočasnika. Tako je Mekka organizirana a šatori su zamijenjeni kamenim kućama. Kurejšijev sin **Abdu-l-Menaf** učvrstio je preimućstvo Mekke i razvio diplomatske i ekonomske odnose sa stranim zemljama. Abdu-l-Menafov sin **Hašim** bio je poznat po svojoj velikodušnosti. Bio je i veliki trgovac pa je trgovao po Palestini. Poslanikov djed Abdu-l-Mutalib, čovjek čvrstog karaktera i velika srca, poštovan i voljen, bio je sin Hašima. Prvo je živio u Medini a kasnije je došao amidži u Mekku.

Po majčinoj liniji Abdu-l-Mutalib je zadržao dobre odnose sa plemenom Huzaa. Kada je abesinski guverner Jemena došao do pred sama vrata Mekke da bi zauzeo i razrušio Ka'bu i stanovništvu nametnuo kršćansku vjeru, opet izbor pada na Abdu-l-Mutaliba da s njim pregovara. Upravo te godine 570., rodio se i Muhammed (a.s.). Kad je nakon osam godina umro, u Mekki je zavladala takva žalost da se gradska tržnica dane i dane nije otvarala. O **Abdullahu**, sinu Abdu-l-Mutaliba, malo se zna. Bijaše jedno od najmlađe djece a imao je i sestru blizanku po imenu **Ummi Hakim**. Bio je izuzetno lijep i oženi se **Eminom**, kćerkom **Vehbovom**, iz porodice **Zuhre ibni Kilab**.

Nekoliko mjeseci nakon ženidbe, Abdullah krenu prema sjeveru na poslovno putovanje ili pak želeći posjetiti rodbinu u Medini ostavivši trudnu ženu. Abdullah se u tom gradu razboli i umre.

Muhammed a.s. je rođen u Mekki 12. rebiu-l-evvela 570. godine n.e., 53 godine prije hidžre, od oca Abdullaha i majke Amine. Kako mu je otac umro na dva mjeseca prije rođenja, to djed preuze brigu o majci i djetetu.

U Mekki je vladao drevni običaj - da se djeca nakon rođenja daju dojiljama u pustinji. Baš u to vrijeme u Mekku stiže s karavnom **Halima** iz roda **Benu Sad** a plemena **Havazinaca**, Muhammedova majka po mlijeku. S obzirom na to da je Halima bila siromašna i imala slaba konja među posljednjima je stigla u Mekku. Pošto nije mogla naći dijete iz imućne kuće, uzela je Muhammeda, siroče jetima.

Odmah poslije uzimanja osjetili su se neki išareti. Halima nije osjetila porođajne bolove, dijete je rođeno osunećeno, meleki su ga okupali i obilježili na leđima. Halimin konj odjednom postade najbržim u karavni, a deva je toliko davala mlijeka da se cijela

porodica mogla prehraniti. Muhammed je uvijek dojio samo jednu sisu a drugu ostavljao bratu, a Halimine ovce su se sa ispaše vraćale uvijek site.

Predaja prenosi preko Muhammedovog brata po mlijeku, koji je ispričao kako su neki ljudi, u stvari, meleki uhvatili Muhammeda i rasporili mu grudi, isparali srce i otkinuli onaj dio koji pripada šejtanu. U pustinji se živjelo jednostavno. Smjenom godišnjeg doba mijenjan je boravak. Djeca su čuvala stoku i igrala se. Jele su se hurme i mlijeko. Muhammed se ponašao kao i druga djeca.

Jednog dana je ugrizao sestru **Šejmu** po mlijeku i ožiljak je nosila cijelog života. Uvijek je bio nježna zdravlja. Kad god je sa Halimom išao majki da ga vidi, razbolio bi se zbog promjene klime. Muhammed je kao dječak bio tako bistar da bi ga ukućani uvijek molili da pronađe izgubljene stvari. I zaista, on je uvijek sve pronalazio. Jednom su ga poslali da pronađe izgubljene deve. Nakon otvaranja grudi, Muhammed krene s dadiljom majci u Mekku. Ubrzo iza toga, krene Muhammed s majkom Aminom, robinjom i slugom za Medinu. Smjestili su se kod AbdulMutalibove rodbine. Tu se Muhammed naučio plivati i igrao se sa djecom. Na putu kući Amina iznenada umre, u mjestu Abvi. Muhammedu je tada bilo šest godina i duboko je tugovao za majkom. Služavka Ummi Ejman se nakon Aminine smrti vratila s djetetom u Mekku. Abdu-l-Mutalib, koji je imao 108. godina uze unuka k sebi. Kako je Muhammed (a.s.) bio siroče i bez oca i bez majke, djed se za njega zauzme i iskaže mu veliku ljubav. Nakon dvije godine umro je djed i brigu o Muhammedu (a.s.) preuzeo je amidža **Ebū Talib**.

Kada historičari opisuju Muhammeda (a.s.) ističu da je, imao veoma blago i prijatno lice, crne i žive oči, pokrivene dugim trepavicama. Kosa mu je bila crna i pomalo kovrdžasta. Nosio je bradu. Imao je umjerena usta i bijele lijepo razmaknute zube. Na donjoj usni je imao mali mladež. Imao je lijepo sveden i zaobljen vrat. Glava mu je bila krupnija, a čelo vedro i visoko. Imao je jak i malo orlovski nos, te fino svijene i crne obrve, koje je rastakala jedna jaka žila, što je išla sredinom čela, koja bi uvijek pri kakvom uzbuđenju nabrekla. Bio je dobro razvijenih grudi i srednjeg rasta. Kretao se dostojanstveno i pouzdano. Cjelokupna mu je pojava zračila snagom, a u isto vrijeme i blagošću i dobrotom. Pred smrt je, uprkos šezdesettrećoj godini, u kosi imao svega dvadesetak bijelih dlaka i u bradi tek nekoliko.

Ljude, koji su o njemu čuli pa ga prvi put vidjeli, obuzimao je s početka strah, ali što su više s njim bivali i govorili sve su se više oslobađali, voljeli ga i poštovali. Imao je običaj rukovati se, ali ne i ljubiti se. Kada bi gdje došao među svijet nije dopuštao da se pred njim ustaje na noge. Uvijek je znao sačuvati prisebnost i nije nikada prenagljivao. U jelu i odijevanju bio je skroman i vrlo jednostavan, ali uvijek bi se počešljao, turban poravnao, odijelo očetkao i namirisao se. Uza se je, van kuće, nosio ogledalo, češalj i misvak za zube, iglu, konac i makaze. Kada bi petkom pošao u džamiju oblačio bi svečano džubbe. Radio je sām sve svoje poslove. Muhammed (a.s.) je volio djeda a i djed njega tako da nikada bez unuka nije htio sjesti i jesti. Kada je imao osam godina, Muhammedu je umro djed. Od tada do 25. godine, Muhammed je živio kod amidže Ebū Taliba. Taj izbor bio je prava sreća. Ebū Talib bio je od

iste majke kao i Abdullah i čovjek neobično plemenitog karaktera. Uživao je opće povjerenje i poštovanje u gradu. Bio je suviše darežljiv. Ebū Talibova žena toliko je pazila Muhammeda (a.s.) da je svoju djecu ostavljala bez hrane, da bi njega nahranila.

Pošto nije bilo škole, Muhammed nije naučio ni čitati ni pisati. Muhammed je bio pastir i tako je uvećao amidžine mršave prihode. Kada je Muhammedu bilo 9 godina ili 12 zamolio je amidžu da ga povede sa karavnom u Siriju. Na putu između Jerusalima i Damaska u blizini samostana, svećenik **Behira** je kroz neuobičajeno pristojno i razumno ponašanje prepoznao u Muhammedu budućeg poslanika, jer su i Židovi i kršćani očekivali Mesiju. Nakon putovanja u Siriju, punih deset godina nema podataka o Muhammedovom životu. Navodno je Ebū Talib u Mekki otvorio dućan u kome je radio i Muhammed (a.s.). Muhammed (a.s.) nikada nije učestvovao u godišnjim svečanostima obožavanja idola. Čak su mu čudna stvorenja (meleki) zabranili učešće na tim svečanostima. Kada su se potukli Ebū Talib i **Ebū Leheb**, Muhammed je priskočio upomoć Ebū Talibu. Na primjedbu da mu je i on amidža, Muhammed Ebū Lehebu odgovara: *"Tako mi Boga, moje te srce nikada neće više ljubiti."*

Ebū Lehab je jedini iz porodice koji je bio protiv Muhammeda (a.s.).

U 20. godini Muhammed je učestvovao u jednom ratu u kojemu je dodavao strijele svojim amidžama. Kada je odrastao, postao je trgovac. Kakav je Muhammed bio kao poslovan čovjek svjedoči jedan trgovac: "Kad bih mu povjerio neku robu, na povratku bi najprije svratio podmiriti račun, a onda bi tek odlazio kući. Uvijek sam bio i prezadovoljan obavljenim poslom. Kad bih se, naprotiv, ja vratio s puta, nagrnule bi mušterije pitati me o svim poslovima, jedino me Muhammed pitao kako mi je zdravlje i kako sam putovao".

Taberi navodi kako je **h. Hadidža**, trgovkinja poslala Muhammeda i još jednog čovjeka na sajam u Hubašu na jugu prema Jemenu ili mjesto u Jordanu. Uspješno obavljen posao naveo je h. Hadidžu da Muhammedu povjeri još važniji zadatak, vođenje cijele karavane u Siriju. Hadidža je bila udovica, tadžira-trgovkinja i Tahira-čista. Dvaput se udavala i od svakog muža je imala po jedno dijete. Bila je na glasu po ljepoti i imetku. Hadidža je rado povjerila Muhammedu (a.s.) karavnu te mu dade roba Mejsera za slugu, a pratio ih je njen rođak **Huzejma**. Cilj putovanja Basra. Opet se spominje susret s nekim monahom **Nesturom**. Monah je primijetio čudan oblak koji je pratio Muhammeda kamo god bi krenuo, te ga štitio od vrućine. Karavana je uspješno obavila posao, Hadidža je dvostruko nagradila Muhammeda i od tada Muhammed je posjećivao h. Hadidžu te je njihovo prijateljstvo iz dana u dan raslo.

28.9. BRAK I OBITELJ

Hadidži je bilo 40 godina a Muhammedu 25 godina kada su stupili u brak. Ona je pripadala plemenu Esad i imala je rođaka svećenika **Vereku ibn Neufela**. Od prvih muževa imala je sina i kćerku. Hadidža je preko rodice **Nufejse** predložila Muhammedu (a.s.) brak. Nufejsa je našla priliku da u četiri oka porazgovara s Muhammedom i izloži mu ponudu. Hadidža je uskoro zakazala vjenčanje i Muhammed (a.s.) u pratnji rođaka i Ebū Taliba dođe u njenu kuću. Mehr

je ugovoren u dvadeset deva. Vjenčanje je bilo 595. godine. Nakon izvjesnog vremena Muhammed napusti amidžinu kuću i preseli se u kuću svoje žene. Njegov bračni život bio je veoma sretan. Za idućih 10 godina Hadidža je rodila sedmero djece: ...... **Tahira, Kasima, Ibrāhîma, Zejneb, Fatimu, Rukajju** i **Ummi Kulsum** (udate za **h. Usmana**). Poslije ženidbe Muhammed (a.s.) je usvojio **h. Aliju**, a **h. Abbās Džafera**. Muhammed (a.s.) također je otkupio i oslobodio roba **Zejd ibni Harisa** koji se nije htio vratiti roditeljima.

Zbog karakternih osobina i vanredne pravičnosti prozvan je **El-Emin**. Kada je Muhammed a.s. imao 35 godina Kurejšije su popravljale Ka'bu. Došlo je do spora između četverice plemenskih prvaka oko toga ko će postaviti na svoje mjesto *Hadžerul-Esved.* Došlo je skoro do međusobnog krvoprolića. Nakon dugog prepiranja slože se u tome da odluku donese prvi koji se pojavi u dvorišteu Ka'be. Slučaj je htio da je to bio Muhammed (a.s.). *El-Emin, El-Emin,* svi su uskliknuli od olakšanja. Kad su rekli o čemu se radi, Muhammed (a.s.) je skinuo svoju džubbu, postavio na nju crni kamen i pozvao četvericu prvaka da svaki prihvati za jedan kraj džubbe i podigne kamen a onda ga on sam postavi na određeno mjesto. To mu je još više podiglo ugled među građanima.

28.10. PRVA OBJAVA 610. GODINE N.E.

Neposredno prije početka Objave, Muhammed (a.s.) se svakog ramazana povlačio u pećinu Hira na, vrhu brda Nur, samo kilometar udaljenu od njegove kuće. Taj mjesec Muhammed bi poveo u dubokom razmišljanju o stvaranju i smislu svega. Tu je živio skromnim i usamljenim životom. Po povratku u Mekku, prvo bi tavafio Ka'bu a onda išao kući. Prije same Objave počeli su mu dolaziti snovi "jasni kao zora", i što mu se u snu priviđalo, objašnjavalo bi mu se ili ostvarivalo slijedećih dana. Katkada je znao čuti čudne glasove, osvrtao se, kako nikoga nije nalazio čudio se i plašio. Glas nevidljivog javljao se sve češće dok nije poprimio neki smisao. Nekada je Muhammed čuo glas iz stijena i iz stabla koji ga je zvao po imenu i pozdravljao.

Šest mjeseci prije ramazana 610. godine, Muhammed (a.s.) je navršio 40 godina i tog ramazan on se po peti put povuče u pećinu Hira. 27. noći ramazana dogodi mu se nešto čudnovato.

Lik sav sazdan od svjetlosti obrati mu se i oslovi ga: *"Muhammede, ja sam melek Džibril i donosim ti Allahovu poruku da si izabran za Resulullaha."*

Džibril mi pokaza kako se abdesti i kad sam bio čist naredi mi da učim. Ja mu odgovorih: *Ma ene bikarinī.* On me obujmi rukama, čvrsto stisnu i ponovo naredi da čitam. Ja ponovih: *Ma ene.* On me treći put obujmi i najjače stisnu, a onda me pusti i reče *Ikre'*.

اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ ① خَلَقَ الْإِنسَانَ مِنْ عَلَقٍ
② اقْرَأْ وَرَبُّكَ الْأَكْرَمُ ③ الَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ ④ عَلَّمَ الْإِنسَانَ
مَا لَمْ يَعْلَمْ ⑤ كَلَّا إِنَّ الْإِنسَانَ لَيَطْغَىٰ ⑥ أَن رَّآهُ اسْتَغْنَىٰ

Onda je melek nestao.

Prva Objava koja je došla posredstvom Džibrila nema ni svjedoka ni očevidaca, no kasnije je bilo drukčije. Tokom 23 godine koje su slijedile uvijek je određeni, veći ili manji, broj vjernika mogao vidjeti šta se događalo.

O načinu primanja Objave Resul kaže: *Ponekad mi dođe kao udaranje zvona i tada je najteže, zatim to ipak prestaje da bih zadržao sve što mi je rečeno dobro utisnuto u moje pamćenje. A drugi puta melek se pojavi u obliku čovjeka da mi govori i ja pamtim dobro što mi je rekao.*

Kada bi se slanje Objave završilo, Resul bi odmah pozivao pisare i diktirao im Objavu nakon što ju je citirao ljudima i ženama. U toku primanja Objave Resul nikada nije gubio svijest, ni kontrolu nad sobom, a nije se ni kretao. Resul je svaki puta od pisara tražio da mu pročitaju šta su zapisali. Muhammed (a.s.) se od ovog događaja strašno uzbudio. Kada je nakon prve Objave jednog dana Džibrila vidio u zraku kako sjedi, od uzbuđenja se nije mogao pomaknuti s mjesta. Priča se da je Resul tada došao kući sav dršćući i da se od groznice umotao u ćebe da se smiri. Muhammeda (a.s.) bilo je najviše strah da mu se šejtani i džini ne ukazuju jer je on u životu najviše mrzio idole i kahine-proricatelje budućnosti.

Događaj prve Objave i sav svoj strah i zebnju prvo je saopćio svojoj ženi Hadidži, koja ga je odmah i prva priznala za vjerovjesnika sa riječima utjehe: *Ti si toliko nesebičan i dobrotvoran da Gospodar neće dopustiti da padneš u šejtanske zamke.*

H.Hadidža sa Ebū Bekrom ode amidži **Vereki ibni Neufelu** i prenese cio Resulov događaj i Vereka reče: *Ta to je isto što Mūsāov Tevrāt (Zakon), nikako ne može biti da je to đavo. Ako budem živ, štitit ću ga i podržavati kad god bude imao poteškoće u svojoj misiji.*

Povjesničari iza toga bilježe trenutačni prekid (fetru) iza prve ili iza prvih Objava. Tokom iduće dvije ili tri godine u Muhammedu se smjenjuju slijedeće faze 1. strah od Objave; 2. razdoblje mira i zadovoljstva; 3. očekivanje zanosa i 4. očajanje. To vrijeme Resul je provodio u ibadetu u predvorju Ka'be. Sada ga je zanimalo prvenstveno očišćenje duše i sveopće milosrđe.

Baš u času kad su mu se ljudi počeli rugati dođe Džibril s novom porukom koja je razbila i posljednju sumnju u poslanstvo i Objavu.

Tako mi jutra i noći kada se utiša, - Gospodar tvoj nije te ni napustio ni omrznuo! **(93: 1-11)**

وَالضُّحَىٰ ﴿١﴾ وَاللَّيْلِ إِذَا سَجَىٰ ﴿٢﴾ مَا وَدَّعَكَ رَبُّكَ وَمَا قَلَىٰ ﴿٣﴾
وَلَلْآخِرَةُ خَيْرٌ لَّكَ مِنَ الْأُولَىٰ ﴿٤﴾ وَلَسَوْفَ يُعْطِيكَ رَبُّكَ فَتَرْضَىٰ ﴿٥﴾
أَلَمْ يَجِدْكَ يَتِيمًا فَآوَىٰ ﴿٦﴾ وَوَجَدَكَ ضَالًّا فَهَدَىٰ ﴿٧﴾
وَوَجَدَكَ عَائِلًا فَأَغْنَىٰ ﴿٨﴾ فَأَمَّا الْيَتِيمَ فَلَا تَقْهَرْ ﴿٩﴾
وَأَمَّا السَّائِلَ فَلَا تَنْهَرْ ﴿١٠﴾ وَأَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ ﴿١١﴾

Ako bi se pravila lista prvih ljudi koji su prihvatali islam i Muhammeda (a.s.) kao poslanika, onda bi to izgledalo ovako:

1. Prvi vjernik islama iza Muhammeda (a.s.) je njegova žena i vjerni drug h. Hadidža; 2. Njegov usvojeni rob **Zejd ibni Haris**; 3. **H. Alija**, kojeg je Muhammed uzeo sebi da bi olakšao amidži; 4. Slijedi najbolji prijatelj Muhammeda (a.s.), u Mekki ugledni trgovaci, najučeniji čovjek u Hidžazu, gradski sudija za krvnu osvetu, poznat i poštovan u cijeloj Arabiji, **Abdul-Kab ibni Ebi Kuhafe**, Ebū Bekr. Jednog dana iza prve Objave Resul se obrati Ebū Bekru: *Samo je jedan Bog. Muhammed je Njegov Resul. Svi su ljudi pred Allahom i zakonom jenaki. Bogu treba dovu činiti, zekjat davati, dobra djela činiti, a od zla se čuvati. Treba izbjegavati sve što zdravlju škodi. Poslije smrti ima vječni život gdje će svako bez razlike odgovarati za svoja djela, za dobra biti nagrađen a za zla kažnjen.* Na ove riječi Abdul-Kab ibni Ebi Kuhafe prihvati islam i promijeni ime u Ebū Bekr; 5. Musliman je tih prvih dana bio i **Ebū Zerr** čije se pleme **Gifar** bavilo drumskim razbojništvom. Napušta svoje pleme i dolazi u Mekku, gdje u Haremu Ka'be bez pitanja prepoznaje Muhammeda (a.s.) i prihvata islam; 6. Islam prihvata i **Osman ibni Afan**, dvostruki zet Muhammeda (a.s.); 7. **Sad ibni ebi Vekas**; 8. **Abdurahman ibni Avf**; 9. **Zubejr ibni Avvam**; 10. **Talha ibn Ubejdullah**.

To je prva faza Objave u kojoj je Resul potpuno tajno, ilegalno, i diskretno pozivao u islam najveće, najpoznatije, najvjernije, najpouzdanije i najkarakternije prijatelje u islam. Sastanke o podučavanju u islam održavali su u Haremu Ka'be, kod kuće Muhammeda (a.s.) ili u nekoj od kuća muslimana. Ovo je osnovna faza pozivanja u islam koja je trajala tri godine.

Nakon tri godine i bez okolišanja Muhammed pozove svoju rodbinu u islam: *I pozivaj i opominji rodbinu svoju najbližu i budi ljubazan prema vjernicima koji te slijede* **(26:214-215)**.

وَأَنذِرْ عَشِيرَتَكَ ٱلْأَقْرَبِينَ ﴿٢١٤﴾ وَٱخْفِضْ جَنَاحَكَ
لِمَنِ ٱتَّبَعَكَ مِنَ ٱلْمُؤْمِنِينَ

Ovaj poziv, s obzirom na to da je potpuno poznavao svoju rodbinu, Muhammed (a.s.) je smatrao posebno osjetljivim i složenim pitanjem. Zato se mjesec dana povukao u kuću i razmišljao o svemu. Rodbina mu je predložila da svu rodbinu pozove na zajednički dogovor, osim amidže Ebū Leheba. Na drugi poziv rodbine odazvao se i Ebū Leheb, iako nije bio pozavan. Čim se Muhammed (a.s.) obratio rodbini da mu je misija objaviti Allahovu riječ, Ebū Leheb ustade, te drsko izjavi da ih Muhammed hoće odvratiti od pradjedovske vjere i tako izazvati srdžbu bogova. Poslije ta dva neuspjeha sa rodbinom, Resul se ispenje na Saffu i pozove sugrađane da čuju važno saopćenje. Tada Poslanik reče da želi govoriti samo rodbini, a ostale građane pošalje kućama. Obrativši se rodbini reče: *Bog me poslao upozoriti vas da će vas snaći Njegov gnjev ako ga ne budete slušali.* Iza toga riječ uze neumoljivi Ebū Leheb i reče: "Zar si nas pozvao gubiti vrijeme samo zato da nam saopćiš takvu glupost." Ebū Leheb i **Adi ibn el Hamra** znali su kamenjem gađati

Poslanikovu kuću koja im je bila u susjedstvu. Ebū Leheb je stavljao svakakvo smeće pred vrata svoga bratića. **Ummi Džemil, Hamma Letu-l Hattab**, Lehebova žena i sestra **Ebū Sufjana** bila je još žešći protivnik Muhammeda (a.s.) i bacala je trnje kuda je Resul prolazio. Sinovima je naredila da se rastave od Poslanikovih kćeri:

Neka propadne Ebū Leheb **(91)**.

Mržnja i raskol bili su toliki da se više nisu mogli premostiti. Ali sad je cijeli grad znao i brujao o novom pokretu i učenju. Nije se više ni moglo ni isplatilo išta kriti. Nastupa treća faza u misiji Objave. Javno i otvoreno pozivanje u islam.

28.11. JAVNO POZIVANJE U ISLAM

Slijedeća Objava upravo to potvrđuje.

Zato javno ispovjedaj ono što ti se naređuje i ne obaziri se na mnogobošce. Mi ćemo te osloboditi onih koji se rugaju, koji pored Allaha drugog boga uzimaju i saznat će oni! Mi dobro znamo da ti je u duši teško zbog onoga što oni govore, zato veličaj Gospodara Svoga i hvali Ga i salat obavljaj i sve dok si živ Gospodaru svome se klanjaj **(15:94-99, 266)**

فَاصْدَعْ بِمَا تُؤْمَرُ وَأَعْرِضْ
عَنِ الْمُشْرِكِينَ ﴿٩٤﴾ إِنَّا كَفَيْنَاكَ الْمُسْتَهْزِئِينَ ﴿٩٥﴾ الَّذِينَ يَجْعَلُونَ
مَعَ اللَّهِ إِلَٰهًا آخَرَ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ ﴿٩٦﴾ وَلَقَدْ نَعْلَمُ
أَنَّكَ يَضِيقُ صَدْرُكَ بِمَا يَقُولُونَ ﴿٩٧﴾ فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ
وَكُن مِّنَ السَّاجِدِينَ ﴿٩٨﴾ وَاعْبُدْ رَبَّكَ حَتَّىٰ يَأْتِيَكَ الْيَقِينُ

O, ti pokriveni, ustani i opominji i Gospodara svoga veličaj, i haljine svoje očisti! I kumira se kloni! I ne prigovaraj držeći da je mnogo! I radi Gospodara svoga trpi **(74:1-8)**.

يَا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ ﴿١﴾ قُمْ فَأَنذِرْ ﴿٢﴾ وَرَبَّكَ فَكَبِّرْ ﴿٣﴾ وَثِيَابَكَ فَطَهِّرْ ﴿٤﴾ وَالرُّجْزَ
فَاهْجُرْ ﴿٥﴾ وَلَا تَمْنُن تَسْتَكْثِرُ ﴿٦﴾ وَلِرَبِّكَ فَاصْبِرْ ﴿٧﴾ فَإِذَا نُقِرَ فِي النَّاقُورِ

Tada nastaje javno pozivanje u islam i na pravi put i ono će trajati do Sudnjeg dana. Muhammed (a.s.) više ne propušta prilike da javno poziva sugrađane u islam.

Sadržaj poziva: *Postoji samo Jedan Bog, Svemoćan i živ, koji nema drugog do sebe, koji nema ni oca, ni žene, ni djece, On će suditi ljudima nakon smrti i oživljenja te će ih kazniti ili nagraditi, već prema tome što su zaslužili. Govorio je kako je idolopoklonstvo odvratno i nedostojno je čovjeka da se divi onome što je sam stvorio. Treba slušati riječ Božiju, činiti dobro i odvraćati od zla. Podsjećao je na Boga kao dobročinitelja, i dužnost njihove zahvalnosti prema Njemu. Zatim na Sudnji dan i ono što slijedi iza proživljenja.*

Muhammed (a.s.) govorio je ovako citirajući prvo Kur'an, bilo da se obraćao grupi ili pojedincima, nježnim glasom i sa zanosom. Poslanik je počeo aktivno i javno obraćati ljude u islam i u tom poslu mu je svesrdno pomagao Ebū Bekr. Kako je dušom i tijelom bio predan stvari islama, Ebū Bekr je u islam pridobio uz svoju porodicu i: **Sad ibni Ebi Vekkasa, Zubejr ibni Avvama, Abdurahman ibni Avfa, Talhu ibni Ubejdullaha** i **Usmana ibni Afana**.

Robovi koji su primili islam u Mekki zapali su u teško stanje. Njih su batinali, izlagali gole na vreli pustinjski pijesak, vukli su ih po ulicama s užetom oko vrata i to podjednako muškarce i žene. Neki gospodari žigosali su svoje robove užarenim gvožđem, pri čemu je dobar broj robova i podlegao.

Ebū Bekr postade zaštitnik robova i njihov otkupitelj iz ropstva. On otkupljuje i oslobađa iz ropstva: **Bilali Habešiju, Amira ibn Fuhejra** i žene **Ummi Ubejsu, Zinniru, Nehdiju** i **Lubejnu**. Bilala Habešija mučili su posebno, do besvijesti, na užarenom pijesku sa vrelim kamenom na prsima, samo zato ne bi li se odrekao šehadeta. Kada više nije mogao govoriti on je dizao prst potvrđujući tevhīd. Mučeni su bili i **Ammar ibni Jasir** i njegova majka **Summeja** koja je podlegla kao prvi šehid u islamu. Mučen je i **Habbab ibni Eret**. Najviše su u mučenju muslimana učestvovali mekkanske kolovođe: **Ebū Džehl, Umejje ibn Halef, Ebū Leheb, Ummi Džemîl**.

Svi ovi napadi na muslimane došli su od svih značajnijih mekkanskih, pogotovu aristokratskih porodica, iako su mnogi muslimani bili iz njihovih redova. Bez obzira na to često su roditelji, braća i sestre bili najžešći neprijatelji muslimana.

Dok su muslimani pozivali u islam tajno i dok su pozivali samo vjeru u Boga, nisu toliko bili napadani od mušrika. Međutim, kada su pošli govoriti da je obožavanje idola zabluda i da je vjerovanje Arapa u prošlosti težak grijeh, nastali su teški otpori i najžešće reakcije pa čak i protiv samog Muhammeda (a.s.). Ipak, prije pristupa islamu **h. Omera**, u islam je pristupilo četrdesetak muslimana. Poslanika nije zaobišla sudbina ostalih muslimana. Ebū Džehl mu zabrani javno moliti, pogotovu, u dvorištu Ka'be. Kad ga on ne posluša, on prosu po njemu devina crijeva i želudac dok je činio sedždu. Proganjanja, napadi, uvrede i ubistva muslimana postaše dnevna pojava. Dok su se jednom muslimani molili u haremu Ka'be, mušrici ubiše **Haris ibni Ebi Haleha**. Kada su **h. Hamzu**, Muhammed (a.s.) amidžu, obavijestili o Ebū Džehlovim uvredama i napadima na Muhammeda (a.s.), on nakon što obavi tavāf oko Ka'be, ode pravo Ebū Džehlu sav bijesan, udari ga gvozdenim lukom i reče: **- Šta ti misliš da smo mi napustili Muhammeda. Pazi što ću ti reći. I ja sam prešao na njegovu vjeru. Ako se ti ili bilo ko drugi usudi, neka mi samo izađe na mejdan!**

Ebū Bekr i Ammar ibn Jasir su svoje kuće pretvorili u džamije pa su u njima učili Kur'an. Mekkanski mušrici kriomice, jedan od drugog, dolazili su pred kuću Muhammeda (a.s.) i slušali učenje Kur'ana te su jedni drugima rekli: **- Nije fajde braniti narodu dolaziti, ako se mi sami ne možemo suzdržati da ne dođemo**, te obećaše jedni drugima *"nećemo više dolaziti"*. Tako su tri noći jedni drugima obećavali a svaki puta pono-

vo se vraćali. Sve žešći napadi prisilili su Muhammeda da se skloni u kuću **Erkama ibn Erkama** iz koje će djelovati. Ebū Talib nikada nije prestao štititi Muhammeda (a.s.), iako nikad nije primio islam. Jednom mu Kurejšije pošalju predstavnike koji mu narede da se odluči između dvije mogućnosti: ili spriječite Muhammeda u djelovanju, ili im ga izručite. Ukoliko tako ne postupi, neće mu vjerovati da je pristaša stare vjere. Jedan od njih reče: **- Daj da ubijemo Muhammeda, jer je zaista nepopravljiv, a zauzvrat možeš birati kojeg god hoćeš od naših sinova, ako ćeš i najljepšeg i najpametnijeg, pa ga posvoji.**

Ebū Talib se nasmija: **- I to je veoma pravedno, moga sina da ubijete, a ja zauzvrat vašega da hranim.** Na stalne pritiske mušrika na Ebū Taliba, on se obraća Muhammedu (a.s.) s molbom da popusti u misiji, na što mu Muhammed (a.s.) odgovara: **- Zar me se i ti, amidža, odričeš? Kunem ti se Onim kojemu duša moja pripada, sve da mi podare sunce u desnu a mjesec u lijevu ruku, ne bih se odrekao svoje zadaće, ako me čak i ti napustiš, ostaje mi Bog, moj Gospodar, a On mi je dovoljan."** Na to Ebū Talib odgovori Mekkelijama da mogu činiti što im je volja, ali dok je živ neće napustiti svog bratića.

To pitanje Muhammed (a.s.) misije razmatra se u *Mekkanskom parlamentu, Darun-Nedvetu*, gdje se zaključuje da se Muhammedu (a.s.) požali **Utbe ibni Rebia** (posljednji pokušaj pregovora): **- Muhammede, poznamo te oduvijek kao razumna, dobra, milostiva čovjeka. Nikome nisi nikada zla učinio. Ne treba da ti kažem koliku su pometnju tvoje propovijedi u javnost unijele. Iskreno mi reci, šta smjeraš i čemu sve to? Želiš li možda novaca? Jamčim ti da će ti grad skupiti koliko tražiš. Hoćeš li žena? Uzmi najljepše djevojke u gradu i budi uvjeren da ćemo ti dati za pravo. Hoćeš li da te postavimo na čelo vlade? Spremni smo te birati za našeg poglavara, ali pod jednim uvjetom: 'Ne diraj u našu vjeru i društvenu osjetljivost.' Ne govori da su naši idoli i svi mi koji ih poštujemo, pa čak i naši preci, osuđeni na vječiti oganj pakla. Ako se osjećaš bolesnim, naći ćemo ti ponajbolje iscjelitelje duha i tijela. Ali zaista ne trpimo nemire i trvenja u krilu našeg društva i našega grada.**

Umjesto odgovora Muhammed (a.s.) mu prouči 13 ajeta iz XLI sure *Fussillet.* Poslije slušanja Kur'ana, Utbe se našao u duševnom stanju da je pomislio da će ga grom udariti i zato preklinjaše Muhammeda (a.s.) da prekine učiti, i ode Kurejšijama rekavši im da je u toj stvari potpuno nemoćan i da čine što žele. Utbe reče:

- Tako mi moje vjere, nikad u životu nisam čuo nešto slično. Nije to ni pjesma ni govor mađioničara. To je nešto što u duše prodire, što osvaja. Poslušajte me i pustite toga čovjeka neka slobodno osvješćuje narod i upućuje u pravu vjeru. On će bez sumnje uspjeti i postat će ideal cijelog našeg naroda.

- On je tebe zaveo i opčinio.

- Ja sam vam otvoreno i iskreno rekao što sam svojim očima vidio i na svoje uši čuo a vi radite što znate.

Ruganje mekkanskih mušrika i podsmjehivanje Muhammedu (a.s.) i muslimanima prelazilo je sve granice. Čak su od Muhammeda (a.s.) tražili da im mjesec raskoli na dvije polovine i da im tako dokaže da je od Boga poslan. Jednog dana na ruganje, podsmijeh i

izazov sugrađana Muhammed (a.s.) dao je znak mjesecu i on se raskoli. Nakon nekog vremena, dvije polovine mjeseca opet su se stopile. Ova mu'džiza je neke navela da prime islam a drugi su optužili Muhammeda (a.s.) za magiju.

Mušrici u daljem toku povećavaju zahtjeve u odnosu na Muhammeda (a.s.). Traže od njega: da sagradi stepenice do neba; izgradi kuće od zlata; ukloni brda oko Mekke; da gradu u pustinji privede obilne rijeke; da dozove meleka koji će svima biti vidljiv i da tako dokaže istinitost svojih riječi. Na sve ovo Muhammed (a.s.) im odgovara:

- Znak moga poslanstva je Božija riječ Kur'an. Ja nisam poslan da čuda stvaram, nego da vam saopćim riječi Onoga koji je iz ničega sve stvorio. Teško onima koji pored Boga traže i druga božanstva. Ja strpljivo čekam konačnu pobjedu istine. Bog je svemoćan, sve je to u Njegovoj vlasti, a ja nisam došao ovamo činiti čuda, došao sam vas izvesti na pravi put i upozoriti vas na zlo koje prijeti onima koji se ne pokoravaju božijim zapovjedima.

Nakon ovakvih odgovora mekkanski mušrici proglase Muhammeda (a.s.) za običnog neznalicu kojem Kur'an kazuje neki kršćanin **Džebir**, zlatar sa Merve koji je slabo govorio arapski. Međutim, trgovci koji su dolazili iz Jesriba kazivali su da tamošnji Židovi, naučnici, na osnovu Jovanovog Jevanđelja govore da će se neko poslije Hrista pojaviti i njegov nauk obnoviti. Te priče i događaji jako su zabrinuli mekkanske mušrike i oni odlučiše da zabrane javno učenje Kur'ana i pozivanje u novu vjeru: "Gdje se Muhammed pojavi, treba ga ometati, a one koji budu išli za njim da čuju Kur'an progoniti i najstrožije kazniti."

28.12. PROGONI MUSLIMANA I SEOBE U ABESINIJU 615. I 616 GODINE N.E.

Sve mjere koje su poduzimali idolopoklonici nisu sprječavale Muhammeda (a.s.) da svaki dan mirno i strpljivo nastavlja rad prelazeći preko uvreda i napada u haremu Ka'be i svojim pristalicama uči i tumači Kur'an. Muhammed (a.s.) je u haremu učio Kur'an poluglasno tako da su ga muslimani čuli, a idolopoklonici nisu. Mušrici su živjeli u kontradikciji. S jedne strane su se mnogo plašili Kur'ana, a s druge su željeli slušati kada se uči. Zato **Abdullah ibn Mesud** dođe jedan dan u Ka'bu i prouči pred svim mekkanskim prvacima 55. suru, *Er-Rahmān*. Tada su svi navalili na njega a on uzvrati: **- Neka je slavljeno ime Onoga koji je pun veličanstva i milosrđa**. I složio se pod udarcima nevjernika. Mušrik **Seid ibn El-As** udario je rođenog sina **Halida** i razbio mu glavu. Sutradan idolopoklonici donesu zaključak da treba poduzeti najstrožije mjere protiv muslimana i uopće protiv širenja nove vjere. Da bi izbjegli međusobne svađe i povode krvnoj osveti, slože se u tome da svaka porodica progoni svoje otpale članove, a gospodari svoje robove. One koji nemaju porodice i druge zaštite može progoniti ko prvi stigne. Na brežuljku Remza pobiju nekoliko stubova za koje su vezali muslimane i po najžešćoj sunčanoj žegi vezali su nesrećne žrtve gole i gologlave, **Sumejju Bilala Habešiju, Jasira Ereta**, i tu ih tukli i mučili.

Poslije toga naredi Muhammed svima onima koji su bili bez jake porodične zaštite da se sklone u Abesiniju.

- Pođite u Abesiniju ako možete i ako želite. Tamo vlada kralj na čijem području nema tlačenja, to je zemlja istine. Ostanite tamo sve dok Bog ovdje ne učini život podnošljivim i dok ne stigne Božija pomoć.

Sutradan u ranu zoru, pred kraj pete godine poslanstva, 615. godine, krenu 12 muškaraca i četiri žene, među kojima i Rukajja Poslanikova kćerka, predvođeni Usman ibn Afanom, put Abesinije. Sa obale Crvenog mora povezla ih je jedna abesinska trgovačka lađa u prijestonicu, **Negusa**, gdje su bili vrlo lijepo primljeni. Kada su ostali muslimani u Mekki saznali da su njihova braća lijepo primljena u Abesiniji, i druga grupa se u dogovoreno vrijeme i nečujno pođe spremati za iseljenje u Abesiniju. Slijedeće, godine 616., veća grupa od osamdesetak muškaraca i žena, predvođena **Džaferom ibn Ebi Talibom**, odseli se u Abesiniju. Tako su u Mekki ostali Muhammed (a.s.), Ebū Bekr, Alija, najjači muslimani i oni sa jakom porodičnom zaštitom.

Ima povjesničara koji tvrde da je Džafer nosio pismo i poruku Muhammeda (a.s.) za Negusa. Kada su mekkanski mušrici, zakleti neprijatelji islama i muslimana, saznali da su muslimani u Abesiniji lijepo i toplo primljeni, i oni spreme svoju dvojicu uglednih prvaka, **Abdullaha ibn Rebiu** i **Amr ibn El-Asa**, da od Negusa traže izručenje i povratak mekkanskih bjegunaca. Amr ibni As, koji će kasnije postati osvajač Egipta, govori kralju Negusu da se u Mekki pojavio jedan "opasan vjetrogonja i mađioničar (sahir) koji je posijao razdor među jednokrunu braću, pripovijedajući neku novu vjeru koja nema ničeg zajedničkog ni s hrišćanskom ni s jevrejskom vjerom. Našlo se nekoliko lakoumnih ljudi i žena koji su pristali uz njega i, od straha pred kaznom bogova, pobjegli iz svoje domovine". Dakle, da ovi nesretnici ne bi novom vjerom okužili i njegovu zemlju i da čuvari tradicija Časnog hrama mogu po zasluzi kazniti ove odmetnike, ukoliko se ne bi pokajali, Amr moli kralja da ih izruči i povrati u njihovu domovinu. Negus je bez obzira na sugestije savjetnika, želio da čuje i muslimane, prije nego što odluči kako će s njima postupiti. **- Kakva je ta nova vjera radi koje ste napustili svoju pradjedovsku**, pitao je Negus muslimane. Džafer na briljantan i diplomatski način odgovora u ime muslimana: **- Naš narod je ogrezao u tami neznanja i iskvarenosti i mjesto vjere u Boga klanja se drvenim idolima. U to nam Bog posla čovjeka iz našega plemena i još od djetinjstva zbog svojih vrlina među nama cijenjena, El-Emina. On nam je objasnio u ime Boga Jedinoga, da vjerujemo u Jednog i pravog Boga, da činimo dobra djela i dijelimo milostinju, da budemo iskreni i stalni na riječi, da budemo blagi i dobri prema svojim roditeljima i susjedima i da izbjegavamo silu i opačinu. Zabranio nam je sa ženama vanbračno općiti i u sirotinjska prava dirati. Mi smo mu povjerovali, ali naši zemljaci koji se klanjaju okrutnim i lažnim bogovima ustali su protiv nas, mučili nas i progonili. Mi smo se sklonili u tvoju zemlju i pod tvoju zaštitu, dok dođe Božija pomoć. Ti nas sigurno nećeš izručiti ponovnom nasilju okrutnih idolopoklonika. Tako nam je rekao Resulullah i naš učitelj!** Negus je potom zaželio da čuje nešto iz Kur'ana na što je Džafer proučio nekoliko ajeta iz sure *En-Nisa.* Nakon slušanja Kur'ana kralj reče: **- To su riječi istoga Onoga koji je Hristu govorio, pa bih želio čuti kako vaš Kur'an govori o Hristu i Džafer mu prouči 171. i 172. ajet iste sure.**

- Između toga i onoga što naša vjera uči o Hristu, nema nikakve razlike. Stoga, vi muslimani, ostanite ovdje koliko hoćete i vi ste pod mojom zaštitom.

28.13. RUKANA I H. OMER PRELAZE NA ISLAM

Prelazak **Rukane** i **h. Omera** na islam bio je veliki događaj i dobitak za islam i muslimane. Rukana je bio poznati hrvač, toliko velik i jak da je mogao stajati na kravljoj ili devinoj koži koju su ljudi mogli natezati na sve strane, a da se on ne bi pomakao sve dok se koža ne bi sasvim razderala. Jednom, dok je Rukana čuvao stado ovaca, naiđe pored njega Muhammed (a.s.) i pozva ga u islam. Po jednoj verziji Rukana je u cilju potvrde misije zatražio od Muhammeda (a.s.) da zapovijedi drveću da hoda. Muhammed (a.s.) mu odgovori: **- Idi onom drvetu i reci mu neka se pokrene i stane uz ono drugo stablo**. Kretanje drveta ne potaknu Rukanu, već predloži Resulu borbu prsa u prsa i stoga mu obeća preći na islam ako ga uspije pobijediti. Zahtjev Rukane o hrvanju Muhammed (a.s.) prihvati pod uvjetom: **- Uredu, ali ukoliko te pobijedim, uzimam ti trećinu stada.** Nakon što je tri puta pobijeđen, Rukana stade plakati da je izgubio cijelo stado, a bojaše se šta će mu žena reći. Muhammed (a.s.) mu reče: **- Ne boj se, dovoljno je što si poražen, neću od tebe tražiti još i sve tvoje blago. Uzmi ga i idi s Bogom.** Ganut tim postupkom Rukana usklikne: **- Priznajem te za Božijeg Poslanika i pristupam vjeri tvojoj.**

Prelazak na islam **h. Omera** iz ugledne porodice **Benu Adi ibn Ka'ba** iz plemena Kurejš, iz porodice u kojoj su ne samo muškarci već i žene prije islama znale čitati, *"predstavlja jedinstvenu stranicu u povijesti svijeta i blistavu stranicu u historiji islama. Omerov slučaj pruža nesravnjivu stranicu vjerske psihologije kojoj u historiji nema primjera"*, piše **Renan** koji ne voli ni islam ni Muhammeda. Omer kao glava porodice, član vijeća deseterice grada-države-Mekke, bio je ogorčeni neprijatelj islama i Muhammeda (a.s.). Kao naprasit i ohol čovjek prije primanja islama bezobzirno je progonio sve njegove pristalice a njegov izgled i hrabrost činili su da bude čovjek kojeg se okolina bojala. Nakon neuspjele intervencije mekkanskih mušrika kod Negusa, bilo je posve jasno da se širenje nove vjere može spriječiti samo ako se ubije Muhammed (a.s.). Zbog toga njegovu glavu ucijene na 100 deva i dva puta toliko oka srebra. Omer, sin **El-Hattabov**, primio je na sebe tu zadaću i golom sabljom u ruci pošao da se obračuna s Muhammedom i njegovom "sektom".

Na putu se sretne sa svojim prijateljem **Nuajmom** kojemu povjeri kuda ide i šta namjerava. Nuajam ibni Abdullah koji je prije tajno primio islam, reče Omeru: **- Tako ćeš samo povećati razdor u gradu i izazvati sukob s Muhammedovom rodbinom i prijateljima. Nego najprije ti sredi stvari u vlastitoj obitelji, a onda se primi brige oko gradskih problema, a tvoja rođena sestra i zet prešli su na islam. Strast te goni, Omere, pazi šta radiš. Znaš li da potomci Abdul-Mutalibovi neće dopustiti da Muhammed ostane neosvećen. U kuću tvoga zeta Sejd ibn Zejda i sestre Fatime dolazi svaki dan Habbab ibn Eret i poučava ih novoj vjeri i sada je kod njih.**

Omer se razbjesni i smjesta ode kući sestre i zeta koji su sa Habbabom učili Kur'an. Sestra i zet sklone **Ereta** a Omer kao bijesan tigar obrati se sestri i zetu riječima: **- Vi ste**

pristalice Muhammeda, i nasrnu na Sejda, i stade ga tući. Fatima obavije ruke oko vrata mužu i oboje poviču: **- Mi smo muslimani, Bog je jedan, Muhammed je njegov poslanik. Mi smo prešli na islam i ne kanimo ga se odreći a ti radi što ti je volja.** Umjesto zeta, Omer rani svoju sestru. Sva oblivena u krv, Fatima je sakrivala listove Kur'ana da se ne uprljaju. **- Pokažite mi šta ste čitali**, grmio je Omer. **- Obećaj da nećeš poderati i oskrnaviti!**, zahtijevali su oboje. **- Očisti se i uzmi abdeset i onda ćemo ti dati. Sada si prljav i nemaš pravo dotaći svete listove.**

Kada je o svemu razmislio i vidio ranjenu sestru, Omera obuze grižnja savjesti i on postade drugi čovjek, četrdeseti musliman. Izađe iz sobe i ode se očistiti, a nakon nekoliko trenutaka vrati se čist tijelom i duhom sa željom da se upozna sa vjerom zeta i sestre. Sestra dade nekoliko listova i Omer prouči nekoliko ajeta iz sure *Ta-Ha*. Kada je proučio, Omer uskliknu: **- Ovo je prekrasno, veličanstveno. Kako je to divno i plemenito!** Učitelj Habbab nije se više imao razloga skrivati, već se pojavi pred njima i reče: **- Kunem ti se da je još jučer Resulullah molio Allaha (dž.š.) da podupre islam obraćanjem Ebū Džehla ili Omera. Nadam se da će tebe dopasti ta čast. Boj se Boga, Omere.** Omer odmah kao preporođen upita gdje se nalazi Poslanik i onako pod oružjem ode Erkamovoj kući i zakuca na vrata. Poslanika obavijestiše i on reče: **- Ne bojte se, neka samo uđe**, i sam pođe u susret Omeru.

- Šta te je ovamo dovelo sine El-Hattabov? Zar ćeš istrajavati na krivome putu sve dotle dok te ne stigne Božija kazna.

- Bog je Jedan, a Muhammed Njegov Poslanik, klicao je Omer.

- Allahu ekber!, uzvrati Muhammed (a.s.).

Pošto je vrijeme bilo za salat koji je Resul običavao obaviti u kući, Omer reče: **- Nema razloga da se ovdje krijemo, hajdemo pred Ka'bu.**

Cijeli grad u čudu je gledao povorku koja se slobodno kretala prema Ka'bi, a čudu nije bilo kraja kad su ugledali Omera da čuva stražu. Čim je primio islam, Omer je to ispričao dajdži Ebū Džehlu što ga je silno kosnulo.

28.14. TROGODIŠNJA IZOLACIJA I SVEOPĆI BOJKOT MUSLIMANA OD 616. DO 619. G.N.E.

Nakon što je primio islama i Omer je uz Resula dolazio i u Haremu Ka'be klanjao namaz. Omer je svaki dan prijetio mušricima: **- Samo kad nas bude tri stotine muslimana, protjerat ćemo mi vas, nedostojne, iz Božijeg hrama.** Kada nisu mogli povratiti muslimane iz Abesinije i zaustaviti širenje islama, mekkanski mušrici odlučiše primijeniti novu, do tada nekorištenu, taktiku - zavesti sveopći bojkot protiv muslimana. U tu svrhu oni osnovaše 616. godine *Ligu zavjerenika*, koja će u svemu i svugdje bojkotirati potomke Abdul-Mutalibove. Bojkot se sastojao u tome da se ništa ne kupuje od muslimana niti da se njima prodaje, da se svaka vrsta komunikacije sa muslimanima prekine, da se protiv njih zavede ekonomska, privredna, socijalna i sveopća društvena blokada. Bilo je zabranjeno sjediti s muslimanima, ulaziti u trgovačke ili bračne odnose, sklapati mir s njima dok ne izruče Muhammeda, kako bi ga mogli smaknuti.

Ovaj ugovor mušrici objese u Ka'bu. Držali su da će te drakonske mjere prisiliti Ebū Taliba i njegove rođake da napuste Muhammeda (a.s.). Umjesto toga, Ebū Talib, mnogi njegovi rođaci, Muhammed (a.s.), h. Hadidža i muslimani, povukoše se u mjesto Šib Ebi Talib u kome u potpunoj izolaciji i najvećoj oskudici, gladni i žedni, ostadoše skoro tri godine. Ono što su sa sobom od hrane i namirnica ponijeli ubrzo su potrošili. Neki rođaci iz Mekke u najvećoj tajnosti slali su im hranu.

Nakon nepune tri godine dolazi do prekida blokade. Izopćenju je došao kraj pod nekoliko sretnih okolnosti. Protiv bojkota su bili humaniji i razumniji ljudi. Bojkotu muslimana suprotstavljali su se i trgovci koji su zbog toga trpili. Muhammed (a.s.) izjavi da će crvi izgristi tekst ugovora u Ka'bi. Velikim čudom samo su pošteđena imena Boga i Njegovog Poslanika. Sumnjičavi Kurejšije ne primiše islam, ali prekinuše sveopšti bojkot muslimana 619. godine.

28.15. PUT U TAIF 619. G.N.E.

Nekoliko mjeseci, po svršetku sveopćeg bojkota, desila su se dva teška događaja u životu Muhammeda (a.s.). Bila je to smrt amidže Ebū Taliba i žene h. Hadidže. Stoga je ta godina proizvana *Senetuhuzn ili godina žalosti*. Stanje u Mekki toliko se pogoršalo da su pošli napadati i Poslanika. U takvoj situaciji Muhammed (a.s.) je sa **Zejd ibn Harisom** odluči napustiti Mekku i naseliti se u Taif, mali grad, udaljen dva dana hoda istočno od Mekke. Stanovnici Taifa pripadali su plemenu Sekif i bili su u bliskom srodstvu sa potomcima Abdul-Mutalibovim. Po majčinoj liniji, Muhammed (a.s.) u Taifu je imao rođake pa se stoga i nadao da će naići na lijep prijem i da će tamo naći utočište. Muhammed (a.s.) imao je u Taifu veliki uticaj, jer je iz svoje zalihe novca posuđivao novac Taifcima. Međutim, kada je stigao u Taif, nakon kratke diskusije sa prvacima plemena, Muhammed (a.s.) morao je napustiti grad. Razdražena i nagovorena svjetina progonila ga je najpogrdnijim riječima, psovkama i kamenjem. Muhammeda (a.s.) su odbila su tri mjesna poglavara s kojima je bio u daljem srodstvu. Prvi ga je grubo odbio, druga dvojica ga ismijaše u brk, a sva trojica mu zapovijediše da što prije napusti grad. Muhammed (a.s.) ih zamoli da ne kažu zašto je dolazio, no oni na njega nahuškaše robove i ulične derane. Tako Muhammed (a.s.) zadobi rane i s velikom mukom uspije se skloniti u neki vrt, u predgrađu Taifa, koji je pripadao Mekkancima. Muhammed (a.s.) nije imao otvorena vrata povratka u Mekku. Božijeg poslanika primi pod svoju zaštitu **Mutim ibn Adij**, moćan i ugledan Kurejšija koji sa naoružanom pratnjom zaštiti Muhammeda (a.s.) koji sedam puta učini tavāf oko Ka'be. Od tada je Muhammed (a.s.) živio dosta povučeno, pokazujući se s vremena na vrijeme u javnosti i propovijedavajući nauk islama blago i ubjedljivo, a suzdržavajući se od napada na idolopoklonike i njihova božanstva.

Nemoj ružiti božanstva koja oni prizivaju pored Boga, jer bi oni, u svome neznanju, mogli huliti Allaha **(6:108.)**

وَلَا تَسُبُّوا الَّذِينَ يَدْعُونَ مِن
دُونِ اللَّهِ فَيَسُبُّوا اللَّهَ عَدْوًا بِغَيْرِ عِلْمٍ كَذَٰلِكَ زَيَّنَّا لِكُلِّ أُمَّةٍ
عَمَلَهُمْ ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّهِم مَّرْجِعُهُمْ فَيُنَبِّئُهُم بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ

28.16. SASTANCI NA AKABI 620.,621. I 622. G.N.E.

Pored svih teškoća i opasnosti Muhammed (a.s.) nije prestajao pozivati na islam. U danima hadžiluka dolazio je među hodočasnike i govorio im: - **Ljudi! Bog vam zapovijeda da vjerujete samo u Njega, a sva druga božanstva odbacite, da vjerujete u moje poslanstvo i da me pomognete da ispunim svoju misiju. Bog će vas za to nagraditi.**

U stopu ga je pratio amidža Ebū Leheb i govorio narodu: - **Ne vjerujte mu, on je mađioničar, on je teško uvrijedio naše bogove, Lata i Uzaa.** Samo u toku jedne godine 620., desete godine poslanstva, primio petnaest grupa stranih hodočasnika u blizini Mekke. Poslanik je od svake grupe tražio savezništvo i ulazak u islam. Tražio je da ga štite i brane ako krene u tuđinu: - **Štitite me i slijedite moja uputstva, pa ćete zagospodariti susjednim carstvima, perzijskim i bizantskim.** Svako od petnaest plemena drukčije ga je dočekalo, jedno grubo, drugo hladno, treće podsmješljivo, ali svi do jednoga odbojno. Konačno, koncem marta 620. godine Resul je naišao na Akabi, nadomak klanca od Mekke prema Medini, na šest Medinaca iz plemena Hazredž. Zaneseni Resulovim učenjem Kur'ana i njegovom blagom i ubjedljivom riječju jesribski hodočasnici izjave da primaju vjeru u Jednoga Boga i Njegova Poslanika. Na rastanku se dogovore da se dogodine za vrijeme hadždža sastanu na istom mjestu.

Slijedeće godine 621., Muhammed (a.s.) se po drugi put sastao na Akabi sa dvanaest jesribskih muslimana: šest prošlogodišnjih, četiri nova i dva iz plemena Evs. Ova dva plemena bila su u međusobnoj smrtnoj svađi i zavadi: - **Naš narod je isuviše rastrgan unutarnjim sukobima, niko ga ne može spasiti nego Bog, posredstvom tebe. Obećavamo da ćemo nastojati u tom smislu djelovati i da ćemo pozvati narod, da prihvati ono što smo i mi prihvatili. Zato ni Hazredž nije prihvatao imama iz Evsa niti oni od njih i zato im je Resul poslao imama iz Meke, Mūsāb ibn Umejra.** O odnosima između Evsa i Hazredža Kur'an kaže:

وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا وَاذْكُرُوا
نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ كُنْتُمْ أَعْدَاءً فَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ
فَأَصْبَحْتُمْ بِنِعْمَتِهِ إِخْوَانًا وَكُنْتُمْ عَلَىٰ شَفَا حُفْرَةٍ مِنَ النَّارِ
فَأَنْقَذَكُمْ مِنْهَا كَذَٰلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ

Tada su ovih dvanaest muslimana na Akabi položili zakletvu Resulu:

- **Slušat ćemo i pokoravati se u dobru i u zlu, u zadovoljstvu i u nezadovoljstvu. A ti ćeš nas voliti više nego druge. Nećemo poreći pravo zapovijedanja onom ko tu dužnost preuzme. Nećemo se bojati ničijeg prijekora ni prezira ako radimo za stvar Božiju. Zaklinjemo se da nećemo priznati drugoga Boga, da nećemo krasti, nećemo činiti blud, nećemo ubijati djecu našu, nećemo širiti klevete među nama, te ćemo te podržati u svakom činu.**

Na tu zakletvu Muhammed (a.s.) im reče: - **Ako se budete držali ove zakletve, vaša nagrada bit će Džennet. Ako je pak prekršite na bilo koji način, Bog će vas kazniti ili vam oprostoti.** Misionar u Medini, Resulov prijatelj, radio je predano i uspješno tokom čitave godine, a kad se po isteku godinu dana vratio u Mekku mogao je izjaviti Poslaniku da su većina medinskih porodica muslimani i da nije bilo u Medini kuće u kojoj bar neko nije bio musliman. Slijedeće 622. godine po dogovru među 500 medinskih hadžija bijahu i 73 muslimana, 71 muškarac i 2 žene. Po dogovoru opet su se našli na Akabi. Muhammeda (a.s.) je pratio amidža **h. Abbas**, koji još nije bio primio islam. S obzirom na slabi razvoj islama u Mekki i na ogorčeni otpor Mekkelija, medinski muslimani su predlagali da se Muhammed (a.s.) i svi muslimani presele u Medinu. H. Abbas se tome odlučno usprotivio sa tvrdnjom da bi to bila objava rata cijeloj Arabiji a ne samo Mekki: - **Vi znate dobro da se Muhammed sada nalazi u svojoj zemlji i među svojima i da će ga njegov rod štititi. On, međutim, namjerava napustiti Mekku i preseliti se k vama. Ako ste sigurni da možete održati riječ i zaista ga štititi, onda se to i obavežite. Ako ga pak mislite napustiti nakon što je zbog vas ostavio vlastiti narod, onda ga radije ne pozivajte.** Medinelije spremno odgovoriše: - **Shvatili smo te riječi ali želimo čuti i samog Muhammeda.** Resul im prouči nekoliko ajeta a zatim reče: - **Zahtijevam da me štitite kao što štitite svoje žene i djecu.** Na to ovi odgovoriše: - **Kunemo ti se ovim koji te je poslao i obdario sposobnošću da vidiš istinu da ćemo te štititi kao i naše vlastite štićenike.** Nisu se pokolebali da će ga štititi makar morali ratovati sa cijelim svijetom. No, jedan Medinelija postavi pitanje: - **Poslaniče Božiji, mi smo u savezu sa Židovima vašega grada, ali odreći ćemo se toga saveza. Ali što, ako ti Bog dade pobijediti neprijatelje svoje: 'Zar ćeš nas onda napustiti i vratiti se u zemlju svoju'?** Muhammed (a.s.) se osmjehne i odgovori: - **Vaša krv je i moja krv, vaša slabost je i moja slabost. Ja sudjelujem u vašim pothvatima, vi u mojim. Borit ću se protiv koga se vi borite, bit ću u miru s kim ste i vi u miru.** Kad su za ovo čuli mekkanski mušrici, poslali su Medinelijama izaslanstvo u povodu ovog dogovora. Muslimani su to opovrgnuli. Tako su muslimani dobili mogućnost da učine hidžru u Medinu, umjesto seoba u Abesiniju.

28.17. ISRA I MI'RĀDŽ

Allah (dž.š.) redovito podvrgava velike ljude, pogotovu vjerovjesnike, najvećim iskušenjima, prije nego što ih nagradi. Kur'an spominje okolnosti koje su nalikovale na mi'rādž u vezi s Ibrāhīmom: *I pokazasmo Ibrāhīmu carstvo nebesa i zemlje da bi čvrsto vjerovao.* **(6:75)** i s Mūsāom: *O Mūsā, ja sam, uistinu Gospodar tvoj! Izuj, zato obuću svoju, ti si doista, u blagoslovljenoj dolini Tuva* **(20:11-14)**.

Iskušenja Muhammed (a.s.) prije mi'rādža su: tri godine tajnog pozivanja u islam, javno pozivanje prvo rodbine, zatim svih ljudi, koji će ga koštati zajedno sa svim ashabima najvećih iskušenja, patnji, belaja, progona i mučenja.

Najvećim mukama od strane mušrika, kjafira i munafika bili su izloženi čuveni ashabi **Habbab ibn Eret**, Summejja, njen sin **Ammar ibn Jasir** i **Bilali Habešija**. Summejja je

podlegla mukama i postala prvi šehid u islamu. To je samo jedan od dokaza da odbrana islama u svakom vremenu traži šehide. Iza toga slijede kolektivni progoni muslimana u Abesiniju, tri godine totalne ekonomske i apsolutno potpune blokade i izolacije bez ikakvih uvjeta za život, gdje su umjesto vode, slikovito kazano, pili jutarnju rosu u mjestu Šib, usred pustinje. Zatim Muhammedu (a.s.) poslije izolacije u godini žalosti, Senetu-l-huzn, umiru amidža Ebū Talib i žena h. Hadidža. Tome treba pridodati frontalni napad na njega koji su izvršili stanovnici i prvaci Taifa. Ipak, za vrijeme hodočašća Muhammed (a.s.) 620., 621. uspostavlja kontakt sa medinskim hodočasnicima, kontakt od kojih neki iz plemena **Hazredž** a kasnije i plemena **Evs** postaju muslimani.

Kada se većina muslimana nalazila u abesinskom izgnanstvu, kada Muhammedu (a.s.) umiru dva najvjernija prijatelja i zaštitnika u životu, i kada je izgubio svaku podršku u Mekki, dešavaju se susreti na Akabi i Isra i mi'rādž ili noćno putovanje. O noćnom putovanju direktno govori prvi ajet sure *Isra*: *Hvaljen neka je Allah onaj koji je u jednom času noći proveo svoga roba iz Hrama svetog (Mesdžidu-l-harama) u Hram daleki, čiju smo okolinu blagoslovili, kako bismo mu neka znamenja naša pokazali. On uistinu sve čuje i sve vidi.*

سُبْحَٰنَ ٱلَّذِىٓ أَسْرَىٰ بِعَبْدِهِۦ لَيْلًا مِّنَ ٱلْمَسْجِدِ ٱلْحَرَامِ
إِلَى ٱلْمَسْجِدِ ٱلْأَقْصَا ٱلَّذِى بَٰرَكْنَا حَوْلَهُۥ لِنُرِيَهُۥ مِنْ ءَايَٰتِنَآ ۚ إِنَّهُۥ
هُوَ ٱلسَّمِيعُ ٱلْبَصِيرُ

Po ovom ajetu vidi se da je Muhammed (a.s.) imao mi'rādž svim svojim bićem, duhovnim i misaonim, osjećajnim, voljnim i fizičkim. Po nazivu sure *Isra - Noćno putovanje* vidi se da se mi'rādž zbio noću. Riječ **mi'rādž** znači - **ispeti se u visinu, uzdignuti se na visinu, dostići najvišu vjersku duhovnu, moralnu i poslaničku tačku u životu**: *Uči ga Muhammeda razboriti (melek Džibril, koji se pojavio u istinskom liku svome na obzorju najvišem, zatim se približio, pa nadnio, blizu koliko dva luka ili bliže i objavio robu Njegovu ono što je objavio, srce nije poreklo ono što je vidio (Muhammed) pa zašto se prepirete s njim ono što je vidio!*

On ga je i drugi put vidio, kod Sidretul-muntehaa, kod koje je džennetsko prebivalište, kad je Sidru pokrivalo ono što je pokrivalo pogled mu nije skrenuo, nije prekoračio, vidio je najveličanstvenija znamenja svoga Gospodara **(53:1-18)**.

وَٱلنَّجْمِ إِذَا هَوَىٰ ۝ مَا ضَلَّ صَاحِبُكُمْ وَمَا غَوَىٰ ۝ وَمَا يَنطِقُ عَنِ
ٱلْهَوَىٰٓ ۝ إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْىٌ يُوحَىٰ ۝ عَلَّمَهُۥ شَدِيدُ ٱلْقُوَىٰ ۝ ذُو مِرَّةٍ
فَٱسْتَوَىٰ ۝ وَهُوَ بِٱلْأُفُقِ ٱلْأَعْلَىٰ ۝ ثُمَّ دَنَا فَتَدَلَّىٰ ۝ فَكَانَ
قَابَ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنَىٰ ۝ فَأَوْحَىٰٓ إِلَىٰ عَبْدِهِۦ مَآ أَوْحَىٰ ۝ مَا كَذَبَ
ٱلْفُؤَادُ مَا رَأَىٰٓ ۝ أَفَتُمَٰرُونَهُۥ عَلَىٰ مَا يَرَىٰ ۝ وَلَقَدْ رَءَاهُ نَزْلَةً

أُخْرَىٰ ﴿١٣﴾ عِندَ سِدْرَةِ ٱلْمُنتَهَىٰ ﴿١٤﴾ عِندَهَا جَنَّةُ ٱلْمَأْوَىٰ ﴿١٥﴾ إِذْ يَغْشَى
ٱلسِّدْرَةَ مَا يَغْشَىٰ ﴿١٦﴾ مَا زَاغَ ٱلْبَصَرُ وَمَا طَغَىٰ ﴿١٧﴾ لَقَدْ رَأَىٰ مِنْ
ءَايَٰتِ رَبِّهِ ٱلْكُبْرَىٰ ﴿١٨﴾

Šta je dakle, od mu'džiza vidio na mi'rādžu Muhammed (a.s.). Prije svega, njegov mi'rādž je najveći mi'rādž ili uzdignuće od svih vjerovjesnika. Mi'rādž Muhammeda (a.s.) kao i svakog drugog vjerovjesnika spada u mu'džize. Nikada niko nije bio bliže Allahu (dž.š.) kao Muhammed (a.s.) na mi'rādžu. Na mi'rādžu je Muhammed (a.s.) vidio meleka Džibrili Emina u njegovom naravnom liku ili prirodnom obliku. Iz svijeta Gajba vidio je na mi'rādžu Džennet, džehennem, nagrade i kazne, te meleke.

Buharija i Muslim o mi'rādžu prenose da se vjerovjesnik jedne noći nalazio sām kod kuće ili u haremu Ka'be - kad mu je pristupio Džibril zatim mu rasporio grudi i očistio srce a potom ga *burak (Berk)* povede na nebo. Na svakom od sedam nebesa upozna po jednog vjerovjesnika, na prvom: Ādema, na drugom Jahjāa i Isāa, na trećem Jūsufa, na četvrtom Idrīsa, na petom Hārūna, na šestom Mūsāa i na sedmom Ibrāhīma (a.s.). On se uspe još više, tamo otkud je čuo zvuk božanskog pera koje piše božanske odluke i sudbinu. Tada ga Džibril dovodi do granice koju melek ne smije prekoračiti. Tako Muhammed (a.s.) posjeti granično stablo i stiže do najviše duhovne spoznaje, vjerske moralne i visinske tačke, *sidretu-l-munteha*, do koje je ikada jedan čovjek stigao.

On na mi'rādžu vodi razgovor sa Allahom (dž.š.) koji je tekao u formi namaza i Muhammed (a.s.) je pred Allahom izgovorio: *Allahu ekber.* Govor započinje na kijamu a završava na sedždi i tešehudu sa pozdravom Ettehijjatu. Na povratku s mi'rādža Muhammeda dočekuju, pozdravljaju i priznaju svi vjerovjesnici koji za njim klanjaju kao za imamom. Za sam mi'rādž Muhammed (a.s.) kao mu'džizu odgovara- *ūridže bī - uzdignut sam u visinu,* a za sve detalje na mi'rādžu odgovorio je: *Svjetlo kako da ga vidim.*

Mi'rādž Muhammeda (a.s.) spada u mu'džize svih vjerovjesnika i to je njegova najveća mu'džiza poslije Kur'ana i ummeta islama. Mi'rādž je istovremeno nagrada Muhammedu (a.s.) i svim muslimanima. Tajna Poslanikovog mi'rādža poznata je isključivo Allahu (dž.š.), a s druge strane mi'rādž je nastavak ranije prakse svih vjerovjesnika, ali on je i odgovor na sve izazove i uvrede mekkanskih mušrika koji su govorili: *Nećemo ti vjerovati sve dok nam iz zemlje živu vodu ne izvedeš, ili dok ne budeš imao vrt od palmi i loze pa da kroz njeg svukuda rijeke provedeš, ili dok na nās nebo u parčadima ne oboriš, kao što tvrdiš, ili dok Allaha i meleke kao jamce ne dovedeš, ili dok ne budeš imao kuću od zlata ili dok se na nebo ne uspneš, a nećemo vjerovati ni da si se uspeo sve dok nam ne doneseš Knjigu da je čitamo: Reci: "Hvaljen neka je Gospodar moj! Zar ja nisam samo čovjek Poslanik* **(17:90-93).**

Mi'rādž (a.s.) opisuje i prenosi 45 ashaba. Mušrici su na mi'rādž reagirali poričući ga, rugajući se i ismijavajući ga i to im je povećalo nevjerovaje u srcima. Muslimani su se

ponašali poput Ebū Bekra koji je kada je čuo za događaj mi'rādža rekao: **- Tvrdim da je sve što Muhammed (a.s.) kaže, istina.**

Od tada muslimani Ebū Bekra prozvaše **Es-Sidik** kao što se on prozvao Ebū Bekr poslije udaje h. Aiše za Muhammeda (a.s.).

28.18. DAROVI MI'RĀDŽA

Pored onoga što je vidio iz svijeta gajba na mi'rādžu Muhammed (a.s.) je šehadet doživio na nivou viđenog, osvjedočenog i doživljenog.

1. Na mi'rādžu mu je naređen salat, najbitniji obred islama i prva manifestacija ibadeta.

2. Allah mu na mi'rādžu obećava šefā'at za vjernike, za nesvjesno griješne Allahove robove ummeta islama na Sudnjem danu.

3. Obećanje Dženneta za sljedbenike Muhammeda (a.s.) koji širk ne čine prema Allahu (dž.š.)

4. Po jednoj pouzdanoj predaji Muhammedu (a.s.) je u toku mi'rādža objavljena cijela sura *Fatiha* i posljednja tri ajeta sure *El-Bekare.* Svi božiji poslanici su Muhammeda (a.s.) pozdravili riječima: **- Dobro nam došao dragi Poslaniče, i dori čovječe!**

S obzirom da je Muhammed (a.s.) klanjao svim poslanicima kao imam na mi'rādžu, to njegov mi'rādž objedinjuje sve mi'rādže ranijih vjerovjesnika. Cijela sura *Isra* koja govori o događaju mi'rādža tretira i 12 fundamentalnih pitanja etike ili 12 zapovijedi: 1. obožavaj samo Jednog Boga; 2. štuj oca i majku; 3. ispuni dug i obaveze prema bližnjima, siromašnima i putnicima; 4. ne budi ni škrtica ni rasipnik; 5. ne ubijaj djecu svoju iz straha od siromaštva; 6. ne približavaj se i ne počini blud; 7. ne ubij; 8. ne prisvajaj protuzakonito imovinu siročadi; 9. drži i izvršavaj zadanu riječ; 10. ne krivotvori na kantaru i metru; 11. ne slijedi što ne znaš i postupke ludaka; i 12. ne budi ohol **(17:23-37)**.

Po mišljenju većine Isra i mi'rādž Muhammeda (a.s.) zbio se u mjesecu redžEbū, dakle, jednom od četiri *ešhuri huruma mjeseca,* 27. noći uoči *lejlei mi'rādža,* na godinu dana prije Hidžre. Ko ne vjeruje u događaj mi'rādža, on nije musliman.

28.19. HIDRŽA IZ MEKKE U MEDINU 622. GOD. N.E.

Hidrža je univerzalni i neizmjenljivi Allahov zakon, tradicija, put i sunnet svakog vjerovjesnika. Nema i nije bilo nijednog vjerovjesnika a da nije imao hidržu. Primjerice, u biti, takva je hidrža Nūha, Hūda, Sāliha, Šua'jba, Ibrāhīma, Lūta i Mūsāa. Posmatrano iz pozicije imana i islama, u odnosu na svakog muslimana, hidžra je svako svjesno, slobodno, namjerno, isključivo po svojoj slobodnoj volji, unutarnjem htijenju, savjesti i motivu, putovanje, borba, radnja, aktivnost i postupak na Allahovom putu, isključivo u ime i radi Njega. U svom iskonskom određenju, hidrža je putovanje i približavanje Allahu (dž.š.) kroz vjerovanje - *imān,* sveukupno životno organiziranje, predanost i pokornost Allahu - *islam,* samoprijegor i napor na putu istine pomoću moći, jezika, srca i imovine - *džihad,* moralno-etički sustav - *ahlak,* svjesnu slobodnu i namjernu pokornost Allahovoj

volji u formi vjerozakona - *šerijat*, činjenje dobrih djela na korist ljudi u ime Allaha (dž.š.) *amelussalihat* i napuštanje svega što je Allah zabranio i prihvatanje onoga što je naredio. Takva hidžra u svim vremenima sa jednim te istim cijem, svrhom i smislom, mada u različitim i nepnovljivim socijalno-političkim, državno-pravnim i kulturno-civilizacijskim uvjetima i okolnostima je zajednička odlika, sudbina i tradicija svih vjerovjesnika i njihovih sljedbenika.

Svi svjesni i Allahu slobodno i namjerno predani i pokorni robovi, dakle muslimanu, imaju dva zavičaja: duhovni koji se zove vjera, ideja, ideal, tradicija, kultura, etika i običaj i prostorni koji se zove mjesto rođenja, rodno selo ili rodni grad.

Kada je muslimanima ugrožen i doveden u pitanje duhovni zavičaj i kada im prijeti potpuna asimilacija u drugu vjeru, kulturu, tradiciju, običaje, način života i sistem vrijednosti ili totalni nestanak, genocid i istrjebljenje, oni su pod svaku cijenu i na svaki način dužni sačuvati svoj identitet i kontinuitet memorije. Vjeru u Allaha, predanost, pokornost i robovanje samo Njemu, pravednost, istinu, dobro, ljepotu i vjerozakon, muslimani nikada ne smiju napustiti pa makar za tu cijenu, kada se nikako ni na koji način ne mogu odbraniti, morali ostaviti i rodni zavičaj jer Allahova zemlja je i prostrana i svako mjesto na zemlji u istoj mjeri i na isti način Allahu kao Stvoritelju pripada **(29:56.)**.

يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّ أَرْضِي وَاسِعَةٌ فَإِيَّايَ فَاعْبُدُونِ

Ko se uistinu u ime Allaha iseli-hidržu učini, naći će na zemlji mnogo mjesta i slobodu; a koga kao muhadžira na Allahovom putu sustigne smrt, Allah mu garantira sigurnu nagradu.

Onaj ko se iseli Allaha radi naći će na Zemlji mnogo mjesta, uprkos svojih neprijatelja, i slobodu. A onome ko napusti svoj rodni kraj radi Allaha i Poslanika Njegova, pa ga stigne smrt, nagrada od Allaha njemu je sigurna. - A Allah mnogo prašta i milostiv je. **(4:100)**.

وَمَن يُهَاجِرْ فِي سَبِيلِ
اللَّهِ يَجِدْ فِي الْأَرْضِ مُرَاغَمًا كَثِيرًا وَسَعَةً وَمَن يَخْرُجْ مِن بَيْتِهِ مُهَاجِرًا إِلَى
اللَّهِ وَرَسُولِهِ ثُمَّ يُدْرِكْهُ الْمَوْتُ فَقَدْ وَقَعَ أَجْرُهُ عَلَى اللَّهِ وَكَانَ
اللَّهُ غَفُورًا رَّحِيمًا

Hidrža u islamu, također, afirmira i potvrđuje univerzalni islamski princip pravde, tako što za učinjenu hidržu slijedi potpuno ista nagrada muškarcima i ženama kao ravnopravnim i različitim, a ne suprotnim bićima **(3:195.)**. Iskrenost i čistota nijjeta određuju vrijednost hidrže kao i svakog drugog dijela u islamu, a ne spol. To potvrđuje i čuveni hadis koji prenosi **h. Umer** a kojim počinju skoro sve hadiske zbirke *Inneme-l e'malu binijjati*.

Ljudi putuju iz mjesta u mjesto, kreću se, preseljavaju, a samo oni koji putuju u ime Allaha, oni hidžru čine. Slikovito kazano, svi insekti imaju krila i lete, a samo pčela med

proizvodi. Tako se svi ljudi kreću a među njima samo muslimani hidržu čine. Kao putovanje i približavanje Allahu, hidžra od početka do kraja mora biti u ime Njega, po Njegovoj volji, zakonu, i od Njega na propisan način vođena. I namjera i cilj i sredstava koja služe odbrani i ostvarenju cilja moraju biti neupitna i čista. Dobro i istina, pravda i ljepota su principi svijeta, ali su zlo, laž, nepravda, nasilje i mržnja njegovo često i žilavo stanje. Kao putovanje i približavanje Allahu, hidžra je neprekidna borba za ostvarenje dobra, istine, pravde i ljepote, a negacija zla, neistine, nepravde i nasilja. Bez obzira što su dobro, istina, pravda i ljepota principi svijeta za njih se mora boriti i oni se kao takvi u mnogim situacijama mogu isključivo radom, akcijom, i borbom čuvati, braniti i dalje prenositi. Prije hidrže, ukoliko imaju mogućnosti, materijalnih sredtava, snage, oružja i vojske, muslimani se isključivo u samoodbrani kao pravednoj borbi na koju ima pravo svaki narod, moraju boriti protiv svojih neprijatelja svim raspoloživim sredstvima u zaštiti vjere, kulture, života, imovine porodice, časti i dostojanstva ummeta islama. Ukoliko nemaju snage, kao što je više nisu imali preostali muslimani u Mekki sa Muhammedom (a.s.) da zaštite svoju vjeru i identitet od asimilacije, živote i imovinu ljudi, tada im je Hidžra kao posljednje sredstvo neopozivi Allahov imperativ. Takva je bila i Hidžra Poslanika islama Muhammeda (a.s.).

Gledano univerzalno, vjerovjesnikova Hidžra je slijed, put i tradicija svih ranijih vjerovjesnika. Posmatrano povijesno, Hidžra Muhammeda (a.s.) jeste preseljenje Muhammeda (a.s.) i muslimana iz Mekke u Medinu, trinaeste godine poslanstva, septembra mjeseca 622. godine. Muhammed (a.s.) nije u medinskim hodočasnicima iz plemena Hazredž i Evs našao samo nove muslimane već i one koji će kao Ensarije primiti sve muslimane iz Mekke i one pobjegle u Abesiniju. Tako su muslimani pronašli sigurno utočište u Medini gdje su potpuno prijateljski i bratski primljeni. Već sredinom zul-hiddžeta muslimani su u malim grupicama pošli napuštati Mekku i kretati se ka Medini. Uskoro su u Mekki ostali samo Muhammed (a.s.) i njegova porodica, Ebū Bekrova i robovi porodice **h. Alije** i **h. Abbasa**.

Iz Mekke je muslimanima bilo teško izaći, jer kada su za to saznali mušrici, na svaki način su ih u tome sprječavali. Iako je Ebū Džehl na prevaru, s puta za Medinu, povratio **Aijaša ibn Rebiu**, sa izgovorom: **-Stara ti je majka sva nesretna što mora živjeti bez tebe, zaklela se da će se izlagati vrelom suncu da je prži i da se neće uopće češljati dokle god se ne vratiš**. Aijaš je volio majku i odluči da se vrati. Čim se vratio u Mekku, stavili su mu okove i bacili u izolaciju. U lance su bacili i **Hišam ibn El-Asa** da ne bi otišao iz Mekke. Obojicu ih je poslije Muhammed (a.s.) izbavio. Samo po sebi je jasno da su muhadžiri izgubili sva svoja imanja, pokretnine i nekretnine, sve osim onoga što su ponijeli. Mekkanski mušrici sebi prisvojiše svu njihovu imovinu kao ratni plijen. Ukupna pljačka nad muslimanima Mekke bila je izuzetno velika. Tako je **Suhejb Er-Rumi** u Mekki morao ostaviti veliko bogatstvo i imetak koji je stekao samo da bi slobodno otišao u Medinu.

Da bi onemogućio hidžru preostalih muslimana iz Mekke u Medinu, posebno Muhammeda (a.s.), u Mekki se u *Dari-Nedvetu* sastade Vijeće svih mekkansih prvaka

kojih je bilo između 15 i 100 da zauzmu zajednički stav i postupak prema Muhammedu (a.s.). Svi se složiše da bi izgon Poslanika mogao biti opasan i da bi Medinci s njim mogli napasti Mekku, ali ni da hapšenje i zatvaranje vjerovjesnika nije sigurno i pravo rješenje. Zato se odlučiše na podmuklo opasno i opako političko ubojstvo, ustvari, atentat na Muhammeda (a.s.) tako da se to ubistvo povjeri grupi mladića, pripadnika svih gradskih rodova i porodica, kako pleme ubijenog **Benu Hašim** ne bi moglo ratovati protiv svih plemena. Računalo se sa činjenicom da u Mekki skoro i nema više muslimana. Nadali su se da će **Benu Hašim**, po savjetu Ebū Leheba, prihvatiti cijenu krvi, a mušrici su bili spremni sve platiti, samo da se ubije Muhammed (a.s.). No, jedna tetka Poslanikova doznade za cijeli mušrički plan i smjesta izvjesti Poslanika. Muhammed (a.s.), ne gubeći vrijeme, ode Ebū Bekru, ispriča mu sve o zavjeri, te mu saopći odluku da napušta grad. Kako je Ebū Bekr takvu odluku već mjesecima očekivao, to on već bijaše nabavio dvije rasne deve za, eventualno, očekivano putovanje. Dogovore se da će se iste noći u kasno doba naći na određenom mjestu, pa zajedno krenuti prema pećini Sevr nedaleko od grada.

Ebū Bekr preuze na sebe organizaciju puta, pronalaženje vodiča i osiguranje hrane. Vodiča pronađe u **Abdullah ibn Urejkitu**, koji, premda je bio paganin, dokaza svoju vjernost vodeći Resula i Ebū Bekra zaobilaznim i manje poznatim putem sve do Medine. Poslanik i Ebū Bekr odlučiše provesti nekoliko dana u pećini prije nego što će krenuti na put. Prije izlaska iz kuće, tu noć Muhammed (a.s.) dovodi u svoju kuću h. Aliju - amidžića i zeta, da po njegovu odlasku i prijateljima ali i neprijateljima koji su mu opkolili kuću da ga ubiju, vrati kod njega (a.s.) povjerene stvari na čuvanje. To je jedinstven slučaj u ljudskoj povijesti da jedan čovjek u smrtnoj opasnosti brine o vraćanju povjerenih stvari smrtnim neprijateljima koji su mu opkolili kuću da ga ubiju.

Kako je Muhammed (a.s.) svake noći običavao odlaziti pred Ka'bu da ibadet čini, Mekkanci su ga cijelu noć čekali pred kućom da ga ubiju. Učeći Kur'an, Poslanik oko pola noći napusti svoju kuću, ali Allahovom odredbom, voljom i milošću neprijatelji ga ne primjetiše. Bilo iz praznovjerja bilo iz opreza, ubojice i zavjernici se ne usudiše ući u Poslanikovu kuću. Gledajući izvana, njima je izgledalo da Muhammed (a.s.) spava u svom krevetu, da bi tek ujutro uočili postavljenu zamku. Ne treba ni spominjati da je u dozvoli Hidžre kao i pomoći i zaštiti u toku Hidžre, Allahova riječ vodila Muhammeda (a.s.). Kada su ujutro navalili na Muhammeda (a.s.) kuću i tamo pronašli h. Aliju a ne Muhammeda a.s., mušrici se prvo okomiše na h. Aliju a zatim se dadoše u potjeru za Muhammed (a.s.). I Ebū Bekr je u međuvremenu skočio s prozora svoje kuće koju su mušrici također motrili, te se na dogovorenom mjestu u dogovoreno vrijeme sastao s Resullom, da zajedno u toj noći bez mjesečine ostave za sobom grad i usmjere svoje korake prema planini Sevr.

Pri putovanju ka ovoj planini izbjegavali su sve neželjene susrete, ali je na tom kamenitom putu od nekoliko kilometara Muhammed (a.s.) dobro izranio noge. Kad su stigli do pećine, Ebū Bekr uđe prije, pomete je i razdera vlastiti ogrtač da bi njime začepio rupe od zmija. Priča se da razderanim ogrtačem Ebū Bekr nije mogao začepiti sve rupe, pa je posljed-

nju začepio vlastitom petom, da bi ga baš u petu kasnije ujela zmija. Kad je sve u pećini uredio, Ebū Bekr pozva Poslanika da uđe. Budući da je bio umoran i iscrpljen, Poslanik zaspa prijatelju na krilu. Dok je Poslanik spavao, Ebū Bekra ujede zmija za petu i on se, usprkos bola, ne pomače, ali suze koje su mu tekle niz obraze probude Poslanika. Saznavši šta se dogodilo, Poslanik svojom pljuvačkom, što je također bila mu'džiza, izliječi Ebū Bekru ranu.

Slijedeće zgode su samo lijep nastavak prethodnih.

Nakon njihovog ulaska u pećinu, pauk isplete mrežu oko ulaza, a dva goluba sagradiše gnijezdo na grani koja je štitila ulaz, tako da je ulaz u pećinu bio potpuno prirodno, po Allahovoj odredbi, maskiran. Poslanikovi progonitelji i smrtni neprijatelji stižu do pred samu pećinu što Ebū Bekra, zbog sudbine islama i Poslanikova života, uplaši a Muhammed (a.s.) mu reče: *Ako ga vi ne pomognete, pa pomogao ga je Allah onda kad su ga oni koji ne vjeruju prisilili da ode (hidžru učini), kad je s njim bio samo drug njegov, kad su njih dvojica bili u pećini, i kada je on rekao drugu svome: "Ne brini se i ne plaši, Allah je s nama!" Pa je Allah spustio pouzdanje Svoje na njega, i pomogao ga vojskom koju vi niste vidjeli i učinio da riječ nevjernika bude donja, a Allahova riječ, ona je gornja. Allah je silan i mudar* **(9:40).**

إِلَّا تَنصُرُوهُ
فَقَدْ نَصَرَهُ اللَّهُ إِذْ أَخْرَجَهُ الَّذِينَ كَفَرُوا ثَانِيَ
اثْنَيْنِ إِذْ هُمَا فِي الْغَارِ إِذْ يَقُولُ لِصَاحِبِهِ
لَا تَحْزَنْ إِنَّ اللَّهَ مَعَنَا فَأَنزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ عَلَيْهِ
وَأَيَّدَهُ بِجُنُودٍ لَّمْ تَرَوْهَا وَجَعَلَ كَلِمَةَ الَّذِينَ كَفَرُوا
السُّفْلَىٰ وَكَلِمَةُ اللَّهِ هِيَ الْعُلْيَا وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ

Tako su paukova mreža i golubije gnijezdo odvratili progonitelje od otvora pećine.

Dok su se nalazili u pećini, Ebū Bekrov pastir koji je u blizini čuvao stado, donosio im je mlijeko, kćerka Esma hranu, a sin sve novosti iz grada. Odlazak Ebū Bekra i Muhammeda (a.s.) donio je mnogo neprijatnosti njihovim porodicama. Za njima je raspisana i potjernica kao i nagrada u visini 100 deva. Nakon tri dana, kad se grad već pomalo smirio, dođoše po njih u pećinu Ebū Bekrov pastir i vodič sa dvije deve, te se mala karavana uputi prema Medini.

Na putu za Medinu bilo je i zgodnih i neugodnih događaja. Kada su prolazili kroz zemlju **Benu Mudlidžaca** blizu Jenbūa, vođa njihovog plemena je posumnjao da bi to mogli biti ljudi koje su ucijenili mekkanski prvaci te ih on stade slijediti. To je bio **Suraka ibni Malik**. On se dva puta približi, Muhammedu (a.s.) ali mu svaki puta zapadne deva ili konj u pijesak i Suraka to shvati kao loš i opasan znak i on zamoli Muhammeda (a.s.) da mu oprosti i da se pismeno obaveže da ga uzimaju pod zaštitu a on zauzvrat njima obeća dati sve što im je potrebno za put. Muhammed (a.s.) ga jedino zamoli da čuva tajnu.

Suraka uzvrati: - **Odvratit ću od vas vaše progonitelje**, i tome obećanju ostao je do kraja vjeran.

Na putovanju za Medinu Muhammed (a.s.) se susreće sa jednim rođakom koji se vraćao iz Sirije. On obdari Muhammeda novom odjećom i reče mu da ga u Medini nestrpljivo očekuju.

Kada su prolazili kroz zemlju plemena **Eslam**, njihov starješina **Burejda** stade slijediti Muhammeda (a.s.). No, Muhammed (a.s.) nagovori i njega i njegovo pleme da prime islam, što oni bez oklijevanja učiniše. U Medini se pročulo da je Muhammed (a.s.) napustio Mekku, što ovi shvatiše da je krenuo za Medinu. Zato su oni svaki dan izlazili iz kuća i motrili s jednog brežuljka put koji vodi prema Mekki i odlazili su kućama tek kad bi postalo prevruće. Poslanik je očito kasnio zbog vremena provedenog u pećini. Jednoga dana, kada su se Medinci već bili razišli kućama, neki Židov ih hitno pozva natrag objasnivši da očekivana karavana upravo dolazi. On je bijaše spazio sa vrha svoje kuće. Svi pojure prema brežuljku Sanijet El-Veda. Muslimani obukoše najbolje ruho, poniješe oružje i oklop kako bi sastavili počasnu gardu za voljenog Poslanika. Omladina bijaše još više oduševljena. Neko tu napisa kasidu *Ta'lea-l-Bedru*. Momci i djevojke udarali su u bubnjeve učeći tu kasidu, odrasli su klicali, a svi su vruće željeli da Poslanik odsjedne baš u njihovoj kući. U to karavana stigne do Sanijet El-Veda, blizu mjestanca Kuba na jugu Medine.

Ovim je povijest okrenula novu stranicu. Progonjeni muslimani našli su novo utočište, a Medina je postala središte pokreta koji je skrenuo tok svjetske povijesti. Zato je Hidžra dala, a nijedan drugi događaj, ime islamskoj eri.

Muhammed (a.s.) je u Medinu stigao 12. rebiu-l-evvela a muslimani su se tamo počeli iseljavati prije tri mjeseca. Sedmi dan na putu za Jesrib, došavši u selo Kūba, danas predgrađe Medine, u zaseoku Džurfu, Resul odsjede kod mjesnog glavara **Kulsum ibn El-Hidma** četiri dana.

Prvo poslanikovo djelo u Kūbau bila je gradnja džamije koja je, kao prva u islamu, ostala glasovita sve do naših dana. Poslanik, h. Ebū Bekr i h. Omer sami su nosili kamen i učestvovali u gradnji džamije. Kasnije u Kuba stiže i h. Alija. Pošto je već ranije Medincima Muhammed (a.s.) naredio da petkom, umjesto podne namaza, klanjaju džummu, to sam Poslanik peti dan po dolasku u Kūba, u petak kao imam i hatib klanja džumu i prouči hutbu.

Nakon gradnje dažmije u Kubau i dolaska h. Alije u to mjesto navečer, poslije džume, Resul se zaputi ka Medini. Kad bi se dogodilo da prođe kraj nekog plemena koje ga je molilo da se kod njih nastani, a svi su to medinski muslimani željeli, Poslanik bi odgovarao: - **Neka nas deva sama odvede kuda je Bog zadovoljan.** I zaista, nakon nekog vremena, deva Kasva legne, Muhammed (a.s.) je podbode da bi krenula dalje, no ona pređe svega nekoliko metara i ponovo legne na nenaseljenoj ravnici koja je pripadala Poslanikovim precima, plemenu **Benu En-Nedžar**. Najbliža kuća pripadala je **Ebū Ejjūbu**. Ejjūb sav sretan odmah uze Poslanikov prtljag, sretan što će ga ugostiti. Zemljište, na

kojem se deva zaustavila, pripadalo je dvoma siročadi, a služilo je za sušenje ljetine. Poslanik odmah otkupi tu zemlju i dade da se izgradi džamija na njemu. To je začetak današnje velike, druge po značaju u islamu, medinske džamije. Muhammed (a.s.) je sam učestvovao kao i u Kūbau u gradnji džamije. Kraj nje Poslanik naredi da se sagradi velika prostorija-sofa koja je danju služila kao škola i prvi islamski univerzitet, a noću kao prenoćište beskućnicima. S druge strane džamije sagradi se nekoliko soba za Poslanika i njegovu porodicu. Nakon izvjesnog vremena Poslanik posla svoje oslobođene robove **Zejda ibn Harisa** i Ebū **Rafija** da mu dovedu porodicu, ženu **Sevdu** i dvije kćeri **Fatimu** i **Ummi Kulsum** te ženu i dvije kćeri Ebū Bekra. Neke muslimanke nisu se mogle iseliti iz Mekke zbog roditelja ili muževa idolopoklonika. Bio je to slučaj sa **Ummi Seleme** i Poslanikovom kćerkom Zejneb za Ebūl Asom koji još nije bio musliman.

To je historijski, manje-više, poznati tok hidžre. Međutim, pored istog cilja i jednog te istog univerzalnog zakona hidžre ranijih vjerovjesnika i Muhammeda (a.s.) postoje neke razlike između hidžre Muhammeda (a. s.) i svih ranijih hidžri.

Svi raniji vjerovjesnici po učinjenoj hidžri i vjernici, uglavnom, nikada se više nisu vraćali u mjesta iz kojih su hidžru učinili, osim Muhammeda (a.s.) i njegovog ummeta. Kada su muslimani 622. u Mekki morali zajedno sa Muhammedom (a.s.) napustiti i ostaviti svoje domove, dućane, zemlju, svu imovinu, rodni grad i zavičaj, ponijeli su u daleku Medinu samo svoju vjeru, duh, ideju, ideale, Kur'an i Poslanikov sunnet. Međutim, nisu iz Mekke, kao divlje progonjene zvijeri, bježali nego su hidžru u Medinu činili da bi se pripremali, organizirali i osnažili za povratak.

Kada su pod pritiskom pagana, kao i svi raniji poslanici i njihove pristaše, napuštali Mekku, muslimani su bili isključivo duhovno, vjerski, idejno i moralno jaki, ali vojno i fizički slabi i to je bio osnovni i jedini razlog zašto su bili ni krivi ni dužni protjerani iz rodnog grada. Oni su, dakle, otišli iz Mekke ne da bi iz nje pobjegli, već da bi se u nju, ne više samo vjerski i duhovno već i vojno i fizički organizirano, kao potpuni pobjednici, vratili. Zato se Muhammed i njegov ummet prvi i jedini u povijesti uspio povratiti u rodni grad upravo zahvaljujući objedinjenoj vjersko-duhovnoj i fizičko-vojnoj snazi.

Po povratku u Mekku, on taj grad kao centar bezboštva, lažne vjere, poroka, nepravde i idolatrije, sada, uz Allahovu pomoć i uputu, pretvara u svjetsko središte istinske vjere, tevhida, kelime'i-šehadeta, ideala i pravde.

Slijedeća razlika u hidžrama prijašnjih vjerovjesnika i hidžre Muhammeda (a.s.) leži u činjenici što su raniji vjerovjesnici i njihove pristaše činili Hidžru u nepoznata mjesta i među, islamu i muslimanima, nenaklonjene, a ponekad i neprijateljski raspoložene narode a Muhammed (a.s.) i muhadžiri iz Mekke čine Hidžru u Medinu, među svoju braću Ensarije, istovjernike, koji su ih bolje nego rođenu braću, u ime Allaha, primili i sa njima za islamsku ljubav, bratstvo i solidarnost i zadnji zalogaj podijelili.

Raniji poslanici imali su po nekoliko muhadžira ali nisu nikada kao Muhammed (a.s.) i njegov ummet imali Ensarije. To je poruka muslimanima do Sudnjeg dana da jedni druge, poput medinskih, Ensarija, svoje muhadžire, moraju primiti i bolje nego braću prihvatiti.

Iako su mnoge medinske porodice potpuno otvorile vrata svojih domova mekkanskim muhadžirima, njima je ipak u Medini bilo neobično. Prvo im se nakon prave pustinjske klime u Meki, bilo teško naviknuti na klimu medinske oaze. Neki su zbog tih klimatskih promjena kao Ebū Bekr dobili groznicu, a ne treba zaboraviti da su muhadžiri sa dolaskom u Medinu u mnogo čemu promijenili način života i da su, bili bez imovine. Kod mnogih se pojavila nostalgija i žal za rodnim krajem i gradom. U tom smislu, na sve te okolnosti trebalo je nešto smišljeno i organizirano poduzeti. Zato Resul kao vođa muslimana u svemu, sazva skup svih prvaka mekkanskih i medinskih porodica i pozva ih na iskrenu i svesrdnu saradnju kako bi se muhadžirima olakšalo prilagođavanje. Svi se zdušno odazvaše Resulovom pozivu da svaka medinska porodica, pogotovu imućnije, uzme po jednu ili više mekkanskih familija. Oba domaćina bi zajedno radila i djelila zajednički stečene prihode. Među muslimanima nastade *bratimljenje-muhat*, pa u početku i nasljeđivanje imovine po osnovi bratimljenja, te se povezaše isti broj Mekkanaca sa istim brojem Medinelija. Ensarije su bile toliko širokogrude i iskrene da su od Resula tražile da uzme pola njihove zemlje i da je podijeli Mekkelijama, a Mekkelije se na toj pažnji zahvališe riječima: **- Iznajmite nam vaše zemlje za ugovoreni zakup.**

Kada su se svi muhadžiri uspješno uključili u ekonomski, privredni i socijalni život Medine, zahvaljujući ovakvom prijemu Ensarija, Poslanik poništi zahtjev o nasljeđivanju, i na to su imali pravo samo krvni srodnici. Međutim, taj ugovor, je imao efekat, jer je iz jedne kuće u rat išao samo jedan muhadžir ili ensarija.

Primjer odnosa između muhadžira i ensarija ostaje muslimanima pouka i poruka i islamski odnos do Sudnjeg dana. Prije nego što je i sam učinio hidžru, Muhammed (a.s.) je organizirano sistematski i planski, najprije iselio sve muslimane i to prvo žene, djecu, starce, iznemogle, bolesne i invalide. Hidžru, kao najvažniji i sudbinski čin za život, i zajednicu muslimana Muhammed (a.s.) čini sa najvjernijim i najsposobnijim prijateljem u životu, Ebū Bekrom. Zato se najvažniji sudbonosni poslovi trebaju obavljati sa najvjernijim i najiskrenijim saradnicima. Kako Muhammed (a.s.), h. Ebū Bekr i h. Alija zadnji čine hidžru, to znači da brod koji tone i koji je u životnoj opasnosti posljednji napušta kormilar broda. Muhammed (a.s.) posljednji napušta Mekku, a ne bježi prvi u Medinu. Ovo je poruka svakom muslimanskom prvaku da on mora biti prvi u dužnostima i odgovornostima a posljednji u častima i ravnopravan u pravima.

Sve ranije hidžre su istiniti i Objavom posvjedočeni događaji, a povijesno neutvrđeni datumi. Samo je Hidžra Muhammeda (a.s.) istovremeno i istinit i Objavom posvjedočen događaj ali i povijesno potpuno utvrđen i poznat datum zato što se cio život, poslanstvo i Hidžra, za razliku od ranijih vjerovjesnika, događa pod punim i najvećim reflektorima povijesti.

U životu i povijesti muslimana Hidžra je most i veza između Mekke i Medine, imāna i islama, duha i materije, duše i tijela, ideala i interesa zajednice i društva, mase i ličnosti, države i religije.

Dok mekkanske sure govore o vjeri u Allaha, uvjerenju, Sudnjem danu i odgovornosti, zagrobnom životu, svijetu Gajba, stvaranju i održavanju svjetova i stvorenja,

svrsi i sudbini svega, medinske sure govore i uče o obredima, moralno-etičkom sustavu, skupu zakona iz kojih i po kojima se u Medini po prvi put u povijesti formira islamski red i poredak, islamska država i umma ili vjerska zajednica muslimana kao egzistencijalna slika tevhida. Ono što je u prirodi izlazak sunca, pileta iz jajeta, klasa pšenice iz jednog zrna to je hidžra u povijesti islama. Do hidžre islam je samo duhovni i vjerski pokret, što je slučaj sa vjerovjesništvom, svih vjerovjesnika prije Muhammeda (a.s.) a poslije hidžre i zahvaljujući njoj, islam je prerastao u društvenu zajednicu i počeo bivati društvo, organizacija, država, postao javna, uvijek napadana ali i sve moćnija i brojnija religija. Kao što su imanski i islamski šarti spojeni kao tijelo i duša, a srce im je Kelime'i-šehadet, na isti način je povezan mekkanski i medinski period Objave, a ključna veza među njima je Hidžra. Hidžra je najveće pomirenje na relaciji-zajednica, koja se zasniva na vjeri i -društvo, koje se zasniva na interesima.

Hidžra prije, sada i uvijek znači red, poredak, zakonitost, kretanje ka dobru, istini, pravdi, ljepoti, ljubavi i povjerenju kao približavanje Allahu i ostvarivanje prave zajednice i zdravog društva.

DRUGI DIO

28.20. JESRIB I STANOVNIŠTVO MEDINE

Nakon Hidžre, 186 mekkanskih porodica se Allahovom milošću ujediniše i bratimiše sa istim brojem medinskih porodica. Početkom Hidžre pristupi islamu 400 porodičnih prvaka. Na naredbu Poslanika ashabi popisaše i nabrojiše 1.500 osoba. Osim muslimana, u Medini je bilo još arapskih plemena koja nisu prešla na islam. Bilo je nadalje, Židova koji su brojem bili ravni Arapima. U prvoj godini Hidžre Medina je, dakle, brojila oko desetak hiljada stanovnika. Među Arapima u Medini su živjela plemena **Evs** i **Hazredž**, porijeklom od dva brata, po kojima su dobili imena i razvili se u dva suparnička roda. U bu'askom bratoubilačkom ratu, neposredno uoči Hidžre, Hazredžci odnesoše pobjedu te se povezaše sa gradskim Židovima. Ta situacija prisili pleme Evs da zatraži savez sa mekkanskim Kurejšijama. Razumni ljudi iz oba plemena bili su siti bratoubilačkih ratova. Pleme Hazredž bilo je odlučilo izabrati sebi kralja te je bila naručena izrada krune za **Abdullaha ibn Ubejj ibni Sellula** koju on nikada nije prežalio, već je samo formalno ušao u islam, da bi sa 300 boraca načinio izdaju muslimana na Uhudu. Vjerovatno ni medinski Židovi ni predstavnici iz plemena Evs nikada ne bi prihvatili kralja iz plemena Hazredž. Zbog nesuđene krune Ubejj nikada nije prestao mrziti islam i muslimane. Prihvatanjem islama, plemena Hazredž i Evs su se izmirila, a Hazredž je u korist islama doveo u pitanje ugovor sa Židovima.

U Medini je živjelo puno Židova u tri plemena: **Kajnuka**, **Benu En-Nazir** i **Benu Kurejza**. Kajnuka je bila saveznik Hazredža, a Benu Kurejza Evsa. Činjenica da su Židovi podržavali različita, pa i neprijateljska arapska plemena, ukazuje i na neslogu koja je vladala i među njima. Kajnuke su bili zlatari, Benu Nazir zemljoradnici, a Benu Kurejza su se bavili bojenjem tkanina. Pored ovoga, Židovi su se bavili trgovinom i to prodajom prehrambenih proizvoda i posuđivanjem novca. Samo je mali broj ljudi u Medini znao čitati i pisati. Židovi su, doduše, govorili arapski, ali su se služili hebrejskim pismom. Imali su i svoj *Bejt El-Midras* istovremeno odgojnu i pravnu ustanovu, a imali su i Toru pa su se osjećali superiorno u odnosu na medinske pagane. U Medini je živio neznatan broj kršćana. Spominje se neki Ebū Amir iz plemena Evs, koji bijaše prešao na kršćanstvo, zatim se zaredio u monaha i neprijateljski se odnosio prema islamu. U bici na Uhudu sa 50 ljudi učestvovao je protiv muslimana. On pokušava graditi Mesdžidu-dirar - džamiju raskola, prijeti Medini i Bizantom, i na kraju se seli **Herkaliju** na dvor. Tako kršćanima nestaje svakog traga u Medini. U predislamskoj Medini osim paganstva, židovstva i kršćanstva nema tragova drugih religija.

Što se tiče političkog života u Medini-Jesribu još je vladalo plemensko uređenje i nije postojao čak organiziran ni grad-država. Svako je pleme, kako kod Arapa tako i kod Židova, predstavljalo samostalnu cjelinu, te nije priznavalo nikakvu drugu vlast osim plemenske. Postojalo je određeno mjesto na kojem su plemenski glavari raspravljali o važnim pitanjima iako su ta ista mjesta služila i za zabavu i večernji provod. Svako pleme imalo je i svoju blagajnu u koju su davali svoje priloge, pogotovu u slučaju rata. Kod arapskih plemena postojala je i neka vrsta socijalnog osiguranja. No, ako jedan član plemena počini ubojstvo za koje se traži novčana naknada, čitava je zajednica bila dužna podmiriti dug počinitelja. Nije

uopće postojala neka nadplemenska zajednička vlast, nije bilo nikakvog zakonika i stalnih sudija. Presude prigodno izabranih sudaca ovisile su o osobnom mišljenju ili o sasvim neodređenom običajnom pravu a ponajviše o moći, snazi i brojnosti, plemena krivca. Za iste krivce, kazne su, ovisno od snage plemena iz kojeg je pojedinac, bile različite. Ni teritorij grada nije bio jasno razgraničen. Svako pleme posjedovalo je nekoliko kula i tvrđavica koje su služile za odbranu od neprijatelja i u koje su se sklanjale žene, djeca, pa čak i stada dok su se muškarci borili.

Što se tiče geografskog položaja, Medina je prostrana ravnica sa klimom umjerenog primorskog pojasa, okružena planinama. Potreban je dan devina hoda od sjevera na jug, kao i od istoka na zapad. Klima je tu blaga, a zemlja plodna. Voda zdenaca, pogotovu Ajnu Zerka svježa je i obilna. Hurme su na glasu po odličnom ukusu, raznolikosti vrsta i obilnom rodu. U prvom stoljeću Hidžre, Medina je izvozila žito u Siriju. Kiše su mnogo češće nego u Mekki, a tuda teku i izvori iz doline Veddž-Taif prije nego što će se uliti u Crveno more. Ti izvori utječu ispred Medine u jezero Akul u kojem ima vode čitavu godinu.

28.21. OSNIVANJE ISLAMSKE ZAJEDNICE U MEDINI

Nakon što se, pošavši iz Mekke 3. rebiu-l-evvela 622. g.n.e., u Medini konačno smjestio 12. rebiul-evvela, Muhammed (a.s.) je na svaki način pristupao formiranju zajednice medinskih muslimana i u tu svrhu činio slijedeće aktivnosti:

1. Devi Kasvi prepušta da sama izabere gdje će i kod koga će odsjesti i u početku boraviti i živjeti. Zbog složenosti i osjetljivosti tog pitanja Muhammed (a.s.) postupio je najmudrije tako što je devi Kasvi prepustio izbor boravka i mjesta gradnje prve medinske, inače druge džamije, poslije one u Kūbau.

2. Muhammed (a.s.) u Medini gradi džamiju i sofu *Islamskog centra i Daru-l-Nedveta* kao središta sveg života i javnih poslova muslimana kao i svojih stanova.

3. U početku su se muslimani u Medini okupljali bez ezana oko Muhammeda (a.s.) u namaskom vaktu. Postavilo se pitanje i problem kako i čime obavještavati muslimane o namaskim vaktovima. Bilo je raznih prijedloga kao što su: zvona i rog, čegrtaljka, truba itd. Na kraju je dat prijedlog h. Omera i Abdullah ibn Zejda da se namaz oglašava ezanom. H. Omer je sanjao ezan i to je ispričao Muhammedu (a.s.). Muhammed (a.s.) prihvati taj prijedlog i za prvog mujezina postavlja oslobođenog roba, crnca Bilali Habešiju.

4. Po uvođenju ezana slijedi promjena Kible. Dok su živjeli u Mekki i prvih 17 mjeseci u Medini, muslimani su se u salatu okretali prema Jerusalimu pa je i u Kūbau - mesdžidu Kibletejn, osam kilometara od središta Medine, mihrab bio okrenut prema Jerusalimu. U mjesecu ša'banu 624. druge godine po Hidžri, naređuje se 145. ajetom sure *El-Bekare : I kada bi ti onima kojima je data Knjiga sve dokaze donio, oni opet ne bi prihvatili tvoju Kiblu, a ni ti nećeš prihvatiti njihovu Kiblu, niti će iko od njih prihvatiti ičiju Kiblu. A ako bi se ti za njihovim željama poveo, kada ti je već došla Objava, tada bi ti sigurno nepravedan bio.*

وَلَئِنْ أَتَيْتَ الَّذِينَ أُوتُوا
الْكِتَابَ بِكُلِّ آيَةٍ مَا تَبِعُوا قِبْلَتَكَ وَمَا أَنْتَ بِتَابِعٍ قِبْلَتَهُمْ
وَمَا بَعْضُهُمْ بِتَابِعٍ قِبْلَةَ بَعْضٍ وَلَئِنِ اتَّبَعْتَ أَهْوَاءَهُمْ
مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ إِنَّكَ إِذًا لَمِنَ الظَّالِمِينَ

okretanje prema *Kabi-Bejtullahu,* umjesto prema Jerusalimu. Zbog toga se mihrab džamije u Kūbau, sa sjeverne, mijenja na južnu stranu, prema Mesdžidu-l-haramu.

5. U istom mjesecu ša'banu 624. godine muslimanima se naređuje ramazan, treća praktična dužnost islama.

6. Muhammed (a.s.) čini sve da u temelju ojača i učvrsti zajednicu muslimana u Medini. U tu svrhu, još je na trećem sastanku na Akabi izabrao porodične i plemenske glavare kao i glavnog šejha te je nakon Hidžre izvršio bratimljenje između muhadžira i ensarija na principima islama. To su bile urgentne i neodložne mjere.

7. U Medini su osim muslimana, među kojima je Muhammed (a.s.) zahvaljujući islamu, pomoću bratimljenja uspostavio prave međuljudske odnose, živjeli još i Židovi, Arapi-pagani i nešto kršćana. Sa svima njima trebalo je urediti odnose na trajnim osnovama. Pošto muslimani nisu ni u Medini prekidali mekkansku praksu da se sastaju u *Enesovoj* kući i da tu zajednički kao džema'at i ummet raspravljaju i savjetuju se o svim zajedničkim i općim pitanjima i temama islama i muslimana, to su oni odlučili da osnuju prvu pravu istinsku zajednicu muslimana, islamski poredak i državu. Okvir, forma i pravna osnova te države je ***Medinski Ustav*** kao najviši pravni akt. To nije bio samo prvi Ustav prve islamske zemlje već i prvi pravni i komplementarni ustav bilo koje države na svijetu. Svi raniji takvi ustavi, **Aristotelov, Atinski, Konfučijev, Kautilijev** nisu, u stvari, bili pravi ustavi već upute vladarima kako da vladaju.

Ustav Muhammeda (a.s.) i medinskih muslimana kao prvi i pravi ustav, jedne države i zajednice na svijetu ima 52 člana i sastoji se iz dva dijela.

Prvih 25 članova Ustava odnose se na muslimane, a drugih 27 članova na Židove i nemuslimane. Ovaj Ustav se naziva *Spisom* ili *Pismom, Knjigom Kitab.* Dakle, ne radi se samo o najvišem pravnom aktu, ili osnovnom Zakonu koji utvrđuje ponašanje, dužnosti, prava i obaveze svih podanika i žitelja zemlje, već o *Pisanom Ustavu* i *Pisanom zakonu.* U samom Ustavu na osam mjesta on se spominje kao *Sahifa* (list, dokument, pisani zakon). Ovaj prvi i najvažniji Ustav na svijetu počinje ***Bismillom.***

Prvi član Ustava definira *Zajednicu Muslimana ili Ummu.* Evo šta je Poslanik Muhammed propisao vjernicima i poslanicima iz redova Kurejšija i Jesriba kao i svima onima koji ih slijede, te su im se kasnije priključili i borili se na njihovoj strani.

Drugi član za muslimane kaže: Oni sačinjavaju jednu zajednicu *UMMU* izvan ostalih ljudi.

Članovima od **3. do 11**. određuje se **Kurejšijama, Benu Aufovcima, Benu Harisima, Benu Saidima, Benu Džušemcima, Benu Nedždžari, Benu Amru, Benu Nebitu, Benu Ausu** da će na isti način kao i do sada, samostalno, autonomno i slobodno, i kao što je to kod njih običaj, skupljati doprinose, i svaka zajednica će iz dobročinstva i osjećanja pravednosti koji vlada među vjernicima plaćati otkup svojih zarobljenika.

Iako je po ovim članovima Ustava svakom plemenu ostavljena autonomija u prikupljanju i utrošku priloga, ipak su zajednički fundamenti ubiranja dobročinstvo i osjećaj pravednosti koji vlada među vjernicima, ono što je novina u cijelom svijetu. Iz tih osnova, dinamične ideje identifikacije po osobnom opredjeljenju svake jedinke, po svjetonazoru, po ugovoru, a ne samo po dotadašnjim stalnim ili slučajnim principima istovjetnosti rase, boje kože, jezika i porijekla formira se *Svjetska vjerska zajednica*, odnosno *Umma*.

SOLIDARNOST

Članovi 12A i 12B, 13, 14. i 15. reguliraju odnose među muslimanima. **Član 12A** glasi: *Vjernici neće ostaviti nijednog svog člana pod teretom teških obaveza, a da za njega ne plate, iz osjećaja dobročinstva i solidarnosti, bilo otkup ili cijenu krvi.*

Član 12B glasi: *Nijedan vjernik neće se uortačiti s klijentom nekog drugog vjernika, a na njegovu štetu, ili nijedan vjernik neće postupiti protiv meula - klijenta nekog drugog vjernika.*

SUPROTSTAVLJANJE NASILJU

Član 13 glasi: *Bogobojazni vjernici moraju se suprotstaviti nasilniku ili onome ko snuje nepravdu ili zločin, krši prava i unosi nemir među vjernike. Neka svi dignu ruke na takvoga, pa bio on i sin jednog od njih.*

Član 14 glasi: *Nijedan vjernik ne smije zbog nevjernika ubiti drugog vjernika, niti podržati nevjernika protiv vjernika. Što se tiče odbrane i sigurnosti, po Ustavu je mir nedjeljiv.* (Radi se o zabrani žrtvovanja vjernika zbog nevjernika)

Član 15 je eksplicitan. Budući da je Božija zaštita nedjeljiva, i najskromniji od vjernika može pružiti doprinos na zaštitu, jer vjernici su jedan drugom braća, nasuprot svim ostalim ljudima. Riječ je o jedinstvenoj i nedjeljivoj odbrani islama i muslimana)

Član 17 ga dopunjuje: **Budući da je mir među vjernicima nedjeljiv, nijedan vjernik ne smije mimo drugih vjernika sklopiti mir koji se ne zasniva na jednakosti i pravdi.** (U odbrani islama i mir je nedjeljiv)

Član 18: *Sve čete koje se bore na našoj strani, moraju se ispomagati i zamjenjivati jedna drugu tj. podijeliti ravnomjerno učešće i pravednu podjelu obaveza u ratu"! Ovo se ostvaruje principom podjednake vojne obaveze u ratu, za sve sposobne.* (Podjednaka vojna obaveza i ravnopravna raspodjela tereta rata)

Po **članu 19:** *Vjernici imaju pravo naplatiti cijenu krvi u korist drugih vjernika, ako je prolivena za stvar vjere.*

Član 20A: *Bogobojazni vjernici kroče najboljim i najispravnijim od svih puteva.* (Definiranje puta kojim idu muslimani)

KISAS-PORAVNANJE

Član 21: *Ako je neko očigledno (namjerno i bezrazložno) skrivio smrt vjernika počinivši ubojstvo, past će pod zakon kisasa (poravnanja), osim ako ne uspije primiriti branitelja žrtve. Vjernici će ustati protiv njega i osigurati provedbu ovog zakona na štetu počinitelja.*

Član 22: *Nijednom vjerniku, potpisniku ovog spisa (sahife) koji vjeruje u Boga i Sudnji dan nije dozvoljeno pomagati ubicama, niti im pružati utočište. U protivnom, očekuje ih srdžba Božija i prokletstvo na dan oživljenja. Nije dozvoljavao od njega primiti odštetu ni naknadu.* (Kao i u članu 13, saučesništvo u zlu i pomaganje ubicama)

Član 23: Ma kakva nesloga među muslimanima vladala, valja se obratiti Bogu i Poslaniku (s.a.v.s.). (Kao i u članu 42, Kur'an će biti sudija u sporu među muslimanima)

Član 16: *Garantuje pomoć i podršku Židovima u slučaju povezanosti i saveza sa muslimanima: "Oni Židovi koji se s nama povežu, stječu pravo na našu pomoć i podršku, niko ih neće tlačiti niti će pomagati njihovim neprijateljima."* (Kao i u članu 38B, zaštita Židova kao saveznika u ratu)

Član 20B: *Zabranjuje medinskim paganima pomaganje mekkanskih muškrika: "Nijedan mnogobožac ne smije Kurejšijama u Mekki pružiti ni materijalnu ni osobnu zaštitu i ne smije sprječavati muslimane da napadnu mekkanske idolopoklonike Kurejšije". Ostali članovi najviše reguliraju odnose prava i dužnosti na relaciji muslimani-Židovi i relaciji Židovi-Židovi.* (Kao i član 43, zabrana pomaganja idolopoklonika protiv muslimana)

Član 24: *Židovi moraju dijeliti troškove s vjernicima dokle god budu saveznici u borbi.* (Kao i 37A i 38, zajedničko učešće u ratu i u odbrani)

Član 25. definira zajednicu Jevreja: *Židovi iz plemena Benu Auf tvorit će zajednicu vjernika Jevreja, Židovi neka slijede svoju vjeru, a muslimani svoju, bez obzira na to radi li se o njima samima ili o njihovim klijentima.* (Lekum dinukum ve-lijedīn)

Član 25B ali i 33 definira tlačenje i njegovu suštinu: *Onaj ko tlači druge ili počini zločin naškodit će samo sebi i svojoj porodici.* -

Članovi od 26-34. *reguliraju odnose prava i dužnosti među Židovima i definiraju se svi oni koji su Židovi. Tako Židovima bilo kojeg plemena Benu Nedžarcima, Benu Harisima, Benu Saidi, Benu Džušemi pripadaju ista prava. Podvlači se da "onaj ko bude tlačio drugog ili počinio zločin, štetit će samo sebi i svojoj porodici. Neka se sva plemena pridržavaju zakona i neka ne krše propise", kaže se u djelu člana 33.*

Član 34. kaže *"da će se Sa'lebski meulasi (klijenti) smatrati Salebascima."*

Član 35. ide dalje pa kaže: *Osobe koje prime Židovi u svoje redove (Bitana) smatrat će se Židovima. Međutim, niko od ovih se ne može priključiti pohodu muslimana bez Muhammed (a.s.) osobnog odobrenja, kaže član 36A.*

Član 36B i 19 definira poravnanje ili sankciju protiv krivaca: *Nije zabranjeno poravnati zadane rane. Ako ko ubije odgovarat će zajedno sa članovima porodice. Inače bi to bila nepravda i onaj ko se ne pridržava ovog pravila, ogriješio se o pravdu. Bog garantira da će se ovaj Spis savjesno provoditi.* **(U okviru kolektivne plemenske zaštite je i kolektivna odgovornost.).**

Član 37A, 38 i 24 regulira plaćanje troškova i muslimana i Jevreja: *Židovi će podmirivati svoje troškove, a muslimani svoje: Neka se ispomažu u borbi protiv neprijatelja ovog Spisa.*

Neka njeguju dobre odnose i neka među njima vlada mir. Neka se drže ovog Ustava i neka ga ne krše - ni muslimani ni Židovi.

Član 37B i 16 *zabranjuje da se nanosi šteta savezniku svome i naređuje pomaganje potlačenih.*

Član 38 *obavezuje Jevreje da moraju dijeliti troškove s muslimanima sve dok su ratni saveznici.*

Član 39 odaje počast dolini Medine: *Neka oni na koje se ovaj Ustav-Spis odnosi, dolinu (dževf) Jesriba smatraju posvećenom.*

Član 40 ravnopravno određuje status osoba pod Ugovorom: *Osobe pod zaštitom (džar-robovi) smatrat će se ravnopravnim sa zaštitnicima. Nema više ni tlačitelja i potlačenog - vrhovno humano načelo.* (Princip ravnopravnosti)

Član 41 definira ko kome može jamčiti zaštitu: *Štićenik ne može nikome jamčiti zaštitu u ime obitelji koja ga štiti, ukoliko nema dozvolu te porodice.*

Član 42 i 23 upućuje kome se treba obratiti u slučaju sporova, svađa i sukoba pa kaže: *Za sve što se dogodi između onih kojima je ovaj Ustav-Spis namijenjen, za sve svađe i zločine treba se obratiti Bogu i Muhammedu (a.s.) (kao Presuditeljima) neka mu je Bog sklon i neka ga štiti. A Bog jamči da će se ovaj (Spis) Ustav najsavremenije provoditi.* (Sve navedeno govori ko je glavni sudija u islamu)

Član 43 i 20B zabranjuje zaštitu Kurejšija u Mekki i njihovih pomagača: *Ne smiju se štititi ni Kurejšije, ni njihovi pomoćnici ni oni koji im pružaju pomoć. U slučaju napada na Jesrib, muslimanima i Židovima se naređuje zajednička odbrana grada. Neka Židovi i muslimani priskoče jedni drugima upomoć protiv svakoga ko napadne Jesrib.* (Zabrana pomaganja idolopoklonika u Mekki i naredba zajedničke odbrane Medine Židovima i muslimanima)

Član 45A: kaže: *Ako se od Židova traži da zaključe mir i da ga poštuju, oni će ga zaključiti i poštovati. Isto tako, ako oni zatraže od Muslimana to isto, imat će iste obaveze prema vjernicima. Ovo ne uključuje slučaj rata za vjeru džihad.*

Član 45B: regulira obaveze svakog pojedinca: *Svakoj osobi pripada dio troškova i obaveza prema kome ih ima.* (Lična prava i obaveze)

Član 46. definira sve one na koje se odnosi Ustav. "Uvjeti ovog Ustava odnose se i na Auske Židove i njihove klijente". Svi oni na koje se ovaj Spis odnosi, moraju ga se najstrožije pridržavati i ne kršiti ga. Ko god se ovog Ustava ne pridržava, čini to na svoju štetu.

Posljednji član 47. kaže: *Ovaj Kitab-Ustav neće posredovati između kazne i tlačitelja ili krivca (među onima koji ga potpišu). Onaj ko krene na pohod, uživat će zaštitu, isto tako i onaj koji ostane u gradu Jesribu, inače bi to bilo i zlo i nepravda. A Allah i Muhammed (s.a.v.s.) - štitit će onoga ko se strogo i savjesno pridržava ovog Ustava.*

Ovo je ne samo najbolji, već prvi pravi, pisani, koherentni i građanski Ustav, na svijetu.

28.22. ZAJEDNICA MEDINSKIH MUNAFIKA PROTIV MUSLIMANA

Mada je protjeran iz Mekke, Muhammed (a.s.) i ashabi muhadžiri su gajili ljubav i nostalgiju za rodnim gradom i zavičajem. Tako je pri napuštanju Mekke, Muhammed (a.s.) rekao:

- O, Mekko, Allah zna da si ti meni najdraži kraj i grad i da me neprijatelji ne progone iz tebe, ja te nikada ne bih napustio.

Nasuprot muslimanima, mekkanskim mušricima bila je jedina briga širenje spletki i neprijateljstava prema muslimanima. Poslije Hidžre, dva mekkanska mušrička prvaka **Ebū Sufjān** i **Ubej ibn Halef** upatiše ensarijama u Medini poruku: **- Od svih arapskih plemena, najteže bi nam palo da moramo baš s vama zaratiti, no vi ste pokušali zaštititi jednog od naših najuglednijih i najpoštovanijih građana davši mu utočište i pruživši mu pomoć, što na vas baca veliku ljagu i sramotu. Ne uplićite se između nas ukoliko je pošten čovjek, treba u prvom redu mi od toga da imamo koristi, ukoliko je loš, imamo još više prava na njega.**

Kab ibni Malik odgovori im u pohvalnim stihovima o Muhammedu (a.s.). Uporni u svome neprijateljstvu mekkanski mušrici ne gube nadu i Medinelijama preko munafika Abdullah ibn Ubeja ibn Selula i medinskih mušrika upatiše ultimatum: **- Dali ste utočište našem odbjeglom građaninu. Ukoliko ga ne prognate ili ne svladate, krećemo pobiti vašu vojsku i silovati vaše žene.**

Na ovaj ultimatum u Medini zavlada veliko uzbuđenje ali vjerovjesnik, zahvaljujući odanosti i vjernosti ensarija i muhadžira, smiri duhove, jer bi u protivnom izbio bratoubilački rat. Tako Poslanik lahko nagovori Medinelije da odbiju ultimatum.

Pošto su Mekkanci u to vrijeme stajali na čelu arapske međunarodne trgovine, to su oni ekonomskim pritiskom, izolacijom i blokadom ucjenjivali sve stanovnike Medine i okoline: **- Dolazak ovog čovjeka (Muhammeda) značio je za nas veliku nesreću, Arabija nam je postala neprijatelj, a svi su ustali protiv nas, putevi su nam presječeni, porodice nam umiru od gladi, nemamo što jesti, održavamo se u životu uz goleme poteškoće" (ibn Hišam)** - govorili su medinski mušrici i munafici.

Na ove mjere i akcije mekkansih mušrika Poslanik se nakon višemjesečnog oklijevanja odluči braniti i boriti. Zato on posla prvu grupu muslimana u Mekku da izvijesti Kurejšije da njihove karavane ne smiju više prolaziti preko područja islamskog utjecaja.

Tridesetak muslimanskih dobrovoljaca pod vođstvom **h. Hamze** krenu prema obali zapadno od Medine, gdje se sastanu sa Ebū Džehlom i njegovih 300 ljudi na devama, koji bijahu podigli šatore na zemlji plemena **Džuhejna**. Poglavar plemena **Medžidi ibn Amr** bijaše zaštitnik (Muvvedi) obiju stranaka i samo njegovom zaslugom ne dođe do oružanog sukoba. Muslimani su u ovom periodu napdali samo karavane mekkanskih mušrika s kojima su bili u sukobu, a ne ostale nemuslimane. Dakle, radilo se o pravu zaraćene strane, a ne o pljački. Iza h. Hamze krenu i drugi rođak Muhammeda (a.s.) **Ubejd ibn Haris** sa 60 muslimana i zaustavi veliku karavanu koju je vodio Ebū Džehlov sin **Ikrime**. Susretoše se u Senijet el-Murri, ali ni ovoga puta ne dođe do oružanog sukoba. Tada dva Mekkanca, tajna muslimana, pređoše na muslimansku stranu.

Sad ibni Ebi Vekas predvodi izvidnicu od osam muslimana u Harar kako bi izvidio neprijateljske položaje, proučio sve puteve kojim se kreću mekkanske karavane i vrši pokušaj da pridobije na stranu muslimana sva plemena kroz čije teritorije prolaze kurejšijske karavane. To je bilo teško postići zato što su oni Kurejšijama prodavali vodu,

namirnice, stočnu hranu i ostale proizvode. Ta plemena izlagali su se životnoj opasnosti, ukoliko se zamjere mekkanskim karavanama i zato je prvo trebalo njima osigurati zaštitu.

Sve je to upućivalo na potrebu prisutnosti Muhammeda (a.s.) među tim plemenima. On se ubrzo zaputi na jug u Veddan, zemlju **Benu Zamraca**, u blizini Bedra. Nakon dvije hefte, Poslanik sklopi sporazum o uzajamnom pomaganju s Benu Zamracima. Prvo se govori o neutralnosti i nenapadanju gdje Poslanik garantira da neće napustiti Benu Zamrace i da neće biti napadnut, da oni neće ustati u većem broju protiv njega te da neće poduprijeti nijednog njegovog neprijatelja.

Nekoliko mjeseci nakon saffera 624. godine potpisan je i drugi ugovor. Nakon toga, Poslanik odlazi na sjeveroistok Medine u Buvvat, ne bi li sa tamošnjim plemenima postigao sporazum jer su i tuda prolazile mekkanske karavane.

U tom periodu, mala grupa Mekkanaca, idolopoklonika sa **Ibn Džabirom**, napadne južno predgrađe Medine, opljačkaju ga i opustoše. Potjera za njima ostade bez rezultata i muslimani se uznemiriše. Nekoliko hefti iza ovog događaja krenu u Siriju velika mekkanska karavana. Kako plemena na sjeveru Medine nisu još bila pridobivena na saradnju, Poslanik krene prema jugozapadnoj obali, u zemlju Benu Zamraca. Ovaj pohod Muhammeda (a.s.) imao je dva cilja, ne samo da spriječi prolaz mekkanskim karavanama kroz medinsko područje, već i poravnanje za pustošenje južne Medine. Karavana je pobjegla muslimanima, ali su oni potvrdili sporazum i učvrstili prijateljstvo s Benu Zamracima. Ovim pismom obraća se Muhammed (s.a.v.s.) Benu Zamracima: *Zajamčena im je lična i imovinska sigurnost, a i pomoć će im biti ukazana protiv svakog nasilja. A njihova je dužnost pomagati Poslaniku. Neka ga Bog čuva dokle god more bude vlažilo dlaku, izuzev u ratovima koje muslimani vode za svoju vjeru. Čim ih Poslanik pozove u pomoć, morat će se odazvati njegovu pozivu. A za to će dobiti jamstvo Allaha i Resula. A pomoć i zaštitu dobit će od njega oni koji se budu savjesno pridržavali svojih obaveza.*

Ibn Hišam ističe da je Poslanik sličan sporazum sklopio i sa Mudlidžcima.

Poslanik se u mjesecu džumade-l ahiretu zadovoljan vrati u Medinu. Zatim posla dva obavještajca da se raspitaju o povratku karavane, izabra ličnost od vlastitog povjerenja i stavi je na čelo osmerice boraca sa jednim zapečaćenim pismom da putuje po visokoj zemlji Neddžiji u pravcu malog izvora Rukeje. Pismo nisu smjeli otvoriti dok ne stignu na odredište. Kad su stigli na označeno mjesto, vođa izvidnice **Abdullah ibn Džahš** otvori pismo i pročita: *Čim saznaš o čemu se radi, kreni za Nahlu između Mekke i Taifa, i tu digni šator. Nadziri Kurejšije i obavještavaj nas o njihovom kretanju.*

Izvidnici su trebali prijeći u Mekku i zaći duboko u neprijateljsku zemlju i to vrlo prometnim putem. Krajem redžeba 624. godine izvidnica primijeti malu karavanu mekkanskih trgovaca koji su nosili suho grožđe, kožu, vino i napadne karavanu. Ubiše jednog trgovca, dvojicu zarobiše, dočepaše sa ratnog plijena, a ostali pobjegoše. Po povratku u Medinu, Poslanik ukori izvidnicu-karavanu zbog prekoračenja ovlaštenja. Ubrzo iza toga iz Mekke dođe deputacija da otkupi svoja dva pripadnika.

Ta epizoda upotpunosti izmijeni stanje i čitav niz godina iza toga nastaju neprestane bitke do konačnog nestanka idolopoklonika na tlu Arabije. Nasta pravo predratno stanje.

Ona dva izvidnika - obavještajca poslani u Palestinu, vratiše se što su brže mogli u Medinu, da Poslanika izvijeste o planovima i akcijama mekkanskih mušrika, ali je on i iz drugih izvora bio o tome obaviješten i već je iz grada izašao sa 312 mudžahida prema Bedru. Međutim, na Bedru, mušrička karavana saznade za namjere medinskih muslimana, te promijeni smjer kretanja, poslavši u isti mah u Mekku poziv za pomoć. Mekkanci skupiše hiljadu boraca da bi priskočili upomoć karavani ali nakon saznanja da karavana od muslimana nije napadnuta nastaviše put prema Bedru.

28. 23. BITKA NA BEDRU 17. RAMAZANA 624. GODINE N.E. (DRUGE GODINE PO HIDŽRI)

Bitka na Bedru može se posmatrati povijesno i sa stajališta njenog značaja za islam. Neposredan povod za bitku bila je mušrička karavana sa hiljadu natovarenih deva. Stvarni uzrok i razlog bitke bila je želja mekkanskih mušrika da potpuno unište muslimane i Muhammeda (a.s.). I ta karavana koju su mušrici poslali u Siriju bila je u funkciji naoružavanja i priprema za rat. Iako je karavana utekla muslimanima, Muhammed (a.s.) se s vojskom nije odmah vraćao u Medinu. Poslanik je u tim danima želio sklopiti saveze s drugim plemenima. Za desetak dana stiže vijest o prispjeću mekkanske vojske i Poslanik se odluči s njima suočiti, premda su tri puta bili brojniji. Ishod bitke, iako su mušrici bili naoružaniji i tri puta brojniji, bio je 10:1 u korist muslimana. Naime, muslimani su imali svega 14 poginulih a mušrici 70 mrtvih i 70 zarobljenih pripadnika. Na bojnom polju pade, uz mnoge druge mekkanske glavare, i Ebū Džehl. Ebū Leheb nije sudjelovao u bici, ali je po običaju, najmio plaćenika da se bori umjesto njega. Kako najugledniji mekkanski prvaci na Bedru izgiboše, gradskim glavarem i prvakom postade Ebū Sufjan, koji je vodio veliku karavanu u Siriju i koji je uspio s njom pobjeći. Tri člana njegove porodice stradali su na Bedru: sin, punac i brat i on zato sebi zadade riječ da se neće približiti ženi, niti će se umivati i češljati dok se ne osveti. Njegova žena **Hinda** zareče se da će se najesti jetre onih koji joj ubiše oca.

Prije same bitke, Muhammed (a.s.) se tu noć savjetuje, dogovara i pravi strategiju i taktiku sa svim ashabima, muhadžirima i Ensarijama. Govore najpoznatiji: h. Ebū Bekr, h. Omer a **Mikdad ibn Amr** kaže: - *Pođi, o Allahov Poslaniče, onamo kamo ti Allah zapovijeda a mi ćemo te svi slijediti i nećemo ti reći kao što su Israilci rekli Mūsāu (a.s.) kada ih je preko borbe trebao uvesti u obećanu, od Allaha podarenu i izabranu zemlju* **(5:20-26).**

يَا قَوْمِ
ادْخُلُوا الْأَرْضَ الْمُقَدَّسَةَ الَّتِي كَتَبَ اللَّهُ لَكُمْ وَلَا تَرْتَدُّوا
عَلَىٰ أَدْبَارِكُمْ فَتَنقَلِبُوا خَاسِرِينَ ﴿٢١﴾ قَالُوا يَا مُوسَىٰ إِنَّ فِيهَا
قَوْمًا جَبَّارِينَ وَإِنَّا لَن نَّدْخُلَهَا حَتَّىٰ يَخْرُجُوا مِنْهَا فَإِن يَخْرُجُوا مِنْهَا
فَإِنَّا دَاخِلُونَ ﴿٢٢﴾ قَالَ رَجُلَانِ مِنَ الَّذِينَ يَخَافُونَ أَنْعَمَ اللَّهُ

عَلَيْهِمَا ٱدْخُلُوا۟ عَلَيْهِمُ ٱلْبَابَ فَإِذَا دَخَلْتُمُوهُ فَإِنَّكُمْ
غَٰلِبُونَ ۚ وَعَلَى ٱللَّهِ فَتَوَكَّلُوٓا۟ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ ﴿٢٣﴾
قَالُوا۟ يَٰمُوسَىٰٓ إِنَّا لَن نَّدْخُلَهَآ أَبَدًا مَّا دَامُوا۟ فِيهَا ۖ فَٱذْهَبْ أَنتَ
وَرَبُّكَ فَقَٰتِلَآ إِنَّا هَٰهُنَا قَٰعِدُونَ ﴿٢٤﴾ قَالَ رَبِّ
إِنِّى لَآ أَمْلِكُ إِلَّا نَفْسِى وَأَخِى ۖ فَٱفْرُقْ بَيْنَنَا وَبَيْنَ ٱلْقَوْمِ
ٱلْفَٰسِقِينَ ﴿٢٥﴾ قَالَ فَإِنَّهَا مُحَرَّمَةٌ عَلَيْهِمْ ۛ أَرْبَعِينَ سَنَةً ۛ
يَتِيهُونَ فِى ٱلْأَرْضِ ۚ فَلَا تَأْسَ عَلَى ٱلْقَوْمِ ٱلْفَٰسِقِينَ

Bitka na Bedru nije samo ostvarena vojna pobjeda već je to i prva pobjeda tevhida na djelu, islamskog bratstva u ratu, sloge, saradnje i solidarnosti u najvećim iskušenjima. I muhadžiri iz Mekke i ensarije iz Medine dali su jednak doprinos pobjedi. Neposredno prije bitke, ispred ensarija, Muaz je rekao vjerovjesniku: - **Mi smo tebe, Poslaniče, prihvatili, slijedimo Objavu, obećali smo ti vjernost i odbranu od svakog napada. Zato pođi Muhammede kamo hoćeš i mi ćemo s tobom.**

Da bi ušao u obećanu zemlju Mūsā (a.s.) od cijelog svog naroda kao kavma nije imao nikoga uza se osim brata svoga kao vjernika, zato što nije imao ummet, a u bici na Bedru od 312 ashaba kojima nije obećana i naređena sveta zemlja, nijedan nije otkazao poslušnost i učinio veleizdaju. Cilj i smisao bitke objašnjavao je Muhammed (a.s.) a svu njenu strategiju i taktiku vodio je h. Hamza, veliki junak, pravi borac, genijalni strateg, dostojan taktičar i kao lovac poznavalac pustinje i ratnih vještina.

Na Bedru su formule vjere, ratne strategije i taktike i namjere muslimana išle zajedno i harmonično sa formulama života. Slučaj bitke na Bedru, gdje se Muslimani svi do jednoga bore zajedno sa Poslanikom, potvrđuje bitnu činjenicu da je Muhammed (a.s.) prvi čovjek i prvi vjerovjesnik uopće koji je ostvario ummet ili zajednicu muslimana u svim likovima i situacijama u životu pa i u ratu. Dakle, Bedr je potvrda i ostvarenje ummeta, džemāata-zajednice muslimana i stvaranja islamske države.

Zašto su muslimani pobijedili na Bedru skoro četiri puta malobrojniji i slabije naoružani?

Pored toga što je na strani mušrika bila oprema, naoružanje, brojnije ljudstvo, vojne kote, položaji i logistika, čatrnja puna vode u pustinji i hiljadu prema 312 muslimana, Muhammed (a.s.) je po Allahovoj Objavi i uputstvu u okviru mu'džize muslimanima unaprijed obećao od dvoje-jedno, zaplijenu karavane ili pobjedu u borbi.

I kad vam je Allah obećao da će vaša biti jedna od dvije skupine, a vi ste više voljeli da vam padne šakama koja nije bila naoružana - Allah je htio da riječima svojim istinu utvrdi i nevjernike u korijenu istrijebi **(8:7-19).**

وَإِذْ يَعِدُكُمُ اللَّهُ إِحْدَى الطَّائِفَتَيْنِ
أَنَّهَا لَكُمْ وَتَوَدُّونَ أَنَّ غَيْرَ ذَاتِ الشَّوْكَةِ تَكُونُ لَكُمْ وَيُرِيدُ
اللَّهُ أَنْ يُحِقَّ الْحَقَّ بِكَلِمَاتِهِ وَيَقْطَعَ دَابِرَ الْكَافِرِينَ ﴿٧﴾
لِيُحِقَّ الْحَقَّ وَيُبْطِلَ الْبَاطِلَ وَلَوْ كَرِهَ الْمُجْرِمُونَ ﴿٨﴾
إِذْ تَسْتَغِيثُونَ رَبَّكُمْ فَاسْتَجَابَ لَكُمْ أَنِّي مُمِدُّكُمْ
بِأَلْفٍ مِنَ الْمَلَائِكَةِ مُرْدِفِينَ ﴿٩﴾ وَمَا جَعَلَهُ اللَّهُ إِلَّا بُشْرَى
وَلِتَطْمَئِنَّ بِهِ قُلُوبُكُمْ وَمَا النَّصْرُ إِلَّا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ
عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿١٠﴾ إِذْ يُغَشِّيكُمُ النُّعَاسَ أَمَنَةً مِنْهُ وَيُنَزِّلُ عَلَيْكُمْ
مِنَ السَّمَاءِ مَاءً لِيُطَهِّرَكُمْ بِهِ وَيُذْهِبَ عَنْكُمْ رِجْزَ الشَّيْطَانِ
وَلِيَرْبِطَ عَلَى قُلُوبِكُمْ وَيُثَبِّتَ بِهِ الْأَقْدَامَ ﴿١١﴾ إِذْ يُوحِي رَبُّكَ
إِلَى الْمَلَائِكَةِ أَنِّي مَعَكُمْ فَثَبِّتُوا الَّذِينَ آمَنُوا سَأُلْقِي فِي
قُلُوبِ الَّذِينَ كَفَرُوا الرُّعْبَ فَاضْرِبُوا فَوْقَ الْأَعْنَاقِ
وَاضْرِبُوا مِنْهُمْ كُلَّ بَنَانٍ ﴿١٢﴾ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ شَاقُّوا اللَّهَ
وَرَسُولَهُ وَمَنْ يُشَاقِقِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَإِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ
الْعِقَابِ ﴿١٣﴾ ذَلِكُمْ فَذُوقُوهُ وَأَنَّ لِلْكَافِرِينَ عَذَابَ
النَّارِ ﴿١٤﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا لَقِيتُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا
زَحْفًا فَلَا تُوَلُّوهُمُ الْأَدْبَارَ ﴿١٥﴾ وَمَنْ يُوَلِّهِمْ يَوْمَئِذٍ
دُبُرَهُ إِلَّا مُتَحَرِّفًا لِقِتَالٍ أَوْ مُتَحَيِّزًا إِلَى فِئَةٍ فَقَدْ
بَاءَ بِغَضَبٍ مِنَ اللَّهِ وَمَأْوَاهُ جَهَنَّمُ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ ﴿١٦﴾
فَلَمْ تَقْتُلُوهُمْ وَلَكِنَّ اللَّهَ قَتَلَهُمْ وَمَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ
وَلَكِنَّ اللَّهَ رَمَى وَلِيُبْلِيَ الْمُؤْمِنِينَ مِنْهُ بَلَاءً حَسَنًا إِنَّ اللَّهَ
سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿١٧﴾ ذَلِكُمْ وَأَنَّ اللَّهَ مُوهِنُ كَيْدِ الْكَافِرِينَ ﴿١٨﴾

إِن تَسْتَفْتِحُوا فَقَدْ جَاءَكُمُ الْفَتْحُ وَإِن تَنتَهُوا فَهُوَ خَيْرٌ
لَّكُمْ وَإِن تَعُودُوا نَعُدْ وَلَن تُغْنِيَ عَنكُمْ فِئَتُكُمْ
شَيْئًا وَلَوْ كَثُرَتْ وَأَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُؤْمِنِينَ

Ako ste se molili da pobijedite pa, došla vam je eto pobjeda. A da se okanite, bolje bi vam bilo. I ako se ponovo vratite, mi ćemo se ponovo vratiti i nimalo vam neće koristiti tabor vaš ma koliko brojan bio, jer je Allah na strani vjernika.

U situaciji kada su mušrici imali punu čatrnju vode, a muslimani se nalazili na golom pijesku i vrelom kamenu i kada mušrici raspolažu sa stotinu konja a muslimani samo sa dva, Muhammed (a.s.) i ashabi se obraćaju za pomoć Allahu (dž.š.). Ta pomoć je bila vojska meleka, njih između tri i pet hiljada, kojom je Allah pomagao muslimane, obradovao ih, pomoću njih srca muslimana upotpunio, umirio i učvrstio. Ali ti isti meleki su po Allahovoj odredbi u srca nevjernika strah, pravdu, tjeskobu i pometnju unijeli. Iz svoje milosti i dobrote pomažući muslimane, Allah je, noć uoči bitke, usred pustinje spustio kišu, tako da su se muslimani osvježili, opskrbili vodom i noge im u toku bitke nisu propadale u pijesak jer ga je voda učinila čvrstim.

Te noći Allah je toliku sigurnost i smirenje u srca vjernika spustio i učvrstio ih, ali im je i najljepši san podario - da se odmore, kišom i vodom osvježe i napoje. Srce muslimana Allah je jakim i neustrašivim učinio i šejtanske spletke od njih je otklonio. Istovremeno, u srca mušrika Allah je neotklonjiv strah i tjeskobu ulio. Allah je na Bedru muslimanima ukazao i posvjedočio kako se uništavaju spletke i zamke nevjernika. Bitka na Bedru dokaz je da nevjernicima i mušrcima u borbi, osim u zauzimanju boljeg položaja i pregrupiravanja, nikada ne treba leđa okrenuti. Pobjeda muslimana na Bedru nije ih vratila u paganstvo niti ih je ošamutila slava pobjede, nego ih je nosila u širenje islama diljem svijeta. Da se, ne daj Bože, muslimani 17. ramazana druge godine po Hidžri ili 624. poraženi na Bedru, od zajednice muslimana, od ummeta, od šerijata, od islamske države, reda i poretka, od sadašnjih milijardu i po muslimana na svim kontinentima svijeta, ne bi bilo ništa. Zato, iako, Bitka na Bedru, po broju učesnika nije bila velika bitka, sa stajališta islama i muslimana je najpresudnija i najvažnija bitka u povijesti svijeta o kojoj Kur'an govori više nego o bilo kojoj drugoj bici, između ostalog u dvije sure: u **3:123-125,**

وَلَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ بِبَدْرٍ وَأَنتُمْ
أَذِلَّةٌ فَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿١٢٣﴾ إِذْ تَقُولُ
لِلْمُؤْمِنِينَ أَلَن يَكْفِيَكُمْ أَن يُمِدَّكُمْ رَبُّكُم بِثَلَاثَةِ آلَافٍ
مِّنَ الْمَلَائِكَةِ مُنزَلِينَ ﴿١٢٤﴾ بَلَىٰ إِن تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا وَيَأْتُوكُم مِّن فَوْرِهِمْ
هَٰذَا يُمْدِدْكُمْ رَبُّكُم بِخَمْسَةِ آلَافٍ مِّنَ الْمَلَائِكَةِ مُسَوِّمِينَ

u sedam ajeta, i u suri 8:7-19, u trinaest ajeta, dakle u dvadeset ajeta gdje se iznosi čime je i kako je sve Allah pomogao muslimane na Bedru, što inače Kur'an ne čini. Muslimani, dakle, na Bedru pobjeđuju najviše zahvaljujući direktnoj Allahovoj pomoći preko vojske meleka, kiše, sna itd.

Drugo, Allah je uslišao dovu Muhammeda (a.s.) i ashaba. Treće kod muslimana u borbi nastupaju: ideali, ideje, duh, moral, istina, kelime'i- šehadet, Kur'an, īmān i islam a kod mušrika: širk, paganstvo, mitologija, magija, predrasude, prostitucija, psovka, krađa, pljačka i goli interesi.

Bitka na Bedru je prekretnica u povijesti humaniziranja ratovanja. Ona uspostavlja pravilan postupak u podjeli ratnog plijena. Jedna petina pripada državi, po prvi put se ne ubijaju ratni zarobljenici, ubijeni protivnici sahranjuju se po njihovim obredima pa čak i pagani. Mijenja se odnos muslimana prema znanosti i obrazovanju u ratu, jer svaki zarobljeni mušrik koji je bio pismen, da bi se oslobodio, bio je dužan opismeniti deset muslimana. Imućni mušrici su se mogli otkupiti a siromašni i nepismeni pagani su oslobađani bez otkupa.

Bitka na Bedru ostaje trajni i nezastarivi primjer organiziranja, ponašanja, postupanja, odnosa i djelovanja muslimana u ratu. Ona je *Fethu-l Ekber* - najčistija i najveličanstvenija pobjeda u povijesti svijeta, muslimana osobito. Porazu mušričke vojske doprinijelo je i to što njihove brojne redove uoči bitke napusti odred plemena **Zuhra**, plemena Poslanikove majke. Zatim nije bilo pripadnika roda **Adi**, h.Omera. Humani odnos prema zarobljenim mušričkim vojnicima Poslanik je protegao na: žene, djecu, starce, iznemogle, ranjenike i robove.

POSLJEDICE BITKE NA BEDRU

Bedr kao presudna bitka i pobjeda muslimana učvrsti islamsku vjerskopolitičku zajednicu. Muhammed (a.s.) je s pravom pred bitku molio Allaha: *O Bože, ako ova mala grupa vjernika strada, neće Ti se imati više ko moliti.*

U mušričkim redovima poslije Bedra nastao je bijes i očaj. Bilo je zabranjeno spominjati i tugovati za poginulim. U početku odlučiše da ne otkupljuju zarobljenike da se ne bi muslimani obogatili ali brzo izmijeniše odluku, jer su otkupom povećavali i broj vojnika osvetnika. Ebū Sufjan predloži da svu zaradu od karavane, 250 hiljada dirhema, ulože za rat. Radi osvetničkih priprema u Medinu potajno dolazi iz Mekke Ebū Sufjan i sastaje se sa Benu nazirskim Židovima i iznosi im plan osvete nad muslimanima što Židovi sa radošću primaju. Na povratku u Mekku on i njegovi ljudi ubiše dva muslimana. Kao revanš Muhammed (a.s.) šalje četu pod vođstvom Zejd ibni Harisa u Nedžd koja presrete mušričku karavanu i oduze joj 100 hiljada dirhema.

U periodu između Bitke na Bedru i Uhudu mekkanski mušrici su nekoliko puta slali atentatore da ubiju Muhammeda (a.s.), ali su svaki puta uhvaćeni. Tada je iz Mekke u Medinu prebačena Poslanikova kći **Zejneb**. Neki **Hebbar** ubi njeno pobačeno dijete i Poslanik ga u početku namjeravaše spaliti ali od toga odusta sa riječima: **- Samo Gospodar vatre smije ognjem kažnjavati, vi ga naprosto ubijte.**

Kasnije Hebbar prihvati islam, i Poslanik mu oprosti. U šestoj godini po Hidžri u Medinu prijeđe i **Ebūl-As** Zejnebin muž i prihvati islam. Nakon što je došao iz Mekke reče: - **Da sam prihvatio islam kada sam ovdje bio, mislili biste da to radim iz interesa.** Evo me čiste savjesti gdje priznajem islam pravom vjerom. Na to mu Poslanik vrati ženu a da nije zahtijevao da se obnovi bračni ugovor i vjenčanje ponovo obavi.

28.24. BITKA NA UHUDU 625. - TREĆE HIDŽRETKE GODINE - PRVI SUKOB SA ŽIDOVIMA

Po svršetku mjeseca ramazana 624., druge godine po Hidžri, neposredno poslije Fethu-l-ekbera ili bitke na Bedru, prvi dan mjeseca ševvala Muhammed (a.s.) je krenuo od svoje kuće u pratnji muslimana Medine i okoline. Pred njim je nošen barjak koji je Negus darovao **Zubejr ibn Avvamu**. Kad je svečana povorka stigla do praznog prostora (musalle za javni i skupni salat) Muhammed (a.s.) je naredio da se stane i da se koplje sa barjakom zabode u zemlju u pravcu prema Kibli i da se pravovjerni postave u saffove. Muhammed (a.s.) je onda stupio naprijed, dva-tri koraka ispred prvog saffa i sa vjernicima zajedno prvi put obavio *i'du-l-fitr* (bajram namaz) u znak svršetka ramazana.

Međutim, polovinom mjeseca ševvala, 11. februara 624., dogodio se u medinskoj čaršiji jedan slučaj koji je bio povod oštrom sukobu između medinskih muslimana i Židova. Neki Židovin iz plemena Kajnuka uvrijedio je jednu muslimanku iz medinske okoline koja je toga dana na trgu prodavala mlijeko. Jedan musliman koji se tu zadesio ustane u odbranu napadnute žene i u svađi ubije Židova. Na to jedna grupa Židova navali na njega i na mjestu ga premlati. Zbog toga je uskipilo na obje strane. Uzalud je Muhammed (a.s.) lično pokušavao da spor riješi mirnim putem. No, Židovi nisu htjeli ni da čuju: - **Nismo mi kukavice sa Bedra, gorko ćeš ti iskusiti što znači pleme Kajnuka**, otvoreno su prijetili Muhammedu (a.s.).

Medinski Židovi iz plemena Benu-Nazir nikada nisu ni prekidali saradnju i prijateljstvo sa mekkanskim mušricima i njihovim prvakom Ebū Sufjanom, usprkos sporazuma sa Muhammedom (a.s.) i muslimanima. Umjesto rješavanja nesporazuma mirnim putem, sada medinski Židovi šalju u Mekku izaslanike da potaknu mekkanske idolopoklonike na odmazdu, zbog poraza na Bedru i da u medinskim Židovima imaju otvorenu podršku. Našavši se u dvostrukoj životnoj opasnosti, prvo ugrožen unutarnjom židovskom veleizdajom i spoljašnjom agresijom mekkanskih Kurejšija, Muhammed (a.s.) da bi otklonio makar unutarnju opasnost i veleizdaju, povede rat protiv plemena Kajnuka. Nakon 15 dana sukob je završenom pobjedom muslimana i izgonom plemena Kajnuke u Siriju.

Od ovoga događaja prošla je puna godina, a da se u Medini ništa nije dogodilo od osobite važnosti. Muhammed (a.s.) je mogao da se mirno posveti svojoj misiji i da vjernike upućuje Allahovoj Objavi. Iako je broj muslimana još uvijek bio neznatan, poslije pobjede na Bedru ugled im je stalno rastao. Mnogi beduini koji su dolazili u Medinu da

vide vjerovjesnika, pobjednika, primaju islam. Tako su Židovi i idolopoklonici davali veću važnost pobjedi muslimana od njih samih.

28.24.1. NEOPREZNOST I USPAVANOST MUSLIMANA POSLIJE POBJEDE

U Muhammed (a.s.) rodnom gradu među mekkanskim Kurejšijama sve je gorjelo za osvetom. Poraz na Bedru, poniženje i žalost za palim prvacima kao i obećana podrška medinskih Židova iz Benu-Nazira i progon Kajnuke ponovo uzburka sav paganski mekkanski svijet: staro i mlado, žensko i muško sve je dobilo krila i želju za osvetom. Sve te okolnosti su ubrzale pripreme za odmazdu. Mušrici su se spremali za novu borbu polagahno i ozbiljno, tražili su prijatelje i saveznike na sve strane, među arapskim paganskim plemenima, ali prvenstveno među medinskim Židovima nastojeći "da ujedinjenim silama i snagama u korijenu zatru satansku sektu i dostojno operu sramotu i poniženje koje je njen vođa i začetnik zadao nacionalnim odnosno plemenskim bogovima i hiljadugodišnjim tradicijama arapskog naroda." Istovremeno, medinski Židovi su iznutra rovarili na sve strne protiv Muhammeda (a.s.) i islama.

Već u drugoj polovini mjeseca ramazana 625., treće godine po hidžri, krenulo je iz Mekke put Medine 3.000 vojnika sastavljenih od Mekkanaca, njihovih saveznika i plaćenika. Među njima je bilo 700 oklopnika i 200 konjanika. Idolopoklonike je predvodio politički vođa Ebū Sufjan ibni Harb i veliki vojskovođa **Halid ibni Velid**, koga će 10 godina poslije toga na Jarmuku islamska povijest ubrojiti u svoje najslavnije i najhrabrije vojskovođe i junake. Sa mušričkom vojskom na put, da bi je svirkom i pjesmom hrabrile, krenulo je i 15 najuglednijih i najljepših žena, koje je predvodila čuvena Hinda bint Utbe, žena Ebū Sufjana.

Mekkanska se vojska najprije utaborila u plodnom i bogatom mjestu Zul- Hulejfa, sedam milja južno od Medine. Dok je Muhammed (a.s.) u Medini organizirao sve snage za odbranu, dotle su Mekkanci opkolili grad s lijeve strane i utvrdili se kod bunara Revma na podnožju brežuljka Ajnejn, u dolini brda Uhud, tri-četiri milje sjeveroistočno od Medine. Već 6. ševvala (21. 1. 625. godine) treće godine po Hidžri, o zalazu sunca, Muhammed je krenuo iz Medine sa hiljadu boraca. Kad su bili na pola puta, Abdullah ibni Ubejj ibni Selul, poznati vođa medinskih munafika iz plemena Hazredž, izdvoji se sa tri stotine ljudi i vrati u Medinu, a medinski Židovi koji su po Ustavu bili dužni zajednički braniti grad učinili su, također, veleizdaju i odbili borbu, pa je tako Muhammed (a.s.) ostao sa svega 700 mudžahida i noću se utaborio u jednoj dolini prema mekkanskoj vojsci, tako da ga je iza leđa štitilo brdo Uhud.

Prije polaska na Uhud, Muhammed (a.s.) je predlagao da se muslimani trebaju zatvoriti u grad i izdržati opsadu. No, mlađi borci i neučesnici na Bedru su izrazili želju da neprijatelja dočekaju izvan grada, te da se sukobe na otvorenom. Suprotno svojim zamislima Muhammed (a.s.) je udovoljio njihovim željama.

Sutradan, 7. ševvala (22. 1. 625.) treće hidžretske godine, bitka je počela navalom Mekkanaca koji su se kretali u formi polumjeseca. Njihovo desno krilo predvodio je Halid

ibn Velid a lijevo Ikrime ibn Ebi Džehl, svaki sa stotinu konjanika. Borba je bila očajna, na život i smrt. Muslimani, iako četiri puta malobrojniji, junački i hrabro su odbijali sve napade. Pedeset strijelaca branilo je prolaz i tri puta su odbili desno krilo konjice koja je pokušala da muslimanima prođe s leđa. Konačno su muslimani uspjeli potisnuti natrag neprijatelja koji se počeo, bar je tako izgledalo, u neredu povlačiti. Muslimanski strijelci, vidjevši da se neprijatelj povlači, mada im je od vjerovjesnika bilo naređeno da ne napuštaju stroj tj. položaj "čak i ako ugledaju ptice kako kljuju oči mrtvacima našim", i mada ih je vođa čete na to upozorio, većina ga ne posluša, već napusti svoje položaje u namjeri da pokupe ratni plijen. Potom Halid ibni Velid u isti mah sa svojim konjaničkim krilom sleđa opkoli i napadne muslimane i poviče presudnu rečenicu: - **Muhammed je ubijen**! Odjednom se situacija izmijeni i druga polovica neprijateljske konjice, baci se na muslimane i razbije njihove redove. Muslimani se okrenuše prema konjici, ali pri tom napuste ključno mjesto u jeku borbe i to odmah osjete neprijatlji koji već bijahu u bijegu, pa se vrate i ponovo napadnu. Muslimani se nađoše između dvije vatre. Vijest da je Muhammed (a.s.) ubijen djelovala je šokantno na muslimane. Neki muslimani, na tu vijest, prosto su se razbježali iz borbe. Omer, Ebū Bekr i drugi muhadžiri, držeći da je Muhammed (a.s.) mrtav, stajali su izvan borbe kao okamenjeni, nisu mogli ni da bježe ni da se bore. Tako je na vijest o pogibiji Muhammeda (a.s.) među muslimanskom vojskom nastala silna zbrka i nered, krvava gužva od koje se digla silna prašina, tako da se borci nisu mogli više ni prepoznati. Mnogi su se međusobno izranjavali, poginuli i ranjeni su ležali na bojištu, a drugi su bježali prema Medini. S druge strane, Muhammed (a.s.) koji je bio opkoljen sa nekoliko vjernih drugova, hrabro i junački se borio, ali je pogođen teškim kamenom, pao s konja u duboku jamu koju su idolopoklonici iskopali. Alija, **Talha** i **Sad ibni Ebi Vekas** herojskim naporima uspjeli su ga izvući iz jame i spasiti od očigledne smrti. Ranjen u lice i donju usnu a dva su mu zuba izbijena. Kada je Ensarija **Enes ibni Nadr** naišao pored Omera i Ebū Bekra i upitao ih: - **Šta vam je, što ste se skamenili?**, oni su odgovorili: - **Muhammed je mrtav. - Pa dobro, zar vas ne bi bilo stid da ga nadživite. Slijedite me**! Tada su svi jurnuli na onu stranu gdje je Muhammed (a.s.) sa još nekoliko ashaba vodio očajnu borbu.

Poslije kraće, ali lavovske borbe, muslimani uspiju da se s Muhammedom (a.s.) zajedno sklone u jednu uvalu i pećinu brda Uhud, podalje od poprišta borbe. Tu je Muhammed (a.s.) oprao krvlju poprskano lice i sa ashabima je klanjao podne sjedeći, jer su svi bili ranjeni i zamoreni. Mekkanski idolopoklonici zadovoljni svojom pobjedom jer su muslimani imali 70 šehida i 70 zarobljenika i ranjenika, među kojima je poginuo i Poslanikov amidža h. Hamza, mislili su samo kako će pribrati svoje ranjenike, iznakaziti i izmasakrirati tijela izginulih šehida i dograbiti se ratnog pijena.

Mekkanske žene predvođene zloglasnom Hindom, ženom Ebū Sufjana, rezale su uši i noseve mrtvim muslimanima i od toga sebi nizale đerdane. Hindi to nije bilo dovoljno pa je rasporila prsa poginulom h. Hamzi i izvadila mu crnu džigericu i zubima je rastrgla. I njen muž Ebū Sufjan je udario šehida ḥ. Hamzu buzdovanom po licu. (To je odraz

paganske mržnje i paganskih obreda nad žrtvom). Zatim su se idolopoklonici, presretni zbog pobjede, zahvalili idolu Hubelu: "Neka je hvala našem kipu Hubelu", rekao je Ebū Sufjan, sakupili su se na jedno mjesto i krenuli prema Mekki.

Većina historičara tvrdi da je Muhammed (a.s.) sutradan sa sređenom vojskom ostao tri dana van Medine, očekujući udar neprijatelja koji se više nije usudio da napada. Kada su se mušrici udaljili od Uhuda i Medine, Muhammed (a.s.) se vratio na bojno polje i posmatrao izginule i iznakažene šehide, a naročito tijelo svoga amidže h. Hamze. U velikoj žalosti i tuzi učio je dovu Allahu da ih nagradi Džennetom. Pošto su muslimani htjeli da rođake šehide nose u Medinu, vjerovjesnik je naredio: - **Kopajte mrtve ondje gdje su poginuli i umrli.**

Na Uhudu su na obje strane pored muškaraca učestvovale i žene. Svojom hrabrošću i junaštvom kome se divio i Muhammed (a.s.) posebno se istakla **Ummi Umera**. Druga medinska muslimanka **Hind bint Amr**, Amrova kći, pokazivala je hrabrost na drugi način. Kada se muslimanska vojska vratila u Medinu, ona je, doznavši da su joj otac, muž i brat poginuli u boju, samo upitala: - **A Poslanik, živ li je on?** Kada doznade da je on živ i zdrav, te kada ga vidje svojim očima, sastavi stih na licu mjesta: *Kad si ti živ, sve nesreće nisu važne.*

Kada je obavio dženazu šehidima Uhuda, Muhammed (a.s.) proučio je ajet ashabima: *Ako hoćete da na nepravdu uzvratite, onda učinite to samo u onolikoj mjeri koliko je vama učinjeno i ako otrpite, to je, doista, bolje za strpljive.* **(16:126).**

وَإِنْ عَاقَبْتُمْ فَعَاقِبُوا بِمِثْلِ مَا
عُوقِبْتُم بِهِ ۖ وَلَئِن صَبَرْتُمْ لَهُوَ خَيْرٌ لِّلصَّابِرِينَ

OSNOVNI UZROCI PORAZA NA UHUDU MOGU SE OZNAČITI KAO UNUTARNJI I VANJSKI.

Unutarnji su: 1. Muslimani su pridavali mnogo manji značaj pobjedi na Bedru od mekkanskih mušrika, medinskih Židovai kršćana predvođenih Ebū Amrom. Stoga su se oni, vidjevši u muslimanskoj pobjedi na Bedru za sebe smrtnu opasnost na Uhudu, udružili protiv islama i muslimana. U tome im je čak pomogao i munafik Abdullah ibni Ubej ibni Selul. 2. Muhammed (a.s.) je predlagao da se muslimani brane iz grada, a mnogi ashabi da se bore na otvorenom. Ključni unutarnji razlog poraza leži u činjenici što je 50 muslimanskih strijelaca napustilo položaj za koji je Muhammed (a.s.) naredio da ga moraju čuvati bilo šta da se desi. 3. Protiv muslimana na Uhudu borili su se i medinski kršćani, predvođeni Ebū Amirom, Židovi i idolopoklonici; munafici.

Jedan od glavnih vanjskih razloga poraza na Uhudu je što je neprijatelj bio više nego četverostruko brojniji, opremljeniji, naoružaniji i spremniji. Idolopoklonicima su pomogli

medinski Židovi sa svojom veleizdajom i munafici. Ono što slijedi kao drugi bitan vanjski razlog je ubitačna neprijateljska propaganda izražena ključnom rečenicom "**Muhammed je ubijen**" koju je neprestano je ponavljao Halid ibn Velid.

28.25. BITKA KOD JARKA (HENDEKA) 627., PETE HIDŽRETSKE GODINE I DRUGI SUKOB SA ŽIDOVIMA

Uprkos poraza muslimana na Uhudu, Muhammed (a.s.), uz Allahovu pomoć, kroz izmijenjeni odnos muslimana prema Allahu (dž.š.), kroz pet vakata namaza, mjesec ramazana i obavezu zekjata nastavlja sa daljom izgradnjom zajednice muslimana ili ummeta. U toj funkciji su izmjene nasljednog običajnog prava prema kome je do tada oca mogao naslijediti samo sin dorastao za vojsku, s tim što su malodobna braća, njihove sestre i majke bile sasvim isključene iz nasljedstva. Poslije bitke na Uhudu, Kur'an mijenja običajne odredbe o nasljedstvu tako da su sada bili nasljednici i punoljetni i maloljetni članovi kao i žene: majka, kći, sestra, tetka, nana i supruga. To pravo nasljedstva nije mogla izmijeniti ni oporuka.

Porazom muslimana na Uhudu, što je najvažnije, Muhammed (a.s.) nije ništa izgubio od svoga autoriteta, već je svojom ubjedljivošću i moralnim autoritetom uvjerio ashabe da je pobjeda idolopoklonika na Uhudu bila samo prolazna pojava i da će konačno pobijediti prava istina i vjera u Jednog Jedinog Boga.

Ohrabreni porazom muslimana na Uhudu, protiv njih u početku konspirativno, kasnije sve javnije i glasnije, rade jevrejska plemena Benu-Nazir i Kurejza iz predgrađa Medine, koje su obilato potpomogali munafici Abdullah ibni Ubeja ibni Selula. Na njegov nagovor Poslanik im, nakon što su prodali zemlju i pobrali dugove, dozvoli da se isele sa svom imovinom. Židovi se naseliše u Hajber, 200 kilometara sjeverno od Medine. No, Židovi time nisu bili zadovoljni, te poslaše svoje delegacije na razne strane kako bi ih pridobili protiv muslimana. Naravno, najveće su oslonce tražili među idolopoklonicima u Mekki ali i arapskim nomadskim plemenima. Tako odlaze plemenu **Gatafanaca** i nude im jednogodišnji prihod hajberških datula, samo da budu protiv muslimana. S istom namjerom Židovi odlaze i plemenima **Fazara**, **Benu Sulejm**, **Kinana** i **Sekif**, i pridobijaju ih sa glavarima i velikašima. Svim plemenima Židovi su izložili svoj plan o uništenju i okruženju muslimana. Pošto su plemena Gatafan i Fazar živjela sjeverno od Medine, Benu Sulejm na istoku, Mekkanci Kinana i Sekif na jugu, muslimani su se našli u okruženju sa tri strane, a i karavane s medinskom robom, dolazeći iz Mezopotamije i Sirije preko Dumet el-Džendela, bile su spriječene pod jevrejskim pritiskom.

Muslimane su stalno pristizale neugodnosti jedna za drugom. Početkom mjeseca muharrema 625. godine n.e. ili 4. hidžretske godine, u Medinu dolazi posebno izaslanstvo iz plemena **A'dl** i **Karet** i zamole Muhammeda (a.s.) za nekoliko učača Kur'ana. Muhammed (a.s.) im daje šest mladića. Međutim, te mladiće su napali iz zasjede kod bunara Redži članovi plemena **Huzajl**, koji su bili u dogovoru sa izaslanicima. Od

šesterice muslimana četvorica poginu, a dvojica budu zarobljeni i odvedeni u Mekku gdje su ih idolopoklonici predali Kurejšijama. Mekkanci su ovu dvojicu izaslanika prvo bacili u tamnicu, a po svršetku mjeseca muharrema, Ešhuri huruma, javno na ulici pogubili. Mjesec dana poslije toga dolazi u Medinu vođa plemena **Amra ibn Sasaa Ebū Berā** i moli Muhammeda (a.s.) da pošalje misionare među njegove saplemenike koji su spremni primiti islam. Sjećajući se sudbine prve misije i pogibije šest mladića, Muhammed (a.s.) se teška srca odlučio i tek kada mu je Ebū Berā dao vitešku riječ da on izaslanike uzima pod svoju zaštitu, on mu šalje 40 učača Kur'ana i poznavalaca islama. Kada su došli do bunara Me'unet, četiri dana hoda, jugozapadno od Medine jedan od Muhammedovih (a.s.) izaslanika - **Haram ibni Milhan** ode sinovcu Ebū Berāu i jednom od vođa **Amr ibni Tufejlu ibn Sasaa** i preda mu pismo Muhammeda (a.s.). On ga, ne otvorivši, pocijepa i na licu mjesta ubi donosioca, otkaza poslušnost vođi plemena i pozva saplemenike da poubijaju sve druge izaslanike. Međutim, pošto oni ne iznevjeriše zakletvu Ebū Berāa, Amr ibni Tufejl se obrati susjednom plemenu Sulejm koje navali na izaslanike i sve ih poubija izuzev **Kaba ibni Zejda**, koji se ranjen uspio izvući do Medine i sve Muhammedu (a.s.) ispričati. To silno ožalosti Muhammeda (a.s.).

Prije nego što su se iselili iz Medine u Hajber, Židovi iz plemena Benu-Nazir su skovali plan da na vjeru potajno i podmuklo ubiju Muhammeda (a.s.). Kada su to saznali Muslimani, bili su jako ogorčeni. Muhammd (a.s.) predloži Židovima, radi rješenja spora, da prihvate islam ili da se isele u koje drugo mjesto podalje od Medine. Njihov odgovor bio je, da su se u svoje predgrađe zabarikadirali, a to je bio najutvrđeniji dio. Pošto im sabraća iz plemena Kurejza i munafik Abdullah ibni Selul ibn Ubej nisu pružili nikakvu pomoć, oni su se nakon ubiranja dugova i prodaje zemlje sa svom pokretnom imovinom iselili u Hajber i Siriju. To su učinili uz svirku i pjevanje žena. U toku opsade Jevreja u Medini objavljen je ajet o zabrani vina, kocke, obožavanju kipova i proricanju sudbine. **(5:90-91)**. Ostalo zemljište od Jevreja Benu Nazira Muhammed (a.s.) je razdijelio među muhadžirima koji su dotada živjeli kod Ensarija.

Zbog plana o okruženju i uništenju Muhammeda (a.s.) i muslimana koji su bili opkoljeni sa tri strane i zbog blokade robe iz Sirije i Mezopotamije, Muhammed (a.s.) je pokušao tražiti izlaz i spas. Pleme **Huzaa** koje je imalo više ogranaka, tradicionalno je bilo u dobrim odnosima sa Muhammed (a.s.) rodbinom. Međutim, pleme **Benu Mustalik** je bilo na strani mekkanskih idolopoklonika. Pošto su oni živjeli između Mekke i Medine i zaposjedali izvore i strateška mjesta oko Crvenog mora, Muhammed (a.s.) ih preduhitri i iznenadi u mjesecu ša'banu 627. ili pete hidžretske godine. Uz jednu jedinu ljudsku žrtvu, on teško porazi ove beduine i zarobi sva njihova stada i porodice. Zahvaljujući Allahovoj milosti i pomoći i Muhammed (a.s.) politici, nakon nekoliko sati pleme Benu Mustalik, do tada ogorčeni neprijatelji islama, prelazi na islam i postaje njegov veliki branitelj. Naime, Muhammed (a.s.) kupi kćer poraženog poglavara, oslobodi je i vjenča. Istog časa muslimani se odrekoše ratnog plijena, jer nisu mogli držati u ropstvu Poslanikove prijatelje, 200 porodica iz Benu Mustalika zaboraviše na svoje žrtve i svi prijeđoše na islam.

Srećom tada u odsustvu muslimana iz Medine, **Fazarci** nisu napali nebranjeni grad. U pohodu na Benu Mustalik Poslanika je pratio Abdullah ibn Ubej, nesuđeni kralj Hazredža. Na putovanju je bila i **h. Aiša** koja se radi sebe u momentu udaljila iz šatora i ostala iza karavane. Polumrtvu ju je donio zakašnjeli vojnik - dobrovoljac, **Safvvama** munafik **Ubej** je pokuša potvoriti za blud. Poslanik, po povratku u Medinu ispita h. Aišu o svemu, a Kur'an to razriješi ajetima **(24:11-25).**

Mada je bio krenuo na put za Dumet el-Džendel udaljen dvije hefte od Medine, Poslanik se mimo svog običaja vratio u Medinu i požurio što prije stići u grad. Idolopoklonički plan bio je da napadnu grad u Poslanikovom odsustvu. Kada je konačno saznao za sve planove Jevreja i idolopoklonika, Muhammed (a.s.) je po savjetu Perzijanca **Selmana Farisije** naredio da se sa sjeverozapadne i sjeveroistočne strane grada iskopaju duboki kanali, i da se time zaštiti grad i narod sa one strane sa koje se predviđao napad. Čak je i Muhammed (a.s.) lično učestvovao u kopanju jaraka. U mjesecu ševvalu pete godine po Hidžri, 7. 2. 627. utaborile su se dvije vojske. Muslimani su raspolagali s oko 3.000 ratnika, a neprijateljska vojska je bila četiri puta brojnija. Muslimani su neprekidno, dan noć, zaštićeni brijegom Sele i hendecima, branili grad i vjernike. Pošto je jarak bio širok i dubok, to je bila dobra zaštita od neprijateljske konjice. Međutim, idolopoklonici i hajberški Židovi zaigraše na posljednju adresu i protiv muslimana okrenuše i medinske Jevreje iz plemena Benu Kurejza, da napadaju muslimane sleđa. Kopanje kanala u funkciji odbrane grada, Arapima je do tada bio nepoznat način ratovanja. Muhammed (a.s.) se pripremio i za najgore i posla najhrabrije borce da odbiju napade Benu Kurejze iz grada. Pripadnici Benu Kurejze se ne usudiše izaći iz svojih kuća, već ostadoše čuvati sebe, svoje porodice i imanja. Pošto munaficima nije uspjelo napraviti nikakav razdor među muslimanima, a Muhammed (a.s.) je svojom strategijom, taktikom i politikom uspio unijeti razdor i nepovjerenje između idolopoklonika i Židova, oni su nakon dvadesetodnevnog uzaludnog, jalovog i bezuspješnog opsjedanja grada bili prisiljeni na povlačenje. Idolopoklonici su imali osam poginulih a muslimani šest šehida.

Pošto se neprijatelj bio spremio na kratkotrajan rat, svako odugovlačenje u opsjedanju grada samo mu je iscrpljivalo ionako slabe zalihe hrane za ljude i stoku. Kako je uskoro naglo zahladnilo, oštra medinska klima još je više pogodila Mekkance. Uskoro je došao i kraj mjeseca ševvala i nastupio mjesec Božijeg mira i hodočašća u kome Mekkanci nisu željeli biti van Mekke i gubiti prihode kao ni ratovati. Zato Ebū Sufjan, iznenađen nepoznatim načinom odbrane grada, morade se povući bez i najmanjeg uspjeha. Za njim to učiniše i plaćenici a muhadžiri i ensarije trijumfalno se povratiše u grad. Svojim riječima: **- To je posljednji put što su se Kurejšije usudile da nas napadnu. Od sada ćemo mi njih tražiti**. Ovim hadisom mu'džizom Poslanik je nagovijestio kasniji tok događaja i kraj agresije mekkanskih idolopoklonika nad muslimanima Medine kao i preuzimanje vođstva od strane muslimana.

Bitka kod Jarka (Hendeka) bijaše, što se tiče broja učesnika, daleko najznačajnija a mali broj poginulih na obje strane ukazuje na to da ona nije odlučila o bitnoj premoći nijedne od zaraćenih strana. Mekkanske snage u ljudstvu bile su neoštećene, ali ekonomski oslabljene i zbog neuspjeha moralno razočarane ali i odsječene od tržišta Sirije, Egipta i Iraka.

Kad se trijumfalno vratio u Medinu, da bi kaznio izdajničko pleme Kurejzu i da bi se u budućnosti zaštitio od podmuklih unutarnjih neprijatelja, Muhammed (a.s.) istog dana naredi vojsci da krene prema postojbini Kurejza. Poslije dvadesetpetodnevne borbe i opsjedanja njihovih utvrđenja opkoljeni glađu, strahom i iscrpljeni ponude Muhammedu (a.s.) mir pod istim uvjetima kao i Benu Nazir. To Muhammed (a.s.) odbi tražeći bezuvjetnu kapitulaciju. Kurejza pristade, pod uvjetom da o njihovoj sudbini odluči **Sa'd ibn Muaz**, šef plemena Avs, njihov stari saveznik. Sa'd, dobivši i od Muhammeda (a.s.) pristanak da se njegova presuda uvaži i izvrši, ma kakva bila, osudi sve borce plemena Kurejza na smrt.

28.26. PRVI POHOD NA MEKKU I UGOVOR NA EL-MERRARU - HUDEJBIJJI - ZUL-KADE 6. HIDŽRETSKE GODINE ILI 12. FEBRUAR 628. GODINE N.E.

Kao što situacija nije bila povoljna za mekkanske pagane poslije neuspješne opsade Medine i za muslimane nije bila situacija sjajna. S juga je još uvijek jaka i neprijateljska Mekka ugrožavala mir mlade muslimanske zajednice, a sa sjevera pljačkaška gatafanska i fazarska plemena bez ikakvih viših ideala i vrijednosti bila su stalno motivirana od hajberških Židova protiv muslimana. Hajberški Židovi su se razlikovali od Arapa kako po kulturi tako i religiji. Njih, posebno među njima vodeće pleme Benu Nazir, nije moglo zadovoljiti ništa, jer su bili imućni, osim povratka na prijašnje stanje. Bili su imućni ljudi, spretni trgovci, ali nikakvi ratnici.

Te iste godine Mekki je zaprijetila glad i oskudica. Žitnica Arabije, pa i Mekke bio je Jemen i Nedžd. Baš u to vrijeme poglavar tog područja **Sumama ibn Usal** prelazi na islam i zabranjuje izvoz živežnih namirnica u Mekku. To otežava prehranu stanovništva. Nekoliko Mekkanaca posreduje kod Muhammeda (a.s.) računajući na njegovu velikodušnost i krvno srodstvo, da se ukine ta zabrana, što on i učini, šaljući usput 500 dinara za mekkansku sirotinju. Na to je Ebū Sufjan gunđao: - **Muhammed hoće zavesti našu omladinu.** Pošto je Mekkelije poznavao u dušu, Muhammed (a.s.) posla Ebū Sufjanu puno hurmi u zamjenu za kožu, koja je truhla u Mekki, što on jedva dočeka. Vrhunac svega bila je Poslanikova ženidba Ebū Sufjanove kćerke koja je kao muslimanka pobjegla u Abesiniju. Poslanik je pokazivao i druge znake da želi mir sa rodnom Mekkom i svojim sugrađanima. U mjesecu zul-kadetu 6.H (12.2.628.) Poslanik objavi svoju namjeru da želi obaviti hodočašće u Mekki. Prije toga je poslao svoje izvidnike da izvide šta će Mekkelije reći. Mada je Mekkelijama imponiralo poštovanje islama prema Ka'bi i mada bi imali veliku zaradu od muslimanskih hadžija, muslimani se nisu mogli nadati potpuno dobrom prijemu. Zato Poslanik odluči da to čini u ešhuru-l-hurumu (mjesecu pripreme hadždža).

Vjerovjesnik je krenuo u Mekku sa 1.400 muslimana i sedamdeset kamila, okićenih cvijećem i zelenim vijencima, da obavi svetu dužnost hadždža i prinesu žrtvu klanjem kurbana. Na ovom putu Poslanika je pratila žena **Ummi Selma**. Dužnost hadždža bila je

prije propisana, ali su borbe sa idolopoklonicima, Židovima; munaficima onemogućavale duže odsustvo iz Medine. Na put hadždža muslimani su krenuli nenaoružani, osim Poslanikove službene straže, i odlučili da nikog ne kažnjavaju pa čak ni **Ehabišće**, koji su ih ni krive ni dužne izazivali. To je bio prijedlog Ebū Bekra koji je prihvaćen. Jedino su odlučili da se brane ukoliko budu fizički napadnuti.

Na tu odluku muslimana u Mekki je zavladala opća zbunjenost, jer nisu znali šta da rade, niti su mogli primiti muslimane niti su ih mogli otjerati kada dolaze na hodočašće. Zato se Mekkanci skupiše na granici svoje teritorije kod mjesta Hudejbijje, petnaestak kilometara od grada, na putu za Džiddu. Muslimani se zaustaviše u El-Merraru, mjestu koje graniči sa svetim teritorijem, a koji Mekkelije nisu dale preći. Poslije toga se razvi živa diplomatska aktivnost. Mada su tu muslimani bili na razne načine izazivani od idolopoklonika jer je njihovih 40-50 ljudi izazivalo muslimansku vojsku, muslimanske šatore gađalo strijelama i kamenjem, zatim su Poslanikovom pregovaraču **Hiraš ibn Umejju** kamili posjekli noge, ipak je Poslanik sve izazivače nereda oslobodio. Pošto je vođa mušrika Ebū Sufjan bio na putu za Siriju niko od njih nije htio pregovarati s muslimanima. Nakon što je h. Omer odbio pregovarati s mušricima, Poslanik odredi svog zeta **h. Osmana** za pregovarača. Osman kao izaslanik bi zatočen, a proširi se glas da je čak i ubijen.

Umjesto da nenaoružanim muslimanima dopuste obavljanje hadždža, Mekkelije su ih i dalje izazivale. Sve je to uznemirilo i uzrujalo muslimane. Zato Poslanik, koji je stajao pod jednim bagremom, zatraži od svih muslimana da se zakunu na život i smrt, da se neće vratiti kući, dok ne kazne Kurejšije, što su na vjeru i za vrijeme ešhuri-huruma prolili krv i ubili njihovog druga i izaslanika. Muhammed (a.s.) se zavjerio radi Osmana stisnuvši desnom svoju lijevu ruku. Ova se zakletva zove zakletva vjernosti Bogu ugodna - *Bejatu-Ridvan.* **(48:18)**.

لَقَدْ رَضِيَ اللَّهُ عَنِ الْمُؤْمِنِينَ
إِذْ يُبَايِعُونَكَ تَحْتَ الشَّجَرَةِ فَعَلِمَ مَا فِي قُلُوبِهِمْ فَأَنْزَلَ السَّكِينَةَ
عَلَيْهِمْ وَأَثَابَهُمْ فَتْحًا قَرِيبًا

Međutim, Kurejšije, promislivši kakve bi sve posljedice mogle nastati za grad Mekku zbog njihova postupka sa jednim izaslanikom, oslobode Osmana i s njim zajedno pošalju deputaciju da s Muhammedom (a.s.) sklopi primirje.

Nakon razgovora i sporazuma sa kurejšijskim pomoćnikom Suhejlom, Muhammed (a.s.) pozove Aliju da mu izdiktira tekst ugovora. U prisutnosti mekkanske deputacije i nekoliko svojih najviđenijih ashaba, Muhammed a.s. je počeo diktirati: **- U ime Allaha Svemilosnog, Samilosnog.**

"**Ne priznajem takvu formulu**", umiješa se Suhejl, "**služi se formom do sada uobičajenom: - U ime Tvoje, o moj Bože.** Muhammed (a.s.) produži: "**Ovo su uvjeti ugovora, sklopljenog između Muhammeda, Božijeg Poslanika**". "**To nikako**", uskliknu

Suhejl: **"Da te priznajemo Božijim Poslanikom ne bismo se protiv tebe borili."** Piši jednostavno: "Ovo su uvjeti ugovora zaključenog između Muhammeda, sina Abdullahova, i Suhejla, sina Amrova: 1. Primirje se zaključuje na 10 godina i ono uključuje i saveznike sporazuma, neutralnost i miran prolaz kroz zemlje; 2. Svaki Kurejšija, koji bez dopuštenja vođe plemena pribjegnu Muhammedu i muslimanima bit će obavezno vraćen Kurejšijama; 3. Mekkanci neće izručivati medinske muslimane, ukoliko se ovi sklone u Mekku i zatraže zaštitu; 4. Sva ostala arapska plemena mogu se slobodno pridružiti ili Muhammedu (a.s.) ili Kurejšijama i nijedna od stranaka koje su potpisane na ovom ugovoru neće se tome protiviti; 5. Muhammed i njegove pristalice ne smiju ove godine prekoračiti svetu teritoriju i muslimani se ovaj put moraju vratiti u Medinu, a da ne posjete Ka'bu; 6. Dogodine u isto vrijeme može Muhammed (a.s.) sa svojim pristalicama pohoditi Ka'bu, ali u Mekki ne može ostati više od četiri dana. Hodočasnici muslimani ne smiju biti naoružani."

Da bi postigao mir sa mekkanskim paganima, Poslanik je bio spreman na sve, osim na odricanje od islama i veleizdaje muslimana. Zato je on hladnokrvno i strpljivo otrpio sve izazove i provokacije pagana i samo zato je prihvatio sve tačke mirovnog ugovora, posebno tačke dva, tri i pet na koje je bilo oštrih prigovora, pogotovu od h.Omera koji je reagirao slijedećim riječima: - **Jesmo li mi na pravom putu, a pagani na krivom? Ako jesmo, zašto istina mora trpjeti sva ova poniženja?** Ta poniženja su bila slijedeća: morali su se vratiti neobavivši hadždž, izručiti mekkanske izbjeglice, a bez mogućnosti zahtijevanja istog, da se Poslanik odrekne svog naziva i da ne započne Ugovor *Bismillom*. Muhammed (a.s.) koji je jedini po Allahovoj uputi unaprijed bio svjestan svih posljedica ugovora odgovorio je svima pa i h. Omeru posve ozbiljno: - Ja sam sluga Allahov - **Abdullah i pokoravam se Njegovim uputama. One me zaista neće odvesti na krivi put.** Zatim je na tri puta h. Omerovo ponovljeno pitanje objavljena 48 kur'anska sura *Feth-Pobjeda* u čijem se 26. i 27. ajetu nagovještava skora pobjeda i ulazak muslimana u Ka'bu:

Allah će obistiniti san Poslanika Svoga da će te sigurno u Časni hram ući bezbjedni - ako Allah bude htio - neki obrijanih glava, a neki podrezanih kosa, bez straha. On je ono što vi niste znali znao i zato vam je, prije toga, nedavnu pobjedu dao **(48:26).**

لَقَدْ صَدَقَ اللَّهُ رَسُولَهُ الرُّؤْيَا بِالْحَقِّ لَتَدْخُلُنَّ الْمَسْجِدَ
الْحَرَامَ إِنْ شَاءَ اللَّهُ آمِنِينَ مُحَلِّقِينَ رُءُوسَكُمْ وَمُقَصِّرِينَ
لَا تَخَافُونَ فَعَلِمَ مَا لَمْ تَعْلَمُوا فَجَعَلَ مِنْ دُونِ ذَٰلِكَ فَتْحًا
قَرِيبًا ﴿٢٧﴾ هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَىٰ وَدِينِ
الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ وَكَفَىٰ بِاللَّهِ شَهِيدًا

Tako je Objava ove Sure zapanjila sve ashabe jer se Ugovor, poraz u njihovim očima, ustvari, remek djelo politike i diplomacije naziva očitom pobjedom i sjajnim uspjehom.

Zašto? Zato što je cilj Poslanikova pohoda u Mekku bio prije svega, postići neutralnost toga grada u slučaju rata s Hajberom i Židovima. Da bi to postigao trebao je zauvijek razdvojiti saveznike mekkanske i nomadske Arape idolopoklonike, s jedne, i Židove iz Hajbera, s druge strane. Muhammed (a.s.) bio je spreman na mirovni Ugovor s Mekkelijama, izvan gledano, pod krajnje ponižavajućim i nepovoljnim uvjetima.

Klauzula o neutralnosti Mekke, u slučaju rata muslimana i Hajbera, morala je biti toliko rafinirana, lukava i prikrivena da je Poslanik bio jedina osoba koja je shvatila i znala šta Ugovor u sebi sve uključuje i donosi: ***Da će naše srce biti zatvoreno za svaku lošu namjeru, da neće biti otpadništva ni tajne izdaje***. Da su mekkanski mušrici saznali za namjeru, strategiju, taktiku i politiku Ugovora oni bi odmah od njega odstupili. Da su ga Židovi prozreli, oni bi ga na svaki način i svim sredstvima razvalili.

Upravo, kada je Poslanik sklapao Ugovor na Hudejbijji ili El-Merraru okončana je stoljetna borba između Perzije i Bizanta, Heraklijevom pobjedom nad Irancima kod Ninive 628. godine i prelaskom na islam vođe Jemame **Sumama ibn Usala,** a islamska teritorija se graničila sa Iranom preko njegovih kolonija u Istočnoj Arabiji. Poslanik je bio jedini svjestan da je ovo idealan trenutak da se te kolonije Bahrejina (El-Hasa) otcijepe od Irana i pripoje islamu. Da bi uništio savez između Mekke i Hajbera i pridobio perzijske pokrajine, Poslanik je morao uspostaviti mir s Mekkom: **- Ma šta da Kurejšije od mene zatraže, ja ću im milostivo izaći na ruku.** Tako se Poslanik s mirom u džepu vratio u Medinu, spreman za obračun sa hajberškim neprijateljem za koji će mu trebati samo tri sedmice. U isto vrijeme on je uspostavio kontakt s iranskim kolonijama u Arabiji.

Nekoliko sedmica kasnije područje Bahrejina otcijepilo se od Irana i pripojilo islamu. Što se tiče ponižavajućih ustupaka paganima zbog kojih su reagirali ashabi, h.Omer posebno, neobavljanja hadždža i bjegunaca, sām Poslanik je objasnio: - *Hadždž je dužnost onima koji imaju slobodan put. Ako neki od naših pobjegne u Mekku, on je otpadnik, a mi nemamo potrebe za takvim izdajnikom, dočim ako neki Mekkanac pobjegne nama, znači da se radi o novoobraćenom muslimanu i za sve što pretrpi od ruku pagana njega će Allah nagraditi.* Ovakvi muslimani-taoci u Mekki bili su prava peta muslimanska kolona koji su muslimane izvještavali o svemu. Sloboda kretanja omogućila je obostranu trgovinu, a desetogodišnji mir i neutralnost od najopasnijeg neprijatelja za muslimane značila je svjetski uspjeh, a za mekkanske pagane neumitni i skorašnji pad i propast. Sam Ugovor napisan je u dva primjerka, po jedan za obje strane. Tačke Ugovora o izručenju prebjeglih mušrika odnosile su se isključivo na muškarce, a ne na žene. Kur'an upućuje muslimane u suri *El-Mumtehane* u 10. ajetu kako da postupe sa prebjeglim muhadžirkama iz Mekke u Medinu. Ako su vjernice, one se ne smiju vratiti nevjernicima jer one njima nisu dopuštene kao ni oni njima.

28.27. DIPLOMATSKA POSLANIKOVA AKTIVNOST 628., ŠESTE HIDŽRETSKE GODINE

Poslije sklapanja Ugovora na Hudejbijji Muhammed (a.s.) bio je potpuno svjestan od kolike je važnosti Ugovor za islam, muslimane i njega lično. Tim Ugovorom islam, musli-

mani i Muhammed (a.s.) su priznati kao važan vojni, politički i državni faktor islamske zajednice grada Medine i okolice. Svjestan svega toga, da u očima protivnika nije više osamljeni čudak koga rođaci i sugrađani protjeruju iz rodnog mjesta nego priznati vođa muslimana, ne gubeći ni trenutka inicijativu, Muhammed (a.s.) po povratku iz El-Merarra piše pisma nekim stranim vladarima u drugoj polovini mjeseca zul-hidždžeta, šeste godine po Hidžri ili aprila 628. godine. Pisma upućuje u carstvo Perzije 1. **Kisru Pervizu (Husrev II)**, 2. njegovom namjesniku **Bazanu** u Jemenu, 3. abisinskom **Negusu**, 4) grčkom namjesniku Egipta **Džerir ibni Meti**, 5. kralju Bizantije **Herakliju** i nekim arapskim velikanima. Pisma Muhammeda (a.s.) primljena su na različite načine. Kralja Abesinije, koga je Muhammed (a.s.) kao i ostale pozvao u islam, molio je da onim muslimanima, koji su se pete i šeste godine njegova poslanstva iselili i sve do sada ostali u prijestolnici Negusa, omogući povratak u Medinu. Negus je primio sa svim počastima Resulovog izaslanika **Amra ibn Umejja** a muslimanima je stavio na raspolaganje za povratak u domovinu dvije lađe. Uz pismo je poslao Muhammedu (a.s.) bogate darove: dva konja, dvije robinje **Saru** i **Mariju**, jednu bijelu mazgu i hiljadu miskala zlata. Poslanika je silno obradovala ova pažnja. Robinju Saru poklonio je medinskom pjesniku **Hasan ibn Sabitu**, a Mariju je zadržao sebi za ženu.

Perzijski car je s indignacijom odbio Muhammedovog (a.s.) izaslanika, pismo pocijepao, a namjesniku u Jemenu naredio da smjesta uhapsi i njemu pošalje "onu individuu što se u Hidžazu izdaje za Božijeg Poslanika". Bazan je odmah poslao svoja dva oficira u Medinu da Muhammedu (a.s.) saopće kraljevu poruku. Istovremeno je izaslanik Poslanika iz Perzije **Abdullah ibn Hazafet** saopćio da je kralj Pervis Husrev II zbačen s prijestolja i da ga je naslijedio **Kubat Šervejh**. *"Idite"*, rekao je Muhammed (a.s.) perzijskim oficirima, *"i recite vašem zapovjedniku da primi islam koji će uskoro zavladati vašim kraljevstvom"*. Poslanik je uputio i pismo vođi Kopta u Egiptu **Mukavkisu**, namjesniku Egipta Džeriru, caru Bizanta Herakliju. Navodno Heraklije nije primio islam zbog vlastitog neprijateljskog okruženja.

Sva upućena pisma su počinjala *Bismillom* i završavala pečatom Muhammed Resulullah, sva su izražavala mir onima koji su na pravom putu, sadržavala su poziv u islam da bi se bilo spašeno, pozivala su na klanjanje Jedinom Bogu i odbijanje širka. Ako vi odbijete, budite svjedoci da smo mi muslimani. Sva su pisma pozivala ljude na istu Božiju riječ.

28.28. ZAUZIMANJE HAJBERA I POKUŠAJ TROVANJA MUHAMMEDA (A.S.) 628., SEDME HIDŽRETSKE GODINE

Početkom slijedeće hidžretske godine saznalo se u Medini da jevrejska plemena iz Hajbera spremaju prepad na muslimane. Četiri dana hoda na sjeveroistoku, od Medine u vrlo plodnom kraju nalazilo se nekoliko jakih utvrđenja te se radi toga cijeli kraj prozvao utvrđeno mjesto - Hajber, kako se to hebrejski kaže. Tu se od starina nastanjivalo neko-

liko jevrejskih plemena koja su oduvijek igrala veliku ulogu u cijeloj okolini. Još od početka pojave islama ovi su Židovi bili zakleti neprijatelji Muhammeda (a.s.) i njegovih pristalica, a ta je mržnja još više porasla otkako su se u Hajber doselili neki prvaci protjeranih jevrejskih plemena Benu Nazir i Kurejza. Vođa medinskih munafika **Abdullah ibn Ubej** predviđajući da će se Muhammed a.s. i islam, ostane li mekkanski pakt na snazi, osiliti i ojačati toliko da im više niko neće moći ništa, pokušao je da hajberske Jevreje nagovori protiv Muhammeda (a.s.), jer inače i njih čeka sudbina njihove braće plemena Benu Nazir i Kurejza.

U dogovoru i po savjetu njegovu, Židovi su brzo razvili živu agitaciju među susjednim pustinjskim plemenima. I **Benu Mustalik**, veliko i jako pleme čiji neki predstavnici nisu prešli na islam, a koje su muslimani prošle godine potukli u bici na vrelu Murejsa, pridružilo se hajberškim Židovima. Muhammed (a.s.) umjesto da čeka da ga neprijatelj iznenadi, na kućnom pragu pošao je u susret sa hiljadu i četiri stotine dobro naoružanih drugova. Muhammed (a.s.) krenuo je u mjesecu maju 628., sedme hidžretske godine, prema Hajberu. Židovi koje je Abdullah tajno obavijestio o Muhammedovu (a.s.) pohodu, rasporedili su se po svojim utvrđenjima, a posebne su ljude poslali da obavijeste saveznike. Međutim, prije nego što im je došla ikakva pomoć, muslimani su osvojili prve utvrde Hajbera: **Naim i Natat**. Poslije pada glavne tvrđave **El-Kamus** i pogibije njihovog legendarnog junaka **Marhabe** koji je pao u dvoboju s Alijom, Židovi su kapitulirali. Prema ugovoru sklopljenom u Hajberu između Židova i muslimana, Židovi su ostali na svojim posjedima pod uvjetom da plaćaju izvjesni godišnji danak i da ih muslimani, kad god nađu za potrebno, isele na drugo mjesto.

Za vrijeme primirja i sklapanja ugovora Židovi su pokušali otrovati Muhammeda (a.s.). **Zejneb bint Haris**, sestra poginulog Marhabe, donijela je na sofru, za kojom je sjedio Muhammedu (a.s.) sa nekoliko svojih drugova, prženu otrovnu ovcu. Jedan od prisutnih, **Bišr ibn El A'la** osjeti kod prvog zalogaja neki čudan ukus, ali iz poštovanja prema Muhammedu (a.s.) ne izbaci zalogaj nego ga proguta. Muhammed (a.s.) osjetivši isto, izbaci zalogaj i reče: **- Meni se čini da ova ovca nije čista.** I uistinu, nekoliko časaka iza toga Bišr je umro. Muhammed (a.s.) - uprkos neposredne upotrebe zupčaste kupice, vantuze, do kraja života osjećao je posljedice trovanja: **"I zbog ovog zalogaja u Hajberu trpio sam neprestano. Sad je, evo, došao čas kad se trgaju žile srca moga"**, govorio je Muhammed (a.s.) u bolesti neposredno pred smrt. Kad su Zejnebu izveli pred Muhammda (a.s.) i kad je on upitao šta ju je navelo na ovako podao zločin, Židovka odgovori: **"Htjela sam se osvetiti vinovniku nesreće svoga plemena."** Ovako otvoren i odlučan odgovor spasio joj je život.

Na povratku u Medinu muslimani su osvojili još dvije židovske tvrđave jedne u El-Fedaku, a drugu u Vadi-l Kurra. Jedno drugo židovsko pleme u predjelu Tejma, na granici Sirije, čuvši za sudbinu svojih suvjernika, pošalje svoje izaslanike Muhammedu (a.s.) da mu izjave da se od sada stavljaju pod njegovu zaštitu i da će mu plaćati godišnji danak. Ovaj pohod na Hajber trajao je punih šest nedjelja i kad se Muhammed (a.s.) vratio u

Medinu, zatekao je svoga amidžića Džafera ibn Ebi Taliba i druge muslimane koji su se u međuvremenu vratili iz Abesinije. - Ne znam šta mi je draže, ili osvojenje Hajbera ili vaš povratak, govorio je Muhammed (a.s.) grleći se sa svojim drugovima iz prvih dana svoga poslanstva.

28.29. PORAZ MUSLIMANA NA MUTI 629., SEDME HIDŽRETSKE GODINE ILI DRUGI PORAZ MUSLIMANA TOKOM POSLANIKOVOG ŽIVOTA

Godinu dana nakon sklopljenog mira u El-Merraru krene Muhammed a.s. sa dvije hiljade dobro naoružanih muslimana iz Medine u Mekku da ispuni dužnost hadždža, umretu-l-kada. Kada su došli u Zul-Hulejfu, osam milja južno od Medine, hadžije su obukle ihrame, a Mekkanci za to vrijeme napustiše grad i smjestiše se po okolnim brdima, dok ne prođe Muhammed (a.s.) posjet. Pri tome su u gradu ostavili svu svoju imovinu i dobra. U Batni Jadžedžu, osam milja pred Mekkom, hadžije su odložili oružje i pješke ušli u grad na čelu sa Muhammed (a.s.) koji je jahao na svojoj kamili. Obredi umre u Mekki trajali su tri dana, a četvrti pred noć krenuli su muslimani put Medine, jer prema ugovoru, tačka 6., nisu mogli više ostati.

Kada su ušli u grad, muslimani su mogli na prevaru osvojiti grad, ali Muhammed (a.s.) nikada nije želio vladati samo tijelima. Njegova misija bila je ovladati dušama naroda, i na taj način promijeniti mu život i običaje. Nijedna neugodnost nije se dogodila u gradu, ni krađa niti bilo šta što bi povrijedilo osjećaje ljudi. Ovaj događaj prilično se dojmio Mekkelija i još je više podigao ugled Muhammeda (a.s.). Što je najbitnije, ovim su pohodom obredi islama definitivno zauzeli mjesto u Ka'bi. Pored prijašnje bučne i razvratne ceremonije idolu Hubelu, uz fetiško metanisanje idolopoklonika svojim drvenim figurama, mekkanski su prvaci zaprepašćeni posmatrali dostojanstvene i mirne muslimane, kako se mole Allahu *"Gospodaru svjetova Blagom i Milosrdnom, Vladaru Sudnjeg dana"*, da ih povede putem spasa - Fatiha.

Po povratku s hadždža Muhammed (a.s.) proveo je nekoliko mjeseci u Medini primajući nove vjernike, koji su pristizali sa svih strana, pojedinačno i u grupama. Od posebne je važnosti za islam bio prijelaz trojice mekkanskih prvaka Halida ibni Velida, poznatog kao ***Sejfullaha***, Amr ibn Asa, najumnijeg Kurejšije i Osmana ibn Talhe, čuvara Ka'be, Hidžabeti-Ka'be. Muhammed (a.s.) bijaše tako ushićen da Halidu dodijeli počasni naslov - ***Sejfullah***. Halid se, inače, smatra jednim od najvećih vojnih genija u povijesti svijeta, koji nikada nije izgubio ni jednu bitku. Amr je bio najumniji Kurejšija koji je i u najvećem uzbuđenju znao sobom vladati, osvajač je Egipta i odigrao je značajnu ulogu u povijesti islama. Osman, čuvar Ka'be, Hidžabeti-Ka'ba je iza oslobađanja Mekke Muhammedu (a.s.) otvorio vrata časnoga hrama a bio je, također, jedan od najuglednijih mekkanskih prvaka.

U mjesecu septembru 629., sedme hidžretske godine, muslimani su pretrpjeli od Bizantije težak poraz. Bizantijska vojska pod zapovjedništvom palestinskog namjesnika Teodora združena sa arapskim kršćanima iz plemena Gasan, sukobila se sa muslimani-

ma blizu grada Mute na granici sirijske pustinje i potukla ih. **Zejd ibn Haris**, **Džafer ibn Ebi Talib** i **Abdullah ibn Revvaha**, zapovjednici muslimana pali su jedan za drugim. Tek kad je Halid ibn Velid preuzeo komandu pošlo mu je za rukom da na čas suzbije neprijatelja i povuče vojsku prema Medini. Tako je spasi od potpune katastrofe. Ovaj poraz izazvao je u Medini sveopću žalost. Sām Muhammed (a.s.) ljubeći sitnu djecu Džafrovu i tješeći im majku, naglas je plakao. Povod ovom sukobu bio je taj što je **Šurahbil ibn Amr**, poglavica Gasanida na vjeru ubio Muhammedovog (a.s.) izaslanika **Harisa ibn Umejra**, koji je nosio Muhammedovo (a.s.) pismo vladaru u Basru.

28.30. OSLOBOĐENJE MEKKE 11. JANUARA 630. GODINE N.E. ILI 20 RAMAZANA 8. HIDŽRETSKE GODINE

Poraz muslimana u Siriji kod Mute nije ništa umanjio Muhammedov (a.s.) prestiž i beduini su i dalje prelazili na islam. Za kratko vrijeme sva plemena oko Medine prešla su na islam. Tako je **Abbas ibn Merdas**, vođa velikog plemena **Sulejm** sa granice Nedžda došao u Medinu sa hiljadu beduina i primio islam. Sa njim je došla i njegova majka, čuvena arapska pjesnikinja **El-Hansa**, koja je recitirala svoje pjesme na Ukazu. Među primaocima islama bilo je mnogo onih koji su se na Hendeku borili potiv muslimana.

Muhammedu (a.s.),ipak, najviše je na srcu ležala i najviše mu brige zadavala Mekka, još uvijek njegov najopasniji neprijatelj, ali i tu kao i drugim mjestima događaji su, uz Allahovu pomoć, išli naruku. U toku tih grupnih prelazaka na islam, u neposrednoj blizini Mekke gdje su živjela dva beduinska plemena **Bekr** i **Benu Huzaat**, prvo saveznik Kurejšija, a drugo Muhammed (a.s.) za koga je također vrijedio ugovor o primirju na deset godina (tačka 1.), dogodio se strašan zločin. Naime, dok su ljudi iz Beni Huzaata napajali stoku na svome bunaru Vatir, napadne ih Benu Bekr sa nekim Kurejšijama, ubiju im dvadeset ljudi i odvedu mnogo kamila, sitne i krupne stoke. Odmah sutradan Benu Huzaat pošalje deputaciju u Medinu da od svoga saveznika traži zaštitu, povratak opljačkanog blaga i krvarinu za ubijene članove. Uvidjevši svoju nesmotrenu grješku, Kurejšije svog prvaka, Muhammedova (a.s.) punca, Ebū Sufjāna, šalju u Medinu da ponudi puno zadovoljenje i da obnovi ugovor o miru, i po mogućnosti da ga produži. Muhammed (a.s.) ga je primio vrlo ljubazno, ali mu na njegovo traženje nije odgovorio nijednu riječ. Ni intervencija kod Ebū Bekra i h. Omera nije ništa pomogla. Ova prijeteća šutnja njegovog zeta i hladno držanje njegovih najbližih rođaka bilo je sumnjivo iskusnom Kurejšiji i on se vrati u Mekku pun brige.

Pošto su Kurejšije time prekršili ugovor o miru, Muhammed (a.s.) je riješio da se sa svojim rođacima definitivno obračuna. Čim je Ebū Sufjān napustio Medinu, on je naredio mobilizaciju i pozvao sve svoje saveznike da mu se pridruže: oni koji su bili blizu Medine, u Medini, a drugi putem prema Mekki. Da ne bi Kurejšije bile obaviještene o pripremama u Medini, Muhammed (a.s.) je zatvorio i osigurao sve puteve prema Mekki. Ali i pored sve predostrožnosti i strogog naređenja da se čuva tajna, **Hatib ibn Ebi Bultat**, inače,

dobar musliman i Muhammedu (a.s.) vjeran ashab, pokuša da o tome Kurejšije obavijesti. Žena koja je po njegovom uputstvu trebala prenijeti pismo u Mekku, sakriveno u gustoj kosi, uhvaćena je na granici i vraćena u Medinu. Hatib, pozvan na odgovornost, pravdao se time da mu je porodica ostala u Mekki bez zaštite, pa se htio pobrinuti da je, kogod od Kurejšija uzme u zaštitu u slučaju nereda i rata. Omer, uvijek spreman na kratka objašnjenja i prijeka rješenja, tražio je da se Hatib smakne. **"Ne nagli, Omere. Bog je isuviše milostiv spram heroja koji su se onako junački borili na Bedru. A ti, Hatibe, odlazi, tvoj grijeh je zaboravljen."**

Da muslimani više ne bi zapadali u takve i slične grješke, Allah objavljuje:

O vjernici! Ne održavajte veze sa mojim i vašim neprijateljima. Oni su protjerali vas i Resula iz svoje sredine, jer ste vi vjerovali u Boga Gospodara Vašega. Ko se bori za vječnu istinu i želi da zasluži Božiju milost i nagradu zar može onda s njima sklapati prijateljstva. Kada biste vi pali u ruke vaših protivnika, oni bi postupali s vama kao sa svojim neprijateljima i tražili bi od vas da se odreknete vaše vjere. **(60:1-3).**

Desetog dana ramazana 8. hidžretske godine, tj. početkom januara 630. godine, Muhammed (a.s.) je krenuo iz Medine sa vojskom. U početku je imao 6.000 dobro naoružanih ratnika. Na putu između Medine i Mekke došao mu je u susret amidža Abbas iz Mekke koji je odavno primio islam, da bi zadržao položaj upravnika vrela Zemzema a ostao je u Mekki sve do tada. Međutim, čim su Kurejšije prekršili zadanu riječ i ugovor o miru, smatrao je da među njima ne može više ostati. Dvanaesti dan ramazana, muslimanska vojska koja je sad brojala deset hiljada ljudi, prispjela je u Merrezzahran gdje je i konačila. Muhammed (a.s.) je naredio da svaki vojnik naloži vatru kako bi izgledalo da se večera sprema za desetine hiljada vojnika. Ebū Sufjān je u pratnji dvojice mekkanskih prvaka te noći išao u rutinsku kontrolu. Bio je zarobljen i završio je u muslimanskom taboru kod Abbasa koji ga je smjestio kod sebe, a sutra rano odveo ga je Muhammedu (a.s.) u šator gdje su vodili zanimljiv razgovor. **"Hoćeš li sad priznati da je jedini Bog Allah i da osim** Njega **drugog boga nema i da sam ja Njegov Poslanik?" "Oprosti mi moju iskrenost,"** reče Sufjan, **"ali još uvijek u to sumnjam." "Teško tebi,"** uplete se Abbas, **"ako još i sada sumnjaš."** Muhammed (a.s.) je šutio. Poslije kratkog kolebanja, Ebū Sufjan reče: **"Ja vjerujem da je Bog samo jedan i Muhammed njegov Poslanik."** Dva Ebū Sufjānova pratioca ponoviše iste riječi. Muhammed (a.s.) izvede Abbasa pred šator i naredi mu da Ebū Sufjāna odvede na zgodno mjesto odakle bi mogao vidjeti cijelu vojsku - pobornike vječne istine. **"Drage volje"**, reče Abbas. **"Ali te molim da učiniš nešto što će zadovoljiti Sufjanovo samoljublje."** Muhammedu (a.s.) se dopala ova Abbasova ideja i odmah naredi da se cijeloj vojsci objavi: **"Svi građani Mekke koje Ebū Sufjan uzme pod svoju zaštitu u svojoj kući, kao i oni koji se sklone u harem Ka'be i u svoje kuće, bit će pošteđeni od svakog progona."** Kad je vojska krenula, Ebū Sufjan zapanjen i brojem i opremom i orgaizacijom reče Abbasu: **"Zaista, je kraljevstvo tvoga bratića silno." "Šta veliš kakvo kraljevstvo! Moj bratić nije kralj, nego Božiji vjerovjesnik. Zar to nisi maločas priznao i očitovao?" "Da, da tako je,"** reče Ebū Sufjan i oprosti se s Abbasom krenuvši za Mekku.

U to vrijeme u Mekki je vladala prava zbrka, jer niko do tada nije ni znao ni sumnjao šta se događa, a vrhovni im vojskovođa i strateg bijaše na čudan način iščezao. Muslimanske čete već su zauzimale prilaze gradu. Za to vrijeme Ebū Sufjān je nakon povratka u Mekku, okupio sve prvake grada i savjetovao im da Muhammeda mirno prime i priznaju, jer bi svaki otpor bio uzaludan. Dok je to njima Ebū Sufjān savjetovao i sugerirao, muslimanski glasnici su sa svih strana uzvikivali: **"Svi građani Mekke koji se sklone u Harem Ka'be, Ebū Sufjanovu kuću i ostanu u svojim kućama neće im se ništa dogoditi."** Muhammed (a.s.) je razdijelio vojsku na četiri dijela i naredio da se u grad uđe sa četiri strane pod vođstvom **Halida ibni Velida, Zubejra ibni Avvama, Ebū Ubejda ibni Džerraha i Sada ibn Ubade** te da niko ne smije upotrijebiti oružje ili najmanju silu osim u slučaju napada s druge strane.

Kad je Muhammed (a.s.) čuo da je Sad ibn Ubade rekao "da je danas dan pokolja i da niko od idolopoklonika neće biti pošteđen", oduzeo mu je komandu, upravo pri ulasku u grad i vođstvo povjerio h. Aliji.

Muhammed (a.s.) ulazeći u grad 11. januara 630. n.e. tj. 20. ramazana osme hidžretske godine, sa dijelom vojske kojim je komandovao Ebū Ubejde, opkoljen svojom ličnom gardom muhadžira i ensarija, glasno je učio kur'ansku suru *Feth* i često se naklanjao Ka'bi. Sedam je puta obišao oko Ka'be i svaki put sa osobitim poštovanjem dodirnuo svojim štapom Hadžeru-l-esved, a onda naredio Osmanu ibni Talhi da mu otvori Ka'bu. Prvo što je u njoj opazio bila je drvena golubica, obješena o plafon. Svuda su unaokolo po zidovima bili likovi idola i bogova, a među njima i Ibrāhīm (a.s.) sa sedam strijelica kako zamišljeno ispituje sudbinu. **"Bezumnici jedni!"**, govorio je Muhammed (a.s.) **"i mačem su dobrom Ibrāhîmu u ruke dali znakove praznovjerja."** Zatim je naredio da se sva božanstva, golubica i 365 idola oko Ka'be poskidaju i unište: *Istina je došla, ovdje više laži ne smije biti* **(17:81).**

وَقُلْ جَاءَ الْحَقُّ وَزَهَقَ الْبَاطِلُ إِنَّ الْبَاطِلَ كَانَ
زَهُوقًا

Mekkanski prvaci su sa bolom u duši gledali kako se njihova božanstva ruše i jedan po jedan idol pada i pretvara se u ništavilo.

Poslije toga, Muhammed (a.s.) je održao ovaj govor: *Mekkanci! Bog je jedan i nema sudruga. On je ispunio svoja obećanja. Kurejšije, od danas treba zauvijek da prestane vaša paganska gordost i sila na račun vaših predaka. Svi smo mi djeca Ādemova, a Ādem je stvoren iz praha. Bog veli u svojoj Objavi: "O ljudi mi smo vas stvorili* **(49:13).**

يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُم مِّن ذَكَرٍ وَأُنثَىٰ وَجَعَلْنَاكُمْ
شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِندَ اللَّهِ أَتْقَاكُمْ إِنَّ اللَّهَ
عَلِيمٌ خَبِيرٌ

"Kurejšije šta mislite kako ću s vama postupiti?" "Blago i humano, jer ti si naš najplemenitiji brat", odgovore sakupljeni prvaci. **"Idite, slobodni ste."** Ovaj akt nečuvene velikodušnosti ostavio je na sve najljepši utisak i cijeli se mekkanski svijet bez i najmanjeg straha sakupio na Saffi gdje im je bilo naređeno da dođu, da Muhammeda (a.s.) vide i da mu polože zakletvu vjernosti. Dok su Muhammed (a.s.) i njegovi ashabi klanjali podne, dotle se cijeli mekkanski svijet iskupio na Saffu. Za Muhammeda (a.s.) bila je postavljena drvena tronoška na koju je sjeo, a odmah niže njega h.Omer koji je, u ime Allaha, ispred Muhammeda (a.s.) primao zakletvu vjernosti rukujući se sa svakim posebno. Najprije su se izredali muškarci pa onda žene, a svaki koji se rukovao izgovarao je ove riječi: **"Vjerujem u Jednog Boga, Dajem riječ i kunem se Bogom da neću krasti ni lagati, pljačkati, ni ogovarati, dodatak za žene da nećemo svoju djecu ubijati, ni preljube počiniti"**.

Ceremonija na Saffi trajala je do zalaska sunca. Sutradan je Muhammed (a.s.) poslao nekoliko viđenijih ashaba sa manjim odredima vojske u okolinu Mekke, među ona plemena koja još nisu bila primila islam: **"Postupajte blago jer u vjeri nema i ne smije biti sile, doista, put spasa jasno se razlikuje od zablude."** Ovako je govorio i postupao Muhammed (a.s.) sa paganima rodnog grada koji su mu tolika zla nanijeli. Međutim, kada je bio najmoćniji u njihovim očima i kao pobjednik ulazio u grad, umjesto oholosti i ponosa, on je, u znak skromnosti i zahvalnosti, gotovo polegao na svoju devu. Istina, Poslanik je pri ulasku u grad izdao naređenje da se ubije desetak osoba, inače ratnih zločinaca, ali je svima obećao oprost ukoliko pređu na islam i pokaju se, tako da je smrtna kazna izvršena samo nad trojicom. Također, sve su muslimanske čete ušle u grad bez otpora i prolijevanja krvi, izuzev Halid ibn Velida. On je prolazeći sa vojskom kroz svoje pleme, naišao na rođaka **Ebū Džehla**, zapovjenika mekkanske konjice, koji ga je htio zaustaviti i u tom momentu je došlo do sukoba u kojem je stradalo nekoliko muškaraca i jedna žena. Kad je za ovo saznao, Muhammed (a.s.) je uzviknuo: **"O, moj Bože, Ti najbolje znaš da sam ja nedužan za ono što je Halid počinio."** Kad se Halid vratio, Poslanik ga je najstrožije ukorio riječima: **"Zar se među vama nije mogao naći nijedan čovjek sa srcem i dušom."** Poslanik je poslao h. Aliju sa velikom sumom novca da ublaži bol i tugu plemena **Džezimet**. Ovakve Poslanikove riječi i postupci sa oslobađanjem Mekke imale su veliki učinak.

Kada je krenuo na Hunejn, Poslaniku se pridružilo 2.000 Mekkanaca. Na islam su prešli ljuti neprijatelji islama: **Ikrime ibn Ebi Džehl**, zatim **Safvvan ibn Umejja** koji je Poslaniku rekao: **"Čuo sam za amnestiju, ali ja neću preći na islam, daj mi dva mjeseca da razmislim"**. Poslanik odgovori: **"Dajem ti četiri."** Nekoliko dana kasnije, Safvvan Poslaniku posudi 50.000 drahmi i 100 pancir košulja, **Abdullah ibn Rebia** 41.000 i **Abd el Uzza** 40.000. Poslije Hunejna, kada mu Poslanik pokloni stado ovaca, Safvvan prihvati islam. Za veliko čudo Poslanik u Mekki ne ostavi nijednog vojnika već upravu grada prepusti jednom novoobraćenom muslimanu iz Mekke. Ovo povjerenje će se pokazati dvije godine kasnije kada je sa Ebū Bekr poveo rat protiv pobunjenika i otpadnika. Te iste

godine po oslobođenju Mekke hadždž su obavili muslimani ali i mekkanski i drugi pagani-idolopoklonici svoje obrede.

28.31. BITKA NA HUNEJNU I POVRATAK U MEDINU JANUARA 630. ILI ŠEVVAL OSME HIDŽRETSKE GODINE

Poslije oslobođenja Mekke, Muhammed (a.s.) je ostao u Mekki izvjesno vrijeme, sve do 6. ševvala, da sredi vjerske i društvene prilike u gradu. Trebalo je građane uputiti u glavne propise islama, razmrsiti i riješiti teška pitanja krvne osvete, odlučiti o proskribiranim i na smrt osuđenim krivcima, nekadašnje plemenske razmirice izgladiti i posvađana plemena izmiriti, grad i okolinu očistiti od paganskih spomenika lažnim božanstvima, vjernike uputiti stazom novog vjerovanja i uspostaviti novu upravu, administraciju i organizaciju grada. Muhammed (a.s.) tada je govorio: **"Krvna osveta mora jednom zauvijek da prestane, jer ko vjeruje u Boga i Sudnji dan, ne smije iz osvete ubijati ljude ni njihova dobra uništavati. Mekka treba da bude što je oduvijek bila: za svakog časnog i neprikosnovena. Svi krivci koji su se iskreno pokajali i islam primili, pomilovani su. Među njima i skitnica Vahši, koji je na Uhudu iz zasjede ubio Muhammdovog (a.s.) amidžu Hamzu, kao i fanatična Hinda, koja je Hamzin leš mrcvarila i na parčad kidala. Svi paganski vjerski obredi, izuzevši zvanje čuvara Ka'be, Hidžabeti-Ka'be i vrela Zemzema, Sikajeti-Zemzem, stavljaju se van snage."**

Dva najmoćnija i najhrabrija arapska plemena **Benu Hevazin** i **Benu Sekif** nisu htjela ni da čuju o Muhammedu (a.s.) i islamu. Naprotiv oni su smatrali da su Kurejšije, čije je glavno zanimanje trgovina, kukavički izdali časni grad. Zato su odlučili da sa svojim mnogobrojnim ograncima i saveznicima, raštrkanim po Nedždu, navale na Mekku i iz tog časnog grada protjeraju, kako su ovi govorili, "čarobnjaka koji ruši vjeru praotaca." Početkom mjeseca ševvala krenula je prema Mekki silna beduinska vojska pod zapovjedništvom **Malika ibn Avfa**. Starci, žene i djeca pratili su beduine, goneći sa sobom sve svoje blago: "Ako nas pobijedi Muhammed, sve naše žene, djeca i starci, bit će roblje njegovo, a naše blago plijen muslimana", govorio je Malik vojsci na polasku. Bila je to taktika totalnog rata na sve ili ništa. Kad je u Mekki saznao za pripreme beduina, Muhammed (a.s.) je odmah naredio da bude sve spremno za boj i već 6. ševvala ili 28. januara 630. godine krenuo je iz grada sa deset hiljada boraca u susret beduinskim neprijateljima. Nije čekao da ga beduini napadnu u Mekki, koja je još uvijek u duši bila paganska. Većina mekkanskih prvaka nije primila islam iskreno i sa uvjerenjem, a silno oružje i ratne sprave krili su po svojim kućama za svaki slučaj. Prije polaska iz Mekke, Muhammed (a.s.) je postavio **Ataba ibni Usejda** za gradonačelnika, a **Muaza ibni Džebela** za kadiju. Deset milja od Mekke u pravcu Taifa, u tijesnoj i dubokoj uvali, Hunejn, iznenada i sa svih strana navalili su beduini na muslimane takvom silom da je među ovima zavladala prava panika. Počeli su bježati na sve strane i ne pokušavajući se oduprijeti neprijatelju iako su mnogi, polazeći iz Mekke, govorili: **"Mi smo sila koju niko ne može pobijediti."** Ovim riječima iskazivano je isključivo pouzdanje u broj vojnika i vojnu silu a zanemarivan je takvaluk. I dok je na Uhudu napravljena vojna, na Hunejnu je napravljena

vjerska grješka. Ebū Sufjān, odnedavni musliman, gledajući zabunu muslimana, ironično uskliknu: **"Kako junački bježe, mora da se skoro neće zaustaviti." "Danas je konac Muhammedovim čarolijama"**, dobacio je **Kiledet**, jedan drugi mekkanski prvak. Muhammed (a.s.), koji nikad nije gubio prisebnost i koji je uvijek pretpostavljo junačku i časnu smrt kukavičkom i sramotnom porazu, stao je na izloženo mjeto i sa svojom ličnom gardom junački se odupro neprijatelju. Opasnost je rasla sve više i u jednom momentu je izgledalo da će na Hunejnu biti pokopan sav uspjeh mučnog i napornog rada od toliko godina. **"Muhadžiri, ensarije, ovamo, ovamo svi koji su u El-Merraru položili zakletvu vjernosti. Ovamo muslimani, Bog je s nama, ja sam Njegov Poslanik, Muhammed, sin Abdullahov"**, dozivao je Muhammed (a.s.).

Njegov se glas u toj silnoj gužvi, buci, i vici nije čuo. Tek kad je njegov amidža Abbas svojim jakim glasom ponovio njegove riječi, situacija se izmijenila. Sa svih strana pohitali su muslimani prema Muhammedu (a.s.) dovikujući: **"Evo nas, mi ćemo krvlju oprati sramotu našeg straha."** I sad je tek počela bitka strašna i krvava, ali koja se tako brzo završila porazom beduina, da mnogi muslimani koji su bili podalje odmakli, nisu u borbu ni prispjeli. Plijen je bio velik i bogat. Sve žene, djeca, starci i blago beduina palo je u ruke muslimana. Među zarobljenicima se nalazila i **Hajma**, kćerka Halimina, iz plemena Benu Sad, Muhammedova (a.s.) sestra po mlijeku, koju je on odmah prepoznato jer ga je u naramku nosila i tetošila. Muhammed (a.s.) je odmah oslobodio Hajmu i ponudio joj da s njim ode u Medinu, ili da se vrati svome plemenu u pustinju. Hajma se odlučila na povratak u pustinju svome plemenu. Uz bogate darove Muhammed (a.s.) se teška srca rastao od sestre Hajme.

Razbijena beduinska vojska zatvorila se u tvrđavu Taif, kao prije Židovi u Hajber, na koju su muslimani uzalud navaljivali dvadeset dana. Muhammed (a.s.), uvidjevši da je bezuspješno svako dalje opsjedanje, naredi da se vojska povuče u Džiran, gdje je bio smješten sav ratni plijen. Nekoliko dana iza toga iz Taifa u Džiran došla je deputacija, sastavljena od prvaka plemena Hevazin i zamolila Muhammeda (a.s.) da im povrati zarobljene žene, djecu i starce. Muhammed (a.s.) im je molbu uslišio. Ostali ratni plijen: 24.000 deva, preko 30.000 ovaca i mnogo srebrenog novca Muhammed (a.s.) razdijelio je muslimanskim borcima. 18. dana mjeseca zul-kadea ili 9. marta 630. godine, krenuo je iz Džirana put Medine. Na prolazu kroz Mekku, obavio je dužnost malog hadždža - Umre, a 24. dana istoga mjeseca stigao je u Medinu.

Povodom bitke na Hunejnu objavljeni su **25. i 26** kur'anski ajeti kur'anski sure Tewba: *Bog vam je uistinu na mnogim mjestima pomogao da pobijedite. Sjetite se bitke na Hunejnu. Vi ste se divili veličini vaše vojske, pa šta vam je to pomoglo? Zemlja vam je bila tijesna u vašem vrtoglavom bježanju. Bog je tada pomogao i zaštitio svoga Poslanika i svoje vjernike.*

لَقَدْ نَصَرَكُمُ ٱللَّهُ فِى مَوَاطِنَ
كَثِيرَةٍ وَيَوْمَ حُنَيْنٍ إِذْ أَعْجَبَتْكُمْ كَثْرَتُكُمْ فَلَمْ
تُغْنِ عَنكُمْ شَيْـًٔا وَضَاقَتْ عَلَيْكُمُ ٱلْأَرْضُ

بِمَا رَحُبَتْ ثُمَّ وَلَّيْتُم مُّدْبِرِينَ ﴿٢٥﴾ ثُمَّ أَنزَلَ ٱللَّهُ سَكِينَتَهُۥ
عَلَىٰ رَسُولِهِۦ وَعَلَى ٱلْمُؤْمِنِينَ وَأَنزَلَ جُنُودًا لَّمْ تَرَوْهَا
وَعَذَّبَ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ وَذَٰلِكَ جَزَآءُ ٱلْكَٰفِرِينَ

28.32. GODINA RAZNIH DEPUTACIJA KOD MUHAMMEDA (A.S.), 630., 9. HIDŽRETSKA GODINA

Deveta godina po Hidžri poznata je u islamskoj povijesti kao *Godina delegacija*. Te godine desilo se nekoliko interesantnih događaja koji su veoma karakteristični. Jednoga dana oko podne za vrijeme najveće sunčeve pripeke, kada ni žive duše nije bilo na medinskim ulicama, našlo se pred kućom Muhammeda (a.s.) jedna deputacija od osamdeset ljudi iz plemena **Benu Temim**. "**Izađi, Muhammede, da se ogledamo na polju slave! Mi smo doveli naše govornike i pjesnike, i koga oni hvale, tome to služi kao ukras, a koga kude, na tome ostaje zauvijek žig sramote. Naša slava i naše ime nadaleko su poznati! Izađi da se okušamo na pjesničkom mejdanu!**", galamili su beduini i tako glasno dovikivali da su i drugi ashabi izašli iz svojih kuća da vide šta se dogodilo.

Povod dolasku te deputacije bio je Resulovo slanje jednog ashaba **Bišra ibn Sufjana** da pokupi zekjat od bratstva **Benu Ka'b** iz plemena Huzaa, koje je prije toga primilo islam. Drugo pleme koje je imalo svoje plandište u blizini Benu Ka'ba, Benu Temim zapriječilo je Bišra u njegovom poslu i prisililo ga da se vrati u Medinu. Zbog tog izazova, Muhammed (a.s.) poslao je jedan dio konjice pod zapovjedništvom **Unejna ibn Hadžiba** koji je rastjerao Temimije i zarobio im deset muškaraca, žena i djece. Ova deputacija, sastavljena od najuglednijih plemenskih pjesnika i govornika, došla je da se natječe sa Muhammedom (a.s.) u pjesništvu, govorništvu i da traži svoje sužnje. Kad je Muhammed (a.s.) među njih došao, rekao im je: - **Ja nisam pjesnik već Allahov Poslanik i ne težim za slavom.**

Mi smo te poslali da radosne vijesti donosiš i da ljude opominješ. Reci im: ja ne tražim druge nagrade za svoju misiju nego da vi pođete pravim putem **(25:56-57)**. - **Uostalom**, nastavi Muhammed (a.s.)- **ima i među muslimanima pjesnika i govornika pa ako žele mogu se nadmetati.** Beduini su za takmičenje izabrali **Itarida ibni Hadžiba**, nadaleko čuvenog govornika, i **Zibrikana ibni Bedra** odličnog pjesnika, satiričara. Muslimani su sa svoje strane izabrali **Sabita ibni Kajsa** i **Hasana ibni Sabita**. Nadmetanje je trajalo preko dva sata i završilo se pobjedom muslimana. "**Uistinu, Muhammed je Poslanik neba, njegovi su pjesnici pobijedili naše**", izjavili su članovi deputacije i primili islam. Muhammed (a.s.) im je predao oružje i svakog nekim darom odlikova. Po povratku deputacije kući, cijelo je pleme prihvatilo islam. Galama beduina pred Muhammdom (a.s.) kućom i divlje dovikivanje kao i glasno prepiranje u njegovoj prisutnosti o vrijednosti pojedinih pjesnika - bili su povod, sebebi nuzul, objavi prvih pet ajeta sure *Hudžurat*, **(49:1-5)**.

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لَا تُقَدِّمُواْ بَيْنَ يَدَيِ ٱللَّهِ وَرَسُولِهِۦۖ وَٱتَّقُواْ ٱللَّهَۚ
إِنَّ ٱللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٞ ١ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ لَا تَرۡفَعُوٓاْ أَصۡوَٰتَكُمۡ
فَوۡقَ صَوۡتِ ٱلنَّبِيِّ وَلَا تَجۡهَرُواْ لَهُۥ بِٱلۡقَوۡلِ كَجَهۡرِ بَعۡضِكُمۡ
لِبَعۡضٍ أَن تَحۡبَطَ أَعۡمَٰلُكُمۡ وَأَنتُمۡ لَا تَشۡعُرُونَ ٢ إِنَّ ٱلَّذِينَ
يَغُضُّونَ أَصۡوَٰتَهُمۡ عِندَ رَسُولِ ٱللَّهِ أُوْلَٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ ٱمۡتَحَنَ ٱللَّهُ
قُلُوبَهُمۡ لِلتَّقۡوَىٰۚ لَهُم مَّغۡفِرَةٞ وَأَجۡرٌ عَظِيمٌ ٣ إِنَّ ٱلَّذِينَ
يُنَادُونَكَ مِن وَرَآءِ ٱلۡحُجُرَٰتِ أَكۡثَرُهُمۡ لَا يَعۡقِلُونَ ٤
وَلَوۡ أَنَّهُمۡ صَبَرُواْ حَتَّىٰ تَخۡرُجَ إِلَيۡهِمۡ لَكَانَ خَيۡرٗا لَّهُمۡۚ وَٱللَّهُ غَفُورٞ
رَّحِيمٞ

Nekoliko dana poslije toga došla je iz Nedžrana jedna druga deputacija, sastavljena od četrdeset hrišćanskih svećenika i dvadeset građana pod vodstvom nedžranskog episkopa **Ebū Harisa ibn Alkame**, glasovitoga teologa, koga su carigradski imperatori više puta odlikovali svojom pažnjom i bogatim darovima. Oni su bili došli da vide *Hidžaskog proroka* i da s njim rasprave neka teološka pitanja. Muhammed (a.s.) je veoma ljubazno primio hrišćansku deputaciju, u medinskoj džamiji pomolila se Bogu po obredima hrišćanske crkve, a zatim je episkop otvorio diskusiju "O Hristu bogu i sinu, drugom članu Svetog Trojstva." Muhammed (a.s.) najprije se ogradio i protiv same pomisli da Bog ima sina, naglasivši apsolutno Božije jedinstvo pri tome učeći ajete u kojima se ističe da Poslanik donosi istinu od Gospodara njihovog, kojem pripada sve što je na nebesima i na zemlji i kojima se sljedbenici Knjige upozoravaju da u vjerovanju ne zastranjuju i da o Allahu govore samo istinu a Isā, sin Merjemin, je samo Allahov Poslanik.

Zato nikada ne govorite trojica su Bogova. Prestanite to govoriti, bolje vam je. Allah je samo jedan Bog. Mesāhu (Isāu) nije zazorno da prizna da je Allahov rob pa ni melekima **(4:171-172)**.

يَٰٓأَهۡلَ ٱلۡكِتَٰبِ لَا تَغۡلُواْ فِي دِينِكُمۡ وَلَا تَقُولُواْ
عَلَى ٱللَّهِ إِلَّا ٱلۡحَقَّۚ إِنَّمَا ٱلۡمَسِيحُ عِيسَى ٱبۡنُ مَرۡيَمَ رَسُولُ
ٱللَّهِ وَكَلِمَتُهُۥٓ أَلۡقَىٰهَآ إِلَىٰ مَرۡيَمَ وَرُوحٞ مِّنۡهُۖ فَـَٔامِنُواْ بِٱللَّهِ
وَرُسُلِهِۦۖ وَلَا تَقُولُواْ ثَلَٰثَةٌۚ ٱنتَهُواْ خَيۡرٗا لَّكُمۡۚ إِنَّمَا ٱللَّهُ إِلَٰهٞ
وَٰحِدٞۖ سُبۡحَٰنَهُۥٓ أَن يَكُونَ لَهُۥ وَلَدٞۘ لَّهُۥ مَا فِي ٱلسَّمَٰوَٰتِ

وَمَا فِي ٱلْأَرْضِ وَكَفَىٰ بِٱللَّهِ وَكِيلًا ﴿١٧١﴾ لَّن يَسْتَنكِفَ
ٱلْمَسِيحُ أَن يَكُونَ عَبْدًا لِّلَّهِ وَلَا ٱلْمَلَٰٓئِكَةُ ٱلْمُقَرَّبُونَ ۚ
وَمَن يَسْتَنكِفْ عَنْ عِبَادَتِهِۦ وَيَسْتَكْبِرْ فَسَيَحْشُرُهُمْ
إِلَيْهِ جَمِيعًا

"Kako možeš tvrditi da ti je Bog otkrio druge istine nego što su u Jevanđelju, kada i sam veliš da je 'Jevanđelje Božija Knjiga!", pitao je episkop Muhammeda (a.s.). Kao odgovor na ta pitanja Muhammed (a.s.) je proučio tri ajeta iz sure *Ali Imrān* **59., 60. i 61.** u kojima se ističe da je Isāov slučaj kod Allaha isti kao i slučaj Ādemov, od zemlje ga je stvorio, a zatim rekao: *Budi i on bi* **(3:59)**. Prizivamo Allahovo prokletstvo za one koji neistinu govore. Episkop je bio pristao na ceremoniju takmičenja izvan Medine i zazivanja Allahova prokletstva za one koji neistinu govore, pod vedrim nebom, ali sutradan kada je Muhammed (a.s.) stigao sa **Fatimom**, **Hasanom** i **Husejnom**, episkop se predomislio i već ranim jutrom otputovao.

Ovdje treba spomenuti jedan slučaj koji se istovremeno dogodio. Naime, **K'ab ibn Zuhejr**, glasoviti pjesnik sa Ukaza i autor jedne od sedam muallaka prešao je tih dana na islam. Kao pjesnik K'ab se prije prelaska na islam devet godina rugao u svojim pjesmama Muhammedu (a.s.) i islamu. Zbog toga je bio na smrt osuđen. K'abov brat Bedžair kao i većina pripadnika plemena **Muzejna**, primivši islam, nagovori brata da ode Muhammedu (a.s.) i zamoli ga za oproštenje. K'ab na to pristade i, došavši u Medinu, pođe izravno u džamiju. Tu je našao na okupu jednu grupu ljudi, a među njima jednog čovjeka koji se čas na jednu čas na drugu stranu okretao i nešto tumačio. Svi su ga s mnogo poštovanja slušali.

- **To je sigurno Muhammed**, pomisli K'ab i priđe bliže.

- **Božiji Poslaniče, ako bih ti ja doveo K'aba ibn Zuherja kao muslimana, bi li mu ti oprostio**, pitao je K'ab.

- **Svakako**, odgovori Muhammed (a.s.), **jer Bog voli one koji se iskreno pokaju"**.

- **Evo pred tobom stoji K'ab ibni Zuhejr**.

Na to neki od Ensarija reče: **- Dopusti, Božiji Poslaniče, da ubijemo ovoga čovjeka koji nam je nanio tolike uvrede.**

- **Primirite se, njemu je oprošteno**, reče Muhammed (a.s.) i pozva K'aba da mu priđe bliže. K'ab zamoli Muhammeda (a.s.) za dopuštenje da recituje jednu od najljepših svojih kasida, *Bintu Suadu* u čast Muhammeda (a.s.) koji skine svoj gornji kaput, burdu, i njome zaogrne pjesnika. Zbog toga je ova pjesma prozvana *Kasidetu burda*.

Devete godine po Hidžri u Medinu dolaze brojna izaslanstva širom Arabije, prihvaćaju islam i pripajaju se islamskoj državi. Dolaze neki čak i izvan Arabije kao sirijski Gasanci. U novonastalim okolnostima Poslanik provodi kompletnu organizaciju zekjata koji je prije

zaveden kao državni porez od 2,5 ā na stada, srebro, zlato i desetinu na ljetinu. Poreze su ubirali posebni ljudi koje je imenovao sam Poslanik. Tim državnim porezom Poslanik i njegova porodica nisu mogli upravljati kao svojim vlasništvom. Namjena i svrha zekjata strogo je bila određena. Te iste godine na osnovu objave u suri *Tewba* **(9:60 i 103)**

إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسَاكِينِ
وَالْعَامِلِينَ عَلَيْهَا وَالْمُؤَلَّفَةِ قُلُوبُهُمْ وَفِي الرِّقَابِ
وَالْغَارِمِينَ وَفِي سَبِيلِ اللَّهِ وَابْنِ السَّبِيلِ فَرِيضَةً
مِنَ اللَّهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ

خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ
صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِمْ بِهَا وَصَلِّ عَلَيْهِمْ إِنَّ صَلَاتَكَ
سَكَنٌ لَهُمْ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ

Poslanik je zabranio neznabošcima i svim nemuslimanima pristup Ka'bi. A hodočašće Ka'be postalo je stroga obaveza svakog muslimana i muslimanke kad ispune uvjete za to. U isto vrijeme Poslanik je objavio da se odriče saveza s paganskim plemenima, te da ta odluka stupa na snagu nakon četiri mjeseca. To u praksi nije značilo mnogo, budući da su gotovo sva arapska beduinska mušrička plemena već bila prešla na islam.

28.33. POHOD NA TEBUK 630., DEVETE HIDŽRETSKE GODINE I RUŠENJE DŽAMIJE U ZU-AVANU

U mjesecu džumadel-ahiru devete hidžretske godine odnosno 14. oktobra 630. godine n.e.jedan sirijski karavan koji je u Medinu dotjerao brašno i zejtin pričao je da se između Vadil-Kuraa i Damaska sakupila grčka vojska koja planira zajdno sa hrišćanskim Arapima sa sirijske granice provlaliti u Hidžaz i napasti na Medinu. Da bi preduhitrio eventualna iznenađenja, pošto nije imao regularnu armiju i logistiku, Muhammed (a.s.) naredi opću mobilizaciju. Kako je tada u Hidžazu vladala nezapamćena vrućina, a put bio dalek i naporan to Muhammed (a.s.) objavi prvi put cilj mobilizacije, što do tada nije običavao. Istodobno je pozvao sve imućne muslimane da ga u pohodu na Siriju pomognu novcem, hranom i drugim ratnim materijalom. Medinski munafici na čelu sa **Abdullah ibn Ubejom** koji su nastojali da svaki Muhammed (a.s.) potez osujete ili bar oslabe, razvili su, potpuno bezuspješno agitaciju među beduinima, govoreći im da ne idu na tako daleko

put po strašnoj žegi i još za vrijeme berbe hurmi. Uprkos njihovoj podmukloj raboti, ashabi su se Poslanikovom pozivu odazvali pa je Ebū Bekr stavio sav imetak za Poslanikovu vojsku, h. Omer polovinu.

Pohod na Tebuk generalno regulira pitanje mobilizacije u islamu, odnos prema neodazivanja vojnoj obavezi i mobilizaciji u ratu kao i odnos prema logistici. Od Tebuka muslimani nastupaju kao kompletno organizirana vojska. Već polovinom oktobra 630., devete hidžretske godine, krenuo je Muhammed (a.s.) put Sirije sa 30.000 ratnika. Vođa munafika **Abdullah ibni Ubej**, uvidjevši da je svaka daljnja njegova agitacija uzaludna, vrati se sa svojih sedamdeset pristalica sa prvog konaka nazad u Medinu. Deset pravih muslimana u strahu od žege i napornog putovanja, kao žrtve Abdullahove propagande nisu krenuli iz Medine. O ovom postupku munafika i bježanju iz borbe govori sura *Tewba* **(9: 81-87)**. Kada su ovi ajeti objavljeni, a u kojima se ističe da je džehennemska vatra jača od svake žege, onih deset izostalih muslimana su se odmah pokajali. U Tebuku koji leži na pola puta između Medine i Damaska, Muhammed (a.s.) je saznao da je vijest sirijskog karavana ili izmišljena ili se bizantijska vojska povukla kada je saznala o velikoj islamskoj vojsci, jer ni Grci ni hrišćanski Arapi nisu ni pomišljali o napadu na Medinu. Dok se Muhammedova (a.s.) vojska odmarala u bujnoj i plodnoj okolini Tebuka, dotle je Muhammed (a.s.) u gradu primao deputacije raznih arapskih plemena sa granica Sirije i Palestine. Prvi je došao sa svojom pratnjom vladar iz Ajle, grada na Crvenom moru, **Jubbana ibn Ru'be**, koga je Muhammed (a.s.) primio prirođenom ljubaznošću, a kad je vladar pošao, odlikovao ga naročitom pažnjom, zaogrnuvši ga svojim džubetom. Osim toga, Muhammed (a.s.) mu je dao garantno pismo kojim uzima pod svoju zaštitu Arape iz Ajle i zajamčuje im potpunu slobodu kretanja i trgovanja na kopnu i moru. Vladara Ukajdara, zapovjednika tvrđave Dummetu-l-Džendel, nedaleko od Tebuka, zarobio je bio Halid ibni Velid i doveo Muhammedu (a.s.). Kad je Muhammed (a.s.) saznao da je Ukajdar iz vladarske hrišćanske porodice Inda i da ga je Halid zarobio bez ikakva povoda, a brata mu Hasana pogubio, oštro je prekorio Halida, a Ukajdaru poklonio slobodu. Kneževi iz Ajle i Dummetu-l-Džendela izjavili su da će u ime svoga plemena plaćati Muhammedu (a.s.) godišnji porez. To su učinila i mnoga druga arapska plemena ukoliko odmah nisu primila islam.

POKUŠAJ ATENTATA NA POSLANIKA

Na povratku iz Tebuka, Muhammeda (a.s.) je čekalo u zasjedi dvanaest maskiranih beduina da ga ubiju, ali je zasjeda na vrijeme otkrivena i razbojnici su se razbježali. Na ovaj slučaj aludira **74.** ajet devete sure *Et-Tewba.* U Zu-Avvanu, nedaleko od Medine, izašlo je pred Muhammeda (a.s.) nekoliko prvaka iz plemena **Džehin**, **Muzeina**, **Eslem** i **Gafar** i zamolili ga da prvi klanja u njihovoj džamiji koju su oni bili tek dovršili. **- Pa šta će vam ta džamija, kad evo u neposrednoj blizini vašoj, u mjestu Kubba, već postoji Mesdžidu-Takwa?**, pitao je Muhammed (a.s.).

- Da naši starci i žene, po noći u ružnom vremenu, ne moraju ići u Kubbu u džamiju, odgovore prvaci.

Muhammed (a.s.) nakon kratkog razmišljanja naredi dvojici vojnika da novu džamiju, *Mesdžidu-Dirār* u Zu-Avvanu zapale i iz temelja poruše. Obrazloženje ovog čina daje Kur'an u suri *Et-Tewbe* u ajetima od **107** do **110** ajeta.

وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مَسْجِدًا ضِرَارًا وَكُفْرًا وَتَفْرِيقًا بَيْنَ
الْمُؤْمِنِينَ وَإِرْصَادًا لِّمَنْ حَارَبَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ مِن
قَبْلُ وَلَيَحْلِفُنَّ إِنْ أَرَدْنَا إِلَّا الْحُسْنَىٰ وَاللَّهُ يَشْهَدُ إِنَّهُمْ
لَكَاذِبُونَ ﴿١٠٧﴾ لَا تَقُمْ فِيهِ أَبَدًا لَّمَسْجِدٌ أُسِّسَ عَلَى التَّقْوَىٰ
مِنْ أَوَّلِ يَوْمٍ أَحَقُّ أَن تَقُومَ فِيهِ فِيهِ رِجَالٌ يُحِبُّونَ أَن
يَتَطَهَّرُوا وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُطَّهِّرِينَ ﴿١٠٨﴾ أَفَمَنْ أَسَّسَ بُنْيَانَهُ عَلَىٰ
تَقْوَىٰ مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَانٍ خَيْرٌ أَم مَّنْ أَسَّسَ بُنْيَانَهُ عَلَىٰ
شَفَا جُرُفٍ هَارٍ فَانْهَارَ بِهِ فِي نَارِ جَهَنَّمَ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ
الظَّالِمِينَ ﴿١٠٩﴾ لَا يَزَالُ بُنْيَانُهُمُ الَّذِي بَنَوْا رِيبَةً فِي
قُلُوبِهِمْ إِلَّا أَن تَقَطَّعَ قُلُوبُهُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ

Naime, oni su tu džamiju sagradili u zloj namjeri, da izazovu razdor među muslimanima, očekujući kršćanina **Amira er-Rahiba** koji se borio protiv Poslanika. Oni govore da im je namjera čista a Allah zna da oni lažu. Nemojte nikada ući u takve džamije. Početkom ramazana, devete hidžretske godine ili polovinom decembra 630. godine, Muhammed (a.s.) se vratio u Medinu.

28.34. SMRT VOĐE MUNAFIKA I KRAJ NJEGOVE STRANKE

Poslije povratka Muhammeda (a.s.) prvi mu je došao da se lažno i licemjerno izvini munafik **Abdullah ibn Ubej**. Svjestan svoje snage, Muhammed (a.s.) nije ničim pokazao da se ljuti zbog toga što su munafici odustali od pohoda na Tebuk, ali je bio i suviše strog prema onoj deseterici muslimana što su bez opravdana razloga izostali. Protiv njih je naredio opći bojkot i dok nije došlo pomilovanje po Objavi, nije niko s njima govorio niti se sastajao. Međutim, ona sedmerica, koja su se odmah poslije Objave **81.** ajeta sure *Et-Tewba*, u kojima se ističe žestina džehennemske vatre, pokajali, i sami sebe vežući za džamijske stubove ispaštali grijehe, brzo su oslobođeni. Već drugi dan po Muhammedovom (a.s.) povratku u Medinu došla je Objava od **101** do **106**, ajeta sure **Et-Tewba** u kojima se govori o munaficima među beduinima i Medinelijama koji su spretni

u licemjerstvu ali Allah njih poznaje. Zatim se naređuje zekjat kao čišćenje imovine i upozoravaju se muslimani da samo Allah prima tevbu i dobra djela.

Poslije ove objave, Muhammed (a.s.) je lično saopćio onoj sedmerici da je Allah uslišio njihovo pokajanje i pomilovao ih. Što se tiče one trojice koji su punih pedeset dana ispaštali bojkot, oni su pomilovani tek kasnije ajetima od **117.** do **118.** u kojima se ističe da je Allah oprostio vjerovjesniku, muhadžirima i Ensarijama koji su ga u teškom času slijedili, ali je oprostio i onoj trojici koja su bila izostala iz pohoda na Tebuk i to tek onda kad im je zemlja, koliko god bila prostrana, zbog kajanja postala tijesna i kad im je bilo tijesno u dušama njihovim i kad su uvidjeli da nema utočišta osim kod Allaha. Nekako u isto vrijeme objavljeni su i ajeti o optužbi žena za preljubu iz sure *En-Nur* **(24:4-7)**. Neposredan povod, sebebi nuzul, ovoj Objavi bila je optužba medinskog građanina **Uvejmera ibn Adije el-Ensarije** svoje žene **Havlete** da ju je prije četiri mjeseca zatekao u najintimnijem položaju sa **Šerikom ibn Sehmanom**. To je bio prvi slučaj u islamskoj zajednici da je muž optužio svoju ženu zbog nevjerstva. Pošto nisu imali drugih svjedoka, Muhammed (a.s.) je jedan dan iza ikindije namaza pozvao u džamiju i Uvejrema i Havletu i proveo s njima dokazni postupak. Prvo su oboje položili zakletvu na svoj iskaz, a pošto nije bilo drugih svjedoka, Muhammed (a.s.) je donio rješenje da od tog momenta između njih prestaje bračna veza i da ni jedno ni drugo ne potpada pod sankciju **(24:4)**.

Inače, u tom periodu Muhammed (a.s.) je od jutra do mraka bio zaposlen podučavanjem novih vjernika i primanjem deputacija raznih arapskih plemena iz Jemena, Taifa, Jemame, Muhre, Umana i Bahrejna koje su dolazile da u ime svojih rodova priznaju Muhammedu (a.s.) Poslanstvo i izjave da je njihovo pleme odlučilo da primi islam. Muhammed (a.s.) je sa svakom deputacijom poslao po nekoliko svojih ljudi, koji će tamošnji svijet uputiti u najbitnije propise islama, a i sam je podučavao članove pojedinih deputacija dok su boravili u Medini kao njegovi musafiri. Među izaslanicima iz Jemame bio je i čuveni **Musejleme ibn Habib** (**ibn Kezzab**), koji je kasnije pokušao da se proglasi božijim Poslanikom.

U drugoj polovini mjeseca zul-kadea 631., devete hidžretske godine u Medini je umro vođa munafika Abdullah ibn Ubej. Nekad najugledniji prvak grada Jasriba, gordi paganin, koji je punih devet godina prkosio Muhammedu (a.s.) sad ga je na samrti zamolio da mu klanja dženazu. Muhammed (a.s.) se velikodušno odazvao želji licemjernog protivnika i vođi munafika koji je na kraju života spoznao istinu. No, Kur'an Objavom zabranjuje klanjanje dženaze munaficima.

I nijednom od njih, kad umre, nemoj dženazu obaviti, niti sahrani njegovoj prisustvovati, jer oni u Allaha i Njegova Poslanika ne vjeruju i kao nevjernici oni umiru **(9:84.)**

وَلَا تُصَلِّ عَلَىٰٓ أَحَدٍ مِّنْهُم مَّاتَ أَبَدًا وَلَا تَقُمْ عَلَىٰ قَبْرِهِۦٓ ۖ إِنَّهُمْ
كَفَرُوا۟ بِٱللَّهِ وَرَسُولِهِۦ وَمَاتُوا۟ وَهُمْ فَٰسِقُونَ

Smrću Abdullahovom nestalo je i njegove stranke.

28.35. DEKLARACIJA NA MINI 631. GODINE N.E. ILI DEVETE HIDžRETSKE GODINE I ZABRANA PRISTUPA KA'BI NEMUSLIMANIMA, POSEBNO PAGANIMA-IDOLOPOKLONICIMA

Koncem istog mjeseca, zul-kadea pošlo je iz Medine u Mekku tri stotine hadžija pod vođstvom Ebū Bekra koga je Muhammed (a.s.) postavio za emiru-l-hadždža, vođu hodočasnika. Sutradan, po odlasku hadžija, došla je nova objava uperena potiv idolopoklonika, koju je trebalo obznaniti narodu na dan velikog hadždža. Kao što je prvu misiju povjerio Ebū Bekru, ovu drugu misiju Mhammed (a.s.) je povjerio h. Aliji, jer sam nije mogao napustiti Medinu zbog važnih državnih i vjerskih razloga i poslova.

بَرَآءَةٌ مِّنَ ٱللَّهِ وَرَسُولِهِۦٓ إِلَى ٱلَّذِينَ عَٰهَدتُّم مِّنَ ٱلْمُشْرِكِينَ
﴿١﴾ فَسِيحُوا۟ فِى ٱلْأَرْضِ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَٱعْلَمُوٓا۟ أَنَّكُمْ غَيْرُ مُعْجِزِى
ٱللَّهِ وَأَنَّ ٱللَّهَ مُخْزِى ٱلْكَٰفِرِينَ ﴿٢﴾ وَأَذَٰنٌ مِّنَ ٱللَّهِ وَرَسُولِهِۦٓ
إِلَى ٱلنَّاسِ يَوْمَ ٱلْحَجِّ ٱلْأَكْبَرِ أَنَّ ٱللَّهَ بَرِىٓءٌ مِّنَ ٱلْمُشْرِكِينَ وَرَسُولُهُۥ
فَإِن تُبْتُمْ فَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ وَإِن تَوَلَّيْتُمْ فَٱعْلَمُوٓا۟ أَنَّكُمْ غَيْرُ مُعْجِزِى
ٱللَّهِ وَبَشِّرِ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا۟ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ﴿٣﴾ إِلَّا ٱلَّذِينَ عَٰهَدتُّم
مِّنَ ٱلْمُشْرِكِينَ ثُمَّ لَمْ يَنقُصُوكُمْ شَيْـًٔا وَلَمْ يُظَٰهِرُوا۟ عَلَيْكُمْ أَحَدًا فَأَتِمُّوٓا۟
إِلَيْهِمْ عَهْدَهُمْ إِلَىٰ مُدَّتِهِمْ إِنَّ ٱللَّهَ يُحِبُّ ٱلْمُتَّقِينَ ﴿٤﴾ فَإِذَا ٱنسَلَخَ
ٱلْأَشْهُرُ ٱلْحُرُمُ فَٱقْتُلُوا۟ ٱلْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدتُّمُوهُمْ وَخُذُوهُمْ
وَٱحْصُرُوهُمْ وَٱقْعُدُوا۟ لَهُمْ كُلَّ مَرْصَدٍ فَإِن تَابُوا۟ وَأَقَامُوا۟
ٱلصَّلَوٰةَ وَءَاتَوُا۟ ٱلزَّكَوٰةَ فَخَلُّوا۟ سَبِيلَهُمْ إِنَّ ٱللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ
﴿٥﴾ وَإِنْ أَحَدٌ مِّنَ ٱلْمُشْرِكِينَ ٱسْتَجَارَكَ فَأَجِرْهُ حَتَّىٰ يَسْمَعَ كَلَٰمَ
ٱللَّهِ ثُمَّ أَبْلِغْهُ مَأْمَنَهُۥ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَّا يَعْلَمُونَ

Povod ovoj Objavi bila je izdaja nekih beduinskih plemena, idolopoklonika, koji su prekršili Ugovor o Savezu i nisu se odazvali pozivu Muhammeda (a.s.) za vrijeme pohoda na sirijsku granicu. Prvi dan Hadžijskog bajrama 20. mart 631. godine n.e. ili 10. zul-hiddždže, devete hidžretske godine, kada su se svi hodočasnici iskupili na Mini, h. Alija je pročitao ovu Deklaraciju: ***Dosadašnji običaj da svaki Arap može pohoditi Ka'bu, stavlja se***

van sage. Ubuduće mogu dolaziti u Mekku samo oni koji vjeruju u Allaha, Njegova Poslanika i život poslije smrti.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ
نَجَسٌ فَلَا يَقْرَبُوا الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ بَعْدَ عَامِهِمْ هَٰذَا ۚ
وَإِنْ خِفْتُمْ عَيْلَةً فَسَوْفَ يُغْنِيكُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ إِنْ
شَاءَ ۚ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٢٨﴾ قَاتِلُوا الَّذِينَ لَا
يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ وَلَا يُحَرِّمُونَ
مَا حَرَّمَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَلَا يَدِينُونَ دِينَ الْحَقِّ مِنَ
الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حَتَّىٰ يُعْطُوا الْجِزْيَةَ عَنْ يَدٍ

Niko ubuduće ne smije nag (go) obilaziti oko svetog hrama.

Bog i Resulullah nemaju nikakve veze sa idolopoklonicima, oni ne mogu više računati na Božiju zaštitu i zaštitu Njegova Poslanika. Neznaboŝcima su ostavljena puna četiri mjeseca za slobodno razmišljanje, ako se obrate u pravu vjeru, bolje za njih, a ako ostanu u staroj, Božija će se volja ispuniti i nevjernicima slijede teške kazne. To se ne odnosi na one idolopoklonike s kojima ste vi sklopili savez, a koji ga nisu prekršili niti su vašem protivniku pružili pomoć. Obaveze s njima zaključene ispunjavajte striktno i lojalno za sve vrijeme za koje ste sklopili Ugovor.

Bog voli one koji Ga se boje.

Kad prođu ešhuri-hurum, gonite idolopoklonike kršitelje Ugovora i izdajnike svuda gdje god ih nađete, ali ako se pokaju, klanjaju i zekjat daju, onda su vaša braća po vjeri.

Ako neki idolopoklonik pribjegne tebi, Muhammede, daj mu sigurno utočište kako bi mogao čuti Božiju riječ, zatim ga uputi na kakvo sigurno mjesto, jer se ovi idolopoklonici nalaze u tami neznanja.

Ratujte protiv onih koji ne vjeruju u Boga i posljednji dan, protivu onih koji ne drže da je zabranjeno ono što je zabranio Allah i Resulullah, i sa onima koji su primili pisma, a koji ne ispovjedaju istinito vjerovanje, ratujte sve dotle dok se ne obavežu na plaćanje danka.

Bog je naredio svome Poslaniku da s Kur'anom izvede ljude na pravi put i da Objavi pravu vjeru koja se uzdiže iznad svih drugih.

Muslimani znajte da veliki broj židovskih i hrišćanskih svećenika troše tuđa imanja na uzaludne stvari i odvraćaju svijet od Božijeg puta.

Navjesti tešku kaznu onima koji skupljaju zlato i srebro, a ne troše ga na putu Božijem.

يُرِيدُونَ أَن يُطْفِـُٔوا۟ نُورَ ٱللَّهِ بِأَفْوَٰهِهِمْ وَيَأْبَى ٱللَّهُ إِلَّآ
أَن يُتِمَّ نُورَهُۥ وَلَوْ كَرِهَ ٱلْكَـٰفِرُونَ ﴿٣٢﴾ هُوَ ٱلَّذِىٓ
أَرْسَلَ رَسُولَهُۥ بِٱلْهُدَىٰ وَدِينِ ٱلْحَقِّ لِيُظْهِرَهُۥ عَلَى ٱلدِّينِ
كُلِّهِۦ وَلَوْ كَرِهَ ٱلْمُشْرِكُونَ ﴿٣٣﴾ ۞ يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ
ءَامَنُوٓا۟ إِنَّ كَثِيرًا مِّنَ ٱلْأَحْبَارِ وَٱلرُّهْبَانِ لَيَأْكُلُونَ
أَمْوَٰلَ ٱلنَّاسِ بِٱلْبَـٰطِلِ وَيَصُدُّونَ عَن سَبِيلِ ٱللَّهِ ۗ
وَٱلَّذِينَ يَكْنِزُونَ ٱلذَّهَبَ وَٱلْفِضَّةَ وَلَا يُنفِقُونَهَا
فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ فَبَشِّرْهُم بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ﴿٣٤﴾ يَوْمَ يُحْمَىٰ
عَلَيْهَا فِى نَارِ جَهَنَّمَ فَتُكْوَىٰ بِهَا جِبَاهُهُمْ وَجُنُوبُهُمْ
وَظُهُورُهُمْ ۖ هَـٰذَا مَا كَنَزْتُمْ لِأَنفُسِكُمْ فَذُوقُوا۟ مَا كُنتُمْ
تَكْنِزُونَ

Zatim je h. Alija proučio 40 ajeta devete sure, uperenih protiv neznabožaca i trinaest ajeta upućenih muslimanima koji su se u životom i imanjem svojim borili na Božijem putu. Tako je zadan i posljednji udarac paganskom kultu. Na kraju je h. Alija proučio ajet koji mu je Muhammed (a.s.) pri polasku iz Mekke napisan dao: *Ja Beni Ādeme huzu zinetekum* **(7:31.)**

۞ يَـٰبَنِىٓ ءَادَمَ خُذُوا۟ زِينَتَكُمْ عِندَ كُلِّ مَسْجِدٍ وَكُلُوا۟ وَٱشْرَبُوا۟
وَلَا تُسْرِفُوٓا۟ ۚ إِنَّهُۥ لَا يُحِبُّ ٱلْمُسْرِفِينَ

Pred kraj devete hidžretske godine Muhammedu (a.s.) je umrla kći **Kulsum**, a početkom desete godine i sin **Ibrāhîm**.

28.36. OPROSNI HADŽDŽ - HADŽDŽU-L-VEDA, HADŽDŽU-L-BELAG, VELIKI GOVOR NA AREFATU 632. GODINE N.E. ILI DESETE HIDŽRETSKE GODINE

Slijedeća godina 632. n.e., deseta hidžretska, donijela je daljnje učvršćenje državne i upravne vlasti, te otvaranje mnogih škola, posebno u Jemenu. Što se tiče Mekke, tu se ništa posebno nije dogodilo. Deseta godina počela je u znaku Deklaracije na Mini. Manja plemena i pojedini rodovi idolopoklonika, raštrkani tamo-amo po pustinji, sa svih strana okružena pristalica nove vjere, bili su načisto s tim da im ne preostaje niša drugo nego

primiti islam. Dok su još prije godinu dana prijetili kopljem i mačem i vjerovali u pomoć bogova, sad su mirno pognuli glavu pred višom silom, gledajući sa strahom u duši kako i zadnji idol pada u prah bez i najmanje rekacije bilo s koje strane. Nisu prošla ni dva mjeseca od Deklaracije, a primili su islam bez ičije intervencije svi oni koji su se još kolebali. Kad su dva vladajuća velikana iz Hadramevta došla u Medinu i izjavila da njihova plemena prelaze na islam, onda je Muhammed (a.s.) mogao mirne duše reći da je cijela Arabija skraja nakraj priznala autoritet Poslanika. Kult idola konačno je pao, a islam je uspostavljen. Ono malo pristalica Hristove crkve u Nedžranu i Ajli i Mojsijeve nauke u Hajberu, izgubilo se u moru islamskog svijeta. Osnovne istine vjere, morala i socijalnog poretka bile su objavljene, a time je nagoviješten i kraj Muhammed (a.s.) misije:

Knjigu ti objavljujemo zato da ljude, voljom njihova Gospodara, izvedeš iz tmina na svjetlo, na put Silnoga i Hvaljenoga **(14:1)**, *i zaista ovaj Kur'an vodi jedinom ispravnom putu, i vjernicima koji čine dobra djela donosi radosnu vijest da ih čeka nagrada velika.* **(17:9)**.

U želji da svoje veliko djelo okruni svečanim hadždžom i da još jednom vidi svoj rodni grad *Ummu-l-Kura - majku svih gradova*, Mekku Bekku Muhammed (a.s.) je još u mjesecu ramazanu obznanio da će u ovoj 10. godini Hidžre tj. 632. n.e. obaviti hadždž. Vijest o Muhammedovoj (a.s.) odluci raširi se najvećom brzinom po cijeoj Arabiji i sav islamski svijet između 100.000 i 140.000 počeo je da se sprema za velike svečanosti. I oni kojima nije put preko Medine kao i oni kojima je Mekka mnogo bliža došli su u Medinu da zajdno s Muhammedom (a.s.) pođu na hadždž.

Dvadesetpeti dan zul-kadea desete hidžretske godine ili 23. februara 632., krenulo je 80.000 muslimana zajedno s Muhammedom (a.s.). Prvu noć hadžije su konačile u Zul-Hulejfi i tu obukle ihrame. Sutradan, polazeći Muhammed (a.s.) je proučio, a za njim sve hadžije ponovile *Telbiju.* Četvrti dan zul-hidždžeta, 3. marta rano ujutro prispjele su hadžije u Mekku. Muhammed (a.s.) je ušao u Haremi-šerif kroz Babuselam, vrata spasa, na istočnoj strani i činio dovu: *O, moj Bože, povećaj ugled, svetost i čistotu ovog hrama i ovih koji njemu hodočaste.* Zatim je učinio Ka'bu tawaf sedam puta. Potom je poljubio Hadžeru-l-Esved, položi obje ruke na njega, a zatim se potrao po licu. Čineći tawaf Poslanik je učio: *Rabbena atina fidunja.* **(2:201.)**. Pošto je još jednom poljubio *Hadžeru-l-Esved*, on je stupio kraj *Mekami Ibrāhīma* i klanjao dva rekjata. Potom je naredio da mu donesu vode iz vrela *Zemzem.* Kad se napio vode, ode sa ulaza Ka'be i pređe na Saffu, nasuprot Mervi. Između ova dva brežuljka, Muhammed (a.s.) je ubrzanim korakom prešao sedam puta i molio: *Allah je velik, On je Jedan Jedini. On je ispunio Svoje obećanje i pomogao Svome robu, On je Svojom moći porazio neprijatelje svete Istine. Zatim mu je objavljeno 158. aje sure El-Bekare:*

إِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِن شَعَائِرِ اللَّهِ فَمَنْ حَجَّ الْبَيْتَ أَوِ اعْتَمَرَ فَلَا
جُنَاحَ عَلَيْهِ أَن يَطَّوَّفَ بِهِمَا وَمَن تَطَوَّعَ خَيْرًا فَإِنَّ اللَّهَ
شَاكِرٌ عَلِيمٌ

Safā i Merva su Allahova časna mjesta, zato onaj koji Ka'bu hodočasti ili umru obavi ne čini nikakav prijestup ako krene oko njih. A onaj koji drage volje učini kakvo dobro djelo - pa, Allah je doista blagodaran i sve zna.

Time su svršeni obredi u Mesdžidu-l Haramu.

Muhammed (a.s.) je sa svim hadžijama 8. dan zul-hidžeta prešao iz Mekke na Minu i tu ostao cio dan i noć. Za to vrijeme Muhammed (a.s.) je pred pravovjernima klanjao svih pet propisanih namaza. Sutradan, po svršetku sabaha, hadžije su se uputile prema *Džebeli Arefe* gdje je Muhammed (a.s.) održao svoj govor-hutbu, koji je tradicija vjerno sačuvala a koji sadrži mnogobrojne segmente: zahvalu Allahu, uputu u pojam vođenja u islamu, tewhīd - Kelime'i Šehādet, sām pojam Et-Takwā - svijesti o Allahu, osnovne principe međuljudskih odnosa kao i zabrane u islamu - krvnu osvetu, lihvarstvo, kamatu, nepravdu, magiju i dugove, posebno mjesto posvećuje reguliranju ugovora, princip stvaranja i odnosa u braku, princip nasljedstva, nenamjernog i namjernog ubistva, mubarek mjesece - ešhuri-hurūm, potrebu islamskog bratstva među muslimanima i iznosi upute muslimanima sve do Sudnjega dana. Govor je sačuvan u originalnoj formi i glasi:

Hvala Allahu! Hvalimo Te i za pomoć molimo, molimo Te da nam oprostiš i k tebi se obraćamo; tražimo da nas zaštitiš od poroka naših duša, i protiv zlih djela naših.

Koga Bog vodi, taj ne griješi, a ko griješi, znači da ga niko ne vodi. Priznajem da nema drugog Boga osim Jedinog Allaha i tvrdim da je Muhammed (a.s.) Allahov rob i Poslanik. Nalažem vam, božiji robovi, da se Boga bojite i da ga slušate. Počinjem s ovim što je najbolje. Počujte, ljudi, da vam sve lijepo objasnim, jer ne znam da li ću više moći dolaziti ovamo.

"O, pravovjernici! Bojte se Allaha, budite humani i pravedni između sebe i prema drugima.

Ljudi, vaši životi, vaša imanja i vaše časti neka vam budu sveti i neprikosnovani kao što je za sve nas uzvišen i svet ovaj mjesec, današnji dan, i mjesto - Arefat na kome se nalazimo sve dok se ne sastanete sa Gospodarom vašim. Čovjek je djelo Božije i neka je proklet onaj koji to ruši. Mi ćemo svi doći pred Boga i On će nas pitati za naša djela i naš rad.

Stvari koje su vam date u amanet, čuvajte kao svoje vlastite i vratite ih vjerno i na vrijeme onome čije su.

Krvna osveta i lihvarstvo iz paganskih vremena neka prestanu zauvijek. Bog je dopustio poštenu trgovinu i na glavnicu imate pravo, a lihvarstvo je strogo zabranio.

Ne budite ni tlačitelji ni tlačeni.

Lihvarske kamate i krvna osveta ne postoje više ni za jednog pravog muslimana. Bog je naredio da više ne bude kamata a prve kojih se odričem neka budu one moga amidže Abbas ibn Abdul-Mutalliba koji ima mnogo dužnika.

I cijena krvi se ukida, a prva koje se odričem neka bude cijena krvi mog sinovca Amir ibn El-Haris ibn El-Mutaliba koga su kao nevina dječaka ubili ljudi iz plemena Huzajl, sve treba da se oprosti i zaboravi.

O, vjerni, bojte se Boga i oprostite svojim dužnicima lihvarske kamate. Ako poslušate moj savjet, vaša će se imovina uvećati jer vam ostaje glavnica za pošten rad i trgovinu. Ako to ne učinite, znajte da ste se teško zamjerili Allahu i Njegovom Poslaniku.

Nemojte činiti nepravdu drugome pa će i vama biti dobro. Ako je vaš dužnik u nevolji, produžite mu rok plaćanja, a ako ste u položaju da mu dug oprostite, to je još bolje. Bojte se onoga dana u kome ćete svi doći pred Boga i gdje je On vrhovni sudija i apsolutna pravda.

O, vjerni! Kad se obavezujete da ćete jedan dūg platiti na vrijeme i kad uopće pravite ugovore, stavite to napismeno, tačno i vjerno, onako kako ste ugovorili. Za svaki ugovor, bio malehan ili velik, napravite napismeno i naznačite rok plaćanja. Ove mjere opreznosti pred Bogom su najopravdanije i to je najsigurnije dokazano sredstvo da se izbjegne svaki nesporazum i sumnja.

O, smrtnici! Bojte se Boga koji vas je sve stvorio po istom životnom principu, čovjeka i ženu od kojih se umnožilo čovječanstvo. Bojte se Boga od koga svi pomoć tražite i poštujte krvnu vezu.

Vjerno ispunjavajte dužnosti koje postoje između muža i žene, između roditelja i djece. Dijete stiče Džennet pod nogama majke.

Dijete pripada onima u čijoj se postelji rodilo.

Čuvajte se preljuba i ljubomore: prvo je težak grijeh, a drugo vodi nesreći u braku.

Ženite se onima koje volite, a kad vas je Božija volja sjedinila, onda živite u ljubavi i skladu. Vi imate pravo na svoje žene i one na vas. Sa ženama postupajte ljubazno i sa mnogo dobrote.

Izbjegavajte ogovaranja. Oni koji kleveću poštene žene neka su prokleti na oba svijeta. One koji optuže poštene žene zbog nevjerstva u braku ili zbog nemorala, a ne mogu za to izvesti četiri vjerodostojna svjedoka, kaznite sa osamdeset udaraca bičem i nikad im ni u čemu nemojte vjerovati, jer to su nevaljalci i zlikovci.

Ako prema vašim ženama osjetite malu odvratnost, nemojte nagliti, promislite, možda vam je Bog baš u tome ukazao veću sreću. Nemojte tražiti razvod braka bez važnih razloga, jer od svih stvari koje je dopustio, Bog najviše mrzi razvod braka. Žene su vam se predale na vjeru Božiju, poštujte, dakle, amanet božiji.

O, vjernici! Kad određujete i između sebe dijelite nasljedstvo budite srogo pravedni i držite se Allahovih propisa. Nije vam, dakle, dozvoljeno napraviti oporuku u nečiju korist a na štetu zakonskih nasljednika. A oporuka u korist strane osobe ne smije prelaziti trećinu ukupnog nasljedstva.

Čuvajte imanja maloljetnih, nemoćnih i slaboumnih. Nemojte upotrebljavati njihova imanja da umnožite svoja. To bi bio težak grijeh.

Dijete pripada bračnom drugu, a preljubnik se kamenuje.

Ko traži drugog oca do svoga, ko traži drugog gospodara do svoga, proklet neka bude od Allaha, meleka i svih ljudi. Od njega se na Sudnjem danu neće primiti ni otkup ni naknada. Mir budi među vama. Ubistvo s predumišljajem bit će kažnjeno poravnanjem - odmazdom, ubistvo bez predumišljaja, kad se ubije iz nehata kocem ili kamenom, stajat će počinitelja stotinu deva kao kravarina. Ko bude tražio više od ovoga, on pripada vremenu neznanja. Razumjeli ste poruku, o ljudi! Bog neka mi je svjedok.

Počasne službe iz doba neznanja ukidaju se, izuzev straže pred Ka'bom i dužnosti napajanja hodočasnika.

Šejtan - sotona nema više nade da će biti poštovan u vašoj zemlji. Ali, čuvajte se da mu ne izađete u susret u drugim stvarima, to jest u onima koje ne smatrate vrijednim i značajnim. Čuvajte, dakle, vjeru svoju!

Ljudi, počujte! Dodavanje neposvećenog mjeseca usred mjeseci Božijeg mira djelo je nevjernika, koji ovaj mjesec smatraju jedne godine neposvećenim, a druge posvećenim, kako bi prividno poštovali broj svetih mjeseci, oni dakle, oskrnavljuju ono što je Bog posvetio, a posvećuju ono što je Bog ostavio profanim. Vrijeme je da postavimo stvari onako kako ih je Bog uredio stvarajući Nebesa i Zemlju. I zaista, Bog je odredio da godina bude 12 mjeseci, od dana stvaranja Nebesa i Zemlje. Od ovih 12 mjeseci četiri su posvećena, od kojih tri uzastopna i jedan odvojeni: zul-kade, zul-hidže i muharrem, te redžeb koji pada između dva džumada i ša'bana.

Ljudi, vjernici su braća. A bratovo imanje je nepovredivo, osim kada on sām dopusti.

Nemojte se nakon moje smrti vratiti bezboštvu, te se okomiti jedni na druge. Ta ja sam vam ostavio što će vas voditi, Knjigu Božiju, koja će vas, ako je se vjerno pridržavate uvijek čuvati da ne zalutate s pravog puta, sa staze pravde i istine. To je Knjiga jasna i pozitivna, koju je sām Allah objavio. Imate pred sobom moj cijeli život, moje riječi i moja djela, sve što sam govorio i radio, nastojao sam da to bude u potpunom skladu sa božijim naređenjem.

O, ljudi! Vas je Allah stvorio od jednog pretka i svi vi potječete od Ādema, a Ādem je od gline stvoren. Najbolji je kod Boga onaj koji ga se ponajviše boji. Nema prednosti Arap nad nearapom niti nearap nad Arapom, osim po vjeri!

O, vjernici! Govorite uvijek čistu istinu, neka vas nikad mržnja ne zavede sa staze pravde i pravičnosti. Pravednost je sestra pobožnosti. Bojte se Boga, On pozna vaša djela!

Nakon kratke pauze, Muhammed (a.s.) usklikne:

- O, Bože moj! Jesam li ispunio svoj zadatak i povjerenu mi misiju?

- Božiji Poslaniče! Ti si vjerno ispunio svoju misiju i nama saopćio što ti je Bog povjerio, potvrdilo je 150 hiljada duša u jedan glas.

Poslanikov govor su čule sve hadžije tako što su ga prenosili u koncentričnim krugovima.

Kada je već sunce naginjalo zapadu, Muhammed (a.s.) naredi mujezzinu da oglasi vrijeme salata. Pošto pred pravovjernima zajednički klanja i podne i ikindiju, pređe na drugo mjesto Arefata, Es-Saharat i odavde prouči ajet koji nagovještava zaokruženje Objave. Bio je to 3. ajet pete kur'anske sure *El-Maide.*

حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ وَالدَّمُ وَلَحْمُ الْخِنْزِيرِ وَمَا أُهِلَّ لِغَيْرِ
اللَّهِ بِهِ وَالْمُنْخَنِقَةُ وَالْمَوْقُوذَةُ وَالْمُتَرَدِّيَةُ وَالنَّطِيحَةُ وَمَا
أَكَلَ السَّبُعُ إِلَّا مَا ذَكَّيْتُمْ وَمَا ذُبِحَ عَلَى النُّصُبِ وَأَنْ تَسْتَقْسِمُوا
بِالْأَزْلَامِ ذَٰلِكُمْ فِسْقٌ الْيَوْمَ يَئِسَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ دِينِكُمْ
فَلَا تَخْشَوْهُمْ وَاخْشَوْنِ الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتْمَمْتُ

عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيتُ لَكُمُ الْإِسْلَامَ دِينًا فَمَنِ اضْطُرَّ فِي
مَخْمَصَةٍ غَيْرَ مُتَجَانِفٍ لِإِثْمٍ فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ

Po zalasku sunca, Muhammed (a.s.) je prešao sa Arefata na Muzdelifu gdje je spojio akšam i jaciju. Iza ponoći, krenuo je prema Mini. Nakon kratkog zadržavanja na Mešaru'l-haramu, prešao je ubrzanim korakom Batni Muhasar i ušao u uvalu Mine. Prolazeći kraj Džemretu-l-Akabe, učeći *Allahu Ekber*, bacio je sedam kamenčića prema onoj strani gdje se nekoć, kako tradicija kazuje, Ibrāhīmu (a.s.) prikazao satana, šejtan. Iza toga je počelo klanje kurbana. Tom prilikom Muhammed (a.s.) je oslobodio 63 roba. Pošto je založio malo kurbanskog pečenog mesa, Poslanik je prešao u Mekku. U Mekki je, ne silazeći sa deve, obišao sedam puta oko Ka'be, napio se sa vrela Zemzem, proučio naglas 52. kur'ansku suru *Et-Tur* i onda se opet vratio na Minu gdje je ostao tri dana. Četvrti dan Bajrama ponovo se vratio u Mekku i sutradan u ranu zoru tavafio Ka'bu 7 puta, dodirnuo zidove Multazem i prije izlaska sunca krenuo put Medine.

Odluka Vjerovjesnika da se vrati iz Mekke u Medinu je način na koji islam odvaja vjeru i politiku. Mekka će za sva vremena ostati vjersko i duhovno središte islama, a političke metropole premještat će se po raznim gradovima, ali i jedno i drugo će biti podložno istim kur'anskim zakonima, da bi se ostvarilo jedinstvo u raznolikosti, ne suprotnosti, što je značajka Muhammedova (a.s.) nauka. Muslimani svijeta obilježavaju godišnjicu tog mubareka - ī'dul-kebiri-vukūf-jevmi arefe.

Navodno je na oprosnom hadždžu Poslanik zabranio i Mu'tu ženidbu na određeni rok. Na povratku je Poslanik riješio i jedan spor između h.Alije i nekih muslimana riječima: *Kome sam ja prijatelj, mevla, Alija je njegov prijatelj. O, Bože, budi prijatelj onoga čiji je on prijatelj i budi neprijatelj onoga čiji je on neprijatelj.* Ovo posebno ističu šiije, jer u ovim riječima vide zeleno svjetlo za Aliju kao nasljednika Vjerovjesnika.

28.37. MUHAMMED (A.S.) BOLEST I PRESELJENJE NA ĀHIRET

Muhammed (a.s.) se sa oprosnog hadždža - hadždžetu-l vedaa vratio u Medinu koncem mjeseca zul-hidždžeta. Kratko vrijeme iza toga, opazili su se na njemu vidljivi znaci teške bolesti. To je mnogo zabrinulo svu njegovu okolinu koja nije ni pomišljala da bi i Muhammed (a.s.) mogao oboljeti. Dok se Njegova bolest iz dana u dan pogoršavala, u Arabiji su se pojavila tri lažna poslanika. U Jemami-**Musejleme ibn Habib**, **Kezzab**, u Neždu-**Tulejh ibn Huvejlid**, u Jemenu-**Esved el-Ansi**. Iako sa malim brojem pristalica, ipak su ova tri lažna poslanika počeli unositi zabunu među neprosvijećene mase, koristeći i bolest Muhammeda (a.s.). Štaviše Musejlema je poslao Muhammedu (a.s.) svoja dva izaslanika sa ovim pismom: **Musejlema Poslanik iz Jemame, Muhammedu, Božijem poslaniku**:

Mir s tobom, Meni pripada polovina zemlje, a druga polovina Kurejšijama, ali su Kurejšije nepravedni i zavidni.

Muhammed (a.s.) je strogo opomenuo Musejlemine izaslanike što su dopustili da ih iskorištava jedan otpadnik, a onda im predao ovaj odgovor: **U ime Boga, Svemilosnog, Samilosnog. Od Muhammeda, Božijeg Poslanika, Musejlemi, lažovu i licemjerju.**

Mir svima koji idu pravim putem. Zemlja je Božija i On je daje u vlast onome kome hoće. Samo oni imaju uspjeha koji se Boga boje. Teško otpadnicima od prave vjere.

Koncem mjeseca safera Muhammedu (a.s.) je naglo pozlilo i on je legao u postelju u stanu svoje žene **Mejmune**. Da ne bi morao po utvrđenom redu i običaju svaki drugi dan seliti u stan druge žene, zamolio ih je da mu dopuste da se odmah preseli u **Aišin** stan i tu ostane do ozdravljenja jer su iz Aišina stana vrata vodila neposredno u džamiju. Nekoliko dana iza toga Muhammed (a.s.) je pozvao u Aišin stan svu rodbinu i najuglednije prijatelje i kazao im:

Ja osjećam da se bliži dan našega rastanka. Vjerujte u Boga, a ja Ga molim da bude blag i milostiv vama koji me slušate, mojim odsutnim drugovima i svim ljudima koji su sada i koji će ubuduće biti pristalice islama.

Prisutnima su zasjale suze u očima. Zatim je Muhammed (a.s.) dao uputstva i naređenja o dženazi. Sutradan, kada je Bilal došao Resulu i javio mu o namaskom vaktu, Muhammed (a.s.) je naredio da Ebū-Bekr, umjesto njega, klanja pred vjernicima kao imām.

Trinaesti dan rebiul-evvela jedanaeste hidžretske godine ili 8. juna 632. godine, za vrijeme sabaha, pojavio se Muhammed (a.s.) na džamijskim vratima. Izgledao je neponovljivo lijep. Vjernicima je dao znak da mirno nastave klanjati. Zatim se vratio u stan, spustio glavu na krilo h. Aiše i istog dana oko podne preselio na Āhiret. Tako je završio zemaljski život ***Resuli Ekrem ve Nebijj Muhterem sallallahu alejhi ve-sellem***.

28.38. UREĐENJE ISLAMSKE DRŽAVE ZA VRIJEME MUHAMMEDA (A.S.)

Pored svih iskušenja, opasnosti, napada i ratova, zajednica muslimana iz Medine za deset godina na čelu sa Muhammedom (a.s.) izrasla je u red, poredak i prvu islamsku državu u povijesti svijeta. Šef mlade islamske države bio je sām Muhammed (a.s.) kao Resulullah, a ne kralj ili car. Prvi saradnici bili su mu: h.Omer i Ebū Bekr.

Kako se islamska država ubrzo proširila po cijeloj Arabiji, to je Poslanik u udaljene krajeve i pokrajine odredio namjesnike kao što su: **Muaz ibni Džebel** u Jemenu, hazreti Alija, **Amr ibni Hazm** i drugi.

Muhammed (a.s.) imao je oko 40 pisara kojima je on kao nepismen diktirao Objavu. Glavni njegovi pisari koji su vodili korespondenciju sa stranim vladarima bili su **Zejd ibni Sabit** i **Ubej ibni Kab**. Oni su poznavali abesinski, hebrejski, grčki i koptski jezik. Na pečatu izrađenom od srebra pisalo je Muhammed Resulullah.

Sahibu-s-sir ili pisac strogo povjerljivih i tajnih državnih stvari bio je **Huzejfe ibn Jemmame**. Svi namjesnici u pokrajinama imali su postavljenja i uputstva o svome radu.

Ulogu javnog mišljenja, štampe i javnosti, imali su poznati pjesnici. Oni su odbijali napade neprijateljskih pjesnika na islam, Muhammed (a.s.) i muslimane. U svojim pjesmama oni su opjevali pojedine važne islamske događaje. To su činili Hasan ibni Sabit, Abdullah ibni Revvaha i Kab ibni Malik.

DOGOVORNO VIJEĆE - ŠŪRA - KAO NAČIN POLITIČKOG UPRAVLJANJA

Principom *šūra* vladar čuva sebe od isključive i jedine odgovornosti a ummet čuva od svoje samovolje. Kroz princip *šūra* i ummet se odgovorno uključuje u raspravu o općim poslovima i interesima.

U trećoj kur'anskoj suri u **159**. ajetu se kaže: *"u poslovima se savjetuj s njima"*.

فَبِمَا رَحْمَةٍ مِّنَ اللَّهِ
لِنتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ
فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ فَإِذَا عَزَمْتَ
فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ

Dok **42.** sura nosi ime *Šura - Dogovaranje i savjetovanje*. U toj suri izričito se kaže: *"Ve emruhum šura bejnehum." I uređuju svoje poslove zajedničkim sporazumijevanjem, savjetovanjem i dogovaranjem.* Na osnovu ovih ajeta Muhammed (a.s.) se savjetovao, sporazumijevao i dogovarao sa svim ashabima u svim slučajevima koji su se ticali islamskog društva. Za situacije u kojima nije postojao izričit propis, svaki je musliman mogao uzeti učešća u rješavanju zajedničkih problema, iznositi svoje mišljenje i predlagati rješenje. Pošto nikada svi ashabi, zbog neodložnih poslova, nisu mogli prisustvovati sastancima to je Poslanik formirao *Dogovorno vijeće* - ***Šura*** u kojemu su, pored Resula, bili najistaknutiji ashabi: Bekr, Umer, Usman, Alija, Avf, Talha, Sad, Vekas, Sad ibni Muaz, Sad ibni Ubade, Usejd ibni Uhajr. Posebno su aktivni u Vijeću bili h.Umer i Ebū Bekr. Odluke su donošene demokratskom procedurom, dakle većinom glasova (uhud.).

MEDŽLISU-L-IRŠAD ILI VOĐENJE VJERSKIH POSLOVA

Za rješavanje čisto vjerskih pitanja, u slučajevima kada nisu postojala konkretna i čista rješenja u Kur'anu (a.š.) postojalo je posebno vijeće Medžlisu-l-iršād, vjersko-prosvjetno vijeće, u kome su, pored Muhammeda (a.s.), učestvovali **Ammar ibni Jasir Selman Farisi**, **Ebū Zerr Dihje el-Kelbi**.

VOJNA ORGANIZACIJA

Kao i svaka država i mlada muslimanska je morala imati vojsku za sigurnost zemlje, očuvanje granica i integriteta. Vojska u Muhammedovo (a.s.) vrijeme nije bila stalna. Ona se

iskupljala po potrebi. Vojnik je mogao biti svaki odrastao, zdrav i punoljetan musliman, stariji od 14 godina. Sposobnost za služenje vojske procjenjivao je sām Muhammed (a.s.). Kao što je naredio da se izvrši popis stanovništva po Hidžri u Medini, Poslanik bi naredio da se popišu učesnici u svakoj bici. U kratkotrajne bitke, ako nije bilo daleko od glavnog grada, svaki je išao o svom trošku kao što je bio slučaj na Bedru i Uhudu. Ako je trebao ići dalje i u dugotrajne bitke Muhammed (a.s.) se obraćao ashabima za pomoć pošto nije postojala vojna logistika, čemu su se ovi svesrdno odazivali, kao što je bio slučaj na Tebuku.

Glavni zapovjednik islamske vojske bio je i sām Muhammed (a.s.) koji je lično učestvovao u svim važnijim bitkama. Za vrijeme odsustva iz glavnog grada, Poslanika bi zamjenjivao jedan od ashaba kojeg bi on sām odredio. Ako ne bi slučajno išao sa vojskom kao na Muti, Poslanik bi odredio vojnog zapovjednika. U vojsci je bio raspored na desno i lijevo krilo sa centrom. Pored pješadije, postojala je i konjica kao i odredi vojnika na devama. Za sporazumijevanje među borcima služila je lozinka i odziv. Postojale su i ratne zastave (el-livāu) koje su nosili istaknuti ashabi. Zastave su bile raznobojne i nije bilo određene boje zastave. Prilikom oslobođenja Mekke 630. svako pleme je nosilo svoju zastavu.

Kako su muslimani u bitkama i ratovima dolazili i do ratnog plijena, Kur'an je regulirao i to pitanje **41.** ajetom sure *El-Enfāl* koji glasi: *Znajte da od onoga što u ratu zaplijenite, jedna petina pripada Allahu, Poslaniku, njegovim rođacima, siročadima, siromasima i putniku namjerniku.*

وَاعْلَمُوا أَنَّمَا غَنِمْتُم مِّن شَيْءٍ فَأَنَّ لِلَّهِ خُمُسَهُ وَلِلرَّسُولِ
وَلِذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ إِن كُنتُمْ
آمَنتُم بِاللَّهِ وَمَا أَنزَلْنَا عَلَىٰ عَبْدِنَا يَوْمَ الْفُرْقَانِ يَوْمَ الْتَقَى
الْجَمْعَانِ وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

Spomenuta petina dijelila se na pet dijelova i to: 1. Božijem Poslaniku; 2. Njegovoj rodbini; 3. siročadima; 4. siromasima i 5. putnicima-namjernicima na jednake dijelove. Tako je Vjerovjesnik od ukupnog ratnog plijena dobijao 4 procenta.

SUDSKO USTROJSTVO

Prva islamska zajednica ashaba predvođena Muhammedom (a.s.) bila je u svemu uzorna i nije joj bilo ravne. Događalo se da prođe i po godinu dana, a da na sudu u Medini ne bi došlo ni do kakve parnice. U toj su zajednici svi dobro poznavali svoje dužnosti i svoja prava. Uglavnom svak je radio svoj posao. Svi su poštivali tuđa prava i postupali su onako kako su željeli da se prema njima postupa. Niko nije nikoga vrijeđao, niti je kome što podmetao. Ako se, pak, ukazala potreba da se sudi, sudio je sām Muhammed (a.s.) i to na temelju Kur'ana. Islamska je ulema sabrala Muhammed (a.s.) presude u posebne zbirke i sačuvala za kasnije generacije. Kako se islamska država postepeno širila, ukazivala se potreba da sude i pojedini

ashabi jer Poslanik nije mogao na sve stići. Osim Muhammeda (a.s.) kao glavnog suca, suci su bivali: **h.Umer, h.Alija, Ebū Mūsā el-Ešari, Zejd ibni Sabit, Muaz ibn Džebel, Makil ibn Jesar, Abdullah ibn Mesud** i drugi. Kod izbora sudija Muhammed (a.s.) se odlučivao za one koji su najbolje poznavali Kur'an i koji su pokazivali sklonost i imali smisla da pravedno sude, neovisno od njihovih godina, naravno, pod uvjetom da su bili punoljetni. U početku je sudnica bila džamija. Tek za vrijeme halife h. Umera podignuta je u tu svrhu posebna zgrada, jer se tada pokazala potreba za tim. Nadzor nad radom sudaca vršio je sām Muhammed (a.s.) a nakon njegove smrti činile su to halife. Osobito je strog prema sucima bio h.Umer. On je ne samo u direktnom kontaktu saznavao kako pojedinci sude, već se raspitivao i kod drugih muslimana o njihovom radu.

OBRAZOVANJE I ŠKOLSTVO

Iako je bio nepismen, jer nije znao ni čitati ni pisati, Muhammed (a.s.) je bio kao i drugi vjerovjesnici, *Fetanet*, umno najdarovitiji čovjek svoga vremena. S tim u vezi su i prve riječi Objave: ***Ikre-uči, čitaj, saznaji***. Te riječi Objave dale su poticaj Muhammedu (a.s.), ashabima i prvim generacijama muslimana da najveću pažnju posvet školstvu, nauci i obrazovanju: *Eddebeni rabbi feahsene te'edibi*. O odnosu muslimana prema značaju školstva i obrazovanja pokazuje i slučaj nakon bitke na Bedru. Kada se moralo birati između znanosti i bogatstva, muslimani su birali znanje. Nisu se učili pisati i čitati samo muškarci, već i žene. Tako je h. Aiša bila veoma obrazovana i dobro je poznavala šerijatsko pavo, jezikoslovlje, rodoslovlje i život Arapa. Ona nosi počasni naziv *Mufti-n-Nisa*.

Prvobitno je džamija bila i bogomolja i sudnica i škola i centar svakodnevnog sastajanja muslimana. Muhammed (a.s.) je u džamiji podučavao ashabe, objašnjavao im vjerske principe i tumačio Kur'an. Postojala je posebna zgrada za učače Kur'ana koja se zvala *Daru-l-Kurra*. Bilo je ashaba koji su se u nauci posebno isticali kao: **h. Alija, h. Umer, Zejd ibn Sabit, Abdullah ibni Umer, Abdullah ibn Abbas**. Oni su podučavali manje obrazovane muslimane, dok je muslimanke podučavala h. Aiša. U krajeve čiji su stanovnici primili islam, Muhammed (a.s.) je slao pojedine ashabe kao učitelje u vjeri i pismenosti. Prvi takav učitelj, pa i misionar, bio je **Mūsāb ibn Umejr** u Medini pred Hidžru. Posebno je u to doba prakticiralo učenje Kur'ana napamet i pamćenje hadisa. Muhammed (a.s.) bodrio je i potpomagao pjesnike čija je društvena uloga bila veoma važna. Na taj način je podstican razvoj arapske književnosti, što je od posebnog značaja.

29
EL-HULEFAU'-R-RĀŠIDIN
HULEFAI' RAŠIDUNI
od 632. do 661. godine

Prva četverica halifa poznatijih kao *Hulefa'i Rašidūni* vladali su ovim redom i u ovom periodu: Ebū Bekr Es-Sidīk od 632 do 634. godine n.e. ili od 11 do 13 godine po Hidžri. 'Umer je vladao od 634. do 644. godine po Hidžri, 'Usman od 644. do 656. godine i Alija od 656. do 661. godine.

29.1. EBŪ BEKR ES-SIDIK (OD 632. DO 634 N.E.) ILI OD 11. DO 13. GODINE PO HIDŽRI

Muhammed (a.s.) namjerno nije odredio ko će biti šef islamske države poslije njega, zato što je smatrao da je to pitanje i opća stvar svih muslimana, pa neka oni izaberu koga smatraju najsposobnijim. Poslanikova bolest, posebno smrt, iznenadila je sve ashabe a h.Umer nije nikako mogao i želio povjerovati u istinitost te vijesti, pa je s mačem u ruci prijetio onima koji su tu vijest širili. Mnogo staloženiji, iskusniji i pribraniji h. Ebū Bekr istupio je pred muslimane i rekao: *Narode! Ko je obožavao Muhammeda, neka zna da je Muhammed umro, a ko obožava Allaha, neka zna da je Allah vječan.* Iza toga je proučio **144.** i **145.** ajet sure *Ali-Imrān* (*Vema Muhammedun*).

وَمَا
مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِن قَبْلِهِ الرُّسُلُ أَفَإِن مَّاتَ
أَوْ قُتِلَ انقَلَبْتُمْ عَلَىٰ أَعْقَابِكُمْ وَمَن يَنقَلِبْ عَلَىٰ عَقِبَيْهِ
فَلَن يَضُرَّ اللَّهَ شَيْئًا وَسَيَجْزِي اللَّهُ الشَّاكِرِينَ ﴿١٤٤﴾ وَمَا
كَانَ لِنَفْسٍ أَن تَمُوتَ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ كِتَابًا مُّؤَجَّلًا وَمَن يُرِدْ
ثَوَابَ الدُّنْيَا نُؤْتِهِ مِنْهَا وَمَن يُرِدْ ثَوَابَ الْآخِرَةِ نُؤْتِهِ مِنْهَا
وَسَنَجْزِي الشَّاكِرِينَ ﴿١٤٥﴾ وَكَأَيِّن مِّن نَّبِيٍّ قَاتَلَ مَعَهُ
رِبِّيُّونَ كَثِيرٌ فَمَا وَهَنُوا لِمَا أَصَابَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ
وَمَا ضَعُفُوا وَمَا اسْتَكَانُوا وَاللَّهُ يُحِبُّ الصَّابِرِينَ

Ebū Bekrove riječi i ajeti koje je proučio, umirujuće su djelovale u presudnim momentima panike na sve prisutne. Tek nakon tih riječi, h. Umer a i mnogi drugi došli su sebi i shvatili gorku realnost.

Izbor prvog halife Emiru-l-Mu'minūn nije tekao baš sasvim glatko. I muhadžiri i ensarije imali su svoje kandidate. Ipak, nakon oštre diskusije, odlučiše se na izbor h. Ebū Bekra.

Opravdani razlozi koji su omogućili izbor Ebū Bekra za halifu su slijedeći: On je prvi primio islam izvan Muhammedove (a.s.) kuće, činio Hidžru zajedno sa Muhammedom (a.s.), najviše je uz Muhammeda (a.s.) doprinio širenju islama, bio je vođa hadžijama 631. godine zamijenio bi bolesnog i odsutnog Muhammeda (a.s.), kao imam u džamiji i darovao je svu imovinu za stvar islama. Nakon što je izbor prvog halife bio gotov, ogasuljeno je Muhammedovo (a.s.) tijelo, klanjana mu je dženaza i ukopan je u h. Aišinoj sobi.

Stupajući na dužnost, h. Ebū Bekr održao je govor u kome se prvo zahvalio Allahu (dž.š.) pa je iza toga rekao: ***Narode, iako nisam najbolji među vama, evo sad vladam nad vama. Ako budem slijedio pravi put, u tome me pomognite. Skrenem li s pravog puta, onda me upozorite, jer govoriti istinu predstavlja svetu dužnost svakog građanina, a tajiti je isto što i izdaja. Najslabiji među vama kod mene je i najjači, kad se radi o zaštiti njegova prava, a najsilniji kod mene je najmanji, kad se radi o zaštiti tuđeg imetka od njega. Budite mi lojalni dotle dok se ja budem pokoravao Allahu i slijedio Njegova poslanika. Iznevjerim li u tome, ne veže ni vas dužnost vjernosti prema meni. Klanjajte i molite se Allahu. On će vam biti milostiv!***

Kako je pred smrt Muhammed (a.s.) bio opremio jednu vojsku radi odlaska na sirijsku granicu, na čelu sa mladim **Usamom ibni Zejdom**, a ona se još uvijek nalazila u Medini pa ju je tu zatekla i Poslanikova smrt, to je bilo prijedloga s obzirom na novonastalu situaciju i nemire, da vojska ostane u Medini i da se imenuje drugi zapovjednik umjesto Usame. Oba prijedloga Ebū Bekr odbi a za Usamu izjavi: **"Zar da ja smijenim zapovjednika koga je sam Božiji Poslanik postavio"?** Pred odlazak na Tebūk halifa je održao govor vojsci u kome je rekao: ***Junaci! Kad ste u bici, ratujte kao junaci i vitezovi. Ne dopustite da ikad na vas padne ljaga nevjere ili izdaje. Nemojte kršiti zadanu riječ, niti pregoniti u vjeri. Ne mrcvarite ubijene, niti ubijajte djecu, žene i starce. Ne uništavajte tuđe usjeve, ne sijecite drveće i ne palite usjeve. Ne koljite ovce, goveda i deve, osim koliko vam bude trebalo za hranu. Ako naiđete na ljude koji povučeni u svoje samostane Boga mole, takve ljude poštujte i štedite ih od najmanjeg uznemiravanja. Naići ćete možda i na takve koji su obrijane glave i sa dugim pletenicama, a ne žive u samostanima, takve dotaknite samo koricama mača i spomenite im ime Božije. Neka vam je Bog u pomoći.***

Poslije održanog govora Ebū Bekra u Džurfi, predgrađu Medine i odlaska vojske iz nje, u Medini zbog nemira u zemlji zavlada strah. Sa svih strana dolazile su alarmantne vijesti, a pojedini amili, sakupljači zekjata, koje je Poslanik opremio na razne strane da kupe zekjat, vraćali su se u Medinu opljačkani i protjerani od pobunjenog stanovništva.

Nekoliko dana iza toga, javljeno je da na Medinu kreću pobunjena plemena Gatafan i Benu Esad, a istovremeno je došla i jedna deputacija šefova svih plemena iz Nedžda i tražili od halife da glavarima pojedinih plemena pripusti ubiranje i uživanje zekjata a da će oni zauzvrat garantirati za lojalno i mirno držanje njihovih plemena, koja i dalje ostaju u islamu. Osim ovoga, mnoge fantaste, kezzabi, munafici na jugu i sjeveru Arabije počeše se izdavati za lažne poslanike. Činilo se da će *šizma* i *jeres* okužiti najljepše krajeve Arabije. Većina arapskih plemena se pobuni i poče otkazivati poslušnost. Uskomeša se jug, sjever, Taif, a bijaše kolebanja i u Mekki: **"Kakav je to božiji poslanik, koji je umro kao i obični ljudi?" "Vratimo se u vjeru praotaca!," grmili su otpadnici po mekkanskim ulicama."** Uskomešanom Taifu obraća se **Osman ibni Ebū el-As** riječima: **"Sinovi Sekifa, mi smo posljednji primili islam, nemojte da budemo prvi koji ga ostavljamo."** I u Nedždu, Jemenu, Mahri, Umanu, Hadramevtu, Bahrejnu našao se poneki licemjer i pritajeni paganin i počeo zavoditi i zavađati neupućeni svijet. Ta opća uskomešanost uplaši i h.Omera te i on zatraži da se vojska ne udaljava iz Medine. Smireni, odlučni Ebū Bekr odgovori: **"Tako mi Allaha, kad bih znao da ću sam ostati u gradu i da će sutra navaliti divlje zvijeri, ja ne bih propustio da ne izvršim ono što je Resulullah naredio sa samrtničke postelje svoje."**

Na prijedlog Umera i drugih uplašenih muslimana da popusti lokalnim plemenskim prvacima ukupljanje poreza-zekjata, bar dok se Usame ne povrati u Medinu jer bilo je glavno da makar ostanu u islamu, dalekovidi halifa, znajući dokle bi moglo dovesti popuštanje, odlučno odgovori vođama deputacija iz Nedžda: **"Ne dopuštam da od zekjata uskratite ili za sebe zadržite nijednu ovcu. Tražim od vas i od vaših plemena bezuslovnu pokornost, inače rat. Teško onima koji skrenu s pravog puta."** Nakon što je Usame u Siriji izvojevao pobjedu i vratio se s vojskom u Medinu, ostavi ga Halifa da s vojskom čuva glavni grad, a on osobno krenu s drugom vojskom da upokori dva susjedna plemena **Abs i Zubjan**. Nakon što je to s uspjehom obavio i vratio se u Medinu, uputio je poslanice odmetnutim plemenima i pozvao ih da se vrate u islam, a da ne slijede šejtane. Zatim otpremi veliku vojsku i deset vojskovođa i razasla u pobunjeničke krajeve, a junačkog Halida ibn Velida put brdovite Jemame, gdje je **Musejlema** okupio pod svoju zastavu blizu 40.000 vojnika i ponovo se proglasio za Božijeg Poslanika, ukinuvši svojim pristalicama akšam, jaciju i davanje zekjata.

U brdima Jemame Musejlema je dva puta razbio islamsku vojsku kojom su komandovali **Ikrima** i **Šurahbil**. Kad je došao Halid Musejlema ga je dočekao na otvorenom polju. Poslije junačkog boja i ratne sreće, sad na jednoj sad na drugoj strani, muslimani su konačno pobijedili. Tu pade Musejlema i 10.000 njegovih otpadnika. Međutim, u krvavom okršaju kod Jemame poginu oko 70 hafiza. To zabrinu h. Omera glavnog halifinog savjetnika i samog halifu pošto Kur'an nije bio sabran u jednu zbirku već je bio u komadima. Omer predloži halifi da sve Kur'ane sabere u jednu zbirku-Mushaf pod rukovodstvom **Zejd ibni Sabita** što Zejd i učini. Ovaj prvi Mushaf čuvao je prvo Ebū Bekr, zatim h. Umer a poslije **h. Hafsa**. Nije prošla ni godina dana iza ove pobjede, a u Arabiji je reuspostavljen red i mir.

Raskidana i pobunjena arapska plemena opet su se sjedinila i pod islamsku zastavu skupila. U martu 633. godine javi halifa Halidu ibn Velidu da krene prema perzijskoj granici i oslobodi arapska plemena perzijske vlasti u donjem predjelu između Eufrata i Tigrisa - Iraki Arebi. Nakon dolaska na granicu, Halid posla perzijskom namjesniku Hurmuzu pismo: "**Ako se obratiš u islam, na pravi put ti si spašen. Osiguraj, dakle, sebi i svome narodu protektorat, novu zaštitu i plaćaj danak. Ako to ne učiniš, onda nemoj koriti nikoga osim sebe, jer ja dolazim sa borcima koji smrt vole koliko vi život.**" Oholi Perzijanac odgovori prkosno i pozove Halida na junački megdan, koji se završi porazom perzijskog vojskovođe. Nakon što je Humrmuzova vojska bila već pobijeđena, stiže joj pomoć od perzijskog vladara. I sa ovom vojskom Halid zametnu boj i pobijedi je.

29.1.1. PRVI SUKOB ARAPA I PERZIJANACA - BITKA KOD VERIGA

Ovaj prvi sudar Perzijanaca i Arapa prozva se ***Bitka kod Veriga*** - zatuselasil, jer su Perzijanci bili spremili verige, u koje će okovati zarobljene Arape. Tome slijdi borba na utoku Tigrisa i Eufrata, gdje pogibe preko 30.000 Perzijanaca. Poslije još jednog poraza Perzijanaca u blizini Kaskara, Halid zavlada cijelim zapadnim dijelom donjeg Eufrata. U junu iste godine 633. zauze i grad Hiru i sa stanovnicima sklopi Ugovor o plaćanju godišnjeg danka, od 90.000 ili 120.000 dirhema. Poslije zauzimanja Enbara i tvrđave Davmetu-l- Đendela, Halid je za 14 mjeseci 633. i 634. uspio u Iraku osvojiti čitavu dolinu rijeke Eufrat. Kada je obavio hadždž početkom 634. i vratio se u Hiru, Halid je dobio zapovijest da sa svojom vojskom odmah krene na granicu Sirije.

Prije toga, krajem 12. hidžretske godine i 633. n.e. halifa je poslao četiri vojske prema sirijskoj granici. Vojsci kojom je komandovao **Amr ibn As** odredio je Palestinu, **Jezidu ibni Ebi Sufjanu** Damask, **Ebū Ubejdi** Hims a **Šurahbilu** Transjordaniju.

Čuvši za dolazak islamskih odreda, bizantski car Herkalije sakupi ogromnu vojsku i stavi je pod zapovjedništvo brata **Teodora**. Saznavši za pripreme Bizantinaca, islamski se komandanti ujedine, pa zatraže pomoć i od halife. Na halifin poziv Halid je sa 4.000 konjanika krenuo prijekim putem, kuda prije a valjda ni poslije njega, nije niko živ s vojskom prošao, i deveti dan prispio je u Siriju, gdje se pridružio ostalim islamskim vojskovođama. Sve vojskovođe islamske vojske izabrale su Halida za glavnog komandanta. Islamska se vojska skoncentrirala u dolini rijeke Jermuk istočne pritoke Jordana. U krvavom okršaju koji je trajao čitav dan i noć 21. džumade-l ahira 634. godine bizantska vojska pretrpila je težak poraz, iako je brojčano bila četiri puta jača (brojala je 200.000 vojnika). Poginuo je i Teodor, a bizantska vojska dala se u paničan bijeg. Tim je sudbina Sirije bila odlučena.

Kad je čuo za poraz svoje vojske, car Herkalije je rekao: "**Zbogom Sirijo! Kako izvanredno lijepu zemlju dobiva neprijatelj**". Dok se vodila bitka na Jermuku, glasnik je donio vijest da je umro halifa h. Ebū Bekr 22. augusta 634. godine u šezdesettrećoj godini blagoslovenog života, sretan i blažen što je za dvije godine svoga vladanja ujedinio arapski narod i njegovu moć prenio preko sjevernih granica Arabije. Nad otvorenim

kaburom Ebū Bekra h. Usman je kazao: "Neka ti bude Bog milostiv, prvi nasljedniče Resulullaha! Ti si bio prvi musliman i najčistiji od svih. Ti si žrtvovao i srce i imanje svoje na Božijem putu i za siromašne muslimane. Bio si najvjerniji i najbliži drug božijem Poslaniku, sličan njemu moralom i ponašanjem. Bio si pored njega i s njim u svakoj opasnosti i bio mu vjeran pratilac pri seobi iz Mekke u Medinu. Kad se pobunila većina našega naroda, ti si bio dosljedan sljedbenik Božijeg Poslanika, jak kad su drugi klonuli duhom. Mudro i muški predvodio si vjerne protiv nevjernika i licemjera. Tvoja mudrost bila je isto toliko velika kao i tvoja rječitost, i tvoja hrabrost. Vjera je u tebi našla čvrst i jak oslon koji je prkosio svakoj buri. Vjernima si bio dobar starješina i uvijek im prednjačio u moralu i u dobrim djelima. Uzalud će tvoji nasljednici nastojati da se s tobom nadmeću. Stoga je tvoja smrt značajna na nebu i na zemlji a mi smo svi od Boga i njemu se vraćamo."

Abdullahibni Mesud dodade: "Po smrti Božijeg Poslanika, mi smo se iznenada našli u položaju koji bi nas doveo do ruba propasti, da Bog nije odredio tebe za prvog Resulova nasljednika. Svi su bili pripravni da sklope nesiguran mir,a samo si ti bio i ostao nepokolebljiv. Da ne bi tebe, ozbiljno bi se poljuljali temelji istinske vjere."

Ebū Bekr je vladao svega dvije godine i tri mjeseca.

29.2. UMER IBN EL-HATTĀB EL-FĀRŪK OD 634 DO 644. N.E. ILI OD 13. DO 23.GODINE PO HIDŽRI

Hazreti Umer bio je drugi halifa, prvi Ebū Bekrov savjetnik, četrdeseti musliman od Poslanika. Prozvali su ga **El-Faruk**, stoga što je bio čovjek koji je strogo dijelio pravdu od nepravde, istinu od laži. Historija ga je prozvala **Veliki**, jer je bio velik duhom i umom, velik po srcu i vladarskim vrlinama, državnik kakvih je malo u historiji naroda. Prva i najveća briga h. Ebū Bekra u posljednjim časovima života bila je da preporuči pravovjernim h. Umera za svoga nasljednika, uvjeren da islamsku zajednicu ostavlja u rukama čovjeka, u svakom pogledu za to sposobna. Iz postelje kroz prozor svoje kuće, Ebū Bekr obratio se vjernicima riječima: "**Muslimani, preporučujem vam za svoga nasljednika Umera, sina El-Hattābova. U ovome izboru rukovodila me je samo dobrobit i sreća islamske zajednice**". "**Mi ga primamo**", bio je jednodušan odgovor ummeta islama. Našao se i sličan pismen testament, u zadnjim časovima **Usmanu ibn Affanu** u pero kazivan: *U ime Boga najmilostivijega! Ovo je poruka Ebū Bekra prvog nasljednika Poslanikovog, pisana na zadnjem koraku ovog, a prvom onog svijeta, u času kada i najokorjeliji vjeruju i najiskreniji se kaju. U tom času, a radi vaše sreće, preporučujem vam Umera, sina Hattābova za halifu. Bude li strpljiv i pravedan, to sam se od njega i nadao, ne uzradi li tako, nemojte mene prekoravati, jer ja radim u najboljem uvjerenju za vaše dobro, a samo Bog zna ono što će se tek dogoditi. Svako će biti prema svojim djelima nagrađen. Oni koji čine nepravde i nasilje, past će u nevolju. To će brzo da se vidi.*

Treći dan po Ebū Bekrovoj smrti, halifa pod zapovjedništvom **Ubejda ibn Mesuda** šalje pojačanje u Irak, odakle su stizale vijesti da je tamošnjoj islamskoj vojsci položaj

ugrožen. Iza Halidova odlaska i nakon ugušenja pobune, koja bijaše buknula u Perziji u vrijeme promjene halife, Perzijanci su prikupili sve svoje sile i spremili se da zaostatke islamske posade protjeraju iz osvojenih krajeva oko donjeg Eufrata.

U isto vrijeme, poslao je halifa i jednog izaslanika u Siriju sa ukazom kojim lišava Halida ibn Velida časti glavnog zapovjednika i na njegovo mjesto postavlja **Ebū Ubejda ibn el-Džerraha**. Halifa nije mogao oprostiti Halidu navodno ubistvo vođe plemena **Benu Temim**, **Malika ibn Nuvejra**, onda se oženio njegovom udovicom ali i činjenicu da je volio samostalnije donositi odluke.

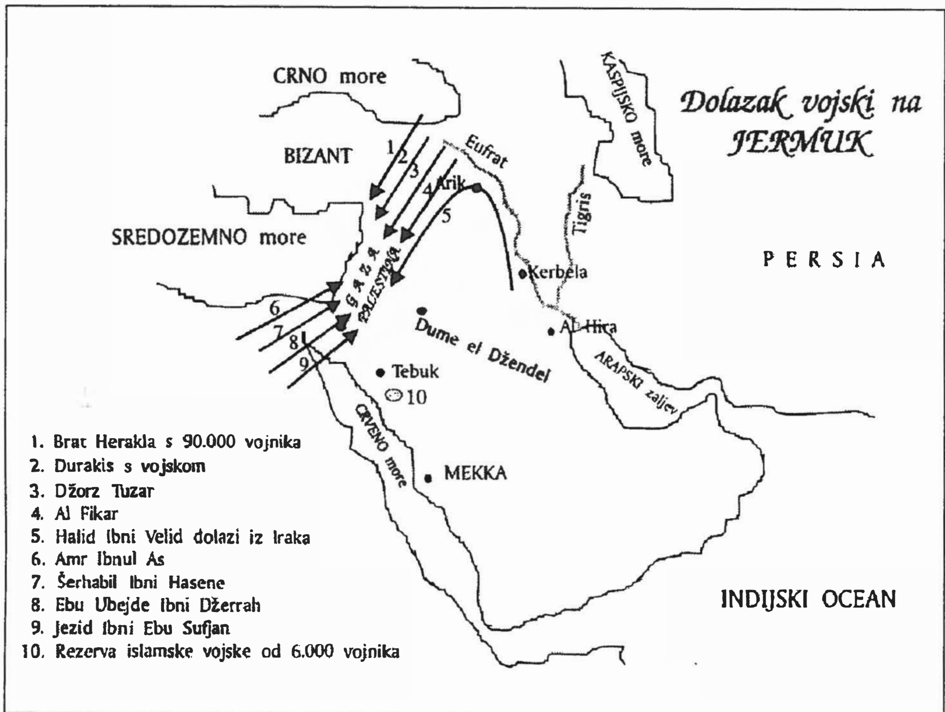
Kad je Umerov glasnik stigao u glavni tabor, islamska vojska od 40.000 ljudi stajala je uz obalu rijeke Jermuk, (Hieoromaks), istočne pritoke Jordana, naspram četverostruko brojnije bizantijske vojske predvođene carevim bratom Teodorom. Halid je mirno saslušao vijesti Umerova glasnika i o smrti Ebū Bekra i o naredbama novog halife, ali ne htjede uoči borbe oglasiti ni jedno, ni drugo, jer se bojao da bi to moglo izazvati pometnju u vojsci i među vojskovođama. Zato naredi glasniku da ukaz Ebū Ubejdu preda tek po svršetku bitke. Sutradan u ranu zoru, otpoče bitka strašna i krvava, kakvih je bilo malo u historiji islama. Tek nakon trodnevnog boja, podleže carska vojska. Halidu je uspjelo da grčku konjicu odsiječe od pješadije, a onda se svom žestinom oborio na glavni grčki tabor, zbijen u uvalu do rijeke. Grci su doživjeli veliki poraz. Preko 40.000 vojnika nastrada, što na bojnom polju, što u rijeci Jermuk.

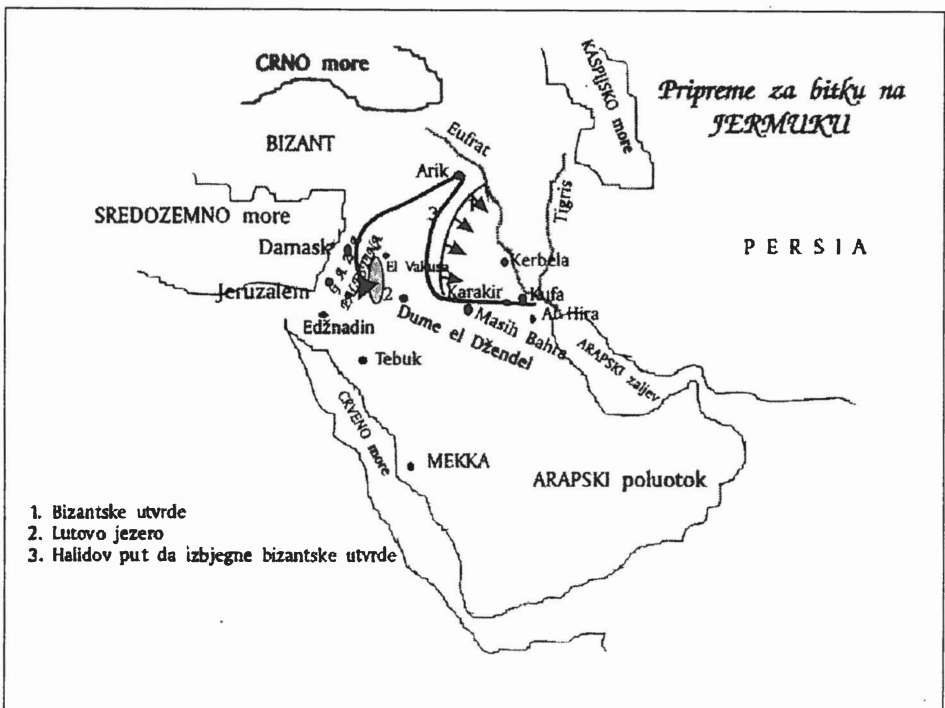
I muslimani platiše ovaj boj sa nekoliko hiljada boraca. Tu je poginuo i Ebū Džehlov sin Ikrime. Ovom je bitkom odlučena sudbina Sirije. Od tada nisu prošla ni četiri mjeseca, a Ebū Ubejda s jedne, i Halid, s druge strane, uđoše pobjedonosno u glavni grad Sirije-Šam, u Damask.I Sirija je za Bizant bila izgubljena. Desilo se to 636. godine.

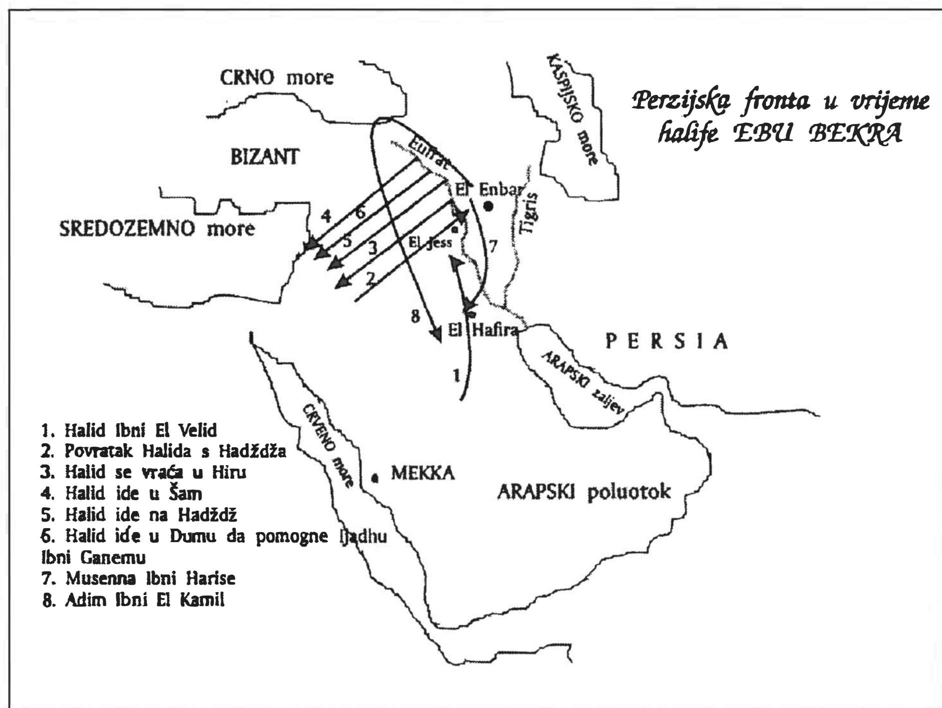
Poslije pada Damaska, islamska vojska je osvajala sirijske gradove jedan za drugim. Što je više napredovalo islamsko oružje, to se jače tresao truhli Bizant i ljuljali su se temelji Carstva. Upravo četrdeset dana nakon bitke na Jarmuku u oktobru 644., islamska vojska pretrpi strašan poraz u Iraku. Poslije dva, tri manja okršaja, sudare se dvije vojske kod Kusen-Natifa na obali Eufrata, gdje pade 4.000 muslimana, a preko 2.000 pobježe glavom bez obzira prema Medini. U bici je poginulo nekoliko ashaba, mudžahida sa Uhuda, među kojima i vojskovođa Iraka Ubejd ibn Mesud. Muslimane pobijediše perzijske vojskovođe **Rustem** i **Behmen Džezavejh**. Ovaj poraz muslimana poznat je pod imenom *Bitka kod Mosta*.

Da u isto vrijeme nije buknuo ustanak u Perziji i građanski rat u Ktesifonu, glavnom gradu, Perzijancima bi vjerovatno pošlo za rukom da poslije pobjede sasvim potisnu Arape-muslimane iz ovih krajeva. To zadrža perzijske vojskovođe, a halifi omogući da u međuvremenu pošalje pojačanja. Već koncem ramazana iste godine sukobi se islamski vojskovođa **Musenna ibn Haris** sa perzijskim vojskovođom **Mihranom** na desnoj obali Eufrata, gdje je perzijska vojska do nogu potučena.

Početkom 635. na perzijskom prijestolju opet sjedi potomak porodice **Kisra-Perviz**, mladi **Jezdidžerd**. Javlja se oduševljenje za osvetom nad muslimanima. Vojskovođa

Dolazak vojski na JERMUK
CRNO more
BIZANT
SREDOZEMNO more
KASPIJSKO more
Eufrat
Tigris
Arik
Kerbela
Al-Hira
PERSIA
Dume el Džendel
Tebuk
10
CRVENO more
MEKKA
ARAPSKI zaljev
INDIJSKI OCEAN
1. Brat Herakla s 90.000 vojnika
2. Durakis s vojskom
3. Džorž Tuzar
4. Al Fikar
5. Halid Ibni Velid dolazi iz Iraka
6. Amr Ibnul As
7. Šerhabil Ibni Hasene
8. Ebu Ubejde Ibni Džerrah
9. Jezid Ibni Ebu Sufjan
10. Rezerva islamske vojske od 6.000 vojnika

Pripreme za bitku na JERMUKU
CRNO more
BIZANT
SREDOZEMNO more
KASPIJSKO more
Eufrat
Tigris
Arik
Damask
Jeruzalem
Edžnadin
El Vakusa
Karakir
Kerbela
Kufa
Al-Hira
Masih Bahra
Dume el Džendel
Tebuk
PERSIA
ARAPSKI zaljev
CRVENO more
MEKKA
ARAPSKI poluotok
1. Bizantske utvrde
2. Lutovo jezero
3. Halidov put da izbjegne bizantske utvrde

Musenna, uvidjevši toliko oduševljenje i pripreme Perzijanaca, povuče se sa svojim četama na granicu pustinje Zu Kar i o svemu obavijesti halifu, da su Perzijanci odlučili da jedinstveni i svim snagama napadnu muslimane. Na vijesti iz Iraka, halifa Umer naredi opću mobilizaciju i sakupi veliku vojsku kojoj na čelo stavi **Sad ibn Ebi Vekkasa**. Uskoro iza Vekkasova odlaska, poslao mu je nova pojačanja od nekoliko hiljada dobro opremljenih vojnika. Zbog opće amnestije za sve nekadašnje pobunjenike koji su se vratili u islam, sada su se javljali mnogi dobrovoljci sa svih strana Arabije i jedni su otpremani u Irak a drugi na Siriju. Među vojnicima koji su došli iz Medine, bila su i dva poznata borca i na glasu junaka, za koje halifa piše Sadu: "Šaljem ti dvije hiljade ljudi. **Tulejha ibn Huvejlida i Amr ibn Madi Keriba**." Sad ibn Ebi Vekkas provede nekoliko mjeseci na granici Iraka u mjestu Zerid oganizirajući vojsku, dok mu ne stiže vijest od Umera da krene prema Kadisiji kod Kufe do Eufrata, gdje će biti odlučna i za Perziju tako sudbonosna bitka, kao što bijaše ona na Jermuku za Bizantiju.

Istovremeno i perzijska vojska, dva puta brojnija i opremljenija od arapske, pod zapovjedništvom **Rustema**, glasovitog junaka i satrapa (namjesnika u provinciji) iz istočnog Horosana, slegla se s lijeve strane rijeke Eufrata. Prije nego je došlo do bitke s Perzijancima, uputi Sad jednu deputaciju perzijskom vladaru **Jezdidžerdu III** kome ponude tri alternative: 1. primanje islama; 2. plaćanje danka islamskoj državi; 3. rat. Kralj Jezdedžird se naljuti na deputaciju i izrazi čuđenje kako se malobrojni i siromašni Arapi

uopće usuđuju stupiti u borbu sa silnom perzijskom državom. Zaprijeti još kako će poslati svog slavnog vojskovođu Rustema da ih sviju sasječe na Kadisiji.

Pošto nije došlo do sporazuma sa Perzijancima, kralj željan slave naredi vojskovođi Rustemu početkom februara 636. da prebaci vojsku preko Eufrata i rastjera arapske skitnice. Rustem sa 120.000 vojnika i mnogo slonova krenu prema Kadisiji. Tada nastade strašan i očajan boj. Obje su se vojske junački borile i sreća bijaše sad na jednoj sad na drugoj strani. Treći dan našao se na bojnom polju i **Hašim ibn Utbe**, koji je po halifinoj zapovijedi pohitao kao ispomoć sa nekoliko hiljada konjanika. Nasta očajna borba. Mračna i tiha noć bila je već na zemlju pala, a borba je jednako trajala. Zveket oružja, poklici pobjednika, jauk i lelek pobijeđenih, vrisak i hrzanje konja tužno su odzvanjali kroz mirnu noć, koju prozvaše noć užasa i jauka. Četvrti dan, ranim jutrom, kad je sunce pozlatilo poljane krvave Kadisije, muslimani su pribrali posljednje snage i u silnom naletu pobijedili neprijatelja. Što nije izginulo od perzijske vojske pobjeglo je prema Ktesifonu. Izginulo je oko 30.000 Perzijanaca i 8.000 šehida. Poraz Perzijanaca bio je porazan za njihovo Carstvo.

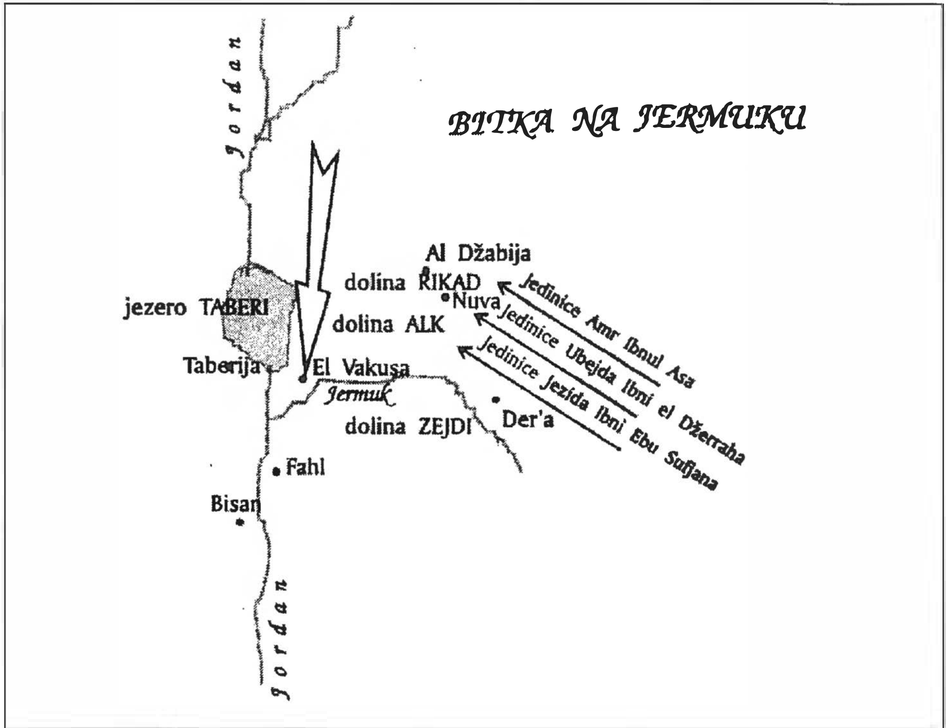
Dok je trajala bitka na Kadisiji, dotle je vojskovođa **Utbe ibn Gazvan** oteo Perzijancima grad Obola, na ušću Tigrisa i Eufrata, glavno skladište perzijske pomorske trgovine sa Kinom i Indijom. Po nalogu halife, četiri milje od obale, vojskovođa je sagradio džamiju i postavio temelj staroj Basri.

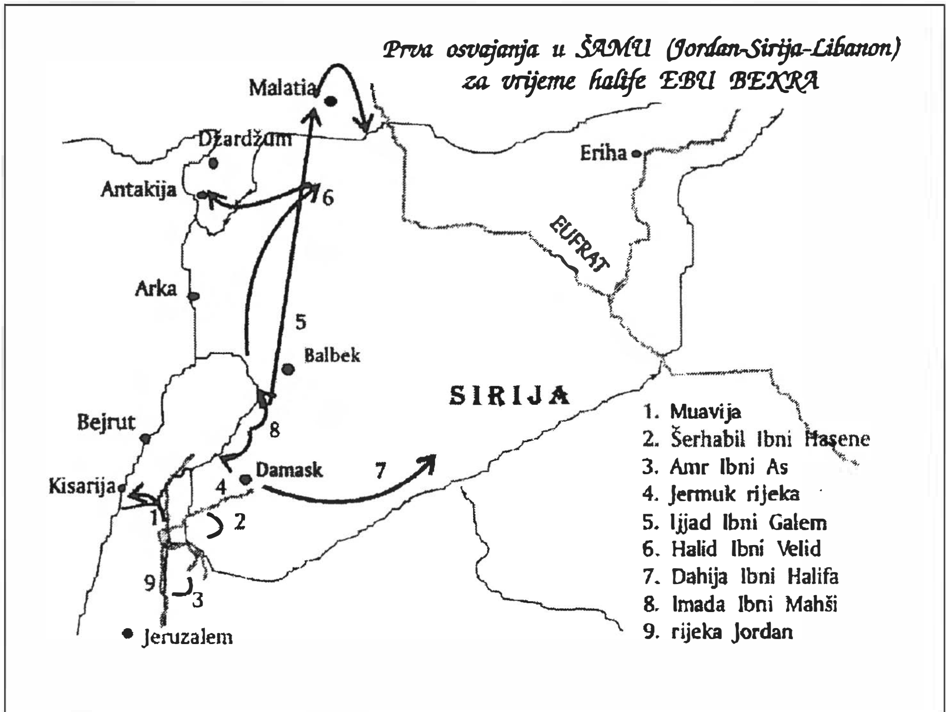
Nekoliko mjeseci iza Kadisije muslimani osvajaju i glavni grad Ktesifon. U ovom gradu zadobili su toliki ratni plijen da je, nakon izdvajanja jedne petine za državnu kasu, svakom vojniku pripalo po 12.000 dirhema. Jezdidžerd je sa porodicom pobjegao u Hulvan, a Perzijanci su pristalil na plaćanje danka.

Šah se nije mirio sa porazom i sakupio je vojsku u Dželvelau, ali i tu perzijsku vojsku Hašim ibni Utbe pobijedio je 637. godine. Nakon što je Hašimova vojska osvojila i Hulvan, Jezdidžerd je pobjegao dalje prema sjeveru. Pošto su Tikrit, Masebzan, Hit i Hira iznova, došli u muslimanske ruke, čitava Mesopotamija postala je sastavni dio islamske države. Po halifinom naređenju muslimani su sagradili dva nova grada: Basru i Kufu. Namjesnik Ahvaza sklopio je s muslimanima primirje, ali kad ga je prekršio naredi h. Umer muslimanima da udare na Ahvaz što su ovi i učinili i osvojili ga. Kako je Jezdidžerd i dalje okupljao Perzijance i podsjećao ih na staru slavu, muslimani su osvojili Rahmurmuz a poslije i Tester. Vladar se sa svojom vojskom utaborio u gradovima Hemezanu i Nehevandu, ali su muslimani osvojili i te gradove.

Pošto Jezdidžerd i dalje nije mirovao, halifa Umer je 639. poslao sedam vojski na granicu s Perzijancima na koju su oni napadali. Nakon toga, muslimani su osvojili Isfahan, Azerbejdžan, Rej i Bab. Jezdidžerd se sklonio u Merv i odatle zatraži pomoć od Turaka i Kineza, ali ga muslimanska vojska ponovo razbila, pa je tako i pokrajina Horosan došla u sastav islamske države. Muslimanska vojska iz baze u Basri osvojila je potom Istahr, Sidžistan i Mukran.

Za sedam godina ratovanja s Perzijancima od 634. do 641., muslimani su osvojili područje čije su granice bile na sjeveroistoku rijeka Džejhun, na jugoistoku pokrajina

BITKA NA JERMUKU
Jordan
Al Džabija
dolina RIKAD
Nuva
jezero TABERI
dolina ALK
Taberija
El Vakusa
Jermuk
dolina ZEJDI
Der'a
Fahl
Bisan
Jedinice Amr Ibnul Asa
Jedinice Ubejda Ibni el Džerraha
Jedinice Jezida Ibni Ebu Sufjana
Jordan

Prva osvajanja u ŠAMU (Jordan-Sirija-Libanon)
za vrijeme halife EBU BEKRA
Malatia
Džardžum
Eriha
Antakija
6
EUFRAT
Arka
5
Balbek
SIRIJA
Bejrut
8
Damask
7
Kisarija
4
1
2
9
3
Jeruzalem
1. Muavija
2. Šerhabil Ibni Hasene
3. Amr Ibni As
4. Jermuk rijeka
5. Ijjad Ibni Galem
6. Halid Ibni Velid
7. Dahija Ibni Halifa
8. Imada Ibni Mahši
9. rijeka Jordan

RODOSLOVNA GRANA HALIFE
OMERA IBNUL HATTABA

- ADIJJU
  - UVEJDŽ
    - UBEJD
      - AUF
        - USEJD
          - ABDULLAH
            - NAIM
        - HARSAN
          - ABDUL UZZA
            - FADLA
              - ADIJJU
                - NUMAN
              - ABDULLAH
                - MUAMMER
            - URVA
  - ZERRAH
    - REJJAH
      - KIRT
        - ABDULLAH
          - ABDUL UZZA
            - NUFEJL
              - EL HATTAB
                - ZEJD
                - OMER
                - SAFIJJA
                - FATIMA
              - AMR
                - ZEJD
                  - SEID

LEGENDA

označava osobe koje su prešle na islam prije Omerova prelaska

Mukran, na jugu Arapski zaljev, a na sjeveru Ermenija. Tako je zapečaćena sudbina nekada moćnog Perzijskog Carstva.

Što se tiče Bizanta, njihova se vojska nakon poraza kod Jermuka, sklonila u Damask, glavni grad Sirije, koji Halid ibni Velid osvojio 635. godine. Nakon Damaska, muslimani su osvojili i gradove Hims, Kinisirin, Kisariju (Cezariju) i Edžnadin. Jednakom brzinom i uspjehom napreduje muslimanska vojska u Palestini, Siriji i Mesopotamiji. Muslimanska vojska predvođena Amr ibn Asom krenula je na Palestinu i započela sa opsjedanjem Jerusalima. Zbog prve kible, svetog groba i zida plača Kudusi Šerif (Jerusalim) važan je i za Jevreje i za kršćane i za muslimane. Patrijarh **Sofronije** (Sofronijus) hrabrio je kršćane na odbranu Hristova groba i borba je bila očajna. Tek nakon četveromjesečnog otpora, Sofronijus, uvidjevši da će izgubiti bitku, pristade na predaju, ali samo pod uvjetom da ključeve grada preda u ruke halifi Umeru.

Pošto je o tome obaviješten, početkom aprila 638. godine pošao je halifa Umer iz Medine samo u pratnji jednog sluge na svojoj kamili, sa nešto malo ječmena hljeba, pirinča, datula i vode u mijehu. Jahali su naizmjenice halifa i sluga i pred ulazom u grad red je bio na slugu da jaše. Primivši ključeve grada, halifa je s patrijarhom ispod ruke u prijateljskom razgovoru prošao kroz grad. Sofronije je bio impresioniran jednostavnim izgledom i pohabanim odijelom svoga gosta koji je izdao pismeni proglas kojim se garantira slobodno ispovijedanje vjere, pravo slobodnog raspolaganja imovinom i pravo pune zaštite od islamske države. Ostavlja se na miru vjera, običaji, dobra i imanja u časnom gradu. Halifa je zabranio rušenje kršćanskih bogomolja i prisvajanje dobara vjerskih zajednica. Tu je halifa izjavio: **"Ko dragovoljno primi islam, postaje pravi brat velike islamske zajednice, a ko ostane u svojoj dosadašnjoj vjeri, plaćat će neznatan godišnji danak."**

Ovog puta h. Omer pisao je i caru **Herkaliju**:

Bismillahi-rrahmāni-rrāhim. Elhamdulillahi rabbi-l-ālemīn.

Neka je salavat na Resulullaha.

Od Omera, sluge Božijega, Herakliju, caru Grka.

Kad primite ovo pismo, ne počasite ni časa da mi opremite zarobljenog muslimana koji se nalazi u zatočenju kod vas i kome je ime Abdullah ibni Huzafe. Učinite li to, nadam se da će vas Bog izvesti na pravi put, odbijete li to, pobrinut ću se da vam pošaljem ljude koji ne prestaju Bogu služiti. Neka je zdravlje i sreća na onoga koji hodi po pravom putu.

Imperator nije ni časa oklijevao da muslimanskog zarobljenika sa bogatim darovima za halifu pusti na slobodu.

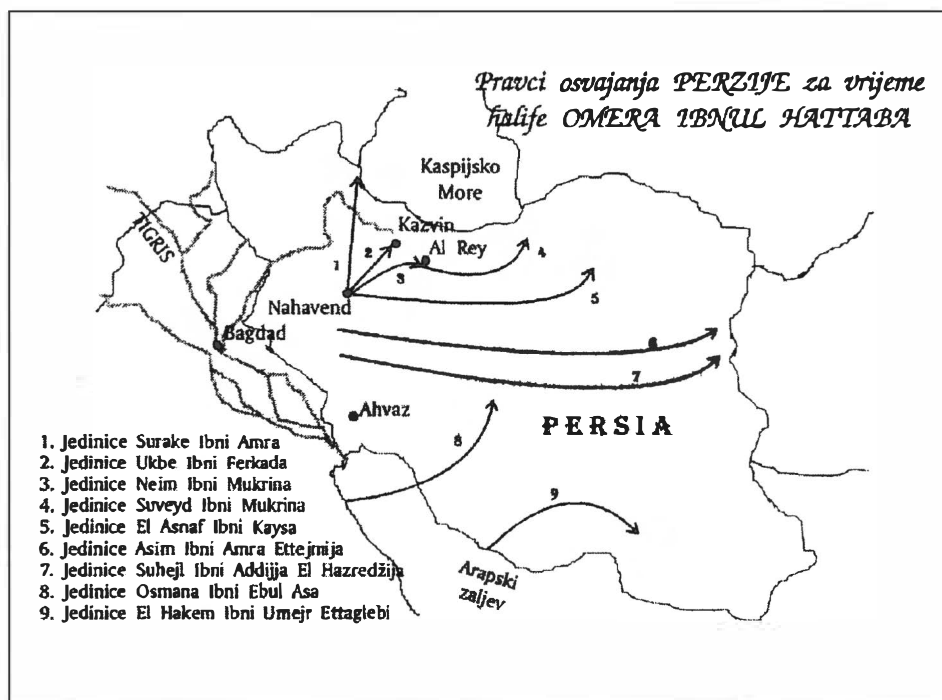
Nakon osvajanja Sirije, Palestine i Perzije, već od juna 638. muslimanska vojska počela je provaljivati u zemlju faraona. Amr ibn As zatražio je dozvolu od halife da krene na Egipat, jer stanovnici ove zemlje jedva su čekali da ih ko oslobodi bizantskog jarma koji im je bio dojadio. Nakon jednomjesečnog opsjedanja, Amr je zauzeo tvrđavu Peluziju, ključ ulaska u nilsko područje. Oduprijelo se grčko utvrđenje na desnoj obali Nila

(Babilon), a i Amr bi loše prošao da mu na vrijeme nijee stigla pomoć od 12.000 konjanika pod vođstvom Zubejr ibn Avvama, koji onda zajedničkim snagama zauzeše Babilon, a doskora i Memfis (639.), drevni faraonski grad na lijevoj strani Nila. Da bi osvojio nilsku dolinu i cijeli Egipat, Amr je morao prije toga osvojiti Aleksandriju, glavnu luku i najveći bizantski grad poslije Carigrada. Da bi to postigao, Amr se morao boriti s mnogim preprekama, ali mu je išla naruku promjena na carigradskom prijestolju. Poslije poraza u Siriji i Palestini, Heraklije je izdašnom pomoći pomagao Aleksandriju. Muslimanima su naruku išli i Kopti.

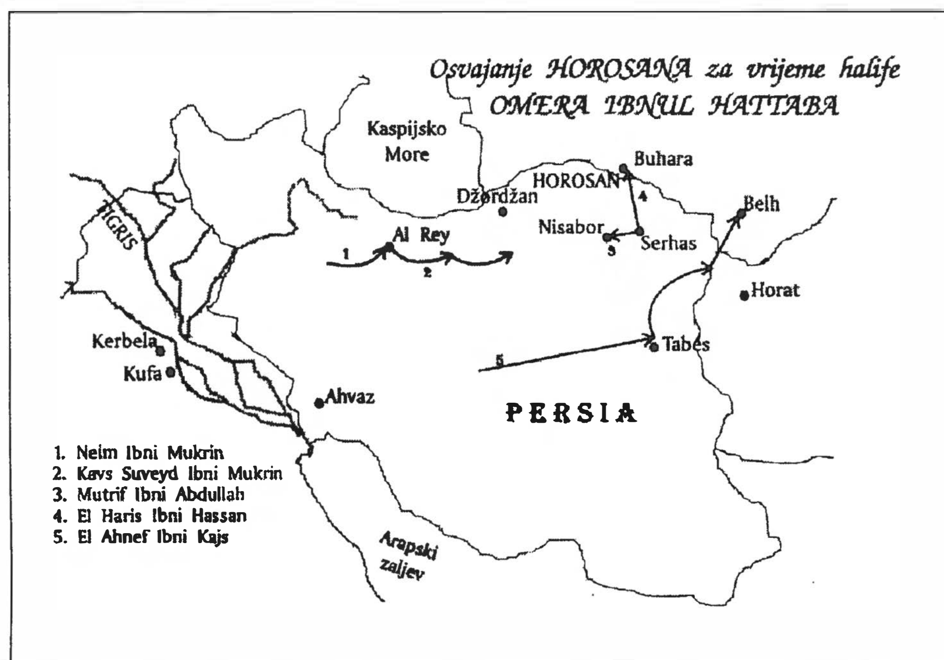
Pod konac mjeseca februara 641. umre car Heraklije sa tužnim uvjerenjem da je izgubljeno i posljednje uporište Bizanta na istoku. Grčka odbrana, malo pomalo, popusti i Amr nakon petnaestomjesečnog opsjedanja uđe u grad u pratnji halife u mjesecu decembru iste godine. Mada je Aleksandriju, poslije Carigrada najljepši i najveći grad na svijetu, branilo 50.000 vojnika sa jakom mornaricom, iako malobrojniji i slabije naoružani muslimani (bez lađa i opsadnih sprava), primorali su Bizantince da potpišu mirni ugovor o kapitulaciji i plaćanju stalnog danka od dva dinara po odrasloj osobi i državni porez. Potpisnik ugovora **Mukavkis** obavezao se ne dozvoliti bizantskoj vojsci da se ponovo vrati u Egipat. Unuk Heraklijev **Konstant II** (od 641. do 668.) ratificirao je sporazum. Koptski je biskup od samog početka dao Koptima instrukcije da ne pružaju otpor muslimanima: "Ovome ne treba da se čudimo", veli Hiti s obzirom na progone kojima su oni kao monofiziti bili izloženi od službene *melkitske (kraljevske) crkve*. Naime godinama je Heraklije preko agenta **Kira** nastojao zabraniti koptsko bogosluženje i silom nametnuti svoju novu monotelitsku doktrinu crkvi koja se tome opirala. Zbog nemilosrdnih progona, Kopti su Kira smatrali antikristom. Na mjestu gdje je Amr podigao logor, pored Babilona, nastao je grad Fustat i u njemu džamija. Ta, ali preuređena džamija i danas postoji. Nil je Amr spojio kanalom s Crvenim morem.

Iste sreće kao Heraklije s muslimanima bili su i Perzijanci. Mladi car Jezdidžerd prevario se u mišljenju da će carstvo sačuvati zahvaljujući visokim planinama. Usprkos golemoj tragediji koja je 639. godine zadesila islamsku vojsku, kada od kuge nastradalo 25.000 vojnika i Jezdidžerdovom okupljanju 150.000 vojnika spremnih na život i smrt u klancima brdovite Medije i strmim obroncima Elbrusa, ipak se islamska nezaustaviva bujica širila prema sjeveru i 642. godine došlo je do odlučne bitke na Nihavendu. Brojnu i junačku vojsku Perzijanaca predvodio je **Firuzan** a islamsku **Huzejfe ibn Jemmana**. I ovdje pobjedu odnosi konjica. Na Nihavendu je propalo hiljadugodišnje Carstvo a zarobljeni Firuzan kasnije je prihvatio islam.

Godine 643. **Ukbe ibn Nafi** zauzeo je Tripolis u Africi, a 644. padoše u arapske ruke Hemedan (Hemezan), Isfahan, Kerman i jedan dio Sedžistana. I tako je pred kraj h. Omerova života, pod konac 644. godine islamska država obuhvatila svu Arabiju i Egipat, zapadnu polovinu Perzije, svu Babiloniju, Palestinu i Mezopotamiju. Kakva je bila ta islamska vojska, svjedoče Bizantinci: ***Mi smo se uvjerili da je to narod čiji svaki pojedinac više cijeni smrt od života, skromnost od isticanja i nijednom od njih ovaj svijet ne pruža***

Pravci osvajanja PERZIJE za vrijeme
halife OMERA IBNUL HATTABA
Kaspijsko
More
TIGRIS
Kazvin
Al Rey
Nahavend
Bagdad
Ahvaz
PERSIA
Arapski
zaljev
1. Jedinice Surake Ibni Amra
2. Jedinice Ukbe Ibni Ferkada
3. Jedinice Neim Ibni Mukrina
4. Jedinice Suveyd Ibni Mukrina
5. Jedinice El Asnaf Ibni Kaysa
6. Jedinice Asim Ibni Amra Ettejmija
7. Jedinice Suhejl Ibni Addijja El Hazredžija
8. Jedinice Osmana Ibni Ebul Asa
9. Jedinice El Hakem Ibni Umejr Ettaglebi

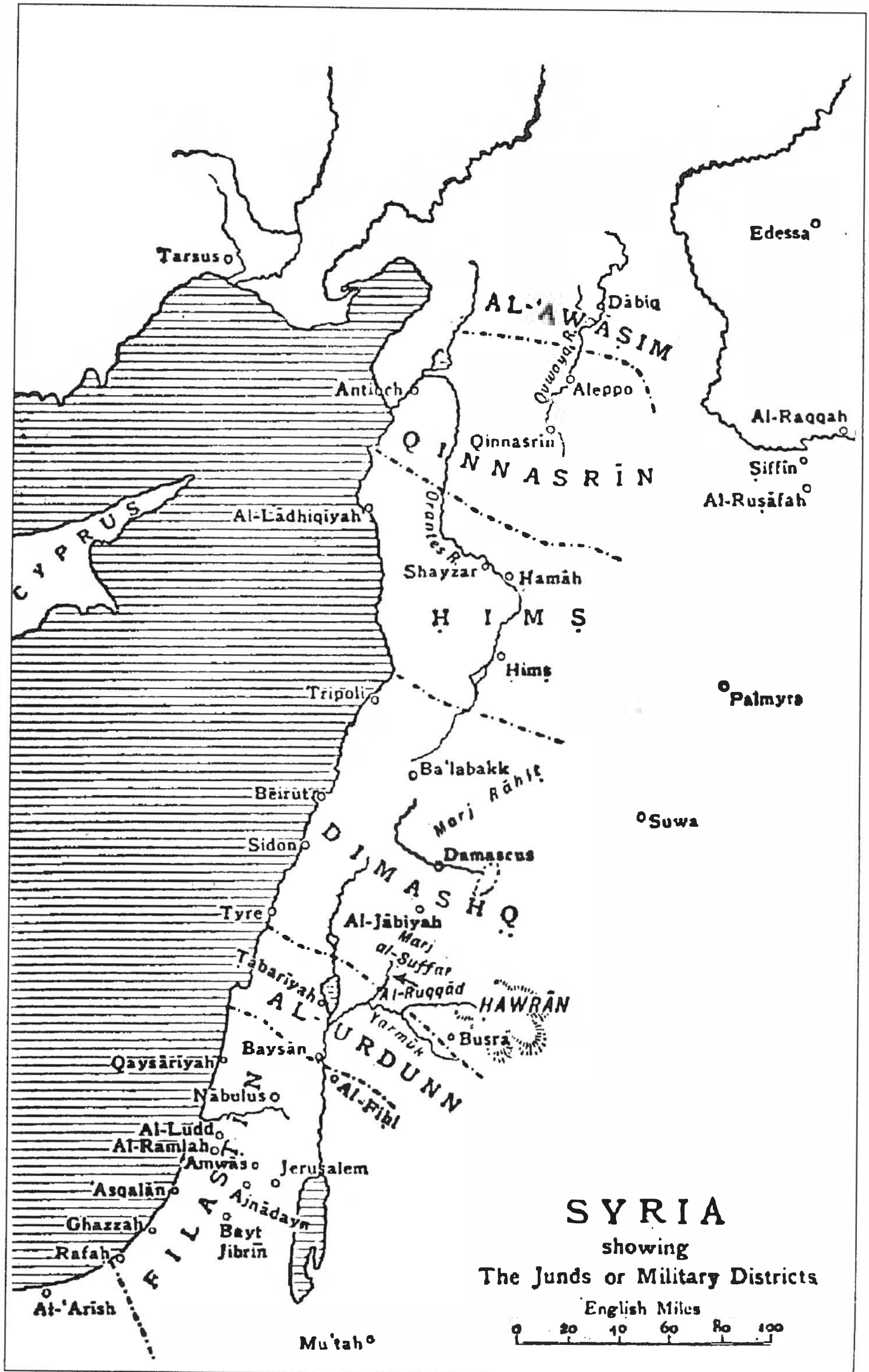

Osvojeni gradovi i naselja Perzije za vrijeme
halife OMERA IBNUL HATTABA
Hamedan
TIGRIS
Takrit
Hilvan
Nahavend
Bagdad
Kerbela
Kufa
Babil
Medain
Ahvaz
El Hira
EUFRAT
El Kadisija
El Azib
PERSIA
Arapski
poluotok
Arapski
zaljev

nikakve privlačnosti. Oni sjede na goloj zemlji, jedu samo na svojim koljenima. Njihov je vojskovođa, emir, kao i svaki drugi između njih, nema razlike između nižih i viših, niti između gospodara i roba. Kada dođe vrijeme molitvi, niko joj se ne uklanja, svi peru svoje udove i ponizno obavljaju molitvu, piše **Abdul Hakem**.

Iz toga vremena na h. Omera iznosi se u Evropu jedna historijska laž: da je on, navodno, spalio Aleksandrijsku biblioteku *Serapion*. Naime, pokršteni Jevrej **Abdul Feredž** (od 1226. do 1286.), šest stotina godina iza osvojenja Aleksandrije, u svojoj historiji *O dinastijama* ističe kako je Amr pitao Omera šta da radi sa carskom bibliotekom. Od Omera je dobio navodni odgovor: **"Ako grčke knjige sadrže isto što i Kur'an, onda su suvišne, a ako su protivne sadržini Knjige Časne, onda su opasne i treba ih spaliti."**

Gibon ističe, da svako ko je imalo poznavao h. Omera, odmah može shvatiti da je u pitanju obična izmišljotina i to je Omeru mogao pripisati obični ignorant i intrigant. U svojoj čuvenoj historiji *Opadanje i propast Rimskog Carstva* veli da je aleksandrijsku biblioteku spalio aleksandrijski arhiepiskop **Teofilo**. **"Skoro dvadeset godina poslije toga, pogled na prazne police izazivaše sažaljenje i ogorčenje."** Gibon negira navodno Amrovo pismo koje navodi Abdul Feredž dvojicom Egipćana i patrijarhom **Eutihijusom**. Dreper, znanstvenik svjetskog glasa, piše u *Historiji umnog razvića Evrope* da su za vlade **Teodosija Velikog** porušene zajedno i paganska religija i paganska nauka. U to doba 390. godine sjedio je na arhiepiskopskoj stolici u Aleksandriji neki Teofilo, čovjek drzak i nevaljao, kome je car povjerio taj posao. Teofilo je otpočeo ovaj posao pljačkanjem i uništavanjem biblioteke, a kad je došao na red paganski hram *Serapion* koji je vječito bio trn u njegovu oku, Teofilova se sveta revnost nije smirila dok zdanje nije do osnova porušeno. Zlato i srebro koje je bilo u hramu, brižljivo je pokupljeno,

Tarsus
Edessa
Dabiq
AL-'AWASIM
Quwayq R.
Antioch
Aleppo
Al-Raqqah
Qinnasrin
QINNASRIN
Siffin
Al-Rusafah
CYPRUS
Al-Ladhiqiyah
Orontes R.
Shayzar
Hamah
HIMS
Hims
Palmyra
Tripoli
Ba'labakk
Marj Rahit
Beirut
Suwa
Sidon
Damascus
DIMASHQ
Tyre
Al-Jabiyah
Marj al-Suffar
Tabariyah
Al-Ruqqad
HAWRAN
AL-URDUNN
Yarmuk
Busra
Baysan
Qaysariyah
Nabulus
Al-Fihl
Al-Ludd
Al-Ramlah
Amwas
Jerusalem
'Asqalan
Ajnadayn
Ghazzah
Bayt Jibrin
Rafah
FILASTIN
Al-'Arish
Mu'tah
SYRIA
showing
The Junds or Military Districts
English Miles
0 20 40 60 80 100

omanji predmeti porazbijani ili u vatru pobacani. Sama zgrada u kojoj je bila biblioteka, bit će da nije bila porušena, jer poslije dvadeset godina **Orozije** izrekom veli da je vidio prazne rafove i police. Dakle, Aleksandrijska biblioteka uništena je u ono vrijeme kad su rimski carevi izdavali dekrete da se paganski spomenici unište a h. Umer je došao u Aleksandriju nakon tri stoljeća.

Kako se on odnosio prema hrišćanima, dokaz je njegov ulazak u Jerusalim. U vrijeme kada je 23. zul-hidžeta 23. godine po Hidžri 644. n.e. obavljao sabah namaz velikog halifu h. Umera u atentatu proboo je šest puta nožem krvnik, Perzijanac **Firuz Ebū Lu'Lue**. Ebū Lu'Lue izjavio je da je htio osvetiti svoju pobijeđenu domovinu. Halifi Umeru nisu rane zadavale toliku bol koliko briga ko će ga naslijediti. Bilo mu je lakše kad su mu javili da njegov ubica nije musliman. Neposredno pred smrt, h. Umer pozva **Aliju**, **Usmana**, **Avfa**, **Talhu**, **Zubejra**, **Vekkasa** i sina **Abdullaha** i odredi da oni izaberu halifu. Sina Abdullaha isključi iz izbora riječima: **"Dosta je jedan iz naše kuće koji će Allahu odgovarati za svoje vladarska djela"**. Tri dana poslije atentata, 26. zul-hidžeta 23. godine po Hidžri ili 3. novembra 644. n.e. podlegao je ranama i umro slavni h. Umer u pedesetpetoj godini. Ukopan je pored Muhammeda (a.s.) i Ebū Bekra u Resulovoj džamiji.

Dok je upravljao islamskom državom, h. Umer je imao u rukama svu izvršnu vlast. Uvijek je, prethodno se savjetujući s uglednim muslimanima, naređivao mobilizaciju, postavljao vojskovođe, i namjesnike i osobno nadzirao njihov rad.

Odvojio je sudsku od administrativne vlasti i postavljao je šerijatske suce u ratnim gradovima.

Nakon osvajanja Sirije, Perzije i Egipta, pošto su se državni prihodi uvećali, odredio je svim muslimanima plaće iz državne kase. Osvojena zemljišta postajala su državna vlasnišva a harač-zemljarina i džizija (glavarina) bili su državni prihodi.

Muslimanima je zabranio privremeno kupovati zemlju i nekretnine kao i baviti se poljodjelstvom, pošto je želio da oni uvijek budu pripremni za borbu, ako do nje dođe.

Po naređenju h. Umerovu svi kršćani i Židovi morali su se iseliti iz Hidžaza i naseliti se na imanjima koja su im dodijeljena izvan ove pokrajine.

Šesnaeste godine po Hidžri, 1. muharrema ili 2. februara 637., u razgovoru s ostalim muslimanima h. Umer je uveo novi način računanja vremena - ***hidžretski kalendar***, po kome je 1. muharrem 1. godine hidžretske ere padao na dan 16. jula 622. godine, dakle, one godine u kojoj su se Muhammed (a.s.) i ostali muslimani iz Mekke preselili u Medinu. Muhammed (a.s.) je došao u Kuba tačno 20. septembra 622. godine.

29.3. H. USMAN ZUN-NUREJN (OD 644. DO 656. N.E. ILI OD 23 DO 35. GODINE PO HIDŽRI)

Hazreti Usmana trećeg emiru-l-muminina od hulefāi' rašidīna izabralo je četvrti dan tijelo od šesterice koje je predložio h. Umer a ostali ga muslimani priznaše halifom i izraziše mu vjernost. Mada je bio dvostruki poslanikov zet (Rukajja i Ummi Kulsum), jedan od ašere i mubešere, hafiz i veoma pobožan čovjek, h. Usman ni izdaleka nije imao onih vladalačkih i državničkih vrlina kojima je raspolagao njegov slavni prethodnik i koje

su bile tako potrebne vladaru mlade, a ogromne islamske države. Nije on imao ni one velike pronicljivosti i sabranosti mudrog Ebū Bekra, ni onog samoopredjeljivanja i pravične odlučnosti velikog h. Umera. Pošto je h. Usman bio prirodno povučen i u poodmaklom dobu, kada je izabran imao je 71 godinu, to je učinilo da u početku nije mogao uočiti, a poslije spriječiti onu strašnu buru što se talasala sa svih strana prostranog hilafeta. Najveća slabost u vladanju h. Usmana bila je unutarnja politika. Tu politiku on je više vodio po uputama i pod uticajem svoje nesavjesne okoline, negoli po vlastitim pobudama. Iz dana u dan rastao je broj nezadovoljnika i zavjerenika koji su spremali pa na koncu i izveli državni udar.

Početkom 647. godine halifa poče da smjenjuje namjesnike i vojskovođe. Najprije otpusti iz službe Sad ibni Ebi Vekkasa i na njegovo mjesto postavi brata po materi **Velida ibni Ukbea**. To izazva među muslimanima veliko nezadovoljstvo jer je Velidov otac kao ogorčeni neprijatelj islama i muslimana poslije bitke na Bedru obješen. Nezadovoljstvo je bilo još veće kada je Velid jednog petka došao u džamiju i pred vjernicima klanjao džumu.

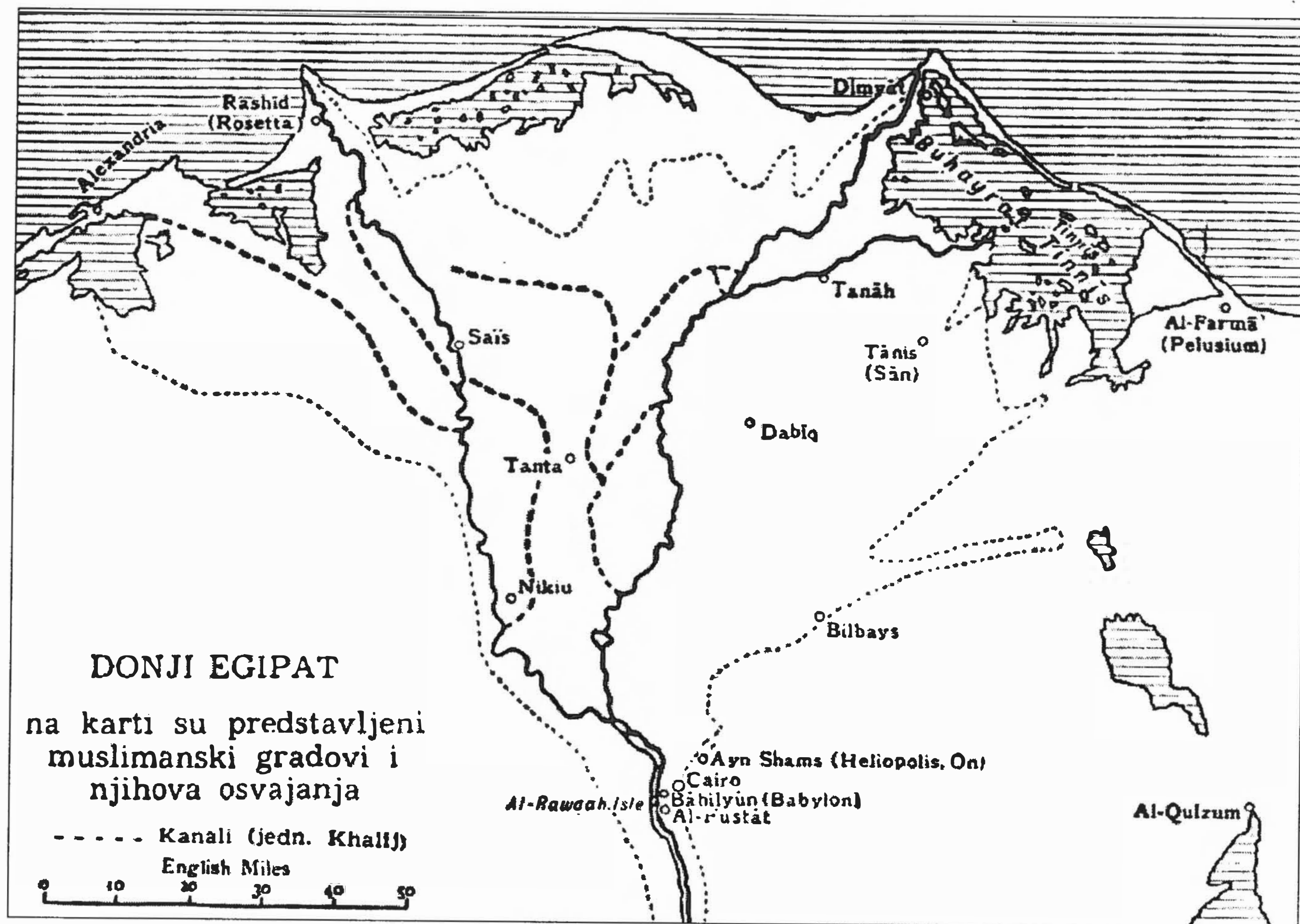
Muslimanima se nije dopalo ni Usmanovo povećavanje plata svojim namjesnicima i otvoreno su govorili protiv njegove prevelike darežljivosti, koju čini, kako su tvrdili protivnici, samo da dobrim djelima natkrili h. Umera.

Nije imao ni toliko energije da se odupre nasrtljivosti svojih rođaka i ličnih prijatelja koji su pohlepno i nemilosrdno otimali i preuzimali mjesta najzaslužnijih ashaba i vojskovođa. Većina novih namjesnika nemilosrdno su plijenili državne blagajne. Koliko je h. Usman bio pobožan i uzoran u privatnom životu toliko je bio popustljiv u javnom, državnom.

Prigovarali su mu i zamjerili što je neke muhadžire, koji su stanovali u blizini haremišerifa, odstranio da bi proširio harem.

Zbog službenih zloupotreba pojedinih namjesnika, zbog raskoši i raskalašenosti koja je počela preovlađivati u pojedinim gradovima, stariji i pobožni ljudi počeše se otvoreno buniti i to već 30. godine po Hidžri Ebū Zerr u Kufi, zbog čega ga je namjesnik Kufe zatvorio, a zatim ga protjera u Medinu. Ni u Medini Ebū Zerr nije prestao napadati zlo koje je zavladalo, a najviše je napadao h. Usmanovog amidžu **El-Hakema** i njegovog sina **Mervana**, najpouzdanijeg savjetnika halifina. El-Hakem je zbog averzije prema islamu još za života Poslanikova bio zatočen u Taifu, gdje je ostao do Umerove smrti, a sad je pušten i počeo se razmetati paganstvom. Ebū Zerr otpočeo je govoriti i protiv samog halife. Halifa ga je zbog toga osudio na zatočenje u seocu Rebeda, gdje je i umro u dubokoj starosti. Misao Ebū Zerra da hilafet, po pravu, pripada Muhammed (a.s.) kući tj. Aliji, iskrsnu još jače nakon njegove smrti.

Na krajnjoj tački hilafeta u Egiptu, ta misao poprimi oblik dogovora. Poislamljeni Židovin **Abdullah ibn Sebe**, 652. godine prvo u Basri pa u Kufi i konačno u Egiptu, poče propagirati ideju kako će Muhammed a.s. opet oživjeti, a da će ga, međutim, na zemlji zastupati onaj ko mu je za života bio prvi pomagač, ustvari, h. Alija. Ova misao iz koje je docnije ponikla sekta Šiija pade na plodno tle, jer ionako u Egiptu bijaše zavladalo opće

Rashid
(Rosetta)
Alexandria
Dimyat
Buhayrat Tinnis
Tinnis
Tanāh
Al-Farmā
(Pelusium)
Tānis
(Sān)
Dabiq
Saïs
Tanta
Nikiu
Bilbays
Ayn Shams (Heliopolis, On)
Cairo
Bābilyūn (Babylon)
Al-Fustāt
Al-Rawdah Isle
Al-Qulzum
DONJI EGIPAT
na karti su predstavljeni muslimanski gradovi i njihova osvajanja
- - - - - Kanali (jedn. Khalij)
English Miles
0 10 20 30 40 50

nezadovoljstvo protivu halife, a naročito zbog njegova postupka sa junačkim i plemenitim Amrom ibn El-Asom. Čim je Usman postao halifa, on je smijenio namjesnika i vojskovođu Egipta **Amr el-Asa** i na njegovo mjesto postavio svoga rođaka **Abdullah ibn Ebi Sarha**. Međutim, kada je 646. godine pod Aleksandrijom osvanula bizantijska flota pod zapovjedništvom **Manuela**, grčkog vojskovođe, i zaprijetila Alekandriji, a uz to se i Kopti uzbuniše, halifa Usman je u neprilici, opet pozove Amra. Međutim, čim se uspostavio red i čim je protjerao Bizantince, opet ga Usman smijeni. Tako je cijela vlast prešla na **Ibn Ebi Sarha**, a to je izazvalo veliko nezadovoljstvo u Egiptu. Osobito se u tome istakao Ebū Bekrov sin Muhammed koji je javno i otvoreno govorio i protiv Ibn Ebi Sarha i protiv Usmana.

U isto vrijeme sa Egiptom pobuni se i Irak, ne iz vjerskih već iz političkih razloga. Besprimjerna pohlepa **Umejja** i njihovih štićenika za dobitkom i bogaćenjem, njihova gordost i oholost kojom su susretali pobjednike sa Kadisijje i Nihavenda do krajnosti je razdražila osjetljivi ponos Arapa. Kufa i Basra su se uzbunile protiv halife i njegovih namjesnika.

Kada je ovo saznao halifa, smijenio je sve namjesnike i poslao ih Muāviji u Siriju koji je prema njima vrlo strogo postupao. Tek kad su im muke dojadile oni obećaše da će biti mirni. Tada ih Muāvija pusti iz zatvora. Ali jedan pobunjenički vođa, najopasniji **Malik ibn Ešter**, uspio je da pobjegne i umakne prvo u Medinu a zatim u Kufu i nastavi svoj buntovnički rad. Namjesnik Kufe **Said ibn El-As**, naslućujući opasnost, ide u Medinu da informira halifu. Ešter je iskoristio ovu odsutnost i pubnio posadu Kufe protiv namjesnika. Malika su u ovoj pobuni pomagali **Talha** i **Zubejr**. Said se vratio u Medinu i bio otpuštan iz službe. Neodlučni halifa popustio je pobunjenicima i na Saidovo mjesto imenova **Ebū Mūsā el-Ešariju**. Ova slabost i popustljivost halife prouzrokovale su pobune na sve strane i protivnici halife postali su i najstariji ashabi.

Jednoga dana dođe halifi Alija, i oštro ga ukori zbog toga što ide naruku samo svojim rođacima i izrazi mu svoje veliko ogorčenje. Uzalud se Usman slijedećeg petka pravdao u medinskoj džamiji, govoreći da ne radi ništa što Umer ne bi odobrio. Medinski su muslimani i dalje bili protiv njega i dovikivali su mu: **"Otpusti bezbožne namjesnike i odstrani iz svoje sredine Mervana."** Osman se tome ne htjede odazvati nego sazva sve namjesnike u Medinu da se s njima posavjetuje, ali kako je svaki namjesnik različito predlagao, halifa se nije mogao ni za što odlučiti, a odbio je i prijedog da protiv pobunjenika istupi najoštrije, jer je želio da stvar okonča na lijep način. Otklonio je i prijedlog Muavije da s njim pođe u Siriju gdje je bio mir, ili da se osigura pouzdanim četama u Medini. Nije se halifa starao ni za rad ličnih neprijatelja Amra ibn Asa i h. Aiše.

Početkom 655. halifa je dobio pismo od namjesnika Egipta da se jedna četa nezadovoljnika iz Egipta pod izgovorom hadždža sprema da uđe u Medinu i prisili halifu da abdicira. Nezadovoljnike iz Egipta predvodio je Ebū Bekrov sin Muhammed, pobunjenike iz Kufe Malik el-Ešter a išli su i oni iz Basre. Iz okoline Medine pobunjenici poslaše svoje vjesnike: Egipćani Aliji, Kufanci Zubejru, a Basrani Talhi, moleći ih da im isposluju

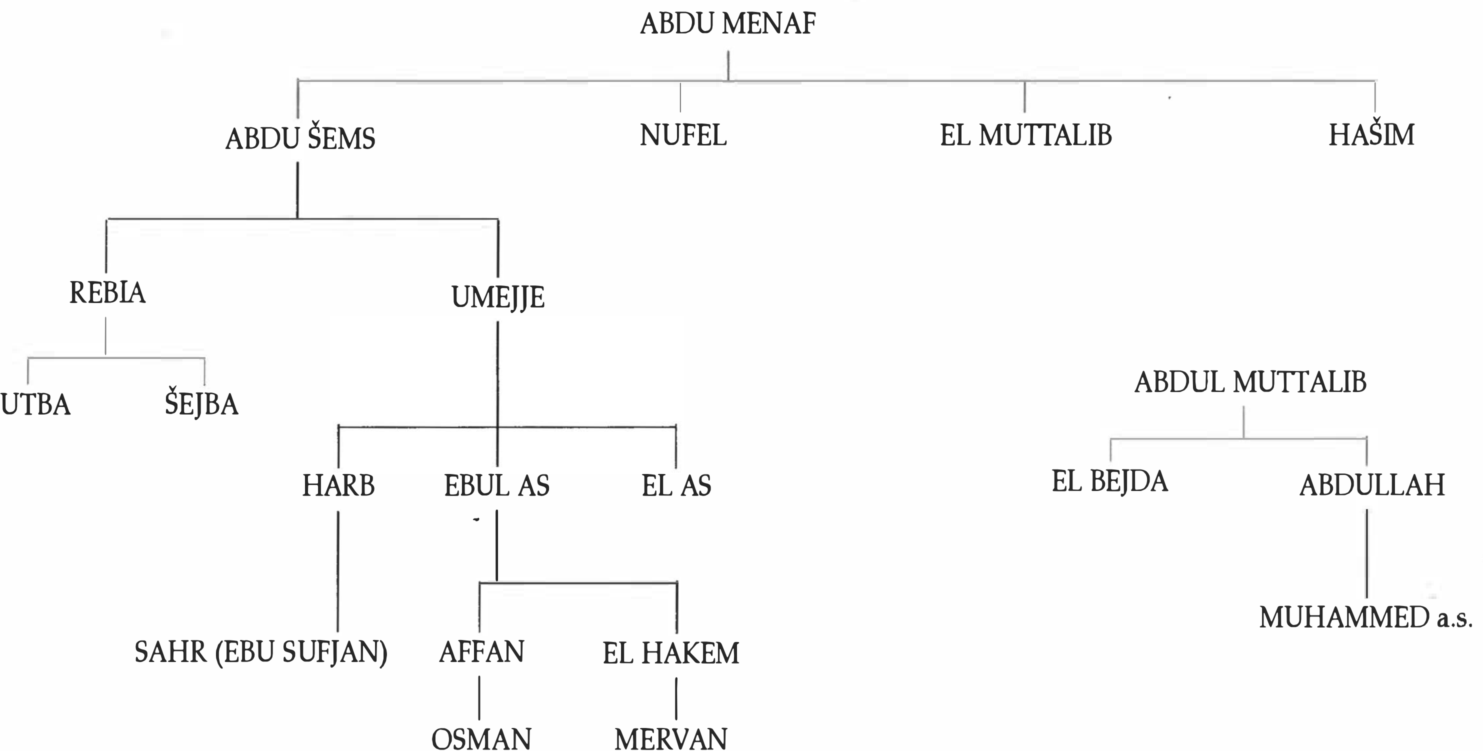
ulazak u grad da halifi predaju predstavke zbog načina vladanja i smjene najboljih namjesnika. Mada se ova trojica nisu slagali sa halifinom vladavinom, oni su bili svjesni šta bi značio ulazak pobunjenika u grad i nisu se s tim složili. I sam Usman, uviđajući opasnost, obrati se h. Aliji da posreduje i da na miran način izgladi spor. Spor je bio izglađen ali ne zadugo, jer su pobunjenici opet osvanuli pred Medinom. Iz Egipta je krenulo oko 800, a toliko po prilici i iz Basre i Kufe, pod izgovorom da u Resulullahov grad idu radi hodočašća. Tako su ušli u Medinu i opkolili halifinu kuću. Kada je halifa zamolio Amra ibn El-Asa da posreduje u džamiji, Amr reče hvaleći Muhammeda (a.s.), Bekra i Omera, a Usmanu reče da ga, ne optužuje i da bi se Usman htio opravdati, stoga treba s njim imati strpljenja."**Možda je bolje neko djelo odlagati nego ga ubrzati.**" Razljućeni h. Usman reče: "**Ti još gore dražiš svijet protiv mene**". Amr hladno odgovori: "**Rekao sam o tebi što sam najbolje znao**".

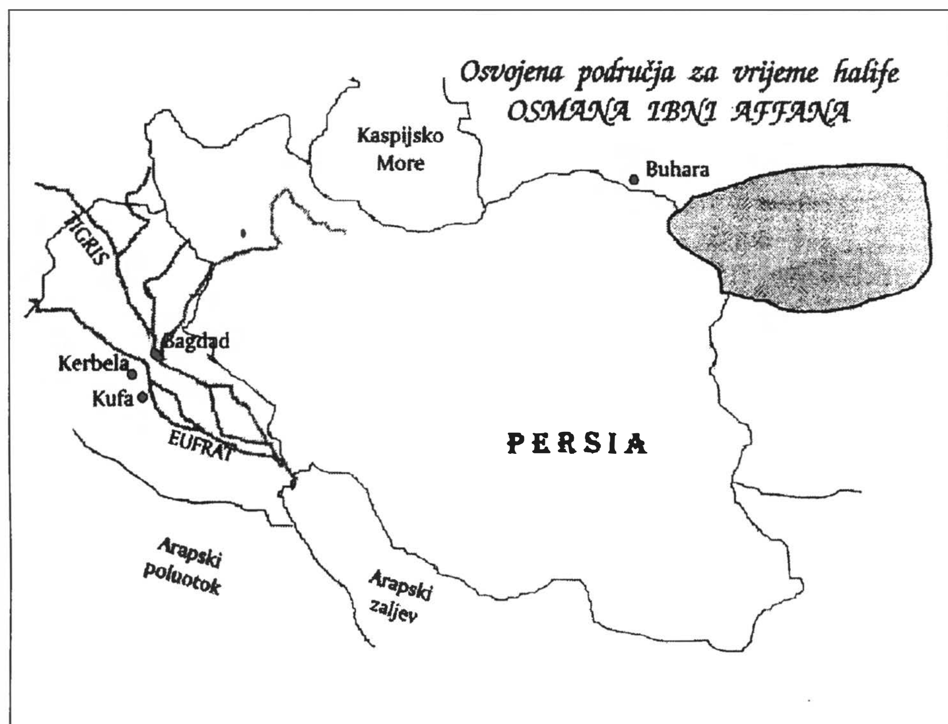
Kad su zavjerenici provalili u grad, halifa se sa nekoliko vjernih pristalica zatvorio u svoju kuću. Alija, Talha i Zubejr ne učiniše ništa da odbrane halifu, a Amr i h. Aiša u najkritičnijem momentu otputovali su prema Mekki. Uzalud je halifa, koji nije htio da abdicira, pokušavao s krova svoje kuće da progovori narodu, uzalud je pozivao na posredovanje Aliju. 17. juna ili 20. maja 656. godine zavjerenici su provalili u halifin stan. Halifa je bio miran i niko se nije usudio da ga dirne dok u sobu nije provalio Ebū Bekrov sin Muhammed, uzeo halifu za bradu i povikao: "**Bog te napustio stara ludo**". "**Nisam luda nego rob. Emiru-l-muminin, neka mi je Allah na pomoći**". **Naili**, ženi Osmanovoj, koja se obavi oko muža, odsjekoše dva prsta. Poslije ubistva, zavjerenici provališe u druge prostorije, opljačkaše državnu kasu i privatnu imovinu.

Numan ibn el-Bešir, očevidac ovog groznog djela, uze **Usmanovu krvavu košulju** i *Nailina dva odsječena prsta* i odnese ih Muāviji u Siriju kao *corpus delicti* strašnog zločina. Tri dana je ležalo halifino iznakaženo tijelo i tek četvrti dan pod noć odvaži se nekoliko plemenitih ljudi koji pod cijenu opasnosti po život pokušaše da klanjaju dženazu i ukopaju halifino tijelo. Makar su to u najvećoj tišini učinili, ipak se razjarena svjetina i na njih i na merhuma kamenjem bacala. Razjarena masa nije dopustila da se halifa ukopa u groblju gdje se kopaju muslimani, nego van zidina gdje su se nekad Židovi kopali. Kad je Muāvija postao halifom, porušio je zidove groblja tako da je i Usmanov mezar ušao u ogradu i ujedno je naredio da se svi merhumi kopaju oko Usmana dok se sva mjesta ne popune.

Što se tiče vanjske politike i osvajanja h. Usman je nastavio stopama prethodnika. U njegovo vrijeme nastavljeni su ratovi sa Bizantincima i Perzijancima. U Usmanovo vrijeme pokoreni su Azerbejdžan i dijelovi Ermenije. U perzijskim pokrajinama Faris i Horosan dolazi do pubne i ubistva namjesnika, ali je tadašnji namjesnik u Basri zaveo red u tim pokrajinamna i kaznio izazivače nereda. U to vrijeme 652. poginuo je posljednji perzijski vladar Jedidžerd u kolibi nekog mlinara blizu Merva. Bio je žrtva gramzivosti nekog sunarodnika. Pogibijom Jezdidžerda bio je zadan posljednji udrac nekada moćnoj perzijskoj državi.

U vrijeme h. Usmana osnovana je prva muslimanska mornarica zaslugom dvojice namjesnika Muavije, u Siriji, i **Abdulaha ibn Sada ibn ebi Sarha** u Egiptu. Pošto je Kipar

RODOSLOVNA GRANA HALIFE
OSMANA IBNI AFFANA r.a.
ABDU MENAF
ABDU ŠEMS
NUFEL
EL MUTTALIB
HAŠIM
REBIA
UMEJJE
UTBA
ŠEJBA
HARB
EBUL AS
EL AS
SAHR (EBU SUFJAN)
AFFAN
EL HAKEM
OSMAN
MERVAN
ABDUL MUTTALIB
EL BEJDA
ABDULLAH
MUHAMMED a.s.

Osvojeno područje za vrijeme halife OSMANA IBNI AFANA

CRNO more

BIZANT

ARMENIJA

SREDOZEMNO more

ŠAM

bio dosta blizu sirijske granice, pa je mogao postati opasan za sigurnost Sirije, Muavija ga je osvojio 649. godine. Muslimani su prvi put ušli u Evropu. Bila je to prva pomorska bitka i prvi otok pripojen islamskoj državi, kao dio Evrope. Slijedeće 650., zauzet je otok Aruad, blizu obale.

Godine 652. **Abdullahusarhu** pošlo je za rukom da odbije od Aleksandrije nadmoćniju grčku mornaricu.

Godine 654. Muslimani su se iskrcali na otok Rodos.

Slijedeće 655., u blizini Rodosa, nedaleko od likijske obale, u Maloj Aziji, došlo je do najslavnije pomorske bitke u ovom vremenu. Sirijsko-egipatska flota pod zapovjedništvom Muavije i Abdullaha uništila je bizantsku mornaicu sa oko 500 lađa. Car **Konstantin** koji je zapovijedao bizantskom mornaricom, jedva je bijegom spasio život. Ovom bitkom zapečaćena je nadmoć bizantske mornarice. Samo zbog unutarjih nereda, muslimani nisu iskoristili ovu pomorsku pobjedu i nisu napredovali prema Carigradu.

U Africi je jedan muslimanski vojskovođa od Tripolisa do Tangera preuzeo od Bizantinaca sve gradove koje su ovi dotle držali.

Velika je zasluga h. Usmana na vjerskom planu što je u njegovo vrijeme došlo do umnožavanja primjeraka Mushafa. Ratujući u Ermeniji, muslimani koji su se sastali sa raznih strana islamske države, sporili su se oko izgovora pojedinih kur'anskih riječi. Kada je halifa za ovo saznao, naredi **Zejd ibn Sābitu** da pristupi umnožavanju Mushafa u više primjeraka. Pod nadzorom samog halife **Zejd ibn Sābit**, **Abdullah ibn Zubejr**, **Zejd ibn As** i **Abdurrahman ibni Haris** znalački obave ovaj veoma važan posao za sve muslimane i za svako vrijeme. Novonapisane primjerke Mushafa halifa je poslao u Mekku, Basru, Kufu i Damask. Na temelju tih primjeraka prepisani su kasnije drugi primjerci i tako je došlo do umnožavanja Mushafa (*Inna nahnu nezzelne zikre* 13: 9). Ovo se Božije obećanje ispunilo i neprestano ispunjava. Zaslugom prvih halifa i prvih muslimana, hafiza, Kur'an predstavlja potpuno sačuvanu Allahovu Objavu.

Treći halifa, Usman ibn Afan, nazvan Zun-Nurejn, dvostruki Poslanikov zet, vladao je velikom islamskom državom dvanaest i po godina.

29.4. H. ALIJA - MURTEDA (OD 656. DO 661.N.E. ILI OD 35. DO 40. GODINE PO HIDŽRI - ALI IBN EBI-TĀLIB

Iza atentata na Usmana nasta u Medini prava anarhija. Grad je bio pun zavjerenika, ubica h. Usmana, koji se međusobno oštro prepiru o tome koga da postave za halifu. Egipćani, najjači i najbrojniji bili su za h. Aliju, Basra za Talhu, a Kufa za Zubejra. Niko od njih trojice nije se mogao i smio odlučiti da iz ruku zavjerenika primi halifsku čast, poprskanu nevinom krvlju dvostrukog Poslanikovog zeta. Tako prođe i nedjelja dana, a islamski svijet nije imao svoga imāma - halifu. Osmi dan dođe h. Aliji jedno izaslanstvo medinskih uglednih građana i zamoli ga da primi hilafet, upozoravajući ga na nered u gradu koji je zavladao, a koji bi se mogao prenijeti i na ostale dijelove hilafeta. Alija pris-

tane na to pod uvjetom da ga za halifu priznaju i Talha i Zubejr. Ovi su dugo oklijevali ali najposlije, pod prijetnjom gole sablje, učiniše to, jezikom a nikada u srcu i na duši

Tako je h. Alija Muhammedov (a.s.) amidžić, jedan od prvih muslimana, ašere i mubešere, hafiz, junak, bistra uma, briljantni govornik, istaknuti ālim, vješt pjesnik i mudrac postao četvrti Emiru-l-Mu'minīn i posljednji Hulefai' Rašidīn. Novi se halifa nije mogao dugo veseliti izboru. Znao je da će biti teško uspostaviti mir i pribaviti potrebnu poslušnost. Bilo je ljudi koji su sumnjali da je upleten u zavjeru protiv Usmana. Tu je bila i jaka struja Usmanovih bogatih rođaka, privrednika, sve protivnika.

Smatrajući da je do nemira u pokrajinama došlo krivnjom namjesnika, h. Alija odluči smijeniti sve namjesnike sa svojih položaja. Mada je h. Alija predstavljao veliki autoritet, svi namjesnici nisu se htjeli pokoriti toj odluci. Prvo, trebalo je kazniti zavjerenike protiv h. Usmana jer to je nalagao red i pravda, a oni su bili najveće pristalice Alijine. Kufi nije bilo pravo zbog imenovanja **Umera ibn Šihaba** za namjesnika i oni izjaviše da neće drugog do **Ebū Mūsā El-Ešariju**. Umer se morao vratiti natrag pod prijetnjom **Tulejh ibn Huvejlida** (lažnog poslanika).

Jemenski namjesnik **Ja'l ibn Umejje** čuvši da je zamijenjen sa **Ubejdullah ibn Abbasom**, porobi državnu kasu i sa sobom odnese 60.000 dukata i odvede blizu hiljadu kamila.

U isto vrijeme, Egipćani pod vođstvom **Muhammeda ibn Huzejfe**, protjeraju egipatskog namjesnika **Ibn Sarha** na čije mjesto je Alija imenovao **Kajsa ibn Ibada**. Novog namjesnika primila je većina svijeta, ali se protiv njega diže Muhammed ibn Huzejfe.

Sehl ibn Hunejfu, koga je Alija imenovao za namjesnika Sirije, dočekaju na granici Muavijine čete i protjeruju natrag u Medinu. Ni novi namjesnik Basre **Usman ibn Hurejf** nije našao bogzna kakva odziva za sebe i halifu jer je skoro sva Basra bila za Talhu.

Na halifu je ipak najteže djelovalo saznaje kad je čuo da se u Mekki digla h. Aiša protiv njega i da tu pobunu podupiru Talha, Zubejr i mnogi ugledni Mekkanci. **Ja'la ibni Munebah**, sanavši za ovo, pridruži se h. Aiši, i stavi joj na raspolaganje novac i kamile. Sirijski namjesnik Muavija uopće ne htjede priznati Aliju, a i u Mekki se skupljala sva sila svijeta da mu se odupre. I Mervan se pridruži Aiši. Dakle, h. Alija se trebao boriti protiv tri jaka neprijatelja, za koje sam reče: **"Protiv najvećeg viteza tog stoljeća, Zubejra, najdarežljivijeg muslimana Talhe i protiv Muhammedove (a.s.) udovice Aiše, čija je riječ među vjernima najviše vrijedila."**

Prije nego što je pošao s vojskom iz Medine, halifa je saznao da su Aiša, Talha i Zubejr krenuli prema Basri i on se odmah uputi za njima i utabori se u Zu-Karu, dok su u međuvremenu pobunjenici zauzeli Basru i protjerali namjesnika. Saznavši za to, h. Alija posla svoje izaslanike u Kufu i javi da je odlučio da prenese hilafet iz Medine u Kufu. Namjesnik Kufe Mūsā El-Ešari bio je intimno za Zubejra i Talhu, ali uvjerivši se da će se Kufanci teško odlučii za jednog od ove dvojice, savjetovao im je neutralnost. Tek kad je treći put došlo halifino izaslanstvo, Kufa se odluči za h. Aliju. Sutra je pod vodstvom **Hasanovim** 7.000 Kufanaca pošlo u Zu Kar gdje su došle i druge Alijine pistalice iz Mekke i Medine.

Hazreti Alija je pokušao na svaki način da mirno riješi nastali spor, da smiri protivnike da ga priznaju. U tom cilju, a ne želeći da prolijeva krv, on je pokušao da se sporazumi sa Talhom i Zubejrom i poslao im delegaciju i po njoj im poručio da će kazniti ubice Usmanove. Kad ovo čuše organizatori pohoda na Medinu, učesnici u krvavoj zavjeri, oni sami, na svoju ruku započnu neprijateljstva. Tako u blizini Basre dođe 9. decembra 656. do čuvene bitke nazvane *Va'katu-l-džemel*, *Bitka kod deve* zbog toga što je h. Aiša bila na devi. U toj neželjenoj bici, prvom bratoubilačkom ratu među muslimanima h. Alija izvojevao je pobjedu, a Basranci su umakli. Talhu iz zasjede ubi Mervan radi osvete Osmana. Zubejr pobježe prema Medini, ali ga na putu na vjeru ubije Amr ibn Džurmus.

Po završtku bitke, zarobljenu h. Aišu po bratu Muhammedu s počastima otpremi u Medinu. Alija se vratio u Kufu 3. januara 657. godine, a u Basri je ostavi za namjesnika **Abdullaha ibn Abbasa**. Iz Kufe, nakon što ga je Basra priznala za halifu, pošalje delegate Muaviji u Siriju, tražeći od njega da ga prizna za halifu i zakune se na vjernost. Umjesto toga, Muāvija je u glavnoj džamiji u Damasku objesio krvavu košulju Usmanovu, podstrekavajući na taj način svijet na osvetu. Pošto se svijet raspalio i postao ogorčen, Muāvija lahko iskupi preko 90.000 vojnika. Sagledavajući sve to kao i činjenicu da Muāvija neće nikako priznati Aliju za halifu, delegacija se vrati i izvijesti Aliju o situaciji. Nakon toga, kada nije bilo drugog rješenja, i h. Alija krenu s vojskom preko Iraka put Sirije. Tako se pod konac jula 657. ili 1. safera 36. godine po Hidžri sukobe dvije vojske na Sifinu, južno od Rake na zapadnoj strani Eufrata. Prije toga, dva mjeseca je prošlo u uzaludnim nastojanjima da Muāvija konačno popusti i prizna h. Aliju. U tom drugom bratoubilačkom ratu muslimana protiv muslimana u kome su se sedam dana sukobljaali pojedini odredi, dolazi do potpuno trodnevnog rata u kome Alija navaljuje sa svom vojskom i biva na domaku pobjede. Nakon što je palo između 50 i 90.000 vojnika i nakon što su uvidjeli neminovni poraz, Amr ibn As i Muāvija narede svojim vojnicima da objese Kur'ane na koplja i da recitiraju ajete uz poklike: "**Neka nam ovo sudi**". Hazreti Alija je prozreo plan oštroumnih i lukavih protivnika i nije bio za obustavu borbe, ali ga vojska ne posluša, već prekinu boj. Nakon toga, obje strane odredile su po jednog delegata radi mirnog rješenja spora: Muavija - Amr ibn Ása, a Alija - Mūsā el-Ešariju. Amr ne dozvoli da se za h. Aliju napiše "*Alija, vladar pravovjernih*", nego zahtjevaše umjesto toga da se napiše "*Alija zapovjednik iračke vojske.*"

Ali tek što je h. Alija potpisao ugovor, nasta raskol u njegovu taboru i mnogi se pobuniše što se ovako važna stvar povjerila samo dvojici ljudi. Oni su tražii od Alije da povuče potpis i Ugovor anulira. Kad to ne htjede učiniti, oni se odmetnuše od njega. To su bile *haridžije* koje su se formirale poslije ubistva h. Usmana. Delegati se sporazume da će se sastati uz ramazan, pa h. Alija krenu s vojskom prema Kufi, a Muavija prema Damasku. U dogovoreno vrijeme iste godine sastanu se u Davmetu-l-Džendelu Amr i Ešari da pregovaraju. Nakon dugog pregovaranja, predloži El-Ešari, što Amr prihvati, da najprije liše časti Aliju i Muaviju, a onda prepuste muslimanima da slobodnom voljom biraju halifu. Kad El-Ešari objavi da on lišava Aliju halifske časti, digne se Amr i izjavi:

"Muslimani, vidjeli ste i čuli da je Alijin pouzdanik izjavio da Alija nije više halifa. Ja to primam i proglašavam Muaviju vladaocem pravovjernih." Uvidjevši da se radi o prevari, Mūsā se, umjesto u Kufu, zaputi u Mekku.

Kad je Alija za to čuo, ponovo objavi rat Muāviji, ali je sasvim zanemario opasnost od haridžija. Oni pod izgovorom: *La hukme illellah - Presuda pripada samo Allahu*, pod svoju zastavu na čelu sa **Abdullah ibn Vehbom** okupiše preko 4.000 pristalica i počiniše velika nasilja nad Alijinim pristalicama. Alija bī prisiljen na borbu sa njima i katastrofalno ih porazi 659. kod Nahrivana (Nahrevana). Kad je pobijedio haridžije, poče mu vojska otkazivati poslušnost. Zato se Alija morao vratiti u Kufu i mirovati dok je Muāvija u međuvremenu proširivao svoju vlast na sve strane.

Mekka, Medina i Jemen priznaše Muāviju, a Alija ostade vladati samo u jednom dijelu Perzije i Iraka. U toj situaciji uzalud je Alija nudio Muāviji mir, odričući se prava na Siriju i Egipat. Anarhija, potajna ubistva, nemiri i krvoprolića rasli su sve više. Dotuži svijetu i na jednoj i na drugoj strani i za sve su najviše krivili Aliju, Muaviju i Amra ibn El-Asa, namjesnika Egipta. **Abdurrahman ibn Muldžem, El-Berk ibn Bekr** zavjeriše se da će ubiti Muāviju, Aliju i Amra u isti dan i isti čas i time učiniti kraj građanskom ratu. Muldžem se obaveza ubiti Aliju, Mubarek Muaviju, a Ibn el-Berk Amra.

U petak, 15. dan ramazana, 40. godine po Hidžri, Muldžem je zatrovanom sabljom po glavi izvršio atentat na Aliju koji je krenuo na put u džamiju da klanja sabah namaz. Nakon dva dana od smrtonosne rane, Alija je 17. dan ramazana podlegao i ukopan je u Kufi. Kufa je u početku priznala **Hasana**, sina Alijina, za halifu ali se on odmah uz dobru odštetu i godišnju rentu nagodi sa Muāvijom i odreče hilafeta u njegovu korist. Muavija i Amr su izbjegli atentate. Amr to jutro nije došao u džamiju, a Muavijina atentatora su uhvatili prije nego što je djelo uspio izvesti.

Hazreti Alija vladao je svega 4 godine i 9 mjeseci. Od prve.četverice, pravih i izabranih halifa Hulefai' Rašidīna samo je prvi, Ebū Bekr, umro prirodnom smrću.

29.5. ISLAMSKA DRŽAVA U VRIJEME PRVE ČETVERICE HALIFA

To doba naziva se Hulefai' Rašidūni - u kome su vladali emirul-muminini. Oni su vladali 29. godina. Zato što su se pozivali u upravljanju državom na Kur'an prozvani su Hulefai' Rašidūni, a u važnim poslovima i odukama savjetovali su se s muslimanima. Sva četverica halifa izabrana su i prihvaćena od naroda kroz *Medžlisu-šūra*. Zato im je narod iskazao zakletvu vjernosti - *Bej* ili *Bejat*. U h. Umerovo vrijeme vijeće je imalo dva dijela - *Šura Amme* (najšire) i *Šura Hassa* - uže dogovorno vijeće. Šire dogovorno vijeće sastajalo se poslije džume-namaza.

1. USTANOVA HILĀFETA

Prvi halifa ili vjerski, duhovni, svjetovni i državni vođa bio je Muhammed (a.s.). Prvi šef islamske države iza Muhammeda (a.s.) postao je *Halifetu Resulullah*, zamjenik Poslanikov. Halifa h. Umer koji je bio prvi savjetnik prvog halife, nazvao se *Halifetu-hal-*

ifeti, zamjenik Halife. Kako je ovaj naziv bio predugačak, on se jednostavno prozvao *emiru-l-muminīn*. Prva četverica halifa po načinu života, usprkos ogromnoj odgovornosti i mnogo posla, nisu se razlikovali od ostalih ljudi. Živjeli su bez sjaja, raskoši, uživanja pa čak i pratnje. H. Ebū Bekr nije uopće imao plate, jer je država u njegovo vrijeme bila skoro bez prihoda. Svi državni poslovi obavljani su u haremu i na sofi Resulove džamije u Medini - prvom glavnom gradu islamske države. Jednostavan, pravedan, štedljiv, državotvoran, energičan i genijalan političar h. Umer nastavio je neko vrijeme živjeti od trgovine. Cijeli život Umer živi skromno, neupadljivo.

"On predstavlja personifikaciju onih vrlina koje treba da krase jednog halifu. Njegov besprijekorni karakter postao je primjer koji treba da slijede svi savjesni nasljednici. Po predanju, imao je samo jednu košulju i jedan ogrtač, čije su zakrpe padale u oči. Spavao je na postelji od palminog lišća i ništa ga drugo nije zanimalo do odbrane i širenja čiste vjere, podupiranja pravde i sigurnosti islama i Arapa. Arapska je književnost puna anegdota koje u zvijezde kuju nepokolebljivi "Umerov karakter." (Hiti, *Istorija Arapa* str. 170-171.).

Prerogativi i isključiva prava vezana uz visoki položaj halife bili su: 1. ***Imamet*** - vrhovno vjersko vodstvo; 2. ***Kadā*** - vrhovno sudstvo; 3. ***Iftā*** - vrhovno muftijstvo; 4. ***Džihād-Emīr*** - vrhovno zapovjedništvo i 5. ***Hisba*** - vrhovna upravna vlast.

U Resūlovoj džamiji, u glavnom gradu Medini, imamsku dužnost obavljao je halifa ili od njega ovlaštena osoba. Dužnosti imama obavljale su osobe ovlaštene od halife. U vrijeme prve peterice halifa u gradovima je postojala samo po jedna džamija. Glavni imam je rukovodio i hadždžom. Ebū Bekr je jednom sām, a drugi put preko zamjenika rukovodio hadždžom. Pretežno je to obavljao h. Usman. Zbog nereda u zemlji, h. Alija je ovu dužnost obavljao preko zamjenika. Prilikom hadža emiri pokrajina podnosili su referate halifi, a vjernici su mu mogli iznositi svoje žalbe.

2. DRŽAVNI PRIHODI

U doba prve četverice halifa državni prihodi bili su: 1. ***zekjat***; 2. ***haradž***, kao osnovni porez na zemlju; 3. ***džizja***, materijalni ekvivalent koji su davali nemuslimani, vojni obveznici za neslužen je vojske; 4. ***đumruk*** i 5. ***fej***.

Zekjat, je ubiran od imućnih muslimana i trošen prema odredbama Kur'ana na određene kategorije. ***Haradž*** je zemljarina naplaćivana od vlasnika zemljišta nemuslimana u zemljama koje su muslimani osvojili pa osvojena zemljišta ostavljali na obradu njihovim dotadašnjim vlasnicima. Na zemljišta čiji su vlasnici primili islam, ili su ih muslimani osvojili pa međusobno podijelili, uziman je *ušr*-desetina. Visina haradža u doba prve četverice halifa nije poznata.

Džizja ili ***glavarina*** je prihod koji su plaćali islamskoj državi njeni neislamski pripadnici zbog toga što nisu služili vojsku, a bili su pod zaštitom islamske države njihovi životi, imovina, vjera, čast, dostojanstvo i osnovna ljudska prava i slobode. Džizju su plaćali samo odrasli muškarci, sposobni vojni obveznici ali ne svi. Nje su bili oslobođeni: starci, svećenici, luđaci, siromasi, žene, djeca i svi nesposobni za rad i vojsku. Džizja je godišnje iznosila od 12 do 48 dirhema, ovisno od imovinskog stanja obveznika.

Đumruk ili **carina** nije u prvo vrijeme postojala i uvedena je tek za vrijeme h. Umera na prijedlog **Ebū Mūsā El-Eš'ārije** koji je pisao halifi da susjedne zemlje naplaćuju od muslimanskih trgovaca desetinu na uvezenu robu. Od tada su i muslimani počeli naplaćivati desetinu na ime carine na robu stranih trgovaca.

Fej ili *ratni plijen*, dijeljen je prema odredbama Kur'ana na pet dijelova za života Muhammeda (a.s.) a poslije Njega, jedna petina njegovoj rodbini, siromasima, siročadima, putnicima, a četiri petine dijelile su se mudžahidima - učesnicima u borbi. Pošto se vremenom ratni plijen uvećavao to je h. Umer odlučio da se svim muslimanima odredi stalni prihodi. Počeo je od: 1. **h. Abbasa**; 2. **Sahabija sa Bedra**; 3. **koji nisu bili na Bedru, ali su ratovali do Hudejbijje**; 4. **Sahabija koji su učestvovali u borbama protiv Mutenebbija**; 5. **učesnika bitke na Kadisijji**. Muslimanke (udovice) primale su najmanje desetinu prihoda muža-sto dirhema. Svaka je muslimanska porodica dobivala i po dva džebira žita (300 kilograma godišnje). Na uvezeno žito nije se naplaćivao đumruk. Za olakšanje uvoza životnih namirnica iz bogatog Misira u pustu i oskudnu Arabiju poslužio je kanal između Nila i Crvenog mora obnovljen za vrijeme h. Umera.

U vrijeme h. Umera pošao se kovati i novac. Do tada je u opticaju bio samo perzijski i bizantski. Na novcu u h. Umerovo vrijeme bili s utisnuti ovi tekstovi: *El-hamdulillah. Muhammed Resulullah, La illahe illellah vahdehu.*

H. Usman je kovao novac s natpisom *Allahu Ekber*.

3. VOJNO UREĐENJE

Emīri-halife su kao i Muhammed (a.s.) bile glavni i vrhovni vojni zapovjednici. Kako se vremenom država širila i kako se ratovalo na više strana, halifa je određivao vojne zapovjednike, koji su djelovali kao pomoćnici halife i vojska ih je morala slušati kao i same halife. U vrijeme prve četverice halifa vojska nije bila stalna, već se skupljala po potrebi. Svim ratnicima h. Umer je odredio plaće iz državne kase. Često ratujući s Perzijancima i Bizantincima, muslimanski vojnici su od njih sticali nova iskustva koja su kasnije primjenjivali naročito u organizaciji vojske i načinu borbe. Pored pješadije muslimani su imali i konjicu, koja je štitila krila. U vrijeme h. Usmana formirana je i mornarica koje je ubrzo nadmašila bizantsku flotu. Pješadija je upotrebljavala obično luk, strijelu i praćku, a katkada još štit i mač. Mačevi su nošeni u koricama o desno rame. Glavno oružje konjice bilo je koplje s bambusovom drškom. U odbrani je korišten oklop i štit. Muslimanska ratna oprema bila je znatno lakša od bizantske. Bitke su započinjale dvobojima junaka. Muslimanski junaci bili su bolje nagrađivani od njihovih protivnika u dvoboju, a nakon borbe, očekivao ih je dio plijena. *"Snaga muslimanske vojske nije počivala na nadmoćnosti njezina oružja ni u savršenstvu njezine organizacije, nego u njezinom višem moralu, čemu je vjera, bez sumnje, dala svoj udio, kao i u snazi njezine izdržljivosti, koju je odnjegovao pustinjski odgoj i u njezinoj zadivljujućoj pokretljivosti, koju treba pripisati u prvom redu prebacivanju trupa na devama."* (**Hiti**, *Istorija Arapa*, **str. 169**). Moral, izdržljivost i pokornost bile su odlike muslimanske vojske.

4. SUDSKO UREĐENJE

Muhammed (a.s.) i prva četverica halifa vršili su sudsku vlast, kada su im dozvoljavali državni poslovi. U pokrajinama i novoosvojenim zemljama halife su postavljale za sudije velike poznavaoce islamskog prava. Suci su sudili ispred halife. Za vrijeme Muhammeda (a.s.), Ebū Bekra i h. Umera sudilo se u džamijama. Prva sudska zgrada podignuta je za vrijeme h. Usmana. U svom radu sudije su bile samostalne, te namjesnici, kao politička, i vojskovođe kao vojna vlast, nisu se smjeli miješati u njihov rad niti im davati direktive, kakve će konkretne osude donijeti. Kadije (suci) donosili su rješenja i sudili samo u građanskim sporovima, dok su u kaznenim predmetima sudili, donosili rješenja i izvršavali ih halife i namjesnici u pokrajinama. U prvo vrijeme nisu vođeni sidžili (protokoli) i zapisnici, niti su izdavane pisane presude.

5. OBRAZOVANJE I ŠKOLSTVO

Prva četverica halifa znali su čitati, pisati i bili su pisari Objave i hafizi. Kao najveći ashabi i najbolji Poslanikovi suradnici dobro su poznavali Sunnet, pa su se u svom radu strogo pridržavali Kur'ana i Sunneta. Velika zasluga prve četverice halifa je u tome što je u njihovo vrijeme Kur'an prvo sakupljen u jednu zbirku - Mushaf-(Ebū Bekr), a kasnije umnožen u četiri primjerka za vrijeme h. Usmana i onda stlano umnožavan. Nakon što su osvojili Perziju, muslimani su iz grada Hire doveli u Medinu učitelje koji su u glavnom gradu širili pismenost.

Zahvaljujući tome, gotovo sva generacija, odrasla u vrijeme prve četverice halifa, znala je čitati i pisati, pa skoro i nije bilo nepismenih. U vrijeme prve četverice halifa izučavaju se sve vjerske znanosti. Iz predostrožnosti da ne bi došlo do miješanja, pisan je samo Kur'an, a druga djela nisu pa čak ni Hadis. Došavši u kontakt s drugim civilizacijama, muslimani su ponovo preuzimali sve ono što im je moglo koristiti, a što se nije kosilo s islamom. Ono što su od drugih civilizacija naslijedili, muslimani nisu odbacili, već su to, sa promijenjenim nijjetom usvajali i nastavljali razvijati ondje gdje su drugi stali. Za dostignuća koja su postigli kroz naredna stoljeća, muslimani mogu zahvaliti, u prvom redu, podstrecima koje su im dali Kur'an (a.š.) i Hadis Resulov. Pišući o dobu prve četverice halifa, Hiti piše: *"U umjetnosti i arhitekturi, u filozofiji i medicini, u nauci i književnosti, u upravi, najraniji Arapi nisu imali ništa u čemu su mogli podučavati (druge), a svašta su mogli da nauče. A pokazali su da imaju itekako pohlepne apetite. Sa stalno izoštrenim osjećajem radoznalosti i sa skrivenim mogućnostima koje ranije nikada nisu bile u njima podsticane, ovi muslimanski Arapi u suradji sa svojim pokorenim narodima, uz njihovu pomoć, počeli su asimilirati, prilagođavati i reproducirati njihovo duhovno i estetsko naslijeđe. U Ktesifonu, Edesi, Nisibisu, Damasku, Jerusalimu i Aleksandriji oni su gledali, divili se i imitirali djelo arhitekte, zanatlije, draguljara i fabrikanta. U sve ove centre stare kulture oni su došli, vidjeli ih i osvojili. Tokom cijelog perioda halifata: Sirijci, Perzijanci, Egipćani i drugi, bilo da su muslimanski obraćenici, bilo kršćani i Židovi, bili su glavni nosioci prosvjećivanja i nauke, isto kao što su i pokoreni Grci bili u odnosu na pobjednike Rimljane. Arapsko-islamska civilizacija bila je u svojoj srži helenizirana*

aramejska i iranska civilizacija koja se razvijala pod okriljem hilafeta, a njezino izražajno sredstvo bio je arapski jezik. U jednom drugom smislu to je bilo logičko nastavljanje semitske civilizacije plodnog polumjeseca koju su započeli i razvijali Asiro-Babilonci, Feničani, Aramejci i Hebreji. U njoj je svoju kulminaciju doživjelo jedinstvo mediteranske civilizacije zapadne Azije." (**Filip Hiti,** *Istorija Arapa* **str. 169**). Sve ovo muslimani su uspijevali na temeljima Kur'ana i Sunneta služeći se načelom *El-hikmettu dalletul-mu'mini...*

30
EMEVIJE -
DINASTIJA KOJA JE VLADALA 90 GODINA
od 661. do 750.

Dolaskom Emevija na vlast prestaje postojati ustavna zajednica muslimana - *umma*, čiji je osnovni politički princip upravljanja hilafetom - *šūra* a uspostavlja se ustavna dinastija, čiji je osnovni princip *monarhija*.

Dinastija Emevija (Umejevića) vlada 90 godina od 41. do 132. godine po Hidžri i od 661. do 750. godine n.e. Ime dinastije je po nazivu porodice osnivača **Muavije** (**Benu-Umejje**) pa čak i kad je hilafet prešao na vođu druge grane **Mervan ibn Hakima**.

Muavija, osnivač dinastije, bio je sin mekkanskog aristokrate, čuvara Ka'be **Sufjan ibni Harba** od majke **Hinde**. Emevije uvode dinastiju umjesto Hulefai' Rašidīna. Prenose prijestolnicu iz Medine, grada Allahovog Poslanika, u Damask u Siriji. Umjesto halife, emiru-l- mu'minīna kojeg bira Umma islama preko odabranih predstavnika, Muavija uspijeva, dugim i strpljivim radom i utjecajem na plemena, ostvariti konačni cilj a to zakletva odanosti-bej plemenskih vođa, koju je osigurao sinu **Jezidu** čime hilafet dobiva, izvana gledano, monarhistički, dinastički karakter nasljeđivanja čime se narušava dotadašnji princip izbora emiru-l-muminīna.

Sa stajališta politike i funkcioniranja vlasti u tome treba gledati najveći uspjeh Muavijine politike i upravo toj činjenici duguje emevijski hilafet svoje stogodišnje postojanje, usprkos potresima nakon Jezidove smrti. Ali koliko je bio i ostao nesiguran njihov položaj čak i nakon svečanog priznanja dinastičkog principa kazuju kasnije pobune. Taj dinastički princip bio je ostvaren osobnim Muavijinim utjecajem, što se vidi da je **Husejn ibni Ali**, odmah po Muavijinoj smrti, držao da je došao trenutak da postavi svoje legitimističke zahtjeve, kao i da je **Abdullah ibni Zubejr** nastupio u ime zanemarene Arabije i u ime sjećanja na stare Vjerovjesnikove ashabe.

Muavija sa svojom vlašću otvara novo razdoblje u ustavnoj (monarhiji) povijesti do tada ustavnoj zajednici - muslimana. Do tada je Umma bila više zajednica muslimana a od Muavije društvo u državi muslimana. Stoga, halifa nije više emiru-l-muminīn - pravomoćnik ili nastavljač Muhammed (a.s.) Sunneta, kako je to bilo u početku. Od sada je on nešto drugo: istaknuta ličnost arapskog svijeta, prvi među plemenskim vođama, svojom vojnom moći, obiteljskim vezama, osobnim ugledom, on je kralj stvarno, premda ne i po službenoj tituli. Taj dvostruki pojam, dvojstvo monarha i halife u istoj osobi, ostao je na snazi cijelo stoljeće tj. dok je postojala emevijska dinastija, te je bio osnova šiijske propagande, koja se okončala pobjedom legitimističke ideje i rušenjem arapskog carstva.

Emevijske halife pored svih napada na njih kao ljudi svog doba, vjerovali su da je širenje islama i rast njihove svjetovne vlasti jedna te ista stvar. Ne može se zaboraviti da je islam u periodu njihove vladavine postao svjetska religija a muslimani svjetski politički faktor.

Ključne optužbe protiv Emevija dolaze od pijetističke tradicije koja je pod Abasijjama oblikovala pisanje povijesti koja ne prebacuje Emevijama samo zanemarivanje vjerskih dužnosti, već i izdajstvo duha državnog tj. islamskog ustrojstva kako ga je odredio Muhammed (a.s.) pa su hilafet zamijenili Mulkom.

Novi poredak ili vlast Emevija doživljena je kao povreda svete vjere, izdaja božijih prava, čime se ruši i poriče Vjerovjesnikovo pravo. Za vrijeme Emevija započinju doticaji kršćansko-aramejsko-biznatijske kulture sa arapskom. Emevije se u organizaciji vlasti i unutarnjim poslovima upravljanja državom, Muavija posebno, koriste iskustvom kršćana. Dvor, straže, osobna vojska ili garda, prije svega su ogledalo Bizanta.

30.1. MUAVIJA - OSNIVAČ EMEVIJA BENŪ UMEJJE OD 661. DO 680. N.E. ILI OD 41. DO 60. GODINE PO HIDŽRI

Potječe iz plemena **Benu Umejje**, sin je **Sufjan ibn Harba**. Islam je primio zajedno sa ocem **Sufjanom** u toku oslobođenja Mekke. Pripadaju aristokratskoj porodici koja je prije islama upravljala Mekkom. U širem smislu pripadaju plemenu **Kurejš**. Kada je primio islam, imao je 23 godine. Prvi halifa Ebū Bekr naimenovao ga je vojskovođom, a h. Omer namjesnikom prvo Transjordanije, a kasnije Sirije, čije je namjesnikovanje potvrdio i h. Usman. Kada je došao na čelo hilafeta, h. Alija odlučio je smijeniti sve namjesnike jer je njih smatrao krivim za teško stanje i nerede u zemlji. Muavija se nije pokorio Alijinoj naredbi. U Basri su bili neredi i zato 656. godine dolazi do bitke kod *Vakatu-l-džemel* u kojoj su protiv Alije učestvovali Talha, Zubejr i h. Aiša. Talha i Zubejr su poginuli. Izginulo je 10.000 muslimana. Situacija se nije smirila i 657. godine na Sifinu dolazi do sudara Alijine i Muavijine vojske.

Muavija nije nikada izrazio lojalnost h. Aliji, već je tražio da se položi račun i pronađu krivci za h. Usmanovo ubistvo, pokazujući njegovu krvavu košulju džamiji. Kao lukav, sposoban, dalekovid, vješt i iskusan državnik, Muavija se po izboru za halifu na svaki način nastojao pomiriti sa sinovima h. Alije, sa **h. Hasanom**, što mu je u potpunosti uspjelo a sa **Husejinom** je bio manje sreće. H. Muavija je ukazivao svako poštovanje porodici Muhammeda (a.s.), ukazivao je isto poštovanje prema ensarijama ali svim sumnjivim elementima je nametao poslušnost. U Iraku je bia najveća opozicija. Za dvadeset godina vladavine, on nikada nije boravio u Iraku. Strpljivo je pregovarao i pridobijao arapska plemena na lojalnost i suradnju. Zbog otpora i nereda u zemlji, Muavija je imao usporena osvajanja u svijetu. Pa ipak, njegovim osvajanjem suprotstavili su se Bizantijci u Maloj Aziji. Osvajanje na Istoku, u područjima iranske ravnice, nastavljena su, kao i iz Egipta na zapad i jug Afrike pod vođstvom **Utbe ibn Nafia**.

Muavija šalje mornaricu da opsjeda Carigrad. Osvaja otok Rodos. Među vojskom na Carigrad bio je i **Ejjūb el Ensarija**. Trg i džamija *Ejjūbija*. Izgraio je flotu od 1.700 lađa. Prvi je uspostavio poštu. Prvi je izgradio mornaricu. Uveo je obavještajnu službu. Prvi je zaveo tjelesnu gardu i čuvare dvora. Na svaki način je želio da ga naslijedi njegov sin Jezid, ali je uredio da ga ne predloži on nego ugledni prvaci. Blagim riječima i darovima Muavija je uspio da mu sina, Jezida, priznaju za halifu. Nisu to samo učinili **h. Husejn, Abdullah sin h. Umera, Abdullah sin Zubejrov, Abdurahman sin Ebū Bekra**. Koliko je Muavija bio dovitljiv pokazuje slučaj namjesnika Perzije **Zijada**, koji u početku nije priznao Muaviju za halifu pa ga je on pozvao u Damask i proglasio za brata po mlijeku. Od sirovog materijala svoje armije Muavija je iskovao prvorazrednu i discipiniranu silu u ratnoj tehnici. Izgradio je čvrstu i dobro organizranu državu. Orgaizirao je islamsko društvo i uveo matični ured.

Glavni suradnici Muavije su: **Amr ibn As**, namjesnik-Egipta, **Zijad**-Kufe i **Mugire**-Basre. Muavija je govorio: "**Gdje je dovoljan bič ne služim se mačem, niti bičem gdje je dovoljan moj jezik. Ako ima samo jedna dlaka koja me povezuje sa mojim bližnjim, neću dozvoliti da se ona prekine, kada je oni zatežu, ja je ohlabavim, a kada je oni ohlabave, ja je zategnem**".

Muavija je živio 75 godina. Dvadeset godina je bio namjesnik Sirije, a dvadeset godina halifa. Bio je veliki političar, poduzetan, blag i darežljiv.

Nakon što je iza pogibije h. Alije h. Hasan proglašen halifom, Muavija je spremio vojsku u Siriji protiv njega i proširio vijesti u Hasanovoj vojsci da mu je poginuo vojskovođa **Kajs ibni Sād**. Tada nastaje pobuna u vojsci protiv Hasana. U takvim uvjetima h. Hasan šalje pismo i ponudu Muaviji da na njega prenese hilafet pod sljedećim uvjetima: 1. da se Hasanu preda sav novac iz blagajne u Kufi; 2. da se daje harač koji se skuplja u Dari Ebdžeru u Perziji; 3. da se odredi izdržavanje iz državne blagajne; 4. da se vrati hilafet nakon Muavijine smrti; 5. da se Muavija odrekne u Hidžazu i Iraku traženja krvi za halifu Usmana; 6. da se ubuduće obustave napadi na h. Aliju u hutbi.

Čim je Muavija postao halifa, protiv njega se dižu haridžije iz Kufe. Predvodi ih **Ferve ibni Nevfel**. U borbama s Muavijinom vojskom haridžije su dosta oslabljene, ali nisu do kraja pokoreni. Nevfel je poginuo u borbama i na njegovo je mjesto bio postavljen **Abdullah ibni Avf.**

30.2. JEZID I, SIN MUAVIJE, OD 680. DO 683. GODINE N.E. ILI OD 60. DO 64. GODINE PO HIDŽRI

Još za života Muavija je uredio da ga naslijedi sin Jezid. Hidžaz i Irak kao i **h. Husejn**, **Abdullah** sin h. Omera, **Abdurahman** sin Ebū Bekra i **Abdullah** sin Zubejra bili su protiv Jezidovog dolaska na halifsku stolicu. Nakon što je postao halifa, Jezid je smijenio namjesnika (Emira) Hidžaza **Mervana ibni Hakema**, a postavio **Velid ibni Utbea**. Novi namjesnik pozvao je trojicu preostalih medinskih prvaka, jer je Abdurrahmān umro, da priz-

Quraysh

'Abd-Manāf

'Abd-Shams — Hāshim

Umayyah — 'Abd-al-Muttalib

Abu-al-Ās — Harb

Al-Hakam — 'Affān — Abu-Sufjān

MARWĀN — 'UTHMĀN — 'MU-ĀWIYAH

Al-Hārith — Abu-Tālib — Abu-Lahab — 'Abdullāh+Āminah — Al-'Abbās — Hamzah

MUHAMMAD

Umayyah

Abu-al-'Ās — Harb

Al-Hakam — Abu-Sufyān

4) MARWĀN I (684-5)

1) MU'ĀWIYAH (661-80)
2) YAZĪD I (680-83)
3) MU'ĀWIYAH (683-4)

4. MARWĀN I (684-5)

Muhammad — 5.'ABD-AL-MALIK (685-705) — 'Abd-al-'Azī

6. AL-WALĪD I (705-15) — 7. SULAYMĀN (715-17) — 9. YAZĪD II (720-24) — 10. HISHĀM (724-43) — 8. 'UMAR II (717-720)

14. MARWĀN (744-50) — 12. YAZĪD III (744) — 13. IBRĀHĪM (744) — 11. AL-WALĪD (743-4)

Rodoslovno stablo genealoških odnosa marvanidskih kalifa umajadske dinastije

naju Jezida za halifu. Priznao ga je Omerov sin Abdullah, a Husejn i Abdullah ibni Zubejr su pobjegli u Mekku. U tom periodu Irak je bio središte pristalica h. Alije i protivnika Muavije, i oni su, čuvši za događaje u Medini, uputili poruku i poziv h. Husejnu da dođe u Kufu, gdje će ga proglasiti halifom i garantirati mu sigurnost. **Abdullah ibni Abbas** i **Abdullah ibni Zubejr** savjetovali su h. Husejna da ne ide u Kufu, jer su mu ti isti ljudi koji ga zovu, ranije ubili oca. Iz predostrožnosti h. Husejn kao prethodnicu u Kufu šalje amidžića **Muslima ibni Ukajla** kome vjernost izražava 30.000 ljudi i obećava da će štititi h. Husejna. Saznavši za ovo, h. Husejn se upućuje sa 72 rođaka žena i djece prema Iraku. Došavši do granice Iraka, dočekalo ga je 2.000 konjanika Jezidove vojske, zaustavilo ga i obavijestilo o promjenama u Kufi. Konjanici su izjavili da imaju nalog da ga zarobe i da ga s cijelom porodicom privredu **Ubejdullahu ibn Zijadu**, namjesniku Persije, bratu Muavijinom, novom namjesniku Kufe. Husejn nastavlja put do Kerbele na Eufratu. U susret mu dolazi 4.000 vojnika pod komandom **Amr ibni Sāda ibn Vekkasa**. Husejn s njim pregovara, tražeći dozvolu da se vrati nazad. Amr obavještava Ubejdullaha koji zatraži Husejnovu glavu. 10. muharrema 61. godine po Hidžri ili 680. godine n.e. Amr naređuje napad. Neki se vojnici pobune i stanu na stranu h. Husejna. Ostali su stajali kao okamenjeni i oklijevali. Upravnik policije izdao je komandu, vičući: **"Šta stojite, udarite!"**, i prvi bacio strijelu na h. Husejna. Tako otpočinje krvavi neravnopravni boj. Hazreti Husejn se sa svoja 32 konjanika i ljudima koji su mu se priključili lavovski borio. Sva mu pratnja izginu, a on sav izranjavan sa 67 rana uspije se privremeno skloniti, no velika žeđ ga prisili da napusti sklonište. Dok je pio vodu, jedan mu vojnik odsiječe glavu i odnese je Amru. Sve glave borcima su poodsijecane i poslane Ubejdullahu a on ih je proslijedio Jezidu koji se pokaja, užasnut prizorom odsječenih glava, te prokle Ubejdullaha, ali je sve bilo kasno. Jezid naredi da se h. Husejnova glava pokopa u Medini, pored kabura brata Hasana. Djecu i žene h. Husejna Jezid I je otpremio s počastima u Medinu.

Tijelo h. Husejna ostalo je u Kerbelau (Kerbeli). Tu je sagrađeno turbe. Od tada šiije svake godine 10. muharrema proklinju Jezida i oplakuju h. Husejna. Nakon ubistva h. Husejna, pobuni se cijeli Hidžaz i otkaza vjernost Jezidu. Za halifu izabraše Abdullah ibni Zubejra. Saznavši za to, Jezid posla u Medinu vojsku iz Sirije pod komandom **Muslim ibn Ukbeta**. Medinelije su pozvane da se pokore, a kada ne htjedoše, Ukbetova vojska navali na grad, izvrši strašno krvoproliće, opljačka grad i počini druga bezakonja. U ovoj bratoubilačkoj katastrofi 683. godine izginulo je više od 10.000 muslimana među kojima i 700 sahabija i ensarija. Abdullah ibni Zubejr se utvrdio u Mekki pa se Jezidova vojska zaputi i prema ovom gradu. Na putu između Medine i Mekke Muslim ibni Ukbe umrije. Za vrijeme opsade, Mekke dođe vijest da je i Jezid umro, pa nakon što je oštećena Ka'ba, opsada grada prestade. Islamski svijet se obradova smrti Jezida i opsadi Mekke. Jezid je uživao u raskalašenom životu. Bio je ohol i nemilosrdan. Za kratko vrijeme mnogo je zuluma počinio, a najviše ga optužuju za: 1. Husejnovo ubistvo; 2. krvoproliće, pustošenje, rušenje i divljanje u Medini kao i napad na Ka'bu. Da bi ublažio odioznost muslimana, Jezid I krenu u neka osvajanja u Buhari, Harezmu i Sjevernoj Africi.

30.3. MUAVIJA II SIN JEZIDOV VLADAO OD 683. DO 684. N.E. ILI OD 64. DO 64. GODINE PO HIDŽRI

Iza Jezida I na čelo hilafeta dolazi njegov sin, Muavija, neobično pobožan, dobar i blag. Zbog svoje pobožnosti i općeg stanja u zemlji odluči kao prvi halifa u povijesti islama da dobrovoljno abdicira. Povlačenje s vlasti je opravdao slijedećim razlozima: **"Narode, hilafet je vaša stvar, stvar ummeta, koga smatrate najpogodnijeg i najsposobnijeg za ovu visoku dužnost njega i uzmite za svoga halifu. Ja sebe svojevoljno razrješavam ove dužnosti i sve vaše obaveze prestaju prema meni kao halifi."**

Bez ikakvog pritiska sa strane, Muavija je potpuno slobodno i dobrovoljno podnio ostavku na funkciju halife. Kada su mu se najugledniji ljudi obratili da preporuči nekoga za halifu, on je odgovorio: **"Ne mogu naći Umera ibn Hattaba pa da vam ga preporučim. Hilafet je stvar čitavog naroda, pa birajte samo onoga koji odgovara ovome položaju."**

Muavija II bio je halifa svega tri mjeseca. Nakon uvažene ostavke, povukao se u osamljeni život sve do smrti u 23. godini života. Neki historičari tvrde da je ubijen.

30.4. DVOVLAŠĆE U ZEMLJI OD 683. DO 692. N.E. ABDULLAH IBN ZUBEJR, OD 683. DO 692. I MERVAN I EL-HĀKIM 684.-685. ILI 64. GODINE PO HIDŽRI

Odmah po smrti Husejna narod Hidžaza proglasio je Zubejra za halifu. Nakon smrti Jezida I i Muslima ibni Ukbeta namjesnika Hidžaza, novi namjesnik Husejn ponudi Zubejru primirje što on prihvati zatim da skupa pođu u Damask i da ga tamo proglase halifom. Zubejr tu ponudu odbi. Potom Husejn napušta Mekku i vraća se u Siriju. Nakon abdikacije Muavije II, narod se podijelio u dva tabora. Jedni su bili za Mervana I ibn Hākema - Sirija a drugi Hidžaz, Irak, Jemen i Egipat priznaše za halifu Zubejra. Zubejr je imao pristalica i u Siriji. Jedne prilike njegove pristalice u znak podrške htjele su održati zbor u Damasku kako bi priznale za halifu Abdullaha. Dođe do sukoba sa Mervanovim pristalicama u kome su Zubejrove pristaše poražene. Nakon toga, cijela Sirija kojoj se kasnije pridruži i Egipat stade uz Mervana, dok Jemen, Hidžaz i Irak i dalje priznavaše Zubejra.

S obzirom na to da je Ka'ba 683. bila oštećena, Zubejr je naredio da se poruše zidovi Ka'be i da se iskopaju novi temelji. Sazidali su se novi zidovi Ka'be gdje je i ranije bila kao i Hadžeru-l-Esved. Nakon obnavljanja, Bejtullah je prekriven skupocjenim prekrivačem. Ovo je bio prvi slučaj generalne opravke Ka'be u islamsko doba. Halifu Mervana udavila je njegova žena sa svojim robinjama zato što nije izvršio obećanje u pogledu prijestolonasljeđa njenog sina **Halida**. Inače, ona je ranije bila udata za Jezida I.

30.5. ABDUL MELIK MERVANOV (OD 685. DO 705. N.E. ILI OD 65. DO 86. GODINE PO HIDŽRI)

Čim je postao halifa **Abdu-l-Melik** iza svoga oca, kao veoma poduzetan, odvažan i dobar političar, već je ranije bio skovao plan kako će u državi zavesti red i mir, ukinuti dvovlašće i prekinuti bratoubilački rat. Odmah je htio ubiti maćehu **ummi Halid** koja mu je udavila oca. No, prijatelji i savjetnici ga odvratiše od toga.

Po izboru za halifu, protiv Abdu-l-Melika se pobuniše šiije u Kufi pod vođstvom **Muhtari Sekafije**, tražeći smrt za one koji su skrivili ubistvo h. Husejna. Godine 686. Sekafija zauze Kufu i narod ga prizna kao halifu. Nakon što je to postao, Sekafija posiječe vojnog policijskog zapovjednika Amra ibni Vekkasa, **Sada** i **Šimra** i glave im posla u Hidžaz. U Mosulu zarobi **ibni Zijada**, posiječe ga i spali. Neuki svijet Sekafija je zbunjivao svojim tobožnjim kerametima i natprirodnim svojstvima pokazujući kojekakve mađije. U tu svrhu je nosao stolicu za koju je tvrdio da posjduje čudotvornu moć. Bojeći se prestiža Sekafije, Zubejr određuje i šalje svog brata Mūsaba za namjesnika Basre sa zadatkom da oslobodi Kufu od Muhtarove vlasti. Mūsāb je porazio Sekafiju i poginuo kako on tako i mnoge njegove pristalice.

Godine 686. Sekafija je prvi uveo komemoracije (bidat) posvećene h. Husejnu od 1. do 10. muharrema. Dok se Zubejr razračunavao sa Sekafijom, dotle je Abdu-l-Melik za vojskovođu postavio **Hadždžadž ibni Jūsufa** sa naredbom da se obračuna sa Mūsābom. Iračani i haridžije izdaju i napuste Mūsāba i on ostade sa malo vojske, koja u boju pred samom Kufom izginu skupa sa Mūsābom i njegovim sinom Isāom. Hadždžadž naredi da mu se glava pošalje Abdu-l-Meliku. Mūsāb je bio zet h. Husejna i Talhe. Nakon pacifikacije Iraka, po nalogu Abdu-l-Melika, Hadždžadž kreće na Hidžaz s vojskom protiv Zubejra. Godine 691. opsjedne Mekku i poče iz katapulta kamenjem tući Ka'bu. Mnogo je svijeta u haremu izginulo, a pristalice Zubejrove dadoše se u bijeg. Našavši se u bezizlazu Zubejr odlazi staroj stotinu godina majci, **Esmi**, kćerci Ebū Bekra, da od nje zatraži savjet. Majka mu odgovori: **"Ne dozvoli da se s tobom izigravaju djeca Ummejjova. Živi časno, a kao takav i umri".**

Nakon rastanka s majkom, Abdullah se vraća u Ka'bu, nasloni se na zid i reče vojnicima. **"Borit ću se sve do svoje smrti"**. U tom momentu bio je pogođen iz katapulta. Hadždžadž je naredio da mu se odsiječe glava. Tijelo mu je obješeno za noge na vješala nekoliko dana. Njegova majka nije išla moliti milost da ga skinu s vješala već je u prolazu rekla: **"Mislim da je došlo vrijeme da ovaj konjanik postane pješak"**. Tada je Hadždžadž naredio da se Zubejr skine i dozvolio da se ukopa.

Abdullah ibn Zubejr bio je halifa u Hidžazu 9 godina (od 683. do 692.). Poslije toga, Hadždžadž je ostao u Mekki u Hidžazu kao namjesnik. Godine 694. Abdu-l-Melik ponovo imenuje Hadždžadža namjesnikom Iraka, gdje je narod počeo dizati ustanke (alevije, haridžije). Po dolasku u Kufu, Hadždžadž iskupi narod koji se spremao da ga ismijava i baca kamenčiće na njega. Hadždžadž im se obrati riječima: **"Ja sam onaj koji može svašta učiniti. Kada stupim na dužnost, onda ćete me tek upoznati. Kada je Abdu-l-Melik**

upoznat s vašim izdajničkim radom, zaključio je da vas kazni i u red dovede. Istresao je pred sebe torbu strelica, tražeći onu koja se ne može slomiti, a takva sam strijela ja. Poslao me je ovamo da zavedem red i mir. Vidim među vama bijelih brada koje treba krvlju obojiti a vidim i debelih vratova koje će trebati sabljom stesati."

Slušaoci su se od straha ukočili. Mač je odmah stupio u akciju. A zatvori su se počeli puniti. Željeznom je rukom zaveo red. Niko ništa nije smio ukrasti, iako se čaršija nikada nije zatvarala.

Ipak haridžije su se pobunile protiv Hadždžadža kao i **Abdurahman ibn Ešas** koji je čak uspio osvojiti Horosan, pa u Kufu 694. Abdul-Melik šalje pomoć Hadždžadžu, koji razbija Ešasovu vojsku.

Postoje kontraverze o Haddžadžu. Jedni ga optužuju kao zālima, nasilnika, nepravednika i prikazuju ga kao strašilo, tiranina i krvoloka. Drugi ga brane i kažu da se i u tako burnim vremenima nije moglo drukčije ni raditi. Činjenica je da se Hadždžadž borio ne samo protiv pojedinaca već i protiv cijelih pokreta (Alevija, Haridžija Šiija, Sufjanija). Neki kažu: **"Da nije bilo Hadždžadža, ne bi bilo Abdu-l-Melika, a bez Abdul-Melika ne bi bilo islamske države"**.

Svi se slažu da je Hadždžadž u državi zaveo red i mir. Zahvaljujući tom redu i miru 1. Abdul-Melik proširuje vlast u Africi, pokorava Berbere koji primaju islam; 2. Vrši reforme u državi - umjesto perzijskog i bizantskog, uvodi islamski novac sa arapskim tekstom, 3. Izgrađuje brodogradilište u Tunisu, plovi po cijelom Sredozemlju upoznajući strane zemlje i raznoseći po njima islamsku kulturu. Trgovačka flota širi trgovinu, a ratna mornarica kao snaga islamske države bila je strah i trepet za neprijatelje; 4. Hadždžadž uvodi obavezno služenje vojske koja je do tada bila dobrovoljačka i plaćenička.

Abdu-l-Melik je kao kopija Muavije bio bistar, rječit i dobar govornik kao i vrstan poznavalac šerijatskog prava. Iza sebe ostavlja učvršćeno, umireno i prošireno carstvo. Pod njim i njegova četiri sina, dinastija u Damasku došla je do vrhunca svoje slave i moći.

30.6. VELID SIN ABDU-L-MELIKOV (OD 705. DO 715. N.E. ILI OD 86. DO 96. GODINE PO HIDŽRI)

Halifa postaje nasljedstvom, očevom oporukom. Kada je došao na čelo hilafeta zemlja je bila sređena. Nastavlja vladati očevim stopama. Po njegovim savjetima zadržava namjesnika Iraka, okrutnog Hadždžadža, po čijem je naređenju navodno pogubljeno 120.000 osoba, a kada je umro u tamnicama je zatečeno 80.000 ljudi.

U Velidovo vrijeme vrše se mnoga osvajanja. Namjesnik Horosana Kutejbe ratuje sedam godina protiv Turaka i Tatara. Zauzima Buharu i Semerkand, koji kasnije postaju žarišta islamske kulture. Za namjesnika Afrike Velid određuje **Mūsā ibni Nusajra**.

U isto vrijeme upravitelj Tangera (Tandže) bio je **Tarik ibni Zijad**. Tada u prekomorskoj Španiji kordovski vojvoda diže ustanak protiv kralja **Filipa**. Vođu ustanka kralj je oslijepio. Da bi osvetio oca, vojvodin sin **Roderik** digne se protiv kralja i porazi ga. Kralj je poginuo a sinovi mu pobjegoše u Afriku i zatražiše pomoć od Nusajra, da pošalje

vojsku u Španiju i da je osvoje. Pošto je dobio odobrenje od halife, Nusajr odredi **Tarika** i dodijeli mu 12.000, a po **Hitiju** 7.000 konjanika. Kada je iskrcao vojsku kod današnjeg Gibraltara, Džebelu-Tarika, naredio je da se spale lađe, a vojsci je rekao: **"Neprijatelj je pred vama, a more za vama, pa odaberite koje hoćete."** U nadiranju kroz Španiju, iako s manjom vojskom, sukobio se s Roderikom. Roderikova vojska dala se u bjekstvo, a on se utopio u rijeci. Tarik se osvajanjem proslavio i to je izazvalo zavist i ljubomoru kod Nusajra te je naredio da Tarik obustavi dalje napredovanje, te je sām 712. godine došao s vojskom u Španiju, gdje je zauzeo prijestolnicu Toledo. Tako je Španija, Endelus, postala nova pokrajina velike islamske države. To je bio najveći uspjeh dinastije Emevija.

Nakon osvajanja Španije, islamska se država protezala u Africi do Atlantskog gorja, u Evropi do Pirineja, a u Aziji do Indije i Kine. S kraja na kraj države taj put je iznosio 200 konaka.

Period Velidove vladavine karakteriše: gradnja velikih i prekrasnih građevina, izgradnja infrastrukture, puteva, mostova, kanala, reguliranja rijeka i kanala za navodnjavaje, bolnica pa čak i bolnica za duševno oboljele, bolnica za zarazne bolesti. Bolesnici od neizlječive bolesti liječeni su o trošku države. Slijepcima je država određivala vodiče o svome trošku, a hromim i iznemoglim stavljani su na raspolaganje nosači. Djeca, budući hafizi, uživala su državnu stipendiju. Osnivani su imareti-javne kuhinje za sirotinju sa besplatnom hranom. Jetimi su smještani u sirotišta i država je o njima vodila brigu. Bila je to visoko humana i razvijena socijalna politika države. U službeni administrativni jezik, pored grčkog i perzijskog, Velid uvodi obavezno i arapski jezik. Uvodi u upotrebu i arapske brojke koje konačno prihvata i Evropa od 13. stoljeća a kasnije i cijeli svijet.

Velid, također otkupljuje sve privatne kuće oko Mesdžidi-Šerifa u Medini te ih ruši da bi se proširio harem. Naređuje da se popravi Ka'ba, a za stupove harema donesen je mramor čak iz Evrope. U Jerusalimu je dao popraviti Mesdžidi-Aksa, a u Damasku je započeo gradnju veličanstvene džamije, koja predstavlja četvrti veliki islamski mesdžid poslije Mekke, Medine i Jerusalima. U gradnju džamije utrošeno je 400 sanduka novca; postavljeno je 600 zlatnih lanaca koje će otkloniti tek **Omer ibn Abdi Aziz**. Gradnju džamije će dovršiti Velidov brat Sulejmān. Za Emevije se smatra da su bili nacionalisti jer su protežirali Arape na funkcijama.

30.7. SULEJMĀN ABDU-L-MELIKOV (OD 715. DO 717. N.E. ILI OD 96. DO 99. GODINE PO HIDŽRI)

U unutarnjoj politici, zbog toga što je bio hrabar, odvažan i pravedan, ovaj halifa ne slijedi ni oca Abdu-l-Melika ni brata Velida. Čim je stupio na dužnost, proglasio je opću amnestiju i pustio iz zatvora sve one koje je tamo smjestio okrutni Hadždžadž. Neke Hadždžadžove činovnike je protjerao. Vezira **Jezida ibni Muslima** kojeg je svojevremeno Hadždžadž imenovao, nije htio ni primiti: **"Neću ni da ga vidim"**, rekao je. Namjesnik Horosana, osvajač Buhare i Samerkanda, pobojavši se za sebe, otpoče tajno raditi protiv halife i tako u Horosanu dolazi do sukoba između Sulejmānovih i Kutejbinih pristalica. U

tim međusobnim borbama Kutejbe poginu. Na mjesto namjesnika Horosana dođe Temimija. Sulejmān smijeni **Abdu-l-Aziza**, namjesnika Magriba, koga je na to mjesto postavio Mūsā ibni Nusajr, na koga je Sulejmān bio ljut, jer je nakon osvojenja Španije došao u Siriju i Velidu prodao razne dragocjenosti iz Španije. Muhammedu sinu Jezidovom izdade nalog da zaplijeni sav imetak Mūsāa ibn Nusajra, a i imetak svih njegovih rođaka. Mūsāa protjera u Medinu gdje je umro 716. godine.

Kada je umjesto Temimije za namjesnika Horosana došao **Jezid ibni Muhelleb**, on poduzima vojni pohod protiv Taberistana i Džurdžana, Azerbejdžana, Gruzije i Ermenije, zemalja na jugu i jugoistoku od Kaspijskog mora koje je nakon žestokih borbi osvojio. Halifa Sulejmān šalje pod vodstvom svog brata **Mesleme** 120.000 vojnika da osvoje Carigrad. Dio puta išao je s vojskom i Sulejmān, pa se onda vratio, a bratu je naredio da se ne vraća dok ne osvoji Carigrad. Došavši pred grad, Mesleme pređe s vojskom Zlatni rog (Halič) i opsjedne ga. Grad se nije htio predati i dok su ga muslimani opsjedali, nastade zima. Muslimani podigoše vojne logore u obliku grada, davši im ime *El-Kahr* (pobjeda). Tu je danas čuvena Galata. Osvojena zemljišta muslimani su obradili i plodovima se opskrbili za zimu. Ponuđeno plaćanje džizje Mesleme je odbio riječima: **"Ne osvajam ga drukčije (grad) nego borbom."** Glavni komandant grada, bizantski car **Lav**, stupi u tajne pregovore s Meslemom i obeća mu predati grad pod uvjetom da njemu i rodbini garantira živote i predloži Meslemi: **"Mislim da bi najbolje bilo da povučeš vojsku ispred Carigrada pa kada se narod uvjeri da si obustavio opsadu, ja ću pripremiti grad za predaju i poručit ću ti, kada ćeš navaliti na grad i zauzeti ga."** Mesleme je na to pristao i bio je potpuno izigran jer je car pokupio sve, hranu i vojnu opremu. Mesleme iza toga navali svom silom na grad, ali mu nestade hrane: vojska je jela konjsko meso, korijenje iz žile od biljaka. Na nesreću, pojavi se i kolera. U ovoj teškoj situaciji stiže vijest o smrti halife Sulejmāna.

30.8. UMER SIN ABDU-L-AZÎZOV (OD 717. DO 720. GODINE N.E. ILI OD 99. DO 101. GODINE PO HIDŽRI)

Na prijesto hilafeta dolazi po oporuci svog prethodnika Sulejmāna. Ranije je bio namjesnik u pokrajini, Haremejn. Kao halifa prvo što je uradio na planu unutarnje politike naredio je da se u hutbama obustave napadi na h. Aliju i njegove potomke šo je još Muavija bio uveo. Naredio je da se uz sastavni dio hutbe na kraju uvode ajet: *Innallahe je'muru.*

U Umerovo vrijeme pojavio se još jedan pravac među muslimanima Medine, na čelu sa **Ševzebom el-Bustanijem**. Namjesnik Medine je o tome obavijesito halifu Umera, našto mu je Umer odgovorio: **"Pusti ga na miru sve dok stvarno ne počne napadati i narod silom nagoniti da slijedi njegov pravac. Ako bi, pak, počeo da smeta druge u njihovom vjerovanju i da nasilnim putem širi svoj pravac, onda mu to zapriječi silom oružja".**

Kao halifi u vođenju države uzor mu je bio h. Umer. Jedna zajednička komisija stručnjaka utvrdila je da Ševzeb nije bio u pravu, ali ga halifa nije dirao, iako je on nastavio sa svojom aktivnošću, nakon što je obećao da će prestati. Iza Umerove smrti, Ševzeb i njegove pristalice su pogubljeni. Čim je došao na čelo hilafeta, naredio je da se ispita porijeklo imovine svih članova dinastije Emevija.

Umer Abdu-l-Aziz je bio veoma skroman, pobožan i pravedan čovjek. Cijeli njegov život je potvrda toga. Kada je uvođen u dužnost i kada je ugledao dvorsku svitu, upitao je: "**Šta je to?**" Kad su mu objasnili, rekao je: "**To mi ništa ne treba. Dajte mi moga konja, a ostalo neka ide odakle je i došlo. Ja ništa nisam drugo nego čovjek kao i vi svi.**" Odatle je, jašući na konju, otišao do džamije. U džamiji se popeo na mimber i održao govor u kojem je, uz ostalo, rekao: "**Ja nisam sudac, nego izvršilac sudskih rješenja, a nisam ni zakonodavac, nego čuvar zakona. Ja sam čovjek kao i vi svi i moram se pokoravati zakonima. Nisam ni najbolji između vas, osim što primam najveći teret na svoj vrat.**"

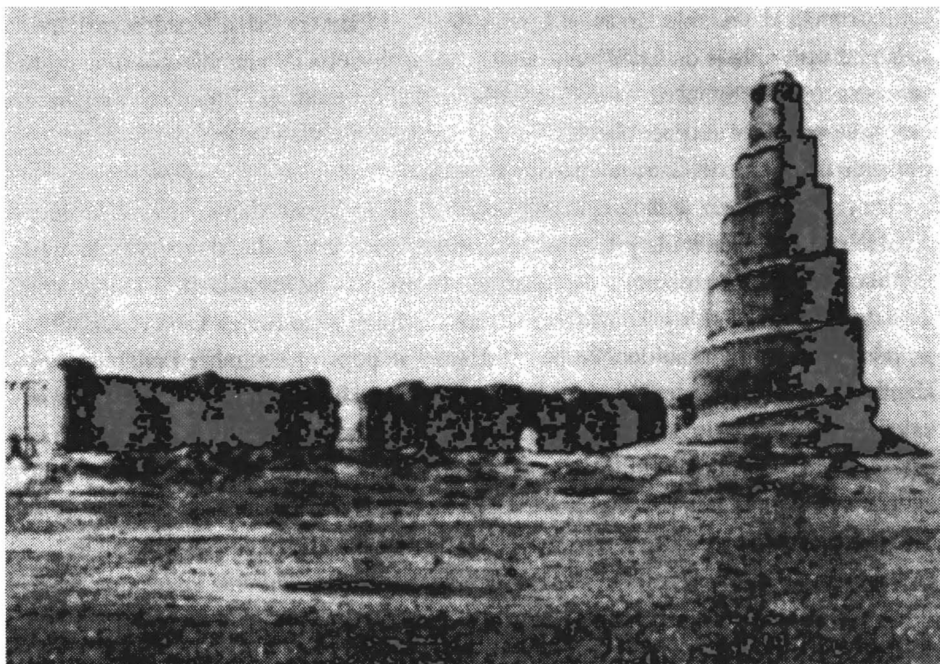
Na vanjskom planu, prvo što je naredio, bila je naredba Meslemi da obustavi opsadu Carigrada. Mnogi historičari tvrde da je Umer od Emevija otrovan jer su se bojali da nekoga drugoga ne predloži za halifu i zbog ispitivanja njihove imovine koju im je oduzeo. Zbog toga je bio od Emevija omrznut.

30.9. JEZID II, ABDU-L-MELIKOV (OD 720. DO 724. N.E. ILI OD 101. DO 105. GODINE PO HIDŽRI).

Na čelu hilafeta kao treći sin Abdu-l-Melika proveo je četiri godine i za to vrijeme nije učinio ništa što bi mu moglo služiti na ponos, ni na vanjskom ni na unutarnjem planu. Na vanjskom planu, namjesniku Španije **Šemmahu Kindiji**, halifa **Jezid** II izdaje naređenje da s vojskom pređe u Francusku, što ovaj i učini i opsjedne grad Tulon. Šemmah pade na bojnom polju, a komandu preuze **Abdurahman Gafikija**. On se majstorski povuče natrag i spasi vojsku od uništenja. Unutar zemlje **Jezid ibni Muhelleb ibni Rebia**, nakon bjekstva iz zatvora iz jedne od najuglednijih porodica, zbog optužbe da je kriv za ubistvo Kutejbino, diže ustanak. Halifa Jezid II šalje brata Meslemu s vojskom protiv Ibn Muhelleba i ovaj ga potuče i uništi mu cijelu porodicu. Ovakav okrutan i nemilosrdan postupak naišao je na osudu naroda. Jezid je bio sklon velikom uživanju. Silno se zaljubio u robinju **Hababu**. Nakon što se nesretnim slučajem udavila, Jezid je za njom umro nakon tri dana.

30.10. HIŠAM SIN ABDU-L-MALIKOV (OD 724. DO 743. ILI OD 105. DO 125. GODINE PO HIDŽRI)

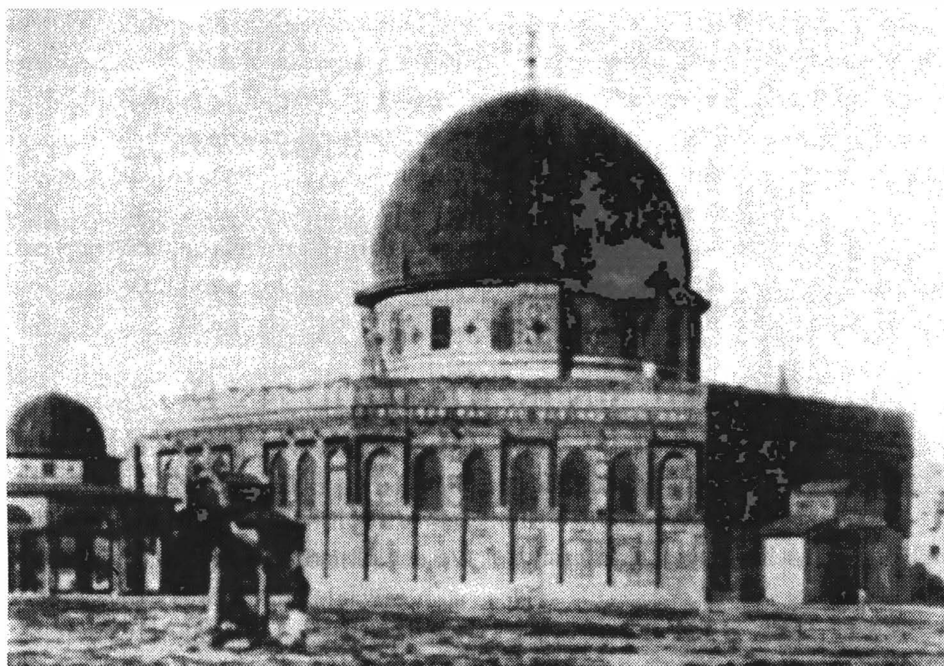
Na čelu hilafeta on je četvrti sin Abdu-l-Melika. Osnovne odlike Hišamovog hilafeta na vanjskom planu su: 1. Godine 725. španski emir **Jezid ibni Ambese** prodire u Francusku i osvaja grad Lion. Godine 735. Hišamov vojskovođa Sa'd potūče Turke i protjera ih iz Kurdistana i Azerbejdžana. **Hakani Turk** je dva puta bezuspješno pokušavao da osvoji Semerkand. Što svojevremeno Mūsā ibni Nusajr nije uspio, preuzima

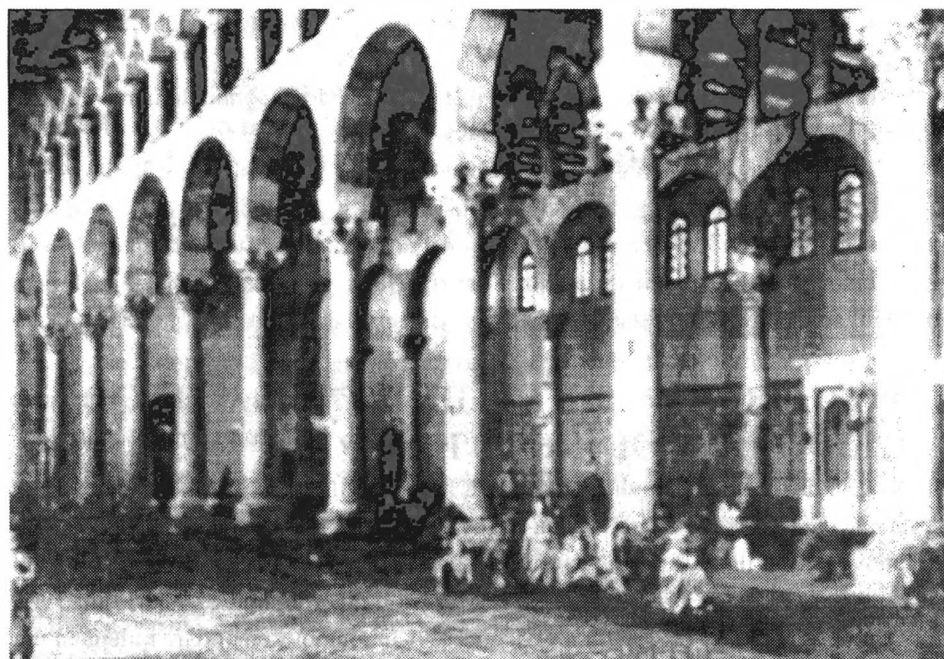
Velika Abbasijska džamija u Samarri podignuta od El-Mutevekkila
u 9. stoljeću

Zabranjen prostor sa sjeverozapadne strane s Aqsa džamijom u pozadini

Kupola na stijeni i kupola Veriga

Velika Emevijska džamija u Damasku podignuta od Velida I i Sulejmana u 8. stoljeću

Abdurrahman Gafikija. Godine 731. s dobro opremljenom vojskom Abdurrahman krenu na Francusku. Muslimani osvojiše i grad Bordo. Bojeći se daljih muslimanskih osvajanja Francuzi se obratiše svojim germanskim susjedima i oni im pružiše pomoć. Udružena evropska vojska kojom je komandovao **Karl Martel** razbi muslimansku vojsku kod Poatjea, godine 732. Godine 732. kod Belha Hakanijeva vojska je potučena i on je poginuo. 2. Za vrijeme Hišama, muslimani prodiru u Sudan. Uz Gafikiju su se u to vrijeme istakle i druge vojskovođe kao **Abdullah Entakija, Batal el-Gazi**. 3. Na unutarnjem planu, h. Husejnov unuk **Zejd ibni Zejn El-Abidin** proglasi se halifom i narod Kufe ga prizna. Hišam zarati protiv Zejda i on poginu u borbi. Hišam II je bio blag halifa.

30.11. VELID II, SIN JEZIDA II (OD 743. DO 745. N.E. ILI OD 125. DO 126. GODINE PO HIDŽRI)

Velid II je najslabiji emevijski halifa.

Bio je samovoljan i radio šta je htio. Nije poznavao riječ haram. Protiv njega se organizira pobuna koju vodi njegov amidžić **Jezid III** sin Velidov. Historičari navode da je bio ohol.

30.12. JEZID III, SIN VELIDOV (745. GODINE N.E. ILI OD 126. DO 127. GODINE PO HIDŽRI)

Osnovna karakteristika njegovog hilafeta su unutarnje pobune i neredi u zemlji. Zbog ubistva halife Velida II dolazi do ustanka u Himsu. Jezid III guši ovaj ustanak. Do drugog ustanka dolazi u Palestini koji je ugušen. Iz istih razloga dolazi do ustanka u Horosanu pod vođstvom **Mervan ibni Muhammeda**.

Jezid III, u znak kompromisa s njim i okončanja borbi, ponudi mu na upravu: Ermeniju, Mosul i Azerbejdžan i Mervan odusta od borbe.

U Iraku je, međutim, stanje bilo najopasnije. Tamošnji namjesnik **Jusūf ibni Amr** bio je veliki tiranin i progonio je tamošnji svijet. Jezid III ga smijeni i na njegovo mjesto postavi **Mensura ibni Džumhura**. Smijenjeni namjesnik odlazi u Damask i tamo rovari protiv halife. Strpan je u tamnicu u kojoj je ostao sve do dolaska na stolicu halife **Mervan ibni Muhammeda**. Ustanke dižu: alevije, haridžije i pristalice Abbasija.

30.13. IBRĀHIM, SIN VELIDOV (745.N.E. ILI OD 126. DO 127. GODINE PO HIDŽRI)

Na čelo hilafeta dolazi poslije brata Jezida III. Na unutarnjem planu, izdaje nalog da se smanje državni prihodi. Uspijeva da dogovorom riješi pitanje ustanka Sulejmāna sina Hišamovog. Jezid III dade dosta novca Sulejmānu i povrati mu imetak koji mu je Velid II bio zaplijenio. Protiv njega kao halife diže se **Mervan II ibn Muhammed**. Iako je imao više vojske od Muhammeda (120.000) a Mervan (80.000), Ibrāhīmov komandant **Sulejmān ibn Hišam** bio je poražen. Kada je uvidio situaciju, Ibrāhīm se odrekao halifske časti, otišao Mervanu, i priznao ga za halifu. Iza toga, Ibrāhīm je živio još tri godine.

30.14. POSLJEDNJI EMEVIJA MERVAN II, SIN MUHAMMEDOV (OD 745. DO 750. N.E. ILI OD 127. DO 132. GODINE PO HIDŽRI)

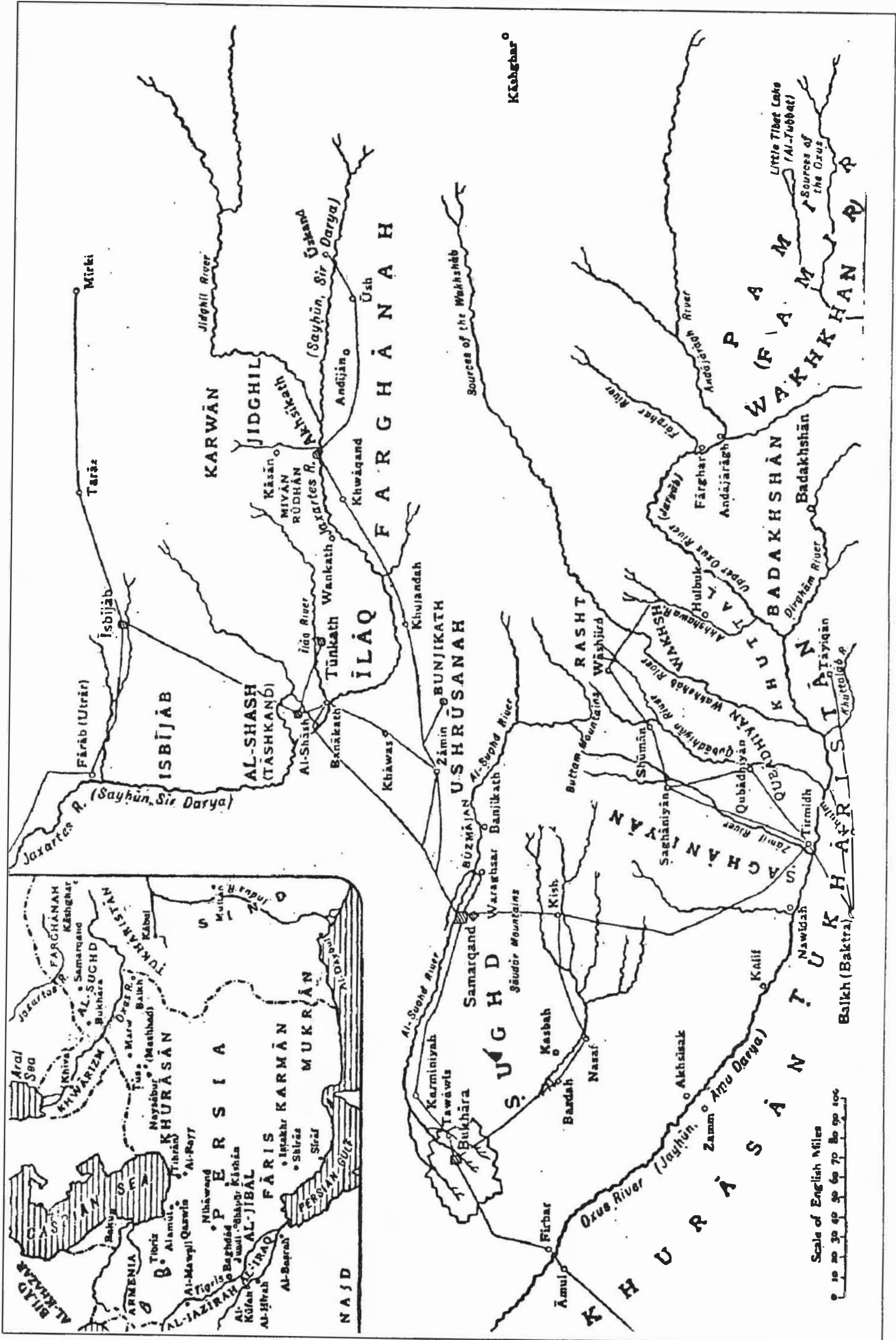
Nakon pobjede nad Ibrāhīmom Mervan II proglasi se halifom na svečanosti u Damasku. Iako je bio jedan od najsposobnijih emevija, nije mogao spasiti ni sebe ni dinastiju zbog stalnih razdora i sukoba koji su potresali zemlju. U njegovo vrijeme u zemlji su bez prestanka trajale borbe (haridžija, alevija i abbasija), i izbija ustanak u Himsu. Mervan odlazi s vojskom u Hims, guši ustanak i prinuđuje ih da ga priznaju za halifu. Iza toga javlja se ustanak u Palestini. I taj ustanak je ugušen i iznuđeno je priznanje halife.

Na ustanak se podiže Sulejmān ibn Hišam ali i on je poražen. U Iraku veliku pobunu dižu haridžije. Na čelu im se nalazi **Dehak ibni Kajs Eš-Šejbani**. Protiv haridžija Mervan II šalje vojsku pod komandom iračkog namjesnika **Abdullaha ibn Umera** koga haridžije pobijediše i zauzeše gradove Kufu i Mosul. Iza toga, sam Mervan II preuze vođenje ratnih operacija. U borbama poginu Dehak i mnoge haridžije a preostali se razbježaše iz Kufe. Alevija **Abdullah ibni Muavije** (ništa nema sa Muavijom), također se digao protiv Mervana II. Pristupio mu je veliki broj Alevija iz Kufe i drugih krajeva. Mervan II pobijedio je i alevije. Ibni Muavija pobježe u Horosan Abbasijama nadajući se zaštiti kod njih. Namjesnik Horasana, **Ebū Muslim-el-Horosani**, izda nalog za pogubljenje i ibn Muavije i čitave njegove pratnje. El-Horosani također podiže ustanak protiv halifa kojeg Mervan II, nakon šest prethodno uspješno ugušenih pobuna, nije uspio pobijediti jer je ubijen u Egiptu 750. godine. To je emevijski halifa u čije vrijeme su bile najveće pobune za vrijeme *Emevija*. Nakon pogibije Mervana, hilafet prelazi u ruke *Abbasija*, potomaka **Abbasa ibn Abdul-Mutaliba**. No, u Španiji je od 756. i dalje vladao maloljetni potomak ove dinastije **Abdurahmam I** čiji će nasljednici biti nosioci civiliziranog života tadašnje mračne Evrope.

30.15. ISLAMSKA CIVILIZACIJA I KULTURA U VRIJEME EMEVIJA

Emevijska dinastija, prva u svijetu islama, trajala je nepuno stoljeće, tačnije 90 godina. To nije bio autentični hilafet prve četvorice Hulefai'-Rašidīna, već kombinacija između ustavne nasljedne monarhije i hilafeta.

Poslije Medine i Kufe Emevije cijelo vrijeme vladaju iz treće prijestolnice Damaska - Šama ili Dimiška. Osnovna njihova zasluga, pored svih slabosti i objektivnih kritika, leži u činjenici šo su teritorij islamske države proširili u Africi na cijelu Sjevernu Afriku, na jugu prema Sudanu, u Evropi na Pirinejskom poluotoku, na Istoku u Iranu, Turkestanu i Sjevernom dijelu Indije. Granice islamske države u njihovo vrijeme bile su na obalama Atlanskog okeana, a na Istoku na rijeci Indu. Za svega 90 godina muslimani su formirali jednu od najvećih do tada država. Za vrijeme Emevija država je bila podijejena na šest autonomnih pokrajina: 1. Sirija s Palestinom, Istočnim Jordanom, Damaskom, Himsom i

Mirki
Taráz
Isbijáb
Fáráb (Utrár)
ISBĪJĀB
KARWĀN
JIDGHIL
Jidghil River
FARGHĀNAH
Ūzkand
Ūsh
Andijān
Akhsīkath
Kāsān
MIYĀN RŪDHĀN
Khwāqand
Jaxartes R.
(Sayhūn, Sir Darya)
Wankath
Khujandah
ĪLĀQ
Īlāq River
Tūnkath
AL-SHASH (TASHKAND)
Al-Shāsh
Banākath
Khawas
Zāmin
BUNJIKATH
USHRŪSANAH
Al-Sughd River
Būzmājan
Banjikath
Samarqand
Waraghsar
Sāwdār Mountains
SUGHD
Kish
Kasbah
Nasaf
Bazdah
Karmīniyah
Tawāwīs
Bukhārā
Firbar
Āmul
Oxus River (Jayhūn, Amu Darya)
Zamm
Akhsīsak
Kālif
Nawīdah
Balkh (Baktra)
Tirmidh
KHURĀSĀN
TUKHĀRISTĀN
Sources of the Wakhshāb
RASHT
Wāshjird
Buttam Mountains
Shūmān
Saghāniyān
AGHĀNIYĀN
QUBĀDHIYĀN
Qubādhiyān
Wakhshāb River
WAKHSH
Hulbuk
KHUTTAL
BADAKHSHĀN
Badakhshān
Fārghar
Andājārāgh
Andājārāgh River
Fārghar River
Dirghām River
Tāyiqān
WAKHKHĀN
PAMIR (FAMIR)
Little Tibet Lake (Al-Tubbat)
Sources of the Oxus
Kāshghar
Scale of English Miles
Aral Sea
CASPIAN SEA
PERSIA
KHURĀSĀN
KHWĀRIZM
FARGHĀNAH
AL-SUGHD
TUKHĀRISTĀN
Kābul
SIND
Multān
MUKRĀN
KARMĀN
FĀRIS
AL-JIBĀL
AL-'IRĀQ
AL-JAZĪRAH
ARMENIA
PERSIAN GULF
NAJD
Baghdād
Al-Basrah
Al-Kūfah
Shīrāz
Istakhr
Nīshābūr
Tūs
Marw
Balkh
Bukhārā
Samarqand
Tabrīz
Al-Rayy

Kinisrinom; 2. Irak s glavnim gradovima Basrom i Kufom i pokrajinom Horosanom. Bagdad tada još nije ni postojao. Pokrajina Horosan bila je katkada u sastavu Iraka, a ponekad i samostalna; 3. Džezira sa Ermenijom, Mosulom i Azerbejdžanom; 4. Egipat sa Sjevernom Afrikom, a nekada bez nje; 5. Hidžaz s glavnim gradom Medinom i gradovima Mekkom i Taifom, te ponekad Jemenom jer je Jemen znao biti i samostalan; 6. Španija s Portugalom u početku je bila u sastavu Sjeverne Afrike, a ponekad i samostalna pokrajina. U vrijeme Emevija država je brojala 50 miliona stanovnika i bila je jedna od najmoćnijih država svijeta. Kako bi rekao Napoleon, muslimani su za pola vijeka osvojili, mi bi kazali, oslobodili pola do tada poznatog svijeta.

TRGOVINA

Trgovinska razmjena Emevijske islamske države obuhvatala je široka područja i mnoge zemlje: Kinu, Indiju, Moluške otoke, obalu istočne Afrike i zapadnu Evropu.

FINANCIJSKE I DRUGE REFORME U DRŽAVI EMEVIJA

Među značajnim reformama Emevija jest uvođenje arapskog jezika u službene knjige i upotrebu, umjesto grčkog i pahlavi (perzijskog), u kovanju novog arapskog novca, umjesto perzijsko-rimskog i himjaritskih novčanica na kojima je bila utisnuta antička sova. Abdu-l-Melik je kovao u Damasku godine 695. prve zlatne dinare i srebrene dirheme, koji su bili čisto arapski novac. Hadždžadž u Kufi 696. godine kuje srebreni novac. Pored arabizacije uprave i financijske administracije, Emevije (Abdu-l-Melik) uvode redovnu poštansku službu i komunikaciju između Damaska i glavnih gradova u provincijama. Što se tiče financija i njihovog izvora, muslimani su davali samo zekjat i haradž - porez na zemlju, a nemuslimani, s obzirom na to da nisu služili vojsku, plaćali su džizju - ekvivalent za neslužénje vojske i porez na zemlju, a zekjat nisu bili obavezni davati. Državna administracija bila je sređena. Postojali su rani registri (državnih prihoda, popisi vojnika, dekreta, rješenja halifa i matične knjige). Arabizaciju društva Emevije vrše, kroz uvođenje arapskog jezika i islamsko-arapskih običaja.

Na planu agrikulture treba navesti veliki broj iskopanih kanala i obnovu velikog kanala između Tigrisa i Eufrata, kao i isušivanje i obradu neobrađenog zemljišta. Na planu slova mnogo je doprinio Hadždžadž u razvoju dijakritičkih znakova u arapskoj ortografiji, da bi se lakše uočila razlika između slično napisanih slova, posebno među nearapima muslimanima.

POLITIČKE I PRAVNE PRILIKE U DOBA EMEVIJA

Postojala su tri posebna državna službenika, koja su po pravilu, obavljala trostruku vladinu funkciju: političku, administrativnu- (ubiranje poreza) i vjerske poslove.

Državni prihodi su skupljani i dolazili iz istih izvora kao i u periodu prve četverice halifa, ali sada i od nemuslimanskih naroda. Provincije su podmirivale sve troškove lokalne

administracije, državnih anuiteta, vojničkih plata i različitih drugih službi iz mjesnog dohotka i samo je ostatak viškova odlazio u centralnu halifinu blagajnu.

Pravosuđe je imalo samo posla sa muslimanima, jer su svi nemuslimani potpadali pod autonomiju svojih vjerskih poglavara i suđeno im je po njihovom vjerozakonu. Sudaca je bilo samo u velikim gradovima.

Namjesnici i perfekti obavljali su funkciju sudija i sudova u provincijama jer vlast još nije bila srogo izdiferencirana na ona tri osnovna nivoa: zakonodavnu, sudsku i izvršnu. Kadije su uglavnom bili fakihi - sudije i oni su upravljali vakufskom imovinom.

Muavija prvi ustanovljuje protokol matične knjige, državni arhiv i poštansku službu.

VOJNA ORGANIZACIJA

Obavezno i redovno služenje vojske kod Emevija uvode Hadždžadž i Abdu-l-Melik. Organizacija vojske, po vanjskom izgledu, a ne po svrsi i namjeni, bila je slična bizantiskoj. Podijeljena je u pet skupina: *centar, dva krila, prethodnicu* i *zaštitnicu.* Formacija joj je oduvijek bila u redovima. Emevijska vojska imala je i tadašnju tešku *artiljeriju, lahku* i *brzu konjicu.* U vojsci, stacioniranoj u Damasku, uglavnom su bili Sirijci i sirijizirani Arapi. Basra i Kufa bila su glavna mjesta za regrutiranje vojnika iz svih istočnih provincija.

U periodu Emevija vojska se popela na 120.000.

Emevije su ustanovile mornaricu i brodogradilište u Tunisu.

ARHITEKTURA

U oblasti arhitekture postignuta su značajna ostvarenja od kojih su neka do danas sačuvana. U Palestini su Emevije (**Sulejmān**) podigle grad Ramlu. Tu Sulejmān podiže džamiju, koja iza Emevijske i Jerusalimske džamije postaje treća u tadašnjoj Siriji. Abdu-l-Melik u Jerusalimu podiže *Mesdžidu-l-Aksa* i *Kubetu Sahra.* To je cijeli jedan kompleks zgrada. Najviše se objekata ipak sagradilo za vrijeme Abdu-l-Melika i Velida. *Haremi-šerifima* u Mekki i *Mesdžidu-Nebevi* u Medini, Emevije su popravili i proširili hareme. U njihovo vrijeme u Siriji se podiže veliki broj škola i džamija, darivaju se ljudima ustanove - vakufi za hrome, slijepe, liječenje od gubavca, bolnice za hronične bolesnike, zarazne bolesti i neuropsihijatrije kao prve bolnice te vrste u svijetu. Velidov najveći objekat je velika *Emevijska džamija* u Damasku, na mjestu gdje je prije bila *crkva Ivana Krstitelja (Jahjāa)* a još prije toga Rimski hram u centru grada.

ŽIVOT NA DVORU

Osnovna odlika života na dvoru jeste da se neke halife ugledaju na bizantijske careve. Uživanje, raskoš, slatki život, dvorske pjevačice, pijanke Jezida I, uživanja Jezida II i sve vrste dostupnih harama Velida II su utemeljeni ralozi zbog kojih su muslimani kritizirali vlast ovih vladara. Na dvorskom životu prakticirao se: lov, konjske trke, borba pijetlova, pa čak i kockanje. Haremski sistem sa pratnjom *evnuha* uveden je pri kraju, tek za vrijeme Velida II. Prvi evnuhi bili su uglavnom crnci.

Cijelo vrijeme prijestolnica Emevija bio je Damask. U Damasku, Himsu, Halepu i drugim gradovima strogo su bile odvojene četvrti sa plemenskim ili vjersim zajednicama. Unutar avlije na sredini bilo je korito za vodu. Zasluga je Emevija što su podigle vodovod u Damasku, koji nije imao premca na Orijentu. Tu je i kanal *Nehr-Jezid* i kanal *Baradi*.

DRUŠTVO - SASTAV I STRUKTURA

Liban je poslije dolaska muslimana, unutar vjerskih sloboda i prava, bez obzira na muslimansku vlast, ostao hrišćanski a jezički sirijski. U drugu kategoriju ili skupinu spadali su svi oni **muslimani iz bilo kojeg naroda koji su prelazili na islam**. U periodu Emevija društvo je podijeljeno u četiri kategorije: Prvu skupinu sačinjavali su **muslimani - Arapi**. Tokom vremena broj nearapa muslimana bio je veći nego Arapa muslimana. Treća skupina bile su **zimijje ili pripadnici svih priznatih religija** - nemuslimana unutar islamske države: **kršćani, Židovi, Sabijci, Nestorijanci, Jakobiti** i **Mandejci**. Izuzev plaćanja poreza za neslužen je vojske-džizije, kitabije su u svemu uživale ravnopravnost i puna ljudska prava i slobode. Što je najvažnije, bili su priznati njihovi životi, imovina i časti od islama i muslimana. U stvarima građanskog, krivičnog i sudskog postupka suđeno im je po njihovim, a ne po islamskim zakonima. Pa ipak, Kopti i drugi nemuslimani dizali su se protiv islamske države. Halifa **Ummer ibn-Abdul Aziz**, zbog antidržavne djelatnosti uveo je neke restrikcije za kršćane i Židove. Četvrta skupina na najnižem stupnju društvene ljestvice stajali su **robovi**.

Islam nije silom dokidao ropstvo, ali ga je na svaki dostupni i nenasilni način dokidao. Musliman nije mogao muslimana u roba pretvoriti, bez obzira na eventualne dugove. Robovi su bili najčešće nemuslimani kao ratni zarobljenici. Između vlasnika i robinje bio je *dozvoljen konkubinat* ali ne i *brak*, s tim da je otac morao priznati očinstvo i izdržavati dijete. Iz takve zajednice djeca su pripadala ocu, a ne majci. Islam je na oslobođenje robova uvijek gledao kao na moralno i dobro djelo.

ZNAMENITA MJESTA I LIČNOSTI

Medinu je prva muslimanska zajednica učinila pobožnim zborištem i to je privlačilo pobožnu ulemu u Medinu. Tako je Medina postala prvo središte hadiske, tefsirske i fikhske znanosti (**Enes ibn Malik, Abdulah ibn Umer** i **Abdullah ibn Abbas**). Mekka i Medina su se brzo proširivale i imale su veći broj imućnih ljudi sa većim kućama.

Pored Mekke i Medine, Basra i Kufa su se, također, brzo razvijale i proširivale. Kufu i Basru je podigao halifa hazreti Umer. Kufa se nalazi blizu ruševina Starog Babilona. Tako su se ova dva grada veoma brzo razvila u dva velika i moćna centra. Basra je 670. godine imala 300.000 stanovnika i blizu 120.000 kanala. U tim gradovima udareni su temelji gramatike arapskog jezika.

Osnivač arapske gramatike **Ed Dueli** živio je u Basri. Kao osnova za utemeljenje gramatike poslužila mu je izreka H. Alije: *Jezik se dijeli na imenicu, glagol i česticu.* Tu je i **Sibevejh** - Persijanac koji se, također, bavi pitanjem arapskog jezika i gramatike. Proučavanje Kur'ana i Tradicije poslužili su kao osnove za nastanak *I'lmu-l-Kelama* i *Fikha*.

Carstvo
KALIFA oko 750 god.

English Miles 0 200 400 600

Conquests under Muhammad and first Caliph, 622-634
" " the second and third Caliphs, 634-656
" " the Umayyads to al-Walid I, 661-715
" " Sulaymān, 715-717, and his successors to 750

Od uleme iz tog perioda značajno je spomenuti **Hasana El-Basriju**, koji je umro 728. godine.

Od filozofa iz ovog perioda treba navesti **Vasit-ibn Attu**, osnivača Mutezilija. On se odvojio od škole i učenja **Hasana El-Barija**.

Što se tiče grčke nauke, tradicije i filozofije posebno, one među muslimane dolaze preko **Ivana** iz Damaska zvanog **Zlatojezični** ili **Zlatousti**. On je znao arapski, aramejski i grčki. Ivan se družio sa Muavijinim sinom Jezidom I i po nekima izvršio je utjecaj na njegov negativni karakter. Piše knjige o opravdanju kršćanstva i diskutira sa muslimanima. Utjecao je na kasnije učenje Kaderija. Bio je himnolog, teolog, pravnik, pisac polemika i kodifikator bizantijske umjetnosti.

ARABIZACIJA DRUŠTVA

Što se tiče društvenog života među muslimanima, čim su Perzijanci, Sirijci, Kopti, Berberi i ostali prigrlili islam i počeli s Arapima sklapati brakove, srušio se zid izolacionizma između Arapa i drugih muslimana nearapa. Sada se izjašnjavao Arapom svako onaj ko je bio musliman, govorio i pisao arapskim jezikom bez obzira na etničko i rasno porijeklo.

Ovo je jedna od najznačajnijih činjenica u historiji islamske civilizacije zato šo su u knjige napisane arapskim jezikom svoja znanja, mudrost i iskustvo unosili ljudi koji su sami bili Perzijanci, Sirijci, Egipćani ili Arapi pa čak i hrišćani i Židovi. Samo zahvaljujući tome, Mekka i Medina bile su i ostale vjerska i moralnoetička sjedišta, Damask političko, a Kufa i Basra dva grada blizanca razvila su se u kulturna središta u tadašnjem islamskom svijetu.

SEKTE U VRIJEME EMEVIJA

1. HARIDŽIJE nisu samo najranija u početku fiolozofska škola u islamu već i prva politička sekta. Oni su istovremeno opasni hazreti Alijini protivnici, Muavijini i Amr ibn Asovi neprijatelji. Protiv h. Alije su bili zato što je pristao na bilo kakve pregovore sa Muavijom o vlasti, a neprijatelji Muavije i Amr Ibn Asa bili su zato što su smatrali da oni hoće vlast na nelegalan, neligitiman i neregularan, dakle, neislamski način. Njihova je tvrdnja da presuda pripada samo Bogu a vlast je već dosuđena Aliji, pa on nema o njoj ni s kim pravo pregovarati.

Oni su bili ogorčeni neprijatelji svih vrsta privilegija. Nastojali su da sačuvaju prvobitne demokratske principe i jednostavni način života, po kome vjera (akida), osvjedočenje jezikom (šehada) i djela (amel) moraju biti saglasni i ići zajedno. Bez obzira na njihove namjere, njihove pobune su prouzrokovale rijeke krvi. Oni su bili protiv svakog kulta ličnosti i nejednostavnog načina života.

2. MURDŽIJE su srednja linija između Haridžija i Šiija. Za njih je dovoljna činjenica to što su Emevije po imenu muslimani. Oni nisu osuđivali i iz vjere izopćavali vjernike koji grijehe čine. U svome učenju pokušavali su da budu most između dvije nepomirljive obale Šiija i Haridžija. Oni su bili lojalni državi.

3. ŠIIJE su jedna od dviju vjersko-političkih sekti nastalih u ranom periodu islama zbog pitanja hilafeta. Oni odbijaju definitivno postojeći oblik hilafeta za vrijeme emevijske vladavine, mada ni prvu trojicu Hulefai'-Rašidīna (Ebū Bekra, Umera i Usmana) ne smatraju legitimnim. Tada u njihovom učenju nastaje kategorija *Imāmeta* kao vjerska i krvno-srodnička funkcija. Tako hilafet, po njima, legitimno bi trebao od poslanika da ide preko h. Alije, njegovih sinova, unuka i praunuka, dakle, vjerska zajednica nema prava Šurom birati halifu već se on nasljeđuje biološkom ili krvno-srodničkom linijom.

4. ALEVIJE su također jedna od vjersko-političkih sekti, unutar Šiija, koje su stalno zadavale glavobolje Emevijama.

UNUTARNJI ŽIVOT U DRŽAVI

U to doba je razvijeno govorništvo i politička kratka i jasna korespondencija. Pjesništvo u periodu Emevija se razvija, a najpoznatija je *ljubavna poema* između *Lejle i Medžnuna*. Od prikupljača hadisa iz ovog perioda mora se navesti **Abdullah Ibn Mesud** koji je zabilježio 848 predaja. On je živo u Kufi. Historiografija se direktno razvila iz Poslanikove sire.

Što se tiče odgoja, roditelji su djecu, unutar edukacije, nastojali podučiti čitati i pisati na maternjem jeziku i podučiti ih da se služe lukom i strijelom. U moralne odlike su se ubrajale: srčanost, izdržljivost, sabur, darežljivost, ljudstvo, velikodušnost, gostoljubivost, ispunjenje obećanja i pažnja prema ženama. Poslije Abdu-l-Melika angažira se učitelj (*mueddib*) na dvoru, obično hrišćanin. U džamijama se davala nauka iz: *Kur'ana, Sire, Hadisa, Fikha* i *Ahlaka.*

Medicina se uglavnom u početku služila grčkim i perzijskim izvorima. To ne znači da sāmi muslimani, posebno kroz gradnju bolnica, nisu dali veliki doprinos medicini. Naprotiv, mnoge vrste bolesti, liječenja i hirurških zahvata su u medicinsku nauku (znanost) uveli upravo islamski ljekari.

PRVE DŽAMIJE

Prve džamije u provincijama podignute su još za vrijeme h. Umera u Basri 637. ili 638., zatim u Kufi 638. ili 639. i Fustatu u Kairu, *Amrova džamija.* Ove džamije su uglavnom bile od ilovače i ćerpiča, pokrivene trskom. Emevije za vrijeme Muāvije podižu prvu džamiju u provincijama u Kajrevanu, u Tunisu, između 670. i 675. godine.

Postavljanje mihraba i munare uz džamiju prvo su učinile Emevije za vrijeme Velida ili Umera ibn-Abdul Aziza. Od Emevijskih rezidencija uz samu džamiju nije preostalo ništa. Većina tih halifa, izuzev Muavije i Abdu-l-Melika, imali su dvorce na selu.

Razvoju muzike doprinijeli su: *Tedžvid* - pravilno učenje Kur'ana, *karavanska pjesma - huda, kaside, ilahije* i *telbije.* Od muzičkih instrumenata bili su poznati: *tamburin, frula, svirala od trske* i *kožnata lutnja.*

Skoro cijelo vrijeme emevijske vladavine bilo je ispunjeno ratovima, često i ratovima unutar državnih granica. Neke stvari muslimani nisu nikada mogli zaboraviti jednom broju emevijskih halifa. Pored svih tih teškoća i iskušenja građeni su putovi, vodovodi,

prekrasne građevine, čitavi gradovi, bolnice i musafirhane, znači, kompletna infrastruktura. Vođena je i velika humana i socijalna politika na zbrinjavanju i pomaganju slijepih i invalida. Pored proširenja granica islamske države, nepobitna je zasluga Emevija što su cijelo vrijeme sačuvali jedinstvo države i ummeta islama.

TREĆI DIO

31
ABBASIJSKA DRŽAVA I HILAFET (750.-1258.)

31.1. HILAFET (750.-1517.)

Abbasijje su, poslije **Emevijja**, druga dinastija u povijesti islama. Po dužini trajanja (750.-1517.) sa trogodišnjim prekidom od 1258. do 1261. godine i po kulturno-civilizacijskim ostvarenjima, oni su prva i najznačajnija dinastija u povijesti islama koja je držala Hilafet i davala halife 764 godine. Sjedišta i glavni gradovi Hilafeta u tom, skoro osmostoljetnom razdoblju, bili su **Enbara** ili **Hašimijja** (750.-762.) - sjedište jednog halife, **Bagdad** (762.-836. i 892.-1258.) sjedište 36 halifa, **Samarra** (836.-892.), sjedište 8 halifa, i **Kairo** (1261.-1517.) sjedište 17 halifa. Najvažnija kulturno-civilizacijska ostvarenja u doba **Abbasijja** su kosmopolitizacija islamske države i društva kroz slobode ljudi i ravnopravnost naroda i konfesija. Tu je i univerzalna kulturna sinteza, kroz prijevode djela sa indijskog, perzijskog, grčkog i hebrejskog jezika koja su prevedena na arapski jezik, te prožeta i oplemenjena islamskom kulturom i civilizacijom. **Zahvaljujući tome, ostvarena je, u koegzistenciji, akulturacija i kulturno sažimanje jedinstva u razlikama i razlika u jedinstvu,** što je omogućilo i povezalo duhovno-kulturno sjedište kod čovječanstva najstarijeg, starijeg i novog doba. To je imalo za neposrednu posljedicu razvoj egzaktnih znanosti i teorijskih disciplina, dva ključna temelja modernog svijeta. Sa stajališta islamske povijesti, poseban značaj Abbasijja jeste u činjenici što su oni najduže držali hilafet i davali halife, što u njihova doba nastaju i razvijaju se skoro sve discipline islamske znanosti, kao i teorijske discipline i što se u njihovo vrijeme, po prvi puta, Emevijje u Španiji, a kasnije mnoge druge dinastije, izdvajaju iz jedinstvene zajednice muslimana *Umme* ili *Hilafeta.* Ne samo to, Abbasijje će za vrijeme *Haruna El-Vasika* u 9. stoljeću dopustiti i secesiju od Hilafeta kao legitiman čin. Jedno je nasilnim putem izdvojiti se iz jedinstvene zajednice muslimana-Hilafeta, a učiniti tu secesiju legitimnom i legalnom sasvim je vrijednost drugog hilafeta. U periodu od 764 godine dinastija Abbasijja je prošla kroz šest osnovnih razdoblja.

U prvom razdoblju, od polovine 8. do polovine 9. stoljeća, držali su i vlast - *mulk* i *hilafet* - vjersku zajednicu.

U drugom razdoblju, od polovine 9. do polovine 10. stoljeća, držali su hilafet i nešto vlasti. Veliki dio vlasti tada su imali *Turci Memluci.*

U trećem razdoblju, od polovine 10. do polovine 11. stoljeća, držali su okrnjeni hilafet i simboličan dio vlasti. U to su vrijeme veliki dio vlasti imali **Buvejhijje** - perzijska dinastija čiji su vladari svoja imena spominjali i u *hutbama.*

U četvrtom razdoblju, od polovine 11. do kraja 12. stoljeća, Abbasijje su držali okrnjen Hilafet i nešto više vlasti. Veliki dio vlasti i moći tada su imali *Turci Seldžuci* koji su bili lojalni halifi. U petom razdoblju koje traje od početka 13. stoljeća do rušenja **Bagdada** sjedišta Hilafeta, 1258. godine, je stanje agonije i tatarsko-mongolskih rušenja i razaranja u kojima će biti ubijen i posljednji halifa u Bagdadu, *El-Mustasim.* U šestom razdoblju Abbasijskog Hilafeta, koje traje *256 godina i u kome je Kairo* od 1261.-1517., Abbasijje su bili samo simbolički halife, a svu stvarnu vlast su imali *Turci Memluci* i *Turci Čerkezi*. Godine 1517. *Turci Osmani* su, kao treća kozmopolitska i posljednja dinastija, preuzeli od Abbasijja Hilafet i njime upravljali do njegovog ukinuća 1924. godine. Među velika kulturno-civilizacijska ostvarenja Abbasijja, pored ostalih spada izgradnja **Bagdada** i nastanak ***Hiljadu i jedne noći***, najveće usmene književne tvorine u povijesti svijeta. Za 764 godine vladavine Abbasijja izmijenilo se ukupno 54 abbasijske halife. To su:

1. **Ebu Abbas Es-Sefah**	750.-754.
2. **Ebu Džafer El-Mensur**	754.-775.
3. **Muahmmed El-Mehdi**	775.-785.
4. **Musa El-Hadi**	785.-786.
5. **Harrunur-Rešid**	786.-808.
6. **Muhammed El-Emin**	808.-813.
7. **Abdullah El-Me'mun**	813.-833.
8. **El-Mu'tesam Billah**	833.-842.
9. **Harun El-Vasik Billah**	842.-847.
10. **Džafer El-Mutevekkil**	847.-861.
11. **El-Muntesir**	861.-
12. **El-Musta'in**	861.-865.
13. **El-Mu'tez**	865.-868.
14. **El-Muhtedi**	868.-870.
15. **El-Mu'temid**	870.-892.
16. **El-Mu'tedid**	892.-902.
17. **El-Muktefi**	902.-908.
18. **El-Muktedir**	908.-932.
19. **El-Kahir**	932.-934.
20. **Er-Radî**	934.-940.
21. **El-Muttekî**	940.-944.
22. **El-Mustekfi**	944.-946.
23. **El-Mutî**	946.-974.
24. **Et-Taî**	974.-991.
25. **El-Kadir**	991.-1031.
26. **El-Kaim**	1031.-1075.
27. **El-Muktedî**	1075.-1094.

28. El-Mustanzir	1094.-1118.
29. El-Musteršid	1118.-1135.
30. Er-Rašid	1135.-1136.
31. El-Muktefi	1136.-1160.
32. El-Mustendžid	1160.-1170.
33. El-Mustedi	1170.-1180.
34. En-Nasir	1180.-1225.
35. Ez-Zahir	1225.-1226.
36. El-Mustansir	1226.-1242.
37. El-Musta'sim	1242.-1258.

Kairske halife:

38. El-Mustansir Ebul-Kasim	1261.-1262.
39. El-Hatim Ebul- Abbas Ahmed	1262.-1302.
40. Ebu Rebi, El-Mustekfi Sulejman	1302.-1339.
41. El-Vasik Ibrahim Ibn Muhammed Ibn Hakim	1339.-1341.
42. Ebul-Abbas El-Hakim Ahmed	1341.-1352.
43. Ebul-Feth El-Mu'tedid Ebul Bekr	1352.-1362.
44. El-Mutevekkil Alellah	1362.-1383. i 1389.-1406.
45. El-Vasik Umer Ibn Ibrahim	1383.-1386.
46. Ebu Jahja El-Mu'tasim Zekerijja Ibn Ibrahim	1386.-1389.
47. Ebul Fadl El-Musta'in Abbas	1405.-1413.
48. Ebul Fetha El-Mu'tedid Davud	1413.-1441.
49. El-Mustekfi Ahmed	1441.-1451.
50. Ebul Beka El-Kaim Hamza	1451.-1455.
51. Ebul-Mehasin El-Mustendžid Jusuf	1455.-1479.
52. Hamza Abdullah Aziz Ibn Jakub	1479.-1498.
53. El-Mustemsik Jakub	1498.-1517.
54. El-Mutevekkil III	1517.

31.2. PORIJEKLO ABBASIJJA

Rodočelnik Abbasijja je *Abbas, sin Abdul-Mutalibov, unuk Hašimov, amidža Muhammeda a.s.*, rođen 567., dakle tri godine prije Resula, a na Ahiret preselio u 88. godini života za vrijeme h. Usmana. Iza sebe je ostavio mnogo potomaka. Najpoznatiji mu je sin *Abdullah* za koga je Resul učio dovu *Allahumme allimhuta'vile* (Bože, pouči ga znanju tumačenja). *Ta dova je primljena, pa je Abdullah prozvan sultanul-mufessirin.* Poznavao je i osnove islama i šerijatsko pravo. Hazreti Omer ga postavlja za namjesnika Basre, to kasnije potvrđuje i h. Osman koji se, kao namjesnik, borio u svim ratovima. Poslije pogibije h. Alije, napušta Basru i povlači se u miran život, prvo u Mekku, a zatim u Taif. Muavija ga

je cijenio i lijepo je s njim postupao. Abdullah Ibn Abbas je umro 688. godine za vrijeme vladavine Abdul-Melika. Sva su mu braća pomrla u mladosti, a on je iza sebe ostavio više sinova. Najmladji sin mu je Ali, rođen 661., iste večeri kada je ubijen h. Alija. Ali Ibn Abdullah je bio izuzetno lijep i visok. Emevijje su mu darovali jedno selo blizu Damaska, gdje se on naselio i živio do svoje smrti 735. godine. Ali iza sebe ostavlja 12 sinova i 11 kćeri, od kojih su šest umrli ne ostavivši potomstvo iza sebe. Šesterica sinova su ostavili veliko potomstvo i od njih nastaje brojna ***dinastija Abbasijja***.

Bejtul-hilafet tj. *dinastija halifa Abbasijja potiče od najstarijeg Alijinog sina Muhammeda.* **Muhammed Ibn Ali Ibn Abdullah Ibn Abbas Ibn Abdul-Mutalib Ibn Hašim** otac je Ibrahimov, Ebul-Abbasov (Es-Sefah) i El-Mensurov. *Dvojica posljednjih, Ebul-Abbas i El-Mensur, su utemeljitelji abbasijske države.*

Muhammed Ibn Ali je još za života oca Alije radio na preuzimanju hilafeta od ***Emevijja***. Njegov otac je bio pobožan, pravedan, pametan, plemenit i darežljiv čovjek i o tome nije ništa znao. Muhammedov sin Ibrahim također je radio na rušenju Emevijja, ali ga je Mervan II uhvatio i *strpao* u tamnicu, gdje je i umro. Po oporuci Ibrahimovoj, njegov brat Abdullah El-Mensur preseli porodicu iz Sirije u Kufu, gdje su nastavili živjeti krijući se. Nakon dugih unutarnjih borbi, ***Ebu-Muslim Horosanli*** porazi sve protivnike i za halifu proglasi Ebul-Abbasa koji se tada nalazio skriven u Kufi. Vijest o proglašenju Ebul-Abbasa za halifu, posljednji emevijski halifa na Istoku, Mervan II, čuo je u Horosanu. On s vojskom od 120.000 krenu protiv Abbasijja uputivši se prema rijeci Zab. Udružene abbasijske snage potpuno poraziše Mervanovu vojsku. Halifa Mervan II bježi u Mosul, odatle u Hims, pa u Damask, Palestinu i Egipat. U stopu ga prati abbasijska vojska kojom zapovijeda Abdullahov brat Salih i sustiže Mervana II kod samostana Ebi-Sira. Jedan vojnik zari halifi koplje u prsa i odsiječe mu glavu. Tada se Mervanova vojska predade Salihu.

31.3. PRVI ABBASIJSKI HALIFA EBU ABBAS ES-SEFAH (750.-754.)

Prvi abbasijski halifa u početku nije ništa poduzimao protiv Emevijja, i čak je proglasio opću amnestiju, koja je trajala veoma kratko. Ubrzo su počele racije, progoni i ubijanja. Podstrekači protiv Emevijja su bili pjesnik Sedif i Abbasov amidža Abdullah Ibn Ali. Tako je Abdullah priredio jednu gozbu na kojoj je na prijevaru pobijeno 90 Emevijja. Od tada nastupa iskorijenjivanje Emevijja, pa čak i skrnavljenje mezaristana emevijskih halifa. Od Abbasijja nisu stradali samo Emevijje, već i ši'ijje i njihov šejh *(Ebu-Seleme, El-Halal)* koji je igrao važnu ulogu u dolaženju Abbasijja na vlast, još sa Ibrahimom, sinom Muhammedovim. Ši'ijje su optuženi da rade na dovođenju Alevijja na vlast i zbog toga su skoro svi likvidirani. Za vrijeme Ebul-Abbasa bezuspješne ustanke pokušavaju dizati dvojica Mervanovih vojskovođa i haridžija. To koristi bizantijski car Konstantin, koji 751. godine šalje vojsku protiv muslimana, i osvaja Malatiju i Kalkilu.

Pošto se osjećao nesigurno u Basri i Kufi, halifa sazida dvor *Enbaru*, na sjeveru Iraka na lijevoj strani Eufrata, prozvan *Hašimija*. Danas je to mjesto sasvim pusto. To je četvrta

prijestolnica Hilafeta. Halifa Ebul-Abbas je imao svoje savjetnike, od kojih su trojica najvažniji ***Ebu-Muslim Horosani, Ebu-Džafer El-Mensur i Abdullah Ibn Ali.*** Njegov amidža Džafer i Abdullah su se međusobno mrzili, zazirali i plašili zbog toga što su oba bili pretendenti na halifin prijesto. Obojica su mrzili Horosanija zbog njegove popularnosti u narodu i tražili su da ga halifa smakne. Međutim, on to nije htio učiniti jer se plašio nereda u zemlji. Ebul-Abbas prvi uvodi ***vezirstva*** - ministarstva i imenuje vezire. ***Prvi vezir*** je bio ***Ebu-Seleme El-Halal.*** Ipak, halifa je, ne imajući nepovjerenja u druge, najčešće postavljao svoje rođake na funkcije. Na funkciji halife je ostao četiri godine i umro je u 33. godini života od ospica. *Ovaj halifa je za života podigao veliki put sa svim oznakama između Kufe i Mekke,* na kome su podignuti hanovi i uz njih bunari pitke vode. Ebul-Abbas je sam sebe prozvao *Es-Sefah,* što u prijevodu znači ***krvolok.*** Sudeći prema onome kako se vladao, to mu podobro i odgovara.

21.4. EBU DŽAFER EL-MENSUR (754.-775.)

Kada je halifa umro, Džafer i Horosani su bili na hadždžu, a Mensurovi ljudi su se razletjeli da mu pribave priznanje Hilafeta. Nakon priznanja novi je halifa krenuo u Hašimiju. Abdullah Ibn Ali je u momentu smrti halife bio u Damasku, gdje je održao jedan govor u džamiji u kome je istakao da je određen za prijestolonasljednika i za halifu poslije halifine smrti, ne bez razloga, jer je Ebul-Abbas rekao: *Kome od mojih vojskovođa pođe za rukom da pobijedi Mervana, taj ima pravo da bude halifa nakon mene. Pod ovim sam uvjetom stupio u borbu s Mervanom i izvojevao potpunu pobjedu.*

Saznavši za to, El-Mensur odmah šalje vojsku na čelu sa Ebul-Muslimom Horosanijem protiv Abdullaha, pod izgovorom da je Muslim određen za namjesnika Sirije. Abdullah mu to nije povjerovao, pa je na prilazima gradu došlo do teškoga sukoba i Muslim je kao pobjednik ušao u Damask i iznudio priznanje halife. Iako je Horosani najzaslužniji čovjek u povijesti dinastije Abbasijja, novi halifa je na svaki način nastojao da ga likvidira. Muslim je to predosjećao pa se sklonio u Merv - glavni grad Horosana. Međutim, halifa šalje najvještijeg i najlukavijeg političara tog vremena, Ebul-Hamida El-Harurija, koji prevari Horosanija i povede ga u Hašimijju sa tri vojnika. Halifa ga na lukav način namami u dvor i na njegov znak, 755. godine, stražari ga ubiše. Odmah iza toga dolazi do ustanka u Horosanu koji predvodi vatropoklonik *Šembaz,* što je halifi dobro došlo. On šalje vojsku i guši ustanak. El-Mensuru polazi za rukom da od Bizanitije povrati Malatiju i druge osvojene krajeve. Nakon jedne demonstracije Ravendija pred dvorom kada su uzvikivali: "Ovo je dvor našeg Boga!!!", Mensur se nije smatrao sigurnim u Hašimiji. Godine 762. on izabra najljepše mjesto u Iraku, na zapadnoj strani rijeke Tigris, i tu započe izgradnja nove prijestolnice. U početku novi glavni grad je nazvan ***Medinetusselam,*** a kasnije ga prozvaše Bagdad. Kažu da je glavnu riječ prilikom gradnje nove prijestolnice imao veliki imam Ebu-Hanifa (700.-767.). Grad se kasnije počeo širiti i na drugoj strani rijeke. U vrijeme Harunovo i Memnunovo, Bagdad je imao oko 2.000.000 stanovnika, s velikim brojem ulica, parkova, bašči, hiljadama džamija, hamama, stotinama biblioteka, brojnim dvorcima i drugim znamenitim građevina-

ma. To je dugo bio najveći grad na svijetu, najveći kulturni i civilizacijski centar svijeta u kome su živjele hiljade učenjaka.

U El-Mensurovo vrijeme u okolini Mekke i Medine krio se znameniti Alevijja Muhammed Ibn Abdillah (Mehdi). Namjesniku Haremejna nikada nije uspjelo da ga uhvati. El-Mensur je mnogo držao do perzijskih savjetnika, pa su mu neki od njih predložili da umjesto Ka'be sagradi novu *Ka'bu Kubbetul-Hudra.* Ova akcija je naišla na jednodušnu osudu svih muslimana svijeta. Veliki imam Malik donese *fetvu* kojom smijeni halifu a narod Haremejna izabra Muhammeda Ibn Abdillaha za halifu. Halifa uguši pobunu, ali mu taj slučaj bi opomena za cijeli život.

Džafer El-Mensur je bio veliki ekonomista, privrednik i štediša. Državne su blagajne bile pune novca, tako da je sakupio rezervu za deset godina kojom bi se mogla držati vojska, dvor, administracija i plaćalo čuvanje granica. **Dok je blagajna puna, dotle se je snažno i ponosno.** Prosječni godišnji državni prihodi iznosili su 45 miliona dirhema, a rashodi nisu iznosili ni pola. Imetak državnih službenika koji su se bogatili plijenjen je u državnu kasu. Tako se vodila borba protiv korupcije. Zahvaljujući tome, halifa je iza sebe u kasi ostavio 810 miliona dirhema ili skoro 19 godišnjih prihoda. El-Mensur je jedan od najvećih privrednika u povijesti svijeta, ali je obilato pomagao znanost. Tada cvjeta šerijatsko pravo. Njegovi su suvremenici Ebu-Hanife, Jusuf, Muhammed i Malik. U to vrijeme se astronomija razvija kao znanost i bila je posebno cijenjena od strane halifa. Mnoga astronomska djela s perzijskog se prevode na arapski. Tada su na glasu čuveni astronomi *Ibrahim Fejzija* i njegov sin *Muhammed* i *Ali Usturlabi.* El-Mensur piše vladarima, pa i Grcima, da mu pošalju djela radi prevođenja. Halifa dovodi doktora Džordžisa da ga liječi i ostavlja ga na dvoru da prevodi djela iz medicine sa grčkog i perzijskog jezika. Ta Džordžisova porodica Bahtu Šu je dala mnoge liječnike. Inače, on je prvi abbasijski halifa u čije su se vrijeme počela prevoditi djela s drugih jezika. Umro je u Mekki prilikom hadždža, a halifini velikodostojnici su za njegovog nasljednika odmah izabrali njegova sina Muhammeda El-Mehdija. Poslat je kurir da ga obavijesti o tome i rečeno mu je da uz put nikom ništa ne govori. Kurir je za jedanaest dana stigao iz Mekke u Bagdad i obavio povjereni mu zadatak.

31.5. MUHAMMED EL-MEHDI (775.-785.)

Novi halifa mijenja politički pravac oca El-Mensura. Umjesto oštre discipline narod pokušava pridobiti blagošću i pravednošću. Počinje priređivati gozbe i dijeliti blago koje je ostalo iza oca. Na prvu gozbu je pozvao Hašimijje i Kurejšijje i podijelio je toliko blaga da su se ljudi pobojali da ne isprazni državnu kasu. Također smanjuje poreze sa izlikom da mu je dužnost da vlada pravedno a otklanja nepravdu. Državne činovnike podvrgava kontroli i svaki je građanin imao pravo da se žali protiv njihovih postupaka, pa makar se radilo i o veziru. U tu svrhu osniva ***Vijeće za suzbijanje nepravdi - El-medžlisu li-redil-mezalimi.*** Time je želio pridobiti narod protiv pobuna Alevijja. Uspijeva izmijeniti očevu odluku da njega, El-Mehdiju, naslijedi Mensurov amidža Isa Ibn Ali - nešto milom, nešto

silom i nešto uz pomoć velike sume novca. Isa se pomiri s tim i nastani se u Bagdadu. Protiv onih koji su bili protiv ove odluke El-Mehdi ne primjenjuje silu, već naređuje da se pišu knjige i drže predavanja u kojima se veličaju Abbasijje. Svaki je pjesnik imao pravo jednom godišnje doći na dvor, recitirati pjesme i primiti nagradu. Halifa im poklanja skupocjena odijela, dijeli arapske atove i daje velike sume novca. Tako Bagdad postaje centar kulture i sporta u kome se priređuju odlasci u lov i izleti. Pošto se plašio pobune Alevijja, halifa veziru Jakubu Ibn Davudu daje u poseban zadatak da proučava problem Alevijja i u tu svrhu mu dodjeljuje velika novčana sredstva. U prvo vrijeme njegove vladavine nisu svi Alevijje bili pušteni iz zatvora i to je uslijedilo tek kasnije. Vraća im neke privilegije i daje im po 5.000 dirhema na ime odštete. Riješivši problem Alevijja, El-Mehdi pokušava riješiti i probleme Hidžaza i Haremejna. U tu svrhu, halifa s velikom pratnjom u kojoj su vezir Jakub Ibn Davud i sin mu Harun odlazi na hadždž. Na put je ponio 52 milijuna dirhema. Kupuje zgrade oko Harema, obara ih i proširuje Haremi-Šerif. Oko njega postavlja 480 mramornih stubova. Mijenja i prekrivač na Ka'bi. U Medini odabira 500 mladića sebi za tjelesnu gardu. Narodu Haremejna je podijelio 150.000 odijela. Za vrijeme hadždža dobavio je 1.500 deva natovarenih ledom za *hladnu vodu.* El-Mehdi uvodi poštanski sistem između Iraka i Haremejna, a poštu su prenosile deve, konji i mazge, što je omogućilo kontrolu nad činovništvom. Šef pošta, *sahibul-berid,* je nadgledao rad svih činovnika i o tome je izvještavao halifu. El-Mehdi strogo vodi računa o primjeni šerijata. *Kadil-kudat* - vrhovni šerijatski - sudija je bio imam Ebu-Jusuf. On je predsjedavao svim sjednicama *Babu fakihil-islam. Fakihi* (pravnici) su nosili posebna odijela sa crnim ahmedijama. U pitanjima vjere halifa je tražio fetvu Ebu-Jusufa.

Koliko je El-Mehdi držao do primjene šerijata svjedoči i događaj iz Merva. Tamo je jedan *zindik* - raskolnik - Hakim zagovarao krivovjerstvo koje se sastojalo u tome što je tvrdio da je Bog ušao u Adema, pa u Nuha i na koncu u Ebu-Muslima El-Horosanija. Oko Hakima se okupila velika svjetina zato što je Horosani bio popularan u narodu. Dolazi i do ustanka. Halifa šalje vojsku i guši ustanak, a Hakim je otrovao svoju porodicu pa, na koncu, i sebe. El-Mehdi je tako postupao i sa drugim raskolnicima - *mulhidima i hereticima.* Naređivao je da se likvidira svako ko se nije odricao krivovjerja. Tako su stradali i neki pjesnici. Pored rasipništva, najveća El-Mehdijeva greška na unutrašnjem planu je to što je zatvorio sposobnog vezira Jakuba Ibn Davuda. Njega su halifi omrzli protivnici optužujući ga da je Alevijja i pristaša Emevijja, zbog čega je doživotno ostao u zatvoru.

OSVAJANJA

Godine 777. u Indiji El-Mehdijina vojska zauzima grad Barbed. Pet godina kasnije (782.) halifa šalje sina Haruna sa 65.000 vojnika na Carigrad.l Carica Irena zatraži primirje i pristade na plaćanje danka u visini od 70.000 dirhema godišnje i sporazumi se s Harunom da se u Carigradu osnuje mahala u kojoj će muslimani imati prava kao kršćani u Bagdadu. U ovom pohodu Harun se istakao kao veliki vojskovođa i vratio se sa velikim ratnim plijenom. Otac ga prozva *Er-Rešid* - onaj koji ide pravim putem - i odredi ga za

drugog nasljednika poslije Muse El-Hadija. Njegov pohod je posljednji pohod Arapa na Carigrad i opjevan je u arapskoj poeziji.

31.6. MUSA EL-HADI (785.-786.)

Pred kraj života, naročito poslije uspješnog pohoda na Carigrad, halifa El-Mehdi je bio naumio da za nasljednika odredi mlađeg sina Haruna, umjesto starijeg, Musu El-Hadija. Musa, koji je bio namjesnik u Džurdžanu, nije se s tim složio, pa je digao ustanak protiv oca. Otac kreće na sina, ali u putu umire.

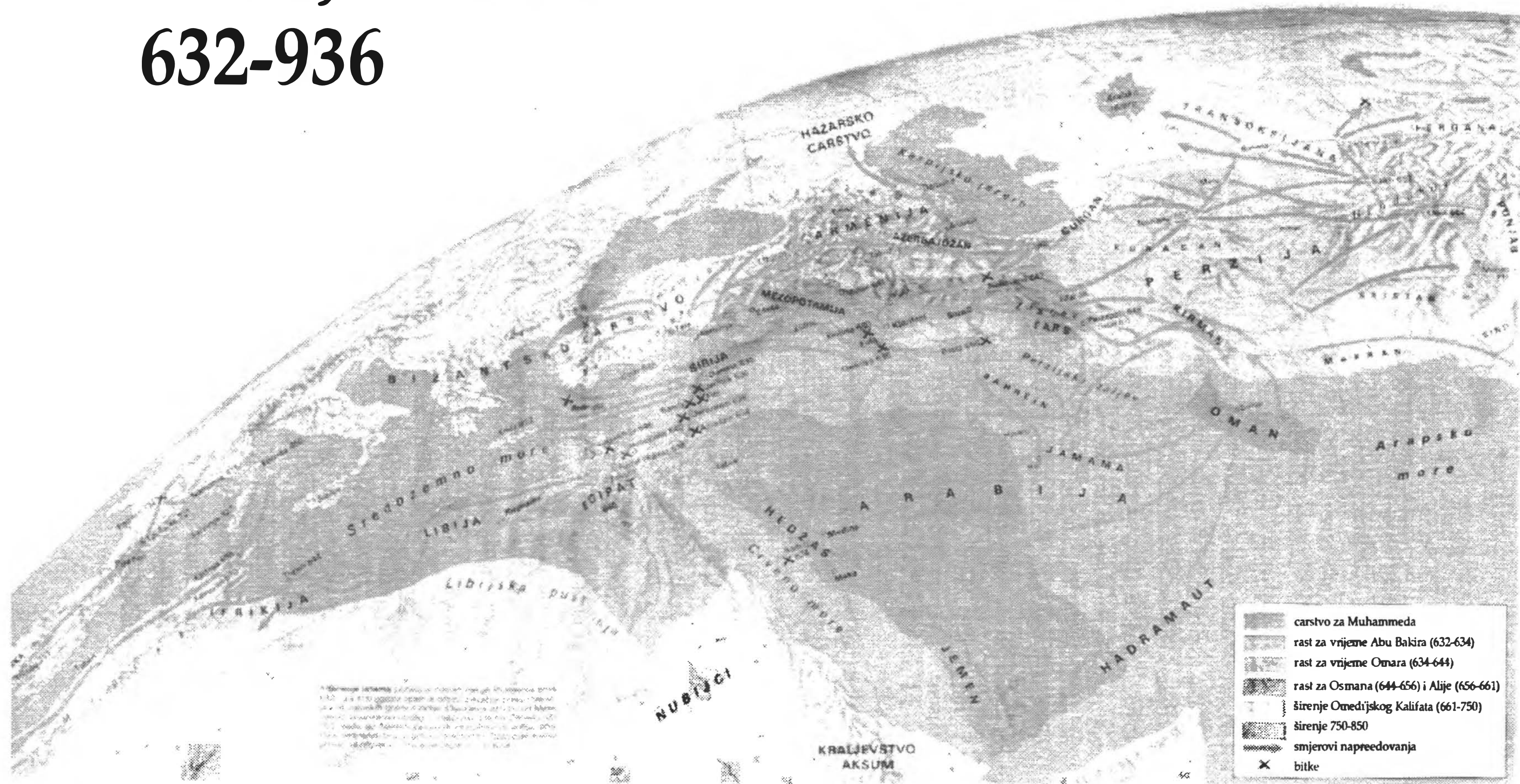
Kada je čuo za očevu smrt, Musa kreće na Bagdad i tamo se proglašava za halifu. Ovu odluku priznaje i Harun, te napušta vojsku. Novi halifa volio je uživanje, raskoš i vanjski sjaj. Kroz grad su ga pratili gardisti sa isukanim sabljama i zlatom ukrašenim kopljima. Oružje je mnogo cijenio i ono se u njegovo vrijeme mnogo proizvodi. I sam je nosio sablju nekog velikog arapskog junaka. U vrijeme halife Muse u Sjevernoj Africi se proglašava ***Devleti Idrisijja.*** To je prva samostalna država u doba Abbasijja. *U to vrijeme Hidžazu i Mosulu Alevijje dižu ustanak.* Husejn Ibn Zejnil-Abiddin zauzima Mekku. U Mosulu pobunjenici protjeraše sve državne činovnike a abbasijska vojska povede rat protiv Husejna i potuče ga. Musa na čelu vojske kreće na Mosul, ali umrije u putu u 26. godini života. Njegova smrt ostala je zagonetna. Neki povjesničari smatraju da ga je otrovala majka Hajzerana, inače Abisinka, koja je više voljela Haruna. Halifa Musa je prethodno zatvorio vezira Halida Bermekiju kojeg je kanio ubiti, ali ga je u tome majka spriječila. Na vlasti je ostao svega 14 mjeseci i kao halifa ništa dobro nije obećavao. Bio se odao uživanjima, pa čak i alkoholu.

31.7. HARUN ER-REŠID (786.-808.)

Novi halifa dolazi na čelo hilafeta poslije brata Muse El-Hadija i on vodi potpuno drukčiju unutrašnju politiku od njega. Iz zatvora pušta Halida Bermekiju, porijeklom iz jedne veoma ugledne porodice iz Belha u pokrajini Horosan. Njihov *rodočelnik Bermek* doselio se u Damask za vrijeme Hišama. Tamo se nastanjuje i prima islam. Njegovi sinovi postaju imućni, ugledni i učeni ljudi. Bermekov sin Halid postaje vezir. Halidovog sina Jahja postavlja El-Mehdi *mu'eddibom* (odgajateljem) sinu Harunu. Jahja čini velike usluge Harunu i pomaže mu, posebno u ratovima s Bizantom i u odbrani od brata Musa'a. Tada je svoj život stavio na kocku spašavajući Haruna. Jahja se od Haruna skoro nije ni rastajao. Nakon što je Harun postao halifa, on imenuje Jahju za vezira, koji je, ustvari, imao svu vlast. To je drugi Bermekijja koji postaje vezir. Jahja je imao dvojicu sinova - Fadla i Džafera. Fadl i Harun su rođeni iste sedmice u Reju i bili su braća po mlijeku. Drugi brat - Džafer - ženi se Harunovom sestrom *Abbasom*. Tako pored halifine porodice, Bermekijje postaju najuglednija porodica u cijeloj islamskoj državi. Bili su izuzetno sposobni, okretni, učeni, vješti i darežljivi.

Godine 794. Fadl odlazi u Transoksaniju, krajnji sjeveroistok islamske države, gdje proširuje državnu granicu, uređuje odnose u pokrajini i trijumfalno se vraća u Bagdad

Širenje Islama
632-936

dijeleći narodu velike sume novca. Od tada do 803. traje slava i sjaj Bermekijja. Početak devetog stoljeća, ili 803. godina, označava sumrak porodica vezira Bermekijja. Te godine halifa Harun iznenada izdaje naredbu da se Džafer Bermekijja (zet) pogubi, a ostali članovi porodice pozatvaraju. Sva imovina Bermekijja je zaplijenjena, a kuće popaljene. Tako je u trenu nestalo porodice koja je 17 godina zauzimala vezirske položaje i uspješno vodila državno kormilo. Harun se prema Bermekijjama ponio isto kao njegov djed prema Ebu Musa'u El-Horosaniju.

Ovaj postupak prema Bermekijjama može se objasniti samo Harunovom apsolutističkom sviješću koja nije trpjela samostalnost, moć, ugled i popularnost drugog u narodu. Jedino su ga mogle mržnja, strah i ljubomora navesti da likvidira tu porodicu. Nakon likvidacije Bermekijja Harun za vezira postavlja Fadla Ibn Rebi'a - velikog spletkaroša i licemjera koji je stalno isticao da su Bermekijje i Alevijje neprijatelji Abbasijja. To je najveća greška u vladavini Haruna Er-Rešida koju je načinio pri kraju svog hilafeta.

Za vrijeme jednog hodočašća u Mekku halifa je pred uglednom ulemom odredio da ga naslijede sinovi Emin, Me'mun i Mu'tesam. Sastavljena je i oporuka koju su potpisali svi prisutni prvaci. Sva trojica sinova su se zakleli da će poštovati očevu oporuku, a taj testament je nakon toga pohranjen u *Bejtullahu.*

U Medini u Harunovo vrijeme živi Musa El-Kazim, sedmi od dvanaest ši'itskih imama. Bio je sin h. Husejnova unuka Džafera Es-Sadika. Narod ga je mnogo cijenio i poštovao a neka plemena su njemu, a ne halifi, plaćala porez. Protivnici su ga opanjkali kod halife nazvavši ga državnim neprijateljem te ga ovaj pozva u Bagdad. To je El-Kazima duboko uvrijedilo i on je oštro protestirao kod halife. Harun ga baci u tamnicu u kojoj je i umro 800. godine.

31.8. RATOVI U DOBA HARUNA

Godine 800. jedno tursko pleme prodire u Kurdistan, gdje pali, pljačka i u ropstvo odvodi preko 100.000 zarobljenika. Harun šalje u Kurdistan Jezida Ibni Mezida s pomoćnikom Huzejmetom sa zadatkom da očiste zemlju od razbojnika, što ovi uspješno obavljaju. Turke pobjeđuju, a plijen i zarobljenike oslobađaju. Prije toga, bizantijska carica Irena krši ugovor o plaćanju danka pa Harun 797. godine na Bizantiju šalje vojskovođu Ishaka Ibn Sulejmana. Njegova vojska 797. godine prodire sve do Samsuna i sa tri strane nadire prema Carigradu. Irena je, navodno, s prozora posmatrala borbe u okolini. Nakon te pobjede muslimana ona se obavezuje na dvostruko veći danak i uspostavlja korespondenciju i prijateljstvo sa Harunom Er-Rešidom. To prijateljstvo posebno koristi franački vladar Karlo Veliki na kulturnom planu, prenoseći iz islamske države mnoge naučne i kulturne tekovine. U mnogo čemu Karlo Veliki oponaša Haruna Er-Rešida.

Između njih dvojice, posredstvom izaslanika, sklopljen je ugovor o zaštiti hodočasnika u Jerusalim. Harun je u Francusku slao i liječnike. Harun i Karlo Veliki su međusobno razmjenjivali darove. Halifa je Karlu poslao darove - tkanine (košulje), miomirise, jedan sat kojeg su Evropljani smatrali čarolijom, i slona. Godine 808. izbija ustanak u Horosanu

i sam Harun kreće da ga uguši. Međutim, na putu mu se pogorša bolest koju je zadobio još u ratu sa Grcima te umrije u Tusu.

31.9. HARUNOVA LIČNOST

Harun je u mladosti bio sklon uživanjima, ali se kasnije povukao i živio u skladu sa šerijatom. Bio je pripadnik malkijskog mezheba i htio je prisiliti sve muslimane da budu pripadnici tog mezheba. Od toga ga odvrati sam veliki imam sa objašnjenjem da nema prisile u vjeri. Harun Er-Rešid je bio višeslojna ličnost. Bez milosti i ikakvog razloga uništio je Bermekijje. Ali, Harun je bio i darežljiv čovjek koji je svaki dan sirotinji dijelio 1.000 dirhema. Dakle, istovremeno apsolutista, darežljiv i pobožan, jer je, kada su mu dozvoljavali državni poslovi, odlazio na hadždž. Harun je bio veliki mecena znanosti, kulture i učenjaka. Veoma rado je primao na dvor učene ljude. Uvijek im je izlazio u susret i bogato ih nagrađivao. Velike sume novca je trošio na učenjake i književnike. Bio je i veliki ljubitelj muzike najslavnijih kompozitora. I on sam je bio pjesnički izuzetno nadaren. Na svome dvoru je iskupljao učenjake, filozofe, pjesnike i umjetnike iz cijelog svijeta. U njegovo vrijeme islamska je država bila na vrhuncu svoje moći i slave.

31.10. GRAD BAGDAD

Period Harunove vladavine je bio najslavniji i najznamenitiji period u historiji Bagdada. Mada nije bilo prošlo ni pola stoljeća od njegova osnivanja, Bagdad je za četrdesetak godina izrastao u najveći svjetski centar i grad basnoslovnog bogatstva, kulture, civilizacije i političkog značaja. Bio je jedini grad koji se mogao takmičiti s Carigradom, a ubrzo ga je i prevazišao. Jedno vrijeme mu nije bilo premca na cijelom svijetu.

31.11. TRGOVINA

Carske provincije slale su karavanom ili morem svoje domaće proizvode, u Egipat rižu, šećer, datule, pamuk, vunene tkanine, žito, platno u Siriju metalnu robu i voće; u Arabiju brokat, bisere i oružje; u Perziju svilu, mirise i povrće. Iz Bagdada i drugih izvoznih centara arapski su trgovci prevozili do Dalekog Istoka, Evrope i Afrike tkanine, dragulje, metalna ogledala, staklene kuglice, mirođije. Na rijeci Tigris ležalo je stotine lađa. Na gradske pijace dolazio je iz Kine porculan, svila i miris, iz Indije i Malajskog arhipelaga mirodjije, minerali, iz turskih zemalja u centralnoj Aziji boje, rubini, lazurni kamen, tkanine i robovi. Iz Skandinavije i Rusije med, vosak, razne vrste krzna i bijeli robovi, a iz istočne Afrike slonovača, zlatna prašina i crni robovi. Za prodaju kineske robe bile su određene specijalne pijace.

Saobraćaj izmedju istočne i zapadne strane Bagdada omogućavala su tri pontonska mosta, slična današnjim mostovima. El-Katib posvećuje čitav odjeljak u svojoj historiji bagdadskim mostovima, a jedan drugi njegovim kanalima. Gomile arapskog kovanog novca nađene u udaljenim mjestima sjevernih zemalja - Rusije, Finske, Švedske i Njemačke svjedoče o nadaleko rasprostranjenoj trgovini kojom su se muslimani bavili u

ovom i kasnijem periodu. "Za *Avanture moreplovca Sindibada*, koje čine jednu od najpoznatijih priča u zbirci ***Hiljadu i jedna noć***, davno je utvrđeno da su bazirane na stvarnim izvještajima o putovanjima koja su poduzimali muslimanski trgovci". O tome piše i **Filip Hiti** u svom djelu ***Istorija Arapa***.

31.12. ZNANSTVENI I KULTURNO-PROSVJETNI ŽIVOT U VRIJEME HALIFE HARUNA ER-REŠIDA

U Bagdadu je 794.godine osnovana prva tvornica papira. Tada je Harunov vezir Džafer Bermekijja umjesto pergamenta u državnim uredima počeo upotrebljavati papir. Po ugledu na Bagdad, i drugi su gradovi počeli osnivati svoje tvornice papira. Semerkandski papir je bio najbolji. Do kraja 10. stoljeća u čitavom islamskom svijetu papir je već svuda bio u upotrebi.

ŠKOLSTVO

Prva istaknutija ustanova višeg školstva u Bagdadu je bila ***Bejtul-hikmeti***, podignuta 830. godine za vrijeme halife El-Me'muna. U sklopu ***Bejtul-hikmet*** su, također, postojale biblioteka i opservatorije. U opservatorijama se predavala astronomija, kao što se u bolnicama istovremeno predavala i medicina. Prve prave visoke škole su bile ***Nizamijje***. Njih je osnovao ***Nizamul-Mulk*** između 1065. i 1067. godine. *Gazali* je bio profesor u ovim školama a studenti su imali besplatnu opskrbu. Ibn Džubejr navodi da je u njegovo vrijeme u Bagdadu bilo oko 30 škola. U školama se posebno vježbalo učenje napamet, a Hanbel je znao milion hadisa napamet.

BIBLIOTEKE I KNJIŽNICE

Bagdad je imao mnogo javnih i privatnih biblioteka i učeni ljudi nisu imali nikakvih poteškoća pri upotrebi knjiga bilo koje javne ili privatne biblioteke. U bibliotekama je studentima besplatno davan i papir. Mnogi su knjižari često bili ne samo prodavci, nego i kaligrafi, prepisivači i ljudi od pera, koji su u knjižarama vodili književne diskusije.

Džamije nisu služile samo kao mjesta za obavljanje *salata* već su u njima održavana predavanja i bile su istovremeno i magacini za knjige.

HAMAMI - KUPATILA

Nakon osnivanja Bagdada broj kupatila se povećava od 10 do 27 i 60 hiljada. Svako kupatilo je bilo opskrbljeno toplom i hladnom vodom. Kada je Ibn-Batuta 1327. godine boravio u Bagdadu, u svakom od 13 kvartova na zapadnoj strani grada našao je dva-tri kupatila lijepe izrade. I tada su, kao i danas, kupatila imala više soba. Njihov je pod bio od mozaika, a unutrašnji zidovi bili su prekriveni mramornim pločama. Ove su se sobe nalazile oko velike centralne sobe. U unutrašnjoj sobi, nad kojom se dizala kupola, bilo je mnoštvo malih okruglih ostakljenih otvora za primanje svjetlosti. Unutrašnja soba je zagrijavana parom koja se dizala iz mlaza vruće vode. Voda je šikljala iz bazena na sredini sobe. Vanjske bi sobe služile za lješkarenje, okrijepu i osvježenje pićem.

U to vrijeme halifin dvorac zauzima trećinu okruglog grada; posebno je bila veličanstvena dvorana za prijeme sa svojim ćilimima, zastorima i minderlucima. Zubejda, Harunova žena, služila se samo zlatnim i srebrenim posuđem, ukrašenim draguljima. Čak je počela ukrašavati i cipele dragim kamenjem. Ona i Harun su glavni junaci i ličnosti ***Hiljadu i jedne noći***, najveće narodne umotvorine u povijesti čovječanstva koja ima nekoliko hiljada stranica.

Bagdad je u njihovo vrijeme bio političko, kulturno, civilizacijsko, duhovno, privredno i trgovačko središte svijeta. Zubejda je izgradila vodovod za Mekku na 25 milja udaljenosti od grada. Bračni par je sjedio na zlatnom minderu po kome su bili posuti biseri i sefiri. Kada je 917. godine bizantski car Konstantin VII posjetio Bagdad, halifina je pratnja imala 160 hiljada konjanika i pješaka, 7 hiljada evnuha i 700 komornika sa 100 lavova. U palači je bilo 38 hiljada zastora. Najveći utisak na goste je ostavila *"Dvorana stabla - **Daruš-šedžereti**, u kojoj se nalazilo vještačko stablo sa 1.600 kg zlata i srebra. Na granama su bile ptice od skupocjenih metala. Takav je bio Bagdad i u njemu dvor halife Haruna Er-Rešida."* (Ebu Nuvas)

31.13. MUHAMMED EL-EMIN, SIN HARUNOV, (808.-813.)

Iza Haruna Er-Rešida je ostalo 12 sinova i 15 kćeri. Prema oporuci, naslijedio ga je mlađi sin El-Emin, 6 mjeseci mlađi od El-Memnuna. El-Emin je bio razmažen te je slabo vodio računa o državi. Odao se rasipanju blaga što ga je naslijedio od oca te ga je narod zbog toga zamrzio. Po nagovoru vezira smutljivca - Fadla Ibn Rebi'a, El-Emin mijenja ahdinamu o naslijeđu pa umjesto El-Memnuna, koji je ostao namjesnik u Horosanu, on preuzima prijesto. Protiv njega šalje 50.000 vojnika pod komandom Ali Ibn Mahana. Memnunu su pravovremeno javili prijatelji o pokretu bratovih trupa iz Bagdada. On na brzinu skupi 40.000 vojnika pod vođstvom Tahira Ibn Husejna i dvije vojske se sukobiše kod Reja, Ibn Mehan poginu a vojska mu bi potučena. Tahir je nastavio napredovanje i osvajanje prema Iraku i Bagdadu, gdje mu se usput pridruživaše sve veći broj nezadovoljnika. Tako dopire do Bagdada i nakon godinu dana opsjedanja najzad ga je i zauzeo. U borbama je poginuo i halifa El-Emin.

Kao halifa, El-Emin je bio sklon rasipanju i uživanjima i za kratko vrijeme je potrošio ogromno blago. Bio je žrtva licemjernog i pohlepnog vezira kome je bilo stalo do ličnog bogaćenja a ne do države. Inače je bio veseo, uglađen i blage naravi, ali nesposoban za halifu.

31.14. ABDULLAH EL-ME'MUN (813.-833.)

Još za života El-Emina, Me'mun je priznat za halifu u Horosanu, a poslije El-Eminove smrti priznale su ga sve pokrajine. Kako se u vrijeme halifine smrti zatekao u Mervu, tamo je Me'mun ostao sve do 819. godine. Njegova odsutnost iz Bagdada je slabila centralnu vlast i doprinosila izazivanju pobuna. Iz zahvalnosti El-Me'mun povjeri Tahiru ibni

Husejnu upravu nad El-Džezirom i Sirijom, a Fadlu koji i dalje ostaje vezir povjerava i upravu nad policijom. Pošto je Fadl bio samovoljan, a halifa odsutan iz prijestolnice, to dade nezadovoljnicima priliku da se pobune. U Bagdadu ljudi nisu bili zadovoljni Fadlovom upravom. Jedan dio vojske otkaže poslušnost i pridruži se banditima koji su napadali mirni svijet i pljačkali imovinu. To je narodu dojadilo i 818. godine protjera bandite iz grada. Nemiri su se javljali i u drugim gradovima i krajevima. El-Me'mun nije bio obaviješten o ovim i drugim događajima od vezira Fadla koji se plašio za svoj položaj, već to učini na svoju inicijativu Hersume Ibn Ajun i krijući se od Fadla, krene u Merv da izvijesti El-Me'muna o situaciji. Kada za to saznade Fadl, on uputi pismo El-Me'munu u kome optuži Hersumu kao državnog neprijatelja i opasnog čovjeka. Me'mun strpa Hersumu u zatvor i poslije toga halifu nije niko smio o situaciji u Bagdadu izvještavati. Međutim, usprkos tome događaji su išli svojim tokom.

Pošto su se Alevijje bez prestanka bunili i borili protiv Abbasijja, to početkom druge godine (814.) Me'munove vladavine Alevijja Muhammed Ibn Ibrahim podiže ustanak u Kufi a komandu povjeri opasnom razbojniku Ebu Serajau. On je u više navrata pobjeđivao halifinu vojsku te preuze vlast u zauzetim krajevima, zavede teror i postade strah i trepet. Vladao je Kufom i okolicom te je, osilivši se, počeo kovati i vlastiti novac. Kada Hersume Ibn Ajun bi imenovan komandantom halifine vojske, on krenu s vojskom na Kufu i u strašnim okršajima potuče Ebu Serajaovu vojsku. Ebu Seraja živa uhvate i objese ga. Tako se u Kufi zavede red i mir.

Da bi trajno riješio pitanje Alevija, kojih se istinski bojao i da bi ih odobrovoljio halifa 817. godine imenuje svojim nasljednikom *Ali Rida'a Ibn Musel-Hazima*, kome daje svoju kćerku Ummi Habibu za ženu. Osim toga, kao znak pažnje prema Alevijjama naredjuje da svi službenici, umjesto crnog, ubuduće nose zelena alevijska odijela.

Kada su Abbasijje saznale za ovu halifinu odluku, kojih je kako se tvrdi bilo 33.000, oni donesu odluku o El-Me'munovom svrgavanju i proglase za halifu njegovog amidžu Ibrahima Ibn Mehdiju nazvavši ga *El-Mubarek*. Ibrahim imenuje sina namjesnikom Bagdada, a on sam s vojskom krenu na Kufu da je osvoji i podvrgne svojoj vlasti. Prvo ratuje s haridžijama i nakon što ih pobijedi proglasi se ***emirul-mu'minin***. Pošto o ovim stvarima halifu nije niko smio izvijestiti poslije hapšenja vojskovođe Hersume Ibn Ajuna, to ovaj put halifu izvijesti o svemu njegov zet i određeni nasljednik Ali Rida. Zato El-Me'mun odluči da krene u Bagdad. U mjestu Seraha sreo se sa Fadlom i naređuje da ga ubiju, a na njegovo mjesto postavi njegova brata Hasana Ibni Sehla. Kada su stigli u Tus iznenada umrije prijestolonasljednik Ali Rida, gdje je i ukopan.

El-Me'mun s ogromnom pratnjom svečano dolazi u Bagdad 820. godine. Svi su bili u zelenim odijelima ali su pod uticajem Abbasijja za 8 dana odbačena zelena i ponovo obučena crna abbasijska. Nakon halifinog dolaska u Bagdad u zemlji zavlada red i mir. Uzurpator vlasti, amidža Ibrahim, nakon dvogodišnje vladavine nestade bez traga i glasa.

Kao što se za vrijeme Muse El-Hadija u Sjevernoj Africi proglasi državica ***Devletu Idrisijje*** (786.), tako za vrijeme El-Me'muna dolazi do proglašenja i osnivanja ***Devletu Beni***

Zijad u Jemenu 819. godine, a godine 827. i 828. Aglebijje iz Afrike prelaze Sredozemlje, ratuju sa Bizantincima i zauzimaju otok Siciliju, koju Arapi prozvaše Sikilijje.

Godine 832. u Egiptu je izbio ustanak i sam halifa stade na čelo vojske i uguši ustanak, a u Egiptu zavede red i mir. Pored ***Devletu Idrisijje, Devletu Beni Zijad*** i ***Aglebijja,*** za vrijeme El-Me'muna se pojavljuje i državica ***Benu Tahir*** ili ***Alu Tahir*** koja je od 820. godine kada je Tahir Ibn Husejn proveo secesiju i sebe proglasio vladarem, a ulemi naredio da umjesto halifinog, u hutbama spominju njegovo ime. Ta država postojala je 52 godine. Da bi pridobio narod za sebe, Tahir je potrošio silni novac. Tako je Tahir Ibn Husejn ključna ličnost u dolasku El-Me'muna na vlast, svojevremeno prije El-Me'munovog dolaska, njega je smutljivac Fadl protjerao u Riku i tamo ga zatočio. Po dolasku u Bagdad El-Me'mun poziva El-Tahira i povjeri mu komandu nad tjelesnom gardom. Kasnije ga šalje za namjesnika Horosana, jer je počeo sumnjati u njega da je kriv za smrt njegova brata El-Emina pa ga nije mogao gledati u svojoj blizini. Saznavši za razloge premještenja, Tahir pridobije narod uza se i proglasi samostalnu državu. Bio je veliki vojskovođa, ratnik, junak i strateg, neobično darežljiv i pametan čovjek. Pjesnike veoma cijeni a oni su ga opjevali u svojim pjesmama. On i njegova porodica učinili su velike usluge Abbasijama, a Tahir je osobno proglasio El-Me'muna za halifu. Ovoga je halifu jako cijenio i poštivao. Uvijek je bio spreman za njega i život dati. Kada je svojevremeno Ali Rida bio proglašen nasljednikom, Tahir je, polažući zakletvu na vjernost, pružio lijevu ruku rekavši: *"Desna mi je ruka zaposlena polaganjem zakletve vjernosti velikome halifi El-Me'munu."* Od tog dana El-Me'mun ga prozva ***Zul-Jeminejn*** - vlasnik dviju desnica. U El-Me'munovo se vrijeme više puta ratovalo s Bizantijom, on je osobno učestvovao u dva od tih ratova. U drugom ratu 833. godine u blizini Tarsusa, Mala Azija, El-Memun dobi vrućicu i trećeg dana podleže bolesti. Za Me'muna kažu da je u policijskoj službi držao 1.700 starica koje su šefa policije izvještavale o svemu što se događa u Bagdadu. Osim što je bio kulturni centar, Bagdad je u njegovo vrijeme bio i leglo svakojakih smutnji.

31.15. RAZLIČITI DUHOVNI I VJERSKI PRAVCI U VRIJEME EL ME'MUNA

BABEK HURREMI

Za vrijeme El-Me'muna pojavljuje se jedan novi raskolnički pravac koji propagira zajednicu žena i dobara pa je legalizirao grupnu prostituciju. Ovom raskolu se pridružiše besposlenjaci i pokvarenjaci u Isfahanu i Hemesanu. Vođa ovoga raskola Babek Hurremi otkaza poslušnost legalnim vlastima i zaposjeda Džebelu Taberistan. El-Me'mun protiv njega posla vojsku ali mu oružana sila nije mogla stati u kraj. Tek za vrijeme El-Me'munova nasljednika El-Mu'tesama, znameniti vojskovođa Hajdar Ekšin razjuri babekovce, a Babek je uhvaćen i javno pogubljen 838. godine u Bagdadu. Međutim, Babek je do tada pogubio oko 25.000 ljudi.

EL-ME'MUN I MU'TEZILIJJE

U vrijeme El-Me'muna pojavljuju se zindici (zindikune), koji nisu vjerovali u Allaha dž.š. Oni su se borili za obaranje vjere i pobijanje vjerskih istina. Zato se ukazala velika potreba za ***ilmul-kelamom***, koji se bazira na logici i filozofiji. Ovim pitanjima su veliku pažnju svojevremeno posvećivali Bermekijje. Harun Er-Rešid ovakvim zatvorenim i tajnim radom nije bio oduševljen, a El-Me'mun je ovakav rad volio. Čim je Me'mun došao u Bagdad, on je oživio i odobrio da se ilmul-kelam slobodno odvija. Tako se u tom gradu, pored ***ehlissunnetske*** struje, pojavila i ***mu'tezilijska*** koja je počela napadati ***ehlis-sunnet***, a svoje stavove previše bazirati na razumu i grčkoj filozofiji. U tim međusobnim borbama mu'tezilijje su predvodili **Ebu Huzejl Allafa** i *Ibrahim Ibn Sejars* koji ih hrabre da svim sredstvima napadaju pripadnike ehlis-sunneta. Situacija postaje krajnje ozbiljna kada na stranu mu'tezilijja staje halifa El-Me'mun i naređuje da se sa grčkog prevede što više djela. Pripadnici ehlis-sunneta svim raspoloživim argumentima brane i zastupaju svoje stajalište, što halifi nije bilo drago. Glavna rasprava vodila se u vezi sa pitanjem ***halkul-Kur'ana***, tj. da li je *Kur'an* stvoren ili nije? Halifa je, kao i *mu'tezilijje*, tvrdio da je *Kur'an* stvoren i potpomogao je sve one koji su tvrdili isto. *Kur'an*, inače, ne spada u *halkullah* već *u emrullah.* Kada ništa nije pomoglo, onda se pošlo sa progonima *sunnijja*. **Ovo je bila prva i skoro jedina poluinkvizicija u svijetu islama**. Me'mun je namjesniku Bagdada Ishaku Ibni Ibrahimu naredio da sprovede anketu među *kadijama, ulemom i mufessirima* po pitanju ***halkul-Kur'ana***. Ko je pristao uz mišljenje mu'tezilijja bio je slobodan i zadržao je položaj, a ko nije njihovo mišljenje prihvatio razriješen je dužnosti i zatvoren. Veliki imam Ahmed Ibn Hanbel je zatvaran i od strane El-Me'muna i od strane El-Mu'tesama i El-Vasika, ali nikada nije napustio *ehlus-sunnet*. El-Me'munovo priklanjanje jednoj strani bilo je potpuno pogrešno. Jedina korist iz svega ovoga je to što se u ovom periodu razvio ***ilmul-kelam*** i što su prevedene mnoge knjige sa grčkog. To je dalo podstrek razvoju logike i filozofije.

EL-ME'MUNOV KULTURNI RAD

Na zahtjev halife El-Me'muna prevode se djela s grčkog, latinskog, perzijskog, sirijskog, hebrejskog, sanskrita i drugih jezika. Šejh prevodilaca bio je *Hunejn Ibn Ishak*, nadzornik El-Me'munove biblioteke. Pomaže mu sin Ishak i bratić Hubejš Ibn El-Hasa, premda je, pored njih, imao i drugih pomoćnika. Oni prevode djela Aristotela, Galena, Hipokrata, Diskorida. Na arapski se prevode sva Galenova djela. Sedam knjiga **Galenove *Anatomije*** je izgubljeno u originalu, ali je sačuvan arapski prijevod. Za potrebe kršćana na arapski je preveden i *Stari zavjet*, što čini Hunejn Ibn Ishak. Me'mun zlatom plaća prijevode. Zahvaljujući prijevodima sva Aristotelova djela bila su dostupna čitaocima. Hiti o ovome piše: *"Sve ovo se događalo dok Evropa skoro ništa nije znala o grčkoj misli i nauci. Jer, dok su se Er-Rešid i El-Me'mun zadubljivali u grčku i perzijsku filozofiju, njihovi suvremenici na Zapadu, Karlo Veliki i njegova vlastela, prema suvremenim izvorima, mučili su se kako će napisati svoja imena".*

Poslije ovoga dugog i plodnog perioda prevođenja u toku vladavine prvih Abbasijja slijedio je period originalnih doprinosa. Medrese su u ovo vrijeme veoma poznate a njihovi profesori su priznati učenjaci. Islamski učenjaci dokazuju da je Zemlja okrugla i da se okreća oko Sunca. Nisu im nepoznata pomračenja Sunca i Mjeseca. Širom islamske države podižu se opservatorije, bolnice, biblioteke, razne vrste radionica, zavoda i korisnih ustanova. Islamski učenjaci svjetskog glasa se bave astronomijom, algebrom, geometrijom, fizikom, hemijom, medicinom i drugim znanostima. Sve znanosti u to vrijeme doživljavaju puni procvat. Algebra je arapskog porijekla, a busola je islamski izum. Zahvaljujući busoli proširena je trgovina. Koliko je Me'mun cijenio znanosti dokaz je to što je od bizantijskog cara tražio da mu pošalje primjerak svake knjige, pa kada ovaj to nije htio učiniti on mu objavljuje rat te car kasnije pristaje na slanje knjiga u posebno sklopljenom ugovoru s *Mihajlom III*. U Bagdad su dolazili prevodioci stranih jezika iz cijelog svijeta. El-Me'munovi ljudi su vodili propagandu za širenje knjiga u narodu.

31.16. EL-MU'TESAM BILLAH (IBN REŠID 833.-842.)

On dolazi na prijesto halife po oporuci oca i brata Me'muna i osniva tjelesnu gardu od zarobljenih Turaka i Tatara (Memluka), kojima daje brojne povlastice. Komandanti te garde su se kasnije toliko osilili da su se ponašali kao neprijateljska vojska. Na koncu naškodiše i samom Mu'tesamu. Zato on napušta Bagdad i osniva novu prijestolnicu u Samari.

U njegovo vrijeme vodi se više ratova, ali je najvažniji rat s Grcima koji su u Malatiji, rodnom mjestu Mu'tesamovom, izvršili nečuvena nasilja (rezali noseve i uši, vadili oči i otimali muslimansku imovinu). Muslimanska je vojska pod njegovim ličnim zapovjedništvom, potukla neprijatelje u Amuriji. Historičari tvrde da je u toj bici poginulo 90.000 Grka. Ovaj halifa poznat je pod nadimkom ***El-Musemmen*** jer je živio 38 godina i 8 mjeseci, imao je 8 sinova i 8 kćeri a vladao je 8 godina, 8 mjeseci i 8 dana. Cijelo vrijeme je proveo u ratovima.

Iako nije imao skoro nikakvog obrazovanja jer je jedva znao čitati i pisati, upuštao se u rasprave između zastupnika ***ehlis-sunneta*** i ***mu'tezilijja***.

31.17. HARUN EL-VASIK BILLAH (842.-847.)

Sin je El-Mu'tesamov. U toku El-Vasikovog svečanog uvođenja u dužnost izbiše ustanci u Damasku i Palestini, ali su bili ubrzo ugušeni. Njegov vojskovođa *Ibn Agleb* vodi pomorske ratove i osvaja tadašnji glavni grad Sicilije, Kasrijanu. Vojska ovog halife prodire do Zanzibara u Africi. Kako su se upravni činovnici u njegovo vrijeme (katibi) bili veoma osilili, halifa je naredio da se svi pozatvaraju a imovina im zaplijeni.

U vrijeme El-Vasika pobuni se pleme ***Benu Selim*** u blizini Medine, ali je ta pobuna ugušena. Pošto je u ratovima koji su vođeni u vrijeme njegovog oca sa Grcima bilo puno zarobljenika s obje strane, to je u Harunovo vrijeme izvršena razmjena na mjestu preko rijeke *El-Lamis*, u blizini Tarsusa. Mada je ovaj halifa bio obrazovan, prema protivnicima

nije pokazivao osobitu milost. Neslavna je i sramna uspomena na ovog halifu zbog toga što je počeo cijepati islamsku državu na male državice i dijeliti krune sultanima. On je prvi halifa koji je dopustio secesiju u Hilafetu.

31.18. DŽAFER EL-MUTEVEKKIL, SIN EL-MU'TESAMOV, (847.-861.)

Poslije halife El-Vasika, halifom postaje njegov brat *Džafer El-Mutevekkil.* Između novog halife i velikog vezira Zejata otprije je postojalo neprijetljstvo. Zato novi halifa imenuje glavnim vezirom Etbaha i naredi mu da ubije svoga prethodnika Zejata. Kako je Etbah bio popularan u narodu i vojsci, to Džafer naredi da se i Etbah ubije, i to kada je halifa putovao na hadždž.

Poslije toga halifa napisa dekret u kome objavi da će ga naslijediti tri njegova sina ***Muhammed El-Muntesir, Ebu Abdullah El-Mu'tez i Ibrahim El-Mu'ejjed,*** i to navedenim redoslijedom. Drugim dekretom odredi svoje sinove za namjesnike u tri pokrajine.

U El-Mutevekkilovo vrijeme, kao i ranije, manastiri su bili zaštićeni i samostalni u radu. Međutim, često su se u njima krili grčki špijuni i, katkada maskirani u arapske nošnje, kretali se po islamskoj državi i prikupljali obavještajne podatke. Da bi tome stao u kraj, halifa naredi da su svi kršćani dužni nositi drukčija odijela od muslimana. Kako su se Alevijje stalno okupljali oko h. Husejnovog turbeta i tu u blizini kovali razne zavjere i pravili planove koji su ugrožavali sigurnost države, El-Mutevvekil naredi da se h. Husejnovo turbe sruši. To naiđe na jednodušnu osudu svih muslimana, neovisno od političkih pravaca kojima su pripadali.

Za namjesnika Ermenije i Azerbejdžana, El-Mutevekkil određuje Jusufa Ibn Muhammeda. Kako su kršćanski stanovnici tih pokrajina bili ogorčeni na halifu zbog naredbe o nošenju drukčije odjeće od muslimana, oni ubiju Jusufa i rastjeraju svo arapsko činovništvo. U borbu protiv pobunjenika El-Mutevekkil šalje Turčina Bugai Kebira koji naredi da se zapali grad Tifilis (Tbilisi).

U El-Mutevekkilovo vrijeme desilo se da su Grci sa 300 lađa navalili na Dimjat u Egiptu, dok je vojska bila na bajramskoj svečanosti u Kairu. U tom napadu Grci ovaj grad opljačkaju, mnoge stanovnike poubijaju i krenu dalje da to isto čine.

El-Mutevekkila je, po nagovoru njegova sina El-Muntesira kao i vezira Feth Ibn Kahana, ubio zarobljeni Turčin Bagir. U vrijeme El-Mutevekkilove vladavine stalno su vođeni ratovi, a njegova vojska stigla je i na Siciliju.

SLABLJENJE HALIFSKE VLASTI I CIJEPANJE DRŽAVE NAKON EL-MUTEVEKKILA

Nakon El-Mutevekkilovog ubistva godine 861. pozvana je vojska, činovništvo i građani i pročitan im je proglas u kojem je stajalo da je vezir Feth ubio halifu, a Fetha Bagir, koji se nalazio u njegovoj pratnji, što je bila čista laž.

31.19. EL-MUNTESIR 861. GODINE (TOTALNO MIJEŠANJE TURSKIH VOJSKOVOĐA)

Nakon što je pročitan proglas, narod je pozvan da se raziđe kući. Stvarni nosioci vlasti i moći u državi su bili Turci, Vesif i Bugai Kebir, pa je El-Muntesir bio marioneta u njihovim rukama. Kako su ove vojskovođe zazirale od El-Muntesirove braće, oni zatraže od njega da ukine dekret o njihovom pravu na stolicu halife, a da za svog nasljednika odredi malodobnog sina Abdul-Vehaba. Halifa je u početku oklijevao, no, kada mu Turci priprijetiše, on ih posluša ali i braću izvijesti da to ne čini od svoje volje, već prisilom. Vesifa se halifa rješava tako što ga šalje u Malatiju. Za El-Muntesira koji je vladao samo 6 mjeseci, kažu da je bio strašljiv i pohlepan čovjek. Prema Alevijjama je bio blag. Naredio je da se obnovi h. Husejnovo turbe i dozvolio je da se ono posjećuje.

Nakon El-Muntesirove smrti iskupiše se turski prvaci i drugi stranci te zaključiše da halifa ne može biti nijedan od El-Mutevekkilovih sinova. Za halifu bi proglašen *Ahmed Ibn Muhammed Ibnul-Mu'tesam* koji se prozva *El-Musta'in Bil-lâh.*

31.20. EL-MUSTA'IN BILLAH (861.-865.)

Odmah po dolasku na vlast halifa izdaje nalog o zatvaranju El-Mutevekkilovih sinova u Samari, El-Mu'teza i El-Mu'ejjeda. Iste godine umire i vojskovođa Turčin Bugai Kebir, pa El-Musta'in na njegovo mjesto postavlja sina mu Musa'a, kome povjerava i nadzor nad poštama.

Godine 863. pobuni se narod u Bagdadu protiv vojskovođa Turaka koji su se toliko osilili da su i halife smjenjivali. Narodu se priključi i arapska vojska te skupa navale na zatvore i oslobode zatvorenike. Jedan bagdadski most sruše, a drugi zapale, te grad razdvoje na dva dijela. Ustanak u Bagdadu imao je odjeka. Već sljedeće godine dolazi do ustanka u Kufi. U isto vrijeme Alevijja Hasan Ibn Zejd osvaja Taberistan i ostaje tamo do 900. godine. Nakon pogibije *Hasana Ibn Zejda* upravu nad Taberistanom uzima u svoje ruke En-Nasir Hasan i osniva alevijsku državu koja postoji 23 godine. Iste, 864., godine buknuo je ustanak u Kumesu. Tu se pleme Benu Kelb pobunilo protiv tamošnjeg namjesnika Fadla Ibn Kasima, koga ubiju, vojsku razoružaju, a činovništvo najure. Protiv ustanika halifa šalje vojsku pod komandom Musa'a Ibn Buqa'a koji osvaja Kumes i spali ga, a većinu ustanika pohvata i poubija. Bagir, ubica El-Mutevekkilov koji se bio dočepao časti i slave 865. godine, ubijen je u Samari. Turski se vojnici na to pobune i zatraže od El-Musta'ina da kazni ubice. El-Muste'sin bježi u Bagdad a pobunjenici puste iz zatvora Mu'teza i proglase ga halifom.

31.21 MU'TEZ 865.-868. (RASPAD CENTRALE)

Kada je došao na vlast *Mu'tez* je zaplijenio sav imetak svoga prethodnika protiv koga šalje vojsku pod komandom svog brata El-Mu'ejjeda. Vojska opsjedne Bagdad i prisili El-Musta'ina da 865. napusti hilafet. Nakon proglašenja *Mu'teza* halifom, El-Musta'in je odveden u *Vasit*, gdje je ubijen. Kao i njegov prethodnik, i Mu'tez je bio instrument u

rukama vojskovođa Turaka koji su imali stvarnu vlast. Iako mu je brat stvarno pomogao, Mu'tez strpa El-Mu'ejjeda u zatvor, gdje ovaj ubrzo umrije.

Slabost centralne vlasti osjećala se sve više a država se raspadala na manje države. Tako 866. godine *Šejh Isa,* namjesnik *Remle* i *Damaska,* prestade centralnoj kasi slati ubrani porez i proglasi se samostalnim. U *Heratu* to isto učini *Ja'kub Es-Saffar* godinu dana kasnije. On s vojskom krenu na Horosan i Taberistan, osvoji ih i proglasi samostalnu državu ***Safarijje.***

Godine 867. haridžija *Abdul-Aziz Ibni Ebi Dulef* digne ustanak u *Hemesanu* i u tim krajevima pogubi preko 20.000 ljudi. *Mu'tez* protiv njega šalje vojsku pod komandom, Musa'a, sina Kebirova, koji mu potuče vojsku. Godinu dana kasnije, Mu'tez imenuje za namjesnika u Egiptu Turčina Ahmeda Ibn Tuluna, koji se ubrzo osili i proglasi samostalnu državu, vlast protegnu i na Siriju i osnova državu Tulunijja. Turskog vojskovođu Vesifa ubiju vojnici 867. godine jer im četiri mjeseca nije dao dio plaće. Po nagovoru i inicijativi Mu'tezovoj, 868. godine bude ubijen i *Bugai Sagir.* Turci se pobuniše protiv Mu'teza jer nije imao sredstava da ih isplati. Pobunjenici ga izvedu iz dvora, vode ga po gradu i maltretiraju tri dana, zatim ga odvedu u neki podrum, na kome zazidaju vrata i tako ga uguše. Kao marioneta u rukama **Turske garde** Mu'tezje, on je vladao tri godine i sedam mjeseci.

31.22. RAZNE SAMOSTALNE DINASTIJE ZA VRIJEME VLADAVINE ABBASIJJA

Za vrijeme petstoosmogodišnjega (750.-1258.) postojanja *Abbasijskog hilafeta* sa sjedištima u *Enbari - Hašimijji, Bagdadu* i *Sammari,* postojalo je na desetine samostalnih dinastija perzijskog, turskog, kurdskog, arapskog i berberskog porijekla. Na tlu Španije, gdje Abbasijje nisu nikada preuzeli vlast od *Emevijja,* vladali su *Emevijje, Murabiti, Muvehhidi* i *Ahmerijje* u *Granadi.* Od turskih dinastija i porodica koje su imale samostalnu vlast i države, unutar abbasijskog hilafeta, najpoznatiji su: *Tulunijje, Ihšidijje, Memluci, Čerkezi* u *Egiptu, Ejlekijje* u *Turkestanu, Gaznevijje, Memluci* i *Benu Taghalk, Šahovi Harezma* i *Seldžuci* na području *Horosana, Harezma,* istočnog *Iraka, Sedžistana, Afganistana, Sjeverne Indije, Pendžaba* i *Sinda* i *Male Azije.* Od *kurdskih* dinastija najpoznatiji su *Ejjubijje,* a od *afganistanskih Gurijje* i *Ali Kildži* na istim područjima gdje su vladali i *Seldžuci.* Od dinastija arapskog porijekla u periodu *Abbasijja,* pored *Emevijja,* pojavljuju se *Idrisijje* u *Maroku; Aglebijje* u istočnom dijelu *Sjeverne Afrike, Siciliji* i *Južnoj Italiji; Fatimijje* u *Africi, Hamdanijje* u *Siriji, Zijadijje* u *Jemenu.* Od berbersko-nomadskih dinastija na tlu *Sjeverne Afrike* i *Španije* vladaju *Murabiti* i *Muvehiddi.* U periodu *Abbasijja* javljaju se i dinastije *perzijskog* porijekla kao što su *Devletu Tahir, Saffarijje, Samanijje, Sadžijje, Zijarijje, Buvejhijje.* Dakle, za 508 godina *Abbasijskog hilafeta* izmijenilo se tridesetak vladarskih dinastija, najviše turskog, perzijskog, arapskog, afganistanskog, kurdskog i berberskog porijekla.

31.23. DINASTIJE PERZIJSKOG PORIJEKLA (820.-1055.)

Sve dinastije perzijskog porijekla vladale su tokom 9., 10. i 11. stoljeća, ukupno 235 godina, i to od 820. - 1055. godine. Najpoznatije dinastije perzijskog porijekla za vrijeme hilafeta *Abbasijja* su: *Tahirijje, Safarijje, Samanijje, Sadžijje, Zijarijje i Buvejhijje.*

Prva dinastija perzijskog porijekla je ***Devletu Tahir* ili *Alu Tahir*.** Ta državica je postojala 52 godine, od 820.do 872. godine. Njezin osnivač, inače veliki vojskovođa za vrijeme El-Me'muna, Tahir Ibn Husejn, vladao je svega tri dana. Naslijedio ga je sin Talha. Prva prijestolnica te dinastije je *Merv*, a kasnije *Nejsabur*. Kovali su vlastiti novac i svoju vlast su iz *Horosana* proširili sve do Indije.

***Safarijje* (867.-908.)** vode porijeklo iz pokrajine *Sedžistan*. Osnivač ove dinastije je *Jakub Es-Safar*, po zanimanju kazandžija. Kao veoma hrabrog i sposobnog, njega je halifa *Mu'tez* postavio za namjesnika i vojskovođu u *Sedžistanu*. Međutim, on otkazuje lojalnost halifi u Bagdadu i 867. godine proglašava samostalnu državu. Svoju vlast proširuje na cijelu *Perziju* i dijelove *Indije*. U jednom momentu za vrijeme halife El-Mu'temida (870.-892.) Saffarijje su zaprijetili da će osvojiti i sam Bagdad, ali se to nije dogodilo. Safarijje vladaju od 867. do 908., ili 41 godinu.

Samanijje su porijeklom iz *Belha* i potiču od ***Samana Zaratustrovca***. Osnivač *samanijske* dinastije bio je *Nasr Ibni Ahmer* (874.-892. godine), *Samanov* praunuk. Nasrov brat Ismail 900. godine osvaja Horosan od Saffarijja i učvršćuje samanijsku vlast. Najznačajniji vladar iz ove persijske dinastije je *Nasr II Ibni Ahmed* (913.-943.), četvrti vladar iz samanijske dinastije. U njegovo vrijeme proširuju se granice države, pa Samanijje pod svojom vlašću drže *Transoksaniju, Horosan, Sedžistan, Kerman, Taberistan, Džurdžan* i *Rej*. Iako su ih same halife smatrale emirima, oni su imali potpuno samostalnu vlast.

Najbitnije je što za vrijeme Samanijja Transoksanija konačno ulazi u sastav islamskih zemalja. Dinastičke trzavice, pobune aristokrata u vojsci i nadiranje Turaka Gaznevijja sa sjevera slabili su samanijsku državu i konačno je srušili. ***Gaznevijje*** su 994. godine osvojili krajeve južno od rijeke Oks, dok su *Ilek hanovi Turkestana* 992. godine osvojili *Buharu*, a 999. godine zauzeli i preostale krajeve samanijske države. Borbe između Turaka i Perzijanaca su se ovoga puta završile u korist Turaka koji će kroz razne dinastije, od *Tulunijja* u *Egiptu* do *Turaka Osmana* 1050.godine, od 868. do 918. godine igrati presudnu političku i državotvornu ulogu u svijetu islama. Samanijska država je postojala 125 godina - od 874. do 999. godine.

KULTURNA OSTVARENJA

U periodu Samanijja Buhara i Semerkand postaju islamski centri znanosti, umjetnosti i kulture. Za vrijeme vladara *Nuha II* (976.-977.) *Buharu* posjećuje *Ibn Sina* koji u ovom gradu obilazi dvorsku biblioteku gdje je mnogo naučio. U tom periodu živi, radi i svoje pjesme piše slavni *Firdusi* (934.-1020.) On je jedan od najvećih epičara, autor je ***Šahname*** i ***Jusufa i Zulejhe***. Kasnije *Firdevsi* živi kod *Mahmuda Gaznevijje*.

Čuveni ljekar i znanstvenik *Er-Razî* posvećuje jedno svoje medicinsko djelo semerkandskom prvaku *Mensuru Ibn Ishaku* iz *Sedžistana.* Sedžijje su u razdoblju od 879. do 930. godine (51) osnovali malu i nezavisnu državu na tlu *Azerbejdžana.* ***Zijarijje*** to isto čine između 928.-1042. (114) u pokrajini *Džurdžan,* jugoistočno uz Kaspijsko more. Osnivač je *Merdavidž.*

BUVEJHIJJE (932.-1055.)

Najznačajnija i najmoćnija perzijska dinastija *Buvejhijja* navodno potiče od starih perzijskih kraljeva. Kod *Merdavidža,* osnivača *Zijarijja,* bio je u službi jedan Buvejhija po imenu *Ali-Imâdu-Devle.* On se kasnije u *Kerdžu* proglasi samostalnim, a još kasnije, uz pomoć braće *Hasana* i *Ahmeda,* osvoji *Isfahan, Širaz i Harezm,* te (945.) godine oni odlaze u Bagdad gdje ih prima halifa El-Mustekfi (944.-946.). Halifa brata *Ahmeda* imenova glavnim komandantom, ***emirûl-umera'i,*** i dodijeli mu počasni naziv ***mu'izzud-devle,*** što znači **onaj koji državu čini moćnom**. Prije toga otac Ahmedov, *Ebû Šûja,* bio je na čelu skupine ratobornih gorštaka na južnoj obali Kaspijskog mora. Jedno je vrijeme *Buvejh* bio i u službi Samanijja. Sa osamostaljivanjem i širenjem države, Buvejhijje osvajaju pokrajine *Kohistan* i *Kerman,* a za prijestolnicu su odabrali *Širaz.* Po dolasku Buvejhijja u Bagdad, turska garda, nakon više od jednoga stoljeća moći i vlasti u Bagdadu, bježi ispred njih i oni preuzimaju svu stvarnu vlast i vladaju sve do dolaska Seldžuka, dakle do polovine 11. stoljeća. Tako se s pravom može konstatirati da stvarnu vlast u Bagdadu od polovine 9. do polovine 10. stoljeća imaju Turci, od polovine 10. do polovine 11. stoljeća Buvehijje, i od polovine 11. do polovine 13. stoljeća, a do najezde *Mongola* i *Tatara,* tu vlast imaju *Turci Seldžuci.*

Buvejhijski vojskovođa *emirul-umera'i* je zahtijevao da se njegovo ime spominje u hutbama. Na tome se ne zaustavlja nego, poput Turaka prije, toga svrgava halifu *El-Mustakfija* i dovodi novog *El-Mutija* (946.-974.). Buvejhijje naređuju da se njihova imena utiskuju na novcu. Sebe su nazivali *êmirima* i *melikima* (kraljevi), a po svojoj volji dovode i svrgavaju halife, koji su u njihovo vrijeme obične marionete. Irak je, zajedno sa halifskom prijestolnicom Bagdadom, postao perzijska provincija. Državom se stvarno upravljalo iz Širaza koji se nalazi u perzijskoj pokrajini *Faris.* Pošto su Buvejhijje bili ši'ije, oni u cijeloj državi uvode, kao nekada *Muhtari Sekafija,* obilježavanje svih ši'itskih svetkovina, posebno 10. Muharrema. Sada, umjesto Turaka, presudan uticaj u državi imaju Perzijanci.

Najznačajniji buvejhijski vladar je *Adudud-Devlet* (949.-983.). On je sin *Ruknud-Devleta,* a unuk *Buvejhov,* osnivača dinastije. Adudud-Devlet je 977. godine pod svoju vlast stavio više državica i na taj način je proširio državu. Nije se zadovoljio što je u svoje vrijeme bio najmoćniji muslimanski vladar, već je htio da to prenese i na svoje potomstvo, da im osigura i vladarsku i halifsku stolicu. U tu svrhu ženi se kćerkom *Et-Taija,* a halifi je za ženu dao svoju kćer. Sebe je prozvao *šahin-šah,* kralj kraljeva (stari naziv perzijskih kraljeva).

Iako mu je glavni grad bio Širaz, Adudud-Devlet nije zaboravio ni sjedište Hilafeta - Bagdad. U više gradova podiže džamije, javne građevine i bolnice. U Bagdadu je između

978. i 979. godine podignuta bolnica u kojoj je radilo 24 liječnika koji su ujedno bili i profesori na medicinskom fakultetu. U to vrijeme pjesnik *El-Mutenebbi* pjeva pjesme-ode, za *šahin-šaha.* I gramatičar *El-Farisi* piše jedno djelo u čast *Adudud-Devleta.* U njegovo vrijeme, po odobrenju halife, popravljaju se stare i podižu nove kršćanske bogomolje i samostani. Na dvoru je *šahin-šah* imao vezira kršćanina *Nasr Ibn Haruna.*

Aduda naslijeđuje sin mu *Šerefud-Devlet* (983.-989.) poznat po čuvenoj zvjezdarnici koja je izgrađena godinu dana pred njegovu smrt. Poslije Šerefa na vlast dolazi drugi Adudov sin - *Behaud-Devlet* (989.-1012.) Na njegovom dvoru je boravio obrazovani Perzijanac *Sabûr Ibn Ardešir* koji je 993. godine u Bagdadu podigao akademiju s bibliotekom sa 10.000 knjiga. U ovu je biblioteku često navraćao pjesnik ***El-Me'arri*** i koristio se knjigama.

SLABLJENJE I PROPAST BUVEJHIJSKE DRŽAVE

Do slabljenja i propasti *buvejhijske* dinastije dovodi nekoliko razloga i faktora. Prvi uzrok su stalne svađe, razdori između *Beha'â, Šerefa i Šemsa,* Adudovih sinova, i još veći sukobi između njihovih nasljednika. Drugo, *Buvejhijje* nisu bili samo Perzijanci, već i *ši'ije,* a Bagdad i većina muslimana u hilafetu bili su pripadnici *ehlis-sunneta* i prijeko su gledali na ši'ije. Ti politički i ideološki razlozi dovode do slabljenja države čiju sudbinu konačno zapečaćuje i dokrajčuje *Seldžuk Togrul* 1055. godine kada osvaja Bagdad. Posljednji buvejhijski vladar je *El-Melikur-Rahim,* 1048.-1055., ***(milostivi kralj),*** koji umire u seldžučkom zatvoru. Buvejhijski vladari su imali stvarnu vlast, a halife samo simboličku.

DINASTIJA ŠAHOVA HAREZMA (1000.-1220.)

Harezm je oblast u donjem toku rijeke *Amu-Darje - Oks, Džejhun,* naseljena narodom iranskog porijekla. Muslimani su ove oblasti osvojili 712. godine za vrijeme *Velida I.* Sjevernim dijelom oblasti upravljali su arapski emiri, a južnim domaći ljudi, *šahovi Harezma.* Jedna dinastija *šahova Harezma* nastala je u vrijeme vladavine *seldžučkog sultana Melik šaha,* kada je Melik šah jednog oslobođenog roba, koji je služio na njegovom dvoru, postavio za namjesnika Harezma jer se isticao bistrinom i okretnošću. Na nagovor halife *En-Nasira* (1180.-1225.), šah Harezma *Tekeš* zarati protiv seldžučkog sultana Togrula 1194. godine. Pobjedom Tekeša 1194. nad Seldžucima završena je seldžučka era u Iraku i Kurdistanu. Halifa En-Nasir nadao se da će Tekeš napustiti osvojene krajeve. Međutim, to ovaj ne učini nego se potpuno osamostali i proglasi sultanom. Poče kovati vlastiti novac. Čak je namjeravao osvojiti i Bagdad.

Teritorijalno širenje na štetu Abbasijskog Hilafeta nastavlja Tekešov sin Alauddin Muhammed (1200.-1220.). On povrati veći dio Perzije 1210., zatim pokori *Buharu* i *Semarkand* 1214. godine. Imao je namjeru da dokrajči Abbasijski Hilafet. U očajanju i bezizlazu halifa En-Nasir se 1216. godine obraća za pomoć strašnom mongolskom poglavici *Džingis Hanu.* Pred strahovitom mongolskom najezdom u koju su Mongoli u početku

krenuli sa 60.000 boraca Alauddinu nije preostalo ništa drugo nego da bježi i spašava glavu. On se sklanja na jedan otok u Kaspijskom moru i tu umire 1220. godine. Tako je pred najezdom Mongola nestalo dinastije šahova Harezma koja je turskog porijekla.

Pred svoju propast harezmijska država se prostirala od Kaspijskog mora do Sir Darje i ulazila u Afganistan, Perziju, Azerbejdžan i istočni Irak. U 14. stoljeću Harezm postaje ponovo samostalan i ta samostalnost traje do 1388. godine kada ga osvaja Timur Lenk. U 16. stoljeću Harezm zauzimaju Uzbeci. Kada je sredinom 16. stoljeća prijestolnica postala Hiva, onda se Harezm prozva *Hanat Hiva*. Ovaj Hanat je došao pod vlast carske Rusije 1873. godine. Danas je to područje *Turkmenistana* i *Uzbekistana* sa dosta sačuvanih džamija, medresa, dvoraca, turbeta, utvrda. Harezm je u toku najezde Mongola skoro potpuno razoren. Prilikom zauzimanja Buhare 1219. godine Džingis Han je sebe opisao kao **Bič Božiji, poslan ljudima kao kazna za njihove *grijehe*.** Kada je *Ibn Batuta* stoljeće nakon njegovih osvajanja posjetio *Buharu*, *Semarkand*, *Belh* i druge gradove, tamo su još bile ruševine.

31.24 DINASTIJE TURSKOG PORIJEKLA

Sve dinastije turskog porijekla koje su vladale u doba abbasijskog hilafeta najlakše je klasificirati po geografskim područjima i vremenskim razdobljima u kojima su vladali. Tako na tlu Afrike vladaju *Tulunijje, Ihšidijje, Memluci i Čerkezi*, a na tlu Azije *Ejlekijje, Gaznevijje, Memluci, Benu Taghalk, šahovi Harezma, Seldžuci* i, poslije pada abbasijskog hilafeta, *Turci Osmanlije.*

TULUNIJJE U EGIPTU I SIRIJI (868.-905.)

U periodu slabljenja hilafeta Abbasija, pored Perzijanaca i Turci osnivaju samostalne dinastije. *Tulunijje* su prva dinastija turskog porijekla koja kratko vrijeme, svega 37 godina, vlada u Egiptu i Siriji. Osnivač ove dinastije je *Ahmed Ibn Tulun* koji je u Egipat poslan kao vojni komandant iz Bagdada 868. godine. Kada halifa El-Mu'temid (870.-892.) zatraži novčanu pomoć zbog teške finansijske situacije, Ahmed mu je ne posla, već se osamostali. Ahmed Ibn Tulun (868.-884.) svoju državu utemeljuje na strogo vojničkoj organizaciji. Imao je 100.000 vojnika čije su jezgro sačinjavali Turci i crnci. Godine 878., nakon smrti namjesnika, Ahmed osvoji Damask i druge sirijske gradove i tako uz Egipat zavlada i Sirijom. On sagradi pomorsku bazu u Akki.

Ahmeda naslijeđuje sin mu *Humavije*, koji vlada od 884.do 895. i od Abbasijja preotima Mosul i Džeziru i tako proširuje tulunijsku državu. U vremenu od 895.do 905. godine izredala su se još tri vladara iz tulunijske dinastije: *Džejš* (895.-896.) i *Harun* (896.-904.), Humavijevi sinovi, te posljednji *Šejban* (904.-905.), Humavijev brat. Tulunijje su u Egiptu bili stranci i u narodu nisu imali nikakvo socijalno uporište, već su se oslanjali na vojsku, naročito tjelesnu gardu. Zato je njihova dinastija unaprijed bila osuđena na kratko trajanje. Nakon propasti Tulunijja, Egiptom su u narednih 30-tak godina vladali Abbasijje, čija je vladavina trajala do pojave nove turske dinastije *Ihšidijja.*

KULTURA I CIVILIZACIJA TULUNIJJA

Na planu poljoprivrede Tulunijje su irigacionom sistemu poklanjali posebnu pažnju. Oni grade mnoge mostove, prokopavaju brojne kanale i razvijaju trgovinu.

Od sakralno-kulturnih objekata do danas je najpoznatija najstarija sačuvana *džamija* u Egiptu u *Fustafu-Kairu*. Munara ove džamije je najstarija u Egiptu. Džamiju karakteriziraju lukovi od cigle ispisani *kur'anskim ajetima kufanskim pismom*. U novom kvartu glavnog grada Tulunijje podižu mnoge lijepe građevine, a jedna od njih je i *Ahmedova bolnica*.

Humavije izgrađuje lijep dvorac sa tzv. zlatnom dvoranom. Dvorac je imao park pun cvijeća, pozlaćene šadrvane i egzotično drveće. Glavna atrakcija je bilo jezerce od žive u dvorištu. U parku je bio i zološki vrt. *Humavije* udaje svoju kćerku za halifu *El-Mu'temida* i oprema je jednim milionom dirhema, darujući joj hiljadu zlatnih opruga i drugih vrijednosti koje se u miraz nisu davale. Zbog rasipnosti i raskošnosti, mnogi su ovoga halifu proglašavali *kafirom*.

Tulunijski vladari bili su *Ahmed Ibn Tulun, Humavije, Džejš, Harun*, i *Šejban*.

IHŠIDIJJE U EGIPTU I SIRIJI (935.-969.)

Nakon propasti Tulunijja, kratkotrajna vlast Abbasijja u Egiptu i Siriji bila je nesigurna. Osnivač nove turske dinastije u *Fustatu Muhammed Ibn Tughj* (935.-946.) sređuje tamošnje prilike i zbog toga mu *halifa Er-Radî* (939.) dodjeljuje stari perzijski plemićki naziv - *ihšid*, po čemu nova dinastija dobiva ime. *Muhammed El-Ihšid*, po ugledu na *Tulunijje*, proširuje svoju vlast na Siriju, Palestinu, a kasnije i na *Mekku i Medinu*, koje će vijekovima nakon toga biti povezne sa Egiptom. Muhammeda El-Ihšida naslijedili su sinovi *Ebul-Kasim* (946.-960.) i *Ali* (960.-966.) Međutim, oni su samo nominalno vladali državom, a stvarni vladar je bio *Ebûl-Misk Kafûr*, porijeklom abisinski rob što ga je otkupio El-Ihšid.

Misk Kafûr postaje i nominalno vladar od 966.-968. On uspijeva odbraniti državu od Hamdanijja iz sjeverne Sirije. Muhammed El-Ihšid i njegovi nasljednici trošili su velike svote novca da bi stekli naklonost naroda. Dnevne potrebe Muhammedove kuhinje iznosile su 100 ovaca, 100 janjadi, 250 gusaka, 500 kokoši, 1.000 golubova i slatkiša. Pjesnik *Mutenebbî* veličao je u svojim pjesmama Ebûl-Miska Kafura, a kasnije ga je napadao. Ihšidijje se nisu istakli radom na kulturnom polju, niti kakvim javnim radovima. Posljednji ihšidijski vladar Ahmed, (968.-969.) predao je vlast fatimijskom vojskovođi Dževheru, osvajaču Egipta i osnivaču Kaira.

EJLEKIJJE U TURKESTANU (932.-1164.)

Tri godine prije pojave Ihšidijja u Egiptu, u Turkestanu, čija površina iznosi 2.943.000 kilometara kvadratnih, pojavila se jedna druga turska dinastija - Ejlekijje, koji će, za razliku od Ihšidijja, deset puta duže vladati. Iako je toliko dugo vladala u 10., 11. i 12. stoljeću, ova dinastija nije bila od osobitog značaja. Turkestan je ogromna oblast u srednjoj

Aziji podijeljena Pamirom i Tjenšanom na Zapadni i Istočni Turkestan. Na teritoriji Zapadnog Turkestana danas se nalaze Turkmenistan, Uzbekistan, Tadžikistan i Kirgizija. Istočni Turkestan obuhvata kinesku pokrajinu Sinkjang između Tibeta, Kašmira, Mongolije i Uzbekistana, Kirgizije, Tadžikistana i Turkmenistana.

DINASTIJA TURAKA MEMLUKA U EGIPTU (1250.-1382.)

Dinastija *Turaka Memluka*, nekadašnjih zarobljenika raznih islamskih dinastija, samo svjedoči da se u muslimanskom društvu, temeljenim u islamu, zahvaljujući znanju, sposobnostima, poštenju i odanostima ideji može stići od zarobljeničkog statusa do vladarskog trona. Kao dinastija, *Turci Memluci* su interesantni sa nekoliko bitnih stajališta: od robova stigli su do vladarske dinastije, vladali su u Egiptu, jednoj od najvažnijih pokrajina i država islamskog svijeta, vladali su u 13. i 14. stoljeću kada se islamski svijet suočavao sa dvije smrtne opasnosti, križarima sa Zapada, iz Evrope, i Mongolima i Tatarima sa istoka. Turci Memluci su učestvovali u odsudnim borbama i sa jednima i sa drugima. Pored tih borbi, oni su postigli i neka ostvarenja na kulturno-civilizacijskom polju. Na vjerskom planu najveća i neprolazna zasluga Turaka Memluka je ta što su tri godine poslije prekida Hilafeta (fasile-i-hilafeta) u Bagdadu reuspostavili Hilafet u Egiptu. U razdoblju od 132 godine njihove vladavine izmijenilo se 24 sultana. To su:

1. Izuddin Ajbek i Šedžeretu-Dur!!!	1250.-1257.
2. Nuruddin Ali	1257.-1259.
3. Muzafer Sejfuddin Kutuz	1259.-1260.
4. Zahir Ruknuddin Bejbers	1260.-1277.
5. Bereke Ibn Bejbers	1277.-1279.
6. Selami Ibn Bejbers	1279.
7. Mensur Sejfuddin Kalavun	1279.-1290.
8. Malik Ešref Halil	1290.-1293.
9. Nasir Muhammed (u tri navrata)	1293.-1294., 1298.-1308., 1309.-1340.
10. Kitbugha	1294.-1296.
11. Lajin	1296.-1298.
12. Bejbers II	1308.-1309.
13. Ebu Bekr	1340.-1341.
14. Kûjûk	1341.-1342.
15. Ahmed	1342.
16. Ismail	1342.-1345.
17. Kamil Šaban	1345.-1346.
18. Muzaffer Hajji	1346.-1347.
19. Hasan (u dva navrata)	1347.-1351., 1354.-1361.
20. Husejn Salih	1351.-1354.
21. Muhammed	1361.-1363.

22. Ešref Šaban 1363.-1376.
23. Aleddin Ali 1376.-1381.

PORIJEKLO TURAKA MEMLUKA

Memluk, množina *memamilk*, znači *rob* i *robovi*. Kao što su se halife u Bagdadu, počevši od *Mu'tesama Bil-laha* tridesetih i četrdesetih godina 9. stoljeća, družili sa tjelesnom gardom, bivšim zarobljenicima - *memlucima*, to isto su činili i njihovi namjesnici, *emiri*, kasnije samoproglašeni *sultani*, u Egiptu povjeravajući se *Turcima Seldžucima*.

U početku su im povjeravali manje, a kasnije sve važnije funkcije, dok ovi nisu potpuno preuzeli vlast.

Memluci su u Egiptu došli na vlast poslije Ejjubijja koji su bili Kurdi. Naime, udovica *Saliha Ejjubije, Šedžer-Retudu-Durî*, vladala je svega osamdeset dana. Za to kratko vrijeme svoje vladavine, ona je naredila da joj se ime spominje u hutbama i da se iskuje novac s njezinim imenom. Kada su se svi emiri složili da *emirul-umera'i* (vrhovni zapovjednik), *Turčin - Memluk Izuddîn Ajbek* (1250.-1257.) postane *sultan*, sultanija Šedžera se udala za njega. Njoj nije bio dovoljno da dijeli vlast sa mužem *Ajbekom*, već je vladala gotovo sama. Kada je saznala da se njezin muž namjerava oženiti još jednom ženom, ubila ga je u nastupu ljubomore. Sluškinje prve Ajbekove žene, ubiše je nanulama i baciše je sa kule. Za sedam godina vladavine Ajbek je najviše vremena proveo u borbama u Siriji, Palestini i Egiptu i mnogo je radio na konsolidaciji prilika u zemlji.

MUZAFFER SEJFUDDIN KUTUZ (1259.-1260.)

Ajbeka je naslijedio malodobni sin mu *Nuruddin Ali*. Njega s vlasti svrgava *Muzaffer Sejfuddin Kutuz*. U njegovo vrijeme Ejjubijje iz Sirije pokušavaju osvojiti Egipat, polažući legitimno pravo na njega, ali u ratu s Kutuzom ne uspijevaju.

Najveća njegova zasluga je u tome što se suprotstavio nadiranjima Mongola pod komandom *Kitbughe*. Odlučna bitka se odigrala kod *Ajn Džaluta* 1260.godine. Na čelu memlučke vojske je bio Bejbers, ali kasnije komandu preuzima sultan Kutuz. Mongoli su u toj bici do nogu potučeni. Kitbugha i drugi mongolski vojskovođe ostavili su kosti na ratnom poprištu. Tako je Egipat spašen od mongolskih pustošenja, što su ranije doživjeli Irak i Sirija. Da nije bilo hrabrosti Memluka, Kairo bi vjerovatno doživio sudbinu Bagdada iz 1258. godine. Nakon pobjede nad Mongolima, Kutuz je zauzeo Siriju. Sultan je vojskovođi Bejbersu bio obećao dati na upravu Halep, ali to svoje obećanje nije održao. Da bi mu se osvetio, Bejbers je Kutuza ubio i proglasio se sultanom.

ZAHIR RUKNUDDIN BEJBERS, (1260.-1277.)

Četvrti, najznačajniji, turski memlučki sultan karijeru započinje za vrijeme ejjubijskog sultana Saliha kao zapovjednik jednog odjela njegove tjelesne garde. Kasnije brzo napreduje i dopire do najviših položaja. Posebno se proslavio u borbama protiv Mongola, a kasnije još više u borbama protiv križara u Devetom ratu, kada je samo njegova vojska usp-

jela otjerati križare. U njegovo je vrijeme jedan od njegovih vojskovođa zauzeo Nubiju.

Bejbers obnavlja mornaricu, nakon što se nasukala u križarskim ratovima kod Simasela (Limasola) u Kipru 1270. godine. Popravlja luke, kopa kanale i utvrđuje tvrđave u Siriji. Povezuje Kairo i Damask brzom poštanskom vezom. Put je prevaljivan za četiri dana pomoću odmornih konja. Ovaj vladar gradi džamije, osniva dobrotvorne ustanove i izvodi javne radove u kojima je učestvovao veliki broj radne snage. Džamija koju je dovršio 1269. godine postoji i danas. Tu džamiju Napoleonova vojska pretvara u tvrđavu, a kasnije Englezi u skladište živežnih namirnica. Sačuvala se i škola sa Bejbersovim imenom.

Memluci usavršavaju i slanje pošte pomoću golubova pismonoša. Podatke o porijeklu ovakvih golubova fatimijski su vladari, prije Ejjubijja i Memluka, čuvali u posebnim registrima.

Bejbers sklapa mnoge saveze sa mongolskim i evropskim vladarima. Na osnovu takvih saveza *Mihajlo Paleolog* odobrava obnovu džamije u Carigradu koju su križari razorili za vrijeme njihove okupacije grada.

Zauzvrat, Bejbers u Carigrad šalje melkitskog patrijarha za vjernike te sekte (u Carigradu i okolini) pošto ga nisu imali. S velikom je pompom Bejbers ustoličio prvog abbasijskog halifu u Kairu, kao četvrtoj prijestolnici abbasijskog hilafeta. To je bio halifa El-Mustansir, ustoličen 1261. godine nakon tatarsko-mongolskog osvajanja Bagdada 1258. godine. Tada su muslimani Istoka tri ipo godine bili bez halife. Time je sultan želio osigurati legitimitet svojoj kruni kako bi u očima muslimanskog svijeta Egipat stekao prvenstvo. Ni halifa nije ostao dužan Bejbersu, pa mu je dodijelio priznanje suvereniteta nad Egiptom, Sirijom, Hidžazom, Jemenom i Irakom. Bejbers je, nakon El-Mustansira, ustoličio i drugog abbasijskog halifu El-Hakima,

iza kojeg je slijedilo još 15 abbasijskih halifa u Kairu koji vladaju sve do 1517. godine, kada Egipat osvajaju Osmanlije. Halife u Kairu nisu imale skoro nikakve vlasti.

MENSUR SEJFUDDIN KALAVUN (1279.-1290.)

Iza Bejbersa prvo dolazi njegov devetnaestogodišnji sin *Berekeh* (1277.-1279.). Slijedi ga drugi Bejbersov sin, sedmogodišnji *Selami* koga je Kalavun svrgao i proglasio se sedmim memlučkim sultanom. I Kalavun nije imao mira od Mongola. Hulaguov sin *Abaka* i unuk mu *Arghun* ratovali su protiv muslimana potpomognuti Jermenima, Džurdžijanacima i Francima. Kod *Himsa* 1280. godine Kalavun je uspio potući ovu vojsku, a Mongoli su nakon ovoga poraza primili islam.

Kalavun učvršćuje veze i odnose sa Đenovskom Republikom, Francuskom, Kastiljom, Sicilijom i drugima. Čak je i Cejlon imao svog predstavnika na Kalavunovu dvoru u Kairu. On postiže nove pobjede protiv križara, obnavlja i učvršćuje tvrđave u Damasku, Halepu i Balbeku. U *Kairu*, u jednoj građevini, podiže džamiju sa školom, turbetom i bolnicom. Građevina je dovršena 1284. godine. U toj Kalavunovoj bolnici postojali su posebni odjeli za bolesnike od raznih bolesti (groznice, dizenterije, očnih i drugih oboljenja.

Bolnica je raspolagala laboratorijama, dispanzerom, banjama, kuhinjama i skladištem. Među osobljem bolnice bilo je i muškaraca i žena, kao i među bolesnicima. Kalavunov sin i nasljednik *Ešref El-Malik Halil* (1290.-1293.) zauzeo je 1291. od križara *Akku* u Desetom križarskom ratu i druge preostale luke.

NASIR MUHAMMED (1293.-1294., 1294.-1298.-1308., 1309.-1340.)

Ovaj vladar je sa prekidima vladao preko 40 godina. Godine 1302. *Nasir* je izbacio templare s otočića *Aruad* kao posljednje križare. Potkraj 1299. Mongoli su, potpomognuti Jermenima i Džurdžijancima, porazili memlučku vojsku kod Himsa. Slijedeće, 1300., godine zauzeli su Damask. Memluci su ubrzo povratili cijelu Siriju.

Tri godine kasnije, pod vođstvom hana *Gazana Mahmuda,* Mongoli su ponovo jurišali protiv Memluka, ali su ponovo pretrpjeli poraz. To je četvrti i posljednji sukob Mongola i Memluka, jer se Mongoli nisu više usuđivali da napadaju Memluke. Posljednji memlučki vladar je Turčin *Salih Ibni Šaban* (1381.-1382., i 1389.-1390.). Bio je dijete kada mu je dvogodišnju vladavinu prekinuo, a kasnije i sasvim dokrajčio *Čerkez Sejfuddin Zahir Berkuk,* osnivač dinastije *Memluka Čerkeza.* U cjelini od 1250.-1382. za (132 godine) izredala su se 24 sultana *Turčina Memluka.* Pisac ***Historije Arapa*** **Filip Hiti** s pravom ističe da se jedino u muslimanskim analima može naići na pojavu i uspjeh takvih dinastija kao što su *Memluci* (*Gaznevijje, Seldžuci i Tulunijje*). "Ovi robovi - sultani očistili su svoje *sirijsko-egipatsko* područje od križara. Oni su zauvijek zaustavili nadiranje strašnih mongolskih hordi *Hulagua i Timura,* koji su inače mogli promijeniti čitav tok historije i kulture u zapadnoj Aziji i Egiptu. Zahvaljujući ovome zaustavljanju, Egipat je bio pošteđen pustošenja koje je zadesilo Siriju i Irak i sačuvao je kontinuitet u kulturi i političkim institucijama, što nije uživala nijedna druga muslimanska zemlja van Arabije."

Od 1340.do 1382. godine izmijenjalo se 12 Nasirovih nasljednika. Bili su marionete koje su ubijali i smjenjivali emiri. Jedini značajan spomenik iz tog perioda jeste Džamija sultana Hasana (1347.-1351. i 1354.-1361.) dovršena 1362. godine. U vrijeme Nasirovih nasljednika polovicom 14. stoljeća Egiptom je harala strašna kuga od koje je samo u Kairu navodno bilo 900.000 žrtava.

Nasir, koji je dugo živio, volio je raskošan i rasipnički život. Bio je veliki sportaš, lovac i ljubitelj dobrih konja. U njegovo vrijeme prokopan je kanal od Nila do Aleksandrije. Godine 1311. izgrađuje vodovod od Nila do Kairske tvrđave. Ovaj sultan podiže oko 30 džamija, više škola, tekija, česama i banja. Njegova škola *En-Nasirijja* dovršena 1304. godine i danas postoji. Od zanata u vrijeme Memluka razvijena je umjetnička obrada metala, najviše bronze i mesinga. Umjetnost ilustriranja Kur'ana bila je na visokom nivou.

TURCI ČERKEZI U EGIPTU (1382.-1517.)

Turci Čerkezi, kao i njihovi prethodnici, u *Egiptu* su se uzdigli od oslobođenih robova do vladara. Oni su odbacivali princip monarhističkog dinastijskog sistema nasljeđivanja vlasti sa oca na sina i sultan je bio samo *primus inter pares,* dok je prava vlast bila u ruka-

ma vojne oligarhije. Turci Čerkezi su nastavili ratove sa Tatarima i zaustavili su njihov prodor i razaranje Egipta. Također su zadržali instituciju hilafeta koju su reuspostavili Turci Memluci. Za vrijeme Turaka Čerkeza harale su velike kuge u Egiptu. Na kulturno-civilizacijskom polju imali su mnogo manju uspjeha od Turaka Memluka. Sultani iz ove dinastije bili su dosta surovi u ponašanju i u većem broju neobrazovani, pa čak i u islam neupućeni. U razdoblju od 134 godine izmijenilo se *24 čerkeska sultana*, od kojih su deseterica vladali 124 godine, a četrnaesterica svega devet godina. *Turskočerkeski* sultani su:

1. Zahir Sejfuddin Berkuk (u dva navrata)	1382.-1389. i 1390.-1398.
2. Bahri Hajji	1398.-1390.
3. Nasiruddin Faraj (u dva navrata)	1398.-1405. i 1406.
4. Mensur Izuddin Abdul-Aziz	1405.-1406.
5. El-Musta'in Adil	1412.
6. Šejk El-Mue'jjed	1412.-1421.
7. Muzaffer Ahmed	1421.
8. Zahir Sejfuddin Tatar	1421.
9. Salih Nasiruddin Muhammed	1421.-1422.
10. Ešref Sejfuddin Bersbej	1422.-1438.
11. Aziz Džemaluddin Jusuf	1438.
12. Zahir Sejfuddin Jakmak	1438.-1453.
13. Mensur Fahruddin Usman	1453.
14. Ešref Sejfuddin Inal	1453.-1460.
15. Mue'jjed Šihabuddin Ahmed	1460.-1461.
16. Zahir Sejfuddin Kuškadam	1461.-1467.
17. Zahir Sejfuddin Jalbaj	1467.
18. Zahir Tumurbugha	1467.-1468.
19. Ešref Sejfuddin Katibej	1468.-1495.
20. Nasir Muhammed	1495.-1498.
21. Zahir Kânšav	1498.-1499.
22. Ešref Janbalat	1499.-1500.
23. Ešref Kânšav	1500.-1516.
24. Ešref Tumanbej	1516.-1517.

PORIJEKLO TURAKA ČERKEZA

Osnivač memlučko-čerkeske dinastije u Egiptu bio je *Zahir Sejfuddin Berkuk* (1382.-1398.).

Ekonomska situacija u vrijeme Čerkeza u Egiptu je bila teška. Za vrijeme sultana Ešrefa Sejfuddina Bersbeja (1422.-1438.) u Egiptu ponovo hara kuga. Tada je u Kairu umrlo 300.000 ljudi. Godine 1400. Timurlenk je upao u sjevernu Siriju gdje su nastale velike pljačke i klanja. U Halepu je pljačkanje trajalo tri dana. Pobijeno je oko 20.000 mus-

limana. Od njihovih su glava napravljene humke. Nakon Halepa pali su Hamah, Hims i Balbek. Godine 1401. Timurlenkovi su vojnici zauzeli Damask. Grad je zapaljen i od emevijske su džamije ostali samo zidovi. Najistaknutije učenjake zanatlije i radnike Timurlenk ili Tamerlan (1336.-1405.) je poveo sa sobom u svoju prijestolnicu Samarkand. Ovi ljudi koje je sa sobom poveo Timurlenk ponovo su udarili temelje islamskoj kulturi u tom gradu. Timurlenk je umro u pohodu na Kinu. Da bi osvetio pogibiju nekih svojih oficira, Timurlenk je iz Damaska krenuo na Bagdad i tamo je *izgradio* 120 kula od glava pobijenih muslimana. Timurlenk je samo nominalno bio musliman, inače naklonjen ši'ijjama.

Deveti sultan iz dinastije Memluka Čerkeza, Bersbej (1422.-1438.), nakon borbi u periodu od 1424.-1426. osvojio je otok Kipar. Sa ovoga su se otoka gusari ranije u više navrata zalijetali do sirijskih luka i pljačkali ih. Godine 1426., Bersbej je likvidirao tu gusarsku bazu. Otok Kipar je 1191. godine zauzeo Ričard I u Trećem križarskom ratu, a kasnije su ga držali redovnici templari i dinastija Luzinjan. Bersbejeva je vojska najprije zauzela Limasol (gdje se 1270. godine nasukala mornarica Zahira Bejbersa) te je tom prilikom pokušaj osvajanja Kipra propao, a kasnije su zauzeli Larnaku. Nakon poraza luzinjanske vojske zarobljen je kralj Janus i odveden u ropstvo.

Na intervenciju mletačkog konzula Janus je vraćen na svoj kiparski prijestol uz otkupninu od 20.000 dinara, a obavezao se na plaćanje godišnjeg danka na istu sumu. Bersbej je zaključio mirovni ugovor i sa otokom Rodos.

Posljednji memlučki Čerkez sultan u Egiptu je Ešref Tumanbej (1516.-1517.) koji je 1516. kod Merdž-Dabika i u proljeće 1517. godine kod Kaira izgubi od Turaka Osmanlija, od sultana Selima I Javuza. Posljednji abbasijski halifa El-Mutevekkil prenio je hilafet u Istanbulu u džamiji Aja Sofija na Selima I.

Memlučki sultani Čerkezi većinom su bili neobrazovani, a neki i nesposobni. Berkuk je navodno bio jedini čiji je otac bio musliman. Bersbej nije znao arapski jezik. Sultan Inal (1452.-1460.) nije znao ni čitati ni pisati. Njegov suvremenik *Ibn Tagri Birdi* smatrao je da nije znao bez pogreške proučiti ni *El-Fatihu*. Za Zahira Sejfuddina Jalbaja (1467.) tvrdi se da je bio ne samo nepismen, nego i lud. Katibej je oslijepio alhemičara Ali Ibn El-Meršušiju i odsjekao mu jezik zato što nije bio u stanju pretvoriti trosku u zlato. Iz ove dinastije najduže je vladao spomenuti Katibej, od 1468.do 1495. godine. Brojni memlučki emiri udruživali su se u razne stranke, međusobno se svađajući. Svaka je grupa nastojala da se domogne što većeg ugleda i bogatstva.

Sve u svemu, vladavina *Memluka Čerkeza* po mnogo čemu je bila manje uspješna od vladavine *Memluka Turaka*. Od njih su do danas ostale sačuvane neke impozantne građevine, kao što su *Berkukova džamija* s turbetom i *Katibejova džamija* s grobnicom, školom i šadrvanom.

GAZNEVIJJE 962.-1186. (224 GODINE)

U toku 10., 11. i 12. stoljeća pored Tulunijja, Ihšidijja i Ejlekijja koji su, kao prve dinastije turskog porijekla, tokom 9. i početkom 10. stoljeća vladali Egiptom, Gaznevijje su

značajna dinastija unutar velikog islamskog hilafeta koja je u periodu od 224 godine vladala na Istoku, i to *Afganistanom, Peševarom, Pendžabom u Indiji i Horosanom u Perziji.* Prvi Gaznevijja kojeg spominje povijest je *Alptigin* koji je započeo karijeru kao član tjelesne garde na samanijskom dvoru. Najprije je bio komandant garde, a 961. godine postaje namjesnik Horosana. Međutim, ubrzo pada u nemilost. Kao odgovor Samanijjama, Alptigin zauzima grad Gaznu i proglašava samostalnu gaznevijsku državu. Ipak, stvarnim osnivačem te dinastije smatra se *Sebuktekin* (976.-997.), oslobođeni rob Samanijja, Alptiginov zet. Jedino su u islamu i kod muslimana oslobođeni robovi mogli postajati vladari i halife Afganistanu je Sebuktekin pripojio Peševar i Horosan.

MAHMUD GAZNEVI (997.-1030.)

Iz prijestolnice *Gazne* sedamnaest je puta vršio vojne pohode u Indiju. U tim dvadesetogodišnjim ratovima Mahmud islamskoj državi pripaja Pendžab sa gradom Lahorom, pokrajinu Sind (Karači, Hajdarabad). Svoju državu Mahmud širi i na istok i na zapad. Od Buvejhijja uzima Irak, a zatim perzijske pokrajine Rej i Isfahan. Kada je bila na vrhuncu svoje moći gaznevijska država je obuhvatala *Afganistan, sjevernu Indiju (Pendžab i Sind), Transoksaniju, Horosan, istočni Irak, Sedžistan i Harezm.*

Najveći gaznevijski vladar i jedan od najvećih u povijesti svijeta jeste *Mahmud Gaznevi* koji je dobio počasni naziv - gazi. On spada među prve koji su odlikovani tom časnom titulom. Iako ga neki nazivaju muslimanskim *Aleksandrom Velikim i istočnjačkim Napoleonom* on je na novcu označavan samo kao ***emir*** i ***sejjid***, jer je priznavao halifu El-Kadira u Bagdadu. Za uzvrat, halifa mu je dao počasnu titulu *jeminuddevlet* - desna ruka države. *Mahmudova* je ogromna zasluga za proširenje islamske vlasti i širenje islama na indijskom podkontinentu, gdje danas živi blizu 400 miliona muslimana. Nakon *Mahmudove* smrti, padu *gaznevijske* države doprinose *Kahni iz Turkestana, Seldžuci,* konačni udarac joj zadaju *Gurijje iz Afganistana* kada zauzimaju *Lahore u Indiji.*

U periodu od 224 godine **izredalo se** 18 gaznevijskih vladara. Glavni grad *Gaznu Mahmud* je ukrasio mnogim grandioznim građevinama među kojima i akademijom. Sam njegov dvor je bio stjecište poznatih učenjaka i pjesnika. Historičar *Utbi* posvećuje mu jedno veliko povijesno djelo, dok mu pjesnik svjetskog glasa, *Firdevsi* (934.-1020.), posvećuje djelo *Šahnamu.* Na njegovom dvoru moglo se susretati i slavnoga *Birunija* filozofa, pjesnika, historičara, geografa, astronoma, matematičara, geometra i farmakologa. (Djelo Tarihul-Hind).

GURIJJE, NASLJEDNICI GAZNEVIJJA (1186.-1290.)

Poslije *Gaznevijja* dolaze *Gurijje.* Oni u ratovima protiv Hindusa osvajaju Delhi, Mirat, Lahare, Gvalior i Benares. Najznamenitiji vladar iz ove dinastije je *Muhammed El-Guri,* koji je vladao do 1206. godine. Desna ruka i ključni saradnik *El-Gurija* je vojskovođa, *Memluk, Kutubuddin Ibek,* koji vlada od 1206. do 1211. Kao što je *El-Guri* doprinio širenju islamske vlasti u *Indiji* i unaprijeđenju države, tako je vojskovođa, a poslije *El-Gurije*

vladar, *Kutubuddin* sa vojskom dopro do granica *Kine.* Uspomene na ovog memlučkog vladara su veličanstvene džamije u Delhiju i džamija u Adžmiru s prekrasnom munarom pod nazivom *Kutbu-minar.*

Kutbuddina nasljeđuje Turčin Memluk *Altamiš* (1211.-1236.). On nastavlja osvajanje u Indiji i osvaja Almalfu. Najveća mu je zasluga što zaustavlja prodore Mongola i spašava državu od njihovog razaranja. Poslije Altamišove smrti Mongoli ponovo navaljuju, ali ih odbija memlučki vojskovođa *Balban.* Zahvaljujući hrabrosti i pobjedama nad Mongolima i ovaj vojskovođa postaje vladar Indije od 1266. do 1287. godine.

Gurijje i njihove nasljednike Memluke nasljeđuje nova, *afganistanska dinastija.*

ALI KILDŽI (1290.-1320.)

Najpoznatiji vladar iz ove dinastije je bio *Alauddin,* koji se 1297. sukobio sa 100.000 Mongola kod Lahorea i pobijedio ih. Godine 1305. Mongoli nadiru prema Delhiju, ali ih Alauddin suzbija i zadaje im strahovit udarac. Alauddin ratuje i sa domaćim indijskim vladarima, pobjeđuje ih i proširuje granice države. Borbenu dinastiju Ali Kildži ponovo smjenjuje jedna turska dinastija *Benu Taghlak* (1320.-1413.). Najznamenitiji vladar iz ove dinastije je *Muhammed* koji je zavladao *Dekanom, Bengalom i Gudžratom.* Naslijedio ga je rođak *Fejruzšah* koji je vladao oko 40 godina. *Fejruzšahovim* nasljednicima nije pošlo za rukom da suzbiju *Mongole* koji su konačno osvojili i Indiju. Sve u svemu, turske dinastije *Gaznevijje, Memluci, Benu Taghlak* i *afganistanske* dinastije Gurijje i Ali Kildži vladali su istočnim dijelovima Carstva, osvajali Indiju i stigli na granice Kine, te su bili glavna zapreka prodoru Mongola u periodu od 962. do 1413. godine, tj. punih 451 godinu, od polovine 10. do početka 15. stoljeća.

TURCI SELDŽUCI (1037.-1307. - 270 GODINA)

Seldžuci su turski vladarski rod koji do polovine 11. stoljeća do kraja 13. stoljeća vlada na golemim prostorima središnje i prednje *Azije i Bliskog Istoka.* To su slijedeće *seldžučke* dinastije*: Veliki, Irački, Kermanski, Sirijski Maloazijski Seldžuci.* Dolazak seldžučkih Turaka otvara novu i značajnu eru u povijesti islama i Hilafeta. Do njihove pojave, halifa je bio samo sjena ranije moći i carstvo je bilo faktički raskomadano na Emevijje u Španiji, Fatimijje u Egiptu, Murabite i Muvehhide u sjeverozapadnoj Africi, a kasnije i u Španiji, sjeverna Sirija i gornja Mezopotamija bile su u rukama arapskih emira koji su osnovali vlastite dinastije. Perzija, Transoksanija i zemlje na istoku i jugu bile su rasparčane među buvejhijske i gaznevijske velikaše i male dinastije. Ši'itsko-sunnijski neredi bili su svakodnevna pojava u *Hilafetu.*

VELIKI SELDŽUCI, ISFAHAN

Svuda je, dakle, preovladavala politička i vojna anarhija. U toj društveno-političkoj i takvoj povijesnoj situaciji Hilafeta pojavljuju se *Seldžuci* - od *Seldžuka Ibni Dukaka, šejha* plemena koji je na čelu svog plemena oko 956. godine došao iz *Kirgizije* u oblast *Buhare* u

Muslimanski svijet: Bliski istok i sjeverna Afrika 909-1517

ŠPANJOLSKA
Sardinija
Sicilija
BIZANTSKO CARSTVO
MALA AZIJA
Crno more
Sredozemno more
ALŽIR
TUNIS
MAROKO
TRIPOLITANIJA
LIBIJA
KIRENAIKA
ARAPI
FATIMIDI
EGIPAT
A F R I K A

RUSIJA
Kaspijsko jezero
HOREZM
KARAKANIDI
TRANSOKSIJANA
TURCI
TURCI
AZERBAJDŽAN
JAZIRA
SIRIJA
PALESTINA
IRAK
SELDŽUCI
KURASAN
AFGANISTAN
KAŠMIR
GAZNAVIDI
PUNJAB
SEISTAN
IRAN
PERZIJA
INDIJA
SIND
HEDŽAS
BAHREIN
Perzijski zaljev
OMAN
ARABIJA
Crveno more
Abasijski kalifat u najvećem opseg za vladavine Haruna al-Rashida 786-809
zemlje koje priznaju abasijsko vrhovništvo oko 1090.
teritorij oko kojeg se bore Seldžuci i Bizantijsko carstvo
Zaiditski imami
Almohadi
smjerovi nomadskog napredovanja
neki važniji srednjovjekovni trgovački putevi

Transoksaniji. Upoznavši se tu sa islamom, Seldžuci ga oduševljeno prihvaćaju. Veliki Seldžuci ratuju protiv Ilek hanova i Samanijja. Seldžukov unuk Togrul (1037.-1063.) prodire s vojskom sve do Horosana. Od Gaznevijja 1037. preuzima *Merv* i *Nejsabur*, a kasnije *Belh, Harezm, Džurdžan, Taberistan, Hamadan* i *Isfahan.* Godine 1055. Seldžuci su se našli pod zidinama Bagdada. El-Basasiri, turski vojskovođa, guverner prijestolnice, napusti grad, a halifa (El-Kaim) prima Togrula uz počasti i kao oslobodioca. Nakon osvajanja Bagdada, Togrul nastavlja sa osvajanjima u sjevernim krajevima. U njegovom odsustvu, bivši guverner, sada na strani *Fatimijja,* upada s vojskom 1058. godine u Bagdad i prisiljava *halifu El-Kaima* da prenese vlast na fatimijskog vladara i *halifu El-Mustansira.*

Pošto se vrati u Bagdad, Togrul ponovo prizna *El-Kaima* za halifu, a *El-Basasiri* bi osuđen na smrt 1060. godine. Tako je propao pokušaj Buvejhijja da vrate vlast u svoje ruke. Togrulove su prijestolnice bile *Merv, Rej* i *Isfahan.* Togrulov bratić i nasljednik Alp Arslan (1063.-1073.), 1064. osvaja Ani, glavni grad kršćanske Ermenije, do tada bizantske provincije. Međutim, on se time ne zadovoljava već nastavlja prodor kroz *Malu Aziju.* Kod Malazgirta (sjeverozapadno od jezera Van, a jugoistočno od današnjeg Erzuruma 1071.) izvojeva nad bizantijskom vojskom odlučujuću pobjedu i osvoji grad Nikeju. To je bio razlog održavanja *Križarskoga sabora* u *Klermon Feranu i početaka križarskih ratova.* Godine 1070. Alp Arslan se sam s mačem u ruci borio i sa svega 20.000 vojnika pobijedio je bizantijskog cara Romana IV Diogenesa koji je imao na raspolaganju 200.000 vojnika. Bizantska je vojska potučena, a car Roman je dospio u zarobljeništvo. Iza te sjajne pobjede, jedna od najvećih u povijesti islama, daljnje napredovanje kroz *Malu Aziju* nije bilo nikakva poteškoća. Godine 1071. Alp Arslan preuzima **Halep** od Fatimijja i zaustavlja njihovo napredovanje. On od ove dinastije također preuzima i *Haramejn, Mekku i Medinu.*

Ni Togrul ni Alp Arslan nisu stolovali u Bagdadu, već u Isfahanu. Alp Arslanov sin Melikšah, 1073.-1092., je najslavniji seldžučki vladar. On udaje kćerku za halifu *El-Muktedija* 1077. godine. Iz tog braka rodio mu se unuk, pa je pomišljao da objedini halifsku i sultansku vlast u jednoj osobi, ali to nije ostvario. Na početku vladavine, Melikšah je na prijedlog slavnog vezira Nizamul-Mulka, u zvjezdarnicu, podignutu 1076.godine, pozvao astronome i stavio im u zadatak da izvrše reformu kalendara. Novi kalendar je bio sunčev kalendar i počinjao je *1. Newroza.* Takvim je prozvan *Takvimu Dželali* (po *Melikšahovu* imenu). Taj kalendar je tačniji od gregorijanskog. Melikšah je, kao i njegov otac, stolovao u *Isfahanu.* Tek je 1091. godine prijestolnicu preselio u *Bagdad.* Njegova država protezala se od Kašgara u Turkestanu, pa do Jerusalima i od Carigrada do Kaspijskog mora.

U Melikšahovo vrijeme grade se ceste, kopaju kanali i popravljaju nasipi; duž puteva kojima su prolazile *hadžije* bili su podignuti *karavan-saraji.* Razbojnika nije bilo. Melikšah podiže džamije, a u Bagdadu sprovodi i neke sanitarne mjere u vezi sa banjama i kanalizacijom. Melikšaha nasljeđuje sin Barkijaruk, 1092.-1104. godine. U njegovo se vrijeme seldžučka država raspada na nekoliko manjih zato što Melikšahovi sinovi međusobno ratuju. Posljednjim velikim *Seldžukom* smatra se Melikšahov sin sultan *Ahmed Sendžer*

(1118.-1157.) koji je pokušao povratiti nekadašnju moć. No, u tome ne uspijeva. On vlada *Horosanom* - jezgrom nekadašnjeg carstva. Sendžerovi potomci ne nose titulu *Velikih Seldžuka* nego *Seldžuka od Iraka*. Sultan Sendžer je bio izuzetno obrazovan i zaštitnik znanosti, podizao je medrese i biblioteke, a Gazaliji je u Tusu podigao medresu i tekiju. Tražio je da njegovoj majci klanja dženazu osoba koja nije u životu propustila namaz. Kako takve osobe nije bilo, on joj je sam klanjao dženazu. Period *Velikih Seldžuka* značio je ekonomski, socijalni i kulturni uspon. Mnoge prekrasne građevine, džamije, turbeta, tvrđave, podignute su u njihovo vrijeme. Od zanata se posebno razvijaju zlatarstvo i drvorez. Veliki razvoj doživljava umijeće unutarnje dekoracije, mozaici, išarana roba od gline, ukrašavanje ćilima, minijaturne slike i kaligrafije.

VEZIR NIZAMUL-MULK (1018.-1092.)

Glavna ličnost oba sultana *Alp Arslana* i *Melikšaha* je veliki vezir *Nizamul-Mulk*. Uživao je ogromno povjerenje i imao je najveću vlast od 1063. do 1092. godine. Bio je izuzetno učen i obrazovan. Napisao je čuveno djelo ***Sijaset namu***, a na istu temu su pisali i putopisac *Nasir Husrev* u 11. stoljeću i ***Omer Hajjam*** u 12. stoljeću.

Za Nizamul-Mulka se kaže da je godišnje trošio 600.000 dukata na kulturu i obrazovanje. On 1076. godine u Bagdadu osniva opservatoriju na kojoj rade *Omer Hajjam, Muhammed El-Hazim, Mejmun Vasiti* i *Muzaffer Isfiralni*. Ovaj slavni vezir najviše izlazi na glas po *šerijatsko-pravnim akademijama* (pravnim fakultetima) prozvanim *nizamijje*. U Bagdadu je *Nizamijja* osnovana između 1065. i 1067. godine. Pored Bagdada, nizamijje su postojale i u *Basri, Nejsaburu, Mervu, Heratu, Belhu, Isfahanu* i *Amulu*. Na *Bagdadskoj nizamijji* profesori su bili *El-Džuvejni* (*imami haremejn*) i *El-Gazali* (1058.-1111.). Nizamijje su poslužile kao primjer za sve kasnije visoke škole. Studenti su imali besplatnu hranu i opskrbu od države. Profesore je postavljao halifa i oni su imali dva ili više asistenata. Profesori su stajali u predavaonici na uzdignutom mjestu, dok su studenti sjedili na stolicama i sve do akšama obasipali profesora pitanjima. *Nizamijja* je, kao i *El-Mustansirijja* izgrađena 1234. godine i koja je dobila ime po halifi *El-Mustansiru*, preživjela mongolska osvajanja 1258. godine. Na *Mustansirijji* su izučavana sva četiri *mezheba*. I jedne i druge je nestalo 1393. godine, dvije godine poslije osvajanja Bagdada od *Timur Lenka*. *Mustansirijja* je unutra imala: biblioteku, bolnicu, kuhinju, banju kao pravi studentski grad. *Mustansirijja* i sada postoji kao muzej. Od abbasijjskog perioda im je preostao samo *Kasrul-Abbasi - abbasijska* palača. U svim školama puno se učilo napamet. Osnivanje ovih škola smatralo se velikim hajrom. *Ibnu Džubejr* spominje u *Bagdadu* 30, u *Damasku* 20, u *Mevsilu* više od šest škola. Nizamul-Mulk je osnivao i druge škole. Bio je veliki organizator, porijeklom Perzijanac, inače jedan od najuspješnijih vezira u svijetu islama.

MALOAZIJSKI SELDŽUCI (1077.-1302.)

Njihov osnivač je *Alp Arslanov* bratić *Sulejman Kutlumiš*, kome je bila povjerena uprava u *Maloj Aziji*. On 1077. godine osniva seldžučki sultanat Rum. Nikeja Iznik mu je bila

prva prijestolnica, a od 1084. godine seldžučko-rumska prijestolnica je bila Konja (Ikonijum), najljepši bizantski grad. Posljednji izdanci seldžučkog maloazijskog roda nalazili su se u Sinopu ili Alaji, kada se 1471./72. godine Kilidž Arslan morao predati osmanskom generalu Gedik Ahmet Paši.

SIRIJSKI SELDŽUCI (1078.-1117.)

Ovaj ogranak Seldžuka pod vođstvom *Ibn Abaka* kreće u Palestinu, osvaja Remlu, Jerusalim i Judeju. Pravi osnivač ove dinastije je Arslanov sin *Tutuš* (1094.-1117.). Glavni grad im je bio Halep.

Kermanski Seldžuci su vladali u Perziji od 1041.-1186. ili 145 godina.

IRAČKI SELDŽUCI (1118.-1194.)

Postojao je i ogranak Seldžuka u Iraku s glavnim gradom Bagdadom. Arapski Irak predstavljao je Donju Mezopotamiju. Posljednjeg seldžučkog sultana pobijedio je harezmijski šah Tekeš 1194. godine. Taj seldžučki sultan zvao se *Togrul.* Od prethodnih šest dinastija, turskih naroda, kao što su Tulunijje i Ihšidijje u Egiptu i Siriji, Ejlekijje u Turkestanu, Gaznevijje, Memluci i Benu Taghlak, Seldžuci su najuspješniji. Kada se uzme u obzir svih pet ogranaka Seldžuka, onda su oni u raznim dijelovima islamskog svijeta vladali od 1037. do 1307. godine, ili 270 godina. Jedino su od njih duže vladali Turci Osmanlije kao deveta turska dinastija od 1288. do 1918. godine, ukupno 630 godina.

31.25. DINASTIJE ARAPSKOG PORIJEKLA ZA VRIJEME ABBASIJJA

Od dinastija arapskog porijekla za vrijeme Abbasijja prvo se javljaju Idrisijje u Maroku, Zijadijje u Jemenu, Aglebijje u istočnom dijelu Sjeverne Afrike, južnoj Italiji i na Siciliji, Fatimijje u Egiptu i Hamdanijje u Siriji, a Emevijje su, potpuno neovisno od Abbasijja, na tlu Španije odmah od Džafera El-Mensura od 756. godine, nakon šest godina vladavine Abbasijskog Hilafeta, imale potpuno samostalnu državu, a kasnije hilafet i svu vlast. Posljednja arapska dinastija na tlu Španije su Ahmerijje u Granadi.

IDRISIJJE U MAROKU (788.-974.)

Idrisijje su poslije Emevija u Španiji i Zijadijja u Jemenu treća samostalna dinastija arapskog porijekla. Pojavila se tokom 8. stoljeća u okviru abbasijskog hilafeta. Naime, nakon jednog neuspjelog ustanka Alevijja u Medini 785. godine, Idris Ibni Abdulah, praunuk h. Hasanov, sklonio se u Maroko. U Maroku je njegov sin ***Idris II*** osnovao samostalnu državu koja se po njemu prozvala *Devletu-Idrisijje*. Dinastija Idrisijja bila je prva, ali ne i posljednja ši'ijska dinastija unutar Abbasijskog Hilafeta. Glavni grad nove države bio je Fas, kojemu je temelje udario Idris II. Vremenom se država Idrisijja proširila na cijelom zapadnom dijelu sjeverne Afrike.

Glavni oslonac, socijalna i vojna baza dinastije Idrisije bili su Berberi, starosjedioci sjeverne Afrike. Oni su, kao hrabri, borbeni, slobodarski i nepokorni gorštaci, već bili mus-

limani. Godine 919. država Idrisijja bila je prisiljena priznati vrhovnu suverenu vlast jačih Fatimijja, unutar koje je zadržala određenu vlastitu autonomiju. Kasnije su Idrisijje priznavali i vlast Emevijja u Španiji. Posljednjeg vladara iz dinastije Idrisijja Hasana ibn Kasima pogubili su u Kordobi 984. godine za vrijeme vladavine Hišama II El-Mu'ejjeda. Dinastija Idrisijja održala se na vlasti nepuna dva stoljeća ili 186 godina tokom 9. i 10. stoljeća. Druga je dinastija arapskog porijekla koja se javlja u vrijeme Abbasijskog Hilafeta, a prva od dinastija arapskog porijekla na tlu Afrike.

AGLEBIJJE U ISTOČNOM DIJELU SJEVERNE AFRIKE, SICILIJI I JUŽNOJ ITALIJI (802.-908.)

Aglebijje se javljaju kao četvrta dinastija arapskog porijekla za vrijeme Abbasijja, i kao druga dinastija arapskog porijekla na tlu Afrike poslije Idrisijja. Do formiranja dinastije Aglebijja dolazi postepeno. Radi gušenja nemira koji su izbili u Tripolisu, Tunisu, i Alžiru, abbasijski halifa Ebû Džafer El-Mensur postavlja 766. godine za namjesnika tih pokrajina ***Agleba Ibn Salima***. Novom je namjesniku pošlo za rukom da preuzme upravu, ali ga u kasnijim borbama s *haridžijjama* zateče smrt, a haridžijje preuzeše vlast. Aglebovom sinu *Ibrahimu* pođe za rukom da ponovo uspostavi red i mir u zemlji nakon što je pobijedio haridžijje 800. godine. Dvije godine kasnije, dakle 802., u znak priznanja za stečene zasluge i uspostavu reda i mira u zemlji, halifa Harun Er-Rešid proglasi Ibrahima Ibn Agleba *emirom*, s pravom na samostalnu upravu u pokrajinama koje su bile pod njegovom vlašću. Tako je nastala nova islamska dinastija i nova islamska država koja je postojala više od jednog stoljeća. Kao što je Ibrahim Ibni Agleb bio prvi vladar i osnivač aglebijske dinastije, tako je Zijadetullah, koji je vladao od 903. do 908. godine, posljednji vladar iz te dinastije. Naime, on je morao predati vlast ***Ubejdullahu El-Mehdiju***, osnivaču dinastije Fâtimijja. Aglebijje su cijelo vrijeme, za razliku od Idrisijja, bili lojalni halifi u Bagdadu.

U najveće uspjehe i domete Aglebijja spada osvajanje Sicilije 827. godine, uz pomoć emevijskog vladara iz Španije Abdurrahmana II. Otok Sicilija je ostao pod muslimanskom upravom sve do 1072. godine ili 245 godina. Osim Sicilije, Aglebijje su sa drugim muslimanima 841. godine prodrli i u južnu Italiju, zauzevši Bari. Ta dva osvajanja čine aglebijsku dinastiju uspješnom i značajnom. Aglebijje su bili lojalne i priznavale su hilafet i halifu u Bagdadu, za razliku od Emevijja u Španiji i Idrisijja u Maroku.

Osim Sicilije i južne Italije, muslimani su bili zauzeli i otok Maltu. S otoka Krita kojeg su osvojili, muslimani su plovii do drugih grčkih otoka, pa i do kopna. Tako je arapsko-islamska naseobina postojala čak i u glavnom gradu Atini sve do 10. stoljeća, o čemu svjedoče arapski natpisi u gradu. Aglebijje su imali i izgradili dobro opremljenu i modernu mornaricu s kojom su dopirali do luka u Italiji, Francuskoj, Korzici i Sardiniji. Glavni grad aglebijske države je bio *Kajrevan* u kome je Zijadetullah počeo s gradnjom veličanstvene džamije, koja je dovršena tek poslije njegove smrti. Zbog ove izuzetne džamije Kajrevan (u Tunisu) je za mnoge muslimane Magreba postao četvrti islamski grad po važnosti, odmah poslije *Mekke, Medine i Jerusalima*. Osim u Kajrevanu, Aglebije su gradili znamenite

građevine i u Tripolisu (Libija). Činili su mnogo na unapređenju trgovine, poljoprivrede i raznih zanata. Podizali su škole i gradili puteve.

MUSLIMANI NA OTOKU SICILIJI U JUŽNOJ ITALIJI (827.-841.-1091.)

Otok Siciliju muslimani su upoznali za vrijeme Mu'awije, ali ga nisu tada osvojili. Prodore na Siciliju muslimani vrše u 8. stoljeću, i to 704., 731. i 740. godine, ali je osvajaju tek za vrijeme Aglebijja u 9. stoljeću, tačnije 827. godine. Tada se muslimanska vojska odazvala na poziv Sirakuze i ustala protiv bizantijske uprave. Muslimanska vojska je brojala 10.000 pješaka i 900 konjanika i bila je pod zapovjedništvom Eseda ibni Furata iz Nejsabura. On je 828. poginuo u borbama i ukopan je u gradu Kasrijani.

Aglebijje su za namjesnike na Siciliji postavljali članove svojih porodica i neprestano su vodili borbe na otoku. Kada su Fatimije osnovali svoju državu u sjevernoj Africi njima je pripala i Sicilija. Polovinom 10. stoljeća, 974. godine, za namjesnika Sicilije imenovan je Hasan Ibni Ali El-Kelbi. Iza njega je vladalo još devet članova njegove porodice. Propašću dinastije ***Kelbijja*** Sicilija je prestala biti u sastavu islamske države. Kao i u Španiji i nekim drugim krajevima, međusobna rascjepkanost, nesloga i podjela na više državica i međusobni sukobi dovode do propasti. Jedan od takvih vođa, po imenu ***Ibnu Temne***, zatraži pomoć od Normana protiv svoje braće. Tom pozivu se 1052. godine odazva njihov vođa *Rodžer I* i sa vojskom se iskrca na Otok. Postepeno je zauzimao grad za gradom. Mesina pade 1060., Palermo 1072., Sirakuza 1085., Malta 1090. i konačno 1091. godine Kasrijana. Iako se borio protiv muslimana, Rodžer je lijepo postupao sa muslimanima koji se nisu iselili u Afriku. Zadržao je stari sistem uprave i muslimani su držali poljoprivredu, a neki su čak ostali raditi u upravi.

Muslimani su na Siciliji prvi počeli upotrebljavati i uzgajati pamuk, šećernu trsku, hurme, masline, narandže, dudove. I *Rodžer II*, sin Rodžera I, lijepo je postupao s muslimanima. Čak se i za *Fridriha II* (1215.-1250.), vođu Šestog križarskog rata, ističe da je bio upola orijentalac. Na njegovom dvoru živjeli su muslimanski filozofi iz Sirije i Iraka. Fridrih II održava veze sa sultanom Kamilom u Egiptu. Po uzoru na muslimane, on je osnovao prvo kršćansko sveučilište u Evropi u Napulju. Tu su studirana Ibnu Rušdova djela a izučavan je Toma Akvinski. Sicilija je imala veliki broj pjesnika. Tako Ibni Katta navodi imena 170 pjesnika. Pjevali su na arapskom jeziku. Najslavniji pjesnik bio je Abdul-Džibbar Ibn Hamdis u 11. i 12. stoljeću. Napisao je ***Divan*** pjesama na 500 strana.

Osim pjesnika, tu je i veliki broj uleme iz hadisa, tefsira, fikha, mistike, geometrije, astronomije i medicine. Siciliju je 973. posjetio *Ibnu Havkal*, geograf i putnik iz Mosula. On je napisao djelo ***Lijepe osobine Sicilijanaca***, u kome ističe da je u Palermu bilo 300 džamija. Za muslimane Sicilije ističe da slabo obavljaju *salat-zekjat* i *hadždž*, ali kaže da uredno poste. Godine 1184. Siciliju je posjetio *Ibni Džubejr* iz Valensije. Tada je Sicilijom vladao *Vilim II*. U to vrijeme u Palermu je bilo dosta muslimana koji su bili i u tjelesnoj gardi. Imali su jednu veliku i nekoliko manjih džamija u kojima su djeca podučavana Kur'anu.

Posebno je bilo teško stanje muslimana u Trapaniju jer su se neki iz ličnih interesa odricali islama. Tako je jedan musliman zamolio nekog hadžiju da povede njegovu kćerku sebi ili nekom drugom za ženu. Kod vladara Sicilije i južne Italije među visokim činovnicima bilo je dosta muslimana. Zbog tolerantnog stava prema muslimanima papa je prokleo vladara *Manfreda*, njegova oca i brata. U ratu koji su Manfredu zajedno objavili papa i francuski kralj, Manfred je poginuo 1265. godine. On se, inače, dopisivao sa egipatsko-sirijskim sultanom i sultanom *Zahirom Bejbersom*.

U južnu Italiju muslimani su prodrli dosta rano. Godine 837. muslimanima se obraća za pomoć grad Napulj, pa se oni pojaviše na padinama Vezuva. Četiri godine kasnije zauzet je na juriš grad Bari, a 846. godine muslimanska vojska zauzima Ostiju u neposrednoj blizini Rima. Godine 849. muslimani se ponovo iskrcavaju u Ostiji i još jednom su ugrozili Rim, ali ih je bura omela. Ipak, papa *Ivan VIII* (872.-882.) je smatrao da muslimanima treba plaćati danak, a on se, radi sigurnosti, iz Vatikana povukao u Francusku. Ima znakova da su muslimani, dok su vladali Sicilijom i južnom Italijom, prelazili i Alpe i tamo osnovali jednu malu enklavu, koja se održala skoro jedan vijek. Na to podsjećaju tvrđave, zidine i nazivi nekih švicarskih mjesta. Stanovnici grada Lucera u južnoj Italiji su svi bili muslimani, doseljenici sa Sicilije. Javno su ispovijedali islam, učili ezan i klanjali džumu. Muslimane je u obnovljeni grad Luceru sa Sicilije naselio *Fridrih II.* Njih će kasnije protjerati *Karlo II Anžujski.* Grad je nazvao Santa Marija. U centru grada Reggio (Ređo) na krajnjem jugu Italije sagradio je sicilijanski namjesnik *Hasan Ibn Ali El-Kelbi* veliku džamiju s lijepom munarom.

UTICAJI MUSLIMANA SICILIJE NA KRŠĆANE

Uticaji muslimana na stanovnike Sicilije i južne Italije u toku dva i po stoljeća na polju znanosti i civilizacije su brojni i raznoliki. Utjecaji se osjećaju i u tekstilnoj industriji. Muslimani su osnovali tkaonicu u Palermu, koja je evropskim dvorovima isporučivala odore s arapskim natpisima. Prvi tekstilni radnici Italijani sticali su znanje na Siciliji, odakle su dobivali i dezene. U više gradova Italije muslimanski majstori su podučavali Italijane.

Vještina uvezivanja knjiga, preklopnica koja štiti prednje rubove knjige, kao i novi načini uvezivanja knjiga u kožu naučeni su od muslimana. Znatan uticaj muslimani su izvršili i u načinu nošnje. Prema ***Ibni Džubejru***, kršćanke, u Palermu, nosile su muslimansku nošnju.

Arapski su majstori gradili mnoge građevine i nakon prestanka muslimanske vlasti. Normanski su kraljevi sa Sicilije i južne Italije prenosili uticaje islamske kulture i civilizacije po srednjoj Evropi. Ti uticaji se zapažaju u poeziji, beletristrici i *Danteovoj* ***Božanstvenoj komediji*** - (opisi *Mi'radža*). Po nalogu *Fridriha II* s arapskog i perzijskog prevedeno je na latinski više djela (iz oblasti zoologije, biologije i higijene). Sicilijanski Grk iz Palerma, *Eugen*, znao je dobro arapski i latinski, te je s arapskog na latinski preveo **Ptolomejevu** ***Optiku***. Original na grčkom bio je zagubljen. Liječnik ***Feredž Ibni Salim*** je

1279. godine pod pokroviteljstvom *Karla Anžuvinca* preveo sa arapskog na latinski Razijevo djelo o medicini koje ima enciklopedijski karakter. Na Siciliji su mnoga djela iz astronomije i matematike prevedena na latinski sa arapskog. Venecija je u 15. stoljeću prihvatila islamske oblike umjetnosti i postala centar prerade bakra, srebra, zlata u mesing. **Najistaknutiji geograf i kartograf srednjeg vijeka živio je u 12. stoljeću (1100.-1166.)** ***Muhammed El-Idrisi***, koji je živio na dvoru *Rodžera II* u Palermu, napisao je svoje znamenito djelo ***Odmaranje čovjeka koji želi proputovati svijetom***. U ovom djelu govori o loptastom obliku zemlje i iznosi originalne podatke iz raznih zemalja. On je za Rodžera II napravio **kartu svijeta i nebeski globus, oboje u srebru**. Prihvaćen je sud da je Sicilija druga po važnosti (iza Španije) u prenošenju islamske kulture u Evropi.

DINASTIJA FATIMIJJA U EGIPTU I SIRIJI (909-1171.) - PETA DINASTIJA ARAPSKOGA PORIJEKLA

Fatimijje su jedina ši'ijska dinastija koja je ikada vladala na tlu Egipta. Oni su druga ši'ijska dinastija u povijesti islama, koja se, poslije *Idrisijja* u Maroku, neovisno od Hilafeta i halife u Bagdadu, proglasila vlastitog halifu i osnovali Hilafet u Egiptu. To će poslije njih učiniti i *Sunnijje - Emevijje* u Španiji od *Abdurrahmana III.* a te halife su spominjane i u hutbama. *Fatimijje* svoje porijeklo direktno vezuju za poslanikovu kćer ***Hazreti Fatimu***. Najznačajnija kulturno-civilizacijska ostvarenja Fatimijja su osnivanje grada Mehdije, prve prijestolnice dinastije, grada *Kaira - El-Kahire*, druge prijestolnice, gradnja *Džami'ul-Ezhera*, prvog, najvećeg i najznačanijeg islamskog sveučilišta u svijetu, gradnja *Darul-Ilma* ili *Darul-Hikmeta, Kuće mudrosti i znanosti*, i opservatorije. Oni su prvi u islamskom svijetu prakticirali uvezivanje knjiga i imali su osvijetljene ulice. Za vrijeme Fatimijja u zemlji je vladao red, mir, sigurnost po imovinu, život i čast stanovnika. U razdoblju od 262 godine, koliko su vladale Fatimijje u 10., 11. i 12. stoljeću izmijenilo se 14 fatimijskih vladara. To su:

1. El-Mehdi	909.-934.
2. El-Kain	934.-946.
3. El-Mensur	946.-952.
4. El-Mu'izz	952.-975.
5. El-Aziz	975.-996.
6. El-Hakin	996.-1021.
7. Ez-Zahir	1021.-1035.
8. El-Mustansir	1035.-1094.
9. El-Mustali	1094.-1101.
10. El-Amir	1101.-1130.
11. El-Hafiz	1130.-1149.
12. Ez-Zafir	1149.-1154.
13. El-Faiz	1154.-1160.
14. El-Adid	1160.-1171.

PORIJEKLO FATIMIJJA

Fatimijje su peta dinastija arapskog porijekla koja se javlja u vrijeme abbasijskog hilafeta poslije *Emevijja* u Španiji, *Idrisijja*, i *Aglebijja* u Africi i *Zijadijja* u Jemenu, a treća na tlu Afrike i druga ši'ijska poslije Idrisijja. Bježeći pred progonima Abbasijja u sjevernoj se Africi sakupi veliki broj *Alevijja*. *Ubejdullah El-Mehdi*, potomak *hazreti Fatime*, osnova novu islamsku državu u sjevernoj Africi. S obzirom na porijeklo osnivača, državu prozvaše *fatimijskom*. Državu je stvarno osnovao *Ebû Abdullah El-Mašriki*, ši'ijja koji je u sjevernu Afriku došao iz Jemena i među pripadnicima plemena *Katame* razvio veoma živu proši'ijsku djelatnost. Govoreći svojim pristalicama o *Mehdiji* i njegovu dolasku, on pozva *Ubejdullaha El-Mehdiju* da dođe u te krajeve, što ovaj i učini.

Osnivač nove države podiže novi grad jugoistočno od Kajrevana (Tunis) i nazva ga *Mehdija*. Postepeno,fatimijska država proširi svoju vlast na cijeli dio sjeverne Afrike, gdje su ranije samostalno vladali *Aglebijje*, kao i na zapadni dio sjeverne Afrike koja je ranije bila pod upravom dinastije *Idrisijja*. Fatimijjama su u ovim osvajanjima pomagali Berberi - starosjedioci sjeverne Afrike. Fatimijski vladari ni na koji način nisu priznavali hilafet i halifu u Bagdadu, već su pored toga što su bili svjetovni vladari, sebe proglasili i halifama, pa su im imena spominjana i u hutbama.

Znameniti vojskovođa *Dževher* za vrijeme vladavine četvrtog fatimijskog halife *El-Mu'izza* (952.-975.) 969. godine pripaja fatimijskoj državi Egipat, kojim je dotle samostalno vladala dinastija *Ihšidijja*. Nakon ulaska u prijestolnicu Egipta - *Fustat*, vojskovođa *Dževher* je uz dotadašnju prijestolnicu počeo da podiže novu četvrt, u stvari novi grad, nazvavši ga *El-Kahira*, što znači *Pobjedonosni* - planeta *Kâhirul-Felek* - arapski naziv za planetu Mars. **Godine 972. podigao je Dževher u El-Kahiri (današnji Kairo kako su ga Mlečani prozvali) u cijelom kulturnom svijetu poznati Džâmi'ul-Ezher, koji je istovremeno džamija i najveći islamski univerzitet na svijetu. El-Kahira je 973. godine postala nova prijestolnica fatimijske države.** Nešto prije toga u pomorskoj bici koju su vodili sa čuvenim *Abdurrahmanom III*, Fatimijje su pripojili svojoj državi skoro sve otoke u Sredozemnom moru. Međutim, njihove osvajačke želje i apetiti nisu se tu zaustavljali, već im je bila zamisao da svojoj vlasti pripoje i Bagdad, gdje su u to vrijeme vladali perzijski vladari iz dinastije *Bujja*, također ši'ijje.

Poslije smrti *El-Mu'izza* 975. godine prestadoše Fatimijje sanjati o osvajanju Bagdada i cijele abbasijske države. *El-Mu'izz* je bio jedan od najznamenitijih vladara ove dinastije. U njegovo se vrijeme Egipat natjecao sa Irakom i Španijom, a El-Kahira se stavila u isti red s Bagdadom i Kordobom.

Na početku svoje vladavine Fatimijje su bili zauzeli Palestinu i dio Sirije, ali su ih kasnije morali ustupiti Hamdanijjama. U vrijeme petog fatimijskog halife *Aziza* (975.-996.), njihova država je zauzimala ogroman prostor. Egipatski fatimijski hilafet je bio bacio u zasjenak hilafet u Bagdadu, pa je bio jedina velika muslimanska država na istočnom Mediteranu. Za halifu *Aziza* se ističe da je bio najpametniji i najdarežljiviji. U Kairu i nje-

govoj okolini sazidao je više novih džamija, palača, mostova i kanala. Mada su i drugi fatimijski halife bili tolerantni prema nemuslimanima, halifa Aziz se posebno u tom pogledu isticao i prednjačio.

Poslije šestog halife El-Hakima (996.-1021.), za koga tvrde da je bio veoma okrutan i da je provodio drakonske mjere, na čelo hilafeta su dolazili maloljetni, nezreli i neiskusni mladići, pa je prava vlast bila u rukama vezira.

Sedmi fatimijski halifa, sin El-Hakimov, Ez-Zahir (1021.-1035.) imao je svega 16 godina kada je došao na vlast. *Ez-Zahir* je obnovio džamiju u Carigradu i isposlovao je od bizantskog cara *Konstantina VIII* da mu se ime može spominjati u džamijama koje se nalaze u njegovom carstvu.

Osmom halifi El-Mustansiru bilo je svega 11 godina kada je Ez-Zahir umro. Ovaj halifa je ostao **na vlasti nepunih 60 godina, od 1035.do 1094.**, duže čak i od *Abdurrahmana III* (912.-961.).

SLABOSTI U NAČINU VLADANJA FATIMIJJA

U osnovne slabosti fatimijske vladavine spada to što su nakupovale mnogo turskih robova (memalika) i od njih obrazovali svoju gardu, pa je između Turaka i Berbera nastalo rivalstvo i sukobi, što je sve vremenom i postupno vodilo slabljenju fatimijske države. Slabljenju i propasti države za vrijeme posljednjeg fatimijskog halife *El-Addida* (1160.-1171.) doprinijele su i međusobne svađe i sukobi vezira. Jedan od njih se obraća za pomoć vladaru Sirije *Nuruddinu Zenkijji*. Kao odgovor, *Nuruddin* u Egipat posla memaličku vojsku pod komandom *Eseduddina*, koji tamo uspostavi red i mir. Od tada je fatimijska država davala trećinu prihoda Nuruddinu Zenkiji. Poslije smrti *Eseduddina*, njega je na vlasti u Siriji zamijenio njegov bratić Kurd *Salahuddin Ejjubi*. Nakon što je umro i posljednji fatimijski halifa *El-Addid* 1171. godine, *Salahuddin Ejjubi* se proglasi i vladarem *Egipta*. Tako se završila vladavina Fatimijja u Egiptu.

Fatimijskih vladara - halifa bilo je četrnaest. Trojica su stolovala u *Mehdijji* (Tunis), a svi ostali u novoj prijestolnici *El-Kahiri - Kairu*.

Fatimijje su, kao i *Buvejhijje* i *Idrisijje*, službeno uveli **ši'ijski mezheb**. Među njima je bilo i ekstremnih ši'ijja koji su se u mnogo čemu bili udaljili od *ehlis-sunetskog* pravca.

KULTURNA OSTVARENJA FATIMIJJA

Među najveća kulturno-civilizacijska ostvarenja Fatimijja spada osnivanje gradova *Mehdije* i *El-Kahire*, a *Džâmi'ul-Ezher* je nastarija preživjela građevina iz perioda Fatimijja. Njezin centralni dio sačuvao je originalni oblik. *Džami'ul-Ezher* je već 1023. godine glavni i najveći univerzitetski centar u svijetu islama na kome studira preko 50.000 studenata. *Ezher* je osnovan stoljeće prije *Nizamijje* a dva stoljeća prije *Mustansirijje*. Halifa *El-Aziz*, koji je bio i pjesnik i ljubitelj znanosti, pretvorio je *Džami'ul-Ezher* u univerzitet. Utemeljivač *Ezhera* je vojskovođa *Dževher*, kao što je utemeljivač *Gazi Husrevbegove medrese* vojskovođa *Gazi Husrevbeg*.

El-Hakim je oko 1012. godine dovršio gradnju džamije koja je građena po obrascu *Džami'ul-Ezhera,* ali sa okruglom munarom i od kamena, dok je *El-Ezher* od cigle i munarom četverouglastog oblika. Od *El-Hakimove džamije* ostale su samo ruševine.

Velikoj *Kairskoj biblioteci* temelje udara *El-Aziz.* U vrijeme *El-Mustansira* ova je biblioteka imala 200.000 knjiga, među njima i 2.400 ilustriranih Kur'ana. U ovoj je biblioteci El-Aziz pohranio i originalni primjerak **Taberijine** *Historije.*

El-Hakim je 1005. godine osnovao Dârul-Hikmeti ili Darul-Ilm. Cilj je bio izučavanje i širenje ši'ijskog učenja. Osnovan je i fond iz kojeg se plaćalo za prepisivanje rukopisa, nabavku knjiga i njihovo održavanje. U *Dârul-hikmetu* se nalazila biblioteka, kao i soba za održavanje sastanaka. *Dârul-hikmeti* je bila i akademija u kojoj je, pored specifično islamskih predmeta, predavana još astronomija i medicina. Ova je akademija postojala sve do dolaska *Ejjubijja.* **Hakim je dao sagraditi opservatorij na brdu Mukattam.** Na dva tornja postojao je bakreni instrument sličan astrolabu. U to vrijeme stari *Fustat* je imao sedam džamija, a *El-Kahira,* osam, dakle ukupno 15.

O tom vremenu Perzijanac *Nasir Husrev,* koji je posjetio *Egipat,* piše: "Ja nisam mogao ni utvrditi ni procijeniti njegovo blago i nigdje nisam vidio takvo blagostanje kao ovdje u Kairu."

Fatimijski je Egipat počeo svoj procvat u vrijeme četvrtog halife *El-Mu'izza.* Kulminaciju je doživio u vrijeme njegova nasljednika *El-Aziza.* Međutim, i u vrijeme osmog, dugovjekog, halife *El-Mustansira* Egipat je još uvijek bio vodeća država u islamskom svijetu. Sedam galija poredanih na obali *Nila* bile su duge preko 150, a široke 60 lakata. U Kairu je bilo kuća i sa pet i šest spratova. Glavne su ulice bile natkrivene (bezistani) i osvijetljene svjetiljkama. Cijene u dućanima su bile fiksirane. Ako bi trgovac prevario mušteriju, vodili su ga na devi ulicama, dok su klepetala zvona, a trgovac je morao javno priznavati svoju krivicu. Trgovine su slobodno mogle ostajati nezaključane, bez straha da ko šta ukrade. Nisu se morale zaključavati ni zlatarske radnje i mjenjačnice.

U inventaru El-Mustansirove riznice nalazilo se drago kamenje, kristalne vaze, zlatom obloženi tanjiri, tintarnice od slonove kosti i ebanovine, šolje od ćilibara, bočice od mošusa, čelična ogledala, suncobrani sa zlatnim i srebrenim drškama, šahovske ploče sa zlatnim i srebrenim figurama, noževi i sablje ukrašeni dragim kamenjem, uvezane vezene tkanine iz Damaska. Pored toga, u arapskom muzeju iz tog vremena se čuva više oplata od izrezbarenog drveta. Na rezbarijama su prikazane razne životinje. Sačuvani su i predmeti od bronze, kao ogledala, ibrici, buhurdari (kadionice za mirisave materije kao što su ud, amber, anduz itd. koje muslimani pale prilikom svečanosti).

Iz tog vremena poznat je i egipatski tekstil čije su mustre za vrijeme križarskih ratova došle u Evropu. Po svojim tkaninama su bili poznati gradovi **Dabik, Dimjat, Tunis i Fustat.**

Fatimijje su razvili keramičko zanatstvo i umjetnost pa je pravljeno zemljano posuđe bilo izuzetno lijepo i toliko providno da se kroz njega mogla vidjeti ruka.

Najranije povezivanje (sidžilenje) knjiga u svijetu islama potiče iz 8. i 9. stoljeća u Egiptu.

KULTURNI RADNICI I ZNANSTVENICI

Od kulturnih znanstvenih i javnih radnika na Hakimovom dvoru je živio *Ali Ibn Junus* **(umro 1099.). Bio je najveći astronom u povijesti Egipta.** Ibn Junusove astronomske tablice ispravljaju tablice koje su u to vrijeme bile općenito prihvaćene.

Ebû Ali El-Hasan (u Evropi Elhazen), rođen u Basri oko 965. a umro oko 1039. godine, napisao **je oko stotinu djela iz oblasti matematike, astronomije, fiziologije i medicine.** On je u svoje vrijeme bio najveći **fizičar i optičar.** Njegovo glavno djelo je ***Optika - Kitabul-Menazir.*** Original je izgubljen, ali je sačuvan latinski prijevod iz 1572. godine. Ovo je djelo mnogo uticalo na razvoj optike u srednjem vijeku. Skoro svi srednjovjekovni pisci (*Rodžer Bekon, Leonardo da Vinči, Ivan Kepler*) o optici temelje svoja djela na *El-Hasanovoj* raspravi.

Za vrijeme El-Hakima u Egiptu je značajno djelo o liječenju bolesti oka napisao **Ammar Ibn Ali El-Mevsili.** Ovo **djelo o oftalmologiji** je originalnije od djela njegovog suvremenika *Ibn-Isa'a. Ammar* u svom djelu opisuje radikalnu operaciju mekane mrene usisavanjem kroz šuplju cijev, koju je, inače, sam izumio.

HAMDANIJJE (929.-1004.)

Hamdanijje su šesta dinastija arapskog porijekla koja se javlja za vrijeme Abbasijskog Hilafeta a druga na tlu Azije poslije Zijadijja u Jemenu. Ova dinastija je tokom desetog stoljeća vladala 75 godina. Vodi porijeklo od **Hamdana Ibn Hamduna** iz plemena Taglib. Prvo su vladali u sjevernoj Mezopotamiji, gdje im je **glavni grad bio Mevsil ili Mosul (929.-991.).** Najznamenitiji vladar bio je ***Sejfuddevleh* (944.-967.).** Od Ihšidijja je preuzeo grad *Haleb*, koji je postao nova prijestolnica hamdanijske države. Osim *Haleba*, od Ihšidijja je preuzet i *Hims* i tako je došlo do proširenja države.

Od 947. godine Sejfuddevleh je s promjenjivom srećom neprestano ratovao protiv Grka. U tim ratovima je dopirao i do *Konje* (Ikonijuma). Međutim, bizantski vojskovođa *Nikefor*, koji postaje car i vlada od 963.do 969. godine, upao je u Haleb. Tom prilikom pobio je sve zarobljenike i 10.000 muslimanske omladine. Uz to je srušio i Sejfuddevletov dvor. Nakon tih zločina Nikefor se povukao. Kada je postao car, preoteo je od muslimana Kipar i Kilikiju. Godine 969. Grci su preoteli i Antiohiju i držali je sve do 1084. godine. Njegov nasljednik *Ivan Cimisko* (969.-976.) čak je sebi postavio za cilj osvajanje *Jerusalima*, što mu, naravno, nije uspjelo.

KULTURA I CIVILIZACIJA U DOBA HAMDANIJJA

Sejfuddevleh, koji je vladao 23 godine, nije bio samo poznat kao veliki vladar, već i kao veliki mecena znanosti i književnosti. Pošto je i sam bio pjesnik, okupljao je oko sebe književnike i druge učene ljude.

Član Sejfuddevletovog kružoka bio je veliki filozof i muzičar *El-Farabi* (870.-950.). On komentira *Aristotelove* spise iz logike i piše filozofsko djelo (***El-Medina el Fadile*** - o praved-

noj i uzornoj državi i savršenom uređenju). Etiku je smatrao osnovom filozofije i zastupao je stajalište da samo moralan čovjek može doći do prave spoznaje. *Farabi* je živio veoma skromno i jednostavno. U vrijeme Hamdanijja djelovao je i čuveni *Ebûl-Alâ El-Me'arri* (973.-1057.) "filozof pjesnika i pjesnik filozofa". Rođen je i umro u *Me'arratul-Nu'manu* pa je po rodnom mjestu dobio i nadimak. Kao dijete od četiri godine izgubio je vid nakon preležanih velikih ospica (variola), ali mu je Allah podario izvanredno pamćenje. Godine 1009. išao je u Bagdad i tamo proveo više od osamnaest mjeseci. **Tu dolazi pod uticaj** organizacije ***Ihvanussafa*** **(*Iskrena braća*)** koja je osnovana oko 970. godine u Basri, a imali su i svoj ogranak u Bagdadu. Izdavali su enciklopediju u obliku *risala* - poslanica. Ukupno su objavili 52 risala iz svih oblasti znanosti (matematike, astronomije, geografije, filozofije, etike, i muzike).

Ihvanussafa su svoje sastanke održavali petkom. Na sastanke je dolazio i *Me'arri* dok je boravio u Bagdadu. Po povratku kući *Me'arri* je provodio usamljenički život i živio je kao vegetarijanac. Napisao je više djela od kojih su poznatija ***Luzumijjat*** i *Risaletul-Gufrah - Rasprava o praštanju. Me'arri*, koji je pesimistički raspoložen, svojim djelima je izvršio uticaj na *Dantea* i *Umera El-Hajjama.* Preveden je na evropske jezike, pa i na bosanski.

Na dvoru Sejfuddevlata je živio i znameniti pjesnik **El-Mutenebbi**. Bio je sin kufanskog raznosača vode. Svojim se pjesmama pročuo u cijelom islamskom svijetu. Jedno je vrijeme boravio i na dvoru Ihšidijskog vladara Ebul-Miska Kafura, ali ga je kasnije napustio. Za El-Mutenebbija se ističe da je imao fenomenalno pamćenje; sadržaj knjige koju bi pozajmio od knjižara i pročitao imao bi sav u glavi, pa mu kasnije nije trebalo da tu knjigu kupuje.

U vrijeme Hamdanija djeluje i živi istaknuti književnik i historičar muzike, **El-Isfahani**. On je Sejfudevletu poklonio svoje čuveno djelo ***Agani*** a on ga je za uzvrat nagradio hiljadom zlatnika.

iz ovog perioda je i čuveni **Ibn Nubatah** orator koji je držao čuvene govore i podsticao i oduševljavao muslimane u odbrani i borbi protiv Grka.

31. 26. OSTALE DINASTIJE

Od dinastija koje nisu arapskog, perzijskog i turskog porijekla, a koje su vladale u razdoblju Abbasijskog hilafeta, posebno se ističu *Murabiti* i *Muvehhidi - Berberi* na tlu sjeverozapadne Afrike, i *Kurdi Ejjubijje* na tlu Sirije i Egipta, te *Ahmerijje* na tlu Španije.

DINASTIJA EJJUBIJJA U EGIPTU I SIRIJI (1171.-1250.)

Dinastija ***Ejjubijja*** je *kurdskog porijekla. Kurdi* su stari i ponosan narod. Ejjubijje su naslijedili Fatimijje u Egiptu i držali su vlast i u Siriji kada su vođeni teški i odsudni ratovi protiv križara i najveći značaj dinastije Ejjubijja sastoji se baš u tome. Sultan iz te dinastije, ***Salahuddin Ejjubijja*** (*En-Nasir, El-Melik*), jedan od najznačajnijih muslimanskih vladara u povijesti islama, nakon 88 godina, to jest 1187. godine, oslobodio je *Jerusalim - Kudusi Šerif* od križara. Na žalost, svi ostali ejjubijski sultani nisu dali doprinos ravan

Salahuddinovu. Čak je peti ejjubijski sultan *Kamil Ibn Adil* 1229. godine sklopio sramni ugovor, prema kome je križarskom vladaru *Fridrihu* ustupio *Jerusalim* sa koridorom koji ga je spajao sa križarima u *Akki*. Takvo stanje je ostalo 16 godina, do 1244. godine, kada je sedmi ejjubijski sultan *Salih Nedžmuddin* povratio Jerusalim u ruke muslimana. *Ejjubijje* su bili lojalni i priznavale su Hilafet i halifu u Bagdadu. U razdoblju od 79 godina, koliko je vladala dinastija *Ejjubijja,* izmijenilo se 8 ejjubijskih sultana. To su:

1. Salahuddin Ejjubi	1171.-1193.
2. Salahuddinovi sinovi *Afdal, Aziz* i *Zahir*	1193.-1198.
3. Mensur Muhammed	1198.-1199.
4. Adil I Sejfuddin	1199.-1218.
5. Kamil Ibn Adil Muhammed	1218.-1238.
6. Adil II	1238.-1240.
7. Salih Nedžmuddin i Šedžeretu-Dur	1240.-1249. i 1249.-1250.
8. El-Mu'azzam Turan Šah	1250.

Ejjubijska je dinastija dobila ime po svome osnivaču znamenitom *Salahuddinu Ejjubijji.* Puno mu je ime *Salahuddin Jûsuf ibn Ejjub.* Pisac ***Historije Arapa*** **Filip Hiti** naziva ga *El-Melik, En-Nasir* i *Es-Sultan,* zato što je nakon 88 godina, od križara preuzeo Jerusalim i povratio ga pod upravu muslimana, **2. novembra 1187. godine povratio u islamske ruke grad Jerusalim**. *Salahuddin* je rođen 1138. godine u *Takritu* na *Tigrisu*. Roditelji su mu bili *Kurdi,* Salahuddinov otac Ejjub bio je zapovjednik Balbeka. Malo se zna o mladosti i ranom odgoju *Salahuddina* u *Balbeku* u koji ga je otac doveo od godinu dana. U javnosti se ne pojavljuje sve do 1164. godine, kada je pratio amidžu u prvom pohodu na Egipat. Još kao mladić odlikovao se vanrednim sposobnostima.

U prvo je vrijeme *Salahuddin* bio u *Egiptu* namjesnik *Nuruddina Zenkije,* nakon smrti amidže mu *Eseduddina,* s kojim je u Egipat došao. Kada je umro i posljednji fatimijski halifa *El-Adid* 1171. godine, treće godine namjesnikovanja, proglasi se *Salahuddin Ejjubi* vladarem (***melikom***), ali ne i halifom. Ejjubijje su, za razliku od Fatimijja, priznavali halifu u Bagdadu. U Egiptu je halifino ime spominjano u hutbama. Tu je promjenu u korist muslimana i islama *Salahuddin* izveo bez ikakvih neprilika "tako da ni dva jarca nisu zakačila svoje rogove", kako to izvještava čuveni **Ebûl-Fida**, poznati historičar, Salahuddinov rođak.

OSVAJANJA

Nakon *Nuruddinove* smrti 1174. godine Salahuddin je zauzeo i Siriju u kojoj je vladar bio Nuruddinov jedanaestogodišnji sin *Ismail.* U međuvremenu je Salahuddinov stariji brat, **Turanšah, zauzeo oblasti u Jemenu, a Hidžaz je otprije bio na strani Egipta. Godine 1175. abbasijski je halifa priznao Salahuddinovu vlast nad Egiptom, Magribom, Nubijom, zapadnom Arabijom, Palestinom i centralnom Sirijom. Deset godina kasnije,**

on zauzima i Mezopotamiju. Nakon ovih osvajanja Salahuddin se mogao baciti na križare. Poslije šestodnevnog opsjedanja on je 1. jula 1187. godine zauzeo Tiberijadu. Zatim je slijedila bitka kod Hattina. Počela je u petak, dan koji je Salahuddinu bio osobito drag za borbu. Franačka je armija brojala oko 20.000 ljudi i skoro je sva dospjela u Salahuddinovo zarobljeništvo. Na čelu im je bio *Gij de Lusijan* jerusalimski kralj.

Velikodušni ga je Salahuddin toplo i prijateljski primio, kao da se nije radilo o neprijatelju koji je pristupio pognute glave. Poslije jednomjesečnog opsjedanja, kapitulirao je **Jerusalim 2. novembra 1187.** u *Mesdžidul-Aksau*, nakon 88 godina, *mujezinov* je glas zamijenio gong.

Nakon što je osvojio prijestolnicu latinskog križarskog kraljevstva - *Jerusalim*, briljantno izvedenim nizom bitaka *Salahuddin* je osvajao preostala uporišta, franačko-križarske gradove u *Siriji* i *Palestini*. Preostali gradovi, koji su muslimanima zadavali brigu, zauzeti su prije kraja 1189. godine. *Franci* su skoro bili sasvim protjerani. Jedino su u njihovom posjedu ostali *Antiohija, Tripoli, Tir* i *Akka*. Salahuddinove pobjede i oslobođenje Jerusalima uzbudile su kršćansku Evropu i dovele do Trećeg križarskog rata 1189. godine.

U njemu su učestvovali najčuveniji evropski vladari *Fridrih I* Barbaraaosa, *Filip II*, *Ričard Lavljeg Srca* i drugi, ali nisu postigli neki uspjeh.

Pošto je 2. novembra 1192. godine sklopio mir sa križarima, Salahuddin Ejjubi je samo nekoliko mjeseci uživao plodove mira. U februaru slijedeće godine njega u Damasku spopade strašna groznica, od koje je, početkom marta 1193. godine, umro. Ukopan je u blizini *Velike emevijske džamije* u Damasku. Salahuddin je potpomogao znanost, štitio ulemu, podizao nasipe, kopao kanale, gradio džamije, i osnivao škole. Jedan od njegovih preživjelih građevinskih spomenika jeste *Kal'atul-Džebel* (*Kairska tvrđava*), koju je, istovremeno sa zidinama grada počeo zidati 1183. godine. Za gradnju ove tvrđave i gradskih zidina kažu da je upotrijebio kamen iz manjih piramida.

Prilikom osvajanja fatimijskog hilafeta za Salahuddina se tvrdi da je zaplijenjeno blago podijelio vojnicima, pa čak i jedan skupocjeni safir. Za sebe nije zadržao ništa. *Nuruddinov* je imetak u cijelosti poštedio, ostavivši ga njegovim nasljednicima. Prema *Ebul-Fidau*, Salahuddin je iza sebe ostavio svega četrdeset i sedam dirhema i jedan zlatnik. Hiti o Salahuddinu piše: "Kod Arapa njegovo ime, zajedno s imenom Haruna i Bejbersa, zadržalo je do danas prvo mjesto na listi popularnih ličnosti. U Evropi ovo je zaokupilo fantaziju engleskih minstrela (putujući pjesnici) kao i manjih romanopisaca, a on se još uvijek smatra uzorom viteštva."

SALAHUDDINOVI NASLJEDNICI

Salahuddin Ejjubi je imao 16 sinova. Željni vlasti i slave, oni se nagodiše da državu međusobno podijele na male *emirate*. Iako su naslijedili državu, nijedan od ove šesnaesterice nije naslijedio očev genij. Najprije mu je sin Afdal naslijedio krunu u Damasku, Aziz u Kairu, Zahir u Halepu. Međutim, između 1196. i 1199. godine, Salahuddinov brat Adil iskoristi neslogu među bratićima i preuze vrhovnu vlast u Egiptu i većem dijelu

Sirije. Godine 1200. imenova jednog svog sina namjesnikom Mezopotamije.

Na *Adila* još uvijek podsjeća naziv jedne škole u Damasku koju je on djelomično podigao. **Adil je umro 1218. godine.** Nakon njegove smrti više je *Ejjubijja* vladalo Egiptom, Sirijom i Mezopotamijom. Sjeverni sirijski ejjubijski ogranak gotovo je potpuno nestao u tatarsko-mongolskom naletu *Hulagua*, izuzev malog ogranka *Hamah*, koji je živio i pod Memlucima. Iz ovog ogranka Ejjubijja potiče i *Ebûl-Fida*, kralj historičara, koji je napisao ***Kratku povijest čovječanstva - El-Muhteser - fi ta'rihil-bešer*** u četiri sveska. Ovo je djelo više puta objavljivano i na Istoku i na Zapadu na evropskim jezicima. Ebul-Fida se bavio i drugim znanostima.

Salahuddinov bratić Kamil Ibn Adil (1218.-1238.), vladar Egipta, smatrao je svojom prvom dužnošću da očisti zemlju od križara, koji su se, pred očevu smrt (1218.) u petom križarskom ratu bili iskrcali kod Dimjata. Slijedeće, 1219. godine, križari su i zauzeli taj grad, a pripremali su se da zauzmu i cijeli Egipat. Nakon dvogodišnjih čarki (1219.-1221.), *Kamil* je uspio natjerati križare - *Franke* da napuste Dimjat. On se zanimao za navodnjavanje i poljoprivredu. Prema kršćanima je bio veoma tolerantan. Koptska crkva u Egiptu ga i danas smatra najdobrotvornijim vladarem pod kojim je ikada bila. Godinu dana po stupanju na prijestol, posjetio ga je i *Franjo Asiški*, s kojim je Kamil raspravljo o vjerskim pitanjima. Koliko je cijenio znanost i ulemu vidi se i po tome što je otišao na noge velikom sufijskom pjesniku Umeru ibnul Feridu (1181.-1235.). **Kamil, koji je bio prijatelj Ričardov, stupio je i u prijateljske veze sa Fridrihom II koji se 1227. zaputio na šestu križarsku vojnu. Nakon dvije godine, 1229., zaključen je sraman ugovor prema kome je Fridrih dobio Jerusalim i koridor koji je ovaj grad spajao sa Akkom. Kamil je garantirao Fridrihu pomoć protiv njegovih neprijatelja, među kojima su većina bili Ejjubijje. Tako je Jerusalim, na osnovu spomenutog ugovora, ostao niz godina u franačkim rukama. Prema nalogu drugog nasljednika Kamilovog, *Saliha Nedžmuddina* (1240.-1249.), Jerusalim su ponovo osvojili muslimani (Turci iz Harezma)**. Neposredno pred smrt, Salihu je stigla vijest da je Dimjat opet ugrožen u osmom križarskom pohodu. Grad je zauzet 1249. godine, pa je franačka vojska pošla nastupati prema Kairu. Predio prema Kairu bio je ispresjecan kanalima, a Nil je u to vrijeme bio prekinut. Tako vojska nije mogla naprijed, a i kuga koja se proširi među vojskom potpuno je uništi. *Kralj Luj* i plemići odvedeni su u ropstvo, ali su nakon mjesec dana pušteni. Udovica Salihova, *Šedžeretu-Dur*, krila je muževljevu smrt tri mjeseca. Kada se iz Mezopotomaije vratio Salihov sin Turan-Šah, bio je ubijen 1250. godine i naslijedio ga je šestogodišnji sin *Ešref Mûsa*. Sultanija Šedžera proglasi se kraljicom muslimana. Iza *Salahuddina Ejjubije*, u periodu između 1193. i 1250. godine, izredalo se desetak vladara.

MURABITI (1056.-1146.)

Fatimijje su, pored Egipta, vladali i drugim zemljama sjeverne Afrike, ali su golema područja Sahare naseljena Berberima uživala veliki stepen samostalnosti sa paganskim pristašama. Zato jedan plemenski starješina, **Dževher**, na povratku s hadždža dovede sa

sobom islamskog učenjaka **Abdullaha Ibn Jasina** da uči i podučava autentičnom islamskom učenju. Između Jasinovih pristalica i nedoučenih muslimana dođe do borbi. Jasinove pristalice predvodili su braća *Ebû Bekr* i *Jusuf*. Oni pobijediše džahile, a Jasin svoje pristalice prozva **murabitima - borcima čuvarima islama.**

Ebû Bekr Ibn Tašefin (1056.-1061.) se proglasio *emirul-mu'minin* i bio je prvi vladar te nove dinastije u sjevernoj Africi. Njega je naslijedio brat.

JUSUF IBNI TAŠEFIN (1061.-1106.)

Godine 1062. **Jusûf** osniva grad *Marakeš*, ***koji je postao murabitska prijestolnica.*** Proširuje vlast i na druge krajeve sjeverne Afrike. Kada je *Alfons VI*, aragonski kralj, počeo napadati razjedinjene islamske državice, pozovu španjolski muslimani u pomoć Jusufa i **on se s vojskom 1086.** pojavi na tlu Španije. Nakon što je pobijedio *Alfonsa*, *Jusuf* se vraća u *Maroko*. Nakon toga muslimanske državice Španije nastavljaju sa svojom neslogom. To naljuti Jusufa, pa ponovo s vojskom **pređe u Španiju i pripoji je svojoj, murabitskoj državi. Bilo je to 1090. godine. Murabiti** su upravljali Španijom oko 60 godina.

Ali Ibn Jûsuf (1106.-1143.) nije bio dostojan svoga oca. Bio je samovoljan i svojim je postupcima izazvao svijet protiv sebe. U njegovo vrijeme kršćani Španije stalno napadaju muslimane. Borbe se vode sa naizmjeničnom srećom. Nakon njega na vlast je nakratko došao *Ishak Ibn Ali* **(1143.-1146.). Ubijaju ga Muvehhidi i preuzimaju vlast. Murabitska dinastija vlada 90 godina. Osnivaju grad Marakeš, a pored Maroka i Španije, vladaju i dijelovima Alžira.** Nakon osvajanja i proširenja države, nastupa period učmalosti. Tokom vladavine postaju nježni i mlitavi. Navikavaju se na raskoš i iskvaren život i u njima nestaje nekadašnje discipline i borbenosti, što je uvjetovalo raspad njihove dinastije.

MUVEHHIDI (1120.-1269.)

Osnivač ove dinastije *Muhammed Ibn Tumret*, koji vlada od 1120. do 1130. godine. On je *Berber* iz *Maroka*, *Gazalijin* učenik, svjetski putnik i *âlim* koji je držao predavanja o tevhidu. Otud naziv *muvehhidi* za njegove pristalice (*monoteisti*). Živi asketskim životom i kritizira privatni život posljednje dvojice murabitskih vladara. Kada mu je zaprijetila opasnost od *Murabita*, sklanja se u brda i započinje oružanu borbu protiv njih. *Tumret* je i pisac akaidskih djela ***El-Muršid*** i ***Et-Tevhid***. Uz to je bio vrstan govornik i tako je pridobivao svijet uza se.

Abdul-Mu'min Ibn Ali (1130.-1163.) je prijatelj i vojskovođa Muhammeda Tumreta. U periodu **od 1144. do 1146.** godine ratuje protiv Murabita. Nakon opsjedanja koje je trajalo 11 mjeseci, zauzet je konačno i *Marakeš*. Pad Marakeša je kraj Murabita. Godine 1145. šalje *Abdul Mu'min* vojsku na Pirineje koja je za 5 godina pokorila sve tamošnje muslimanske državice. *Balearski otoci* ostali su još pod upravom Murabita, godine 1152. zauzima Alžir, zatim 1158. godine Tunis i 1160. godine Tripolis. Tako je muvehhidska država postala veća od murabitske.

Muvehhidi su imali i jaku mornaricu. Ebû Jusufov unuk, *Jakub El-Mensur* (1184.-1199.), na traženje *Salahuddina Ejjubijje*, poslao je muslimanskoj vojsci pomoć u borbama protiv

križara. Pomoć se sastojala od 180 lađa. U *Sevilji*, koja je od 1170. godine postala muvehhidska prijestolnica, El-Mensur je 1195. godine dovršio gradnju jedne velike džamije. Munara je bila visoka 172 stope, a na vrhu je bila pozlaćena kugla. Tu je danas katedrala. Mensur je podigao i jednu bolnicu i druge objekte. Nasljednik El-Mensurov je sin mu *Muhammed En-Nasir (1199.-1214.)*, koji ratuje protiv kršanskih vladara u Španiji i doživljava veliki poraz kod *Les Navasa de Tolosa* 1212. godine od vojske kojom je zapovijedao kastiljski kralj *Alfonso VIII. Nasir* se sa ostatkom vojske vratio u *Marakeš*, gdje je i umro nakon dvije godine. To je kraj muvehidske vlasti u Španiji, a u Maroku su se zadržali do 1269. godine. Za vrijeme vladavine dinastije *Muvehhida* u Španiji žive filozofi *Ibn Rušd, Ibn Tufejl i ljekar Ebû Mervan.* Razvija se trgovina, grade se putevi, karavan-seraji (moteli), musafirhane, sirotišta, bolnice, hamami.

31.27. NAJZNAČAJNIJE DINASTIJE ARAPSKOG PORIJEKLA ZA VRIJEME ABBASSIJJA

Od dinastija arapskog porijekla za vrijeme *Abbasijja* prvo se javljaju *Idrisijje* u Maroku, *Zijadijje* u Jemenu, *Aglebijje* u istočnom dijelu sjeverne Afrike, južnoj Italiji na Siciliji, *Fatimijje* u Egiptu i *Hamdanijje* u Siriji, a *Emevijje* su, potpuno neovisno od Abbasijja, na tlu Španije - odmah poslije *Džafera El-Mensura* (od 756. godine), imali potpuno samostalnu državu i svu vlast u njoj. Posljednja arapska dinastija na tlu Španije su *Ahmerijje* u Granadi.

DINASTIJA I HILAFET EMEVIJJA NA PIRINEJSKO POLUOTOKU (756.-1031.)

Španija je najveća i najznačajnija pokrajina koju su muslimani ikada zauzeli u Evropi. Njome su najduže i upravljali, od 711./712. do 1492. godine, ili nepunih osam stoljeća. Muslimani su dva i po stoljeća vladali južnom Italijom i Sicilijom, Turci Osmani pet stoljeća Balkanom, Arapi - muslimani otocima u Sredozemlju (Krit, Rodos, Aruad, Malta i drugi), ali nikada ništa po značaju, veličini i bogatstvu nije bilo ravno Španiji. Španija je prva pokrajina u povijesti islama koja se 756. godine izdvojila iz sastava jedinstvene *umme* ili *Hilafeta.* Kako je i geografski, morskim prolazom Gibraltarom, bila odvojena od islamskog svijeta, to je njezino izdvajanje iz sastava Hilafeta označilo kompletno razdvajanje koje će nakon osam stoljeća imati za posljedicu istrebljenje muslimana u Španiji putem *Inkvizicije.* Kao najzapadnija islamska pokrajina Španija je, sa Sicilijom i Južnom Italijom, od 756. godine Italijom bila ključna zemlja u prenošenju na Zapad kulturno-civilizacijskih i znanstvenih dostignuća i otkrića. Kao što su islamska kultura i civilizacija omogućile renesansu zapadne Evrope, tako je islamska Španija kao medijator antičke kulture, ali i sa vlastitim autentičnim postignućima, imala velikog utjecaja u toj renesansi: *Arapi su utisnuli svoj biljeg Španiji u vještinama španskog seljaka i zanatlije i u riječima kojima ih on opisuje u umjetnosti, arhitekturi, muzici, literaturi poluotoka, nauci i filozofiji srednjovjekovnog Zapada, koju su oni obogatili prenijevši naslijedstvo antike vjerno sačuvano i uvećano*, ističe **Bernard Luis**

u djelu *Arapi u povijesti.* Na planu međuljudskih odnosa muslimani su seljacima, kmetovima i Jevrejima Španije, povratili status ljudi i slobodnih građana. Na planu privrede učinili su Španiju najrazvijenom zemljom, i cvatućim vrtom u Evropi. Zahvalnost od Evrope im je bila *totalna Inkvizicija.* No, islamska Španija nije samo prva pokrajina koja se izdvojila iz jedinstvenog hilafeta kao država, već je od 929. godine imala i vlastitog halifu. Sve islamske dinastije vladale su na tlu Španije 781 godinu, od 711.-1492. godine. Samostalna dinastija *Emevijja* vladala je na tlu Španije od 756.-1031. godine, što iznosi 275 godina. *Abdurrahman III* se 929. godine u Kordobi proglasio za halifu, pored toga što je bio *emir - vladar.* Od tada Emevijje do 1031. godine ili 102 godine imaju i vlastitog halifu, a ne samo vladara na tlu Španije. Emevijski vladari i halife na tlu Španije bili su:

1. Emir Abdurrahman I	756.-788.
2. Emir Hišam I Ibn Abdurrahman I	788.-796.
3. Emir Hakem I Ibn Hišam I	796.-822.
4. Emir Abdurrahman II Ibn Hakem I	822.-852.
5. Emir Muhammed Ibn Abdurrahman II	852.-886.
6. Emir Munzir Ibn Muhammed	886.-888.
7. Emir Abdullah Ibn Muhammed	888.-912.
8. Emir 1. Halifa Abdurrahman III Ibn Muhammed	912.-961.
9. Emir 2. Halifa Hakem II Ibn Abdurrahman III El-Mustansir	961.-976.
10. Emir 3. Halifa Hišam II Ibn Hakem El-Muejjed	976.-1012.
11. Emir 4. Halifa Sulejman Ibn Hakem	1012.-1016.
12. Emir 5. Halifa Hišam III Ibn Muhammed	1027.-1031.

Od 1016. do 1027. godine prekida se vlast Emevijja u korist *Ali Ibn Hamuda* iz Maroka. Islamske dinastije koje su vladale na tlu Španije skoro osam stoljeća bile su *Emevijje, Murabiti, Muvehhidi,* i posljednja *Ahmerijje* u Granadi od 1232. do 1492. godine.

PORIJEKLO EMEVIJJA U ŠPANIJI

Pirinejski poluotok Emevijje osvajaju početkom 8. stoljeća, za vrijeme halife *Velida I, Abdul-Melikovog* sina, 711. i 712. godine pod vojskovođom *Tarikom Ibni Zijadom* i namjesnikom sjeverozapadne Afrike *Mûsa Ibni Nusajrom* zauzimanjem prijestolnice *Toleda.* Poslije dolaska Abbasijja na vlast i masovnog istrebljenja pripadnika emevijske dinastije, jednom članu te dinastije pored svih, špijuna, uhoda i krvnika je uspjelo umaći. **Bio je to Abdurrahman Prvi, sin Mu'avijjin, unuk Hišamov, a praunuk Abdul-Melikov.** On je kao dvadesetogodišnji mladić prerušen pet godina lutao kroz Palestinu, Egipat i sjevernu Afriku, dok konačno nije stigao 755. godine u Ceutu nasuprot Gibraltara. Kada je ugledao crne abbasijske zastave u blizini svoga šatora, *Abdurahman* je sa trinaestogodišnjim bratom skočio u Eufrat i pet godina je skriven i prerušen, pod teškim i nepodnošljivim uvjetima, sa vjernim oslobođenim robom *Bedrom,* bez ikakvih sredstava lutao od Eufrata preko

Palestine, Egipta, sjeverne Afrike, dok nije stigao u Ceutu. Njegovog 13-godišnjeg brata, koji nije znao plivati i koji se povratio iz Eufrata, Abbasijje su, kao i mnoge druge Emevijje likvidirali.

Pirinejski poluotok se uvijek nalazio na krajnjem zapadu islamskog svijeta kao najznačajnija provincija hilafeta u Evropi. Po dolasku na čelo hilafeta, Abbasijje nisu puno vodili računa o Pirinejskom poluotoku. Muslimani ovoga poluotoka više su bili naklonjeni Emevijjama nego Abbasijjama. Zato oni nisu htjeli ni priznati Abbasijje za halife, pa u početku vladavine Abbasijskog Hilafeta na tlu Španije nastaje **interregrum - vrijeme bez vladara**, bez vlasti, bez hilafeta, bez emira, bez melika i bez sultana. Da ne bi došlo do totalne anarhije - bezvlašća - i nereda, predstavnici muslimana ovoga područja **zamole Ukbeta Ibni Nafia da se primi namjesništva**. Ovaj to prihvata i ostaje na tom položaju sve do 756. godine. U to vrijeme *Abdurrahman I*, sin *Mu'avije*, unuk *Hišamov*, koji se nalazio u obližnjoj *Ceuti*, uspostavlja kontakt sa uglednim ljudima, muslimanima Španije, sa kojima govori o uspostavljanju emevijske vlasti u toj velikoj islamskoj pokrajini na tlu Evrope. Kao svog emisara, *Abdurahman* u Španiju šalje oslobođenog roba *Bedra*. Muslimani Španije sa oduševljenjem prime njegov prijedlog i uskoro Abdurrahman prijeđe iz Ceute na Pirineje i postade vladar Španije. Iz skromnosti se ne proglasi halifom već *emirom*. Tako te 756. godine dođe do prvog najvećeg sramotnog rascjepa u velikoj islamskoj državi, koji je kasnije imao tragične posljedice. Pod upravom *Abbasijja* ostao je istočni dio - *Arabijski poluotok, Perzija, Irak, Sirija, Džezira, Egipat* i sjeverna *Afrika*, a pod vlašću Emevijja ostao je *Pirinejski poluotok*.

U toku vladavine Abbasijskog Hilafeta, *Emevijje* su vladali zapadnom islamskom državom ili Španijom 275 godine, tj. od 756. do 1031. godine. Tada se raspade na mnoštvo malih država, a sve islamske dinastije *Emevijje, Murabiti, Muvehhidi* i *Ahmerijje* na tlu Španije su vladale 781 godinu, od 711. do 1492. godine.

Abdurrahman I je prvi samostalni upravljač zapadne islamske države. On je do 25. godine života iskusio dvorski sjaj i uživanje, ali i surove uvjete pustinjskog života u šatorima kao prognanik. Na vlast nije došao nasljedstvom, već poslije puno muka, upornosti i energičnog rada. Zato je znao za sve strane života. Dobro ga nije uzvisilo niti ga je zlo ponizilo. U svim je situacijama ostao musliman, dostojan, ustrajan i uspravan čovjek. Bio je musliman i na riječi i na djelu.

Prije Abdurahmanovog dolaska, namjasnik Španije *Ukbe Ibni Nafi* je sakupio vojsku protiv njega i imao je namjeru pokrajinu zadržati za *Abbasijje*. Kada je narod *Abdurahmana I* proglasio emirom, *Ukbe* ustade i pobuni se protiv njega. No, vojska mu je do nogu potučena, a u borbama je i sam *Ukbe* poginuo. Kasnije se i Ukbetovi sinovi dižu protiv emira, ali su oni bili pokoreni.

Poslije uspostavljanja i učvršćenja vlasti, Abdurahman I svoj mladalački elan i sposobnost usmjerava na unapređenje zapadne islamske države. **Halifa u Hašimijji, *Džafer El-Mensur*, ne mogavši gledati i prihvatiti secesiju, izdade naredbu namjesniku sjeverne Afrike *Ali Ibni Mugiri El-Endelusiji* da s vojskom pođe u Evropu i da pokori**

Abdurrahmana. Međutim, Ibni Mugiretov pothvat propada i Abdurahman I potuče njegovu vojsku u nekoliko žestokih okršaja, gdje i sam Mugire, kao i Ukbe prije njega, poginu.

Uvjerivši se da Abdurrahmanu ne mogu ništa, Abbasije se kasnije okaniše nastojanja da uspostave svoju vlast, koju nikada nisu uspostavili na Pirinejskom poluotoku. Iako je *Ebû Džafer El-Mensur* prozvao *Abdurahmana I* "**kurejšijskim sokolom**", on ipak **zabrani da se Abbasijje spominju u hutbama u zapadnoj islamskoj državi na Pirinejima**, što je možda i shvatljivo nakon istrebljenja *Emevijja* od strane *Abbasija.* Za glavni grad Abdurahman I je odabrao *Kordobu* ili *Kordovu* zbog njezinog povoljnog položaja. U tom je gradu 786. godine započeo graditi veličanstvenu džamiju sa 1293 stuba. Da bi ojačao vojnu moć države, Abdurrahman I **osnova jaku mornaricu.** Po cijelom je poluotoku počeo graditi nove i popravljati stare puteve. Obilato je podsticao razvoj poljoprivrede, kao i raznih zanatskih radinosti. U većim mjestima podizane su škole i otvarane biblioteke. Znanost i umjetnost su silno napredovale. U Abdurrahmanovo vrijeme na Pirinejskom je poluotoku postojala samo jedna pravda, jednaka za sve građane, bez obzira na njihovu nacionalnu, rasnu ili vjersku pripadnost. Svačije je pravo bilo zakonom zaštićeno.

U namjeri da se osveti muslimanima, *Karlo Veliki* je 778. godine upao s vojskom u sjevernu Španiju i napredovao sve do *Saragose,* je doživio strahovit poraz. U povratku kroz pirinejske klance napali su ga *Baski* i drugi gorštaci, pa je vojska *Karla Velikog* pretrpjela katastrofalne gubitke u ljudstvu i ratnoj opremi. U ovom ratnom pohodu poginuo je i vojskovođa *Rolan,* koji je kasnije opjevan u ***Pjesmi o Rolanu,*** biseru rane francuske književnosti. Ovaj ep evropski književni kritičari smatraju jednom od najljepših umotvorina srednjeg vijeka uopće. O ovom porazu Karla Velikog **Filip Hiti** u ***Istoriji Arapa*** veli: "U stvari, Abdurrahman se pokazao ravan najmoćnijem vladaru Zapada, kao što se pokazao dorastao najvećem vladaru Istoka."

Abdurrahman I, sin *Mu'avije,* prvi vladar Emevijja na *Pirinejskom poluotoku,* vladao je 32 godine, od 756. do 788. godine. Historičari ističu da je bio hrabar i odvažan, dobar govornik i učen čovjek. Sve je svoje poslove lično obavljao. Važne državne poslove i pitanja rješavao je u dogovoru sa učenim i pametnim ljudima. Prezirao je apsolutizam, nepravdu i neslobodu. Prvi je vladar koji je u Evropi počeo osnivati škole. Imao je nadimke, *Kurejšijski soko* i *Dahil* - pridošlica - jer je bio prvi *Emevijja* koji je došao na Pirinejski poluotok.

HIŠAM I, SIN ABDURRAHMANA I, (788.-796.)

Abdurrahman I je imao trojicu sinova *Sulejmana, Abdûllaha* i *Hišama.* U svojoj je oporuci za svog nasljednika odredio najmlađeg sina - *Hišama.* Starija braća nisu bila zadovoljna očevom oporukom, pa su se digla protiv najmlađeg. Nakon što im Hišam razjuri pristalice, nemadoše ni oni kud, te mu priznaše vlast. U ovo je vrijeme u *Fêsu* osnovana nova država, *Idrisijja,* što je Hišamu dobro došlo, jer mu je nova država bila brana od napada Abbasijja.

Hišam je nastavio najveće očevo djelo i dovršio veličanstvenu džamiju u Kordobi. Na mjestu ove džamije nekada je bila crkva. U prvo su vrijeme u polovini bogomolje obrede obavljali kršćani, a u drugoj polovini muslimani. Kako su vremenom u tom kraju svi kršćani prešli na islam, Hišamov otac Abdurrahman naredio je da se crkva sruši, jer nije više bilo potrebe za njezinim postojanjem, pa je na istom mjestu podignuta Kordobska džamija. Munara ove džamije imala je oblik kule, visoka je 100 a široka 18 metara. Džamiju drže 1293 stuba vanredne ljepote. Ukrašavali su je nebrojeni kandilji. Imala je sedmera vrata. Mihrab je bio izrađen od zlata. Zidovi su bili ukrašeni mozaicima. Na vrhu mihraba su se nalazile tri veoma krupne jabuke, od kojih su bile dvije izrađene od srebra, a jedna od zlata. Ispod jabuka titrale su zlatne grančice, ukrašene dragim kamenjem. Na vrhu mihraba nalazio se jedan mali stol, izrađen od drveta, a skovan zlatnim ekserima. Na tom je stoliću bio postavljen h. Usmanov Mushafišerif u koricama koje su bile ukrašene skupocjenim draguljima. Ovaj je Mushafišerif bio umotan u svileno platno ukrašeno draguljima, a optočeno zlatom. Bez sumnje je ova džamija spadala, a i sada, kada više nije džamija već Kordobska katedrala, **spada u najljepše građevine svijeta.** Ipak, nešto od džamijskih ukrasa je sačuvano, a navodno i natpisi na arapskom jeziku koji svjedoče o tome da je to bila džamija i da je ta građevina djelo islamskog Istoka. **Hišam je ostao na vlasti 8 godina. Umro je 796. godine.**

HAKEM I, SIN HIŠAMOV, (796.-822.)

Nakon *Hišama I* na vlast dolazi njegov sin *Hakem I*, unuk *Abdurrahmana I*. Ovaj je emir u početku bio vjernik, a kasnije se odao uživanjima i postao je ohol. Nepravičan je bio prema onima koji su se usudili da mu što prigovore o njegovu ponašanju. Navodno je u Kordobi, za jednu noć, dao pogubiti 300 učenjaka, potpisnika jednog pisma u kojem su skrenuli pažnju na njegovo neislamsko ponašanje. Na vlasti je ostao 26 godina. Vrijeme njegove duge vladavine pamti se samo po tome što je izazvao nezadovoljstvo i prezir naroda.

ABDURRAHMAN II, SIN HAKEMA I, (822.-852.)

Hakema I nasljeđuje sin *Abdurrahman II*, koji je bio sušta suprotnost ocu. Zaveo je pravičan režim. Utvrdio je granice, gradio puteve i uredio poštanski promet. Posebnu pažnju posvećivao je trgovini i finansijama.

NAPAD NORMANA

Za vrijeme *Abdurrahmana II*, *Normani* su napali zapadnu islamsku državu na Pirinejima. Doprli su čak do *Lisabona*. Usput su sve opljačkali, pa su se nakon toga povukli, zadovoljivši se pljačkom. Iduće su godine iz ušća rijeke *Vadil-Kebir* (*Gvadilkivir*) zaplovili na svojim čamcima, pljačkajući usput sela i gradove. Islamski ih se svijet strašno bojao pa ih je nazvao *Jedžudžima*. **Abdurrahman II je vladao 30 godina i umro je 852. godine.**

MUHAMMED, SIN ABDURRAHMANA II, (852.-886.)

Kada su muslimani osvojili *Pirinejski poluotok*, kršćani koji ne htjedoše ostati pod njihovom upravom, povukli su se u asturijske planine (sjevero-zapad, poluotoka). Muslimani u naivnosti i neopreznosti nisu polagali važnosti tim planinama, niti su protiv stanovništva u tom području poduzimali kakve mjere. S početka, je to bila mala zajednica, ali je vremenom ojačala. Evropski su ih kraljevi pomagali i podstrekivali na borbu protiv muslimana. Radi lakše i organiziranije borbe protiv muslimana osnovali su male kršćanske državice *Asturiju, Leon, Navaru* i druge, sve na sjeveru poluotoka.

Muhammedova je vojska stupila s njima u borbu. Sa Sredozemlja su istovremeno dogovorno navalili Normani. Muhammedov sin *Munzir* spriječi njihovo nadiranje. Među muslimanima se pojaviše odmetnici, sastavljeni od ološa i propalica. Na čelu odmetnika nalazio se *Umer Ibn Hafs*. Tako je pored vanjskih neprijatelja, Muhammedova vojska sada imala i unutrašnje neprijatelje koji su joj udarili s leđa. Muhammedu je uspjelo da spriječi nadiranje kršćana na poluotok i da uništi Umera Ibn Hafsa, ali ne i sve odmetnike. **Muhammed je vladao 34 godine i skoro je svo to vrijeme proveo u ratovima** i to ga je onemogućilo da učini nešto i na kulturnom polju.

MUNZIR, SIN MUHAMMEDOV, (886.-888.)

Naslijedio je oca. Nakon što je uništen Umer Ibn Hafs, na čelo odmetnika se stavi brat mu **Galib**. *Munzirov* glavni vezir ne mogaše im ništa, pa odmetnici zauzeše nekadašnji glavni grad *Toledo*. Nakon zauzimanja Toleda komandu preuze Munzir lično. Opsijedajući ovaj grad, emir Munzir poginu kao pravi junak i vojnik.

ABDULLAH, SIN MUHAMMEDOV, (888.-912.)

Nakon bratove pogibije, *Abdullah* je preuzeo vlast po svojoj volji. Zbog toga se protiv njega digoše braća i bratići. Odmetničkom vođi Galibu Ibn Hafsu dobro dođoše ova nesloga i sukobi. Čak se i Abdullahov sin *Muhammed* priključi odmetnicima, pa Abdullah naredi da ga pogube. Zbog toga Muhammedova sina prozvaše (*Maktul*) ubijeni. Sin *Muhammeda Maktula*, odnosno Abdullahov unuk, bi određen za prijestolonasljendika i djed lično preuze brigu oko njegova odgoja. Bio je to *Abdurrahman III*, najslavniji Emevijja na Pirinejskom poluotoku. I Abdullah je cijeli život proveo u borbama. Vladao je 24 godine. Skrhan u borbama, umro je 912. godine.

ABDURRAHMAN III (912.-961.)

Sin je Muhammeda Maktûla, unuk Abdullahov. Najistaknutiji je i najpoznatiji vladar muslimana na Pirinejima. Kada je u 25. godini došao na vlast, pola države bilo je u rukama **okupljenih oko Galiba Ibn Hafsa**. Sjedište odmetnika je **bilo u Toledu koji su ovi držali oko 40 godina. Unutrašnji neredi potresali su zemlju više od pola stoljeća.**

Zato *Abdurrahman III* je sistematično i postupno vraćao provinciju po provinciju u sastav centralne države od 912.-932. godine. Prva se predala **Ecija,** i to posljednjega dana 912.

godine. Slijedile su **Elvira i Jaena Rhidona** je krajem 913. pristala na plaćanje danka a vraćena je i **Sevilja. Regio** je osvajan postupno. Toledo je ostao nepokoran sve do 932. godine. Tako je konačno cijela zemlja bila umirena.

Sjeverni kršćanski neprijatelji su stalno poduzimali pljačkaške pohode u islamsku državu. **Godine 920.** Abdurrahman III sravni sa zemljom **San Estaban**. Nakon što je pregazio dijelove Navare i susjedne kršćanske zemlje, Abdurrahman III je prodro do *Pampelune*, glavnog grada *Navare*, i razorio je.

Godine 931. Abdurrahman III dobio je u posjed prekomorsku Ceutu u sjevernoj Africi. Time je najzad osigurao lojalnost većeg dijela sjeverno-afričke obale.

5) Od početka godine 929. Abdurrahman III se prozvao halifom. Odabrao je naslov *En-Nasir li Dinillah* (*Pomagač Božije vjere*). Bio je veoma pametan, učen, i pravičan vladar. Puno je potpomogao znanosti i sirotinju. U njegovo vrijeme Pirinejski poluotok je bio najnaprednija i najuređenija zemlja u Evropi. Škole u Kordobi i drugim većim gradovima bile su najpoznatije školske ustanove u to vrijeme. U njima su se školovali učenici i iz drugih zemalja. Osobito su filozofija i medicina bile na glasu. Navarski je kralj dolazio u Kordobu i liječio se u njoj.

U prijestolnici Kordobi Abdurrahman III je gradio znamenite građevine, među kojima se osobito ističe **Dvorac Ez-Zehra** prozvan po Abdurrahmanovoj robinji Zehri. Dvorac se sastojao od 400 soba i mnogih odjeljenja. Svako odjeljenje je imalo svoj vrt, vodoskoke i bazene, pa je činilo dvorac za sebe. Bazeni su bili izgrađeni od mramora i ukrašeni raznim figurama. U Abdurrahmanovoj spavaćoj sobi nalazio se bazen dobavljen iz Carigrada, koji je bio vanredne izrade. Oko njega su se nalazile mramorne skulpture. Voda u se u bazen izlivala iz usta zlatnih figura životinja. Figure su predstavljale lava, gazelu, jelena, krokodila, slona, zmiju, orla, goluba, pauna, pijetla, sokola i kokoš, sve skupa 12 životinja. U dvorcu je bilo i drugih stvari, pa i hladnjaka. Jedan je predstavljao posebnu atrakciju, jer je bio od stakla, a preko njega je stalno tekla voda. Dvorac se nalazio na sjeverozapadnoj strani Kordobe, na jednom ogranku *Sijera Morene* i **gledao je na Vadil-Kebir** (*Gvadilkivir*). Na gradnji dvorca je bilo angažirano 10.000 radnika i 1.500 grla tegleće stoke. **Započeta je 937. godine, a trajala je 25 godina.** Dvorac je sagrađen 962. godine i zgrada mu je bila duga preko **dva, i široka preko jednog kilometra**. Kubeta dvorca bila su postavljena na **4.300 stubova od mramora, obojenih raznim bojama.** U dvorcu je bila prekrasna džamija. Tjelesna garda, sastavljena od **Slavena** brojala je **3.750 ljudi**. Halifin dvorac je bio u to vrijeme znamenitiji od bilo kojeg u Evropi. Na njemu su bili akreditirani poslanici bizantskoga cara, njemačkih vladara, kao i Francuske i Italije. **Kordoba je tada imala pola miliona stanovnika, sedam stotina džamija i tri stotine javnih hamama**. Sjajem je zaostajala samo za Bagdadom. Hiti ističe: "Nikada prije Kordoba nije bila tako napredna, Andaluzija tako bogata, a država tako blistava. A sve je postignuto genijalnošću jednog čovjeka, Abdurrahmana III koji je, kako kažu, umro u poodmaklim godinama, u svojoj sedamdeset i trećoj godini, ostavivši pismeni izvještaj da je u životu imao samo četrnaest sretnih dana". Abdurrahman III je vodio dnevnik u toku svoga vladanja.

HAKEM II EL-MUSTANSIR, SIN ABDURRAHMANA III, (961.-976.)

Radi odgoja sina, Avdurrahman III dovodi na dvor najpoznatijeg učenjaka Istoka *Ismaila Ibni Kasima.* Zato se Hakem II smatra najpametnijim i najučenijim emevijskim vladarem na Pirinejskom poluotoku. U njegovo vrijeme Endelus je bila najkulturnija i najsretnija država u Evropi. Ono što je Harunur-Rešid na Istoku, to je *Hakem* na Zapadu. Dok se njegov otac brinuo da unaprijedi materijalnu kulturu, dotle se Hakem brinuo o unaprjeđenju duhovne kulture. Još kao prijestolonasljednik, **Hakem je osnovao veliku biblioteku sa 600.000 svezaka raznih djela.** Uz nju je postojao prepisivački biro, i ko je htio prepisati neko djelo dobivao je besplatno tintu, papir i ostalo, a neki čak i nagrade. U dvorskoj biblioteci su se okupljali učeni ljudi i raspravljali o raznim naučnim pitanjima. Ponekad i *El-Hakem* prisustvuje raspravama.

Kada je postao halifa, Hakem u Kordobi i drugim gradovima **osniva akademije znanosti** u kojima su se nalazili najveći učenjaci. **Postojao je zakon da se uz svaku novu džamiju podigne i škola** u kojoj se nije predavala samo teorija, već i praktični rad. Na islamskim sveučilištima na Pirinejskom poluotoku školovali su se studenti iz cijelog tada poznatog svijeta. I to je pomoglo razvoju Evrope u odnosu na druge kontinente. **Prvo evropsko sveučilište osnovali su muslimani u Kordovi.** U zemlji se izgrađuje infrastruktura - putevi i mostovi - kao nigdje u Evropi. **Otvaraju se radionice papira, šećera, stakla, raznih tkanina i mozaika.** Poljoprivreda i trgovina su u punom procvatu. Vlada potpuna sigurnost u zemlji, kako životna sloboda kretanja i pisanja, tako i imovinska sigurnost. Ogromna sredstva se koriste za promicanje i širenje nauke. **Naučna i kulturna djela su plaćana zlatom.** Narod Španije je bio izuzetno imućan. Nije postojao neotkupljen rob musliman. Nije se imala udijeliti kome *fidija* za dušu umrlog jer su siromasi bili rijetkost. Državni prihodi, osim desetine kršćana, iznosili su 12 milijuna miskala ili 55 tona zlata. Za raznorazne građevinske objekte, radionice, džamije, biblioteke, škole, trošena su ogromna sredstva.

HIŠAM II EL-MU'EJJED, SIN HAKEMA II, (976.-1012.)

Kada je Hakem II umro, njegovom nasljedniku *Hišamu* je bilo 11 godina. Malodobnom Hišamu, zakonski je zastupnik bila *majka Sabiha* do sinovljevog punoljetstva, koja je mudro upravljala zemljom. Za velikog vezira je postavila *Muhammeda El-Mensura,* velikog islamskog državnika u Španiji i hrabrog ratnika koji se kao veliki vezir nadaleko pročuo po junaštvu. Kada su, kao prethodnica i najava dolaska križara, počeli napadi na muslimane Španije, na čelo muslimanske vojske je stao prvi ili veliki vezir Muhammed El-Mensur, i on je 51 put odbijao neprijatelje i slabio njegove redove, ali je u 52. okršaju kod tvrđave Nesr muslimanska vojska razbijena i počela uzmicati, a sam veliki vezir naredi vojsci defanzivu. No, kako nije mogao podnijeti sramote, poskidao je zavoje sa rana koje su počele silno krvariti. Uslijed silnog krvarenja izgubio je život 1002.

tičkom rasulu muslimani će u Španiji ostati još 465 godina.

KRAJ VLADAVINE MUSLIMANA U ŠPANIJI

U periodu vladavine *Muvehhida* u Španiji, papa *Inocentije III* (1198.-1216.) najavi križarski rat protiv muslimana. **Godine 1212. sudari se kršćanska vojska od 60.000 ljudi s mulimanskom vojskom kod Las Navas de Tolosa i planine Siera Morena.** Zbog rascjepkanosti muslimanskih državica Španije, zatim Arapa i Berbera na drugoj strani, muslimani su u ovom ratu pobijeđeni i to je bio njihov najteži poraz u Španiji od kojeg se oni nikada nisu oporavili. Više se nisu mogli kršćanima vojnički suprostaviti. **Muslimanima je komandovao *Muhammed En-Nasir*, koji je s Kur'anom bodrio muslimane, a kršćanima *Alfonso VIII*.** Kršćanski vladari od tada nastupaju u ofanzivu. **Pod njihovu vlast je padao grad za gradom, dok 1232. godine kastiljski kralj *Ferdinand II* ne osvoji i Kordobu.**

Najdalje se na tlu Pirineja održala Granada, gdje su *Ahmerijje* 1235. godine osnovali svoju državu. Ahmerijje su također stalno napadani od kršćanskih vladara, **ali su ih pomagali Merinijje iz sjeverne Afrike.** Dok su muslimani bili jednistveni i složni, kršćani sa sjevera im nisu predstavljali opasnost. Međutim, kada su se muslimani Španije podijelili na mnogobrojne gradove - državice, što su pomagali evropski vladari, zaprijetila im je smrtna opasnost. Ta opasnost se povećala od momenta kada se sklapa brak između aragonskog kralja *Ferdinanda* katoličkog i kastiljske kraljice *Izabele*. **Godine 1469. dolazi do ujedinjenja njihovih zemalja i osnivanja Kraljevine Španije.** Ovo je ujedinjenje bilo odlučujuće u potpunoj likvidaciji islamske vlasti Španije. **Ahmerijje su vladali Grenadom i okolinom od 1235. do 1492. godine, gotovo 260. godina.** U tom periodu izredao se 21 vladar, šest ih je dolazilo na vlast dva puta, a jedan čak tri puta. **Godine 1482. pobuni se *Ebû Abdullah* protiv oca *Ali Ebu Hasana*. Ebu Abdullah zauze El-Hamru, a u napadu na kastiljski grad Lusenu bi zarobljen od strane inkvizitora.** Ferdinand i Izabela koriste zarobljenika protiv muslimana. Godine 1486. zauze Ebu Abdullah dio Granade i dođe do građanskog rata među muslimanima. Godine 1491. Ferdinand je s 10.000 konjanika opkolio Granadu. Naredio je da se u njezinoj blizini unište usjevi i voćnjaci. U gradu je nestajalo hrane i bilo je sve teže. Kako se muslimani nisu predavali, Ferdinand sklopi ugovor s Ebû Abdullahovim vezirom. Ugovor je predviđao

1) Obustavljanje borbe u trajanju od 70 dana. Ukoliko muslimanima u tom periodu ne stigne pomoć iz Afrike i Turske, oni će Ferdinandu predati Granadu.

2) Zarobljeni muslimani bit će pušteni bez otkupa, dok će Ebu Abdullah i svi njegovi oficiri položiti zakletvu na vjernost Ferdinandu.

3) Ebu Abdullahu će se dati zemaljski posjed radi izdržavanja.

4) Muslimani Granade zadržavaju svoje lahko naoružanje, konje i imetke, ali će postati podanici kastiljskog kralja.

5) Muslimanima se zajamčuje potpuna sloboda vjere, primjene šerijatskog prava i postojanje šerijatskih sudova, vakufske imovine, ljudskih prava, islamski običaji i tradici-

ja. Poštovat će se svetost džamija i zaštita autoriteta njihovih učenjaka, autonomije upravom vakufskom imovinom. Data je i garancija da neće biti nasilnog pokrštavanja muslimana.

U aneksu su se kralj i kraljica zakleli svojom kršćanskom vjerom i čašću da će dosljedno ispuniti sve članove ovoga ugovora. **Muslimanska Granada se predala 2. januara 1492. godine, a njezini dvorci, džamije, bezistani, medrese, imarati, biblioteke, prešli su u ruke kršćana i predati njima na čuvanje.** Međutim, **kaštelanski kardinal postavlja križ na najvišu gradsku kulu, što je bio znak za opći pogrom muslimana.**

31.28. KULTURNA OSTVARENJA U MUSLIMANSKOJ ŠPANIJI

U drugoj deceniji 8. stoljeća muslimani nisu osvojili samo Španiju, već i Portugal 756. godine. Portugal je ušao u kordobski emirat, ali sve do 9. stoljeća nije postojao poseban naziv za njega (Portugal). **Tek polovinom 12. stoljeća, 1147. godine, Lisabon je preuzet od muslimana.** Prije dolaska muslimana Španija je bila zemlja malobrojne zemljoradničke klase s ogromnim latifundijama, a na drugoj strani golema i bijedna masa kmetova i robova, te uništena i upropaštena srednja, inače vladajuća, klasa. *Klarissini* ili povlaštena klasa bili su izuzeti od većine poreza te su živjeli u raskoši i pokvarenosti. Ostali su bili gladni i nezadovoljni. Po čitavoj su zemlji lutale razbojničke bande odbjeglih kmetova i robova.

Tokom više stoljeća muslimanske vladavine Španija je postala jedan cvatući vrt, zemlja prelijepih bašča, zelenih parkova sa sebiljima i šadrvanima, zemlja najrazvijenije poljoprivrede u Evropi, razvijene tekstilne industrije, zemlja znanosti, sveučilišta, biblioteka, škola, zemlja musafirhana, karavansaraja, imareta (kuhinje za sirotinju), hanova, bezistana, lijepih palača, džamija, sahat-kula, pravde, napretka, izobilja, znanosti i zelenila. Najmanje pet stoljeća muslimanska Španija je bila najrazvijenija zemlja u Evropi. Posebno su za to vrijeme bile razvijene poljoprivreda, privreda u cjelini, te trgovina i tekstilna industrija. O poljoprivredi u muslimanskoj Španiji *Bernard Levis* kaže: "Španski islam pruža na svom vrhuncu sjajan prizor. Arapi su mnogostruko obogatili život poluotoka; u poljoprivredi, uveli su znanstveno navodnjavanje i neke nove kulture, među njima: **limun, pamuk, šećernu trsku i rižu**. Napredno stanje u Španskoj poljoprivredi pod arapskom vlašću treba uveliko pripasti **promjenama koje su ovi unijeli u sistem zemljišnog posjeda.**" Glavna zanatska radinost je **tekstilna**. Kordoba je bila centar tkačkoga zanata. U Kordobi je bilo 13.000 tkača. Važno je bilo i **ćilimarstvo. Prve radionice štofova u Italiji i Francuskoj angažirale su muslimanske majstore**. Kordoba je bila i centar izrade izrezbarenih predmeta od slonovače. **Valencija je bila centar grnčarstva**. Španski muslimani su bili veliki majstori i u proizvodnji keramičkih pločica i plavog porculana. Grnčarija je bila razvijena i u Kordobi, Toledu i Malagi. Važna privredna grana je bila i **proizvodnja papira,** koju su muslimani prenijeli sa Istoka. **Bez papira nema knjiga, znanosti i biblioteke**. Iz Španije je proizvodnja papira prenijeta u **Italiju, pa u Francusku**. To je jedan od najvećih doprinosa muslimana Evropi. Kako navodi *Filip Hiti*: "Bez papira

štampa pokretnog tipa, koja je pronađena oko sredine 15. stoljeća u Njemačkoj, ne bi bila uspješna, a bez papira i štampe prosvjećivanje u Evropi, na ovom stepenu do kojeg se razvilo, ne bi također bilo moguće." Pored proizvodnje papira, cvjetala je i proizvodnja svile, kože, izrada raznih proizvoda od metala, otvarani su rudnici srebra, zlata i drugih kovina i rafiniranje šećera.

TRGOVINA

Muslimani Španije nisu proizvodili samo za domaće potrebe, već i za izvoz. Velika trgovina se vodi sa **Istokom, ali i sa Francuskom i Italijom**. Glavno tržište su **Egipat, sjeverna Afrika, Carigrad**. Bizantinci iz Carigrada su bili posrednici u preprodaji robe uvezene iz Španije po cijeloj srednjoj Aziji.

ARHITEKTURA

Ključni objekti su sakralne građevine džamije. Arapi su u Španiji, kao i diljem svijeta, gradili džamije, hamame, bezistane, musafirhane, imarete, kutubhane, karavan-saraje, hanove, sahat kule, šadrvane, sebilje. Najčuvenija džamija je Kordobska, koju je počeo graditi *Abdurrahman I* (786.) godine. Gradnju džamije je dovršio njegov sin *Hišam* 793. godine, dodavši joj četverokutnu munaru kao u sjevernoj Africi.

Hišamovi nasljednici su dograđivali džamiju, tako da je ona imala 1293 stuba. Za gradnju džamije Abdurrahman je utrošio 80.000 zlatnika. Nakon pada Kordobe 1232. godine, kršćani su tu džamiju pretvorili u katedralu, a sve druge džamije, kao i hamame, porušili. Od dvoraca ostala je u Granadi **El-Hamra, (*Al-Hambra*) koju je započeo graditi *Muhammed Ibn Jusuf* polovinom 13. stoljeća (1249.) iz dinastije *Ahmerijja*. Gradnja dvorca je trajala više od jednog stoljeća**. To je veliki građevinski kompleks koji sačinjavaju utvrde i palače u kojima je mnogo dvorana za stanovanje, priredbe i svečanosti. Sve je to raspoređeno oko dva centralna dvorišta - Mirtinog i Lavljeg. Ovo posljednje je nazvano zbog 12 šadrvana sa 12 figura lavova. Od dvorca **Medinnetuz-Zehra, čija je gradnja započeta 937. i trajala 25 godina, veoma malo je ostalo.** Od drugih objekata građeni su dvorci - utvrđenja ***El-Kasri-Alkazari* u Kordobi, Sevilji, Toledu, i Segoviji**, od kojih je najočuvaniji do danas onaj Seviljski.

Alkazari su podizani na uzvisinama tokom 11, 12. i 13. stoljeća slično antičkim akropolama i srednjovjekovnim kaštelima. Seviljski alkazar služio je kraljevima kao rezidencija. U Sevilji je danas preostala **Giralda - kula i munara Velike, porušene džamije, sagrađene 1184. godine**. Stil gradnje u Španiji se naziva hispano-maurskim stilom (špansko-muslimanskim).

OBRAZOVANJE I ŠKOLSTVO

Školovanje u Španiji je bilo veoma raširено i potpuno razvijeno od najnižih do najviših stupnjeva, od **mektebi-ibtida'ijje do sveučilišta**. Školovali su se ne samo muškarci, već i žene. Pismenost je izuzetno raširena. Već u osnovnim školama uz arapsko

pismo, zastupljeno je učenje u Kur'anu, arapska gramatika, poezija i osnove islama. Postojale su i razne srednje škole kao priprema za fakultet. Hakem II (961.-976.) osnovao je u Kordobi oko 27 samostalnih škola.

Sveučilišta su postojala u Kordobi, Sevilji, Malagi i Granadi. Uz islamske discipline, na univerzitetima su izučavani **arapski jezik, filozofija, matematika, astronomija, fizika, hemija, pravo, povijest, geografija, medicina itd.** Sveučilišta su bila otvorena i za javne skupove. Omiljeni natpis na ulazu u sveučilište bio je hadis: ***"Svijet počiva na četiri temelja, učenosti mudraca, pravednosti vladara, molitvi pobožnika i junaštvu hrabrih."***

Veliku ulogu u školstvu i obrazovanju odigrale su **biblioteke**, kako privatne tako i dvorske. Najveća biblioteka bila je **Dvorska u Krodobi koju je osnovao Muhammed I u 9. stoljeću (852.-886.), znatno povećao Abdurrahman III (912.-961.), a još više njegov sin Hakem II (961.-976.) koji je ljude razaslao u Aleksandriju, Damask i Bagdad sa zadaćom da kupe ili prepišu vrijedne rukopise i knjige. Tako su prikupili 400.000 primjeraka u biblioteci koja je brojala 600.000 raznih knjiga i svezaka.** Za taj period će jedan Holanđanin ustvrditi da je u muslimanskoj Španiji skoro **svako znao čitati i pisati** a Hiti dodaje: "Ovakvo je bilo kulturno stanje u Španiji kada su u kršćanskoj Evropi osnovi nauke tek bili poznati, i to samo nekolicini, uglavnom kleru." U Kordobi su postojale i **mnoge privatne biblioteke.** Česte su bile aukcije knjiga koje su bile veoma skupe. Imati biblioteku je bila stvar prestiža.

ZNANOST

Na polju znanosti španski muslimani su najviše postigli u **botanici, medicini, matematici i astronomiji.**

BOTANIKA

Kordobski liječnik *El-Gafiki* u 12. stoljeću sakupljač je biljaka diljem Španije i u Africi. **Svakoj biljci je dao naziv na tri jezika: arapskom, berberskom i latinskom i svaku je precizno opisao.** Piše djelo o ljekovitom bilju. Njegove rezultate prihvata *Ahmed Ibn Bajtar* u 13. stoljeću. Rođen je u Malagi a proputovao je **cijelu Španiju, sjevernu Afriku, Kairo, Siriju i Anadol** radi proučavanja biljaka. U svome djelu opisuje **200, do tada nepoznatih vrsta biljaka.** Piše dva djela o lijekovima, citirajući 150 autora. Potkraj 12. stoljeća u Sevilji živi *Jahja Ibn Muhammed* koji piše čuveno djelo **o zemljoradnji**, najvažnije te vrste u srednjem vijeku. U njemu raspravlja o **585** vrsta biljaka i objašnjava **način uzgajanja za više od 30 vrsta voćaka.** Djelo govori i o kalemljenju, oboljenjima voćaka, kao i njihovim svojstvima i nađubrivanju.

MEDICINA

U medicini je doprinos muslimana za ovo vrijeme značajan. *Ibnul Hatib* kugu smatra zaraznom bolešću, koja se prenosi odjećom, posuđem i naušnicama - crna smrt. Dvorski liječnik Hakema II **Ibnu Abbas Ezzehravi bio je najveći hirurg u svoje vrijeme.** Piše djelo

o hirurgiji, u kome govori o spaljivanju rana, rastvaranju kamenca u mjehuru, vršenju operacije. Između 15. i 18. stoljeća njegovo djelo doživjelo je više izdanja. Veliki doprinos tokom 11. stoljeća na polju medicine dao je *Ebû Mervan* (*Avenzoar*), **napisavši 6 medicinskih djela.** On piše o kostobolji i svrabu. *Ebu Mervan* je iškolovao šest generacija liječnika. Na dvoru Melikšaha u Bagdadu bio je liječnik *El-Bahili*. *Konstantin Afrikanac i Gerard iz Kremone* prevodili su sa arapskog medicinska djela i tako su Evropu upoznali sa islamskom medicinom. Preko ovih prijevoda mnogi medicinski i hemijski izrazi kao što su **sirup, alkohol, antimon** ušli su u evropske jezike.

MATEMATIKA I ASTRONOMIJA

El-Medžriti Kordobljanin u 10. stoljeću ispravlja i izdaje Harezmine planetarne tablice. Počasni naziv mu je *El-Hasib* - matematičar. *Ez-Zekkeli* iz Toleda (11. stoljeće) je najznamenitiji astronom koji je sastavio tzv. *Toledske tablice*. Konstruktor je savršenijeg tipa astrolaba. *Džabir iz Sevilje* (12. stoljeće) oštro kritizira Ptolomejev geocentrički sistem. Piše djelo o astronomiji. U djelu ima poglavlje o trigonometriji, kojoj su, kao i algebri i analitičkoj geometriji, udarili temelje muslimani. Većina naziva zvijezda u evropskim jezicima arapskog je porijekla, pa i veliki dio tehničkih termina, kao **azimut, zenit, nadir**.

Velika zasluga muslimana je i u tome što su u Evropu prenijeli upotrebu **nule** (0). Bez toga znaka mora se upotrebljavati računaljka. Upotreba nule i arapske cifre, koje su preuzete od Indusa i modificirane, razvila se u Evropi matematika koju danas poznajemo. Uvođenje arapskih cifara teklo je tokom 11., 12. i 13. stoljeća. Tek su Italijani učinili prekretnicu.

POVIJEST

O događanjima od **Tarikovog osvajanja Španjolske** do **vladavine Abdurrahmana III** govori važno djelo *Ta'rihu Endelus Ibnul-Kutijja* (Kordobljanina iz 10. stoljeća). Drugi Kordobljanin, *Ibnul-Hajjan* iz 11. stoljeća napisao je 50 djela, od kojih je jedno imalo 60 svezaka. Jedno njegovo djelo o Andalužanima je sačuvano. Treći Kordobljanin *Muhammed Ibnul-Faradi* u 10. stoljeću piše važno djelo *Ta'rihul ulemail-Endelus* što predstavlja zbornik biografija španske uleme. Opširnu *povijest Granade* u 14. stoljeću napisao je *Ibnul-Hatib* porijeklom Sirijac koji živi u Granadi. Ipak, najveći historičar i društveni mislilac u svijetu islama **(1332.-1406.) je** ***Abdurahman Ibn Haldun***, rođen u Tunisu, zauzima velike položaje u Fasu, 1361. godine dolazi u Granadu kod Muhammeda VI, a 1382. godine dolazi u Kairo na položaj malikijskog kadije. Piše *Mukaddinu*, povijest Arapa, Berbera i Perzijanaca kao filozofiju povijesti.

GEOGRAFIJA

Kordobljanin **El-Bekri** u 11. stoljeću piše knjigu *El-Mesaliku velmemaliku* (*Knjiga o putevima i kraljevstvima*) u formi putopisa. Slavni *El-Idrisi*, rođen na Ceuti djeluje na Siciliji. Znameniti putopisac *Ibn Džubejr* iz Valencije u 12. stoljeću putovao je iz Granade u

Mekku i proputovao Egipat, Siriju, Irak i Siciliju. Zatim putuje na Istok, autor je znamenitog djela *Rihleh.*

U toku 11. stoljeća *El-Azinî* u svom putopisu spominje trgovinu fosiliranom mamutskom bjelokosti (za češljeve i kutije) i posjećuje Bugare na Volgi. **Najveći muslimanski putopisac, rođen u 14. stoljeću u Tangeru je *Ibnu Betuta*.** Četiri puta obavlja hadždž, ali obilazi i svijet. Na istokuje dopro do **Cejlona, Bengala, Maldivskih otoka i Kine**. Bio je u **Carigradu i u centralnoj Africi, Indiji, Kazanu, srednjem Istoku, Indiji i rijeci Niger**. Njegova kazivanja je zapisao *Ibn Džuzai*. Prilikom zauzimanja grada *Konstantina* (Alžir) 1837. pronađen je cijeli rukopis u kome su zapisani važniji geografski, historijski i etnografski podaci.

FILOZOFIJA

Islamska Španija je dala velike i znamenite filozofe. To su prije svih *Ibni Badždže* iz 12. stoljeća koji je živio u Grenadi, Saragosi, a umro u Fasu. Bio je **filozof, liječnik i muzičar**. Piše djelo *Način življenja usamljenika*, kojim je htio dokazati kako čovjek sam, bez tuđe pomoći, može postići ujedinjenje sa **aktivnim razumom**. Cilj filozofije vidi u savršenstvu **ljudskog duha**.

Ibn-Tufejl piše djelo (*Hajj Ibn Jagzan*) - ***Živi sin Budnoga*** u 12. stoljeću po kome čovjek **svojim razumom** može doći do spoznaja višeg svijeta i utvrditi svoju ovisnost od najvišeg bića. Djelo je prevedeno na mnoge evropske jezike. *Muhammed Ibn Rušd* (*Averroes*) **filozof, astronom i liječnik** iz 12. stoljeća, rođen u Kordobi, a umro je u Marekešu. Glavno njegovo djelo iz medicine je *Opći zakoni medicine*. Tvrdi da niko ne može bolovati dva puta od ospica; objašnjava funkciju mrežnjače. Kao filozof, on je zastupnik **racionalizma**. Piše komentare na Aristotelova djela (komentator). Na Gazalijevo djelo *Tehafutul-felasifeh* piše djelo *Tehafututtehafut (Pobijanje pobijanja).*

Muhijjiddin Ibn Arabi je najveći sufijski mislilac. Rođen je u Murciji 1165. godine a živio je u Sevilji. Nakon obavljenog hadždža ostaje na Istoku i umire u Damasku 1240. godine. Glavna djela su mu *El-Futuhatul-Mekkijje - Objave Mekke* i *Fususul-Hikem - Ležište mudrosti.* Piše o Isra'u i mi'radžu. On je mistik - po njemu postoji unutarnje svjetlo pomoću kojega se dolazi do spoznaje najvišega bića. Prema *Arebiju* Muhammed a.s. je savršen čovjek i on je ljudima uzor.

POEZIJA

Veliki pjesnici među Arapima su bili i u predislamskom periodu. Ljubav prema pjesništvu došla je sa Arapima i na Pirineje. Najveći pjesnik je *Ibn Zejdun* iz 11. stoljeća koji se oduševljavao *Ez-Zehrom* i ljepotama prirode. Arapsko pjesništvo imalo je uticaja i na kršćane. "Mnogi kršćani su", piše *Levis,* čitali arapsku poeziju i priče, proučavali spise muhammedanskih teologa i filozofa. Svi mladi kršćani, na glasu sa svoje nadarenosti, poznaju samo arapski jezik i literaturu, redovno čitaju i proučavaju arapske knjige i skupljaju velike knjižnice. Dok nas na hiljade ne zna latinsko pismo, ali ima bezbroj onih koji

se znaju izražavati na arapskom i sastavljati pjesme na tom jeziku s većom vještinom nego sami Arapi." U to vrijeme seviljski nadbiskup prevodi *Bibliju* na arapski jezik za vlastitu zajednicu. Mnogi su Jevreji i kršćani bili u državnoj službi, pa se i biskupi koriste u diplomatskim misijama. ***Kordobljanin*** je bio i najveći jevrejski teolog i filozof, slavni dvorski liječnik Salahudina Ejjubija *Musa Ibn Majmun* (*Majmonides*). Piše na hebrejskom i arapskom. Nastojao je izmiriti **jevrejsku teologiju sa islamskom filozofijom**. Bio je suvremenik *Ibn Rušda*.

MUZIKA

Muzika nije strana islamu i muslimanima. Bila je razvijena i u islamskoj Španiji. Začetnik muzičke umjetnosti u Španiji je *Zirajb* koji je u Kordobu došao iz Bagdada u 9. stoljeću. Muzičkom instrumentu **lutnji (mandolini)** dodao je petu žicu. **U Kordobi osniva prvu muzičku školu**. Kasnije se otvaraju takve škole i u **Sevilji, Toledu, Valenciji i Granadi**. Lutnja je instrument perzijsko-arapskog porijekla koja se u Evropi raširila od 14. do 17. stoljeća. Osim lutnje, Evropljani su od muslimana preuzeli i **rebek (preteča violine)**. Neki nazivi instrumenata izvedeni su iz arapskog: anafil, stara trompeta, tamburin pandero i cimbali, poznati pod nazivom sonajas. *Ibnu Firnas* u 9. stoljeću prvi je popularizirao orijentalnu muziku u Španiji. *Firnas* **je prvi musliman koji je (na naučnoj osnovi) pokušavao letjeti u zraku**. Sevilja je tokom vremena postala centar muzičke umjetnosti. ***Ibn Badždže*** **je napisao raspravu o muzici, a** ***Ibni Sebis*** **raspravu o muzičkim notama**. Inotirana muzika je doprinos muslimana Španije.

ŠPANIJA PRIJE I ZA VRIJEME MUSLIMANA

"Godine 616. Španci započinju žestok progon Židova, što je povećavalo broj onih koji nisu imali šta izgubiti. Vizigotska vojska sastojala se velikim dijelom od kmetova plaćenika. Zato je bila nepouzdana. Početne pobjede Arapa izazvale su gotovo odmah slom crvotočne strukture vizigotske države. Kmetovi su obustavili rad, preživjeli Židovi su se pridružili napadačima i izručili im grad Toledo. Novi režim je bio liberalan, trpeljiv, bolji od franačke vlasti na sjeveru. Novi režim je učinio najveću korist zemlji time što je uklonio staru vladajuću klasu, plemstvo i svećenstvo, jer je razdijelio njihove zemlje i stvorio novu klasu sitnih posjednika koji su uglavnom zaslužni za razvitak poljoprivrede (u muslimanskom periodu). Položaj kmetova se popravio," ovo piše *Bernard Levis* u svom djelu ***Arapi u povijesti***.

I danas, poslije pet stoljeća od pada Granade, mnoge arapske riječi sačuvale su se u poljoprivredi i zanatima, mjesnoj upravi, pa i u vojničkom španskom riječniku. "Arapi su utisnuli svoj biljeg Španiji u vještinama španskog seljaka i zanatlije i u riječima kojima ih on opisuje, u umjetnosti, arhitekturi, muzici, literaturi poluotoka, nauci i filozofiji srednjovjekovnog Zapada, koju su ovi obogatili prenijevši nasljedstvo antike vjerno sačuvano i uvećano" (*Bernard Levis*). Tačno zapaža *Filip Hiti* kada kaže da je islamska kultura omogućila renesansu Zapadne Evrope i da je islamska Španija, kao medijator antičke kul-

ture, ali i sa vlastitim autentičnim postignućima imala velikog udjela u toj renesansi. Šta je to što je pokrenulo i uzdiglo Arape, Perzijance, Berbere, Turke i druge islamske narode? Bio je to samo islam, a to se, nažalost, u Evropi često sistematski i namjerno previđa. Na sve doprinose muslimana Španije Evropa je uzvratila sa deset križarskih ratova u 12. i 13. stoljeću i sa inkvizicijom nad muslimanima Španije, Sicilije i Južne Italije.

32
ISLAMSKA KULTURA I CIVILIZACIJA U DOBA ABBASIJJA

Pobjeda Abbasija pozdravljena je od većine naroda kao početak istinskog hilafeta i uspostavljanje teokratske države, umjesto svjetovne, kakva je bila emevijska. Zato je sada halifa petkom oblačio burdu (džube). Vjerska promjena bila je više očigledna nego stvarna. Hilafet je poprimio izgled pobožnosti i simulirao religioznost, mada je u osnovi *Bagdadski Hilafet* bio svjetovno nastrojen, kao i *Damašćanski.* U jednom pogledu postojala je bitna i prava razlika. Emevijski hilafet imao je arapski karakter, a Abbasijski internacionalni. Abbasijski hilafet bio je i neomuslimanski, u kome su Arapi bili samo jedna od komponenata među velikim brojem rasa. Bilo je i drughih razlika. Prvi put u svojoj historiji granice hilafeta i svijeta islama nisu se poklapale. Naime, Španija od početka, sjeverna Afrika, Sind, Uman, pa čak i Horosan, kasnije nisu u potpunosti priznavali novog halifu. Za vrijeme Abbasije *Džafera El-Mensura* pojavljuje se prvi put u islamskom upravnom sistemu perzijsko zvanje *vezirat* i *vezir.* Bagdadski Hilafet doživljava zenit između trećeg *El-Mehdija* i devetog *El-Vasika,* a osobito u danima *Haruna Er-Rešida* i *El-Me'muna.* Zahvaljujući njima dvojici ova dinastija je postala najzaslužnija u povijesti islama. Et-Talibi s pravom kaže da je *El-Mensur* je bio otvarač, *El-Me'mun* središnja ličnost, a *El-Mu'tedid* zatvarač.

Indija je vrlo rano poslužila kao inspiracija muslimanima na području filozofije, književnosti i matematike. Oko 771. godine jedan indijski putnik donio je u Bagdad raspravu o astronomiji koja se naziva ***Sindhind.*** Nju je, po Mensurovom naređenju, preveo *Muhammed Ibn Ibrahim El-Fazari.* On će kasnije postati prvi islamski astronom. Zbog okretanja prema Kibli za vrijeme salata islam je podsticao razvoj astronomije. Čuveni El-Fazari je u svom djelu objedinio indijski i grčki astronomski sistem. Isti putnik donio je i jednu matematičku raspravu, što je omogućilo da arapski svijet prihvati brojke koje su u Evropi poznate pod nazivom arapske. Indijci su dali doprinos matematici i decimalnom sistemu.

32.1. PERZIJA - HELENIZAM

Samo u umjetnosti i lijepoj književnosti Perzija je mogla dati svoj originalan doprinos. Kod pustinjskih Arapa osjećala se potreba za estetskim temperamentom, kojim je bilo obdareno iransko stanovništvo. Najranije književno djelo na arapskom jeziku koje je došlo do nas jeste *Kelila i Dimna* (priče **Sidkaija**). To je prijevod sa *pahlevi* (srednjeperzijskog jezika) koji je prijevod sa *sasnskrita.* Original je donesen u Perziju iz Indije zajedno s igrom šaha, za vrijeme *Anuširvana.* Arapski prijevod je važan zbog toga što se original

zagubio. Djelo u obliku basni daje vladarima pouke kako da upravljaju državom. Djelo je preveo *El-Mukafa,* koji je obraćenik u islam, te kao zaratustranac spaljen. S druge strane, prevodioci na arapski jezik nisu se interesirali za grčka djela literarnog tipa. Zato nije uspostavljen bliži kontakt između arapskog duha i grčke drame, poezije i grčke historije, mada je *Teofil* djelomično preveo ***Ilijadu*** na sirijski jezik, na tom polju suvereno vladao perzijski utjecaj. S druge strane, medicinska djela *Galena,* 200. godine n.e. i *Pavla* iz *Egine* 650. godine n.e., grčka matematika i srodne nauke, čiji su zastupnici bili *Euklid* 300. godine p.n.e., *Ptolomej* u prvoj polovini drugog stoljeća n.e., najzad grčka filozofija *Platona, Aristotela* i neoplatoničara, naučna su djela koja su poslužila kao polazna tačka na ovom putovanju duhovnih otkrića su prevedena.

32.2. PREVODIOCI

Jedan od prvih prevodilaca sa grčkog bio je *Ebu-Jahja* za koga tvrde da je preveo važnija djela *Galena, Hipokrata,* **Ptolomejeve** *Quadri partitum,* **Euklidove** *Elemente* i *Almagest,* veliko Ptolomejevo astronomsko djelo. Iz ovog perioda je i drugi prevodilac, sirijski hrišćanin *Jahja,* učitelj *Ibn-Ishaka.* Jahja je bio u službi kod *Er-Rašidova* nasljednika i preveo je neke rukopise iz područja medicine. Šejh prevodilaca i jedan od najvećih naučnika bio je nestorijanski hrišćanin iz **Hire** *Hunejn Ibn Ishak.* On je naučio grčki i stupio u službu kod ličnog *El-Me'munovog* liječnika *Đirila Ibn Baktišua.* Poslije je Ibn Ishaka, halifa imenovao nadzornikom svoje biblioteke i on je vodio nadzor nad cijelim prevodilačkim radom u kome je imao za saradnike svoga sina i svog nećaka *El-Hasana* koje je on podučavao.

Od ostalih saradnika treba navesti *Isa'a Ibn Jahjaa* i *Musa Ibn Halida.* Prvo bi otac preveo djelo sa grčkog, zatim bi ga sin *Ishak* sa grčkog preveo na arapski. Tako je bilo sa **Aristotelovom** ***Hermeneutikom.*** Pretpostavlja se da je Hunejn, između ostalih stvari, izvršio pripreme oko prevođenja djela *Galena, Hipokrata, Dioskorida,* **Platonove** ***Države,*** **Aristotelovih** ***Kategorija*** (ma'kulat), *Fizike* (tabigat) i djela *Magna moralila.* Najveći doprinos je prevođenje Galenove sedmotomne anatomije, jer original na grčkom nije sačuvan. Do nas se nije sačuvao Hunejnov prijevod *Starog zavjeta - Septuaginte.* Najveću slavu Hunejn ne postiže kao prevodilac i znanstvenik, već kao liječnik halifa El-Mutevekkila (847.-861.). On je, osim znanja, imao je i karakter. Nije htio zloupotrijebiti medicinu sa obrazloženjem: "Ja sam svoju vještinu učio samo za dobrotvorne svrhe i nizašta drugo. Da ne spravljam otrov protiv ljudi zapreka su dvije stvari: moje vjersko uvjerenje i moje profesija. Moja vjera naređuje da činimo dobro i našim neprijateljima, a koliko tek više našim prijateljima. Moja je profesija osnovana za dobrobit čovječanstva i radi samo za njihovu olakšicu i ozdravljenje. Pored toga svaki se liječnik zakleo da neće nikome davati smrtonosne lijekove".

Sabit Ibn Kurrah je u Haranu stajao na čelu grupe paganskih Sabejaca koja je prevela više djela sa grčkog iz oblasti matematike i astronomije djela, među kojima treba ubrojiti djela Arhimeda, Apolonija, kao što je Hunejn stajao na čelu nestorijanske grupe prevodi-

laca. Sabita su u njegovom velikom radu naslijedili njegov sin *Sinan* (943.), dva unuka *Sabit* (973.) i *Ibrahim* (946.) i praunuk *Ibn Al-Faraj*. Svi su se istakli kao prevodioci i znanstvenici. Poslije *Sabita*, najveće sabijsko ime je *El-Battani* 929. (*Ebu Abdullah Muhammed Ibn Džabir Ibn Sinan*). El-Battani se ističe originalnim djelima iz astronomije i nije se bavio prevodilaštvom. *Muhammed El-Buzjani Ebul Vafa' El-Hasib* (940.-998.) je bio najveći muslimanski astronom i matematičar. Još jedan kasniji prevodilac matematičkih i filozofskih djela bio je *Kosta Ibni Luka* (922.) hrišćanin iz *Balbeka*. On ima i 34 originalna djela. U drugoj polovini 10. stoljeća javljaju se jakobitski ili monofizitski prevodioci, čiji su predstavnici bili *Jahja Ibn Adi*, rođen u Takritu 893. godine umro u Bagdadu 974. godine, i *Ebu Ali Isa Ibn Zur'ah* iz Bagdada koji je postao nadbiskup. Zahvaljujući njihovu uticaju, arapski se svijet upoznao sa neoplatonskim teorijama i misticizmom.

U to vrijeme dok Arapi navode 100 Aristotelovih djela, o tome Evropa skoro ništa nije znala, kao ni o grčkoj misli i nauci uopće. Dok su se *Harun Er-Rešid* i *El-Me'mun* zadubljivali u grčku i perzijsku filozofiju, njihovi savremenici na Zapadu, Karlo Veliki i njegova vlastela, prema savremenim izvorima, mučili su se kako će napisati svoja imena. *Aristotelov* logički *Organon* u koji su na arapskom ulazili retorika i poetika i **Porfirijeve** *Isagoge* (Uvod) uskoro su postali, pored arapske gramatike, temelj humanističkih studija. islama. Muslimani su prihvatili mišljenje neoplatoničara da je *Platonovo* i *Aristotelovo* učenje u suštini isto. Naročito se u *eufizmu* (misticizmu) ispoljio utjecaj neoplatonizma. Posredstvom *Ibn Sina'a* i *Ibn Rušda* platonizam i aristotelizam prokrčili su sebi put u latinski jezik i izvršili presudan uticaj na srednjovjekovnu skolastiku. Poslije dugog i plodnog perioda prevođenja u vrijeme vladavine Abbasijja uslijedio je period originalnih doprinosa. U predislamskom periodu arapski jezik je bio samo jezik poezije. Poslije Muhammeda a.s. postaje jezik **Objave**, preobrazio se u 8., 9., 10., 11. i 12. stoljeću na čudan i jedinstven način u gipko sredstvo za istraživanje naučne misli i prenošenje najmisaonijih filozofskih djela. U međuvremenu se učvrstio kao jezik diplomacije i uglednog saobraćaja od centralne Azije, duž cijele sjeverne Afrike sve do Španije. Poslije tih vremena narodi Iraka, Sirije, Palestine, Egipta, Tunisa, Alžira i Maroka svoje najljepše misli izražavali su na arapskom jeziku.

32.3. ABBASIJSKI HILAFET

Ovaj Hilafet u velikoj mjeri potpada pod perzijski utjecaj. Hilafet je bio bliži slici iranskog despotizma nego arapskom šeikatu. Postepeno su sebi krčili put perzijske titule, perzijska vina i žene, perzijske ljubavnice, perzijske pjesme, kao i perzijske ideje i misli. *El-Mensur* prvi prihvata perzijsko pokrivalo, njegovanje nauke i drugih plemenitih zanimanja.

Na dva polja Arapi su ostali netaknuti: islam je ostao državna religija i arapski jezik je ostao službeni jezik. Na čelu Abbasijskog Hilafeta stajao je halifa. On je prenosio vršenje svoje civilne vlasti na vezira, sudačke na suca (*kadiju*), a vršenje vojnih funkcija na vojskovođu (*emira*). Od osmog halifa El-Mu'tasim Billaha (833.-842.) uzimali su počasne titule

koje su ih dovodile u vezu sa Allahom. Pogrešan princip nasljedstva (dinastije), koji su zasnovali Emevijje, prihvatilli su, sa rizicima i po sistem lošim posljedicama, i Abbasijje i ostali mu vjerni za cijelo vrijeme svoje vladavine. Uz halifu su bili i dvorski komornik (*hajib*), koji je pred njega uvodio akreditirane poslanike, *dželat* koji je gospodario nad nadsvođenim podzemnim prostorijama za mučenje, i *astrolog* - sve importi iz Perzije.

Vezir je po položaju dolazio odmah iza halife. Taj položaj je bio rezultat perzijske tradicije. On je vršio funkciju umjesto halifa kao *alter ego*, i imao je veliku moć i uživao je sve počasti velikodostojnika. Vezir je postavljao i uklanjao upravitelje i suce, konfiscirao imovinu upravitelja koji više nije bio u milosti. To isto je činio upravitelj s imovinom službenika i privatnih građana, a halifa je tom kaznom kažnjavao smijenjenog vezira. Uz imovinu je često gubio i život. Vezir je predsjedavao savjetom čiji su članovi bili šefovi raznih državnih odjeljenja. Red je naročito vladao u poreskom sistemu i sudskoj administraciji.

Kao i u doba Emevijja, zadržan je *poreski biro* ili *finansijsko odjeljenje* (*Bejtul-mal*). Nadziratelj poreza je bila istaknuta ličnost u vladi. Izvori prihoda bili su *zekjat*, *harač*, *džumruk*, *džizija* i *fej*. Najveći prihod bio je porez na zemlju ili harač. Iz ovih poreza izdržavana je vojska, džamije, ceste, mostovi i opće dobro. Pored poreskog biroa postojala je i glavna kontrola za pregled računa *Divan ez-zimam* (služba knjigovodstva), kancelarija za otpravljanje pisama (*Divan et-tavki*), koja je izdavala sva službena pisma, političke dokumente, carska naređenja i diplome, uprava za nadziranje žalbi, policijsko i poštansko odjeljenje, uprava za nadziranje žalbi *Divan el-nezar fil mezalim* - apelacioni sud za ispravljanje pogrješno donesenih presuda. Policijskom odjeljenju (*Divan eš-šurtah*) stajao je na čelu visoki službenik (*sahibuš-šurtah*), a bio je i šef policije dvorske garde. Javni moral i nadzor nad pijacama vršio je *muhtesib*. Šef poštanskog odjeljenja bio je *Sahibul-Berid*. Bermekijja *Jahja* organizirao je poštansku službu na novoj bazi a primarna zadaća pošte bila je da služi interesima države. Ipak, u ograničenoj mjeri obavljala je i prenošenje privatne korespondencije. Svaki provincijski glavni grad bio je snabdjeven poštanskim uredom. Ceste su spajale prijestolnicu sa vodećim centrima Carstva, a sistemi relejnih stanica nalazili su se na ovim cestama. U Perziji su vršene smjene mula i konja, u Siriji i Arabiji upotrebljavane su deve. Barid je bio upotrebljavan za prijevoz novopostavljenih upravitelja u njihove provincije i za transporte trupa sa njihovom vojnom opremom. Narod se mogao služiti poštom, čije su usluge skupo stajale. Upotrebljavani su trenirani golubovi za prenošenje pisama. Glavna pošta u Bagdadu imala je planove puteva čitavog Carstva koji su pokazivali stanice i udaljenosti među njima. Ovim planovima koristili su se svi putnici. Razrađeni sistem, koji se iz carske prijestolnice granao na sve strane, baština je ranijeg perzijskog carstva. U njemu je horosanska državna cesta bila najvažnija arterija. Ona je išla u pravcu sjeveroistoka kroz Hamadan, Rej, Nejsabur, Tus, Merv, Buharu, Semerkand i povezivala Bagdad sa pograničnim gradovima Jaksartesa i granicama Kine.

Iz glavnih gradova su se od glavne ceste odvajale sporedne u pravcu sjevera i juga. Perzijski poštanski putevi, čiji je centar Teheran (blizu Reja), i danas idu istom stazom.

Druga glavna cesta vodila je iz Bagdada niz Tigris, kroz Vasit i Basru, Kufu do Ahvaza, u Kuzistanu i odatle do Širaza u Farisu. Između gradova bili su karavan-saraji, hanovi. Treći glavni put povezivao je Bagdad sa Mosulom i Dijar Bekrom. Na sjeverozapadu, Bagdad je bio povezan sa Damaskom i drugim sirijskim gradovima preko Anbara i Rake. Glavni direktor pošta je bio i šef špijunaže kojoj je sva poštanska služba bila podvrgnuta (*sahibul-berid-vel-ahbar*).

Sudska uprava je vjerska dužnost koju halifa ili vezir povjeravaju *fakihu* koji postaje *kadija*, ili glavnom kadiji (*kadil-kudah*). Nemuslimani u stvarima građanskog prava bili su pod jurisdikcijom crkvenih poglavara i činovnika. Kadije su postavljali upravitelji. Oni su rješavali pravne slučajeve, objavljivali skrbništvo nad siročadima, umobolnim i maloljetnicima, upravljali *vakufima*, izricali kazne prijestupnicima po šerijatskom pravu, a postavljali su i sudske zamjenike.

32.4. VOJNA ORGANIZACIJA

Za razliku od Emevijja, Abbasijski Hilafet nikada nije držao veliku stajaću vojsku u strogom smislu riječi (dobro organiziranu, pod strogom disciplinom i podvrgnutu redovnoj instruktaži i vojnoj obuci). Halifina tjelesna garda predstavljala je jedine regularne trupe i činila je jezgro oko koga su se okupljale druge skupine pod vlastitim starješinama. To su bili plaćenici, avanturisti, vojnici čije su jedinice bile raspoređene po plemenima ili oblastima.

Redovne regularne trupe (*džunud*) u stalnoj aktivnoj službi bile su na vladinom platnom spisku. Dobrovoljci su bili regrutirani od beduina, seljaka i gradskog stanovništva. Članovi tjelesne garde primali su veću platu i bili su opremljeni boljim uniformama i oružjem. Redovnu vojsku sačinjavali su pješaci (*harbijeh*) naoružani kopljima, mačevima i štitovima, strijelci (*ramijeh*) i konjica (*fursan*) koji su nosili kacige i oklope i bili naoružani dugim kopljima i bojnim sjekirama. El-Mutevekkil zavodi praksu da se mač, kao u Perzijanaca, nosi oko pasa a ne preko ramena. Svakom korpusu strijelaca pridodano je odjeljenje bacača vatre, koji su nosili uniforme otporne na vatru i bacali zapaljivi materijal na neprijatelja. Inžinjeri za katapulte i mangovele pratili su vojsku. Poljske bolnice i ambulante u obliku nosila koja su nosile deve pratile su vojsku na bojištu. Najveći kvalitet islamske vojske sastojao se u brzim pokretima. Uvođenje stranih jedinica od El-Mutevekkila oslabilo je uvjete za održavanje morala i zajedničkog borbenog duha.

Za vrijeme vladavine Buvejhijja vojnici počinju primati subvencije u obliku zemlje umjesto u gotovu novcu. To je početak feudalizacije. Abbasijje nisu izvršili radikalnu podjelu emevijske podjele Carstva na provincije kojima su upravljali emiri. Ta podjela se temeljila na ranijim bizantskim i perzijskim podjelama. To su bile pokrajine zapadna Afrika sa Sicilijom, Egipat, Sirija i Palestina, Hidžaz i Jemama, Jemen, Bahrejn i Oman, Basra, Irak sa Kufom, Džezira (Mosul, Azerbejdžan), Tibris i Ardebil, Džibal-Medija, Hamadan, Rej i Isfahan, Kuzistan (Ahvaz), Faris (Širaz), Kerman, Mukran-Beldžistan, Sidžistan ili Sistan (Zarandž), Kohistan, Taberistan, Džurdžan i Jermenija, Horosan,

Nejsabur, Merv, Herat i Belh, Havarizam, Kat, Buhara i Semerkand, Fargana i Sas (Taškent).

32.5. ABBASIJSKO DRUŠTVO

Prvobitni plemenski sistem, *assabija* - osnovni obrazac arabljanske društvene organizacije, potpuno se raspao za vladavine Abbasijja. Same halife u takvim stvarima kao što su izbor žena i majki svoje djece nisu pridavali nikakvu važnost arapskoj krvi. Od abbasijskih halifa samo su trojica bili sinovi slobodnih majki *Ebu Abbas*, *El-Mehdi*, i *Amin*, dok su majke ostalih halifa bile robinje (Turkinje, Perzijanke, Slavenke, Jermenke, Berberke). Tako su se poligamija, konkubinat i trgovina robljem pokazali vrlo efikasnim metodama u fuziji Arapa sa njihovim potčinjenim narodima.

Nearapi, polutani i sinovi oslobođenih žena, počeli su da zauzimaju njihove položaje. Uskoro arabljansku aristokraciju zamjenjuje hijerarhija službenika koji su predstavljali razne narode, u prvom redu Perzijance, a kasnije Turke.

32.6. DOMAĆI ŽIVOT

Žena u ranom periodu Abbasijja uživa isto toliko sloboda koliko i njezina emevijska sestra. Tek pri kraju 10. stoljeća, za vrijeme Buvejhijja, uvodi se sistem strogog odvajanja i apsolutnog odjeljivanja spolova, što postaje opća pojava. Do tada su žene zauzimale visoke položaje i vršile znatan uticaj, išle u rat, zapovijedale trupama, sastavljale pjesme, takmičile se s muškarcima u muškim poslovima, zabavljale društvo svojim duhovitim dosjetkama, muzičkim talentima i pjevačkim izvedbama.

U periodu slabljenja Carstva, pada morala, odavanja raskoši, položaj žene, kako se vidi iz ***Hiljadu i jedne noći***, predstavljen je kao oličenje lukavstva i spletkarenja i kao riznica svih niskih osjećanja i nedostojnih misli. (Pismo jednog oca, u kome kaže: "mi živimo u dobu u kojem bi svaki od nas stekao najboljeg zeta ako bi grobu dao svoju kćer za ženu," jasno govori o tome.)

Ženidba je u islamu i dužnost i pohvalan čin, rađanje djece, naročito sinova, smatra se osobitim Božijim darom. Prva dužnost žene je hizmet mužu, briga za djecu i vođenje kućanstva. U slobodnom vremenu, ona je prela i tkala. U modi je bilo pokrivanje glave koje je uvela polusestra *Er-Rešidova*. Radilo se o kapi koja je imala oblik kupola. Od ženskog nakita u modi su bile halke za noge.

Muško odijelo se do danas veoma malo izmijenilo. Na glavu se stavljao crni fes od filca ili vune. Uvodi ga El-Mensur, široke šalvare (perzijskog porijekla), košulja, prsluk, kratak kaput (*kaftan*) i vanjski ogrtač (*aba'* ili *džuba*) kompletirali su mušku odjeću.

Ulema je po sugestiji *imami Jusufa* nosila posebne crne turbane i ogrtače. Najupadljiviji dio namještaja tada je postao divan, ležaj koji se pružao duž tri strane sobe. Visoka sjedala u obliku stolica uvedena su još ranije, ali jastuci koji su se stavljali na male četverouglaste madrace, prostrte po podu, na kojima je čovjek mogao udobno sjediti ostali su u modi. Rukama tkani ćilimi pokrivali su pod. Hrana je servirana na velikim okruglim tepsijama

od bakra koje su se stavljale na nizak sto (*siniju*) ispred divana ili na jastuke na podu.

Kuće su (sobe) se mirisale ambrom i agavinim drvetom koji su paljeni u kadionici. U imućnim kućama tepsije su bile od srebra a stol od ebanovine. Što se tiče jela, dominirala su perzijska jela kao lonac *sikbaj* i jako zaslađena jela *faludhaj*. Pilići su kljukani nerazbijenim orasima, bademima i mlijekom. Servirana su bezalkoholna pića, šerbeti, začinjena ekstraktima ljubičice, banana, ružica i dudova. Kahva i duhan nisu bili u modi do 15. stoljeća. Kuće su rashlađivane ledom.

Džentlmen (*zarif*) toga vremena imao je slijedeće manire: učtivo vladanje (*edeb*), muške vrline (*murdah*), elegantne manire (*zarf*), uzdržava se od šale, održava drugarstvo s pravim drugovima, visoko cijeni istinu, vrlo je savjestan u ispunjavanju zadane riječi, čuva tajne, oblači čisto i nezakrpljeno odijelo, za stolom uzima male zalogaje, razgovara i smije se malo, polahko žvaće hranu, ne oblizuje prste, izbjegava crveni i bijeli luk. Ne upotrebljava čačkalicu na javnim skupovima i na ulici. Premda je alkohol bio najstrožije zabranjen, od njega se, nažalost, nisu suzdržavali ni neki halife, veziri, velikaši, suci, naučnici, pjesnici, pjevači i muzičari. To najbolje svjedoči i ilustrira *Hiljadu i jedna noć*. Alkohol je čak spravljan od datula, suhog grožđa. Vesele sjedeljke i pjesma, uz kćerku vinove loze, bile su uobičajene. Pjevačice na ovakvim skupovima bile su obično robinje labava karaktera, koje su bile najozbiljnija prijetnja za moral omladine toga doba. Hrišćani i Jevreji bili su u to vrijeme potajni prodavači alkoholnih pića.

32.7. ZABAVE

Iz Indije je, preko Perzije, prenesena igra šaha u vrijeme halife *Haruna Er-Rešida*. Popularni su bili triktrah i kocke (unutrašnje, kućne). Streljaštvo, polo, mačevanje i bacanje koplja, lov i igranje lopte također su bili na cijeni. U igri je svak svakoga bez posljedica mogao pobijediti.

Konjske trke su bile poznate u Raki. Popularan je bio lov na lavove i druge životinje. U lovu na gazele (antilope), zečeve, jarebice, divlje guske i patke upotrebljavali su se kopci i sokolovi, a za krupniju divljač pomagali su kerovi. Svaki lovac morao je propisno znati zaklati životinju.

32.8. ROBOVI

Na vrhu društvene piramide bio je halifa i njegova porodica. Tu su i vladini službenici, potomci plemena *Benu Hašim*, vojnici i gardisti, prijatelji, prisni drugovi, klijenti i robovi. Sva posluga bila je sastavljena od robova. Oni su popunjavani iz nemuslimanskih naroda tokom ratova ili su kupovani u miru. Neki su bili Crnci, Turci i drugi narodi. Bijeli robovi, memelik, bili su uglavnom Grci, Slaveni, Jermeni i Berberi. Neki su robovi bili evnusi. Služili su u haremu. Djevojke robinje upotrebljavane su kao pjevačice, plesačice i konkubine. Neke od njih imale su uticaj i na same halife. Broj robova na dvoru znao je iznositi i do desetak hiljada.

32.9. ZIMIJJE

Status zimijja tj. sljedbenika objavljene (priznate) *Knjige*, u koje su ulazili hrišćani, Jevreji, Sabajci, proširio se na zaratustrine sljedbenike, Manihejce i haranske Sabejce. Svi su tretirani ravnopravno i uživali su vjersku toleranciju. Na selima su se držali svojih kulturnih obrazaca i sačuvali su svoje maternje jezike - aramejski i sirijski, iranski i koptski. Mnogi koji su prešli na islam preselili su se u gradove. Zemljoradnička klasa, koja je činila većinu stanovništva, i njegov glavni izvor prihoda (*haradž*), bili su autohtoni stanovnici zemlje - *zimijje*. Arapin je bavljenje zemljoradnjom smatrao nedostojnim svoga statusa. Čak i u gradovima, ne samo u selima, hrišćani i Jevreji su držali važne finansijske i druge položaje.

Prvi Abbasijja koji je, poput *Umer Ibn Aziza* isključio krščane i Jevreje iz javnih službi i naredio da nose propisana, obilježena odijela bio je *Harun Er-Rešid*. Zbog otvorene špijunaže kolaboracije i promjene namjene on naređuje rušenje crkava u pograničnim mjestima. Te odredbe dolaze posebno do izražaja za vrijeme *El-Mutevekkila*. Čak su morali, kako kuće, tako i odjeću obilježavati. Bila je donesena odluka da se svjedočenje krščana i Jevreja protiv muslimana ne može prihvatiti. Posljednji halifa koji je protiv zimijja poduzimao ovakve mjere bio je fatimijski halifa *El-Hakim* (996.-1021.).

Međutim, pored određenih restrikcija, hrišćani su za cijelo vrijeme Hilafeta uživali veliki stepn vjerske tolerancije zato što ih islam priznaje. Čak je i *Biblija* prevedena na arapski za vrijeme Haruna Er-Rešida. Od polovine 9. stoljeća susreću se hrišćani kao veziri. Većina halifinih liječnika bili su hrišćani Nestorijanci.

32.10. NESTORIJANCI

Hrišćanski podanici Abbasijskog Hilafeta u većini su pripadali dvijema heterodoksnim sirijskim crkvama. Njihovi sljedbenici su nazivani **Jakobiti i Nestorijanci**. Nestorijanci su u Iraku bili jači. **Nestorijanski patrijarh** ili ***katolikos*** imao je pravo da boravi u Bagdadu, a taj položaj Jakobiti su uvijek uzalud tražili. Pod jurisdikcijom katolikosa bilo je sedam nadbiskupa, među kojima i **nadbiskupi Basre, Mevsila i Nasibina**. Svaki od nadbiskupa imao je pod svojom nadbiskupijom dva ili tri biskupa. Izabrani patrijarh primao je investituru od halifa koji ga je priznavao za službenog glavara svih hrišćana u carstvu. Godine 912.-913. katolikos, je uspio nagovoriti halifu da spriječi jakobitskog patrijarha da svoje sjedište iz Antiohije prenese u Bagdad.

Glavna politička optužba protiv Jakobita bila je da oni gaje simpatije prema Bizantincima. Ipak, oni su imali manastir u Bagdadu i nadbiskupiju u Takritu (Jakut nabraja čak šest manastira).

Egipatski Kopti pripadali su jakobitskoj vjerskoj zajednici. I nubijska crkva bila je jakobitska i priznavala je primat aleksandrijskog patrijarha. Hrišćana je bilo malo i među Berberima, ali većina stanovništva u unutrašnjosti Afrike imalo je lokalne paganske vjere. U doba Abbasijja hrišćanstvo je vitalno i pokazuje znake agresivne i prozelitske crkve koja šalje svoje misionare do Indije i Kine.

32.11. JEVREJI

Jevreja je bilo manje nego hrišćana. Kao *Ehlul-Kitab*, oni su imali status *zimijja*. Kao što su hrišćani bili činovnici i liječnici, Jevreji su u Siriji većinom bili mjenjači i bankari. Ima dokaza da su Jevreji za vrijeme El-Mutedida (892.-902.), ali i drugih halifa, bili na vrlo odgovornim državnim položajima. U samom Bagdadu, sve do njegova pada i razaranja 1258. godine, imali su poveliku koloniju. Kako bilježi *Benjamin*, 1169. godine bilo je deset rabinskih škola i dvadeset i tri sinagoge. Glavna sinagoga je bila obložena raznobojnim mramorom i iskićena zlatom i srebrom. Zbog vjernosti halifi poglavar babilonskih Jevreja, Davidov potomak i glava zajednice, **Egzilarh**, je ustvari glavar svih Jevreja. On je, isto kao i katolikos, u izvjesnoj mjeri vršio jurisdikciju nad istovjernicima. Na putu prema halifi pratila ga je konjanička pratnja, a ispred njega je svečano koračao glasnik koji je uzvikivao: "Napravite prolaz našem gospodaru, sinu Davidovu".

Sabejci i Mandejci (aramejska riječ *sabi* - onaj koji uronjuje) bili su judeo-hrišćanska sekta, koja je sama sebe nazivala - **Nasorijanci**, nepravilno *Nazareni*, tj. opservanti *Sv. Ivana*. Mandejci su obred krštenja vršili poslije rođenja, prije ženidbe i o različitim drugim prilikama. Živjeli su u donjim ravnicama Babilonije i kao vjerska sekta vuku porijeklo još iz prvog stoljeća nove ere. Prvobitno prebivalište ove i drugih baptičkih zajednica možda je Palestina. Imali su mandejski dijalekt aramejskog, a pismo potpuno slično nabatejskom i palmirskom. Oni se krste uranjanjem u tekuću vodu (imerzija - *gusul*). U današnjem Bagdadu Sabejce predstavljaju takozvani *Amârah* izrađivači srebrenog posuđa.

Od babilonskih Sabejaca potpuno se razlikuju pseudo Sabejci iz Harana. Haranski Sabejci bili su obožavaoci zvijezda. U doba muslimanskog upravljanja uzeli su sebi ime Sabejci da bi se koristili olakšicama koje je dopuštao Kur'an. Mongoli su u 13. stoljeću uništili njihov hram. Poznati su veliki haranski astronomi *Sabit Ibn Kurra*, njegov sin *Sinan El-Batta'i*, astronom *Džabir Ibn Hajjan*, alhemičar. Svi su osim *Sabita* postali muslimani.

32.12. MAGIJCI - ZARATUSTRIJANCI

Majusi se teško mogu uvrstiti u Ehlul-Kitab da bi stekli status zimijja. Ali, oni u djelima pravnika uživaju takav status. Poslije osvajanja Perzije, zaratustrijanizam, do tada državna religija, i dalje je postojao i njegovi ognjeni hramovi ostali su ne samo u iranskim provincijama, nego i u Iraku, Indiji i provincijama istočno od Perzije. Zaratustrijanizam je dao islamu velik broj istaknutih konvertita, a najraniji među njima bio je *Ibn El-Mukkafa*. Izvjesne faze rane islamske teologije bile su ili reakcija protiv dualizma ili imitacija njegovih stavova. Učenje Perzijanca Manua (umro 273. ili 274. n. e.) izgleda vršilo je neki utjecaj na sljedbenike islama i zato *El-Mehdi* i *El-Hadi* preduzimali stroge mjere protiv tendencija u tom pravcu. I Harunu Rešid je vodio borbu protiv ovih dualista koji propovijedaju borbu *Boga Dobra* i *Boga Zla*.

32.13. ŠIRENJE ISLAMA U DOBA ABBASIJJA

Kao što su u prvoj fazi širenja islama osvojili Španiju, sjeveroistočnu Afriku, centralnu Aziju, Siriju, Palestinu, Irak, Perziju, za vrijeme Abbasija muslimani nastavljaju drugu fazu: širenje islama kao religije. U toku ove faze većina stanovništva prešla je na islam. Za vrijeme Abbasija ta situacija od El-Mehdija i Haruna Er-Rešida se u bitnome mijenja. Intenzivirani su kolektivni i pojedinačni prelasci na islam. Motivi, razlozi i uzroci prelaska na islam najviše su ležali u **prirodi samog islama i njegovog učenja**, olakšicama koje je prihvatanje islama donosilo i uspjesima muslimanske vojske.

Perzija nije prihvatila islam u apsolutnoj većini sve do trećeg stoljeća. Stanovništvo sjevernog Iraka u prvoj polovini desetog stoljeća, po mišljenju *Ibn El-Fakiha*, bilo je muslimansko po imenu, ali po svojim osobinama hrišćansko. Egipat, koji je lahko prihvatio kršćanstvo, u četvrtom je stoljeću još lakše i brže prihvatio islam.

Nubijsko kraljevstvo koje je prihvatilo kršćanstvo u 6. stoljeću, još je u 13., pa i u drugoj polovini 13. stoljeća bilo kršćansko. Prelazak na islam Berbera i sjevernih Afrikanaca, čija je crkva ortodoksnom kršćanstvu dala više istaknutih boraca, započeo je bez naročitog uspjeha *Ukbe*, nakon osnutka Kajrevana 670. godine kao centra islamskog uticaja i baze svojih operacija. Ovo je privedeno kraju u slijedećem stoljeću kada su Berberi uvršteni u muslimansku vojsku i postali učesnici u podjeli ratnog plijena.

Berberi su činili jezgro oružanih snaga koje su dovršile osvajanje zapadne Afrike i pokorile Španiju. Međutim, i nakon tri stoljeća u njihovoj se zemlji zadržalo oko 40 biskupija. Širenje islama doživljava potpun trijumf od 12. stoljeća poslije početka progona muslimana iz Španije. Na planini Liban do današnjeg dana je ostao veliki procenat kršćanskog stanovništva.

32.14. POBJEDA ARAPSKOG JEZIKA

Treća faza u širenju islama, njegove kulture i civilizacije bila je pobjeda arapskog jezika nad domaćim jezicima pokorenih naroda. Ovo se dogodilo najkasnije i najsporije. Na ovom području borbe pokorene rase su dale najsnažniji otpor. One su bile spremnije, da se odreknu lojalnosti svom političkom glavaru, pa čak i svoje vjere, nego svoga jezika. Potpuna pobjeda arapskog jezika u svakodnevnoj komunikaciji izvojevana je tek u drugoj polovini vladavine Abbasijja. Poslije vojničke okupacije, arapski je postao jezik nauke i viših društvenih slojeva, ali nikada nije trajno istisnuo iranski govor.

U Siriji i Iraku prijelaz sa jednog semitskog jezika (*aramejskog*), na drugi (*arapski*) bio je lakši. Domaći *sirijski* jezik zadržao se u planinama Libana. Aramejski je ostavio neke tragove u arapskom jeziku. Tako su kulturna strujanja iz Bizantije, Perzije i Indije našla nova središta i domišta u Bagdadu, Basri, Kufi.

Helenizam - Baština Grčke je bilo najdragocjenije strano blago do koga su Arapi došli. Helenizam se pokazao najvitalnijim od svih stranih uticaja. *Edesa - Erruha* je bila centar hrišćanskih Sirijaca, Haran sjedište paganskih Sirijaca (kasnije Sabejaca), *Antiohija* jedna

od mnogih starih grčkih kolonija, *Aleksandrija* stjecište istočne i zapadne filozofije i bezbroj manastira u Siriji i Mezopotamiji u kojima su bile crkvene, filozofske, studije. Tako su donošeni zaplijenjeni rukopisi i knjige iz *Amorija* i *Ankire* (Ankare). *El-Me'mun* i *El-Mensur* traže i zlatom plaćaju od bizantskih careva knjige, pa i Euklidove. Vrhunac helenskog utjecaja dostiže se za vrijeme Haruna Er-Rešida i El-Me'muna, kada se osniva *Bejtul-Hikmet* i *Aleksandrijski muzej*. Sada se u Bejtul-Hikmetu i prevodilačkim biroima organizirano prevode djela. Pošto je većina prevodilaca bila aramejskog (sirijskog) porijekla, djela su prvo prevođena na sirijsko-aramejski pa onda na arapski. Kod riječi gdje se nije mogla naći ekvivalentna arapska riječ ili gdje se nije razumio grčki termin, pribjegavalo se prostoj transkripciji s adaptacijama: artimotik (*aritmetika*), timetrija (*geometrija*), tigrofija (*geografija*), musika (*muzika*), felsefeh (*filozofija*), asturlab (*astrolab*), iksir (*eliksir*), atahir (*eter*).

32.15. PRIVREDA, POLJOPRIVREDA, INDUSTRIJA

Nižu, slobodnu klasu, sačinjavali su **ratari, stočari, seosko i domaće urođeničko stanovništvo sa statusom zimija**. Ogromno prostranstvo Carstva, i visok stupanj koji je civilizacija dostigla potrebovalo je razvijenu internacionalnu trgovinu. Prvi trgovci bili su **hrišćani, Jevreji i zaratustranci**, ali mjesto njih kasnije u velikom broju dolaze muslimani i Arapi, koji nisu potcjenjivali trgovinu kao zemljoradnju. **Luke kao Bagdad, Basra, Kairo, Aleksandrija i Širaz** ubrzo su se razvile u aktivne centre kopnene i pomorske trgovine. Od El-Mensura traje komunikacija i trgovina s Kinom i Indijom. Ta trgovina se odnosila na svilu, kao najdragocjeniji poklon Kine Zapadu koja se dovozila velikim *Putem svile* kroz *Semerkand* i *Sinkjang* (istočni *Turkestan*). Još se Harun Er-Rešid bavio mišlju da prokopa *Suecki kanal*. Mnogo veća trgovina obavljala se ne kroz *Kaspijsko*, zbog Buhare i Semerkanda, već kroz *Sredozemno* i *Crno more*.

32.16. INDUSTRIJA

Bila je razgranata domaća industrija i zemljoradnja. Manuelna industrija cvjetala je u raznim dijelovima Carstva. U zapadnoj Aziji izrađivani su sedžade, ćilimi, svilene, pamučne i vunene tkanine, satan, brokat (dibaj), pokrivači za sofe i jastuke, i druge predmete namještaja i kuhinjske potrepštine. Mnogi perzijski i irački razboji proizvodili su ćilime i tekstil koji su zbog visokih kvaliteta bili osobito cijenjeni.

Kufa je proizvodila svilu i svilene mahrame (*kufijjah*). **U Širazu, Tavadžu, Fasu, Tustaru i Susu izrađivani su ćilimi, vezovi, brokati, svečana odijela, fabrike za izradu zavjesa od svilene pređe.** Industrijska roba koja se proizvodila u mnogim gradovima bila je safun, ćilimi, bakrene lampe, roba od kositra, ogrtači od filca, krzno, jantar, sokole, makaze, igle, noževi, mačevi, lukovi, stolovi, sofe, lampe, svijećnjaci, vaze, zemljano posuđe, kuhinjske potrepštine. Staklo iz Sidona, Tira i sirijskih gradova, ostatak stare feničke industrije, koja je poslije egipatske industrije stakla bila najstarija industrija stakla u historiji, bilo je poslovično zbog svoje bistrine i prozirnosti.

Poslije križarskih ratova razna išarana stakla postala su preteče obojenog stakla u evropskim katedralama. Stakleni fenjeri u različitim bojama visili su u džamijama i palačama. Damask je bio centar mozaičke industrije. Papir je polovinom 8. stoljeća uvezen iz **Kine u Semerkand. Poslije Bagdada (794.) i Egipat je, oko 960. godine, imao fabriku papira, Maroko 1100., a muslimanska Španija oko 1150. godine.** Samara je unaprijeđivala industriju papira. U 12. i 13. stoljeću papir je, iz muslimanske Španije, Sicilije i južne Italije, prokrčio put u hrišćansku Evropu. Pronalaskom štampe pokretnog tipa između 1450. i 1455. godine u Evropi je omogućena prosvjeta i pismenost.

Svoj procvat u doba Abbassija doživljava i **draguljarska umjetnost**. Biseri, safiri, rubini, smaragdi i dijamanti bili su **omiljeni** na dvoru, dok su tirkiz, kornalin i niks našli svoje ljubitelje u nižim klasama. Najpoznatiji je bio Harunov crveni rubin. Draguljarsku industriju omogućavalo je zlato i srebro iz Horosana. Iz iste provincije dobivani su mramor i živa. Rubini, lazuliti i azuriti dolazili su iz Transoksanije, olovo i srebro iz Kermana, biseri iz Bahrejna, tirkiz iz Nejsabura, kornalin iz Sane, željezo iz Libana, živa smola i katran iz Fargane, kaolin i mramor iz Tabriza, antimon iz blizine Isfahana, mramor i sumpor iz Sirije i Palestine, azbest iz Transakosijane i bitumen i nafta iz Đurđije.

Zemljoradnja dobiva podstrek od Abbasijja jer se prijestolnica nalazila na najpogodnijem mjestu te je zemljoradnja bila glavni izvor državnih prihoda. Bila je u rukama domaćeg stanovništva. Inače, donji krajevi doline Tigris - Eufrat uz Egipat kao najplodniji bili su poseban predmet centralne vlade. Kanali do Eufrata, bilo stari, bilo novosagrađeni, činili su pravu mrežu. *Kanal Nehr Isâ'* na sjeverozapadu kod Enbara spajao je u Bagdadu **Eufrat sa Tigrisom**. U Iraku, kao i u Egiptu, glavna je briga bila održavati sistem kanala i preokopavati nove.

Tokom historije Tigris i Eufrat su mnogo izmijenili svoje tokove. Glavni poljoprivredni proizvodi Iraka bili su **ječam, pšenica, riža, datule, sezam, pamuk, lan**, a gajeno je u velikim količinama voće i povrće. **Svuda su obilato uspijevali orasi, narandže, modri patlidžani, šećerna trska, divlja kahva i cvijeće kao što su ruže i ljubičice. Horosan** se takmičio s Irakom i Egiptom u proizvodnji agrikulturnih proizvoda. **Horosan,** koji je nekada obuhvatao Transoksaniju i Sidžistan, davao je jedan od najvećih zemljišnih prihoda i bio je veliki rezervoar prihoda. **Zemlja između Buhare i Semerkanda** (dolina Gongolijane) je jedan od četiri zemaljska *dženneta* (raja). Druga tri su bila **Šib Bavan** (Faris), **vrtovi Ubale kanala od Basre** u pravcu jugoistoka i **voćnjaci Damaska.** U ovim su vrtovima uspijevale razne vrste voća, povrća i cvijeća, datule, jabuke, kajsije, breskve, šljive, limun, narandže, smokve, grožđe, masline, bademi, mogranji, modri patlidžani, rotkve, krastavci, ruža i bosiok. Lubenice su se izvozile iz Havarizma. Većina voća i povrća, izuzev manga, krompira, paradajza i sličnih biljki uvezenih u novije vrijeme iz Novog svijeta i udaljenih evropskih kolonija, proizvođena je tada, kao i sada, u zapadnoj Aziji. Narandže sa četrunom i limunom potiču iz Indije ili Malaje, odakle su prenesene u zapadnu Aziju, i rasprostranjene u susjednim zemljama Sredozemnog bazena posredstvom muslimana u Španiji i Evropi. Po ugledu na plantaže šećerne trske u Farisu i

Ahvazu podignute su slične na sirijskoj obali, odakle su križari kasnije donijeli šećernu trsku i šećer u Evropu. Tako je stigao šećer u Evropu, možda porijeklom iz Bengala.

Vrtlarstvo se nije ograničavalo samo na voće i povrće. Cvjećarstvo nije njegovano samo u malim kućnim vrtovima oko raspjevanih česama, već je u velikim količinama uzgajano i u trgovinske svrhe. Pravljenje mirisa i mirisavih ulja od ruža, lapuha, narandži, ljubičica i drugih vrsta cvijeća bilo je rasprostranjeno u Damasku, Širazu, Džunu i drugim gradovima. Cijela oblast Farisa bila je poznata po mirisavom ulju. Ekstrat od ljubičice bio je najomiljeniji, premda je i ruža bila omiljena. Konkurent ljubičici i ruži bila je mirta.

Pšenica je glavna hrana, datula glavna voćka, a mirta je glavna mirisava biljka. Od drugih vrsta cvijeća na velikoj cijeni su bili narcis, karanfil, jasmin, mak i šafranika.

32.17. MEDICINA

Poslije epohe prevodilaštva između 750.-850. dolazi do vlastitog stvaralaštva muslimana u **medicini, filozofiji, alhemiji, astronomiji, matematici, geografiji, teologiji, filologiji i lingvistici.** Sve je to putem islamske Španije, južne Italije i Sicilije prenošeno u Evropu.

Prvu raspravu o oftalmologiji pišu *Vûannom Ibn Mâsavajh* i *Hunejn Ibn Ishak* (piše deset rasprava o oku). Dvije ključne discipline u islamu su **ilmuddin i medicina**. Liječnik je u isto vrijeme bio metafizičar i filozof. Porodica *Đibrila Ibn Baktišua* Nestorijanca, dvorskog liječnika Rašida i Me'muna, dala je nekoliko generacija liječnika. Muslimani u vrijeme Abbasijja unaprijeđuju upotrebu lijekova u kurativne svrhe. **Oni su osnivali prve apoteke, otvarali najranije apotekarske škole i sastavljali prve spiskove lijekova i način njihove upotrebe.** Napisali su nekoliko farmakoloških rasprava. Prvu je sastavio **Džabir Ibn Hajjan**, otac arapske alhemije oko 770. godine. Već od El-Me'muna farmaceuti, apotekari i liječnici su se morali podvrgavati nekoj vrsti ispita. Po halifinom naređenju, *Sinan Ibn Sabit* je 831. godine podvrgao ispitu sve ljekare i apotekare. Preko 860 ovakvih ljudi u Bagdadu je položilo ispit i tako se glavni grad oslobodio šarlatana i nadriljekara.

Po naredbi vezira *Alije Ibn Isa'a*, *Sinan* je organizirao štab liječnika koji su išli sa lijekovima od mjesta do mjesta i pružali pomoć oboljelom narodu. Drugi su liječnici svakodnevno posjećivali tamnice. **Sinanova** je najveća zasluga u tome što je liječničku profesiju podigao na naučni stepen i efikasno vodio bagdadske bolnice. Ovu prvu pravu bolnicu u islamu podigao je **Harun Er-Rrešid**. To je bilo po ugledu na perzijske bolnice početkom 9. stoljeća. Nešto kasnije **podignute su još 34 bolnice diljem Hilafeta**. U *Fustatu* prvu podiže *Ibn Tulun* 872. godine, koja je postojala sve do 15. stoljeća. U 11. stoljeću pojavljuju se putujuće klinike. Muslimanske bolnice imale su specijalna odjeljenja za žene, a svaka je imala svoj dispanzer. Na njima su se održavali kursevi iz medicine i bile su opremljene medicinskim bibliotekama.

ALI ET-TABERI

Poslije velikih prevodilaca Nestorijanaca i Sabejaca pojavljuju se poznati znanstvenici na polju medicine **po jeziku Arapi, po narodnosti Perzijanci. Ali Et-Taberi, Er-Razi, El-**

Majusi i Ibn Sina; Rabban Et-Taberi. *Ali*, hrišćanin iz Taberistana, prelazi na islam, postaje halifin liječnik i piše djelo ***Firdevs El-Hikmah*** (***Raj mudrosti***), jedan od najstarijih priručnika iz medicine. U djelu ima materijala iz filozofije i astronomije. Bazira se na hindu i grčkim izvorima.

Er-Râzi je živio od 865. do 925. godine. Prozvan je po mjestu rođenja blizu sadašnjeg Teherana. Možda je bio "najveći i najoriginalniji od svih muslimanskih liječnika i najproduktivniji kao pisac. Odabrao je mjesto za bagdadsku bolnicu, pronašao je **saton. Napisao je 113 većih i 28 manjih djela.** Dvanaest njegovih djela tretiraju pitanja alhemije. Jedno od glavnih djela o alhemiji mu je ***Kitabul-Esrar (Knjiga tajni)***, prevedena i na latinski jezik. Napisao je i ***Kitabut-Tibb***, koja je na latinskom jeziku objavljena u 15. stoljeću, dok su dijelovi objavljeni i na njemačkom i francuskom jeziku. Puno ime mu je **Ebu Bekr Muhammed Er-Razî.** Piše raspravu o malim i velikim boginjama, kao najranije djelo ove vrste. Najznačajnije njegovo djelo je ***El-Havvi*** (***Opsežna knjiga***) (kontinens). U njoj je izložena sva spoznaja i znanje o medicini.

El-Majusi (994.), Zaratustranac, piše ***Kitab El-Meliki*** (***Kraljevska knjiga***) koja sadrži plemenito blago koje obuhvata medicinsku nauku i praksu. On daje originalan doprinos u izučavanju kapilarnog sistema i ističe da dijete ne izlazi samo od sebe prilikom poroda nego ga potiskuju muskularna skupljanja maternice.

Ibn Sina (980.-1037.), latinski *Avicena*, jevrejski *Avan Sina*. Arapi ga nazivaju *Eš-Šeih, Er-Reisul-Ulema'i.* **Razi ima više veze sa medicinom, a Ibn Sina je veći filozof**. Arapska je nauka s ovim liječnikom, filozofom, filologom i pjesnikom došla do svoje kulminacije i on je njezino ovaploćenje. Puno mu je ime *Ebu Alî El-Husejn*, sin *Isma'ilije*, rođen blizu Buhare, a ukopan u Hemedanu. Služeći se kraljevom bibliotekom (Samanije), već u 21. godini pojavljuje se kao pisac. Piše 21 veće i 24 manja djela. Ostali se nazivi penju na 99 i obrađuju teme iz filozofije, medicine, geometrije, astronomije, teologije, filologije i umjetnosti. Njegov opus obuhvata sistematizaciju znanja njegova vremena. Dva su mu ključna djela: **Kitabuš-šifa'i (*Knjiga liječenja*), *Filozofska enciklopedija*, bazirana na Aristotelovoj tradiciji, zatim *El-Kanun-fit-Tibb*, koja predstavlja konačnu** kodifikaciju grčko-arapske medicinske nauke kada se djelo pod naslovom ***Canon*** pojavilo na latinskom jeziku u prijevodu *Gerarda* iz *Kremove.* Ono je, zahvaljujući svome enciklopedijskom sadržaju, sistematskom rasporedu i filozofskom planu, zauzelo prvo mjesto u medicinskoj literaturi, postavši medicinski udžbenik i doživjevši **15 latinskih i jedno hebrejsko izdanje**. Važilo je za ***medicinsku bibliju*** duže nego i jedno drugo djelo. *Ali Ibn Isa*, hrišćanin, najpoznatiji je arapski *okulist*.

Bit mudrosti u islamu je **filozofija**, spoznati pravi uzrok stvari kakve su u svojoj suštini ukoliko je to moguće ljudskim sposobnostima. Muslimani su se držali, i drže se, hvala Bogu, *Kur'ana* i *Sunneta* kao zbira vjerskih zakona i iskustava. Njihov originalni doprinos u mišljenju nalazio se na granici između filozofije i vjere, s jedne, i filozofije i medicine s druge strane. Oni filozofi čiji je sistem bio uvjetovan subordinacijom objavljenoj vjeri, nazivani su *mutekellimunima* ili *ehlul-kelam*.

Najveća imena na polju rane islamske filozofije na Istoku bili su *Ebu Jusuf, Jakub Ibn Ishak, El-Kindi* u 9. stoljeću rođen u Kufi, a živio u Bagdadu, ***Muhammed Ibn Muhammed El-Farabi***. Turčin, rođen u Transoksijani, živio je u Halepu kod Hamdanija i umire u Damasku 950. godine. U 10. stoljeću u Basri djeluje eklektička škola ***Ihvanus-safa'*** - **Iskrena braća**. Iskrena braća su imala i ogranak u Bagdadu. Oni su bili filozofska i vjersko-političko udruženje. Napisali su 52 poslanice u matematici, astronomiji, geografiji, muzici, etici, filozofiji, ustvari enciklopediju dotadašnjih znanja.

32.18. ASTRONOMIJA

Prvi poticaji astronomiji dati su iz Indije preko perzijskog jezika i sa grčkog preko **Ptolomejevog** ***Algamesta***. Prvu astronomsku opservatoriju podiže *El-Me'mun*. Prvi astrolab jednog muslimana je **astrolab** ***Ibrahima El-Fazara*** **(777.)** Raspravu o ovome instrumentu napisao je *Ali Ibn Isa El-Asturlabi*. Muslimanski astronomi su veoma približno izvršili mjerenje jednog zemaljskog stepena. Te astronomske tablice zamijenile su sve grčke i indijske, kako na Istoku tako i na Zapadu.

El-Batani je najveći astronom među Sabejcima iz Harana i bio je originalan istraživač. Osporava Ptolomeja i dokazuje mogućnost pomračenja sunca. *El-Bir'uni (Ebû Rejhan Muhammed Ibn Ahmed El-Bir'uni* 973.-1048.) perzijskog porijekla bio je originalan i veliki naučnik u oblasti prirodnih nauka, perzijskog porijekla. Govori turski, hebrejski i sirijski, piše djela iz astronomije, geometrije, aritmetike i astrologije u kojima raspravlja o kalendarima i erama starih naroda. ***Umer El-Hajjam*** rođen je između 1038.i 1048. godine u Nejsaburu, gdje i umire 1123. godine. Veliki pjesnik, prvorazredan matematičar i astronom, napravio precizniji kalendar od gregorijanskog u kome se u 5000 godina griješi za samo jedan dan.

Nasiruddin Et-Tusi, umro 1274. godine, posljednji od abbasijskih astronoma filozofa, sastavio je nove astronomske tablice.

32.19. ASTROLOGIJA

U astrologiji, blizankinji astronomije, najistaknutija ličnost bio je *Ebu Mashar* rođen 886. godine u Belu (Horosan), a živio u Bagdadu. Četiri njegova djela prevedena su u Evropi. Prenosi u Evropu zakon plime i oseke, vjeruje u utjecaj zvijezda kao uzrok rođenja, drugih događaja u životu i smrti svih stvari.

Preko Indije, posredstvom Perzije, Arapi uvode hindusku aritmetičku nauku sa njezinim numeričkim sistemom, kao i oznake za nulu. *El-Fazari* upoznaje svijet islama s hinduskim načinom označavanja brojeva. *Tablice* **El-Havarizmija i Habasha El-Hasiba** su prošle njihovu upotrebu svuda u arapskom svijetu. *El-Havarizmi Muhammed Ibn Musa* (780.-850.) je glavna ličnost islamskih matematičara. Izvršio je veći uticaj na matematičku misao nego i jedan srednjovjekovni pisac. Havarizmi sastavlja najstarije djelo o **astronomskim tablicama**, najstarije djelo **o algebri (hisab)** koje je na latinski preveo Gerard Kremonski, Havarizmijevo djelo upotrebljavano je sve do 16. stoljeća kao **glavni**

matematički udžbenik. Preko njega je u Evropu uvedena algebra. Havarizmijeva *Algebra* sadrži geometrijske i algebarske jednačine drugog stepena i jednu izvrsnu podjelu jednačina.

32.20. ALHEMIJA

U oblasti hemije i drugih prirodnih znanosti muslimani su uveli stvarne eksperimente, što je bio nedvosmislen napredak u odnosu na grčka maglovita i nejasna osmatranja. Iako su bili tačni u posmatranju pojava i marljivi u prikupljanju činjenica, muslimanima nije pošlo za rukom da stvore svoje vlastite hipoteze. Začetnik alhemije kao nauke je *Džabir Ibn Hajjan* (776.). Poslije *Er-Razija* (925.), on je najveći naučnik u oblasti srednjovjekovne hemijske nauke. Džabir naučno opisuje dvije glavne hemijske operacije - oksidaciju i redukciju, unaprijeđuje metode isparavanja, sublimacije, taljenja i kristalizacije.

32.21. BOTANIKA I ZOOLOGIJA

Jedan od prvih predstavnika zooloških i antropoloških nauka je bio *Ebû Usman Amr Ibn Bahr, poznatiji kao El-Džahiz (868.).* Živi u Basri i piše *Kitab El-Hajavan,* više teološko-folklorističkog nego biološkog karaktera. Džahiz je izvršio uticaj na kozmografa *El-Kazvinija (1283.)* i Egipćanina *Ed-Damirija (1405.).* Njih dvojica obrađivali su zoologiju kao granu filologije i literature. *Ed-Damiri* je najveći **islamski zoolog** i jedan je od osnivača mu'tezila. Najpoznatiji minerolog je *Šihabud-Din Et-Tifâsi* (1253. umro u Kairu), on raspravlja o 24 draga kamena, o njihovom porijeklu, geografiji, čistoći, cijeni, medicinskim i magijskim vrijednostima. Čuveni *El-Biruni* je skoro **sa potpunom tačnošću odredio specifičnu težinu osamnaest dragih kamenova i metala.**

32.22. GEOGRAFIJA

Potreba određivanja pravca *Ka'be* daje podstrek muslimanima za izučavanje geografske nauke i astronomije. Muslimanski trgovci između sedmog i devetog stoljeća na istoku su doprli do Kine, i kopnenim i vodenim putem dospjeli su do otoka Zanzibara i najudaljenijih obala Afrike na jugu. Probili su se u Rusiju, na sjever, i jedino su bili zaustavljeni u napredovanju na zapad zbog strašnih voda *Tamnog mora* (*Atlantika*).

Sulejman Et-Tadžir, čije je putovanje na Daleki Istok opisao anonimni pisac 851. godine, ostavio je prvi islamski opis Kine i priobalnih oblasti Indije. Najraniji pouzdani izvještaj je onaj koji je napisao *Ahmed Ibn Fadlan Ibn Hammad.* Njega 921. godine El-Muktedir šalje duž rijeke Volge. Ptolomejeva ***Geografija*** bila je nekoliko puta prevođena na arapski jezik preko *Jakûba Ibn Ishaka El-Kindija* (prije 874.) i *Sabita ibn Kurra'a* (901.).

Uzevši Ptolomejevu *Geografiju* za obrazac, čuveni *Havarizmi* je napisao svoje djelo ***Sûretul-Erd*** (***Slika zemlje***). Uz Havarizmijevo djelo izrađena je *slika zemlje* - geografska karta. **To je prva geografska karta neba i svijeta u islamu** i sve do 14. stoljeća ova karta je vršila utjecaj. *El-Jakûbi* koji je živio u Jermeniji i Horosanu (891.) napisao je djelo ***Kitabul-***

Buldan (Knjiga o zemljama). *Ibn Fakih El-Hamdani* dovršio je svoje djelo *Kitabul-Buldan*, opsežnu geografiju. Prvi islamski učenjaci koji sistematski pristupaju geografiji su *Ibn Havkal, El-Mekdisi i El-Istakhri*. El-Istakhri je napisao djelo ***Mesalik El-Memalik*** s obojenim geografskim kartama svake zemlje. Na njegovu molbu Ibn Havkal, koji je putovao sve do Španije, revidirao je geografske karte i tekst svoje geografije. *Ibn Havkal* je kasnije cijelu knjigu preradio i izdao pod svojim imenom s naslovom ***El-Mesâlik-vel-Memalik***.

Istoj školi pripada i djelo *El-Makdisija*. Ovaj je geograf posjetio sve islamske zemlje izuzev Španije, Sidžistana i Indije. Godine 985. sastavio je izvještaj o svojim dvadesetogodišnjim putovanjima, što je najbolja kvalifikacija za upoznavanje predjela. Djela jemenskog geografa i arheologa *Ibn Ahmeda El-Hamdanija*, koji je umro 945. godine. Njegovi ***El-Iklil*** i ***Sifatu Džeziretil-El-Areb*** znače vrijedan doprinos poznavanju predislamske i islamske Arabije.

Ihvanus-Safa su priredili **teoriju kozmičkih ciklusa**, po kojoj obradive zemlje postaju pustinje, pustinjske zemlje postaju obradive, stepe se pretvaraju u mora, a mora se mijenjaju u stepe ili planine.

Pred kraj vladavine Abbassija živi najveći muslimanski geograf *Ibn Abdullah El-Hamavi Jakût* **(1179.-1229.)**, pisac geografskog riječnika ***Mu'džem El-Buldan***. Ovaj Mu'džem, čiji je prvi nacrt priređen u Mevsilu 1224. godine, a konačna redakcija 1228. godine u Halepu, sadrži imena mjesta poredana alfabetskim redom. **Prava je enciklopedija koja sadrži, pored cijelog fonda geografskog znanja tog doba, i važne podatke o historiji, etnografiji i prirodnim naukama.** Najveći dio doprinosa arapskih geografa nije prodro na Zapad. Njegov doprinos je deskriptivna geografija Dalekog Istoka, Istoka, sudanske Afrike, stepskih predjela Rusije, zatim tačno izrađena kartografija, naročito u obliku geografskih karata svijeta, i najzad geografiju provincija, gdje je jedna zemlja uzeta kao jedinica i gdje su prikazani odnosi između narodnog života i fizičke okoline.

32.23. HISTORIJA

Od historičara koji pišu o predislamskom periodu značajan je *Hišam El-Kelbi* (819. godine). Prvo historijsko djelo utemeljeno na vjerskoj predaji jeste *Siretu Resulillah*, što ga je napisao. **Ibn Ishakova** ***Sira***, koji je umro u Kairu 834. godine.

Dva glavna historičara koja su pisala o islamskim osvajanjima su Egipćanin ***Abudul-Hakim*** (870.), ***Fethu-Misr*** - *Zauzimanje sjeverne Afrike* i *Španije i Perzijanac* **Ibn Jahja El-Baladûrî (*Fethul-Buldan* i *Ensab El-Ešref*), (*Knjiga plemićkih loza* i Priče o osvajanjima raznih gradova). Prvu historiju naroda Sîre *Mulukul-Ajam* piše El-Mukafa.** U poznate historičare spadaju i *Ibn Kutejbe*, (umro u Bagdadu 889. godine) koji je napisao djelo ***Kitabul-Me'arif (Priručnik historije)***, *Ibn Davûd Ed-Dinavari* (895.) *Historija perzijskog stanovništva* (*El-Ahbar Et-Tival*).

U isto vrijeme živi geograf i historičar **El-Jakubi** koji piše kompendij opće historije u kome je sačuvao staru i neizopćenu ši'itsku predaju. ***Hamza El-Isfahani*** 961. godine napisao je kritičke anale. Drugi veliki historičar perzijskog porijekla je *Miskivijjeh*, bio je

filozof liječnik i historičar, boravio je na dvoru Buvejhijja (*Adudu Devleta*). Napisao je opću historiju.

Et-Taberi (838.-923.) - *Ebu Džafer Muhammed Ibn Džerir Et-Taberi* autor je slavnoga djela *Ta'rihur-rusul-vel-muluk* (*Historija poslanika i kraljeva*). Njegovo monumentalno djelo opće historije, prvo potpuno djelo te vrste na arapskom jeziku, poslužilo je kao izvor kasnijim historičarima kao što su *Miskavejjh, El-Atir* i *Ebu-Fida.* Njegova *Historija* počinje sa stvaranjem svijeta i ide do 915. godine (312. po Hidžri). Koristi se postojećim literarnim izvorima *Ibn Ishaka, El-Kelbija, El-Vakidija, Ibn Sa'da* i *Ibn El-Mukafa.* U potrazi za sticanjem znanja proputovao je Perziju, Irak, Siriju i Egipat.

El-Mesûdi Ebul-Hasan, koga nazivaju Herodotom Arapa, prvi započinje tematski metod pisanja historije. Umjesto da grupira događaje po godinama, on ih je grupirao oko dinastija, kraljeva i naroda. Taj metod kasnije slijede *Ibn Haldun* i drugi historičari. U potrazi za naukom proputovao je iz Bagdada skoro sve zemlje Azije, pa čak i Zanzibar. U posljednjem desetljeću živi u Siriji i Egiptu. Piše djelo od 31 sveska (*Zlatne livade i rudnici dragulja*). Pored muslimanskih naroda u svojoj povijesti *Mes'udi* piše o indo-perzijskoj, rimskoj i jevrejskoj historiji. Na početku svoje historije piše da je sada kopno gdje je nekada bilo more i obrnuto.

Izauddîn El-Atîr (1160.-1234.) sažeo je u svom djelu ***El-Kâmil Et-Tarih*** (***Potpuna knjiga hronika***) Taberijevo djelo i produžio izlaganje događaja do 1231. godine. Period koji obrađuje Križarske ratove originalan je rad. ***El-Atîr*** je napisao ***Zbornik*** od 7500 biografija *ashaba* (drugova Muhamed a.s.). Njegov savremenik *Sabit Ibn El-Dževzi* (1186.-1257., Bagdad), napisao je ***Opću historiju od stvaranja svijeta do 1256. godine.***

Prvi riječnik književnika izdaje *Jakut Ibn Asâkir* 1177. godine, u kome je, u grubim crtama, u osamdeset svezaka prikazao biografije istaknutih ljudi. Zato je Sarton potpuno u pravu kada izjavljuje: **"Glavnu zadaću čovječanstva izvršili su muslimani. Najveći filozof El-Farabi bio je musliman, najveći matematičari Ebu Kamil Ibn Aslam i Ibrahim Ibn Sinan, bili su također muslimani, najveći geograf i enciklopedist El-Mas'ûdi bio je musliman, i najveći historičar Et-Taberi, bio je isto tako musliman."**

32.24. 'ILMUD-DIN

Muslimani su u prvim stoljećima povijesti islama pokazivali osobite sklonosti za nauku i teorijske discipline. Razvoj *ilmul-kelama* išao je od *kelime-i tevhida*, preko *akîde* do *kelama.* Pored ilmul-kelama od najranijih vremena utemeljuje se *pravna jurisprudencija* ili *fikh, tradicija,* i *predaja* ili *hadis, filologija* i *lingvistika.* Većina uleme u ovim disciplinama bili su **arapskog i perzijskog porijekla**, nasuprot liječnicima, astronomima, matematičarima i alhemičarima koji su bili mahom **sirijskog, jevrejskog i perzijskog porijekla**. Radoznalost i interes muslimana za znanstvene i teorijske discipline utemeljena je na vjerskim pobudama. Potreba da se shvati i objasni *Kur'an* podstakla je razvoj vjerskih i lingvističkih disciplina. Veze i kontakti sa kršćanima još u prvom stoljeću dovele su do raznih pravaca u *kelamu* kao što su **murdžijje, kadirijje**, uz ranije **haridžijje i ši'ijje.**

Odmah **poslije Kur'ana kao prvog i neprikosnovenog izvora islama, hadis** je drugi po važnosti. Hadisi su u prvom stoljeću hidžre prenošeni najprije usmeno, zatim su dobili čvrst oblik u pisanoj formi u 2. stoljeću. Mada hadis nije u istoj ravni po vjerodostojnosti sa Kur'anom, ipak je, kao drugi izvor islama izvršio veliki uticaj na razvoj islamske misli i praksu muslimana. U hadisu govori Muhammed a. s., a u Kur'anu Allah dž.š. U hadisu je samo smisao nadahnut, u Kur'anu su nadahnuti (Objava) i smisao i riječ. Osnovi pravne znanosti (jurisprudencije) *fikha,* kao i *kelama,* se, na prvom mjestu nalaze u Kur'anu, a zatim u hadisu. Između svih naroda muslimani su jedini koji su razvili **nauku - 'ilm** iz mnoštva svojih vjerskih tradicija (hadis).

Za pobožne učene muslimane nauka hadisa ubrzo je postala nauka od izuzetne važnosti. U toku prva dva i po stoljeća poslije Muhammeda a.s. zapisi o njegovim izrekama i djelima umnožili su se i po broju i po opširnosti. Za sve razlike u mišljenju i političkim stavovima tražene su Poslanikove izreke ili odluke. Najveća vjerodostojnost u prenošenju hadisa priznaje se medinskoj školi. **Kaže se da je Ebu Hurejre prenio 5.300 hadisa od Poslanika, h. Aiša 2.210 hadisa, Enes Ibni Malik 2286., a Abdullah Ibn Umer 1630. Svaki hadis se sastoji iz dva bitna dijela teksta ili metna i lanca prenosilaca ili senada (isnada).**

ŠEST ZBIRKI HADISA

U trećem hidžretskom stoljeću izvršena je kompilacija i kodifikacija raznih hadiskih zbirki u šest knjiga, koje su poslije toga vremena postale standardne. Od tih "šest knjiga" prva i najutoritativnija je knjiga *Muhammeda Ibn Ismaila El-Buharija (810.-870.).* Od 600.000 prikupljenih predaja u toku šesnaestogodišnjeg rada i putovanja po **Perziji, Iraku, Siriji, Hidžazu i Egiptu, od 1.000 sakupljača, u svoju zbirku** ***Sahih*** **Buhari je uvrstio 7.275 hadisa.** Razvrstao ih je po tematskoj materiji: *salat, hadždž i džihad.* Buhari je prije zapisivanja hadisa redovno uzimao abdest i klanjao dva rekjata. Njegova je zbirka gotovo stekla karakter svetinje. Od svih zbirki hadisa ova je izvršila najveći uticaj na život muslimana. Buharijev kabur se nalazi u Semerkandu.

Pred Buharijeve zbirke značajan je i **Muslimov** ***Sahih.*** Sadržaj Muslimova *Sahiha* skoro je identičan sa sadržajem El-Buharijeve zbirke, iako su im prenosioci (isnad) bili ponekad različiti. Muslim je rođen u Nejsaburu a umro je 875. godine. Iza ovih dviju najvažnijih zbirki dolaze *Sunen* **Ebu Davuda iz Basre** (888. godina), *Džami'ut-Tirmizijje* (892.), *Sunen Ibn Madždža* iz Kavzina 886. i *Sunen* **En-Nesaija**, koji je umro u Mekki 915. godine. U nauci hadisa muslimanska kuća našla je svoju domaću literaturu, a muslimanska zajednica svoj praktični putokaz.

FIKH - PRAVNA NAUKA

Poslije Rimljana muslimani su **jedini srednjovjekovni narod koji je gajio pravnu nauku i izgradio svoj samostalni sistem - jurisprudenciju.** Sistem *fikha* se u prvom redu bazirao na *Kur'anu* i *Sunnetu,* tj. korijenima - *Usulu* ili osnovnim principima. Fikh je prav-

na znanost putem koje se razumjeva i neizmjenjivo pravo islama, šerijat i cjelokupan zbir Allahovih zapovijedi, koje su objavljene u Kur'anu i razrađene u hadisu i prenesene kasnijim generacijama. Ove zapovijedi obuhvataju naredbe koje se odnose na odanost i robovanje Allahu - **ibâdât**, na obrede - **menasik**, na građanske i zakonske **obaveze - mu'âmelât**, i **kazne-ukûbât**. Od svih kur'anskih ajeta, strogo uzevši, samo se dvjesta može uvrstiti u legislativne (pravne) i većina ih je iz medinskog perioda Objave, naročito iz druge i četvrte sûre. Pored Kur'ana i sunneta, kao dva bitna i osnovna izvora pravnog sistema u islamu, pojavljuju se i dva pomoćna pravna izvora - *idžma* i *kijâs*. **Kijâs je analogna dedukcija po sličnosti, a idžma je sveopći pristanak svjetske uleme po nekom pitanju bez diktata i unaprijed dogovora**. To su četiri osnovna izvora prava u islamu: *Kur'an, sunnet, analogija* (*kijas*) i *saglasnost mišljenja* (*idžma*). Što se tiče *re'ja* - privatnog mišljenja i suda, on (re'j) nikada nije podignut na rang petog izvora - *fikha*.

ČETIRI MEZHEBA

Vođa iračke škole koji je insistirao na pravnom teoretiziranju (spekulaciji), nasuprot medinskoj školi koja je pridavala naročitu važnost hadisu, bio je *Ebû-Hanifa*, zapravo *Numan Ibn Sabit*. Kao unuk perzijskog roba, živio je u Kufi i Bagdadu, a umro je 767. godine. Po zanimanju trgovac, ipak je postao prvi i najuticajniji pravnik u svijetu islama. Nauku je prenosio učenicima usmenim putem. Jedan od njih, *Ebû Jûsuf* (798.), sačuvao je u svom djelu glavne tačke učenja svoga učitelja. Ebu Hanifa nije uveo, mada je naglašeno isticao, princip analogne dedukcije, koja vodi do pravne fikcije. On je također insistirao na pravu izbora (prioriteta) *istihsana* (*ihtilaf*), na odstupanju od analogije na temelju pravičnosti. Kao ni *imami Malik* iz Medine, ni on nije imao namjere da osniva neku pravnu školu (mezheb), pak je Ebû Hanifa postao osnivač najranije, najveće i najtolerantnije škole islama. Toj školi (mezhebu) pristupila je polovina sljedbenika sunnitskog islama (Turska, Indija i s. Azija). *Fon Kremer* je sistem vjersko-pravne misli smatrao "najvišim i najuzvišenijim dostignućem koje je islam bio kadar postići."

Vođa **medinske pravne škole**, ***Malik Ibn Enes*** (715.-795.), bolji poznavalac tradicije, insistirao je na hadisu. Njegovo djelo ***El-Muvetta - Poravnata staza***, najsačuvaniji je korpus islamskog prava. Ovo monumentalno djelo, sa svojih 1700 pravnih tradicija, jeste kodifikacija *sunneta* i skica prvih formula saglasnosti mišljenja (*idžma'a*) koje je vladalo u Medini i postalo pravilo *malikijske škole*. Ova je škola potisla iz Magriba i Andaluzije dva manja sistema i do današnjeg dana preovladava u sjevernoj Africi, izuzev u donjem Egiptu i u istočnoj Arabiji. Poslije *Ebû Hanife* i *Malika* pravna znanost - *fikh* se toliko razvila da je postala najraširenija u islamskom svijetu.

Poslije hanefijske i malikijske škole pojavljuje se jedna koja smatra da je pronašla zlatnu sredinu, s tim što je prihvatila teoretiziranje (spekulaciju) s izvjesnim rezervama. **To je šafijska škola**, čiji je osnivač **Muhammed Ibn Idris Eš-Šafi**. Rođen u Gazi 767. godine, *Šafi* pripada porodici *Kurejš*, uči kod Malika u Medini, ali glavna mjesta njegove aktivnosti bili su Bagdad i Kairo (Fustat). Umro je u podnožju brda Mukkatan. Šafijski mezheb je raširen

u Egiptu, istočnoj Africi, Palestini, na zapadu i jugu Arabije, obalnim predjelima Indije i istočne Indije.

Posljednji od četiri mezheba, u koje se cijela muslimanska zajednica, izuzev ši'ija, svrstala **je hanbelijska**. Ovaj mezheb dobiva naziv **po Ahmedu Ibn Hanbelu**, učeniku *Eš-Šafije* i predstavniku beskompromisnog **pristajanja uz slovo hadisa**. Ibn Hanbelov konzervativizam služio je kao bedem ortodoksnosti u Bagdadu u borbi protiv mu'tezilijskih inovacija o stvorenosti Kur'ana. Mada ga je El-Me'mûn podvrgao inkviziciji i stavio u okove, El-Mu'tasim šibao i zatvarao, *Ibn Hanbel* je uporno i odlučno odbijao da opozove svoje učenje i nije dozvoljavao nikakve modifikacije u tradicionalnom obliku vjere. Njegova zbirka hadisa ***Musned*** je veoma priznata. Koliko je autoriteta imao *Ahmed Ibn Hanbel* kazuje slučaj njegove dženaze 855. godine u Bagdadu, kojoj je prisustvovalo 80.000 muškaraca i 60.000 žena. U principu saglasnosti mišljenja idžma'a, koji je u detalje razradio *Imami Šafi*, muslimanska je ulema našla vrlo korisno vjersko sredstvo, koje je omogućilo muslimanima da prilagode svoje institucije novim situacijama u svijetu koji se neprestano mijenja. Zahvaljujući idžma'u, tekst Kur'ana je proglašen svetim, priznato je šest kodificiranih kanonskih zbirki hadisa, prihvaćene su Poslanikove mu'džize, reprodukcije Kur'ana su ozakonjene, a od tursko-osmanskih halifa nije se tražilo kao uvjet da budu članovi plemena Kurejš. Ši'ije ne priznaju princip idžma'a, već tome suprostavljaju apsolutnu vlast i sud nepogrješivih imama, krvno-srodničkih potomaka hazreti Alije.

O eventualnom utjecaju rimsko-bizantijskog prava na *fikh* kao autentičan islamski doprinos pravnoj teoriji i znanosti nije se još sustavno izučavalo od kompetentnih ljudi. *Etika - ahlak* - šerijatski propisi razrađeni u *fikhu* reguliraju čitav muslimanski život u stvarima koje se odnose na **vjeru, politiku i društvo**. Oni upravljaju njegovim bračnim i građanskim odnosima, kao i njegovim odnosima sa nemuslimanima. Sva ljudska djela podijeljena su u pet pravnih kategorija:

1) apsolutne dužnosti - farz,

2) apsolutne zabrane - haram,

3) hvale vrijedna djela - mustehab, čije se izvršenje nagrađuje a neizvršenje ne kažnjava,

4) dozvoljena djela - dža'iz, mubah, koja su pravno indiferentna i

5) djela koja zaslužuju osudu i prijekor - mekrûh, ona se ne odobravaju, ali se i ne kažnjavaju.

Etički spisi zasnovani na Kur'anu i tradiciji, mada su mnogobrojni, ipak ne iscrpljuju sav materijal u arapskoj literaturi koji se tiče morala (ahlaka). Postoje u najmanju ruku, tri druga tipa. Više djela raspravlja o moralnom vladanju i oplemenjivanju duha i društvenom ponašanju (edeb). Ta djela se zasnivaju na perzijsko-indijskim anegdotama, poslovicama i mudrim izrekama. Ona veličaju umjerenost, smjelost, širokogrudost i spretnost u saobraćaju i poslovanju.

Slična popularna moralna filozofija nalazi se u basnama i poslovicama Lukmani Hekima. Etička rasprava čuvenog teoretičara ustavnosti u **Bagdadu El-Mavardija (1058.)**

bogata hadisima i izrekama ashaba još je popularna kao udžbenik u egipatskim i sirijskim školama. Jedan drugi tip etičkih djela je filozofskog karaktera. Ona se u krajnjoj liniji oslanjaju na Aristotela preko neoplatoničara i neopitagoraca. Ova grčka djela, čiji je prototip Aristotelova Nikomahova etika, koja su preveli pod naslovom **Kitab El-Ahlâk Hunejn** i njegov sin Ishak čine temelje arapske moralne filozofije (ilmul-ahlak), čiji je cilj bio, kao i Platonov i Aristotelov, olakšanje postizanja zemaljske sreće.

Najvažniji predstavnik ove škole bio je historičar Miskavejh, čiji je *Te'eddib El-Ahlak* najbolje etičko djelo strogo filozofskog ili neoplatonskog tipa koje je sastavio jedan musliman. Također u poslanicama *Iskrene braće*, od kojih je deveta posvećena moralu (ahlaku) osjeća se u astrološkom, metafizičko-aksiološkom teoretiziranju karakteristični utjecaj grčke etike. *Iskrena braća* su pokazivala simpatije za Hrista i Sokrata. Ipak, *Miskavejh, Ihvanus-Safa* i *Ibn Hazm* i ostali koji su pisali etička djela u formi filozofijskog mišljenja, bitno su određeni izvorima islama, Kur'anom i *sunnetom*.

Treći tip - *etika* - može se nazvati mističko-psihološkim. Njegovi predstavnici su bili El-Gazali i razni sufijski autori. U svim muslimanskim filozofskim djelima sa divljenjem se govori o izvjesnim vrlinama, npr. o odricanju, zadovoljstvu i istrajnosti. O porocima se govori kao o bolestima duše koje moralni filozof liječi kao liječnik bolesti. Klasifikacija se takođe zasniva na analizi raznih sposobnosti duše, tako da svaka sposobnost ima svoju vrlinu i svoj porok.

32.25. KNJIŽEVNOST

Nearapski narodi muslimani, prvenstveno Perzijanci, ismijavali su arapske pretenzije na intelektualnu superiornost. Naprotiv, oni su tvrdili da su nearapi superiorni u poeziji i literaturi. Pobornici nearapske stvari bila su takva imena kao što su El-Birûni i Hamza El-Isfahâni, dok su arapsku stranu zastupali mnogi Arapi, kao i neke ličnosti perzijskog porijekla: El-Džahiz, Ibn Džunejd ibn Kutejbe i El-Baladuri. U vezi s ovim prepirkama napisani su neki najraniji originalni radovi arapske književnosti.

Arapskoj književnosti pripadali su pisci najrzličitijeg etničkog porijekla i u svojoj cjelini ona predstavlja **prije trajni spomenik jedne civilizacije nego jednog naroda**. Čak i takve discipline kao filologija, lingvistika, leksikografija i gramatika, koje su po svom duhu i porijeklu u prvom redu bile arapske i u kojima su Arapi dali svoj glavni originalni doprinos u svoje su rodove uvrstili neke najistaknutije naučnike koji nisu arapskog porijekla. *El-Dževherijev Riječnik* (1008.) je poslužio kao obrazac kasnijim **leksikografima.** El-Dževheri je bio Turčin. Njegov suvremenik *Ibn Džinni* (1002.), ponos hamdanijskog dvora u Halepu, sin grčkog roba, na filozofskoj osnovi obrađuje filologiju.

LIJEPA KNJIŽEVNOST

Ta književnost, **adebijjat**, počinje sa **El-Džahizôm (878.)** šejhom literata Basre i dostiže kulminaciju u četvrtom i petom stoljeću hidžre u djelima **El-Hamdanija (969.-1008.) Et-Talibija** iz Nejsabura **(961.-1038.)** i **El-Haririja (1054.-1122.)**. Karakteristična crta proznih

spisa ovog perioda je tendencija, koja je bila posljedica perzijskog utjecaja, da stil bude što neprirodniji i kićeniji. Jednog, oštrog i jednostavnog načina izražavanja, karakterističnog za raniju književnost, potpuno je nestalo. Njega je zamijenio uglačani, elegantan stil, bogat, brižljivo dotjeranim komparacijama i krcat rimama. Cijeli period karakteriše dominacija humanističkih studija nad čisto naučnim.

U ovom periodu pojavio se i jedan novi oblik književnog izraza *mekama* (skup) koji je bio neka vrsta dramske anegdote u čijem izlaganju pisaca podređuje **sadržaj obliku** i naročito se trudi da pokaže svoju pjesničku sposobnost, učenost i govornički dar. Ovaj stil nije mogao biti rezultat jednog čovjeka već prirodni razvoj rimovane proze i kitnjaste dikcije kakvu su njegovali Ibn Zurayd i raniji stilisti. Hamdanijevo djelo poslužilo je kao obrazac **El-Haririju iz Basre, čije je djelo Mekâmât** bilo više od sedam stoljeća smatrano kao glavna riznica iza Kur'ana, **književnog arapskog jezika.** Sama anegdota je u *mekamu* često korištena kao suptilan i indirektan način za kritiku postojećeg društvenog poretka i za izvlačenje neke zdrave moralne pouke. Od vremena *El-Hamdanija i El-Haririja mekama* je postala **najsavršeniji oblik književnog i dramskog** predstavljanja u arapskom jeziku, jeziku na kome nikada nije napisana prava drama.

Prije nego se razvio stil *mekame*, u arapskoj književnosti se pojavio najveći književni historičar *El-Isfahani* (897.-967.). Živio je u Halepu, gdje je napisao svoj, ***Kitâb El-Aghâni* (*Knjiga pjesama*) pravu riznicu poezije i književnosti i prijeko potreban izvor za proučavanje muslimanske civilizacije.** *Ibn Haldun* u ***Mukaddimi*** s pravom naziva to djelo "arapskom knjigom i neophodnim pomoćnim sredstvom studenata lijepe književnosti".

Hiljadu i jedna noć - U ovom razdoblju Bagdad postaje najveći i najznačajniji grad na svijetu. U njemu prije 10. stoljeća nastaje najveće, najznačajnije i najmonumentalnije djelo narodnog muslimanskog duha, neusporedivo sa bilo kojim drugim djelom takve vrste. To djelo je sublimacija i sinteza mnogobrojnih **indijskih, grčkih, hebrejskih, egipatskih i sličnih izvora**. U toku stoljeća uzimane su orijentalne narodne pripovijetke svih vrsta. Dvor Haruna Er-Rešida snabdio ih je velikim brojem humorističkih anegdota i ljubavnih romansi. Tek za vrijeme vladavine Memluka ***Noći*** su dobile svoj konačni oblik. Pošto ih je najprije na francuski preveo *Galan*, ***Noći*** su prokrčile sebi put u sve glavne evropske i azijske jezike i smatraju se najpopularnijim djelom arapske književnosti na Zapadu.

POEZIJA

Predislamska poezija iz doba džahilijjeta dala je obrasce pjesnicima emevijske dinastije, čija su imitiranja starih oda pjesnici abbasijskog mecenstva, pokazala najkonzervativnijom od svih arapskih umjetnosti. Kroz vijekove ona nije prestajala da odiše duhom pustinje. Čak su i novi pjesnici svoje pjesme započinjali pustinjskim logorovanjem svojih voljenih, čije oči oni još uvijek usoporeduju sa očima divljih krava.

Osim u poeziji, možda je pravo, naročito u bračnim propisima, jedino područje u kome su rani elementi uspjeli da se neprekidno održe. Strani kulturno-civilizacijski utje-

caji, uglavnom su dolazili iz **Perzije, Indije, i Bizantije.** Najraniji predstavnik novog stila u poeziji bio je slijepi Perzijanac *Ibn Burd*, koji je u vrijeme vladavine halife *El-Mehdija* 783. godine pogubljen zbog zindikizma i zaratustrijevskih ili manihejskih tajnih učenja.

Drugi predstavnik nove škole bio je upola Perzijanac, ***Ebu Nuvas*** (810.) prisni prijatelj Haruna i El-Emina i pjesnik u čijim su pjesmama ljubav i vino našli najbolji izraz. Ime Ebu Nuvasa živi do današnjeg dana u arapskom svijetu kao sinonim za *lakrdijaša (klovna).* On je stvarno imao malo takmaca u ljubavnim osjećajima, erotskom izrazu i u elegantnoj dikciji. On je u muslimanskom svijetu lirik i pjesnik vinskih pjesama par excellance. Gazele Ebu Nuvasa, to jest kratke ljubavne pjesme koje sadrže od pet do petnaest stihova, oponašaju obrasce perzijskih pjesnika, koji su ovu vrstu gajili mnogo prije Arapa.

Suvremenik Ebu Nuvasa, asketa *Ebu El-Ataijjeh* (748.-828.) po zanimanju grnčar, dao je oduška pesimističkim meditacijama o smrti, koje je gajio obični čovjek religioznog duha. Duša ovog potomka beduinskog plemena bunila se protiv lahkomislenog života velikaša u Bagdadu, gdje je on živio. Mada mu je Harun doznačio godišnju platu od 50.000 dirhema, on je ipak obukao odijelo derviša i pjevao takve asketske i religiozne pjesme - *zuhdijjat* koje su mu osigurale naziv **oca islamske vjerske pjesme.**

Provincije, naročito Sirija, odnjegovale su za vrijeme abbasijske vladavine velik broj prvorazrednih pjesnika, među kojima su najslavniji bili *Ebu Temmam* (845.) i *Ebul-E'ala.* Otac Ebu Temmama je bio hrišćanin, a *Ebu Temmam* je, kao dvorski pjesnik u Bagdadu, prešao na islam pod imenom *Avs.* On se proslavio zbirkom pjesama ***Divan El-Hamasah*** - koja slavi junaštvo u borbi. Ovaj ***Divan*** krije bisere arapske poezije. Zbirka drugog pjesnika - ***El-Buhturija*** (820.-897.) - zaostaje za uzorom prethodnikom.

32.26. OBRAZOVANJE I ŠKOLSTVO

Odgoj djece i omladine počinjao je kod kuće od izgovora **Kelimetiš- šehadeta do klanjanja namaza u sedmoj godini. Osnovna škola, mekteb, bila je pripojena džamiji, ukoliko to nije bila sama džamija.** U centru nastavnog plana bilo je **učenje Kur'ana.** Uporedo sa učenjem **išlo je i pisanje**, a pismene vježbe su bile iz poezije, a ne iz Kur'ana, jer bi čin brisanja Allahovog imena mogao nauditi njegovu ugledu, kako je zabilježio *Ibn Džubejr* 1194. godine. Uporedo sa čitanjem i pisanjem, **učenici su učili arapsku gramatiku**, *Siru* (životopis Muhammeda a.s.), naročito **hadise u vezi s Muhammedom a.s., osnovne principe aritmetike** i **poezije.** U toku daljnjeg učenja naročita se važnost pridavala vježbanju memorije.

Učenici koji su se istakli u učenju bili su nagrađivani tako što bi u paradi prolazili na devama kroz gradske ulice, a stanovništvo bi ih obasipalo bademima. Ženska djeca su primana na sve vrste vjerskih pouka nižeg stepena koje su one mogle umno pratiti, ali su rijetke bile djevojke i žene koje su izučavale više stepene nauke. Djeca vezira, halifa, emira i imućnih ljudi imala su privatne učitelje *mu'eddibe*, često nemuslimane Grke i Perzijance, koji su ih podučavali lijepoj književnosti, gramatici, matematici i pjesništvu. Ideal tog aristokratskog odgoja oličavaju riječi Haruna Er-Rešida upućene učitelju nje-

govog sina El-Emina: *Nemoj biti strog do te mjere da ugušiš njegove sposobnosti ili dotle popustiv da se on sav preda lijenosti i privikne na nju. Ispravljaj ga što više možeš svojom blagošću i strpljivošću, ali pribjegni sili i stogosti ukoliko on ne odgovori.* Šiba se smatrala sastavnim dijelom učiteljeva i školskog pribora.

U djelu ***Risala Es-Sijjasah***, u poglavlju o roditeljskom postupanju sa djecom, Ibn Sina govori o traženju pomoći ruke kao spasonosnog sredstva u odgajanju djece. Učitelj se zvao **mu'allim**, odgajatelj **mu'eddib**, a sa višom naobrazbom **fakih**. Učitelji nisu uživali visok položaj u društvu. To potvrđuje izreka: **Ne traži nikakva savjeta od učitelja, čobana i onih koji mnogo sjede sa ženama.** U El-Me'munovo vrijeme jedan sudija odbio je da prizna svjedočenja učitelja kao zadovoljavajući dokaz na sudu.

Visoki **alimi** - učitelji davali su svršenicima škole **idžazetnamu** ukoliko su uspješno završili propisani plan. Učenici su po nauku islama dužni poštivati učitelje. Budi alim i učenjak, onaj koji traži i izučava nauku, voli *ulemu*, riječi su koje se pripisuju Muhammedu a. s. i hazreti Aliji. Najpoznatiju pedagošku raspravu napisao je *Ez-Zerdžuni*.

VIŠE OBRAZOVNE USTANOVE

Prva visoka školska ustanova za vrijeme Abbasijja je ***Bejtul-Hikmet - Kuća mudrosti*, koju je u Bagdadu osnovao El-Me'mun 830. godine.** Ova ustanova je bila **prevodilački biro grčkih i perzijskih djela, akademija i javna biblioteka. Uz nju se nalazila i opservatorija.** Opservatorije podignute u to vrijeme služile su i za izučavanje astronomije, **kao što su podignute bolnice služile za izučavanje medicine.**

Međutim, prva prava istinska akademija, koja je opskrbljivala studente životnim namirnicama i postala obrazac kasnijim institucijama, višeg školstva u islamu bila je ***Nizamijja* u 11. stoljeću.** *Nizamijja* je služila kao viša medresa za izučavanje šafijskog učenja i ortodoksnog ešarijskog sistema. U njoj su *kira'et*, *Kur'an* i staro pjesništvo kao okosnica humanističkih studija *ilmul-edeba*, što će klasici postati u Evropi kasnije, u srednjem vijeku. *Nizamijja* je bila islamska škola koju je država priznavala. *Muderris* nije mogao vršiti dužnost dok ga halifa ne potvrdi.

Muderris, koji je u početku bio jedan, imao je za pomoćnika **mu'ide -asistente**, čija je dužnost bila da poslije časa ponovo pročitaju predavanje i da ga objasne manje obdarenim učenicima. Predavač je stajao na uzvišenom mjestu, dok su studenti sjedili na stolicama i sve do akšama ga obasipali pismenim i usmenim pitanjima. U *Nizamijji* je četiri godine predavao El-Gazali. Gazali tvrdi da je **prenošenje znanja cilj odgoja i ističe potrebu podsticanja moralne svijesti učenika.** Tako on problem odgoja preko prenošenja znanja dovodi u organski odnos sa dubokim etičkim sistemom.

Drugi veliki *alim* koji je predavao u *Nizamijji* je **Behauddin**, *Salahuddinov* biograf. *Nizamijja* je nadživjela katastrofu Hulaguovog rušenja Bagdada 1258. godine, kao i kasnije mongolsko-tatarske najezde, dok je nije na kraju, otprilike dvije godine pošto je *Timur Lenk* (Tamerlan) osvojio Bagdad 1393. godine, potpuno nestala. Pored *Nizamijje* u Bagdadu, *Nizamul-Mulku* se pripisuju nizamijje u **Horosanu, Iraku i Siriji.**

Osnivanje i podizanje *medresa* u islamu se uvijek smatra dobrim djelim i pobožnim činom. To je objašnjenje za trideset medresa u Bagdadu, dvadeset u Damasku, Mevsilu šest, i Himsu jednu, kako bilježi putopisac *Ibn Džubejr.* Nesporna je istina da Dževher utemeljitelj *Ezhara, Slahudin Ejjubi* i *Nizamul-Mulk* spadaju u velike *vakife* i *hajir sahibijje* u povijesti islama. Predaja i *tradicija* ili *hadis* je činila osnov nastavnog plana. Potreba učenja napamet je naročito isticana. Za Gazalija - *hudždžetul-islama* - **ističu da je znao 300.000 hadisa, a za Ahmeda Ibn Hanbela kažu da ih je znao čak milion.**

El-Mustansirijja, treća visoka škola iz doba *Abbasija,* dobiva naziv po pretposljednjem abbasijskom halifi u Bagdadu *El-Mustansiru* koji ju je **sagradio 1234. godine** kao visoku **vjersku školu za sva četiri mezheba.** Zgrada je imala na ulazu sahat. Bila je opremljena kupatilima i kuhinjama i imala je bolnicu i biblioteku. *Ibn Batuta* 1327. godine bilježi detaljan opis zgrade. *Mustansirijja* i *Kasrul-Abbasi - Abbasijski dvorac,* su jedini preživjeli objekti iz abbasijskih vremena.

OBRAZOVANJE ODRASLIH

Odgoj i obrazovanje odraslih nigdje nije bio masovan i sistematski, ali su zato **džamije u svim muslimanskim gradovima služile kao važni obrazovno-odgojni centri.** Diljem islamske države, skoro u svakom gradu, u džamiji su se u *halki* - kružoku - tumačili **hadis, tefsir, fikh, književnost, gramatika i drugi predmeti.** To je sve činjeno sistemom halki ili medžlisa.

Drugi tip druženja, ne u džamijama već u kućama aristokracije i kulturnih društava, bili su **medžlisil-edebi,** književni saloni. Jednom halkom u Fustatu u Amrovoj džamiji predsjedavao je do smrti **Imam Šafija.**

32.27. BIBLIOTEKE - KUTUBHANE

U doba Abbasijja čak su i džamije služile kao domište knjiga. Zahvaljujući hedijama i uvakufljenjima, džamijske biblioteke su obogaćene vjerskom literaturom. Druge biblioteke, osim džamijskih, koje su osnivali dostojanstvenici ili bogataši kao polujavne ustanove, sadržavale su kolekcije iz područja logike, filozofije, astronomije i drugih nauka. *Taleba* i *ulema* nisu imali nikakvih poteškoća u pogledu pristupa bibliotekama, čak ni privatnim.

Mevsil je u 10. stoljeću imao biblioteku, gdje je studentima na rasopolaganju stajao besplatno čak i papir. **Biblioteka Adudu-Ddevleta u Širazu**, sagrađena također u 10. stoljeću, imala je knjige svrstane u policama i zavedene u katalozima, a njom je rukovodilo stručno osoblje. U **istom stoljeću je Basra imala biblioteku**, čiji je osnivač davao stipendije naučnim radnicima koji su u njoj radili, kao što su **studenti Nizamijje i Mustansirijje** imali besplatnu opskrbu ili stipendije.

U **Rejju** je u isto vrijeme bila biblioteka u kojoj se nalazilo toliko rukopisa da se moglo natovariti preko četiri stotine deva. Oni su bili zavedeni u katalog koji je imao devet svezaka. Jakut je utrošio tri godine u skupljanju materijala za svoj geografski riječnik u bibliiotekama Merva i Havarizma odakle je pobjegao od Džingis-Hana.

KNJIŽARE

Kao trgovinske i **javno-obrazovne ustanove**, knjižare se pojavljuju već u prvo vrijeme abbasijskog hilafeta. El-Jakubi tvrdi da je Bagdad u desetom stoljeću imao **preko sto knjižnica, sve u jednoj ulici. Mnoge knjižnice bile su i u Kairu i u Damasku**. Bili su to centri za vještake i bibliofile. Sami knjižari često su bili kaligrafi, prepisivači i ljudi od pera, koji su svoje knjižare koristili ne samo kao spremišta knjiga i radnje, nego kao i centre za književne diskusije. Oni su zauzimali vidno mjesto u društvu.

PAPIR

Obični pisaći materijal bio je pergament ili papirus sve do trećeg hidžretskog stoljeća. U trećem hidžretskom stoljeću izvjesne količine papira bile su uvezane u Irak, ali je ubrzo industrija papira davala domaći proizvod. Prvo su kineski zarobljenici 751. godine u Semerkand donijeli vještinu proizvođenja papira od lana, lanenih i konopljinih krpa. Iz Semerkanda proizvodnja papira brzo je ušla u Irak. Na zahtjev **emira Horosana Fadla Ibn Jahjaa (Bermekija) prva fabrika papira u Bagdadu je osnovana 794. godine.** Njegov brat Džafer, Harunov vezir, umjesto pergamenta počeo je u državnim uredima upotrebljavati papir. U 11. stoljeću mnogo kvalitetniji papir proizvodio se u **Siriji (Tripolisu)** nego u Semerkandu. Do kraja 10. stoljeća papir je u muslimanskom svijetu istisnuo papirus i pergament.

32.28. OPĆI KULTURNI NIVO U DOBA ABBASIJJA

S obzirom na toliki broj **džamija, mekteba, škola, halki, medžlisa, bolnica, opservatorija i biblioteka** može se reći da je abbasijsko društvo u cjelini postiglo jedan zavidan nivo kulturno-civilizacijskog razvoja. Knjiga se visoko cijenila i nije se prodavala iz kućne biblioteke, pa čak i u najvećoj nevolji. Opći pokazatelj znanja i kulture tadašnjeg čovjeka pokazuje slučaj robinje i njezinih odgovora mudracu u *Hiljadu i jednoj noći.*

Prema *Tevaddudi* umne sposobnosti su dvovrsne. Jedne su urođene, druge stečene. Njihovo mjesto je srce, gdje ih Bog pohranjuje i odakle se one penju u mozak. Čovjek ima 360 vena, 240 kostiju i pet čula, sastavljen od četiri elementa - vode, zemlje, vatre i zraka. Stomak leži ispred srca, kojemu su pluća ventilatori. Jetra je sjedište samilosti, slezena smijeha, a dva bubrega prepredenosti. Glava ima pet svojstava - **osjećaj, imaginaciju, volju, fantaziju i pamćenje.** Stomak je prebivalište svih bolesti, a hrana je izvor zdravlja. Ima sedam planeta - **Sunce, Mjesec, Venera, Merkur, Mars, Jupiter i Saturn**. Ovo su isti planeti *Ptolomejeva* sistema, a posljednjih pet su bili poznati Asircima i Babiloncima.

RAZVOJ LIJEPIH UMJETNOSTI

U umjetnosti, kao i u poeziji, islamski Arapin - Semit je ispoljio veliko razumijevanje za pojedinačno i subjektivno, pkazao je istančan smisao za detalj, ali nije pokazao osobiti dar za usklađivanje i sintezu raznih dijelova u veliku jedinstvenu cjelinu. Međutim, u arhitekturi, a naročito u slikarstvu, on nije u tom ranom periodu dostigao neki viši stu-

panja napretka, ali nije kasnije ostao na istom mjestu kao što je učinio u naukama poslije 10. stoljeća.

ARHITEKTURA

Od arhitektonskih sakralno-civilizacijskih objekata koji su nekad ukrašavali Bagdad, osim *Kasrul-Abbasi* i *Mustansirijja*, nije ostalo ni traga, dok su najveličanstvenije građevine Emevijja *Mesdžidu Sahra* i *Emevijska džamija* u Jerusalimu i Damasku preživjele sva rušenja i kataklizme. Tako od halifske palače, nazvane *Babuz-Zeheb - Zlatna kapija, Zelena kupola - Rubbetus-sahra* - druga Ka'ba, *Palača vječnosti - Kasrul-Hulda*, osnivača Bagdada Džafera El-Mensura, Rusafe palače sagrađene za prijestolonasljednika El-Mehdija, Palače Bermekijja u Šemsijji - istočnoj četvrti Bagdada, od Palače Plejada, od palače kruna, od palače jedinstvenog zdanja **Daruš-šedžereta - Sala stabla**, prozvana zbog zlatnog i srebrenog stabla koje je stajalo u jezeru, od buvejhiske palate *El-Mu'izijje* i mnogih drugih objekata nije ostalo nikakvih tragova koji bi ukazivali na neki uvid u njihov nekadašnji sjaj i raskoš.

Prvo su u toku građanskog rata između El-Emina i El-Me'muna vršena surova istrjebljavanja. U kasnijim pobunama su nastavljena, dok je veliko pustošenje grada, izvršio 1258. godine Hulagu, a što je on izostavio dovršio je Timur Lenk 1393. godine. Kada se ovome nadodaju prirodne kataklizme, kao požari, zemljotresi i poplave, slika razaranja i uništavanja kulturno-civilizacijskih ostvarenja u doba Abbasija se kompletira .

Treću prijestolnicu Abbasija - Samarru podigao je *El-Mu'tesim* sredinom 9. stoljeća. Njegov sin *El-Mutevekkil* (847.-861.) podigao je u prijestolnici Samarri najznačajniji objekat, *Veliku džamiju* pravokutnog oblika sa mnogo lukova, što ukazuje na indijski uticaj u arhitekturi. Ni u ovoj džamiji, kao ni u *Ebu Dilafu*, blizu Samarre iz istog perioda, nisu pronađeni nikakvi tragovi mihraba. "Izgleda da je mihrab sirijski pronalazak, jer je, po svoj prilici, građen prema apsidi hrišćanske crkve", tvrdi *Ernest Ričmond*, što vjerovatno nije tačno. Izvana, prema zidu Velike džamije u Samarri, dizala se munara analogna staroj *Babilonskoj*, stepeničastoj, *kuli* - hramu - *ziguratu*. Ovu kulu uzeo je *Ibn Tulun* za obrazac munara svoje džamije, u kojoj se po treći put u Egiptu pojavljuje oštri luk, prema prepravljenoj džamiji *Amra Ibn Asa* 827. i *Nilskom vodomjeru* iz 861. godine.

Preostali ostaci građevina iz perioda Abbasijja, koji se nalaze u Raki i u Samarri, potiču iz 8. stoljeća. Oni odaju karakteristične crte azijske kulture, ponajprije perzijske, koja je u suprotnosti sa građevinama iz perioda Emevijja, koje pokazuju jasne tragove bizantijsko-sirijske umjetnosti. U toku sasanidske dinastije, od 226. do 641. godine, razvio se izrazit tip perzijske arhitekture s ovalnim i eliptičnim kupolama, polukružnim svodovima, spiralnim tornjevima, zupčastim grudobranima, uglačanim ciglama i krovovima pokrivenim metalom. Taj tip sasanidske arhitekture i umjetnosti postaje jedan od najmoćnijih faktora u oblikovanju abbasijske umjetnosti.

SLIKARSTVO

Većina islamske uleme smatra da je predstavljanje ljudi i životinja posebno pravo Božije, koje je zabranjeno ljudima. Ovaj neprijateljski stav prema figuralnoj umjetnosti je

posljedica beskompromisnog monoteizma Kur'ana i hadisa. Po jednom hadisu slikari i vajari, dakle, *musawwiruni* (portretisti), bit će na Sudnjem danu strogo kažnjeni. Zbog toga se nigdje u džamijama ne nalaze slike ljudskih bića, mada se u iznimnim slučajevima nalaze na palačama i u knjigama. Skoro svi dekorativni motivi u islamskoj umjetnosti crpljeni su iz biljnog carstva ili iz obličja geometrijskih figura. Ovaj stil, jedinstven po dekoraciji, u Evropi je poznat pod nazivom *arabeska*. Ornamentiku sačinjavaju draperija, lišće koje raste iz vaza, vinova loza, palme sa grozdovima, lovor i pustinjske ptice. Natpisi su većinom na arapskom jeziku. Pošto Arapi nisu imali razvijenog osjećaja ni za plastiku ni za slikarstvo ni prije islama, to je i slikarska umjetnost od samog početka bila eklektička po motivima i načinu izvođenja, i u većini slučajeva, izuzev u poeziji, ona je produkt umjetničkog genija pokorenih naroda, ali se nepobitno razvijala pod okriljem islama i izričito je prilagođena uzusima islama. Neke simboličke slike predstavljale su pobjedu, filozofiju, historiju i poeziju. Kao što zabrana alkohola nikada u svijetu islama nije nametnula prohibiciju, tako ni zabrana figurativnog slikarstva nije zaustavila razvoj umjetnosti u skladu s načelima islama. Čak su dvorovi halifa znali biti ukrašeni statuama konjanika, naročito kod Abbasijja.

Zidovi palata u Sammari bili su ukrašeni scenama iz lova; El-Mutevekkil za izradu zidnih dekoracija upošljava bizantijske slikare. **Slikarstvo u islamu nikada nije, kao u kršćanstvu i budizmu, postalo sluga vjere.** Muslimansko vjersko slikarstvo ne pojavljuje se do 14. stoljeća. U ilustraciji minijatura pokatkad se ogleda manihejski uticaj. Najstariji ilustrirani sačuvani arapski rukopis je *Es-Sufijeva Astronomija* iz 1005. godine. To su rukopisi **Kelile i Dimne** i *Haririjev Makamat El-Agani*. Minijaturisti su bili pod uticajem jakobitskih i nestorijanskih slikara. Perzija, sa svojim starim indoiranskim instinktima i tradicijama, naročito je bila plodna u proizvodnji ovakvih samostalnih slikara.

PRIMIJENJENE UMJETNOSTI

Još od pradavnih vremena Perzijanci su se pokazali i potvrdili majstorima dekorativnih šara i boja. Zahvaljujući njihovim iskustvima, znanjima i nastojanjima, islamske primijenjene umjetnosti dostigle su visok stupanj savršenosti. Tkanje perzijskih ćilima bilo je popularno još u doba egipatskih faraona. Scene iz lova bile su omiljene šare na sedžadama. U bojadisanju upotrebljavala se stipsa da bi stvrdla mnoge boje. Ukrašene svilene tkanine, proizvodi muslimanskih ručnih razboja u Egiptu, Siriji i Španiji, bile su visoko cijenjene u Evropi, pa su ih zapadnjaci i krstaši, iznad svih tkanina, birali za umotavanje svetačkih relikvija.

U keramici, drugoj primijenjenoj umjetnosti, koja je bila stara koliko i Egipat, reprodukcije ljudskih i životinjskih oblika i raznih vrsta biljaka, kao i geometrijske i spigrafske figure, dostigle su ljepotu dekorativnog stila, koja nije prevaziđena ni u jednoj drugoj umjetničkoj muslimanskoj grani. Tako su grnčari i majstori metalske obrade izrađivali predmete izvanredne ljepote kojima nije bilo premca u srednjem vijeku. Kašanska cigla, ukrašena konvencionalnim cvijećem, koju su iz Damaska uvozili u Perziju, bila je poseb-

no u modi zajedno sa mozaičkim radovima u izvanjskoj i unutarnjoj dekoraciji zgrada. Bolje nego išta drugo, harfovi su bili podesni za dekorativne svrhe i oni su postali snažan motiv u islamskoj umjetnosti slikarstva i muzike. Oni su, štaviše, postali islamski simboli, naročito u Antiohiji, Halepu, Damasku i Tiru. Proces amajliranja i pozlate bio je usavršen. Među pohranjenim blagom Luvra, Britanskoga muzeja i Arapskog muzeja u Kairu nalaze se lijepi primjerci tanjura, šolja, vaza, vrčeva i svjetiljki za kućnu i džamijsku upotrebu iz Samare i Fustata, prikazani u bogatoj raskoši i sjaju.

KALIGRAFIJA

Veliki ugled kaligrafske umjetnosti počiva na njezinoj zadaći ovjekovječavanja i potvrđivanja ljepote riječi Božije. Ona se prvi put pojavila u 2. ili 3. hidžretskom stoljeću i ubrzo je postala najcjenjenija umjetnost. Potpuno je bila islamska i njezin uticaj na slikarstvo bio je vrlo primjetan. Tim putem je musliman - umjetnik tražio oduška svojoj estetskoj prirodi, koja se nije mogla iskazati putem predstavljanja živih bića. Kaligraf je imao mnogo ugledniji položaj od slikara. U osnivače kaligrafije spadaju *Er-Rejhani* (834.) i *Ibn Mukleh* (886.-940.), abbasijski vezir kome je halifa odsjekao ruku. On je čak mogao pisati lijepo i lijevom rukom. *Ibn Bevvab* (1022. ili 1032.), sin vratara bagdadske halifske dvorane, a posljednji kaligraf iz ovoga perioda je *Jakut El-Muste'simi*, dvorski kaligraf. Kaligrafske produkcije nadvisuju ljepotom i elegancijom sva umjetnička djela ove vrste koju su stari narodi ikada proizveli. Ne samo kaligrafija, nego i druge srodne umjetnosti, upotreba boja, ilustracije i knjigovezačka vještina duguju svoj postanak i cvjetanje poštivanju Kur'ana. Pri kraju vladavine Abbasijja započela je umjetnost ukrašavanja knjiga i ilustriranja Kur'ana, koja je dostigla najveći stupanj razvoja u periodu Seldžuka i Memluka. Muslimanski pozlatar, koji se pojavio ubrzo poslije kaligrafa, po važnosti je bio odmah iza njega. Ova se umjetnost, poslije Kur'ana, proširila i na profane rukopise.

MUZIKA

Negativan stav fakiha prema muzici ostao je bez efekta kod halifa u Bagdadu, kao i ranije u Damasku. Abbasijja **El-Mehdi** pozvao je pod svoje okrilje *Sijata* iz Mekke (739.-786.), "čije je pjevanje više zagrijavalo prozeble nego toplo kupatilo", i njegova učenika *Ibrahima El-Mevsilija*, koji je poslije svoga učitelja postao učitelj - prvak klasične muzike.

Kao potomak jedne plemićke perzijske porodice, Ibrahim je prvi davao takt dirigentskom palicom. Kasnije ga je Harun Er-Rešid uzeo sebi u službu i doznačio mu mjesečnu platu. Kao što je Ibrahim bio najveći i najsvestraniji muzičar Kurejšija, *Ibn Džamij* **je imao najslađi glas.** Harunov dvor je plaćao muzičare. To je opisano u djelima *Agani* i *Hiljadu noći i jedna noć*. Znalo je po dvije hiljade pjevača i muzičara, o halifinom trošku, svirati, pjevati i plesati cijele noći. *El-Ma'mun* i *El-Mutevekkil* imali su za muzičara *Ishaka Ibn Ibrahima El-Mevsilija* (767.-850.), prvaka muzičara svoga doba. Poslije oca, Ishak je predstavnik duha klasične arapske muzike. Kao svestrana ličnost, bio je "najveći muzičar koga je islam dao". Isto kao i otac mu *Zirajb*, i on je tvrdio da mu *džinn* došapta-

va melodije. **Djevojke su obično pjevale iza zastora.** To su bili ljudi pjevači, kompozitori, pjesnici, naučnici i dobro upućeni u savremene grane. Od svih instrumenata najviše su voljeli lutnju - violu.

Najveći historičar muzike je *El-Isfahani El-Vasik* (842.-847.), koji je i sam svirao na lutnji i komponirao melodije, bio je prvi halifa muzičar. Međutim, jedini pravi muzičar bio je halifa *El-Mu'temid* (870.-892.)

MUZIČKI TEORETIČARI

Malo je djela u početku Abbasijja naučno obrađivalo teoriju muzike. Dva takva Aristotelova djela ***Kitabu-Nefs*** (*De Anima*) i ***Kitab El-Mesa'il*** (*Problemata*) preveo je na arapski, čuveni nestorijanski liječnik *Hunejn Ibn Ishak* (809.-873.). *Ihvanus-safa* (*Iskrena braća*) u 10. stoljeću, uvrstili su muziku u granu matematike i veličali Pitagoru kao osnivača te teorije. Iz grčkih djela muslimanski su muzičari sticali teorijska znanja iz muzike, ali je praktična strana imala čisto arapske obrasce. Nekako u ovo vrijeme posuđena je iz grčkog jezika riječ *musiki*, kasnije *musika*, i počela se primjenjivati na teorijske aspekte nauke. Riječi *kitar* - gitara i *urghun* (*orgulje*), kao nazivi instrumenata, i drugi tehnički termini grčkog porijekla, sada se pojavljuju u arapskom jeziku.

Dva poznata konstruktora orgulja živjela su u 12. stoljeću - *El-Hakem* iz Damaska i *Ebu Zekerijah Jahja El-Bejasi.* Vodeća ličnost muzičkih pisaca, poslije grčke škole, bio je filozof *El-Kindi* u drugoj polovini 9. stoljeća. Njegovih šest djela nose tragove grčkog uticaja. U jednom od njih se nalazi upotreba nota kod Arapa. *Er-Razi* (865.-925.) je napisao najmanje jedno djelo iz oblasti muzike. *El-Farabi* (950.), veliki svirač lutnje, bio je najveći pisac teorije muzike u srednjem vijeku. Napisao je tri djela o muzici, od kojih je *Kitab El-Musiki El-Kebir* uživao najveći ugled na Istoku. Jedno Farabijevo djelo o muzici prevedeno je na Zapadu. I djela *Ibn Sina'a* i *Ibn. Rušda* o muzici prevedena su na latinski kao muzički udžbenici.

23.29. VJERSKI I POLITIČKI PRAVCI U DOBA ABBASIJJA

Još u doba sukoba hazreti Alije i Musavije javljaju se ***haridžije***, vjersko-politički pokret. Oni su bili protiv svake vrste privilegije, nepravdi u državi i protv *h. Alije, Musavije* i *Amr Ibn Asa'a* koje su haridžije smatrale glavnim krivcima za nerede u državi. Nasuprot njima ***ši'ije***, drugi pokret iza haridžija, zagovarale su teoriju *imameta* po krvnosrodničkoj osnovi od h. Alije, preko njegovih sinova, unuka, praunuka i potomaka.

Između njih bili su ***murdžije*** koji zagovaraju srednji put između ove dvije nepomirljive krajnosti. U doba Abbasijja, u prvoj polovini 9. stoljeća, posebno za vrijeme El-Me'muna i Haruna *Er-Rešida* razvijaju se teorijsko-doktrinarni sporovi i sukobi, kakve islamsko društvo na razini *aka'ida* nije upamtilo i susrelo, ni prije ni poslije toga, u svojoj povijesti. Naime, ***mu'tezilijje*** - racionalistički pravac koji se u spoznaji **presudno oslanja na razum**, poveli su raspravu o stvorenosti Kur'ana. Tom učenju su se žestoko suprostavili zastupnici *ehlis-sunneta **vel-džema'ata*** predvođeni najvećim **autoritetom,** *Ahmedom Ibn*

Hanbelom. El-Me'mun je 827. godine objavio znamenitu proklamaciju o *Halkul-Kur'anu - O stvorenosti Kur'ana*, gdje je faktički i praktički stao na stranu ***mu'tezilijja***.

Uskoro su se ***O stvorenosti Kur'ana*** morali izjašnjavati svi, kadije, imami, âlimi, muderrisî. Svako ko je poricao stvorenost Kur'ana i *mihnahu* - jednoj vrsti inkvizicijskog suda, bio je proganjan, hapšen i otpuštan s posla. Čak je 833. godine Me'mun izdao dekret da niko ne može biti kadija ko nije potpisao suglasnost sa učenjem o stvorenosti Kur'ana. I dva El-Me'munova nasljednika naginjala su *mu'tezilijjama* (*El-Mu'tesam* i *El-Vasik*), ali se El-Mutevekkil okrenuo protiv mu'tezilija. Najveća i najpoznatija žrtva mu'tezilijske inkvizicije bio je *Ahmed Ibn Hanbel*.

EŠŽARIJJE POBIJAJU UČENJE MU'TEZILIJJA

Čovjek koji je **vjerskom i racionalnom argumentacijom** bio je **Ebul-Hasan Ali-El-Eššâri iz Bagdada** (935.), El-Eššari je započeo kao učenik mu'tezilijskog âlima *El-Džuhaija*, da bi kasnije promijenio svoj stav i okrenuo se protiv svojih ranijih učitelja i služio se istim njihovim oružjem logičke i filozofske argumentacije koju su oni uveli i dalje razvijali. Tako je on u polemikama s mu'tezilijama utemeljio **ilmul-kelam**. On je uveo čuveni princip ***bila kejf*** (*bez modaliteta uvjetovanosti*). Šta je značio El-Eššari za *ehlis-sunnet* protiv mu'tezilija svjedoče riječi jednog pobožnog muslimana: "Mu'tezilijje su bili podigli visoko glave, ali je njihovoj dominaciji došao kraj kada je Bog poslao El-Eššarija."

EBU HAMID EL-GAZALI (1058.-1111.)

Jedan od najvećih, najplemenitijih i najoriginalnijih islamskih mislilaca, polazi stopama El-Ešanija i utvrđuje konačan oblik ešarijskog učenja. Vrši presudno pomirenje između *sufizma* i *fikha*. Rođen je i umro u Tusu u Horosanu. Od 1091.-1095. godine predaje na *Nizamijji*. Život započinje kao **ortodoks, nastavlja kao skeptik a završava kao sufija**. Najpoznatija djela *Ihjaul-Ulumud-Din, Tehafutul-Felasifeh, El-Iktisâd fîl I'tikâd, Munkiz Mined-Dalal, Ejjuhel-Veled* u kojima je ortodoksna teorija došla do svog vrhunca. On je upotrijebio grčku dijalektiku da bi osnovao jedan pragmatičan sistem i učinio filozofiju prijatnim zanimanjem ortodoksne škole teologa. Njegova djela prevedena su na latinski jezik i uticala su na *Tomu Akvinskog* i *Paskala*. Skolastički kostur, koji su izradili *El-Ešari* i *Gazali* muslimani su zadržali do današnjeg dana. Međutim, kršćanstvo je uspjelo da prekine sa skolastikom, naročito u vrijeme protestantskog odmetništva. Od tog vremena Zapad i Istok su se razišli. Prvi je kročio naprijed, dok je posljednji ostao na istom mjestu.

SUFIZAM

To je oblik *tesawwufa* u islamu. On je više **način mišljenja i osjećanja na islamskom području** nego skup doktrina. *Sufizam* je i jedna vrsta reakcije na **intelektualizam i formalizam** prema Kur'anu i islamu. Psihološki, njegovu osnovu treba tražiti u ljudskim težnjama i željama za **ličnom i direktnom spoznajom** i doživljajem vjerske istine. Sufizam pokušava svoje utemeljenje i legitimitet zasnovati na Kur'anu (4:96, 9:113, 33:47) i Hadisu,

kroz *Poslanikov* odnos prema *Bogu*. Naime, *Vjerovjesnik* je imao direktnu svijest božanskog prisustva. Zato *sufijje* sebe smatraju autentičnim tumačima ezoteričkog učenja. Sufije su u početku provodili asketski, uglavnom kontemplativan život. U toku drugog hidžretskog stoljeća oni su se razvili u jedan sinkretički pokret sa elementima hrišćanstva, neoplatonizma, gnosticizma i budizma. Prošao je kroz mistične teozofijske i panteističke etape. Njegove pristalice oblačile su vunenu odjeću (*sûf*). Sufijski redovi (*tarikati*) prvi put su se razvili u 13. stoljeću sa *šejhom* (vođom) i *muridima* (sljedbenicima).

ASKETIZAM

Naziv *sufija* pojavljuje se prvi put u arapskoj literaturi sredinom 9. stoljeća. Prvi čovjek kome je dat naziv *sufija* bio je čuveni okulist *Džabbir Ibn Hajjan* (776.). Njegov suvremenik *Ibrahim Ibn Edhem* iz Belha (777.) može se uzeti kao tip ranog kvijetističkog asketizma ili *zuhda*. On kao princ napušta raskošni kraljevski život uživanja i postaje pravi *zahid* i *sufija*.

MISTICIZAM

Pod uticajem hrišćanskih i helenističkih ideja muslimanski asketizam u 2. hidžretskom stoljeću postaje mistički i njegove pristalice su ga počele smatrati emocionalnim sredstvom za očišćenje duše, tako da ona može spoznati i ljubiti Boga, čak se s Njim i ujediniti, umjesto sredstvom kojim se zadobija Allahova nagrada na Ahiretu. Sufijska spoznaja Boga, *ma'arifet*, prema njima, je oblik vjerske spoznaje koji se postiže unutarnjim svjetlom duše svakog pojedinca, suprotno spoznaji Boga ili putem razuma i pasivnim pristankom priznate tradicije. Po mističkom učenju, jedino postoji Bog. On je vječna ljepota. Ljubav je put koji vodi do Njega. Na taj način ljubav postaje bitni osnov misticizma. Začetnik učenja sufijske spoznaje je *Sulejman Ed-Darâni* (850. godine).

TEOZOFIJA

Od spekulativnog misticizma sufizam se transformirao u teozofiju, a **teozofija** kao mudrost i znanje o Bogu **je vjerovanje da se neposrednim pronicanjem u svijet duha, u nadosjetilno, mogu otkriti i shvatiti Božije tajne, neovisno od Objave**. Bitan cilj teozofa i mistike je da čovjek **putem oduhovljenja osvijetli sebi put u više duhovne svjetove**. Za ovaj prijelaz koji se zbio u periodu prevođenja sa grčkog, presudan je bio helenistički uticaj. Začetnik sufijske teozofije je *El-Misri* koji je umro u Džizi 860. godine. Njegove pristalice ga ubrajaju u prve *kutbe - stubove svemira*. El-Misri smatra da se prava spoznaja Boga postiže samo ekstazom - *džezbom*.

PANTEIZAM

Put od **teozofije do panteizma** nije bio dalek i težak. Učinjen je najviše pod indijsko-iranskim utjecajem. Panteizam u svome učenju **sve je Bog** - uspostavlja identitet Boga i svijeta (*Deus sive natura - Priroda je Bog* ili *Bog je priroda*), što je osnovna ideja *Spinozine* filozofije.

Djelo *Agani* je sačuvalo opis budističkog pogleda na život, a monasi-heretici (*zindici*) koje opisuje *El-Džahiz*, bili su ili indijski sveci, budistički monasi ili njihovi imitatori. Možda je Perzijanac *Bajezid El-Bistami* (875.) čiji je djed bio Magijac uveo doktrinu *fenâ'* - samoporicanja i samouništavanja, koja je vjerovatno odbljesak budističke *nirvane*.

Drugi Perzijanac, *El-Halladž* (992.), pogubljen je zbog rečenice "*Enel-hakk*" - Ja sam istina. Suštinu njegovog učenja ilustriraju njegovi stihovi: "Ja sam onaj koga ja volim, a onaj koga ja volim jest ja. Mi smo dvije duše koje stanuju u istom tijelu. Kada vidiš mene, ti vidiš njega (*tešbih*), a kada vidiš njega, vidiš nas obojicu." Suprotno ortodoksnim sufijama *Gazaliju* i *Džunejdu*, *Ibn Arabi* je nastojao da sufizam učini znanošću. Njemu treba pripisati rasprostranjene ideje da je sve Bog.

MISTIČKA POEZIJA I FILOZOFIJA

Na polju mističke poezije Arapi su dali samo jedno ime - Egipćanina *El-Farida* (1181.-1235.) koji je napisao *Divan*, izvanrednu himnu i odu Božije ljubavi. S druge strane, skoro svi perzijski prvorazredni pjesnici: *Sa'adi*, *Hafiz*, *Er-Rumi*, bili su mistici. Ipak, u oblasti filozofskog sufizma arapska kultura može prisvajati dva najveća uma koja su muslimani dali, a to su *El-Farabi* i *El-Gazali*.

DERVIŠKI REDOVI - TARIKATI

U prvih pet stoljeća islama oblik vjerskog doživljaja koji se naziva *tesawwuf* (*sufizam*) bazirao se skoro u potpunosti na individualnoj osnovi. Mali kružoci učenika i sljedbenika okupljali su se oko neke ličnosti ili uspomene na nekog šejha. Takvi kružoci bili su lokalnog i nisu bili trajnog karaktera. Međutim, pred kraj 12. stoljeća počeli su se osnivati trajni, prostorom neomeđeni, *tarikat* - redovi.

Prvi tarikat - red, bio je *kaderijski* - nazvan po osnivaču *Abdul-Kadiru El-Gejlaniju* (1077.-1166.) koji je živio u Bagdadu. **Kaderijje** su tolerantni i veliki dobrotvori i njihov red je rasprostranjen diljem islamskog svijeta.

Drugi tarikat po vremenu nastanka je red *rifa'ijja*. Njihov osnivač je iračanin *Ahmed Er-Rifa'i* (1183.) čiji članovi mogu da izvode čudnovate majstorije i akrobacije, kao što su gutanje užarene žeravice, živih zmija i stakla, ili da probadaju iglama i noževima svoja tijela.

Sljedeći tarikat - red, po vremenu nastanka su ***mevlevijje***. Njihov osnivač je veliki perzijski pjesnik *Dželaluddin Er-Rumi* koji je umro u Konji (Ikoniji) 1273. godine. Za razliku od drugih redova, *Er-Rumi* i *mevlevijje* u toku zikra daju važno mjesto muzici, posebno sviranju naja. Mevlevijski šejh imao je čast da novog sultana opaše mačem.

U Turskoj, jedan od najpoznatijih tarikata - redova, **je** *bektašijski red*. Pripadnici ovog reda bili su *janičari*. Ovaj red staje na čvrste noge oko 1500 godine propagiranjem celibata, štuje h. Aliju i pokazuje tragove hrišćanskog utjecaja u svojoj doktrini. **Bektašijje** su više jedna sekta nego tarikatski red. Oni u svome učenju imaju tragove šamanizma a u vjerskoj praksi haram (zabranjenih stvari. Pored *mevlevijja*, *bektašijja* i *kaderijja* u Truskoj je raširen i peti red - *nakšibendijski*.

U Africi je najpoznatiji red *šazilijja*. Njihov osnivač je *Ali Eš-Šazli* (1258.). Ovaj tarikat je naročito proširen i jak u Maroku i Tunisu. Marokanci možda imaju više kultnih mjesta i predmeta nego drugi muslimani u svijetu.

Pored *šazilijja* u Africi su prisutne i *senusijje*. Osnivač reda *senusijja* je Alžirac šejh *Es-Senusi*, koji taj red osniva (1837.) kao odgovor i reakciju na francusku okupaciju i kolonizaciju Alžira. Tarikat *senusijja*, koji se osim u Alžiru proširio i u Libiji. To je dinamičan, politički angažiran red koji ima ambiciju sa političkim, vojnim i vjerskim ciljevima sa uspostavljanjem državnog uređenja. *senusijje* su odigrale veliku ulogu u borbi protiv italijanskog i francuskog kolonijalizma. Njihov šejh *Omer Muhtar* je svijetli primjer borca i organizatora za slobodu muslimana i nezavisnost islamskih država.

U Egiptu se razvio tarikat *ahmedijja* - prozvanih po osnivaču *Ahmedu El-Badavijju* (1276.), čiji je centar u Tanti. Egipatske ***ahmedijje*** ne treba nipošto miješati sa *ahmedijjama* ***Gulana Ahmeda*** i *kadijanijjama* na Indijskom potkontinentu i Evropi, posebno u Engleskoj.

Ahmedijje i ***kadijanijje*** se nazivaju po svome osnivaču *Gulam Ahmedu* koji je za sebe tvrdio da prima Božiju Objavu i da je Božiji Poslanik. *Ahmedijje* i *kadijanijje* su, preko svoga špijuna i saradnika *Gulama Ahmeda*, osnovali Englezi s ciljem da ruše učenje islama iznutra. Ahmedijje i kadijanijje imaju agresivnu propagandu, raspolažu velikim sredstvima, po pravilu, samo je njima dozvoljena gradnja džamija po Evropi i glavni im je cilj dezorijentacija muslimana i razbijanje njihovog jedinstva i zajedništva. Kao što su *senusijje* osnovani s namjerom da se u ime Boga bore protiv kolonijalizma, tako su i *ahmedijje* i *kadijanijje*, pod patronatom Engleza i u njihovoj direktnoj službi, protiv muslimana. Zbog njihovog učenja i sveukupne prakse *ahmedijje* i *kadijanijje* se smatraju *zindicima* - otpadnicima od islama.

ŠI'IJJE

Kao politički i vjerski pokret, ***ši'ijje*** dobivaju svoj konačni oblik u doba vladavine *Abbasijja*. Tada su oni razgranali svoje pristalice i odigrali veliku ulogu u povijesti. Iako su odigrali značajnu ulogu u dolasku Abbasija, ***ši'ijje*** se ništa nisu bolje osjećali u vrijeme vladavine *Abbasijja* nego u vrijeme vladavine *Emevijja*. Samo jedno kratko vrijeme njima je bio naklonjen *El-Me'mun*, koji je naredio da se nose odijela i ahmedije njihove zelene boje i koji je za svoga nasljednika bio odredio jednog od njihovih imama - *Aliju Er-Rida'a*. Ipak, kada je na vlast je došao *El-Mutevekkil* i od 850. godine nastavio praksu proganjanja *ši'ijja*.

Suština ši'ijskog vjerskog i političkog učenja svodi se na učenje da se poslanstvo svodi na: **risalet, nubuvvet i velijjet**. Sa smrću Muhammeda a.s. **risalet i nubuvvet** su prestali, ali se **velijjet** ne prekida već nastavlja kroz **imamet**. Imami se ne biraju nego se krvnosrodničkom linijom nasljeđuju. Prema učenju ši'ijja, *imam* ne nasljeđuje samo svjetovnu i vjersku vlast - hilafet - već i pravo da tumači zakon. U tom svojstvu tumačenja zakona *imam* je nepogrješiv, i bezgriješan. Izbor imama se ne vrši principom *šura* niti ***ši'ijje*** uvažavaju kao vjerske izvore **'idžmu i kijas**. Zato, suprotno *sunnijama*, i *ši'ijje* uče da se sigurnost znanja i saznanja u vjeri može dobiti samo iz poduka onoga imama koji stoji pod Božijom zaštitom.

Prvi imam je *h. Alija*. Drugi njegov sin, *Hasan*, a treći također Alijin sin *h. Husejn*. Posljednjih devet, od dvanaest imama - *isna ašereh*, bili su potomci Husejnovi. Od ove deveterice, za četvericu se govori da su redom bili otrovani *Džafer* (765.) u Medini, *Musa'* (799.) u Bagdadu, *Ali Er-Rida* (818.) u Tusu i *Muhammed El-Dževad* (835.) u Bagdadu. Drugi su pali boreći se protiv vlasti halifa. Budući da je mladi dvanaesti imam *Muhammed El-Mehdi* nestao 878. godine u jami *Velike džamije* u Samari ne ostavivši iza sebe potomka, on je postao skriveni - ***mustetir*** i očekivani - ***muntazar* - imam**. Kao takvog, njega smatraju imunim na smrt, i u jednom privremenom stanju skrivenosti (*gajba*). Upravo on će se, kao onaj koga Allah vodi - ***mehdi***, pojaviti da ponovo uspostavi pravi islam pred ***Kijametski dan***.

Mada skriven, ovaj dvanaesti imam uvijek je bio *gospodar vremena* (*Kajjim Ez-Zeman*). Dvanaest ši'ijskih imama su:

1) h. Alija (661.),
2) h. Hasan (669.),
3) h. Husejn (680.),
4) Zejn El-Abidin (712.),
5) Muhammed El-Bakir (731.),
6) Džafer Es-Sadik (765.),
7) Musa El-Kazim (799.),
8) Ali Er-Rida (818.),
9) Muhammed El-Dževad (835.),
10) Ali El-Hadi (868.),
11) Hasan El-Askari (874.) i
12) Muhammed El-Muntazar (El-Mehdi 878.)

Otkako je halifa El-Kadir 1029. godine iz Bagdadske džamije istjerao vođu *ši'ijja* i na njegovo mjesto postavio *sunnijju* i prije toga El-Mutevekkil razorio kabure *h. Alije* u Nedžefu i *h. Husejna* u Kerbeli, te nastavio progon ši'ijja, dolazi do toga da oni usvajaju princip *kamuflaže* ili *tekijje*, tj. oslobađanje od vjerskih obaveza pod pritiskom ili prijetnjom. Tako vjernik, kada god se nađe u situaciji da su njegovi protivnici nadmoćni, on formalno mora ispovijedati oblik vladajuće vjere radi zaštite sebe i svojih istovjernika. Legitimnost ovog etičkog principa već su ranije priznavali ***haridžije***, ali su ga ***ši'ijje*** učinile svojom fundamentalnom dogmom.

U Perziji su Safavidi 1502. godine postavili dvanaestog ši'ijju, koji je tvrdio da je potomak sedmog *imama Muse El-Kazima*. Od toga vremena šah se jednostavno smatra zamjenikom skrivenog imama na vlasti, a *mutehaddisi* (viši teolozi) njegovim predstavnicima i posrednicima sa ljudima i stvarima vjere. Što se tiče same vlasti, njezinog legitimiteta, legaliteta i regularnosti, *ši'ijje* odbacuju svaki demokratski princip izbora i princip *šure* i priznaju samo besprizivni krvno-srodnički nasljedni princip *imameta*.

Isključujući '**idžmu, kijas i šuru**, oni prihvataju autoritet i hijerarhiju imama koji je *ismet* (zaštićen od grijeha) u stvarima vjere i vjerozakona.

ISMA'ILIJJE

Prema jednoj predaji, *Vjerovjesnik* je rekao: "Israilićani su bili podijeljeni na sedamdeset ili sedamdeset i dvije sekte, a na isto toliko i hrišćani, moja, međutim, zajednica bit će podijeljena na sedamdeset i tri. Od ovih sekti mnoge su bile ogranci *ši'ijja*. *Isma'ilije* se, u pogledu imama, sa *ši'ijjama* slažu sve do šestog imama, *Džafera Es-Sadika*, ali na ovom mjestu se razilaze, imenujući za sedmog i posljednjeg imama (760. godine) Džaferova najstarijeg sina *Isma'ila* radije nego njegova brata Musu. *Isma'ilijje* svode broj vidljivih imama na sedam i zato su prozvani *sebijjeh*. Džafer je za svog nasljednika odredio Isma'ila, ali kada je doznao za njegovu neumjerenost, promijenio je svoju odluku u korist sina *Mûse El-Kazima*. *Isma'ilijje* tvrde da imam, kao nepogrješivo biće, ne može nauditi svom položaju takvom stvari kao što je opijanje vinom. Ostali su lojalni Isma'ilu, koji je umro pet godina prije svoga oca. Za ove pristalice *sedmerice*, kako su se također nazivali *isma'ilijje*, Isma'il je postao skriveni mehdi. U isma'ilskoj doktrini, kao i staroj Pitagorinoj, broj sedam je dobio karakter svetosti.

Pristalice *sedmerice* (septimani) sve historijske događaje dijele na periode prema ovome broju. U njihovoj gnostičkoj kozmogoniji, koja se djelomično bazira na neoplatonizmu, bilo je sedam stepeni emanacije (isijavanja):

1) Bog, 2) Sveopći um, 3) Sveopća duša, 4)Iskonska materija, 5) Prostor, 6) Vrijeme, 7) Svijet zemlje i čovjeka. Ovome je svijetu na poklon dato sedam vjerovjesnika zakonodavaca:

1. Adem,
2. Nuh,
3. Ibrahhim,
4. Mûsa',
5. Isa',
6. Muhammed,
7. Isma'il

Između svaka dva vjerovjesnika zakonodavca, oni su uvrstili sedmericu nijemih od kojih je prvi bio utemeljenje (asâs). Među nijeme spadaju: Isma'il, Harun, Peter i Alija.

BATINIJJE - OGRANAK ISMA'ILIJJA

Isma'ilijje su organizirali jedno od najpodlijih i najdjelotvornijih sredstava političko-religiozne propagande koju je ikada islamski svijet iskusio. Iz svojih skrivenih mjesta oni su slali misionare, koji su krstarili po čitavom islamskom svijetu propovijedajući nauku poznatu pod imenom *bâtin* (unutrašnji, ezoterički). Prema njihovim neorganiziranim filozofskim školama, Kur'an treba tumačiti alegorično. Do vjerske se istine može doći otkrivanjem unutrašnjeg značenja, čiji je vanjski oblik (*zahir*) samo koprena namijenjena da čuva tu istinu od očiju neupućenih.

Mirno i oprezno, novi član je pod zakletvom upoznavan sa tajnama ezoteričkih nauka, uključujući i tako zamršene i nerazumljive kao što je stvaranje svemira emanacijom iz božanske esencije, seljenje duša emanacija božanstva u Ismailu i očekivanje njegova brzog povratka kao mehdije. Za pristupanje u sektu bilo je potrebno, kako se govorilo, sedam do devet etapa, koje podsjećaju na današnje slobodno zidarstvo.

KERAMIJJE

Batinijja Abdullah, prije svoje smrti (oko 874. godine) našao je najrevnosnijeg učenika i prozelitu u *Hamdanu Keramu*, jednom iračkom seljaku koji je u zvijezdama pročitao da će Iranci povratiti arapsko carstvo. Hamdan postaje osnivač sekte *keramijja*, koja po njemu dobiva ime. Oko 890. godine on u blizini Kufe izgrađuje sebi službenu rezidenciju *Dar El-Hidžrah - Utočište emigranata*, koja je postala centar novog pokreta. Zahvaljujući aktivnoj propagandi među domaćim svijetom, nabatejskim seljacima, zanatlijama i Arapima, broj pristalica se stalno povećavao. Ustvari, *keramijje* su bili tajno društvo koje se zasnivalo na komunističkom sistemu. Za prijem u njega bilo je potrebno izvjesno vrijeme kušnje. Nova se zajednica izdržavala iz zajedničkog fonda stvorenog od doprinosa, koji su naoko bili dobrovoljni, ali, u stvari, to je bila serija poreza, svaki naredni bio je teži od prethodnog.

Kerama je išao tako daleko da je propisao zajednicu žena i vlasništva *(ulfeh)*. Keramijje su svoje učenje smatrali prilagođenim svim vjerosipovijestima, svim rasama i svim kastama. Oni naglašavaju toleranciju i jednakost, organiziraju radnike i zanatlije u cehove i u svojim ceremonijalima imali su cehovski ritual. Pokret staleškog udruživanja u cehove, prema mišljenju *Masinjona*, dopro je na Zapad i uticao na formiranje evropskih cehova i slobodnog zidarstva. Pokret *keramijja* sa svojim komunističkim tendencijama razvio se u najpogubniju izraslinu u državnoj politici islama. Oni su smatrali potpuno zakonitim prolijevanje krvi svojih protivnika, pa makar u pitanju bili i muslimani. Pod vođstvom *Hasana El-Džennâbija* 899. godine uspjeli su da organiziraju samostalnu državu na jugozapadnoj obali Perzijskog zaljeva.

Uskoro je ova država postala bastion njihove moći i strah i trepet Bagdadskog hilafeta. Iz novoosnovane države oni su poduzimali čitav niz strašnih pljačkaških pohoda u susjedne zemlje. El-Džennabi je lično pokorio *Jemammu* oko 903. godine i upao u *Oman*. Njegov sin i nasljednik *Ebû Tahir Sulejman* opustošio je najveći dio donjeg Iraka i presjekao hodočasničke puteve. Njegova krvološtva dostigla su vrhunac 930. godine kada su zauzeli *Mekku* i odnijeli sa sobom *Hadžerul-Esved*. Čak su i udaljeni *Horosan* i *Jemen* zbog aktivnosti *keramijja* postali stalna žarišta nezadovoljstva.

ASSASINI

Država *keramijja* propada, ali njihovo učenje prelazi u fatimijski Egipat. Iz jednog ogranka *keramijja* nastaju *druzi*, a kasnije *neoisma'ilije* ili *assasini* iz *Alamuta* i *Sirije*. Assasinski pokret, kojeg su njegovi članovi nazvali, **nova propaganda**, započeo je *Hasan Ibn El-Sabbâh*, koji je tvrdio da je potpmak himjaritskih kraljeva južne Arabije. Kao mlad

čovjek, u Reju se El-Hasan uputio u batinijski sistem i nakon što je proveo godinu i po u Egiptu, vratio se usvoju domovinu kao fatimijski misionar i osvojio brdsku tvrđavu Alamût, koja se nalazi na teškoj, ali najkraćoj cesti između obala Kaspijske i Perzijske visoravni. Njegovo zauzeće bio je prvi historijski događaj u životu novog reda.

Iz Alamûta je veliki učitelj *Dâi Ed-Duah* sa svojim učenicima vršio iznenadne pljačkaške pohode u raznim pravcima koji su, poput mreže, povezivali druge tvrđave. U potrazi za pljačkom, oni su se slobodno i mučki služili bodežom, stvorivši od potajnog ubistva pravu vještinu. Njihova tajna organizacija, zasnovana na isma'ilijskim obrascima, razvila je neku vrstu agnosticizma, kojemu je bio cilj da oslobodi novog člana izvjesne nauke. Ona ga je učila o nepotrebnosti vjerovjesnika i podsticala da ne vjeruje ni u što i da se ne boji ničega. Pod zapovjedništvom **velikog učitelja** stajali su "veliki" nadstojnici (*Ed-Dâi, El-Kebîr*). Svaki od njih upravljao je jednom oblašću. Poslije njih dolazili su obični propagandisti. Najniži stepen ovoga reda obuhvatao je *fidâ'is*, koji su uvijek bili spremni da izvrše sve naredbe koje bi *veliki učitelj* izdao. Ubistvo vezira Nizâmul-Mulka koje je 1092. godine ponio neki *fidâi's* prerušen u *sufiju*, bilo je prvo od cijelog niza misterioznih ubistava koja su islamskom svijetu utjerala strah u kosti. Već krajem 11. stoljeća *assasini* su uspjeli da se učvrste u Siriji i da pridobiju za svoju sektu seldžučkog velikaša iz Alepa *Ridvana Ibn Tutuša* (1113.-1140.). Oni su ovladali mnogim tvrđavama i mjestima u Sjevernoj Siriji. Memlučki sultan Bejbers iz Egipta 1272. godine zadao je sirijskim assasinima smrtni udarac i oni od tada žive raštrkani po sjevernoj Siriji, Perziji, Umanu, Zanzibaru i naročito Indiji. Svi assasini priznaju za titularnog poglavicu *Agu Kana* iz Bombaja, koji tvrdi da je (preko posljednjeg velikog učitelja iz Alamuta) potomak Isma'ila, sedmog imama. On prima desetinu prihoda svojih sljedbenika čak i iz Sirije, a najveći dio svog vremena provodi kao sportista između Pariza i Londona.

NUSAJRIJJE

Porjeklom su iz *sjeverne Sirije*, prethodnici libanskih *druza* i predstavljaju još jednu od preživjelih *isma'ilijskih sekti*. Oni su tako nazvani prema *Muhammedu Ibn Nusajru*, s kraja 9. stoljeća, pristalici jedanaestog pro-Alijinog imama *Hasana El-Askarija* (874.). Prema *Disou*, sljedbenici Ibn Nusajra daju značajan primjer jedne grupe koja je direktno prešla sa paganstva na ismai'lizam. Ovo objašnjava znatne razlike između njih i glavnine isma'ilija.

Nusajrijje, zajedno sa ostalim sektama ekstremnog *ši'izma*, ali različito od isma'ilija, smatraju Aliju inkarnacijom božanstva. Zato je njima, od kada je uspostavljen francuski mandat na njihovoj teritoriji, dat naziv *alevijje*. Za razliku od Druza i drugih muslimanskih sekti, oni imaju liturgiju i prihvatili su veći broj hrišćanskih svetkovina, među kojima Božić i Uskrs. Neki od njih imaju i hrišćanska imena. Uz ove pozajmice iz hrišćanskih izvora, vjera koju oni prakticiraju, i to sa još većom tajanstvenošću nego druzi, zadržala je jasne ostatke njihovih ranijih paganskih vjerovanja. Danas privrženici njihove sekte, većinom seljaka, stanuju u planinskim predjelima sjeverne i centralne Sirije i razasuti su sve do Kilikije (Turska).

DRUGA KRIVOVJERJA U OKVIRU ŠI'IZMA

Nusajrijje, assasine, druze, keramijje i slične isma'ilijske grupe, smatraju, čak i same ši'ijje *isnâ ašere*, koji čine većinu ši'ijja, pravim ekstremistima i *zindicima - džuhelom*, zato što dovode u pitanje božanstvo Allaha i što ne uzimaju u obzir konačnost *Muhammedova a.s.* poslanstva. Među njima ima i takvih koji idu dotle da izjavljuju kako je *Džibrili Emîn* zamijenio *Muhammeda a.s.* sa *h. Alijom* kada ga je pozvao na njegovu vjerovjesničku misiju. U najekstremnije ši'ijske sekte koje su najdalje zastranile spadaju: taktaji - drvosječe iz zapadne Anadolije, Ali-Ilahi (Alijini obožavaoci iz Perzije i Turkestana), njihovi najbliži srodnici, *kizil-beš* - crvenoglavci iz istočne Anadolije i bektaši iz Turske i Albanije. Na suprotnoj strani stoje *zejdijje* iz Jemena, pristalice Zejda unuka Husejnova, koga oni smatraju osnivačem svoje sekte. Od svih ši'ijskih sekti ova je najbliža i najsrodnija sunnijama i u nekim pogledima najtolerantnija. Suprotno drugim *ši'ijskim* grupama, *zejdijje* ne vjeruju u skrivenog imama, ne prakticiraju sklapanja privremenih brakova (*mu'tu*) i ne dozvoljavaju prikriveno ponašanje (tekijju). Ali kao i sve ši'ijje i oni gaje neprijateljski stav prema sufizmu. Između krajnjih ekstremista (džuhela) s jedne i zejdija s druge strane, pristalice dvanaesterice zauzimaju srednje mjesto u ši'izmu.

33
GENEZA ZLA I NASILJA

Jedna od neizbježnih tema i pitanja svakog mislećeg muslimana sa stajališta države, politike, društva i zajednice jeste da li postoji ili ne postoji svjetska međunarodna zavjera protiv svijeta islama i muslimanskih naroda? Umjesto odgovora sa da ili ne radije ponudimo neumitne činjenice analogiju i komparaciju kroz prostor i vrijeme, ta dva sigurna i ovjerena puta u povijesti.

Povijest neumitno bilježi i svjedoči, kako mudro i lucidno primjećuje *Edgar Moren*, Zapadna Evropa od 11. stoljeća nikada ni od koga nije izvana napadana osim što je iznutra samu sebe napadala i ugrožavala. Nažalost, islamske zemlje i muslimanski narodi u 7. stoljeću, 625. godine, ili 3. hidžretske godine, bili su napadnuti na Uhudu od medinskih kršćana, idolopoklonika, munafika, dvoličnjaka, Jevreja i mekkanskih idolopoklonika. U 11. stoljeću, između 1052. godine i 1091. godine, pretrpjeli su inkviziciju i devastaciju na Siciliji, Sardiniji, Korzici, južnoj Italiji, deset križarskih ratova u 12. i 13. stoljeću na tlu Sirije, Palestine, Egipta i Tunisa organiziranih od Crkve, najviše sa tla Francuske, najezdu Mongola u 13. stoljeću i njihova razaranja i rušenja, pa čak i dvomilionskog Bagdada, kakva do tada ljudski rod nije zabilježio (1216.-1260.), najezdu i rušenja Tatara, svega što Mongoli nisu porušili, u 14. i početkom 15. stoljeća i totalnu inkviziciju nad muslimanima Španije u 13., 14., 15., 16. i 17. stoljeću (1212.-1609.), deset genocida nad muslimanima Balkana u 17., 18., 19. i 20. stoljeću, kao i kolonijalizaciju svih islamskih zemalja i naroda, tako da kada je završen Prvi svjetski rat, 11. novembra 1918. godine, nije postojala nijedna nezavisna islamska zemlja i muslimanski narod u svijetu.

33.1. KRIŽARSKI RATOVI 1096.-1291. GODINE

Osnovno obilježje Evrope 12. i 13. stoljeća jesu križarski ratovi koje su Evropljani 195 godina u deset ratova, devet pokrenutih sa tla Francuske, vodili protiv islamskih zemalja i muslimana uopće. Nije ništa toliko uticalo i obilježilo svijest Evrope i Evropljana koliko ti ratovi. Jerusalim se od 638. godine nalazio u rukama muslimana; Seldžuci su u 11. stoljeću osvojili **Ermeniju** i nakon 1071. godine, poslije velike pobjede, u ruke muslimana pala je Mala Azija sa Nikejom, što je dovelo do toga da je i samom Carigradu zaprijetila opasnost. Bizantijski car *Mihajlo VII* silno se uplaši, pa se za pomoć obrati papi *Grguru VII* (1073.-1085.).

Mihajlov nasljednik, car *Aleksije Komnen*, obrati se za pomoć papi *Urbanu II* (1088.-1099.). **Iako je 1054. godine došlo do konačnog rascjepa na Zapadnu i Istočnu crkvu,** apeli bizantijskih careva papama za pomoć davali su nadu papama da ponovo osiguraju prevlast nad pravoslavljem. **Godine 1095.** dolazi do sveopćeg primirja među kršćanskim

crkvama. **Te godine papa Urban II saziva sabor u Klermon Feranu i poziva kršćanski svijet u sveti križarski rat protiv osvajača Jerusalima, dakle muslimana.** Evropskim je vladarima upućen poziv u rat i oni su ovaj poziv oduševljeno prihvatili. Cilj ovog vjerskog rata bilo je **"oslobođenje svetog groba Isusovog od nevjernika,"** piše **Vels** u ***Kratkoj povijesti svijeta.***

U Francuskoj i Njemačkoj veliku je propagandu za križarski rat vodio *Petar Pustinjak*, rođen u Francuskoj. Išao je od mjesta do mjesta bosonog, odjeven u grubo kostrijetno odijelo, s ogromnim križem u rukama, i svuda se obraćao kršćanima (na trgovima, ulicama, pa i u crkvama). Kukao je, vršeći monstruoznu propagandu, kako tobože, **Turci** čine okrutnosti nad kršćanskim hodočasnicima i jadikovao kako je sramota što se Isusov grob nalazi u nevjerničkim rukama. Mnogi evropski kršćani - vladari, zemljoposjednici i plemići koji nisu ništa naslijedili od očeva, nadali su se osvajanju novih zemalja. Seljaci su u tome vidjeli mogućnost oslobađanja od ekonomskog i političkog ugnjetavanja feudalaca. To je period nerodnih godina, praćen glađu i epidemijama. Rimska crkva rat protiv *nevjernika* proglašava *Bogu ugodnim djelom*, obećava oprost grijeha svima onima koji se odazovu pozivu u križarski rat. Učesnici u ovim ratovima prišivali su na svoja odijela znak križa (krsta) i otuda naziv križar (krstaš). U **proljeće 1096. godine iz Francuske i srednje Evrope** krenule su gomile seoske sirotinje predvođene redovnicima, glavnim agitatorima pohoda. Dvije skupine su naišle kroz Ugarsku, pa su usput pljačkali, čineći strahote i okrutnosti nad tamošnjim stanovništvom jer su Mađare smatrali paganima.

Naravno, Mađari im nisu ostali dužni, pa su ih porazili. Treća skupina je u Porajnju izvršila pokolj nad Židovima, pa je onda krenula kroz Ugarsku i tamo doživjela sudbinu prvih dviju skupina. Naredne dvije skupine predvodio je osobno *Petar Pustinjak.* Oni su prešli Bosfor i krenuli kroz Malu Aziju, gdje su ih Seldžuci pod vođstvom **sultana Kilidž Arslana** pobijedili.

Slijedeće godine, **1097., krenu križari pod vođstvom** ***Gotfrida Bujonskog*** **i grofa** ***Rajmunda*** **iz Tuluza prema Palestini**. Prešli su Bosfor i nastavili kroz Malu Aziju. Opsjedali su **Antiohiju** godinu dana i osvojili je, a godine 1099. osvanuše pred **Jerusalimom**. Nakon jednomjesečnog opsjedanja, zauzeli su ga na juriš, **15. jula 1099. godine**. "Nastao je strahovit pokolj. Ulicama su tekli potoci krvi pobijeđenih. A kada je pao mrak, križari, plačući od mahnite radosti, povrviše put Svetog groba i tamo na molitvu sklopiše još krvave ruke. Tako se jednog žarkog julskog dana završio prvi križarski rat". (*Vels*) ***Enciklopedija Britanika.***

Tek *Salahuddin Ejjubi* (nakon 88 godina) oslobađa Jerusalim 1187. godine. Neposredno nakon zauzimanja Jerusalima došlo je do ponovnog neprijateljstva između Rimske katoličke i Grčke pravoslavne crkve. "Križari su bili sluge Rimske crkve, a grčki se patrijarh u Jerusalimu pod pobjedničkim latinima kudikamo gore osjećao nego li pod Turcima". (*Vels*). Nakon zauzimanja Jerusalima, križari osnovaše **Jerusalimsku Kraljevinu** na čelu sa *Gotfridom.*

Drugi križarski rat je trajao dvije godine, od 1147.do 1149. Vojsku su predvodili *Konrad III* i *Luj VII.* Iako su uspjeli doći gotovo do Damaska, prisiljeni su od muslimana

da se vrate u Evropu. Godine 1187. slavni *Salahuddin Ejjubi, El-Melik, En-Nasir, Es-Sultan* po Hitiju, Kurd rođen na Tigrisu, vladar Egipta, povratio je i od križara oslobodio Jerusalim i cijelu Siriju. Sa zarobljenicima je postupio najhumanije, sve ih je pustio na slobodu, uveo poznati običaj bratimljenja muslimanske i jevrejske djece, i pustio na slobodu jerusalimskog kralja *Gija de Lusijana*.

Treći križarski rat traje tri godine, od 1189. do 1192. godine, i direktna je posljedica prelaska Jerusalima i Sirije u muslimanske ruke. U ovom ratu učestvuju tri evropska kršćanska vladara: **njemački imperator Fridrih Barbarosa, francuski kralj Filip II i engleski kralj Ričard zvani Lavovo srce**. Pad Jerusalima uzbudio je križarsku Evropu i zamrzao međusobna neprijateljstva njenih vladara koji su se prihvatili zajedničkog križa u borbi protiv muslimana. Prvi je sa vojskom krenuo njemački car *Fridrih Barbarosa*, koji se utopio prelazeći preko rijeke u Kilikiji (Turska). Tada se većina njegove vojske vrati kući.

Engleski kralj *Ričard I* zaustavi se da zauzme Kipar. Preostali Latini, koncentrirali su se u Akki. Njima se pridružiše i dijelovi Nijemaca koji se nisu vratili kućama, kao i francuska vojska. Kralj Gij, koji se svečano zakleo Salahudinu da se više nikada neće boriti protiv muslimana, stade na čelo križara. Ričardov dolazak među križare dočekao je klicanjem. Otpočela je nemilosrdna bitka i na kopnu i na moru. Salahudinov je garnizon bio odsječen. Vezu je održavao pomoću plivača morem i golubova pismonoša. **Opsada je trajala dvije godine**. Križari su bili u prednosti što su se služili flotom, artiljerijom i opsadom, a muslimanska je prednost bila jedinstvena komanda. Kako muslimanski garnizon nije dobivao traženu pomoć od halife, na kraju se morao predati. Ričard je naredio da se pobije **2.700 zarobljenika**. A Salahuddin je drukčije postupio prije pet godina!! Na molbu svoga brata, on je oslobodio 1000 zarobljenika. Drugu je grupu pustio na slobodu na molbu carigradskog patrijarha, pa je, na koncu, ostatak zarobljenika sam od sebe oslobodio. Nakon predaje garnizona muslimana stalno su vođeni pregovori o zaključenju mira. Ričard ponudi Salahudinovom bratu *Adilu* svoju sestru i ponudi mu za svadbeni dar Jerusalim, ne bi li to uticalo na okončanje borbi između kršćana i muslimana. Konačno je, **2. novembra 1192. godine**, sklopljen mirovni ugovor po kome je obala pripala **Latinima**, a unutrašnjost **muslimanima**. Tako je Jerusalim ipak ostao u muslimanskim rukama.

U četvrtom križarskom ratu, koji je vođen početkom 13. stoljeća (1202.-1204.), Rimska se crkva otvoreno okrenula protiv Bizanta. Na put prema istoku križari su, za račun Mlečana, zauzeli **Zadar**, a **1204.** na juriš zauzeli **Carigrad** osnovavši tzv. **Latinsko Carstvo**. Proglašeno je ponovno sjedinjenje dvije crkve. Vladavina latinskih careva u Carigradu trajala je gotovo 60 godina, do 1261. godine.

Poslije Četvrtog križarskog rata slijedi križarski pohod djece (1212. godine), što su ga organizirali nerazumni zanesenjaci. U tom pohodu je stradalo blizu 50.000 djece!!

Šesti križarski rat (1219.-1221.) predvode ugarski kralj *Andrija II* i *Žan Brian*. Njihov upad u Egipat ostao je bez rezultata. I ovaj je pohod za križare bio bezuspješan. U odsustvu Andrije II u Ugarskoj su nastali nemiri, te se on brzo morao vratiti kući.

Fridrih II, nasljednik *Žana Briana* na jerusalimskom prijestolu, predvodi **Sedmi križarski rat** (1228.-1229.). Naime, na temelju sramnog i zločinačkog ugovora sklopljenog između egipatskog vladara *Kamila Ibn Adila* (1218.-1238.) i *Fridriha II*, Fridrihu II je poklonjen Jerusalim bez borbe. Poslije nekoliko godina, 1244. godine jedan odred Turaka je povratio Jerusalim od križara.

Osmi križarski rat (1248.-1252). predvodi francuski kralj *Luj IX*. Zaglavio je sa vojskom u Egiptu, gdje je zarobljen i nakon mjesec dana pušten na slobodu. Vojsku mu je zahvatila epidemija kuge te je sva pomrla.

Deveti križarski rat (1270. godine) također vodi *Luj IX*. Da bi izvršio napad na **Egipat** s kopna i s mora, krenuo je sa vojskom u **Tunis**. Ni ovoga puta nije imao sreće, jer ih opet spopade nekakva epidemija od koje stradaše i kralj i većina njegove vojske u vrijeme dok je u Palestini grad za gradom padao u muslimanske ruke. Samo se mali dio vojske spasi i vrati u Francusku.

Konačno, **Deseti i posljednji rat sa križarima** dešava se **1290. godine.** Tada posljednja križarska tvrđava, sirijska luka Akka, dolazi u muslimanske ruke. Akku je osvojio egipatski vladar *Halil* i njezino oslobođenje je kraj križarskih ratova. Uglavnom, sve križarske ratove inspirirala je *Katolička crkva* sa *papom* na čelu, uz pomoć Francuske i drugih kršćanskih zemalja.

33.2. UTICAJ ISLAMSKOGA ISTOKA NA KRŠĆANSKI ZAPAD POSREDSTVOM KRIŽARSKIH RATOVA

Uticaji muslimana sa Istoka i iz Španije na kršćansku Evropu, posebno posredstvom križarskih ratova, bili su brojni i raznovrsni. Najviše koristi od tih ratova u Evropi izvukli su trgovci primorskih, osobito italijanskih gradova, koji su svojim brodovima prevozili križare i opskrbu. Mlečani i Đenovljani pojavljuju se u ovim ratovima kao glavni posrednici na relaciji Zapad-Istok.

Nakon križarskih ratova **pojačava se trgovina između dva svijeta**. Grade se skladišta robe. Osnivaju se **prve banke u Đenovi i Pizi** s filijalama u istočnom Sredozemlju. **Templari počinju upotrebljavati novčana pisma**. Engleska riječ *ček* preuzeta je od arapske riječi *šekkun* u 18. stoljeću u Indiji. *Templari* (kršćanski red) počinju ulagati novac na štednju u banke. Prvi novac koji su kovali Latini, tzv. *bizantinus saracenatus*, emitiran je u **Palestini** i imao je arapski natpis. Mlečani i Đenovljani su čak osnovali svoje kolonije u istočnom Sredozemlju i zasebne četvrti u Carigradu. **Tek je 1302. godine ugašena posljednja enklava templara**.

Osim trgovine, muslimani Istoka i Španije izvršili su uticaj i na poljoprivredu. Uvodi se savršeniji tip dolapa i vjetrenjače u Evropi. Prenosi se čitav niz poljoprivrednih kultura koje Evropa nije poznavala: **heljda, proso, riža, sezam, rogač, limun, narandža, dinja, lubenica, kajsija, šljive iz Damaska**. Tu se počinju upotrebljavati i razne mirođije: **biber, karanfilić, slatkiši i razni tropski proizvodi iz Arabije i Indije**. Prije križarskih ratova, u

Evropi se za zaslađivanje koristio med, a šećer, koji su prenijeli sa Istoka, smatran je luksuzom. **Dakle, kršćani su šećernu trsku i šećer upoznali na Istoku i prenijeli u Evropu.**

Uticaj muslimana na kulturu nošnje i tekstilnu industriju je nesporan. Vidljiv je muslimanski uticaj na **odjeću, obuću, unošenje kućnog namještaja** koji ranije nije upotrebljavan. Sedžade i ćilimi preneseni su također putem križara. **Razne vrste tkanina kao što su damast, muslin, baldahin, saracenski štof (Španija), samt, svila, atlas, saten, počele su se više cijeniti.** U Evropi su, prije križarskih ratova, upotrebljavana ogledala od uglačanog čelika. Križari sa Istoka donose **ogledala od stakla,** a u crkvama se počinju upotrebljavati prozori od obojenog stakla. Mnoge rukotvorine od **zlata, srebra, emajla, zatim grnčarija i staklarija** donesene su sa islamskog Istoka i služile su kao uzori za izradu.

Križari su mnogo toga naučili od muslimana kada je riječ o ratnoj tehnici, na primjer, oni su od muslimana preuzeli upotrebu **luka i strijele, stavljanje teškog oklopa na konja i jahača, kao i stavljanje jastučića ispod oklopa.** Vojna muzika od muslimana preuzima **doboš i bubanj.** Praksa i umijeće dresiranja **golubova pismonoša i upotreba grbova** također su u Evropu "uvezene" sa muslimanskog Istoka. Najznačajnije na tom polju je **upotreba kompasa.** Prvi spomen o kompasu u latinskim izvorima potiče iz 12. stoljeća. I prvi konzuli potiču iz vremena križarskih ratova. Bili su to Đenovljani akreditirani u Akki 1180. godine.

Ne smije se zanemariti uticaj muslimana na sistematsko **otvaranje bolnica i sirotinjskih domova u 12. stoljeću, zatim gradnja i otvaranje javnih kupatila** i običaj pranja ruku i tijela.

Što se tiče kulture, na tom polju je izvršen neprocjenjiv uticaj. **Prenesena su sva grčka djela iz filozofije, medicine, književnosti, botanike.** Tu su djela i samih muslimana, **posebno na polju algebre, analitičke geometrije, trgovine, medicine.** Na *Dantea* i *Bokača* je također izvršen uticaj. Prevedena su djela iz matematike i astronomije sa arapskog na latinski jezik. Prvi evropski algebrist *Leonardo Fibonaćo* piše raspravu o kvadratnim brojevima. Osim za arapski, u Evropi se javlja veliko interesovanje i za perzijski i turski jezik. **U Miramaru je 1276. godine osnovan fratarski kolegij za učenje arapskog jezika. U Beču je sabor 1311. godine odlučio da se otvore katedre za arapski i tatarski jezik, kao na sveučilištima u Parizu, Luvenu i Salamanci.**

33.3. MONGOLSKA OSVAJANJA

Mongolija, postojbina *Mongola,* je oblast koja se prostire sjeverno od Kine. Na mongolskom jeziku riječ *mongol* znači *hrabar.* Kako piše *Džordž Vels* (1866.-1946.) "početkom 13. stoljeća bila je to rulja nomada jahača. Njihov način života je sličio onome njihovih preteča *Huna.* Hranili su se najviše mesom i kobiljim mlijekom, a stanovali su pod šatorima napravljenim od životinjskih koža. Oslobodili su se vlasti Kineza i ujedinili niz drugih (turskih, mongolskih, hunskih) plemena u *ratnički savez.* Glavni im je logor bio **Karakorum u Mongoliji.**"

Početkom 13. stoljeća Kina je bila rasparčana na tri glavne kineske države: na sjeveru *Kin* s glavnim gradom *Pekingom,* na jugu *Sung* (*Sing*) s glavnim gradom *Nankingom,* a u

sredini, između prvih dviju, nalazila se država *Hsia*. **Od početka 13. stoljeća Mongoli stupaju na svjetsku političku scenu i za kratko vrijeme će osnovati jedno od najmoćnijih carstava u povijesti.** Prvo je vrhovni *han* (*kan*) svih Mongola *Temudžin* (*Džingishan*) **1206.-1227.** zaratio **1214. godine s Kinom i osvojio je Peking. Odatle kreće prema Zapadu i osvaja 1216. godine, na poziv halife En-Nasira, Turkestan, Perziju, Ermeniju i Rusiju do Kijeva.** Tako je *Temudžin Džingishan*, za nevjerovatno kratko vrijeme, postao vladar ogromne države koja se prostirala od *Tihog okeana* do *Dnjepra*. Oblasti koje je osvojio, *Džingishan* je još za života podijelio među svojim sinovima. Najstariji, ***Džuči*, dobio je Harezm i prostor od Aralskog jezera do Dnjepra, *Džagataj* je dobio istočni i zapadni Turkestan, *Ogotaj* (*Ugedaj*) zapadnu Mongoliju i područje od Zakavkazja i Horosana do Perzijskog zaljeva, te Tuluj - istočnu Mongoliju.** Iako nije bio najstariji, ***Ogataj*** je imao prvenstvo među braćom i bio je ***Veliki Han***.

Velika područja koja su dobili na upravljanje Temudžinovi sinovi nazvani su **ulusi**. Njima se upravljalo u ime *Džingishana* i u ovisnosti od njega. Stanovništvo se dijelilo prema vojničkom principu na *tjumene* (deset hiljada, pa onda na hiljadu, stotinu i desetinu).

Najstariji Džingishanov sin, **Džuči**, umro je nešto prije oca 1227. godine. Naslijedio ga je sin *Batu* (1227.-1256.). **Džučijev, odnosno Batuov ulus,** nazvan je u ruskim ljetopisima **Zlatna Horda**. Ovo je mongolsko (kao potpuno samostalno) carstvo osnovao **Batu 1240. godine. Postojalo je do 1505., dakle 265 godina**. Prijestolnica mu je bila grad **Saraj** na rijeci Volgi, blizu Kaspijskog mora. Džingishanov nasljednik na prijestolu velikoga hana, sin mu ***Ogotaj*** (1227.-1241. godine), nastavio je sa osvajanjima. Vojska mu je bila izvanredno organizirana. U ratu su se koristili barutom, koji su preuzeli od Kineza i upotrebljavali ga na malim poljskim topovima. **Ogotaj je dovršio osvajanje države Kin**.

Džingishanov unuk, **sin Džučija, *Batu Han*** upravio je osvajanje prema Evropi. **Godine 1237. na Volgi je uništio Bugare**. Grad *Kijev* razorio je 1240. godine, a skoro cijela Rusija se morala obavezati na plaćanje danka Mongolima. Nakon Rusije, opustošili su *Ukrajinu* i *Poljsku* spalivši grad *Krakov*. Godine 1241., u bitki kod *Leghice*, Mongoli su uništili poljsko-njemačku vojsku. Iste te godine druga mongolska vojska je pod *Kadanom*, na rijeci *Tisi* pobijedila ugarskog kralja *Belu IV*, progoneći ga sve do Jadrana. Usput su opustošili Zagreb.

Kada su čuli da je Ogotaj umro, Mongoli su napustili opsijedanje Klisa i Trogira, pa su se, preko Dalmacije, Crne Gore, Srbije i Bugarske, vratili u Rusiju. *Zlatna Horda* nije ostala cjelovita svo vrijeme postojanja. Oko 1400. godine, osnovan je, unutar ovoga hanata, *Sibirski Hanat*. Sjedište mu je bilo u *Čimga Turi* (*Tjumen*), na rijeci Turi. **Oko 1425. godine vladar *Nuruddin* je predio od Volge do Irtiša proglasio posebnom hordom, koja se kasnije prozvala *Nogajska Horda*. Oko 1433. godine *Hadži Girej* je osnovao *Krimski Hanat*, koji je 1475. godine potpao pod vlast *Osmanlija*, a 1783. godine zauzela ga je *Rusija*. Godine 1445. osnovan je samostalni *Kazanski Hanat*, s glavnim gradom *Kazanom*, danas *Tatarska Republika* sa površinom od 68.000 km² i 6 miliona stanovnika.** Inače, u Rusiji

ima oko 10 miliona Tatara, uglavnom muslimana. Godine **1552.** ***Kazanski Hanat*** **je zauzeo ruski car Ivan Grozni (1530.-1584.). Najzad, 1460. godine,** *Mahmuthan* je osnovao *Astrahanski Hanat*. I ovaj je hanat 1556. godine *Ivan Grozni* osvojio. Sve dok je postojala *Zlatna Horda* Rusi su morali plaćati danak mongolskom plemenu *Tatarima*.

Polovinom 13. stoljeća Mongoli su, pod komandom Ogotaja i njegovih nasljednika, zauzeli i kinesku državu *Sung* (*Sing*). ***Ogotajhana*** je naslijedio *Manguhan*, koji je 1251. godine postao *veliki han*. Svoga brata *Kublajhana* postavio je za vladara Kine i on je 1290. godine osnivao mongolsku dinastiju u Kini, koja je vladala do 1368. godine (88 godina). **Drugi Manguov brat, *Hulagu*, osvojio je Perziju, Irak i Siriju.**

U 14. je stoljeću udarna snaga Mongola pod *Tamerlanom* (*Timurlenkom* 1369.-1405.) ponovo živnula. On se nastanio u zapadnom Turkestanu, i osvojio područje **Inda, Perziju, Harezm, Malu Aziju i Siriju**. Potukao je tursko-osmansku vojsku 1402. godine kod Angore i zarobio je sultana *Bajezida I* (*Jildirima*, 1389.-1402.). Timurlenk je bio najdivlji razarač i sve je pred sobom pretvarao u pustoš.

Potomak Timurlenkov, *Zahiruddin Muhammed Baber*, održao se na području *Kabula* (*Afganistan*) i 1505. godine provalio je u indijske nizine. **Godine 1526. osnovao je državu *Velikih Mogula*, s glavnim gradom *Delhijem*. Dinastiju Velikih Mogula potiskuje Turkmen Nadir Kuli pod imenom Nadir-šah 1738. godine. Uskoro se njegova vojska našla pred Delhijem. Nakon propasti tog carstva u prvim godinama devetnaestog stoljeća pokrajine: Sind, Pendžab pripale su Afganistanskom kraljevstvu. U ostalim dijelovima Indije Englezi su imali najviše inicijative i političkih uspjeha te su u razdoblju od 1760-1803. preuzimali inicijativu i vršili osvajanja. U ovom periodu ood 1502-1722. godine u Perziji vladaju Saferijje. Baberov unuk *Ekber* (1556.-1605.)** nastavio je osvajanja i proširio svoju vlast na područje **Inda, Kašmir i sjeverni Hindustan. Njegov nasljednik *Aurangzeb* (1659.-1707.) osvojio je još Dekan, Kandahar i Kabul. Dinastija velikih Mogula vladala je iz Delhija većim dijelom Indije sve do 18. stoljeća.** U doba vladavine *Velikih Mogula* Indija je doživjela svoj puni procvat. Gradovi Delhi, Lahore, Agra, Benares, Hajdarabad i drugi, ukrašeni su i obogaćeni prekrasnim džamijama, turbetima, sarajima i drugim velikim palačama. Carski dvor u Delhiju podsjećao je na priče iz *Hiljadu i jedne noći*.

Jedna od najznamenitijih građevina tog vremena jeste turbe ***Tadž Mahal*** u ***Agri*, koj je dovršeno 1630. godine. Naime, *šah Džihan* (1627.-1659.)** je mnogo volio svoju ženu *Mumtazu Mehal*. Ona je umrla 12 godina prije njegova stupanja na prijesto. Da bi sačuvao uspomenu na nju, *šah Džihan* joj je podigao turbe koje je **građeno 17 godina**, i u njegovoj gradnji je učestvovalo 20.000 radnika. Građevina je najvećim dijelom građena od bijelog mermera, sa ukrasima od zlata, srebra i crvenog pješčanika s vanjske strane, dok je sa unutarnje strane bila ukrašena ukrasima od dragulja. Turbe je pokriveno veličanstvenim kubetom, a sa strane ga ukrašavaju po dvije elegantne munare. Na unutarnjim su zidovima ispisani *ajeti* iz *Kur'ana*, optočeni zlatom i dragim kamenjem. Jedan Francuz je za *Tadž Mahal* rekao: "Mislio sam da samo uživanje alkohola i drugih opojnih stvari može čovje-

ka da zanese i opije, ali kada sam stupio u mauzolej *Tadž Mahal*, osjetio sam kako me ovo veličanstveno djelo građevinske umjetnosti potpuno opilo." *Tadž Mahal* spada, bez ikakve dvojbe, u najljepša djela, ne samo islamske, već i svjetske arhitekture uopće.

O Mongolima i Tatarima kao vojnicima i ratnicima i njihovim uspjesima *Bari* (*Bury*) piše: "Tek prije kratkog vremena evropski su historičari počeli uviđati da se uspjesi mongolsko-tatarske (hunsko-avarske) vojske, koja je pregazila Poljsku u proljeće 1241. i zaposjela Ugarsku, moraju svesti na savršeno ratno umijeće i da ovi nisu nipošto postignuti jedino uslijed ogromne premoći. Međutim, nije još uvijek sveopće poznata ta činjenica. Naime, kod velike većine ljudi preovlađuje još uvijek mišljenje da su Tatari bili divlja rulja koja je jedino uslijed svoga ogromnoga broja gonila sve ispred sebe, da je jahala kroz istočnu Evropu bez ikakve strateške osnove i da je slijepo nasrtala na sve zapreke i lahko ih savladala zahvaljujući brojnoj nadmoći. Čovjek se mora diviti kako su tačno i uspješno izvršavane odredbe komandanata, i to kod vojnih pothvata koji su se protezali od Donje Visle sve do Sedmogradske. Takva je vojna nadaleko bila iznad ratne spreme bilo koje tadašnje evropske vojske, a nadmašivala je vidovitost bilo kojeg evropskog vojskovođe. Car *Fridrih* II i svi ostali generali tadašnje Evrope bili su, u usporedbi sa *Subutajem*, (glavnim mongolskim vojskovođom) novajlije u ratnoj vještini. Treba naglasiti i to da su se Mongoli spremili na taj pothvat poznavajući potanko političke prilike u Ugarskoj i stanje u Poljskoj, jer su se bili, pomoću valjano organizirane obavještajne službe, potanko uputili u prilike.

Naprotiv, Mađari i druge kršćanske sile jedva da su, poput prostodušnih barbara, išta znali o svojim neprijateljima." Mora se priznati da su mongolsko-tatarski narodi s početka 13. stoljeća za nevjerovatno kratko vrijeme osnovali jedno od najmoćnijih svjetskih carstava kojem je, jedinom na svijetu, uspjelo da sruši Abbasijski Hilafet nakon 508 godina trajanja i vladanja sa centrima u Hašimiji u Bagdadu i Samari, zatim osvoji Kinu i Rusiju i veliki dio Evrope.

33.4. PROPADANJE ABBASIJSKE DRŽAVE I PROVALA MONGOLA I TATARA

U toku vladavine i trajanja *Abbasijskog hilafeta* uočava se **šest osnovnih razdoblja**.

Prvo razdoblje teče od osnutka dinastije Abbasijja, od 750. do 847. godine, i ono traje 97 godina. U tom vremenu prvi halifa je bio osnivač dinastije **Ebu Abbas Es-Sefah**, dok je posljednji halifa iz ovoga razdoblja halifa **Harun El-Vasik (842.-847.)**, koji legalizira i **dopušta secesionizam** unutar **jedinstvenog Hilafeta**. U ovom je razdoblju vlast bila jedinstvena i u rukama halifa. Zato je država doživjela svoj najveći ekonomski i kulturni uspon. U tom prvom zlatnom razdoblju izmijenile su se slijedeće halife:

Abbas Es-Sefah,
Ebû Džafer El-Mensur,
Muhammed El-Mehdi,
Musa El-Hadi,

Harun Er-Rešid,
Muhammed El-Emin,
Abdullah El-Memûn,
El-Mu'tesam i
El-Vasik.

Drugo razdoblje počinje 847. godine i traje do 946. godine. Ovo je razdoblje karakteristično **po slabljenju centralne vlasti** Hilafeta i halifa, dok je, na drugoj strani, **jačala vlast vojskovođa Turaka** koji su dovodili halife po svojoj volji, svrgavali ih, pa čak i ubijali. U ovom se razdoblju otcijepiše mnoge pokrajine i razne dinastije od centralne vlasti i proglasiše autonomnim, a neke potpuno samostalnim državama. Upravo u tom periodu, od sredine 9. do sredine 10. stoljeća, formiraju se razne male dinastije perzijskog porijekla: **(Tahirije, Saffarijje, Samanijje, Sâdžijje, Zijarijje; arapskog porijekla: Idrisijje, Aglebijje, Zijadijje, Džaferijje, Zejdijje (Alevijje) i turskog Tulunijje.** Neke od ovih dinastija su priznavale Hilafet i spominjale su halifu u hutbama, a **ši'ijska dinastija Idrisijja** nije uopće, čak ni formalno i simbolički, priznavala halifu. Fatimijje su čak sami sebe proglašavali halifama. U drugom razdoblju koje je trajalo nepuno stoljeće, izmijenjalo se **13 abbasijskih halifa:**
El-Mutevekkil,
El-Muntesir,
El-Musta'in, El-Mu'tez,
El-Muhtedi,
El-Mu'temid,
El-Mu'tedid,
El-Mukteki,
El-Muktedir,
El-Kahir,
El-Muteki i
El-Mustekfi.

Najveće probleme u ovome periodu zadaju *Turci Memluci,* koji **utiču i na slabljenje centralne vlasti Hilafeta iznutra.** Njih je, inače, još El-Mut'esam uzeo za dvorsku gardu. No, oni su ga uskoro prisilili da promijeni prijestolnicu i da je iz Bagdada prenese u Samaru.

Treće razdoblje abbasijskog hilafeta traje od 946. do 1055. godine i traje 109 godina. U ovom su periodu vladali ***ši'ijje Buvejhijje*** koji su u Hilafetu imali još veću moć u utjecaj od Turaka Memluka. Oni nisu imali samo vlast, već su sve ši'ijske praznike nametnuli kao državne svetkovine. U tom trećem razdoblju, u kome je i uticaj halifa skoro potpuno opao, izmijenili su se četiri halife:
El-Muti,
Et-Tâi,
El-Kadir i
El-Ka'im.

U ovom razdoblju uporedo postoje tri hilafeta - *Abbasijje* u Bagdadu, *Fatimijje* u Egiptu i *Emevijje* u Španiji. Najveća opasnost ovog trećeg razdoblja je činjenica da su Buvejhjije vladali i u samom Bagdadu, sjedištu Hilafeta.

Pored Buvejhijja koji su imali presudan utjecaj na ruiniranje i slabljenje Hilafeta iznutra, u ovom trećem razdoblju *Abbasijskog Hilafeta* na historijskoj sceni se pojavljuju slijedeće dinastije turskog porijekla: **Ihšidijje, Ejlekijje i Gaznevijje, kao i dinastije arapskog porijekla: Fatimijje, Hamdanijje, Ukajlijje i Mirdasijje.** Fatimije su, kao i ši'ijje, imali vlastite halife i zato uopće, čak ni formalno i simbolički, nisu priznavali Hilafet i halifu u Bagdadu. Od navedenih dinastija najviše su halifu **priznavali Gaznevijje, posebno *Mahmud Gaznevi* halifu *El-Kadira*.** Halifa je Gaznevijju prozvao *Jeminuddevleh*. U određenoj mjeri i Ihšidijje i Ejlekijje su priznavali hilafet u Bagdadu, za razliku od Buvejhijja i Fatimijja.

U četvrtom razdoblju (1055.-1194.) veliki je događaj osnivanje Nizamijja. Ovo razdoblje, koje je trajalo **139 godina,** bilo je puno sretnije i lakše za *Abbasijski Hilafet*. Mada i u tom razdoblju, tokom 11. i 12. stoljeća nastaju nove samostalne dinastije turskog porijekla kao što su **šahovi Harezma, Turci Seldžuci i dinastija berberskog porijekla Murabiti u sjevernoj Africi, sve su ove dinastije bile privržene i odane islamu i muslimanima.** Sa stajališta hilafeta i halife najbitnije je što ih je dinastija Turaka - Seldžuka, kao veoma pobožna dinastija, priznavala i bila im lojalna. Ne treba zaboraviti da su pored mnogih drugih dijelova prostranoga hilafeta Turci - Seldžuci vladali i Bagdadom, sjedištem Hilafeta, i da su iz njega protjerali Buvejhijje. Međutim, u ovom četvrtom razdoblju Abbasijskog Hilafeta **nad islamski svijet se nadvila najveća spoljnja opasnost u njegovoj dotadašnjoj povijesti poslije bitke na Bedru. Naime, kršćanska Evropa je 1096. godine otpočela dvjestogodišnje križarske ratove protiv muslimana i islama.** Neposredan povod za deset križarskih ratova im je bila pobjeda Seldžuka (Alp Arslan) kod Malezgirta (Mala Azija) protiv Bizanta 1071. godine. U četvrtom se razdoblju izmijenilo sedam abbasijskih halifa:

El-Muktedi,
El-Mustansir,
El-Musteržid, Er-Rašid,
El-Muktefi,
El-Mustendžid,
El-Mustedî.

U petom razdoblju Abbasijskog hilafeta (1194.-1258.) Dakle, do provale mongolskog plemena Tatara i pada Bagdada, izredala su se četverica abbasijskih halifa:

En-Nasir,
Ez-Zahir,
El-Mustansir i

El-Musta'sim (posljednji abbasijski halifa iz petog bagdadskog perioda kojeg je pogubio mongolsko-tatarski vojskovođa Hulagu).

El-Musta'sim je kao posljednji abbasijski halifa, sin El-Mustansirov, vladao je od 1242. do 1258. godine. Kako halifa nije igrao više nikakvu ulogu. U njegovo je vrijeme u Bagdadu vladala velika **zategnutost odnosa između** *ši'ijja* i *sunnijja.* Čak je jednom, po nagovoru halifinog sina Ebu Bekra, masa sunnijja navalila na naselja ši'ijja. Kao odgovor na to, **El-Musta'simov vezir, Mu'ejjiduddin Ibnul-Alkami,** inače ši'ijja, piše unuku Džingis Hanovu, Hulaguu, da dođe s vojskom osvojiti Bagdad.

Nakon što su Mongoli i Tatari već bili u predgrađima Bagdada i počeli katapultima bacati kamenje na grad, halifa El-Musta'sim sazove ugledne bagdadske građane radi vijećanja. Izdajnički vezir Alkami predloži da se od Hulagua zatraži sklapanje primirja. Kako ovaj prijedlog nije prihvaćen, prihvati se borbe. Poslije žestokog okršaja muslimanska vojska bi razbijena i jedan dio krenu prema Siriji, a drugi se povuče u grad Bagdad. Nakon toga halifa, ne sluteći izdaju, šalje vezira Alkamiju Tatarima radi pregovora. Vezir - izdajnik, misleći da će uspjeti sačuvati svoju glavu, sporazumije se s Tatarima da ovi nesmetano uđu u grad, da poubijaju Abbasijje i sve najistaknutije predstavnike ehlissuneta. Kada se Alkamija vratio, rekao je El-Musta'simu: *Hulagu pristaje da ti ostaneš halifa i još nudi svoju kćer za tvoga sina Ebû Bekra. On očekuje tvoj dolazak u njegov šator.* Ne sluteći nikakvo zlo, halifa odlazi s dostojanstvenicima Hulaguu, koji ga prima pod svojim šatorom. Kasnije, na prijedlog Alkamije, dolaze i ostali najugledniji ljudi i ulema. Kada su se svi sakupili, Hulagu naredi da ih sve pobiju. Alkamija je vjerovao Hulaguu i nije ni pomišljao da će i njega ista sudbina snaći. Na beskrajno Alkamijino iznenađenje, Hulagu je naredio da i njega, izdajnika, ubiju, rekavši tom prilikom. *Ja ovako nagrađujem onoga ko izda svoju domovinu.* Nakon ovoga masakra Mongola Tatari ulaze u Bagdad 1258. godine.

Kakav je stav Mongola i Tatara bio prema muslimanima o tome piše i svjedoči Vels: *U ono su vrijeme nastupali Mongoli kao ogorčeni neprijatelji protiv islama; ne samo da su listom posmicali stanovništvo Bagdada, kad su bili zauzeli taj grad, već su razorili do temelja i prastari sistem navodnjavanja, pomoću kojega je postala Mesopotamija od davnih dana Sumeraca napredna i gusto naseljena zemlja. Od onda je to pustinja prepuna ruševina i prehranjuje samo vrlo prorijeđeno stanovništvo.* (KHS).

Mongoli u 13. stoljeću, kada još punom parom traju i križarski ratovi (sedmi, osmi, deveti i deseti), nisu samo srušili i uništili Bagdad najveći i najrazvijeniji grad na svijetu već su počinili nad kulturom, civilizacijom i ostvarenjima islama i muslimana katastrofu zastrašujućih razmjera. *Stotine gradova i sve što je čovjek stvorio svojom rukom na ogromnom području vitalnom za islam i muslimane bilo je uništeno na način kojem nema primjera u novijoj pa ni u starijoj povijesti. Stanovništvo čitavih oblasti bilo je istrijebljeno do posljednjeg čovjeka. Može se smatrati čudom da su se pregaženi narodi više ikada pridigli.* Još prije Bagdada od strane Hulagua njegov djed Džingis han je 1220. godine zauzeo i porušio velike i značajne **islamske centre Buharu, Semerkand, Taškent, Belh**.

U petom razdoblju Abbasijskog Hilafeta pojavljuju se slijedeće samostalne dinastije: **Muvehhidi (Berberi), dinastija šahova Harezma (Turci), memlučki vladari (Turci u Egiptu, Seldžuci i Ahmerije u Španiji).**

Što se tiče mongolsko-tatarskih naroda kao jedinstvene pojave u povijesti svijeta, koje niko nije niti zaustavio ni pobijedio osim muslimana, istočni su Mongoli uglavnom primili budizam, a zapadni islam. Tako je narod koji je srušio islamsku državu porušio stotine gradova i raselio na milione muslimana, poslije svega prihvatio islam.

Tako je osnovna karakteristika petog razdoblja Abbasijskog Hilafeta rušilačka najezda Mongola i nastavak križarskih ratova.

Poslije ubistva posljednjeg abbasijskog halife El-Musta'sima i rušenja Bagdada, **nastaje trogodišnji prekid vladavine Abbasijskog Hilafeta, tzv. period** ***fasile.***

Šesto, specifično razdoblje abbasijskih halifa (1261.- 1517). koje traje 256 godina, nastavlja se u Kairu. U ovom periodu izredalo se samo sedamnaest halifa bez ikakve vlasti i moći. **Ako se računaju i ove halife poslije pada Bagdada, onda je bilo ukupno 51 abbasijskih halifa u periodu od 750. do 1517. godine i oni su na čelu Hilafeta bili 764 godine.** U međuvremenu, prije ustanovljenja i priznanja hilafeta u Egiptu, mada je Hulagu osvojio Perziju, Irak i Siriju, nije mu pošlo za rukom da osvoji Egipat jer ga je egipatski memlučki vladar *Muzaffer Sejfuddin Kutuz* u bitki kod *Ajnu Džalûta* u Palestini 1260. godine potpuno potukao.

Nakon poraza kod Ajn Džaluta počela je opadati udarna i osvajačka mongolska snaga. Ogromna se država, potkraj 13. stoljeća, počela raspadati na mnoštvo manjih država: **Carstvo velikog hana u Kini, (dinastija Juan), Čagataja Hanat na području Turkestana, Ilhanova država u Perziji i Zlatna Horda u Rusiji.** Za vrijeme šestog razdoblja Abbasijja vladaju slijedeće samostalne islamske dinastije na ogromnim prostranstvima nekadašnjeg jedinstvenog Hilafeta: **Turci Memluci u Egiptu, Ahmerijje (Arapi) u Španiji, Gurijje i Ali Kildži (Afganistanci) Benû Taghlak (Turci) i Turci Seldžuci u Maloj Aziji. U ovom razdoblju muslimani su osvajanjem luke Akke 1291. godine, nakon deset križarskih ratova protjerali križare sa tla svoje zemlje.** U ovom razdoblju nepuna dva stoljeća, **13. i 14., Gurije, Ali Kildži i Benû Taghalk su se borili protiv provale Mongola u Indiju do 1413. godine.**

Nakon tri i po godine *interregruma* (*fasile-i hilafet*), memlučki vladar Turčin u Egiptu Zahir Bejbers prizna Abbasiju **El-Mustansira Ahmeda Ibn Zahira za halifu** 1261. godine. Tako se reuspostavi hilafet sa Abbasijjama na vlasti. El-Mustansir je preživio najezdu Tatara zahvaljujući činjenici što je bio odsutan iz Iraka. Nakon trogodišnjeg lutanja po svijetu on se skrasi u Egiptu i bî priznat za halifu.

Godine 1262. skupi Zahir Bejbers ogromnu vojsku i posla je na čelu sa halifom El-Mustansirom protiv Tatara u pravcu Bagdada. Ova vojska bî potučena, a halifi El-Mustansiru se izgubi svaki trag. Halifa *El-Mustansir*, zvao se još *Ebul-Kasim Ahmed* a bio je sin abbasijskog haliffe Ez-Zahira (1225.-1226.). Obojica su kratko bili halife. **Drugi abbasijski halifa u Kairu bio je El-Hakim, Ebul-Abbas Ahmed, sin El-Hasanov.** U vrijeme provale Tatara on je bio skriven i tako je sačuvao glavu. Nakon što je uhvatio priliku, otputovao je u Haleb, gdje je priznat za halifu pod imenom *El-Hakim*. Čuvši za njega, a nakon El-Mustansirova nestanka, vladar Egipta *Bejbers* pozva ga tamo gdje bi proglašen

za halifu 1262. godine i to ostade sve do smrti 1302 godine. El-Hakim je bio najduže od abbasijskih halifa u tom zvanju, punu 41 godinu. Treći abbasijski halifa u Kairu (inače četrdeseti Abbasija) je **Ebû Rebi-El-Mustekfi Sulejman**, sin El-Hakima, **koji je vladao od 1302. do 1339. godine (punih 37 godina). Četvrti kairski halifa, a 41. abbasijski, bio je El-Vasik Ibrahim Ibn Muhammed Ibn Hakim**, dakle unuk Hakimov. On je bio halifa od 1339. do 1341. godine. **Peti i šesti, 42. i 43. abbasijske halife u Kairu, bili su dvojica sinova trećeg halife El-Mustekfija.** Prvi je bio **Ebul-Abbas El-Hakim Ahmed (1341.-1352.)**, a drugi **Ebul-Feth El-Mu'tedid Ebû Bekr (1352.-1362.).**

Trojica kairskih halifa nosili su počasni naslov El-Mutevekkil (alellah). **Najznačajniji od tri El-Mutevekkila je sedmi abbasijski halifa u Kairu, sin El-Mu'tedida.** Puno mu je ime *Ebû Abdillah El-Mutevekkil Muhammed*, sin El-Mu'tedida, šestog kairskog Abbasijje. Prvi puta je bio halifa 21 godinu (1362.-1383.), a drugi puta 16 godina, od 1389. do 1405. godine. U međuvremenu halife su bili: **osmi El-Vasik Umer Ibn Ibrahim Ibn Mustekfi 1383.-1386., deveti Ebû Jahja El-Mu'tesim Zekerijja Ibni Ibrahim 1386.-1389.** Izgleda da su osmi i deveti halifa bili braća. Nakon pauze od 6 godina, El-Mutevekkil je ponovo postao halifa. Ne samo da je u dva maha ukupno bio halifa 37 godina, nego su i **peterica El-Mutevekkilovih sinova tokom slijedećih 74 godine bili halife.** Deseti (47.) halifa Ebûl Fadl-El-Muste'in Abbas, pokušao se 1412. godine proglasiti sultanom ali je na tom položaju ostao svega nekoliko dana.

Jedanaesti (48.) abbasijski halifa Ebûl-Feth El-Mu'tedid Davud (1413.-1441.) ostao je 28 godina na vlasti.

12. (49.) El-Mustekfî Ahmed 1441.-1451. (10 godina)

13. (50.) Ebûl Beka El-Kaim Hamza 1451.-1455.

14. (51.) Ebul Mehasin El-Mustandžid Jusuf (1455.-1479.)

15. (52.) je halifa u Kairu bio El-Mutevekkil (Hamza) - Abdul Aziz Ibn Jakub, unuk El-Mutevekkila. Bio je halifa 19 godina **(1479.-1499.)**

16. (53.) halifa u Kairu je bio El-Mustemaik Ja'kub, sin El-Mutevekkila II. Bio je 19 godina halifa, kao i otac mu **(1498.-1517.).**

17. (54.) i posljednji abbasijski halifa uopće u Kairu bio je El-Mutevvekkil III Muhammed, sin Mustemsika, 16. halife. Kratko je vrijeme ostao halifa, jer je od njega hilafet preuzeo **osmanlijski sultan Selim I 1517. godine, kada je hilafet nakon 764. godine prenesen sa Abbasijja na Turke Osmanlije. Sve halife prije Osmanlija (Hulefai Rašidin, Emevijje, Abbasijje, Emevijje u Španijji i Fatimijje u Egiptu pripadale su po porijeklu plemenu Kurejšija iz kojeg potječe i Muhammed a.s.**

Možda je i u tome razlog što Arapi zaziru od Turaka Osmana pošto su oni bili jedini koji su im preuzeli hilafet. Sve u svemu, u povijesti islama jedino su Arapi Kurejšijje i Turci Osmani od svih islamskih naroda do sada svijetu islama davali halife. Za sve kairske abbasijske halife *Hiti* ističe da su im imena ispisivana na novcu i spominjana petkom u hutbama. "Najvažnije njihove dužnosti (veli *Hiti*) bile su rukovođenje vjerskim zadužbinama (vakuf), vršenje obreda prilikom ustoličenja novog sultana. Izvjesni muslimanski vladari, neki iz Indije i **Bajezid I (1394.)**, dobili su od njih diplome o investituri,

koje ustvari nisu imale nikakve vrijednosti." U mekkanskim je džamijama spominjano i ime jednog od ovih halifa.

Posljednjeg **abbasijskog (17. odnosno ukupno 54.) halifu El-Mutevekkila III**, sultan Selim I je poveo sa sobom u Istanbul, gdje ga je zadržao i gdje se on odrekao hilafeta u korist Selima I. **Proglašenje Selima I za prvog osmanlijskog halifu izvršeno je u Aja Sofiji.** El-Mutevekkil se za vrijeme vladavine *Sulejmana Veličanstvenog* vratio u Kairo, gdje je i umro 1553. godine.

U ovom, šestom, razdoblju vladavine Abbasijja pojavila se 1288. godine najznačajnija i najmoćnija islamska dinastija Turci Osmani. No, u ovom razdoblju, tačnije **1400.** godine, *Timurlenk*, tatarsko-mongolski vladar koji je samo formalno bio musliman, upao je u sjevernu **Siriju i zauzeo Halep, Hamah, Hims i Balbek. Samo u Halepu je pobio 20.000 ljudi, a 1401. godine zauzima i Damask.** To mu nije bilo dosta, pa je **osvojio i Bagdad i porušio Mustansiriju.** ***U šestom razdoblju Abbasijskog hilafeta 1492. godine kršćani oformljuju inkviziciju koja je trajala 117 godina, sve do 1609. godine, otpočinje kraj muslimana Španije.*** Dakle, ključne spoljnje opasnosti za Abbasijski Hilafet, islamsku državu i sve muslimane, bili su: Križarski ratovi u 12. i 13. stoljeću, najezda Mongola i Tatara u 13. 14. i 15. stoljeću koji su rušili i uništavali sve pred sobom i *Inkvizicija* u 15. i 16. stoljeću. Šta su bile osnovne unutarnje slabosti Abbasijja? Moć, sjaj i uspjesi Abbasijja nisu trajali duže od jednog stoljeća, premda su oni na političkoj sceni **svijeta islama ostali preko 760 godina i imali ukupno 54 halife.** Poslije sedmog halife *Memnuna* nije se pojavio neko ko bi bio dorastao težini, zadatku i odgovornosti hilafeta.

Prva, osnovna i najveća slabost i teškoća Abbasijskog Hilafeta od prvog do posljednjeg dana je to što oni nikada nisu **uspjeli Španiju, jednu od najbogatijih i najznačajnijih pokrajina,** uključiti u sastav jedinstvene islamske države i hilafeta. Naprotiv, zahvaljujući njihovom totalnom pogrješnom odnosu i pogromu nad prethodnom dinastijom *Emevijja,* kao direktna posljedica toga, dolazi dotle da prognani Emevijje na tlu Španije formiraju potpuno nezavisnu državu, a od Abdurrahmana III u 10. stoljeću proglašavaju i hilafet. Isto čine i Fatimijje u Egiptu, također u 10. i 11. stoljeću, a samostalnu državu proglašavaju i Idrisijje, čak u 8. stoljeću.

Pored toga promašaja i potpuno pogrješnog i neislamskog odnosa prema Emevijjama, Abbasijje nisu imali nikakvog smisla za izbor saradnika niti su uvažavali doprinos ključnih saradnika i pomagača, što pokazuje odnos prema *Ebu Muslimu El-Horosanliju,* prodici *Bermekijja, Tahir Ibn Husejnu, Jakubu Ibn Davudu*). Oni su, za najmanje sitnice i neosnovane sumnje bivali likvidirani, a prihvatani su laskavci, demagozi i lažovi. Na taj način su odbijali od sebe sposobne, stručne, poštene i dobronamjerne saradnike.

Propasti Abbasijja pridonio je i njihov nečovječan i krut odnos prema potomcima *hazreti Alije. Haridžijje* su, na unutarnjem planu, radili na tome da potpuno sruše islamsku državu, te da osnuju novu, po svojim zamislima i željama, a ši'ijje su tražili mogućnost da preuzmu vlast. Mnogi abbasijske halife nisu uvažavali mišljenje najviših vjerskih autoriteta i *alima* i potpuno nekompetentno i nestručno su se umiješali u rasprave između *mu'tezilijja* i pristalica *ehlis-sunneta.* Zbog pristrasnosti i stajanja mu'tezilijja na pogrješnu

stranu, mnogi alimi su trpjeli, bili mučeni i zatvarani (*Ebu Hanife, Ahmed Ibn Hanbel*). Zato je mnogo *uleme* ustalo protiv *Abbasijja* i stalo na stranu *Alevijja*.

Zbog ovakve pogrješne politike prema ulemi, vezirima, vojskovođama i najvećim saradnicima, abbasijska dinastija je bila sve više izolirana i usamljena. U takvoj situaciji polovinom 9. stoljeća, počevši od *Mu'tesama Billaha*, angažiraju Turke Memluke, nekadašnje zarobljenike, za dvorsku gardu, koji će im ubrzo doći glave.

Mu'tesamov nasljednik *El-Vasik Billah* će dopustiti lojalnost i legitimnost secesije od hilafeta, tako da će tokom kraja 8., 9. i 10. stoljeća nastati mnoge samostalne dinastije, da bi se hilafet sveo samo na unutrašnjost bagdadskih zidina. Pojedine pokrajine, Emevijje u Španiji i Fatimijje u Africi, uživale su veću moć i poštovanje od hilafeta u Bagdadu. *Ši'ijski* ogranci, ekstremisti *keramijje* i *isma'ilijje*, toliko su se osilili da su nekoliko puta uzdrmali temelje države. Kada je posljednji bagdadski halifa *El-Musta'sim* upozoravan na opasnost od Mongola i Tatara on je, ne vodeći računa o cjelini hilafeta, odgovarao: "Meni je dosta Bagdad. Kada Tatari okupiraju sve gradove, mislim da će mi ostaviti Bagdad, u kome sam rođen i odrastao."

Poslije angažiranja Turaka Memluka u redove dvorske garde nestalo je reda i organizacije u vojsci koji su nekada **zaveli Sad Ibn Vekas, Halid Ibn Velid** i drugi. Ne osjećajući se sigurno među turskom gardom, abbasijske halife mijenjaju prijestolnice, iseljavaju se iz grada u grad (*Enbara, Bagdad, Samara*).

33.5. INKVIZICIJA

Mada je pokrenuta zbog evropskih heretika, čarobnjaka i vještica, *Inkvizicija* je najvećim žrtvama učinila Indijance i muslimane južne Italije, Sicilije, Sardinije i Španije, Jevreje i znanstvenike.

Najsavremenije pojave u historiji Evrope iz kojih ona nikada nije izvukla adekvatne pouke su **križarski ratovi, Inkvizicija, dva svjetska rata, nacistički fašizam i boljševički staljinizam**. Zbog križarskih ratova, Inkvizicije, nacizma i staljinizma, te dva svjetska rata nastradalo je nekoliko stotina miliona ljudi.

Takve opće pošasti i kolektivna pomračenja uma koja su ljude odvela u kolektivni zločin i zlodjela (križarski ratovi, Inkvizicije, nacizam, fašizam), javljaju se unutar njezina kulturno-povijesnig kompleksa, unutar Rimokatoličke crkve, ali i, poput boljševičkog staljinizma, raznih vrsta *Gulaga* i *Kolima* - unutar Rusije.

Praksu progona i smrtnih kazni za heretike, krivovjernike ili pripadnike druge religije, u zakonodavstvu Evrope počeli su uvoditi rimski carevi-kršćani. Primjerice, to potvrđuje konstitucija *Teodozija* i *Valentinijana* iz 428. godine, pa su na temelju tih propisa od strane svjetovne vlasti progonjeni i na smrt osuđivani manihejci i donatisti, a sva imovina im je konfiscirana. Gotovo istovremeno sa ovim carevima, crkveni učitelji *Augustin* i *Ivan Zlatousti* traže suzbijanje heretika, preporučujući kao kazne šibanje, globe, progonstvo, zabranu sastajanja i govora, ali ne i smrtnu kaznu. Ipak, sve do 12. stoljeća ortodoksni kršćani ne progone organizirano i sistematski ni heretike ni heterodoksne. Do

tada su na udaru bili najviše manihejci, ali se ne može utvrditi da li je u te progone bila zvanično umiješana Crkva sa svojom hijerarhijom. Međutim, tokom 10.,11. i 12. stoljeća, kada crkvena hijerarhija moralno sve dublje pada i odaje se razvratu, pojavljuje se pornokracija u papinskome Rimu. Kao reakcija na takve moralno izopačene pojave u Francuskoj i Italiji javljaju se, u početku pojedinačno, kasnije grupno, *heretici*, koji propovijedaju i zagovaraju askezu i pokoru, i koji na taj način protestiraju protiv pokvarenosti crkvene hijerarhije, ali u istoj mjeri i protiv izrabljivanja od strane surovih feudalaca.

U početku su "*heretici* uzajamno nepovezani pojedinci", mali ljudi, idealisti i fanatici, koji su željeli - držeći se poruka Biblije - popraviti prilike u Crkvi i svijetu. Sasvim drugi, ozbiljniji i određeniji oblik dobiva *hereza* kada su pape, naročito od Grgura VII (1073.-1085.) u 11. stoljeću počele za sebe tražiti, "kao namjesnici Kristovi" vrhovnu i univerzalnu svjetovnu, a ne samo duhovnu vlast na zemlji. Papinska svjetovna vlast dostiže vrhunac u 13. stoljeću. Sada je glavni sadržaj hereze borba protiv rimskog pape, koji je za heretike neprijatelj pravog Boga, sotona, krivac za sva zla na zemlji. Nova dualistička hereza, kojoj pripada veliki broj ljudi, svih staleža i uzrasta od plemića i imućnih građana, uči da postoje dva boga, bog dobra i bog zla, širi se u raznim varijantama po Evropi i čini neprekinuti lanac od Balkana do Pirineja. Heretički evropski pokret je naročito ojačao poslije bezuspješnih papinskih križarskih dvjestogodišnjih ratova protiv islama i muslimana. **Tako su križarski ratovi neposredno i direktno proizveli Inkviziciju kao odgovor papâ na pojavu hereze diljem Evrope.**

Povijesno gledano, to je nastavak faraonske prakse starog Egipta postupanja sa neistomišljenicima i drugovjernicima: "A Faraon reče Musa'u: *Ako budeš kao boga nekog drugog osim mene priznavao, sigurno ću te u tamnicu baciti*" - (Eš-Šu'ara, 29); ili "Pustite vi meni" - reče Faraon - "da ubijem Musa'a, a on neka traži pomoć od Gospodara svoga, jer se bojim da vam on vjeru vašu ne izmijeni ili da u zemlji nered ne izazove" - (El-Mu'minun, 26), i preuzimanje zakonodavstva i prakse rimskih careva od strane Crkve i papa. **Inkvizicija doslovce znači istraživanje, a predstavlja vrstu krivičnog postupka koji je primjenjivala katolička crkva da pronađe, optuži i osudi heretike svih vrsta.** Promatrano sa stajališta čiste religije, **Inkvizicija je zamjena Božijeg Suda i Sudnjeg dana od strane Crkve na Zemlji. To može činiti samo onaj ko se smatra izvorom i vlasnikom istine, a Crkva je, uvođenjem Inkvizicije sebe smatrala takvom.**

Prvi Specijalni sud Inkvizicije osnovan je u Veroni (Italija) 1183. godine. Od presudnog značaja za ustanovu Inkvizicije je Četvrti **lateranski koncil 1215. godine održan u vrijeme pape Inoćentija III (1198.-1216.)**, na kome se odlučuje vođenje postupaka protiv heretika *albigenza* i *katara* u nadležnosti biskupa. Međutim, papa Grgur IX (1227.-1241.) oko 1235. godine počinje izuzimati suđenje hereticima iz nadležnosti biskupa i šalje im kao suce svoje delegate. Godine 1235. on daje privilegij sudaca Inkvizicije isključivo *dominikancima*, ali je taj isti privilegij 1246. godine protegnut i na red *franjevaca*. Time je i osnovana prava i istinska Inkvizicija (*Inguistio haereticae pravitatis, ili Sanctum officium*).

Pojam hereze u vezi s kompetencijom Inkvizicije kao heretičkog suda sve se više vremenom proširuje. U početku je u tu kompetenciju ulazila hereza u pravom smislu, apostazija i šizma. Papa je 1264. godine u kompentenciju Inkvizicije uključio još i čarobnjačke čine (magiju itd. ukoliko zaudaraju na herezu). A papa *Nikola V* (1447.-1455.) godine 1451., odnosno *Inoćentije VIII* (1484.-1492.) godine 1484. predali su Inkviziciji čarobnjake i vještice svake vrste. Postupci protiv čarobnjaka i vještica dolazili su sve više u kompetenciju svjetovnih, pored crkvenih sudova, koji su primjenjivali isti onaj postupak kao i papinski inkvizitori protiv heretika. Sa Inkvizicijom se išlo i dalje pa su: preljuba, rodoskvrnuće, konkubinat, svetogrđe i lihvu podvrgavali sudu. Postupak inkvizicije bio je tako udešen da je optuženi morao biti osuđen ako je to inkvizitor, centralna ličnost procesa, htio. Inkvizitora bi papa poslao u optuženi kraj i tu bi on pozvao stanovnike da se sami optuže zbog hereze ili da druge optuže. **Inkvizitor je istovremeno bio i tužitelj i sudija. Svaka denuncijacija i kleveta prihvatana je kao dokaz.** Svjedoci optužbe mogli su biti osobe svih kategorija: žene, djeca, neslobodni i infanti, sukrivci u konkretnom zločinu, heretici i inovjerci. Odbrana je faktički bila onemogućena, jer je branitelj heretika i sam odmah postajao sumnjiv. Dokazni materijal se optuženom nije pokazivao, niti su mu se kazivala imena svjedoka.

Čak je papa *Inoćentije IV* (1243.-1254.), *Bulom AD extirpanda* 1252. godine, suprotno crkvenom učenju, dopustio torturu u postupku Inkvizicije nad optuženima i svjedocima. Sistem kazni kod Inkvizicije bio je veoma razrađen. Za pokajnike koji su odustajali od hereze i vraćali se u krilo Crkve kazne su bile javno opozivanje hereze, nošenje obilježene trake i pokora. Za one koji su bili uporni u herezi kazne su bile veoma okrutne i teške: doživotna robija u strašnim inkvizicijskim tamnicama ili izručivanje osuđenih heretika svjetovnoj vlasti (*brachium saeculare*), da ih ona spali na lomači, zato što je po učenju Crkve lomača primjerena kazna za heretike, jer "vatra liječi" (*ingis sanat*), a sama Crkva je, prijetvorno i cinički, tvrdila da ona ne "žeđa za krvlju" (*ecclesia nonsitit sanguinem*).

Popratna kazna bila je konfiskacija imovine osuđenih heretika, koju su, kao plijen, popola podijelili crkvena i svjetovna vlast. Inkvizicija je djelovala u svim katoličkim zemljama Evrope, **a posebno u Francuskoj, Italiji, Španiji i Bosni.** Poslije akcija protiv **albigenza, katara i bogumila slijedili su progoni valdenza, odmetničkih franjevaca i reda templara od 1312. do 1321.** godine. U Njemačkoj, koja se inače odupirala Inkviziciji, teror već 1231. godine sprovodi okrutni dominikanac *Konrad von Marburg*, a u Engleskoj, gdje inkvizitori nisu rado gledani, bili su proganjani templari. A *Henrik VII* i *Meri Tjudor* toleriraju Inkviziciju još u 16. stoljeću.

Mada je Inkvizicija osnovana da sudi svim vrstama heretika unutar kršćanske Evrope kao što su **albigenzi, katari, bogomili, templari, čarobnjaci, vještice.... ona se kasnije protegla u Španiji na Jevreje i muslimane.**

U Španiji je Inkvizicija osnovana 1480. godine na Crkvenom saboru u Toledu, a ukinuta je tek 1823. godine, dok je u Francuskoj ukinuta za vrijeme **Napoleona 1808. godine**. Poslije Sabora u Toledu papa *Sikstus IV* ovlastio je kralja Ferdinanda da sam imenuje dvojicu ili trojicu sudija (inkvizitora) koji će suditi **maranima (krmcima), ustvari**

- Jevrejima koji su na silu primili kršćanstvo, a potajno ostali u svojoj vjeri, i moriskosima, malim Maurima, odnosno - španskim muslimanima.

Poslije predaje ključeva Grenade i gubitka vlasti 1492. godine, za muslimane i Jevreje Španije nastupili su najcrnji dani. Otpočinju progoni, kolektivna ubistva i inkvizicija. Odmah po padu Grenade, muslimani i Jevreji su pozvani da se vrate u pradjedovsku kršćansku vjeru, ili, ako to neće, da budu spremni na teške posljedice. Te posljedice nije trebalo dugo čekati. **Godine 1501. izdat je kraljevski dekret prema kojem se svi muslimani u pokrajinama Kastilja i Leon moraju odreći islama ili iseliti. Godine 1525. tako je učinjeno i u Aragonu. Godine 1556. Filip II je izdao zakon po kojem su preostali muslimani dužni napustiti islam, arapski jezik,** islamski način života i muslimansku nošnju. **Konačno, godine 1609.** nakon 117 godina od početka Inkvizicije nad muslimanima i Jevrejima Španije, *Filip III* potpisuje naredbu o potpunom progonu, odnosno etničkom čišćenju muslimana sa Pirinejskog poluotoka. **Tim ukazom protjerano je pola miliona muslimana, a u toku skoro stodvadesetgodišnje Inkvizicije pobijeno ih je ili protjerano oko tri miliona sa tla Španije.** Za vrijeme Inkvizicije je iz Španije u Osmansku carevinu prognano 300. 000 Jevreja.

Nažalost, danas je Stari most u Mostaru ubio i uništio isti duh i ista matrica svijesti koja je tačno prije 501 godinu Španiju, od cvatućeg vrta, zemlje znanosti, sveučilišta, visoko razvijene poljoprivrede, pravde i napretka, zemlje biblioteka, tkaonica, karavan-saraja, bezistana, musafirhana, imareta, hamama, sebilja, veličanstvenih građevina i dvorova - kasrova, bolnica, škola, velebnih džamija i zvjezdanica, pretvorila u pustinju.

Samo prilikom osvajanja Grenade, godine 1492. taj duh i svijest, otjelotvoreni i konkretizirani u križarsko-inkvizitorskoj vojsci, spalili su milion knjiga, među kojima i takvih rukopisa helenske kulture koji su predstavljali neprocjenjive i nenadoknadive vrijednosti. Ta slijepa i neugasiva mržnja rušila je dvorove, palače, škole, biblioteke i druge veličanstvene građevine. U ime "religije ljubavi, časnog i svetog križa", taj duh i svijest mnoge džamije, najveća remek-djela arhitekture u Kordobi, Sevilji, Grenadi i Toledu pretvara u crkve, a najveću džamiju u Kordobi pretvara u katedralu.

Pod naletom te zlokobne i rušilačke pakosti i mržnje porušeno je između dvije i tri hiljade kupatila i hamama, sa izgovorom da su to ostaci paganstva. Od svih spomenika materijalne i sakralne kulture koju su muslimani kreirali i gajili na tlu Španije nepunih **osam stoljeća, od 711. do 1492. godine, do danas su jedino sačuvani seviljski El-Kasr (Alkazar), El-Hamra (Alhambra) u Grenadi i velika Kordobska džamija, doduše pretvorena u crkvu, i Giralda, u stvari munara, nekada velike, odavno porušene Seviljske džamije.**

Dakle, od desetina hiljada objekata materijalne i sakralne islamske kulture na tlu Španije, ostala su samo četiri, sa potpuno promijenjenim namjenama. Ovo su sve činili oni iz čijih usta izbijaju, kroz sve vrste propagande, mržnja, pakost, zloba i laž na islam i muslimane.

Ključnu ulogu u uništavanju muslimana Španije imala je Crkva. Biskup *Valensije* je istrjebljenje muslimana proglasio svetom dužnošću, pa je čak prijetio "osvetom neba"

zbog bezbožnog pošteđivanja nevjernika.

Kada je uspješno završila protjerivanje muslimana i Jevreja na svome tlu, Španija je svoju i najkrvaviju inkviziciju proširila na Ameriku. **Tako je npr. u Meksiku od deset miliona domorodaca inkvizicijsku *religiju ljubavi* preživio tek svaki deseti stanovnik.**

Jedan sloj ljudi u Evropi od kojih ovisi znanost i civilizacija u svakom vremenu i narodu bili su žrtve inkvizicije. To su najveći evropski umovi, mislioci i znanstvenici, među kojima je dovoljno navesti Đordana Bruna, Nikolu Kopernika i Galilea Galileja.

Mada je pokrenuta radi progona i suzbijanja evropskih heretika, čarobnjaka i vještica, Inkvizicija je najvećim žrtvama učinila *Indijance, muslimane, Jevreje i znanstvenike.*

Crkva se, naravno, kao *spiritus movens* i *agens* Inkvizicije nije nikada izvinila svojim žrtvama niti je ikada od njih zatražila oprost.

33.6. DESET GENOCIDA NAD MUSLIMANIMA BALKANA

Kao što je križarsko-inkvizitorska Evropa u periodu od nepuna dva stoljeća (1099.-1291) vodila deset križarsko-pljačkaških ratova protiv svijeta islama i muslimana, tako se nad muslimanima bivše Jugoslavije vrši, evo deseti genocid.

Prvi genocid nad muslimanima događa se 584 godine poslije prvog križarskog rata i **trajao je od 1683. do 1699. godine. To je prvi genocid i prva prava, velika i kolektivna tragedija muslimana** koja se događa tokom i poslije velikog ili bečkog rata između Turskog carstva i Austrije. Pošto su Turci u tom ratu izgubili sve posjede i vlast u **Mađarskoj, Slavoniji, Lici, Krbavi, Dalmaciji i Boki Kotorskoj**, svi muslimani koji se iz ovih zemalja i krajeva nisu uspjeli pravovremeno povući u Bosnu i druge krajeve južno od Save i Dunava bili su, vrlo brzo, kao i muslimani Španije prije dva stoljeća, pobijeni, protjerani, asimilirani i prevedeni u katoličanstvo. **Spiritus movens i osnovni agens** svih ovih akcija bila je Crkva. Ona se pritome rukovodila crkvenim dogmama *extra ecclesiam nulla sallus - izvan Crkve nema spasenja* i spasenje je samo unutar nje, i *extra ecclesiam nullus propheta - izvan crkve nema poslanika, istine, dobrote, pravde i pravog odnosa sa Bogom*. To je crkveno-religijsko opravdanje križarskih ratova, Inkvizicije i genocida nad svim nekršćanima. Kao i dva stoljeća ranije u Španiji, svi objekti islamske materijalne i sakralne kulture i civilizacije: **mezaristani, turbeta, tekije, kutubhane, hamami, bezistani, imareti, musafirhane, sahat-kule, džamije, medrese, sebilji, karavan-saraji i hanovi na tlu Mađarske, Slavonije, Like, Udbine, Krbave, Dalmacije i Boke Kotorske bili su porušeni i uništeni.** Muslimane i sve njihove sakralne objekte, za samo šesnaest godina kršćanske vlasti (1683.-1699) nije mogla sačuvati i spasiti činjenica da su oni prije toga **sto šezdeset godina, od 1526. do 1683. godine, dok su vladali istim zemljama i krajevima, kršćanima garantirali i omogućavali sva ljudska, vjerska, kulturna i imovinska prava.** Umjesto bilo kakve zahvalnosti i tolerancije prema muslimanima, kršćani tih zemalja, u ime religije i *ljubavi*, dokraja i bez rezerve primjenjuju staro paganko-faraonsko načelo ***cuius regio eius religio - čija država njegova je u njoj i religija,*** kao da su oni stvoritelji zemlje, a ne Bog. O

prvom genocidu nad muslimanima precizne, jasne i nepobitne podatke, posebno o pokrštavanju, pružaju franjevački arhivi u Dalmaciji, Slavoniji i Lici. Na muslimane u ovim zemljama i krajevima danas jedino podsjećaju različiti toponimi i prezimena, (Hadžići, prezime Hadžić). Za prvi genocid nad muslimanima najbitnije je reći da su ratovali **Turska i Austrija a da su žrtve bili muslimani Bošnjaci.**

Drugi genocid nad muslimanima događa se na prijelazu iz 17. u 18. stoljeće, tačnije 1711. godine uoči Badnje večeri. Te noći je izvršena takozvana "istraga poturica", kada je približno 1000 muslimana, koliko ih je, prema mjerodavnim dokazima, tada živjelo na području "Stare Crne Gore" koja se sastojala od svega četiri nahije sa sjedištem na Cetinju, bilo pobijeno ili izbjeglo u Nikšić i selo Tuđemile kod Bara. Strateg, idejni promotor i agens drugog genocida nad muslimanima, sada na tlu Crne Gore, bila je opet Crkva, ali ne katolička već *pravoslavna*. Za ovu tvrdnju postoje dva nepobitna svjedočanstva: prvo, "istraga poturica", ustvari genocid nad muslimanima se događa uoči Badnje večeri, dakle najvećeg i najsvetijeg hrišćanskog praznika, i drugo, taj događaj ili "istragu poturica" je opjevao vladika - najveći crkveni dostojanstvenik i pjesnik **Petar II Petrović Njegoš** u ***Gorskom vijencu***. On je time pružio ideologiziranu epsku podlogu i paradigmu za sve kasnije genocide nad muslimanima Srbije, Sandžaka, Crne Gore i Bosne i Hercegovine. Tako je Njegoš kao najveći srpsko-crnogorski pjesnik i kao vladika, odnosno nosilac najviše vjerske i svjetovne vlasti, opjevao, posvetio i u najuzvišenije djelo pretvorio genocid ili međunarodni zločin pod kojim se podrazumjeva svjesno, namjerno i plansko potpuno ili djelomično uništavanje nacionalnih, etničkih, rasnih ili religijskih grupa. Motiv za izvršenje genocida su želja za pljačkom i porobljavanjem, rasna, nacionalna i vjerska mržnja i predrasude. Svi ti motivi su opjevani u ***Gorskom vijencu***, a vjersku mržnju prema muslimanima Njegoš izriče riječima "odža riče na Cetinju" i tvrdnjom o isključivosti između lune i krsta.

Treći genocid nad muslimanima, koji će poznati srpski historičar i diplomata *Stojan Novaković* označiti kao "generalno trebljenje Turaka - muslimana iz naroda" događa se na tlu Srbije između 1804. i 1820. godine kao posljedica Prvog i Drugog srpskog ustanka. Naime, od samog početka 19. stoljeća Srbija i Crna Gora su eksterminacijom, progonom i ubistvima muslimana, željele stvoriti svoje nacionalne države i stalno ih, na njihovu štetu, proširivati. Tako su genocid i devastacija u odnosu na muslimane konstante i strateški cilj u politici Srbije i Crne Gore tokom cijelog 19. i 20. stoljeća. Pored Pravoslavne crkve koja od drugog genocida igra ključnu ulogu, u trećem genocidu nad muslimanima njoj se pridružuju historičari i političari, naravno uz pjesnike poput Njegoša.

Četvrti genocid nad muslimanima događa se u periodu između 1830. i 1867. godine, kao posljedica *Hattišerifa* iz **1830.** i njegovoga aneksa iz 1833. godine, kojima je Srbija stekla status vazalne autonomne kneževine unutar Osmanskog carstva, ali i mogućnost da iseli i protjera muslimane iz **Užica, Šapca, Sokola i Beograda, što je i učinjeno od 1862. do 1867. godine.** Sve prognane muslimane Porta naseljavaju u Bosnu i za njih se podižu dva nova naselja **- Gornju i Donju Aziziju, odnosno Bosanski Šamac i Orašje.**

Peti genocid nad muslimanima, uglavnom Albancima i Turcima, događa se na tlu Srbije i Crne Gore između 1876. i 1878. godine. Poslije ustanaka u Hercegovini, potaknutih i vođenih uz pomoć Srbije i Crne Gore, dolazi do *Berlinskog kongresa* (1878.) godine na osnovu čijih odluka, dotadašnje autonomne kneževine Srbija i Crna Gora stiču potpunu državnu neovisnost, ali i uveliko proširuju svoje teritorije. Tako se Srbija teritorijalno proširila *niškim, pirotskim, topličkim i vranjskim okruzima*, a Crna Gora u *Hercegovini*. Iz svih tih okruga i regija **muslimani su odmah potpuno istrijebljeni, usprkos činjenici da se** Srbija, shodnoo odlukama Berlinskoga kongresa, obavezala da će poštivati slobodu vjeroispovijesti i sva prava muslimana. Mada su predjeli današnje južne Srbije tim činom potpuno opustjeli i ostali bez stanovništva, što je dovelo u pitanje poljoprivredu zemlje i nanijelo joj veliku štetu, ipak je mržnja i neprijateljstvo prema muslimanima bilo veće i jače od svake koristi i interesa. **U razdoblju od 1862. do 1878. godine, za svega šesnaest godina, nestalo je nekoliko stotina džamija, mnoge sahat-kule, musafirhane, imareti, karavan-saraji, hanovi, bezistani, sebilji i kutubhane, u Beogradu, Šapcu, Užicu, Sokolu, Nišu, Pirotu, Prokuplju i Vranju,** kao što se, prije nepuna dva stoljeća, desilo na tlu **Ugarske, Like, Korduna, Udbine, Dalmacije i Boke.** Dakle, dva genocida, od dva različita dušmanina, sa potpuno istim posljedicama događaju se u različitom vremenskom periodu za svega šesnaest godina.

Šesti genocid nad muslimanima (1878.-1910.), posljedica je Austro-ugarske okupacije Bosne i Hercegovine. Mada je Austro-Ugarska posljednja pravna država koja je vladala u Bosni unazad posljednjih 115 godina i koja je garantirala svim građanima osnovna vjersko-duhovna, fizičko-biološka i materijalno-imovinska prava, muslimani su se u početku svim raspoloživim sredstvima suprostavljali Austro-Ugarskoj okupaciji. Oni su se, odmah poslije, ali i u toku okupacije, počeli intenzivno iseljavati u **Tursku, Sandžak, Kosovo i Makedoniju,** gdje je tada još uvijek bila turska vlast. Tako dolazi do depopulacije i radikalnog smanjenja broja muslimanske populacije u ukupnom stanovništvu Bosne i Hercegovine. **Prema popisu iz 1879. godine, muslimani su činili skoro 39% populacije Bosne i Hercegovine, dok je njihov udio u bh. stanovništvu 1910. godine opao na svega 32%.**

Sedmi genocid nad muslimanima Sandžaka i Crne Gore, kao i pokušaj nasilnog pokrštavanja muslimana u Plavu i Gusinju, je direktna posljedica Prvog i Drugog balkanskog rata. To je bio sedmi genocid nad muslimanima Balkana prvi nad muslimanima Sandžaka, zato što nije postojala vlast koja bi ih zaštitila.

Osmi genocid nad muslimanima traje od osnutka Kraljevine Srba Hrvata i Slovenaca 1918. godine do propasti Kraljevine Jugoslavije 1941. godine. Mada životi muslimana u prvoj Jugoslaviji nisu imali nikakvu vrijednost, ipak, genocidu su bili izloženi posebno muslimani Sandžaka i istočne Hercegovine. Tako je u selu Šahovići, u Bjelopoljskom srezu u Sandžaku, 7. novembra 1924. godine oko 600 muslimana ubijeno bez ikakvoga povoda, krivnje i razloga. U Hercegovini je od kraljevih komita tokom dvadesetih godina po narudžbi, planu i sistemu, bilo preko tri hiljade vansudskih i neotkrivenih, a dobro poznatih ubistava, naravno počinjenih nad muslimanima. Ta ubistva i zastrašivanja uticali su na izmjenu etničke slike istočne Hercegovine na štetu muslimana, a u korist Srba i Crnogoraca.

Deveti genocid nad muslimanima traje od 1941. do 1945. godine. Prema dosadašnjim istraživanjima *Kočovića, Žerjavića, Dedijera* i *Miletića,* sve nemuslimana, Drugi svjetski rat je odnio 103.000 muslimanskih života ili 8,1% ukupne tadašnje muslimanske populacije. Najviše je muslimana u tom ratu nastradalo od četničkoga, komšijskog, noža što ih je stigao na kućnom pragu, u avliji i na njivi. U prvih devet genocida muslimani se nikaka nisu oružjem suprotstavili svojim koljačima i zlikovcima. Naprotiv, od 1683. do 1992. godine, dakle punih 309 godina, mi smo očekivali da koljači i zlikovci konačno kažu *mi ćemo vam oprostiti što vas koljemo i ubijamo i ubuduće ćemo vam se smilovati.* To se nije nikada dogodilo i to je bila naša najveća iluzija, zabluda i samoobmana.

I konačno, **deseti**, najokrutniji i najveći genocid nad muslimanima u Bosni i Hercegovini traje od aprila 1992. godine. Po mnogo čemu je on izniman od ostalih devet. Okrutniji je, suroviji, širi i dublji po razmjerama od svih dosadašnjih. On je najavljen na pola godine unaprijed i sada se, evo, odvija na očigled cijeloga svijeta pod pokroviteljstvom Ujedinjenih naroda, Organizacije za evropsku sigurnost i suradnju (OESS) pod štafetnom palicom Evropske zajednice. Ovo je prvi genocid nad muslimanima u kome istovremeno i, na neki način, zajednički učestvuju Srbija, Crna Gora i Hrvatska. U prethodnih devet genocida Srbija i Hrvatska nikada nisu istovremeno i zajednički činile genocid nad muslimanima. Međutim, pored svih stradanja, progona i klanja muslimani se u ovom, desetom, genocidu, po prvi puta, kao narod, organizirano, kroz vojsku, policiju, politiku i državu svim sredstvima bore i na svaki način suprotstavljaju četnicima i ustašama, dakle jedinim argumentima koje oni razumiju i uvažavaju.

34
KOLONIJALIZAM, ISLAMSKI SVIJET I MUSLIMANSKI NARODI

34.1.PORTUGAL

Dvadeseto stoljeće najopćenitije može se označiti razdobljem borbe islamskih zemalja i muslimanskih naroda za *političku, privrednu, kulturnu, ekonomsku i društvenu emancipaciju i oslobođenje.*

Nakon otkrića Amerike 1492. godine i puta preko Rta dobre nade oko Afrike do Indije 1498. godine, pojedine evropske zemlje su otpočele kolonijalizaciju svijeta. Tako su najveća otkrića svijeta, sa stajališta Evrope, postala najveća smrknuća i ropstva za narode Afrike, Azije, Amerike, Australije i Okeanije. Prve žrtve kolonijalizma i imperijalističkih zemalja postaju islamski teritoriji i muslimanski narodi. Prva u hronološkom redu, ne i najveća i najznačajnija kolonijalna sila, **je Portugal**. Dok su još muslimani boravili na Pirinejima u Grenadi i njezinoj okolini, Portugal je otpočeo sa zauzimanjem pojedinih muslimanskiih gradova i područja. Prvo je zauzeta *Ceuta* 1415. godine, zatim na red dolazi *Maderia, skupina otoka u Atlantiku* zapadno od Maroka 1420. godine. *Azorske otoke* Portugalci osvajaju 1432. godine, a od 1455. godine muslimanska afrička zemlja *Gambija* je pod dominacijom Portugala. Od 1470. godine Portugalci osnivaju svoje faktorije - veće trgovačke ispostave u prekomorskim zemljama, pa i u Gvineji koja je od konca 16. stoljeća potpuno okupirana od strane Portugalaca i koja je tek 1955. godine stekla izvjesnu autonomiju. Muslimani u Gambiji čine 85%, a u *Gvineji* 95% stanovništva. Danas su to dvije potpuno nezavisne i slobodne, ali siromašne i nerazvijene zemlje. Godine 1482. Portugalci se pojavljuju u *Kongu,* u kome muslimani čine 31% stanovništva, gdje kasnije osnivaju svoje faktorije. Godine 1487. oni dopiru do *Rta dobre nade.* U 15. stoljeću Portugalci dolaze do obala *Sierra Leone,* zemlje u kojoj muslimani čine 65% stanovništva i kojoj su oni dali ime. Godine 1498. Portugalci stižu do obala *Tanganjike* i *Vasko de Gama* se iste godine iskrcava u *Kerali,* južna Indija, gdje osniva faktoriju. Početkom 16. stoljeća *Diego Diaz* otkriva *Madagaskar* a **1502.** godine Portugalci zauzimaju *Bahrejn,* u kome su 99% stanovnika muslimani i koji početkom 17. stoljeća dolazi pod vlast Perzije. U razdoblju od 1508. do 1560. godine Portugalci vladaju obalnim područjem *Maskata* na *Arabijskom poluotoku.* U 16. stoljeću Portugalci dopiru do japanskih obala, utemeljuju faktoriju *Macau* u Kini, osvajaju *Mozambik, Angolu* i *Cejlon.*

Godine 1578. Portugalci su poveli križarski rat protiv *Maroka* i tom prilikom doživjeli težak poraz. Prema statističkim podacima, Portugal je sa 89.000 km^2 teritorija i 3.550.000 stanovnika 1910. godine imao kolonije površine 2.100.000 km^2 ili 24 puta više od matične

zemlje sa 7.500,000 stanovnika. Danas Portugal, osim neznatnih otoka, nema kolonijalnih posjeda koje je držao više od pet i po stoljeća.

34.2. ŠPANIJA

Nekadašnja osmostoljetna muslimanska Španija, cvatući vrt i najrazvijenija zemlja u Evropi, poslije totalne inkvizicije nad muslimanima i Jevrejima i otkrića Amerike, sve iste, 1492. godine, postaje velika kolonijalna svjetska sila, posebno na tlu Srednje i Južne Amerike. Nakon što je Kolumbo 1492. godine otkrio *Kubu*, 1511. godine Španci je osvajaju i drže sve do 1898. godine. U drugoj polovini 16. stoljeća Španci osvajaju *Filipine*, jedinu zemlju u Aziji gdje će katolici postati većina, koju drže sve do 1897. godine. Do kraja 16. stoljeća Španci istiskuju Portugalce iz muslimanske *Ceute* i *Tangera* i sada ih drže. Zbog toga imaju nesporazume sa *Marokom*. Godine 1778. Španci su zauzeli *Ekvatorijalnu Gvineju*. Od 1912. godine oni su držali *dio Maroka* kao svoj protekstor, a od 1934. do 1969. godine španska je kolonija bio i posjed *Ifni* u *jugozapadnom Maroku*. Sve donedavno Španci su držali *Zapadnu Saharu*, teritorij zbog kojeg se spore Maroko i Alžir, jer Maroko to smatra sastavnim dijelom svoje teritorije, a Alžir se zalagao za samostalnu državu *Saharsku Republiku*. Osim nad muslimanima i Jevrejima, Španci su, kao kolonizatori, počinili genocid na Indijancima Srednje i Južne Amerike. Pred Prvi svjetski rat, 1910. godine, Španija je imala najmanje kolonijalnh posjeda od kolonijalnih sila. Na 497.000 km^2 teritorija sa 20 miliona stanovnika, španski su kolonijalni posjedi iznosili oko 400.000 km^2 teritorije sa oko 1.000.000 stanovnika.

34.3. HOLANDIJA

Od početka 16. stoljeća u posjedu Holandije je područje današnje dvjestomilionske, najmnogoljudnije muslimanske zemlje, *Indonezije*. U drugom razdoblju, od 1602. do 1794. godine, tamo je postojala *Nizozemska istočnoindijska kompanija*. Od 1816. god. Indonezija je pod vlašću holandske države. U martu 1942. godine Indoneziju su okupirali *Japanci*. Poslije kapitulacije Japana 1945. godine, pristalice *Ahmeda Sukarna* proglašavaju nezavisnost zemlje, a kao odgovor na to, *Nizozemci* uz pomoć *Engleza* vode četverogodišnji bezuspješni rat protiv Indonežana. Konačno, 2. novembra 1949. godine sklopljen je mir po kome je uspostavljena personalna unija između dvije zemlje, ali je unija raskinuta 1954. godine. Od 1648. do 1794. godine Holanđani su držali *Kapland*, pokrajinu u južnom dijelu *Južnoafričke Republike*.

I *Cejlon* je u periodu od 1658. do 1796. godine bio holandska kolonija. Sadašnja mala *Holandija* u 17. stoljeću je bila najjača evropska pomorska i trgovačka sila koja je raspolagala najvećom trgovačkom flotom na svijetu. Pred Prvi svjetski rat 1910. godine Holandija je sa 33.000 km^2 teritorija metropole i oko 6.000,000 stanovnika imala u posjedu kolonije površine od oko 2.045.000 km^2 ili preko 65 puta veće od matične zemlje sa 38.000.000 stanovnika.

34.4. ENGLESKA

Tokom 17., 18., 19. i početkom 20. stoljeća Engleska je postala i bila najveća kolonijalna svjetska sila u povijesti svijeta. Njezine su kolonije bile sto puta veće od metropole ili površine tri Evrope ili površine Afrike. Od početka 17. stoljeća Englezi se pojavljuju u *Indiji* kada osnivaju istočno-indijske kompanije. Tokom 17. stoljeća oni zauzimaju: *Madras, Bombaj* i osnivaju *Calcuttu.* Ratujući u 18. stoljeću, oni postupno zauzimaju oblast po oblast, 1803. goidne zauzimaju Delhi a u ratu od 1845. do 1849. godine osvajaju i posljednju oblast - *Pendžab.* Englezi su, kao kolonizatori, nemilosrdno pljačkali stanovništvo Indije, među kojima je veliki procenat muslimana. Od 1857. do 1859. godine vođen je u Indiji ustanak protiv engleskih osvajača, ali nije urodio plodom.

U engleskim kolonijalnim posjedima svojevremeno su bili sadašnji: ***Pakistan, Bangladeš, Afganistan, Irak, Kuvajt, Iran, Emirati, Jemen, Palestina, Jordan, Malezijska Federacija u Aziji, i Egipat, Sudan, Tanzanija, Gambija, Sijera Leone, Nigerija i dio Somalije u Africi.*** Otvaranje *Sueckog kanala* 1869. godine dovodi do bitnih pomaka u engleskoj kolonijalnoj politici. Pošto Suecki kanal bitno skraćuje put za Indiju, sada se Englezi interesiraju i za istočnoafričku obalu, a ne samo za zapadnu Afriku. Krajem 19. stoljeća oni poduzimaju osvajanje Afrike i sa juga i sa sjevera. Dok je šezdesetih godina 19. stoljeća svega 11% teritorija Afrike bilo kolonizirano od strane evropskih država, već 1900. godine preko 90% afričkog kontinenta, u kome muslimani sačinjavaju preko 70% stanovništva, bilo je osvojeno. Afrika je postala lahak plijen evropskih kolonijalista zbog neprestnih unutrašnjh plemenskih ratova. Na plantažama Azije, Sjeverne i Južne Amerike kolonizatori tokom 19. stoljeća koriste robovsku crnačku radnu snagu iz Afrike. Istovremeno, oni nemilosredno eksploatiraju prirodna bogatstva koloniziranih zemalja. Godine 1878. *Englezi* su od Osmanske Carevine preuzeli otok *Kipar*. Godine 1882. *Englezi* izazivaju namjeran incident u *Aleksandriji* kako bi otpočeli osvajanje *Egipta.* Nakon zauzimanja Egipta, nastavljaju osvajanje *Sudana,* ali im se džihadom suprostavljaju Sudanci na čelu sa *Muhammed Ahmedom Mehdijem.* Protjeravši Engleze, Sudanci proglašavaju vlastitu državu. Tek pobjedom nad Sudancima kod *Ondurmana* 1898. godine, Englezi su ponovo zavaladali Sudanom i to im je omogućilo da 1899. godine *Anglo-epipatskim sporazumom* uspostave kondominij nad njima. Mada je **Egipat 1922. godine stekao nezavisnost**, Sudan će posebnim ugovorom ostati pod engleskom upravom, iako simboličnom, sve do 1953. godine. Godine 1887. Englezi proglašavaju svojim kolonijama *Beludžistan* i osvojeni *dio Somalije.* Godine 1890. *Zanzibar* postaje engleski protektorat, a od 1896. godine to postjaje još jedna američka zemlja - *Sierra Leone.* U toku Prvog svjetskog rata *Irak* zaposjedaju engleske trupe, a odlukom *Konferencije u San Remu 25. aprila 1920. godine,* on je ostao pod engleskim mandatom, što je potvrdila i *Liga naroda.* Kada je 1920. godine u *Iraku* buknuo ustanak, Englezi su ga u krvi ugušili, a 1921. godine *Irak je proglašen kraljevinom.* Engleske trupe zaposjedaju i *Palestinu* 2. novembra 1917. godine. Te godine *Artur Džeims Balfur* (*Arthur James Balfor* 1848.-1930.), šef *Forin Ofisa* (*Foreign Office*), objavljuje deklaraciju poznatu kao *Balfurova deklaracija,* prema kojoj je engleska vlada, sa kojom se slažu i ostale sile

Antante, "sklona osnivanju nacionalnog ognjišta za jevrejski narod". Godine 1923. Engleska je dobila od *Lige naroda* mandant nad *Palestinom*. U isto je vrijeme od te zemlje otcijepljen njezin triput veći dio - *Transjordanija* (*Jordan*). U vrijeme preotimanja Palestine od Turske, u Palestini je bilo svega 57.000 Jevreja naspram 708.000 Arapa. Nakon engleske okupacije, Jevreji su se stalno useljavali u Palestinu, a naročito nakon nacističko-fačističkih krvavih progona Jevreja. Prema jednog statistici između dva svjetska rata u Palestinu se usleilo oko 400.000 Jevreja. Godine 1947. Engleska je, nakon 24 godine, vratila svoje mandant nad Palestinom *Ujedinjenim narodima* koji u novembru te godine donose odluku o podjeli Palestine na dvije države - jevrejsku i palestinsku. Engleski mandat prestaje 15. maja 1948. godine. Istoga dana proglašena je država *Izrael*. Protiv novoproglašene dražve članice *Arapske lige* povele su bezuspješan rat. Posredstvom *Savjeta sigurnosti* Ujedinjenih naroda sklopljeno je 1948. godine primirje između arapskih zemalja i Izraela. Poraz arapskih zemalja platit će milion Palestinaca koji su morali napustiti rodnu zemlju i koji već pola stoljeća kao izbjeglice izbivaju po svijetu. Tek u posljednje vrijeme čine se ozbiljniji pomaci da i Palestinci ostvare svoja prava. U oktobru 1956. godine *Izrael*, zajedno sa Francuskom i Engleskom, okupira *Sinaj*. Početkom novembra 1956. godine, nakon intervencije Ujedinjenih naroda, ratne operacije su prestale. U toku 1957. godine, Englezi su se povukli sa Sinaja. Nakon deset godina, 6. juna 1967. godine, dolazi do ponovnog rata između *Izraela* s jedne, i *Egipta, Sirije* i *Jordana* s druge strane. Zbog totalne neorganiziranosti, nespremnosti i veleizdaje, Izraelci u munjevitom ratu zauzimaju **Sinaj, Suecki kanal, Akabski zaljev, Gazu, Zapadnu obalu Jordana i sirijsku visoravan Golan**. U tom ratu arapsko-islamske zemlje su doživjele najteži i najsramniji poraz u kome je okupiran i *Jerusalim - Kudusiš-Šerif*. Do ponovnog rata istih zemalja dolazi u oktobru 1973. godine, kada *egipatska vojska* čini dva velika podviga: prelazi *Suec* i probija *Bar-Lev* liniju, najutvrđeniju liniju u povijesti ratova. Samo je direktna intervenicja SAD i Zapada spasila Izrael od potpunog poraza. Do novoga rata između Izraela i Palestinaca dolazi u Libanu 1982. godine, kada su Izraelci počinili velike zločine nad muslimanima u logorima *Sabra* i *Šatila*. Egipat je, kao najjača i najbrojnija arapska zemlja, uz sponzorstvo SAD 1979. godine u trgovini teritorija za mir sklopio *Mirovni ugovor sa Izraelom* i uspostavio diplomatske odnose, povrativši sve izgubljene teritorije. *Golan, Zapadna obala, Jerusalim* i *Gaza* su i dalje okupirani, a 3 miliona Palestinaca su već 50 godina svjetske skitnice i zbjeglice.

Što se tiče *Jordana*, on je od 1517. do 1918. godine bio u sastavu *Osmanske Carevine*. Od 1920. godine engleske trupe zauzimaju *Transjordaniju* i osnivaju *emirat* na čelu sa emirom *Abdullahom* (1921.-1951.). I danas američko-engleska politika ima dominantan uticaj na Jordan.

Godine 1922. *Tanganjika* i *Zapadni Togo* postaju engleske kolonije. Pred Prvi svjetski rat Engleska je bila najveća svjetska kolonijalna sila, koja je, sa 314.000 km^2 teritorija metropole u kojoj je živjelo 45.362.000 stanovnika, imala 29.382.000 km^2 i 374.000 stanovnika, dakle skoro sto puta veće kolonije od matične zemlje i osam puta brojnije stanovništvo. Pošto je u oba svjetska rata bila na strani pobjednika a izgubila sve kolonije u svjetu,

Engleska veže sa sebe bivše kolonije putem *Komonvelta - Zajednice naroda bivšeg engleskog imperija* čiji su članovi *Pakistan, Indija, Gana, Kipar, Nigerija, Sierra Leone, Kenija, Malezija, Tanzanija, Gambija, Cejlon itd.*

34.5. FRANCUSKA

Francuska je, poslije Engleske, bila najznačajnija i najmoćnija svjetska kolonijalna sila koja je, kao i Engleska, dobila oba svjetska rata a izgubila skoro sve kolonijalne posjede. Pred Prvi svjetski rat Francuska je, sa 536.000 km^2 teritorija metropole i 39.600.000 stanovnika, imala 12.341.000 km^2 kolonija sa preko 50 miliona stanovnika. U toku kolonijalnih osvajanja u 18., 19. i prvoj polovini 20. stoljeća *Francuska Imperija* nije samo težila osvajanju i ekonomskoj ekspolataciji muslimanskih zemalja *Egipta* (1798.-1800. godine) *Alžira, Mauritanije, Malija, Nigera, Sahare, Obale Slonovače, Dahomeja, Gabona, Čada, Kameruna, Gornje Volte, Gvineje, Somalije, Senegala, Komorskog Otočja, Togoa i Tunisa u Africi, Malajske Federacije, Libana, Palestine, Ermenije i Sirje u Aziji,* već i za asimilacijom muslimanskih naroda, posebno u *Alžiru, Tunisu, Libanu i Siriji* **putem jezika, kulturne misije i širenja takozvane svjetske civilizacije.** Francuska kolonijalna moć i carevina se raspala u iluziji i zabludi o svjetskoj kulturnoj misiji Francuza, posebno u islamskim zemljama i među muslimanskim narodima. Koliko su na planu asimilacije Francuzi bili nemilosrdni, nepobitno svjedoči činjenica daa su oni 130 godina poslije kolonijalizacije Alžira, Alžircima zabranjivali arapski jezik. Francuskoj okupaciji Alžira koja je trajala od 1830. do 1847. godine, sedamaest godina odupirali su se Alžirci kod komandom *Abdul-Kadira.*

Osim islamskih zemalja i naroda u Africi i Aziji kolonijalizirani su u 19. stoljeću od strane Francuske: *Kongo, Brazavil, Srednjoafrička Republika,* a u jugoistočnoj Aziji: *Burma, Tajland, Laos, Kambodža, Vijetnam* i *Singapur.* Kako od 1912. godine *Maroko* dolazi pod francuski protektorat, protiv španskih i francuskih kolonijalista bori se *Abdul-Kerim* (1881.-1963.). U periodu od 1919. do 1921. godine on ratuje protiv Španaca u Rifu i proglašava Republiku, čiji je bio predsjednik. Protiv Francuza ratuje od 1925. do 1926. godine, kada u početku ima uspjeha, a kasnije se predaje nadmoćnijim Francuzima i biva zatočen na otoku *Reunion.* Kraj života *Abdul-Kerim* dočekuje u Egiptu.

Od 1920. godine i *Mauritanija* postaje francuska kolonija, a na temelju *Ugovora u San Remu* iste godine *Sirija* i *Liban* dolaze pod mandant *Francuske. Komorsko otočje* između *Madagaskara* i afričkog kopna sve do 1975. godine pripadalo je Francuskoj. Po gubitku kolonija Francuska nije izgubila ambicije političkih uticaja u njima i zato je zadržala tzv. *Francusku zajednicu - Communautë Francaise.* U toj Zajednici su, pored ostalih, i ove zemlje: *Srednjoafrička Republika, Kongo (Brazaville), Gabon, Malgaška Republika, Senegal i Čad.* Kao što su najmojćnije engleske kolonije bile SAD i Indija, tako Francuska nikada nije prežalila Alžir i Tunis. Engleska je preko neriješenih i zamršenih granica u bivšim kolonijama ostavila latentno žarište sukoba, a Francuska se nikada nije odrekla "civilizacijske" misije u svojim bivšim kolonijama.

34.6. CARSKA RUSIJA

Od 16. stoljeća traju ruska osvajanja u oblastima u kojima žive muslimanski narodi - *Astrahanskog i Kazanskog Hanata, Sibira, Azerbejdžana, Zapadnog Turkestana i Krima.* Mirovnim ugovorom u *Küčük Kajnardžiju* (1774.) Rusija od Turske uzima *Krim i Kuban.* Ruski car *Ivan IV* pokorava *Kazanski Hanat* 1552. godine i *Astrahanski Hanat* 1556. godine. Godine 1581. godine *Jermak Timofejevič* započinje pokoravanje *Sibira,* čije se osvajanje dovršava sredinom 17. stoljeća. U Sibiru, ogromnoj oblasti od 10 miliona km^2, do tada su uglavnom živjeli tatarsko-mongolski narodi. U 18. stoljeću Rusja osvaja *sjeverni Azerbejdžan.* Godine 1859. Rusija osvaja *cijeli Azerbejdžan.*

U ratovima s *Perzijom,* Rusija je krajem 18. i početkom 19. stoljeća osvojila: *Gruziju, Transkavkaziju* i *dio Ermenije.* Komunistički Sovjetski savez sa *Staljinom* na čelu, u 20. stoljeću za vrijeme mira raseljava sve tatarske *muslimane* sa *Krima* u *Sibir.* Pritom mnogi od njih stradaju u Staljinovim logorima. Kao što danas nacionalistička *Rusija* vodi surovi rat protiv *Čečena* u *Čečenistanu,* tako je komunistički SSSR vodio od 1979. godine bezuspješni *desetogodišnji rat protiv Afganistana.* Ne samo da osvaja islamske zemlje i eksploatira muslimanske narode, već carska Rusija od početka 18. stoljeća osvaja i pribaltičke zemlje *Finsku, Estoniju, Litvu i Latviju.* Finska je 1917. godine proglasila nezavisnost. Ostale su bile samostalne do aneksije uoči *Drugog svjetskog rata,* kada su priključene SSSR-u. Pred *Prvi svjetski rat* 1910. godine carska je Rusija na 5.378.000 km^2 vlastitog teritorija i 133 miliona stanovnika raspolagala sa 16 miliona i 800.000 km^2 kolonija u kojima je živjelo 22 miliona stanovnika. Dakle, carska Rusija je imala kolonije preko tri puta veće od vlastitoga teritorija.

34.7. NJEMAČKA

Zbog kasnog ujedinjenja, *Njemačka* se javlja veoma kasno kao kolonijalna sila, kada je kolonijalizacija svijeta od strane Engleske, Franuske i Rusje skoro završena. Ona svoja osvajanja započinje u *Africi* u drugoj polovini 19. stoljeća. Od 1868. godine njezin je *Kamerun,* od 1884. godine *Togo,* a od 1890. godine i *Tanganjika.* Godine 1899. Njemačka je bezuspješno pokušala doći do *Maroka,* koji će formalno ostati nezavisan. Njegove finansije su stavljene pod međunarodnu kontrolu, a francuskim i španskim trupama povjereno je održavanje reda i zakona njihovih interesnih sfera. Kada su 1911. godine Francuzi okupirali *Fes,* Nijemci su poslali u *Agadir* jednu topovnjaču. Pod prijetnjom Engleza, oni napuštaju Agadir i potpisuju sa Francuzima sporazum o njihovom protektoratu nad Marokom a za kompenzaciju dobivaju pogranični pojas francuskog *Konga.* Njemačka je uspjela osvojiti neke posjede na *Dalekom Istoku* (*sjeverni dio Nove Gvineje*). Pred *Prvi svjetski rat,* Njemačka je sa 541.000 km^2 vlastitog teritorija i 60.926.000 stanovnika imala kolonije koje su zauzimale površinu od 2,901.000 km^2, preko četverostruko više od matične zemlje, sa 16.090.000 stanovnika. Nakon Prvog svjetsog rata, kao gubitnica u ratu, Njemačka gubi kolonijalne posjede koje između sebe dijele *Engleska* i *Francuska.* Tako Engleska dobiva više do 2 miliona km^2 njemačkog, i 875.000 km^2 turskog teritorija, a Francuska 745.000 km^2 i 205.000 km^2 turskog teritorija.

34.8. ITALIJA

Slično kao i Njemačka, i *Italija* se, zbog kasnog ujedinjenja, tek pred kraj 19. stoljeća javlja kao kolonijalna sila. Od 1890. godine ona zaposjeda *Eritreju* i drži je sve do 1947. goidne. Od 1952. godine do kraja osamdesetih *Eritreja* je bila u sklopu *Etiopije*. Danas je ona, poslije krvave oslobodilačke borbe, nezavisna država i članica *Organizacije islamske konferencije*. Italijani su, iz Eritreje, 1905. goidne prodrli u dio *Somalije*, gdje su ostali sve do 1941. goidne kada ih potiskuju Englezi, koji tu ostaju do 1950. godine. Prvoga jula 1960. godine dolazi do ujedinjenja bivše britanske i bivše italijanske *Somalije* i obrazovana je *Republika Somalija*. U ratu s Portom (1911.-1912.) Italijani su zauzeli *Libiju*. U ratu protiv Etiopije 1936. godine fašistička Italija je zauzela tu državu iste godine. Italija obrazuje *Italijansku Istočnu Afriku* u čiji sastav ulaze: *Etiopija, Eritreja i Italijanska Somalija*. Sve nevelike i kratkotrajne italijanske kolonije bile su u Africi.

34.9. BELGIJA

Godine 1876. belgijski kralj *Leopold I* osniva vlastitu kompaniju - ***Association Internationale du Congo***. Toj je kompaniji u Berlinu 1885. godine vlasnik (Leopold I) izvlačio ogromnu dobit, vršeći pri tom nemilosrdnu eksploataciju domaćeg stanovništva, što dovodi do protesta međunarodnih razmjera. Kao posljedica tih protesta, Leopold II odstupa od tih prava u Kongu u korist belgijske države. Bivši belgijski *Kongo* imao je ogromno bogatstvo. Od 30. juna 1960. godne postaje nezavisna država *Zair* (*Kongo-Kinšasa*) sa 23 miliona stanovnika i 10% muslimana. Pred Prvi svjetski rat, Belgija je imala 29.000 km^2 i 7.424.000 stanovnika, dok je Kongo kao belgijska kolonija imao 20 miliona stanovnika (ili 3 puta više) i 2.345.000 km^2, ili 80 puta veći teritorij od metropole.

34.10. SJEDINJENE AMERČKE DRŽAVE

Amerika je, od zemalja u kojima žive i muslimani, držala jedino *Filipine* Zbog Filipina i drugih otoka u Pacifiku Sjedinjene Države su 1898. godine ratovale sa Španijom. Zbog bezrezervne podrške *cionizmu* SAD su izavale odbojnost islamskoga svijeta i muslimanskih naroda.

34.11. JAPAN

Japan se javlja među posljednjim kolonijalnim svjetskim silama. On 1894. godine ratuje s *Kinom zbog Koreje*. Slijedeće godine *Kina* Japanu, osim *Koreje*, ustupa još i *Tajvan* i otoke *Pascadores*. U rusko-japanskom ratu 1904.1905. godine Japan od Rusije uzima *Port Arthur*, *južni dio Sahalina* i protektorat nad *Korejom* koju 1910. godine anektira. Godine 1931.-1932. Japan okupira *Mandžuriju* i obrazuje marionetsku državu *Mandžuko*. Od 1933. do 1935. godine Japan se proširuje u Kini novim pokrajinama - *Jehol* i *Nopei*. Kao član *Trojnog pakta*, Japan 1941. i 1942. godine zauzima *Sijam* (Tajland), *Malajski poluotok*, *Filipine*, *Indoneziju* i

Burmu. Od kraja 1943. godine on ubrzano gubi osvojene teritorije. *Mirovnim ugovorom* od 8. septembra sklopljenim u *San Francisku* sa *SAD* i 42 druge zemlje, bez *SSSR-a* i drugih istočnoevropskih zemalja, Japanu su oduzeti svi kolonijalni posjedi koje je osvojio u posljednjih 80 godina.

34.12. KOLONIJALIZAM PRED PRVI I DRUGI SVJETSKI RAT

Pred *Prvi svjetski rat* devet navedenih kolonijalnih zemalja držale su 69.895.000 km² kolonija sa 334.190.000 stanovnika, dok je 1910. godine površina kolonijalnih sila iznosila 7.704.000 km² sa 352.933.000 stanovnika. Početkom *Drugog svjetskog rata* Engleska, Francuska, SAD, Japan, Njemačka i Italija posjedovale su kolonije u površini od 20 miliona km² sa preko 600 miliona stanovnika. Mada nikada nisu bile klasična teritorijalna kolonijalna sila, SAD su, ustvari, jedina ekonomsko-privredna i znanstveno-civilizacijska svjetska velesila danas. Iako su Engleska i Francuska dobile oba svjetska rata, one neumitno i nepovratno i poslije Prvog, pogotovu poslije Drugog svjetskog rata, gube sve kolonijalne posjde i zemlje tako da su danas svedene na svoje metropole. I druge nekadašnje kolonijalne sile: Španija, Portugal, Holandija, Belgija i, poražene u *Drugom svjetskom ratu*, Njemačka, Italija i Japan ostale su bez ikakvih kolonijalnih poseda. Danas se jedino može govoriti o rusko-srbijanskom agresivnom kolonijalizmu i crvenom fašizmu nad muslimanskim narodima u *srednjoj Aziji* i na *Balkanu.*

Tokom višestoljetnih kolonijalnh porobljavanja islamski svijet je bio izložen nemilosrdnoj eksploataciji i asimilaciji. Posljedica eksploatacije je masovno siromaštvo muslimanskih naroda, a posljedica asimilacije je otuđenost muslimanske inteligencije od islama i svojih naroda. Današnja nepismenost u islamskom svijetu također je posljedica kolonijalne potčinjenosti muslimanskih zemalja i naroda. Sve to neminovno ima za rezultat da muslimani sačinjavaju 90% svjetskih izbjeglica i sirotinje i da su njihove zemlje i narodi za mnoge u svijetu prazan politički i teritorijalni prostor za osvajanje. Samo je *Allahova* milost, pomoć, istinitost i prirodnost učenja islama kao angažman običnih muslimana kao vjernika, posebno u Afirici, sačuvao muslimane od totalne asimilacije i gubljenja identiteta u toku višestoljetne političke ekonomske, kulturne i znanstveno-civilizacijske asimilacije.

35
TURSKO OSMANSKA CAREVINA (1288.-1918.) I HILAFET (1517.-1924.)

U povijesti svjetskih carstava *Osmansko carstvo*, koje je trajalo oko 630 godina, smatra se jednim od najmoćnijih i najvećih u povijesti svijeta. Uistinu, *Osmanska carevina* je trajala od 1288. do 1918. godine. Na vrhuncu svoje moći, u 16. stoljeću, obuhvatala je površinu od 8.000.000 km^2 na tri kontinenta: Evropi, Aziji i Africi, objedinjujući 20 nekadašnjih carskih kruna u četrdeset pokrajina. Od 1517. godine *Turci Osmani*, kao treća i posljednja dinastija, a prva nearapska, preuzimaju hilafet od *Abbasijja* i njegovo sjedište prenose iz Kaira u Istanbul. Turci Osmani su prvi i jedini nearapski islamski narod koji su, uz *Arape* iz plemena *Kurejš*, davali halife u Hilafetu od 1517. do 1924. godine. Ne samo to, već su oni u tom razdoblju u potpunosti povratili i objedinili vjersku (*hilafet*) i svjetovnu vlast (*mulk*) u jednoj osobi koja je istovremeno bila i halifa i sultan ili padišah. Čitavo vrijeme *Osmanskog carstva* glavni grad i sjedište hilafeta bio je Istanbul. *Turci Osmani* su bili najmoćnija i najuspješnija islamska dinastija na tlu Evrope. Na planu uređenja države, organizaciji vojske u obliku jeničara i spahija, imovinsko-pravnim odnosima na razini *timara, zijameta* i *hasova* i organizaciji uprave i administracije Osmanlije su stoljećima bili najmodernija, najtolerantnija i najmoćnija carevina u Evropi i svijetu. U povijesti Turske carevine glavni gradovi bili su: *Bursa, Edirna* i *Istanbul*, a *Hilafeta* samo *Istanbul*. U razdoblju od 1288. do 1923. godine, što obuhvata period od 635 godina, izmijenilo se 38 tursko-osmanskih sultana i 29 halifa od 1517. do 1524. godine, što obuhvata period od 407. godina. Od kako je 3. marta 1924. godine ukinut Hilafet u Istanbulu, islamski svijet živi najduži period u povijesti stanja *fasile-i-hilafeta* ili *bez halife*.
Tursko-Osmanski sultani u šeststotridesetpetogodišnjoj povijesti su:

1. Sultan Gazi Osman	1288.- 1326.
2. Sultan Orhan	1326.- 1360.
3. Sultan Murat I	1360.- 1389.
4. Sultan Bajezid I Jildirim	1389.- 1402.
5. Sultan Sulejman Čelebi	1402.- 1410.
6. Sultan Musa Čelebi	1410.- 1413.
7. Sultan Mehmed Čelebi	1413.- 1421.
8. Sultan Murat II	1421.- 1451.
9. Sultan Mehmed II Fatih	1451.- 1481.
10. Sultan Bajezid II	1481.- 1512.
11. Sultan 1. Halifa Selim I Javuz	1512.- 1520.
12. Sultan 2. Halifa Sulejman II Zakonodavac	1520.- 1566.

13. Sultan 3. Halifa Selim II	1566.- 1574.
14. Sultan 4. Halifa Murat III	1574.- 1595.
15. Sultan 5. Halifa Mehmed III	1595.- 1603.
16. Sultan 6. Halifa Ahmed I	1603.- 1617.
17. Sultan 7. Halifa Mustafa I	1617.-1618. i 1621.-1623.
18. Sultan 8. Halifa Osman II	1618.- 1621.
19. Sultan 9. Halifa Murat IV	1623.- 1640.
20. Sultan 10. Halifa Ibrahim	1640.- 1648.
21. Sultan 11. Halifa Mehmed IV	1648.- 1687.
22. Sultan 12. Halifa Sulejman III	1687.- 1691.
23. Sultan 13. Halifa Ahmed III	1691.- 1695.
24. Sultan 14. Halifa Mustafa II	1695.- 1703.
25. Sultan 15. Halifa Ahmed III	1703.- 1730.
26. Sultan 16. Halifa Mahmud I	1730.- 1754.
27. Sultan 17. Halifa Osman III	1754.- 1757.
28. Sultan 18. Halifa Mustafa III	1757.- 1774.
29. Sultan 19. Halifa Hamid I	1774.- 1789.
30. Sultan 20. Halifa Selim III	1789.- 1808.
31. Sultan 21. Halifa Mustafa IV	1807.-1808.
32. Sultan 22. Halifa Mahmud II	1808.- 1839.
33. Sultan 23. Halifa Abdul Medžid	1839.- 1861.
34. Sultan 24. Halifa Abdul Aziz	1861.- 1876.
35. Sultan 25. Halifa Murat V	1876.
36. Sultan 26. Halifa Abdul Hamid	1876.- 1909.
37. Sultan 27. Halifa Mehmed V	1909.- 1918.
38. Sultan 28. Halifa Mehmed VI	1918.- 1922.
29. Halifa Abdul Medžid	1922.- 1924.

35.1. PORIJEKLO TURSKOOSMANSKE DINASTIJE

Turci su porijeklom iz *Turkestana* koji se dijeli na Zapadni, u koji spadaju *Turkmenistan, Uzbekistan, Tadžikistan* i *Kirgizija,* te Istočni *Turkestan* (*Sinkjang*) koji je danas u sastavu *Kine.* U prostranim krajevima istočno od *Kaspijskog mora* živjela su različita turska, nomadska, stepska plemena. Kroz povijest su najpoznatiji *Osmanlije, Seldžuci, Gaznevijje* i *Tulunijje.* Takozvani *Seldžuci,* rumski sultanat, u istočnom dijelu *Male Azije* također su uništili *Mongoli* početkom 13. stoljeća, ali zapadne krajeve *Rumskog sultanata,* u kojima se naselilo novo tursko pleme sastavljeno od 600 porodica, nisu osvojili. Poglavica tog plemena bio je **Ertogrul Mehmed Fuad Küprili** (1890.-1966.) u *Porijeklu Osmanske carevine* tvrdi da većina Turaka vodi porijeklo od *Oghuza* tj. *Turkmena* (*Afganistan, Iran, Sirija, Turska* i prostor bivšeg SSSR-a). "Jedini pozitivan rezultat do koga možemo doći jeste činjenica da je *Osmanov* klan pripadao plemenu *Kaji.*" *Osmanlije* su živjeli na sjeverozapadu *Frigije* u

okolini *Eskišehira*, u graničnom području između *Turaka* i *Bizanta*". Nema osnove u pričama da Turci vode porijeklo od *Muhammeda a.s.*, od *Kangla* (grupe Turaka) ili *Mongola*.

35.2. PRVI OSMANLIJSKI SULTAN - OSMAN (1288.-1326.)

Po *Osmanu*, *Ertogrulovu* sinu i osnivaču države, naziva se *Osmanlijska Država*, *Osmanlijsko Carstvo* ili *Otomanska Imperija*. Osman je bio veoma inteligentan i odlučan plemenski poglavica. Znao je iskoristiti anarhiju koja je u njegovo vrijeme vladala u Bizantu, pa je svoj teritorij malo po malo uvećavao i proširivao prema zapadu. Prvi njegov dodir s bizantskom vojskom bio je **1301. ili 1302. godine (701. po Hidžri)** kod *Kojunhisara* (*Baphaeon*) kada su Turci ugrožavali **Nikeju (Iznik)**. Izložen teškoćama i napadima na Balkanu i u Maloj Aziji, Bizant nije bio sposoban da se ozbiljnije odupre osmanskoj vojsci, pa je ovaj osvajao mjesto po mjesto. Zbog zasluga za osnivanje i proširenje države Osman je dobio počasni atribut **Gazi**.

Osmanlijske su *spahije* (posjednici timara, spahiluka koji su bili dužni da kao konjanici idu u vojsku u slučaju rata) velikim dijelom dobivali u posjed novoosvojene zemlje. Na taj su način spahije bili direktno zainteresirani za širenje države. Kao najamnička vojska u sastavu Bizanta, osmanski su ratnici još prije dobro upoznali sve balkanske zemlje, pa im je to u sastavu tursko-osmanske vojske dobro došlo.

35.3. ORHAN, SIN OSMANOV (1326.-1360.)

Novi vladar u prvoj godini vladavine osvaja *Bursu* i proglašava je prvom prijestolnicom, dok je sela oko Burse već ranije osvojio. Strahujući od Turaka i njihovog napredovanja, mladi bizantski car *Andronik III Paleolog* (1328.-1341.) stupa u borbu protiv *Orhanove* vojske **1329. godine** u *Pelekanonu* (*Maltepe*), i doživljava poraz. **Godine 1331. Orhan zauzima Nikeju.** Nešto kasnije, **1337. ili 1338. godine osmanlijska vojska zauzima i Izmir**.

Da bi se, osigurala od drugih neprijatelja i napadača, Bizantija u doba Orhana traži od njega pomoć i savezništvo, što Orhan koristi pa se počinje miješati u unutrašnje poslove Bizanta. Za vrijeme unutarnjih dinastičkih borbi Orhan se stavio na stranu *Ivana Kantakuzena* i pomagao mu je protiv cara *Dušana*.

Od 1345. godine Osmanlije počinju prelaziti u *Evropu*. Jedan zemljotres im u tome obilato pomaže rušeći zidine *Galipolja*, *Kalliopolis Gelioblu*, gradić i luku evropske obale *Dardanela*, uvijek strategijski važne, te ga Turci zauzmu 1354. godine. Galipolje je prvo osmansko uporište na Balkanu. Nakon zauzimanja Galipolja, Orhan i u drugim mjestima *Trakije* naseljava *Turke* iz *Anadolije*. To planirano i sistematsko naseljavanje je započelo 1359. godine i kasnije se nastavljalo. Orhanova je zasluga što je sproveo i utemeljio **organizaciju osmanlijske države**. Bio je prvi sultan koji je organizirao *jeničare* kao vojsku koju se sačinjavala pomuslimanjena kršćanska djeca. To je bilo 1328. godine i veliki putopisac *Ibn Batuta* ističe za Orhana da je imao moćnu vojsku.

35.4. SULTAN MURAT I, SIN ORHANOV, UNUK OSMANOV (1360.-1389.)

Ovog vladara je rodila grčka princeza *Nilofer. Muratu*, kao trećem sultanu, je pošlo za rukom da od Bizanta skoro potpuno preuzme *Malu Aziju*. Godine 1361. Murat je osvojio *Adrianopolis, Drinopolje*, (danas Edirne) **i 1369. godine** prenosi prijestolnicu u taj evropski grad, koji je 43 godine bio prijestolnica osmanske države. Nakon dvije godine, **1371. sultan Murat I je pobijedio srpsku vojsku na Marici**. Ovom prilikom Mrnjavčevići su, iako deseterostruko brojniji, potpuno poraženi i nisu uspjeli zaustaviti turska osvajanja na Balkanu.

Sultan je u svim ratovima išao zajedno sa vojskom. **Godine 1382. Osmanlije zauzimaju tvrđavu Sredac (Sofiju), a zatim Niš 1386. Odlučujuća bitka između osmanlije u ujedinjene srpsko-slavenske vojske odigrala se na Kosovu Polju kod Prištine 28. juna 1389. na novom, a 15. juna po starom kalendaru.**

Iako su Srbi kao mnogobrojnija vojska doživjeli težak i sraman poraz poslije koga su zapali pod 470-godišnju vlast Osmanskoga carstva, oni su od kosovskog boja napravili *kosovski zavjet, mit*, i uz njega *ep* i *svetosavlje* koji formiraju njihovu svijest. Od tada do danas, oni, kao epigoni, sanjaju o osveti i od 1711. do danas umjesto nad Turcima, kojima ne mogu ništa, nad Bošnjacima muslimanima čine deveti genocid (1711., 1804., 1839., 1860.-'67., 1876.-'78., 1912.-1913., 1919.-1941., 1941.-1945., 1992.-1993.). Protiv Osmanlija nastupaju odredi *Vuka Brankovića*, te manji odredi iz *Bosne* predvođeni vojvodom *Vlatkom Vukovićem*. U početku je ova vojska, izgleda, imala uspjeha, ali je kasnije, iako mnogo brojnija, doživjela katastrofu. Nijedan narod, izuzev Srba, od većeg i sramnijeg poraza nije stvorio veći mit od kosovskog. Tu vojsku *Knez Lazar* predvodio je pad u ropstvo. Kasnije je pogubljen. Na Kosovu je poginuo i sultan *Murat I*. Kasniji izvori, iznose da je sultana *Murata* ubio *Miloš Kobilić* (*Obilić*).

Nakon poraza na Kosovu, Srbija postaje osmanska vazalna država i teritorij *Vuka Brankovića* dolazi pod sultanovu kontrolu. *Skoplje*, koje *Osmanlije* osvajaju tek **6. januara 1392. godine postaje uporište za njihova daljnja osvajanja na Balkanu. U Trakiji, Makedoniji i Bugarskoj Osmanlije su naselile dosta svog stanovništva.** Sultan *Murat I* imao je za cilj da proširi i učvrsti vlast na Balkanu i u tome je uspio.

35.5.BAJEZID I - JILDIRIM (1389.-1402.)

Poslije pogibije oca i pogubljenja brata *Jakuba* (prvo bratoubistvo), *Bajezid* je stupio na osmanlijski prijesto. Nadimak *Jildirim* (munja) Bajezid je dobio zbog svoje prirodne snalažljivosti u teškim trenucima kada je brzim pokretima trupa uspijevao da u svoju korist riješi mnoge bitke. Bajezidu I je pošlo za rukom **da osvoji cijelu Makedoniju (Skoplje 1392., onda Bugarsku i Tesaliju 1393.-94.) i približi se Carigradu. Godine 1395. vlaški vojvoda *Ivan Mirča*** pobjeđuje Osmanlije u bitki na *Rovinama*, u kojoj je, kao **turski vazal, poginuo *Marko Kraljević*.** Ta je pobjeda izazvala oduševljenje među kršćanima Evrope, ali za kratko. Već je **slijedeće, 1396. godine vojska Bajezida** katastrofalno porazi-

la kršćansku vojsku kojom je zapovijedao ugarski **kralj Žigmund u bitki kod Nikopolja**. U njoj su se borile i pomoćne čete Francuza, Nijemaca i Engleza. Tom pobjedom kod Dunava Osmanlije su definitivno učvrstili svoju vlast na Balkanu.

U poznatoj, do tada jednoj od najvećih bitaka, **bitki kod Ankare (Angore 1402.)** *Timurlenk* je zarobio *Bajezida I* koji je umro **8. marta 1403. u Akšehiru**. U tim su bitkama na strani Osmanlija učestvovali brojni važni Srbi, među kojima i Srbi pod vođstvom *Stevana Lazarevića*. On se još ranije, zajedno s *Vukom Lazarevićem*, obavezao plaćati danak i davati pomoćne čete. Srpska princeza *Olivera*, kći kneza Lazara, bila je žena *Bajezida I*. Poraženog sultana Bajezida nasljedili su:

35.6. SULEJMAN ČELEBI (1402.-1410.) - MUSA I MEHMED ČELEBI (1410-1421)

Poslije poraza kod Angore 1402. godine Sulejman se spasio i došao na Balkan, gdje je vladao osmanskim posjedima. Brat *Mehmed* je nastavio vladati u *Maloj Aziji*. Stevan Lazarević se u početku borio protiv *Sulejmana*, ali ga je kasnije priznao. Mehmed protiv Sulejmana šalje brata *Musu*, koga priznadoše balkanski vazali i Sulejman bi u bijegu ubijen. Nakon što je nestalo Sulejmana, Mehmed, uz pomoć Stevana Lazarevića, pobijedi i brata Musu, te nakon toga uspostavi jedinstvo države.

6. *Mehmed Čelebi* je vladao od 1413.do 1421. godine objedinjenom državom poslije pobjede nad braćom Sulejmanom i Musom.

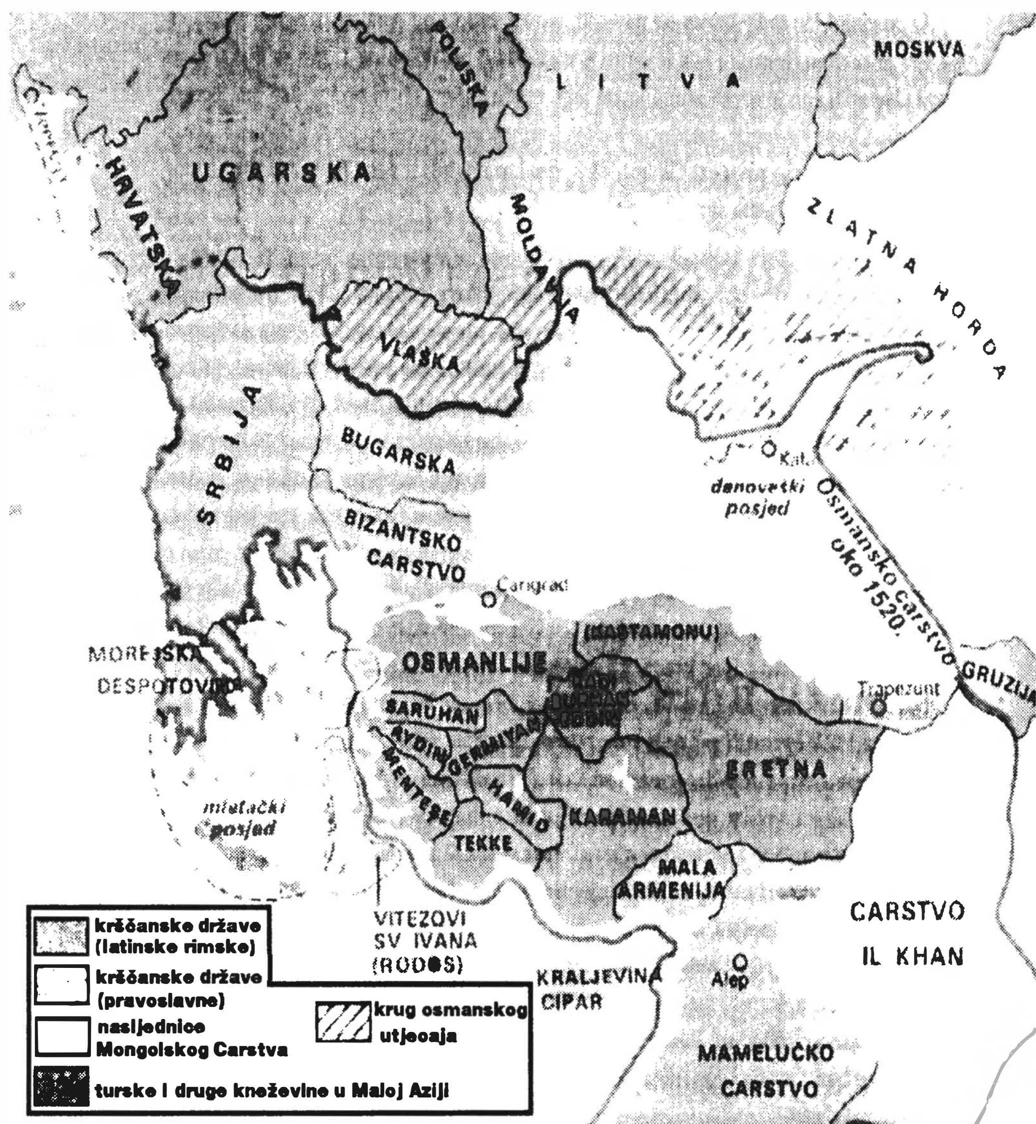
35.7. MURAT II (1421.-1451.)

Godine 1422. Murat II pokušava da zauzme *Carigrad*, ali bezuspješno. **Godine 1430.** ovaj vladar **preuzima od Mlečana Solun i ratuje protiv Srbije, Vlaške i Mađarske**. Ujedinjena kršćanska vojska pod zapovjedništvom erdeljskog vojvode *Janoša Hunjajdija* (1440.-1456). nanijela je Osmanlijama niz poraza u Vlaškoj, Erdelju i Srbiji u periodu od 1441.do 1442. godine. **Godine 1443. Hunjajdi je osvojio Niš i prodro do Sofije**.

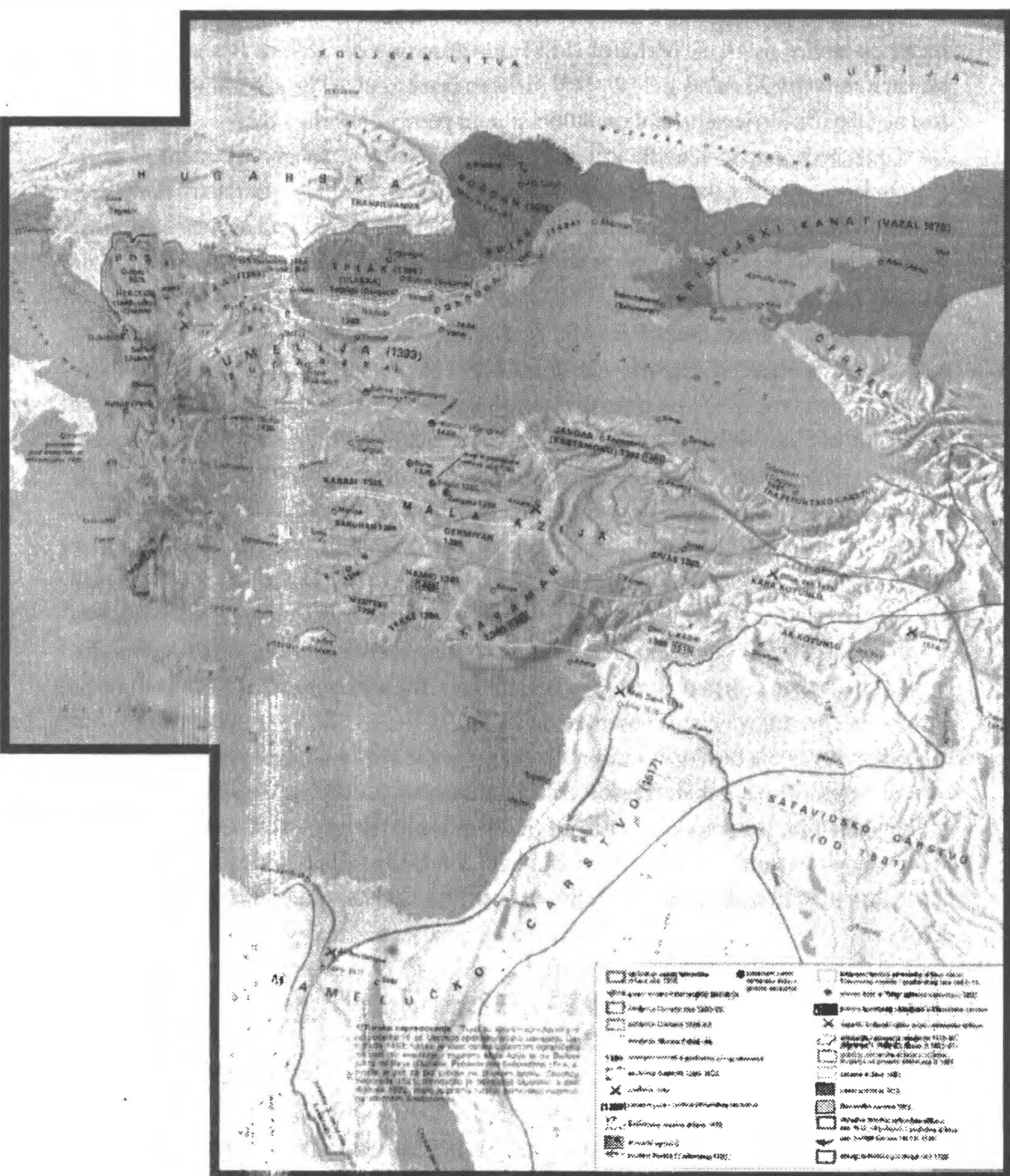
Godine 1444. sklopljen je mir u *Segedinu* prema kome je Srbiji vraćena samostalnost i *Đurađ Branković*, koji je *Muratu II* dao za ženu svoju kćer *Maru*, priznat je za vladara. Kada su iste godine kršćanski saveznici prekršili mir i upali u Bugarsku, Murat II ih je katastrofalno porazio u **bitki kod Varne**. U toj borbi poginuo je ugarski kralj *Vladislav Jagelović*. Hunjajdi se borio protiv Osmanlija i u *Boju na Kosovu Polju 1448. godine*, ali je kršćanska vojska tu poražena.

Protiv Murata II se bori i albanski nacionalni junak *Juraj Kastrioti -Skenderbeg* (1403.-1468.). On četiri puta pobjeđuje osmansku vojsku, pa na kraju sultan Murat sa 100.000 vojnika krenu protiv Skenderbega i ratuje s njim u *Kruji* 1450. godine, koju je i ovaj put Skenderbeg odbranio. Tek je 1455. godine kod *Berata* Skenderbeg pobijeđen od *Fatiha* i bježi u *Italiju*.

Raspad Bizantije pod naletom Turaka, Mongola i Latina

Uspon Osmanskog carstva

35.8. MEHMED II FATIH (1451.-1481.)

Među najznačajnije osmanlijske sultane ubraja se *Mehmed II Fatih*. Prvi cilj, san i ideal svih islamskih vladara, pa i Mehmeda II El-Fatiha, je bilo osvajanje bizantijske prijestolnice *Carigrada (Konstantinopolis)*, najutvrđenijeg grada na svijetu, koji je bio opasan visokim, debelim, neprobojnim kamenim zidinama. Taj san i ideal sretnog vladara i vojske po hadisu ostvaruje **Mehmed II El-Fatih 29. maja 1453. godine**. Posljednji bizantijski car *Konstantin XI Paleolog* (1449.-1453.) hrabro brani grad, ali ga je Mehmed II nadmudrio na taj način što je naredio da se suhim putem prenese nekoliko brodova u pristanište *Zlatni rog*, te je napao s vojskom odakle se neprijatelj nije mogao ni nadati. Padom Carigrada u osmanlijske ruke Bizantijsko carstvo je prestalo postojati. Posljednje bizantske zemlje: Morejski despotat i Trapezuntsko carstvo **osvojeni su 1460., odnosno 1461. godine**. Odmah nakon što ga je osvojio, **Mehmed El-Fatih je proglasio Carigrad glavnim gradom svoje države.**

Od despota Đurađa Brankovića Mehmed II traži da mu preda *Smederevo*, što ovaj ne prihvati. Kada sultan s vojskom navali na Srbiju. Đurađ bi prisiljen da Osmanlijama dozvoli prolaz kroz *Srbiju* na putu u *Ugarsku*. Poslije Đurađove smrti (1456.) u Srbiji su nastale dinastičke borbe. Konačno, 1459. godine Smederevo se predade sultanu bez borbe.

I prilike u susjednoj *Bosni*, nakon zauzimanja srpske despotovine pogodovale su osvajanjima. U Bosni su također postojale međusobne dinastičke borbe i veliki razdori u zemlji. Posljednji bosanski kralj **Stjepan Tomašević (1461.-1463.)** prestade palaćati danak sultanu. Tada bosanske izbjeglice, a posebno vlastela, podstiču Osmanlije da navale na Bosnu i da je osvoje. Sultan Mehmed II Fatih krenu na Bosnu s velikom vojskom. Osvajao je grad za gradom. Stjepan Tomašević je uhvaćen u **Ključu i pogubljen 1463. godine.** Sa njim nestaje srednjovjekovne bosanske države.

Nakon osvajanja Bosne, El-Fatih nastavlja sa pohodima i na drugim stranama: **osvaja Eubeju (grčki otok) i maloazijsku oblast Karamaniju, 1475. godine Krim, 1478.-80. godine Albaniju, Jonske otoke, Otranto (italijanski obalni gradić u Apulji)**. Za vrijeme Mehmeda II osmanska je država postala velika sila koja je naslijedila nekada moćno bizantsko carstvo. Fatih je, također, još više razvio i usavršio pravne osnove osmanske države.

35.9. BAJEZID II (1481.-1512.)

Bajezid naslijeđuje oca Fatiha na prijestolju i vlada 31 godinu. Nastavlja očevim stopama sa terotorijalnim širenjem. Osvajanjem Herceg-Novog (1482.). *Hercegovina* u potpunosti dolazi pod sultanovu vlast. Zauzeta je *Crna Gora*. Tada se Đurađ Crnojević odriče svojih vladarskih prava. Bajezidova vojska osvaja *Drač* i neka pristaništa u *Grčkoj*. Na *Krbavskom polju*, godine 1493. osmanska je vojska porazila ugarsku vojsku na čelu sa banom *Derečinom*. Već 1499. godine osmanska flota kod *Lepanta* pobjeđuje mletačku, te je to bila prva njezina velika pobjeda.

35.10. SULTAN SELIM I - JAVUZ (1512.-1520.)

Iako je bio najmlađi sin Bajezida II, *Selim I* je, uz pomoć jeničara, prisilio oca da abdicira u njegovu korist. Kada je stupio na prijestol počeo je porgoniti članove osmanlijske dinastije. Jedan njegov bratić pobježe u Perziju kod šaha **Ismaila (1502.-1524.)**, a drugi se skloni kod memlučkog vladara Egipta **Gurije (1500.-1516.)**. Selim I od obojice zahtijeva da mu izruče njegove bratiće, ali oni to ne htjedoše učiniti. To Selimu bi povod da im objavi rat, pa on s velikom vojskom prvo krenu na Perziju.

U avgustu 1514. godine Selimova artiljerija je potukla Ismailovu konjicu **kod Ćaldirana**, sjeverno od jezera **Urmija**. Nakon toga su Osmanlije zauzeli Ismailovu prijestolnicu *Tibriz* (*Tabrizi*) zaplijenivši i ogromno blago. Naredne 1515. godine su zauzeli *Mezopotamiju*, dio *Ermenije* i *Kurdistan*.

U proljeće 1516. godine Gurija je počeo prodirati prema *Halepu*, sa izgovorom da želi posredovati između *Osmanlija* i *Perzijanaca*. Stvarna mu je namjera bila da pomogne Perzijancima. **Već 24. augusta 1516. godine kod Merdž Dabika**, sahat hoda od Halepa, dođe do odlučujuće bitke između osmanske i egipatske vojske. Guverner Halepa *Katibej* je napustio svoje trupe nakon prvog napada osmanlijske vojske. Sedamdesetpetogodišnji Gurija je pao s konja uslijed srčane kapi. Osmanlije su izvojevali pobjedu, jer su bili kao vojska bolje organizirani i opremljeni artiljerijom, puškama i drugim dalekometnim oružjem. Sultan Selim I je pobjedonosno ušao u Halep, a polovinom oktobra je nastavio prodirnje prema *Damasku*. Uskoro je zauzeo cijelu *Siriju* i *Palestinu*.

Nakon Sirije, na redu je bio *Egipat*, gdje je vladao posljednji memlučko-čerkeski vladar *Tumanbej*. Dvije vojske, osmanska i egipatska, susrele su se *izvan grada Kaira, 22. januara 1517. godine*. Pošto je osmanska artiljerija bila nadmoćnija nad egipatskom, to je i pobijedila. **Tumanbej je obješen. Cijeli Egipat je priznao novog vladara, a isto su to učinili Mekka i Medina.**

Nakon osvajanja Egipta sultan Selim I se zadržao u dolini Nila do jeseni 1517. godine. Zatim se u pratnji zadnjeg abbasijskog halife El-Mutevekkila III vratio u Istanbul, gdje se proglasio **prvim osmanlijskim halifom i prvim halifom nearapom.** *El-Mutevekkil III* se odrekao hilafeta u korist sultana Selima I, koji je u to vrijeme najslavniji i najmoćniji islamski vladar. **Od njega počinje najsjajniji period Tursko-osmanskog carstva.** Od Selima započinje i ekspanzija prema istoku.

Sultan Selim I pobjeđuje ši'ijje u Perziji i guši njihov ustanak u *Maloj Aziji*. **Namjeravao je da objedini sve *mezhebe* i da arapski jezik proglasi službenim jezikom svih muslimana.** Kao kontra mjeru inkviziciji u Španiji, htio je protjerati sve kršćane iz Osmanskog carstva, ali to *šejhulislam* nije dopustio.

35.11. SULTAN SULEJMAN II VELIČANSTVENI (VELIKI) ZAKONODAVAC (1520.-1566.)

Sin Selima I, sultan *Sulejman II* je vladao 46 godina. Za vrijeme njegove duge vladavine osmanska je država doživjela vrhunac svoje moći. Osvajanja u vrijeme sultana

Kanuni Sulejmana išla su ovim redom:

Nakon dvomjesečne opsade **osvojen je Beograd 1521. godine**, koji je predstavljao ključnu tvrđavu za prodiranje *Osmanlija* u srednju Evropu. **Slijedeće, 1522., godine osvojen je otok Rodos**. Poslije poraza i pogibije kralja *Ladislava Jagelovića* (1516.-1526.) **na Mohačkom polju (1526.) zauzeta je Slavonija**. Tokom 1536. i 1543./'44. godine, zauzet je veliki dio *Ugarske* a 1541. godine i *Budim*. U međuvremenu je sultan Sulejman II napustio *Ugarsku*, da bi ugušio pobunu u *Maloj Aziji*.

Godine 1529. Sulejman II vrši prvu opsadu Beča, ali mu ne polazi za rukom da ga osvoji. Po drugi put kreće **na Beč 1532. godine, ali ga zaustavlja** *Nikola Jurišić* **kod** *Kiseka*. Osmanska se vojska tada vratila natrag preko *Štajerske, Podravine* i *Posavine*. Sultan Sulejman II je proširio osmansku vlast na istoku **u Azerbejdžanu i Mezopotamiji, u Arabiji u Hidžazu i Jemenu, u sjevernoj Africi u Tripolisu i Alžiru**. Mirom kojeg su **Osmanlije sklopili 1540. godine s Venecijom**, ona je izgubila skoro sav svoj posjed u *Egejskom moru*, a u *Dalmaciji Nadin* i *Vranu*. Godine 1566. vojsku Sulejmana II zaustavio je *Nikola Zrinski* (1508.-1566.). U tom posljednjem pohodu protiv Ugarske sultan Sulejman II je umro.

Za vrijeme svoje duge vladavine Sulejman II je učinio mnogo na proširenju islamske države u raznim pravcima. Uspio je ugušiti brojne bune koje su se pojavljivale u zemlji. Nadimak *Kanuni* (*Zakonodavac*) dobio je zbog toga što su u njegovo vrijeme **doneseni brojni zakoni, osobito iz oblasti kaznenog prava**. U cijeloj je zemlji organizirano sudstvo. Sudilo se na temelju *šerijatskog prava* i *kanunnama*. Zakonskim su putem regulirani i zemljoposjednički odnosi.

Vojska i činovništvo bili su podvrgnuti direktno sultanu. Opće su državne poslove rješavali *veliki vezir* i *veziri* (*vlada*) - *Porta*, dok su se osobito važni državni poslovi rješavali na sjednicama *Carskog Divana*. Na međunarodnom planu sultan Sulejman **je 1535. godine sklopio** s Francuskom politički i trgovinski sporazum. Naredne je **1536. godine** za komandanta čitave osmanske mmornarice postavio *Hajrudina Barbarosu* (1474.-1546.) slavnog pomorca, koji je učestvovao u mnogim pomorskim bitkama, kao i sin mu *Hasan, beglerbeg Afrike*. Hajrudin je osigurao prevlast osmanske države i flote na Sredozemlju. Zemlja je bila podijeljena na *ejalete*.

U vrijeme ovog velikog sultana književnost i umjetnost su doživjele svoj uspon. Čak je sultan Sulejman II pisao stihove i objavljivao ih pod pseudonimom *Muhibbi*. *Istanbul* je u njegovo vrijeme bio ne samo islamska prijestolnica, nego i intelektualni centar islama.

35.12. SELIM II (1566.-1574.)

Sulejmana II naslijeđuje sin Selim II i vlada kratko vrijeme. U tom vremenu došlo je do novog proširenja osmanske države, između 1568. i 1570. godine, zauzet je *Jemen*, otok *Kipar* 1571., a Tunis 1574. godine. Iako Osmanlije nikada nisu zauzeli Maroko, ova sjevernoafrička zemlja je priznavala njihov suverenitet tako što im je plaćala izvjesni danak. 2) U vrijeme sultana Selima II osmanska flota je pretrpjela poraz 1571. godine u pomorskoj

Preporod muslimanske moći 1520-1639

bitki kod Lepanta s venecijanskom, španskom i papskom flotom. Poraz osmanske flote u tom gradiću Korintskog zaljeva nadaleko je odjeknula u kršćanskom svijetu na zapadu Evrope. Međutim, ni do kakvih teritorijalnih promjena nije došlo. Za sultana *Selima II* treba istaći da je *Židovima* dozvolio ulaz u *Osmansko carstvo*. Njih je prognala španska inkvizicija. U vrijeme Sulejmana II, njegovog oca Selima I, i sina Selima II Tursko-Osmanska carevina je bila na vrhuncu svoje moći. Ta Carevina rasprostirala se na **prostoru od oko 8 miliona km² na tri kontinenta: Evropi, Aziji i Africi**. Bilo je to, ustvari, **dvadeset nekadašnjih kraljevstava u četrdeset namjesništava, od bujica Sirte u Africi sve do Kavkaza i krajeva što ih zapljuskuje legendarni Hidaspes**. Osmansko Carstvo tada je obuhvatalo **40 namjesništava, i četiri zemlje pod obavezom poreza. Osam je namjesništava bilo u Evropi, četiri u Africi i 28 u Aziji**. Evropska namjesništva ili ejaleti su bili: **Ugarska, Temišvar, Bosna, Smederevo, Rumelija, Kafa, Kandija i Arhipelag uz koji su išli Moreja, Lepant i Nikomedija**. Afrička su namjesništva bila: **Egipat, Alžir, Tunis, Tripolis, a Azijska: Anadolija, Karaman, Maraš, Adana, Kipar (Turska). Na Crnom moru (Sivas ili Rum) Trabezun, Čildir** prema Perziji: **Gurdžistan (Gruzija), Dagistan (Kavkazija), Širvan, Kars, Van, Erzurum, Šehirsor ili pravi Kurdistan, u Mezopotamiji: Basra, Bagdad, Raka, Mosul, Dijarbekr, u Siriji Halep, Saida, Damask i Tripolis (sirijski), u Arabiji: Džida, Sana, Zebid i Mekka**.

Četiri zaštićene zemlje sa obavezom davanja poreza bile su: **Erdelj, Moldavska, Vlaška i Dubrovnik**. U *Evropi* je Osmansko carstvo obuhvatalo čitavu *Grčku, Iliriju, Meziju, Makedoniju, Panoniju, Trakiju, Daciju, carstva: Pira, Perzeja, Rescuporisa i Decebala, carstva Tribala* i *Bugara*, u *Africi Ptolomejsko carstvo* i *područje s Numidijom* između obje kraljevine, u *Aziji Carstvo* znamenitog kralja *Mitridata, Antioha, Atala, Pruzija, Herodovo, Tigranovo*, neslavnih kraljeva *Kapadokije, Cicilije, Komagene, Iberaca i Skita*, jedan *dio parćanskoga carstva* osim grčkih republika i punske trgovačke države.

35.13. STRUKTURA VLASTI

Na čelu *Osmanskoga carstva*, stajao je *sultan*. On je bio vrhovni vojni komandant vojske i državne administracije. Opće su državne poslove rješavali *veliki vezir* (sadriazam i veziri *porte* - vlada.). Najveće teritorijalno-političke i administrativne jedinice su bili *ejaleti*, kojima su upravljali beglerbezi.

Veliki vezir je bio sa pet tugova i imao je najveće zvanje poslije sultana. Do njega je bio *vezir* sa četiri tuga, zatim *veziri* ili *paše* sa tri tuga, ili su bili *beglerbezi*, to jest paše od dva do tri tuga, ispod kojih su bili *sandžakbezi* s jednim tugom. Ejaleti kao najveće teritorijalno-vojno-administrativne jedinice bili su podijeljeni na *sandžake*.

Najveće vjersko zvanje u *Carstvu* je bio *halifa* koji je vjerske poslove povjeravao *šejhul-islamu*. **Veliku su ulogu imali muftije i kadije kao nosioci sudsko-upravne vlasti u zemlji**. Jedna služba ustanovljena za vrijeme *Sulejmana Zakonodavca* dobiva poseban značaj, a to je **reis-efendija** ili državni sekretar za vanjske poslove koji se prije toga zvao *emini ahkam*. Vojskovođama sultana Murata III (1574.-1595.), velikom veziru *Sinanu*,

Osmanu i *Ferhatu* pripada zasluga za najveća proširenja Carstva u Aziji osvajanjem ***Gruzije, Derbenda, Širvana, Karabega i jednog dijela Azerbejdžana.***

Vrhovni dvorski upravitelj sa velikom moći zvao se *kapuaga*, a šef blagajne *haznadar*. Vrhovni sudija imao je zvanje *kadiasker*, dok je državni ured vodila ličnost sa zvanjem *nišandžija*. Ministar finansija i privrede zvao se *defterdar*. Na čelu jeničara nalazio se *kulćehaja - general-pukovnik*.

35.14. VOJSKA

U najranije vrijeme osmanske vlasti, vojska se dijelila na *centralnu* i *provincijsku*. Centralana vojska, *kapikuli (sluge sultana)*, izdržavana je iz državne blagajne i dijelila se na više *odžaka* (*durpua, ejalet, sandžak, odžak*). Provincijska vojska dijelila se na tri dijela:

1) *spahije* ili *timarnici*, provincijska (lenska konjica)

2) *serhat-kuli* (sluge krajine: *graničari* i *pogranične snage*)

3) *jerlu-kuli* (domaće sluge lokalne vojne snage).

Od ovih rodova najznačajnije su bile spahije. Na timarskom sistemu, na kome je izgrađen vojni red, počinjala je cjelokupna administracija provincija i njihove vojno-administrativne *podjele na ejalete, beglerbegluke ili pašaluke, te sandžake, vilajete i nahije*. Beglerbega je postavljao Carski Divan na prijedlog velikog vezira. On je imao *has* (prihod od 600 hiljada - 1.200.000 akči). Niža administrativno-vojna jedinica je *sandžak* ili *liva*. Postavljao ih je **veliki vezir na prijedlog beglerbega**. Svaki sandžak imao je **utvrđeni has ili prihod.** Sandžaci su se dijelili na *vilajete* ili **subašiluke** a ovi na *nahije*.

Vojnička lena, ovisno i o visini prihoda sa njih, dijelila su se na *timare, zijamete i hasove*. *Timar* je bio leno sa prihodom do 19.999 akči, *zijamet* sa prihodom od 20.000 do 99.999, a *has* preko 100.000 akči. Za dobiveno leno feudalac (beg, aga) je imao obavezu da vrši vojničku dužnost, da ide u rat na konju, sam ili, u zavisnosti od visine prihoda, sa pratnjom. Ukoliko bi izostao sa nekog ratnog pohoda spahija je gubio timar, a ako bi se istakao u borbi dobivao je zijamet.

Spahije jednog sandžaka činile su *alaj* na čijem je čelu bio *alajbeg* ili *miralaj* - starješina svih spahija i *zaima* jednog sandžaka. U najranije vrijeme osmanske vlasti javlja se i *subaša* kao zvanje većih naselja i vojno-administrativnih upravnih manjih oblasti. Zapovjednik vojnog pohoda zvao se *serasker*. Pored toga, svaki je *alaj* imao nekoliko *bajraktara, ćerisurudžija* i *čauša*. *Bajraktari* su nosili ratne zastave, *ćerisurudžije* (vojna policija) su hvatali dezertere, a zastavu čitavoga *alaja* nosio je *sandžaktar*, dok su čauši nadzirali disciplinu. Pred svaki vojni pohod *beglerbeg* je nosio *deftere* (registre) *lena* u kojima su bila popisana sva vojnička lena i njihovi prihodi. Uz pomoć deftera vršena je *joklama (smotra)*, a zatim dodjeljivani slobodni timari. Spahijska konjica činila je desno i lijevo krilo osmanske vojske koja je bila raspoređena u obliku polumjeseca.

Najvažniji vojni red u utvrđenim gradovima bili su *mustahfizi - (čuvari)* na čijem čelu se nalazio *dizdar*. Bili su raspoređeni u *buljuke* na čijem čelu je bio *buljubaša*, dok je manjim jedinicama mustafhiza zapovijedao *odobaša*. Svaka je tvrđava imala i *tobdžije na čelu sa*

tobdžibašom. Gradsku posadu sačinjavale su i *džebelije*, poseban rod plaćeničke vojske. U pograničnim sandžacima (npr. Bosanskom, Kliškom, Zvorničkom, Hercegovačkom), pored navedenih, postojali su još vojni redovi kao *akindžije* (leteći odredi) - trupe koje su iznenada upadale na neprijateljski teritorij, askeri - vojnici, *azapi*, *bešlije*, *delije*, *farisi*, *gonulije* i *martolosi*. Svi su oni korišteni za očuvanje krajine, te su jednim imenom nazivani *serhatkuli* (*sluge krajine*) ili *graničari*. ***Akindžije*** (leteći odredi) su čestim upadima (*akin*) na neprijateljske teritorije pripremali su osmanska osvajanja. Askeri - vojnici spadaju u najranije vojne redove.

Azapi su bili pješadija u tvrđavama na plovnim rijekama na čelu sa *azapagom*.

Bešlije su prvo korišteni kao plaćenička konjica u pograničnim garnizonima, a kasnije kao lokalne vojne snage.

Delije su bili rod *lahke konjice* i u početku su služili kao garda komandanata, da bi kasnije postali udarni odredi osmanske vojske. *Farisi* su bili glavni rod plaćeničke konjice u tvrđavama.

Gonulije kao lahka konjica, bili su *plaćenička vojska* koja je imala glavni zadatak da čuva granice, varoši i kasabe. Ponekada su učestvovali u borbama.

Martolosi su bili poseban rod vojske, u najranije vrijeme sastavljen od hrišćana, prvenstveno stočarsko-vlaškog stanovništva, i služili su kao posade u tvrđavama, graničari, čuvari puteva i klanaca, vršeći službu javne sigurnosti uopće.

Pored spomenutih, u Bosni su djelovale i druge vojne i poluvojne organizacije i rodovi: *derbendžije* i *vlasi*, *sejmeni*, *čerahori*, pa i *jeničari*. Pored tvrđava, za osiguravanje vojne krajine koriste se i vojne flote. Prve kapetanije u Bosni, kao vojno-teritorijalne jedinice, nastale su u prvoj polovini 16. stoljeća, i to najprije *Gradiška*, zatim *Neretva* u Gabeli (1562.), *Dravska* (1571.), *Obrovačka* (1574.), te *Krčka* (1577.). Na njihovom čelu bili su kapetani koje je postavljao sultan na prijedlog beglerbega ili sandžakbega.

35.15. STRUKTURA DRUŠTVA U OSMANSKOME CARSTVU U 16. STOLJEćU

Osmansko društvo dijelilo se na dvije osnovne društvene grupe ili skupine: *feudalno-vojničku* i *podređenu raju*. Ova podjela na feudalno-vojničku grupu i *raju* nije potpuno odgovarala vjerskoj podjeli, jer je među rajom bilo i muslimana, dok je među askerima-vojnicima bilo i hrišćana. U manjem broju, bilo je i hrišćana spahija. Pored vojnika i državnih funkcionera, u *asker* (*vladajući sloj*) su se ubrajale: ***kadije, muderrisi* i *neki vjerski službenici***. Osnovni zadatak vladajućih grupa bio je da štiti državu, sistem, red i poredak, a podređenoj da svojim radom izdržava vojni stalež i državni aparat. Najbrojnije je bilo potčinjeno **seosko stanovništvo, i to raja - kršćanska i muslimanska.** *Kršćanska raja* je spahiji davala naturalnu rentu (*ušur*), *salariju* i razne druge dažbine u novcu i naturi, kao i *rajinski podanički porez* u novcu (*ispendza*) koji je iznosio 25 akči. Uz to, raja je morala kulučiti za svoga spahiju tri dana u godini, te da sultanu daje *harač* (porez na zemlju) i *džiziju* kao ekvivalent za oslobođenje od vojske.

Muslimanska raja je također davala naturalnu rentu (ušur-desetinu) od žitarica i drugih kultura (lana, sijena, povrća, voća, vina, pčelinjih košnica), te razne novčane pristojbe (*badihava, mlađarina,* pristojba na mlin) radnu rentu, kao i podanički porez, *resmi-čift,* u iznosu od 22 akče. Bilo je zemljoradničke i stočarske raje. Vlasi - stočari kao raja imali su izvjesne samouprave u katunima sa knezovima, ali su zato davali sultanu po nekoliko ratnika na vojne pohode. Osmanlije su prilikom novih osvajanja pomjerali velike skupine Vlaha i naseljavali ih prema zapadu u Bosansku krajinu i Hrvatsku. Muslimanska raja nije plaćala džiziju, ali je morala učestvovati u odbrani granica Bosanskog ejaleta.

Između vladajućeg sloja i potčinjene raje nalazilo se, po svome statusu, gradsko stanovništvo. Ono je bilo povlašćeno utoliko što nije bilo potčinjeno spahiji i nije plaćalo resmi čift (rajinski porez). Većina gradskog stanovništva bavila se zanatstvom i trgovinom, te je bila oslobođena državnih nameta, rabota i novčanih nameta.

35.16. ZNACI SLABLJENJA MOĆI OSMANSKOGA CARSTVA (1579.-1683.)

Nakon ubstva *Mehmedpaše Sokolovića* 1579. godine počinje slabiti moć osmanske države. Uplitanje zapadno-evropskih sila u unutrašnje odnose i poslove Carstva postaje sve veće i očiglednije. Godine 1580. i engleski trgovci dobivaju povlastice, tzv. (kapitulacije), kakve su već ranije, 1535. godine, dobili francuski trgovci. Godine 1612. i Nizozemska dobija povlastice (kapitulacije). *Drugi rat* sa *Habzburškom monarhijom* započet 1539. godine, završava porazom osmanske vojske kod Siska. Ipak, Osmani 1596. godine zauzimaju *Eger,* a 1600. *Kanižu.* Godine 1606. na ušću *Žitve* u *Dunav* s Habsburškom Monarhijom je sklopljen mir, jer su Carstvu sa istoka zaprijetili Perzijanci, a izbili su i ustanci u Banatu i Hercegovini. Sada Habzburška monarhija, zahvaljujući i ovim ustancima, po prvi puta nastupa kao ravnopravan partner. Od tada Beč nije više plaćao danak osmanskoj državi.

Slijedi i rat s *Poljskom* koji se završava porazom Osmanlija i *Hotinskim mirom* 1621. godine. Nakon rata s Poljskom opet slijedi rat s *Perzijom* za vrijeme *Murata IV* (1623.-1640.). Sultan *Murat IV* ponovo pod svoju vlast vraća *Bagdad* i *Erivan.* Ovaj sultan pokušava povratiti disciplinu i red u vojsci koji su bili popustili. U vremenu između 1645. i 1669. godine traje Kandijski rat između osmanske države i Venecije. U to vrijeme dolazi do ogorčenih borbi u Dalmaciji. Godine 1664. osmanska vojska je doživjela težak poraz. Rat je vođen da bi Porta od Mlečana preuzela otok Krit (Kandiju), ali su se borbe vodile i u Sredozemlju i drugdje a ne samo na Kritu. Mir je zaključen 1669. godine. Osim nekoliko, Venecija je u ovom ratu izgubila Krit, ali je u Dalmaciji, nešto proširila svoje posjede na račun Osmanske carevine. U ratu protiv Poljske godine 1672. Osmanlije su osvojili gradove *Lavov* i *Lublin.* Mirovnim ugovorom Osmanlije su dobili Podoliju (ali su je vratili 1699. godine). Isto su tako dobili i veliki dio teritorija na desnoj obali Dnjestra. **Slijedeće, 1673., godine Jan Sobejski** (Sabejski) je pobijedio Osmanlije **kod Hotina. Godine 1683. Osmanlije pod Kara Mustafapašom ponovo opsjedaju Beč, ali i ovoga puta** doživljavaju

neuspjeh, zahvaljujući presudnoj pomoći koju su Austrijancima pružili Poljaci **pod Janom Sabejskim**. Ovaj poraz Turaka imat će dalekosežne posljedice jer će Osmanska carevina izgubiti **Boku, Dalmaciju, Liku, Kordun, Udbinu, Slavoniju i Ugarsku i na tim svim područjima** izvršen je prvi potpuni genocid nad Bošnjacima u periodu 17. stoljeća. U 16. stoljeću se javlja porodica državnika i vojskovođa *Ćuprilića* iz Albanije. Osnivač loze bio je *Mehmedpaša* (1585.-1661.). On je bio namjesnik (*beglerbeg*) u *Damasku, Tripolisu* i *Jerusalimu*. Veliki je vezir od 1656. do 1661. godine. Uspijeva povratiti disciplinu u vojsci i srediti državne finansije. Uspješno ratuje u Kandijskom ratu protiv Venecije. Učvršćuje osmanski utjecaj u Sedmogradskoj (Transilvaniji, Erdelj). Mehmedpašu je naslijedio sin *Fadil Ahmedpaša* (1630.-1676.), koji je kao mlad čovjek (1661.) postao veliki vezir. Nastavlja očeve reforme i pobjedonosno dovršava Kandijski rat. U ratu protiv Habzburške monarhije bio je pobijeđen kod Sv. Gotharda 1664. godine, ali zbog vanjskih okolnosti mu je pošlo za rukom da za Carstvo sklopi povoljan mir.

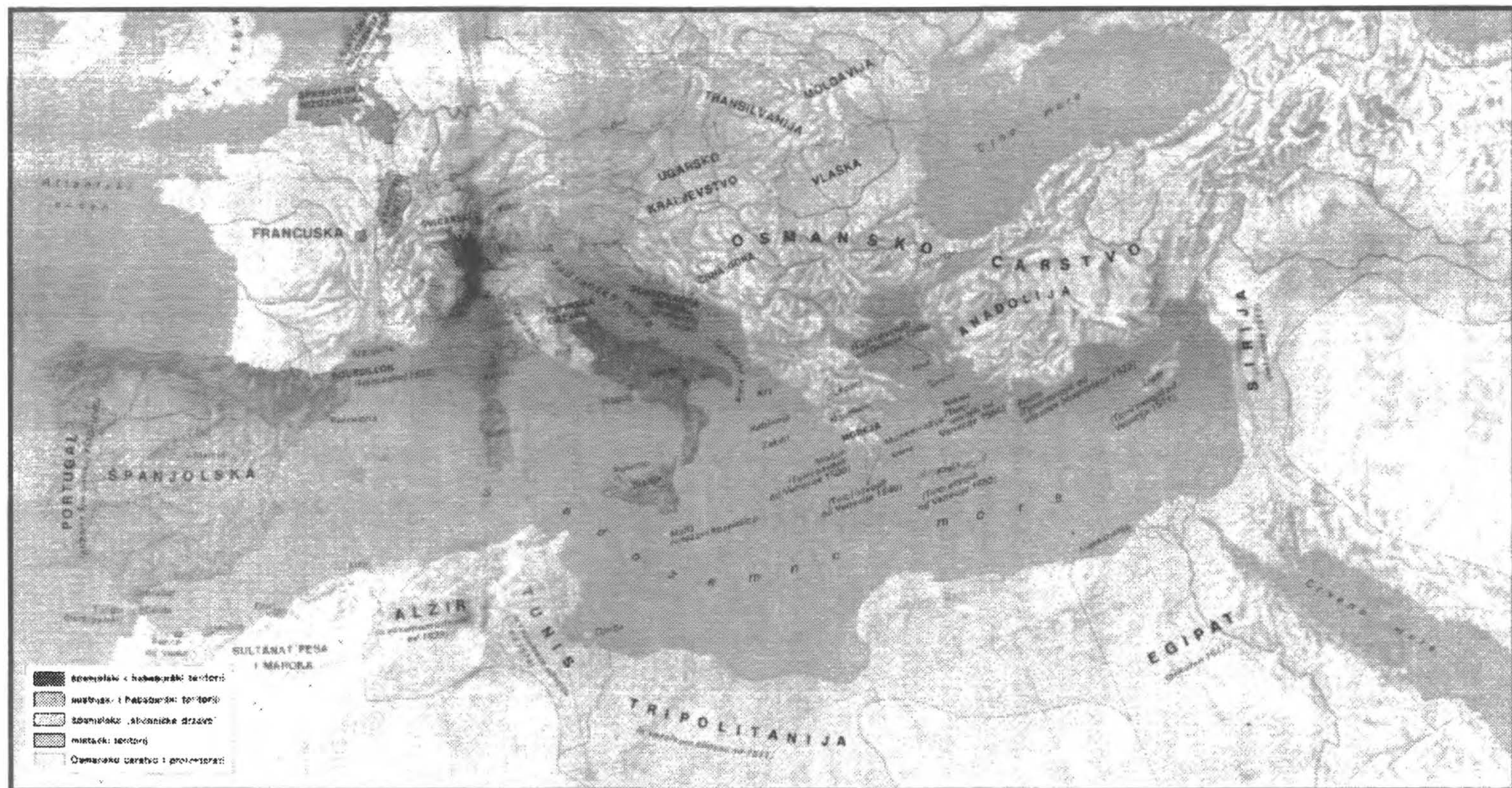
Ratuje i protiv Poljske i 1673. godine biva poražen kod Hotina. Ovaj veliki vezir je veoma cijenio nauku i umjetnost. Sve u svemu, otac i sin su bili veliki veziri 20 godina. Osnovno obilježje 17. stoljeća su stalni ratovi Osmanske carevine sa Habzburškom monarhijom i Poljskom.

35.17. GUBLJENJE TERITORIJA U EVROPSKOM DIJELU CARSTVA OD 1685. DO 1792. GODINE

U novom, velikom *Bečkom ratu* (1683.-1699.), koji je započeo neuspjelim pohodom na Beč pod Kara Mustafapašom 1683. godine, veliki vezir je po nalogu sultana pogubljen u Beogradu, dokle je jedva stigao nakon katastrofalnih poraza kod Beča. Na strani bečkog cara bili su Venecija, Poljska i Rusija (*Sveti savez*). U ovom se ratu istakao veliki vezir Mustafa Ćuprilić (1689.-1691.), kome polazi za rukom da potisne habzburšku vojsku. Poginuo je u bitki kod **Slankamena 1691. godine**. U ovom su ratu Osmanlije preživjeli velike gubitke. Izgubili su *Ugarsku, Boku, Dalmaciju, Liku, Udbinu, Kordun* i *Slavoniju*, što je imalo za posljedicu prvi veliki genocid i devastaciju nad Bošnjacima muslimanima. *Karlovačkim mirom* iz 1699. godine Porta se morala odreći: Ugarske, Erdelja (Transilvanije), Hrvatske do Une i južno od Velebita, te Slavinije, Podolije (vraćena Poljskoj), Moreje (Peloponeza) i dijela Dalmacije u korist Venecije. Karlovački mir je u ime osmanske države potpisao veliki vezir *Husejn Ćuprilić* (1679.-1702.). *Carigradskim mirom* iz 1700. godine Rusija je od Osmanlija dobila grad i luku Azov na Donu, 8 km od Azovskog mora, kojeg su Osmanlije osvojili još 1471. godine.

Još od 17. stoljeća osmanska država preživljava veliku ekonomsku krizu. U zemlji dolazi do raslojavanja vojno-feudalne strukture. Nezadovoljne spahije se nerado odazivaju u vojsku, a i jeničari su već poodavno postali nedisciplinirani. Oni su ubili *Sultana Osmana II* (1618.-1621.), *Ibrahima* (1640.-1648.) zbacili s prijestolja. Državni deficit je stalno rastao. U zemlji su se proširili korupcija i podmićivanje, a položaji su se sticali novcem. Među pokorenim narodima javljaju se ustanci. *Rusko-turski rat* iz 1710.-1711. godine

Sredozemni svijet 1494-1797

Osmansko carstvo, Austrija i Rusija 1648-1795

potakao je Crnogorce i Hercegovce na ustanak. Posljedica toga je *istraga poturica* na *Cetinju* 1711. godine. Tom prilikom su na Cetinju porušene sve džamije (njih 5-6), 1000 muslimana je pobijeno i protjerano u Nikšić i selo Tuđemile kod Bara. Iste godine (1711.) Rusija je doživjela neuspjeh na Prutu, pa je Porti morala vratiti Azov, a četiri godine kasnije, 1715. godine, ponovo vraćaju Moreju (Peloponez). Nakon što je u taj rat ušla i Austrija, osmanska vojska gubi bitku kod Petrovaradina (1716.). Poslije toga Austrija osvaja Beograd i Šabac (1717.). Sa Požarevačkim mirom koji je uslijedio 1718. godine, Osmanlije gube Srijem, sjevernu Srbiju, Banat i Malu Vlašku u korist Austrije, kao i neka mjesta u Albaniji i Dalmaciji koja preuzima Venecija.

U sklapanju ovoga mira posreduju Engleska i Nizozemska. Od tada se velike zapadne sile sve više upliću u poslove osmanske države. Godine 1736. dolazi do novog rata s Rusijom, a slijedeće godine i sa Austrijom. *Beogradskim mirom* iz 1739. godine Osmanska carevina je povratila Vlašku i krajeve južno od Save i Dunava.

Godine 1768., potpomognuta od Francuske, Porta je ponovo u ratu s Rusijom, ali ovoga puta doživljava poraze i na kopnu i na moru. Taj je rat trajao do 1774. godine kada je završen mirom u *Kučuk Kajnardžiju* kod Dobrudže. Tim mirom Osmanlije su izgubili *Krim* i *Kuban*. Rusima su uz to priznata pokroviteljska prava nad Vlaškom i Moldavijom i nad svim pravoslavnim podanicima osmanske države. Tada je također dogovoreno da Rusi stvore svoje diplomatsko predstavništvo u Istanbulu, a priznato im je i pravo otvaranja konzulata po državi. Nakon sklapanja ovoga mirovnog ugovora, Rusija i Austrija sklapaju savez protiv Osmanske carevine i pregovaraju o njezinoj podjeli, što dovodi do *Dubičkog rata* (1788.-1791.) između Habzburške monarhije i Osmanske carevine, u koji se na kraju uključuje i Rusija. Pod pritiskom vanjskih događaja, a i zbog nespremnosti obiju strana za rat, dolazi godine 1791. do sklapanja mira u Svištovu (na desnoj obali Dunava). Naredne godine u Jašiju (Moldavija, Rumunija) Rusija, na temelju ovoga Ugovora, dobija predjele do Dnjestra.

35.18. REFORME KAO POKUŠAJ SPAŠAVANJA CARSTVA (1792.-1876.)

Unutrašnja raslojavanja, otkazivanje poslušnosti spahija i pobune janičara, te vanjski pritisci, opasnosti i ratovi, stalno su slabili Osmansko carstvo. Od vremena *Sulejmana II* jeničari se počinju ženiti i osnivati svoje porodice, te je nadalje jeničarska vojska popunjavana i obnavljana njihovom djecom. Oni su nastojali da osiguraju privilegije svom potomstvu.

Spahije su željeli da timarski posjedi postanu nasljedni i vlasnički, iako su poodavno mnogi bježali od vojne obaveze. Sultani i najviši državni rukovodioci živjeli su nedoličnim i rasipničkim životom, za što je trebalo dosta novca. Sve je to dovodilo do korupcije. Na sultanovom su dvoru, uz ostale, imali znatan i veliki uticaj i tzv. *Fanarioti* (poput Normana sa sjevera u Španiji), bogati istanbulski Grci. Uticaj ljudi sa dvora postaje sve veći i opasniji, a vlast sultana postaje sve formalnija.

35.19. REFORME U CARSTVU

Osmanskim carstvom sve više upravljaju veziri i drugi visoki činovnici. U zemlji sve češće dolazi do anarhije. Tako se protiv sultana *Selima III* (1789.-1807.) diže vidinski paša *Osman Pazvanoglu.* On je bio sin *Omerage*, vidinskog vezira, porijeklom Bosanca. Nakon što Omeraga bude ubijen, Osman bježi u Bosnu. Kasnije se pojavljuje i ističe u ratu protiv Austrije i Rusije (1788.-1791.) u Vlaškoj. Po završetku rata vraća se u Vidin, gdje se udružuje s jeničarima i drugim nezadovoljnicima, i ratuje protiv sultana, pri čemu je imao uspjeha. U Bugarskoj je stigao do Rušćuka i Nikopolja (1796.), u Erdelju do Sibinja i u Srbiji do Jagodine i Beograda (1797.). Nakon što se izmirio sa njim, sultan Selim III ga je priznao za vidinskoga pašu 1799. godine. Poslije nekoliko godina (1802. i 1803.) Osman opet dolazi u sukob sa sultanom.

Kada je 1804. godine izbio *Prvi srpski ustanak* Pazvanoglu se ponovo pomirio sa sultanom i namjeravao se boriti na njegovoj strani, ali ga preteče smrt (1807.). Neposredna i najteža posljedica Prvog srpskog ustanka je početak *trećeg genocida nad Bošnjacima muslimanima.* Prema definicijama srpskog historičara i političara *Stojana Novakovića,* to je bilo "generalno trebljenje Turaka iz naroda na području Srbije i Crne Gore".

Godine 1798. došlo je do *Napoleonove invazije Egipta* i prvog napada Francuske na teritorije Osmanskog carstva. Nakon zauzimanja Aleksandrije, osvojen je i Kairo. Godine 1805. sultan Selim III postavlja za namjesnika Egipta *Mehmeda Aliju* (oko 1769.-1849.) koji se istakao u borbama protiv Napoleona. Mehmed Alija je bio albanskog porijekla. Godine 1806. Rusi napadaju na Moldaviju i Vlašku i zbog toga im Selim III objavljuje rat. On provodi reforme u osmanskoj vojsci, te uvodi *Nizami džedid* (novu vojsku). Jeničari nisu zadovoljni reformama, te dižu bunu 1807. godine i svrgavaju Selima III, a kasnije ga, kada je on ponovno pokušao doći na vlast, i ubijaju.

Nakon kratkotrajne vladavine sultana *Mustafe IV* (1807.-1808.) na vlast dolazi *Mahmud II* (1808.1839.). Za vrijeme ovoga sultana, a na temelju odluka *Bečkog kongresa* (1815.), Porta je izgubila Besarabiju u korist Rusije, Jonski otoci su dobili samoupravu, a engleski su brodovi dobili pravo prolaska kroz Dardanele.

Te iste (1815.) godine Srbija je izvojevala pravo na autonomiju koju će sultan *Hattišerifom* (vlastoručnim potpisom) od 3. augusta 1830. godine u potpunosti priznati. Tom potpunom unutarnjom autonomijom *Milošu Obrenoviću* je priznato nasljedno kneževsko dostojanstvo. Srbija je dobila neke nahije, a Srbi stiču pravo da sami biraju mitropolita, da podižu škole, osnivaju štamparije i grade bolnice, srpski trgovci stiču pravo trgovine u cijeloj osmanskoj državi. Srbima je također dato pravo da u Istanbulu drže svoga diplomatskog predstavnika. Turska je vojska u roku od godinu dana morala napustiti Srbiju, a turske su posade ostale stacionirane samo u šest starih tvrđava. Ovaj je Hattišerif dopunjen 1833. godine preciznom odlukom da će danak Srbije Turskoj iznositi 2.300.000 groša. Međutim, sticanje autonomije Srbije 1815. godine, što je kasnije potvrđeno 1830. godine, označilo je *početak četvrtog genocida i devastacije Bošnjaka muslimana* na tlu Srbije. Prema dopunjenom Hattišerifu iz 1833. godine muslimansko stanovništvo se moralo iseliti iz

srbijanskih varoši, a muslimanima je bilo zabranjeno naseljavanje u predgrađima. Između 1862. i 1867. godine vršeno je intenzivno i potpuno iseljavanje Bošnjaka muslimana iz *Užica* (muslimanskog grada), *Šapca, Sokola* i *Beograda.* Turci Osmanlije prognanike naseljavaju u *Posavini*, gdje za njih podižu dva nova naselja - *Gornju i Donju Aziziju* (*Bosanski Šamac* i *Orašje*). Da ne bi izostali iza braće Srba, Crnogorci u Polimlju pedesetih godina 19. stoljeća vrše nasilno pokrštavanje vasojevićkih muslimana.

I Grčka 1829. godine dobija autonomiju. Mirom u Edirni godine 1829. Porta je, pored Besarabije 1815. godine, sada Rusiji ustupila ušće Dunava i priznala privilegije *Vlaškoj* i *Moldaviji.*

U ovako složenoj situaciji *Mahmud II* provodi reforme. Pošto su se jeničari opirali novim mjerama, ovaj sultan sasvim ukida jeničarsku vojsku 1826. godine koju je osnovao Orhan, i organizira drugu po evropskom uzoru. Reforme u upravi, sudstvu i ekonomskom sistemu nisu bile dovoljne, a nisu ni temeljito provođene. Ove djelimične reforme su izazvale nezadovoljstvo u zemlji, a nisu mogle spasiti Osmansko carstvo od konačne propasti.

Dvadesetih i tridesetih godina 19. stoljeća Bošnjaci čine dvije od tri najveće zablude i grješke na svoju štetu i u korist svojih stoljetnih dušmana Srba i Crnogoraca. Prvu pogrješku čine poslije velike kuge (1813.-1817.) koja je upola pokosila bosansko stanovništvo, a najviše muslimane kako izvještava fra *Ivan Jukić*, kada bosanski ajani, age, begovi i kapetani, naseljavaju *Vlahe* - stočare, *Srbe* i *Crnogorce* iz Srbije, Crne Gore i Hercegovine u Bosnu i tako mijenjaju demografsku sliku zemlje (u korist Srba). Druga krupna grješka koju čine Bošnjaci je otpor i pobuna protiv sultanovih reformi (*Huseinbeg Gradaščević*, Gradačac, 1802., Istanbul 1834.). Početkom 1831. godine Gradaščević zauzima Travnik i zahtijeva od sultana da prestane sa provođenjem reformi.

U julu 1831. godine Husein kapetan je pobijedio sultanovu vojsku kod Lipljana (Kosovo) i proglašava se bosanskim vezirom. Gradaščevićeva pobuna ugušena je vojnim porazom bosanske vojske 1832. godine. Posljedice ove pobune su bile višestruko štetne i opasne. Prije svega zato što su se Bošnjaci pobunili protiv osmanske vlasti. Osmanima se u gušenju pobune pridružuje *Srbija* Miloša Obrenovića, najopasniji neprijatelj Bosne i Bošnjaka. Za to učešće u gušenju pobune sultan nagrađuje Obrenovića *Rađevinom, Jadrom* i *Starim Vlahom.* U gušenju te pobune Turci su protiv Bosne okrenuli Hercegovinu *Alipaše Rizvanbegovića* i od tada se Hercegovina na svaki način, pa i politički, suprotstavlja Bosni. Hercegovina će postati poseban *vilajet,* a i Bosna u imenu, od dolaska *Austro-Ugarske,* umjesto jedne riječi dobija tri riječi. Konačno, Turska je kao kaznu Bosni u periodu od 1832. do 1850. godine uništila bosansku političku i državotvornu elitu: *age, begove, ajane* i *kapetane* od čega se Bosna nikada nije oporavila. Od pobune Gradaščevića korist su jedino imale Srbija i Crna Gora. Godine 1831. protiv sultana se diže i *Mehmed Alija,* namjesnik egipatski. Mirom u *Kutahiji* od 1833. godine sultan je priznao Mehmeda Aliju za egipatskog *hadiva* (nasljednog potkralja).

35.21. SULTAN ABDUL-MEDŽID (1839.-1861.)

Za vrijeme vladavine ovog sultana ruski car *Nikolaj* predlaže 1844. godine Engleskoj da se *bolesnik na Bosforu* raskomada. Po tom planu Balkan bi pripao Rusiji, Egipat i otok Krit Engleskoj, dok bi Istanbul postao slobodan grad. Iako su i jedna i druga velesila imale pred očima svoje interese, Engleska ipak nije pristala na ruski prijedlog jer je bila sigurnija da se Osmanska carevina nalazi u Dardanelima nego Rusija.

Godine 1853. Rusi prelaze lijevu pritoku Dunava *Prut* i zauzimaju *Vlašku* i *Moldaviju*. Osmanlije ultimativno traže da se Rusija povuče, ali Rusi to ne čine, već na to odgovaraju bombardiranjem *Sinopa*. Tako je započeo tzv. *Krimski rat* (1853.-1856.). U martu 1854. godine *Porti* se pridružuju, sklopivši s njom ratni savez, *Engleska* i *Francuska* i objavljuju Rusiji rat. U januaru 1855. godine Osmanskoj carevini se pridružuje i kraljevina *Sardinija*. Francuska i engleska flota ušle su u *Crno More*, dok se francuska i engleska kopnena vojska iskrcava kod *Varne* i *Evpatorije* radi osvajanja *Sevastopolja*. Nakon 11 mjeseci odbrane Rusi su u septembru 1855. godine morali napustiti Sevastopolj. Krajem novembra iste godine oni od Osmanlija uzimaju *Kars*. Zadovoljan tim uspjehom, ruski car *Aleksandar II* pristade na pregovore koji su završeni potpisivanjem Mirovnog ugovora u Parizu 30. marta 1856. godine. Rusiji su vraćeni Sevastopolj i neka druga mjesta, dok joj je oduzeta južna Besarabija i vraćena Moldaviji. Pored toga, Rusija se morala odreći protektorata nad dunavskim kneževinama, koje su i nadalje ostale pod suverenitetom sultana. Osmanskoj carevini je vraćen Kars. Pod pritiskom Engleske i Francuske sultan *Abdul-Medžid I* je morao izdati novu povelju o reformama *Hattihumajun* od 18. februara 1856. godine prema kojoj su kršćanima u Osmanskoj carevini garantirane vjerska, građanska i politička ravnopravnost s muslimanima. Strani su državljani stekli pravo posjedovanja nakretnina na području osmanske države. Poveljom su predviđene i druge mjere radi unaprjeđenja privrede uopće i modernizacije države. Odredbe Hattihumajuna uključene su i u *Pariški mirovni ugovor od 1856. godine.*

U drugoj polovini 19. stoljeća sve se više rasplamsavala borba naroda na Balkanu radi njihovog potpunog oslobađanja od sultanove vlasti. Godine 1859. ujedinile su se *Vlaška* i *Moldavija*, Porta je htjela intervenirati, ali se tome usprotivila Rusija, pa je Osmanska carevina godine 1861. morala priznati nezavisnu Rumuniju. Te je godine, pod pritiskom Francuske, Porta morala dati autonomiju i Libanu. Naredne godine, 1862., dolazi do sukoba između beogradskog stanovništva i osmanskog garnizona u Beogradu. Osmanlije zatim bombardiraju Beograd. U sporu između Srba i Osmanlija 1867. godine interveniraju evropske velesile, te dolazi do povlačenja turskih posada iz Beograda i drugih utvrđenih gradova u Srbiji.

Godine 1865. u Osmanskoj carevini dolazi do osnivanja tajnog revolucionarnog društva *Nove Osmanlije* s ciljem sprovođenja korijenitih reformi u zemlji i uvođenja parlamentarnog oblika vladavine. Prevratom od 1876. godine oboren je sultan *Murat V* (1876.) koji je vladao samo nekoliko mjeseci. Tradicionalno dvorska klika proglasila ga je liberalom i svrgla. Murat V je doživotno bio interniran u jednoj istanbulskoj sultanskoj palači.

35.21. AUTOKRACIJA SULTANA ABDUL-HAMIDA II

Nakon što je svrgnut Murat V na vlast je doveden sultan Abdul-Hamid II je po dolasku na vlast objavio prvi Osmanski ustav, ali ga je već 1878. godine ukinuo. Osim toga, raspustio je parlament i nastavio vladati kao pravi autokrata.

Hercegovački ustanak od 1875. godine dao je balkanskim narodima snažan podstrek za borbu i u aprilu 1876. godine dolazi do ustanka i u Bugarskoj. U junu iste godine u rat protiv Porte ulaze *Srbija* i *Crna Gora.* Iza toga slijedi *rusko-turski rat* (1877.-1878.), u kojem je Osmanska carevina poražena. Trećeg marta 1878. godine dolazi do sklapanja mira između Rusije i Osmanske carevine u *San Stefanu* (*Ješilkoy*, predgrađe Istanbula). Prema ovom ugovoru o miru Porta je priznala potpunu nezavisnost *Srbiji, Crnoj Gori* i *Rumuniji,* uz njihova teritorijalna proširenja na svoju štetu. Bugarskoj je, pored istočne *Rumelije,* dodijeljena još sofijska oblast i veliki dio Makedonije. Obrazovana je tzv. *Velika Bugarska Autonomna Kneževina* koja je trebala biti u vazalnom odnosu prema sultanu. *Bosfor* i *Dardaneli* postali su prohodni za trgovačke brodove svih neutralnih zemalja. Rusija je od Osmanske carevine dobila *Besarabiju, Kars, Ardahan* i *Batum.* Uz to se osmanska država obavezala da Rusiji plati veliku ratnu odštetu.

Ovu priliku teritorijalnog proširenja i sticanje potpune nezavisnosti Srbija i Crna Gora koriste za petu devastaciju i peti genocid nad muslimanima na tlu Srbije, posebno južnim krajevima Srbije, istočne Hercegovine i Crne Gore. Naime, *Nikšić* do tada turski vilajet, postaje crnogorski, pa se iz njega cijelo muslimansko stanovništvo iselilo u Bosnu i Tursku. Teritorije koje su tada pripale Srbiji - okruzi *Niš, Pirot, Toplica* (*Prokuplje*) i *Vranje* naseljeni velikim dijelom muslimanima (Turci i Albanci) bili su, genocidom i devastacijom, od njih očišćeni. Svi su se milom ili silom morali iseliti. Toliko su ti krajevi bili opustošeni da je poljoprivreda juga Srbije bila dovedena u pitanje, ali mržnja je bila jača od koristi i interesa. To što se Srbija na Berlinskom kongresu obavezala na poštivanje prava muslimana na slobodu vjeroispovijesti ništa nije pomoglo.

Sanstefanskim mirovnim ugovorom nisu bile zadovoljne *Srbija, Njemačka, Austro-Ugarska* i *Grčka.* Zbog toga ubrzo dolazi do sazivanja *Berlinskog kongresa* koji se održavao od 13. juna do 13. jula 1878. godine. Tada dolazi do revizije klauzula Sanstefanskog ugovora. Na osnovu odluka Berlinskog kongresa *Srbija i Crna Gora postaju nezavisne* i znatno proširuju svoj teritorij. Bosanski vilajet je podijeljen tako da je područje Bosne i Hercegovine dobila Austro-Ugarska, dok je Novopazarski sandžak i nadalje ostao u sastavu Porte.

Uspostavljene su autonomne kneževine *Bugarske* i *Istočne Rumelije. Rumuniji* je potvrđena nezavisnost stečena 1861. godine. U zamjenu za teritorij koji je od nje dobila Rusija, Rumuniji je data sjeverna *Dobrudža.* Plovidba Dunavom od Dnjepra postaje slobodna, ali pod međunarodnom kontrolom. Ubrzo nakon gubitka zemalja na Balkanu, Osmanska carevina gubi Tunis 1881. godine, Egipat 1882. i Krit 1897.

Poslije gubitka tih zemalja i poslije Berlinskog kongresa Osmanska carevina postaje još zavisnija od stranog kapitala. Državne finansije doživljavaju slom. *Upravu otomansko-*

ga javnog duga preuzimaju predstavnici evropskih vjerovnika. Njemački vojni instruktori nastavljaju obučavati osmansku vojsku, Francuzi osnivaju svoje banke, a Englezi, Francuzi i Nijemci dobivaju koncesije za gradnju željeznica u Osmanskoj carevini.

Na odluku Berlinskog kongresa o okupaciji Bosne i Hercegovine u Bosni izbija (juli - oktobar) četveromjesečni organizirani otpor za čije je gušenje austrijska carevina morala angažirati trećinu vojske. Taj otpor Austro-Ugarskoj je bila treća velika zabluda Bošnjaka u 19. stoljeću zato što su se s tom okupacijom složile sve evropske zemlje, pa i sama Turska. Drugo, Austro-Ugarska je bila posljednja pravna država na Balkanu koja je svim ljudima garantirala osnovna prava vjersko-duhovna, biološko-fizička i materijalno-imovinska. Treće, da Bosna nije pala pod okupaciju Austrije pala bi u čeljusti Srbije, Crne Gore i Rusije. Kroz otpor Austriji dokrajčena je muslimanska politička i državotvorna elita. Od naroda koji je imao najviši stupanj kulture i civilizacije i koji je poznavao tri jezika (turski, arapski i perzijski) muslimani su se najedanput povukli iz javnog života, prestali su slati djecu u škole *da se ne povlaše.* Ubrzo po dolasku Austro-Ugarske vlasti, zbog straha od strane kulture, civilizacije, religije i tradicije, nastaje masovno iseljavanje Bošnjaka muslimana u *Tursku, Sandžak, Makedoniju* i na *Kosovo* gdje je Porta držala vlast. Tako je, prema popisu stanovništva iz 1879. godine, Bošnjaka bilo 39%, a 1910. 32%, dakle 7% manje. Uglavnom, sve poteze u 19. stoljeću muslimani su vukli na svoju štetu i u korist Srbije i Crne Gore. To je, ustvari, i period šestog genocida i devastacije nad Bošnjacima muslimanima za koji smo i mi sami djelomično krivi jer smo se suprotstavljali Austriji na svoju štetu, u korist Srbije.

Ne samo u Bosni, već i u istočnoj Rumeliji 1885. godine dolazi do ustanka a onda do pripajanja Bugarskoj. Godine 1894. buknuo je ustanak u Ermeniji, a dvije godine kasnije 1896. dolazi do ustanka na Kritu i do uplitanja Grka koji doživljavaju poraz. Velike evropske sile interveniraju i otok Krit dobija autonomiju.

Godine 1906.-1907. dolazi do spontanih pobuna i na tlu današnje Turske u Erzerumu, Trabzonu i drugim gradovima Anadola. Došlo je do pobune i među vojnicima. Pokret *Novih Osmanlija* surovo je likvidiran. Međutim, protivnici režima okupili su se u pokretu *Mladih Turaka*. Akcije *Mladih Turaka* podržali su i nesamostalni narodi - Arapi, Ermenci i Makedonci. Potkraj 1907. godine na sastanku svih revolucionarnih organizacija odlučeno je da se digne oružani ustanak (23. jula 1908.) *Mladoturci* su preuzeli vlast u *Selaniku* (*Solunu*) i nekim drugim gradovima. *Abdul-Hamid* bi prisiljen da reuspostavi Ustav iz 1878. godine i pristade na saziv parlamenta. U aprilu 1909. godine je, uz pomoć oficira istanbulskog garnizona, izvedena kontrarevolucija. *Mladoturci* upućeni iz Soluna brzo ugušuju kontrarevoluciju i svrgavaju *krvavog sultana* Abdul-Hamida II. Za novog vladara parlament je izabrao *Mehmeda V* (1909.-1918.). Do 1912. godine Abdul-Hamid je bio interniran u Selaniku, a onda u Istanbulu i Magneziji, gdje je i umro 1918. godine. U vrijeme Abdul-Hamidove vladavine Austro-Ugarska je 7. oktobra 1908. godine proglasila aneksiju Bosne i Hercegovine. To je naišlo ne samo na negodovanje naroda ovih krajeva, već i na proteste i protivljenja drugih država. Osmanska carevina je u početku protestirala, pa je Austro-

Ugarska 26. februara 1909. godine sklopila sporazum prema kojem je Porta kao kompenzaciju za okupaciju Bosne i Hercegovine dobila 2,5 miliona funti sterlinga. Prema tom sporazumu Austro-Ugarska je evakuirala svoje trupe koje je držala u *Novopazarskom sandžaku.* U martu 1909. godine aneksiju Bosne priznala je i Rusija, a uskoro, pod pritiskom velikih sila, i Srbija. Koristeći sve unutarnje slabosti Osmanske carevine Italija je Porti objavila rat 1911. godine. Te godine se njezina vojska iskrcala u Libiji. Slijedeće 1912. godine je Osmanska carevina morala sa Italijom sklopiti mir i priznati joj suverenitet nad *Tripolisom* i *Kirenaikom.* Otpor domaćeg stanovništva pod vođstvom *Senusija* protiv Italijana nastavljen je i nakon sklapanja mira.

35.22. BALKANSKI RATOVI

PRVI BALKANSKI RAT

Da bi potpuno istisnule *Osmansku carevinu* s *Balkanskog poluotoka,* balkanske su zemlje sklopile međusobni savez. Podstrek za takvu akciju dala im je Italija ratom u Libiji 1911. godine. U februaru 1912. godine sklopljen je ugovor o savezu između Srbije i Bugarske. Zatim je uslijedio savez između *Bugarske* i *Grčke,* i najzad, između Srbije i Crne Gore. Posredstvom Rusije, balkanske su zemlje tražile od Porte da sprovede reforme koje bi se odnosile na kršćansko stanovništvo. Nesloga među velikim silama, unutarnja previranja u Osmanskoj carevini i odlučnost balkanskih zemalja da se bore, dovele su do *Prvog balkanskog rata* (1912.-1913.). Prvo je u rat ušla Crna Gora (8. oktobra 1912.) napadom prema Skadru. Ostale su balkanske zemlje sultanu postavile ultimatum zahtijevajući reforme i demobilizaciju vojske. Nakon što je Osmanska carevina taj ultimatum odbila, rat su joj 17. oktobra 1912. godine objavile Srbija i Bugarska, a najzad, 18. oktobra 1912. i Grčka.

U Evropi su očekivali da će iz ovog rata Osmanska carevina izaći kao pobjednica. Međutim, ta se predviđanja nisu ostvarila. Prema 578.000 savezničkih vojnika Osmanska carevina je na ratište izvela 307.000 ljudi. Balkanske su države diplomatski dobro pripremile rat i nijedna od velesila nije se umiješala u ovaj sukob. U odlučnoj bitki 23. i 24. oktobra 1912. godine kod Kumanova, Prva srpska armija razbila je osmansku vojsku koja se, preko Skoplja i Prilepa, povukla prema Bitolju, a 26. oktobra 1912. godine zauzeto je i Skoplje. Nakon pobjede na Bakarnom gumnu i kod Bitolja srpska je vojska uništila osmansku Vardarsku armiju. U međuvremenu se preko Novopazarskog sandžaka srbijanska vojska spojila s crnogorskom vojskom. Nakon što je zauzela Kosovo, srbijanska vojska prodrla je do Jadranskog mora, 18. novembra osvojen je Lješ, a 29. novembra 1912. godine Drač. Bugari dopiru skoro do pred sam Istanbul. Grci su 9. novembra 1912. godine od Osmanlija uzeli Selanik (Solun).

Crnogorska je vojska opsjela Skadar i zauzela dio Novopazarskog sandžaka, te Metohiju. U roku od mjesec dana Osmanska carevina je izgubila sve posjede koje je još držala na Balkanu: Novopazarski sanžak, Kosovo, Metohiju, Makedoniju, Albaniju i dijelove Trakije. Primirje je sklopljeno 3. decembra 1912. godine, ali je rat nastavljen.

Bugari su 26. marta 1913. godine osvojili Edirnu, a Crna Gora Skadar 23. aprila 1913. godine. Tada je ponovo sklopljeno primirje i nastavljeni pregovori u Londonu. Pod pritiskom evropskih velesila Srbija je morala napustiti Albaniju, a Crna Gora Skadar. Mir je sklopljen u Londonu 30. maja 1913. godine. Osmanska država se morala odreći posjeda na Balkanu zapadno od linije Midija (grad na Crnom moru) - Enos, (grad i pristanište ne ušću rijeke Marice u Egejsko more). Velesile su se složile da naknadno utvrde granice nove države na Balkanu - Albanije.

DRUGI BALKANSKI RAT

Kako su *Bugari* tražili cijelu *Makedoniju* za sebe, *Srbija* i *Grčka* 13. maja 1913. godine sklapaju savez protiv *Bugarske*, u kome im se pridružuje i *Crna Gora*. Već 30. juna 1913. godine Bugarska, bez objave rata, započinje neprijateljstva. U bitki na *Bregalnici*, od 30. juna do 7. jula 1913. godine, srpska i crnogorska vojska su najprije odbile napad Bugara, pa su onda prešle u ofanzivu i porazile bugarsku vojsku.

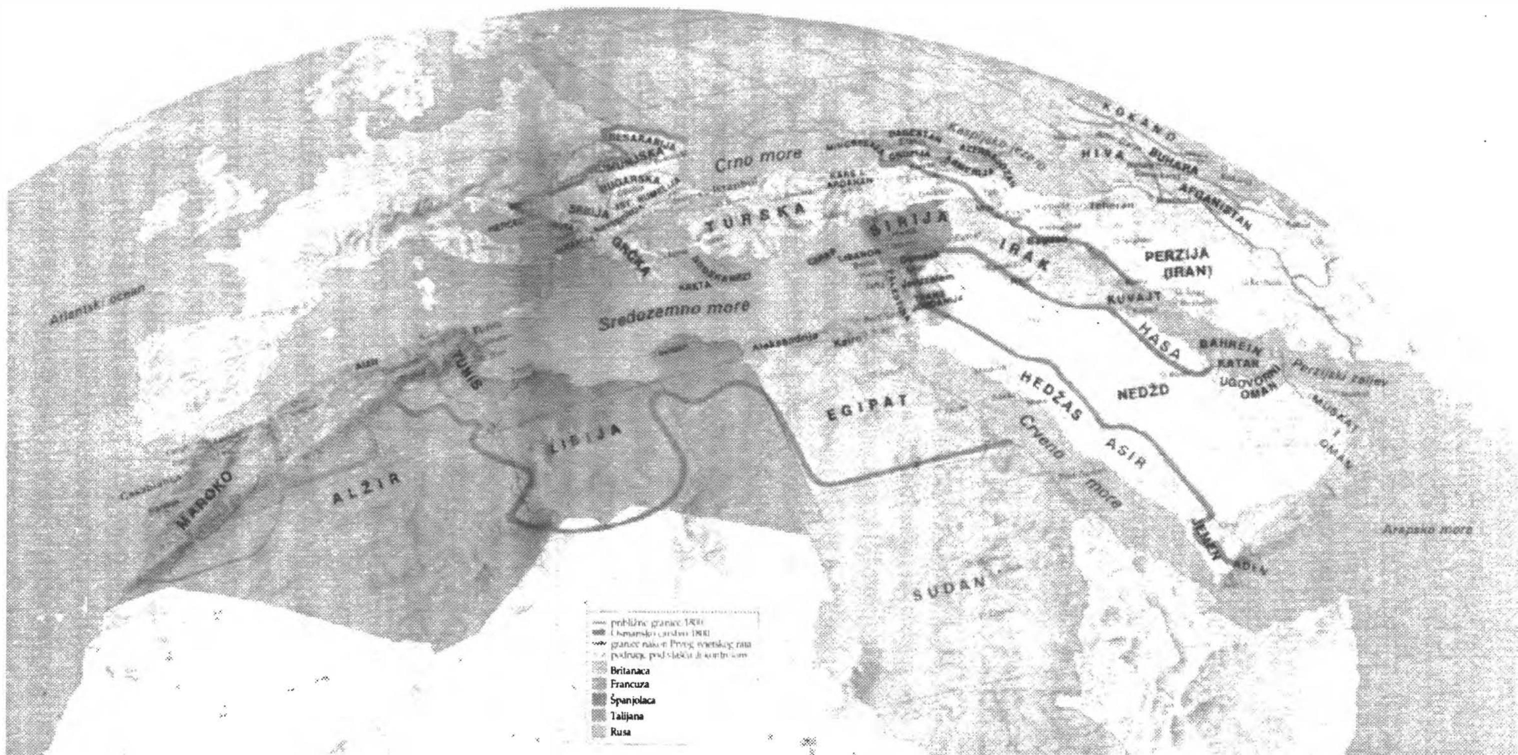
Na jugu, kod *Kukuša*, *Bugare* su porazili *Grci*, a 10. jula 1913. godine u rat protiv Bugarske ulazi i *Rumunija*, čija vojska prodire skoro do *Sofije*. U rat su se 22. jula 1913. godine umiješali i *Osmanlije* povrativši grad *Edirnu*. U situaciji u kojoj su se našli, Bugari su bili prisiljeni položiti oružje. Tako je 10. augusta 1913. godine sklopljen mir u *Bukureštu*. Prema klauzulama *Mirovnoga ugovora*, Makedonija je podijeljena između Srbije i Grčke, dok su Rumuni od Bugara dobili južnu Dobrudžu. Posebnim ugovorom od 29. septembra 1913. godine Bugarska je priznala osmanskoj državi grad Edirnu. Tako je završen *Drugi balkanski rat*.

Osnovne posljedice dvaju balkanskih ratova su gubitak skoro svih osmanskih teritorija i pokrajina na Balkanu kao što su *Novopazarski sandžak*, Kosovo, Metohija, Albanija i dijelovi Trakije.

To je što se tiče Osmanske carevine, a što se tiče Bošnjaka muslimana, kao posljedica balkanskih ratova, za njih je nastupio *sedmi genocid* na području Sandžaka i Crne Gore, kao i pokušaj nasilnog pokrštavanja muslimana u Plavu i Gusinju. To je bio **sedmi genocid nad Bošnjacima muslimanima**, a prvi nad Sandžaklijama, zato što nije postojala vlast koja bi ih zaštitila kao što je do tada činila Turska.

Tako su postepeno, ali u kontinuitetu, od prije tri stotine godina vršeni genocidi nad Bošnjacima muslimanima. Primjera radi, u Beogradu, nekada tipičnoj tursko-muslimanskoj čaršiji, danas postoji samo jedna džamija - diplomatsko-politička *Bajrakli džamija*. Prema *Sejhatnami Evlije Čelebije* u *Valjevu* je bilo nekada 10 džamija i jedan hamam, u *Smederevu* 24 džamije, dvije medrese, tekija i hamam, a u kućama kupatila. U *Sremskoj Mitrovici* bilo je 12 džamija, 6 mesdžida te 5 medresa. U *Čačku* je bilo 7 džamija, 3 medrese, 10 tekija, dva javna hamama i jedan karavan-saraj. U *Beogradu* Čelebija bilježi 270 džamija, 12 mesdžida, 7 hamama, 3 turbeta, 160 saraja, 6 karavan-saraja, 21 han i jedan imaretski han. Prema istim podacima, u *Kruševcu* je bilo 9 džamija, *Zemunu* jedna džamija i 6 mesdžida. U *Požegi* (*Užičkoj*) 10 džamija, u *Cerniku* (*Gradiška*) 21 džamija s mihrabom,

Raspad Osmanskog carstva 1800-1923

jedna tekija i jedan hamam, u *Vukovaru* 5 bogomolja i prijatna džamija, u *Osijeku* 66 džamija, 14 mahalskih mesdžida, 4 tekije, divan hamam, jedan karavan-saraj, u *Herceg-Novom* je bilo 46 džamija, 44 mesdžida i dvije medrese, u *Somboru* 14 muslimanskih bogomolja, od kojih se ističe *Pašina džamija.* U pet se obavlja džuma namaz, a ostale su mahalski mesdžidi. Tu postoje i dvije medrese za učenike, dvije tekije, 6 osnovnih škola za malu djecu i dva hana za putnike namjernike, te jedan hamam koji dušu osvježava. U *Bečeju* je bila dobra džamija, jedna medresa, tri osnovne škole, jedna tekija i jedan hamam. Muslimani Bečeja su uglavnom bogati trgovci. U *Vršcu* su 3 džamije, jedna medresa, jedna tekija, dvije osnovne škole, jedan hamam i dva hana. Sve ovo govori da je u navedenim mjestima, gradovima, pa čak i selima, nekada bilo mnogo muslimana i njihovih sakralnih i kulturno-civilizacijskih objekata. Uglavnom, sve je to kroz prvih sedam genocida nad muslimanima Balkana porušeno i dokrajčeno.

35.23. OSMANSKA DRŽAVA U PRVOM SVJETSKOM RATU

Prvi svjetski rat između sila *Antante* i *Trojnog saveza,* izazvali su Srbija i Srbi, *Sarajevskim atentatom* 28. juna 1914. godine. Austro-Ugarska zbog toga Srbiji postavlja ultimatum 23. jula *1914.* godine, a već 28. jula objavljuje rat. Nakon toga, Njemačka 1. augusta objavljuje rat Rusiji, a 3. augusta Francuskoj. Engleska 4. augusta objavljuje rat Njemačkoj, a 5. augusta Crna Gora Austro-Ugarskoj, a Austro-Ugarska istoga dana objavljuje rat Rusiji. Italija, na iznenađenje svih, proglašava neutralnost. Osmanska država je ušla u rat 29. oktobra 1914. godine na strani centralnih sila u nadi da će moći očuvati svoje posjede i otoke u Egejskom moru.

U februaru 1915. godine Osmanlije su pokušali osvojiti Suecki kanal, ali im to ne polazi za rukom. Pri pokušaju da se povežu sa Rusijom kroz *Dardanele* saveznici su doživjeli poraz kod *Čanakalea.* Ipak, saveznici su se 25. aprila 1915. godine iskrcali u *Galipolju.* Nakon uspostave kontakta između *Nijemaca* i *Osmanlija* preko Srbije i Bugarske saveznici su se krajem 1915. i početkom 1916. godine morali povući iz Galipolja u Solun.

Tokom 1915. godine Bugarska ulazi u rat na strani Trojnog saveza, a Italija na strani sila Antante. U januaru 1916. godine Rusi prelaze u ofanzivu na *Kavkazu* i zauzimaju *Erzurum, Trabzon* i *Erzindžan* tokom februara, marta i aprila. Iste godine osmanska država poduzima neuspjelu ofanzivu na Suecu. Osmanlije su do kraja godine poluotok Sinaj morali ustupiti Englezima.

Međusobnim ugovorom od 4. marta 1916. godine saveznici su podijelili Osmansko carstvo. Rusija je dobila Istanbul s moreuzima i sjeverni dio turske Ermenije, Englezi Iran (englesko-ruske trupe), a Englezi i Francuzi Palestinu. Sporazumom između Engleske i Francuske od 15. maja 1916. godine Francuska dobiva slobodu akcije u južnom dijelu turske Ermenije i jugozapadnom Anadolu, a Engleska u Iraku. Predviđeno je formiranje nove arapske države Transjordanije pod engleskom i Sirije pod francuskom upravom. Irak su tokom Prvoga svjetskog rata zaposjele engleske trupe, a poslije rata, prema

odlukama konferencije u San Remu od 25. aprila 1920. godine, on je ostao pod njihovom upravom. U *Hidžazu* je 1916. godine šerif *Husejn* proglasio samostalnost i odvojio se od osmanske države. U rat 28. augusta 1916. godine, na strani saveznika, ulazi i Rumunija, ali doživljava težak poraz. Na stranu saveznika 6. aprila 1917. stupaju i Sjedinjene Američke Države, a u junu i Grčka.

Poslije *Oktobarske revolucije* Rusija izlazi iz rata i sklapa sa silama Trojnog saveza mirovni ugovor 15. decembra 1917. godine. Probojem solunskoga fronta u **septembru 1918. godine, raspada se Austro-Ugarska**. Osmanska država je 30. oktobra 1918. godine izbačena iz rata, a 11. novembra 1918. godine najzad je kapitulirala i Njemačka. Tako je završen Prvi svjetski rat.

Poslije raspada Austro-Ugarske i povlačenja Turaka sa Balkana 1. decembra 1918. godine formira se nova država - *Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca* u koju ulaze Srbija, Makedonija, Crna Gora, Bosna, Hrvatska i Slovenija, a u kojoj se samo Srbi, Hrvati i Slovenci državotvorni narodi.

Kraj *Prvog svjetskog rata* i stvaranje *Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca* za Bošnjake muslimane je početak **osmog genocida** koji traje od 1918. do 1941. godine. Genocid nad Bošnjacima se ispoljava kroz naziv države (SHS), ime jezika (srpskohrvatski) i oduzimanje preko milion hektara obradive zemlje tzv. Agrarnom reformom od 6. januara 1919. godine, klanje i ubijanje šest stotina muslimana 7. februara 1924. godine u selu *Šahovići* u *Bjelopoljskom srezu* u *Sandžaku*, preko tri hiljade vansudskih i neotkrivenih, a dobro poznatih ubistava, što su ih nad muslimanima tokom dvadesetih godina ovoga stoljeća počinili kraljevi komite. Tim naručenim, sistemskim i planskim ubistvima mijenja se etnička slika istočne Hercegovine na štetu muslimana, a u korist Srbo-Crnogoraca.

35.24. RAĐANJE KEMALOVE REPUBLIKE TURSKE

Nakon kapitulacije osmanske vojske i primirja u *Mudrosu* (30. oktobra 1918. godine) na otoku *Limnosu*, flota Antante ulazi u Dardanele. Istanbul je stavljen pod nadzor savezničkih komesara - engleskih, francuskih i italijanskih. Kasnije su i grčke trupe optpočele sa okupacijom *Anadola* (*Male Azije*), poluotoka u zapadnom dijelu Azije, zapljuskivanog vodama Crnog, Mramornog, Egejskog i Sredozemnog mora, sa površinom oko 500.000 km^2, odnosno 2/3 današnje Turske. *Anatoli* na grčkom jeziku znači *istok*. Ovakav dušmanski postupak saveznika dovodi do snažnog oslobodilačkog pokreta u Turskoj. Na kongresu u Sivasu *Mustafa Kemal* je izabran za vodu pokreta. U Istanbulu se u januaru 1920. godine sastaje novi Medžlis koji traži reuspostavu integriteta osmanske države. Englezi 16. marta 1920. godine vrše okupaciju Istanbula, raspuštaju Medžlis i hapse prvake oslobodilačkog pokreta. Na inicijativu Mustafe Kemala bira se novi Medžlis i sastaje 23. aprila 1920. godine, te se tako u Ankari obrazuje nova vlada, nezavisna od sultana, na čelu Mustafom Kemalom.

Posljednji osmanski sultan *Mehmed VI* (1918.-1922.) šalje vojsku protiv Kemala, ali je on pobjeđuje. Nakon neuspjeha sultanove vojske, u akciju stupaju saveznici. Iz Izmira

Grci prodiru u unutrašnjost zemlje. Otpor turskog naroda postaje sve žešći, posebno nakon što je sultanova vlada potpisala 10. augusta 1920. godine ugovor u *Sevru* (predgrađu Pariza). Nakon stanovitog otpora, sultanovi predstavnici su potpisali slijedeće tačke:

1) Saveznici će okupirati Istanbul, Bosfor i Dardanele, kojima će upravljati međunarodna komisija;

2) Ponovo se u Turskoj uvode kapitulacije;

3) Cijela se turska flota ima predati saveznicima, a kopnena vanjska ne smije imati više od 50.000 ljudi;

4) Turska ustupa Grčkoj Trakiju s Galipoljem do linije Čataldža, Izmir i Egejske otoke, osim Dodekaneza s Rodosom koji pripadaju Italiji;

5) Francuska je dobila Siriju i Adanski vilajet u Maloj Aziji, a Engleska Palestinu i Irak;

6) Istočna Turska (Ermenija) postaje nezavisna država;

7) Kurdi dobivaju autonomiju;

8) Turska je priznala engleski protektorat nad Egiptom i englesku aneksiju otoka Kipar. Turski je parlament odbio da ratificira Sevrski ugovor.

Turska vojska pod komandom Mustafe Kemalpaše nanosi Grcima 1921. godine nekoliko težih poraza. U ofanzivi na čelu sa generalom *Papulasom* grčka vojska 30. marta 1921. godine zauzima Afiyon i Karahisar. U tri pokušaja da zauzmu Ineni Grci nisu uspjeli, pa se Papulas morao povući i iz Afiyona 10. jula 1921. godine. Grci su ponovo krenuli u ofanzivu preko Kutahije i opet zauzimaju Afiyon. Ismetpaša je hrabro držao svoje položaje i postojala je opasnost da mu vojska bude opkoljena i uništena. Tada iz Ankare dolazi Mustafa Kemalpaša i naređuje povlačenje iza željezničke pruge. S vojskom se povlače i muhadžiri iz sela koja su popalili Grci. U jednom od posljednjih vozova iz Eski-Šehira prema Ankari bio je Mustafa Kemalpaša. On je neprestano studirao kartu ratnih operacija. Iza rijeke Sakaryz, koja se ulijeva u Crno more, opkoljena baruštinama, u malaričnom području, obrazovana je nova odbranbena linija. Radilo se o sveopćoj odbrani u kojoj su učestvovale žene i djeca. Žene su na volovskim kolima prevozile municiju, dječaci su borcima donosili vodu, a djevojčice su kod kuće plele čarape za vojsku. Kod Eskišehira Grci su izvojevali pobjedu. Nakon toga nastaje jednomjesečni zastoj i turska je vojska to dobro iskoristila. Iako slomljenog rebra, Kemal Mustafapaša je bio stalno među vojnicima. Konačno, 23. augusta 1921. godine počela je bitka na fronti dugoj 100 km. Na nekoliko mjesta Grci su osvojili Karadag, pa i Čaldag. Pred zoru 7. septembra 1921. godine Ismetpaša oslobađa Čaldag. Nastaje preokret. Grčka vojska se povlači, a vraćen je i Karadag. Turska vojska zauzima i most na rijeci Sakaryaz. Nakon 22 dana general Papulas naređuje opće povlačenje svoje vojske. Bilo je to 13. septembra 1921. godine. Grci su tako izgubili rat, a time i nadu za obnovu Bizanta.

U narednoj, 1922., godini grčka je vojska potpuno razbijena i, nakon gubitka zapadnog Anadola sa Izmirom, natjerana je u more. U oktobru 1922. sklopljeno je primirje u Mudanyi (na obali Mramornog mora, sjeverozapadno od Burse). Mirovnim ugov-

orom u Lozani od 24. jula 1923. godine priznata je nezavisnost nove Turske. Vraćeni su još Trakija do rijeke Marice, s Edirnom i okolinom, sva područja u Anadolu (sa Izmirom), i zapadna Ermenija. Turskoj je priznat i suverenitet nad Bosforom i Dardanelima. Kapitulacije su ukinute. Ustanova *sultanata* je ukinuta 1. novembra 1922. godine, a posljednji sultan, Mehmed VI, zatražio je pomoć od Engleza 7. novembra 1922. godine. Sultan se sa sinom *Ertogrulom* sklonio na jedan engleski brod i otputovao na Maltu, a odatle u Sanremo, gdje je i umro 1926. godine. Na halifsku stolicu došao je *Abdul-Medžid II*, ali ne zadugo. *Hilafet* je ukinut 3. marta 1924. godine, koji je od 1517. do 1924. godine, dakle 407 godina, bio u tursko-osmanskim rukama. U tom se periodu izredalo 29 halifa. Halifski prijestol bilo je posljednje što je još podsjećalo na osmanlijsku državu koje je već ranije nestalo. Od 3. marta 1924. godine pa do danas traje najdulji *fasile-i-hilafet - stanje bez hilafeta i halife*.

35.25. KULTURA I CIVILIZACIJA U DOBA OSMANSKOGA CARSTVA

Osmansko carstvo je trajalo više od šest stoljeća i rasprostiralo se na tri kontinenta Aziji, Africi i Evropi. U njemu se slilo dvadeset nekadašnjih kraljevskih kruna sa 40 pokrajina. Od svih muslimanskih naroda, razne turske dinastije, počevši od **Tulunijja i Ihšidijja u Egiptu, od polovine 9. stoljeća, preko Ejlekija, Gaznevijja, Seldžuka, Turaka, Čerkeza, Turaka Memluka, Benu Taghalaka, Šahova Harezma do Turaka Osmana turske dinastije, od prije 1050 godina** igraju glavnu ulogu u **društveno-političkom i državno-pravnom životu svijeta islama u povijesti.** Uostalom, Turci su, uz Arape, jedini narod iz plemena Kurejš, koji su punih 407 godina davali halifu - nosioca najčasnijega zvanja u islamu, i više od četiri stoljeća držali hilafet u Istanbulu. Tri dinastije turskog porijekla: **Gaznevivjje u 10., 11. i 12., Seldžuci u 11., 12. i 13. stoljeću i Turci Osmanlije u 14., 15., 16., 17., 18. i 19. stoljeću, dale su veliki doprinos svijetu islama i muslimana na tlu Azije, Afrike i Evrope.** Što se tiče oblika vladavine Osmanske carevine, jedne od najdužih i najmoćnijih u povijesti svijeta, ona se može definirati kao pravna nasljedna monarhija sa strogo hijerhariziranom i centraliziranom vlašću. Glavnu izvršnu vlast je imao sultan, koji od Selima I postaje i halifa.

Najbliži saradnici sultana su veliki vezir, vezirsko vijeće koje su sačinjavali veziri sa četiri, tri, dva i jednim tugom i drugi bliži saradnici. Glavni pravni temelji tako velike i moćne Carevine bili su osnovni izvori islama - **Kur'an i Hadis i iz njih Kanuname ili sultanove naredbe** koje su imale pravne odredbe o nekom pojedinačnom pitanju.

Ta tri pravna temelja učinila su Osmansku carevinu, državu nomokracije - pravno-zakonodavnom državom sa vladavinom prava i pravde a ne vladavinom naroda ili demokracijom. Tu činjenicu da je Osmanska carevina bila pravna država i da je priznavala i tolerirala sve narode i građane Carstva priznaje jedan evropski politički mislilac na kraju 20. stoljeća sa konstatacijom da do ujedinjene Evrope neće doći dok Evropa ne dostigne toleranciju Osmanske carevine, upravu i administraciju Austro-Ugarske i red,

poredak i organizaciju vojske kakve je imala nekadašnja Pruska.

35.26. VOJNA ORGANIZACIJA

Vojna organizacija Turske carevine od Orhana u 14. (1328.), do Mahmuda II (1826.) u 19. stoljeću (nepunih pet stoljeća), počivala je na dva osnovna roda **jeničarima i spahijama**. *Jeničare (od jeni - ceri, nove trupe, nova vojska) su redovna pješadija.* To je rod vojske koju su Osmanlije (Orhan, njegov brat i prvi ministar *Aladin* i *Kara Halil Čendereli*) formirali u 14. stoljeću, koja je, kao stalna pješadija organizirana u čvrsto povezane pukove, predstavljala glavnu osmansku vojnu snagu i omogućila njihova silna osvajanja u tom i narednim stoljećima. Tako prvi puta u povijesti organizirana pješadija, kada je vojska srednjovjekovne Evrope još uvijek bila u podizanim naoružanim gomilama, predstavljala je nezaustaljivu pješadiju za Balkan. Ključni organizator jeničara je ***Halil Čendereli***. On u tekstu ***Devširme*** objašnjava način na koji se biraju dječaci među kršćanskim stanovništvom, koje je sultan dobijao kao ratni plijen. Ti *adžami oglani - strani dječaci i mladići*, koji su po prihvatanju islama školovani u posebnim školama, sačinjavali su rod jeničara koji su se stavljali na raspolaganje sultanu kao *kapi-kulu* - posluga Porte ili spahijama na pet i sedam godina.

Nakon prethodnog obučavanja u **Galata Saraju** ili u **Saraju Ibrahimpaša u Istanbulu ili u Edirni**, *adžami oglani*, regrutirani su za sultanov dvor - *ičoglani* ili *ič agasi*. Mogli su se postupno uzdizati od *koguša* ili spavaonice do *nas ode*, čija su glavna mjesta bila odskočna daska ka funkcijama beglerbega i vezira. Većina adžami oglana, koji nisu uzeti na dvor, bili su određeni da služe kao jeničari, bilo nakon prethodne službe u *odžaku - bostandžija* ili izravnim primanjem u jednu od *trideset pet orta* (pukovnija), pod zapovjedništvom istanbulskog age. Napuštanje *Devširme* ili uzimanja nemuslimanske djece u 17. stoljeću dovodi do iščezavanja *adžami oglana* u pravom smislu, mada je njihova organizacija bila održavana (kao i organizacija jeničarskih odžaka) sve do ukidanja 1826. godine.

Odžak je bio jeničarsko tijelo koje se sastojalo iz više taktičkih jedinica, *orta - pukovnija* nejednakog brojčanog stanja, koje je, zavisno od prilika, iznosilo 100, 300 do 3.000 ljudi. **Orte su bile smještene u kasarnama - zvanim *oda*.** Broj orti se od 165 popeo kasnije ***na 196, plus 34 orta koje su činili adžami oglani.*** *Orte* su se dijelile u tri klase: **džema'at - skup**, koji je obuhvaćao 101 ortu, *bölûk (buljuk) - odjeljenje koje sadrži 61 ortu*, i *segban - čuvari pasa i pomoćnici u lovu*, narodski sejmen, klasa od 34 orte. Tijelo je bilo pod vrhovnim zapovjedništvom generala s titulom ***yeniÇari agasi - jeničarski aga***, koji je imao vlastitu palaču u glavnom gradu i vlastiti ured (*divan*). On je ujedno bio komandant redarstva i kao takav se starao za red i mir u glavnom gradu. Ipak, sultan ga nije bio obavezan birati od oficira *odžaka*. Članovi - oficiri generaliteta - jeničara pored *yeniÇeri agasija* su bili: *segban - basi - poglavar segbana*. Kada *aga* na čelu *odžaka* ide u rat, *segban* s imenom *kajmakam* preuzima komandnu redarstvenu dužnost u gradu. *Kulćehaja* je pomoćnik age u ratu i načelnik štaba jeničara. Njega su birali sami jeničari te je uživao veliki ugled među njima.

Oružje jeničara za napad i obranu mijenjalo se prema prilikama. Do 1548. godine korišćeni su *praćka, luk i strijela, sa vatrenim oružjem, samostrijelom, čekrk ili napijač, koplje za udar, musketa za fitilj, kremenjača, gromovnjača - puška ili puška za nasipanje baruta s kremenom, kubura, bajonet, buzdovan, topuz, bič, mlatilo, bradva, kosa, helebarda, srp, mač za jednu ili dvije ruke, sablja (kilič), pala yatagan, bodež - nož, koplje, štit, željezna košulja dijelom obložena metalnim pločicama, bakrena ili čelična kaciga.* Imena jeničarskih oficirskih činova posuđena su od raznih kuhinjskih dužnosti, npr. *čorbadži-baši, ašči-baši.*

Prevrtanje kazana bilo je znak pobune koja se od *Mehmeda IV* sve češće događa. Od 17. stoljeća, kada sve manje nemuslimanske strane djece popunjava jeničarski rod vojske, sve su češće pobune u njihovim redovima. Slabi red i disciplina te se oni počinju i ženiti.

Drugi osnovni rod vojske Osmanske carevine sačinjavali su *spahije. Sîpâhî* je imenička riječ perzijskog porijekla koju su Osmanlije posudili sa istim značenjem koje ona ima u perzijskom - *vojnik, konjanik.* Spahije (sîpâhî) su kao vojnici - konjanici bili nosioci i korisnici, ovisno od zasluga u ratovima i vojno-državnih zvanja, imanja i imovinskih posjeda, feudalnih lena na razini timara do 19.999 akči, zijameta od 20 do 99.999 akči i hasa od 100 hiljada do milion akči.

Na ustanovu timara ili spahiluka kao ključnu ekonomsko-privrednu kategoriju, prilagođenu islamskom pravnom sustavu u epohi feudalizma, treba gledati kao na najprogresivniju ekonomsko-privrednu kategoriju u srednjem vijeku. Usporedi li se timar ili spahiluk sa zapadnim lenom timar je više upravno-tehnička, nego društvena ustanova. On je nastao na poticaj države koja nikada nije ukinula svoje pravo nadzora ili svoje neposredno pravo uplitanja u odnosu na timar, zijamet ili has. Timari su nasljedni samo ako su kao takvi bili korisni za državu, dakle uvjetno, jer je država, kroz timare i spahiluke kao dinamičke kategorije, bdjela nad tim da se u pokrajinama ne formiraju samostalne feudalne dinastije kao u doba Abbasijja. Timari su bili i ostali, usprkos nekim zloupotrebama, usko povezani s precizno i jasno reguliranom obavezom vojne službe koju su se gubili pri najmanjem griješenju ili neposluhu.

Nije postojala vazalnost kao u Evropi. Svaki nosilac timara, zijameta i hasa dugovao je povjereni posjed neposredno sultanu, s pojedinačnim iznimkama koje je dijelio beglerbeg. Veliki nosioci hasova i zijameta - veziri, beglerbezi, sandžakbezi, miralaji i ostali, bili su istovremeno državni službenici, pa ako je država od njih strahovala, onda to nije bilo zbog njihovog svojstva kao feudalnih vlasnika, jer oni nisu bili vlasnici imanja kao evropska vlastela, već zaslužni i istaknuti korisnici od sultana povjerene zemlje koju su u slučaju bilo kakve pronevjere gubili, nego od njihovog svojstva kao potkraljeva velikih pokrajina.

Timarsko-spahijski sistem najbolje potvrđuje hijerarhijski centralizam i dinamičnost odnosa u osmanskoj privredi i ekonomiji. Načelno su zatim, timarnik ili spahija trebali ići u vojsku kao konjanici i adekvatno svome posjedu (čak i pri bolesti) osigurati toliko konjanika-vojnika i poslati ih sa svojom malom djecom. Postojale su razne naredbe i uredbe koje su vraćale neposlušne timarnike koji su se skrivali po svojim čiflucima.

Kao naknadu za svoje dužnosti, spahije su imale pravo da s a zemalja lena, sasvim ili djelimično, ubiru *hukuki šerija* - zakonom propisana davanja kao i *rüsimi örfiye* - od vladara određene namete. On je tako bio nagrađeni i privilegirani korisnik zemlje, ali to korišćenje posjeda (timara) nije bilo *opterećeno samo vojnom službom*, već je bilo i nesigurno i opozivo. Seljak - raiyet (raja), musliman ili hrišćanin, bio je vezan za komad zemlje i s njim je unošen u zemljišnu knjigu. On je spahiji plaćao različita davanja i pristojbe, koje su se, zavisno od toga o kom se dijelu Carstva radilo, pomalo razlikovale. Zapadni pisci navode *ušur* (*desetinu*) kao najvažnije zemljišno davanje.

Klasični izvori prihoda države ostali su i u Osmanskom carstvu, a to su *harač, džizija, zekjat, fej* i *džumruk*. Usprkos svih optužbi, lažne propagande i pojedinačnih odstupanja pojedinih zaima, begova i spahija od uredbi i propisa, status raje (selaka) u osmanskom timarsko-spahijskom sistemu je bio najpovoljniji u feudalnom sistemu Evrope i to iz tri razloga: seljaci u osmanskoj državi su imali neusporedivo veća prava i slobode od kmetova kod feudalaca, mnogo su manje imali obaveznih radnih dana (kuluka - besplatnoga rada za spahiju u godini) i njihovi porezi prema državi i davanja spahiji bili su skoro simbolični u odnosu na evropskog seljaka i kmeta.

Da taj položaj raje nije bio loš, svjedoči slučaj mađarskih seljaka koji su znali paliti svoja zakupna seoska dobra i bježati na osmansko područje. Takvome stanju osmanskog seljaka doprinijela je činjenica da posjednik timara ili spahiluka nije imao, kao feudalac Evrope, zakonsku i sudsku vlastelinsku vlast nad osobama koje su obitavale na spahiluku, ali je zato imao brojna fiskalna prava.

Pored raje - seljaka, begovi zaimi, kapetani, age i ajani su druga strana u strukturi spahijsko-timarskog sistema. O upravnoj djelatnosti prvih begova slabe su obavijesti. Osnivaču dinastije Osmanu pripisuju se riječi: *Koga sam ja darovao spahilukom, ne smije ga se lišiti bez pravosnažnog razloga. Ako on umre, nasljeđuje ga njegov sin, ako je on suviše mlad moraju ga njegove sluge zastupati u ratu dok njegov sin ne bude sposoban da nosi oružje.* Poslije Orhana, utemeljio je Aladin (brat mu) konjičko tijelo, koje se zvalo *musellem. Musellemi* su dobijali od poreza slobodne zemlje. Čini se da su ova davanja, dijelom, prerasla u timarsku organizaciju. *Murat I*, podržan od *Timurtašpaše*, beglerbega Rumelije, izdao je 1375. godine ***Kanun*** koji je ustanovio razliku između timara i zijameta. *Mehmed II Fatih* 1476.-1477. godine uvodi bolje vođenje registra (*deftera*) vojnih spahiluka. On ***Kanunnamama*** ustrojava upravni aparat za vojna dobra kao potpuno izgrađena tijela u pokrajinama. To su ***timar defterdari***. Na njihovom čelu je *defterdar* Carstva. Timarsko-spahijska organizacija Carstva u svojoj zaokruženosti pripisuje se *Sulejmanu Zakonodavcu*, ali je vjerovatno da je on dao zaokružiti samo već postojeće propise. On je u svakom slučaju **zabranio pokrajinskim upravljačima** da raspolažu s razmjerno značajnim timarima tzv. *tezkereli*. Od ovog sultana javljaju se vrlo brojne zakonske zbirke ***Kanunnama*** ili zakonske knjige, koje pripremaju *nišandžije, rjeđe defterdar* i *defter emini*, uz sve jače sudjelovanje *šejhu-l-islama*. Iz tih zakona proizilazi čisto agrarni karakter timara. Mir-zemlje **(mirijske)** od kojih su se oni sastojali, bijahu polja koja su ležala oko sela, dok su gradske

kuće bile vlasništvo (*mulk*) privatnih osoba. Bolje rečeno, svaka zemlja pod plugom, čak u vrtu ili vinogradu, koja je pripadala nekom *rajetinu* postala je državni posjed i plaćala je spahiji daće.

Titula *beg* nema neku preciznu funkciju. To je u biti počasna funkcija koja se prirodno, iz poštovanja, pridodaje imenu *aga-bej,* stariji brat. Neka turska plemena su je rezervirala za osobe visokog ranga, a druga su je proširila na *opći smisao vođe, muža* ili *gospodina.* Ova titula nema preciznu vrijednost nego se pobliže određuje u danom društvenom ili upravnom kontekstu, **sandžakbej, begler-bej** i **miralem-bej**.

Ženska titula *begum* (*begovica*) jednostavno je posvojni oblik. Za vrijeme vladavine Osmanlija, ta titula se zadržala za čast vođe plemena, visoke funkcionere - građanske i vojne, te sinove uglednika, posebno paša. Titula *begler-bej (beg) beg begova* ili *zapovjednik zapovjednika* u početku je označavala glavnog zapovjednika vojske, ali je kasnije dobila značenje upravljača pokrajine i konačno, samo počasni naziv. I kod Osmanlija je titula *begler-beg* prvo značila *glavni zapovjednik.* Po prvi puta ta je titula dodijeljena vojskovođi *Lala Šahinu* od sultana *Murata I.* Nasljednik *Lala Šahina* je *Timurtaš.* Samo je veliki vezir imao pravo na pet tugova. Vezir do njega na četiri, ostali veziri na tri tuga, beglerezi na dva i jedan tug. Svi su veziri i beglerbezi nosili titulu *paša.* Sa velikom reorganizacijom pokrajinske uprave zakonom iz 1864. godine dolazi i do promjena naziva titula, te *vali-valija* postaje zapovjednik vojske umjesto *beglerbega* a *kapudan paša* je bio glavni zapovjednik osmanske flote. Riječne flote nazivale su se *kapetanije* i na njihovom čelu su bili *kapetani. Aga* u osnovnom etimološkom značenju označava *starijeg brata, oca, djeda, dajdžu.* Na osmansko-turskom jeziku *aga* znači *poglavar, zapovjednik,* a ponekad i zemljišni vlasnik. Izraz se koristio i da označi upravitelja nekog domaćinstva i tu se može sresti u kombinaciji sa mnogo imena. Sve do razdoblja reformi, titula *aga* se davala brojnim osobama, različite važnosti, koje su bile u službi države i zauzimale većinom vojne položaje. Najznačajnije age te vrste bile su *jeničarske age,* kao i najveći broj profesionalnih vojnih oficira.

Ajani su bili uglednici iz viših slojeva vladajuće elite koji od početka slabljenja Carstva u 17., a naročito od 18. stoljeća, dolaze posebno do izražaja kao javno mnijenje Carstva.

Nepunih petsto godina, od osnutka 1328. do ukidanja 1826. godine, jeničari su, uz spahije i džebelije - posebno plaćen rod vojske, činili glavnu vojnu snagu Osmanske carevine. Počevši od 19. stoljeća sultani, *Selim III, Mahmud II, Abdul-Medžid* i *Abdul-Aziz* u cilju spašavanja Carstva od kriza i potpune propasti, pokušavaju sprovesti široke i temeljite reforme, posebno u organizaciji vojske, upravi i imovinsko-pravnoj organizaciji zemlje. *Tanzimati-hajrijama (blagotvornim uredbama) Mahmud II* ukida jeničare time što organizira tijelo redovnih trupa pod imenom *eskindži.* Na tu odluku jeničari dižu ustanak na *Et-Majdanu,* na što se sultan u Saraju posavjetova s ulemom, razvija Poslanikovu zastavu i zatraži od muslimanskog stanovništva koje je bilo žrtva jeničarskih iznuđivanja da se bori protiv njih. Tobdžije, mineri i mornari sa narodom ugušе pobunu jeničara.

Nacrt Ukaza o reformi Hattihumajun, od Gülhane 3. novembra 1839. godine dao je Mustafa Rešidpaša. On je Hattihumajunom, uz **garantiranje sigurnosti života, časti i**

posjeda, obećao ukidanje zakupa poreza, novo reguliranje služenja vojne obaveze i jednakost svih građana pred zakonom. Prve mjere u kaznenom zakonodavstvu, trgovački sud, upravne reforme i utemeljenje osmanske banke morale su se od 1841. do 1845. godine djelomično povući. Međutim, od 1847. godine započinje se sa moderniziranjem nastave, stvaranjem mješovitog građanskog i kaznenog suda i **objavom trgovačkog zakona (1850.)**. Nakon kratkog obrta, na vlast se, tokom *Krimskog rata*, sa ***Alipašom*** vraća nova generacija reformatora, te se donosi *Ukaz o reformi* od **18. februara 1856.** godine koji potvrđuje i proširuje principe iz 1839. godine. Zakonske reforme i dalje su se provodile, a uprava pokrajina od 1864. godine ponovo je uređena od strane **Midhatpaše**. Sultan *Abdul-Aziz* pokazao se protivnikom reformi. Smrt vodećeg reformatora i rasipnost dvora označili su zastoj i finansijsku krizu. **Revolucija *Novih Osmanlija* 1876. godine, objava prvog *Ustava*, kratko uvođenje parlamentarnog života i autokratska vladavina** *Abdul-Hamida II*, **za mnoge predstavlja novu, treću epohu Carevine.**

Četvrta epoha turske države nastaje od kraja Prvog svjetskog rata, nakon raspadanja Carstva i nastajanja Republike.

35.27. ARHITEKTURA I GRAĐEVINARSTVO U DOBA OSMANSKE CAREVINE

Ključni objekti koje je podarila islamska kultura i civilizacija ljudskom rodu su **džamije i mesdžidi kao središta vjerskog, duhovnog, kulturnog i sveukupnog muslimanskog života.** Po primanju i prihvatanju islama, svi narodi turskog etničkog porijekla gradili su prekrasne džamije i mesdžide. Tako *Ahmed Ibn Tulun* podiže u 9. stoljeću svoju džamiju u *Kairu* koja i danas postoji. Turčin Memluk, vojskovođa *Kutubuddin* gradi veličanstvenu džamiju u *Delhiju* početkom 13. stoljeća. Najpoznatiji vladari velikih Seldžuka, *Alp Arslan* i *Melikšah*, u 11. stoljeću podižu znamenite i velike džamije od *Kašgara* u Turkestanu, pa do *Jerusalima*, i od *Carigrada* do *Kaspijskgog mora*. Posebno su maloazijski Seldžuci u 11., 12. i 13. stoljeću podizali mnogobrojne džamije u *Konji*, *Ankari*, *Akšehiru* i *Eskišehiru*. U Konji su, uz mnogobrojne džamije, i turbeta *Dželaludina Er-Rumija* i *Šemsudina Tibrizija*.

Većina seldžučkih džamija imaju drvene stropove, ravne krovove, drvene stubove, munare sa lijeve strane i unutrašnjost ukrašenu lijepim levhama. Seldžuci su bili pravi virtuozi u primijenjenoj umjetnosti, kaligrafiji, bakrorezu i zanatstvu. Od svih naroda turskog etničkog porijekla ipak su najljepše i najmonumentalnije džamije gradili *Turci Osmani*. To su uglavnom velike kamene džamije sa kupolama, prekrasnim stubovima, ogromnim haremima, i šadrvanima. Od neprocjenjive su vrijednosti *Ulu džamija* u *Bursi*, *Sultan Ahmedova* ili *Plava džamija* sa šest munara, *Sulejmanijja* sa četiri munare, *Bajezidova*, *Fatihova*, *Šeherzadina*, *Laleli*, *Nûri Osmanpaše*, *Jeni džamija*, *Aja Sofija*, *Selima Javuza* i mnoge druge, sve u Istanbulu, uglavnom sa po dvije munare. Čuvena je i *Selimija* u *Edirni*. Diljem Carstva mnogi su prinčevi, veziri, beglerbezi, sandžakbezi i drugi uglednici podizali džamije. Uz najveće džamije podizane su medrese, šadrvani, sahat-kule i mnogobrojni

dućani kao vakufi za njihovo izdržavanje. Uz džamije i mesdžide, Osmanlije diljem Carstva su gradili prelijepe kamene mostove - ćuprije. U svim su gradovima podizani bezistani - pokrivene čaršije, imareti - dobrotvorne kuhinje, musafirhane, karavan-saraje, konake, hanove, turbeta, tekije, mektebe, medrese, vodovode, šadrvane, sebilje i hamame - javna kupatila. Preko Turaka Osmana u novoosvojene pokrajine je stizao i novi način života. Tako su u kuće onih koji su primili islam stigli **ćilimi, sedžade, dušeci, jastuci, jorgani, čaršafi, peškiri, razne vrste muške i ženske odjeće, posebno ženske dimije - jedinstven specifikum u svijetu.** Preko Osmanlija stizala je i kultura ishrane, a jelovnike su popunjavala jela kao što su **jamaci, razne vrste čorbi, pita, ćevapa, slatkiša, kompota, sutlija i kvalitetnih jela i hljebova kakve po kvaliteti i raznovrsnosti ne poznaje nijedna kuhinja na svijetu.**

Kuće, koje su uglavnom građene sa isturenim doksatima i okrenutim prozorima prema istoku, bile su čardaklije, pretežno od drveta. To su bili čisti i zdravi zastrti doplovi u koje se nije ulazilo u obući. Svaka kuća je imala banjicu - sadašnje kupatilo, za abdest i kupanje. Jednostavno, način života *bio je prožet i određen islamom.*

Najpoznatiju i najveću pokrivenu čaršiju na svijetu - *Kapali-čaršiju* sagradili su *Turci Osmani* sa hiljadu dućana. Dva najveća osmanska arhitekta i graditelja džamija i mostova su *Mi'mar Sinan* i njegov učenik *Mi'mar Hajrudin* iz 16. stoljeća. Od dvorskih saraja iz osmanskog perioda sačuvan je i prvi *Top-Kapi Saraj* i drugi ***Dolma-Bašče,*** danas oba nacionalni muzeji. Kroz cijelu osmansku povijest bile su četiri prijestolnice - *Bursa, Edirna, Istanbul* i *Ankara.*

35.28. TURSKA KNJIŽEVNOST I POEZIJA

Mnogobrojne etničke skupine turskih naroda dijele se na četiri jezičke grupe: uzbečko-novoujgurska (jugoistočna), osmansko-turska (azerbejdžanski, turkmenski i gagauski (jugozapadna), treća sjeverozapadna grupa - karainski, kumički, karačajsko-balkarski, tatarski, baškirski, kazaški, karakalpački, kirgiski i nogajski, te četvrta, sjeveroistočna grupa jezika - hakaški, altajski i tuvinski. Tri izolirana jezika su jakutski, čuvaški i haladžki. Danas ovim jezicima govori **najmanje 150 miliona ljudi**. Prvi jezički spomenici turskih jezika su ***Runski natpisi*** iz 8. stoljeća u srednjoj Aziji. Turska književnost dijeli se na tri velika razdoblja koja odgovaraju općem razvitku turske povijesti:

1) Islamska književnost - od 11. pa do sredine 19. stoljeća (do doba tanzimata).

2) Evropska tj. evropeizirana turska književnost - od doba tanzimata pa do razvitka nacionalnog pokreta.

3) Nacionalna književnost - koja je povezana s razvojem nacionalnog pokreta u 20. stoljeću.

35.29. TURSKO-ISLAMSKA KNJIŽEVNOST

Pisanje na turskom jeziku dobiva tek na snazi od **1277. godine** kada je *Karamanoglu Mehmedbeg* zauzeo *Konju* i izdao naredbu da se u državnom uredu mora upotrebljavati

samo turski jezik. Prve mističke pjesme napisane na turskom jeziku su pjesme *Ahmeda Jesevije* i donijeli su ih derviši *jesevije i hajdarije*. ***Sufija Dželaludin Rûmi***, pisac *Mesnevije* i osnivač reda (tarikata) *mevlevijja* koji je živio u 13. stoljeću, napisao je neke stihove na turskom, mada je glavna djela objavio na perzijskom jeziku.

Najpoznatiji tursko-islamski pjesnik koji je pisao na turskom jeziku, velikan svijeta u 14. stoljeću je *Junus Emre*. Pod njegovim uticajem izgrađena je tradicija pisanja na narodnom jeziku. *Emrea* oponašaju derviški redovi *bektašija* i *hurufija*. Pod uticajem perzijske književnosti kod Seldžuka se u 13. stoljeću razvija svjetovno pjesništvo. Kao jedan od prvih zastupnika toga pjesništva može se navesti Hodža Dehani. On je bio Turkmen iz **Horosana.** U narodnoj književnosti posebno su bili aktivni putujući pjesnici - *ozani*. Oni su se sa muzičkim instrumentom kretali kod nomada po selima i pjevali. Poznato je i nepobitno utvrđeno da je u toku 14. stoljeća, u više središta, napisano mnogo djela na turskom jeziku, kao u *Konji, Nigdeu, Ladiku, Kastamuniju, Sinopu, Bursi* i *Kiršehiru*. To su djela iz tefsira i razni prijevodi sa perzijskog (***Kelile i Dimne***, i djela *Taberija*) itd.

Presudan uticaj na kulturu Turaka Seldžuka vrše djela perzijskog porijekla, osobito djėla *Mevlane* i *Sultana Veleda*.

Od pjesnika 14. stoljeća, kojima je uzor perzijska klasična književnost, značajan je *Ahmed Gulšehri*. U drugoj polovini tog stoljeća mistička (sufijska) književnost sa *Nesimijem* dostiže veliki razvoj i usavršavanje. U njegovom ***Divanu*** nalazi se *tuyug*, jedan oblik svojstven turskoj poeziji, kojeg perzijska književnost ne poznaje. Stil mu je jednostavan, ali pun snage i milozvučnosti. Malo se pjesnika može usporediti s njim po strasnom i istinitom izrazu mističke ljubavi. Uz *Nesimiju* se mora spomenuti i pjesnik *Ahmed*, pisac ***Iskendernama, Povijesti Male Azije*** i ***Divana*** - zbirka pjesama.

Među **pjesnicima romantičarima** na prvom mjestu su *Hodža Mesud* i *Šejhoglu Mustafa*. **Petnaesto stoljeće** na kulturnom polju za turske narode je bogatije i raznovrsnije. Ovom stoljeću pripada *kadija Burhanuddin* iz Sivasa, koji je govorio azerskim dijalektom. Osim značajnijih arapskih djela o pravnoj znanosti i arapskih i perzijskih pjesama, taj kadija je ostavio turski ***Divan*** koji sadrži *gazele, ruba'ijje* i *tujuge*. Njegova djela krasi osebujan, pravi i strasni stil.

U 14. i 15. stoljeću turski jezik vodi uspješnu borbu sa arapskim - vjerskim, i perizijskim - književnim jezikom. Pravne i vjerske knjige i dalje se pišu na arapskom, a knjige iz *tesawwufa* i na perzijskom i na arapskom. Razvoju ***turcizacije*** doprinosi primjena *devširmi*, posebno u *Rumeliji*. U isto doba u 15. stoljeću turski jezik dobiva na značenju time što postaje službeni i književni jezik. Sve službene isprave iz prvog razdoblja vladavine *Mehmeda II* (1421.-1451.) potpomaže razvoj osmansko-turskog jezika i književnosti, a njegov dvor postaje sreedište **učenjaka, pjesnika i muzičara**. Za povijest pjesništva toga doba, najvažnije je djelo ***Medžmu'atin Nazair***, koje je napisao *Omer Ibn Mezid* (1436.-1437.) u kojem je on sabrao pjesme (***Antologiju***) 83 pjesnika od 13. do 15. stoljeća. Na polju islama i dalje se prevode klasična islamska djela. Od narodne književnosti najljepša je ***Knjiga o Siri*** (*Životopis Muhammeda a.s.* u stihovima), spjev *Sulejmana Čelebija* iz Burse iz

1409. godine. Njegov mevlud narod stoljećima uči. Taj mevlud pokazuje sve kvalitete majstorskog djela turske književnosti.

U ovom razdoblju prevedene su na turski i *Vilajet-nama* Hadži Bektaša. *Šejhi* je **najznačajniji pjesnik** sa početka **15. stoljeća,** sasvim uz Ahmedija i Nesimija. On je pisao kaside. Šejhi prevodi Nizamijevo djelo ***Husrev i Širin***. Njegovo djelo ***Hâr-nâme*** posvećeno Muratu II je **vrhunac satire**. S Nesimijem započeta hurufijska književnost nastavlja se sa njegovim učenikom ***Refiijem***. *Hurufijje* su naročito progonili Mehmed II i Bajezid II. **U ovom razdoblju javlja se i pjesnik *Vahdeti* iz Bosne**.

Vrijeme vladavine Mehmeda II i Bajezida II u drugoj polovini 15. i početkom 16. stoljeća znači veliki razvitak i napredak za turski jezik i književnost. Poslije nestanka seldžučkih sultanata u Maloj Aziji sada osmanski dvor postaje jedino utočište **pjesnika i učenjaka**. Velika osvajanja, širenje islama i privredno blagostanje, imali su za posljedicu da se osmanski uticaj širio **od Krima do Bosne**.

Mehmed II prilagođava zakonodavstvo potrebama vremena. Medrese, džamije i tekije sa derviškim redovima doprinosili su upoznavanju i širenju islama. Sve u svemu, osmansko-turski jezik u 15. stoljeću je **jezik umjetnosti, znanosti, diplomacije i književnosti koja proizvodi sve književne rodove toga doba**. Tome treba pridodati činjenicu da je država sa svoje strane osigurala političko jedinstvo Carstva. Ne samo to, već su sultan **Mehmed II i njegov veliki vezir Mahmudpaša kao mecene odredili velika sredstva za učenjake i pjesnike**. Tu tradiciju nastavlja i Bajezid II. U njegovo je vrijeme više od trideset pjesnika dobijalo novac iz državne blagajne.

Najveći pjesnik iz doba Mehmeda II je *Ahmedpaša* iz Burse. **Uz *Šejhija,* on se može smatrati najvećim turskim pjesnikom**. Bio je pod izvjesnim uticajem perzijske književnosti, a svoj ***Divan*** piše po nalogu sultana *Bajezida II*. U njemu se nalaze satire i vrlo lijepe pjesme u formi *murabba*. Najveći pjesnik 15. stoljeća poslije njega je *Nedžati*, poznat prije svega po svojim *mersijama* (*tužbalicama*) i *gazelama*. On je izvršio veliki uticaj na kasnije pjesnike. Uz *Nedžatija*, nezaobilazan je i *Masihi* iz Prištine, glasovit po svome ***Divanu*** i ***Šehri-engizu***.

Ovom dobu pripadaju i **hronike u stihu**.

Tako Bošnjak *Enveri* piše *Destur-namu* za Mahmudpašu 1466. godine. Najsjajniji prozni pisac iz ovog vremena je *Sinanpaša*, autor ***Risale*** i ***Ahlaka*** i ***Tezkire-i Evliye***.

Idris Bitlisi piše jedno povijesno djelo. Petnaesto stoljeće je vrijeme0 velikih kulturnih prožimanja, tako da u Saraj u Istanbulu dolaze pjesnici i učenjaci iz **Mezopotamije, Azerbejdžana, Perzije, Horosana**. Posebno je dostojan pažnje *Hamidi* (1430.) čiji ***Divan*** sadrži turske i perzijske pjesme.

Šesnaesto stoljeće je puni procvat i uspon Osmanske carevine u svim vidovima, pa i u kulturno-civilizacijskom. Svi sultani u tom stoljeću *Selim I, Sulejman II Muhibbi, Selim II, Murat II i Mehmed III* bili su **mecene kulture** i imali su razumijevanja za pjesnike i znanstvenike poput: ***Bakija, Hajalija, Lamiija, Rahmija, Zatija***, i ***Fuzulija***.

U *kasidi* i *gazelu* 16. stoljeća najviše su se istakli *Zati, Hajali, Fuzuli* i *Baki*. Ovo je stoljeće

u kome se jasno osjeća uticaj *Džamija* - istočno-turskog pjesnika, i *Nevaija*. Mnoga djela Nevaije prevedena su na osmansko-turski jezik. Pjesnici koji su došli sa Istoka kao *Džemili, Šahi* i *Habibi* pridonijeli su širenju Nevaijeve slave. Književni život cvjeta ne samo u **Istanbulu, nego i u Bagdadu, Dijarbekru, Konji, Kastamuniju, Bursi, Edirni, Skoplju, Sarajevu**. Taj književni život odvija se uporedo s razvitkom arhitekture, ornamentike, kaligrafije, muzike i raznih znanosti.

Učenjaci kao *Sururi, Sudi, Ibn Kemal* i *Rijezi* pišu filozofske komentare, kao i leksikografska i gramatička djela. Mnoga se djela prevode sa arapskog i perzijskog jezika. Posuđenice iz arapskog i perzijskog jezika omogućile su lijep, ali izvještačen jezik u kome su nestale mnoge prirodne osebujnosti turskog jezika. *Hajali*, uistinu veliki pjesnik čiji ***Divan*** čini njegovo sveukupno djelo, posvećuje ga *Sulejmanu*. U mladosti je bio pod uticajem sufizma. Ipak, najizvorniji su mu *gazali*. Velikim turskim pjesnikom smatra se i Fuzuli, koji je napisao ***Divan*** i *Lejla i Medžnun*. U pisanju kasida zapada u bezvrijednu izvještačenost. Nakon Nesimija i Nevaija, nijedan drugi pjesnik u cijelom osmanskom svijetu nije postigao takav glas kao on.

U Istanbulu je, nakon Halijeve smrti, najveći pjesnik bio *Baki*. Za kratko vrijeme, njegov glas se proširio do Indije. Njegove **kaside, gazeli i mersije** dostigle su veliku savršenost.

Šesnaesto stoljeće dalo je puno pjesnika koji su pisali *kaside* i *gazele* kao što su *Hajreti, Ishak Čelebi, Rahmi*. Sva djela na temu povijesti, s izuzetkom *Hadidijeve* ***Osmanske povijesti*** iz 1531. godine, opisuju pojedinačne događaje. Službenu osmansku povijest, koju je napisao Idris Bitlisi na perzijskom, njegov je sin preveo na turski jezik. Od *Bajezida II* i *Selima I* javljaju se povijesna djela u prozi. Opća povijesna djela pišu **Ibn Kemal, Dželalzade Mustafa Čelebi** (*Tabekatul-Memalik*), **Muhjiddin Džemali, Lutfipaša, Hodža Sadedin i Alija**. Najveći povijesničar sa skoro **enciklopedijskim znanjem je Ali**. Stil njegovih povijesnih djela je relativno jednostavan.

U ovom stoljeću napisana su značajna djela i iz geografije. Prevode se djela *Kazvinija, El-Vardija, Ebul-Fide, Ptolomeja i Alija Kušdžija* iz oblasti matematičke geografije. *Piri Reis* 1529. godine piše djelo ***Bahrije*** koje je plod pomorske politike Carstva. U 16. su stoljeću i dalje aktivni narodni pjesnici **ozani, ašici, cogürcü** koji putujući recitiraju **turkije i šerkije**. Oni i dalje pjevaju, o *Ebu-Muslimu, Hamzi* (*Hamz-Name, Batal-Gaziju*).

Mada u 17. stoljeću slabi ekspanzija i moć *Carstva*, kulturni uticaj i širenje jezika u narodu se nastavlja, posebno među Azerijama i na Krimu. Svjedočanstvo toga je i rimovani riječnik na tursko-bošnjačkom jeziku iz 1631/2. godine ***Potur Šahidija*** koji je sastavio *Hevaija*.

U 17. stoljeću, za razliku od 16., niko od sultana s, izuzetkom *Murata IV*, nije se zanimao za lijepu književnost. Malo je državnika u tom stoljeću koji potpumažu znanost i umjetnost. Uprkos tome, i bez obzira na propadanje medresa, u ovom stoljeću je bilo *uleme* (učenjaka) od ranga kao što su **Sari Abdullah, Ismail Ankarevi, Ishak Hodžasi i Ahmed efendi**. Sukob između medresa i tekija u ovom stoljeću, poznat pod imenom *Kadi-zadeova bitka*, pokazuje kako je bilo ograničeno duhovno stanje medresanskih i ule-

manskih krugova. Progon sufijskih redova, koji je ponekad bio u službi politike, nije mogao spriječiti njihovo cvjetanje u Carstvu.

U poeziji se i dalje osjeća utjecaj **perzijsko-indijskih pjesnika**. *Nafi* je pod uticajem *Urfija*, a kod *Naila i Kadima* se zamjećuje *Ševketov* uticaj. Zbog snažne mašte, bogatog jezika i skladnog stila, Nafi **se može smatrati najvećim osmanskim pjesnikom kasida**. U pisanju gazela i satirične pjesme manje je uspješan.

Najznačajniji zastupnik **gazela** u 17. **stoljeću je** ***šejhul-islam Jahja***, koji se može smatrati *Bakijevim* nasljednikom. Drugi predstavnici ove škole su *Baki Jahja, Vedždi i Šejhul-Islam Behaji*. Na drugoj strani, *Fehim, Naili, Kadim i Šehri* su pod uticajem perzijske književnosti. U mnogim svojim pjesmama *Nabi* opisuje i kritizira društveni život. Gazele još pišu *Nišati, Mevlevi, Dževri i Rami Mehmedpaša.*

Azmi-zade Haleti ističe se po svojim ruba'ijjama. U ovo doba nastaju poznati i kratki kronogrami - ta'rihi. U čast *Poslanika* pjevaju se i pišu *nat'i*.

I dalje se pišu povijesne knjige u stihovima. Veliki su stilisti *Vejsi, Nergisi, Okču-zade*. Od povijesnih djela najvažnije je djelo ***Džami'uddevle*** što ga je *Munedžim Baši* napisao na arapskom jeziku i ***Fezleke*** od *Katiba Čelebija*, ***Tarih*** od *Pečevija* i, prije svega, *Naimina* ***Historija***. *Katib Čelebi*, veliki enciklopedista, pokazao se kao pronicljiv povjesničar. *Pečevi* je imao dobar sud i bio je nepristrasan. *Naimi* odlično opisuje i psihološke likove historijskih ličnosti. ***Kočibej*** u djelu ***Risale*** ispituje uzroke propadanja Carstva.

Iz oblasti zemljopisa najznačajnija su djela *Katiba Čelebija* i *Ebû Bekra Dimiškija*, a crpjela su iz islamskih, kao i evropskih djela. ***Sejhatnama*** od *Evlije Čelebije* značajna je za sve grane kulturne povijesti. Bez obzira na sve nedostatke, ovo djelo je bez poredbe u osmanskoj putopisnoj književnosti. Putujući pjevači *saz šairleri* u velikom su porastu. Oni se susreću među jeničarima, spahijama, dželalijjama i bektašijjama.

U 18. stoljeću na kulturnom polju se osjećaju utjecaji iz prethodnog stoljeća. Tada nastaju mnoga pjesnička i prozna djela. I dalje traje kulturna povezanost s Perzijom i Transoksanijom. Osmanski pjesnici su pod uticajem perzijskih - *Ševketa* i *Sakiba*. Oslobađanje turske poezije od uticaja tadašnje perzijske, zasluga je velikih pjesnika s kraja 18. stoljeća. Doba *Damad Ibrahimpaše* je od velikog značaja. Mnoga djela su napisana ili prevedena na njegov nalog, ili na nalog sultana *Ahmeda III.*

Od pjesnika tog doba najpoznatiji su kralj pjesnika *Osman-zade Taib, Sejjid Vehbi, Samija, Rašid, Selim.* U drugoj polovini stoljeća veliku je slavu postigao *Nedim.* Od velikih pjesnika treba navesti *Kodža Ragibpašu*, najznačajnijeg zastupnika Nabijeve škole, i *šejha Galiba*, posljednjeg velikog pjesnika klasičnog doba. Remek djelo **na stare teme - hemsa** je ***Hüsn ü išk*** od *šejha Galiba*, koje je ujedno i posljednje djelo te vrste.

Od historičara mogu se navesti *Rašid, Čelebi-zade, Asim i Vasif*. Počinju se pisati i memoarska djela. Vrijedno je spomenuti memoarski opus *Kodže Segbanbaše.*

Početak 19. stoljeća pokazuje znake dubokog opadanja u osmansko-turskoj književnosti sve do doba tanzimeta. Samo *Vasif, Enderuni i Izet Mola* pokazuju neku izvornost. *Vasif* se približava narodnom ukusu, *Izet Mola* se isticao čistoćom jezika i pjes-

ničkom tehnikom. Osim kasida i gazela, pisao je i mesnevijje. On je posljednji majstor klasičnog pjesništva. Za povijest je važno djelo *Ta'rih* od *Muterdžim Asima*, a, po stilu i kritici, glasovit je i pjesnik *Akif paša*. Najpoznatiji putujući pjevači su *Dertli, Zihni i Emrah* koji su postigli vrlo zasluženu popularnost u svim slojevima. Ovi ašici imali su svoju organizaciju na čelu sa *reisom*, kojeg je država priznavala sve do Abdul-Aziza.

Moderna znanost našla je samo pristupa u institutima koji su formirani za potrebe vojske kao **inžinjerska i medicinska škola**. Sultani, kao *Selim III* i *Mahmut II*, osjetili su nove potrebe. Od kraja 18. stoljeća javljali su se i moderno obrazovani intelektualci u Osmanskoj carevini pa dolazi do sve jačeg evropskog uticaja na sve sfere života.

35.30. TURSKA EVROPSKA KNJIŽEVNOST - RAZDOBLJE TANZIMATA I NOVE KNJIŽEVNOSTI

Veliki industrijski i kapitalistički razvitak Evrope, kao i političko širenje i suparništvo velikih imperijalističkih sila, nije dugo moglo zanemariti tako bogato i široko privredno područje kao što je Osmansko carstvo. Istovremeno su srednjovjekovne ustanove Carstva izgubile svoju otpornu snagu, a revolucionarno kretanje u Francuskoj proširilo je **nacionalni princip** među nemuslimanskim stanovništvom. Sve je to zahtijevalo reformiranje društvenih i upravnih ustanova države. Mada su se reformama suprotstavljali i intelektualci i narod, *Rešidpaša* i mali broj pristalica vrše promjene u **upravi, vojsci, pravnom i finansijskom sustavu**.

Da bi se postigao napredak u obrazovanju, počelo se sa **otvaranjem osnovnih i srednjih škola i vrše se pripreme za osnivanje fakulteta**. Otvarane su više škole za žene, a **1862. godine započinju sveučilišni tečajevi. Godine 1867.** krenula je medicinska škola, a naredne godine osnovan je *Licej Galata Saraj*. Sveučilište *Darul-Funun* **otvoreno je 1869. godine. Godine 1870. otvara se pravna škola, a 1877. godine škola za znanosti o državi**. Tako nastaje intelektualna klasa koja se obrazuje i izvan vjerskih ustanova.

Usporedo s tim, postupno je napredovala i dnevna štampa, a prvi list je štampan 1831. godine. Tako su se javnosti mogli obraćati *Šinasi*, utemeljitelj nove književne škole i njegov učenik *Namik Kemal*. Mnoga znanstvena i književna djela prevedena su s evropskih jezika, **posebno francuskog**. Tri velika lika nove književnosti su *Šinasi*, koji se obrazovao u Francuskoj, *Namik Kemal* i *Zijapaša* koji su živjeli u Francuskoj. Nova škola je bila zanesena francuskom književnošću 18. i 19. stoljeća, kao i načelima koje je Francuska proglasila tokom političkih prevrata. Tako su novatori - modernisti htjeli iskorijeniti staru feudalnu književnost i proglasili su ideje: **domovine (vatan), slobode (hurriyet), demokracije (halkÇilik) i ustavnosti (mešrutiyet)**. Oni su nastojali stvoriti građansku književnost. S time u turskoj književnosti započinje **žurnalizam**, politička i književna **kritika, pozorište, prijevodi** zapadnih književnih djela, **romana i filozofskih i socijalnih ogleda**. Šinasi nije bio ni veliki pjesnik ni stilist, ali je imao program. Najviše mu u realizaciji programa pomaže *Zijapaša* prevodeći *Rusoa* i *Molijera*, kao i svojim političkim i književnim kritikama. Mada je bio uveliko upućen u klasičnu književnost, išao je toliko

daleko da je tvrdio da ta književnost nema nikakve veze s turskim karakterom! Brani tezu da se mora slijediti priroda, tj. posuđivati sadržaj iz narodnog jezika i književnosti. Bez sumnje, *Namik Kemal* je pomogao da nova škola konačno pobijedi. On je bio snažan umjetnik, vatren borac, plodan pisac i veliki rodoljub. **Umjetnost mu je sredstvo za razbuđivanje zemlje**. On je silno pridonio kulturnoj i političkoj revoluciji u Turskoj, kako političkim člancima, pozorišnim komadima, romanima, rodoljubivim pjesmama, historijskim radovima, kritičkim ogledima i čak privatnim pismima. Izvedba njegovog komada ***Vatan*** bila je krupan politički događaj u zemlji. On je napao staru književnost još žešće nego *Zijapaša* i tvrdio da je tursku poeziju nemoguće pisati u metru **aruz**.

Kemalov učenik, *Abdulhakk Hamid*, izazvao je velike novine u pjesništvu koje se do njega nije moglo osloboditi starih oblika. Ovaj pjesnik uveo je u turski jezik lirsko i dramsko pjesništvo, zašto su mu djela ***Rasina, Korneja i Šekspira*** **pribavila uzore**. Čak je Kemal tvrdio da je nova turska poezija započela s Hamidom. I mnogi drugi mislioci i pisci unaprijedili su kulturni razvitak zemlje.

Tu su i nezaobilazni povjesničari *Ahmed Dževdet paša, Ahmed Vefik paša, Sulejman paša* i veliki pisac **enciklopedista** *Ahmed Midhatefendi*, kao i leksikograf *Šemsudin Samibej.*

Dževdet paša bio je dobro upućen u orijentalne znanosti i pisao je, zajedno s *Fuad pašom*, lijepu čistu tursku prozu. Napisao je i ***Tursku gramatiku***.

Ahmed Vefik paša, nadahnut zapadnim predodžbama, htio je oživjeti **nacionalnu kulturu**, time što je obznanio da su **anadolski Turci** jedna velika grupa turske nacije. On prvi sastavlja ***Riječnik anadolsko-turskog jezika*** i sakuplja poslovice. Igra i veliku ulogu u pozorištu oponašajući *Molijerove* komade.

Sulejman paša, **reorganizator vojnih škola**, bio je veliki rodoljub. Iznosi stajalište da se mora govoriti o turskoj, a ne o osmanskoj književnosti! U djelu ***Ta'rihul-Alem - Povijest svijeta*** posvetio je starim Turcima posebno poglavlje.

Ahmed Midhat pisao je i prevodio mnoštvo knjiga za narod, te je u uzdizanju kulturnog nivoa i edukaciji naroda bio dostojan nasljednik *Vefik paše.*

Krajem 19. stoljeća ističe se *Mu'allim Nadži*, koji pod zaštitom Ahmeda Midhata postaje opće poznat. Kao čovjek upućen u orijentalnu kulturu sastavlja **gazele** na klasični način, uz lijepe pjesme u novom stilu.

U isto doba javlja se i *Nebi-zade Nazim*, čiji roman ***Zehra*** dolazi na prvo mjesto u književnoj povijesti.

Najznačajniji književni pokret nastaje krajem 19. stoljeća i formira ga grupa mladih književnika, koji se na poticaj *Redža-zade Ekrema* okupljaju oko časopisa *Serveti-Funun*. Taj pokret predstavlja drugu i posljednju etapu u evropeiziranju turske književnosti. U ovom pokretu glavnu riječ vode *Tevfik Fikret* i *Halid Zija* koji su bili pod snažnim uticajem književnih kretanja u Francuskoj krajem 19. stoljeća. Osnovno geslo ovog kratkotrajnog pokreta u razdoblju od šest godina svelo se na *larpurlartizam* - umjetnost radi umjetnosti.

Na području znanosti, filozofije i kritike, saradnici časopisa samo su **prevodili**. Od pjesnika ovoga doba treba navesti *Rizu Tevfika*, koji je pisao najljepšu liriku na način ašikâ

i bektašijskih pjesnika, ali u slogovnom metru, te *Nidžar Hanima* i *Mehmed Eminbeja. Mehmed Emin* postaje poznat u tursko-grčkom ratu djelom *Turke Zirler*. Mehmed Emin služio se jednostavnim jezikom u slogovnom metru i izravno se obraćao narodu. Ujedno je bio prvi turski pjesnik koji se spustio do naroda i od tada nastaje cijeli pokret za pojednostavljenje jezika do krajnjeg čistunstva.

Prevođenjem evropskih djela, proširilo se poznavanje stare kulture i povijesti Turaka, dok je mladoturska žurnalistička djelatnost u tuđini započela promatrati tursku nacionalnu svijest **s političkog gledišta**. Budući da mladoturska revolucija 1908. godine ukida cenzuru, razvija se široka književna djelatnost, a veliki broj socioloških, filozofskih i povijesnih djela prevodi se na turski jezik.. Istovremeno i nastava doživljava znatno poboljšanje.

35.31. NACIONALNA KNJIŽEVNOST

Nakon revolucije 1908. godine ideja osmanizma **(osmanlilik)** ispunila je vladajuće klase. Ali, ubrzo politički događaji, sustižući jedni druge, pokazali su ideju osmanizma običnom iluzijom. Turski element koji je prevelirao u Carstvu trebao je novi ideal. Bio je to **nacionalni ideal**, koji se pojavio već u doba *tanzimata* i postojao u kulturnom obliku u hamidovsko doba. I poslije revolucije, ovaj pokret je poprimio ponajprije kulturni izgled.

Krajem 1908. godine utemeljeno je društvo *Türk Dernegi*, čiji je cilj bio izučavanje prošlosti i sadašnjosti turskih naroda, pojednostaviti turski jezik i napraviti od njega znanstvweni jezik. **Krajem 1911. godine** pojavljuje se časopis *Türk Jurdu*, a 1912. godine utemeljen je pokret *Türk Ocagi*. Taj pokret uključio je, pored intelektualaca iz zemlje, i intelektualce u izbjeglištvu kao što su *Husein Zade Ali*, *Agaoglu Ahmed* i *Ak Čoraoglu Jusuf*. Protiv ovog pokreta djelovale su i pristaše **ekstremnog zapadnjaštva (garbcilik)** kao i pristaše **panislamizma (lttihadul-islam)**. U isto vrijeme u Solunu se iznova pokreće časopis *Genc Kalemler* sa ambicijom čišćenja jezika. Poslije balkanskih ratova i tursko-osmanskog sloma na Balkanu, nastaje povoljan trenutak za uspjeh nacionalnog ideala jer se mlada generacija priključuje nacionalnom pokretu. Bio je samo potreban sposoban čovjek koji će dati čvrst i jasan pravac nacionalnoj ideji, i uobličiti program i filozofsku osnovu. Tog zadatka se prihvata i uspješno ga rješava ***Zija Gekalp***. Kroz predavanja na fakultetu, javna izlaganja, te člancima i pjesmama on vrši veliki uticaj na omladinu. Srž njegovog učenja nalazi se u knjizi ***Türkcülügün Esaslari***.

Nacionalni pokret i duh iskazao se i u književnosti. Sada više ne važi geslo ***umjetnost radi umjetnosti*** nego *umjetnost radi života*. Književnost započinje slikati život i osebujnosti svih društvenih slojeva. Sadržaji se uzimaju iz narodne književnosti i njezinih tradicionalnih oblika. Započinje se jezikoslovno i povijesno izučavanje **poezije putujućih pjevača, narodne književnosti, narodne muzike, ukratko - utemeljuje se znanost turkologije**. Od pjesnika tog pokreta nezaobilazni su *Faruk Nazif*, koji u posljednjim pjesmama opisuje anadolske krajolike, *Orhan Sejfija*, *Enisa Behidža*, *Jusuf Zija*, *Nedžib Fazil*. Svi su oni više pod uticajem Zije Gekalpa i Jahje Kemala nego Mehmeda Emina.

U prozi je napredak izraženiji. Najznačajniji lik **doba je** *Halide Edip Hanim*. Poslije djela

o ljubavi i strasti slijede djela u kojima ona opisuje borbu Anadolije za nezavisnost. Za tursku ženu i društvo uopće bili su iznimni život i politička strast.

Halide Edib (1883.-1963.) rođena u Istanbulu, školovana na američkom koledžu, svoja prva politička oduševljenja izrazila u romanu *Jeni Turan*, satkanom na motivima panturanističke propagande. Svim mladalačkim zanosom uma se zalaže za slobodu i uzdizanje naroda u romanu *Handan* (1912.). Roman iz njezine zrele dobi je *Sinekli Bakal* (*četvrt u Istanbulu*). Pored pisanja romana, ova vrsna spisateljica se bavila osnivanjem škola, upravljanjem bolnicama, sarađivala je u odjelu za štampu i propagandu u oslobodilačkom ratu.

Uz Halidu Edib veliki pripovjedač je *Jakub Kadri Karaosmanoglu*, rođen u Kairu 1888. godine, prešao u Istanbul 1908. godine. U literaturi se pojavljuje 1912. godine sa zbirkom novela koje potvrđuju njegovu umjetničku nadarenost. Poslije toga se posvetio umjetničkoj prozi, stekavši glas nedostižnog stiliste, s mističko-filozofskom podlogom i vrlo muzikalnim jezikom. Najpoznatije njegovo djelo je *Nûr-Baba* (1922.) koje je **opilo** cijeli Istanbul. U romanu je prikazan život reda *bektašijja* i zavođenje žena od strane njihovog šejha Nûr Babe, punog strasti, te sporom, ali fatalnom padu plemkinje koja je došla u dervišku sredinu iz čiste znatiželje, prepuna čiste i neprekinute ljubavi (**"Ljubiti, uvijek ljubiti, ne očekujući naknadu, dajući sve od sebe, bez kajanja i bez prekoravanja, uvijek ljubiti"**). Ta neupitna ljubav daje joj snagu da izdrži šejhovu nevjeru i sva iskušenja.

Nacionalne i socijalne teme Jakub Kadri je izložio u romanu *Jaban*. Na socijalne teme piše i *Kemal Jašar* u romanu *Pobunjenik sa Torosa*.

Omer Sejfuddin je pisao vrlo lijepe kratke priče od kojih su neke, kao *Bomba*, prava remek djela turske književnosti.

Refik Halid je pisao najljepšim jednostavnim turskim jezikom. Tako on u djelu *Memlekat Hikayeleri* opisuje realistične prizore iz anadolskog života, koji su do tada bili nepoznati i neprisutni u književnosti.

O epizodama rata iz Palestine piše prozni pisac *Falih Rifki* u djelu *Ates ve Günes*.

Od pjesnika se svojom obdarenošću i umjetničkom profinjenošću ističe **Ahmed Hašim**, rođen u Bagdadu 1885. godine, a umro u Istanbulu 1933. godine. Njegova glavna djela su zbirke pjesama *Göl sa'atleri - O mjesecu i majci* i *Göl kuzlari*, i *Piyale*. Pjesme o mjesecu, koje evociraju uspomene na lik pjesnikove majke koja je umrla mlada, predstavljaju pravu pravcatu **pjesničku poemu**.

Najveći turski pjesnik posljednjih vremena je *Jahja Kemal Bejatli*, rođen u Skoplju 1885. godine u staroj i imućnoj porodici. Školovao se u Parizu, gdje je u mladosti dugo boravio. Bio je jedan od najinteligentnijih, najotvorenijih i najsvjesnijih duhova nove Turske. U kulturnim je sredinama smatran učiteljem i općenito poštovan. On zapaža ne samo herojski duh, zapaljen i prožet vjerom, već i druge vidove kao što su veseli živahni epikurejizam, rafiniranu estetičnost, sugestivnu intuiciju života i smrti, svojstvenu sufijskoj duhovnosti. Minijature, posvećene *eri tulipana*, **najdragocjenije su što je mogla polučiti moderna turska lirika**.

ČETVRTI DIO

36
REFORMISTIČKI, IDEJNI I KULTURNI POKRETI U ISLAMSKOM SVIJETU

Reformistički pokreti u islamskom svijetu sežu u 16. i 17. stoljeće i javljaju se prvo u Indiji kao odgovor na političku, društvenu i strukturnu krizu organizacije vlasti i društva. Ta kriza doseže vrhunac za vladavine *Ekbera,* koji na bazi ličnih religijskih gledišta i iskustava ali i iz političkih motiva i uz intelektualnu i teorijsku pomoć i podsticaj dvojice braće - *Ebu Fadla i Fejdija,* definira doktrinu *Dinu-Illahijje* koja njemu osigurava poziciju autoritativnog *mudžtehida.* Bez obzira što ovu doktrinu nisu prihvatili ni muslimani ni hindusi, njezini nosioci su bili zaprepašćeni saznanjem o razmjerama po dubini i širini do kojih su neislamske duhovne snage prožele i prodrle među muslimane, ugrozivši čak i postojanje islama u Indiji. Glavni faktor koji je djelovao iznutra bio je nekontrolirani liberalizam popularnoga sufizma. Najuticajnija ličnost u tom reformističkom pokretu bio je *šejh Ahmed Sirhindi* koji je, ne samo pisao, već i poučavao veliki broj učenika koji su, otišavši u razne krajeve, i sami širili sufijsku dokrinu i praksu. *Sirhindi* zastupa etnički dualizam, u praksi stavlja snažan akcenat na vrijednosti šerijata i čini ga prijemčivim pomoću sufijskih tehnika. Polovinom 18. stoljeća vodi se ogrčena borba i nastaje sukob između zastupnika *Ekberove Dinu-Illahijje* **i islamske ortodoksije.** *Dara Šukoj* je bio otvoreni pobornik **Ekberove doktrine, dok je** ***Aurangzeb*** **pobornik ortodoksije.** Aurangzeb je pobjedio, ali će pobune **Sika** u Pendžabu i **hinduskih Marata** na Dekanskoj visoravni, uz unutarnje muslimanske razdore, dovesti početkom 18. stoljeća do raspada islamske vlasti u Indiji. Muslimani u Indiji, za koje kao i svugdje gdje žive muslimani, islam i politička funkcionalnost čine nedjeljivu cjelinu (logičkih i historijskih činjenica), bili su gotovo doslovno ostavljeni u bezizlaznoj političkoj pustinji. U izazovu na novonastalu političku pustinju i dezorijentaciju muslimana u Indiji pokušava odgovoriti *šah Velijullah* (1702.-1762.) u 18. stoljeću na dvostrukoj ravni - piše muslimanskim vladarima i poziva ih da popune političku prazninu u Indiji i pokušava formulirati interpretaciju islama na širokim osnovama tradicionalnog **Ilmul-kelama**. Vrijedan je njegov pokušaj vizije i definicije integralnog islama u koju je uključena doktrina socijalne i ekonomske pravde koja je prožeta sufijskim pogledima na svijet. Obnova i reforma interpretacije islama *šah Velijullaha* ne samo da je prethodila vehabijskom programu i reformi u Arabiji, već se od njega u metodološkom smislu i razlikovala. Ne samo da je *šah Velijullah* zadržao sufijsku metodu u svome učenju, već je i svoj teorijski sistem krunisao sufijskim tumačenjem života i svijeta. Velijullahovo učenje šireno je u Indiji i van njezinih granica posredstvom njegovih učenika i sinova, posebno sina *šah Abdul-Aziza.* U koz-

mopolitskom pristupu njegovog učenja početkom 19. soljeća elemenat očišćenja bio je iznimno naglašen u pristupu, mada i autentična sufijska tradicija nije bila neprimjetna. Ovaj faktor očišćenja *dinul-islama* od neislamskih vjerovanja i prakse, kao i vraćanje autentičnom i izvornom učenju islama, još su naglašeniji u teoriji i djelu *Sejjid Ahmeda* koji reformističku školu, kao učenik *šah Abdul-Aziza*, transformira u pokret *džihada*. On insistira na vraćanju muslimana tradiciji, Poslanikovoj praksi i Hadisu. Musalimani se moraju oslobađati i boriti protiv sujevjernih kultova i predrasuda. Pokret *Sejjid Ahmeda* imao je više dodirnih teorijskih i praktičkih tačaka sa *vehabijjama* u Arabiji. U jednoj ravni, radikalni reformisti su otišli dalje od *vehabijja* jer su odbacili autoritet sva četiri priznata mezheba, tvrdeći za sebe da su *gajri mukallidi* - ne oponašatelji već *mudžtehidi* u mezhebima, dok su *vehabijje* priznavali da su sljedbenici *hanbelijskog* mezheba. Sejjid Ahmed razvija veliku agitaciju i vodi pravu borbu u istočnoj i sjevernoj Indiji protiv neislamskih primjesa i kulta svetaca. U toj borbi **Sejjid Ahmed i šah Ismail, unuk Velijullaha, kao mudžahidi postali su šehidi u borbi protiv Sika 1831. godine.** Njihovi učenici nastvili su džihad. Tek **je 1871. godine probritanska ulema izdala *fetve* prema kojima se odriče Pokreta, ali džihad je i pored toga nastavljen. U međuvremenu, na drugom kraju Indije, na istoku u Bengalu početkom 19. stoljeća *Hadži Šerijatullah* započinje pokret očišćenja poznat kao *Feradijev pokret*. Ovaj pokret karakteriziraju tri bitne odrednice:**

1. Antibritanska komponenta, o kojoj svjedoči proglas da Indija više nije *Darul-islam* - zemlja islama - već je postala *Darul-harb* - zemlja rata,

2. Socijalno-ekonomska reforma upravljena protiv imućnih zemljoposjenika u interesu seljaka i radnika,

3. Očišćenje islama od hinduističkih ideja i sufijskih krajnosti. *Šerijatullah* je čak zahtijevao da sufijski termini *pir - duhovni učitelj* i *murid - njegov sljedbenik* - budu zamijenjeni terminima *profesor* i *student*.

Opće nezadovoljstvo muslimana u Indiji izrazilo se **u pobuni 1857. godine u kojoj se mnoga ulema borila. Pobuna je dobila pravi karakter džihada.** Poslije engleskog gušenja pobune, reformisti u Indiji 1876. godine osnivaju čuveni seminar ***Deoband*** koji je od početka imao dvostruku svrhu: školovanje obrazovanih alima koji će prenositi i interpretirati tradicionalno islamsko učenje i vrijednosti i oslobodilti Indiju od Britanaca. Dok je škola ***Deoband*** predstavljala umjereni tradicionalni reformizam, radikalnija grupa *Gajri-mukallida* ili *Ehlul-hadis Sejjid Ahmeda* označava gotovo potpun raskid sa srednjevjekovnom baštinom i nastoji da oživi iskonski islam iz prvih stoljeća. Njihov jedini autoritet i oslonac su ***Kur'an*** i ***Sunnet***, dok svaki kasniji autoritet odbacuju. Pripadnici grupe ***Ehlu Hadis*** posjeduju vlastite škole i džamije i imaju sjedište u ***Lahoreu u Pakistanu***. Jednog od osnivača ove škole *Sidik Hasana Kana* **(umro 1889. godine)** koji je bio pod utjecajem učenja ***Ševkanije, Ibn Tejmijje,*** Britanci su protjerali pošto su ga osumnjičili da je u tajnom antibritanskom savezu sa Turskom.

Reformistički islamski pokret, zasnovan na reformiranom sufizmu, proširio se i po srednjoj Aziji u 19. stoljeću. On je vodio džihad protiv ruske okupacije, ali je bio

neefikasan zbog nedovoljne pripreme u pogledu ljudstva i materijala. U najviše slučajeva, reformistički pokret je reakcija na vanjske opasnosti islamu i muslimanima (Sika i Engleza u Indiji, Rusa u srednjoj Aziji, Francuza i Engleza u sjevernoj, srednjoj i istočnoj Africi). Druga zajednička karakteristika je prisustvo reformiranog i odmjerenog sufizma u ovim pokretima. Ovaj neosufizam uveliko je bio lišen svog ekstatičnog i metafizičkog karaktera i sadržaja, budući da je zamijenjen i popunjen sadržajem i postulatima izvornoga islama. Ova činjenica je presudna, jer je tako sufizam poslužio aktivističkom implusu ortodoksnog islama dajući mu prijemčivu metodu za percepciju, a izvorni islam je dao neosufizmu autentični islamski sadržaj. Tako se i sufizam prečistio pribjegavajući unutarnjem duhovnom i moralnom životu Poslanika.

36.1. REFORMISTIČKI POKRET U AFRICI

Isti fenomen neosufizma ili reformirani sufizam na ortodoksnim osnovama i tumačen u aktivističkom smislu upečatljivo ilustrira i potvrđuje slučaj *senusijja* i *idrisijja* u sjevernoj Africi. Pokret ***idrisijja*** **osniva Ahmed Ibn Idris (umro 1837. godine), a naziv pokreta je** ***Tarikatu-Muhammedija - Poslanikov put.*** Idrisijje odbacuju ideju i učenje o jedinstvu s Bogom. Umjesto toga postuliraju i zastupaju identitet i jedinstvo sa duhom Poslanika, kroz strogo slijeđenje puta na koji je ukazao Muhammed a.s. Na tom putu mora se bezuvjetno saobraziti Sunnetu i odreći svih srednjovjekovnih antinomijskih manifestacija. Na planu konkretnog života to je značilo da će se autentična i tradicionalna islamska vjerovanja i norme poučavati i prakticirati u obliku sufijske organizacije i uz primjenu sufijskih tehnika. I *Ahmed Ibn Idris* kao *fakih - teoretičar prava -* odbacuje srednjovjekovnu idžmu i kijas i, poput vehabijja, insistira na idžtihadu. Uz to je formuliralo drastično reformiranu verziju sufizma. Ahmed Ibn Idris širi svoje učenje i pokret u Arabiji. Inspirirani tim pokretom, formiraju se *rašidijje* **u Alžiru, emirganijje u Sudanu i Nubiji, i senusijje u sjevernoj Africi.**

Emirganijje, čiji je osnivač **Muhammed Osman Emirgani (umro 1853. godine), suprotstavljaju se mehdijskom radikalizmu u Sudanu i preuzimaju ulogu** ublažavanja, podržavajući princip idžme koju su mehdijje odbacili. *Senusijje* su, po svojoj organizaciji i ciljevima, izraziti predstavnici neosufizma. Njihovo učenje je aktivističkog karaktera, sa programom moralne reforme koja vodi političkoj akciji. U oblasti fikhske doktrine *Muhammed Ibn Ali Senusi* je zahtijevao pravo *idžtihada.* U praktičnom pogledu, iako je zahtijevao *zikr* - dobrovoljni ibadet, njegovo opće učenje bilo je usmjereno ka praktičnim ciljevima na autentičnim i izvornim učenjima islama. On je organizirao *zavije* **- tekije, najvažnije u Kafri i Džegbubu,** u kojima su ljudi upućivani u islam, podsticani na privredne djelatnosti, poljoprivredu i trgovinu i vježbali u rukovanju oružja. Jedan od praktičnih islamsko-političkih ciljeva Senusija bio je mir u libijskoj pustinji. Da bi pomirili postunjska plemena i uspostavili red i mir Senusije tumače islamska načela: jednakosti, bratstva i mira i formiraju borbenu organizaciju. To omogućuje slobodnu i uspješnu trgovinu i mediteraju. U početku Senusije odbacuju suverenitet Osmanske vlasti, ali kas-

nije, kada su im zaprijetila osvajanja od strane zapadnih ekspanzionističkih sila, oduprili su se najprije francuskom napredovanju, a kasnije su se kao saveznici Turaka Osmana prihvatili oružja protiv Italijana u Libiji i Britanaca u Egiptu. Osnovne tačke u učenju pokreta Senusija su: **Buđenje nesvjesnih, poučavanje i vraćanje neukih, vođenje onih koji su skrenuli s pravog puta, i sklapanje mira između muslimana, gradova i sela sa muslimanima nomadima koji upadaju na teritorij prvih, odvode im djecu u ropstvo i pljačkaju imovinu.** Senusi svojim pristalicama zabranjuje pretjeranu ljubav prema zemaljskim dobrima i nagomilavanje zlata i srebra. Ovo je činjeno u ime Boga, na korist moralne i socijalne dobrobiti muslimana. Mnogo direktnije politizirani, po metodama i ciljevima, ali jednako reformistički po elanu i doktrini, bili su fulanijski i mehdijski džihad - pokreti u Nigeriji u prvoj polovini 19. stoljeća i u Sudanu u posljednjoj deceniji istoga stoljeća. Oba ova pokreta imala su za osnovu očišćenje islamskog učenja i vjersku obnovu kroz vraćanje izvorima i za cilj uspostavu islamske države. I **Mehdi i Fulani Osman su stali na čelo islamske države. Muhammed Ahmed**, vođa sudanskog otpora protiv britansko-egipatskog kondominijuma, imao je ambiciju da bude *mehdija* za sve muslimane svijeta na kraju vremena. Čak su neke njegove pristalice pobjede u bitkama tumačili kao jasnu potvrdu Mehdijeve, od Boga darovane, misije. Poslije četrnaest godina postojanja, angloegipatske snage su porazile i dokinule nezavisnu Mehdijevu državu u Sudanu. Muslimanski vjerski i sufijski pokreti, pa tako i fulanijski, imali su mnogo izrazitiji politički karaktr i izrazitije vojno obilježje u Africi nego u drugom islamskom svijetu. Generalno, svi značajniji reformatorski pokreti počev od 18. do kraja 19. stoljeća, razvili su politički karakter kao metod i doktrinu. Paradigmu za to su nalazili u ranoj muslimanskoj povijesti islama kao aktivističkog pokreta za reformu, što je islamu od prvih dana postojanja davalalo karakter ne samo čisto vjerske i moralne edukacije, već i vjerske i moralne akcije, što je imalo za posljedicu formiranje islamske države reda i poretka. Osnovne naznake svih reformističkih pokreta u Aziji i Africi, uz sve neznatne i nebitne razlike su: moralni aktivizam, moralni i vjerski pozitivizam koji nije prekinuo vezu sa Bogom i Ahiretom, poziv na vraćanje izvornom islamu, neosufizam, odbacivanje moralnih i socijalnih zloupotreba i općeg opadanja i slabljenja kome je bila izložena *umma* tokom kasnog srednjeg vijeka. Islam je dobio nove impluse kada su vjerska osjećanja bila usmjerena na izgradnju dobrog i moralnog društva. Rezultat takve tendencije u obrazovanim i prosvijećenim slojevima muslimanskih društava bila je prioritetna orjentacija, na temeljima islama, ka pozitivnom stavu prema ovom svijetu i njegovim moralnim, socijalnim i ekonomskim problemima, ne zaboravljajući kraj i sudbinu na Ahiretu. Ovo je poslužilo kao baza kasnijim uticajima modernog obrazovanja i savremenoga života. Do pokretanja reformi u islamskom svijetu u 17., 18. i 19. stoljeću iz vana dovodi nezadovoljstvo postojećim stanjem. To stanje su odlikovali politička slabost, i nejedinstvo, ekonomska dezintegracija i socijalna pometnja, što neminovno dovodi do jačeg naglašavanja socijalnih aspekata i do učvršćivanja indivudualnog i socijalnog morala. Zato je bilo logično i prirodno pojavljivanje dinamičnog i pozitivnog vjerskog i moralnog

stava. Općenito gledano, reformistički pokreti u izvjesnom smislu su potvrdili rani islam kao što je i on njih inspirirao, hranio i naoružavao.

36.2. SAVREMENI RAZVOJ

Najveća slabost svih reformističkih pokreta islamskog svijeta u 17., 18. i 19. stoljeću na globalnom planu jeste to što su ostali neobjedinjeni na nivou *umme*. Bez obzira na njihov dinamičko-aktivistički i vojno-politički karakter, islamske zemlje i muslimanski narodi su direktno ili indirektno pokoreni od kolonijalističkog jarma. Iza toga slijedi surova i bolna stvarnost. Uslijedili su razni vjerski i politički napadi na islam i muslimane, posredstvom raznih kanala, različiti po stepenu neposrednosti i otvorenosti. Najotovoreniji i najdirektniji izazovi poticali su od hrišćanskih misionara, od savremene evropske misije i od zapadnog proučavanja zapadne kritike islama i islasmkoga društva. Prvi od ova tri kanala - hrišćanske misije, predstavljao je profesionalni pokušaj destruktivne kritike, a tako je bilo i u trećem slučaju. Teškoće su uslijedile i zbog političkih poraza i podjarmljivanja. To je učinilo muslimane manje psihološki pouzdanim i sposobnim da konstruktivno razmotre svoju baštinu i da na asimilativne procese odgovore kao na intelektualni izazov moderne misli i na direktni hrišćanski izazov islamskoj baštini. Dok je reformistički pokret istrajavao na vraćanju izvorima - *Kur'anu* i *Sunnetu*, eliminiranju sujevjerja i mračnjaštva, reformiranju sufizma, podizanju moralnih standarda, političkoj i vojnoj akciji usmjerenoj ka ostvarenju vjerske i socijalne reforme, poslije kolonijalizacije islamskog svijeta stekao se utisak da je islam postao nesposoban da se iznutra obnovi i da će sve što uradi u smislu rekonstrukcije biti učinjeno pod uticajem Zapada. Raniji reformski pokreti pročistili su učenje islama od raznih nakaradnih naslaga i autoritet *Kur'ana* je pozitivno potvrdio i Poslanikov primjer. Od fundamentalnog zanačaja za islamski svijet je karakter savremenih uticaja i prodornost zapadnih oblika života u islamski svijet. Uticaj Zapada na muslimane je vršen preko političkih struktura, adminstrativne i sudske mašinerije, vojske, štampe, filma, radija, televizije, mode, obrazovanja, tehnologije i, više od svega, svakodnevnim kontatktima. Ovaj se problem generalno određuje na Zapadu kao konflikt između razuma i tradicije ili konflikt razuma i tradicionalističke religije. Ali nikada ne može postojati sukob između razuma i Objave. Slijedeći problem sa kojim se suočio islamski svijet je na nivou socijalnih institucija i socijalne etike. Muslimani su u povijesti imali funkcionalan i racioanalan socijalni sistem koji vremenom mora mijenjati neke oblike i koji se mora prilagođavati novim okolnostima. Fundamentalno pitanje islama i muslimana je koja su to neupitna načela i metode, a šta je to što se može reinterpretirati i koje su to nove metode koje bi formirale novi - stari sistem na istim, neizmjenjivim temeljima u novom ruhu. Nemuslimanski mislioci poput *Renana* su čak tvrdili da socijalna i ekonomska zaostalost srednjevijekovnog muslimanskog društva navodno potiče od inherentno inferiornog karaktera islamske civilizacije koja ima korijen u inferiornosti islama kao vjere koja je *beduinski fenomen* i kojoj su strani razum i tolerancija. Glavni zaključak zapadnih mislilaca i orijentalista je da je islam inherentno protivan razumu. Ovdje se radi

o unutarnjem siromaštvu, neobrazovanju, površnoj logici i tendencioznom shematizmu zapadnoga svijeta prema islamu i muslimanima. Pretpostavke odgovora na ove napade i novu situaciju već su ranije pripremljene u pokretu reforme.

Na poziv i izazov muslimanskoj zajednici da uzdigne nivo svojih intelektualnih i moralnih standarda kako bi se suočila sa opasnostima ekspanzionizma, odgovor je formulirao *Džemaluddin Afgani* (1839-1897), prvi istinski islamski modernista. On upućuje snažan apel muslimanima za razvijanje filozofskih i znanstvenih disciplina, tako što će se proširiti nastavni programi obrazovnih ustanova i izvršiti opća reforma škola. Krajnji cilj bio mu je političko jačanje i jedinstvo svijeta islama nasuprot zapada. *"U osnovnim načelima islama nema ničeg što bi bilo nespojivo sa razumom,"* piše Afgani i ističe u svojim govorima. Pored zahtjeva za reintegriranje vjere i poziva muslimanima da razvijaju srednjovijekovne sadržaje islama, u Afganije se pojavljuje naglašen momenat modernog humanizma, briga za čovjeka kao takvog i poboljšanje socijalno-moralnih uvjeta života. On energično i argumentirano odbacuje Renanove tvrdnje da je islam neizlječivi neprijatelj razuma i nauke. Ako je Afganiju palo u dužnost da obznani da islam nije protiv razuma i nauke, *Muhammedu Abduhu* i *Sejjid Ahmed Kanu* je bila obaveza da dokažu ovu tvrdnju. Njih dvojica se slažu da islam, kako ga shvata i prakticira većina muslimana, ugrožava napredak u mišljenju i nauci. Sejjid Ahmed to objašnjava ovako: "Ako ljudi ne izbjegavaju da budu slijepi sljedbenici, ako ne traže onu svjetlost koja se može naći u *Kur'anu* i u neospornom *Hadisu*, i ako ne usklade religiju sa današnjom naukom, islam će se ugasiti u Indiji. Nama je danas, kao i ranije, potreban savremeni *Ilmul-kelam*, koji će omogućiti da odbacimo doktrine savremenih nauka ili da potkopamo njihove temelje, ili da pokažemo da su one u skladu sa islamom. Moja je dužnost koliko mogu da branim *dinu-islam* i da otkrijem ljudima autentično i svijetlo lice islama. Moja mi savjest kazuje da ću se, ako to ne učinim, pojaviti pred Bogom kao griješnik". Osnovno polazište *Muhammeda Abduhua* (1845.-1905.) je da vjera i razum ne mogu biti u konfliktu, već djejstvuju na različitim nivoima. Svoj zadatak vidi u tome da prezentira osnovna načela islama na prihvatljiv način ljudima savremenoga duha, na način koji će omogućiti dalje reformiranje islamske misli s jedne, i stjecanje moderne znanosti s druge strane. Islam ne samo da nije nespojiv sa razumom, već je jedina religija koja poziva čovjeka da se koristi vlastim razumom i iskoristi prirodu. Dvije su ključne postavke u Abduhuovu djelu: iako vjera i razum djeluju u različitim sferama, među njima ne smije doći do konflikta, već treba da podjednako sarađuju za dobrobit čovjeka. Zato on stavlja toliki naglasak na ideju i ulogu razuma u islamu. Drugo, on se zalaže za ponovno proklamiranje osnovnih ideja islama i time bi se otvorila vrata utjecaju novih ideja i stjecanju savremenih znanja na neupitnim temeljima. Njegova misao bila je duboka, a jezik kojim je pisao razumljiv i shvatljiv. *Sejjid Ahmed Kan* (1817.-1898.) u osnovi se slaže o saglasnosti učenja islama sa razumom. Pod snažnim uticajem racionalizma 19. stoljeća, on formulira stav i uspostavlja kriterij vrijednosti nečega što mora biti u saglasnosti sa prirodom. Po ovom kriteriju saglasnosti načela islama imaju savršena opravdanja. Razum je u tome važno mjerilo. Za

razliku od Abduha koji u osnovnim postavkama islama ostaje na tradicionalnom stajalištu, Kan prihvata osnovna učenja srednjovjekovnih muslimnski filozofa o emanaciji. Da bi potvrdio autonomiju prirode i prirodnih zakona, on ne samo da odbacuje doktrinu o čudotvorstvu, već ponovo reafirmira koncept o emanaciji i predstavlja Boga kao prvobitnog pokretača. Time Kan dospijeva do lične interpretacije islama ali ne njegova redefiniranja. Bliska su i skoro identična polazišta Abdhua i Kana u pogledu konkretnih preporuka na vjerskom planu, posebno kada su u pitanju konkretan život i stavovi zajednice. Obojica su željeli da se *umma* oslobodi od zala doktrine o čudotvorstvu i prakse popularnoga sufizma. Kan radikalno odbacuje bilo kakvu mogućnost *kerameta* - čudotvrostva, a *Abduhu* tvrdi da se svaka pretenzija na keramet koji je izvršio bilo kada i bilo ko, ko nije poslanik može opovrgnuti. Autosugestivnu praksu privrženika sufizma smatra otrovom za popularnu religiju. I jedan i drugi *hadise* koji tretiraju zakonske i socijalne aspekte smatraju srednjovjekovnim ostvarenjem islama. Zato oni, ukoliko se ne shvate historijski, sa gledišta modernizacije strukture ideja u islamu, predstavljaju teret. Dovođenje u pitanje hadisa kao izvora islama dovodi u pitanje temelje islama kao sistema doktrine i prakse. *Kan* je u početku insistirao na razlikovanju između autentičnih i neautentičnih hadisa. U kasnijoj fazi on potpuno izostavlja *Hadis* kao izvor islama. Tako je u Indiji ostala jaka struja *Ehlul-Kur'ana* koja je odbacivala Hadis kao vjerski izvor. Abduhu predlaže da se prihvate samo oni hadisi o kojima postoji univerzalna saglasnost među muslimanima, a da se odbaci svaki pojedinačni hadis za koji se ne možže smatrati da istinski potiče od Poslanika. Abduhu zastupa i stajalište da je na islamu zasnovana progresivna civilizacija.

Učenje ***Sejjid Emir Alija*** može se u osnovi svesti na slijedeće: autentično shvaćen islam sadrži neke moralno-socijalne vrijednosti koje su formulirali *Kur'an* i *Poslanik*. Njihovo ostvarenje predstavlja osnovnu instituciju islama, zatim odražava situaciju koja je vladala u Arabiji u I stoljeću Hidžre, dok s druge strane pokazuje fundamentalnu i očiglednu tendenciju islama ka modernosti. Osnovne obrede islama Ali Emir objašnjava u smislu fizičkog jedinstva i socijalne solidarnosti. *Post* je, prema njegovu tumačenju, mjera samodiscipline i vodi ekonomskoj pravičnosti među ljudima.

Muhammed Ikbal (1876.-1938.) u djelu ***Obnova vjerske misli u islamu*** iznosi osnovne postavke svoga učenja. Činjenica da je *Kur'an* konačna *Objava*, a Muhammed a.s. posljednji poslanik, veoma je značajna za razvoj čovječanstva, u tom smislu što su ljudi dosegli takav stupanj zrelosti da im više nije potrebna pomoć u obliku direktnih objava, jer su sposobni da sami dosegnu svoje moralno i intelektualno spasenje i ostvare svoju misiju. Islam je u tom razvoju odigrao odlučujuću ulogu time što je čovjeku i čovječanstvu ulio saznanje o njihovim racionalnim i naučnim sposobnostima. Pored otkrovenja putem Kur'ana, isti se proces odvija i u savremenoj povijesti. Naime, islamska civilizacija je na intelektualnom i znanstvenom polju prevazišla sredinu u kojoj su se, u drevna vremena, događala čuda i vinula se do znanstvenog, trezvenog duha modernoga doba i time je otvorila sadašnju modernu eru. Islamski mislioci su se, u odnosu na savremene izazove, svrstali u dvije osnovne grupe: moderniste - koji su u svemu oponašali Zapad, i tradi-

cionalne reformatore koji su se na temeljima islama uključivali u moderni svijet. Reformatorsko-tradicionalna ulema čuvala je *ummu* od vanjske dezintegracije. Opasnosti koje su spolja ugrožavale integritet *umme* i prijetnja korozije iznutra nametale su potrebu kohezije i zajedničkog stava koji je reformatorsko-tradicionalna ulema prihvatila kao izazov prihvatila. Glavna slabost onih koji su slijepo oponašali Zapad ogledala se u pomanjkanju etike i morala na Zapadu. Inherentna snaga zapadnjaštva ležala je u privlačnosti moderne znanosti i tehnologije na kolektivnom i liberalizma - slobode, inicijative i pruženih mogućnosti na individualnom nivou. Intelektualni sljedbenici Zapada u islamskom svijetu nisu bili u stanju da na nivou doktrine formuliraju svoja stajališta i njihov intelektualni uticaj u muslimanskom svijetu je zanemarljiv. Izuzetak je Turska, u kojoj je zapadnjaštvo doživjelo uspjeh, preciznije, bilo nametnuto. Pošto je u toj zemlji svjetovni program sekularizma i laicizma sproveden putem vojno političke moći, tursko selo u praktičnom pogledu nikada nije prihvatilo ovakav program.

Reakcija na nekritički modernizam i slijepo oponašanje Zapada je ***Selefijski pokret*** u islamskom svijetu koji je u Egiptu, putem lista ***Menar***, širio i popularizirao svoja gledišta. Ovaj pokret insistira na socijalnoj i zakonskoj reformi islamskog društva i na vjernosti izvorima. Direktan baštinik *Selefijskoga pokreta* su ***Muslimanska braća***. To je izrazito aktivistički, dijelom reformistički, vjersko-politički pokret koji je okrenut obnovi vjere na temelju islamskoga programa pomoću vlasti. U islamskom programu pokreta zahtijeva se povratak izvorima islama ***Kur'anu*** i ***Sunnetu***. **U Egiptu su, od osnivanja 1928. godine, na čelu sa** *Hasanom Benaom* ***Muslimanska braća*** **djelovala putem propagande, društvene, obrazovne i odgojne djelatnosti. Prvi put su zabranjeni između 1948. i 1951. godine a 1956. godine** ***Naser*** **ih je pokušao u krvi ugušiti, ubivši njihovoga najvećeg alima** ***Sejjda Kutba***. **U Indiji se u djelima** ***Ekbera, Šibli Numanija*** **i** ***Ebul Kelam Azada*** **vrši neprekidna kritika slijepog i nekritičkog prihvatanja zapadnjaštva.** Te kritike, uz ostale peretpostavke, utrle su put za formiranje pokreta ***Džem'ijjetul-islami*** na Indijskom potkontinentu koji je korespondentan ***Muslimanskoj braći***.

36.3. POLITIČKI MODERNIZAM

Poslije prvog vojnog i političkog neuspjeha u otporu Zapadu muslimani su bili zaokupljeni problemom efikasne političke reorganizacije. Politička reorganizacija bila je nemoguća bez socijalne reforme i ekonomske modernizacije. Nova socijalno-ekonomska modernizacija nije se mogla ostvarivati bez zakonodavstva koje je bilo u ovisnosti od političke vlasti. Sve te pretpostavke bile su neostvarive bez pravog obrazovanja. Prvi predstavnik modernističkih ideja o političkoj reformi sa pozicija ***panislamizma*** bio je ***Džemaluddin Afgani***. U njegovoj političkoj doktrini bitna su dva elementa: jedinstvo muslimanskog svijeta - panislamizam i politička demokracija muslimana. Panislamizam Afgani nudi kao jedini efikasni bedem i lijek protiv spoljnih uticaja i uspostavljanja dominacije nad muslimanskim zemljama. Politička demokracija muslimana potiče, kako od uvažavanja pravičnosti i solidarnosti koja je svojstvena islamu, tako i nepoštedno od

činjenice da samo narodne ustavne vlade mogu biti jake i stabilne, te na taj način biti prava garancija protiv stranih sila i intriga. Uticaj Afganijeva učenja doprinosi pobuni u Egiptu, ustavnom pokretu u Perziji, a snaga toga uticaja osjećala se u Indiji i Turskoj. Kasnije je *Ikbalovo* učenje izvršilo tako snažan i dalekosežan uticaj na duhovnom planu da je predstavljalo ključnu pokretačku snagu koja je dovela do formiranja *Islamske Republike Pakistana*. Nasuprot panislamizmu na političkom, i vraćanju izvorima na vjerskom planu, javlja se **ekstremni nacionalizam** kao negacija panislamizma, slijepa imitacija zapadnjaštva i zanemarivanje islama. Sa stajališta islama, nacionalizam u bezazlenoj ravni može se definirati **kao težnja i projekat za uspostavljanje zajednice na nivou običaja historije i jezika, što jednoj grupi daje osjećaj kohezije. Kako se vidi, nacionalizam i nacija nisu prvenstveno utemeljeni na principima** ***Umme, Kur'anu, Sunnetu, Šerijatu*** **i islamskoj vezi i bratstvu -** ***muahatu.*** Nacionalizam je bezazlen i dobroćudan dok ne dovede u pitanje temelje, osječaje i veze u *ummi*. On prelazi u opasni šovinizam ako se ističe princip *nacija prije svega*. To neminovno dovodi do sukoba sa idealima islama. **Ekstremni nacionalizam, bez obzira čiji je, po svojoj naravi iziskuje svjetovnjaštvo. Svjetovnjaštvo podsijeca same korijene islama na dva načina: spolja ukidanjem mogućnosti za jedinstvo muslimanske** ***umme,*** **i iznutra potiskivanjem islama na poziciju privatne vjere i obreda kao fenomena koji stoji između čovjekovog srca i** ***Stvoritelja.*** U Turskoj je poslije duge polemike između panislamista i nacionalista, uz podršku vlasti, nacionalizam odnio pobjedu. Najbitniji vanjski razlog za pobjedu nacionalista nad panislamistima je pobuna Arapa protiv Turaka u toku *Prvoga svjetskog rata*. Začetnik doktrine turskog nacionalizma je *Zija Gekalp*. On turski nacionalizam gradi na tri elementa: **turskoj kulturi, islamskoj civilizaciji i modernoj zapadnoj znanosti.** Osnovni politički cilj muslimanskih modernista sa naglašenom nacionalnom notom nije bio *Hilafet* već *Liga muslimanskih država*. U modernom dobu nametnuo se problem **sekularizma ili odnosa između države i religije.** Zija Gekalp odbacuje zapadnjački dualistički stav koji nastoji da potpuno odvoji religiju od države, zalažući se za sintezu. On istovremeno odbacuje ono što se naziva teokracijom i klerikalizmom. Ključno pitanje u polemici između sekularista-modernista i tradicionalista na relaciji država - religija jeste da li je islam samo lična i privatna religija ili je također uključen u socijalni, ekonomski i politički ivot. Mada skoro niko, izuzev *Abdu-Razika*, nije iznio formulaciju svjetovnjačkog stajališta, u praksi je svjetovnjačku strukturu nametnuo *Ataturk* u Turskoj, koji je od Zapada pozajmio kodekse pravnog uređenja i islam lišio svakog državnog značaja. Osnovni problem islamskih modernista bio je u tome što su oni samo pozajmljivali zapadne kulturne obrasce i običaje, što čini svaka kultura i civilizacija osim islamske. Naime, ranija islamska kultura i civilizacija, što je njezina odrednica, prihvatila je mnoge tekovine indijskog, grčkog, perzijskog i jevrejskog duha i iskustva ali ne na način samopozajmljivanja već prožimanjem, oplemenjivanjem i islamiziranjem tih tekovina i vrijednosti. Modernisti u islamu znali su pozajmiti zapadne tekovine, ali ih nisu znali prožeti i oplemeniti islamom kao što je to činila ranija ulema i u tome je bitna razlika između njih i ranije uleme.

36.4. VEHABIJJE

Vehabijsko učenje može se u osnovi posmatrati na dvostruk način: na vertikalnoj i horizontalnoj ravni. Vertikalnu ravan predstavlja izvor i sadržaj *Abdulvehabovog učenja*. To je:

1. Svi predmeti i bića obožavanja su lažni, a svi oni koji takvo obožavanje provode zaslužuju smrt.

2. Postupak brojnih masa ljudi koji nastoje zadobiti Božiju naklonost posjećivanjem grobova svetih osoba sliči onome što *Kur'an* spominje kao *širk* - višeboštvo.

3. Širk - mnogoboštvo je unositi u obrede svete osobe, ljude i druga bića.

4. Širk - mnogoboštvo je tražiti posredovanje od nekog drugog osim od Allaha.

5. Širk - mnogoboštvo je zavjetovati se nekom drugom biću osim Allahu.

6. U nevjerovanje - *kufr* spada poučavati znanje o vjeri koje nije zasnovano na *Kur'anu, Sunnetu* ili nužnom uplitanju razuma.

7. U nevjerovanje - kufr i krivovjerje - *ilhad* spada poricati *Kader -Božije određenje* u svemu što se događa.

8. U nevjerovanje - kufr spada tumačenje Kur'ana putem *te'vila*. Ovaj stav on zasniva na slijedećim ***Ibn Hanbelovim*** formulacijama: prisustvo javnoj molitvi je obavezno, pušenje duhana je zabranjeno i kažnjava se bičevanjem, zekjat se obavezno daje i na tajne dobiti, kao što su one od trgovine. Samo izjavljivanje islamskog vjerovanja nije dovoljno da čovjeka učini vjernikom, te treba istraživati i njegov karakter. Na to se nadodaje zabrana upotrebe *tespiha* i nabrajanje *Božijih* imena.

Vehabijje su posebno protiv svih *bid'ata* - novotarija u islamu. Njihov osnivač je *Muhammed Ibn Abdul-Vehab* (1703.-1787.). On potiče iz plemena *Benu-Sinan*, grane *Temim*. Rođen je u Ujajni a škole uči u Medini. Putuje u Isfahan i studira Aristotela, Suhraverdija i sufijsko učenje. Svoju doktrinu izlaže u djelu ***Kitabut-Tevhid***. Njegove pristalice nazivaju se *Muvehhidi* i *Tarikati Muhameddijja*. Svoje učenje počinje širiti u selu *Derijji*, gdje sklapa savez sa lokalnim šejhom *Saudom* koji prihvata njegova gledišta. Odatle se, preko *Rijada* i *Nedžda*, vehabijsko učenje, uz pomoć vojske, širi do *Mekke, Medine* i cijelog *Hidžaza*. Slijedi zauzimanje i *El-Hasse*. Tako se vehabijska država 1811. godine prostirala od Alepa na sjeveru, do Indijskog okeana i od Perzijskog zaljeva i Iraka na istoku do Crvenog mora. Cijelo 19. stoljeće Turci Osmani su vodili borbe da uguše pobune *vehabijja*. Početkom 20. stoljeća porodica *Sauda* će postepeno zavladati cijelom *Arabijom*. Godine 1924. *Ibn Saud* je zauzeo *Mekku*, 1925. *Medinu* i *Džidu*, a 1926. pokrajinu *Asir*. Vehabijsko učenje je ideološko-politička doktrina dinastije Sauda. To učenje ima presudan uticaj na *Arabijskom poluotoku* i nekim drugim islamskim zemljama. Bez obzira na sve pozitivne i zdrave tekovine kao što su borbe protiv sujevjerja i kultova, organiziranje ljudi na razini beduina, misionara i trgovaca, kao i osnivanje fondacije za vojne svrhe, vremenom se to učenje u interpretaciji, kroz riječi i tekstove površne podmitljive uleme, svelo na vjerski formalni radikalizam i ideološki redukcionizam. To učenje zloupotrebljava i konkretna vlast kao jedinu ispravnu verziju tumačenja islama. Njegovi osnivači, koji se pozivaju na izvore i

knjige *Imami Hanbela* i *Ibn Tejmijje*, najmanje su za ovo krivi. Vehabijsko učenje, koje je u svojoj osnovi vjersko-politički pokret, danas se svelo na ideološko-politički pokret.

36.5. ŠI'IJJE

Ši'ijsko učenje protiv koga je, kao i protiv sufizma, najviše usmjereno učenje ***vehabijja***, može se također posmatrati u vertikalnoj i horizontalnoj ravni. Ako se zanemare sve nijanse u raznim ši'ijskim učenjima, osnovna doktrina toga učenja može se svesti na instituciju *imameta* i *imama*. Poslanstvo se, prema *ši'ijjama* i *sufijjama*, sastoji od tri bitne dimenzije: **risaleta, nubuvveta i velijjeta**. Sa fizičkom smrću Muhammeda a. s. risalet i nubuvvet prestaju, ali se velijjet ne prekida već se nastavlja koroz *imamet* kod *ši'ijjia* i *šejha* kod *sufijja*. Imami se ne naslijeđuju, već se krvno srodničkom linijom - *ehlu-bejtom*, od *hazreti Alije* preko njegovih sinova i unuka, nasljeđuju. Imami nasljeđuju svjetovnu i vjersku vlast - *hilafet*, ali imaju i jedini pravo da tumače vjerozakon. U tom zvanju imama i tumača zakona, - *velajeti-fakiha* - imami su, kao i šejhovi kod sufijja, *el-asameti measumi* - nepogrješivi i bezgrješni. Oni kao *velije* primaju znanje direktno od Boga - *ilmi ledun*. Kao takvi, oni, kao i šejhovi, imaju od Boga nadahnuće - *ilham*. Imami kod ši'ijja i šejhovi kod sufijja, po njihovom učenju, su upućeni i posjeduju znanja i spoznaje o stvorenjima, stvarima i ljudima iz svijeta *gajba* - *el-ihbaru bi-l-gajbi*. Oni posjeduju posebne odlike i sposobnosti i počasti - *keramete*. Sve to vodi jednoj vrsti posredništva i na ovom i na onom svijetu - *tevessutu*. Zato i ši'ijje i sufijje odbacuju *idžmu* - konsenzus uleme - i *kijas* - analogiju - kao izvore fikha. Ovakav odnos prema šejhovima i imamima vodi u krajnosti - *elgulu'*. Ši'ijje i derviški redovi - tarike - posjećuju *kabure* i *turbeta* šejhova, imama i evlija - zijaretu *merakidi-l-eimmeti*. Neke prakse naglašeno su prisutne kod ši'ijja. To su: skrivanje istine pred neši'ijjama - *ettekijjetu*, dodavanje treće izreke u šehadetu - **we ešhedu enne Alijjen velijjullah**, udaranje, plakanje, probadanje tijela i proklinjanje *Jezida* na dan *10. Muharrema* zbog ubistva *hazreti Husseina* na *Kerbeli* - *darbul-kaamaati fi jewmi aššura'ai*, sedžda na hazreti Husseinovu turbetu - *essudžuudu aletturbetil hussejnijjeti*, vjerovanje u povratak 12., nestalog - skrivenog imama *erredfetul-imamu-l-Mehdi*, neklanjanje *džumu'a namaza* - *essalat-ul-džumua'ti*, sastavljanje ikindije i podne namaza - *eldžem'u bejnessalatejn*, iskrivljavanje, skrivanje i mijenjanje teksta Kur'ana kod ekstremnih sekti: keramijja, batinijja, isma'ilijja, nusajrijja, ahmedijja - *tahriful-Kur'ani*, terorizam kao dozvoljena praksa kod ovih sekti - *el irhab*, privremeni brak - *ezzevadžul-mu'ekkat* (*mutwa*), izmjene umjesto Hasan - Husein. Neke ekstremne ši'ijske odbačene frakcije su smatrale i zastupale stajalište da je *hazreti Alija* trebao biti poslanik prije *Muhammeda a. s.*, ali da je melek *Džibrili Emin* pogriješio pa ih je zamijenio. Tu je i ljubljenje kabura, turbeta i zemlje kojim se preko dotičnih umrlih traži ispunjenje određenih potreba - *takbilul-edrihati we talebul-hadžati*. Posmatrano u horizontalnoj ravni, ši'ijje u moru islamskoga svijeta *(ehlus-sunneta wel-džema'ata)* sačinjavaju procenat od 8 do 10 odsto. To je preko 100 miliona pripadnika islama. Što je najbitnije, apsolutna većina ši'ijja pripada umjerenoj struji priznatog džaferijskog mezheba i sve se više konstruktivno i korisno uključuje u sve bitne tokove islamskoga svijeta. I ši'ijje i

ehlus-sunnet idu na ono što im je isto i što ih povezuje a ne na ono što ih razdvaja i što im je različito. Ši'ijja najviše ima u Iranu, prednjoj Indiji, Afganistanu, Jemenu, Iraku, Kuvajtu, Emiratima, Libanu, Kataru, Bahrejnu, Umanu i na Kafkazu.

37
ISLAMSKE ZEMLJE I MUSLIMANSKI NARODI U 20. STOLJEĆU

Jedanaesti novembar 1918. godine, koji je u povijesti poznat kao završetak *Prvoga svjetskog rata* je najniža državno-politička tačka u povijesti islamsko-muslimanskih zemalja. Na taj dan nijedna islamska zemlja i muslimanski narod u svijetu nisu imali potpunu samostalnost i nezavisnost. Zato je 20. stoljeće razdoblje borbe islamskih zemalja i muslimanskih naroda za političku, privrednu, ekonomsku, kulturnu, znanstvenu i medijsku slobodu i samostalnost. Pored svih iskušenja i kolonijalnih porobljavanja kroz koja su prošli, muslimana dans ima i žive na svim kontinentima: Aziji, Africi, Evropi, Americi i Australiji.

37.1. AZIJA

Naziv kontinenta potiče od semitske riječi *agu*, što u asirskom jeziku znači *istok*. Tome je opreka riječ *ereb* - što znači *zapad*, iz koje je izvedena riječ *Evropa*. Grci su tu riječ preuzeli od Feničana, a Rimljani od Grka. Azija je najveći kontinent koji s otocima obuhvaća površinu od 44,100.000 km^2 a to iznosi 1/12 cijele površine zemlje. Na sjeveru je okružena *Sjevernim ledenim morem*, a na istoku i jugu *Tihim* i *Indijskim okeanom*. Od Afrike je rastavlja *Crveno more* i *Suecki kanal*, a od Evrope i *Egejsko* i *Crno more*.

Kopnenu granicu između Azije i Evrope tvori gorje Ural, ali njezin nastavak od Urala prema jugu još nije definitivno utvrđen premda se obično uzima donji tok rijeke Urala i Kumo-manyčka dolina. Postoje razne regionalne podjele Azije: *Mala i Srednja Azija* ili *Bliski*, *Srednji* i *Daleki Istok*. Postoji i podjela po poluotocima *Maloazijski poluotok*, *Arabijski poluotok*, *Indijski potkontinent* i *Jugoistočnoazijski potkontinent*. Azija je, sa 3.000.000.000 stanovnika, najmnogoljudniji kontinent na kome muslimani sačinjavaju između 25% - 30% ili jednu četvrtinu cjelokupnog stanovništva.

37.2. ARABIJSKI POLUOTOK

Ako je Azija vjerovatno kolijevka čovječanstva, Arabijski poluotok je područje u kome su živjeli prvi narodi spomenuti u Kur'anu: *Ad i Semud*. To je poluotok sunca, pijeska, bez zelenih gora i visokih brda, bez nepresušnih rijeka i jezera sa opasnim pustinjskim vjetrom (*samum*), neplodnošću, sušama i vrućinama. Arabijski poluotok obuhvata površinu od 3.000.000 km^2 i okružen je sa tri mora: na zapadu *Crvenim*, na jugu *Indijskim okeanom*, a sa istoka i jugoistoka je *Perzijski* ili *Arapski zaljev*. Arabija je na sredini između daleke Azije, Afrike i Evrope. To je uistinu geografsko, a za sve muslimane i duhovno

Azija

SAVEZ SOVJETSKIH SOCIJALISTIČKIH REPUBLIKA
TURSKA
IRAN
SAUDIJSKA ARABIJA
SUDAN
SOMALIJA
INDIJA
NEPAL
BURMA
SRI LANKA
KINA
MONGOLIJA
TAJLAND
MALEZIJA
INDIJSKI OCEAN

središte svijeta. Od današnjih država na Arabijskom poluotoku nalaze se *Saudijska Arabija, Jemen, Kuvajt, Katar, Ujedinjeni Arapski Emirati, Behrejn* ili *El-Hassa* i *Uman*.

SAUDIJSKA ARABIJA

Sa površinom od 2,150.000 km^2 i između 15-20 miliona stanovnika, uz ogromna izvorišta i nalazišta nafte, Saudijska Arabija je najznačajnija i namoćnija zemlja na Poluotoku. Ona se sastoji iz slijedećih pokrajina: Hidžaza, Petrejske Arabije, Nedžda i drvene Asirije. Glavna vjerska i duhovna središta svih muslimana svijeta su *Mekka* sa *Ka'bom* i *Medina* sa Poslanikovom džamijom u Hidžazu. U Hidžazu je još i *Taif*. Glavni grad države je *Rijad* u pokrajini *Nedždu*, a najveći, skoro tromilionski, grad u zemlji je luka *Džedda*. Glavna privredna grana je izvor nafte. Od 1517. do 1918. goidne zemlja je punih 400 godina bila u sastavu Osmanske Carevine. Od 1918. godine to je nezavisna kraljevina, a od 1932. goidne u sadašnjim granicama dinastije *Sauda* koja vlada na ideološko-političkim podlogama vehabijskog učenja. Saudijska Arabija je članica Organizacije ujedinjenih naroda.

JEMEN

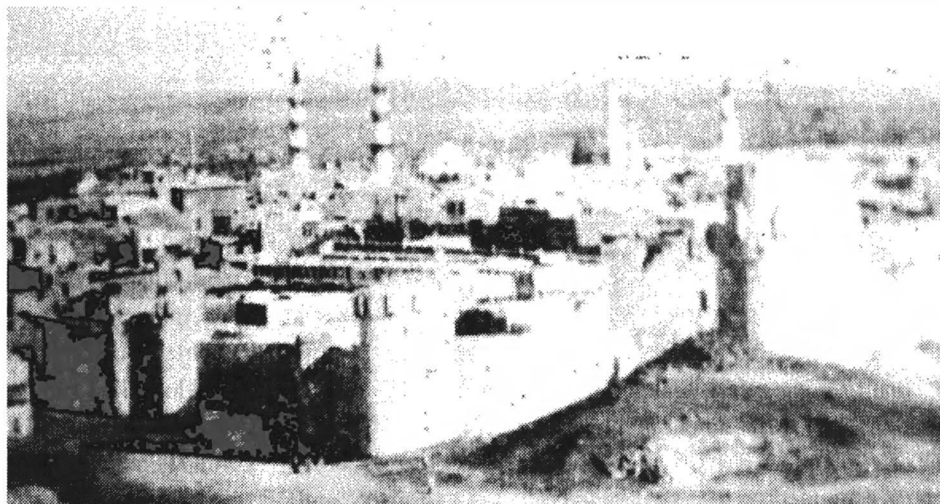
Sa površinom od 527.968 km^2 i između 15 i 20 miliona stanovnika, odnedavno u kratkotrajnom krvavom ratu objedinjeni Jemen je i po površini i po broju stanovnika najveća zemlja odmah iza Saudijske Arabije na Poluotoku. Jemen se nalazi na jugozapadu Poluotoka između Hadramavta i Akabskog zaljeva sa jugoistika i juga, Crvenog mora sa zapada i Saudijske Arabije sa sjevera. Sjeverni dio zemlje je stekao nezavisnost 1918. godine (do tada u sastavu Osmanske Carevine), a južni dio zemlje oslobodio 1967. godine od engleske vlasti. Do 1962. godine Sjeverni Jemen je bio monarhija sa *imamom* na čelu, a Južni Jemen se, od sticanja nezavisnosti do ujedinjenja zemlje, deklarirao kao socijalistička zemlja. Od početka 1995. godine to je ujedinjena *Republika Jemen*. Glavni grad je *Sana* a najveća i najznačajnija luka na Crvenom moru je *Aden*. Dok su u Saudijskoj Arabiji stanovnici sto posto muslimani, u Jemenu muslimani čine 98,5% od ukupnog stanovništva. Jemen je također član Organizacije ujedinjenih naroda.

BAHREJN - EL-HASSA

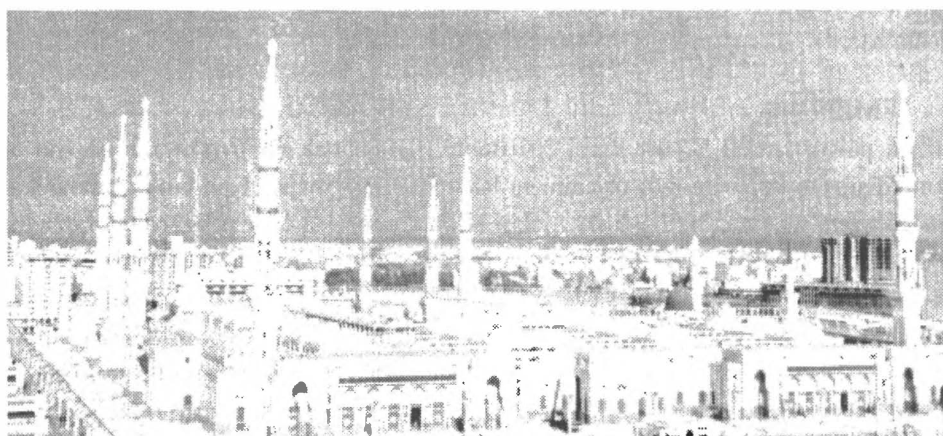
Bahrejn je ostrvska državica u *Perzijskom* (*Arapskom*) *zaljevu* sa 622 km^2 i preko 500.000 stanovnika. Zemlja je stekla nezavisnost 1971. godine i njome upravlja *emir*. Oko 99% stanovnika su muslimani.

UJEDINJENI ARAPSKI EMIRATI - ŠARŽA

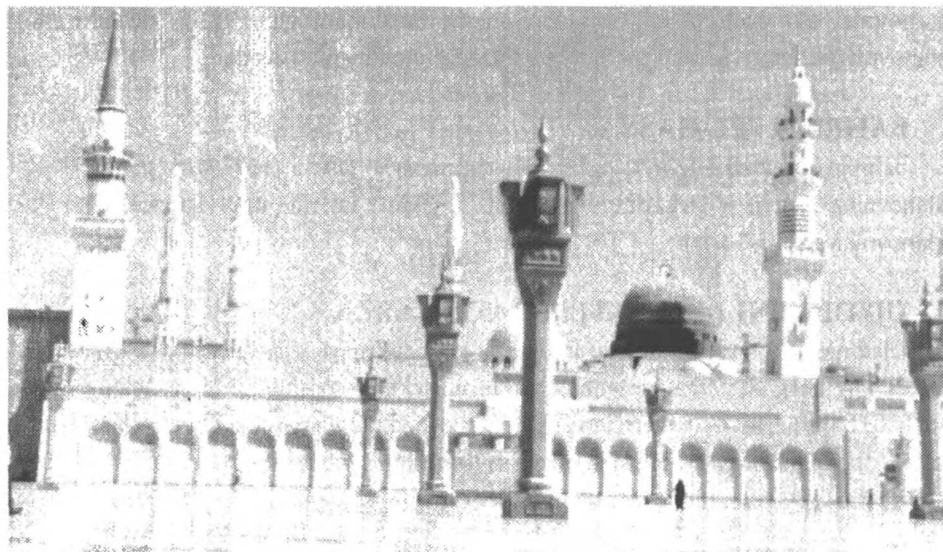
Ujedinjeni Arapski Emirati su federacija koju sačinjava *sedam emirata* sa površinom 83.000 km^2 i oko 400.000 stanovnika. Emirati su stekli nezavisnost 1971. godine i od tada su, kao i Bahrejn, ravnopravan član Organizacije ujedinjenih naroda. Zbog nalazišta nafte to je jedna od najbogatijih zemalja svijeta sa najvećim životnim standardom. Na čelu federacije je *emir*. Apsolutnu većinu stanovništva čine muslimani.

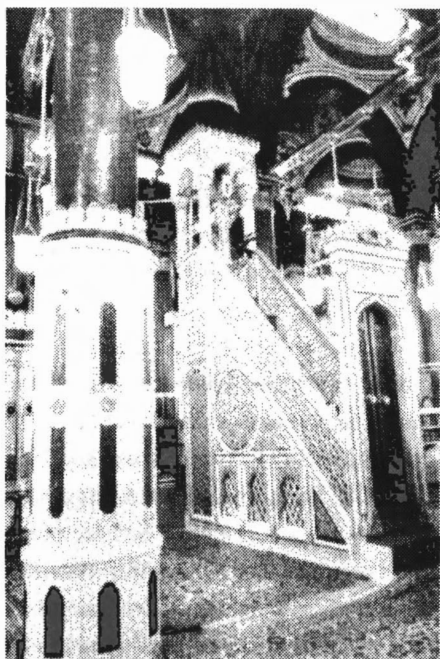

Medina, Poslanikova džamija i harem u doba Osmana

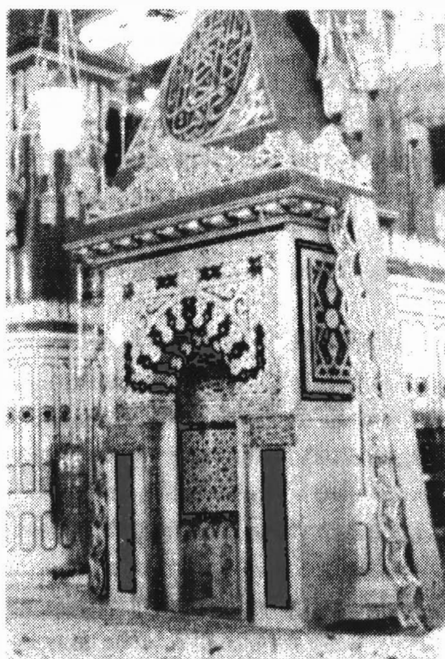

Poslanikova džamija danas

Mimber Poslanikove džamije

Mihrab Poslanikove džamije

Mesdžid kibletejn - Poslanikova džamija sa dva mihraba, prvi prema Jerusalimu a drugi prema Bejtullah u Mekki

KATAR

Kao bivši britanski protektorat sa 22.000 km^2 i oko 100.000 - 200.000 stanovnika, Katar je stekao nezavisnost i postao član Organizacije ujedinjenih naroda 1971. godine. Zemlja je podijeljena na četiri pokrajine, koje čine četiri grada - *Doka, Dukan, Kur* i *Umm Said* (centar glavne petrolejske kompanije). I u Kataru je nafta glavni izvor prihoda. Na čelu države je *emir*. Gotovo svi stanovnici Katara su muslimani.

KUVAJT

Do 1899. godine Kuvajt je sastavni dio Osmanske Carevine, a od tada do 1961. godine on je pod protektoratom Velike Britanije. Tada dobija nezavisnost i postaje član Organizacije ujedinjenih naroda. Kuvajt ima površinu od 17.818 km^2 i oko 2.100.000 stanovnika. To je ustavna monarhija na čelu sa *šeikom* (*šejhom*), podijeljena na tri oblasti kojima upravljaju guverneri. Parlament zemlje ima 50 članova i njegove članove mogu birati samo Kuvajćani po rođenju, pismeni i muškoga spola. Zbog ogromnih nalazišta nafte, Kuvajt je jedna od najbogatijih zemalja svijeta i, uz Emirate, ima najveći standard u svijetu. Ta nalazišta i rezerve nafte bila su izazov za irački režim Sadama Huseina da 1990. godine napadne i okupira Kuvajt. Pod pokroviteljstvom Organizacije ujedinjenih naroda, Sjedinjene Američke Države i Zapad su, sa muslimanskim vojnicima, 1991. godine oslobodili Kuvajt i žestoko i surovo kaznili Irak. Nažalost, ratne štete, razaranja i uništavanja na obje strane iznosili su više od 200 milijardi dolara. I u Kuvajtu je stanovništvo, ako se izuzmu strani radinici i sada vojnici, gotovo 100% muslimani. Glavni grad države je *Kuvajt*.

UMAN

Uman je zemlja na krajnjem jugoistoku Arabijskog polutoka sa 212.457 km^2 i oko milion stanovnika. To je monarhija na čelu sa *sultanom* u bliskim političkim i ekonomskim vezama sa Velikom Britanijom. Teritorijalna organizacija zemlje još je plemenska i na čelu plemena su *šejhovi*. Uman je treća zemlja po površini na Poluotoku (iza Saudijske Arabije i Jemena). Zemlja je od 1971. godine članica Organizacije ujedinjenih naroda. Stanovništvo je skoro 100% muslimansko. Uman je neustavna monarhija u kojoj nasljedni sultan ima veliku vlast.

37.3. BLISKI I SREDNJI ISTOK

IRAK

Irak (Mezopotamija ili El-Džezira) obuhvata područja drevnog Sumera, Haldeje, Babilona, Akada i Asirije. Današnji Irak obuhvata površinu od 434.924 km^2 i ima blizu 20.000.000 stanovnika. Graniči se na istoku i jugoistoku sa Iranom, na sjeveru Truskom i Sirijom i sjeverozapadu Jordanom i Arabijskim poluotokom. Kroz Irak protiču dvije svjetski značajne rijeke Tigris i Eufrat. Irak i Jordan su dvije zemlje koje su kopnom vezane za

Arabijski poluotok. Od kako je halifa *h. Omer* 636. godine zauzeo Irak, on je pod muslimanskom vlašću, s kratkim prekidima do 1918.-1924. godine, kada dolazi pod englesku upravu i kada će duži period ostati pod uticajem engleske politike. Revolucijom od 14. jula 1958. godine zbačena je monarhija, a proglašena Republika na čelu sa *Baas* partijom koju je osnovao *Mišel Aflak.*

Irački gradovi Hašimija, Bagdad i Samara bili su 508. godine središta Abbasijskog Hilafeta. Pored dvomilionskog *Bagdada,* glavnoga grada Iraka, poznati su gradovi *Basra, Kufa, Nedžef, Mosul* (*Mevsil*), *Kerbela, Sulejmanijja* i *Ibril.* U Iraku 95% stanovnika su muslimani arapskog i kurdskog porijekla, *ehlis-sunnetskog* i *ši'ijskog* pravca. Irački režim je od 1980. do 1989. godine vodio sramni pogubni i bezuspješni rad protiv Irana. U augustu 1990. godine izvršio je agresiju na Kuvajt, i zbog toga je pod okriljem Ujedinjenih naroda na njega od Sjedinjenih Američkih Država i Zapada 1991. godine izvršena intervencija poslije koje se morao povući iz Kuvajta. Danas je Irak praktički podijeljen na tri zone: sjevernu, srednju i južnu. Irak je zemlja sa ogromnim nalazištima nafte. Pored toga, ima hurmi, narandži i drugog južnog voća sa plodnim zemljištem duž rijeke Tigrisa i Eufrata. Po svom poljoprivrednom potencijalu, Irak može proizvoditi toliko hrane da prehrani cjelokupno stanovništvo, a višak proizvoda da izvozi.

JORDAN

Ustavna nasljedna monarhija Jordan je sve do 1918. goidne bio pod muslimanskim vlašću. Od 1918. do 1946. godine, pod nazivom *Transjordanija,* on je pod mandatom Velike Britanije i od tada nezavisan. Godine 1949., poslije arapsko-izraelskog rata, Jordanu je pripao dio Palestine. Sadašnji teritorij Jordana obuhvata 97.740 km^2 i ima 4.000.000 stanovnika. Zemlja je podijeljena na 8 distrikta. U državi postoje tri vrste sudova: građanski, vjerski i specijalni.

Kraljevina Jordan se graniči sa Irakom i Saudijskom Arabijom sa istoka i jugoistoka, Arapskim zaljevom sa juga, Izraelom, ustvari Palestinom sa zapada i sjeverozapada, i Sirijom sa sjevera. Stanovništvo Jordana čine prognani Arapi iz Palestine i Jordanci i oko 95% njih su muslimani. Glavni grad Jordana je Aman.

SIRIJA

Od 636. do 1918. godine Sirija je (1283 godine) bila neprekidno pod muslimanskom vlašću. Od 1918. do 1941. godine bila je francuski mandatni teritorij. Godine 1958., poslije plebiscita, ujedinjuje se sa Egiptom u *Ujedinjenu Arapsku Republiku,* u kojoj ostaje do 1961. godine. Tada napušta UAR i postaje posebna država pod nazivom Arapska Republika Sirija. Godine 1969. donijet je novi ustav. Po njemu, Sirija je zemlja sa jednopartijskim režimom u kome rukovodstvo stranke *BAAS* ima ovlašćenja da imenuje šefa države i vlade.

Sadašnja Srija obuhvata **površinu od 185.180 km^2 sa oko 10.000.000 stanovnika**. Zemlja je podijeljena na 9 provincija, a organizacija sudstva sprovedena je uglavnom po

francuskom uzoru. Sirija se na istoku i jugu graniči **sa Irakom i Jordanom, na sjeveru sa Turskom i zapadu i jugozapadu sa Libanom i Izraelom, odnosno** Palestinom. Glavni grad Sirije je dovmilionski Damask - *Šam*. Veliki gradovi u unutrašnjosti su: Alep, Hama, Hims i Balbek. Većinu stanovnika zemlje (87%) čine muslimani, a ostali su hrišćani i alevije (ogranak ši'ijja).

PERZIJA - IRAN

Prvi istočni susjed Arabijskog poluotoka jeste Perzija ili Iran. Između njih je Perzijski ili Arapski zaljev sa jednim od najznačajnijih morskih prolaza. Perziju kao državu na prostorima drevne Medije osniva *Kir Stariji* u 6. stoljeću prije n. e. Poslije osnivanja Perzija je ratovala sa Grčkom, Rimskim Carstvom i Bizantom. Od 641. godine n. e., kada h. Omer zauzima Perziju, tu vladaju muslimani. Od 9. stoljeća vladaju razne samostalne domaće muslimanske dinastije (*Tahirijje* 820-872, *Safarijje* 867.-908, *Buvejhijje* 932.-1055. godine). U 11. stoljeću Perzijom su zavladali Seldžuci, a u 13. stoljeću Mongoli. Mongolsku su vlast uklonili domaći *Safevijje* (1502.-1736.) koji su, u doba svoje vladavine, od Perzije napravili jaku i moćnu državu.

Godine 1736. Iran je zauzeo Turkmen *Nadiršah* (1776.-1747). Za njegove vladavine država se prostirala od Eufrata do Inda. **Godine 1747. od Perzije se odvaja Afganistan.** U **vremenskom razdoblju od 1796. do 1925. godine u Perziji vlada dinastija Kačar koja prijestolnicu iz Isfahana prenosi u Teheran.** Od polovine 19. stoljeća Rusija i Engleska se spore oko političkog, finansijskog i vojnog uticaja u Perziji. **Godine 1925. svrgnut je šah Ahmed iz dinastije Kačar, a Rezah šah Pahlevi** izabran je za nasljednog šaha Perzije, **koja se od 1935. godine zove *Iran*. Od 1941. do 1979. godine šah Irana je Rezahov sin *Muhammed Rezah*.**

Od početka 1979. godine, kada je *Imam Homeini* izveo *Islamsku revoluciju*, naziv države je *Islamska Republika Iran*. Sadašnja Islamska Republika Iran obuhvata **površinu od 1,648.000 km^2 i ima između 50 i 60 miliona stanovnika.** Istočne granice Irana, od sjeveroistoka prema jugu, dodiruju se sa **Turkmenistanom, Afganistanom i Pakistanom, na sjeveru sa Azerbejdžanom i Armenijom, na sjeverozapadu sa Turskom i Irakom i na zapadu sa Arabijskim poluotokom.** Iran je veoma stara i ponosna zemlja sa 2.500 godina kulturno-civilizacijskim kontinuitetom. To je zemlja u kojoj je razvijena poljoprivreda, ratarstvo i stočarstvo u kojoj se tkaju najljepši, najbolji i najskuplji perzijski ćilimi na svijetu. Do 1980. godine Iran je bio jedan od najvećih izvoznika nafte u svijetu.

U razdoblju od 1980. do 1989. godine irački režim vodi nemilosrdnu agresiju protiv Irana u kojoj je stradalo preko 3 miliona ljudi i u kojoj je uništena najveća rafinerija nafte na svijetu (u Abadanu). Porušeni su i *Ahvaz* i *Koramšar*, te druga pogranična mjesta. Na polju kulture i znanosti Iranci su svijetu islama i muslimanskim narodima podarili velike alime, filozofe, pjesnike, ljekare, književnike, sufije i državnike. Glavni grad Irana je desetmilionski *Teheran*. Pored Teherana, poznati su gradovi *Širaz, Isfahan, Abadan, Hamadan, Mešhed Kom* i drugi. Duhovno-vjerski vođa je vođa *Islamske revolucije* i on se ne

mijenja, a predsjednik Republike se bira svake četiri godine. Skoro 95% iranskog stanovništva su muslimani (Perzijanci).

REPUBLIKA TURSKA

Sadašnja država Turska obuhvata površinu **od 780.576 km^2 i ima između 60 i 70 miliona stanovnika**. To je zemlja koja se prostire na dva kontinenta, evropskom i azijskom, i koja izlazi na četiri mora: *Mramorno, Egejsko, Crno* i *Sredozemno*. U Evropi, sa zapada i jugozapada, Turska se graniči sa Bugarskom i Grčkom, na sjeveru sa Gruzijom i Ermenijom, a u Aziji na istoku sa Iranom i Irakom i na jugoistoku i jugu sa Sirijom. Preko 600 godina Osmanska Carevina je bila jedna od najmoćnijih država svijeta koja se rasprostirala na tri kontinenta sa sultanom na čelu. Od 1923. godine Turska je sekularna laička republika na čelu sa prvim predsjednikom Gazi *Mustafa Kemalpašom* (od 1930. *Kemal Atatürk* - otac Turaka).

Nakon ukidanja hilafeta 1924. godine, islam se ukida kao državna religija, šerijat se svodi na obrede i prelazi se na evropsko zakonodavstvo. Laicizam je postavljen u osnov ustava 1937. i naglašen je u ustavu od 1961. godine. Nakon pokušaja (1931.-1932. i 1941.) da se *ezan* uči na turskom jeziku, od 1950. godine *ezan* se ponovo uči na arapskom jeziku. Škole, koje su za *imame* i *hatibe* bile zatvorene, ponovo se postepeno otvaraju 1933. godine, a visoki islamski instituti otvaraju se od 1959. godine u *Istanbulu* i kasnije u *Konji, Izmiru, Kajseriju* i *Erzurumu,* kao i islamski fakulteti sveučilišta u *Ankari* i *Erzurumu*. **Opća direkcija za vjerski odgoj ponovo je uvela 1952. godine u osnovne, 1956. godine u srednje i 1967. godine na više škole, vjersku nastavu koja je bila ukinuta u početnim godinama Republike.** I derviški redovi bili su od 1925. godine zabranjeni, ali su *turbeta* od historijskog značaja 1950. godine ponovo otvorena. Sve to zaoštrava sukob između *kemalizma* i autentičnih zastupnika islama. Ovdje se kemalizmom označava političko-ideološki pokret čiji je strateg *Kemal Ataturk* je imao ambiciju da izgradi modernu Tursku Republiku kroz prekid svih veza i odnosa sa islamom i šeststogodišnjom tradicijom Osmanske Carevine. Posljedice su bile katastrofalne, a razvojna postignuća neznatna.

Drugi primjer je *Japan* koji je na povijesnoj tradiciji i znanosti izgradio modernu zemlju. Sadašnja Turska Republika sa parlamentom i višestranačkim sistemom je jedna od najrazvijenijih i najimućnijih islamskih zemalja sa izuzetno razvijenom poljoprivredom, stočarstvom, voćarstvom, i tekstilnom industrijom. Turska je žitnica islamskog svijeta, premda su razvijene i industrijske grane. **Glavni grad je dvomilionska Ankara, a najveći grad je dvanaestomilionski Istanbul.** Veći gradovi još su *Izmir, Konja, Adana, Erzurum, Bursa, Trabzon, Edirna, Ak* i *Eskišehir*. Turska je i druga domovina Bošnjaka jer tamo živi između tri i pet miliona muslimana porijeklom iz Bosne i Hercegovine i Sandžaka. Po nacionalnom porijeklu, tursko stanovništvo sačinjavaju *Turci, Kurdi, Bošnjaci, Albanci* i neznatan broj ostalih. Gotovo 99% stanovništva Turske su pripadnici islama.

LIBAN

Sadašnji Liban, drevna *Fenikija*, zemlja kedrova ili *bliskoistočna Švicarska*, obuhvata površinu **od 10.400 km² i ima između 3 i 4 miliona stanovnika.** Glavni grad Libana je *Bejrut*. Liban se sa Zapada graniči sa Levantskim morem, na istoku sa Sirijom i na jugu sa Izraelom, u stvari Palestinom.

AFGANISTAN

Sadašnji Afganistan, koji se 1747. godine odvojio od Perzije, obuhvata **površinu od 647.397 km² sa oko 21.000.000 stanovnika. Od 1919. godine, kada se oslobodio engleske vlasti, do 1973. godine Afganistan je bio ustavna monarhija.** Te godine je zbačen kralj i proglašena je Republika. Godine 1978. izvršen je državni udar i vlast je preuzeo *Savjet revolucionarnih oružanih snaga* (Taraki, Amin, Nadžihullah) i proglasio *Demokratsku Republiku Afganistan.*

U decembru 1979. godine Sovjetski Savez je otpočeo desetogodišnju sramnu, krvavu i bezuspješnu agresiju na Afganistan. Nažalost, nakon izgona Rusa iz Afganistana u zemlji je otpočeo krvavi građanski rat koji vodi predsjednik dražve - *Rabbavi* - protiv premijera *Hikmatjara.* Zemlja je podijeljena na 28 provincija na plemenskoj i krvnosrodničkoj osnovi. Sudsku organizaciju sačinjavaju prvostepeni sudovi, provincijski sudovi, apelacioni sudovi i vrhovni kasacioni sudovi. Osnovu prava čine *Kur'an* i *Sunnet.* Afganistan je u biti poljoprivredno-stočarska zemlja sa najljepšim predjelima u svijetu.

Afganistanci su hrabar i ponosan narod koji ne trpi ropstvo i nasilje. **Gotovo svo, ili 99% stanovništva su muslimani hanefijskog mezheba. Afganistan se graniči sa Iranom na zapadu, Pakistanom na jugoistoku, na sjeveru sa Turkemenistanom, Uzbekistanom i Tadžikistanom i na istoku sa Kašmirom i Kinom. Glavni grad Afganistana je Kabul, a u veće gradove spadaju i Herat i Kandahar.** Po etničkom porijeklu, stanovnici su *Afgi, Tadžici, Uzbeci, Turkmeni* i *Hazari.* Duž granice teče *rijeka Amu Darja.*

37.4. INDIJSKI POTKONTINENT

Na tom potkontinentu (Indija, Pakistan, Nepal, Butan, Bangladeš i Cejlon) danas živi oko milijardu ljudi. Pakistan i Bangladeš su islamske države, a u ostalim, posebno u Indiji, živi veliki broj muslimana.

PAKISTAN

Sadašnji Pakistan **sa površinom od 803.943 km² i 11.400.000** stanovnika kao posebna država *Islamska Republika Pakistan* nastao je 1947. godine, diobom dotadašnje britanske *Indije*, uglavnom po religijskom ključu, tako što su Indiji pripala područja nastanjena pripadnicima *hindu* - religije, a Pakistanu teritoriji s muslimanskim stanovništvom, izuzev Kašmira koji je, iako nastanjen muslimanima, ostao u sastavu Indije. Upravo zbog tog principa podjele, Pakistan nije imao jedinstveni teritorij, već se sastojao iz dvije teritorijalno razdvojene provincije - istočne i zapadne, odvojene pojasom indijskog teritorija.

Godine 1971. poslije kratkotrajnog građanskog rata, potpomognutog najviše od *Indije* i *SSSR* i pasivnim stavom SAD i Zapada, došlo je do izdvajanja istočne provincije iz sastava Pakistana i obrazovanje nove države *Bangladeša*. Tako se sada, do tada najmnoguljudnija islamska država, Pakistan sastoji samo iz zapadne provincije. Sva četiri dosadašnja ustava, iz 1962. 1972. i 1973. godine, označavaju zemlju *islamskom republikom*, a posljednji uzdiže islam do državne religije. Vanjska politika Pakistana nosi islamske oznake i veže se za politiku SAD-a.

Neprijatelj Pakistana je Indija koja je protiv njega vodila nekoliko krvavih ratova. Kroz povijest Pakistana najjače političke stranke su *Pakistanska narodna stranka, Nacionalna Avami* - stranka. Najvažnije islamske stranke su bile *Džema'ti-islami, Džem'ijjetul-Ulema* i *Islam i Džem'ijjetul-Ulema* i *Pakistan*. Urdu je dražvni jezik, ali engleski je ostao jezikom uprave. Organizacija islamskih sveučilišta je u nadležnosti islamskih grupa. Dva (od danas ukupno 12) sveučilišta u zemlji školuju ulemu. Uglavnom se u rukama države nalaze banke, osiguravajući zavodi i ključne industrijske grane. Glavna privredna grana je **poljoprivreda**. Najrazvijenija je industrija **pamuka i jute.** Metalurgija je razvijena u Lahoreu i Karačiju.

Pakistan se nalazi između **Arapskog (Perzijskog) mora i Irana i Afganistana sa juga, zapada i sjeverozapada i Kašmira i Kine sa istoka.** Pakistan obuhvaća ogranke Himalaja, Hindukuša i Iranske visoravni na sjeveru i zapadu i nizine rijeke Inda na istoku. **Najznačajnija rijeka u zemlji je Ind. Glavni grad Pakistana je Islamabad a najveći gradovi u zemlji su Karači i Lahore.**

Pakistan je jedna od najrazvijenih islamskih zemalja i, nakon Indonezije i Bangladeša, treća po broju stanovnika. Pakistan i Indija su, zbog podjele zemlje, doživjeli jedno od najvećih preseljenja stanovništva u povijesti. Tako se između 1947. i 1950. godine iz Indije u Pakistan, i obratno, preselilo oko 17.000.000 stanovnika. Univerzitetski centri u zemlji su *Lahore, Peševar, Hajdarabad* i *Karači.* U stomilionskoj Islamskoj Republici Pakistan 97% stanovnika su islamske vjeroispovjesti.

BANGLADEŠ

Od 1971. godine u sastavu Pakistana kao federalne jedinice Istočni Pakistan, današnji Bangladeš pod nazivom Nezavisna Demokratska Republika Bangladeš sa površinom od 143.998. km^2 i oko 114.700.000 stanovnika predstavlja najnaseljeniju i najsiromašniju zemlju svijeta. **Bangladeš se nalazi između Bengalskog zaljeva sa juga, Indije sa zapada, Butana sa sjevera i Burme sa istoka.** Najveće rijeke u Bangladešu su: **Gang i Brahmaputra. Glavni grad zemlje je Daka.** Službeni jezik zemlje je Bengali. Oko 85% stanovnika zemlje su muslimani. U Zemlji je od 1975. godine predsjednički sistem i parlamentarna demokratija, gdje svi građani imaju ista prava i dužnosti.

Vakufima upravlja javna služba. Vjeronauk je obavezan u školama za muslimane. U zemlji postoje četiri sveučilišta. Za školovanje uleme postoje i privatne škole. Najznačajnija politička stranka je **Nacionalna Avami Liga.**

37.5. MUSLIMANI KAO MANJINE NA INDIJSKOM POTKONINENTU

Na Indijskom potkontinentu muslimani su manjine u Indiji, Nepalu, Butanu i Cejlonu.

INDIJA

1. **Indija** je zemlja sa površinom od 3,287.590 km² i oko 1,000.000.000 stanovnika sa procentom muslimana od 12%, osim Kašmira gdje su oni većina, gdje najviše živi muslimana u jednoj neislamskoj zemlji. Zapravo muslimana u Indiji, ima oko 120.000.000 stanovnika. Etabliranje islamske države na tlu Indijskog potkontinenta traje od 712. godine u području Sinda. Mada su muslimani Indije od 1947. godine izloženi devastacijama i kolektivnim zločinima koji inklininiraju genocidu od Brahmana oni ipak u Indiji imaju na hiljade džamija, više univerziteta i fakulteta i 20 medresa. Islamski univerzitet u Aligaru snabdjeven je hiljadama knjiga i vrijednih rukopisa. Na njemu rade istaknuti islamski intelektualci. Indijski muslimani dali su, kao i Pakistan i Afganistan, svjetski značajnu ulemu. Indijski muslimani često su izloženi kastinskom rasizmu, šovinizmu i nasilju Hindusa.

NEPAL

U toj državi Himalajima između Kine i Indije površine **140.797** km² sa oko 18.700.000 stanovnika živi oko 5% muslimana ili nešto manje od milion.

BUTAN

J. Butan je država u Himelajima između **dva džina Kine i Indije**. Butan sa površinom od 47.000 km² i 2.000.000 stanovnika sa neznatnom muslimanskom manjinom tradicionalno je vezan za Indiju.

ŠRI LANKA (CEJLON)

To je otok u Indijskom okeanu **površine 65.610** km² **sa preko 15.00.000 stanovnika i procentom muslimana oko 10%.** Na Cejlonu živi **najmanje 1.500.000 muslimana** koji su često izloženi pljački i nasilju od budhista.

37.6. MUSLIMANSKE ZEMLJE I NARODI U JUGOISTIČNOJ AZIJI

U Jugoistočnoj Aziji tretman muslimana je različit. U Indoneziji, Malezijiskoj federaciji i Bruneju oni su većina, u Brumi, Tajlandu i Filipinima značajna, a u Vijetnamu i Kapučiji marginalna manjina. Kao islamske države: Indonezija, Malezija i Brunej same su odgovorne za stanje muslimana.

INDONEZIJA

Sa površinom **od 2.027.087 km² i blizu 200.000.000 stanovnika Indonezija je najmnogoljdnija islamska država na svijetu sa 95% odsto muslimana gdje nikada** nije došao muslimanski vojnik i gdje se islamsko učenje širilo u potpunoj slobodi. Četiri velika otoka Indonezije su: **Borneo, Java, Sumatra i Celebes, na rubu Azije okruženi Javanskim i Južnokineskim morem.** Najbrojniji narodi su: **Indonežani i Malajci**, a manjine su Kinezi, Arapi i Evropljani. **Poljoprivreda** je baza indonezijske privrede. Tu su plantaže: kaučukovca, čaja, kafe, kakaoa i šećerne trske. Indonezija je bogata skupocjenim drvetom i rudnim blagom. U njoj je razvijeno i stočarstvo. Od ruda ima: kositra, željeza, boksita i nikla.

Zemlja je podijeljena na 15 pokrajina na čelu sa vladinim guvernerom. Najviši organ vlasti u zemlji je Narodni kongres, koji ima ulogu donošenja Ustava, određivanje generalne linije državne politike i biranja predsjednika Republike na pet godina. Predsjednik Republike je istovremeno i predsjednik vlade. Po Ustavu, Indonezija je **unitarna** država zbog toga što su jake autonomističke tendencije autonomnih pokrajina. Islam je prisutan u Jugoističnoj Aziji od 13. stoljeća. Kada je stekla nezavisnost, Indonezija nije postala islamska republika, već je utemeljena na pet principa Sukarnove politike (tzv. *pančašila*) sa slobodom vjere za glavne svjetske religije. Od sticanja nezavisnosti oformljeno je ministarstvo za islam, protestantizam, katolicizam i budizam. Vjerski sudovi imaju ograničene nadležnosti. Pored državnih, postoje i vjerske škole. Od 1971. godine vlast ima stranka **Golkar**.

Derviški redovi - tarikati (nakšibendije, šazilijje i kaderijje) igrali su veliku ulogu u širenju islama u Indoneziji. Glavni grad je **višemilionska Džakarta.** Drugi veći gradovi su *Surabaja, Semarang, Padang, Makassar, Banđermasin i Balikpapan.*

MALEZIJA

Današnja Malezija - Malazija, **površine 329.749 km² i oko 20.000.000 stanovnika je država na jugoistoku Azije, formirana 1963. godine od dotadašnje** Malajske Federacije Singapura, Saravaka i Sjevernog Bornea. Singapur je 1965. godine istupio iz Federacije i postao samostalna država, tako da današnja Malezija, federacija od 13 država, obuhvaća na zapadu malajski poluotok s otokom Penang, na istoku u južnokineskom moru sjeverozapadni dio Kalimatana (sjeverni Borneo, koji se sastoji od Sabaha na sjeveru i Saravaka na sjeverozapadu). Etničko nacionalnu strukturu Malezije sačinjava **47% Malajaca, 32% Kineza, 11% Indijaca, 8% nemalajskih domorodačkih naroda i 2% Evroazijaca i drugih.** Svi Malajci, poneki Kinezi, Indijci, domoroci i drugi, u konfesionalnom smislu su muslimani, te obuhvaćaju oko **55% stanovništva**. Ostali su budisti, taoisti (Kinezi) hinduisti (Indijci), kršćani, siki i animisti.

Islam je službena vjera Malezije, pa je ujedno i državna vjera. Devet administrativnih jedinica su nastale kao sultanati (Johore, Kadah, Kelantan, Negeri, Sembilan, Pahang, Perak, Perlis, Selangor i Trengganu), a četiri kao namjesništva (Mallacca - Melaka,

Penang, Sabah i Seravak) **Osim u Sabahu i Saravaku, sultan je u svim zemljama islamski poglavar.** Svaka zemlja ima odjel za vjeru s muftijom, kadijom i drugim vjerskim službenicima koji odgovaraju za sve islamske pravne poslove. Neke države ustanovljuju šerijatske sudove za uređivanje pravnih sporova među muslimanima. Svim poslovima koji se tiču islama i daju vladi države i sultanu upute za islamsko zakonodavstvo, upravu i odgoj bavi se državno *Vjersko vijeće* koje djeluje pri vladi. Islamskim zakonodavstvom, upravom i odgojem u namjesništvima rukovodi najviši sultan ili poglavar Malezije. Najvišeg sultana ili kralja bira na pet godina *Konferencja sultana dražva članica Federacije* između sebe na osnovu Ustava iz 1957. godine.

Izvršnu vlast ima prvi ministar koji obrazuje kabinet, odgovoran dvodovnom parlamentu. Predstavnički dom ima 144 člana izabrana na 5 godina, putem općih neposrednih izbora. Senat se sastji od po dva senatora na svaku državu i 32 člana koja imenuje kralj. Na čelu sudske organizacije nalazi se Savezni sud. Šerijatsko pravo primjenjuje se samo u sferi porodično-pravnih odnosa. Islamska naselja nalaze se **na malajsko-indonezijskom arhipelagu od 7., 9., i 11. stoljeća**. Islam je u ta područja dopro putem trgovaca i trgovine. Malajska kraljevstva na sjevernoj i istočnoj Sumatri bila su islamizirana već u 12. i 13. stoljeću. *Malaka* u zapadnoj Maleziji je islamizirana nešto kasnije. Islam se na ovom arhipelagu širio jedino putem misije, time što je lagahno potiskivao hinduizam i budizam. Misionari su u početku bili iz Hadramawta, a kasnije domaći ljudi.

U Maleziji se službeno upotrebljava arapsko-malajsko pismo, poznato kao *javi*. Malajci su uglavnom *sunnije šafijskog mezheba*. Imaju i 9 derviških redova. Odbor za *fetwe* bavi se pitanjima islamskog zakona. Nacionalno vijeće za islamske poslove drži i obrazovne tečajeve za kadije, organizira islamske kulturne izložbe, širenje islama, objavljivanje knjiga o islamu i drugim islamskih djelatnostima. Ono upravlja i nacionalnim, kao i sveučilišnim džamijama u *Kuala Lumpuru*. Postoji i Udruženje za nadzor i štednju za *hadždž*. **Vlada pomaže vjerske škole kojih ima oko 450. Postoji fakultet za islamske studije i Odjel za islamske studije u Kuala Lumpuru. Postoje i dva islamska koledža u Selangoru i Kelantanu.** Od političkih stranaka poznate su **Udružena malajska nacionalna organizacija i Panmalajska islamska stranka.**

BRUNEJ

Brunej je sultanat na sjevernom **Borneu površine 5.765 km^2 sa oko 300.000 stanovnika, većinom muslimana.** Ovaj bivši engleski protektorat od 1959. godine ima unutarnju autonomiju, a od 1984. godine je nezavisan. To je jedna od najbogatijih zemalja svijeta članica *Komonvelta.*

MALDIVKSA REPUBLIKA

To je **ostrvska državica u Indijskom okeanu.** Do 1965. godine to je britanska kolonija, a od tada nezavisna država, članica *Komonvelta.* **Sa površinom od 298 km^2 Maldivi imaju oko 200.000 stanovnika, 100% islamske vjere.** Predsjednika Republike, putem

općih i neposrednih izbora, bira narod na 4 godine. Parlament ima 54 člana kojima mandat traje 5 godina. Inače, predsjednik za svoj rad odgovara pred parlamentom a sudstvo je šerijatko.

37.7. MUSLIMANSKE MANJINE NA JUGOISTOČNOJ AZIJI

U neislamskim državama jugoistične Azije muslimani žive u Burmi, Tajlandu, Singapuru, Filipinima, Vijetnamu i Kampučji.

BURMA

Iako muslimani od **50 miliona ukupnoga broja stanovnika, na površini od 676.552 km^2, čine tek 5% do 10%,** burmanski nacionalisti su ih odmah po sticanju nezavisnosti 1947. godine stavili pred alternativu **da se integriraju u burmansko budističko društvo ili da se isele**. To je značilo potpunu asimilaciju vjere, jezika, kulture i načina života. Veliki dio je odabrao iseljenje. Do drugog talasa seljenja muslimana dolazi 1964. godine poslije tzv. nacionalizacije ekonomije. Treći talas etničkog čišćenja dolazi 1978. godine u provinciji Arakan, kada 200.000 muslimana prelazi u Bangladeš, najsiromašniju i najnaseljeniju zemlju svijeta. Četvrti talas nastaje kada za tri mjeseca, od **1. decembra 1991. godine do 1. marta 1992. godine 250.000 muslimana iz Burme bježi u Bangladeš.** Muslimani u Burmi su živjeli uglavnom u dvije provincije, **Arkanu i području Ranguna.**

Muslimani **Burme su imali 2.500 džamija, nekoliko medresa i vakufsku imovinu.** Nad njima se u Burmi sprovodi organizirani teror preko vojske i od nje organiziranih raznih skupina. Islam se u Burmi prvi put značajno javlja u 15. stoljeću, a najveći broj muslimana je indijskoga porijekla.

TAJLAND-SIJAM

U Tajlandu, zemlji **površine 514.000 km^2 sa oko 60.000.000 stanovnika, ima šest miliona ili 10% muslimana**. Oni žive u južnim provincijama i posjeduju višestoljetnu državnu i kulturnu tradiciju i visoku svijest o zasebnosti. Svakom pokušaju tajlandske vlade kojim se ugrožava njihov vjerski, etnički i kulturni identitet muslimani se odupiru svim sredstvima, pa i otvorenom pobunom koja je u krvi ugušena. U tom **najtežem periodu (1917.-1957.) muslimanima je bila zabranjena upotreba malajskoga jezika, narodna nošnja, vlastito ime i primjena šerijstskog prava.** Islam je na Tajland **je dopro prije 720 godina. U toj zemlji muslimani imaju 1.500 džamija, od čega 100 u Bangkoku.** Bez obzira na sva iskušenja, tajlandski muslimani su ostali dosljedni svojoj vjeri.

FILIPINI

Na Filipinima, arhipelagu od **preko 700 ostrva, površine 299.681 km^2 sa oko 60.000.00 stanovnika, muslimani čine 6% ukupnoga stanovništva.** Oni su tamo naseljeni **od 13. stoljeća na području *Mindanao Sulu*.** Bez prestanka su ratovali protiv španskih osvajača

tristo godina, a rezultat te borbe jeste da je nekoliko *Moro sultanata* kao: *Sulu, Mindanao, Maranao, Maguindahac,* dočekalo 20. stoljeće samostalno ili polusamostalno. Od 1971. godine, kada je **masakrirano 70 muslimana** u manilskoj džamiji, dolazi do rata **između Vlade i Moro-muslimana, u kome je za pet godina stradalo najmanje 60.000 muslimana od strane vladinih snaga.**

SINGAPUR

Grad-država sa **581 km^2 i oko 4.000.000 stanovnika**. Do 1963. godine Singapur je bio britanska kolonija sa unutrašnjom samoupravom. Od 1963.-1965. godine on je član Malajske Federacije. Od 1965. godine je nezavisna država, članica *Komonvelta*. Od ukupnog broja **stanovnika muslimani čine 25% (oko milion)**.

VIJETNAM

U Vijetnamu **površine 329.556 km^2 i zemlji sa oko 66.800.000 stanovnika**, muslimani su do 1982. godine činili neznatnu **manjinu od 1%**, a od tada ih u toj zemlji živi **svega desetak hiljada.**

KAMPUČIJA - KAMBODŽA

U Kampučiji, **zemlji površine 181.035 km^2 sa oko 13.000.000**, stanovnika za vrijeme vladavine *Crvenih Kmera* muslimani su kao **manjina od 2,5% doživjeli pravi holokaust.** Crveni Kmeri su im zabranjivali da upotrebljavaju **nacionalni jezik prisiljavali ih da krše vjerske propise i uništavali su im čitava sela i grad Kompong Čam.** U tom egzodusu stradalo ih je između **dvjesto i tristo hiljada.**

37.8. CENTRALNA ILI SREDIŠNJA AZIJA

Prvo islamsko osvajanje i dodir muslimana sa ovim područjima koje danas sačinjavaju nezavisne muslimanske države **Kazahstan, Kirgizija, Tadžikistan, Uzbekistan i Turkmenistan na zapadu i Tarim-Beken, Kašgar i Hoton ili Ujgurska oblast Sinkjang na istoku u Kini** događa se početkom osmog stoljeća počevši sa vladavinom raznih **samostalnih dinastija od Samanija (874.-999.) preko šahova Harezma.** Područje Centralne ili Središnje Azije dijeli se na sjeverni stepski pojas s nomadskim stanovništvom i gradske kulture u Havarizmu, Transoksaniji, Fergani i Tarim-Bekanu. Unazad dvanaest stoljeća ova su područja pod muslimanskom vlašću, **sa izuzetkom perioda mongolskih osvajanja u 13. i tatarskih u 14. stoljeću, a Sinkjang Kinezi 1759. godine** priključuju Kini kao jednu od kineskih provincija. **Konačno carska Rusija u razdoblju 1868.-1895. godine osvaja hanatstva: Buharu, Kokandi i Hivu. Najmanje jedan milenijum srednja Azija je značajno islamsko kulturno-civilizacijsko i znanstveno područje.**

KAZAHSTAN

Sa površinom od 2.753.800 km^2 i oko 20.000.000 stanovnika, Kazahstan je po površini najveća muslimanska zemlja u svijetu. Oko 70% stanovništva su islamske vjere, a 30% su

Rusi sa izuzetno veliki utjecajem. Kazahstan se nalazi između Rusije (po teritoriji najveće zemlje svijeta) i Kine (najmnogoljudnije zemlje svijeta). Još se graniči sa muslimasnkim zemljama Kirgizijom i Uzbekistanom. Nezavisnost je stekao 1990. godine raspadom SSSR-a. To je jedina muslimanska zemlja koja posjeduje atomsko oružje, ali kojim još uvijek upravljaju Rusi.

U zapadnom dijelu oko rijeke Ura i Embe pružaju se ravnice, u centralnom, najvećem dijelu visoravni, i u južnom i istočnom dijelu su visoke planine prekrivene snijegom i ledom. Zbog slabih padavina, u mnogim su mjestima nastale pješčane pustinje i polupustinje. **Glavne rijeke su *Irtiš* i *Sir Darja*.**

Veliki rudnici uglja su u Karagandi, ležišta nafte su oko rijeke Embe. Razvijena je proizvodnja soli, boksita, fosfata, bakra, olova i cinka. Golema stepska područja omogućila su razvoj stočarstva. Uz rijeke se uzgajaju riža, pamuk, voće i povrće. **Glavni grad zemlje je Alam-ata, a veći gradovi su i Karagand, Čimkent, Džambul, Uralsk.** U etničkom smislu, u Kazahstanu živi **najviše Kazasa, Turkemna, Kirgiza, Uzbeka, Ujgura, Rusa i Ukrajinaca (kozaka).**

KIRGIZIJA

Kirgizija je muslimanska zemlja površine 198.700 km² sa oko 4.000.000 stanovnika koja se na sjeveru i sjeverozapadu graniči sa Kazahstanom, sa Uzbekistanom na jugozapadu, Tadžikistanom na jugu i Kinom na Istoku. Kroz cijelu zemlju se pružaju planinski lanci *Tijen Šana.* Klima je kontinentalna s velikim razlikama. Pod pašnjacima je oko 70% površine. U okolini gradova razvijeno je vrtlarstvo. Znatno je razvijena prehrambena industrija. U zemji se nalaze velika nalazišta uglja, a kopa se i živa, arsen, olovo, bakar i cink. Najvažniji proizvodi zemlje **su ugljen i nafta.** U gradovima *Frunzeu*, *Ošu* i *Džalal-Abadu* razvijena je metalna, tekstilna i prehrambena industrija. Glavni grad je *Frunze.*

Stanovništvo zemlje čine **Kirgizi, ponajviše Dugani i Ujguri.** I Kirgizija je 1876. godine priključena carskoj Rusiji. U sklopu SSSR-a Kirgizija je bila od 1924. do 1990. godine, do raspada SSSR-a. Sada je Kirgizija nezavisna zemlja.

TADŽIKISTAN

Tadžikistan je veoma stara muslimanska država koja u sastav **svijeta islama ulazi još u 8. stoljeću. Zemlja ima površinu 143.000 km² i oko 5.000.000 stanovnika a graniči se na istoku sa Kinom, Afganistanom sa jugu, Uzbekistanom na zapadu i Kirgizijom na sjeveru.** To je planinska zemlja, sa Pamirom i visokim travnjacima. Područja gorja su odvojena dubokim dolinama. Mnogobrojni ledenjaci *hrane* **rijeke Sir i Amu-Darju**, koje se koriste za navodnjavanje. Najnaseljenija oblast su doline, gdje je i klima najtoplija.

U većim naseljima razvijena je industrija pamuka, svile, kože, prehrambenih proizvoda. **Gaji se pamuk, pšenica, ječam i riža.** Planinsko stanovništvo bavi **se stočarstvom.** Bogata su nalazišta arsenove, cinkove, olovne rude, te ruda ugljena i zlata.

Apsolutna većina stanovništva Tadžikistana, ili 98%, su muslimani: Tadžici, Uzbeci, Kirgizi, Turkmeni i Ujguri u etničkom smislu. Ima i zanemarljiv broj Rusa i Ukrajinaca.

Kako je od 1924. godine bio u sastavu SSSR-a, Tadžikistan je stekao nezavisnost tek 1990. godine, poslije raspada SSSR-a. ***Tadžiki*** **su perzijskoga porijekla i još žive u Afganistanu, Kini, Iranu, Kazahstanu i Uzbekistanu. Glavni grad Tadžikistana je Dušambe.**

UZBEKISTAN

U središnjem dijelu centralne Azije, **između Kazahstana sa sjevera, Kirgizije i Tažikistana sa istoka i jugozapada, Afganistana sa juga i Turkmenistana sa zapada sa, površinom od 409.000 km² i oko 18.000.000 stanovnika, nalazi se muslimanska zemlja Uzbekistan.** Sjevero-zapadni dio zemlje dopire do **Turanske nizije i Aralskoga jezera a manji, jugoistični dio obuhvata visoka gorja Tjenšana.** Klima je kontinentalna. Rijeke pripadaju basenu Aralskog jezera **Amu-Darja** sa Zeravšanom i **Sir-Darja.** U dolinama rijeka su mnogobrojne oaze **(Taškentska, Ferganska i Zeravšanska).** U ravnicama prevladava pustinjsko-stepsko tlo sa stepskom i polupustinjskom vegetacijom, u predgorju stepe, a na planinama šume i livade.

Veliki značaj u zemlji imaju **proizvodnja pamuka,** uzgajanje riže, povrtlarstvo, voćarstvo i vinogradarstvo. Zemlja je bogata rudama zemnog plina, nafte, ugljena, kamene soli, sumpora, obojenih metala, kao i mnogobrojne hidro i termo elektrane, što omogućava razvoj industrije. U zemlji je razvijen drumski, željeznički i riječni saobraćaj. U Uzbekistanu su drevni gradovi islamske znanosti, kulture i civilizacije **Buhara, Semerkand i Taškent. Glavni grad je Taškent.** Novi veći gradovi su: *Čirčik, Begovat, Angren, Almalyk.* Univerziteti su u **Taškentu i Semerkandu.** U zemlji postoji i Institut za nuklearnu fiziku.

Znatna je i proizvodnja svile i karakula. **Rusija je okupirala Taškent 1865. godine, a Uzbekistan je od 1924. do 1990. godine bio u sastavu SSSR-a (do njegova raspada). Skoro 90% stanovnika su islamske vjere, a u etničko-nacionalnom smislu to su** Uzbeci (62%), Kazasi, Tadžici, Tatari, Karakalpaci i nešto Rusa. Oaze su gusto naseljene, a brojno je stanovništvo u gradovima *Semerkandu, Anidžanu, Ferganu, Namanganu, Kokandu* i *Buhari.*

TURKMENISTAN

Između Irana i Afganistana na jugu, Kaspijskog jezera na zapadu, Kazahstana na sjeveru i Uzbekistana na sjeveroistoku, sa površinom 488.000 km² sa oko 4.000.000 stanovnika nalazi se od 1990. godine nezavisna muslimanska država Turkmenistan. Ova zemlja se od 1920. do 1990. godine nalazila u sastavu SSSR-a.

Turkemnistan obuhvata jugozapadni dio Turanske nizije s pješčanom pustinjom ***Karakorum*****, koja čini 80% površine** Turkmenistana. Klima je kontinentalna sa malo padavina. Glavne rijeke koje protiču kroz zemlju su **Amu-Darja, Murgab, Tedžen i Atrek i koriste se za navodnjavanje.** U dolinama rijeka nastale su oaze i gradovi. Biljni svijet je slabo razvijen. Najveći dio Turkmenije prekriven je oskudnom pustinjskom vegetacijom. Na visinama iznad hiljadu metara prevladava stepa. Šuma ima u riječnim dolinama i na planinama iznad 1.500 metara. Najgušće su naseljene riječne doline i predgorje **Kopet**

Daga. Oko **95% poljoprivrednih površina mora se navodnjavati.** Glavna je kultura **pamuk**, žitarice, krmno bilje i vinova loza. Svilarstvo je razvijeno u zapadnom Turkmenistanu.a bogata su nalazišta **zemnog plina i nafte.** Od ruda također ima olova, cinka i bakra. U zemlji su razvijene tekstilna, hemijska, prehrambena i industrija cementa. Glavni grad zemlje je Aškhabad, a ostali veći gradovi su **Čardžou, Nebit-Dag, Mary i Tašauz. Oko 90% stanovništva je islamske vjere, koje čine Turkmeni, Uzbeci, Tadžiki.** Ima i nešto Rusa i Ukrajinaca.

Sve islamske zemlje i muslimanski narodi u srednjoj Aziji bili su izloženi jakoj **ruskoj asimilaciji, indoktrinaciji i odricanju od islamske kulture, tradicije, običaja i hiljadugodišnjeg načina života. Morali su se odricati i arapskog i perzijskog pisma i učiti latinicu, ćirilicu i ruski jezik.** Punih 70 godina njihova osnovna vjerska znamenja - **džamije, medrese i tekije bile su zatvorene ili poluotvorene.** Sve su to oni hrabo i uspravo izdržali i ostali dosljedni islamu.

37.9. MUSLIMANSKE MANJINE U SREDNJOJ AZIJI I DALEKOM ISTOKU

Ovdje se prije svega radi o muslimanima **u Rusiji, Kini, Tajvanu, sjevernoj i južnoj Koreji i Japanu.**

RUSIJA

Sa površinom **od 17.076.000 km² i oko 160.000.000** stanovnika, teritorijalno je najveća zemlja svijeta. Rasprostire se na dva kontinenta - u Aziji i Evropi. Prema pouzdanim izvorima, u Ruskoj Federaciji **živi više od 18.000.000 muslimana, najviše** skoncentriranih u autonomnim republikama i autonomnim oblastima **Čečenistanu, Ingušetiji, Sjevernoj Osetiji, Kabardino - Balkarskoj Republici, Dagistanu, Karačejo-Čerkeskoj, Adigejskoj Autonomnoj Oblasti, Tataristanu,** i *Baškirijskoj Republici.*

Nažalost, njihovi teritoriji su slabo ili nikako obilježeni. U muslimanske narode u nacionalno-etničkom smislu spadaju **Čečeni, Osetini, Avari, Legizini, Kabardinci, Darginci, Kumici, Inguši, Karačeji, Kurdi, Adigejci, Laki, Romi, Tališi, Turci, Tabazarni, Balkari, Nogajci, Čerkezi, Abhazi, Rutuli, Aguli, Adžari, Abhazi, Lazi, Hemšini, Tatari i Baškiri.** Ustvari, radi se o četrdesetak etničkih muslimanskih skupina, od kojih su najbrojniji **Tatari** (oko 7.500.000), **Hemšini (2.500.000), Baškiri (2.000.000), Čečeni sa 2.000.000, Osetini sa 800.000, Avari 700.000, Legizini sa 600.000, Kabardinci sa 500.000 i Darginci sa 450.000 stanovnika. Muslimani u Rusiji vraćaju se islamu.** Sada im se ponovo vraćaju stare medrese i džamije ili država potpomaže njihovu restauraciju i dogradnju, zato što su u lošem stanju jer su u doba komunizmaa i totalnog ateizma, služile kao skaldišta, magacini i restorani.

Najviše muslimana živi u Tataristanu, Bakširiji, Stavropoljskoj oblasti, sjevernom Kavkazu i centralnoevropskom regionu. U samoj Moskvi živi 800.000 muslimana. U gradu postoji tatarska džamija i uz nju muftijstvo. Muslimanima se ponovo dozvoljava (u

okviru islamskih institucija) da se bave vjerskim obrazovanjem, propagandom i izdavanjem prigodne literature. U Moskvi je dozvoljena gradnja nove džamije. Početkom 1995. godine otvoren je i **Viši islamski koledž za obrazovanje kadrova** za džamije i medrese u **Ruskoj Federaciji, u kojoj ima 5.000 džamija.** U posljednje vrijeme se otvaraju nove medrese i šalju se studenti na islamske univerzitete u muslimanske zemlje. Tragično je to što Rusija protiv Čečena vodi rat do istrjebljenja.

KINA-KITAJ

Sa površinom od **9.596.961 km² i 1.103.900.000 ljudi Kina je namnogobrojnija i najtanovitija zemlja svijeta.** Premda je Kina preko trgovaca došla u dodir sa svijetom islama i muslimanima za vrijeme dinastije Tang (618.-906. godine), ipak se o brojnom stanju i položaju muslimana u Kini **namanje zna od svih zemalja svijeta.** Muslimani su od Kineza preuzeli proizvodnju papira. Odlučujuća i najpovoljnija faza za širenje islama i Kini je **13. i 14.** stoljeće za vrijeme dinastije *Juan,* u doba vladavine Mongola nad Kinom kada priliv muslimana dostiže vrhunac. Tada je u Kini, nakon proširenih mongolskih osvajanja na zapadu, vladao jedan, do tada nepoznati kozmopolitizam.

Pretpostavke za širenje islama tek je omogučila mongolska tolerancija. Teška vremena za muslimane u Kini nastaju u **razdoblju između 1368. i 1911. godine**, kada oni zapadaju u teške nevolje. To njih prisiljava na ustanke u zapadnim provincijama: **Kansu, Šensi, Junan i Turkestan (Sinkjang)** koji su okrutno ugašeni. Učenje islama davalo je **Ujgurima, Kazasima, Kirgizima, Tadžicima i Uzbecima osjećaj zajedničke pripadnosti, i to im je najjača zaštita od asimilacije.** Jedina pokrajina u Kini, u kojoj su muslimani većina **od 82% je Sikjang.** Kinesko muslimansko udruženje osnovano je 1956. godine u Pekingu i iste godine je objavilo knjigu sa 55 ilustracija o vjerskom životu kineskih muslimana na kineskom, arapskom i engleskom jeziku. U uvodu knjige konstatira se činjenica da je **povijest islama u Kini starija od hiljadu godina. Ujguri žive u Sinkjangu, Kazasi u Ili i Huji u Autonomnoj Oblasti Kuynan.**

Muslimana ima u Pekingu, Šangaju, Kantonu. U Pekingu živi **namjanje 100.000 muslimana.** Sjedište vjerske organizacje muslimana je u Pekingu. **Tu je i 80 džamija, od kojih 18 za žene. U Pekingu postoji i 60 mekteba. Prema nekim procjenama, u Kini ima 40.000 džamija! Džamija u Kašgaru (Sinkjang) može prmiti 10.000 vjernika.** U Pekingu postoji i Islamski institut s tri odjela (1. za izučavanje islamskih znanosti, 2. za izučavanje jezika i 3. za izučavanje opće kulture). Postoji i Islamski fakultet u Pekingu za muslimane hujske nacionalnosti na kome studira blizu 40% djevojaka. Na tim fakultetima velika se pažnja poklanja arapskom jeziku, islamskim disciplinama, a postoje i razni laboratoriji za egzaktne znanosti. Sve procjene o broju muslimana **u Kini kreću se od 10 miliona minimalno do 100 miliona maksimalno ili 5% od ukupnog stanovništva. To su više predviđanja i nagađanja nego stvarni podaci.**

TAJVAN-FORMOZA

To je otok između Južnokineskog i Istočnokineskog mora površine 35.961 km^2 sa 15.000.000 stanovnika i oko 100.000 muslimana. Na tom otoku postoji pet džamija, od kojih je najveća u Tajpehu sagrađena 1960. godine kao *islamski centar*. Osim džamijskog prostora, džamija ima i dvorane za predavanje, prijeme, biblioteku, mekteb i internat. Muslimani su zastupljeni u svim strukturama vlasti i javnog života, a imaju i muftiju. *Šejh Halil Ši* preveo je Kur'an na kineski jezik. Jedan neznatan broj muslimana živi i u **Honkongu.**

KOREJA

Da se islam širi silom argumenata u slobodi, a ne argumentima sile u neslobodi dobra je ilustracija Koreanski poluotok, gdje su na jugu Koreanci počeli prihvatiti islam od 1953. godine. Posmatrajući turske vojnike u sastavu Organizacije ujedinjenih naroda kako klanjaju, Korejanci su pošli primati islam, tako da ih je već 1969. godine bilo oko 3.000. Na islam u Južnoj Koreji prelaze studenti, ljekari, profesori i inženjeri. Na korejskom i engleskom jeziku tamošnji muslimani izdaju dvomjesečni časopis *Koreja islam herald* i tromjesečni *Hilal.*

JAPAN

U Japanu, otočnoj zemlji **površine 372.313 km^2 sa oko 123.200.00 stanovnika, ima i živi** neznatan broj muslimana. Kao u jednoj od najnaseljenijih i najrazvijenih zemalja svijeta, u Japanu postoje uvjeti za širenje islama. Tako su svi stanovnici otočja Nikešime prešli na islam zahvaljujući jednom pakistanskom trgovcu koji ih je upoznao sa načelima islama. Na *Džami'ul-Ezheru* u *Kairu* studiraju i muslimanski studenti iz Japana. U Tokiju je prije **75 godina sagrađena džamija koja može da primi 300 klanjača. Na japanski jezik je preveden Kur'an, a prevode se i druga islamska djela.**

MUSLIMANI NA KAVKAZU

Na području Kavkaza **između Crnog mora i Turske sa zapada, Kaspijskog jezera sa istoka, Irana sa juga i Rusije sa sjevera nalaze se tri države: od zapada prema istoku Gruzija, Ermenija i Azerbejdžan.** Dok je Azerbejdžan država sa apsolutnom većinom muslimanske populacije, u Gruziji i Armeniji muslimani predstavljaju manjine. Na ova područja islam i muslimani dospijevaju **polovinom 7. stoljeća za vrijeme h. Osmana.**

AZERBEJDŽAN

Sadašnji Azerbejdžan, **površine 85.700 km^2 i oko 12.000.000 stanovnika** bio je u sastavu SSSR-a od 1920. do 1990. godine. Kroz povijest, Azerbejdžanom su poslije **Emevijja i Abbasijja vladali Sadžijje, Seldžuci, šahovi Harezma, Mongoli, Turkmeni, Safevijje, dinastija Kadžar i Turci Osmanlije. Azerbejdžan se na sjeveroistoku graniči s Dagestanom, sjeverozapadu sa Gruzijom, a na zapadu sa Ermenijom i jugu sa Iranom.**

Nahičevan, uvučen u ermenski teritorij, sastavni je dio Azerbejdžana, dok planine Karabaha čine samostalni teritorij unutar Azerbejdžana.

Velika pokrajina Azerbejdžan nalazi se i u Iranu. Azerbejdžan je zemlja nizina s rijekama *Kura* i *Araks*. Na sjeveru je gorje *Velikog Kavkaza*, na zapadu dio *Malog Kavkaza* i na jugoistoku Talyko gorje. Klima je različita i uglavnom suha. Zemlja je bogata rudama i razvijene su hemijska, cementna, prehrambena, drvna i tekstilna industrija, te industrija građevinskog materijala i ribljih prerađevina. Postoje i velika polja nafte u okolici Bakua. Od poljoprivrednih kultura uspijevaju **pamuk, žitarice, riža, duhan, voće, povrće i dudov svilac. Glavni grad je Baku, a veći centri su Nahičevan, Stepankert i Lenkoran. Oko 80% stanovnika su muslimani, uglavnom turskog etničkog porijekla.** Ima nešto i Rusa i Ermenaca. Oko 40% stanovnika živi u gradovima.

37.10. MUSLIMANSKE MANJINE NA KAFKAZU

Muslimani su manjine u Armeniji i Gruziji. U **Armeniji**, površine 29.800 km^2 **i oko 4.000.000 stanovnika, čiji je glavni grad Erivan ili Jerevan, muslimani čine oko 12% stanovništva, što otprilike iznosi 400.000.** Islam i muslimani su u Armeniju došli istovremeno kada i u Azerbejdžan.

U **Gruziji**, površine **76.400** km^2 **sa oko 6.000.000 stanovnika, koja leži na Crnom moru, između Azerbejdžana, Armenije i Turske ima do 5% pripadnika islama i to Abhaza i Osetinaca koji još žive u Abhaziji, Južnoj Osetiji i Adžarskoj Autonomnoj Oblasti.** Bez obzira što preko trinaest i po stoljeća žive u Armeniji i Gruziji, status muslimana u njima je težak i oni svoja osnovna ljudska i vjerska prava moraju ostvarivati borbom. Glavni grad Gruzije je **Tbilisi.**

37.11. AFRIKA

Poslije Azije, *Afrika* je drugi po veličini kontinent na zemlji. Okružena je Atlantskim i Indijskim okeanom, te Sredozemnim i Crvenim morem. Od Evrope je rastavljaju 14 km^2 široka Gibraltarska vrata, a s Azijom je veže, i kopneno presijca, uska Suecka prevlaka. Površina Afrike s otocima iznosi 30.292.000 km^2 **i ima oko 600.000.000 stanovnika.** Stanovništvu Afrika je kontinent po boji kože ponajviše crnaca a po vjeri muslimana. S obzirom da muslimani čine više od 70% afričkog stanovništva, mnogi taj kontinent nazivaju muslimanskim. Širenju islama u Africi najviše doprinosi jednostavnost, istinitost i prirodnost njegovog učenja, sloboda i ravnopravnost za sve ljude koji su međusobno različiti a nisu jednaki i suprotni jednim drugima. Islamska solidarnost i obaveza pomaganja sirotinje i nezbrinutih (*zekjat i sadekatul-fitr*), kao i gledanje na sve ljude istim očima bez ikakvih rasisitčkih predrasuda za crnačku i siromašnu Afriku je najjača privlačna snaga.

Osnovni temelji islama - vjera u Allaha, meleke, kitabe, poslanike, Sudnji dan i Allahovo određenje sudbine, kao i kazivanje o svijetu džinna i šejtana, što je ljude Afrike hiljdama godina izluđivalo od straha zlih duhova, kao i načinu zaštite i tražnju lijeka od

PORTUGAL
ATLANTSKI
OCEAN
MAROKO
ALŽIR
TUNIS
LIBIJA
ARAPSKA
REPUBLIKA
EGIPAT
TURSKA
SIRIJA
IRAK
SAUDIJSKA
ARABIJA
MAURETANIJA
MALI
NIGER
ČAD
SUDAN
OBALA
SLONOVE
KOSTI
SIERRA
LEONE
LIBERIJA
CENTRALNO-
AFRIČKA REPUBLIKA
KAMERUN
ETIOPIJA
GVINEJSKI ZALJEV
GABON
DEMOKRATSKA
REPUBLIKA
ZAIRE
INDIJSKI
OCEAN
ATLANTSKI
OCEAN
ANGOLA
NAMIBIJA
JUŽNO-
AFRIČKA
REPUBLIKA
INDIJSKI
OCEAN

Afrika

džinna i šejtana na islmaksi način, ustvari uveliko utiču na otkalnjanje hiljadama godina trajućeg straha u čovjeku Afrike. Kolonijalizam Evrope pod znamenjima kršćanstva je na dvostruk način, usred srca i do dna duše, uvrijedio i ponizio afričkog čovjeka nemilosrdnom ekonomskom eksploatacijom izvana i rasnom segregacijom (*aparthejdom*) iznutra. Čini se da je kršćanstvo, usprkos hiljada misionara i milijardi dolara, s kolonijalizmom završilo svoju misiju i širenje u Africi. Najveći misionar islama u Africi jeste snaga i jasnoća njegova učenja.

37.12. SJEVERNA AFRIKA

Na tlu Afrike islam se prvo pošao širiti od 638. do 641. godine u Egiptu, za vrijeme h. Umera. Iz Egipta muslimani su u slijedećim desetljećima ovladali: Libijom (Tripolisom), Tunisom, Alžirom i Marokom.

EGIPAT

Misir je po hronologiji i značaju prva islamska zemlja na tlu Afrike. Sa površinom od **1.001.449 km^2 i oko 60.000.000 stanovnika, Egipat se nalazi između Crvenog mora i Izraela sa istoka, Libije sa zapada, Sudana sa juga i Sredozemnog mora sa sjevera.**

Drevni faraonski Egipat i Sumerska Mezopotamija se smatraju najstarijim svjetskim civilizacijama. Egiptom su hiljadama godina vladali faraoni, zatim Hiksi, Heleni, Rimljani, Bizantinci i razne islamske dinastije od 641. do danas, sa kratkom vladavinom Francuza (1798.-1800.) godine i engleskim protektoratom od 1914. do 1922. godine.

Sudbinski značaj za opstanak i život Egipćana **imaju rijeka Nil, njezino navodnjavanje, Suecki kanal i turizam.** Rijeka Nil i njezino navodnjavanje za Egipat i Egipćane znače život. Turizam sa piramidama, faraonskim grobnicama, i balzamiranim mumijama, te ostaci faraonskih gradova, veliki je izvor prihoda zemlje.

Kroz Suecki kanal preko Crvenog mora i Bab El-Mandeba, kao najkraći prekomorski put za Aziju također, dolaze veliki prihodi. Okosnica egipatske poljoprivrede je proizvodnja **pamuka, riže, šećerne trske, pšenice i kukuruza.** Znatna je i proizvodnja voća i povrća, posebno luka. U stočarstvu preovladavaju bivoli, goveda, ovce, deve i magarci. U Egiptu ima nalazišta: nafte, fosfata, mangana i morske soli. U proizvodnji cementa Egipat je stigao do izvoza.

Od pedesetih godina Egipat je prestao biti kraljevina i postao je *Republika Egipat.* U ovoj državi se nalazi najstarije, najveće i najznačajnije islamsko sveučilište - ***Džami'ul-Ezher* - osnovano 972. godine**. Egipat je zemlja uleme i učača Kur'ana. U Egiptu ima mnogo medresa i oko 20.000 džamija. Šejh *Džamiul-Ezhera* smatra se jednim od najvećih ulemanskih autoriteta u svijetu islama. Predsjednik države ima i izvršnu vlast. Zakonodavno tijelo zemlje je *Narodna skupština.* Glavni grad Egipta je **petnaestmilionski Kairo**, a veći gradovi još su: **Aleksandrija, Port Said, Tanta, Mansura, Asijut, Asuan i Luksor. Oko 93% egipatskog stanovništva** su muslimani, a ostalo su hrišćani monofiziti. **Muslimani su Arapi hamitskog porijekla, a Kopti su hrišćani.**

LIBIJA - TRIPOLIS

Libija je zemlja u središtu sjeverne Afrike koja se nalazi između **Sredozemnog mora sa sjevera, Čada i Nigera sa juga, Egipta i Sudana sa istoka i Tunisa i Alžira sjeverozapada i zapada. Površina Libije iznosi 1,759.540 km^2 a ima oko 5.000.000 stanovnika.** Godine 1952. odlukom OUN-a Libija je kao kraljevina sastavljena iz tri provincije: Tripolitanije, Kirenaike i Fezana, stekla nezavisnost. Izmjenama Ustava od 1963. godine u zemlji je uvedneo unitarno uređenje. Do 1969. godine Libija je bila monarhija Idrisijja, a od prvog septembra 1969. godine kada je izveden državni udar, Libija je postala republika. Godine 1975. Libija je proglašena Socijalističkom Narodnom Arapskom Džamahirijom. Ulogu parlamenta igra Opći narodni kongres.

Islamska povijest Libije slična je povijesti Egipta. Dok je Egipat na početku 20. stoljeća bio engleski protektorat, Libija je bila pod italijanskom okupacijom kojoj se narod pod vođstvom Senusija žestoko i žilavo odupirao.

Glavna privredna izvozna grana Libije jeste nafta. Libija je ogromna pustinjska, rijetko naseljena zemlja. **Osim izvozom nafte, stanovništvo se pretežno bavi poljoprivredom i stočarstvom.** Siju se ječam, pšenica, proso i kukuruz. U oazama se uzgajaju datule, masline, narandže, smokve, vinova loza i duhan. U stočarstvu prevladava uzgoj goveda i deva, magaraca, mazgi, konja, ovaca i koza. Značajni su obrt i kućna radinost - predionice i tkaonice vune, svile i pamuka, mlinovi, radionice sagova i obuće. Uz obalu je razvijen ribolov. Oko 98% stanovnika Libije su pripadnici islama, pretežno *malikijje*. U Libiji islam je državna religija. U zemlji živi i oko 50.000 Berbera Tuareza. Ima nešto Italijana i stranih radnika.

Glavni grad zemlje je *Tripolis*, a veći gradovi su još: **Bengazi (Kirenaika), Zavija, Misurati, Bejda, Tobruk i Sebha (Fezan). U Bejdi je tokom sedamdesetih godina postojalo islamsko sveučilište. Arapski jezik je obavezan.**

TUNIS

Sa 163.610 km^2 i oko 9.000.000 stanovnika od kojih su 98% pripadnici islama malikijskog mezheba, današnji Tunis se nalazi između Alžira sa zapada i jugozapada, Libije sa istoka i jugoistoka i Sredozmnog mora sa sjevera. Od 1881. do 1955. godine Tunis je bio francuski protektorat. Tada je stekao autonomiju, a 1956. godine postaje nezavisan. Godine 1957. svrgnuta je monarhija i proglašena *Republika*. Zakonodavnu vlast vrši *Narodna skupština*. Zemlja se dijeli na 14 okruga (vilajeta). Reforma pravnog sistema izvršena je po ugledu na francusko pravo. Po sticanju nezavisnosti zemlje izvršena je nacionalizacija strane imovine. Francuska je sa **svojim jezikom, kulturom, civilizacijom i pravnim sustavom** od svih zemalja Magriba najviši uticaj izvršila u Tunisu. Tako od 1957. godine postoji samo pravo koje važi za građane svih religija. Mada je islam dražvna religija i mada predsjednik dražve mora biti musliman, **u zemlji su ukinuti šerijatski sudovi.** Dugo vremena jedina dozvoljena stranka je bila *Socijalistička partija Destur*.

Školstvo je jeidnstveno od podržavljenja škola. Dužnost *imama* i *vaiza* kao državnih

službenika ponovo je uvedena 1966. goidne. Najznačajnije islamsko **sveučilište je Zejtuna.** Najstraija i najznačajnija **džamija u zemlji je u Kajrevanu.**

Glavno zanimanje Tunižana je **poljoprivreda i stočarstvo.** U primorskim nizinama ugajaju se agrumi, grožđe, žitarice, povrće i masline. U palninama i stepskom dijelu razvijeno je nomadsko stočarstvo i rudarstvo fosfati i željezna ruda. Uzgajaju se goveda, ovce, koze, koji, magarci i deve. **Glavni grad zemlje je Tunis, a poznatiji gradovi su još Bizerta i Kajrevan. U etničkom smislu stanovništvo sačinjavaju Arapi, Berberi i manji broj Jevreja i Evropljana.**

ALŽIR

Alžir se nalazi između Maroka i zapadne Sahare na zapadu, Mauritanije na jugozapadu, Malija i Nigera na jugu, Sredozemnoga mora na sjeveru i Libije i Tunisa na istoku. Današnji Alžir sa **površinom od 2.381.742 km^2 i 24.900.000 stanovnika iza Kazahstana i Sudana je treća muslimanska zemlja po većini sa 98% pripadnika islama.** Pod surovom i krvavom francuskom okupacijom od 1830. do 1962. godine Alžir je, posebno njegivi sjeverni dijelovi, naseljavan Francuzima. Francuzi i Jevreji jedini su posjedovali puna građanska prava i samo su njihova djeca podlijegla školskoj obavezi.

Od završetka Prvog svjetskog rata nacionalno najsvjesniji Alžirci tražili su nacionalnu ravnopravnost. Tek Narodna stranka, koju je 1937. godine osnovao *Mesali El-Hadž*, pozivala je na borbu za nezavisnu islamsko-socijalističku državu. Borba za oslobođenje zemlje, koju su zajedno poveli *Narodnooslobodilački front* i *Udruženje uleme* **1. novembra 1954. godine, nakon osam godina surovog rata i najmanje milion žrtava, dovodi 1. jula 1962. godine do *Evijasnkih sporazuma* po kojima Francuska priznaje nezavisnost Alžira.** Od oslobođenja 1962. godine do kraja 1991. godine, kada je *Islamski front Alžira* dobio vlast na slobodnim izborima, Alžir je prošao kroz više oblika društveno-političkih uređenja, u osnovi sa jednostranačkim sistemom. Po ustavu **Alžir je socijalistička država, islam je državna religija, a *Front nacionalnog oslobođenja* (FLN) jedina vladajuća stranka.**

Kada je Islamski pokret 1991. godine dobio slobodne izbore, po diktatu Zapada, posebno Francuske, vojska izvodi državni udar i zavodi vojnu huntu. Po sticanju nezavisnosti Alžira većina kolonizatora - Francuza i Jevreja, su napustili zemlju. Hrabri i dostojanstveni narod nikada se nije pomirio sa francuskom okupacijom i često je dizao ustanke koje su Francuzi u krvi gušili. Alžir je visoka zemlja s prosječnom visinom od 900 m, i kroz njega prolaze planine Atlasa. Zato se u pogledu reljefa i klime Alžir dijeli na tri različite zone - **sredozemnu** gdje sve uspijeva i gdje je stalno naseljeni život svugdje moguć, **planinsku** sa raznovrsnim reljefom Atlasa i **stepsko-pustinjsku** (u Sahari) gdje ništa ne uspijeva bez navodnjavanja i koja je jedino pogodna za stočarstvo. Alžir je uglavnom **poljoprivredno-rudarska zemlja.** Najvažniji poljoprivredni proizvodi su **pšenica, ječam, ovas i sredozemne kulture - grožđe, maslina, limun, narandža, datula. Od ruda ima željeza, fosfata, pirita, cinaka, olova, srebra, žive i antimona.** Otkrivena su iznačajna nalazišta nafte.

Glavni grad zemlje je **Alžir a veći gradovi su** ***Oran, Konstantin i Blida.*** U Alžiru postoje univerzitetski centri sa medicinskim, pravnim, farmaceutskim, filozofskim fakultetima i razni instituti. U nacionalno-etničkom smislu stanovništvo najviše **čine** ***Berberi*** **i** ***Arapi.***

MAROKO

Maroko se nalazi između Atlantskog okeana sa zapada, Zapadne Sahare sa jugozapada, Alžira sa istoka i juga, i Sredozmenog mora sa sjevera. Sadašnji Maroko **površine 446.550 km² i oko 25.600.000 stanovnika**, do 1956. godine je pod protektoratom Francuske, kada postaje slobodan i nezavisan. Prema Ustavu iz 1972. godine koji je usvojen na referendumu, Maroko je nasljedna ustavna parlamentarna monarhija sa znatnim ovlaštenjima kralja koji može raspustiti parlament i vladu. **Zemlja je podijeljena na 19 provincija.** Tri ključne geografske regije Maroka su **Sredozemno-primorska** (u kojoj uspijevaju grožđe, masline, limun, narandža, agrumi i žitarice), **Atlas (gdje se eksploatiraju kedrove šume i šume hrasta),** *Rifski atlas* (gdje se nalaze velika nalazišta željezne rude). **Južno podgorje Atlasa je stepskog karaktera s nomadskim i polunomadskim stočarstvom i razvijenom preradom ruda olova i mangana.** Od industrijskih grana razvijena je prehrambena industrija ribljih konzervi, umjetnih gnojiva, cementa, tekstila i tkanina, obuće, celuloze i pokućstva. Od žitarica se najviše siju **ječam i pšenica. Stočarstvo je važna grana privrede.** Najviše se gaje ovce, koze, goveda, magarci, mazge, deve i konji. **Glavni grad zemlje je Rabat, a najveći grad u zemlji je Kazablanka.** Veći gradovi su još *Marakeš, Fes, Tanger i Tetuan.* **Oko 99% stanovnika su muslimani arapskog i berberskog porijekla.** Ima nešto Evropljana i Jevreja. Maroko ima bliske veze sa Zapadom, posebno Francuskom.

37.13. ROG, SREDNJA AFRIKA I ZAPADNA AFRIKA

DŽIBUTI

Sa 22.000 km² i oko 250.000 stanovnika Džibuti je do 1977. godine bio francuski kolonijalni posjed, a od tada, na osnovu rezultata referenduma postaje nezavisna republika. Džibuti je **smješten između Eritreje sa zapada i sjevera, Somalije sa juga i Adenskog zaliva sa istoka.** Zbog geografskog položaja i Adenskog zaliva Džibuti ima izuzetan strateški značaj. **Većinu stanovnika Džibutija sačinjavaju muslimani.** U zemlji se osjeća snažan uticaj francuskojg zakonodavstva.

ERITREJA

Od 14 provincija doskorašnje Etiopije muslimani su većina u **Hararu, Tigri, nomadskom Afaru i, danas nezavisnoj muslimanskoj državi, Eritreji.** Mada je Rezolucijom OUN donesenom 1950. godine Eritreja 1952. godine ušla u sastav Etiopije sa posebnim autonomnim statusom, muslimani te zemlje su se bez prestanka borili za svoju nezavis-

nost i slobodu dok je nisu, konačno, tokom devedesetih godina stekli. Eritrejski muslimani borili su se protiv etiopske vlasti u teškim uvjetima, skoro potpuno izolirani i sa neznatnom pomoći. Eritreja, uz Crveno more sa istoka, Džibuti sa juga i Etiopiju sa zapada, ima izuzetan geo-strateški značaj. **Eritreja obuhvata površinu od 119.000 km^2 i ima oko 5.000.000 stanovnika od kojih su apsolutna većina pripadnici islama.** Dok je bila u sastavu Etiopije, nad Eritrejom i njezinim muslimanima etiopske vlasti, policija i vojska u nekoliko navrata vršile su masovne masakre i zločine.

SUDAN

Sudan se nalazi na istočnom dijelu Afrike između Egipta i Libije na sjeveru, Etiopije, Eritreje i Crvenog mora na istoku, Ugande i Kenije na jugu, Zaira na jugozapadu i Srednjoafričke Republike i Čada na zapadu. **Sa površinom od 2.505.813 km^2 i oko 24.500.000 stanovnika Sudan je druga muslimanska zemlja po površini (poslije Kazahstana) i najveća u Africi.** Od 1899. do 1936. godine Sudan je engleska kolonija, a od 1936. do 1950. godine englesko-egipatski kondominijum. Od 1950. do 1955. godine ujedinjuje se sa Egiptom, a tada, poslije revolucije u Egiptu, proglašava nezavisnost. Od tada do danas izmijenjalo se nekoliko režima i vojnih hunti na vlasti.

U današnjem Sudanu se, (uz sve poteškoće, siromaštvo, bijedu, glad, unutarnje pobune na jugu i pritiske spolja) izgrađuje islamski red i poredak. Glavni autoritet u zemlji je vođa *Muslimanske braće* **Hasan Turabi. Oko 88% stanovnika su muslimani. Na jugu zemlje živi oko 300.000 hrišćana koji stalno dižu pobune u zemlji, a ostalo su animisti i pripadnici panteističkih religija. U širenju i prakticiranju islama značajnu ulogu imaju mnoge medrese i islamsko sveučilište u *Omdurmanu*. Značajnu ulogu u prezentiranju islama imali su i derviški redovi, posebno *kaderijje*.** U Sudanu je islam državna religija a muslimani se pridržavaju šerijata.

Od presudnog i životnog značaja za Sudan je rijeka Nil sa svojim pritokama Bijelim i Plavim Nilom. Glavne privredne grane su **poljoprivreda i stočarstvo.** Najviše se uzgajaju pamuk i sezam. Uzgajaju se i kahva i šećerna trska. Za prehranu stanovništva gaji se dura i datula. Od stoke se uzgajaju goveda, ovce, koze, deve, magarci i konji. U Sudanu ima tvornica cementa, šećera, mesnih konzervi, fabrika ulja i rafinerija nafte. U sjevernom dijelu Sudana razvila se **stepa, polupustinja i pustinja.** Južni dio zemlje pokriva **savana, a pristranke Etiopskog gorja tropska šuma.** U Libijskoj i Nubijskoj pustinji pustinjska je vegetacija. Glavni grad zemlje je **Kartum sa univerzitetskim centrom.** Glavna luka zemlje je **Port Said u Crvenom moru. Stanovnici Sudana u etničkom smislu su Arapi i Nubijci koji vode porijeklo od hamitsko-crnačkih mješanaca.**

ČAD

Sa površinom od 1.284.000 km^2, četvrti po veličini u Africi, i oko 6.000.000 stanovnika, Čad je do 1958. godine sastavni dio Francuske ekvatorijalne Afrike, od 1958. do 1960. godine član Francuske zajednice, a od tada nezavisna Republika. Čad se nalazi između Sudana sa istoka, Nigera i Nigerije sa zapada, Libije sa sjevera i Kameruna i Centralno-

Afričke Republike sa juga. Sudstvo je poslije zakona od 1967. godine postalo jedinstveno za cijelu zemlju.

U Čadu se nalazi čuveno **Čadsko jezero površine od 14.000-25.000** km² (ovisno od godišnjega doba). To je slatkovodno jezero bogato ribom i ima dvije pritoke obrasle močvarnom vegetacijom. U Čadu se tokom osamdesetih godina vodio žestok i krvav građanski rat pod pokroviteljstvom Francuske s jedne, i Libije s druge strane. Zapad, posebno Francuska, nikada se nije odrekla političkog patronata nad Čadom.

Osnovne privredne grane **su stočarstvo i poljoprivreda. Oko 85% stanovnika su muslimani. Glavni grad je** ***Ndžamena.***

NIGER

Sadašnji Niger, površine 1.267.000 km² i oko 8.000.000 stanovnika, nalazi se između Čada sa istoka, Alžira i Malija sa zapada, Libije sa sjevera, i Nigerije, Dahomeja, Gornje Volte sa juga. Zemlja je podijeljena na 7 okruga koji se dijele na 32 sreza.

Kada je Niger konačno potpao pod francusku vlast tamošnji muslimani, predvođeni **sultanom Rabahom od 1898. do 1900. godine** vode ogorčene borbe protiv kolonizatora. Do drugog velikog ustanka protiv francuskih kolonizatora dolazi i razdoblju od 1914. do 1918. godine, tako da je do pacifikacije Nigera i njegova proglašenja kolonijom u okviru Francuske Zapadne Afrike 1922. godine. Godine 1958. Niger postaje ***republika*** s unutarnjom samoupravom, a od 1960. godine je potpuno nezavisna ***republika*** i član francuske-afričke zajednice.

Niger je pretežno ravničarska zemlja između srednjeg toka Nigera i jezera Čad, a obuhvata i dio centralne Sahare. Klima je vruća, s malo padavina. Uz rijeku Niger i u južnim, savanskim krajevima s bunarskom vodom glavna privredna grana je poljoprivreda i uspijevaju **proso, arahidi, duhan, riža, a u stepskim i pustinjskim dijelovima** na sjeveru je stočarstvo i uzgoj: **goveda, ovaca, deva i koza.** Glavni grad zemlje je **Naimej, a veći grad je i Zinder. Najvažnija rijeka u zemlji je Niger. Veliki značaj ima i jezero Čad. Više od 90% stanovnika Nigera su muslimani raznih etničkih skupina**. U Nigeru se uglavnom primjenjuje francusko, a također i običajno i šerijatsko pravo.

NIGERIJA

Nijegirja se nalazi između Čada i Kameruna sa istoka, Dahomeja sa Zapada, Nigera sa sjevera i Gvinejskog zaliva sa juga. **Sadašnja Nigerija, površine 923.768 km² i oko 115.600.000 stanvovnika je najmnogoljudnija zemlja Afrike, kao što je Sudan po površini najveća.** U 18., tokom cijelog 19. i prvoj polovini 20. stoljeća Englezi su nastojali da učvrste svoju kolonijalnu vlast u Nigeriji. **Muslimani Nigerije se nikada nisu pomirili sa britanskim kolonijalizmom.** Zahvaljujući tome, Nigerja u okviru Komonvelta 1954. godine dobiva izvjesnu samoupravu, a 1960. godine postaje nezavisna država.

Nigerija je uređena na principima federacije i sastoji se iz 19 federalnih jedinica. Najviši zakonodavni organi vlasti su *Parlament*, koji se sastoji iz Predstavničkog doma i

Senata. Na čelu izvršne vlasti je predsjednik *Republike* koga bira *Parlament* na 5 godina. Krajem šezdesetih i početkom sedamdesetih godina Nigeriju je iz temelja potresao rat jer se istočna pokrajina zemlje *Biafra*, potpomognuta vanjskim silama, bila otcijepila od matice zemlje. Nakon poraza, Biafra je vraćena u sastav Nigerije. Zato je u zemlji od 1966. do 1978. godine vladao vojni režim. Uostalom od 1979. godine u zemlji je uveden predsjednički sistem po ugledu na Sjedinjene Američke Države.

Glavna privredna grana u zemlji je **poljoprivreda.** Za izvoz se gaje arahidi, uljonosna palma, kakaovac, pamuk, kaučukovac, banane i duhan. Za prehranu stanovništva siju se **krompir, kukuruz, riža i maniok.** Od stoke se najviše uzgajaju **goveda, ovce i koze. Šume pokrivaju 32% površine zemlje.** Od ruda ima **kositra, kolumbita, volframa, fosfata, tantalita, soli i nešto željeza.** U Nigeriji se nalazi **85% svjetskih rezervi kolumbita.**

Od industrijskih grana postoje tvornice palmina ulja, ljuštionice riže, i pamuka, pilane, tvornice duhana, voćnih sokova, tjestenine i tkaonice. **Glavni grad zemlje** i najveći industrijski **centar je Lagos.** Drugi veći gradovi i industrijski centri su **Kano, Sapele, Ibadan i Abeokuta. Glavne luke su Lagos i Port Arkut. Rijeka Niger ima ogroman značaj.**

Islam se u Nigeriji počinje intenzivno širiti u **14. i 15. stoljeću.** Širenje islama se uspješno odvija i pod engeskom vlašću. **Veliku ulogu u širenju islama na ovim područjima imali su derviški redovi *kaderijje* i *tidžanijje*. Danas preko 70% stanovništva Nigerije su muslimani. Postoje razne škole za učenje Kur'ana, ali i mnogobrojne medrese.** Muslimani u svojim pokrajinama dobrovoljno primjenjuju šerijatsko pravo. U Nigeriji postoji i nekoliko univerzitetskih centara. **Stanovnici Nigerije su uglavnom crnci kojima islam garantira slobodu i priznaje ravnopravnost u različitosti.**

DAHOMEJ-BENIN

Sadašnji Benin, ranije Dahomej, površine 112.622 km^2 sa oko 5.000.000 stanovnika, do 1958. godine bio je francuska kolonija u Zapadnoj Africi. Dahomej se nalazi između Nigerije sa istoka, Gornje Volte i Togoa sa zapada, Nigera sa sjevera i Gvinejskog zaljeva sa juga. Te godine njegovi stanovnici se na referendumu izjašnjavaju za autonomiju u okviru Francuske zajednice, a 1960. godine postaje nezavisna republika koja iste godine donosi Ustav inspiriran francuskim Ustavom. U periodu od 1958. do 1963. godine u zemlji je izvedeno više državnih vojnih udara. Po Ustavu iz 1977. godine uvedena je narodna revolucionarna diktatura.

Zemlja je podijeljena na 6 okruga, a oni na srezove. U Dahomeju su na snazi uglavnom francuski zakoni i običajno pravo. **Dahomej se pruža od obale Gornje Volte do srednjeg toka Nigera.** Obala je niska, a prema unutrašnjosti zemljište se uspinje do dahomejskog ravnjaka, iznad kojeg se dižu granitni stršenici Atakora. Klima je trospska sa puno padavina.

Najveće bogatstvo zemlje **je uljana palma**, a ima i drugih kultura kao što su kokosova palma, kukuruz, proso, manioka i batata. Širi se i proizvodnja pamuka, kakaoa (arahida) i duhana. Lagune su bogate ribom. U Dahomeju živi oko 30 plemena, a više od 60%

stanovnika zemlje su muslimani. Glavni grad Dahomeja je Porto Novo, a najveća luka u zemlji je Kontonou.

TOGO

Današnji Togo površine 56.000 km^2 i sa oko 4.000.000 stanovnika nalazi se između Dahomeja sa istoka, Gane sa zapada, Gornje Volte sa sjevera i Gvinejskog zaljeva sa juga. Od ukupnog broja stanovnika 55% su muslimani, mada u neravnopravnijem položaju.

U svojoj burnoj povijesti, Togo je od 1884. godine do *Prvog svjetskog rata* bio njemačka kolonija, a od tada do 1957. godine pod engleskom i francuskom upravom. Od 1946. godine je pod starateljstvom Organizacije ujedinjenih naroda. Dio pod engleskom 1957. godine na referendumu se izjasnio za prisajedinjenje Gani, a dio pod francuskom upravom izjasnio se 1958. godine za potpunu nezavisnost, koja je proglašena 1960. godine. Po Ustavu iz 1963. godine Togo je jedinstvena *Demokratska Republika.*

Reljef Togoa sastoji se od visokih planinskih grebena, prema sjeveru visoki travnjak postpeno se spušta u ravnicu Gornje Volte, a prema jugu strmim padom u obalnu nizinu. Klima je tropska. Togo je poljoprivredna i stočarska zemlja. Od poljoprivrednih kultura uzgajaju se uljana palma, kakao, pamuk, arahida, kokosov orah, riža, proso, manioka, batata. Stočarstvo je razvijeno u sjevernim - stočarskim krajevima. Uzgajaju se **goveda, ovce, konji, koze.** Otkrivena su nalazišta **fosfata, željezne rude, kromita i boksita. Glavni grad Togoa je Lome.**

GORNJA VOLTA - BURKINA FASO

Današnja Burkina Faso - poznata pod imenom Gornja Volta, površine 274.300 km^2 i oko 8.700.000 stanovnka bila je do 1958. godine dio Francuske Zapadne Afrike. Gornja Volta se nalazi između Nigera i Malija sa sjevera, Togoa i Dahomeja sa istoka, Obale Slonovače i Malija sa zapada i Gane sa juga. Tada dobija samoupravni status kao članica *Francuske zajednice.* Pod nazivom *Republika Gornja Volta* postaje 1960. godine. Poslije nekoliko državnih udara sada je na snazi Ustav iz 1977. godine po kome predsjednik Republike ima znatno ovlašćenje. Zakonodavnu vlast vrši *Nacionalna skupština,* a sudsku *Vrhovni sud.* U zemlji se primjenjuju francusko i lokalno-običajno pravo. **Od ukupnog broja stanovništva 56% su muslimani. Glavni grad je *Uagadugu.***

MALI

Sadašnja država Mali površine 1.240.000 km^2 i oko 9.000.000 stanovnika nalazi se između Mauritanije i Alžira sa sjevera, Nigera i Gornje Volte sa istoka, Mauritanije i Senegala sa zapada, i Gvineje i Obale Slonovače sa juga.

Još u 14. stoljeću područje sadašnjeg Malija je bilo veliko središte islamske kulture i civilizacije. **Sadašnji muslimani koji čine 90% ukupnog stanovništva uglavnom su, kao i u Beninu, Togou i Gornjoj Volti, crnačkog porjekla i samo su potvrda dubokih korije-**

na islama na tlu Malija.

Kako je u 19. stoljeću postao francuska kolonija, Mali je sve to bio do 1958. godine pod nazivom *Francuski Sudan.* Te godine, zajedno sa Senegalom obrazuje *Federaciju Mali* koja je uživala izvjesnu autonomiju u okviru Francuske Zajednice. Poslije sticanja nezavisnosti 1960. godine Federacija se raspala istupanjem Senegala iz nje i *Mali* je postao samostalna Republika. Predsjednika države, koji je ujedno i premijer, bira *Narodna skupština.* Vrhovna sudska instanca je *Vrhovni sud pravde.* Zakonodavstvo zemlje je pod bitnim utjecajem francuskog pozitivnog prava.

Zemlja je podijeljena na 19 okruga koji se dijele na manje jedinice. Mali je isključivo poljoprivredna i stočarska zemlja. Rijeka Niger ima sudbinski značaj za poljoprivredu. Klima je polupustinjska sa malo padavina. Na zapadu se prostiru stepe i savane, na istoku polupustinje, a uz Niger ima tropskih šuma. **Glavni grad Malija je *Bamako.***

MAURITANIJA

Sadašnja Mariutanija ima površinu od 1.030.700 km^2 i ima oko 3.000.000 stanovnika. Kao zemlja koja se nalazi na kraju Zapada Afrike *Mauritanija* se nalazi između Zapadne Sahare i Atlantskog okeana sa zapada, Alžira sa sjevra, Malija sa istoka i Malija i Senegala sa juga. Prvo je bila francuski protektorat, a od 1903. godine do 1958. godine francuska kolonija. Od 1958. do 1960. godine Mauritanija stiče unutarnju autonomiju u okviru Francuske Zajednice. Od 1960. godine Mauritanija je nezavisna država, a po Ustavu iz 1961. godine zemlja se službeno naziva *Islamska Republika Mauritanija* sa predsjedničim sistemom. Predsjednik Republike se bira na pet godina putem općih izbora. Zakonodavnu vlast ima *Skupština* od 50 članova. Sudsku strukturu čine šerijatski sudovi i sudovi francuskog tipa. Najviša sudska instanca je *Vrhovni sud* koji je istovremno i Ustavni i Upravni sud. Po Ustavu, Mauritanija je islamska zemlja, i islam je državna religija, tako da se po šerijatskom pravu reguliraju lični odnosi - bračni, porodični i svojinski - među muslimanima, i predsjednik države mora biti musliman. Zemlja je podijeljena na 8 oblasti, a one na 32 okruga. Najmanja teritorijalna jedinica su sela.

Islam se na tlu Mauritanije intenzivno širi od 11. stoljeća u čijem širenju veliku ulogu igraju derviški redovi (*tidžanije i kaderijje),* **tako da su danas preko 99% stanovnika zemlje pripadnici islama.** U školstvu zemlje veliku ulogu igraju vjerske škole - četiri instituta za više islamske studije. **Glavni grad zemlje je Nuakšot.** Klima je suptropska sa visokim temperaturama i malo padavina. Unutrašnjost zemlje je prava pustinja. Uz obalu Atlantika i u oazama uzgajaju se **ječam, riža, kukuruz, datula i pšenica.** Otkrivena je **željezna ruda i bakar u zemlji.** Proizvodi se guma, a razvijena je i proizvodnja soli i ribolov. U Mauritaniji, kao velikoj i rijetko naseljenoj zemlji, razvijeno je nomadsko stočarstvo: **deve, goveda, ovce, koze i konji.** U etničkom smislu stanovništvo čine: *Mauri, Berberi, Arapi i Crnci,* sve muslimani.

SENEGAL

Sadašnji Senegal, površine 196.192 km² sa oko 7.200.000 stanovnika najstariji je francuski posjed u Zapadnoj Africi. Godine 1959., poslije dobijanja autonomije, zajedno sa bivšim Francuskim Sudanom, stupa u Federaciju Mali. Međutim, 1960. godine istupa iz nje i postaje nezavisna republika. Kao zemlja na krajnjem zapadu Afrike, Senegal se nalazi između Mauritanije sa sjevera, Gambije i Gvineje Bisao sa juga, Atlantskog okeana sa zapada i Malija sa istoka. Ustav iz 1963. godine inspiriran je francuskim ustavom iz 1958. godine. Na čelu države je predsjednik kojeg bira Narodna skupština i predstavnici oblasnih i općinskih vijeća. Zemlja se dijeli na oblasti i općine koje imaju ograničenu samoupravu.

Pravosudna vlast je jedinstvena i za sve građane, bez obzira na vjeru, važi isto pravo. Muslimani se u oblasti porodičnih odnosa pridržavaju šerijatskoga prava. Nasuprot svjetovnosti u javnom životu i Ustava zemlje po francuskom uzoru, stoji vladajuća uloga islama u društvenom životu. Islam se na tlu Senegala počinje širiti polovinom 11. stoljeća. U 15. stoljeću dolazi do veće ekspanzije islama, a od 1900. godine do danas islam je prihvatila još jedna četvrtina stanovništva zemlje. **Od ukupnog broja stanovnika zemlje 95% su muslimani**, uglavnom pripadnici derviških redova *tidžanijja* i *murdžijja*. Najvažnije poljoprivredne kulture zemlje su kakao, proso, riža, pamuk, kukuruz, duhan, uljana palma, kaučukovac, ananas, banane i kokosova palma. U savanama i stepama razvijeno je **stočarstvo** i gaje se goveda, ovce, koze, magarci, konji i deve. Ima nalazišta ruda **fosfata, ilmenita, cirkona i titanija. Glavni grad zemlje je Dakar sa razvijenom prehrambenom industrijom.** Stanovnici su uglavnom crnci Mandingo, Fulba, Bambari.

GAMBIJA

Sadašnja Gambija površine 11.295 km² i sa oko 1.000.000 stanovnika - britanska je kolonija od 1943. godine. Ova zemlja u okviru Sengela, poslije perioda samoprave, koja je trajala od 1962. do 1965. godine, dobija konačno 1965. godine nezavisnost. Gambija se nalazi i između Senegala sa sjevera i istoka, Gvineje Bisao sa juga i Atlantskog okeana sa zapada. U zemlji je na snazi Ustav iz 1970. godine po kome je Gambija republika kojom upravlja predsjednik. Zakonodavnu vlast vrši *Predstavnički dom.* Sudsku strukturu sačinjavaju Sreski, Okružni i Vrhovni sud. Za muslimane važi šerijat i šerijatsko sudstvo.

Relativna većina stanovnika (više od 50%) zemlje su muslimani. Gambija je zemlja kamenite obale, močvarnog i pješčanog primorja, a unutrašnjost zemlje je ravnica prekrivena savanama. Pored uzgajanja stoke, stanovništvo se bavi uzgajanjem prosa, kukuruza, manioke, palme i kikirikija (arahida). Većina stanovnika su crnci. Kroz zemlju protiče rijeka Gambija. Glavni grad države je *Bandžu.*

GVINEJA BISAO

Sadašnja Gvineja Bisao površine 36.125 km² sa oko 1.000.000 stanovnika, do 1973. godine portugalska kolonija, od tada je nezavisna država sa relativnom većinom musli-

manskoga stanovništva. Gvineja Bisao se nalazi između Gambije i Senegala sa sjevera, Gvineje sa Juga, Atlantskog okeana sa zapada i Gvineje i Senegala sa istoka. Glavni grad zemlje je Bisau. U zemlji je na snazi Ustav iz 1973. godine, po kome je *Gvineja Bisao* suverena, demokratska, antikolonijalistička i antiimperijalitička *republika.* U zemlji je uveden jednostranački sistem, a najviši organ vlasti je *Narodna skupština.* Ustavom je predviđeno postojanje oblasnih vijeća kao lokalnih predstavničkih tijela.

GVINEJA

Sadašnja Gvineja površine 245.957 km^2 sa oko 7.000.000 stanovnika do 1958. godine francuska kolonija na zapadnoafričkoj obali, (te se godine na referendumu stanovništvo izjasnilo protiv Francuskog Ustava) nezavisna je država od 1958. godine. Gvineja se nalazi između Gvineje Bisao i Malija sa sjevera, Obale Slonovače sa istoka, Atlantskog okeana sa zapada i Sierra Leone i Liberije sa juga. Iste godine u zemlji je donesen Ustav, po kome je Gvineja, demokratska republika. Šef države je predsjednik Republike, kojega na 7 godina neposredno biraju građani. Zakonodavnu vlast drži *Narodna skupština* koja se bira na 5 godina i koja dvotrećinskom većinom odlučuje o promjeni Ustava. Zemlja se dijeli na 4 pokrajine, 29 oblasti, 198 srezova i 8.000 seoskih općina. U zemlji postoji pet prvostepenih sudova, a najviša sudska instanca je Vrhovni (kasacioni) sud.

Klima Gvineje je tropska s obiljem padavina. U ravnicama se razvila gusta tropska šuma, a po travnjacima u unutrašnjosti savane. Brojne rijeke u zemlji kao Niger su djelomično plovne. Stanovnici u obje Gvineje su Crnci koji se najviše **bave poljoprivredom** i uzgojem riže, kukuruza, kikirikija i banana i **stočarstvom (goveda, ovce i koze).**

Rudno blago u zemji su **željezo, boksit, zlato i dijamant.** Glavni grad zemlje je Konakri. Od **ukupnoga broja stanovnika 95% su muslimani.**

SIERA LEONE

Sadašnja Siera Leone površine 71.740 km^2 sa oko 5.000.000 stanovnika do 1961. godine britanska kolonija na zapadnoj obali Afrike, a od tada kao nezavisna država članica je Komonvelta. To je zemlja koja se nalazi između Gvineje na sjeverozapadu, sjeveru i istoku, Liberije na jugoistoku i Atlantskog okeana na jugozapadu. Sierra Leone je republika sa jednostranačkim sistemom, u kojoj je predsjednik Republike istovremeno i premijer.

Zemlja se dijeli na tri provincije a najviša sudska instanca je Vrhovni sud.

U zemlji se primjenjuje englesko i običajno pravo. Bračno pravo kod muslimana regulira šerijat.

Klima u zemlji je tropska sa puno padavina. Biljni pokrov sastoji se od savana i vlažnih tropskih šuma. Riječna mreža je dobro razvijena. Dvije glavne privredne grane su **poljoprivreda i stočarstvo.** Od poljoprivrednih kultura uzgajaju se riža, manioka, proso, banane, kokosova palma i kikiriki, a u unutrašnjosti kahva, kakao i orah kola.

U savani i stepi uzgajaju se goveda, ovce i koze. Uz obalu je razvijeno ribarstvo. U rudarstvu je najznačajnije **željezo i kromit.** Ima nešto i zlata, dijamanta i platine.

Industrija je, osim nešto prehrambene, slabo razvijena. **Stanovništvo zemlje uglavnom su Crnci u kome muslimani čine 65% od ukupnoga broja stanovništva. Glavni grad zemlje je Fritaun.**

OBALA SLONOVAČE - OBALA SLONOVE KOSTI

Sadašnja Obala Slonovače površine 322.463 km^2 i oko 8.000.000 stanovnika, prvo je bila francuska kolonija na zapadnoj obali Afrike, zatim samoupravna članica Francuske zajednice, a od 1960. godine je nezavisna republika. Obala Slonovače nalazi se između Gane sa istoka, Gornje Volte i Malija sa sjevera, Gvineje i Liberije sa zapada i Gvinejskog zaljeva sa juga. Iste godine donijet je Ustav po uzoru na francuski Ustav. Šef države po Ustavu je predsjednik Republike kojeg biraju građani na 5 godina. Zakonodavnu vlast vrši Narodna skupština. Najviša sudska vlast je Vrhovni sud. Zemlja se dijeli na 24 okruga, ovi na srezove, kantone i općine. To je zemlja brežuljaka i ravnica, obalnih ravnica prema sjeveru i šumovitih planinskih područja.

Klima je tropska s visokim prosječnim godišnjim temperaturama. Zimi preovladava suhi saharski **vjetar** ***harmatan.*** Rijeke su plovne samo u donjem toku.

Ključne privredne grane su **poljoprivreda i stočarstvo.** Od poljoprivrednih kultura uzgajaju se banane, manioka, kahva, kakao, riža i kikiriki. Šume u unutrašnjosti obiluju skupupocjenim **drvetom** ***mahagonije.*** U nanosima rijeke ***Bandama*** **ima zlata. Od ukupnog broja stanovnika 55% su muslimani.** Stanovnici zemlje uglavnom su Crnci. Oni su nekoliko puta dizali žestoke ustanke protiv francuske vlasti. **Glavni grad zemlje je Abidžan.**

KAMERUN

Sadašnji Kamerun površine 475.442 km^2 sa oko 10.000.000 stanovnika bio je do Prvoga svjetskog rata njemačka kolonija, potom francuski, odnosno engleski mandatni pa strateljski teritorij na zapadnoj obali Afrike. Kamerun se nalazi između Nigerije i Gvinejskog zaliva sa zapada, Centralno Afričke Republike i Čada sa istoka i sjevera i Gabonoa i Konga sa juga. Odlukom UN Kamerun je 1960. godine stekao nezavisnost. Po Ustavu iz 1961. godine, Kamerun je federativno uređen. Zakonodavnu vlast vrši *Narodna skupština.* Nosilac izvršne vlasti je predsjednik Republike. Referendumom od 1972. godine ukinuta je Federacija i uvedeno unitarno uređenje.

Zemlja se dijeli na provincije i općine koje imaju izvjesnu samoupravu. Najviša sudska instanca je *Visoki sud pravde.* U zemlji se primjenjuju englesko, francusko, domorodačko običajno pravo i šerijatsko pravo za muslimane.

Najveći dio Kameruna je visoka savanska visoravan, koja se strmo spušta u prašumsku obalnu ravnicu Gvinejskog primorja i u ravnici oko jezera Čad. Rijeke su se duboko usjekle u savansku visoravan. U obalnom pojasu klima je tropska sa mnogo padavina i stalno visokim temperaturama. Visoravan ima savansku, a područje oko jezera Čad stepsku klimu.

Privreda je slabo razvijena i temelji se na poljoprivredi i stočarstvu. Ovisno od područja, uzgajaju se slatki krompir i manioka, uljana palma, proso, sirak, kukuruz. Tu su i plantaže kakaoa, kikirikija, kaučkovca, banana, kahve i pamuka. U sušnim krajeviam uzgajaju se goveda, ovce i koze. Od industrije ima aluminijski kombinat i nekoliko pilana. **Glavni grad Kameruna je Jaunde. Stanovnici su uglavnom Bantu i Sudanski Crnci, oko 55% muslimani.**

CENTRALNOAFRIČKA REPUBLIKA

Centralnoafrička Republika nalazi se između Čada na sjeveru, Konga i Zaira na jugu, Sudana na istoku i Kameruna na Zapadu.

Današnja Centralnoafrička Republika površine 622.984 km^2 i sa oko 4.000.00 stanovnika, do 1958. godine bila je francuska kolonija, a od 1958. do 1960. godine članica Francuske zajednice. Od tada je nezavisna država. Od 1979. godine poslije srvgavanja cara Bokase, u zemlji je ponovo uvedeno republikansko uređenje. U zemlji važi francusko i običajno pravo. To je zemlja ravnica na sjeveru i gorja na jugu. Klima je tropska s jednim kišnim i jednim suhim periodom na sjeveru, i ekvatorskim kišama na jugu. Najveći dio prekrivaju savane koje na sjeveru prelaze u stepe. Duž toka rijeke **Ubangi prostire se tropska šuma.**

Poljoprivreda je glavna grana privrede. Gaji se pamuk, kahva, i siju se sijerak, proso, riža, manioka, kukuruz, batate, sezam, kikiriki i sisal. U stočarstvu preovladava govedarstvo. **Ima nalazišta zlata, dijamanata i ležišta nafte. Od ukupnog, pretežno crnačkog stanovništva, muslimani čine 55%. Glavni grad zemlje je Bangu na rijeci Ubangi.**

ZAPADNA SAHARA

Područje Zapadne Sahare, koje obuhvata površinu 266.000 km^2 i ima oko 1.000.000 stanovnika, bilo je do kraja sedamdesetih godina 20. stoljeća španska kolonija. To je područje koje se nalazi između Maroka i Alžira sa sjevera, Mauritanije sa istoka i juga, Atlantskog okeana sa zapada. Nakon proglašenja Saharske Arapske Republike poslije oslobođenja od Španije to je područje postalo predmet velikoga spora između Maroka i Alžira. Maroko to područje smatra sastavnim dijelom svoje zemlje i ratovao je protiv proglašene Saharske Arapske Republike koju je podržavao Alžir. **Većinu stanovnika, preko 95%, čine muslimani berberskog i arapskog porijekla.**

SOMALIJA

Sadašnja Somalija, površine 637.657 km^2 i sa oko 8.200.000 stanovnika, do Drugog svjetskog rata je bila podijeljena na britanski protektorat u sjevernom dijelu i italijansku koloniju u južnom dijelu zemlje. Somalija se nalazi između Indijskog okeana i Adenskog zaljeva sa istoka i sjevera i juga Kenije i Etiopije, i Eritreje sa zapada. U periodu do 1960. godine je pod starateljstvom Ujedinjenih naroda, a od tada nezavisna država. Najviši zakonodavni organ u zemlji je Narodna skupština koja bira predsjednika

republike. Godine 1979., poslije vojne diktature, referendumom je prihvaćen novi Ustav. Najviša sudska instanca je Vrhovni sud. Postoje i prvostepeni i okružni sudovi. U porodičnim i statusnim stvarima muslimanima sude *kadije* po *šerijatu*. **Zemlja je podijeljena na šest srezova i šest provincija.**

Islam se širi u Somaliji od 5. hidžretskog stoljeća. Plemena u unutrašnjosti zemlje uglavnom su islamizirana preko derviških redova: *kaderijja, salihijja, ahmedijja i rifa'ijja.* **Danas je gotovo svo stanovništvo koje sačinjavaju najviše Somalci, Bantu Crnci, Arapi, indijska, pakistanska i evropska manjina 100% muslimansko. Somalija, koja se nalazi na rogu Afrike na istoku, ima geo-streteški veoma bitan položaj zbog Adenskog zaljeva.**

Najveći dio Somalije je visoki travnjak, koji se prema istoku spušta u primorsku nizinu Indijskog okeana, prema sjeveru u primorsku ravnicu Adenskog zaljeva, a prema sjeverozapadu se uzdiže Etiopsko gorje. Klima je tropska **s monsumima** u primorju. Padavine su rijetke. Obala Indijskog okeana je slabo razuđena. Na sjeveru ima povremenih riječnih tokova, premda je to predio **suhe stepe.** Visoki travnjak pokrivaju stepe i polupustinje, mjestimično je razvijena džungla, a na najvišim planinama ima **kedrove šume. Na sjeveru je najvažnije stočarstvo, a na jugu poljoprivreda.** Od stoke ima goveda, ovaca, deva, koza. Duž **rijeke Đube i Šebela** tlo se umjetno natapa. Na plantažama se gaji šećerna trska, pamuk, kikiriki, banane. Za ishranu stanovništva siju se dura, kukuruz, sezam i grah.

Od industrijskih grana ima tvornica pamuka, ljuštionica riže, tvornica konzervi, tvornica obuće, tvornica sapuna i štavljenja kože. Somalija je uzalud tokom sedemadestih godina 20. stoljeća pokušala od Etiopije ratom povratiti svoju **oblast Ogaden.** Od saveznika Rusa bila je izdata, a Zapad je bio na strani Etiopije. Glavni grad Somalije, jedne od najsiromašnijih zemalja svijeta, je **Mogadiš.**

TANZANIJA

Sadašnja Tanzanija površine 945.087 km² i oko 26.300.000 stanovnika je do kraja Prvog svjetskog rata, pod nazivom Tanganjika, njemačka kolonija. Od tada do 1961. godine je mandatni teritorij Velike Britanije, a od tada nezavisna *Republika Tanganjika,* koja se 1964. godine ujedinjuje sa *Zanzibarom* pod nazivom *Tanzanija.* **Kao zemlja na istoku Afrike, Tanzanija se nalazi između Zaira sa zapada, Indijskog okeana sa istoka, Ruande i Burundija na sjeverozapadu, Mozambika na jugu, Malavija i Zimbabvea na jugozapadu, Kenije na sjeveroistoku i Ugande na sjeveru.**

Tanzanija je zemlja sa više federalnih elemenata i određenim autonomijama **Tanganjike i otoka Zanzibara, Pembe i drugih manjih otoka.** Po Ustavu iz 1965. godine u Tanzaniji vlada jednostranački sistem i institucionalizirana je uloga stranke **Tanu.** Na čelu izvršne vlasti nalazi se predsjednik Republike sa petogodišnjim mandatom. Zakonodavnu vlast vrši jednodomni parlament. **Zemlja je podijeljena na 21 oblast.** Najviša sudska instanca je Vrhovni sud. Djelomična nacionalizacija zemlje izvršena je 1967. godine. U zemlji se primjenjuje englesko zakonodavstvo i običajno pravo.

Reljef Tanzanije se sastoji od ravnice uz obalu, visokog travnjaka u unutrašnjosti i planinskog pojasa. Planinski pojas obuhvaća niz planina **Uhebe, Usagaru i Usambaru na sjeverozapadu i Kilimandžaro i Meru na sjeveroistoku.** Klima je tropska sa znatnim regionalnim razlikama. U primorskoj oblasti i na otocima klima je pod uticajem **monsuna.** Najviše padavina ima na planinskim pojasevima Kilimandžara i Merua primorskim ravnicama, a najmanje u istočnoafričkom području. Vodom su najobilatije rijeke **Pangani, Ruvuma, Rufiji i Wami.** Biljni pokrov sastoji se od **šuma mangrova i kokosovih gajeva, od stepa i savana u unutrašnjosti i bujnih tropskih šuma u planinskom pojasu.**

Osnovne privredne grane zemlje su **poljoprivreda i stočarstvo.** Uzgajaju se agava (sisal), pamuk, kahva, kikiriki, proso, sirak, kukuruz, batata, riža, sezam, kakao, čaj, duhan i šečerna trska. **Stočarstvo je najrazvijenije na Kilimandžaru i ima** goveda, ovaca, koza i magaraca. Kao dragocjeno drvo izvoze se **ebanovina, kedrovina, bambus i kamforovo drvo. Znatna je proizvodnja zlata i dijamanata. Od ruda ima kositre i magnetita.**

Prarobrodska plovidba razvijena je na jezerima **Tanganjika, Njasa i na Viktorijinu jezeru.** Glavni proizvod u Zanzibaru su klinčići i ulje od klinčića. Još se gaje riža, manioka, batata i razno tropsko voće. Stočarstvo i ribolov su značajne grane. **Od ukupnog broja stanovnika Tanzanije 65% su pripadnici islama. U etničkom smislu to su Bantu Crnci, Azijci, Svahili, ima i Arapa, Indijaca i Pakistanaca. Glavni grad Tanzanije je Dar Es-Salem.**

KOMORSKO OTOČJE

Sadašnji Komori, površine 2.171 km^2 sa blizu milion stanovnika su, geografski gledano, ostrvo u Indijskom okeanu između Madagaskara i istočne obale Afrike. Do 1974. godine Komori su francuski kolonijalni posjed, a od tada nezavisna zemlja. Nakon što je izvršen državni udar, Ustavom iz 1978. godine proglašena je **Federalna Islamska Republika**, a u zemlji je uveden predsjednički sistem, s tim što članovi Federalnog parlamenta ne mogu pripadati političim strankama. Pravni sistem zemlje je pod jakim utjecajem Francuske, ali i šerijat za muslimane ima svoje mjesto. Od ukupnog broja stanovnika muslimani čine 95% stanovnika.

37.14. MUSLIMANSKE MANJINE U AFRICI

Afrika je kontinent sunca, sušnih savana i stepa, pustinja, pijeska, Crnaca, Arapa, Berbera i ponajprije islama i muslimana. Osim u 28 navedenih zemalja gdje su muslimani apsolutna ili natpolovična većina, muslimani i u slijedećim zemljama čine relativno značajne procente u ukupnom sastavu stanovništva. To su:

1. *Angola površine 1.246.700 km^2 i sa oko 10.000.000 stanovnika ima 25% ili 2.000.000 muslimana.*
2. *Bocvana površine 600.372 km^2 i oko 1.200.000 stanovnika ima 5% pripadnika islama ili 50 hiljada.*

3. Burundi površine 27.834 km² i oko 5.500.000 stanovnika ima 20% muslimana ili 1.000.000

4. Gabon površine 267.667 km² i 1.100.000 stanovnika ima 45% muslimana ili 450 hiljada.

5. Gana površine 238.537 km² i oko 14.000.000 stanovnika ima 30% muslimana ili 4.300.000.

6. Južnoafrička Republika površine 1.221.037 km² i 38.500.000 stanovnika ima 2% pripadnika islama ili 600.000.

7. Kenija površine 582.646 km² i oko 24.000.000 stanovnika ima 30% ili 7.200.000 muslimana.

8. Kongo Brazavil površine 342.000 km² i oko 2.000.000 stanovnika ima 15% ili 300.000 muslimana.

9. Lesoto površine 30.335 km² i oko 2,000.000 stanvonika ima 10% ili 200.000 muslimana.

10. Liberija površine 111.370 km² i oko 3.000.000 stanovnika ima 30% ili 900.000 muslimana.

11. Malavi površine 118.484 km² i oko 8.700.000 stanovnika ima 35% ili 2.899.000 muslimana.

12. Mozambik površine 783.000 km² i oko 15.200.000 stanovnika ima 29% ili 4.000.000 muslimana.

13. Magadaskar površine 587.041 km² i oko 11.600.000 stanovnika ima 20% ili 2.000.000 muslimana.

14. Mauricijus površine 2.045 km² i oko 1.400.000 stanovnika ima 20% ili 260.000 muslimana.

15. Namibija - Jugozapadna Afrika površine 824.000 km² i preko milion stanovnika ima 5% ili 50.000 muslimana.

16. Reinion površine 3.000 km² i oko 800.000 stanovnika ima 20% ili 160.000 muslimana.

17. Ruanda površine 26.388 km² i oko 7.000.000 stanovnika ima 45% ili 2.500.000 muslimana.

18. Svazilend (Ngvane) površine 17.363 km² i oko 900.000 stanovnika ima 10% ili 90.000 muslimana.

19. Uganda površine 236.036 km² i oko 17.000.000 stanovnika ima 36% ili 5.760.000 muslimana.

20. Zair - Kongokinšasa površine 2.345.409 km² i oko 35.000.000 stanovnika ima 20% ili 7.000.000 muslimana.

21. Zambija - Sjeverna Rodezija površine 752.614 km² i oko 8.000.000 stanovnika ima 15% ili 1.200.000 muslimana.

28. Zimbabve - Južna Rodezija površine 390.580 km² i oko 10.000.000 stanovnika ima 15% ili 1.500.000 muslimana.

Pored ovih 28 zemalja u kojima muslimani sačivanjavaju procenat stanovništva od 2% u Južnoafričkoj Republici do 36% u Ugandi i Malaviji i 45% u Gabonu, nema se podatka

da li, i koliko, muslimana eventualno ima na **Zelenortskim otocima**, zatim na otocima **Čagos, Aldabra, Sejšelskim, Sv. Toma i Principe, Sv. Helena, Asansion i Tristan de Kunja otocima**. Pošto se u svih ovih pet slučajeva radi o otocima, to se može konstatirati da na afričkom kontinentu nema nijedne zemlje bez muslimana. Glavna dva govorna jezika Afrike su *shvahili* i *arapski*, a većina stanovnika zna enegleski ili francuski jezik. **Afrika, kontinent Crnaca, Arapa i Berbera je najsiromašniji kontinent svijeta u kojoj često haraju opake i opasne zarazne bolesti kao što su *kolera, žutica, bolesti neishranjenosti, aids* i sada *virus ebola*. Posebno je opasna u prenošenju zaraze *muha ce-ce*.**

37.15. EVROPA

Kako hronološki, tako i po brojnom stanju muslimana, evropski kontinent dolazi na treće mjesto u svijetu poslije Azije i Afrike. **Od polovine 7. stoljeća kada je 649. godine muslimanska vojska zauzela Kipar, 654. godine Rodos početkom 8. stoljeća Pirinejski poluotok, početkom 9. stoljeća Siciliju i Južnu Italiju i Osmanska Carevina Balkan.** U **14. i 15. stoljeću islam i muslimani imaju neprestani dodir sa Evropom.**

U geografskom smislu, Evropa je zapadni dio azijskog kopna, ali se zbog kulturne, privredne i političke usluge u svijetu od davnina smatra posebnim kontinentom. Evropski kontinent nalazi se između **Atlantskog i Tihog okeana i sa otocima obuhvata 9.740.000 km^2. Ima oko 700.000.000 stanovnika.** Evropa je najrazvijeniji kontinet svijeta.

Granica između Evrope i Azije pruža se istočnim **podnožjem gorja Ural, rijekom Ural i dolinom rijeke Manyč između Kaspijskog jezera i Crnog mora.** Od Afike je Evropa udaljena kod Gibraltara, morskog prolaza, **14 km, a u Sicilskom prelazu 140 km.** Otoci i poluotoci iznose 28% od ukupne površine Evrope. Cjelokupna obala Evrope duga je 41.000 km.

Najpoznatiji planinski vijenci u Evropi su: **Alpe, Karpati, Bakansko i Pontsko Gorje, Tros, Apenini, Dinaridi, Kordiljeri i Kavkaz.** Najveća i najznačajnije rijeke Evrope su: **Volga, Dunav, Rajna, Sena, Visla i Sava.**

Evropa nije samo najrazvijeniji nego je i najgušće naseljeni kontinent na svijetu. Tri skupine naroda indoevropske jezičke grupe: **Slaveni, Germani i Romani obuhvataju 92% evropskog stanovništva.** Slaveni u koje spadaju: **Rusi, Ukrajinci, Bejlorusi, Poljaci, Česi, Slovaci, Bugari, Srbi, Hrvati, Bošnjaci, Slovenci, Makedonci i Crnogorci su najbrojniji.** Iza njih su **Germani: Nijemci, Englezi, Škoti, Flamanci, Šveđani, Danci, Norvežani, i Islanđani. Treći u Evropi su Romani: Italijani, Francuzi, Španci, Kataloneci, Rumuni i Portugalci.** U manje indoevropske narode spadaju: **Grci, Irci, Litvanci, Letonci i Albanci.** U **ugro-finske** narode spadaju: **Mađari, Finci, Karelijci i Estonci. U tursko-tatarske narode spadaju Turci i Tatari a ostali narodi Evrope su Jevreji, Baski i Romi.**

Glavne religije na tlu Evrope su **kršćanstvo-katolicizam, pravoslavlje-hirišćanstvo, protestantizam, islam i judaizam.** U Evropi ima i značajan procenat **ateista, nihilista i sekularista.** Bitno je napomenuti da su **sa tla Evrope pokrenuti svi križarski ratovi, inkvizicije, međuvjerski ratovi, kolonijalno-pljačkaški ratovi i oba svjetska rata. Evropa je rodno tlo**

Evropa

SJEVERNO LEDENO MORE
NORVEŠKO MORE
ATLANTSKI OCEAN
ISLAND
VELIKA BRITANIJA
IRSKA
DANSKA
SJEVERNO MORE
NIZOZEMSKA
POLJSKA
ČEHOSLOVAČKA
FRANCUSKA
GOLFO DE BISCAYA
PORTUGAL
ŠPANJOLSKA
JUGOSLAVIJA
CRNO MORE
KASPIJSKO JEZERO
SAVEZ SOVJETSKIH SOCIJALISTIČKIH REPUBLIKA

rasizma, nacionalizma, šovinizma, aparthejda, fašizma, komunizma i genocida.

Od prije hiljadu godina nijedan drugi kontinent ne ugrožava Evropu, ali zato Evropa ugrožava sve druge kontinente. Čini se da Evropa gubi dah i da prestaje biti središte svijeta, i da to sve više **postaju SAD i Jugoistočna Azija.** Što se tiče muslimana u Evropi, bez obzira što su muslimani držali vlast u Španiji osam stoljeća, na Siciliji i Južnoj Italiji dva i po stoljeća i Osmanska carevina na Balkanu pet stoljeća, **danas su pripadnici islama većine samo u dvije zemlje Evrope i to Albanci u Albaniji i Bošnjaci u Bosni i Hercegovini.**

ALBANIJA

Sadašnja Albanija površine 28.548 km^2 i oko 4.000.000 stanovnika nalazi se između Makedonije sa istoka, Grčke sa jugoistoka, Jadranskog i Jonskog mora sa zapada i Crne Gore i Kosova u tzv. SR Jugoslaviji sa sjevera.

Sjeverni dio Albanije zapremaju **Prokletije,** a prema jugu se protežu Šarsko-pindske planine u kojima su najviše gore **Topit, Zepe, Paštrik, Koritnik i Korab.** U albanskkom dijelu Epira gorje se pruža do morske obale. Obala je niska, močvarna i slabo razuđena. Veći su zaljevi **Dračči i Valonski. Albaniji pripada dio Skadarskog, Ohridskog i Prespanskog jezera.** Na albanskom teritoriju veća su jezera **Malik i Vutrinto.** Rijeke teku od sjevera prema jugu **(Bojana i Drim)** ili od istoka prema zapadu **(Mati, Arzen, Shkumbin i druge).** U primorskom dijelu prevladava makija do 600 m visine, a iznad toga **bjelogorica, crnogorica i planinski pašnjaci.**

Glavne privredne grane su **stočarstvo i poljoprivreda.** Glavne žitarice koje se siju su **kukuruz i pšenica.** Riža se sije oko *Tirane, Elbasana, Berata.* Duhan uspijeva oko Elbasana, Skadra, i Drača. Vrlo je važan **uzgoj maslina,** tako da proizvodnja ulja pokriva domaće potrebe, a nešto ostaje i za izvoz. U stočarstvu se pretežno uzgajaju **ovce, koze, goveda, konji i mazge.** Ribolov je razvijen na lagunama, rijekama i ponešto na moru. Od rudnog blaga ima **nafte, bakra, kroma, soli i željezne rude.** Albanija od šuma ima najviše **bukve, u primorju makija.** Najvrijednje su crnogorične šume na visinama iznad 1000-2300 metara na sjeveru.

Naziv Albanija potiče od ilirskog plemena ***Albana.*** Rimljani prodiru prvi put u Albaniju za vrijeme kraljice Teute u 3. stoljeću prije n.e. U diobi Rimskoga Carstva 395. godine Albanija je potpala pod Istočnorimsko Carstvo. Između 7. i 15. stoljeća smjenjuju se u toj zemlji osvajači **Bizant, Raška, Normani, Bugari, Mleci.** **Uglavnom od 1467. do 1912. godine Albanija ulazi u sastav Osmanske Carevine. Najviše se protiv Osmanlija borio Juraj Kastriota - Skenderbeg u 15. stoljeću. On je najveći albanski nacionalni junak.**

U doba osmanske vladavine Albanci su **živjeli u 65 plemena. Krajem 19. stoljeća Albanci su (1878.) osnovali** ***Prizrensku ligu*** **ili** ***Albansku ligu za odbranu prava albanskog naroda*** sa ciljem da utiče na odluke Berlinskog kongresa, što je imalo veliki značaj za kasnije rađanje albanske države. Dok se Liga suprotstavljala Crnogorcima i Grcima da bi očuvala četiri osmanska vilajeta *jajinski, skadarski, bitoljski i kosovski, Osmanlije* su je podupi-

rali. Ali, kada je istupila s idejom samostalne *Albanije*, što su podupirale Italija i Austro-Ugarska, Porta je poslala vojsku i rasturila ligu.

Albanija je 1912. godine proglasila nezavisnu državu, a Konferencija u Londonu 1913. godine, koja je zasjedala u sastavu šest sila, zagarantirala je kneževinu Albaniju. Do 1925. godine Albanija je bila monarhija, zatim do 1928. godine republika i opet monarhija. Od 1939. do 1944. godine zemlja je pod italijanskom okupacijom. Po oslobođenju, Albanijom su 47 godina (do 1991. godine) najsurovijim metodama vladali staljinistički komunisti *Envera Hodže* i *Ramiza Aljije*. **Oni su službeno u zemlji proglasili ateizam i komunizam.** Sve džamije, crkve, mesdžide i vjerske škole su pozatvarali, porušili ili im promijenili namjene.

U etničkom smislu, stanovništvo Albanije sačinjavaju Albanci Gege na sjeveru i Toske na jugu. Ima i neznatan broj **Turaka, Srba i Grka. Od ukupnoga broja stanovnika 75% čine muslimani. Ostalo su najviše katolici i pravoslavci.**

Kod Albanaca je naglašeno prisutno običajno pravo i **zakon Leke Dukađina. Još je živa i krvna osveta.** Albanski intelektualci od 19. stoljeća pokušavaju umjesto vjere ***albanstvo*** proglasiti ključnom sponom svih Albanaca. Danas je ***Albanija*** parlamentarna ***Demokratska Republika***. Glavni grad zemlje je **Tirana, a veći gradovi su Skadar, Drač i Valona.**

Albanija ima veliki geo-strateški značaj zbog **Otrantskog prolaza.** Osim u Albaniji, Albanaca ima nekoliko **miliona u Evropi, SAD i na prostorima bivše SFRJ** (u Srbiji - na Kosovu 2.000.000, u Makedoniji 700 - 800.000, u Crnoj Gori najmanje 50.000, te u Sloveniji, Hrvatskoj i po ostalim dijelovima Srbije i Vojvodine najmanje 300.000. Po Evropi i SAD Albanci su, poslije Jevreja, najorganiziranija emigracija sa uticajnim lobijem. Mnogo ih živi u Turskoj.

BOSNA I HERCEGOVINA

Od 7. aprila 1992. godine kada su Evropska zajednica i SAD priznale Bosnu i Hercegovinu kao slobodnu i nezavisnu dražvu, a **OUN je 22. maja iste godine** primile u svoje članstvo kao punopravnu članicu, muslimani su, osim u Albaniji, postali većina u još jednoj državi Evrope, *Bosni i Hercegovini*. Naime, prema popisu stanovništva iz 1991. godine u SFRJ, u tadašnjoj BiH je **živjelo 1.905.018 Bošnjaka, što je predstavljalo 43,7% cjelokupnog stanovništva Bosne ili 80% ukupnog broja Bošnjaka na tlu bivše SFRJ.**

Bošnjaci-muslimani, njih 2,5 miliona koliko ih se tako izjasnilo na aprilskom popisu 1991. goidne, nastanjuju središnji južnoslavenski etnički i bivši jugoslavenski geopolitički prostor na kojim u teritorijalnom kontinuitetu žive od rijeke Vardara i planinskih masiva Šare i Prokletija na jugoistoku do rijeke Save i Une na sjeverozapadu. Na tom svom prostoru Bošnjaci žive izmiješani sa Srbima, Crnogorcima, Albancima, Makedoncima i Hrvatima. Brojna je i značajna bošnjačka dijaspora u Turskoj, Njemačkoj i drugim evropskim zemljama, Hrvatskoj, Sloveniji i SAD. Prema nekim procjenama u Turskoj živi **između 3 i 5 miliona Bošnjaka.** Od0 aprila 1992. godine do polovine 1995. godine srbi-

jansko-crnogorski agresor je **protjerao sa tla Bosne više od 600.000 Bošnjaka i genocidom istrijebio i pobio više od 200.000 Bošnjaka. Namjerno i svjesno im je porušio preko 1.000 džamija da im zatre svaki trag identiteta i kontinuiteta. Da bi ih biološki iskorijenio, ubija im mušku djecu, a žene *planirano* siluje.** Uprkos kataklizmi kozmičkih razmjera, **Bosna je međunarodno priznata i članica OUN, OESS i ima diplomatske odnose sa preko 100 zemalja svijeta.** Bosna ima Armiju i prvi puta u svojoj povijesti se brani u desetom genocidu.

Najstarija kulturno-obrazovna i odgojna ustanova **Bošnjaka je Gazi-Husrevbegova medresa sagrađena 1537. godine. Glavni grad Republike Bosne i Hercegovine je Sarajevo, a veći gradovi su Tuzla, Zenica, Mostar i okupirana Banja Luka. Bošnjaci su na aprilskom popisu 1991. godine** vratili i historijsko ime svoga jezika - ***bosanski* - koji je od 1907. godine službeno bio ekskomuniciran i zabranjen. U maju 1990. godine većina bošnjačkoga stanovništva se politički organizirala kroz Stranku demokratske akcije.** Iste godine (1990.) Bošnjaci su reuspostavili Kulturno društvo ***Preporod*** i Dobrotvorno društvo ***Merhamet***. U aprilu 1993. godine Bošnjaci su uspostavili i *Islamsku zajednicu u Republici Bosni i Hercegovini* za sve Bošnjake u svijetu. Tako je i Islamska zajednica, fundamentalna institucija Bošnjaka, svojom pravno-formalnom reorganizacijom, potvrdila stvarnost samostalne i nezavisne Bosne i Hercegovine i delegitimirala bivšu SFRJ.

Od 1992. godine u Bosni su otvorene nove - stare medrese u Tuzli, Travniku, Gračanici kod Visokog i Cazinu. Bošnjaci su u tom periodu otvorili medrese u Zagrebu i Novom Pazaru. **Za sve njih od 1977. godine radi Fakultet islamskih nauka u Sarajevu.** Tako, bez obzira na sve teškoće, iskušenja i kataklizme, Bošnjaci od 1990. godine vraćaju i reuspostavljaju svoje **nacionalne, kulturne, vjerske, političke i obrazovno-odgojne institucije i ustanove.** Prvi puta u povijesti oni, u svojoj dražvi, imaju svoju Armiju. Pored Turske, danas Bošnjaka, što radnika što izbjeglih lica ima preko 600.000 u Njemačkoj.

U Sandžaku, gdje su izloženi strahu i teroru, srbijanskih **vlasti, ima ih oko 400.000. Mnogo ih živi u Hrvatskoj, blizu 300.000, ali se, nažalost, veliki dio izjašnjava Hrvatima islamske vjeroispovijesti. Blizu ih je 200.000 i u Sloveniji.** Mada Bošnjacima u povijesti nikada nije bilo teže, oni nikada kao sada nisu bili svjesniji sebe i svoga **islamskoga identiteta i bosanskog entiteta.**

37.16. MUSLIMANSKE MANJINE U EVROPI

NJEMAČKA

Njemačka, površine 365.190 km^2 i oko 85.000.000 stanovnika, ključna zemlja Srednje Evrope i najrazvijenija zemlja u Evropi ima sigurno **između tri i šest miliona muslimana najviše Turaka, Bošnjaka, Albanaca, Kurda i nešto Arapa.** Turci, kojih ima nekoliko miliona, su najorganiziraniji i oni **imaju oko 500 islamskih centara i desetak džamija sa munarama.** Odmah iza Turaka po organizaciji vjerskoga života u Njemačkoj su **Bošnjaci sa muftijstvom i pedesetak džemata.** Većina **od 600.000 Bošnjaka koliko ih danas ima u**

Njemačkoj su izbjeglice, radnici na privremenom radu i njihove porodice. Od svih evropskih zemalja kao manjine, muslimani su najzbrinutiji i najsigurniji u Njemačkoj.

FRANCUSKA

Francuska površine 547.026 km² i oko 58.000.000 stanovnika poslije Njemačke ima najviše muslimana u Evropi (**između 2 i 4 miliona pretežno Arapa i Berbera sa Magriba, Turaka, Bošnjaka i Albanaca**). Kao i u Njemačkoj, i u Francuskoj je jedan manji broj domaćih ljudi koji su primili islam.

Od 8. **stoljeća Francuzi, uz Srbe i Špance, imaju najveće predrasude prema islamu u Evropi.** Muslimani su u Francuskoj, kao jeftina radna snaga i emigranti, skoncentrirani u velikim gradovima. U Francuskoj živi nekoliko velikih poznavalaca islama.

Kao i u Njemačkoj, muslimani u Francuskoj otvaraju **islamske centre i klubove.** U *Parizu* postji džamija, *Islamski centar*, klub i biblioteka. Muslimani Pariza izdaju svoj mjesečnik i Kur'an je preveden na francuski jezik.

UJEDINJENO KRALJEVSTVO

Ujedinjeno Kraljevstvo koje se sastoji od Engleske, Škotske, Velsa, koji sačinjavaju Veliku Britaniju, i Sjeverne Irske **površine 244.016 km² sa oko 58.000.000 stanovnika, ima između 1.500.000 i 2.000.000 muslimana uglavnom sa Indijskog potkontinenta iz Pakistana, Indije, Bangladeša i Arapa.** Ostali su prisutni u neznatnom broju.

U Engleskoj su naročito aktivni otpadnici i krivovjernici islamskog učenja ***kadijanijje*** i ***ahmedijje*** **koji imaju svoje centre, džamije i napadnu izdavačku djelatnost.** Muslimani Engleske su sagradili ogromnu džamiju i islamski centar u **Londonu u *Ridžers parku.*** U Velikoj Britaniji je osnovan *Savez muslimanskih društava* koji obuhvaća **59 muslimanskih društava** sa osnovnim ciljem da objedini muslimane koji žive u Velikoj Britaniji i da im pomogne kako se ne bi izgubili i istopili u tuđini. Muslimanski vjeroučitelji u desetinama škola i stotinama islamskih centara vrše vjersku pouku za muslimansku djecu. U okviru izdavačke djelatnosti muslimani štampaju **novine, časopise i knjige. U Mančesteru još od 1947. godine postoji džamija. Organizirano je i klanje stoke na halal način za muslimane.** Nije zanemarljiv broj Engleza koji su primili islam. **Prema procjena BBC, za deset godina 10.000 Engleza primilo je islam.**

BUGARSKA

Bugarska, iako je prema nekim izvještačima Bugarska došla u dodir sa islamom i muslimanima u **9. stoljeću** za vrijeme Teofila, premda je Osmanska Carevina tom zemljom vladala punih pet stoljeća, u Bugarskoj se do prije jednoga stoljeća, od prestanka osmanske vlasti, prema muslimanima *Turcima, Pomacima i Romima* vodi permanentna politika **asimilacije, devastacije i genocida.** Prema popisu stanovništva, u Bugarskoj je 1965. godine bilo **670.000 Turaka, 210.000 Roma i 90.000 Pomaka - Bugara muslimana.** Prema ***Enciklopediji*** Leksikografskog zavoda, Zagreb od 1969. godine, "u Bugarskoj živi 9.000.000 stanovnika. Oko 88% su Bugari, 6% Turci i 2,5 Romi. Na Rodopima ima oko 200.000 *Pomaka. Ko su Pomaci?* To je skupni naziv za Bugare - muslimane naseljene

pretežno na području Rodopa. Većinom su zemljoradnici, a u jeziku i kulturi sačuvali su mnogo arhaičnih elemenata.

Mada je u Bugarskoj živjelo oko 2.000.000 muslimana, njihov broj se zbog prisilne asmimilacije, nametanja nemuslimanskih imena, tradicije, običaja, navika, načina života, devastacije i genocida, poslije *Drugoga svjetskog rata* drastično smanjio. Samo u toku 1951. godine iselilo se 220.000 muslimana iz Bugarske u Tursku. Tokom 80-tih godina 20. stoljeća iselilo se nekoliko stotina hiljada muslimana iž Bugarske u Tursku. U *Sofiji* i *Razgradu* **sačuvana je po jedna džamija.**

GRČKA

Grčka - mada su politika Grčke i Bugarske u svemu različite i suprotne, u odnosu prema islamu i muslimanima su iste, dakle neprijateljske. Tako su islam i **muslimani sa grčkim otocima došli u dodir polovinom 7. stoljeća i Osmanska Carevina je Grčkom vladala četiri stoljeća. Zbog stalne asimilacije, devastacije i genocida nad njima danas na tlu Grčke ne živi više od 300.000 muslimana i to pretežno u Zapadnoj Trakiji, Dodekanezu** i ostalim dijelovima zemlje. Najveći talas iseljavanja muslimana iz Grčke u Tursku je uslijedio **iza 1922. godine**, kada su Truci u ratu porazili Grke. Muslimani Grčke, uglavnom Turci, imaju islamsku zajednicu, džamije i mektebe.

KIPAR

Kipar - Otok Kipar, površine 9.251 km^2 sa oko 1.000.000 stanovnika, danas je podijeljen (od 1974.) na dva dijela - *sjeverni turski* i *južni grčki*. Od kako je 1960. godine zemlja stekla nezavisnost, sve do Turske vojne intervencije 1974. godine, Grci su nad Turcima - muslimanima **provodili teror, nasilje, pljačku, devastaciju i jednu vrstu genocida. Danas Turaka u ovome dijelu Kipra, koji zauzima 40% teritorija ostrva, ima 400.000. Tursku Republiku Kipar jedino priznaje država Turska.**

RUMUNIJA

Rumunija je zemlja u koju islam i muslimani dolaze u **13. stoljeću preko Sari Saltuka, a širi se u 15. stoljeću kada Osmanlije prodiru u ovu zemlju.** Pošto je Rumunija 1878. godine stekla nezavisnost, muslimani se iz nje masovno iseljavaju u Tursku. Danas se u Rumuniji najviše muslimana **zadržalo u Dobrudži, a sjedište muftijstva** je u crnomorskoj luci **Konstanca - *Küstendže,* u kojoj ima pet džamija.** Glavna džamija je *Sultan Mahmudova džamija* s visokim kubbetom i munarom. Osim u Konstanci, muslimana ima i u **Medžidiji, Mustaflaru, Mangaliji, kao i u muslimanskim selima.** U tim gradovima i selima postoje džamije. U Bukureštu ima lijepa džamija. **U Rumuniji živi oko 100.000 muslimana, a u Bukureštu 10.000.** Bave se sitnom industrijom, ribolovom i tradicionalnim zanatima. Omogućeno im je obavljanje hadždža.

AUSTRIJA

Austrija - U Austriji živi vleika skupina muslimana, najmanje 200.000, i to **Bošnjaka,**

Turaka, Arapa, Perzijanaca i Albanaca pretežno u gradovima *Beču, Salzburgu, Klagenfurtu* i *Lincu.* Islam je u Austriji **priznata religija i država plaća vjeroučitelje u školama. Od 1951. godine bečki muslimani imaju vjersku općinu.** Svi veći centri gdje ima muslimana imaju islamske centre, klubove ili džamije bez munara. I Bošnjaci su u Austriji solidno organizirali vjerski život, posebno od 1992. godine otkako je u Austriju došlo nekoliko desetina hiljada Bošnjaka izbjeglica.

ITALIJA

Italija - Mada je Italija preko Sicilije i Južne Italije **(gdje su muslimani vladali oko dva i po stoljeća) veoma rano, u 9. stoljeću, došla u dodir sa islamom** i muslimanima, smatra se da danas u Italiji **ne živi više od 300.000 muslimana**. U Rimu postoji džamija - veliki islamski centar i mezaristan za muslimane. Od svih gradova, najviše muslimana, oko 50.000, živi u Rimu.

ŠPANIJA I PORTUGALIJA

Španija i Portugalija - Mada su muslimani vladali Pirinejskim poluotokom nepunih osam stoljeća, danas su oni u Španiji i Portugaliji neznatne manjine. Tako u Španiji nema više **od 20.000 muslimana od kojih su polovina studenti iz islamskih zemalja, a ostalo Marokanci.** Oni imaju Centar koji vodi brigu o vjerskom životu. Udruženje muslimana Portugala tražilo je od vlasti dozvolu za gradnju džamije. To Udruženje izdaje i list ***Islam***. Čak je i Kur'an preveden na portugalski jezik.

MALTA

Malta - Mada je islam dopro na Maltu kada i na Siciliju i mada je ostavio nepobitne tragove arapski jezik i islamska kultura na stanovnike Malte, danas muslimani na Malti žive u manjem broju.

ŠVICARSKA

Švicarska je zemlja koja istovremeno sa Španijom, Maltom, Sicilijom i Južnom Italijom dolazi u dodir sa muslimanima. Danas u Švicarskoj živi najmanje 100.000 muslimana iz Bosne (radnika i njihovih porodica i izbjeglica) u *Cirihu, Ženevi, Bernu, Kisnahtu, Sent Galenu* itd. **Bošnjaci su organizirani u 12 džemata.** Najviše je u Švicarskoj **Turaka, Bošnjaka, Albanaca i Arapa.**

ŠVEDSKA

Švedska - U Kraljevini Švedskoj također živi najmanje **100.000 muslimana (Bošnjaka, Turaka, Arapa i Albanaca).** Uglavnom su to **radnici i izbjeglice** koji žive u gradovima *Malmeu, Štokholmu, Geteborgu, Norčepingu* itd. Bošnjaci su organizirani u **Savez Bošnjaka i džemate.** Ima ih **oko 40.000.**

NORVEŠKA

Nekoliko desetina hiljada muslimana, Bošnjaka (izbjeglica i radnika), Albanaca i Turaka sada živi i u Norveškoj. U Oslu ima imam i islamski centar.

FINSKA

U Finsku muslimani dospijevaju u **13. stoljeću bježeći pred Mongolima.** Većina sadašnjih muslimana su porijeklom sa Kafkaza, odakle su protejrani 1860. godine i Finci koji su prešli na islam. Ima nešto i izbjeglica i stranih radnika. Muslimani su u Helsinkiju **1960. godine podigli džamiju. Ima ih oko 10.000.**

DANSKA

Danska ima nekoliko desetina hiljada muslimana i to radnika i njihovih porodica i Bošnjaka izbjeglica. Izbjeglice su smještene u kolektivne smještaje i vodi se kontrola o njihovu ponašanju.

HOLANDIJA - NIZOZEMSKA

To je zemlja u kojoj **ima najmanje 200.000 muslimana (Arapa, Turaka, Perzijanaca, Albanaca i Bošnjaka). Ima džamija u Hagu i islamski centri u Roterdamu, Amsterdamu i drugim gradovima.** Nije rijedak slučaj da muslimani otkupljuju crkve za džamije. Bošnjaci su u Holandiji organizirani u **džemate, klubove i DD *Merhamet*.**

BELGIJA

U Belgiji ima nekoliko desetina hiljada muslimana **(Turaka, Arapa, Albanaca i Bošnjaka).** Bošnjaci već organiziraju vjerski i kulturni život kroz **islamske centre i klubove. U Belgiji je islam po zakonu ravnopravan sa ostalim religijama.**

LUKSEMBURG

U Luksemburgu živi nekoliko hiljada muslimana različitih nacionalnosti, organiziranih uglavnom preko islamskog centra.

MAĐARSKA

Premda su muslimani doprli na tlo **Mađarske u 11. stoljeću i mada se islam na tlu Mađarske rano počeo širiti,** "u toku jednog i pol stoljeća (16. i 17.) u Mađarskoj cvjeta islamsko-turska kultura i tu su sagrađene divne džamije i škole u kojima je izučavano šerijatsko pravo. Znatan broj Mađara primio je islam, ali oni su se, sa povlačenjem Turaka iz ovih krajeva koncem 17. stoljeća, iselili zajedno sa njima. *Danas su nekoliko turskih hamama, Đul-babino turbe u Budimu i nekoliko munara po selima, jedini ostaci prošlosti koji podsjećaju na veliku islamsku zajednicu u Mađarskoj i muslimane koji su živjeli u tim krajevima prije odlaska Turaka.* Kako piše *Abdulkerim Germanius*, danas u Mađarskoj živi neznatan broj muslimana.

POLJSKA

Islam i muslimani na tlo Poljske dopiru s Tatarima u prvoj **polovini 13. stoljeća.** Još u 15. stoljeću poljski su muslimani odlazili na hadždž. U publikaciji ***El-Islamu fi Bolonija,*** objavljenoj u Kairu 1936. godine na arapskome jeziku, iznosi se podatak da je **1933. godine u Poljskoj bilo 212.000 muslimana.** Danas u Poljskoj živi oko 50.000 muslimana i postoje dvije džamije u dva sela. Prije *Drugog svjetskog rata* trojica mladića iz Poljske su se školovala u *Gazi Husrevbegovoj medresi*, a poslije rata *Adam Korycki.*

ČEŠKA I SLOVAČKA

U *Češkoj* i *Slovačkoj* živi koja hiljada muslimana sa veoma slabo organiziranim vjerskim i kulturnim životom.

ZAKLJUČAK

Evropa je kontinent, najmanje prijemčiv za islam. Kako primjećuje Abdulhalim Mahmud, "problem odnosa na relaciji Evropa-islam je star i složen. Njegovi osnovni elementi su Španija - Inkvizicija, križarski ratovi, kolonijalizam i cionizam. Da bi došlo do razumijevanja i približavanja tih dvaju svjetova, nužno je da Evropa izmijeni svoju pogrješnu predstavu o islamu. Na tom putu postje dvije smetnje. Jedna je u muslimanima čija praksa i stvarnost daju sasvim izopačenu sliku islama. Muslimani bi morali uvjeriti Zapad, kako je govorio *Afgani*, da oni nisu muslimani i da ono što oni rade ne predstavlja islamsko učenje. Druga smetnja je u kršćanskoj crkvi, koja u interesu misijskih službi podržava zablude o islamu i pogrješnu predstavu o njemu".

Cionizam Evrope prema islamu i muslimanima rezultirao je *Balfurovom deklaracijom* kao strategijom i doktrinom 1948. godine, osnivanjem dražve *Izrael*, površine 20.770 km^2 sa oko 5.000.000 stanovnika, na tlu *Palestine*, drevnoga *Kanana, Hanana* ili *Ken'ana.* To je imalo za posljedicu egzodus 3.000.000 Palestinaca i njihovo progonstvo sa rodne grude. Da se Evropa još uvijek nije oslobodila predrasuda o islamu i muslimanima dokaz je i odnos Evrope prema Bošnjacima u Bosni od 1992. godine jer nijemo i ravnodušno posmatra srbijanski genocid nad Bošnjacima, kojima je, čak, embargom na uvoz oružja vezala ruke i onemogućila ih da se sami brane.

37.17. MUSLIMANSKE MANJINE NA TLU AMERIKE

Muslimana ima u Sjevernoj, Srednjoj i Južnoj Americi. **Na području Sjeverne Amerike koja sa otokom Grenlandom, SAD, Kanadom i Srednjom Amerikom, obuhvata površinu od 24.100.000 km^2, muslimana najviše živi u SAD i Kanadi.**

SAD

U SAD, zemlji površine 9.363.387 km^2 sa oko 270.000.000 stanovnika, kao najmoćnijoj i najrazvijenijoj zemlji svijeta islam se brzo i geometrijskom progresijom širi među Američkim Crncima kojih u SAD ima 30.000.000. Danas u SAD ima blizu 10.000.000 mus-

Amerike

limana. Širenju islama među Crncima u Americi najviše doprinosi učenje islama o sveljudskoj, pa i rasnoj ravnopravnosti, i prihvatanje islama od strane najvećih sportista.

Islam se među američkim Crncima počeo širiti **1930. godine u Čikagu,** kada se pojavio *Varid Muhammed.* On je u *Čikagu* podigao **džamiju i islamski univerzitet. U SAD ima peko 100 džamija i mesdžida, od kojih su najveće u Čikagu i Detroitu.** Crnački muslimani su imali i četiri škole i list ***Muhammed govori.*** **Prva džamija u SAD sagrađena je 1932. goidne u Mičigenu u kome živi oko 10.000 muslimana.** Islamski centri postoje i u Koloradu, Denveru i Los Anđelesu. Računa se da u **Njujorku živi oko 100.000 muslimana.** U ***Vašingtonu*** je osnovan ***Islamski institut,*** koji je izdao seriju brošura koje objašnjavaju islamsko učenje i dijele se besplatno. Cilj *Instituta* je da učenje islama predstavi u pravom svjetlu. Mada u učenju crnih muslimana u SAD ima nekih zastranjivanja, oni se sve više definiraju i identificiraju sa islamom. Bošnjaci koji žive u SAD organizirani su u Čikagu. Tu djeluje njihov islamski centar pod imenom *Gazi Husrefbeg.*

KANADA

U Kanadi, zemlji **površine 9.976.139 km^2 i oko 30.000.00 stanovnika, ima blizu 50.000 muslimana (Bošnjaka, Turaka, Albanaca, Arapa i Iranaca).** Muslimani najviše žive u *Torontu, Montrealu i Otavi.*

U državi *Kvebek* priznaju se brakovi muslimana koji se sklope prema šerijatskim propisima. Muslimani imaju džamije u **Montrealu i Torontu.** Priličan broj Kanađana je primio islam.

HAITI

Na Haitima, zemlji Srednje Amerike **površine 27.750 km^2 sa oko 6.000.000 stanovnika, ima oko 50.000 muslimana.**

JAMAJKA

Na Jamajci, zemlji Srednje Amerike **površine 10.991 km^2 sa oko 3.000.000 stanovnika, ima oko 120.000 muslimana.**

MEKSIKO

U Meksiku, zemlji Srednje Amerike **površine 1.972.547 km^2 sa oko 100.000.000 stanovnika, ima svega 0,02% ili 20.000 muslimana.**

PANAMA

U Panami, zemlji mostu između Sjeverne i Južne Amerike **površine 75.650 km^2 sa oko 3.000.000 stanovnika, živi oko 100.000 muslimana ili 3,5%.**

VENECUELA

U Venecueli, zemlji Južne Amerike **površine 912.050 km^2 sa oko 15.000.000 stanovnika, živi svega 20.000 muslimana.**

BRAZIL

U Brazilu, najvećoj i najmnogoljudnijoj zemlji Južne Amerike površine **8.511.965** km^2 **sa oko 140.000.000 stanovnika, živi između 10 i 20.000 muslimana. Godine 1967. muslimani su u Rio de Ženeiru otvorili islamski centar**, u kome je smještena džamija, osnovna i srednja škola, i fiskulturna sala. Postoje džamije i u **Sao Paolu, Parintisu i Koritibi.**

ARGENTINA

U Argentini, zemlji Južne Amerike **površine 2.766.889** km^2 **i oko 35.000.000 stanovnika, živi 400.000 muslimana, uglavnom doseljenika iz arapskih zemalja.** Izdaju list, veoma su aktivni u vjerskom životu, imaju islamski centar sa bibliotekom i školom. Mnoge ugledne državne i političke ličnosti su porijeklom iz arapskih zemalja.

ČILE

U Čileu, zemlji Južne Amerike **površine 756.845** km^2 **sa oko 20.000.000 stanovnika ima 0,05% muslimana ili 10.000**

SURINAM

U Surinamu, zemlji Južne Amerike površine 163.265 km^2 **sa oko 1.000.000 stanovnika, ima, prema nekim procjenama, 25% ili 250.000 muslimana.**

TRINIDAD I TOBAGO

Trinidad i Tobago su dva otoka na sjevernoj obali južnoameričkog kontinenta površine 5.130 km^2 sa oko 2.000.000 stanovnika Crnaca, mješanaca, Indijanaca, Kineza i Indijaca. Islam je u ovu zemlju došao sa muslimanima iz Afrike i uvezenim najamnim radnicima iz **Indije krajem 18. stoljeća preko Engleza.** Muslimani Trinidada učestvuju u ukupnom broju stanovnika sa **12% i ima ih više od 200.000. Zastupljeni su u svim strukturama vlasti.**

37.18. OKEANIJA - MUSLIMANSKE MANJINE U OKEANIJI

Prema *Britanskoj enciklopediji* u Okeanji je 1965. goidne bilo ukupno **115.000 muslimana.** Pod terminom *muslimani Okeanije* se podrazumijevaju svi muslimani koji žive u **Australiji, na Novom Zelandu i otoku Fidži.**

MUSLIMANI U AUSTRALIJI

U Australiju, **zemlju površine 7,686.848** km^2 **sa oko 30.000.000 stanovnika,** muslimani iz Indije kao goniči deva počinju stizati 1841. godine. Tako su sa devama u Australiju došli i prvi muslimani iz Indije u organizaciji kolonista Engleza. Poslije *Prvog svjetskog rata* počinju se u tu zemlju doseljavati i muslimani iz drugih krajeva svijeta, posebno **Turci,**

Albanci, Bošnjaci, Pakistanci i Arapi, tako da ih danas u Australiji ima **nekoliko stotina hijada**. To je omogućilo otvaranje **islamskih centara u Adelaidi na jugu Australije, u Pertu, jugozapadnoj Australiji. U Sidneju, (jugoistočna Australija) nalazi se treći značajniji islamski centar za pokrajinu Novi Južni Vels.**

Sjeverno od Sidneja u Bris-banu postoji lijepa džamija s mektebom i bibliotekom. U **Kanberi postoji mala džamija.** U Adelaidi izlazi list ***El-Menar*** na engleskom i bosanskom jeziku. U ovom gradu je i sjedište *Saveza svih muslimanskih društava* kojih u zemlji ima petnaestak. **U Pertu postoji velika skupina muslimana, dvije džamije i posebno muslimansko mezarje. U gradu Prespinu muslimani su podigli novu džamiju sa dva sprata.** Imaju još islamski centri u **Viktoriji, Melburnu, Šibertonu, Brokenhilu i Njustivelu.** Bošnjaci su sada u Australiji organizirani bolje nego prije.

NOVI ZELAND

Na Novom Zelandu, otočnoj zemlji jugoistočno od Australije, površine 268.676 km^2 **sa oko 6.000.000 stanovnika, također ima muslimana doseljenika iz Evrope (Bošnjaka, Albanaca, i Turaka). Ima ih koja hiljada i to najviše u Oklandu gdje imaju islamski centar.** Nisu organizirani prema mogućnostima.

FIDŽI OTOČJE

To je grupa od 322 otoka u Pacifiku površine 18.000 km^2 sa oko milion stanovnika, od čega oko 100.000 muslimana, vjerovatno doseljenih iz Indije. Muslimani na Fidžiotočju su najistočniji muslimani na svijetu. Oni imaju 25 mjesta gdje se upoznaju sa islamom, kao i aktivni *Savez muslimanske omladine* koji je pokrenuo mjesečnik i osnovao biblioteku.

37.19. ZAKLJUČAK

Iz svega izloženog uočava se da su islamske zemlje i muslimani kao apsolutna i relatvna većina u 23 zemlje Azije, 28 zemalja Afrike i 2 zemlje Evrope što ukupno iznosi 53 zemlje. Dvanaest najvećih islamsko-muslimanskih zemalja sa preko 1.000.000 km^2 su:

1. Kazahstan sa 2.753.800 km^2
2. Sudan sa 2.505.813 km^2
3. Alžir sa 2.381.742 km^2
4. Saudijska Arabija sa 2.150.000 km^2
5. Indonezija sa 2.027.087 km^2
6. Libija sa 1.759.540 km^2
7. Iran sa 1.648.000 km^2
8. Čad sa 1.284.000 km^2
9. Niger sa 1.267.000 km^2
10. Mali sa 1.240.000 km^2

11. Mauritanija sa 1.030.700 km^2
12. Egipat sa 1.001.449 km^2

Kako se uočava, četiri od ovih zemalja su u Aziji, a osam u Africi.
Deset najmnogoljudnijih islamsko-muslimanskih zemalja su:

1. Indonezija sa 200.000.000
2. Pakistan sa preko 100.000.000
3. Bangladeš sa 100.000.000
4. Nigerija sa 75000.000
5. Turska sa 70.000.000
6. Egipat sa 65.000.000
7. Iran sa 60.000.000
8. Alžir sa 24.000.000
9. Sudan sa 24.000.000
10. Maroko sa 24.000.000

Kako je 1935. godine u svijetu živjelo oko 405.000.000 muslimana, polovinom sedamdesetih 800.000.000 danas u svijetu živi između milijardu i milijardu i po muslimana. Islam je jedina religija čiji pripadnici čine mikrokozmos čovječanstva sastavljen podjednako od ljudi **bijele, smeđe, žute, crvene i crne rase**. Ljudi u svakom vremenu i na svakom prostoru žive u tri osnovna odnosa ili oblika života i to u **dominaciji, asimilaciji i koegzistenciji.**

Sa stajališta čovjeka, njegove slobode i dostojanstva jedino je prihvatljiva koegzistencija. **Islam je jedina religija, jedina doktrina i jedino učenje koje funkcionira i opstoji na principu koegzistencije, a koegzistencija podrazumijeva da su svi ljudi kao ljudi najsavršenija Božija stvorenja, od Boga stvoreni** slobodni, ravnopravni, različiti a ne jednaki i suprotni, i da podjednako imaju pravo na život, sreću, dostojanstvo, rad, znanost i kretanje. To je zato što je islam jedina religija koja priznaje sve nebeske religije *kršćanstvo, hrišćanstvo, protestantizam, židovstvo,* te njihove knjige - *Toru, Psalme Davidove* i *Jevanđelje* i vjerovjesnike *Mojsija, Davida i Isusa.* Priznajući sve Objave i sve vjerovjesnike, **islam priznaje duhovni i povijesni kontinuitet i legitimitet čovječanstva,** dok je za kršćanstvo sva povijest do Isusa samo promicanje tzv. *istočnog grijeha naslijeđenog od praoca Adama.*

Odnos islama prema navedneim religijama nije odnos tolerancije, nego odnos priznavanja. **Islam ne tolerira nego priznaje kršćanstvo, hrišćanstvo i jevrejstvo.** Kada islam poznaje i priznaje druge religije, on također priznaje, uvažava i poštuje pripadnike tih religija kao ljude, kao ličnosti i kao Božija najsavršenija stvorenja koja imaju pravo na slobodu, a u okviru nje pravo izbora vjere, morala, kulture, tradicije, sistema vrijednosti i načina života. Zato islam sve ljude definira potomcima Ademovim, stvorenim po Božijoj odredbi od jednog čovjeka i jedne žene, koji su zatim učinjeni u različita, a ne jednaka i

suprotna plemena, narode, nacije, rase, jezičke zajednice, **da se međusobno upoznaju.** Međutim, svi oni koje priznaju i Kur'an i islam, i muslimani, nikad nisu priznali Kur'an kao Božiju riječ, Muhammeda a.s. kao Vjerovjesnika i Poslanika i muslimane kao pravovjernike, već ih tretiraju kao izdajnike i otpadnike od vjere predaka, koje zbog toga valja vratiti u *pradedovsku veru* ili *iskoreniti*. Zbog toga ekstremni kršćani, hrišćani, Jevreji, protestanti, brahmani ne prihvataju muslimane niti ih priznaju kao Božija stvorenja, kao ljude uopće, niti ikada s njima žele živjeti - ukoliko imaju vlast, silu i moć - u koegzistenciji, ravnopravnsoti, komšiluku i suživotu.

Jedini podnošljivi, po njima prihvatljivi odnos sa muslimanima, kada su jači i imaju vlast, to svjedoči Kur'an i potvrđuje povijest unazad hiljadu godina jeste odnos asimilacije i dominacije kroz devastaciju, šovinizam i genocid. Mnogi preživjeli, a neiseljeni muslimani: Španije, Ugarske, Dalmacije, Boke, Like, Srbije i Burme su pokršteni i asimilirani poslije uspostave nemuslimanske vlasti. **!pak, supstancija islama je Istina sadržana u Kur'anu, primjenjena u Sunnetu i potvrđena u povijesti. Forma ili okvir islama je sloboda. Ukras i ljepota - kevser islama su muslimani odgojeni na temejima islama u formi slobode. Zato su milijardu i po muslimana u svim zemljama i na svim kontinentima svijeta živi globus: jezika, rasa, nacija, etničkih grupa, kultura i najdragocjeniji živi mozaik razlika u jedinstvu i jedinstva u razlikama.**

37.20. ISLAMSKE ZEMLJE U SVJETSKIM I REGIONALNIM POLITIČKIM I EKONOMSKIM ASOCIJACIJAMA

Odmah po sticanju slobode i nezavisnosti svaka islamska zemlja postajala je ravnopravan pripadnik svjetske zajednice kroz članstvo u OUN. Sve islamske zemlje su prihvatile, poštuju i slijede Povelju UN. Zato su i sve članice Ujedinjenih naroda. To je njihvo globalno političko organiziranje na svjetskom planu od 1945. godine kada je osnovana Organizacija ujedinjenih naroda.

Drugi oblik političkog organiziranja i povezivanja islamskih zemalja sa drugim zemljama svijeta jeste **Pokret nesvrstanih** zemalja koji funkcionira od početka šezdesetih godina 20. stoljeća u kome su islamske zemlje najbrojnije članice. To je pokret vanblokovskih zemalja koje vode politiku aktivne miroljubive koegzistencije među zemljama i narodima svijeta. Pokret nesvrstanih je odigrao značajnu ulogu u političkoj i ekonomskoj emancipaciji zemalja od kolonijalizma.

Treće, regionalna organizacija u kojoj su zastupljene brojne islamske zemlje sa drugimzemljama kontinenta **jeste Organizacija afričkog jedinstva (OAJ) osnovana 1963. godine u Adis Abebi.** Prema *Povelji*, ciljevi OAJ su: jačanje jedinstva, solidarnosti i saradnje afričkih država, odbrana suvereniteta, teritorijalnog integriteta i nezavisnosti, borba protiv svih oblika kolonijalizma u Africi, ulaganje napora za ostvarivanje boljih uvjeta života naroda Afrike i postizanja međunarodne saradnje. Organi OAJ su *Skuština šefova*

država i vlada koja se sastaje jedanput godišnje, *Savjet ministara* koji se sastaje dvaput godišnje, *Generalni sekretarijat* i *Komisija za posredovanje, mirenje i arbitražu.*

Četvrta, regionalna ekonomska organizacija u kojoj su pored ostalih najbrojnije **islamske zemlje jeste** OPEC. To je moćna organizacija zemalja izvoznica nafte **obrazovana 1960. godine** u cilju koordinacije politike i očuvanja zajedničkih interesa. Članovi OPEC su **Alžir, Ekvador, Indonezija, Iran, Irak, Kuvajt, Libija, Nigerija, Katar, Saudi Arabija, Ujedinjeni Arapski Emirati, Venecuela i Gabon**. Od 13 članica OPEC 10 su islamske zemlje. Najviši organ OPEC je *Konferencija* sastavljena od predstavnika zemalja članica.

Peta, regionalna ekonomska organizacija u kojoj su članice i islamske **zemlje jeste ASEAN - Udruženje zemalja jugoistočne Azije osnovano u Bangkoku 1967.** godine s ciljem ubrzanja privrednog razvitka i povećanja stabilnosti regiona. Najviši organ je sastanak šefova vlada, država članica. Ministarska konferencija, sastavljena od ministara vanjskih poslova zemalja članica, sastaje se jednaput godišnje, uvijek u drugoj zemlji članici. *Stalni komitet* sastaje se jednom mjesečno u Bangkoku. Članice ASEAN su **Indonezija, Malezija, Filipini, Singapur i Tajland.**

Šesta, nacionalna organizacija, u kojoj su sve članice islamske zemlje **jeste Arapska liga** - regionalna organizacija arapskih država Bliskog Istoka i Afrike (Egipat, Alžir, Jemen, Irak, Jordan, Bahrejn, Katar, Kuvajt, Liban, Libija, Maroko, Mauritanija, Oman, Saudi Arabija, Somalija, Džibuti, Sudan, Sirija, Tunis, Ujedinjen Arapski Emirati, Palestinska oslobodilačka organizacija i Eritreja) **za unaprjeđenje i usklađivanje političke, kulturne, vojne i privredne saradnje. Liga je osnovana 1954. godine uz podršku Engleske, a na inicijativu Egipta.** Najvažniji organi *Lige* su *Vijeće* (koje sačinjava po jedan zastupnik iz svake zemlje članice) i *Opći sekretarijat*.

Sedma organizacija koja okuplja sve islamske zemlje jeste **Organizacija Konferencije islamskih zemalja (OIC).** Prvi samit Organizacije Konferencije islamskih zemalja je održan u Maroku 1974. godine, poslije izraelsko-arapskog rata 1973. godine, i *Fejsalovog* embarga na naftu. Danas OIC ima vlastitu *Kontakt grupu* za Bosnu. Ovaj sveislamski politički forum sve **više artikulira, usaglašava i povezuje političke, državne i ekonomsko-privredne interese islamskih zemalja.** Neke islamske zemlje su članice u engleskom KOMONVELT-u, **a neke u *Francuskoj zajednici naroda*. Turska je jedina islamska zemlja koja je članica NATO, najjače vojne alijanse na svijetu.**

38
SVJETSKE RELIGIJE

38.1. ŽIDOVSTVO

Jevreji, Izraelci, Jehudije ili Židovi, sa stajališta i po učenju islama, uz sva odstupanja, spadaju u narod *Knjige*. U etničkom i rasnom smislu kao i Arapi, Asirci, Aramejci, Nabajteci, Himjariti, Feničani, Amoničani, Moabljani, Edomljani i Babilonci, oni pripadaju *semitskoj grupi naroda*. Svi ti narodi su pisali, a oni koji i danas postoje također pišu s desna na lijevo, ne jedu svinjetinu i svoje porijeklo vezuju za *Abrama - Abrahama*, odnosno *Ibrahima a.s.* Preko *Abrama* su, kao znak njegovog saveza sa Jahveom, usvojili i prakticiraju obrezivanje muške djece. Rodna zemlja Abrahama, odnosno pradomovina Židova - Jehuda je *Babilon* - hebrejski *Babel - Božija vrata*. Stariji od Babilona bili su gradovi *Ur* - sumerska prijestolnica, *Eridu* i *Nipur*. Iz *Mezopotamije*, praotac Jevreja i svih Semita, Abraham se oko 2.000 godine p.n.e. seli u *Kanaan*. Same riječi Jevreji i Hebreji izvedene su od riječi *Ivri* - mn. *Ivrim* od starojevrejske riječi ***prelaziti***. Kao nomadi, oni su prelazili rijeku Eufrat i naseljavali se u druge krajeve. Zbog gladi Abrahomovi potomci, unuk *Jakov, Jakob, Izrael* ili *Jakub a.s.* sa svojim sinovima i potomstvom sele se u Egipat kod *Jakovovog sina* ili *Abrahamovog praunuka Josipa*, odnosno *Jusufa a.s.* Dok su bili u *Babilonu* i *Kanaanu* Jevreji su bili stočari.

U *Egiptu - Misiru*, trećoj domovini, oni se naseljavaju u provinciji *Gošen* oko doline Nila. Kao robovi izgrađuju zapadne granice države i utvrde gradova *Pitom* i *Ramzes*. *Mojsije - Musa'* a.s. ih između 1235. i 1215. godine p.n.e. izbavlja od višestoljetnoga faraonskog ropstva. Pod vođstvom *Jošue-Jozue*, nasljednika Mojsijeva, Jevreji se nakon 40 godina lutanja po pustinji probijaju u *Kanaan* i *Transjordaniju*, te se nakon borbi s kanaanskim narodima naseljavaju s obje strane rijeke *Jordan* i duž obale *Mrtvoga mora*. Sada nastupa period zemljoradnje i stočarstva na prijelazu iz 13. u 12. stoljeće p.n.e. pod vladavinom sudaca - *šofeta*. Oni su podjeljeni na plemena - *esbate*. Premda je među plemenima postojalo plemensko srodstvo i vjerska povezanost, ipak između plemena dolazi do borbi. Između 1030.-930. godine p.n.e. nastupa period samostalnosti i jedinstvene države Izrael. To je monarhistički ili period kraljevske vlasti u kojem su se na čelu države nalazili *Saul* (1030.-1010.), *David - Davud a.s.* i *Salamon - Sulejman a.s.* od 970.-930. godine. Poslije smrti Salamona dolazi do raspada jedinstvene jevrejske države 930. godine p.n.e. na državu *Izrael* - sjeverni dio, i državu *Judeju - Jehud*, južni dio. Dražava Izrael sa svojih 16 kraljeva, prvi *Jereboam*, životarila je do 720. godine p.n.e., kada su je pokorili *Asirci* pod *Salamansarom*. I Judeju je stigla slična sudbina. Pravu je samostalnost uživala od 930. do 720. p.n.e., a od 720. do 586. p.n.e. priznavala je vrhovnu vlast Asiraca i Babilonaca sve do pada *Jerusalima*, koji je zauzeo i razorio *Nebukadnezar II* 586. godine p.n.e. *Babilonsko ropst-*

vo, drugo poslije egipatskog, traje od 586. do 537. godine p.n.e. Babilonsko polustoljetno ropstvo bilo je u dva maha, prvi puta nakon ulaska Nebukadnezara u Jerusalim, a drugi put poslije ubistva *Gedalje*, pristaše Babilona i glavara *Judeje*. Kada je perzijski kralj *Kir* 538. godine p.n.e zauzeo Babiloniju, dopustio je Jevrejima da se vrate u domovinu. Vratili su se potomci plemena Juda i *Benjamin* pod vođstvom *Zerubabela*, njih svega 50.000. U babilonskom ropstvu Jevreji su imali veliki udio u trgovini i zanatstvu Babilonije, a manji u agrikulturi. U kulturnom pogledu osjećalo se širenje aramejkog jezika. Sa perzijskom dominacijom od 537. do 332. godine p.n.e. Jevreji su u Palestini imali široku autonomiju, a zemlja je bila pridružena satrapiji Siriji.

Prvu restauraciju izvršili su *Zerubabel* i *Jošua* položivši temelj novome hramu, koji je završen u šestoj godini *Darijeva* vladanja. Druga je restauracija provedena pod *Ezrom* i *Nehemijom* 458. godine p.n.e. Budući da nova jevrejska kolonijalizacija u Kanaanu nije uspijevala zbog malobrojnosti doseljenika i kulturne zaostalosti, odlučiše se Ezra i Nehemija, dostojanstvenici na dvoru perzijskoga kralja *Artakserksa*, da obnove kulturni i religiozni život u Jerusalimu. Karakteristike druge restaruacije jesu objava *Tore* kao ustava jevrejske zajednice, utvrđivanje Jerusalima pod Nehemijinim namjesništvom od 445. do 443. p.n.e. i otcjepljenje *Samarićana* od 432. do 420. godine od jevrejske zajednice. Slijedeće razdoblje u životu Jevreja jeste period helenizma od 332. do 140. godine p.n.e. kada je *Aleksandar Makedonski* uništio perzijsku državu, a Judeja došla pod njegovu vlast. Za Aleksandrove vlasti započela je velika jevrejska dijaspora, koja je za borbe *Dijadoha* uzela sve više maha. Pod *Ptolomejem* (332.-285. p.n.e.) počela je kolonijalizacija Jevreja, odnosno zarobljenih Judejaca u Aleksandriji. Kolonisti su prigrlili grčku kulturu, a grčki je postao njihov saobraćajni jezik. Za vrijeme vladavine *Seleukida* ustanak u Judeji na čelu s *Hasmonejcima* od 167. godine p.n.e. do 140. godine p.n.e. donio je Jevrejma pod vođstvom *Simuna* samostalnost. U tom periodu su redigirane knjige ***Šir-Haširim* - *Pjesma nad pjesmama*** i ***Kohelet***. Slijedeće razdoblje u životu Jevreja jeste samostalnost hasmonejske države od 143. p.n.e. do 63. p.n.e. koju je priznao Rimski senat. U Judeji se raspiruju stranačke borbe političkog, kulturnog i religioznog zanačaja. Za prevlast u zemlji borili su se *Farizeji*, *Saduceji* i *Eseni*, te dolazi do građanskog rata i do pada Judeje. *Farizeji - perušimi* bili su protivnici helenske kulture i duha u jevrejskom životu. Da život dovedu u sklad sa religijom, valjalo je ovu izgrađivati tumačenjem *Biblije* i usmenim širenjem nauke. U nauci o budućem životu izbila je na površinu razlika između farizejsko-jevrejskog i saducejsko-helenskog shvatanja. Za Saduceje je nacionalistički patriotizam imao veću važnost od vjerske pripadosti. Oni su htjeli da, poput Grka, imaju vojnički obrazovanu omladinu i nisu u helenizmu vidjeli nikakve opasnosti i štete za jevrejstvo. Nisu vjerovali u neku nagradu na drugome svijetu. Političke trzavice i građanski ratovi između Hasmonejaca *Aristobula* i *Hirkana II* izazvali su intervenciju *Pompeja* 63. godine p.n.e. i pad hasmonejske države. U tom periodu dijaspora se dalje razvija osnivanjem jevrejskih centara u Antiohiji i Damasku, u Siriji, te formiranjem brojnih naseobina u Grčkoj, a jača udio Jevreja u internacionalnoj trgovini. Rimska dominacija predstavlja slijedeće razdoblje u

životu Jevreja. Osvojivši Jerusalim, Pompej zarobi Aristobula II, a Hirkana II imenuje za vrhovnoga svećenika i *etnarha*, a Judeji nametne godišnji danak. Tako je Judeja postala rimski protektorat. Od 37.godine p.n.e. do 4. godine n.e. vlast je imao *Idumejac Herod Veliki*. Poslije njegove smrti dolazi do ustanka protiv dinastije Idumejaca, a Judeja bude uklopljena u rimski imperij pod prokuratorima. Ustanak Jevreja protiv Rima ugušio je *Vespazijan*, a njegov sin *Tit* 70. n.e. razori Jerusalim. Godine 142. n.e. car *Terturijan* je raselio gotovo sve Jevreje. Jedne je poslao na *galije*, a druge na *Rajnu* da brane Carstvo od varvara. Od ovih Jevreja potiču *Aškenazi*, a od onih koji su naselili Španiju potiču *Sefardi*. Tako su, pod Rimljanima, Jevreji ušli u sve dijelove Rimskoga carstva, formirajući nove kulturne centre i naseobine u Palestini, Babilonu, Sjevernoj Afirici, Arabiji, Italiji, Vizantu, Španiji, Galiji i Germaniji.

Slijedeće razdoblje u životu Jevreja traje od 1. do 11. stoljeća nove ere. Ovo je period od rasula kulturnih centara Jevreja u Palestini i Babiloniji između 1. i 11. stoljeća. U ovom vremenu glavnu ulogu u jevrejskom narodu preuzimaju učenjaci i književnici - *tanaiti*. Na aramejskom jeziku *tannain* (od *tanna*) znači naučavati. Tanaiti su od I do III stoljeća obnovili Sanhedrin, vrhovno sudište, koje je upravljalo životom ostatka jevrejskog naroda. Progoni Jevreja iz Palestine od strane Bizantije bio je razlogom da Babilon i njegovi gradovi *Naharde*, *Sura*, *Pumbadita* i *Mahuza*, gdje su Jevreji osnovali škole umjesto Palestine, preuzmu duhovno vođstvo Jevreja. Protujevrejsko raspoloženje Bizanta koje je došlo do izražaja u *Justinijanovu* zakonodavstvu bilo je razlogom da su Jevreji u Palestini, Egiptu i Siriji sa mnogo nada dočekali prodor islama, a posebno ulazak muslimana u Jerusalim. Na tlu Arabijskog poluotoka islam i muslimani su zatekli Jevreje u *Medini - Jesribu - Teijbi - Tabatu* i to plemena *Kajnuku, Kurejzu* i *Benu Nazir*, zatim u *Hajberu, Vadilkurau, Fedeku, Tejmi, Makni, Taifu, Džerbi* i *Azruhu*. Jevreji su u Medini imali *Bejtul-midras - Kuću nauke*, vijećnicu, školu i sudnicu istovremeno. Sa Jevrejima je Poslanik u Medini sastavio i prvi ustav u svijetu - *Medinsku povelju*. Pojava islama je bilo oslobođenje za Jevreje od patnji i progona. Islamska vlast dozvoljava i pomaže Jevrejima da formiraju velike škole u *Suri* i *Pumbaditi*. Predstavnici tih škola dobijaju naziv *Gaoni*. Kulturni preporod muslimana u Španiji zahvata i Jevreje. To u Španiji dovodi do kompromisa lijepe knjige i religije. U Babiloniji je došlo u 8. stoljeću do velike kulturne borbe između *Karaita* i *Rabanita*, predstavnika talmudskoga jevrejstva. Karaiti su nastojali svoju religiju obogatiti tekovinama znanosti

EVROPSKI PERIOD

Sudbina Jevreja u evropskim državama, slična je u posljednje dvije hiljade godina. Ratovi, kuge, glad i ekonomske krize dovodile su po pravilu do pogroma, izuzetnih mjera i protjerivanja iz pojedinih gradova i zemalja taj narod. Od svršetka srednjega vijeka Jevreji su u Evropi morali stanovati u odijeljenim dijelovima gradova (getima) i bilo im je zabranjeno sticanje i posjed zemlje. Cehovi nisu dopuštali vršenje zanata. Zbog toga su bili upućeni na trgovinu i novčarstvo. Poslije izgona i inkvizije u Španiji gdje su pod mus-

limanskom vlašću doživjeli zlatno doba, Jevreji su u Evropi propadali biološki, kulturno i ekonomski. Odlučni faktori za sudbinu Jevreja u Evropi bili su fanatizam, kršćanske tradicije, zaključci crkvenih ekumenskih koncila i sinoda, protujevrejska politika nekih papa i **Justinijanov** *Corpus iuris civilis*, koji je postao uzor protujevrejskog zakonodavstva u kršćanskim državama Evrope. Crkveni su sinodi u *Elviri* 306. godine, *Antiohiji* 341., *Ladiceji* 350., te crkveni koncili u *Nikeji* 325. i 787. godine zabranili kršćanima svaki saobraćaj sa Jevrejima. Sinodi u *Metzu* 888. i *Narboni* 1050., kao i Treći lateranski koncil 1179. godine proširili su zabranu saobraćaja sa Jevrejima. Četvrti Lateranski sabor pod Inoćentijem III 1215. godine odredio je za Jevreje posebnu odjeću. I papske bule imale su odlučan uticaj na status Jevreja u Evropi. Tako Bula *Klementa IV Turbato corde* 1267. godine ovlašćuje inkviziciju u Španiji da progoni Jevreje, a Bula *Julija III Summi. dei nostri providentiam* 1553. godine dopušta spaljivanje *Talmuda* i konsfikaciju jevrejskih knjiga. Konačno, Bula *Pavla IV Cum nimis absurdum* 1555. godine propisuje Jevrejima da stanuju u getu. Dok su muslimani vladali u Španiji, Jevreji su uživali potpunu samoupravu, a u Kordobi su obnovili svoje škole i u 10. i 11. stoljeću daju ministra finansija i vanjskih poslova islamskoj državi. Poslije propasti islamske države Španija je pod uticajem inkvizicije uništila sve tekovine Jevreja. Jevreji koji se nisu pokrstili našli su jedino utočište u islamskoj Osmanskoj Carevini.

JEVREJI OD IZGONA IZ ŠPANIJE DO FRANCUSKE REVOLUCIJE

U ovom trostoljetnom razdoblju u svim zemljama Evrope od Portugala do Rusije, gdje ne vladaju muslimani, čuju se iste optužbe i klevete na Jevreje da vrše ritualna umorstva kršćana, da im oskrnavljuju hostije i truju bunare. Za kaznu se spaljuju *Talmud* i druge knjige. U takvim okolnostima propadaju jevrejski kulturni centri u Francuskoj, Njemačkoj, Italiji, Holandiji, Poljskoj i Litvi. Tek polovinom 18. stoljeća prosvjetiteljski pokret *Haskala* iz *Berlina* brzo se proširio na istok u Poljsku i Rusiju, te probudio iz apatije jevrejske mase. Osnivanjem škola, u kojima su jevrejska djeca počela učiti jezike okoline i svjetovne predmete formirala se nova generacija koja je težila emancipaciji.

JEVREJI OD FRANCUSKE REVOLUCIJE 1789. GODINE DO KRAJA 19. STOLJEĆA

Vođe Francuske revolucije zainteresirane su od jevrejskih prvaka *Cerfa* i *Isaka Bera* za jevrejski problem u Francuskoj. Zato u *Ustavotvornoj skupštini Mirabo, Robespier* i biskup *Gregoar* plediraju za emancipaciju Jevreja. Dana 27. septembra 1791. godine u Skupštini je izglasana građanska ravnopravnost Jevreja. Do konca 19. stoljeća Jevreji su postigli formalno pravnu građansku ravnopravnost u svim evropski zemljama, osim u Portugalu tek 1910. godine i Carskoj Rusiji tek Revolucijom 1917. godine.

JEVREJI U POLJSKOJ I RUSIJI

Jevreji se u Poljsku u većem broju naseljavaju u doba križarskih ratova, a na tlu Polslje žive od 10. stoljeća. Njihova stečena prava verificira *Boleslav* Statutom od 1264. godine. U

doba *Kazimira Velikog* (1333.-1370.) imali su samoupravu na vjerskom, nastavnom i sudskom polju. U Poljskoj dolazi do teških progona Jevreja za vrijeme kozačkoga atamana (hetmana) *Hmelnickog* (1648.-1659.) Između 16. i 17. stoljeća poljsko i njemačko jevrejstvo preuzelo je od francusko-španskih Jevreja vođstvo u Evropi. Pripajanjem *Krima, Besarabije, Kurlanije* i *Poljske Carska Rusija* je u 19. stoljeću obuhvatala dvije trećine evropskih Jevreja. Carska Rusija je svojim zakonima progonila Jevreje. Oko pet miliona Jevreja bilo je zbijeno u malim rejonima, koji su im bili određeni za stanovanje. Teški porezi, bijeda, dvadesetpetogodišnja vojna obaveza i progoni prisiljavaju mnoge Jevreje na emigraciju u Ameriku. Pogromi 1881.-1882., 1891., osobito 1906.-1907. godine u *Kišnevu, Odesi* i *Moskvi* bili su povod da se gotovo čitav mlađi naraštaj organizira u napredne ilegalne organizacije. Revolucijom 1917. godine priznata je Jevrejima građanska ravnopravnost.

JEVREJI U AMERICI

U *Kolumbovoj* ekspediciji 1492. godine Jevreji su sudjelovali kao mornari i liječnici. U 16. i 17. stoljeću uselili su se u Ameriku u većem broju jevrejski iseljenici iz Španije i Portugalije. Prva je jevrejska općina osnovana 1654. godine u *Nju Amsterdamu* - današnjem *Njujorku*. Masovniji dolazak Jevreja iz Njemačke zabilježen je između 1820. i 1870. godine i poslije 1933. godine. I poslije 1945. godine useljavaju se u SAD Jevreji, najviše iz istočne Evrope. Jevreji u Americi nisu potpuno, ni nacionalno, ni vjerski jedinstvena skupina. Američko je jevrjstvo poslije uništenja evropskog preuzelo vođstvo dijaspore. U 19. stoljeću vodi se žestoka borba između ortodoksije i reformisa. Konzervatizam s jedne, a asimilacioni pokret s druge strane, izazvali su veliku kulturnu borbu u Berlinu, koja je imala odjeka u cijeloj Srednjoj Evropi. Reformisti su odbacili *Talmud, Mesijanstvo,* propise o jelu i izbacili su iz liturgije hebrejski jezik. *Bibliju* su priznavali kao jedinu vjersku knjigu, a i nju samo po duhu, a ne po slovu. U Srednjoj Evropi pobijedila je umjerena reforma, koja nije dirala u bit vjerovanja, zadržavši i *Bibliju* i *Talmud*. Reakcija klerikalne i militarističke Evrope na emanicipaciju Jevreja bila je žestoka. Ponovo su iskrsle stare protujevrejske optužbe poput *Drajfusove afere* a mržnja se zaodjela u "znanstveno rasističi antisemitizam".

OD 1922. DO UNIŠTENJA EVROPSKOG JEVREJSTVA

Ovo je razdoblje istrjebljenja Jevreja u Evropi i nastanka države Izrael na tlu Palestine. Između dva svjetska rata rasni semitizam u Evropi doseže najviši uspon. Po dolasku fašista i nacista na vlast u *Rimu* i *Berlinu* objavljuju se zakoni, kojima se cilj da se neke rase, među njima i Jevreji, biološki istrijebe, a druge, tzv. inferiorne, da se učine robovima gospodarskih naroda.

Uništavanje Jevreja za vrijeme *Hitlera* prolazi kroz **tri faze**.

Prva traje od 1933. do 1938. godine. Svrha zakona o rasnoj diskriminaciji koji se donose u toj fazi jeste da se Jevreji istisnu iz građanskog, privrednog i kulturnog života i prisile na iseljavanje, bez imovine. Godine 1935. Jevreji su izgubili kolektivno njemačko

državljanstvo, a 2. oktobra 1938. godine organizirani su veliki pogromi i spaljene su sinagoge u Njemačkoj.

Druga faza traje od 1938. do 1941. godine. Tada je napravljen plan o kolonizaciji Jevreja na *Madagaskaru.* Kada je rat već započeo, plan se mijenja, tako da se Jevreji imaju preseliti na prostor Poljske i Rusije. Treća je faza trajala od 1941. do 1945. godine. Hitlerov je plan o biološkom istrjebljenju Jevreja izrađen u proljeće 1941. godine, a njegova realizacija je trajala od oktobra 1941. godine do kraja rata. Na području *Mađarske, Poljske, Ukrajine, Bjelorusije, Litve, Rumunije, Francuske, Holandije, Austrije, Jugoslavije i Grčke* ubijeno je, ugušeno ili spaljeno oko **šest miliona Jevreja**.

DRŽAVA IZRAEL

Proces istrjebljenja Jevreja u Evropi i nastanak države *Izraela* na tlu Palestine (Kanaana) je tekao istovremeno. Zato država Izrael predstavlja jedinstvenu pojavu u političkoj historiji. U trenutku osnivanja ova dražva nije imala ni teritorij ni stanovništvo. Teritorij je pribavila otkupom i otimanjem, a stanovništvo useljavanjem iz svih krajeva svijeta, najviše iz Evrope. Prva određena ideja o jevrejskoj državi u Palestini pojavljuje se u djelu ***Der Judenstant - Jevrejska država*** **Teodora Herola** (**Herca**), osnivača cionističke organizacije 1895. godine. Važniji momenti u realizaciji ove ideje i formiranju današnjega Izraela su *Balfurova deklaracija* 1917. godine kojom se predviđa pomoć Velike Britanije u formiranju jevrejske države na tlu Palestine, i, naravno, useljavanje Jevreja u Palestinu na osnovu ove deklaracije. Između dva svjetska rata na ovaj način se uselili preko 400 hiljada Jevreja. Četrnaestoga maja 1948. godine *Jevrejska agencija - Vrhovni organ svjetske cionističke organizacije* proglašava *Izrael.* Odmah nakon toga izbija rat između Izraela i susjednih arapskih država. Primirje se sklapa 14. jula 1948. godine i vrši podjela Palestine. Izrael dobija 6.400 kvadratnih milja, a Arapi 3.600 kvadratnih milja. Izrael se proširuje na račun Palestinaca nakon pobjedničkih ratova 1956., 1964. i 1967. godine paralelnim otimanjem zemlje i protjerivanjem Arapa. Računa se da je u trenutku formiranja Izraela 1948. godine brojčani odnos između Arapa i Jevreja bio 3:1 u korist Arapa. Danas u Izraelu živi oko 4.500.000 stanovnika i to 3.000.000. Jevreja i 1.500.000 Arapa. Ukupan broj Jevreja u svijetu iznosi između 15 i 20 miliona stanovnika. Najviše ih živi u *SAD, Izraelu, Aziji, Evropi i Južnoj Americi.*

OSNOVNO VJEROUČENJE JEVREJA

Jevreji vjeruju u jednog Boga koji se objavio jedan jedini puta, jednom jedinom izabranom *jevrejskom* narodu. Kod njih je bog *Jahve,* čije se ime nije smjelo ni izgovoriti, nego se zamjenjivalo s *Adonaj* - gospodin *El-Šadej* svevišnji i *Elohim* nebeski, samo Bog jevrejskog naroda, a svi ostali narodi nisu božijim objavljivanjem darovani i na njih se ne odnosi Božiji zakon i zaštita zato što nisu odabrani narodi. *Kur'an* svjedoči, a povjest bilježi, da Jevreji za sebe traže i smatraju da imaju ekskluzivna prava u vjerovanju i životu. I Jevreji i kršćani kažu: *Mi smo djeca Božija i miljenici Njegovi. Pa zašto vas onda On*

kažnjava zbog grijehova vaših? A nije tako! Vi ste kao i ostali ljudi koje On stvara: Kome hoće, On će oprostiti, a koga hoće, On će kazniti. Allahova je vlast na Nebesima i na Zemlji i na onome što je između njih i Njemu će se svi vratiti. (*Kur'an V/18*). *Reci: o Jevreji, ako tvrdite da ste vi od svih ljudi jedini Allahovi miljenici, onda smrt poželite ako istinu govorite".* (*LXII/6*). Da bi vjerovali, uvjetovali su to direktnim viđenjem Boga: *O Musa', mi (Jevreji) ti nećemo vjerovati dok Allaha ne vidimo! - Munja vas je ošinula, vidjeli ste.* (*II/55*). *Reci, ako je u Allaha Džennet osiguran samo za vas Jevreje, a ne i za ostali svijet, onda vi smrt zaželite, ako istinu govorite. A neće je nikada zaželjeti zbog onoga što čine! A Allah dobro zna nevjernike. I naći ćeš ih sigurno da više žude za životom od svih ostalih ljudi, čak i od mnogobožaca. Svaki bi volio da poživi hiljadu godina, mada ga to, i kad bi toliko živio, ne bi od patnje udaljilo! A Allah dobro vidi ono što oni rade. (II/94, 95 i 98).* Jevreji krše zavjet Bogu dat i ne vjeruju u Njegova znamenja. *Ali zato što su zavjet prekršili i što u Allahove dokaze nisu povjerovali, što su ni krive ni dužne vjerovjesnike ubijali, i što su govorili: Naša su srca okorjela, Allah im je, zbog nevjerovanja, njihova srca zapečatio, pa ih je samo malo vjerovalo. (IV/155).*

A kada im se kaže ***vjerujte u ono što Allah objavljuje****, oni odgovaraju:* ***Mi vjerujemo samo u ono što je nama objavljeno****, - i neće da vjeruju u ono što se poslije objavljuje, a to je istina koja potvrđuje da je istinito ono što oni imaju.*

Reci: Pa zašto ste još davno neke Allahove vjerovjesnike ubili, ako ste vjernici bili?. (III/91). Umjesto da prihvate Objavu i prime Poslanika, neki Jevreji *Uzejra* proglašavaju Božijim sinom *Jevreji govore: Uzejr je Allahov sin, a kršćani kažu: Mesih je Allahov sin. To su riječi njihove, iz usta njihovih, oponašaju riječi nevjernika prijašnjih, ubio ih Allah! Kuda se odmeću? (IX/30).*

Ima Jevreja koji, pod uticajem Egipćana i Grka u proživljenje i budući život sumnjaju. *A ovi (sinovi Israilovi), doista govore: Postoji samo naša prva smrt, mi nećemo biti oživljeni, pretke naše nam dovedite, ako je istina to što govirite. (XLIV/35 i 36).* Pod uvjetom da i postoji budući život i kazna oni vjeruju da će ih vatra doticati samo neko vrijeme. *Oni govore: Vatra će nas doticati samo neko vrijeme. Reci: Da li ste o tome dobili od Allaha obećanje - jer Allah će sigurno ispuniti obećanje svoje - ili na Allaha iznosite ono što ne znate? (III/80).*

OSNOVNI VJERSKI IZVORI JEVREJA

Najstariji i najbitniji izvor i knjiga Jevreja jeste *Biblija*, jevrejski *Tenah* skraćenica od *Tora* tj. pet knjiga *Pentateuh, Mojsijevih, Nebiim* tj. proroci i *ketubim*, tj. spisi. Helenistički period jevrejske literature daje grčki prijevod ***Biblije - Septuagintu*** od 3. do 1. stoljeća p.n.e. Talmudsko-midraški period od 2. do 4. stoljeća n.e. počinje biblijskim komentarima (hebrejski *midrašim - proučavanja i istraživanja*), te sakupljanjem usmene nauke, koje vrše *Tanaiti*. Zapise o usmenoj nauci, poznate pod imenom *Mišna*, redigirao je *Juda Hanasi*. Komentatori *Mišne* nazivani su amorejcima (amorain), a komentatori o njoj *Gemara. Mišna* i *Gemara* zajedno čine *Talmud*. Palestinski *Amorejci* u 3. i 4. stoljeću n.e sastavili su *Jerusalimski talmud. Babilonski talmud* nastao je u mnogo boljim političkim i ekonomskim prilikama. Potkraj 4. stoljeća sakupio je *Rav Aši*, upravnik škole u *Suli*, sva djela amoreja-

ca. Njegovo je djelo nadopunio *Ravin*, tako da je *Talmud* na početku 6. stoljeća dobio svoj današnji oblik.

IZVOR PRAVA KOD JEVREJA

Osnovu prava kod Jevreja čine *Deset Božijih zapovijesti u Tori:*

1. Nemoj imati drugih bogova uzame,
2. Ne kuni se lažno,
3. Sjećaj se dana odmora da ga svetkuješ,
4. Poštuj oca svojega i mater svoju,
5. Ne ubij,
6. Ne čini preljube,
7. Ne kradi,
8. Ne svjedoči lažno na bližnjega svojega,
9. Ne poželi žene bližnjega svojega i
10. Ne poželi imetka bližnjega svojega

Islam uvažava sve ove zapovijedi izuzev svetkovanja subote, u kojoj Jevreji ne smiju ništa raditi. Suština cjelokupnoga krivičnog zakona svodi se na recipročnu pravdu: život za život, oko za oko, zub za zub, prst za prst. *Mi smo im (Benu Israilu) u njemu (Tevratu) propisali: glava za glavu, oko za oko, nos za nos i uho za uho, i zub za zub, a da rane treba uzvratiti. (Kur'an V/45).*

JEVREJSKI HRAMOVI

Jevrejski hramovi nazivaju se *havre* ili *sinagoge*. Pored hramova, oni imaju i štovana mjesta koja obilaze i oko kojih vrše neke obredne radnje. To su *štovano stablo, sveti gaj i kamen*. Najsvetije i najznačajnije obredno mjesto Jevreja jeste *Zid plača* ili *Salamonov hram u Jerusalimu*.

SVEĆENICI

Jevrejski svećenici nazivaju se *rabini*. Njihovi vjerski učeni ljudi su imali različite nazive kroz historiju: *Tanaiti, Gaoni i Amorejci*. Glavne vjerske frakcije koje su formirane kroz povijest Jevreja su: *Saduceji* - koji priznaju samo *Bibliju* i tumače je na svoj način, *Rabaniti* - tradicionalisti ili konzervativci, i *Karaiti* ili umjerenjaci. U srednjem vijeku cvijeta mistika koja se pojavila na početku nove ere među Jevrejima *Esenima*.

JEVREJSKI JEZIK

To je hebrejski jezik kao jedna od grana semitskoga jezičkog stabla. Naselivši se u 15. stoljeću p.n.e. u Palestini, Jevreji su preuzeli jezik okolnih *kanaanskih* naroda, te ga i *Biblija* naziva *sefat* ili *lešon kanaan - kanaanski govor ili jezik*, a kasnije *jehudit - židovski*. Taj je jezik u biti sličan jeziku feničkih jezičnih spomenika. Jedna od specifičnosti Jevreja kao naroda je i ta što je kod njih etničko-nacionalna i konfesionalna pripadnost istovjetna.

38.2. HINDUIZAM - BRAHMANIZAM

Osnovna i najzastupljenija religija na tlu *Indije* jeste *hinduizam-brahmanizam*. Druge religije na tlu Indije, izuzev islama, kao *jainizam* i *budizam* su radikalni reformacijski pokreti unutar hinduizma. Prije nadiranja arijevskih plemena glavna karatkeristika indijske religije bio je kult plodnosti, a cilj vjerskih obreda bio je da se poveća urod. Mnoge životinje (goveče, koza, zmija, krokodil), kao i u faraonskom *Egiptu*, smatraju svetima. Imali su i svijest o jednom vrhovnom božanstvu. Učenje o reinkarnaciji nije bilo poznato u toj religiji. Religija arijevskih plemena, koja je potisnula staroindijsku, ali se djelimično i asimilirala s njom, bila je obožavanje prirode. Taj period hinduizma naziva se **Veda-hinduizam**, po *Vedama*, religizoznoj literaturi Indije oko 1000. godine p.n.e.. Glavna božanstva ***Veda hinduizma su Indra - Bog groma, plodnosti i rata, Var-Nua - Bog neba, Vaju - Bog vjetra i Ušas - Bog zore***. Poslije **Veda-hinduizma** slijedi **Brahma-hinduizam.**

U kasnijoj fazi brahmanizma dva glavna božanstva su **Višnu i Šiva**. Višnu sekta još se klanja **Rami i Krišni,** koje smatra konačnim formama inkarnacije boga **Višnu**.

Najopćenitije kazano, brahmanizam je panteistički vjerski nazor i sistem starih Indijaca, koji se razvio u postvedskoj fazi u doba tzv. brahmanske književnosti između 1000. i 600. godine p.n.e. Suština vjerske brahmanske doktrine je vjerovanje u *Brahmu* kao glavno božanstvo i njegovo jedinstvo s *Atmanom* - dušom svijeta. Iz *Brahme* i *Trojstva*: *Brahma, Višnu i Šiva,* sve proizilazi emanaciojom i u njih se opet vraća. Tu i učenje o selidbi duša poslije smrti (*samsara*) postaje bitni sastavni dio humanizma. Na osnovu takvoga vjerovanja razvio se i moralni sistem *brahmanizma* u kome je žrtva središte kulta. O načinu života ovisi da li će se duša u budućem svom životu naseliti u biću višeg ili nižeg reda. To je princip *Karme.* Za Brahma-hinduizam, u obrednoj ravni, karakterističan je porast formalizma, obilje ceremonijala i ritualnih propisa. Najpogubnija posljedica Brahmanizma na društvenoj ravni jeste ustanovljenje kastinskog sistema na religijskom učenju. Na osnovu principa da su nastali od Brahminih usta i činjenice da su oni jedini poznavali složene i mnogobrojne obredne ceremonijale, *brahmani* (svećenici) su uživali status najpovlašćenije kaste. Sve drute kaste: *kšatrije* (ratnici) - nastali od Brahminih ruku, *vajšije* - (trgovci) nastali od Brahminih butina i *šudre* (sluge) nastale od donjeg tijela nogu, kao i peta kasta - *parije* (nedodirljivi) imale su niži status od brahmana. Za razumijevanje kastinskoga društvenog uređenja, hijerarhije i odnosa među njima, neophodno je uzeti u obzir značaj pojma čistote u hindu filozofiji i religiji. Za hijerarhiju kaste vezuje se i hijerarhija čistote, uvjetovane porijeklom i načinom života, koja se operacionalizira na različite načine za različite kaste. Unutar svake kaste važi tačno određena ishrana, poslovi i zanimanja kojima se njezini pripadnici bave, naslijeđivanje položaja i funkcija, nasljednja hijerarhija, ženidba samo unutar kaste ili kastinska endogamija, jasno definirana pravila, običaji i norme ponašanja unutar kaste, kao i obim i način kontakata sa drugim kastama. Prekršaj tih pravila se shvata kao skrnavljenje i zagađivanje kaste što zahtijeva poduzimanje određenih mjera i *čišćenja.* Reakcije na ovako krut, formaliziran i zatvoren brah-

mansko-kastinski sistem bile su **upanišade-brahmanizam** iz 6. stoleća p.n.e. To je religijsko panteističko učenje o Brahmanu, kao neutralnoj duši svijeta, koja prožima sve stvari, a u pojedinom biću se javlja kao **Atman**. Za spasenje individualne duše, što je potpuna suprotnost **Brahma-hinduizmu**, ne zahtijeva se podvrgavanje ritualima i prinošenje žrtava nego filozofsko-mistično poniranje u tajne bića i sjedinjenje s Bogom tj. općim principom svijeta. Ta filozofksa spekulacija ostala je poznata samo malom broju ljudi i nije dovela u pitanje **Brahma-hinduizam**. Pripadnika hinduizma svih sekti u apsolutnoj većini ima najviše u Indiji. Njihov broj kreće se oko 600.000.000. Njihova sveta mjesta su grad i rijeka *Benares*. Svećeni se nazivaju *brahmani*, a glavna kult životinja je *krava*.

38.3. BUDHIZAM - BUDIZAM

Budhizam je religijsko-filozofijski nadzor i sistem potpuno suprotan kastinskom učenju brahmanizma. Njegov utemeljitelj je **Gautama-Budha**, rođen u Kapilavasti. On je živio između 560. i 480. godine p.n.e. Glavni sadržaj **Budine doktrine - Dharme** čine **"Četiri plemenite istine: život je patnja, uzrok patnji je želja, žeđ ili volja za životom, koja kao princip uzročnosti određuje sudbinu Karma svakog čovjeka i dovodi do niza ponovnih utjelovljenja Sam Sara, koja su opet puna patnje. Čovjek se može osloboditi od patnje i reinkarnacije jedino gušenjem i uništenjem strasti i želje za životom, spasenju - koje se sastoji u nirvani - ništavilu, uništenju svijesti i individualnosti u okviru prabitka, kamo vodi *osmerodjelna staza* (prava vjera, prava odluka, prava riječ, pravi čin, pravi život, prava težnja, pravo mišljenje i prava sabranost). Čovjek je, prema budhizmu, složen od tjelesnih oblika (rupa), osjeta (vedana), ideja, (sanjina), skrivene karme (sankaras) i svijesti (vijnana).** Pojmove duše i supstancije budhizam smatra iluzornim. Odbija razlikovanje kasti, obrede i askezu, a naglašava samilost, samoodricanje i strpljivost. Budhizam u indijsku religiju i filozofiju unosi novu verziju učenja o **mokši**. U budhizmu je **Mokša** konačno oslobođenje od boli, varki vidljivoga svijeta **(Maya)** i ponovnog rođenja, a postiže se putem odricanja od svih želja, što vraća pojedinca u amorfno stanje svebića (**Nirvanu**).

Već u doba *Veda* javlja se misao po jedinstvenom izboru cjelokupne stvarnosti, koja uporedo s učvršćivanjem kastinskog brahmanskog sistema, postaje *Upanišadama* temeljem indijske filozofske misli. Sve što postoji, nastalo je emanacijom iz Brahmina prabića koje je u metafizičkom smislu identično s Atmanom - subjektivnom sviješću kakva se javlja u duhu pojedinca. Paralelno s naukom o općem jedinstvu svijeta rađa se i teorija **karme** - etičkog kauzaliteta, prema kojoj moralna vrijednost ljudskih čina određuje tok zbivanja u društvu i prirodi. Ta se teorija usko veže s učenjem o *samsari* - ponovnom rađanju, mijenjanju života i *mokši* - spasenju i oslobođenju koje se nastoji postići putem razmišljanja i višim intuitivnim oblicima spoznaje. Ovo samo pokazuje da se indijska filozofksa misao naslanja na brahmanizam i mlađi budhizam. Vremenom se budhizam pretvorio u narodnu religiju, a njegova se filozofska jezgra rasplinula u asketizmu, misticizmu, i obrednom formalizmu. Dvije su glavne grane (sekte) budhizma: starija ortodoksna južna

hinajana (mala kola), raširena na Cejlonu i Stražnjoj Indiji i novija pučko-sinkretička - sjeverna mahajana (velika kola) koja zahvaća himalajske krajeve, Tibet, Mongoliju, Kinu, Koreju i Japan. Danas u svijetu živi oko 700.000.000 sljedbenika *budhizma*. Glavni budhistički svećenici nazivaju se *Lame*. Njihovo sjedište je na Tibetu. Budistički hramovi zovu se **Pagode.**

38.4. KRŠĆANSTVO

U vremenskom slijedu kršćanstvo se javlja iza židovstva, brahmanizma i budhizma. Svi kršćani, bez obzira kojoj crkvi pripadaju, vjeruju u jednog Boga koji se u pojavnom svijetu pojavljuje na način trojice: kao *Bog otac, Bog sin* i *Sveti duh*. Dvije su ključne dogmatske razlike u vjerovanju između katolika i pravoslavnih. To su dogma oko nastanka Svetoga duha i učenje o nepogrješivosti pape.

Prema vjerovanju i učenju *katolicizma,* Sveti duh je nastao uzajamnim dahom Boga oca i Boga sina, a prema učenju *pravoslavlja* sveti duh je nastao samo dahom Boga oca. Po vjerovanju i učenju katolicizma, od zaključka Vatikanskoga koncila 1870. godine proglašena je dogma o nepogrješivosti, nezabludivosti i neprevarivosti pape, čime mu je, u stvari, priznat atribut božanstva. Pravosljavlje bi priznalo dogmu o nepogrešivosti pape pod uvjetom da katolici priznaju ista takva svojstva pravoslavnim patrijarsima, što se do sada nije dogodilo. Ovo su bitne razlike, vertikalne i vjersko-dogmatske naravi između katolika i pravoslanih. Druge mnogobrojne razlike su više horizontalno - organizacione naravi.

Osnovne karakteristike *rimskog katolicizma* kao zajedničkog imenitelja za rimokatoličku crkvenu i vjersku zajednicu jesu snažna organizacija rimokatoličke hijerarhije, čiju organizacionu strukturu čine papa, kardinali, nadbiskupi i biskupi. Oni sačinjavaju crkveno učiteljstvo, ali su istovremeno sa ostalim izvorima, izvor vjere. Naime, prema učenju kršćanstva, osoba *Isusa Krista* u kojoj se nalazi i u kojoj je sadržan zakon Božiji i Božija riječ - *logos sarxis,* a ne u knjizi kao kod Jevreja i muslimana, isključivo se otkriva crkvi, kao univerzalnom korporativnom Kristovom tijelu, a unutar crkve, crkvenom učiteljstvu. Negira se svako spasenje i pravi put izvan crkve - *Extra ecclesiam nulla sallus - izvan crkve nema spasenja,* tj. spasenje je samo unutar nje, i *extra ecclesiam nullus propheta - izvan crkve nema poslanika istine, pravde, dobrote i pravog odnosa sa Bogom.* Od ovog ekskluzivnog prava crkve i svećenstva kao jedinih posrednika između Boga Stvoritelja i čovjeka, njegova stvorenja, u 16. stoljeću odstupaju protestanti i to je veliki raskol unutar kršćanstva. U Rimokatoličkoj crkvi, svećenička hijerarhija ili crkveno učiteljstvo vlada i odlučuje o svim vjerskim i crkvenim poslovima sa neznatnim ili simboličkim učešćem vjernika. Vjernici su, u skladu sa vjerskim dogmama, obavezni na neupitnu pokornost crkvenom učiteljstvu, posebno papi ili Svetom ocu.

U *istočno-pravoslavnoj crkvi* stanje je, što se tiče organizacije, potpuno drukčije. Više zbog različitih organizacionih formi, nego zbog različitih vjerskih dogmi, dolazi do podjele kršćanstva na *Zapadnu* i *Istočnu crkvu.* Početne crkvene organizacione forme unutar

jedinstvenoga *Rimskog carstva* javljaju se gotovo sa samom pojavom kršćanstva u 1. stoljeću n.e. U Rimu i drugim gradovima kršćani se organiziraju u ilegalne općine - *ecclesiae* koje su bile poznate i Jevrejima. U početku su u njima svi članovi bili jednaki i ravnopravni u odlučivanju o stvarima i pitanjima općine. Tek u 2. stoljeću u takvoj općini se počinje izdvajati kler koji vrši bogoslužne obrede i vodi općinske poslove. Ubrzo se formira i hijerarhija, *biskupi* i *episkopi* - *nadzornici* i *đakoni* - sluge. Biskupi u pojedinim gradovima čine episkopat kršćanske crkve koji se za rješavanje zajedničkih poslova sastaje na koncile. Prvi koncil održava se u *Nikeji 325. godine.* U najširem smislu, posebno kada je vjersko-dogmatska strana u pitanju, i katolicizam i pravoslavlje su se formirali u prvim stoljećima kršćanstva, kada su i *Zapadna* i *Istočna* crkva i pored svih razlika činile jednu cjelinu, što je osobito dolazilo do izražaja u radu prvih sedam crkvenih koncila održanih na Istoku, a koje i jedna i druga crkva priznaju kao legalne i ekumenske koncile. No, već od 5. stoljeća, rimski biskup (*papa*) pretendira na primat među ostalim biskupima, i to ne samo kao *primus interpares*, već kao njihov starješina. Biskupi u drugim velikim gradovima (*Aleksandrija, Konstantinopolis, Jerusalim, Antiohija*) osporavali su mu taj primat, ali upornom borbom, diplomatskim potezima i krivotvorinama, po učenju pravoslavnih, (Konstantinovo ***Darovanje***, krivotvoreno u 8. stoljeću, i Pseudoizidorovi ***Dekretali***, krivotvoreni u 19. stoljeću). Biskupima, rimskim papama, pošlo je za rukom da im se u 19. stoljeću taj primat prizna, iako ne općenito. Na tom se pitanju zaoštrio odnos između *Rimske* i *Carigradske crkve* (Fotije). Na kraju je taj spor doveo do velike šizme 1054. godine. Od toga vremena postoje dvje crkve, *Zapadna*, (sveta rimska, katolička, apostolska crkva), i *Istočna* (sveta ortodoksna pravoslavna apostolska crkva). U trećoj fazi od druge polovine 11. stoljeća, rimske pape posebno, *Grgur VII, Inoćentije III, Grgur XIX* i *Bonifacije VIII* su nastojali uspostaviti i potpuno objediniti vjersku i svetovnu vlast. Zbog otpora svjetovnih feudalnih vladara ta nastojanja papa su početkom 14. stoljeća doživjela totalni krah. S druge strane, pokušaji *albigenza, valdenza, katara, templara, bogumila* i drugih da se zbog iskvarenosti klera u Katoličkoj crkvi provede reformacija *in capite et in membris*, razbili su se na otporu što su ga davali vrhovi *Rimokatoličke crkve* svakoj promjeni i reformi unutar crkve. Umjesto reformacije, Crkva je nad svim reformatorima povela trostoljetnu krvavu inkviziciju i tako je neumitnu reformaciju, u moru krvi, odgađala do 16. stoljeća.

Od velikog raskola 1054. godine i podjele kršćanstva na *Zapadnu* i *Istočnu crkvu*, *Ortodoksna (pravoslavna) crkva* organizirana je u autokefalne, administrativno uzajamno nezavisne, po pravilu nacionalne patrijaršije. Danas u svijetu ima jedanaest priznatih patrijaršija *Carigradska, Aleksandrijska, Antiohijska, Jerusalimska, Kiparska, Ruska, Srpska, Bugarska, Rumunska, Gruzijska i Ermenska.* Postoji i *Američka otrodoksna*, formalno nepriznata, *crkva* koja ujedinjuje sve pravoslavne crkve Sjeverne Amerike. Tu je i *Makedonska pravoslavna crkva* koja stvarno postoji, a formalno nije priznata. Da bi jednoj crkvi, u konkretnom slučaju Makedonskoj, bila priznata autokefalnost (samostalnost), od ostalih autokefalnih crkava, to joj svojstvo prvo mora priznati matična crkva u čijem je sastavu do tada bila, u ovom slučaju *Srpska pravoslavna crkva.* Mada su sve pravoslavne crkve

autokefalne i ravnopravne, četiri su historijske *Carigradska, Jerusalimska, Aleksandrijska* i *Antiohijska.* Carigradski patrijarh se (po poštovanju) smatra *vaseljenskim patrijarhom.* Hijerarhija *pravoslavne crkve* izgleda ovako *patrijarh, episkop, popovi, parosi* i *đakoni.* U manastiru su *jerođakoni, jeromonasi* i *monahinje.* Pripadnika pravoslavne konfesije ima oko 300.000.000 u Rusiji, Rumuniji, Etiopiji, Grčkoj, Bugarskoj, Srbiji, Makedoniji, Ermeniji, Gruziji, na Kipru, u Egiptu, Bjelorusiji, Češkoj, Slovačkoj, Bosni i Hercegovini, Ukrajini, Americi, i drugim zemljama. Rimikatolika u svijetu ima više od 600.000.000. Najviše ih živi u Južnoj i Srednjoj Americi u Brazilu, Argentini, Čileu, Urugvaju, Paragvaju, Kolumbiji, Peruu, Meksiku, zatim u Evropi u Francuskoj, Italiji, Poljskoj, Španiji, Austriji, Mađarskoj, Njemačkoj, Portugalu, Hrvatskoj, Sloveniji, Belgiji, Slovačkoj, Irskoj, Bosni i Hercegovini, a u Aziji na Filipinima i drugim zemljama na svim kontinentima. Obredna molitva kod katolika uglavnom je na *latinskom,* a kod *pravoslavnih* na grčkom jeziku. U katoličkim crkvama postoje kipovi, u pravoslavnim samo slike ikona. Obje crkve zastupaju ispovijed i oprost grijeha od svećenog lica u crkvi, pa i u najtežim grijesima. Ovo pravo utemeljuju na zajedničkoj kršćanskoj vjerskoj dogmi, koja je suština kršćanstva što se tiče grijeha i griješenja. *Isus Krist* je radi otkupljenja i oslobođenja čovječanstva od tzv. *istočnog grijeha* umro i razapet na križu, zatim uskrsao uzašavši na nebo i ucjepio se u Boga sa desne strane. Vratit će se ponovo na zemlju da uspostavi *Carstvo Nebesko.* Kako se prema učenju kršćanstva istočni grijeh *Adama* i *Eve* neumitno i lančano prenosio na sve generacije ljudskoga roda, kao i na njihove potomke, to je bilo potrebno da se rodi neko koje je čist od *istočnoga grijeha* i ko nije ljudskoga adamovskog porijekla. To je po kršćanskom vjerovanju i učenju *Isus Hrist, Krist pomazanik ili Sin Boži ji.* Kao takav, čist, ne ljudskog već božanskog porijekla, on se radi iskupljenja i očišćenja ljudskoga roda, oslobađanja od istočnoga grijeha i svespasenja ljudi žrtvuje na križu. Zato crkva kao njegovo univerzalno korporativno tijelo kojoj se on kao Zakon i Objava otajava, preko svoga svećenstva, putem ispovijedi ima pravo opraštati i otkupljivati i najteže grijehe. To prema učenju islama spada isključivo u Božije pravo. Katolici se krste sa cijelom šakom, a pravoslavni sa tri prsta. Kod katolika je gregorijanski, a kod pravoslavnih stari julijanski kalendar. Nedjelja je i kod jednih i kod drugih obredni, neradni dan i dan crkvene mise.

38.5. PROTESTANTIZAM

Najdublji i suštinski vertikalni, vjersko-dogmatski a ne samo horizontalno organizacioni razdor unutar kršćanstva jeste pojava *protestantizma* u 16. stoljeću. Protestanti uče da je prava, istinska i bitna crkva nevidljiva. Zato u vidljivoj egzistencijalnoj crkvenoj organizaciji imaju pravo i dužnost da učestvuju i vjernici - laici, kako je to bilo u staroj kršćanskoj općini do kraja 2. stoljeća. Protestantizam doslovno znači protestirati, a u najširem značenju protestantizam označava svekršćanske, crkvene i vjerske zajednice, koje su, u opoziciji prema *Rimokatoličkoj crkvi,* od 16. stoljeća konstituirane iz reformacije. To su, ustvari, sve kršćanske vjerske zajednice koje ne pripadaju ni Zapadnoj (Rimokatoličkoj) ni Istočnoj (Pravoslavnoj) crkvi. Ime ***protestanti*** nastalo je u vezi s

protestom što su ga *reformaciji* skloni njemački staleži (pet knezova i četrnaest gradova) uložili protiv zaključka donesenog od većina staleža na *Saboru u Sepyeru 1529. godine* kojim se zabranjuju sve crkvene reforme. Protestantizam je u horizontalno organizacionoj ravni razbio jedinstvo Rimokatoličke crkve i oteo njezinoj vlasti ogromna područja, osobito na germanskome sjeveru Evrope, ali sam nije formirao jedinstvene i vjerskim naučavanjem izjednačene cjeline. Već u samome početku reformacije nastao je raskol između *Luterovih* i *Kalvinovih* reformiranih vjerskih zajenica. Tokom vremena pojavljuju se nove protestantske zajednice pod posebnim imenima - *puritanci, prezbiterijanci, kvekeri, baptisti, hugenoti, menoniti, adventisti, luterani i kalvinisti.* Odvojene protestantske zajednice pokušavale su u više mahova da se objedine. Najviše uspjeha imalo je zbližavanje luterana i reformiranih koje je ostvareno 1817. godine u Berlinu pod imenom *Evangelistička unija.* Uzaludni su bili svi pokušaji protestantskih teologa da se formira unija između protestantskih vjerskih zajednica i Istočno-pravoslavne crkve.

Od pokreta reformacije 1516. godine do danas su ostali bezuspješni svi pokušaji izmirenja Rimokatoličke crkve i protestantizma zato što Rimokatolička crkva insistira na primatu u cijelome kršćanstvu. U doba sukoba i progona od strane katolika porotestanti su se najviše naseljavali u Sjevernu Ameriku. Danas ih u svijetu ima više od 300.000.000. Najbrojniji su u Njemačkoj, SAD, Engleskoj, Holandiji, Švedskoj, Norveškoj, Danskoj, Švajcarskoj, Irskoj, Škotskoj i drugim zemljama.

SUŠTINA PROTESTANTSKOGA UČ ENJA

Protestanti odbacuju posredničku ulogu katoličke crkve i njezina svećenstva između čovjeka i Boga. Zato traže da se svaki čovjek izravno obraća Bogu preko *Biblije* na narodnom jeziku. U poslovima Zemaljske crkve treba da učestvuju svi vjernici, jer to je njihovo pravo i dužnost, a ne samo crkvena hijerarhija. Dok katolička crkva rad smatra Božijom kaznom, poniženjem i prokletstvom zbog Adamovog grijeha u raju, u protestantskom učenju rad je nasvjetija čovjekova dužnost, najsvetiji i najviši izraz etičkoga samopotvrđivanja spasenja i ispunjenja dužnosti prema Bogu. Od protestanata nije samo ideal Božije carstvo na nebu, već i na zemlji. Vjera se mora potvrđivati stalno dobrim dijelima i umjesto ispovijedi i praštanjima ljudima grijeha u crkvi od svećenika, mora se voditi stroga disciplina u životu svakoga pojedinca. Zato protestanti odbacuju bilo kakvu posredničku ulogu crkve i svećenstva. To je suština njihovoga spora sa Rimokatoličkom crkvom.

38.6. CRKVA

Crkva je centralna ustanova i institucija kod rimokatolika i pravoslavaca, a postoji i kod rrotestanata. U etimološkom smislu, riječ *crkva* je u vezi sa grčkom riječi *kyriakos - Gospodnji, Božji,* i *kyriakom* - dom, *Božiji dom.* Prema tumačenjima drugih, ona potiče od riječi *kyriake - nedjelja.* Čini se da su izvedenice od grčkoga *kyriakos* značile najprije, pored *bazilika - basilica* (*zgrada* za *bogosluženje*), a poslije toga riječ je upotrebljavana i za zajednicu

vjernika. *Crkva* znači i označava zajednicu kršćanskih vjernika i zgradu namijenjenu kršćanskom bogoslužju. U jednom i drugom smislu upotrebljava se u latinskom jeziku riječ *ecclesia.* Kod starih Grka *ecclesia* znači *narodnu skupštinu* i onda *općinu.* Ovu su riječ u značenju *crkve* prihvatili, prema svojim jezičkim pravilima, romanski jezici. Danas se riječ *crkva* u najširem značenju upotrebaljava samo za kršćansku *općinu vjernika,* kršćansku bogoštovanu zgradu i to za zagrade za bogosluženje i vjerske općine svih kršćanskih ispovijesti.

39
ZEMLJA BOSNA KROZ PROSTOR I VRIJEME

Da bi jedna zemlja bila država ona mora imati teritorij, stanovništvo, graNice, međunarodno pravni subjektivitet, legitimno legalnu i regularno izabranu vlast. Bosna sa površinom od 51.199 km² prirodna je geografska činjenica i jedna genetska cjelina u geološkom pogledu koju omeđuju rijeke *Una* i *Kupa* na zapadu, *Sava* na sjeveru i *Drina* na istoku i kroz koju protiču rijeke *Bosna, Vrbas, Usora, Spreča* i *Neretva* u Hercegovini. U svojoj hiljadugodišnjoj pisanoj povijesti Bosna je prošla kroz više državno-pravnih i društveno-političkih oblika. Najprije je, od 10. do 14. stoljeća (*ban Borić, Kulin ban i ban Ninoslav*) **zemlja banova**, zatim zemlja bosanska kraljevina (dinastija Kotromanić, od 1254. do 1463.). Od 1463. do 1580. godine, u okviru Osmanske carevine, Bosna je 117 godina poseban sandžak, a od 1580. do 1878. godine ona je u okviru Osmanske carevine (punih 298 godina), najviša teritorijalno-administrativna i vojno-upravna jedinica, ejalet, sa posebnim statusom među četrdeset ejaleta i jedina direktno vezana za sultana i Portu. Od 1878. godine, Bosna je u sastavu Austro-Ugarske ***corpus separatum***, a u okviru prve Jugoslavije, od 1918. do 1929. godine, (prvi tzv. Vidovdanski ustav, od 1921. i drugi, posljednji u životu te zemlje, *Oktroisani ustav* iz 1931. god.) priznaju poseban status Bosne. Također, sve odluke u socijalističkoj, drugoj Jugoslaviji koje su imale karakter ustavnih akata kao Prvo 1943., Drugo 1944. i Treće 1945. godine zasjedanje ZAVNOBiH i zasjedanje AVNOJ u Jajcu (29. novembra 1943.) i drugim mjestima, potvrdile su bosanskohercegovačku državnost, subjektivitet i samobitnost Bosne i Hercegovine kao jedne od šest ravnopravnih republika, prvo u FNRJ, zatim u SFRJ, te je priznaju sva četiri ustava (1946. i 1953. Ustavni zakon 1963. i 1974. godine) socijalističko-komunističke Jugoslavije. Dakle, u 20. stoljeću svaki od šest ustava, bilo kraljevske bilo komunističke Jugoslavije, priznavao je zasebnost, identitet Bosne i Hercegovine pune 74 godine, kao što je to činla Osmanska carevina 415 godina i Austro-Ugarska carevina 40 godina poslije toga. Od 6. aprila 1992. godine Bosna i Hercegovina je međunarodno priznata država. Priznalo ju je oko 100 zemalja i ravnopravna je članica Ujedinjenih naroda.

GRANICE BOSNE

Sa prirodnim i povijesnim granicama situacija u Bosni je još jasnija i izvjesnija. Prve granice prema istoku na rijeci Drini udario je rimski car *Teodosije*, 395. godine, kao između *Zapadnog* i *Istočnog Rimskog Carstva*. Sadašnje granice između Bosne i Hercegovine i Srbije koje priznaje cijeli svijet, izuzev nepriznate tzv. SR Jugoslavije, formirane su u razdoblju od 1831. do 1833. godine. Između Bosne i Crne Gore sadašnje međunarodno priznate

granice formirane su od 1860. do 1878. godine. To je što se tiče granica prema istoku, a prema zapadu one su uspostavljene ranije, u 18. stoljeću, i to uglavnom krvlju i životima Bošnjaka.

"Tokom 18. stoljeća bosanski muslimani su izdržali tri velika rata sa *Austrijom i Mlečanima, 1714.-1718., 1737.-1739., te 1788.-1791. (tzv. dubički rat).* Od presudnog povijesnog značaja posebno je bio rat 1737. godine kada su *Bošnjaci* pod *Banjom Lukom* do nogu potukli austrijsku vojsku, u trenutku kada im je car *Karlo VI* svojim proglasom uoči pohoda na Bosnu zaprijetio fizičkim uništenjem ako ne ostave svoju, islamsku vjeru. Slobodno se može reći, s obzirom na vojno-politički značaj ove pobjede i njezinu kasniju ulogu u usmenoj i pisanoj tradiciji bosanskih muslimana, da su oni pod Banjom Lukom definitivno postlai nacijom." Granice između Bosne i Hrvatske odredit će *Karlovački mirovni ugovor - 1699. godine, Požarevački - 1718. godine, Beogradski - 1739. godine i Svištovski - 1791. godine.* Bošnjaci će zemlju Bosnu u 19. stoljeću dva puta, kao što su je u 12. od Pape i Madžara i od Karla VI u 18. stoljeću, krvlju i životima braniti, prvi puta od 1831. do 1833. godine od Porte i drugi puta 1878. godine od Austro-Ugarske.

PRAVNO UTEMELJENJE BOSNE

Od svih pravnih akata nastalih na tlu Bosne, napisanih rukama Bošnjaka, po svom značaju posebno se izdvaja *Povelja Kulina bana Dubrovčanima* iz 1189. godine. Njome se obznanjuje međunarodni državno-politički subjektivitet tadašnje i sadašnje Bosne kada mnoge današnje države u Evropi uopće nisu postojale, i odluke Prvog zasijedanja ZAVNOBiH od 25. 26. i 27. novembra 1943. godine, u Varcar Vakufu. Odluke Prvog konstituirajućeg zasjedanja ZAVNOBiH u osnovi reafirmiraju samobitnost Bosne i Hercegovne kao jedne od šest ravnopravnih republika u budućoj federativnog Jugoslaviji, ali su i potvrda onoga što je Bosna imala i uživala pod Osmanlijama, Austro-Ugarskom i prvom Jugoslavijom, punih 476 godina, a to je priznanje njezina entiteta, identiteta, multietičnosti, multikulturalnosti, multikonfesionalnosti i ravnopravnosti naroda i sloboda građana u kontinuitetu.

BOSNA KROZ PISANE DOKUMENTE

Bosansku i bošnjačku hiljadugodišnju duhovnu, pravno-političku, državno-teritorijalnu i kulturno-civilizacijsku vertikalu potvrđuju i relevantni pisani dokumenti od 10. stoljeća. Prvi *zemlju Bosnu,* pod njezinim sadašnjim hiljadu godina starim imenom, spominje bizantijski pisac *Konstantin Porfirogenit* u djelu *De administrando imperio* u 10. stoljeću. On piše o Bosni kao o posebnoj oblasti. Jedan drugi, nešto kasniji, bizantijski pisac *Cinamos* izričito piše da *Bosna seže od rijeke Drine, koja joj je međa prema Srbiji i da tamošnji (bošnjački) narod ima svoje običaje i zakone, a i svoga vladara.*

39.1. BOSNA - ZEMLJA BANOVA OD 10. DO POLOVINE 14. STOLJEĆA

Mada su prvi počeci bosansko državnoga života sa stajališta povijesti ostali dosta tamni i nerasvijetljeni državno-pravni i politički kontinuitet Bosne seže od 10. stoljeća. Bosna je samo kratko vrijeme u 10. stoljeću mogla biti pod raškim vladarem *Časlavom* i nekoliko puta, nakratko, pod hrvatskim vladarima. Bosanski vladari, banovi počevši od 1137. godine bili su, uz ogromnu autonomiju, pod vlašću ugarsko-hrvatskih kraljeva. Te povijesne činjenice ne daju nikakav legitimitet sadašnjoj Srbiji i Hrvatskoj u njihovim aspiracijama na Bosnu, jer su veliki dijelovi sadašnje Srbije i Hrvatske u vrijeme *kralja Tvrtka* bili u sastavu bosanske države. Tvrtkova vladarska titula je zato glasila ***kralj Raške, Bosne, Dalmacije, Hrvatske i Primorja.*** Za vrijeme Osmanske carevine bili su u sastavu bosanskoga ejaleta. Zbog tih povijesnih činjenica Bosna ne svojata dijelove Hrvatske i Srbije. Najbitnije je da se državnost Bosne može pratiti od *bana Borića (1154.-1163.)* koji je uživao veliko povjerenje ugarskoga kralja. Nakon Borićeva pada 1163. godine Bosna je još jedanput, i to posljednji put, došla pod bizantijsku vlast 1167. godine, da bi se, nakon smrti snažnog i moćnog *cara Manojla Komnina,* 1180. godine zauvijek oslobodila od nje.

Iste godine javlja se i prvi trag o *banu Kulinu* (1180.-1204.). Kulin ban je u bosanskome narodu jedan od najvažnijih vladara u povijesti Bosne. Poznat je pod nadimcima ***Veliki ban, Plemeniti i moćni muž*** i ***Srećni vladar.*** Sa stajališta države i politike najbitnije je da se Bosna u njegovo vrijeme počinje razvijati uporedo sa susjednim južnoslavenskim državama i da ona doživljava političko-ekonomsku stabilizaciju, trgovačko otvaranje, teritorijalno širenje i razvoj kulturnoga života.

Međunarodni rodni list Bosne je Kulinova ***Povelja*** iz 1189. godine kojom on, da bi razvio privredu, dozvoljava slobodnu trgovinu dubrovačkim trgovcima sa Bosnom. Ovo je bila prva pisana bosanska povelja pisana na narodnom jeziku. Od Kulinova vremena Bosna, bez obzira na sve optužbe Nemanjića iz Raške, pritisaka Pape i vojnih pohoda iz Ugarske, živi svoj zasebni i autentični duhovni, državno politički i kulturni život. Za Kulinovo ime je vezana i prva pisana isprava na narodnom jeziku na čitavom slavenskom jugu. ***Dakle, temelji južnoslavenske pismenosti počinju u Bosni, kao što su i bosanski govori uzeti kao osnova književnoga jezika većine slavenskih naroda.*** U Bosni su nastale i najljepše narodne pjesme poput ***Hasanaginice*** i ***Omera i Mejrime*** koje je *Vuk Karadžić* lažno predstavio učenome svijetu pod srpskim imenom.

Poslije smrti bana Kulina Bosna postaje ozloglašena na papskoj kuriji radi uspjeha patarenskog učenja. Pape ljutito pišu da u Bosni heretici javno ispovijedao svoju vjeru *"kao što lamije doje svoju šćenad golim sisama"*, i traže protiv njih nemilosrdne križarsko-inkvizitorske ratove podstičući *"vjernike protiv nevjernika"*. Zato je bosanski ban *Ninoslav* (1233.-1250.) godine imao teških dana. On dopušta Papi da šalje misionare u Bosnu jer Bosna je za Rimsku crkvu bila *pustinja i šikara, puna trnja i kopriva i postala je leglo guja.*

Međutim, kada je ban Ninoslav uvidio da su akcijama Rima ugrožena njegova suverenska prava i da papa u biti radi za mađarske interese, i to pod firmom vjere, on prihvata rat sa Rimom i Ugarskom 1235.-1238. godine. U četverogodišnjem krvavom otporu Ninoslav je uz mnogo krvi i žrtava očuvao Bosnu. U martu 1240. godine on skalapa Ugovor o trgovini i prijateljstvu sa Dubrovnikom u kome za sebe kaže *Ja, Matej Ninoslav, po milosti Božijoj veliki ban bosanski*. Najpoznatiji bosanski ban u 14. stoljeću je *Stjepan I Kotromanić* (1322.-1353.). Njegovo i vrijeme njegova naseljednika *Tvrtka I Kotromanića* (1353.-1377., ban) (1377.-1391., kralj) je vrijeme svestranoga razvoja bosanske dražve.

Put do slave, moći i širenja Bosne bio je težak i mukotrpan. On počinje sa *Stjepanom II*, za čije vladavine pojedine oblasti na razne načine, ulaze u sastav bosanske države, te se postepeno povećavao njezin teritorij.

Stjepan II je organizirao državnu stabilnost i unutarnju stabilnost Bosne. On širi teritorij Bosne između Neretve i Cetine, uspostavlja vlast nad oblastima Usore i Soli i ovladava Duvnom, Livnom, Glamočem i Humom. Poslije ovih osvajanja vlast Stjepana II se prostirala ***od Save do mora i od Cetine do Drine***. On je, *po milosti Božijoj, gospodin svim zemljama bosanskim i Soli i Usore i Donjim krajem i Humskoj zemlji*. Ukratko, Stjepan II je na sve načine Bosnu ojačao i ujedinio je od Drine do Cetine i Save, davši joj izlaz na more što će biti potvrđeno i *Međunarodnim mirovnim ugovorom sa Austrijom i Mletačkom Republikom kojeg je Porta potpisala 1699. godine u Sremskim Karlovcima*. Tim Ugovorom Bosni se osigurava i reafirmira izlaz na Jadran od Kleka (Neuma) i Sutorine kod Herceg-Novog u širini od 25 km, Stjepan II učvršćuje banski autoritet i svoju dinastiju. Na međunarodnom planu stvara čvrste saveze sa Mađarskom i papskom kurijom.

39.2. BOSNA - ZEMLJA KRALJEVA, OD POLOVINE 14. DO POLOVINE 15. STOLJEĆA

TVRTKO KOTROMANIĆ (1353.-1391.)

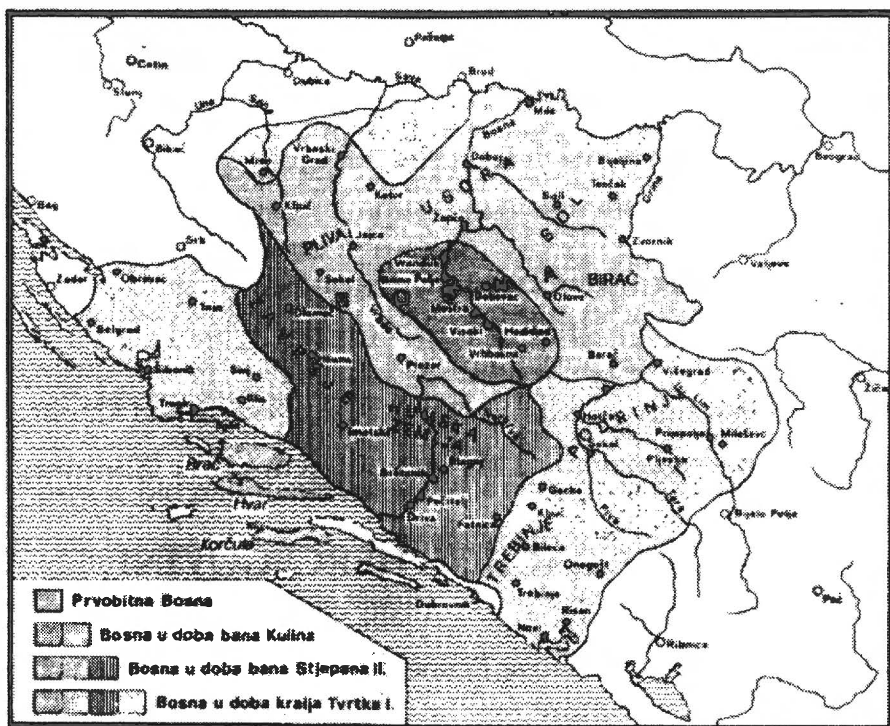
Od 1353. do 1377. godine *Tvrtko je ban*, a od 1377. do 1391. prvi najveći i najpoznatiji *bosanski kralj*. U njegovo vrijeme je srednjovjekovna Bosna doživjela najveću moć i teritorijalno proširenje. Granice bosanske države u Tvrtkovo vrijeme su se prostirale od Save do Korčule i Hvara, te od Zrmanje i Knina do Sjenice i Lima. Iako je sve do 1350. godine *raški car Dušan* za vrijeme Stjepana II prodirao u Bosnu sve do Bobovca, ipak je Stjepanov nasljednik i sinovac *Tvrtko I* na račun Raške i Hrvatske proširio Bosnu i zbog ugleda i moći postao najveći i najmoćniji južnoslavenski vladar. Tvrtko prvo sređuje prilike u Bosni, jača centralnu vlast i smanjuje moć i samostalnost lokalnih velmoža koje je pomagao ugarski kralj *Ludovik*. Do rata između Ludovika i Tvrtka dolazi 1363. godine, kako kaže *Ludovik* u *Povelji*, sa namjerom *da se iskorijeni nebrojeno mnoštvo heretika i patarena koje se ugnijezdilo u njegovoj državi Bosni*. Sam Tvrtko, u jednoj kasnijoj povelji, piše kako *se podiže na me ugarski kralj po imenu Ludovik*.

Širenje i snaženje Bosne nije bilo u skladu sa željama i politikom ugarskoga dvora. Pohod

Ludovika sa sjevera u zapadnu Bosnu da zauzme grad Soko na Plivi, koji je branio *Vukac Hrvatinić*, nije uspio. Ponovni ugarski pokušaj iste godine u septembru da zauzme Srebrenik također nije uspio. Ovim pobjedama Bosna je sačuvala svoj politički i državni individualitet koji Mlečani priznaju Tvrtku (7. septembra 1364. Božijom milosti ban cijele Bosne).

Nakon pobjede u ratu protiv Ugarske, Tvrtko se poslije smrti cara *Uroša II* udružuje 1373. godine sa raškim knezom *Lazarom Hrebeljanovićem* protiv osiljenoga župana *Nikole Altomanovića* i izlazi kao pobjednik. Tako osvaja gornje Podrinje, srednje Polimlje sa manastirom *Mileševom*, a nekoliko godina kasnije proširuje svoju vlast i na *Trebinje*, te na *Konavle s Dračevicom*, područje između *Dubrovnika* i *Boke Kotorske*. U jesen 1377. godine, pošto je zadobio veći dio države Nemanjića, Tvrtko je u manastiru Mileševa na svoju glavu stavio kraljevsku krunu. Tvrtkovu krunidbu pirznale su najistaknutije srpske velmože, te Dubrovčani i Mlečani. Prvi neposredni i izravni dodir Turaka Osmana sa Bosnom dogodio se 1384. godine kada *Timurtaš paša* s vojskom prodire u istočnu Bosnu, zatim 1386. godine (sve za vrijeme Tvrtkove vladavine) kada je manji broj njihovih četa dopro sve do doline Neretve. Jači napad Osmanlije su izvršili 1388. godine pod zapovjedništvom *Šahin paše*. Tu ih je *Vlatko Vuković* 27. augusta 1388. godine potpuno potukao.

Tvrtko dosljedno, sistematski i energično pokorava svojoj vlasti dalmatinske gradove *Split, Trogir, Šibenik, Novi, Kotor, i otoke Brač, Hvar i Korčulu*. Poslije svih osvajanja, Tvrtko je 1390. godine mogao da objavi sovju novu titulu - *Stefan Tvrtko po Božijoj milosti, kralj Raške, Bosne, Dalmacije, Hrvatske i Primorja*.

Smrt kralja Tvrtka za bosansku državu je značila veliki gubitak. Dok je za vrijeme Tvrtka prevladavala snaga kralja, dotle Mađari iskoristiše neodlučnost i povodljivost nasljednika *Tvrtka Dabiše* (1391.-1395.) i potisnuše Bosance iz Dalmacije i svedoše Bosnu na granice koje je imala prije Tvrtka. U to vrijeme se na štetu centralne kraljevske vlasti afirmiraše i ojačaše trojica velikaša - *Hrvoje Vukčić Hrvatinić, Sandalj Hranić Kosača i Pavle Radenković.*

Hrvatinići su imali posjede u sjeverozapadnoj Bosni. ***Hrvoje Vukčić*** je dobio titulu hrvatsko-dalmatisnkog bana, naziv splitskog hercega i proširuje familijarni domen jednim dijelom Dalmacije i Hrvatske, sa otocima Bračom, Hvarom i Korčulom. Područje porodice *Kosača* prostiralo se na obje strane rijeke Neretve. ***Sandalj Hranić Kosača*** (1392.-1435.), sinovac i nasljednik vojvode Vlatka Vukovića, proširi svoj domen i teritorij između Cetine na zapadu, i Onogošta (Nikšić) na istoku. Posjed porodice *Pavlović* nalazio se u istočnoj Bosni. Najznamenitiji Pavlović, knez *Pavle Radenković*, pored nasljednog dobra oko Krivaje i Prače, držao je Olovo, Trebinje, Vrm sa Klobukom i dio Konavla sa Cavtatom. Knez Pavle je ubijen prilikom obračuna feudalaca u Sutjesci 1415. godine. Njegov sin *Radoslav Pavlović* (1420.-1441.) prodao je Dubrovniku dio Konavla, te ratovao s njim oko Cavtata (1430.-1432.).

Moćne i osamostaljene velmože u *Bosanskom saboru* odlučuju o izboru i smjenjivanju kraljeva, rukovodeći se svojim slijepim ličnim interesima, i Ugri i Osmanlije to koriste. U ovom periodu slabljenja centralne vlasti i pojave anarhije na vlast dolazi *Jelena, žena kralja Dabiše* (1395.-1398.). Za to vrijeme Bosna se sve više pretvarala u zemlju anarhije, samovolje, lakoumstva i nedržavotvornoga duha. Tom anarhijom, unutarnjim razdorima i sukobima u Bosni koristi se ugarski kralj *Žigmund*. On, uz podršku pape, 1408. godine oživljava križarsku akciju protiv *bosanske hereze*. Tada jaka i brojna ugarska vojska prodire u Bosnu i kod Doboja nanosi bosanskoj vlasteli težak poraz. Plemstvo se pokorilo Žigmundovoj vlasti, ali su njegovi postupci poslije nove akcije njegove vojske 1410. godine bili izuzetno drski.

39.3. DUHOVNA PODLOGA BOSNE BANOVA I KRALJEVA OD 10. DO 15. STOLJEćA

Kao zemlja koja leži na raskrsnici puteva Istok-Zapad, Bosna je još od ranoga srednjeg vijeka kao granična zemlja između Bizantije i Franačke države bila područje sukobljavanja pravoslavne i katoličke crkve. Između njih je stoljećima stajala autonomna *Crkva bosanska* čiji su sljedbenici sami sebe nazivali *bosanskim krstjanima - bogomilima, patarenima, babunima* ili *katarima.* Najstariji dokument o bogomilskoj sekti u Bosni je pismo *kneza Vukana*, mlađeg sina *Stevana Nemanje*, koje je godine 1199. poslao *papi Inoćentiju III* moleći ga da mu pošalje svoje poslanike sa kojima bi uredio crkvene i državne odnose. U tom pismu on navodi papi kako *ne maleno krivovjerstvo niče u Bosni i da je sam ban Kulin sa svojom ženom, sestrom, mnogim rođacima i još 10.000 ljudi prešao u krivovjerstvo.* Na to pismo papa 1200. godine piše mađarskome *kralju Emeriku* da pomogne istrjebljenje ***krivovjerst-***

va u Bosni. Da bana od toga odvrati, 1203. godine u Bosnu je stigao papin izaslanik *Bernard* i kapelan *Ivan de Casamaris* pred kojima su se mnogi pravci u ispovijedi formalno odrekli krivovjerstva. Mnogi latinski izvori izričito tvrde da se u Bosni i Hercegovini još od druge polovine 12. vijeka raširilo patarensko učenje.

Poslije bana Kulina, Bosna je postala veoma ozloglašena zbog uspjeha bogomilskoga učenja. Zato papi u više mahova pišu kako *u Bosni heretici (patareni) jako ispovijedaju svoju vjeru* i traže protiv njih prave krstaške ratove, pogotovu poslije uništenja patarena, katara, valdenza, albigenza i templara 1321. godine u Italiji i južnoj Francuskoj. Tada je Bosna postala najjača zemlja u učenju Crkve bosanske, koje je smetalo katoličanstvu i pravoslavlju kao ***hereza***. U vrijeme bana *Stjepana I* (1323.-1353.) i kralja *Tvrtka I* (1353.-1391.) učenje *Crkve bosanske* je nesmetano obavljano. Tek kada bosanska država slabi, **predstavnici** Crkve bosanske postaju aktivniji. U tu svrhu šalju učitelje u Bosnu, da ovdje savršeno i potpuno nauče nauku od učitelja koji stanuje u mjestu što se zove Bosna. U tu svrhu šalju se u Bosnu papini izaslanici i misionari još tokom 14. stoljeća u desetak navrata.

Bosanski kralj *Stjepan Tomašević* (1443.-1461.), prihvativši katoličku vjeru 1446. godine, živio je i radio na tome da pristaše Crkve bosanske povrati katoličkoj vjeri. O ovm učenju je važan dokument carigradskog patrijarha *Genadija II Skolarija* (1453.-1459.) sinajskim kaluđerima u kojem iznosi tvrdnju da je pravoslavni vladika u zemlji *hercega Stjepana* obratio mnoge od kudugera (bogomila) u Pravoslavnu crkvu. Veoma interesantan je testament gosta *Radina* napisan 5. januara 1466. godine gdje kaže da su sljedbenici ovoga učenja činili ustupke kršćanima. Vjernici Crkve bosanske se dijele na *posne i mrsne ljude*, prave vjernike koji se u svemu pridržavaju ovom učenju i one koje se u potpunosti ne pridržavaju. *Vjernici su uz nedjelju obilježavali i petak.*

Nisu samo pape i Zapad progonili pristalice Crkve bosanske koje su na Zapadu nazivali *patareni - babuni*. To je činio i Istok, *Bizantija*, preko Raške i Nemanjića. Da bi učvrstio pravoslavlje u svojoj zemlji, *Stevan Nemanja* (1167.-1196.) je nemilosrdno progonio i iskorjenjivao bogomile. Progonio ih je, plijenio im imanja, kažnjavao ih, čak ih je i žive spaljivao, a njihovom učitelju je dao odrezati jezik. Uništavao je i spaljivao njihove knjige. Progonjeni *bogomili - babuni, patareni, katari, alibigenzi, templari* bježali su iz Srbije na sve strane, a najviše se spasilo u susjednoj Bosni, ali su i u njoj bili progonjeni od pape i *Ugarske*. Za sve ove radnje i postupke Nemanja je uspio dobiti pristanak na *Saboru u Rasu* koji je pristao na uništavanje bogomila u njegovoj državi. Sve se ovo događalo između 1172. i 1180. godine. Uprkos tolikim progonima i uništavanju, bogomila je bilo u srpskoj državi i u doba *cara Dušana* (1331.-1355.) godine jer članom 85. Dušanova *Zakonika* kažnjava se babunska riječ. Osjećajući ugroženom ne samo svoju vjeru, već i državnu samostalnost, bosanski su krstjani (*babuni, bogomili*) osjetno razvili nacionalnu crtu, pa su svoju vjersku zajednicu prozvali *narodnom* i bosanskom, a sebe pak, ***pravim dobrim Bošnjanima***. Protiv bosanskih krstjana vođena je inkvizicija kao i protiv katara, patarena, albigenza i templara u Italiji i južnoj Francuskoj.

KO SU BILI BOSANSKI KRSTJANI ILI BABUNI

Oni su po svoj prilici bili jedna kršćanska sekta, koja je nastala u Bugarskoj, a osniva je *pop Bogomil* koji je živio u doba bugarskoga *cara Petra* 927.-968. Iz Bugarske se bogomilstvo prenijelo u Grčku i Rašku, pa odatle u Bosnu, a iz Bosne u Italiju i Francusku. Historičari su mišljenja da su na bogomilstvo najviše uticali *pavličani* i *masalijani*, koji su se opet razvijali pod uticajem *azijskog manihejstva*. Također se smtra da je u bogomilstvo došao rečeni blagi i umjereni dualizam. Učenje *Pavla* (pavličana) je čisto i pravo Božije jedinstvo, *Isus* je po njemu Božiji rob i poslanik kao i drugi vjerovjesnici. Bog ga je stvorio u utrobi *Merjeme* bez muškarca. On je čovjek, a u njemu nema nikakva božanstva. Prema Pavlu, Bog je samo jedno lice. Tezu da je bitni uzrok prelaska bogomila na islam i to što je između te dvije vjere bilo dodirnih i sličnih tačaka usvajaju mnogi naši i strani historici. Tako *Tomas Arnold* u ***Povijesti islama*** piše: **Mi smatramo da je ovakva pretpostavka da su bogomili prešli na islam da bi se povratili u svoju vjeru čim im se za to ukaže prilika samo nagađanje, te se na nju, kao nepobitni dokaz, ne može osloniti. Mi smatramo jačim razlogom to, što su bogomili, pomiješani sa muslimanima, bili skloni islamu radi** *mnogih tačaka u njihovom vjerovanju, koje su slične s islamskim učenjem. Bogomili su odbacivali obožavanje* ***Marije****, ustanovu krštenja, nisu se htjeli krstiti i odbacivali su sve vrste klera. Krst su, kao znamen vjere, mrzili i smatrali ga idolopoklonstvom. Odbacivali su kipove i ikone, upućivanje molitvi slikama, kipovima svetaca i relikvijama. Protivno katoličkim crkvama koje su nedostojno ukrašene slikama, njihovi su hramovi bili skromni i jednostavni. Kao i muslimani, imali su hrđavo mišljenje o crkvenim zvonima, koja su nazivali* ***satanske trube****. Vjerovali su da Isus nije lično razapet, nego da je to bio neki iluzorni lik, te su se u ovom pogledu djelomično slagali sa Kur'anom. Osuđivanje alkohola i sklonost asketskom životu i skromnost spadaju u ove okolnosti koje su poslužile zbližavanju bogomila sa islamom. I oni su se pet puta dnevno molili. Često su padali na koljena i izražavali blagodarnost Bogu. Prema tome, za njihovo sudjelovanje pri molitvi u džamiji izgleda da nije trebalo velike preinake.*

Bogomila je u Bosni bilo čak i u 19. stoljeću. U katoličkom shematizmu (pregledu) hercegovačke biskupije iz 1867. godine piše da je u selu *Dubočanima* islam primila porodica *Helež*, koja bijaše posljednji sljedbenik bogomilske zanesenosti. Prema izjavi *fra Grge Martića* (1822.-1905.), još poslije austrougarske okupacije Bosne i Hercegovine bilo je na Neretvi 16 bogomilskih domova. U ***Narodnom blagu*** **Mehmed Ljubušak** bilježi: *Oko Rame i Neretve ima i dan danas muhammedanskih seljaka koji su sačuvali neke molitve iz bogomilskih vremena pa ih u obiteljskim krugovima naizust mole.* Postoji predaja da su mještani sela *Novalići* iz Vrdolja (kod Konjica) tako prezime dobili, jer su kasno primili islam. Kuća *Milišića* kod Umoljana je posljednja koja je primila islam. *Ibrahim-beg Bašagić* slao je silom hodže u Drežnicu, jer tamošnji seljaci nisu imali pojma o islamu. **Niže su njihove bogomolje. Svi svećenici su se nazivali strojnici. Niži strojnici nazivani su starci, a viši gosti. Na čelu crkvene hijerarhije stajao je did.**

ETNIČKO PORIJEKLO BOŠNJAKA

Ni velike seobe naroda, kojima se završava stari vijek, nisu izmijenile individualnost Bosne. Prije svega, te seobe su ostavile u Bosni malo tragova. Dolazak Slavena na teritorij Bosne doveo je samo do izvjesne simbioze prastaroga bosanskog stanovništva sa Slavenima. Južni Slaveni su u svoju današnju postojbinu došli kao jedna amorfna neorganizirana masa. Do formiranja stanovništva Bosne dolazi stapanjem kompaktnih ilirskih plemena sa novopridošlom slavenskom masom koja je bila mnogobrojnija, budući da je cijelome stanovništvu Bosne uspjela nametnuti slavenski govor. Još do dana današnjega sačuvalo se u kulturi domaćega bosanskog stanovništva dosta starih ilirskih elemenata, što znači da je i ilirski sloj bio od velike važnosti.

Pred osmansko osvajanje Bosna je bila nastanjena najviše Slavenima koji su pripadali trima vjerskim grupama. Sigurno je da su islam i individualno i masovno primali pripadnici sve tri religije, ali prije svega bosanski krstjani. Primanje islama jeste bilo veliko, ali to je uvijek bio i individualni čin zato što je to bio ma koliko masovan isto toliko i postepen proces. To možda najbolje potvrđuje činjenica da je *Bosanski ejalet* (pašaluk), uspostavljen tek krajem 16. stoljeća (1580. godine) kada je na području staroga bosanskog kraljevstva muslimansko stanovništvo postalo apsolutnom većinom. Od tada su carske naredbe koje su se odnosile na evropske osmanske posjede posebno uručivane bosanskome veziru ili valiji. Tako etnički i historijski razvitak Bošnjaka na vjekovnom rodnom tlu dobija zamah u prvoj polovini 15. stoljeća sa postepenim osvajanjem Bosne i Hercegovine od strane Turaka Osmanlija i širenjem islama, odnosno asimiliranjem islamske civilizacije. Asimiliranje islamske civilizacije vrši se na srednjovjekovnoj bosansko-slavenskoj etničkoj podlozi i bosanskom jeziku, te na zatečenoj materijalnoj kulturi koja je vremenom znatno prožeta i obogaćena elementima proisteklim iz duge tradicije urbanoga života na islmaskome orijentu. Tako je nastala jedna sasvim nova islamska duhovna nadgradnja, koja je kroz dužu povijesnu evoluciju odredila bošnjačko nacionalno biće naspram ostalih Južnih Slavena istoga jezika, ali različitog vjerskog i kulturno-političkog iskustva. U formiranju bošnjačkog etnosa važna uloga pripada i migracijama na relaciji sa Slavonijom i Ugarskom, Likom, Bokom Kotorskom, Dalmacijom, Srbijom i Crnom Gorom. U etnogenezi Bošnjaka važan je udio stranih etničkih skupina. Pri tome dolaze u obzir dodiri i asimilacije sa Turcima Osmanlijama i drugim etničkim skupinama izvan Balkana, slaveniziranim vlaško-romanskim stanovništvom, Albancima, Ciganima (Romima), Sasima i drugim narodima.

40
ŠIRENJE ISLAMA U EVROPI I NA BALKANU

Muslimani stupaju na tlo Evrope 649. godine, polovinom 7. stoljeća, kada *Muavija* i *Abdullah Ibn Sarh* zauzimaju Kipar pod zastavom *Tarika Ibn Zijada i Musa Ibn Nusajra,* 711. i 712. godine zauzimanjem Španije; 725., 731. i 732. godine zauzimanjem Liona i Bordoa u Francuskoj; 827 i 837-841. godine zauzimanjem Sredozemlja gdje muslimani dopiru do Dalmacije, Švicarske, Korzike i Sardinije.

Drugi dodir muslimana i islama sa Evropom, prvi sa Balkanom, događa se u vardarsko-solunskoj pokrajini u 9. stoljeću. To su vardarski Turci, po nekima muslimani slavenskog porijekla, koje je bizantijski car Teofilo (829.-842. godine) preselio iz Azije u solunsku pokrajinu. Muslimani slavenskog porijekla ili vardarski Turci vršili su uticaj i u Bugarskoj. *Lujo Taler* ističe da je u to doba bilo mnogo muslimana u Bugarskoj. Širenjem knjiga nastojalo se vršiti animiranje za islam. Pa ipak, uprkos tolikog broja, ti muslimani su bili asimilirani, pokršteni, devastirani i istrijebljeni.

Treći dodir muslimana i islama sa Evropom događa se polovinom 11. stoljeća kada se na Balkanu pojavljuju muslimani - Pečenezi, isma'ilijje i agareni iz grada *Bulgara* na Volgi koji naseljavaju Mađarsku i Slavoniju. Pečenezi su 1048. i 1049. godine ubijali i pljačkali po čitavom istočnom Balkanu. Ljetopisi o Pečenezima govore kao o nasilnicima, bezakonicima i nevjernicima. Sa stajališta islama ili Pečenezi nisu bili muslimani ili ljetopisi o njima iznose laži. Za isma'ilije se ističe da su posjedovali i upravljali kovačnicama novca.

Četvrti dodir muslimana i islama sa Evropom na Balkanu u predosmanskom periodu događa se u 13. stoljeću. U ovoj četvrtoj fazi značajna je pojava *Sari Saltuka.* On se sa četrdesetak turkmenskih rodova 1261. godine nastanio u Dobrudži; stupa u službu tatarskoga princa *Nogaja* koji je zavladao stepama sjeverno od Crnog mora. Saltuk je prikazan kao pravi misionar islama. Njemu su tajno muslimani dolazili iz kršćanskih zemalja i zajedno s njim klanjali i postili. Zahvaljujući tome od svih južnoslavenskih krajeva islam se prvo učvrstio u Srijemu, Mačvi i sjeveroistočnoj Bosni. Ispjevan je i čuveni ep *Saltuknama.*

40.1. ŠIRENJE ISLAMA NA BALKANU I BOSNA U 14., 15. I 16. STOLJEĆU

Peta, presudna, po širini i dubini najobuhvatnija faza dodira islama i muslimana sa Evropom jeste na Balkanu, posebno u Bosni. Ta faza započinje preko Turaka Osmana kada oni 1345. godine stupaju prvi puta na tlo Evrope, nastavlja se 1354. godine kada

zauzimaju Galipolje, 1361. Drinopolje (Edirnu), 1382. Sredac (Sofiju), a 1386. osvajaju Niš.

Turci Osmani veoma rano dolaze i u dodir sa Bosnom. Prema nekim izviješćima *Timurtaš paša,* pet godina prije kosovske bitke, 1384. godine dolazi sa vojskom u istočnu Bosnu. Drugi susret tursko-osmasnkih vojnih četa koje dopiru sve do Neretve sa bosanskom vojskom događa se 1386. godine. Treći susret događa se nakon dvije godine 1388. godine kada *Šahin pašu* sa jakim snagama zaustavlja bosanska vojska pod komandom vojvode *Vlatka Vukovića* koji je porazio osmanske čete.

Poslije kosovske bitke 1389. godine šalje *Bajezid* i *Jigit pašu* sa vojskom na Bosnu. Godine 1396. idu osmanske čete kroz Slavoniju i dolaze sve do Štajerske. Nakon smrti *Bajezida I* na poziv *Hrvoja Hrvatinića* i *hercega* osmanska vojska pod vođstvom *Ishak bega Ishakovića* uspješno kreće na Bosnu 1414. godine i dolazi do gornjeg Vrbasa. Plijeni sve do Zagreba i zadržava se u Bosanskom Skoplju oko Donjega Vakufa. Na urgentno izviješće Dubrovnika ugarskom kralju Žigmundu da je cijela Bosna, sa svim krajevima, podložna Osmanlijama u plaćanju tributa, Ugarska, da bi održala svoj uticaj u Bosni i spriječila pustošenje Hrvatske i Dalmacije, šalje vojsku u Bosnu. Do sukoba između ugarske i osmanske vojske dolazi 1415. godine kod Lašve. Ugri su pretrpjeli takav poraz da više nisu prelazili Savu. Godine 1416. osmanska vojska dolazi u Hum i približava se Dubrovniku. Od tada Osmanlije u Bosni stalno ostaju i pri tome iskorištavaju sve međusobne sukobe bosanskih velmoža. Tada im u ruke padaju *Čajniče* i *Nevesinje.* Godine 1418. *Ishak beg* zauzima *Višegrad* i *Sokol,* jugoistično od Srebrenice. Osim vojske, Osmanlije koriste sve unutarnje sukobe bosanskih velmoža. Poslije *Pavlovića,* i *Sandalj Hranić* je sve do smrti plaćao sultanu harač i smatrao se njegovim podanikom.

Mada je kralj *Tvrtko II* 1424. godine pripremao otpor Osmanlijama, on im je ipak plaćao harač u visini od 20.000 dukata. Ni približavanje Bosne Ugarskoj (1425.-1427.) nije neutraliziralo osmanski uticaj. I kralj Tvrtko II i velmože bili su istovremeno vazali sultana i ugarskoga kralja. Ali, lojalnost sultanu je bila jača.

Harač je iscrpljivao i bosanske kraljeve i njihove velmože i podanike. Pretpostavlja se da je *Stefan Tomaš* plaćao sultanu 40.000 dukata godišnje. O težini plaćanja harača piše Tomaš *Veneciji* 1456. godine i papa *Pio II* u obraćanju hrišćanima Evrope 1458. godine. Na osnovu korišćenja vojne snage, nesloge unutar Bosne i ekonomskog iscrpljivanja, Osmanlije 1428. godine preuzimaju od Pavlovića *Hodidjed* i *Vrhbosnu.* Nakratko, Osmani gube Hodidjed, ali su ga 1435. godine konačno povratili i stalno sa Vrhbosnom zadržali u svojim rukama. Godine 1436. osmanska vojska zauzima *Zvornik* i *Srebrenicu.* Tako su Osmanlije prije konačnog osvojenja Bosne u svojim rukama imali *Nevesinje, Gacko, Bileću, Zagorje, Ustikolinu, Podrinje, Čajniče, Višegrad, Sokol, Srebrenicu, Zvornik,* i dolinu *Miljacke sa Vrhbosnom - Sarajevom,* kojem se pravi temelj tada udara. Ohrabren turskim porazom pod Beogradom 1456. godine, Tomaš, uz podršku pape, koji mu je poslao zastavu, ali bez konkretne podrške *Ugarske, Poljske, Venecije* i napuljske kraljevine, je, od 1457. do jula 1461. godine kada je i umro, uzaludno pokušavao ratovati sa Osmanlijama.

Ni Tomašev nasljednik *Stjepan Tomašević* (1461.-1463.) nije mogao očekivati nikakvu konkretnu pomoć od evropskih zemalja protiv moćne i nezaustavljive osmanske vojske.

Ostavljeni od svih, Bosna i Bošnjaci bili su prepušteni sami sebi. Osmanlije opsjedaju *Bobovac* 19. maja 1463. godine, zatim slijedi zauzimanje *Travnika, Vinca, Novog i Jezera kod Jajca.* Od kraljice se 3. juna 1463. godine doznalo da je Bobovac izgubljen, a Jajce opsjednuto. Pošto su kralja, koji je pobjegao iz Jajca u *Ključ*, gdje ga je paša stigao i primorao na predaju sa svim blagom, doveli sultanu, kralj je bio primoran da naredi svojima da predaju još 70 tvrđava koje su se još odupirale. Pošto je osvojio veći dio Bosne, pogubio kralja i u osvojene tvrđave postavio svoje posade, sultan *Mehmed II Fatih* se vrati u svoju prijestolnicu.

Tada nastupi vrijeme brzog širenja islama, a 36.000 bogomilskih porodica pohrlilo je pod Jajce da Fatihu izraze lojalnost i prihvate islam. **Islam se među domaćim stanovništvom počeo širiti još od početka 15. stoljeća.** Nisu samo obični ljudi bili ti koji su prihvatali islam, nego i prvaci i velikaši, a na njih su se i drugi ugledali. Kako se vidi, islam nije čekao službeno osvojenje Bosne. On se još ranije udomio, kako u gradu tako i na selu, među svim strukturama stanovništva. Tu situaciju najbolje odslikava jeničarski zakon u kome se kaže: *Kada je osvajač Istanbula sultan Mehmed han, Božija milost i zadovoljstvo s njim, došao na Bosnu sa svojom pobjedonosnom vojskom, svi stanovnici te zemlje i sav svijet, kada su saznali snagu i moć Padišaha, utočišta cijeloga svijeta, došli su pred njega, poklonili se pred njegovim veličanstvom i odjednom grupno primili islam, a on je na to rekao: Koliko ja vidim, ovo nije hrđava grupa ljudi. Zbog toga što su primili islam reče im Padišah: Što hoćete od mene, tražite! Stanovnici te pokrajine rekoše: Nek se iz naše zemlje kupe mladići u adžami-oglan koji će se odgajati za vojne službe. Njihovoj je molbi udovoljeno, te ih primaju bez razlike, bili obrezani ili ne. Nije propis njih pregledati! Od ovog naroda sakupljani su mladići za odgajanje na carskom dvoru, te je većina izašla sa visokim častima i položajima i postala znana i pametna.*

Ovom su prilikom mnogi velikaši, a za njima i ostali svijet, prešli na islam. Slično je bilo i kod osvojenja Hercegovine 1482. godine. Među velikašima koji su tada primili islam bio je mlađi sin hercega Stjepana, *Stjepan Kosača*, kasnije veliki vezir *Ahmed paša Hercegović*, djeca kralja Stjepana Tomaša, *Žigmund i Katarina* i mnogi drugi, koji spadaju u prvi red velikaša ove zemlje. Pored pripadnika ili bosanskih krstjana bilo je masovnih prelazaka na islam od strane pravoslavnih i katolika. Trag o masovnom prelasku pravoslavnih ostavio je *monah Marko Trebinjac* 1509. godine kada je zabilježio da su *mnogi, bez prisile, napustili pravosljavlje i primili islam.*

Na ovaj val širenja islama odnosi se i zapis u *Pljevaljskom psalitru iz 1517. godine.* Bilo je i masovne konverzije, prelaska na islam katolika. Najpoznatiji takav slučaj zabilježio je apostolski vizitator *Petar Masarechi* godine 1642. godine. Objašnjavajući kako je došlo do muslimanske apsolutne većine u Bosni, Masarechi kaže: *Masovnih konverzija i prelaska katolika na islam bilo je i u trebinjskom kraju.*

40.2. FAKTORI ŠIRENJA ISLAMA U 14., 15 I 16. STOLJEĆU

Ključni i odsudni faktor širenja islama u Bosni i Hercegovini je snaga, istinitost, jednostavnost, prirodnost i jasnoća islamskog učenja. Bilo je mnogo dodirnih i sličnih tačaka

između islamskog učenja i nazora babuna, bogomila ili patarena. Kao vjera tolerancije i slobode, islam je sa dolaskom Osmanlija pružio mogućnost sloboda pripadnicima svih vjeroispovijesti. To je bilo najznačajnije za bogomile koje je progonila i Zapadna i Istočna crkva. Pred samo osvojenje Bosne od strane osmanske vojske 1463. godine bosanski kralj Tomaš izvršio je nečuveno nasilje nad svojim podanicima 1459. godine, prisilivši one koji su pripadali Crkvi bosanskoj da prime katoličku vjeru, a oni kji to nisu htjeli učiniti izbjegli su u *zemlju hercega Stjepana*. Podsjećajući na te događaje *Masarechi* kaže: *Vjerujem da su se mnogi sjećali krivovjerja (bosanski krstjani) i zbog toga su bili slabi u vjeri (katoličkoj) pa su prilikom dolaska Turaka u Bosnu lahko prelazili na islam da sačuvaju svoju slobodu.*

Nisu svi krstjani i kriptokrstjani odmah po dolasku sultana Mehmeda Fatiha primili islam. Neki su, kao *gost Radin* i još 60 predstavnika bosanskih krstjana, pobjegli iz Bosne i kasnije su tražili povratak u zemlju. Pošto su iz Bosne bježali i franjevci, to je navelo sultana Fatiha da izda *Ahdnamu, a oni koji su pobjegli neka su slobodni i sigurni, neka dođu i neka bez straha stanuju u zemljama moga Carstva.*

Slijedeći razlog velikog primanja islama bio je odnos Osmanlija u osvojenim zemljama. Oni su u tim zemljama čuvali zatekle institucije, pa se to dogodilo i u Bosni. U Bosni su i plemstvo i narod primili islam, pa su tako postali bosanski muslimani.

Iako je Turska držala cijelu Srbiju, ona nikada nije Bosnu priključila osvojenim krajevima tj. Srbiji već je, poštujući osebujnost Bosne, uspostavila poseban *Bosanski sandžak*, kasnije *Bosanski ejalet*. Tokom četiristogodišnje osmanske vladavine Bosna i Srbija su uvijek bile posebne administrativne jedinice. Zahvaljujući masovnom primanju islama u Bosni kao nigdje u Evropi, Bošnjaci se istakoše na najvišim carskim položajima u najsjajnijem razdoblju Osmanske carevine. Historijski izvori navode nepobitne dokaze da je bilo čak i masovnijih prelazaka na islam i od strane pravoslavnih i katolika. Proces širenja islama među feudalnom klasom u početku je bio nešto intenzivniji među seljacima. S obzirom da su se iz srebreničke banovine poslije osmanskih osvajanja povukli mnogi katolici i da su ti krajevi opustjeli i ostali bez stanovništva, tu su nove vlasti naseljavale Vlahe stočare iz Crne Gore, Hercegovine i Srbije, što je uticalo na izmjenu etničke strukture stanovništva, ali i na prelazak Vlaha stočara na islam. Dakle, na islam su u Bosni i to potpuno slobodno, kroz širenje islama, a ne prisilnom islamizacijom, prelazile sve strukture stanovništva - *bosanski krstjani, kriptokrstjani, katolici, pravoslavci, vlasi-stočari, feudalci, seljaci i kmetovi*. Proces širenja islama u Bosni je bio najintenzivniji u 16. i početkom 17. stoljeća.

Plemići i vlastela nisu primali islam samo zato da sačuvaju svoje posjede jer je spahija bilo i među nemuslimanima. Da nije bilo širenja islama silom dokaz su Srbija, Slavonija, Srem gdje svijet nije prelazio na islam kao u Bosni, a bila je ista osmanska vlast. Uzroci tog prelaska na islam su, prije svega, u učenju samog islama, zatim u političkim, društvenim i ekonomskim prilikama, a i u taktici Osmanlija da preuzimaju zatečene ustanove i preuzimaju u svoje redove kršćanske spahije i druge vojske. Značajan doprinos u širenju islama dali su razni derviški redovi. Oni su išli u sastavu vojske i podizali svoje tekije, zavije.

Tekije su primarno bile u funkciji prometa i svratišta. One su prethodile službenoj islamskoj zajednici.

Veliki broj ljudi koji su prelazili na islam, posebno u gradskim centrima, ali i u selima, su bili robovi. Bilo je masovnih prelaza zarobljenog stanovništva. Jedan od značajnijih faktora u širenju islama bilo je primanje djece na carske škole *adžami-oglane*, gdje su djeca postizala velika vojna znanja. Na te škole su primana albanska djeca, djeca Abhaza sa Kafkaza i bošnjačka djeca. Tu su se školovala i kršćanska djeca za janičarske jedinice. Primanje islama za Bošnjake je značilo prihvatanje Osmanske Carevine kao državnoga okvira, postojanje privilegija u uzimanju djece u adžmi oglane i afirmaciju Bošnjaka kroz to u javnom životu Carevine, očuvanje teritorijalnog integriteta i posebnosti položaja Bosne i njezinu odbranu od teritorijalnog osvajanja susjednih zemalja.

ŠIRENJE ISLAMA U HERCEGOVINI

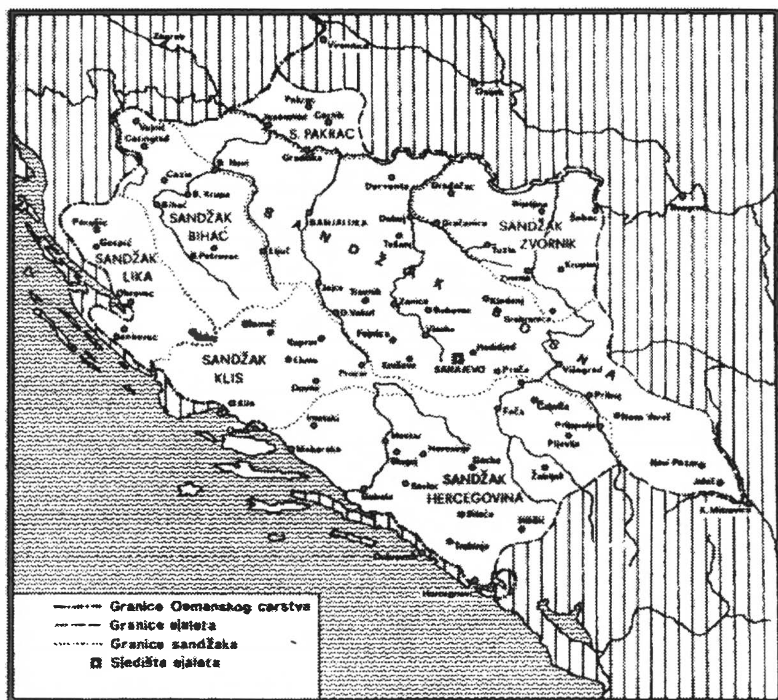
Progoni bosanskih krstjana, pod utjecajem papske stolice od strane posljednja dva bosanska kralja progoni babuna od strane srpskih vladara i njihove koncentracije na području bosanskog kraljevstva stovirlo je stanje potpune decrkvizacije masa. Ni Katolička ni Pravoslavna crkva u bosanskoj dražvi nisu imale takvu snagu niti organizaciju kojom bi brzo i lahko riješile pitanje prevođenja u svoju vjeru ili širenje svoje vjere među progonjenim pripadnicima Crkve bosanske. Pred osmanlijska osvajanja nijedna od navedenih crkava ponaosob, nije igrala odlučujuću ulogu u državi. U sklopu cjelokupnih političkih prilika izazvanih unutarnjim stanjem društva, a potresani permanentnim provalama od strane Osmanlija, do maksimuma su razorili tkivo bosanske države, pa Osmanlijama nije bilo teško da konačno razore i unište tu državu. Osmanska osvajanja izazvala su najviše razaranja i pomjeranja stanovništva upravo u Hercegovini, za što je razlog odlučnost *hercega Stjepana* da otkaže vazalstvo Osmanlijama i da se vojnički suprotstavi njihovom nadiranju.

Prvi popisi bosanskih teritorija pokazuju da su u Hercegovini čitava područja ostajala pusta i da je stanovništvo uglavnom bježalo prema jadranskim obalama i otocima. Drugi, manji dio zemlje pokrivali su Vlasi stočari sa različitim etnogenetskim porijeklom u odnosu na sjedilačko stanovništvo. U religijskom smislu hercegovačko stanovništvo je pripadalo pravoslavnoj i katoličkoj vjeri, te Crkvi bosanskoj. Sjeveriostok i istok bili su pod uticajem pravoslavlja, zapadna Hercegovina pod katoličanstvom, a centralni dijelovi Hercegovine uglavnom su bili pod uticajem Crkve bosanske.

VELIKE MIGRACIJE U HERCEGOVINI

Vlasi se organiziranom kolonijalizacijom iz Hercegovine naseljavaju u sjeveriistočne, sjeverne i zapadne dijelove Bosne. Proces širenja islama u Hercegovni doživljava kulminaciju krajem 16. stoljeća kada u najvećem broju nahija procenat muslimana iznosi od 90% do 92%. Npr. Nevesinje 98%, Mostar 87%. Broj muslimanskih domaćinstava iznosio je 13.385, a kršćanskih svega 2.402. Vlasi su slabije prelazili na islam (35% od ukupne nji-

hove polupacije). Na islam su, dakle, mnogo više prelazili bogomili i katolici u Hercegovini. Slab je uticaj derviških redova na širenje islama u Hercegovini izuzev u Blagaju. Faktori širenja islama u Hercegovini su vjekovno postojanje, u gotovo jedinstvenom etnosu, triju različitih konfesija što je religijsku svijest u Bosni razdvajalo gotovo do ateizacije. Loša crkvena organizacija i nepostojanje jedinstvene crkvene organizacije koja bi se suprotstavila širenju islama, učvršćivanje nove vlasti i gubljenje svake nade da će doći do promjene te vlasti. Prisila i progoni bosanskih krstjana od pape i srpskih vladara da prihvate katoličanstvo i pravoslavlje sada je opala. Velika koncentracija bosanskih krstjana i kriptokrstjana na velikom dijelu *Hercegovačkog sandžaka*, olakšala je da oni kao prognanici lakše prihvate islam. Organizacija vlasti, vrbovanje domaćeg sloja u feudalnu klasu i njegovo postepeno prelaženje na islam vuklo je i mase za sobom. Djelimično širenje utjecaja islama iz gradova, odnosno privlačnost gradova za seoske mase što je i vlast poticala, od velikoga su značaja za širenje islama u Bosni, kao i uticaj naših ljudi koji su *Devširmom* ili na bilo koji drugi način mobilizirani od države a postigli su viši status. Tako je na području *Bosanskoga ejaleta* koji je osnovan 1580. godine prije toga ili poslije toga formiralo nekoliko sandžaka i to *Zvornički* (1478.), *Bosanski* (1463.), *Hercegovački* (1482.), *Kliški* (1537.), *Požeški* (1538.), *Čazmanski* (1558.) i *Lički* (1592.). *Bosanski ejalet, beglerbegluk* sa beglerbegom, osniva se 1580. godine, prvo sa sjedištem u *Banjoj Luci*, a od 1639. u *Sarajevu*. Već 1699. godine se premješta u *Travnik*, a od 1850. godine konačno se vraća u *Sarajevo*. Poslije pobjede nad *Husein kapetanom Gradaščevićem* na prostoru *Bosanskog ejaleta* 1833. godine osnivaju se dvije posebne osmanske provincije - *Bosanski i Hercegovački vila-*

jet. Nakon toga, 1867. godine izvršena je posljednja administrativna reforma *Bosanskoga vilajeta* tako što su Bosanski i Hercegovački vilajet spojeni u jedan, *Bosanski,* koji se sada dijelio na ***sedam sandžaka:***

1. ***Sarajevski,***
2. ***Travnički,***
3. ***Bihaćki,***
4. ***Banjalučki,***
5. ***Zvornički,***
6. ***Hercegovački i***
7. ***Novopazarski.***

40.3. POLITIČKE POSLJEDICE ŠIRENJA ISLAMA

U političkoj prošlosti Bošnjaka za vrijeme Osmanske Carevine, pored primanja islama, od esencijalne su važnosti i slijedećih sedam činjenica: 1. Prihvaćanje Osmanske Carevine kao državno-političkog okvira;

2. Postojanje ekskluziviteta i privilegija o uzimanju djece u *adžami oglane;*

3. Afirmacija Bošnjaka u javnom životu Carevine;

4. Ekspanzija u Podunavlje;

5. Očuvanje teritorijalnog integriteta i posebnost Bosne i Hercegovine, prvo kao sandžaka a kasnije kao ejaleta;

6. Jedinstvena odbrana Carstva i Bosne od teritorijalnog zauzimanja susjednik dražva;

7. Borbe Bošnjaka protiv reformi u Carstvu.

Ovih sedam činjenica i ona najbitnija, primanje islama, uvjetovale su i odredile poziciju i status Bošnjaka više od četiri stoljeća u sastavu Osmanske Carevine.

ODNOS BOŠNJAKA PREMA OSMANSKOM CARSTVU I DRŽAVI

Ideja nacionalne države, koja je, kao i nacija, tvorevina iz kraja 18. i početka 19. stoljeća prvi put se na Balkanu javlja u toku *Prvog srspkog ustanka.* Dotadašnje teorije države imale su univerzalističko poimanje. U tom duhu smatralo se da je jedino Rimsko carstvo zakoniti, a Bizantijsko carstvo samo njegov legitimni nasljednik. Carigrad se smatrao novim Rimom. Ono ima da ujedini sve kršćanske države, koje su mu hijerarhijski podčinjene. Bizant je *vaseljensko carstvo,* dakle jedino kršćansko na svijetu. Zato se odricalo legitimnost krunidbi *Karla Velikog* za cara kao i proglašenjima svih drugih carstava. Doktrina o moskovskim knezovima i carevima kao nasljedinicima bizantijske vlasti i o Moskvi kao trećem Rimu, također potiče od ove ideje o svjetskoj vlasti. Istu ideju, prema historičaru *Mehmedu Inalžiku,* slijedi i *Mehmed II El-Fatih.* Zauzevši Carigrad, on je smatrao da u svojoj ličnosti objedinjuje islamsku, tursku i rimsku tradiciju u jedan univerzalni suverenitet. S ciljem da Istanbul učini središtem svjetske imperije, on imenuje *Gemadija* za grčkog pravoslavnog patrijarha 1454. godine. Sa istom intencijom i ciljem dovodi u

Istanbul jermenskog patrijarha 1461. godine, te glavnoga rabina 1463. godine. Univerzalistički karakter države među muslimanima najviše je naglašen u islamskoj doktrini o hilafetu. Država se, prema stavovima mnoge uleme, tretira kao vjerska ustanova, a pravni propisi i norme su vjerski obligatorne. Počevši od *Selima I* (1512.-1520.) koji je, zauzevši Egipat, Arabiju, Siriju, Palestinu, Irak i veliki dio Perzije, sebi pribavio titulu zaštitnika *Mekke i Medine* i čuvara *hodočasničkih puteva*, a u Istanbul prenio znamenja koja su smatrana simbolom hilafeta, nastojalo se vjerozakonski legitimirati pravo na hilafet osmanskih sultana. Hilafet se od Selima I vezao sa osobom sultana. Tek od kraja 18. stoljeća počinje se, pod uticajem Evrope, razlikovati duhovna i svjetovna vlast halife - sultana. Osmanska Carevina, kao tada najveća islamska država, smatrala je prirodnim da treba uzeti pod svoje okrilje sve narode koji slijede islam *(darul-islam)*. U ovom smislu postavljana je pozicija Bosne kao *bedema islama*. Bošnjaci su kao *serhatlije* - graničari trebali čuvati, a po potrebi ginuti za *din* - vjeru i *devlet* - *državu*. Dosljedno toj logici borba za Osmansku carevinu je skoro isto što i borba za islam. Istom sviješću prožeta je i cjelokupna epska narodna poezija Bošnjaka. Sultan je u toj poeziji *car-halifet*, *svečano kolino*. Formiralo se, saglasno srjednjovjekovnim konceptima, shvatanje da samo sultanu pripada počasna titula cara, dok su svi ostali vladari samo kraljevi. U Evropi ima sedam kraljeva - njemački, francuski, engleski, moskovski, kralj Latin, *dužd* - mletački i *leh* - poljski kralj. To su *duveli, sve sedam duvela*. Oni su izvan vlasti sultana, ali je sultan car i tih sedam duvela - kraljevi a sve što je izvan toga nema karakter i atribut države. Shvaćanje o islamskoj državi, kao vjerskom imperativu, imalo je dalju konzekvencu - stanovište da muslimanima uoće nije dozvoljeno živjeti u nemuslimanskoj državi. Masovno, dobrovoljno iseljavanje Bošnjaka u Tursku poslije austrougarske okupacije obrazlagano je i opravdavano tvrdnjom da muslimanima nije dozvoljeno živjeti pod austrougarskom vlašću (kao kršćanskom). Dolaskom Osmanlija na Balkan dio južnih Slavena primio je islam, što je usmjerilo njihov budući politički razvoj. Sa prihvatanjem islama, ti južni Slaveni prihvatili su u isti mah i osmansku državnu ideju. Prihvatanje osmanske državne ideje bila je neminovna posljedica primanja islama. U islamskoj dražvi islam je vladajuća i sveobuhvatna doktrina. Ipak, za razliku od srednjovjekovnoga evropskog shvatanja i osnovnog principa *cuius regio illius religio - čija je zemlja onoga je i religija*, u islamskoj državi priznaju se i nemuslimani u statusu *zimijja* - štićenika islamske države. Vjerske, nemuslimanske zajednice - *milleti* ili konfesije, imale su u određenom smislu status personalne autonomije i u vjerskim pitanjima sudilo im se po njihovom vjerozakonu. Vjera islam i islamska država priznaje kršćane, hrišćane i Jevreje kao *Ehlu-kitab - sljedbenike Knjige*, priznaje njihove poslanike *Mojsija i Isusa*, vjerske knjige *Toru i Jevanđelje* i njihove konfesije. S druge strane, Jevreji, kršćani i hrišćani nikada nisu priznali *Kur'an* kao *Božiju objavu*, *Muhammeda a.s.* kao *Poslanika*, *islam* kao objavljenju vjeru i muslimane kao pravovjernike. Iz tih razloga je njihov status u islamskoj državi po pravilu uvijek isti i siguran što se tiče zaštite života, časti, imovine i vjeroispovijesti, dok je status muslimana u neislamskoj državi po pravilu različit, nesiguran, i često krajnje opasan što se tiče zaštite života, časti, imovine i vjerois-

povijesti. Dok njih islam, muslimani i islamska država priznaju, oni muslimane u najboljem slučaju samo toleriraju. Muslimanima od nemuslimana ne treba tolerancija, već priznanje koje vodi ravnopravnosti u različitosti. To bi isključilo asimilaciju i dominaciju, a uspostavilo koegzistenciju kao jedini pravi međuljudski odnos. U doba Osmanske carevine Katolička crkva je ideale bosanske države podredila Mađarima i Papi. Pravoslavna crkva se, ovisno od prilika, ponašala različito. Pojedini manastiri u pojedinim razdobljima su davali Osmanlijama u vojnim pohodima *džebelije* - oklopnike. Nepobitna je činjenica da su hrišćani Osmanlijama davali vojne redove, *martoloze, derbendžije i džebelije*.

UZIMANJE BOŠNJAKA U ADŽAMI-OGLANE

U bosanskom krajištu ili području istočno od Sarajeva do rijeke Drine osmanska vlast je postojala još od 1436. godine, a islam se znatno ranije počeo širiti. Zauzevši konačno Bosnu 1463. godine, *Mehmed II Fatih* izdaje *Ahdnamu* franjevcima, kao predstavnicima Katoličke crkve, kojom se garantira slobodan život katolika. Crkvi bosanskih krstjana, koja je bila u punom rastrojstvu nakon nasilnog pokrštavanja i konfiskacije imovine 1459. godine od Tomaša sultan Fatih je vratio imanja ukoliko se na njih vrate dobri krstjani. Bošnjacima koji su prešli na islam Fatih je, osim sarajevske *Muafname*, ukazao još jednu povlasticu. To je da se djeca Bošnjaka koji su prihvatili islam, primaju u adžami-oglane - vojne škole za dvorske službe i službu u janičarskim jedinicama. Istu privilegiju imali su albanski muslimani i *Abhazi* na *Kafkazu*. U principu (i po pravilu) u *adžami oglane* primana su zarobljena kršćanska djeca koja su prihvatala islam. Djeca Bošnjaka, Albanaca i Abhaza (*potur-oglani i sunnetli-oglan*) primana su u *adžami oglane* "samo ako to dobrovoljno žele". Tekst Jeničarskog zakona ističe da su sami Bošnjaci, primivši islam, zatražili od sultana Fatiha da se "iz naše zemlje kupe *adžami-oglani*. Dobrovoljno slanje djece Bošnjaka, Albanaca i Abhaza u *adžami oglane* otvorilo im je mogućnost za pristup do najviših položaja širom Carstva i u svojoj domovini. To će imati za posljedicu da veliki broj Bošnjaka i Albanaca dostignu visoke položaje u Carevini od 15. do kraja 19. stoljeća.

AFIRMACIJA BOŠNJAKA U POLITIČKOM ŽIVOTU OSMANSKOG CARSTVA

Od Fatihova zauzimanja Bosne uticaj Bošnjaka postaje znatniji i jači u životu Osmanske carevine. Jedan od prvih Bošnjaka koji se koristio Fatihovom povlasticom bio je *Jakub paša*. Došavši jednom pred *sultan Mehmeda* dobio je zatim odgoj kod tog sultana. *Jakub paša* kao vojskovođa komanduje vojskom i odnosi pobjedu na *Krbavskom polju* 1493. godine. Ujedno, on postaje jedan od prvih predstavnika Bosne na *Porti* u Istanbulu. Zbog islamskog principa da se na položaje u Carevini dolazi prema sposobnostima, a ne prema pripadnosti privilegiranim staležima, veliki broj Bošnjaka dospjeli su na Porti i širom Carstva na najviše položaje u funkciji *velikih vezira, begler bega, kadiaskera, jeničar agasija, defterdara, carskih kapidžija, namjesnika, vezira, paša, muftija, muderrisa, književnika, kadija i šejh-*

ul-islama. Samo u periodu od 1544. do 1612. godine slijedeći Bošnjaci su bili veliki veziri - *sadri azami*:

1. Rustem paša Opuković (1544.-1560.)
2. Semiz Ali paša Pračić (1560.-1564.)
3. Tavil Mehmed paša Sokolović (1565.-1579.)
4. Sijavuš paša, u tri navrata vezirovao sedam godina, umro 1594. godine
5. Ibrahim paša, novošherlija, u tri navrata vezirovao četiri godine, umro 1600. godine
6. Javuz Ali paša Malkoč, umro 1604. godine
7. Lala Mehmed paša Sokolović, umro 1607. godine
8. Derviš paša Sokolović, umro 1607. godine
9. Kujundži Murat paša, (1607-1611.)

VEZIRI SA ČETIRI TUGA

1. Pertev paša 1562. godine
2. Lala Kara Mustafa paša Sokolović 1580. godine
3. Halil paša 1594. godine

VEZIRI S TRI TUGA

1. Kara Mustafa paša Jurjević 1538. godine
2. Sinan paša Opuković 1553. godine
3. Kara Osman han 1554. godina
4. Pijale paša 1574. godine
5. Mustafa paša Sokolović, pogubljen 1574. godine
6. Ferhat paša Sokolović, stradao u atentatu 1590. godine
7. Hasan paša Sokolović, gazi 1598. godine
8. Gazi Hasan paša Tiro, 1602. godine
9. Ibrahim han Sokolović, (Begler-beg bosanski) 1609. godine
10. Ahmed paša Dugalić, 1612. godine

VELIKI ADMIRALI - KAPUDAN PAŠE

1. Sofi Ali paša (namjesnik u Egiptu 1562. godine)
2. Murat paša Sokolović, poginuo u Jemenu 1569. godine
3. Oludž Hasan paša - kapudan-paša, 1587. godine
4. Halil paša Lipčanin, umro 1590. godine
5. Gazi Hasan paša Predojević, poginuo kod Siska 1593. godine
6. Husein paša Bajramagić (bosanski begler-beg) 1594. godine
7. Mehmed paša Kljunović, poginuo u Ugarskoj 1600. godine
8. Derviš paša Bajezidagić, poginuo na Otoku sv. Margarete 1601. godine
9. Mustafa paša Sokolović, namjesnik u Budimu 1605. godine
10. Mustafa paša Olovčić, (bosanski begler-beg)

BOSANSKI NAMJESNICI SA TITULOM BEG

1. Malkoč beg (Dugalić) 1553. godine
2. Hamza beg Biharović 1557. godine
3. Sinan beg Bajramagić 1562. godine

U ovom razdoblju od 68 godina Bošnjaci su dali devet velikih vezira - sadri azama - sa pet tugova, tri vezira sa četiri tuga, deset vezira sa tri tuga, deset namjesnika u pokrajinama, dok su trojica bili bosanski namjesnici s titulom beg sa dva tuga. Dakle, radi se o trideset pet Bošnjaka sa najvišim državnim i vojnim zvanjima u polustoljetnom razdoblju kada je Osmanska carevina bila na vrhuncu svoje moći. Koliko su Bošnjaci bili uključeni u politički život Osmanske carevine svjedoči činjenica da je od 264 bosanska namjesnika u doba Osmanske carevine bilo 63 Bošnjaka. U knjizi *Znameniti Bošnjaci i Hercegovci u Turskoj carevini Bašagić* je najbrojio 689 Bošnjaka i drugih Južnih Slavena.

ŠIRENJE ISLAMA I NASELJAVANJE BOŠNJAKA U PODUNAVLJE - UNDŽUROVINU

Pobjedom na Mohaču 1526. otvoren je put Osmanima u Podunavlje. Na to se nadovezala kolonijalizacija Bošnjaka u novoosvojene krajeve. Za Carevinu ta kolonijalizacija je imala strateški značaj zato što su Bošnjaci već bili primili islam. Zato je vođena smišljena politika da što više Bošnjaka naseli ta područja. U tome se nalazi objašnjenje da je u toku 150-godišnje osmanske vladavine na položaju begler-bega bilo preko 20 Bošnjaka. Naseljavanje Ugarske i Hrvatske bilo je zahvatilo široke mase bošnjačkog stanovništva. Bošnjačka naselja bila su osobito jaka prema granici, oko Kaniže, Sigeta, Pečuha, Boboče, Vesprima, Višegrada, Ostrogona, Stolnog Biograda, u cijelom Podunavlju, Potisju i u Banatu. U doba osmanske vlasti na zemljištu između Drave, Dunava, Save i Ilove nastala je jedna nova vjerska skupina - muslimani doseljenici iz Bosne i starosjedioci koji su primili islam. Tako se oko 1680. godine na tom prostoru nalazilo približno 115.000 muslimana, 72.000 katolika, 32.000 pravoslavnih i 2.000 Mađara.

Evlija Čelebija 1660. godine bilježi da se u Pečuhu govori bosanskim jezikom a svi stanovnici Budima su Bošnjaci. Stanovnici Sigetvara i Kaniže su bijele kože i Bošnjaci. U Šiklošu govore poturski, a u Kaniži znaju nekoliko jezika. U Lici su većina stanovnika u to vrijeme, kao i u Podunavlju, bili muslimani i to doseljenici iz Bosne i starosjedioci koji su primili islam. Sva ova muslimanska naselja, kao i ona u Dalmaciji, nestala su u toku *Velikog* ili *Bečkog rata*. Muslimani u istočnom Srijemu dijelom su izginuli, a dijelom se iselili u toku austrijsko-osmanskog rata od 1716. do 1718. godine. Uspomena na Undžurovinu ostala je u bošnjačkim narodnim pjesama, porodičnim predajama, onomastici, drugom folkloru, i u arhitekturi. Postojala je tijesna veza između džamija u Bosni i Hercegovini i Mađarskoj, posebno u drugoj polovini 16. stoljeća. Nije isključena ni mogućnost istovjetnih graditelja i vakifa za pojedine džamije. Zato se *turska arhitektura u Madžarskoj može smatrati jednim od regionalnih područja bosanskohercegovačke pokrajine.*

OČUVANJE TERITORIJALNOG INTEGRITETA OSMANSKOG CARSTVA I POSEBNOST POLOŽAJA BOSNE I HERCEGOVINE U NJEMU

Bosnu nije zadesila sudbina ostalih južnoslavenskih zemalja. Ona je, u početku kao *sandžak*, kasnije kao *ejalet*, održala, pa čak i proširila obujam srednjovjekovne Bosne. Mirovnim ugovorima 1699., 1718., 1739. i 1771. godine, granice Bosne i Hercegovine su dobile svoj sadašnji oblik, izuzev područja *Novopazarskog sandžaka* koji je tek 1878. godine izdvojen iz *Bosanskog ejaleta*. Zbog posebnog geostrateškog položaja Bosna i Bošnjaci su imali poseban status u odnosu na druge *ejalete*. To se ogleda kroz *adžami-oglane*, *odžakluk-timare* - naseljdnja imanja u porodici jedino priznata u Bosni i niže poreze. Sarajevo je od 1463. godine bilo privilegirano odredbama *Muafname*, i zahvaljući svome važnom ekonomskom značaju, vremenom je postalo najrazvijeniji zanatski i trgovački centar sa 30.000 stanovnka. Kao vodeći kulturni centar dobilo je i važnu političku ulogu time što je postalo sjedište *jeničar age*. Kao što je Trvnik bio središte političko-državnog života zemlje u osmanskom smislu, u Sarajevgu je bilo političko središte autonomno-bosanskog života. Zahvaljujući ovakvom odnosu političkih snaga Sarajlije postaju glavni pokretači borbi koje su Bošnjaci vodili protiv Porte i travničkih vezira. Sarajevo je od vremena *Omer paše Latasa* bilo ognjište bosanske neovisnosti, ali i urota spletaka svakojakih. Tako je Sarajevo, pomagano od ostalih dijelova Bosne, vodilo borbu sa mnogim bosanskim vezirima. Pobune sarajevskog i bosanskog stanovništva u najviše slučajeva su bile prouvjetovane raznim nametima, globama i zbog finansijskog iscrpljivanja od 17. stoljeća kada Carevina iz faze bogaćenja i ekspanzije prelazi u defanzivu i namet na narod. Autoritet vezira u Travniku nije se puno osjećao u Sarajevu. Pokrajina se upravlja po duhu i impulsu stanovnika Sarajeva koji su gotovo uvijek u opoziciji prema vezirima. U ovom gradu stanuju veliki autoriteti pokrajine, kao i najbogatiji i najmoćniji begovi i age. Tu se neprkeidno vodi glavna trgovina čitava pašaluka.

ULOGA BOŠNJAKA U ODBRANI OSMANSKOGA CARSTVA I BOSANSKOGA EJALETA

U drugoj fazi Osmanskoga carstva kada se iz ofanzive prelazi u defanzivu. Od bitke pod *Sigetom* 1593. godine na Bošnjake u narednim stoljećima pada teret i obaveza Carstva u Evropi, ali i svog biološkog opstanka. U 17. stoljeću Bošnjaci su dali neizmjeran doprinos odbrani Osmanskog carstva u Kandijskom i Velikom bečkom ratu. Pošto su oba rata vođena i na tlu Bosanskoga ejaleta hiljade Bošnjaka dalo je živote za odbranu Carstva i rodne grude. U 18. stoljeću Bošnjaci su u tri rata sa Habzburškom monarhijom 1714.-1718., 1737.-1739. i 1788.-1791. godine dali veliki doprinos. Posebno su postigli veliku pobjedu 1737. godine pod Banjom Lukom protiv austrijske vojske. Prije toga car *Karlo VI* im je zaprijetio da *Turci koji htjednu prigrliti kršćansku vjeru mogu slobodno ostati u posjedu sveg svojeg imanja, a oni koji to ne htjednu, nek sele kud im se svidi.* U slijedećem ratu, 1788.-1791. godine, poučen porazom iz prethodnog, austrijski car *Josip II* preko svog feldmaršala

garantira muslimanima "neće se dozvoliti da se iko na bilo koji način miješa i upliće u džamije, mesdžide i njihove vakufe i prihode, kao i u *imame, šejhove* i *derviške redove i njihove tekije*. Vjerskim predstavnicima i duhovnicima, koje muslimani međusobno izaberu, odredit će se plaće iz državne blagajne". No, uprkos svim obećanjima Austro-Ugarske i drugih zemalja, svaka pobjeda neprijatelja Osmanskog carstva praćena je ustupanjem pojedinih teritorija i iseljenjem muslimanskog stanovništva ili njegovim pokrštavanjem i asimilacijom. Takva je bila sudbina svih muslimanskih naroda na Balkanu - *Turaka, Albanaca i Bošnjaka.* Bošnjaci su u 18. stoljeću u odbranu Osmanskog carstva 1727. godine poslali na Perziju 5.200 vojnika od kojih se samo desetina vratila kući. Deset godina kasnije 1737. godine otišlo ih je na Rusiju 10.000 i kod Ozije su svi skoro izginuli. Ovome treba pridodati stalne pogranične sukobe i borbe protiv hajduka, uskoka i razbojnika. Nemiri i bune u drugoj polovini 18. stoljeća također su doprinosili ratnoj atmosferi u Bosni. U 19. stoljeću glavna i najveća pobuna Bošnjaka protiv Osmanske carevine je *pobuna bošnjačkog begovata 1831. godine* na čelu sa *Husein kapetanom Gradaščevićem*. Druga borba Bošnjaka je otpor austrougarskoj okupaciji 1878. godine. U toku okupacije od 29. jula do 20. oktobra 1878. godine bilo je 60 bitaka a gubici Austrijanaca se procjenjuju na 5.000 poginulih i ranjenih vojnika i oficira. Pred i u toku austrougarske okupacije od bošnjačkih ustanika nije bilo nikakvih ekscesa na nacionalno-vjerskoj osnovi.

BORBE BOŠNJAKA PROTIV REFORMI - TANZIMATA U CARSTVU

Protiv reformi (*tanzimat*) u Osmanskome carstvu ili tanzimat borili su se Albanci i Bošnjaci. Reformama se, počevši od sultana *Selima III*, iz temelja mijenjao dotadašnji koncept osamnske države koja je u osnovi imala nadnacionalni karakter. Reformski pokušaji išli su u prvom redu za strogim centralizmom i uvođenjem prosvijećenog apsolutizma, te osiguranjem nadmoći turskoj naciji nad neturskim narodima. Dosljedno tome i u vojnoj ogranizaciji, potpale bi pokrajinske i lokalne vojne snage, koje su činili jeničari i spahije. Tako koncipirani novi poredak *nizami-džedid* vodio je do ukidanja starih privilegija koje su, osim Osmana, jednako uživali i muslimani neturskog porijekla. Osmansko carstvo koje je bilo zamišljeno kao univerzalistički islamsko počinje od reforme gubiti taj svoj značaj. Na ovaj način u potpunosti su preobražavani osnovi osmanske države, koncipirane na islamskoj doktrini. Islamski narodi netruskog porijekla na reforme, koje su bile neminovnost, reagiraju formiranjem vlastitih nacionalnih pokreta. To se manifestiralo u protuosmanskim pokrtima *Vehabijja* u Arabiji, osamostaljivanju Egipta i drugih sjevernoafričkih zemalja i pokret u Siriji pod vođstvom Bošnjaka *Džezar Ahmed paše.* I na Balkanu su reforme i transformacije Carstva izazvale reakcije muslimanskog stanovništva, prije svih Bošnjaka i Albanaca. U ovom kontekstu treba shvatiti separatističke pokrete *Ismail age Trsteničanina, muslimana Bugara u Ruščuku, Ismail bega Sereskog u Serezu, Ali paše Janjinskog u Janjini, Mahmut paše Bušatlije u Skadru i Osman Pazvan oglua (porijeklom iz Tuzle) u Vidinu.* Koliko su pobune bile ozbiljne i opasne za Carstvo, vidi se iz

službenih izvještaja. Veliki vezir sultanu u izvještaju od 6. septembra do 6. novembra 1792. godine za Mahmud pašu piše da je *postao neprijatelj ovog snažnog Carstva*. On želi da ruši Carstvo. Toliko se distancirao da je Carstvo spominjao riječima *vaša država*. U jednom podnesku rumelijskog beglerbega pobuna *Pazvan oglua* se kvalificira kao *težnja da osnuje državu*. I *ustanak Bošnjaka pod vođstvom Husein kapetana*, kao i paralelni *ustanak Albanaca pod vođstvom Mahmud pašina nasljednika, Mustafa paše Bušatlije*, polazio je od pogrješne premise da je reformama ugrožen koncept osmanske dražve, kao islamske i nadnacionalne. Bio je to i izraz o ugroženosti tradicionalnih neodbranjivih tekovina i privilegija koje je uživao vladajući sloj među Bošnjacima i na selu i u gradu. Otpor i ustanak je bio i suprotstavljanje naglašenoj turcizaciji koja je došla sa reformama. Otporu i pobunama muslimana na Balkanu podršku su dali svi slojevi muslimanskog stanovništva. Što se tiče hrišćanskog stanovništva, pokreti i pobune muslimana Balkana protiv Osmanske carevine, po pravilu nisu uživale njihovu podršku. Za sve pobune i otpore muslimanskih naroda u Aziji, Africi i na Balkanu može se navesti generalna slabost - nisu vodili računa o vanjskim okolnostima i opasnostima, te o tome šta će se dogoditi ako se oslobode osmanske vlasti. U biti, pored pozitivnih poteza i iskrenih namjera, ti pokreti i otpori, posebno u Bosni, su se borili za održanje postojećih neodrživih privilegija. Njihova vrijednost se najbolje salgedava po rezultatima koje su ostvarili.

40.4. ZNAMENITI VAKIFI BOŠNJACI U DOBA OSMANSKE CAREVINE U 15. I 16. STOLJEĆU.

ISHAK BEG ISHAKOVIĆ

Na položaj krajišnika *Skopskog krajišta*, kome je i pripadalo *Bosansko krajište* Ishak bega je sultan imenovao 1439. godine. Do tada je u tom zvanju bio njegov otac Isha-beg. Sa malim prekidima, on će to ostati do 1463. godine. Godine 1463. sultan *Mehmed II Fatih* postavlja *Ishak bega* za drugog *sandžak bega Bosne* poslije prvoga *Mehmed bega Minetovića*. U ime Boga i u sultanovu čast on je 1457. godine u Sarajevu podigao džamiju, u narodu nazvana *Careva džamija*. Osim toga, on u blizini konaka gradi dvor *Begluk-Saraj, Begluk ili Zabeglukom*. Naziv *saraj-ovasi* (*polje oko dvora*) javlja se prvi put 1455. godine. **To je ime današnjeg Sarajeva**. Ishak beg je sagradio, između ostalog, i *tekiju na Bendbaši, han Kolobara na Baščaršiji, ćupriju - most preko Miljacke, hamam, izvjestan broj dućana i mlinove na Miljacki*. Podizanjem hana, odnosno Karavan-Saraja sa mnogim dućanima, on je postavio osnove privrednog centra, a gradnjom mosta omogućio povezivanje najstarijeg naselja oko Careve džamije sa novim centrom na drugoj obali. Najvjerovatnije je ukupan u haremu Careve džamije. Ako je Ishak beg Ishaković bio začetnik grada Sarajeva polovinom 15. stoljeća, onda je *Gazi Husrev beg* između dvadesetih i četrdesetih godina 16. stoljeća njegov stvarni utemeljitelj.

Gazi-Husrevbegova Džamija, Medresa, Sahat kula, Bezistan, Šadrvan i dućani

GAZI HUSREV BEG

U vrijeme sultana *Sulejmana II* (1520.-1566.) živi i djeluje najznamenitiji namjesnik i najveći vakif što ga je Bosna imala - *Gazi Husrevbeg* (1480.-1541.). Rođen je u *Serezu u Rumeliji.* Njegov otac *Ferhatbeg* koji je rođen u Bosni poginuo je 1486. godine kod Adane kao jedan od vojskovođa sultana *Bajezida II* (1481-1512.) u borbi protiv egipatskog sultana *Katibeja.* Njegova majka *Seldžuka* bila je kćer sultana *Bajezida II* i rano je umrla, još za života oca. Nakon osvajanja Beograda 1521. godine u kome učestvuje, *Husrevbeg* dobiva počasni naziv *gazi.* Sam Beograd je bio ključ zazuimanja bogate Ugarske i kapija Srednje Evrope. Nakon zauzimanja Beograda, *Gazi Husrevbega* je sultan fermanom imenovao bosanskim *sandžak-begom.* Prvi njegov boravak u tom zvanju u Sarajevu traje od 1521. do 1525. godine. To vrijeme je bilo ispunjeno ratovima po susjednim hrvatskim i mletačkim krajevima. Godine 1522. zauzima *Knin i Skradin,* a 1523. *Ostrovicu.* Naredne dvije godine (1524.-1525.) bezuspješno opsjeda *Jajce* i zbog trenutnih neuspjeha biva nakratko premješten iz Bosne. Već u januaru 1526. godine ponovo je na čelu Bosanskog sandžaka i na tom položaju ostaje osam godina, do 1534. godine. U ovom periodu Gazi Husrevbeg je učestvovao u bitki na Mohaču 1526., osvojio Obrovac 1527. godine, a Jajce i još dvanaest kasaba 1528. godine. Sudjeluje sa vojskom i pri opsadi Beča i Kiseka. Godine 1538. Gazi Husrevbeg zauzima *Trogir, Nadin i Knin,* a 1539. i *Sinj.* U ovom razdoblju on podiže u Sarajevu svoju monumentalnu džamiju (1530.-1531.) i niz drugih objekata. Samo u Sarajevu je 1932. godine Gazi Husrevbegov vakuf brojio 202 objekta.

Treće Gazi Husrevbegovo namjesnikovanje u Bosni je započelo 1536. godine. U tom razdoblju namjesnikovanja Gazi je ratovao, ali i gradio *hajrate* u Sarajevu. Godine 1537. završava čuvenu medresu *Kuršumliju.* U prvo vrijeme medresa se zvala *Seldžukijja* - po njegovoj majci, a kasnije dobiva naziv po olovnom krovu - *Kuršumlijja. Begova medresa* je u prvo vrijeme bila *Viša šerijatsko-islamska škola* u koju su radi doškolovavanja dolazili i *kadije.* Osim predmeta iz područja šerijatskog prava i više vjerske naobrazbe, u ovoj su visokoj školi predavani retorika i ostalo što iziskuje običaj i mjesto. Kasnije *Medresa* postaje srednjoškolska vjerska ustanova. O *Gazi Husrevbegovoj medresi* i njezinom značaju *Antun Bauer* piše: *Gazi Husrevbegova medresa - Kuršumlijja je toliko značajna kao jedinstveni spomenik arhitekture i kao jedinstveni spomenik kulture i spada u jako mali broj najznačajnijih spomenika u zemlji. Značaj Gazi Husrev begove medrese kao najstarije visoke škole u zemlji je nesumnjivo najvažniji faktor u rješavanju problema ovoga objekta. Činjenica je da je u Sarajevu postojala 1537. godine jedna visoka škola, kada u Zapadnoj Evropi postoji mali broj takvih škola.* U proteklom periodu postojanja *Begova medresa* se potvrdila kao najznačajnija ustanova bošnjačko-muslimanskog naroda. Osim *Medrese i Džamije,* Gazi podiže biblioteku, *Bezistan, imaret, mekteb, više hanova, mushafirhanu, hanikah - žensku školu i banju.* Svojim *hajratima* i velikim objektima Gazi se uz *Ishakbega Ishakovića* svrstao u utemeljivača *Šeher Sarajeva.* Gazi Husrevbeg je ubijen 1541. godine od jednog brđanina. Ukopan je u *turbetu,* kojeg je za života podigao pokraj svoje džamije. Tu je i turbe njegovoga prvog mutevelije *Muratbega Tardića.* On je stanovao u *Ćurčića mahali,* nije se ženio i nije imao potomstva.

RUSTEM PAŠA OPUKOVIĆ

U vrijeme Gazi Husrevbega živi i veliki vezir *Rustem paša Opuković.* Rođen je u okolini Sarajeva. Kao malo dijete doveden je u Istanbul gdje je veoma brzo napredovao. Sultan *Sulejman II* ga je smatrao razboritim, punim vrlina i veselog duha. Oženio se sultanovom kćerkom *Mihrimom* i postao je miljenik punice *Hurem sultanije - Rokselane.* Već 1544. godine je u zvanju velikog vezira. Na taj položaj je ponovo doveden 1555. godine. U tom zvanju ostaje do smrti 1561. godine. Iza Rustem paše ostalo je ogromno blago. U Istanbulu je podigao džamiju - *Mihrimah,* medresu karavan-saraj, hamam i biblioteku. Sam *mi'mar Sinan,* najpoznatiji osmanski arhitekt, podigao mu je 19 objekata. U rodnom Sarajevu podigao je *Brusa bezistan, most preko Željeznice na Ilidži i pored mosta han.* Rustem pašin brat *Mehmed beg,* zvani *Karađoz beg,* sagradio je niz objekata u Mostaru, od kojih je napoznatija džamija. Drugi Rustem pašin brat podigao je džamiju u Sarajevu, gdje mu je živjela i sestra.

MEHMED PAŠA SOKOLOVIĆ (1505.-1579.)

Među najznamenitijim Bošnjacima u osmanskoj državi nesumnjivo prvo mjesto zauzima *Mehmed paša Sokolović.* On je bio najveći i najznačajniji veliki vezir u Osmanskom carstvu za vrijeme tri sultana. *Mehmed paša* je rodom iz sela *Sokolovići blizu Rudog.* Još kao dijete doveden je u Edirnu, gdje je školovan. Kao mladić učestvuje u bitkama na *Mohaču* 1526. godine i opsadi Beča 1529. godine. Nakon toga je postao admiral. Uspješna karijera *Mehmed paše* se nastavlja i on 1549. godine postaje *rumelijski beglerbeg.* U ratu protiv *Habzburške Monarhije* 1551. godine Sokolović je glavni komandant cjelokupne osmanske vojske. Godine 1555. dobiva zvanje *trećeg vezira* zbog vojničkih zasluga, a 1561. godine postaje *drugi vezir.* Godinu dana kasnije postaje zet sultana *Selima II.* Kao 60-godišnjak, 1565. godine on dostiže svoj najveći uspon i postaje *veliki vezir* osmanske države. Na tom položaju ostaje punih 14 godina. Godine 1566., zajedno sa sultanom *Sulejmanom II,* on opsjeda tvrđavu *Siget* u jugozapadnoj *Mađarskoj* koju je branio *Nikola Zrinski.* U toku te bitke sultan je umro, a Sokolović je prikrio njegovu smrt, kako vijest o tome ne bi negativno uticala na vojsku. Tek kada je novi sultan *Selim II* preuzeo vlast, Sokolović je obavijestio vojsku i narod o Sulejmanovoj smrti.

Za vrijeme sultana *Selima II* i *Murata III* on je bio stvarni upravljač osmanske države. Kao veliki vezir 1568. prisiljava Habzburšku monarhiju na mir, a 1570. godine zauzima *Jemen.* Sokolović obnavlja i osmansku flotu koja je poražena i oslabljena kod *Lepanta* 1571. godine. Mehmed paša radi i na razvoju školstva, umjetnosti i književnosti. Čak je planirao prokopavanje *kanala Don-Volga,* kako bi vodenim putem spojio *Crno more* sa *Kaspijskim jezerom.* Imao je u planu i prokopavanje *Sueckog kanala.* U njegovo vrijeme, zahvaljujući njegovoj pomoći i razumijevanju, obnovljena je *Pećka patrijaršija* 1557. godine na čelu sa njegovim rođakom *Makarijem.* On vodi brigu za očuvanje *manastira Hilandar na Atosu* i za podizanje novih manastira i otvaranje štamparija. Sagradio je džamiju u rodnom selu. Najveće arhitektonsko djelo jeste njegov čuveni *most u Višegradu* 1571. godine, dug 180

metara sa 11 lukova. Njegovom smrću završava se uspon, a započinje period opadanja moći Osmanske carevine. On je promovirao i svoje sposobne rođake. *Mustafa pašu* poslao je za *beglerbega u Budim*, a njegova brata *Mehmeda u Bosnu*. Veliki položaj i uticaj u Bosni je imao i njegov amidžić *Ferhad paša*, prvi bosanski beglerbeg.

FERHADBEG SOKOLOVIĆ

Bio je *amidžić* znamenitoga *Mehmed paše Sokolovića*. Prije nego što je postao bosanski sandžakbeg obavljao je dužnost kliškog sandžak-bega. Godine 1566., u ratu protiv Mlečana, zauzima *Zemunik*, *Brodin*, *Bijelu stijenu*, a 1570. i tvrđavu *Vespoljac* kojoj daje ime *Seddi islam - Bedem islama*. Sposobnosti vojskovođe i ratnika Ferhad beg iskazuje u *Kiparskom ratu* (1571.-1574.). On tada s vojskom napada *šibenski i zadarski kotar*. Poslije zauzimanja *Zemunika*, *Pločnika*, *Skradina*, *Drniša*, *Obrovca*, *Pule Vičevo i plodnog Tinja*, Ferhad beg znatno proširuje teritorij *Kliškog sandžaka*. Da bi spriječio veliki napad hrvatske vojske na Bosnu, Ferhad beg je porazio zagrebačkog kanonika *Franju Filipovića* i poslao ga u Instanbul gdje je kanonik prešao na islam dobivši ime *Mehmed*. Zbog velikih ratnih zasluga Ferhad beg je 1574. godine postavljen za *bosanskog sandžakbega*. Od tada počinje njegovo ratovanje po Slavoniji i Hrvatskoj. Prve godine kao sandžakbeg Bosne poveo je vojni pohod prema Bihaću sa 12.000 vojnika. Već 1575. godine kod Budačkog postiže veliku pobjedu. Na ime zarobljenog sina *grofa Auerspega*, dobio je 30.000 dukata. Od tog novca sagradio je džamiju nazvanu njegovim imenom - *Ferhadija*. Godine 1576. on zauzima *Bužim i Cazin*, a 1577. *Mutnik*, *Veliku Kladušu*, *Šturlić*, *Pećigrad*, *Podzvizd*. Tako on zauze sva mjesta oko Une izuzev Bihaća. Kada je 1580. godine osnovan *Bosanski ejalet* za njegovog prvog beglerbega imenovan je **Ferhadbeg koji je dobio titulu paše**. Na tom položaju ostao je osam godina. Godine 1588. imenovan je za *budimskog beglerbega* gdje je proveo dvije godine, a 1590. godine je ubijen. Ukopan je pored džamije *Ferhadije u Banjoj Luci* u svome turbetu. U gradu na Vrbasu Ferhadbeg je podigao 216 javnih objekata, od kojih je najznačajnija džamija. U neposrednoj blizini dao je da se podigne 200 dućana, karavan saraj, hamam, saraj-dvor, te još neki objekti. S pravom se može reći **ono što je za Sarajevo Gazi Husrev beg, to je za Banju Luku Ferhad paša.** Ferhadbeg, kao i Mehmed paša, je bio briljantnog ponašanja, veoma sređen, pribran i odmjeren, brižljivo odgojen u islamu i prijatan. Svojim poznavanjem zapadnih jezika i književnosti bili su obojica omiljeni u dvorskim krugovima, ali smišljeno su se suzdržavali od uplitanja u intrige na Porti.

40.5. KULTURA I CIVILIZACIJA BOŠNJAKA U 15. I 16. STOLJEĆU

Na području Bosanskoga sandžaka, kasnije Ejaleta, u ovom razdoblju podignute su mnoge džamije, kao sjedišta i središta mahala, sela, kasaba i čaršija. Radi ilustracije, samo u Sarajevu tokom 15. i 16. stoljeća podignuto je preko 100 džamija i isto toliko mekteba u kojima se sticano islamsko obrazovanje i odgoj. Širom Bosne građene su i medrese internatskog tipa. Znanja su se sticala u medresama, džamijama, mektebima i tekijama. Sa

mnogim knjigama koje su stizale u Bosnu otvarale su se i biblioteke - *kutubhane*. Podizani su i objekti privrednog i saobraćajnog značaja. U Sarajevu su podignuta tri bezistana. Pored puteva, podizani su hanovi, karavan-saraji i mnogobrojni mostovi. Najpoznatiji mostovi su bili *Mehmed pašin na Drini, Stari most u Mostaru, Most na Žepi* i *Arslanagića most u Trebinju*. Zbog islamskog učenja o čistoći posebno se pažnja pokalnjala izgradnji hamama, vodovoda, šadrvana i sebilja. U svim većim mjestima podizani su hamami i javne česme. Tako je u Sarajevu bilo sedam hamama, u Mostaru dva, u Foči, Travniku i Banjoj Luci po tri. Pri podizanju stambenih dijelova težilo se da se osigura što više zelenila i svjetlosti zato što islam afirmira a ne poriče život. Islamska civilizacija izvršila je veliki uticaj na razvoj zanastva. U sarajevskoj čaršiji razvilo se 80 raznih vrsta zanata organiziranih u jake cehovske organizacije. Veliku primjenu u zanatstvu imala je likovna umjetnost. U 15. stoljeću javlja se i *pjesnik Vahdeti iz Bosne*, kao i *Bošnjak Enveri* koji piše *Destur-namu* za velikog vezira Mahmud pašu 1466. godine.

40.6. BOSNA I HERCEGOVINA U 17. STOLJEĆU

Krajem 16. i početkom 17. stoljeća, kada je Tursko-Osmanska carevina bila na vrhuncu moći, u *Bosanskom sandžaku* u okviru *Bosanskohercegovačkog ejaleta* (pašaluka sa 55 nahija) bilo je ukupno 64.721 domova. Od toga je bilo **45.941. domova muslimana ili 75% stanovnika, a kršćansko-hrišćanskih 18.780 domova ili 25% stanovništva.** Prvi znaci zamora Tursko-Osmanske Carevine su zaustavljanje *Sulejmana Zakonodavca* kod Sigeta 1566. godine i poraz osmanske flote kod Lepanta 1571. godine. Što se tiče Bosne i Hercegovine, njezin sandžakbeg *Ferhad beg Sokolović* (1574.-1580.), vrši osvajanje u Bosanskoj krajini, što će imati za posljedicu osnivanje *Bosanskog ejaleta,* umjesto dotadašnjeg Sandžaka. Bosanski ejalet sa sjedištem u Banjoj Luci i prvim beglerbegom *Ferhad begom Sokolovićem* osnovan je između aprila i septembra 1580. godine. U Bosanski ejalet ušli su Bosanski, Hercegovački, Kliški, Pakrački i Krčki sandažk iz Rumelijskog beglerbegluka, te Zvornički i Požeški iz Budimskog beglerbegluka. Na povjerenoj dužnosti beglerbega Bosanskog ejaleta, u koji je ušlo sedam sandžaka sa većim teritorijem nego što je ima ijedan srednjovjekovni bosanski vladar, Ferhad beg Sokolović je ostao do 1588. godine. U narednom periodu, posebno u vrijeme Hasan paše Predojevića, dolazi do novih teritorijalnih proširivanja, što će imati za posljedicu osnivanje *Bihaćkog sandžaka* 1592. godine. Godine 1600. iz Bosanskog ejaleta izdvojen je Požeški sandžak i priključen novoosnovanom *Kanjiškom ejaletu*. Takva teritorijalno-administrativna podjela Bosanskog ejaleta na sedam sandžaka ostala je tokom cijelog 17. stoljeća. U to vrijeme Bosanski ejalet se prostirao od Šapca do Jadranskog mora i od Zvečana do Virovitice.

Zbog velikihzasluga, uspjeha u borbama i komandovanja vojskom, ali i zaštiti od dvojice zemljaka, velikog vezira *Sijavuš paše* i sultanovog prvog savjetnika *Derviš paše Bajezidagića, Hasan paša Predojević* je 1591. godine imenovan za bosasnskog beglerbega. Povjerenu dužnost beglerbega Hasan paša je potvrdio tokom 1591. i 1592. godine zauzimanjem Gore i Hrastovice južno od Kupe i konačno 19. 6. 1592. godine Bihaća. Tako je

nakon 130 godina od Fatihovog dolaska u Bosnu i osnutka bosanskog sandžaka osvajanjem Bihaća cijela današnja teritorija Bosne i Hercegovine došla u sastav Bosanskog ejaleta. To je bio razlog da se u Bosanskom ejaletu osnuje i osmi sandžak - Bihaćki, čime je ovaj pogranični, za Carevinu od strateški važnog zanačaja, ejalet dostigao svoj najveći teritorijalni opseg u vrijeme Osmanske vlasti. Tada se *Bosanski ejalet* sastojao od *Bosanskog* (1463.), *Hercegovačkog* (1470.), *Zvorničkog* (1478.-1482.), *Kliškog* (1537.), *Pakračko-čazmanski* (1557.), *Krčko-ličkog* (1580.), *Požeškog* (1537.) i *Bihaćkog* (1592.) sandžaka. Sjedište Ejaleta je bila *Banja Luka* sve do 1639. godine, kada *Sarajevo* postaje sjedište Ejaleta. Banja Luka je od 1553. goidne postala rezidencija bosanskih sandžakbegova. Veliki ratnik i vojskovođa Hasan paša je 22. juna 1593. godine pod Siskom, zbog neposlane pomoći koju mu je obećao veliki vezir *Sijavuš paša,* koji je u međuvremenu smijenjen *Sinan pašom,* koji se nije odazvao molbi *Hasan paše* za šest sati u neravnopravnoj borbi sa višestruko brojnijim neprijateljem banskih i krajiških četa pod komandom *Tome Erdödija* doživo težak poraz u kome su živote izgubili on i 7.000 najboljih oficira i vojnika iz cijelog Bosanskog ejaleta.

I ovaj poraz nije bila samo izgubljena bitka već je i pokazivao pukotine u Osmanskom Carstvu. Taj poraz imao je za posljedicu osnivanje odžakluk - timara što znači da u slučaju smrti i pogibije nosioca timara koji nema direktne potomke posjed može naslijediti njegov brat ili najbliži srodnik. Ti *odžakluk-timari* osnivani su u Bosanskom ejaletu, s ciljem *da se tom ustanovom spasavaju institucije timarskog sistema i da se ojača vojna moć jedne dragocjene pokrajine Osmanskoga carstva.*

Početkom 17. stoljeća Osmanska carevina, godine 1606., sklapa mir s Habzburškom Monarhijom na Žitvi, vodi rat sa Posljkom koji se završava osmanskim porazom i mirom u Hotinu 1621. godine. Osmanska država također vodi dugotrajne i iscrpljujuće ratove sa Venecijom (Kandijske 1645.-1669.), i Veliki bečki rat sa Habzburškom od 1683. do 1699.

Po geografske i demografske posljedice za Bosanski ejalet od posebnog su značaja *Kandijski i Bečki rat.* Prije Kandijskih ratova sa Venecijom za otok Krit, (Kretu, Kandiju) proces opadanja vojne, finansijske i političke moći Osmanskog carstva nastavljen je tokom cijelog 17. stoljeća. Ni vojni porazi ni upozorenja velike uleme, *Pruščaka* npr., nisu zaustavili slabljenje centralne vlasti. Po mnogim ejaletima, pograničnim naročito, gdje je najopasnije zbog neprijateljskog orkuženja, namjesnici i visoki dražvni službenici se neodgovorno ponašaju, što je prije bilo nezamislivo. To posebno dolazi do izražaja za vrijeme *sultana Ibrahima* (1640.-1648.), koji svojim ličnim primjerom daje povoda za raskalašan život i nebrigu za dražvne poslove. Da bi prikrio slabosti, suzbio nezadovoljstvo i žarište krize prenio na drugu stranu, sultan Ibrahim 1645. godine započinje dugi *Kandijski rat* sa Mletačkom republikom. Kada je osmanska vojska napala Kretu iz Bosanskog ejaleta, započele su borbe u primorskim mjestima. Mletačka vojska u Dalmaciji brojala je 8.000 do 9.000 ljudi. Osim najamničkih odreda Mlečanima su se pridružili hajduci i uskoci, koji su i prije rata hajdukovali, četovali i pljačkali pogranične krajeve Ejaleta. Tako je otvoren dug, za Osmanlije nepovoljan front. Glavna odlika kandijskog rata je to što je u njemu učestvovalo i izginulo mnogo ljudi iz Dalmacije s jedne i Bosanskog ejaleta s druge strane.

Prolazeći kroz Bosnu, budimski vezir *Deli Husein paša* izvršio je mobilizaciju većeg broja *zaima* i *spahija* odvodeći ih na glavno kandijsko ratište. Isto će učiniti i novi beglerbeg Bosanskog ejaleta *Derviš Mehmed paša Omerpašić* 1648. godine. Kada je došao u Bosnu, on je odmah mobilizirao jedan dio spahija, sakupio ih u Hlivnu i komandu nad njima povjerio *Ali agi*. Pored otoka Kandije, Kandijski rat je vođen u *Dalmaciji, Bosanskoj krajini, Lici, Udbini,* a borbe su vođene sa promjenljivom srećom. Tako je bosanski vezir *Ibrahim paša Svičić* 1646. godine u sjevernoj Dalmaciji zauzeo *Novigrad, Biograd i više palanki i sela.* Doživjevši poraz, Osmanlije su zaustavljeni kod *Šibenika* i u kontraudaru mletačke čete su, uz pomoć mjesnog stanovništva, napale pogranična osmanska utvrđenja, među kojima i Skradin. Mlečani ne samo da koriste mjesno stanovništvo u borbama protiv sultanove vojske, već i katolike i pravoslavce iz Bosanskog ejaleta, u čemu su imali uspjeha. Tako su Mlečani došli do velikog broja vojnika. Rezultat toga je da su Mlečani tokom 1647. i 1648. godine zauzeli oblast Poljice (kod Splita) dio mjesta između Cetine i Neretve, tzv. Krajinu, Novigrad, Drniš, Knin, Vrliku i Klis jednu od najznačajnijih primorskih tvrđava koja je do tada bila pod sultanovom vlašću, Zemunik i Kamen. Osvajajnje Klisa je bila velika pobjeda mletačkoga generala *Foskola.* Za razliku od Dalmacije, Mlečani sa hajducima i uskocima nisu imali takve uspjehe u Bosanskoj krajini.

Godine 1649. kod Ribnika njih je porazio *Mehmed beg Hurakalović,* brat *Mustajbega Ličkog.* U borbi kod Ribnika poginuo je *Petar Smiljanić,* otac harambaše *Ilije Smiljanića.* Do oživljavanja mletačko-osmanskih borbi dolazi 1654. godine kada Mlečani opkoljavaju Knin, glavnu vojnu bazu Bosanskog ejaleta u srednjoj Dalmaciji. Braniocima je pružio pomoć i bosanski namjesnik *Fadil paša Maglajac,* koji zajedno sa kninskom posadom, porazi napadača. U jednom od brojnih bezuspješnih upada u Liku poginuo je i čuveni harambaša *Ilija Smiljanić.* Godine 1655. *Fadil paša* je pobijedio pobunjeno kršćansko stanovništvo iz *Bosanske Gradiške.* Dok su se u državnom vrhu Carstva dešavala brojna imenovanja, na ratištu Bosanskog ejaleta osmanska vojska je 1656. godine, predvođena požeškim sandžakbegom *Ibrahim pašom* i kapetanima *Mustaj begom Ličkim* i *Mustaj begom Husumovićem,* bihaćkim zaimima i spahijama kod *Križanić kule* od *Juraja Frankopana Tržačkog* doživi težak poraz u kome je beg *Lički* zarobljen. U vrijeme kratkotrajnoga austrijsko-turskog rata (1663.-1664.), dok su još trajali Kandijski ratovi, u poznatoj bici kod *Sv. Gotharda* 1. augusta 1664. godine izginuli su mnogi ugledni Bošnjaci zajedno sa svojim vezirom *Smail pašom Čengićem.*

Poslije toga, osmanska vojska ponovo usmjeri vojne akcije prema Dalmaciji i Boki Kotorskoj, što je imalo za posljedicu migracije kršćanskog stanovništva u pravcu Zadra, Šibenika i dalmatinskih otoka, jer je ono u ratu uvijek bilo na strani mletačke vojske (protiv osmanske). Posljednjih godina rat je vođen na Kreti. Kada je konačno, 1669. godine, osmanska vojska zauzela Kandiju došlo je do mirovnog ugovora po kome Mletačka republika gubi Kretu, ali na drugoj strani dobija dijelove Krčko-ličkog i Kličkog sandžaka iz Bosanskog ejaleta. Tada su pod mletačku vlast došli *Islam, Nadin, Zemun, Klis i Kamen* a zadržani su *Poljice* i veći dio makarskog primorja. Nakon dvadeset pet godina iscrplju-

jućeg ratovanja sa promjenjivom srećom, ljudi su se radovali u cijelom Bosanskom ejaletu jer je taj rat ekonomski iscrpio Bošnjake i smanjio broj njihovog muškog stanovništva. U narednih četrnaest godina u Bosanskom ejaletu vladao je prividan mir i zatišje pred veliku ratnu buru. Zbog stalnih upada hajduka i uskoka sa austrijskog i mletačkog teritorija, kao i zbog loše privredne i ekonomske situaicje, ali i vanrednih i nezakonitih ubiranja poreza, u Sarajevu i drugim mjestima dolazi, zbog socijalnih nezadovoljstava, **do otvorene pobune 1673. godine. Uoči samog Bečkog rata 1682. godine, seljaci i nezadovoljni građani oko Sarajeva bune se protiv lokalne uprave i traže pravdu.** U tim pobunama učestvuje i šejh *Hasan Uskufi Kaimi*.

40.7. VELIKI BEČKI RAT (1683.-1699.)

Predvođena velikim vezirom *Kara Mustafa pašom* osmanska vojska, koja je brojala oko 200.000 ljudi, sredinom 1683. godine vrši posljednji veliki pokušaj prodora u srednju Evropu. Nakon dvomjesčne opsade Beča habzburška vojska uz pomoć poljskoga kralja *Jana Sobejskog* 12. septembra pobijedi Osmanlije. Pošto je Porta odbila ponuđeni ugovor o prekidu rata, nastupi trinaestgodišnji rat između *Osmanskog carstva* i *Svete lige* (koju su, uz sponzorstvo Pape, sačinjavali **Austrija, Mletačka Republika i Poljska)**. Poraz pod Bečom imao je odjeka u cijeloj Carevini, posebno njegovom evropskom dijelu. U oktobru 1683. godine izbija ustanak u sjevernoj Dalmaciji. Ustanici za kratko vrijeme zauzimaju *Skradin Karin, Vranu, Benkovac i Obrovac.* Tako u tim krajevima u osmanskim rukama ostaju samo Knin i Sinj. Kada je 1684. godine pristupila *Svetoj ligi, Venecija* je počela animirati pravoslavno i katoličko stanovništvo u borbama protiv Osmanlija. U tome je imala velikog uspjeha jer su ustanici tokom 1684. godine napadali brojne osmanske tvrđave i gradove kao **Glamoč, Gračac, Sinj i okolinu Knina**. Među hajducima se posebno isticao *Janković Stojan.* I hrvatski ban Bakač *Erdödi* koristi se novonastalom situacijom te napade i pljačka **Bosansku Dubicu.** Zbog iskazanih slabosti i neorganiziranosti u odbrani Bosanskog ejaleta Porta smijeni Osman pašu, a za novog namjesnika imenova *Fanduk Mustafu pašu*. Novi vezir je uspio nakratko stabilizirati **front i 1685. godine kod Sinja** pobijedi hajdučke i mletačke čete koje je predvodio Janković Stojan. No, glavne i odsudne borbe vođene su na ugarskom ratištu, gdje osmanska vojska trpi brojne i velike poraze, koji rezultiraju **gubitkom Budima 2. septembra 1686. godine.** U isto vrijeme u Bosanskom ejaletu aktivnija mletačka vojska **zauzima Sinj, a 1687. godine i Herceg Novi.** Pošto je Porta smijenila bosanskog namjesnika *Mehmed pašu Altagića* i imenovala ga zapovjednikom Knina, on (iz svojih subjektivnih razloga) uz simoblički otpor 1687. godine predade Knin Mlečanima, a sam dospje u zarobljeništvo.

Poslije mnogoborjnih poraza osmanske vojske u Ugarskoj borbe se prenose u Slavoniju, gdje uz pomoć domaćeg kršćanskog stanovništva *Luka Ibrišimović* uspijeva zauzeti **skoro sva mjesta i tvrđave**. Istovremeno habzburške **čete osvajaju sjevernu Bosnu sa Derventom,** a naredne 1688. godine carske čete vrše nova osvajanja na račun Osmanskog carstva. **U januaru 1689. godine** ***Ludvig Badenski*** **opkoli i zauze Zvornik.** Na

drugim kraju, habzburške čete uz pomoć hajdučkih odreda upadaju u **Liku i Krbavu i za kratko vrijeme ih osvajaju.** To je bio povod da **1690. godine** ***Rizvan aga Zenković*** **mobilizira sve Krajišnike i pokuša povratiti Liku, Udbinu i Krbavu.** Istovremeno je *Janković Stojan* došao do Rame i u povratku je poveo 400 katoličkih porodica.

Pošto se osmanska vojska odmorila i predahnula od stalnih borbi, ona se, na čelu sa namjesnikom *Husein pašom* povrati u pogranične krajeve i od habsburških četa preuze **Bosanski Novi, Bosansku Dubicu, Sokol i Jasenovac. Godine 1693. osmanska vojska pod vodstvom** ***Džafer paše*** **pretrpi veliki poraz od carske vojske kod Bosanske Dubice.** Posljedica toga poraza je bio gubitak **Bosanskog Novog, Krupe, Vrnograča, Velike Kladuše, te više sela i palanki** koji su pali u habzburške ruke.

Želeći da dođu do novih teritorija, Mlečani u **1694. godini poduzimaju ofanzivne akcije i osvajaju Gabelu, Trebinje i Popovo polje. Godine 1695. mletačka vojska upada i u srednju Bosnu.** Tada Mlečani doživljavaju poraze kod Kupresa i Ravnog u Hercegovini. U borbama je poginuo i harambaša *Janković Stojan.* U godini 1696. vojska iz Bosanskog ejaleta uglavnom je ratovala u Ugarskoj pod komandom sultana *Mustafe II* (1695.-1705.) godine. Međutim, u **1697. godini dolazi do velikih i žestokih borbi na području Bosanskoga ejaleta.** Razlog tih sukoba je bio to što su vojni krugovi u Beču okupljeni oko *Eugena Savojskog* pravili planove za osvajanje Bihaća. Prema procjeni hrvatskoga bana *Dama Bećana* i karłovačkog generala grofa *Karla Auersperga,* zauzimanje Bihaća je bio ključ i šifra za dalja teritorijalna osvajanja u Bosanskom ejaletu. Na sreću, za bečke planove je saznao i bosanski namjesnik *Mehmed paša Korča.* U želji da onemogući dušmanski plan, on u Bihać šalje 500 spahija, 1.000 serhatlija (krajišnika) i 1.500 sejmena da pripreme odbranu grada sa domaćom posadom (popravljanjem zidina tvrđave, čišćenjem hendeka i pribavljanjem veće količine oružja i municije). Habzburška vojska, koja je **brojala 13.000 ljudi, predvođena** generalom *Auerspergom* sa 32 topa otpočela je, **14. juna 1697. godine, napad na grad.** Četrnaest dana kasnije, 28. juna 1697. godine, u nezaustavivom kontranapadu branioci su prisilili napadače na povlačenje nanijevši im težak poraz. Međutim, nešto kasnije, 11. septembra 1697. godine, kod *Sente* osmanska vojska, koju su predvodili sultan *Mustafa II* i veliki vezir *Almas Mehmed paša.* U tom boju veliki vezir je doživio težak poraz od austrijske vojske, predvođene princom *Eugenom Savojskim.*

Želivši što više iskoristiti ovu pobjedu, ***Eugen Savojski*** **pripremi plan napada na srednju Bosnu. Sa 6.000 vojnika, koje je sakupio, on 12. oktobra 1697. godine pređe Savu kod Bosanskoga Broda i bez većeg otpora za 4-5 dana osvoji** ***Doboj i Maglaj.*** **Vješto izbjegavajući veće sukobe habzburška vojska zaobilaznim putem dođe do** ***Vranduka,*** **gdje pobijedi bosanske odrede koji su je pokušali zaustaviti.** Austrijska vojska ubrzanim maršom dođe do *Visokog* i u *Moštru* se zaustavi radi odmora. Iz okoline Visokog princ *Savojski* uputi pismo *Sarajlijama* u kome traži predaju grada, a zazuvrat im garantira ličnu i imovinsku sigurnost. U protivnom, zaprijetio je da će grad spaliti, a sve njegove stanovnike poubijati. ***Nećemo poštediti ni dijete u majčinoj utrobi, jer je pripravljeno teško***

topništvo, pisao je Savojski. Ne dobivši pozitivan odgovor o predaji grada, **carske čete su 23. oktobra 1697. godine pošle iz Visokog u pravcu Sarajeva. Konačno 24. oktobra 1697. godine jedinice princa *Eugena Savojskog* su ušle u Sarajevo, opljačkale ga i popalile.** Pošto se stanovništvo grada sklonilo u okolne tvrđave, ne pružajući agresorima skoro nikakav otpor, to je omogućilo vojsci Habzburške monarhije da bez većih ljudskih i materijalnih gubitaka osvoje i najljepši grad Bosanskoga ejaleta. U podmetnutom požaru zapaljen je cio Šeher i izgorjele su ili oštećene sve džamije. Pošto se primicala zima, princ Savojski se, budući da je bio bez većih vojnih snaga i bez dovoljno materijalne pomoći, **odluči 25. oktobra povući iz Sarajeva. Njemu se pridružilo 40.000 domaćih kršćana koji su usput spaljivali muslimanska imanja.** Već 5. novembra carska vojska je, u povratku, prešla Savu ne zadržavši nijedno osvojeno mjesto i tvrđavu u dolini rijeke Bosne. Posljednje bitke u velikom Bečkom ratu vođene su na tlu Bosanskog ejaleta. Prvo su branioci **odbranili Stolac od Mlečana 1697. godine.** Dogodine osmanska vojska pobjeđuje odrede mletačke vojske na Nevesinjskom polju, što je uticalo da Mlečani napuste i opsadu Počitelja. Posredovanjem evropskih sila **(Engleske, Nizozemske i Španije) vođeni su** pregovori između zaraćenih strana. Do punog dogovora i mira sa Habzburškom monarhijom došlo je u **Sremskim Karlovcima 26. januara, a sa Mletačkom Republikom mir je sklopljen 7. februara 1699. godine.**

Prema odredbama mirovnog ugovora, **svaka strana zadržava ono što je ratom osvojila.** Karlovačkim mirom označene su međunarodne granice Bosanskog ejaleta koj su išle rijekom Savom i Unom, na jugu skoro istovjetnom **današnjom granicom Bosne i Dalmacije, na istoku *Smederevskim sandžakom,* a na jugoistoku granicom nekadašnjeg *Novopazarskog sandžaka* čiji je teritorij djelimično, još prije osmanskih osvajanja Bosne, bila u sastavu istoimenog ejaleta.** Karolovačkim mirom Bosanski ejalet se smanjuje i ostaje skoro bez cijelog **Cerničkog, Požeškog i Ličkog, te dijelova Kliškog i Hercegovačkog sandžaka. Gubitkom *Budimskog i Kanjiškog ejaleta, Bosanski ejalet* postaje najistureniji i najugorženiji dio evropskoga dijela Osmanskog carstva.** Najteža i najpogubnija posljedica gubitka **Cerničkog, Požeškog i Ličkog, te dijelova Kliškog i Hercegovačkog sandžaka, kao i Budimskog i Kanjiškog ejaleta sa stajališta Bošnjaka jeste što je u svim tim krajevima izvršena potpuna devastacija i genocid nad njima. To je bio jedan od deset genocida nad muslimanima Balkana.**

40.8. ODBRANA BOSNE I BOŠNJAKA U 18. STOLJEĆU

Porazom Osmanske carevine u Velikom bečkom ratu, cijela Bosna u 18. stoljeću **postaje odbrambeni bedem i krajina (serhat) od Habzburške monarhije, Mletačke republike i hajdučko-uskočkih četa.** Bez obzira na socijalno-imovinske razlike i nezadovoljstvo predstavnicima osmanske vlasti suočene sa osvajanjem Bosne i nestankom Bošnjaka i zajednički namijenjene im sudbine od strane neprijatelja, svi Bošnjaci stali su u odbranu opstanka i identiteta. *Tokom 18. stoljeća bosanski su muslimani izdržali tri velika rata sa*

Austrijom i Mlečanima, 1714.-1718., 1737.-1739., te 1788.-1791. (tzv. Dubički rat). Od presudnog je povijsnog značaja bio rat 1737. godine kada su bosanski muslimani pod Banjom Lukom do nogu potukli veliku austrijsku vojsku u trenutku kada im je car Karlo VI *svojim proglasom uoči pohoda na Bosnu zaprijetio fizičkim uništenjem ako ne ostave svoju silamsku vjeru. Slobodno se može reći, s obzirom na vojno-politički značaj ove pobjede i njezinu kasniju ulogu u usmenoj i pisanoj tradiciji bosanskih muslimana, da su oni bitkom pod Banjom Lukom definitivno postali nacijom,* **prof. dr. Mustafa Imamović** - *Osnovni historijski nazivi bosanskomuslimanskog nacionalnog identiteta,* Sarajevo, 1993. U tri navedena rata koji su vođeni na tlu Bosanskog ejaleta Bošnjaci su se, ponajviše zahvaljujući samoroganiziranosti, uspjeli odbraniti. Poslije Bečkog rata izvršena je nova podjela Bosanskog ejaleta i on je sveden na pet sandžaka **(Bosanski, Hercegovački, Zvornički, Kliški i Bihaćki koji je u ratu 1714.-1718. godine ukinut i priključen Bosanskom sandžaku)**. Ovakva teritorijalna podjela ostala je do kraja 18. stoljeća. U Bosanskom ejaletu spahijska organizacija, u 18. stoljeću, pored visoke borbene gotovosti zadržala je i vojnu organizaciju iz prethodnih stoljeća. Tako je u okviru jednog sandžaka spahijska lenska konjica sačinjavala vojnu formaciju **alaj** ili puk. Manja vojna jedinica bio je **džemat**, još manja **buljuk** (koji je brojao i do 100 ljudi), **bajrak** (koji se sastojao od 50-60 ljudi). Najmanja vojna jedinica u osmanskoj vojsci, pa tako i u spahijskom redu, bila je **oda**, koja je brojala od pet do deset ljudi. Tokom 18. stoljeća u Bosanskom ejaletu se u rat moglo mobilizirati 60.000 ljudi, skupa sa vojnim formacijama koje su bile raspoređene u svim značajnijim mjestima, što je predstavljalo značajnu vojnu snagu. U tim vojnim formacijama bili su zastupljeni slijedeći vojni redovi:

1. **janičari** - *carski* - kapu kulu, *domaći* - yerlu kulu;
2. **spahije** - *lokalne* yerlukulu, *pogranične* - serhat kulu;
3. **gradsku posadu** činili su: *farisi* - konjica, *azapi* - stražari, *mustahfizi* - gradski čuvari, *posbani, esesi, asasi* - noćni čuvari, *tobdžije, džebelije* - oklopnici, *derbendžije* - čuvari klanca, *gönülüje* - dobrovoljci, *bešlije* - poseban vojni red konjice i *delije* -lahka konjica; 4. *sejmeni* i
5. *mobilizirano stanovništvo - befir-i amm*

Radi odbrane Bosanskog ejaleta koji je u cjelini postao bedem i granica podizana su nova i opravljean stara utvrđenja, a nastajali su i potpuno novi gradovi kao *Trebinje* i *Onogošt - Nikšić. U bici na Prutu 1711. godine* protiv Rusije u osmanskoj vojsci se bori 1.553 posjednika zijameta i timara. Slijedećih **godina, 1712. i 1714.**, Bošnjaci ratuju protiv *Crne Gore* zbog stalnih pljačkaških upada njezine vojske u Hercegovački sandžak. Pod zapovjedništvom bosanskog namjesnika *Numan paše Ćuprilića* oko 15.000 Bošnjaka učestvovalo je u tom pohodu u kome su ostvarili sve postavljene ciljeve. U decembru 1714. godine Porta objavljuje rat Veneciji. Brzom i organiziranom akcijom osmanska vojska vraća ranije izgubljeni Peloponez, a na bosanskom ratištu borbe se vode sa promjenjivom srećom.

Najveća bitka na bosansko-dalmatinskoj granici vodila se kod **Sinja 1715. godine gdje su veće osmanske snage** doživjele poraz. Borbe sa manjim intenzitetom i uz manja četovanja hajduka i uskoka nastavljene su i 1716. godine. Poslije većih gubitaka Mlečani su minirali Gabelu i povukli se iz nje. U aprilu 1716. godine na stranu Venecije uključuje se

i Austrija u rat. Brzom i efikasnom akcijom austrijska vojska **zauzima Bosansku Gradišku. Borbe se vode i u Bosanskoj krajini, posebno u dolini Une.** Ne uspjevši osvojiti Bihać i Bosanski Novi, habzburška vojska pod komandom hrvatskoga bana *Ivana Draškovića* zauzima **Jasenovac, Dubicu i Kostajnicu.** U isto vrijeme Mlečani pokreću veliku ofanzivu oko Dubrovnika i zauzimaju **Hutovo i Popovo polje**. Postavljanje za bosanskog beglerbega *Numan paše Ćuprilića* i hercegovačkog sandžakbega *Bećir paše Čengića*, ljudi koji su uživali veliki ugled u Bosanskom ejaletu, imalo je velikih efekata jer su osmanske čete iz defanzivnih prešle u ofanzivne akcije. Najveći uspjeh mletačke vojske u ovom ratu je **zauzimanje Imotskog 1. augusta 1717. godine.**

U isto vrijeme, hrvatski ban Drašković je uz veliki otpor branilaca sa mnogo žrtava **u svojoj vojsci zauzeo Kozarac.** Na drugom kraju fronta, austrijska vojska predvođena princom *Eugenom Savojskim* nanosi poraz glavnini osmanskih **trupa kod Beograda, kao što je to učinila godinu dana ranije kod Petrovaradina.** Ta dva poraza osmanske vojske kod Petrovaradina i Beograda dovele su u Bosanskom ejaletu do opće mobilizacije **i slanje ispomoći Zvorniku i Bosanskom Novom. Skoro mjesec dana trajale su borbe oko Zvornika. Austrijskom vojskom komandovao je general Maksimilijan Petraš.** Poslije više juriša napadača, hrabra i disciplinirana zvornička posada odbranila je grad. **U isto vrijeme je ban Ivan Drašković opkolio i napao Bosanski Novi.** Uz pomoć prispjelih četa i odbrane grada poražen je od osmanske vojske. Tako su propali planovi o napadu na Bihać u proljeće 1718. godine. Pošto je rat za obje carevine, kao i Mletačku republiku, predstavljao veliko opterećenje, one prvo tajno, a zatim i javno vode pregovore o mirovnom ugovoru. Svečano potpisivanje mirovnog ugovora bilo je u šatorima **u Požarevcu 21. juna 1718. goidne. Tu su diplomate Osmanskog carstva, Mletačke republike i Habzburške monarhije prihvatile načelo, kao i u Sremskim Karlovcima, da svaka strana zadrži osvojena mjesta i teritorije. Požarevačkim mirom i dijelovi Bosanskog i Zvorničkog sandžaka od ušća Drine u Savu i Unu do Novog širokim pojasom od 6 do 10 km, koji je obuhvatao još Brčko i Bijeljinu, došli su pod austrijsku vlast.** Novom teritorijalnom podjelom pod Habzburšku vlast došli su bosanski gradovi **Dubica, Gradiška, Kobaš, Bosanski Brod i Furjan.** Mletačka Republika, koja je u ovom ratu izgubila *Peloponez*, dobila je od Bosanskog ejaleta **Imotski i Čačvinu, a izgubila Gabelu**. Pošto je novom granicom Dubrovačka Republika dobila za nepoželjnog susjeda Mletačku Republiku, to su Dubrovčani dobrovoljno ustupili Osmanlijama *Klek* i *Neum* na sjeveru i Sutorinu na jugu. Tako je Hercegovački sandžak potvrdio dva izlaza na more.

Poslije mirovnog ugovora u Požarevcu na teritoriju Bosanskog ejaleta vladao je mir, ako se izuzmu upadi hajdučko-uskočkih četa i pljačkaša iz Crne Gore, sve do novog austrijsko-osmanskog rata 1737. godine. **Pošto je 1727. godine iz Bosanskog ejaleta otišlo 5.200 oficira i vojnika na tursko-perzijski front, od kojih se samo desetina vratila, a 1736. godine 10.000 vojnika na rusko ratište na kome su skoro svi kod Ozije 14. jula 1737. godine izginuli, Bečki dvor je upravo** u tom mjesecu iste godine smatrao da je **nastupio najpovoljniji trenutak da Porti** objavi rat, kako bi na račun osmanske dražve proširio

svoju carevinu. Pozivajući se na raniji ugovor sa Rusijom, koja je već bila u ratu sa Osmanskim Carstvom, po kome su Beč i Petrograd bili u obavezi da se međusobno pomažu u slučaju rata, **austrijski car Karlo VI je 14. jula 1737. godine objavio Porti rat.** Još prije objave rata carski generali su okupili u Pakracu 41 eskadron konjice, brojnu artiljeriju i pješadiju. Ukupno je bilo **16.247 vojnika, od kojih 4.345 konjanika.** Glavnokomandujući austrijske vojske je još 10. jula, prije službene objave rata naredio da carska vojska krene preko Bosanske Gradiške u pravcu Banje Luke gdje je poslije usputnih kraćih zadržavanja i borbenih čarki pod zidine tvrđave i **stigla 24. jula i započela opsadu grada.** Mada je u početku izbijanja rata među bosanskim braniocima vladala nesigurnsot i zbunjenost oni su se u velikoj žurbi brzo snašli i ultimatumom su preko *kapetana* i *ajana* natjerali bosanskog vezira *Ali pašu Hekimoglua*, da bez konsultacija sa Portom i sultanom naredi opću mobilizaciju. Uskoro se u Travničkom polju, po naredbi moblizacije, počeše iskupljati čete iz svih kadiluka. **Cejlokupne bosanske snage koje su pošle na banjalučko ratište brojale su oko 10.000 ljudi. Kao što je na austrijskoj, tako je i na bosanskoj strani izvršen raspored** vojnih snaga za nastupajući boj. Na desnom krilu nalazi se *Mehmed beg Fidahić* sa krajiškim kapetanima, a na lijevom bosanski alajbezi sa zaimima i timarlijama. Centrom je neposredno komandovao vezir *Ali paša* sa jeničarima i jednim brojem odreda koji su mobilizirani u 32 kadiluka Bosanskog ejaleta. Do velikog boja protivničkih strana, **na život i smrt, došlo je 4. augusta 1737. godine. Od podneva do večeri Bošnjaci su u pet navrata izvršili fronatalni napad na austrijsku vojsku.** To je kod neprijatelja izazvalo osjećaj nesigurnosti i natjeralo ga u paničan bijeg. **U toku noći, princ** *Josif Hildburhausen* **je sa štabom napustio bojno polje, a preostaloj vojsci izdao naređenje da se povuče u pravcu iz kojeg je i došla.** I sutradan je bosanska vojska pod komandom *Ali paše* nastavila napade na neprijatelje u povlačenju. Borbe sa manjim intenzitetom trajale **su do 13. augusta, dok se Austrijanci nisu povukli na početne položaje. Prema historijskim izvorima, oko hiljadu habzburških oficira i vojnika je u banjalučkoj bici izgubilo živote.** Zaplijenjena municija i oružje bili su ogromni. Austrijanci su imali i mnogo ranjenih. I bosanska **strana imala je oko 600 mrtvih.** Zahvaljujući pobjedama pod Banjom Lukom i velikom **umiječu u odbrani Bosanskog Novog i Kozarca,** u kojima nije bilo skoro nijednog kapetana ili ajana **u Bosanskom ejaletu a da nije, u okviru svojih mogućnosti, dao svoj dorpinos u odbrani Bosne, Bosna i Hercegovina je pružila Austriji snažan i dostojanstven otpor.** Na hrabrost, rodoljublje, disciplinu i organizirano ponašanje Bošnjaka u ovim ratovima bitno je doprinijela svijest i saznanje o sudbini Bošnjaka u Slavoniji, Lici, Krbavi, Dalmaciji i Ugarskoj prije toga. Zato je boj pod Banjom Lukom bio i ostao odbrambeni rat koji je Bošnjake sačuvao od fizičkog uništenja i pojačao je u njima samosvijest o pripadnosti bosanskom tlu na kome su i do tada stoljećima živjeli. *Kao takva, Banjalučka bitka predstavlja jednu od prvih stranica bosanskomuslimanske samosvijesti* (**prof. dr. Enes Pelidija**). Od 1739. godine u narednih pet decenija u Bosanskom ejaletu vladao je prividan mir. Istina, po ukazanim potrebama, Bošnjaci su dalje za račun carstva **išli na rusko, perzijsko i druga ratišta.** Pošto se dobro pripremila Austrija je Osmanskoj carevi-

ni, nakon pola stoljeća **mira, 1788. godine objavila rat.** Ovaj rat, poznat pod imenom **Dubički rat, trajao je od 1788. do 1791. godine.** Znatno prije rata, bečke uhode, franjevački buskup *fra Augustin Boteš-Okić* posebno, obišle su i snimile sve značajnije tvrđave i mjesta Bosanskog ejaleta. Ne želivіši ponoviti grješke sovjih prethodnika iz prošlih ratova car *Josif II* je u Bosanski ejalet uputio dvije proklamacije. U prvoj je pozvao pravoslavnu raju da mu se pridruži, obećavši im ista prava koja su uživali njihovi istovjernici u Monarhiji. U drugoj proklamaciji za Bošnjake je pisalo: *Ko god se bude lijepo vladao i bavio svojim poslom i zaradom, a naročito se sustegao od neprijateljstava protiv carske vojske, on će biti u pogledu zaštite ravan i izjednačen sa ostalim carskim pučanstvom koje živi pod njegovom upravom.*

Slična obećanja upućena su jeničarima, spahijama i ostalim vojnim pripadnicima. Dalje se u proklamaciji obećava puna ravnopravnost islamske vjere, kao i plaćanje vjerskih službenika iz državne blagajne. Već prvih ratnih dana dva korpusa austrijske vojske sa **39.000 ljudi raspoređeno je duž ličko-dalmatinsko-slavonske granice do Dubice.** U **isto vrijeme 12.000 vojnika je bilo raspoređeno od Bosanske Gradiške do Šapca.** U austrijskoj vojsci bilo je i neznatan broj pravoslavaca iz Bosanskog ejaleta. Pošto u to vrijeme u Bosanskom ejaletu nije bilo puno osmanskih vojnika, **glavnina odbrane je pala na Bošnjake.** Glavnokomandujući austrijske vojske princ **Lihtenštajn** sa svojim jedinicama već prvih dana rata opsjeda **Novi, Dubicu, Ostrovicu i Gradišku.** U pomoć braniocima beglerbeg **Bećir paša šalje 2.000 Sarajlija i Visočaka koji se, pod izgovorom da su potrebni šeheru i Visokom, vratiše natrag.** Saznavši da u pograničnim mjestima Bosanskog ejaleta nema većih snaga sultanove vojske, austrijske trupe pod komandom generala *Laudona* **opkoliše i 26. augusta 1788. godine osvojiše Dubicu, a 3. oktobra iste godine i Bosanski Novi. Tom prilikom je zarobljena cijela novska posada.** U to vrijeme bosanski beglerbeg je na banjalučkom polju dočekivao mobilizirane čete iz svih krajeva Bosanskog ejaleta. U dogovoru sa ajanima i kapetanima beglerbeg je odgodio vojne operacije u proljeće 1789. godine. Zbog nezainteresiranosti bosanskoga beglerbega za povratak okupiranih gradova sve značajne ličnosti u Bosni zatražiše njegovu smjenu. Dok je dolazio novi bosanski namjesnik *Arslan Mehmed paša* austrijska vojska je prešla Savu i opkolila Bosansku Gradišku. Braniocima je pošlo za rukom da odbrane grad. Na žalost, u novom pohodu austrijska **vojska je 29. jula 1789. godine uspjela zauzeti Bosansku Gradišku.** Zbog gubitka ovog grada Porta je imenovala novog bosanskog namjensika, no, pošto ni on nije ispunio postavljene zadatke Porta 1790. godine za novog bosanskog vezira imenova *Salih pašu*. On poduze odlučne mjere, sazva sve ajane i kapetane na zajednički dogvor i proglasi opću mobilizaciju po kojoj je iz svake kuće u vojsku morao poći po jedan, za rat, sposoban muškarac. Pošto su Bošnjaci kasnili sa mobilizacijom, Austrijanci u junu 1790. godine zauzeše Cetinu. U to vrijeme je u Beču umro car *Josip II* izazivač Dubičkoga rata. Uz posredovanje Pruske došlo je do pregovora o miru. Tako je došlo do *Svištovskog mirovnog ugovora* po kome je Osmanska carevina, u korist Austrije, ustupila **Cetin, Lapac, Srb i pojas zemljišta ispod Plješevice i Plitvičkih jezera,** a zauzvrat, austrijske trupe su

se morale povući iz zauzetih bosanskih gradova **Bosanske Dubice, Bosanskog Novog i Bosanske Gradiške. Tako je poslije dva stoljeća čestih ratova na području Bosanskog ejaleta za duže vrijeme nastupio mir.**

40.9. POBUNE BOŠNJAKA U 17. I 18. STOLJEĆU PROTIV OSMANSKE CAREVINE

Tokom 17. stoljeća seljaci sarajevsko kadiluka opterećeni raznim dadžbinama bune se protiv lokalne vlasti i sudstva. Sa slabljenjem centralne osmanske vlasti i smanjivanjem njezinih materijalnih prihoda povećavana su od Portinih stanovnika novčana i naturalna potraživanja. Fermanom sultana *Ahmeda III* iz 1720. godine stanovništvo Bosanskog ejaleta bilo je, **imdadi-hazariyom materijalnim i novčanim sredstvima, dužno da izdržava vezira i njegovu pratnju, te lokalne i vojno-upravne funkcionere. Ove obaveze imale su za posljedicu jači otpor bošnjačkih seljaka, sitnih spahija, dijela gradskog stanovništva i uleme.** Prve veće i ozbiljnije pobune bile su početkom 18. stoljeća, a njima Portu izvještava bivši *mutesarrif* Hercegovačkog sandažka *Mustafa* 1711. godine. Daleko ozbiljniji nemiri u mostarskom i drugim kadilucima Hercegovačkog sandžaka **izbili su 1735. godine.** Uslijed austrijsko-turskoga rata ti su nemiri i nezadovoljstva za kraće vrijeme zamrznuti. No, neriješeni problemi, osiromašivanje naroda i nametanje raznih prinosa, kao i oholo ponašanje i uzurpacija vlasti od strane pojedinaca i manjih grupa, izazvali su najveće pobune u narodu **između 1747. i 1757. godine u Bosanskom ejaletu.** Tada u Sarajevu, kao i drugim gradovima i kasabama, vlada velika anarhija i **jedino se poštivala riječ jačega.** Pobunjenici u Sarajevu otkazuju poslušnost svojim nadređenim starješinama, nastoje da izbjegnu oporezivanje naroda u korist bosanskog vezira i bave se mišlju da **formiraju seljačko-gradske milicije po ugledu na jeničare.** Pobunjenici su smjenjivali sultanove starješine i umjesto njih su postavljali svoje. Prema zamislima vođa pobune, novom vojnom organizacijom trebalo je da budu obuhvaćeni svi vojni rodovi na čelu sa serdarima i bašeskijama. **Pored Mostara, Sarajeva** i drugih mjesta do bune seljaka Bošnjaka došlo je 1747. godine i **u tuzlanskom kadiluku.** Njih su podržavali tuzlanski **kapetan Derviš, kadija Abdurrahman ef. Mehremić, mula Osman** i druge ugledne ličnosti Tuzlanskoga kadiluka i kapetanije. Do slične pobune došlo je i u selima oko **Tešnja. Vođa pobune je bio Abdurrahman Muharemija.** Skoro deset godina u Sarajevu su glavnu riječ vodili pojedinci iz uglednih porodica. Oni **nisu priznavali postojeće državne institucije, niti su primali naređenja bosanskih vezira.** U tome su se isticali braća **Pašo i Ibrahim aga Morić**, te *Mehmed aga Halilbašić.* Oni su svojim samovoljnim ponašanjem izazvali nezadovoljstvo i kod ranijih pristalica, pa su bez nekog velikog otpora 1756. godine i ubijeni. U jednom od redovnih sukoba sa sultanovom vojskom poginuo je i *Abdurrahman Muharemija.* U vraćanju reda, mira, poretka i autoriteta dražvne vlasti glavnu ulogu je imao odlučni **Mehmed paša Kukavica, koji je u tri navrata od 1752. do 1762. godine bio na položaju vezira Bosanskog ejaleta.** Bez obzira na unutarnje pobune, Bošnjaci su čuvali teritorijalni integritet zemlje, tako da je, kada je 1780. godine stigao sul-

tanov ferman da se Austrji preda Pounje, tadašnji bosanski vezir je odbio riječima: *Baš vererum, bir taš vermen - I glavu ću svoju dati, a kamena jednoga ne dam"*.

40.10. BOSNA I HERCEGOVINA OD KRAJA 18. STOLJEĆA DO AUSTROUGARSKE OKUPACIJE 1878. GODINE

Bosanski ejalet dočekuje 19. stoljeće kao najzapadnija i najisturenija evropska provincija Osmanskog carstva. Godine 1833. iz političkih razloga zbog pobune *Husein kapetana Gradaščevića* izvršena je podjela Bosanskog ejaleta na dva vilajeta - Bosanski i Hercegovački. *Bosanski vilajet* se novom administrativnom podjelom dijelio na šest *kajmekamluka* (okruga): Sarajevski, Travnički, Banjalučki, Bihaćki, Zvornički i Novopazarski, a Hercegovački na tri: Mostarski, Trebinjski i Pljevaljski kajmekamluk. Samo su teritoriji Novopazarskoga i dio Zvorničkoga sandžaka bili izvan granica savremene, danas međunarodno priznate Bosne i Hercegovine. Glavni grad i sjedište vezira do 1851. godine bio je Travnik, a nakon toga Sarajevo. **Ovo je bio jedan od rjeđih ejaleta u kojem se broj stanovnika sporo povećavao. Razlozi za to su česti ratovi, bune, ustanci i kuge koje su harale pa su znale prepoloviti stanovništo.**

Tome treba pridodati tri ključne zablude koje su Bošnjaci počinili u 19. stoljeću. Prva je egzistencijalna, **kada u periodu od 1813. do 1817. godine** poslije velikih kuga, koje su prepolovile bosansko stanovništvo, muslimanske age, begovi, ajani i kapetani na svoju zemlju, u najboljoj namjeri, naseljavaju srbijansko-crnogorske kmetove i siromašne seljake čiji potomci pred kraj Prvoga svjetskog rata, umjesto zahvalnosti, tim vlasnicima nasilnim putem otimaju i uzurpiraju zemlje i imanja. Druga zabluda Bošnjaka je pobuna protiv osmanske vlasti 1831. do 1833. godine pod vođstvom *Husein kapetana Gradaščevića* i instrukcijama Austrije preko franjevaca i katoličke crkve. Rezultati te pobune su slijedeći: Turci su pobunu ugušili, oslabili bošnjačku državnu, političku, vojnu i policijsku elitu, sve same stubove Bosne. U borbi protiv Bosne, Osmanima se kao saveznik pridružio stoljetni neprijatelj, smrtna opasnost Bosne - *Srbija Miloša Obrenovića*. Turci su Miloša kao saveznika nagradili **Rađevinom, Jadrom i Starim Vlahom**. Pobunu protiv Osmanlija Bošnjaci nikada nisu iskoristili kao nepobitni faktor za samobitnost, suverenost, samostalnost i nezavisnost Bosne. Od njihove pobune korist je imala jedino Srbija. Nažalost, u toj borbi protiv Bosne učestvuje i Hercegovina pod vođstvom *Ali paše Rizvanbegovića* i od tada se Hercegovina Bosni suprotstavlja ne samo kao geografska već i kao politička činjenica, odnosno vilajet. Od tada do danas, Srbija i Crna Gora forsiraju to suprotstavljanje. Buna *Husein kapetana Gradaščevića* i bosanskih ajana, kapetana, aga, begova i spahija sa stajališta jedinstva osmanske Carevine bila je secesija. U društveno-političkom pogledu, to je bila retrogardna pojava zato što se zalagala za održavanje privilegija prevaziđenog spahijsko-jeničarskog sistema a protiv *tanzimata, nizami-džedida* i ukupnih reformi na koje je Osmanska carevina, u cilju opstanka, bila prisiljena. Moralnu i materijalnu podršku Husein kapetanu je pružala Austrija preko franjevaca *Ilije*

Starčevića. Potvrda dobrih odnosa sa franjevcima je otvaranje prve katoličke škole **1823. godine u Tolisi, u Boni, zatim velike crkve i župskog dvora.** Tako je u Tuzli **od 20. januara do 5. februara 1831. godine zasjedao skup nezadovoljnih kapetana** i ajana Bosanskog ejaleta koji su zaključili:

da se ukine bosansko namjesništvo,

da se dopusti uvođenje autonomne vlasti, a da se na čelo postavi čovjek iz domaće sredine,

da se Bosna prema Porti postavi kao autonomna sa godišnjim tributom od 4.000 kesa.

Za vođu pokreta izabran je *Husein beg Gradaščević,* koji nije bio u sukobu ni sa Portom ni sa vezirima. Na skupu je također zaključeno da se uspostavi veza sa pokretom za autonomiju na čelu sa *Mustafa pašom Skadarskim.* Pokret kapetana i ajana je počeo u martu 1831. kada su oni sa jačim snagama pošli na Travnik i veziru saopćili svoje ultimativne zahtjeve. Protiv pokreta su bili *Sulejmanpašići* i hercegovački ajani *Ali paša Rizvanbegović i Smail beg Čengić.* Ipak, vezir *Namik paša* je preko Dalmacije uspio da se skloni u Stolac. Vođe pobune u Bosni odlučuju da pruže podršku *Mustafi paši Skadarskom* koji se borio za autonomiju. **Zato se nakon opsežnih priprema iz Bosne šalje 25.000 vojnika na Sandžak.** Da se ne bi spojili bosanski i albanski pobunjenici Porta šalje velike snage na čelu sa velikim vezirom na Mustafa pašu. Iako je imao 40.000 **boraca, Mustafa paša je doživio poraz kod Prilepa, nakon čega se povukao u Skadar.** U međuvremenu, bosanska vojska je stigla na Kosovo **i najprije kod Lipljana pobijedila prethodnicu osmanske vojske, a zatim kod Štimja, 18. jula 1831. godine nanijela poraz glavnini vojske na čelu sa velikim vezirom koji je pobjegao prema Skoplju.** Za to vrijeme ni *Ali paša Fidahić* nije sjedio skrštenih ruku već je skršio odbranu Peći i ušao u grad. Umjesto da pobjede iskoristi za pozicije Bosne, *Husein kapetanu* udara slava u glavu i to Osmanlije koriste da izazovu razdor u njegovim redovima i da ga oslabe iznutra, kako bi ga sa vojskom izvana lakše pobijedili.

U proljeće 1832. godine Porta je poduzela obiman vojni pohod protiv Bosne sa preko 30.000 vojnika. Pošto su mnogi uticajni prvaci okrenuli leđa Gradaščeviću kao *Hasanaga Pećki i Mahmud beg Tuzlić,* to je on sa svega **3.000 boraca 29. maja 1832. godine na Palama stupio u borbu sa Osmanlijama.** I pored hrabre borbe *Husein bega i Fidahića* oni su izgubili ovu bitku. Posljednju bitku protiv Porte Gradaščević je vodio **4. juna 1832. godine na Zlom Stupu kod Sarajeva.** Poslije doživljenih poraza i kratkog boravka u Gradačcu, spaljivanja dvora na *Adi* i čardaka, **Husein kapetan se sa 212 pobunjenika 16. juna 1832. godine zaputio u Austriju.** Poslije pomilovanja skoro svi pobunjenici, osim **Husein kapetana koji je otišao u Istanbul, su se vratili u Bosnu.**

Treća fatalna državno-politička grješka Bošnjaka u 19. stoljeću jeste suprotstavljanje austro-ugarskoj okupaciji 1878. godine. Ta okupacija je, odlukama Berlinskoga kongresa, bila politička volja Evrope uz saglasnost Osmanskog carstva. Svaki otpor je bilo mazohističko suprotstavljanje svima njima. U tom otporu **dokrajčena je i uništena bošnjačka državna, politička, vojna, upravna intelektualna i policijska elita.**

Najvrijedniji i najsposobniji bošnjački sinovi su izginuli. Bosanski Srbi, koji su po diktatu Srbije, **digli ustanak 1875. godine, ne pružaju nikakav otpor.** Poslije slamanja tromjesečnoga otpora, Bošnjaci se masovno iseljavaju u Osmansku carevinu, **potpuno bojkotiraju javni, politički i državni život i čak prestaju slati djecu u škole.** Tek pred kraj austro-ugarske vladavine oni će shvatiti da se radi o **potpuno pravnoj državi koja** svakom čovjeku garantira prava i slobode **(duhovno-vjerske, biološko-životne, imovinska prava i ličnu zaštitu).**

Od ove tri zablude i promašaja Bošnjaci se nikada nisu oporavili. **Kao što su u 17. stoljeću na Zapadu doživjeli prvi, u Crnoj Gori na Cetinju u 18. stoljeću 1711. godine drugi genocid, Bošnjaci su na tlu Srbije sa drugim muslimanima (Albancima i Turcima) 1804. i 1820. godine, zatim između 1830. i 1867. godine, pa između 1876. i 1878. godine doživjeli treći, četvrti i peti genocid, a šesti su, zbog novog kulturno-civilizacijskog sklopa i državno-političkog ustrojstva, preživljavali od 1879. do 1910. godine.**

40.11. STANOVNIŠTVO BOSNE I HERCEGOVINE U 19. STOLJEĆU DO DOLASKA AUSTROUGARA NA VLAST

Početkom pete decenije 19. stoljeća broj stanovnika u Bosanskom ejaletu je **iznosio 1,1 milion ljudi.** U zvaničnom popisu obavljenom 1851. godine zabilježeno je da 37,30% populacije čine muslimani, 44,40% pravoslavci i 18,50% katolici. Prema zvaničnom proračunu broja stanovnika iz 1871. godine u Bosanskom vilajetu je živjelo 542.061. mušakraca, od toga muslimana 230.524, pravoslavca 226.313, katolika 78.188, Jevreja 1.330 i Roma 5.706. U strukturi bosanskog stanovništva bilo je još u manjem broju Turaka, Albanaca, Grka i Nijemaca.

40.12. POBUNE U BOSNI I HERCEGOVINI U PRVOJ POLOVINI 19. STOLJEćA

Promjenama koje su vršili u vojnoj, administrativno-upravnoj, sudskoj i finansijskoj oblasti sultani i Porta su nastojali modernizirati carevinu i društvo, ali istovremeno Bosanski ejalet čvršće vezati za centralnu valst, u čemu su nailazili na odlučno suprotstavljanje Bošnjaka. U tom pogledu u povijesti Bosne i Hercegovine 19. stoljeća postoje tri faze: **prva faza** počinje vladavinom **Selima III (1789.-1807.) i traje do 1851. godine,**

druga faza traje od 1851. do 1878. godine i

treća faza traje od austro-ugarske okupacije 1878. do 1918. godine. Prva se faza odlikuje željom i htijenjem da se u Bosni po svaku cijenu zadrže stari odnosi i instrukcije. To je doba u kome se preplijeću anarhija, bune i borbe. Osim pobune *Husein kapetana Gradaščevića,* bune dižu i drugi ajani i kapetani. Tako 1833. godine bunu diže bihaćki kapetan ***Muhamed beg Biščević.* Godine 1836. dolazi do pobune u Hlivnu i Posavini, a pobunjenicima se priključila i Krajina.** Ovaj pokret je imao ambiciju da pre-

raste u sveopći pokret Bošnjaka. Za pokret su bili i Gradačac, Brčko, Bijeljina, Tuzla i Zvornik. Valija je prikupio veliku vojsku i u tri bitke kod **Vranduka, Orahovice i Golubinja je porazio pobunjenike**. Sada su se Osmanlije nemilosrdno razračunali sa pobunjenicima, a oni koji su iskazivali lojalnost **Porti morali su staviti fesove na glave**. Do nove pobune dolazi 1837. godine. **Sada su se pobunili mutesellimi Bihaća, Krupe, Bužima i ostrožački kapetan Murat beg Beširević**. Razlozi pobune Bošnjaka bili su **visoki porezi, globe i nasilničko ponašanje vojske**. Uz gušenje pobuna Osmani su uklanjali stare bošnjačke porodice **ajana, kapetana i mutesellima.**

Godine 1840. nastaje u Sarajevu pokret kome se pridružuju Visoko i Fojnica, **poznat kao Glođina buna.** Suština pokreta sastojala se u činjenici da su **Sarajlije odbijali da šalju svoje sinove u nizamske redove.** Pobunjeničku vojsku od 20.000 ljudi pobijedila je vezirska vojska zahvaljujući artiljeriji i **albanskim plaćenicima kod Viteza.**

Kada je vezir 1843. godine počeo ubirati porez u Krajini, kupiti mladiće u vojsku i naredio oduzimanje oružja od muslimana dolazi do nove pobune, koja je **obuhvatila 14 gradova sa centrom u Bužimu.** U ljeto se sukobi iz bihaćkog proširuju i na banjalučki kraj. Ovi nemiri bili su razlog za smjenu vezira zbog njegove samovolje pri vladanju. **Kada je 1846. godine izašla sultanska naredba da svi mutesellimi moraju nositi fes,** došlo je do ustanka u Bosanskoj krajini na čelu sa bihaćkim kadijom *Mehmed begom Rustanbegovićem*. Pokret je dobio široke razmjere i više naoružanih ljudi brzo su **zauzeli Bosanski Novi, Prijedor i Kozarac, približivši se Banjoj Luci.** Kada su ustanici sa 12.000 boraca postali opasnost i za sam Travnik **dolazi do bitke kod Sitnice 9. novembra 1846. godine.** Pobijedile su sultanove jedinice zahvaljujući artiljeriji. Iako narod nije bio zadovoljan reformskim mjerama kao što su mješovita sudska vijeća, zabrana nošenja oružja na javnim mjestima, regrutacija, obaveze roditelja da šalju djecu u školu, **uniforme za činovnike i savjetodavno vijeće** u koje su ulazili pored muslimana i hrišćani i Jevreji, ipak otvorenih sukoba i nemira nije više bilo.

TAHIR PAŠA U BOSNI I HERCEGOVINI

Da bi efikasno provodila reforme u Bosni Porta šalje ***za vezira Tahir pašu,*** obrazovana čovjeka koji je znao domaći jezk, a bio je strog i surov. On se u Bosni susreće sa kmetovima nezadovoljnim porezima, davanjima i ukupnim pnašanjem vlasti, a begovi i slobodni seljaci su bili nezadovoljni regrutacijom i strogošću kod ubiranja državnih prihoda. Zbog općih refleksija revolucije u Evropi 1848. godine Porta, i pored primjedbi Austrije, odobrava namjesnikove mjere mobilizacije. Bosansko plemstvo s nepovjerenjem **prihvata mobilizaciju, regrutaciju, naoružavanje i ukidanje beglučenja.** Kada vezir naređuje ubiranje desetine u korist države dolazi do bune među **muslimanima Krajine. Buna je počela 6. jula 1849. godine u Vrnograču i ubrzo se proširila na Cazin, Todorovo, Veliku i Malu Kladušu, Jezero, Podzir, Krupu i Otoku, pod vođstvom dizdara Cerića, Alage Rizvića i Ale Kedića.** Za dvije sedmice pokret je **narastao na 12.000 pobunjenika koji su krenuli na Bihać.** Pregovori o miru nisu davali nikakvih rezultata pošto su pobunjenici pored

smjene mutesellima tražili i ukidanje desetine. Iako naoružan artiljerijom i sa 8.500 vojnika Tahir paša u septembru **1849. godine nije uspio poraziti pobunjenike u bitki kod Bihaća.** Uslijed pogoršanoga zdravstvenog stanja i kuge u vojsci, on se vratio u Travnik. **Tako pobunjenici u martu 1850. godine zauzimaju Bihać i uz solidarnost građana izgone iz grada posadu od 700-800 Albanaca.** Većina mutesellima u Bosni daje podršku pobunjenim Krajišnicima. Zbog pobuna, kako muslimana tako i hrišćana, *valija* svoje posade zatvara u gradove i traži od Porte da mu pošalje pojačanje.

Nezadovoljna stalnim pobunama i otporima provođenja tanzimata Porta 1850. godine **u Bosanski ejalet upućuje vojne snage sa Omer pašom Latasom (1806.-1872.), Srbinom rodom iz Like koji je primio islam, muširom (maršalom) i specijalistom za ugušivanje ustanka u provincijama.** Na putu iz *Monastira* (*Bitolja*) on guši pobunu u niškom kraju, a u Sarajevo sa malo vojske i sultanskim fermanom **stiže 4. augusta 1850. godine**. Pošto iskuplja većinu poznatijih bosanskih uglednika, na sarajevskoj musali pročitao im je sultanov ferman o reformama. Nakon toga većinu bosanskih prvaka pušta kućama tražeći od njih bezuvjetno provođenje Portinih zahtjeva u praksi. Međutim, ponovo dolazi do pobuna u **Bosanskoj krajini, Posavini, Hercegovini i srednjoj Bosni.** Energičnim nastupom Omer paša je uspio savladati otpor, zarobiti vođe buna među kojima i čuvenog *Ali pašu Rizvanbegovića.* U dvadesetak manjih i većih **bitaka sa Latasovom vojskom poginulo je oko 2.500 Bošnjaka.** Zarobljenici, istaknuti prvaci, bili su izloženi poniženjima, **154 ih je otpremljeno na suđenje u Istanbul,** a *slučajnim* ubistvom Omer paša se oslobodio i Ali paše Rizvanbegovića. Likvidiravši pokret otpora i ugušivši sve pobune Bošnjaka, Omer paša se orkeće hrišćanskom stanovništvu koje mu je pomagalo protiv muslimana. Mada mu je *fra Ivan Frano Jukić* posvetio drugu knjigu *Bosanskog prijatelja* 1851. godine, njega Omer paša šalje u progonstvo, a od hrišćana umjesto isplate visokih računa za komoru u gušenju pobune muslimana, **zatražio je predaju oružja.** To je izazvalo pokret hrišćana u Hercegovni iste 1851. godine. Slomivši otpor bosanskih muslimana, Omer paša je prvi put dobio mogućnost da izvrši **regrutaciju Bošnjaka u nizamsku vojsku.** On vrši administrativne i personalne promjene u Bosanskom ejaletu..

Već u januaru 1851. godine Omer paša sandžake **pretvara u kajmekamluke**, a umjesto ranijih nahija oformio je **mudirluke**. Tadašnjim teritorijalnim promjenama konačno je formiran *Novopazarski sandžak* kao zasebna jedinica. Na funkcije Omer paša postavlja strance umjesto Bošnjaka. On premješta sjedište **valije - vezira** iz Travnika u Sarajevo i ponovo pripaja Hercegovinu Bosni u statusu kajmekamluka, tako da je *Ejalet* sačinjavalo sedam kajmekamluka **Sarajevo, Travnik, Banja Luka, Bihać, Zvornik, Hercegovina i Novi Pazar.** Takva podjela ostat će sve do pred kraj osmanske uprave.

Porta je preko Omer paše Latasa **ukinula u Bosni spahijski sistem, esnafsku organizaciju i konačno je slomila politički otpor bosanskih begova, ajana, mutesellima i kapetana i sahranila je njihova dugogodišnja** nastojanja da u Bosni osiguraju autonomiju u kojoj bi ovi imali dominantnu ulogu. Potiskivanje Bošnjaka sa javne scene, koje je započeto početkom 19. stoljeća, a doživjelo kulminaciju sa Omer pašom, te promocija

stranaca u Bosanskom ejaletu poznata pod imenom *Turkuša*, bili su razlozi nezadovoljstva domaćeg stanovništva podanikom sultanove vlasti.

40.13. VRIJEME PROVOĐENJA TANZIMATA

Pariškim mirovnim ugovorom **iz 1856. godine** Osmanska carevina je potvrdila sve reforme koje se tiču Bosne. Za kratko vrijeme šest evropskih država: Austrija, Francuska, Engleska, Rusija, Pruska i Italija u Sarajevu i Mostaru uspostavilo je svoje **konzulate, vicekonzulate i konzularne agencije** i tako su se događaji u Bosanskom ejaletu odvijali pred licem evropske diplomacije. Intenzivnije promjene događaju se u vrijeme uprave **Topal Šerif Osman paše (1861.-1869). Godine 1865.** donesena je uredba o organizaciji Bosanskoga vilajeta, poznata kao *Vilajetski ustavni zakon.* Po ovom Zakonu, Portin namjesnik upravljao je *vilajetom* umjesto *ejaletom* i nosio je službenu funkciju *valije - generalnog guvernera*. Imao je pomoćnika, upravnika finansija (do 1867. muhasebedžiju, a od tada defterdara), generalnog sekretara vilajetske uprave (muktubdžiju), te načelnike za spoljne poslove, poljoprivredu i trgovinu, prosvjetu i javne radove, i najzad upravnika katastra, referente za statistiku, upravnika vakufa i komandanta žandarmerije. Funkciju najvišeg organa uprave dobilo je Upravno vijeće **(Idare Medžlis)** koje su sačinjavala četiri virilna člana i, u početku 6, a zatim 4 izabrana člana, od kojih je polovina bila iz reda muslimana, a polovina hrišćana. Predsjednik *Idare Medžlisa* bio je sam *valija*. Novinu u upravnoj organizaciji vilajeta predstavljalo je Opće vilajetsko vijeće (*Medžlisi umumi vilajet*), koje je imalo funkciju vilajetske skupštine, a sačinjavala su ga po četiri poslanika iz svakog od sedam sandžaka i to po dva muslimana i dva nemuslimana. Vijeće je imalo zasjedati jednom godišnje, najviše do 40 dana. Mandat poslanicima trajao je godinu dana. **Na čelu svakog sandžaka (live) nalazio se kajmekam (od 1867. mutesarrif)** imenovan **sultanskim beratom**, a imao je funkciju zastupnika valije u datom okrugu i bio mu je neposredno potčinjen. Svaka liva (sandžak) imala je svoj finansijski ured na čelu sa, od strane Porte, imenovanim službenikom, koji se od 1867. godine naziva **muhasebedžija.** Na tom nivou bili su i službenici za korespondenciju, katastar, statistiku, poreze i poresku upravu, žandarmeriju, poštansku službu itd. Najviši organ vlasti u sandžaku bilo je *upravno vijeće* **(Medžlisi idarei liva), a mutesarrif** njegov izvršni organ. I ovo vijeće sastojalo se od *virilnih* i izabranih članova. Od 4 izabrana člana, dva su bili muslimani, a dva hrišćani. Među virilnim članovima se nalaze i duhovni predstavnici nemuslimana. Mandat članova vijeća bio je 4 godine, s tim da se svake dvije godine vršio izbor polovine poslanika. Na sličan način birano je *upravno vijeće kaze*. Na nivou nahija postojala su povremena vijeća i svako selo moglo je imati (4) četiri svoja predstavnika, a sastajalo se 4 puta godišnje u vrijeme koje je određivao valija.

U seoskoj organizaciji uprave **još 1846. godine postojala je institucija muhtara** koji se kod nemuslimana nazivao **kodžobaša ili knez.** U svakom selu većem od 20 kuća birala su se 2 muhtara. Seoska vijeća od 3-9 članova nazivala su se **Ihtijar medžlis.** Karakteristika ovih vijeća u Bosanskom vilajetu je da su sva uključivala duhovna lica, članovi su birani

na osnovu imovinskog cenzusa i vjerske pripadnosti. U njima je bila osigurana muslimanska većina. Dugo vremena poslije Omer paše Latasa Osmanlije nisu vršili regrutaciju bosanskih muslimana. Od Krimskih ratova Carevina je protiv unutarnjih hrišćanskih pokreta prikupljala neregularne vojne jedinice pod imenom **bašibozuk**. Tek nakon gušenja ustanka u istočnoj Hercegovini specijani komesar Porte *Dževdet ef.* sa bosanskim begovima ugovara uvjete regrutacije. Tada je Porta pristala da se u Bosanskom vilajetu regrutiraju dva puka vojnika, pod uvjetom da rok aktivne službe bude ograničen na tri godine, da se upotreba bosanskih pukova ograniči na teritorij Bosne i Hercegovine, da polovina oficira bude iz redova Bošnjaka, da se višak regruta ima upisati u domorodačku miliciju. Vojskom je komandovao poseban general, obično u činu **ferika.** Vojnim poslovima rukovodilo je *Vojno vijeće,* sastavljeno od oficira bosanskih pukova. Tokom 1871. i 1872. godine evidentna su nastojanja vojnih vlasti da formiraju posebnu bosansku armiju.

40.14. AGRARNO PITANJE, USTANCI HRIŠĆANA I VELIKA ISTOČNA KRIZA 1875.-1878.

Jedno od najtežih pitanja u Bosanskom ejaletu u agraru nakon ukidanja spahiluka u 19. stoljeću su konačno uobličeni čiflučki odnosi. **Čifluk-sahibija** (nosilac čifluka) dobijao je od **čifičije oko 1/9 roda**, s tim što je posljednji imao obavezu da određeni broj dana u godini provede na begluku ili u radu na obavljanju nekih kućnih poslova (beglučenje, **anagarija**).

Porta je prvi put reagirala na pritužbe kmetova **tek 1843. godine, a 1848.-1849. godine to ponovila**, pošto je u cijelome Carstvu bio ukinut timarski sistem. Tahir pašinom uredbom, potvrđenom na Porti, u Bosni je ukinuta **anagarija**, ali je naturalna obaveza znatno povećana i **kretala se od 1/5 do 1/2. Pošto je 1858. godine donesen Zemljišni zakon (Ramazanski zakon),** kojim je izvršena kategorizacija zemlje, izvršena je i kodifikacija i čiflučkih odnosa. Nakon Konferencije agrarnih interesenata iz bosanskih ejaleta u Carigradu 14. safera **1276. hidž. ili 12. septembra 1859. godine donesen je Zakon o čiflucima poznat kao Saferska naredba.** Time su ozakonjeni odnosi između čifluk-sahibije i kmeta stvoreni nakon 1848. godine. Obaveza kmetova nije bila jednaka u cijelom Bosanskom ejaletu i kretala se od 1/5 do 1/2. Ako je čifčija davao 1/5 ili 1/4 agrarnih proizvoda radna obaveza mu je zadržana na begluku. Ukidanjem spahija, država je pokušala riješiti pitanje poreza izvan čiflučkog sistema. Pritiješnjena finansijskim problemima, Carevina poreze, posebno desetinu, prodaje u zakup. **Ukidanjem harača 1855. godine** nije došlo do uključivanja hrišćana u armiju. Zloupotreba zakupa i načini kupljenja poreza i davanja pojavljuju se kao osnovni povod buna i ustanaka seljaka.

Bune i ustanci hrišćanskih seljaka u Bosanskom ejaletu u 19. stoljeću imali su kao uzrok i program iz Srbije, a kao povod i pokriće poslužili su im socijalna politika i pitanja. Pritisnuti poreskim i drugim obavezama, koje su bile manje nego prije, pravoslavni i katolici se bune protiv ugnjetavanja 1834., 1842. i 1848. godine. Među svim bunama ovog vremena najveća je bila pod vođstvom popa **Jovice Ilića u derventskom kraju.** Po prav-

ilu, ove bune, koje sve očiglednije prerastaju u nacionalne pokrete, **predvode niži sveštenici.** Srbija to socijalno nezadovoljstvo hrišćanskih seljaka u Bosni pretvara **u svoje državne i nacionalne težnje u Bosni i Hercegovini. Od 1851. do 1863. godine s prekidima traje ustanak istočnohercegovačkih krišćana, poznat kao pokret Luke Vukalovića.** Nakon poraza osmanske vojske od Crnogoraca na Grahovu 1858. godine, on je uslovio međunarodnu intervenciju i osigurao je prvo razgraničenje granica između Crne Gore i Bosanskog ejaleta.

Buna hrišćana izbija 1858. godine u Bosanskoj krajini pod vođstvom *Petra Petrovića Pecija.* Ipak, najveći ustanak koji je izazvao *veliku istočnu krizu* bio je seljački **ustanak 1875.-1878. godine koji je počeo u Hercegovini, zatim zahvatio dijelove zapadne i istočne Bosne, Sandžaka, Makedonije i Bugarske.** Ovi ustanci su pokrenuli permanentno tinjajuće složeno *istočno pitanje,* izazvali rat Srbije i Crne Gore, a nešto kasnije i Rusije, protiv Osmanske carevine. Odmah nakon izbijanja rata Srbije i Crne Gore protiv Osmanske carevine, ustaničko vođstvo proglasilo je **ujedinjenje Bosne sa Srbijom koja je Despotovića uputila za komandanta ustaničkih snaga u Bosni.**

Istovremeno su hercegovački ustanici proglasili ujedinjenje sa Crnom Gorom i bili uključeni u crnogorsku vojsku. Porazom u **Crnim Potocima 4. augusta 1877. godine bosanski ustanak je dospio u krizu da se nije ponovo mogao podići i postići raniji obim.** Izgubivši oslonac na službenu srbijansku vladu, ustanak je nastavio svoju egzistenciju, ali sva pitanja Bosne i Hercegovine već su se nalazila u rukama velikih sila. Ustanak 1875.-1878. godine je bio sukob velikih razmjera. Računa se da je za tri godine njegova trajanja samo u **Bosni i Hercegovini stradalo oko 150.000 ljudi. Uslijed ogromnih materijalnih razaranja i gladi 150.000-200.000 ljudi prešlo je samo preko austrijske granice.**

40.15. MEĐUNARODNO OKRUŽENJE BOSANSKOGA EJALETA U 19. STOLJEĆU DO AUSTROUGARSKE OKUPACIJE 1878. GODINE

Početkom 19. stoljeća Bosanski ejalet se našao između Portinih reformi svih odnosa u Ejaletu i dubokih suprotstavljanja bosanskih ajana, kapetana, begova, aga i mutesellima s jedne i svojih susjeda Austrije, Francuske i srpskih ustanika u Srbiji, s druge strane. Tokom cijelog 18. stoljeća Austrija vodi aktivnu politiku prema Bosni. Osnivanje i otvaranje konzulata u Travniku između 1808. i 1820. godine ima za osnovni zadatak praćenje vojnih i političkih zbivanja u Bosni, kao i pridobijanje katolika za austrijsku politiku. Bosna za Austriju postaje još značajnija poslije odluka Bečkog kongresa 1815. godine po kojima Austrija zaposjeda Dalmaciju. Od tada će Austrija na svaki način, milom, silom ili kupovinom, bezuspješno pokušavati da se dokopa dvaju bosanskih izlaza na **Jadranu - Neuma i Sutorine.** Nakon ukidanja konzulata u Travniku 1820. godine Austrija, pored uhoda i špijuna, često upućuje u Bosnu svoje predstavnike da rješavaju međudržavna pitanja. Tu praksu Austrija nastavlja sve do osnivanja generalnog konzulata u Sarajevu 1851. godine. Veliki interes prema Bosni početkom 19. stoljeća pokazala je i Francuska.

Pad i nestanak Mletačke Republike 1797. godine, koja je stoljećima ratovala s Osmanskom carevinom, zatim Dubrovačke republike 1808. godine, te osnivanje satelitske Napoleonove *Ilirije* označili su neposredno prisustvo Francuza oko i u samoj Bosni. Bosna je za Francusku bila značajna sa vojnog, komunikacijskog i privrednog stajališta. Sve te poslove kanalizirao je francuski konzulat u Travniku, osnovan 1807. godine.

Od 1804. godine Bosanski ejalet je bio ugrožen i od strne srpskog ustanka iz nekoliko razloga: ustanak je zahvatio dijelove Ejaleta s desne strane rijeke Drine, postojala je opasnost upada ustanika u dubinu bosanskog teritorija, mogućnost spajanja ustanika preko Sandžaka sa Crnom Gorom i pobune hrišćanskog stanovništva u Bosni protiv osmanske vlasti. Od samih Bošnjaka sultan je tražio da **pošalju 40.000 vojnika** na gušenje **ustanka u Srbiji**. Najveći poraz bosanska vojska je doživjela u bici na Mišaru **1. augusta 1806. godine. Tokom 1807. godine ustanici su na nekoliko mjesta prešli Drinu napavši Zvornik i Janju.** Bili su poraženi od Ali paše Fidahića.

U jesen 1809. godine izbija dugo pripremani ustanak hrišćana oko Gradiške, Bosanske Dubice i Banje Luke. Ustanak je zbog nekoordinacije brzo ugušen. Kakvo je bilo stanje u Bosni svjedoči pismo bosasnkog **vezira i prvaka Porti 1810. godine** u kome stoji da Bošnjaci ratuju već šest godina i da im ne dolazi nikakva pomoć: *Bosna je napadnuta sa tri strane: od Srbije, od Crne Gore i sada od Francuza*. Bosna je zato trebala braniti prvenstveno svoje granice, jer ni sa jedne strane nema ni prijatelja ni silu koja bi joj pritekla u pomoć ili koja bi je zaštitila. Ona se svima mora suprotstaviti i sve sama mora osigurati za ratovanje - i novac i municiju i provijant. Porta u Bosnu šalje vojnu ispomoć, najviše albanskim vojnicima. Tako je u periodu od 1804. do 1813. godine bilo aktualno pitanje učešća hrišćana u Bosni u srbijanskom ustanku, ali i učešće Bošnjaka u gušenju ustanaka u Srbiji. U ljeto i jesen 1813. godine bosanska vojska je u nekoliko navrata pobijedila srbijanske ustanike, **zauzela je Šabac i 5. oktobra 1813. godine ušla u Beograd.**

Međutim, zbog osjećaja totalne napuštenosti, ostavljenosti i ugroženosti **Bošnjaci se 1814. godine bune prvo u Mostaru, a zatim i u Sarajevu.** Pobunjenici su mogli angažirati 12.000 ljudi. U ovom slučaju je iznađeno kompromisno rješenje, iako je Ali paša Rizvanbegović protiv pobunjenika mogao okupiti 80.000 vojnika. Kada je u ljeto 1814. godine pokušao opkoliti Sarajevo, on je **3. novembra 1814. godine poražen kod Viteza.** Vezir se poslije poraza sklonio u Jajce, vratio Sarajlijama ranije reforme i zaustavio provođenje reformi u Bosni. U želji da sredi stanje u Bosni i uspostavi što bolje odnose sa Austrijom, **sultan 1815. godine imenuje za vezira** Bosanskog pašaluka *Sulejman pašu Skopljaka,* Bošnjaka, velikog vojskovođu. Prije nego je došao na mjesto bosanskog vezira bio je kliški sandžakbeg i beogradski muhafiz. Dolazak vezira u Travnik bilo je suočenje sa kugom koja je harala u cijelom Ejaletu, kako u gradovima tako i u selima, što je prepolovilo stanovništvo.

Upadi *Hasanage Pećkog* sa odredom od 50 ljudi na područje *Cetingrada,* koji je pripadao Austriji, sa čim se krajišnici nisu nikada pomirili a za što je Austrija optuživala Portu i konačno pobune Sarajlija 1817. godine i Travničana 1818. godine koji su vezirovom sara-

ju uskratili snabdijevanje namirnicama, bili su izazovi za vezira. Pošto nije riješio nijedan problem zbog koga je postavljen, ugled vezira je opadao. On je u proljeće 1818. godine smijenjen. Naredba kadije koji je stigao sa novim vezirom da hrišćani mogu nositi samo odjeću i obuću crne i smeđe a ne svijetle boje, izaziva u njima negodovanje i revolt. Uticaj evropskih kretanja na događaje u Bosni najbolje se ogledao kroz porast uticaja trgovaca. Između 1818. i 1821. godine uzalud su nepopularni i neuticajni veziri pozivali ajane i kapetane u Travnik. Zbog neposlušnosti i nepovjerenja niko se nije odazivao. Ni odnosi sa Austrijom se nisu sređivali, već su se dalje komplicirali.

Stanje u Bosni se mijenja dolaskom novog *vezira Seid Ali Dželal paše, Dželaluddin paše 1810. i 1822. godine,* do tada namjesnika Ermenije. Krajem 1820. godine on skuplja vojsku protiv ustanika u Crnoj Gori, zavodi strogo prikupljanje harača i zabranjuje trgovinu žitaricama tako da je skoro cjelokupni promet obustavljen. Sastanak članica *Svete alijanse* u Ljubljani je zabrinuo Portu, jer je prijetila opasnost rata sa Austrijom. Zato je vezir u januaru 1821. godine pozvao kapetana sa ciljem da se organizira odbrana Ejaleta. Ubrzavaju se radovi na utvrđivanju granica prema vojnoj krajini, popravljaju se tvrđave, dovlači municija i obustavlja promet sa Austrijom. Nezadovoljna takvim radnjama, Austrija 1821. godine povlači svog konzula iz Travnika. **Za tri godine, koliko je bio vezir u Bosni, Dželal paša je zaveo praksu pozivanja i likvidiranja uglednih kapetana, ajana i mutesellima.** Tako je likvidirao tešanjskog mutesellima, derventskog i maglajskog kapetana, prvake Srebrenice i Petrovca. Neki su mu prvaci uspjeli pobjeći, neki su protjerani, a neki su uspjeli da se pomoću novca otkupe.

40.16. ZNAMENITI BOŠNJACI U 19. STOLJEĆU DO AUSTROUGARSKE OKUPACIJE 1878. GODINE

Među mnogim istaknutim Bošnjacima u 19. stoljeću do austrougarske okupacje Bosne 1878. godine dvojica su kao suvremenici i kasnije protivnici, sa stajališta Bosne i Bošnjaka nezaobilazni. **To su Husein beg Gradaščević i Ali paša Rizvanbegović.**

HUSEIN KAPETAN GRADAŠČEVIĆ(1802.-1833.)

Husein kapetan je **rođen oko 1802. godine u Gradačcu, a umro je u Istanbulu 1833. godine.** Kao mladić naslijedio je svoga **oca Murat bega** na položaju kapetana gradačačke kapetanije **kojeg je 1821. godine pogubio Dželal paša u Travniku.** Porodica Gradaščevića je upravljala tom kapetanijom **preko 100 godina.** Njima su pripadala značajna imanja i oko 1.300 kmetova. Ta kapetanija smatrala se dobro uređenom sa vrlo korektnim ponašanjem prema kmetovima. Husein beg se školovao i odgajao u Gradačcu, a arapsku kaligrafiju je učio kod čuvenog *Mula Mestvice (Divovića iz Sarajeva).*

Pored dobrih odnosa sa franjevcima Husein kapetan je **1826. godine** uz gradsku kapiju izgradio jednu od najljepših i najprostranijih džamija u Bosni, poznatu u narodu kao **Husejnija.** U selu Čardak imao je prekrasni dvorac na vještačkom otoku. Iako mlad, zbog stalne opasnosti koja se nadvijala nad Bosnom i njezinim prvacima, Husein kapetan prvi

se zbližava, najprije korespondencijom, a onda i posebnim kanalima i poslanstvima sa ostalim bosanskim kapetanima. Odnos vezira prema kapetanima spoznao je kroz zbacivanje Ali paše Fidahića i dovođenja njegovog bratića Mahmud paše na njegovo mjesto. Možda zbog toga je Ali pašu cijelo vrijeme držao za intimnog prijatelja. Pošto je njegova vojska 1831. godine prvo kod Lipljana, a zatim kod Štimaja pobijedila osmansku vojsku. Poslije izvojevanih pobjeda Husein kapetanu je slava udarila u glavu. U narodu je prozvan *Zmaj od Bosne*, a sam se potpisivao kao Husein paša ili *Vitez od Bosne*. On je sebe vidio kao bosanskog vezira i tako se i ponašao. Izdvojio se od ostalih prvaka, uveo vojnu muziku i ceremonijal. Sve je to pomoglo Osmanlijama da od njega odvoje, takvim postupcima, nezadovoljne bosanske prvake. Ne obazirući se na to, Husein kapetan 1831. godine dolazi u Sarajevo, gdje je proglašen za vezira. Tome su na putu stajale dvije nepremostive prepreke, **nije stizao ferman iz Istanbula o postavljenju i tome su se suprotstavljali ajani iz Hercegovine - Ali paša Rizvanbegović i Smail aga Čengić.** Ipak, Husein kapetan je iz Sarajeva svečano ispraćen u Travnik, gdje je formirao Divan i imenovao funkcionere po Bosni. U pismu austrijskom caru Gradaščević je naglašavao da je izabran "po želji cijelog bosanskog naroda". U međuvremenu, razdor među kapetanima je rastao, a ferman iz Istanbula o postavljenju Husein kapetana za vezira nikada nije stigao. Početak Husein kapetanovog političkog i životnog kraja označili su porazi njegove vojske protiv osmanskih oružanih snaga 1832. godine kod Pala i Zlog Stupa. To je i razlog njegovog bjekstva u Austriju 16. juna 1832. godine sa 212 lica. U želji da ga vrati iz izbjeglištva, Porta je Husein kapetana pomilovala, bez prava povratka u Bosnu. Umro je u Istanbulu 1833. godine.

ALI PAŠA RIZVANBEGOVIĆ IZ HERCEGOVINE (1833.-1851.)

Stara izreka ***dok se jednom ne smrkne drugom ne svane*** najbolje se uočava na karijeri dvojice suvremenika - *Husein kapetana* i *Ali paše Rizvanbegovića Stočevića.* Zbog lojalnosti i učešća u gušenju Husein kapetanove pubune sultan je 1833. godine darovao Ali bega Rizvanbegovića činom paše. Istovremeno je izdvojio Hercegovački sandžak iz Bosanskog ejaleta i dao mu status *mutesafirluka.* U vojnom pogledu ove dvije pokrajine ostale su jedinstvene. Ali pašino upravljanje Hercegovinom ostavilo je velike tragove. Iako je bio iz ajanske porodice, on je svoju karijeru gradio ratovanjem na strani sultana. Nakon sukoba sa braćom uspio je dobiti kapetansko mjesto u Stocu.

Iako je prisustvovao sastanku kapetana i mutesellima u Tuzli 1831. godine, on nije prihvatio borbu protiv sultana već je stao na njegovu stranu. Naprotiv, on sa *Smail agom Čengićem* organizira odbranu Hercegovine od pobunjenika i pruža zaštitu bosanskom veziru *Namik paši.* Odlučujuće doprinosi pobjedi osmanske vojske kod Sarajeva nad Husein kapetanom. Za vrijeme uprave Hercegovinom Ali paša je nastojao da uspostavi dobre odnose sa Crnom Gorom i Dalmacijom. Na unutarnjem planu nije bio iskreni pobornik reformi. Tako je 1834. godine, unatoč potpisane obaveze, odbio formiranje nizama, a 1841. godine nije ni došao da potpiše obavezu o provođenju reformi. Takve nazore

imao je i njegov prijatelj Smail aga Čengić, kji je bio **gatačko-pivsko-drobnjački mutesellim** i koji je doprinio porazu Crnogoraca u bici kod **Grahova 1836. godine. Prilikom kupljenja poreza u Drobnjacima 1840. godine Crnogorci su ga ubili.** Zbog toga Ali paša stupa u rat sa Crnom Gorom koji se završava bitkom u Tušini.

Što se tiče privrede i poljoprivrede, Ali paša je imao velikih uspjeha. On uvodi nove kulture u poljoprivredi Hercegovine i zalaže se da se obradi što više zemljišta. **Još 1833. godine dovodi stručnjake za uzgoj riže.** Tako je kasnije 150 tovara riže izvoženo u Dalmaciju. Dao je da se isuši Trebižatsko polje i naseli kolonistima. Intenzivirao je sijanje **kukuruza i sađenje krompira i duhana. Velike maslinjake imao je na Buni i Popratima kod Stoca, a vinograde u Dubravama, na Buni i oko Mostara. Iz Dalmacije je uvezao stablo dudova, a zatim i svilenu bubu.** Na plantažama je uzgajano razno južno voće. U stočarstvu Hercegovine uveo je nove pasmine. Tako su njegova imanja postala ogledna, ali i uzor za širenje novih kultura. Osim izgradnje puteva, Ali paša je dozvolio **izgradnju prve pilane blizu izvora Bune 1845. godine.** Time je otpočela domaća i strana eksploatacija hercegovačkih šuma. Ali pašu Rizvanbegovića je u naručenom ubistvu likvidirao Omer paša Latas 1851. godine.

40.17. SUDSTVO I ŠKOLSKI SISTEM U BOSANSKOM EJALETU U 19. STOLJEĆU DO AUSTROUGARSKE OKUPACIJE 1878. GODINE

Reforme u oblasti sudstva sporo su se odvijale. Pored trgovačkog suda **osnovanog u Sarajevu 1852. godine**, kao prvi građanski sud, prema uredbi o uređenju Vilajeta osnovan je *Vrhovni vilajetski sud.* Na njegovom čelu u početku nalazi se **mufettiš**, postavljen od sultana, na prijedlog šejhul-islama, a kasnije tim sudom rukovodi sarajevski kadija. Ovaj sud sačinjavalo je šest članova, i to trojica islamske i trojica neislamske vjere. Smatrao se vrhovnim sudom u Vilajetu, a imao je funkciju apelacionog suda. Slični sudovi postojali su na nivou **kaza i liva** (sandžaka). Na kulturno-prosvjetnom planu provođenje tanzimata donijelo je neke novine. Naime, hrišćani su stekli mogućnost da **obnavljaju stare i prve nove bogomolje i osnivaju svoje škole.** U okviru crkveno-školskih općina prikupljena sredstva koriste se za izgradnju crkvenih i školskih objekata, ponajviše u gradovima. Do 1874. godine u Bosanskom vilajetu zajedno sa Novopazarskim sandžakom **bilo je 112 hrišćanskih osnovnih i srednjih škola u kojima se školovalo 4.188 učenika i 333 učenice.** Ovo hrišćansko školstvo daleko je zaostajalo za muslimanskim školstvom koje se sastojalo od **24 ruždijje (osnovne škole) i 863 mekteba sa 27.321 učenika i 10.426 učenica.** U hrišćanskim školama značajnu ulogu su imali sveštenici i svećenici iz Bosne, Srbije, Vojvodine i Dalmacije.

40.18. INTEGRALNO BOŠNJAĆTVO

Sa zavođenjem i provođenjem tanzimata u Bosni se lansira ideja o integralnom bošnjaštvu, koju će od Omer paše Latasa provoditi centralna vlast, a nastaviti *Benjamin*

Kalaj u doba Austro-Ugarske. Ono se dobro uklapalo u rasuđivanju jednog dijela franjevaca o historijskom kontinuitetu sa srednjim vijekom. Ta koncepcija integralnog bošnjaštva pojavljuje se na stranicama ***Bosanskog vijestnika*** **1866. godine.** Ona se temeljila na postavci da postoji jedan bosanski narod koji posjeduje svoje narodne osobenosti, genetički i historijski vezan za Bosnu u okviru Osmanske Carevine. Ova kontinuirana borba za autonomiju Bosne tumači se postojanjem bošnjačke nacionalne ideologije. Nju Osman paša potvrđuje u nizu primjera od prevođenja osmanskih zakona do službenih naziva, među kojima je **i naziv *bosanski jezik* 1869. godine.** Kod hrišćanskog stanovništva razvija se veoma rano u 19. stoljeću nekoliko projekata i tajnih organizacija o oslobađanju od osmanske vlasti. To je posebno uočljivo nakon osnivanja **Ujedinjene omladine srpske 1866. godine.** U tim nacionalno-političkim projektima dominira srpska nacionalna svijest i misao o potrebi **priključenja Bosne Kneževini Srbiji.**

Među bosanskim katolicima, posebno franjevcima, sredinom 19. stoljeća izražen je zakašnjeli **ilirski pokret**, prije svega kao kulturni, čiji su nosioci *Martin Nedić* i *Ivan Franjo Jukić.* U kolijevci pokreta pojavljuje se Jukićeva ideja bošnjaštva. Ova ideja se evolutivno transformira u ideju o potrebi priključenja Bosne Austro-Ugarskoj, s ciljem ujedinjenja sa maticom hrvatskog naroda kod Martića.

40.19. ŠTAMPA I NOVINE

Nakon uspostave vilajetske uprave u Sarajevu je otvorena prva štamparija na osnovu odredaba Vilajetskog zakona po kojem u svakom sandžaku postoji štamparija. *Osman Topal paša* je krajem 1865. godine potpisao ugovor sa zemunskim tipografom *Ignjatom Sopronom* o otvaranju štamparije u Sarajevu. U početku je štampan ***Bosanski vjesnik,*** a nakon što su vlasnici štamaparije postali vilajetska vlada, izlazi i zvanični list ***Bosna,* koji je izlazio sve do 1878. godine i to dvojezično - na turskom i bosanskom jeziku.** Nešto kasnije, 1868. godine pojavit će se nezvanični *Sarajevski cvjetnik - Gijlšen Saraj* (1868.-1872.) kojeg uređuje *Mehmed Šakir Kurtćehajić.*

U Mostaru **je 1872. godine štampariju** otvorio *Franjo Milićević,* **gdje se 1876. godine** pojavljuje list ***Neretva.*** U vilajetskoj štampariji štampano je niz **udžbenika, vjerskih knjiga i zvaničnih dokumenata.**

40.20. PRIVREDA, TRGOVINA I SAOBRAĆAJ U 19. STOLJEĆU DO AUSTROUGARSKE OKUPACIJE 1878. GODINE

Ukidanje esnafske organizacije u drugoj polovini 19. stoljeća bitno je uticalo na propadanje starih tradicionalnih zanata, čiju je proizvodnju počela zamjenjivati industrijska roba sa Zapada. Jedan broj zanatlija, posebno nemuslimana, uspijeva organizirati (slično manufakturi) proizvodnje u svojim radionicama.

Trgovci stranom robom, većinom Srbi i Jevreji, počinju se izdvajati po svome kapitalu i tako se začinje građanska klasa koja se sukobljava sa interesima dominirajućeg seljaštva.

Privredne tokove potpomaže **izgradnja puteva**, posebno na relaciji *Brod-Sarajevo*, dolinom rijeke Bosne, te *Sarajevo-Mostar-Metković* dolinom Neretve. Izgradnja kolskih puteva, koja je do kraja turske vlasti dostigla cifru od oko **10-12% ukupne putne mreže**, vršena je sistemom kuluka i znatno je povećala kapacitet prometa. Od zamašnog plana izgradnje transbosanske željeznice (*Bosanski Novi-Banja Luka-Jajce-Sarajevo-Rogatica-Višegrad-Sjenica-Novi Pazar-Mitrovica*) 1872. godine izgrađena je samo prva etapa.

Telegrafski saobraćaj u Bosni i Hercegovini počinje se **razvijati od 1858. godine kada** je uspostavljena prva **telegrafska linija od Metkovića do Mostara. Godine 1860. Sarajevo je dobilo telegrafsku vezu sa Stambolom.** Do **1875. godine u Bosni i Hercegovini je bilo 19 telegrafskih stanica u svim važnijim mjestima.** Nekoliko pilana na vodeni pogon i pivara u Sarajevu samo su nagovještavali mogućnost razvoja industrije.

40.21. VAKUF I ULOGA USTANOVE VAKUFA U ŠIRENJU ISLAMA, ISLAMSKE PROSVJETE OBRAZOVANJA I KULTURE

Vakuf je pobožna zaklada i zadužbina u ime Allaha, kao dobra djela u korist islama i muslimana, koja se u skladu sa šerijatom određuje u različite namjene. Prateći ta određenja, može se kazati da se pod *vakufom* podrazumijeva stvar koja, dok zadržava svoju supstanciju - glavnicu, donosi prihod i od koje se vlasnik odrekao svoga prava raspolaganja, ugovorivši da se prihod koristi za dozvoljene, dobre, korisne i unaprijed namijenjene svrhe. U pravnoj ravni *vakuf* znači zakonski proces kojim se formira takvo darovanje - uvakufljenje ili **mevkuf**. Principi fikha - islamske jurisprudencije nalažu da *vakif*, u momentu uvakufljenja svoje imovine, mora imati puno pravo raspolaganja nad svojom imovinom. Zato on u tom momentu mora biti zreo, slobodan i umno - psihički zdrav i sposoban sa punom kontrolom svih svojih duševnih funkcija. On mora nadalje imati neograničeno vlasništvo nad predmetom darovanja. Predmet darovanja - *mevkuf* - mora biti trajne naravi i donositi prihod ili dobit - *menfe'a,* tako da su to prvenstveno nekretnine. Za razliku od *hanefija* koji u vakuf ubrajaju samo nekretnine, *šafije* i *malikije* dopuštaju uvakufljenje životinja, knjiga ili i kretnina. Institucija i ustanova vakufa na kojoj počiva islamska materijalna i kulturno-sakralna civilizacija, prosvjeta i obrazovanje seže u Poslanikovo vrijeme.

Vakuf je jedinstvena ustanova isključivo vezana za islam i muslimane, tako da te ustanove prije islama i van muslimana nema nigdje u svijetu. Prvi vakifi bili su *Muhammed a.s.* i najpoznatiji ashabi *Ebû Bekr, h. Umer, h. Usman, Talha* itd. Na instituciji vakufa se najvećim dijelom temelje kultura, civilizacija, prosvjeta i obrazovanje u islamu i među muslimanima. Iz vakufa su izrasle prve velike škole u svijetu islama *Bejtul-Hikme, Nizamijje, Mustansirijje, Džami'ul-Ezher, Begova medresa, velike džamije u Damasku, Kudusi-Šerif i Mesdžidu-Sahra u Jerusalimu, Kajrevanu, Kordobi, Kairu, Bagdadu, Samari, Istanbulu, Delhiju, Buhari, Semerkandu,* čuvene biblioteke i knjižnice (kutubhane), mostovi, vodovodi, šadrvani, sebilji, dućani itd. Istu ulogu kao i diljem svijeta vakufi su odigrali i u Bosni.

na bosanskom jeziku Tursko-bosanskog riječnika *Potur-Šahidija* od Muhammeda Hevaji Uskufije 1631./32. godine bila je prekretnica za uspostavljanje komunikacije na relaciji ulema-narod. Značajni su i svi pokušaji u 18. i 19. stoljeću uvođenja udžbenika na bosanskom jeziku u mektebe i škole. Prijevod popularnog udžbenika *Bergivije, Šejt-name* i pisanje udžbenika *ovo je od virovanja kitab na bosanski jezik od Zaim ef. Agića* imalo je pionirsku ulogu. *Omer ef. Humo* iz Mostara napisat će više vjerskih udžbenika na bosanskom jeziku, a *Ibrahim Edhem Berbić* iz Tuzle piše *Bosansko-turski učitelj*.

Ovu misiju na razmeđu 19. i 20. stoljeća nastavit će veći broj alima na čelu sa *Ljubušakom* i *Džemaluddin ef. Čaušević*em.

ZNANSTVENI KRUŽOCI

U okviru vanškolskog obrazovanja posebno mjesto i ulogu imali su književni kružoci za izučavanje i prevođenje islamskih klasika sa turskog, arapskog i perzijskog jezika. Tumačile su se i prevodile zbirke hadisa, fikhska djela, Rumijeva *Mesnevija*, Gazalijin *Ihja'u-ulumid-din*, i druga djela. U vakufnami Derviš paše *Bajezidagića* o formiranju njegove medrese 1601. godine ugrađena je odredba kojom se zahtijeva da muderris predaje *Mesnevije*. U Sarajevu se *Mesnevija* od polovine 19. stoljeća tumači i prevodi. Rad na tome započinje *Mehmed ef. Emin* iz Sarajeva u *Atmejdan medresi*. Isti posao tumačenja nastavlja *Behauddin ef. Sikirić*. U 20. stoljeću misiju tumačenja istog djela nastavljaju *reis Čaušević, h. Mujaga Merhemić* (1877.-1959.), *Fejzullah ef. Hadžibajrić i h. Halid ef. Hadžimulić*. Nisu prevođeni i tumačeni samo strani alimi. Na kružocima u Travniku *Hasan Kaimiju Sarajliju* u svojoj kući je tumačio *h. Ibrahimbeg Hasanpašić*, a *Muhammed Krpo Taib ef. Tahirović* su u travničkoj kafani tumačili isto djelo. Postojali su i kružoci za učenje perzijskog, turskog i arapskog jezika. Za razgranatu prosvjetu i organizirano obrazovanje trebalo je mnogo knjiga koje su se morale prepisivati. S obzirom da je prva štamparija u Osmanskoj carevini osnovana 1727., a u Sarajevu tek 1866. godine, to se do potrebnih knjiga najviše dolazilo prepisivanjem. Veliki broj knjiga je prepisivan u medresama. Knjige su prepisivane organizirano u ekipi. U Foči je krajem 16. stoljeća djelovao i jedan skriptorij. Posao je finansirao jedan broj vakifa, a bilo je i profesionalnih prepisivača. Knjigovesci - *mudželliti* često su se bavili i tim poslom. Bilo je i prepisivača zanatlija, pa čak i seljaka po selima. Sa najvećom pažnjom i poštovanjem prepisivan je Kur'an. Najpoznatiji prepisivač Kur'ana iz druge polovine 18. i s početka 19. stoljeća bio je imam Careve džamije u Sarajevu *Ibrahim Šehović* čijih je 66 prepisa Kur'ana sačuvano. Poznata je i jedna djevojka iz porodice Kukavica kao prepisivač Kur'ana. Bašeskija bilježi smrt jednog kovača koji je bio prepisivač Kur'ana. Mnogi prepisani rukopisi ističu se kaligrafskom umjetnošću. Registrirano je gotovo 250 kaligrafa iz bosansko-muslimanske sredine.

BIBLIOTEKE - KUTUBHANE

Raširenost knjiga i njihov status vidi se prije svega po broju javnih i privatnih biblioteka. U drugoj polovini 18. i početkom 19. stoljeća u Sarajevu je bilo 5 javnih i veliki

broj privatnih biblioteka. Javne biblioteke su, po pravilu, bile u sklopu medresa, tekija, džamija, mekteba, pa i hanova kao u Stocu. Najznačajnija i sa izuzetno vrijednim rukopisima i kuća najvećeg kulturnog blaga Bošnjaka jeste *Gazi-Husrevbegva biblioteka* osnovana u Sarajevu 1537. godine. U Sarajevu su u 18. stoljeću osnovane i biblioteke *Osman Šehdi ef. Bjelopoljca i Abdullah ef. Kantamirije - Sarajlije.* Jednu biblioteku javnog karaktera osnovao je u Banjoj Luci u 17. stoljeću 1630. godine *Mevla Husamuddin Bošnjak.* Za tu biblioteku on je uvakufio oko 100 knjiga u 83 sveska. Istovremeno sa osnivanjem travničkih medresa *Elči Ibrahim-paše i Mehmed-paše Kukavice* osnovane su i biblioteke za potrebe učenika. Zgrada biblioteke u Gradačcu u blizini *Husejnijje džamije* prvobitno je služila kao tekija. Tu je 1857. godine ili 1256. po hidžri kajmekam *Fadil paša Šerifijja* sabrao više starih knjižnih fondova i osnovao biblioteku. U Gračanici se spominju dvije biblioteke, i to u sastavu **Ahmed pašine džamije i Pervane džamije. Kukavičina medresa u Foči kao i medresa u Visokom također su u svom sastavu imale biblioteke.** Broj knjiga u bibliotekama nije bio velik, ali je bila gusta njihova mreža. Mnogo su brojnije bile privatne kolekcije knjiga. U **Sarajevu je 1850. godine u šerijatskom sudu registriran 161 ostavilac sa ukupno 7.117 knjiga. Struktura posjednika tih knjiga je slijedeća: 51 alim, 21 trgovac, 16 zanatlija, 7 veleposjednika, 6 predstavnika vlasti, 5 žena i jedan umrli učenik. Najbitnije saznanje iz ovog pregleda jest da su sve strukture Bošnjaka zastupljene kao posjednici biblioteka. Što se tiče čitanja, učenje Kur'ana je na prvom mjestu. Zatim slijede djela iz fikha i lijepa književnost.** *Mujezinović* je u *Sarajevskim sidžilima* našao u ostavštinama nabrojan najmanje 81 *divan* - pjesnički zbornik. Iz *ta'riha* - historije je registrirano 56 djela. Od egzaktnih znanosti među knjigama su bile najbrojnije iz medicine i razne *bajtarname* - iz oblasti veterine. Puno je čitana i prepisivana knjiga o voćarstvu, povrtlarstvu i cvjećarstvu zvana *Revanki Bostan* (od nepoznatoga autora).

Kulturni i znanstveni poslenici

U djelu *Edebijat Araštirmalari Fuad Köprülü* skreće pažnju na činjenicu da je u 15. i 16. stoljeću među rumelijskim pjesnicima bilo veoma mnogo iz *Arnautluka, Bosne* i *Madžaristana. Mehmed ef. Handžić* za proučavanje povijesti Bošnjaka i njihove književne historije sistematizirao je i klasificirao pisanje Bošnjaka na turskom, perzijskom i arapskom jeziku na slijedeće oblasti *tefsir* - tumačenje Kur'ana, *hadis* - proučavanje tradicije, *akaid* - islamska dogmatika, *fikh* - islamska pravna znanost, *usul* - temelji šerijatskog prava, *tesawwuf* - mistika, razne vjerske discipline, *ta'rih* - povijest, biografije, putopisi, poezija na arapskom, turskom i perzijskom jeziku, komentari djela iz lijepe književnosti, djela o arapskom jeziku (gramatika, sintaksa, stilistika, metrika, geografija, zoologija, matematika, logika, vazovi, teorija države i prava, zatim mudre uprave i uređenja države, higijena itd.). Jedna disciplina poslije izučavanja Kur'ana i Sunneta zbog specifičnog i izuzetno osjetljivog okruženja među Bošnjacima zauzima iznimno mjesto. To je **teorija države i prava i mudre uprave i rukovođenja državom.** Na teme iz te oblasti pisali su *Hasan Kafija*

i *šejh Ali ef. Prušćak, Muhammed Prozorac* i autor čuvene *Asafname Lutfi paša* iz 16. stoljeća koji je umro 1547. godine. Mostarski muftija *Mustafa Sidki ef. Sarajlić* je pisac jednog traktata na arapskom jeziku o upravljanju državom. Brojni autori u svojim djelima su kritizirali određene političke mjere i praksu, predlažući druga, adekvatnija rješenja.

ALHAMIJADO KNJIŽEVNOST

Od 16. stoljeća, u okviru islamsko-osmanske kulture i civilizacije, jedan broj pisaca u književnost uvode pisanje tekstova arapskim pismom na narodnom jeziku. Književna djela na bosanskom jeziku pisana arapskim pismom nazivaju se **alhamijado književnost**. Druga jedna karakteristika i osobenost književnih ostvarenja Bošnjaka u okviru islamskog kulturno-civilizacijskog kruga jeste da se u djelima ovih pisaca osjeća jedna nacionalna i zavičajna nota. Kako *Bašagić* primjećuje: *Pjesnici iz naših krajeva većinom čine neki posebni genre (žanr) na polju turskog pjesništva i da su bez svake sumnje oni stajali pod uplivom naše narodne poezije, koja imade toliko obilja turskoj poeziji nepoznatih pjesničkih izraza i slika. Mjesto da pozajmljuju sve pjesničke ljepote od Arapa i Perzijanaca, kao što su to običavali svi turski pjesnici, posegli bi katkad za bogatom riznicom naše narodne poezije, pa iz nje u finoj formi izložili na turskom Parnasu mnogu dragocjenu umotvorinu.* To oplođavanje islamske književnosti novim motivima i elementima zapažaju *Jan Rypka*, proučavajući *Sabita Užičanina i Ahmed Sudiju Bošnjaka* i *Milivoj Malić*, baveći se *Fevzijom Blagajcem*. On je došao do zaključka da *Bulbulistan* crta mentalitet Bošnjaka kao što *Đulistan* oslikava mentalitet Perzijanaca. *Čedomil Veljačić* zapaža *orginalnost obilježja i pjesničkog oblika i suštine tvorevina s kojima su jugoslavenski pjesnici ušli u krug islamske književnosti.* Znatan broj značajnih Bošnjaka je pisao, pozivao i ukazivao na toleranciju, na pravo svakog čovjeka i naroda na vjeroispovijest, život, imovinu, uvjerenje, kulturu i tradiciju u ravnopravnosti. O tome, između ostalih, pišu *Muhammed Hevaji Uskufija* u 17. stoljeću i *Abdul Vehab Ilhamija* početkom 18. stoljeća. U svome ilmihalu *Tuhvetul-Musallin vezubdetul haši-in* piše *nejma se reći da su (kitabijske knjige) batil - pokvarene, nevaljale, jer ima i sad u njima Božijih besida.*

U 16. stoljeću veliki borac, pisac i šejh *Mustafa Gaibija*, iz pozicije društvene kritike, u pismu sultanu konstatira da u Carevini ima *titula, naziva, sastanaka, užitaka, nakita i sličnog u izobilju, ali šerijata i pravde nema. Na području Careve zemlje obiluju laž, nasilje, raskalašenost, pokvarenost i druge opačine. To je sve krivi put, ne drže se pravog puta, njega nema. Ako se car drži propisa naređenog i zabranjenog i do toga drži, toga će se držati i narod, rečeno je da je narod na stazi svojih vladara, narod u njih gleda i u njih se ugleda. Ako se ti care, u svom životu ne držiš zakona, onda se zakona neće držati ni narod, za što ti nećeš da znaš, neće ni narod.* Slična upozorenja i kritike protiv nepravde i laži ispisuju i *Ali Dede Bošnjak, Hasan Kafi Pruščak, Muhammed Nerkesija, Hodže Muerrih, Ibrahim Alajbegović Pečelija, Aga Dede iz Dobora, Mustafa Pruščak, Muhammed Prozorc, Muhammed Emin Isević, Mula Mustafa Bašeskija, Ilhamija* i drugi. *Ibrahim Opijač* iz Mostara u biografiji *Šejh Juje* piše *"Mnogi sinovi našeg vremena tvrde da se čast stiče po porijeklu, izgledu i odjeći, a ne znaju da je ona po obrazovanju i da su stranci izmislili da se ljudi cijene po porijeklu."* Sarajlija *Mula Muhamed Mestvica* piše o pet postulata kao pret-

postavkama za pisanje historije. To su:

1) ko opisuje i bilježi događaje neka bude ispravnog poimanja. U svom bilježenju događaja neka se ne oslanja na kojekakve priče i legende koje nemaju nikakve osnove. Događaji se moraju bilježiti onako kako su se oni uistinu i dogodili.

2) U pisanju se ne treba orijentirati na ono što se u masama prepričava, jer te događaje često prepričavaju i osobe slabog pamćenja. Zato se mora tražiti pouzdano lice koje događaj poznaje kako se uistinu i dogodio.

3) Događaje ne treba samo bilježiti onako kako su se dogodili, nego treba tražiti njihove uzroke i promatrati posljedice. Od suhoparnog nabrajanja događaja nema mnogo kakve koristi.

4) Pisanje treba podesiti tako da ga publika može shvatiti, treba reći istinu, biti objektivan, ni u čemu ne pretjerivati, u velikom hvalisanju ili pak u isticanju negativnosti.

5) Kod pisanja ne upotrebljavati nejasne izraze. Treba pisati tako da se tekst razumije. Za ovakvu vrstu pisanja ne bi trebalo da se riječi moraju tražiti po riječnicima, a stil treba da je jasan i razumljiv.

Mustafa Pruščak u svojim raspravama opravdava i zagovara ustanovu idžtihada stojeći na dinamičkom stajalištu da *mudžtehida za pojedine slučajeve ima, bez sumnje svako doba, jer novi slučajevi iskrsavaju*. On ističe da uživanje kahve u principu nije štetno, za razliku od duhana, alkohola i opijuma koji su štetni i vjerom zabranjeni. *Fadil-paša Šerifović* (1809.-1882. godine) u djelu *Evradi Mevlevijje* postavlja tezu da u *hajru nema bid'ata - novotarije*. Dosljedno tome ne može se smatrati vjerskom novotarijom *bid'at* ono što sa stanovišta širih interesa predstavlja korist. Historičar *Pečevija*, suprotno vladajućoj doktrini koja je štamparstvo smatrala bid'atom, zalagao se da se ono uvede i proširi. Štampanje knjiga u štampariji koju je 1440. godine izumio *Johanes Gutenberg* iz grada *Meinza* je vještina od izvanrednog značaja i bez sumnje nenadmašna. Štampanje hiljadu primjeraka knjiga ne zahtijeva veći trud nego štampanje jednog primjerka.

40.22. UTICAJ ISLAMSKO-ORIJENTALNE KULTURE I CIVILIZACIJE NA BALKANU

U ranija vremena u svim južnoslavenskim zemljama, naročito u Makedoniji i Bosni i Hercegovini, susreću se još i danas mnogi spomenici islamsko-orijentalne civilizacije. U prijašnja vremena ta civilizacija još je mnogo jače bila prodrla među balkanske narode, kako muslimane tako i nemuslimane. Privlačnost te kulture i civilizacije proizilazi iz činjenice što je ona donosila jedan viši životni standard u stanovanju, opremi stanova, nošnji, jelu (jastuk, jorgan, čaršaf, dušek, kašika, sve turske riječi), što je ta civilizacija prilagođena potrebama čovjeka, (arhitektura na dohvat ruke), što je unosila nove potrošačke potrebe (uživanje kahve, duhana, upotreba kozmetike i mirisa), jednu udobnost (rahatluk), razvija estetska osjećanja, posebno po svome pozitivnom odnosu prema prirodi (njegovanje cvijeća, zelenila, kult vode, česme, šadrvani, hamami zbog *abdesta* i *gusula*). Nosioci ove kulture, bilo

Osmanlije, bilo Bošnjaci, bili su vladajući sloj, a u modi niži slojevi imitiraju više. U prijašnjim vremenima narodna nošnja na Balkanu je bila sasvim orijentalna. Tako je *Vuk Karadžić* fes proglasio nacionalnom nošnjom (1864. godine) Srba. Najeklatantniji dokaz o uticajima islamsko-orijentalne kulture i civilizacije na južnoslavenske narode jeste upotreba turcizama koji su indikatori o islamsko-turskom porijeklu stvari i pojmova na koje se turcizmi odnose. *Abdullah Škaljić* je sastavio *Riječnik turcizama* i tu registrirao 6.878 pojmova sa 8.742 **riječi** islamskog, orijentalnog porijekla i to arapskih, turskih i perzijskih riječi. Islamsko-orijentalni uticaji su bili toliko intenzivni da su se čak osjećali i u crkvenom graditeljstvu, crkvenom namještaju i predmetima, uređaju ikonostasa, u uvezu i ukrašavanju crkvenih knjiga kao i u religioznom životu kršćana uopće, što temeljito proučavaju *Andrej Andrejevič* i *Zagorka Janc*. *Gotovo sve očuvane crkvene građevine pravoslavnih manastira u Bosni nose na sebi, u arhitektonskoj plastici, fragmente karakteristične za tursko graditeljstvo.* (Npr. manastirska crkva Moštanica jugoistočno od Bosanske Dubice). Islamski uticaji vidno su ispoljeni i kod uveza, te umjetničke opreme starih srpskih knjiga. Posebno se to očituje na *Karanskom Jevanđelju* u kome je pored popa *Vuka* sudjelovao i svjetovni majstor kaligraf, po svoj prilici musliman, vješt i rutiniran u slikanju perzijske i uopće islamske ornamentike. U knjizi *Praznični minej*, primjećuje *Ljubinko Popović*, opisujući tu knjigu, da *dijelovi kompozicija, osim svetačkih likova, kao da su preni-jeti sa jednog tursko-perzijskog poveza.* Balkanski su hrišćani i kršćani bili ranije preuzeli islamsku vjersku terminologiju: *kurban*, *Ćaba* (Jerusalim i Crkva Hristova groba) *hadždž*, *zijaret*. Vatru kojom se o uskrsu pale svijeće u *Crkvi groba Hristova* hrišćani su zvali *nur*. Oni su od muslimana također preuzeli običaj da po selima ženskinje nosi u crkvu lijepo išarane ćilimčiće na kojima se kleči prilikom molitve - *sedžade*. Ovo sve pokazuje nepobitnu činjenicu da je islamsko-orijentalana kultura i civilizacija jedna od komponenata u kulturama južnoslavenskih naroda i poučan je primjer da su muslimanski narodi u prijašnjim stoljećima pokazivali nezapamćen kulturni polet, ali i otvorenost, a kasnije su se uvukli u sebe, izbjegavajući svaku kulturnu razmjenu, što je imalo za posljedicu strašnu dekadencu. Od austrougarske okupacije islamsko-orijentalna kultura i civilizacija sve je više uzmicala, a zapadno-evropska, poslije Prvog i Drugog svjetskog rata obogaćena socijalističkim i srpsko-crnogorskim i hrvatskim sadržajima, dobivala je dominirajući značaj.

Međutim, dominantnost zapadnoevropske civilizacije, posebno kod muslimana, pretežno je vanjskog, odnosno formalnog značaja, dok su unutrašnji sadržaji kulture, prije svega mentalne osobine, rezultat složenih i dugotrajnih procesa u toku historijskog razvoja. Tu se prisutnost, islamsko-orijentalne komponente kod balkanskih muslimana u sferi vjere, psihe, tradicije, etičkim vrednovanjima, folkloru, običajima i jeziku i kulturi uopće ne može negirati. U nekim navedenim elementima to je prisutno i kod drugih naroda, ne samo muslimana.

NAČIN ŠIRENJA ISLAMSKO-ORIJENTALNE CIVILIZACIJE

Neposredni osmansko-kulturno civilizacijski upliv na Balkanu dolazio je putem administracije, pojedinaca i grupa koje su boravile, živjele, školovale se i radile u Stanbolu

i drugim islamskim centrima (jeničari, studenti, trgovci, hadžije, ulema, kadije, veziri). Poseban je uticaj vršila administracija, preko koje se širio osmanski službeni jezik. U sredinama gdje je upliv pravih Osmanlija bio neposredan kao što su gradovi u Srbiji i Makedoniji, ako se posmatra arhitektura tamo se osjeća znatno jači osmanski uticaj nego što je slučaj sa stambenom arhitekturom u albanskim i bosanskim krajevima gdje su evidentne i izrazitije naglašene određene karakteristike tzv. nacionalnih arhitektura.

Drugi primjer osmanskog upliva jeste, konkretno u Ohridu, gdje je makedonski jezik poprimio osmansko-turski naglasak. Do istog rezultata dolazi se ako se skrene pažnja na *toponomastiku* (toponimi u Beogradu i Makedoniji). Mnoge tekovine islamsko-tursko-orijentalne civilizacije sadržane su u samom islamu. Osnovna tendencija islama - presudna za kulturu i civilizaciju svih islamskih naroda jeste njegov sveobuhvatni karakter. U islamu je neuporedivo jače nego u kršćanstvu naglašen princip, prema kome je religija pozvana da regulira sve manifestacije života. Zato je islam izgradio svoj sistem propisa koji zadiru u sva područja, pa je dakle i cjelokupna kultura njegovih naroda prožeta duhom i regulativama islama. Prema tome, većina ostvarenja ove civilizacije bila je već apsorbirana u islamu, pa je pogrješno govoriti o bilo čijem drugom presudnom uticaju.

Islamska civilizacija i kultura svuda, pa i na Balkanu, širila se prije svega putem obrazovnih institucija i to: mekteba, škola, nižeg ranga - *ibtida'ijja* i medresa, škola višeg ranga specijaliziranih vjerskih škola kao što su hanikahi *Darul-Hadis* i *Darul-Kuran* i škole za naobrazbu derviša. Nigdje kao u islamskoj kulturi i civilizaciji nisu razvijane izvanškolske forme i andragogija. Islamska se prosvjeta širila putem vazova i dersova u džamijama i tekijama, putem derviških sohbeta, dijaloga, kružoka i klubova za izučavanje pojedinih klasičnih djela, i putem doškolavanja odraslih (tzv. mazija). Sve su to bile efikasne metode islamske vjerske i civilizacijske indoktrinacije.

Musliman je, neovisno od etničkog porijekla, bio duboko prožet islamskom civilizacijom. Bošnjaci su s obzirom na poznavanje jezika i prihvatanja islama bili ključni posrednički (transmisioni) elemenat na relaciji islamsko-orijentalna civilizacija - balkanski narodi, mada su tu kulturu i civilizaciju obogaćivali vlastitim prijašnjim kulturnim tradicijama. Islamska kultura i civilizacija je bitna za Bošnjake. No, u njihovom kulturno-povijesnom formiranju ima sadržaja i elemenata slavenske starine, elemenata bosansko-krstjanske tradicije, panonskih, mediteranskih i patrijarhalnih uticaja. Ima i slučajeva najobičnijega kulturno-civilizacijskog imitiranja, ali rijetko. To je slučaj s otvorenim dućanima i ćefencima u bosanskim čaršijama. Primjera doslovnog oponašanja može se naći i u folkloru.

SINTETIČKA SAŽIMANJA U SFERI FOLKLORA

Na području folklora orijentalni elementi više su prisutni u narodnoj književnosti, u prozi i u narodnim poslovicama nego li u narodnoj poeziji. Tzv. ženske pjesme, posebno sevdalinke, iako po dikciji, pa često i melodici, imaju istočnjački kolorit, najmanje su pod turskim uplivom. *Analiza i poređenje sevdalinke sa turskom ljubavnom pjesmom pokazuje da ona nije nikakva kopija turske pjesme, već posebna vrsta umjetničke tradicije koja se baš po svojim*

osnovnim oblicima znatno razlikuje od turske. (*Cvjetko Rihtman*). Sevdalinka je najvećim dijelom kreacija bosanske muslimanske djevojke, a ženski svijet je bio najmanje podložan vanjskim uticajima. Muslimanska djevojka, u čežnji za dragim, sučeljavajući se sa preprekama koje je postavljalo društvo, našla je svoje zadovoljenje u stvaranju pjesama prožetih izrazitom osjećajnošću. Sevdalinka je predstavljala nešto iznutra doživljeno i posvjedočeno, a nikakav prijevod ili imitaciju pjesama iz tuđe sredine.

Narodna poezija epskog tipa, također je, usprkos svome vanjskom koloritu, ponajmanje imitacija orijentalnih uzora. To ipak potpuno ne isključuje orijentalno-islamske uticaje na epsku poeziju južnoslavenskih naroda npr. iz turskog folklora. Tako se legendarni junak *bektašija Sejjid Batal* pojavljuje kao *dervišina Gazi Seidija.* Još za najraniju bosansko-muslimansku epiku, koju čini ciklus akindžijskih (akin-upad) i jeničarskih pjesama, za pojedine pjesme raspolaže se dokazima da sadrže neku historijsku jezgru, pa su inspiracije neposredno doživljene.

Ciklus **akindžijskih i jeničarskih pjesama** nastajao je u sredini gdje su se akindžije i jeničari kretali, dakle i izvan Bosne. Akindžijski i jeničarski ciklus iznio je kao glavnog junaka *Đerzeleza Aliju,* gaziju, kojeg su bosanski muslimani proglasili najvećim svojim junakom. Đerzelez je historijska ličnost koji se istakao u akindžijskim pohodima na ugarske zemlje. Po zauzeću Budima tamo je 1541. godine, po zapovijedi sultana Sulejmana, bila podignuta *tvrđava Gerz Elijas,* tekija, turbe, dok je na budimskoj kapiji i to simbolično, prema Beču, bio obješen buzdovan *Gerz Elijas babe.* Njegovo turbe nalazi se kod Šipova, a kuća u Sarajevu.

SINTETIČKA SAŽIMANJA U SFERI MATERIJALNE KULTURE

I u sferi materijalne kulture, prije svega Bošnjaka, došlo je do kulturne simbioze. Ovdje kao da je orijentalno-islamski upliv znatno nadjačao tradicionalne elemente. Tako je u bosanskoj arhitekturi našla snažan izraz važna odlika islamske civilizacije, a to je naglašeno pozitivan odnos prema prirodi i prema životu. Išlo se da se arhitektura skladno uklopi u zelenilo pejzaža, da su stambeni i drugi objekti izloženi suncu i da se tekuća voda do maksimuma iskoristi za praktične potrebe kao i razonodu, a nije se zapostavljao ni tjelesni užitak u okviru dozvoljenog.

Polazeći od ovih principa, svaka kuća u gradu, gotovo bez iznimke, imala je svoju bašču zasađenu voćem, povrćem, cvijećem i drugim zelenilom. Avlije uz kuće sa kamenim oblutkom (naročito lijepe avlije u Mostaru) bile su zasađene cvijećem i vinovom lozom, kojom se često obavijala zgrada, naročito *kamarija* (dio divanhane, predsoblja na katu, otvorenog prema avliji), obično sa mušebecima. Nastojalo se da pojedina zgrada ne ometa vidik drugoj, pa su se na kosom terenu zgrade postavljale tako da su jedna drugu harmonično nadvisivale, a na ravnom terenu, jedna je drugoj izmicala tako da bi svaka imala osiguran vidik. Stambene zgrade građene su obično na kat, pa se išlo na to da dio na katu bude što sunčaniji te su postavljani prozori, gotovo jedan uz drugi, dok je prizemni dio, gdje se stanovalo zimi, imao znatno manje prozora. U osunčavanju gornjeg boja

posebno mjesto pripada *ćošku,* doksatu, isturenom ostakljenom balkonu kao dijelu veće sobe, odakle je sunce dopiralo na sve strane.

U bošnjačkom vezu Bosne zastupljeno je prikazivanje životinjskih likova u stilizovanom obliku. To važi za pauka (radu), pauna, papigu, kanarinca, goluba, labuda na vodi, pa i ribe. Dosta stiliziranih životinjskih likova sreće se i u drvorezbarstvu.

Supstitucija za plastično oblikovanje ljudskih bića nađena je u izradi nišana. Nišani u sebi nose mnoge autohtone karakteristike i oni su zadržali kontinuitet sa srednjovjekovnim stećcima. Dekorativni elementi islamsko-orijentalne umjetnosti, ali sigurno nigdje u čistoj formi, zastupljeni su u bosanskom graditeljstvu: zidovi, stropovi, pokućstvo, proizvodnja umjetnog obrta izrađena od bakra, zlata, srebra, željeza i drugih metala, rezbarijama, keramici, opremi knjiga. Tih dekorativnih elemenata sadržano je dosta u narodnim tekstilnim rukotvorinama, kao što su vez i kere (čipke), ćilimi, makati (pokrivka na minderima) i sedžade. Lijepo ukrašene findžane, čaše, surahije (boce za vodu), fini čibuci, nargile, tespihi *kur'antasovi* (zdjele sa ugraviranim tekstovima iz Kur'ana izrađenim u Egiptu hadžije su naročito donosili kao darove.

Iako je u islamu zabranjeno prikazivanje ljudskih likova, ipak je nepoznati klesar uklesao lik Osmana kapetana Gradašćevića 1808. godine, gdje jaše na magarcu. Dva Bošnjaka su glavni predstavnici turskog minijaturnog slikarstva. To su *Visočak Nesuh Mitraki* (1547.), historičar i matematičar, i *Nakaš Osman.* On je autor *Hünername* sa oko 210 minijatura, *Sürname* sa 425 minijatura i *Šemailname* sa 12 minijatura.

Ćilimarstvo koje se u krajnjem oslanja na vjerske običaje zbog prostiranja sedžade pri klanjanju i izuvanju obuće pri ulasku u kuću zbog čistoće prostora za klanjanje ima jako naglašen islamsko-orijentalni uticaj sa određenim nacionalnim i lokalnim običajima. Ćilimi se najviše nalaze u domaćinstvima Makedonije i Bosne. Oni se u mnogome razlikuju od perzijskih, srednjoazijskih, maloazijskih i kavkaskih ćilima. Umjetni obrt u kujundžijskim i kazandžijskim izrađevinama je posebno prožet islamsko-orijentalnim uticajima.

Muslimanska arhitektura u Bosni ima u globalnom pogledu karakteristike tursko-islamske, ali određene vlastitosti. Graditelji - neimari često su bili domaći ljudi iz Bosne i Dalmacije, a od građevinskog materijala u većoj mjeri je zastupljeno drvo, koje daje veće oblikovne mogućnosti (*Magribija, Sarajevo, Handanagina džamija u Pruscu i Hajdar hodžina u Karićima kod Vareša, Plavska i Gusinjska džamija).* Naročito starim bosanskim seoskim džamijama sa drvenim munarama kao da u dobroj mjeri manjka orijentalno-islamski stil.

41
BOSNA I HERCEGOVINA U VRIJEME AUSTROUGARSKE VLADAVINE od 1878. do 1918. godine

Dok su se evropske zemlje dogovarale kako da revidiraju jednostrano izdiktirane uvjete Sanstefanskog mirovnog ugovora od strane Rusije, pri čemu su pogažena sva tajna dogovaranja sa Austro-Ugarskom u vezi sa Bosnom, u samoj Bosni dolazi do previranja i ljutnje na Portu zbog toga što se složila da jedan dio Bosne i Hercegovine prema potpisanom ugovoru pripadne Srbiji i Crnoj Gori. Rezultat toga je formiranje ***Narodnog odbora*** 5. juna 1878. godine nakon narodnog zbora u Carevoj džamiji kojeg je sazvala ulema 11. aprila 1878. godine. Odbor je imenovao ***Narodnu skupštinu*** u prvo vrijeme sastavljenu od 32 člana, od kojih je iz Sarajeva bilo 20 i to 12 muslimana, 5 pravoslavaca, 2 katolika i jedan Jevrej, a iz unutrašnjosti svaki okrug je trebao birati po jednog muslimana i hrišćanina. U organiziranju naroda posebno su se isticali Muhammed ef. Hadžijamaković (1815.-1878.), duhovni vođa cijelog pokreta, šejh i muderris Gazi Husrevbegovog Hanikaha i vrlo energični i uticajni *Kaukčija Abdulah ef.* (1820.-1878.), dugogodišnji imam Begove džamije u Sarajevu. Prije toga, sarajevska ulema je napisala i uputila Porti jednu Ittifaknamu - Adresu, koju je potpisalo mnogo muslimana, u kojoj je traženo da se provede odluka o autonomiji Bosne i u kojoj se ističe da će Bosanci zajednički braniti svoju zemlju, bez obzira na vjersku pripadnost. Već tada je odbačen turski jezik i počela je isključiva upotreba bosanskog jezika. Na vijest da je Austro-Ugarska dobila mandat da okupira Bosnu i Hercegovinu, 4. jula 1878. godine naveče u Begovoj džamiji okupilo se izuzetno mnogo uzbuđenih ljudi i tu je, mimo običaja, održan i politički skup na kome su govorili i *Kaukčija* i *Hadžijamaković*. Sutradan je čaršija bila zatvorena, a mnogo je ljudi došlo na isto mjesto očekujući neku odluku. Tada ispred mase istupa *Salih Vilajetović - hadži Lojo*, fanatik, konzervativac i radikal, koji poziva narod na pobunu protiv osmanske vlasti i protjerivanje austrougarskog konzula, s čime se uzbuđena masa složila te je nastupila logika i vladavina ulice. Sarajevski događaji i pobuna prenijeli su se i u druge gradove Bosne. Sa posljednjim Portinim pašom u Bosni - *Hafiz pašom* - stigao je i pljevaljski muftija *Mehmed Nuruddin Vehbi ef. Šemsekadić* (1827.-1887.), vrlo obrazovan, ugledan, odličan orator i strateg koji će postati jedan od glavnih vođa Pokreta. Potpisane odluke Berlinskog kongresa odjeknule su u Bosni kao surova stvarnost. Bošnjaci su tada tvrdili da je **Bosna njihov vatan (domovina) i da sultan može dati Stambol, a ne Bosnu**. Narodni odbor otpočinje pripreme za otpor naroda okupaciji.

Već 27. jula dolazi do masovnih demonstracija u Sarajevu i demonstranti su tražili odlazak osmanskih vojnika na čelu sa *Valijom* iz Bosne. Narednog dana, 28. jula 1878. godine, Valija i njegov pomoćnik su podnijeli ostavke, a vođe pokreta su održali skup i aklamacijom izabrali *Narodnu vladu.* Civilni poslovi su povjereni *Hafiz paši* a vojni *Smailbegu Selmanoviću* i *Muhammedu ef. Hadžijamakoviću.* Tako se nakon 415 godina završila osmanska vladavina u Bosni. Na ove događaje u Bosni, Austro-Ugarska je odlučila vojnom silom skršiti otpor okupaciji. Za komandanta habzburške vojske za bosansku ekspediciju imenovan je *Josip Filipović.* Prije same vojne ekspedicije generalna komanda u Zagrebu i baron Filipović imali su kompletirane podatke o bosanskim cestama, prijelazima, telegrafskim linijama, utvrdama i gradovima, kao i podatke o stanovništvu, njegovoj nacionalnoj i socijalnoj strukturi i raspoloženju. Tačno se računalo da kršćani, posebno katolici, neće pružati otpor. Austrijski konzul *Vasić* je tvrdio da ni imućni i ugledni muslimani, pa čak ni niži socilajni slojevi sela i gradova, neće pristupiti Pokretu pobune. U funkciji nepružanja ili što manjeg pružanja otpora baron Filipović je uputio **Proklamaciju stanovništvu Bosne i Hercegovine** u kojoj saopćava da carska vojska ne dolazi u svojstvu dušmana, već kao prijatelj naroda da uspostavi red i mir, da su joj evropske zemlje povjerile taj zadatak uz privolu sultana, da će vojska svakog štititi, da će svi biti ravnopravni pred zakonom, da se garantiraju običaji i da će se zemaljski prihodi upotrebljavati za potrebe zemlje. Dvadeset devetog jula 1878. godine austrougarske trupe su prešle bosansku granicu na četiri mjesta kod Broda, Gradiške, Kostajnice i Šamca, a dva, odnosno tri, dana kasnije kod Vrgorca i Imotskog. Tako su formirane tri osnovne kolone koje su dobile zadatak da što prije dođu do Sarajeva. Glavnina snaga krenula je dolinom Bosne, a pomoćnim pravcima prodirale su kolone dolinom Une, Sane i Vrbasa i prema zapadnoj Hercegovini i dolini Neretve. Napredovanje je u pograničnim gradovima išlo brzo i bez otpora. Već 31. jula 1878. godine pali su Banja Luka i Prijedor. Preuzevši vlast, Narodna vlada u Sarajevu je požurila da organizira snage za odbranu zemlje. Hadži Lojo je sa svojim pristalicama obio vojne magacine i narodu je podijeljeno 4.000 pušaka i mnogo municije. Mada je Pokretu stizala podrška iz Mostara, Tuzle, Bihaća, Kladuše, Jajca, Livna i drugih gradova, Pokret je od početka bio slabo organiziran, skoro bez oficirskog kadra koji je otišao u Tursku i sve prognoze *Austrijske obavještajne službe* o nepružanju otpora kršćana i hrišćana su se u potpunosti obestinile tako da su na braniku Bosne ostali isključivo Bošnjaci, uz časne izuzetke kršćane. Narodna vlada je 7. augusta 1878. godine objavila poziv svim građanima, bez obzira na vjeru, da se priključe odbrani domovine, pošto je prije toga uvela vojnu obavezu za sve strance i osmanske činovnike i ratni porez od imućnih građana. Šemsekadić je preuzeo ulogu da organizira odbranu istočne Bosne i zaustavlja napredovanje austrijskih trupa kod Gračanice, a Hadžijamaković nanosi poraz Austrijancima kod Maglaja. Na drugoj strani austrijska vojska poslije zauzimanja Banje Luke osvaja Jajce i Travnik, a njezino brzo napredovanje u Hercegovini dovodi do pada Mostara. Neorganiziranost, stihija i kompromitacija Pokreta otpora od Hadži Loje gubili su u narodu nadu da Narodna vlada može pružiti adekvatan otpor Austro-

Ugarskoj. Čak je izgledalo da Narodni odbor neće ni organizirati odbranu Sarajeva. Odlučan stav Muhammeda Hadžijamakovića vratio je Sarajlije iz letargije i sa 5.000 boraca organizirana je odbrana grada. Filipović je u osvajanje Sarajeva uključio 14.000 vojnika i oficira i 9 baterija artiljerije. Glavnina snaga napadala je od Blažuja preko Sarajevskog polja. Opći napad na Sarajevo otpočeo je rano ujutro 19. augusta 1878. godine uz snažnu podršku artiljerije. Otpor branilaca skršen je oko 14 sati. Gubici branilaca bili su oko 400 poginulih, ali su i gubici napadača bili također veliki. Sa zauzimanjem i okupacijom grada otpočela su hapšenja, oduzimanje oružja i pljačka. Svi uhapšeni tretirani su kao ratni zarobljenici i njih 600 bilo je osuđeno na robiju i odvedeno u Olumac. Prijeki sud je petnaestak Sarajlija osudio na smrt strijeljanjem i vješanjem. Tu se radi o *sedam braće Mulića, Avdi Jabučici, h. Avdagi Halačeviću, h. Mehagi Gaćanici, Sulji Kahviću, Mehmedagi Dalagiji, Ibrahimagi Hrgi, Međi Odobaši i h. Muhammedu Hadžijamakoviću.* Prije nego što je objšen, Hadžijamaković je uspio raniti dvojicu austrijskih vojnika otevši im pušku. Početkom septembra iste godine počelo je osvajanje Bosanske krajine operacijama u Majdanu, Kozarcu, Prijedoru i Ključu. U pokušaju zauzimanja Bihaća Austrijancima je nanio težak poraz *Huseinbeg Karabegović.* U Bihać su Austrijanci uspijeli ući tek 19. septembra 1878. godine i to združenim snagama. Na drugom kraju, jedinice muftije Šemsekadića držale su se u dolini Spreče kod Doboja sve do 15. septembra. Snage Otpora kojim je zapovijedao muftija Šemsekadić napadnute su i na južnom krilu na pravcu Sarajevo-Romanija. Time je ubrzan pad cijele sjeveroitočne Bosne čija je okupacija završena padom Foče 5. oktobra 1878. godine. Cijela Bihaćka krajina je okupirana 20. oktobra 1878. godine zauzimanjem Kladuše i tako je vojničko zaposjedanje Bosne i Hercegovine bilo završeno. Za nepuna tri mjeseca jedna od najsavremenijih armija Evrope uz angažiranje oko 300.000 vojnika i oficira vodila je 76 borbi, bojeva i bitaka protiv 100.000 hiljada vojnika, skoro isključivo Bošnjaka. Da bi umanjila značaj otpora i njegovog organizatora - **uleme**, austrougarska historigrafija je cijeli Pokret otpora Bosne nazvala *Hadži Lojina buna.*

41.1. POSLJEDICE AUSTROUGARSKE OKUPACIJE BOSNE I HERCEGOVINE

Okupacija Bosne od strane Austro-Ugarske izaziva u Bošnjacima i njihovom načinu života veliki kulturno-civilizacijski i politički preokret, kao i reorganizaciju vjerskog života. Višestoljetne veze Bošnjaka sa svijetom islama i muslimanskim narodima kroz Osmansku carevinu, najednom su skoro potpuno presječene. Nakon četiri i po stoljeća neprekinutog života u islamskom kulturno-civilizacijskom i duhovno-političkom ozračju Osmanske carevine Bošnjaci su se najedanput našli u kršćanskom kulturno-civilizacijskom krugu u okviru Austro-Ugarske carevine, posljednje pravne države na tlu Bosne. U cilju prekidanja političkih, kulturno-civilizacijskih i vjersko institucionalnih veza Bošnjaka sa Osmanskom carevinom, Istanbulom, Hilafetom i halifom, Austro-Ugarska uspijeva da u oktobru 1882. godine uspostavi u Bosni i Hercegovini posebnu strukturu i hijerarhiju Islamske zajednice sa reisu'l-ulemom na čelu, a upravu vakufa stavlja pod strogi državni nadzor. Ulaženje u novi kulturno-civilizacijski krug,

nakon skoro pola milenija življenja u drugim uvjetima, čin okupacije i otpor muslimanskog naroda je izazvalo takav stres i šok, da je godinama na kulturno-političkom planu ostao pasivan. Pošto je u otporu koji je organizirala ulema, bila dokrajčena i uništena muslimanska državna, politička, vojna, upravna, policijska i intelektualna elita, poslije okupacije Bošnjaci se povlače u sebe, u početku potpuno bojkotiraju javni, politički i državni život i što je najtragičnije, za one koji ostaju u Bosni, prestaju upisivati i slati djecu u škole. Tako Bošnjaci, do tada najpismeniji narod u Evropi, čiji su mnogi pripadnici uz bosanski poznavali turski, arapski i perzijski jezik, preko noći postaju nepismen narod. Samo zbog takvih iracionalnih, na emocijama zasnovanih i ishitrenih reakcija moglo dogoditi da 1910. godine u cijeloj Bosni i Hercegovini bude svega deset Bošnjaka sa fakultetskom diplomom, ako se ne računa ulema školovana u Istanbulu. Jedini oblik neke organizirane kulturno-političke, potpuno negativne i samorušilačke reakcije na nove prilike bio je neprekidni proces iseljavanja Bošnjaka u Sandžak, Makedoniju i Tursku, izazvan svim novim okolnostima i naglim prelaskom sa naturalne na robno-novčanu privredu. To iseljavanje, kako pokazuju četiri austrougarska popisa stanovništva u Bosni 1879., 1885., 1895. i 1910. godine, vodilo je stalnome smanjivanju bošnjačkog stanovništva u ukupnoj demografskoj i etničkoj strukturi. Prema prvom austrougarskom popisu iz 1879. godine u Bosni i Hercegovini je živjelo 448.613 Bošnjaka ili 38,73% njezina stanovništva. Taj je postotak do 1910. godine, četvrtog posljednjeg popisa, spao na 32,25% ili se udio Bošnjaka u navedenom razdoblju od 31 godine smanjio za 6,48%, dok se postotak svih ostalih naroda povećao, katolika čak za 4,79%. U apsolutnom iznosu Bošnjaka je u Bosni 1910. bilo 612.912, i to 470.912 ili 76,93% ih je živjelo na selu, a 142.000 ili 33,7% u gradu. Nakon okupacije u socijalnoj strukturi poljoprivrednog stanovništva bili su najbrojniji kmetovi sa 85.000 domaćinstava, slobodni seljaci sa 77.000 domaćinstava i zemljoposjednici s kmetovima ili bez kmetova sa 6.000 do 7.000 domaćinstava. Do Prvog svjetskog rata otkupljeno je oko 42.500 kmetovskih selišta. Prodiranjem kapitalističkih odnosa povećava se broj slobodnih seoskih domaćinstava na 136.854. U cijelom periodu austrougarske vladavine dominiralo je agrarno stanovništvo, tako da ga je poslije okupacije bilo 90%, a 1910. godine 87,92% u ukupnoj strukturi društva. Socijalna struktura gradskog stanovništva također se sporo mijenjala. Najvećim dijelom bosanski gradovi su zadržali tradicionalno, agrarno i zanatlijsko-trgovačko obilježje. Od 66 gradskih općina, kolio ih u Bosni bilo 1910. godine, samo u njih 25 agrarno stanovništvo nije bilo u većini. S malim izuzecima, to su gradovi od 2.000 do 5.000 stanovnika. Jedanaest ih ima sa preko 5.000 stanovnika, a jedino Sarajevo ima preko 50.000 stanovnika. Njihovu socijalnu osnovu čine zanatlije, trgovci i razne grupe agrarnog stanovništva. U zemlji radi oko 40.000 zanatlija i trgovaca. Prema nepotpunim podacima iz 1907. godine, u Bosni i Hercegovini je zabilježeno 46.593 državnih i privatnih poduzeća u kojima je bilo zaposleno 101.624 osobe. Najveći broj radnika bio je zaposlen u drvnoj industriji, rudarstvu, metalurgiji i saobraćaju. Zadržavanje kmetskih odnosa u agraru održalo je kontinuitet u socijalnoj strukturi stanovništva, dok je razvoj industrije, saobraćaja i drugih privrednih grana vodio formiranju dviju novih socijalnih grupacija - buržoazije i radništva.

41.2. ORGANIZACIJA VLASTI U BOSNI I HERCEGOVINI OD 1878. DO 1918. GODINE

Okupacijom 1878. godine, Bosna i Hercegovina je faktički ušla u sastav Austro-Ugarske iako je formalno-pravno sve do aneksije 1908. godine ostala pod sultanovim suverenitetom. Svi operativni poslovi vlasti **carskom naredbom od 29. oktobra 1878. godine** povjereni su Zemaljskoj vladi. Ona je, sa sjedištem u Sarajevu, počela sa radom 1. januara 1879. godine. Vlada se u početku sastojala od tri odjeljenja: za unutrašnju upravu, za finansije i za pravosuđe. Vrhovna upravna vlast nad Bosnom i Hercegovinom povjerena je zajedničkoj austrougarskoj vladi, u čije je ime administraciju vršilo Zajedničko ministarstvo finansija. Pri Zajedničkom ministarstvu finansija u Beču postojao je Bosanski biro koji je preko Zemaljske vlade u Sarajevu upravljao poslovima Bosne i Hercegovine. Zemaljski poglavar je istovremeno bio komandant okupacionog korpusa. U isključivu nadležnost Zajedničkog ministarstva vojske spadali su svi poslovi zajedničkih vojnih četa na teritoriju Bosne i Hercegovine i Sandžaka, komanda bosanskohercegovačkih trupa i policije, pošta i telegraf i uprava željezničke pruge. Osnovni međunarodno-pravni akti koji su određivali položaje BiH u sastavu Austro-Ugarske bili su Član 25. Berlinskog ugovora i tzv. *Novopazarska konvencija*, poznata i kao *Istanbulska konvencija*. Član 25. Berlinskog ugovora je uopćeno odredio austrougarski okupacioni mandat kao pravo zapovijedanja i upravljanja Bosnom i Hercegovinom i pravo Austro-Ugarske da na području Novopazarskog sandžaka drži svoje garnizone, o čemu će se naknadno sporazumjeti sa Portom. Nakon dužih pregovora Porta i Austro-Ugarska su 21. aprila 1879. godine zaključile u Istanbulu *Međusobni sporazum* ili *Konvenciju*. U uvodu Konvencije se na prvom mjestu ističe da: ***Činjenica okupacije ne vrijeđa suverena prava" sultana nad Bosnom***. Konvencija garantira slobodu vjere svim stanovnicima okupirane zemlje. Muslimanima se posebno jamči lična i imovinska sloboda i sigurnost, pravo da održavaju veze sa halifom u Istanbulu, da javno u namazu pominju ime halife i da na džamijama ističu osmansku zastavu tamo gdje je to već bio običaj. Konvencijom je određeno da se prihodi Bosne i Hercegovine mogu koristiti isključivo za Upravu i potrebe ove pokrajine, čega se Austro-Ugarska cijelo vrijeme pridržavala. Time je postavljen princip samofinansiranja bosanskohercegovačke uprave. Ostale odredbe Konvencije uglavnom su se odnosile na razna vojna pitanja vezana za stacioniranje tri austrougarska garnizona u Novopazarskom sandžaku. Poslije dužih političkih rasprava na relaciji Beč-Budimpešta, parlamenti Austrije i Ugarske su 22. februara 1880. godine paralelno usvojili *Zakon o upravljanju Bosnom i Hercegovinom*. Austro-Ugarska je na osnovu svih međunarodnopravnih akata, svojih zakona i Carskom naredbom u biti zadržala zatečenu osmansku administrativnu organizaciju u Bosni i Hercegovini, pravni poredak, poreski sistem i postojeće stanje agrarnih odnosa ili egzistencijalnu osnovu. Preuzimanjem zatečene upravne strukture, *Bosna - Vilajet* postaje *Rajhsland*, sandžaci ili live postaju *okruzi*, kadiluci postaju *kotari i srezovi*, a nahije postaju *kotarske ispostave*. U cijelosti je zadržana osmanska administrativno-teritorijalna podjela na šest okruga *Sarajevo, Travnik, Mostar, Tuzlu, Banju Luku i Bihać*, 54

kotara sa 23 kotarske ispostave. Zadržane su i seoske općine - *džemati* i gradske općine - *beledije*. Što se tiče pravnog sistema u Bosni Austro-Ugarska se služila sa pet osnovnih vrsta izvora prava:

1. zakoni, uredbe, naredbe i drugi akti koje je zajednička vlada propisivala za BiH, te odluke Vrhovnog suda u Sarajevu od načelnog zanačaja,

2. propisi islama i Osmansko pravo, ukoliko su u Bosni uopće stvarno zaživjeli. To su propisi šerijata koji su regulirali: porodične, nasljedne, vakufsko-me'arifske i vjerske poslove i odnose među muslimanima. Pored toga, Austro-Ugarska je recipirala veći broj osmanskih tanzimatskih zakona, posebno u oblasti zemljišne svojine, agrara i općenito imovinskih odnosa, kojima su u Bosni postavljeni normativni osnovi građanske pravne države,

3. Kanonsko pravo Pravoslavne i Katoličke crkve, te bračno pravo Jevreja, 4. Bosansko običajno pravo, modoficirano pod uticajem ugarskog, osmanskog i mletačkog prava. Zemaljska vlada je organizirano, putem anketa, radila na prikupljanju pravnih običaja u BiH,

5. kao pomoćni izvor sudijama je služio austrijski *Opći imovinski zakonik* iz 1811. godine.

41.3. ANEKSIJA BOSNE I HERCEGOVINE

Do 1908. godine Austro-Ugarska je trideset godina držala Bosnu i Hercegovinu pod okupacijom, a od 1908. do 1918. godine je zvršila aneksiju Bosne i Hercegovine, što je od početka okupacije bio njezin strateški cilj. Zajednička austrougarska vlada je zaključila na sjednici daleke 1896. godine da aneksiju Bosne izvrši u času "**Kad Turska padne pod likvidaciju**". Izbijanje *Mladoturske revolucije* u julu 1908. godine ocijenjeno je kao ispunjenje toga očekivanog časa. Kada su mladoturci 24. jula 1908. godine vratili u život *Liberalni osmanski ustav* iz 1876. godine, muslimanska i srpska narodna organizacija pokrenule su zajedničku akciju da BiH kao formalno-pravni sastavni dio Osmanske carevine dobije svoj ustav. Zajednička deputacija koju su predvodili *Ali-beg Firdus* i *Gligorije Jeftanović* predala je austrougarskom ministru finansija početkom septembra predstavku u kojoj se traži što skoriji, savremen i potpun Ustav za pripadnike Bosne i Hercegovine bez rješavanja državno-pravnog položaja ovih zemalja, tj. bez aneksije. Ustavom bi se garantirala ravnopravnost građanske i političke slobode, te uveo parlament. Vlada Monarhije shvatila je pitanje Ustava Bosne i Hercegovine krajnje ozbiljno, ali se to nije moglo ni zamisliti prije aneksije. Aneksija je proglašena 7. kotobra 1908. godine Carskom proklamacijom stanovnicima Bosne i Hercegovine. Čin aneksije je pravdan potrebom donošenja Ustava čiji je prvi uvjet jasno definiranje državno-pravnog položaja Bosne i Hercegovine. Na čin aneksije Britanija i Francuska ostale su pri retoričkim protestima i tvrdnjama da je time Austro-ugarska jednostavno izmijenila Berlinski ugovor. Aneksija je izazvala veliko uzbuđenje u Italiji, Rusiji i Turskoj, a Srbija i Crna Gora su na aneksiju odgovorile organiziranjem terorističke organizacije *Mlada Bosna* u Bosni.

Posredstvom njemačke diplomacije Turska je poslije kraćih pregovora sa Austro-Ugarskom priznala aneksiju 26. februara 1909. godine. Tom prilikom se Austro-Ugarska odrekla svojih prava da drži garnizone u Novopazarskom sandžaku, obavezala se da će Porti isplatiti 2,5 miliona funti odštete, dati joj ekonomske koncesije i posebno osigurati punu vjersku slobodu muslimanima u Bosni i Hercegovini.

41.4. BOSANSKOHERCEGOVAČKI USTAV I SABOR

Tri su ključne posljedice aneksije Bosne:

Bosna je, umjesto Osmanske, došla pod suverenitet Austro-Ugarske carevine, donesen je *Zemaljski ustav* (Statut) i formiran je *Bosanski sabor.* Nakon dugih i sporih priprema, te jedne ustavne ankete, car *Franjo Josif* je konačno 17. februara 1910. godine sankcionirao Zakone o ustavnim uredbama za Bosnu i Hercegovinu. Zemaljski ustav (Štatut) za Bosnu i Hercegovinu svečano je proglašen u Sarajevu 20. februara 1910. godine. Ustavni poredak u BiH reguliran je 1910. godine sa šest zakona koji predstavljaju cjelinu:

1. Zemaljski ustav (Štatut),
2. Izborni red,
3. Saborski poslovni red,
4. Zakon o društvima u BiH,
5. Zakon o skupljanju za BiH, i
6. Zakon o kotarskim vijećima.

Bosanski ustavni poredak je zasnivan na ideji tzv. "piramidalne ustavnosti", prema kojoj se prvobitna minimalna ustavna prava, zajamčena ovim zakonom, imaju postepeno proširivati i u vidu poklona povremeno davati narodu. Mada je u Ustavu Bosne i Hercegovine definirana kao "jedno jedinstveno zasebno upravno područje", vrhovna upravna vlast ostala je u nadležnosti Zajedničkog ministarstva finansija i činovničke Zemaljske vlade u Sarajevu. Sabor nije mogao imati nikakvog uticaja na upravne poslove. Nadležnost Sabora protezala se isključivo na bosanskohercegovačke poslove. Prema odredbi Člana 37. sa svim zakonskim osnovama Sabora morale su se složiti obje vlade. Bez obzira na ograničenja Sabora u pogledu zakonodavstva, Ustav i njegovi prateći zakoni uveli su u politički život Bosne tri nove institucije: ***Sabor, Zemaljski savjet i Kotarsko vijeće.***

41.5. POLITIČKI ŽIVOT BOŠNJAKA ZA VRIJEME AUSTRO-UGARSKE

Prva građanska politička stranka u BiH koja je istakla svoj program i izvršila formalnu organizaciju bila je *Muslimanska narodna organizacija (MNO),* osnovana 3. decembra 1906. godine. Stranku je vodio *Egzekutivni odbor* za čijeg je prvog predsjednika izabran *Alibeg Firdus*. U svom programu MNO je na prvom mjestu zahtijevala muslimansku vjersku i vakufsko-mearifsku autonomiju i političku, tj. državnopravnu autonomiju. Muslimanska narodna organizacija je uživala podršku ogromne većine svih slojeva mus-

Egzekutivni odbor Muslimanske narodne organizacije 1909

limanskog stanovništva, mada su njezino rukovodstvo činili uglavnom imućni zemljoposjednici. Njihov agrarni program u osnovi sadrži zahtjev da se seljak oslobodi svog kmetskog prava i time pretvori u običnog najamnog radnika ili zakupca na veleposjedu. Nasuprot MNO postojala je jedna dosta heterogena grupa čiji su pripadnici, kao pokretači raznih kulturnih, prosvjetnih i privrednih akcija, nezavisnih intelektualaca, režimski orijentirnih građana i državnih činovnika, koja je na Skupštini održanoj od 24. do 26. augusta 1908. godine osnovala *Muslimansku naprednu stranku* (MNS). U osnovnim društvenim pitanjima njezin program nije se u biti razlikovao od programa MNO ali je ova stranka u nacionalnom pitanju zastupala prohrvatski stav. Pošto zbog takvog stava i orijentacije nije imala podršku širokih muslimanskih slojeva, vođstvo MNS 31. januara 1910. godine revidira program, odriče se hrvatske nacionalne ideje i mijenja ime u *Muslimanska samostalna stranka* (MSS). Pokušaj ujedinjenja stranaka pred izbore je propao zbog ambicija pojedinaca u njima na štetu naroda. Pred prve saborske izbore iz MNO se izdvaja grupa mlađih aktivista, prosprski orijentiranih, koji pokreću list *Samouprava,* u kome pišu da je vođstvo MNO zanemarilo socijalne i kulturne probleme muslimanskog naroda, posebno seljaštva.

41.6. KULTURNO-OBRAZOVNI ŽIVOT BOŠNJAKA ZA VRIJEME AUSTRO-UGARSKE

Bošnjacima je trebalo dugo vremena da shvate da je austrougarska država potpuno pravna država koja svakom čovjeku garantira prava i slobode: duhovno-vjerske, biološka životna i imovinska prava i zaštitu, pa se tek krajem osamdesetih i početkom devedesetih

godina javljaju prvi orgnizirani začeci evropeizacije i kulturnog preporoda kod Bošnjaka. Začetnik ove akcije bio je **Mehmed beg Kapetanović Ljubušak** svojim djelima ***Narodno blago*** i ***Istočno blago***, te pokretanjem lista ***Bošnjak*** 1881. godine. Taj bošnjački kulturni preporod polazio je od potrebe da se u narodu razbudi i učvrsti svijest o njegovom slavenskom porijeklu i potrebi približavanja Zapadu uz istovremeno očuvanje islamske kulture i tradicije kao jednih od odlučujućih komponenti bošnjačkog bića. Na toj se osnovi postepeno formira moderna bošnjačka inteligencija čiji predstavnici vode dalje kulturne akcije u narodu. Ta struja bošnjačke kulture i politike odnosila se uglavnom lojalno prema Austro-Ugarskoj koju Bošnjaci sami treba da prihvate. Nasuprot ovoj struji, tokom 90-tih godina javlja se jedna druga, tradicionalna struja, koja je u stanovitoj opoziciji prema Monarhiji. Predstavnici te orijentacije tražili su na prvom mjestu da Monarhija osigura Bošnjacima autonomiju u vakufskim, prosvjetnim i drugim vjerskim poslovima, da zaštiti agrarne interese bošnjačkih zemljoposjednika i spriječi prozelitizam katoličke crkve prema Bošnjacima. Prijelomni trenutak u razvoju obje ove struje u bošnjačkom kulturnom i nacionalnom političkom preporodu dogodio se na prijelazu između dva stoljeća (1899. - 1910. godine), sa početkom borbe Bošnjaka za vjersku i vakufsko-mearifsku autonomiju i pokretanjem ***Behara*** - dvosedmičnog lista za pouku i zabavu, kao prvog bošnjačkog književnog časopisa. Od tada se riječi *Bošnjak* i *bošnjački*, kojima su se Bošnjaci u etničkom smislu definirali u donosu na Osmane i kojima ih je Porta službeno stoljećima označavala, zamjenjuju riječima *Musliman* i *muslimanski*. Tako već od kraja 19. stoljeća čitaonica (*kiraethana*), kulturna društva i privredne ustanove, sve političke stranke, listovi i ostala pregnuća i preduzeća koja se formiraju i nastaju među Bošnjacima imaju u svom nazivu isključivo atribut *muslimanski*. Taj tok slijedi i naziv jezika Bošnjaka. Zemaljska vlada za Bosnu i Hercegovinu je 4. oktobra 1907. godine jednom internom naredbom obavijestila sve nadležne organe da se *zemaljski jezik* ima svuda nazivati *srpsko-hrvatski jezik*. Time je zvanično ukinut naziv *bosanski jezik* koji je stoljećima bio u službenoj upotrebi (još od uspostavljanja Dvorske kancelarije u vrijeme Bana Kulina). S obzirom na kontinuitet tolike tradicije, ubrzo je posebnom vladinom odlukom od 29. novembra 1907. godine dozvoljeno Bošnjacima da u svojim autonomnim insitucijama mogu i dalje koristiti naziv *bosanski jezik*. U Kraljevini SHS ta je praksa jednostavno ukinuta i napuštena.

41.7. PISMENOST I ŠKOLSTVO BOŠNJAKA U VRIJEME AUSTRO-UGARSKE

Pogubna je bila činjenica što su Bošnjaci poslije okupacije Bosne i Hercegovine skoro prestali slati djecu u škole iz straha da se ne asimiliraju. Tako je 1879. godine u Bosni i Hercegovini bilo 535 mekteba sa 23.603 učenika, što je predstavljalo 52% bošnjačke djece prispjele za školu. U isto vrijeme u 56 pravoslavnih škola bilo je upisano svega 3.523 djece, a 54 katoličke škole pohađalo je 2.295 djece. Dok je u prvoj godini austro-ugarske vlasti osnovnu školu pohađalo 52% bošnjačke djece, dotle je svega 5% kršćanske i hrišćanske

djece bilo obuhvaćeno osnovnom školom. Zbog nepriznavanja *arebice* i *mekteba* od strane vlasti, Bošnjaci preko noći, donošenjem novoga zakona, postaju najnepismeniji narod u zemlji. Pritisnuti savremenim potrebama i događajima, oni su zbog prilagođavanja novim uvjetima života od 90-tih godina 19. stoljeća počeli sa reformom *Sibjan mekteba*. Planirali su da uz predmete iz vjeronauke u mektebe uvedu *bosanski jezik* i *matematiku*, a zatim bi postepeno bili uvođeni i drugi svjetovni predmeti. Reformirani mektebi - ibtidaijje počeli su da rade 1892. godine, a njihovo širenje nije teklo ni lahko ni brzo. Pošto su Bošnjaci nerado slali svoju djecu u svjetovne škole, reformirani mektebi imali su zadatak da muslimansku djecu približe savremenom obrazovanju. Bošnjačko školstvo koje je više od četiri stoljeća bilo sastavni dio osmanskoga školskog i obrazovno-odgojnog sistema na početku okupacije je najviše imalo *Sibjan mekteba, Rušdijja* - muslimanskih nižih srednjih škola i *medresa* - islamskih škola koje su školovale imame. Kakav su pad u pogledu pismenosti Bošnjaci doživjeli za vrijeme okupacije govori činjenica da 1910. godine 453.712 njih nije znalo ni čitati ni pisati, pravoslavnih je bilo nepismenih 575.152 i katolika 264.903. To znači da je te godine 29,11 katolika iznad sedam godina starosti bilo pismeno, 11,21% pravoslavnih i svega 5,64% Bošnjaka, a 1879. godine ih je 52% pohađalo osnovnu školu. Negativan stav Bošnjaka, kako na selu tako i u gradu, prema novom tipu škole, kroz koju je sticana zapadna pismenost, kultura i civilizacija, dugo se održao čak i prema državnim školama. Tako je u školoskoj 1899.-1900. godini u 293 osnovne škole u pokrajini bilo upisano svega 4.886 bošnjačke djece, a samo 12 djevojčica. Odnos je bio najnepovoljniji u srednjim školama. U *Državnoj gimnaziji u Sarajevu* 1879. godine je od 42 učenika bio samo jedan Bošnjak, a u *Mostarskoj gimnaziji* 1893. godine od 65 učenika bilo je svega osam Bošnjaka. Do 1900. godine broj bošnjačke omladine bio je neznatan i na univerzitetima.

41.8. KULTURNA DRUŠTVA

Zbog svih navedenih činjenica osnivanje Kulturno-prosvjetnog društva ***Gajret*** u Sarajevu, početkom 20. stoljeća, preciznije 1903. godine, sa zadatkom da pomaže školovanje i propagiranje novih ideja među Bošnjacima, imalo je veliki društveno-historijski značaj jer je za ***Gajret*** bilo nerazdvojno vezano srednjoškolsko i univerzitetsko obrazovanje bošnjačke omladine. Društvo ***Gajret*** je davalo stipendije, potpore i zajmove, a od 1908. godine pomoć je proširena i na učenike i šegrte modernih zanimanja. Radom Društva trebalo je stimulirati bošnjačku omladinu da u većem broju pohađa i završava srednje škole, moderne zanate, i fakultete kako bi se lakše uključila u privredni i kulturno-prosvjetni život zemlje. U prvoj deceniji 20. stoljeća postepeno se povećava broj studenata: 1900. ih ima četiri, a 1908./1909. godine petnaest. Zahvaljujući angažiranju ***Gajreta*** povećavao se i broj srednjoškolaca tako da se do 1914. godine djelimično ili potpuno školovalo 545 učenika, od kojih 30 na fakultetima, 223 na gimnazijama, 87 na realkama, 80 na trgovačkim školama, 53 na drugim školama i 52 na zanatima. Na pravu je studiralo 12, filozofiji 5, medinici 5, i veterini 4 studenta. ***Gajret*** je stipendirao i studente islamskih

fakulteta, i to po tri studenta u Istanbulu, Kairu i 6 u Sarajevu. Ipak je 1914. godine među ljekarima bilo svega 8 Bošnjaka, u srednjim školama radilo je 17 profesora, a u općim narodnim osnovnim školama radilo je 98 učitelja Bošnjaka i tri učiteljice Bošnjanke od ukupno 804 koliko ih je tada bilo u zemlji. Od 44 advokata u Pokrajini su bila samo dva Bošnjaka. Bošnjaci su u tom razdoblju osnovali 187 klubova, udruženja i društava.

41.9. PROCESI SAŽIVLJAVANJA ZA ZAPADNOEVROPSKOM CIVILIZACIJOM U BOSNI I HERCEGOVINI

U posljednjih šest stoljeća Bosna i Hercegovina je prošla kroz nekoliko osnovnih i bitnih kulturno-civilizacijskih krugova: bosansko-krstjanski, islamsko-orijentalni, evropsko-kršćanski i komunističko-ateistički. Najprije je, osmanskim osvajanjem, uslijedila smjena zatečene dobro-krstjanske kulture bazirane najviše na bogomilsko-kršćanskoj civilizaciji, s jedne strane, sa islamsko-orijentalnom civilizacijom s druge strane. U doba osmanske vlasti islamska civilizacija je nakalemljena na tradicionalne vrijednosti koje nisu suprotne islamu i prevladala je u potpunosti. Osmanska vlast označila je prevlast islamsko-orijentalne civilizacije i prekid sa tekovinama dotadašnjeg evropskog razvoja praćeno u gorštačko-planinskim krajevima potpunim povlačenjem u sebe i oživljavanjem patrijarhalne kulture. Za stanovništvo koje je primilo islam nova civlizacija je otvarala puteve za bogato, plodno i raznovrsno kulturno ostvarivanje i potvrđivanje. Kako u duhovnoj, tako i u materijalnoj sferi. **Tako su mnogi Bošnjaci bili jedini narod koji je pisao na tri pisma: arapskom, latinici i ćirilici i govorio četiri jezika: arapski, turski, perzijski i bosanski. Na konkretnom planu, islamsko-osmanska civilizacija je značila polet urbanizacije i nastanak novih gradova, formiranje ogromnog jedinstvenog tržišta bez feudalnih barijera, sve do Indije i na socijalnom planu jedan snošljiviji i najnapredniji feudalni sistem u Evropi.**

Austrougarskom okupacijom Bosne i Hercegovine 1878. godine, ponovo dolazi do smjene civilizacija: islamsko-orijentalnu počela je smjenjivati evropsko-kršćanska i moderna kapitalistička civlizacija. Imajući na umu razlike i suprotnosti između Istoka i Zapada, ovo smjenjivanje civilizacija nije ni prilikom nastupa osmanske ni prilikom nastupa austrougarske vlasti ostalo bez težih i dalekosežnih posljedica. Ovisno od društveno-političkoga sistema i državno pravnog okvira širi se i jedna civilizacija u društvu. Ako se radi o državi koja nastupa sa dominacijom, ona novu kulturu i civilizaciju nameće asimilacijom. Ako se radi o državi koja nastupa sa modelom koegzistencije, ona svoju kulturu i civilizaciju širi akulturacijom. U osnovi, bez obzira na sva odstupanja, sa principom i modelom koegzistencije nastupale su i Osmanska i Austro-Ugarska carevina. Ipak, nestanak osmanske vlasti, kao i povlačenje islamskog kulturno-civilizacijskog kruga nakon četiri stoljeća i nastup austrougarske vlasti i novog kulturno-civilizacijskog kruga predstavljao je prelomni događaj u kulturnom životu Bošnjaka. Nova vlast donosi novi kapitalistički poredak, način života prema evropskim modelima i preorijentaciju u

odnosima kulturne vrijednosti. Sada se kršćansko stanovništvo, kao prije muslimansko, prilagodilo novim civilizacijskim tokovima. Povlačenje islamsko-orijentalne civilizacije, naročito materijalnog karaktera, uslijedilo je veoma brzo. Već poslije Prvog svjetskog rata rijetko se kod domaćih građana, Srba i Hrvata, sretala kao prije orijentalna nošnja, na primjer *fes*. A u zabačenim srpskim i hrvatskim selima orijentalna civilizacija nije se nikada bila jače ni učvrstila. Nasuprot tome, muslimansko stanovništvo nakon više od četiri stoljeća življenja u jednom kulturno-civilizacijskom kodu našlo se u teškoj i delikatnoj situaciji. Ostajući dosljedno i vjerno uvriježenim tradicijama islamsko-orijentalne civilizacije, koje se u isti mah u sve većoj mjeri odricalo ostalo stanovništvo, Bošnjaci se, do tada narod sa tri pisma i četiri jezika, jače kulturno-civilizacijski izoliraju. Dok se u osmanskom periodu, gradsko stanovništvo, bez obzira na vjersku pripadnost, u kulturnom pogledu i načinu nošnje jedva, i neznatno, razlikovalo, od okupacije se počinje gubiti dotadašnja jedinstvena kulturna fizionomija, tako da se Bošnjaci u kulturno-civilizacijskom pogledu, i u vanjskom smislu, sve više udaljavaju od Srba i Hrvata. Zato se na Bošnjake od strane komšija Srba i Hrvata pošlo gledati sa dozom netrpeljivosti i predrasuda, te kao na kulturni anahronizam. Sa druge strane, Bosna i Hercegovina je stoljećima bila izolirana od Zapada, pa čak i u permanentnom neprijateljstvu s njim. Osim trgovačkih veza, svaka kulturno-civilizacijska interakcija bila je isključena. Osmanske reforme, a preko njih i zapadnoevropska civilizacija, samo su površno prodrle u Bosnu među malobrojno činovništvo. Ni reforme Rušdijja i stručnih škola nisu kod Bošnjaka bile uhvatile dublje korijenje zato što su imale za cilj kulturnu asimilaciju u osmanskom smislu. Zato zapadnoevropska civilizacija nije kod Bošnjaka imala bilo kakav pripremljen teren u momentu okupacije 1888. godine. Raniji dodiri s kršćanskim, pa i muslimanskim nosiocima te civilizacije, bili su uglavnom u znaku konfrontacije. Nova civilizacija je u očima Bošnjaka, a i objektivno, bila u znatnoj mjeri prožeta kršćanskim duhom. Austro-Ugarska je važila kao izrazito katolička država. Sve institucije, prije svega školske, bile su prilično katolički obilježene. Posebna je nesreća bila za Austro-Ugarsku, kao i za harmonične odnose muslimana sa katolicima, što se u to vrijeme na čelu katoličke crkve u BiH nalazio jedan vjerski, intrasingentni nadbiskup po imenu *Josip Štadler*, koji je svojim prozelitskim postupcima izazivao ogorčeni revolt muslimana. Ti prozelitski ispadi kompromitirali su austrougarsku vlast i doprinosili su da muslimani počnu gledati na novu civilizaciju kao na instrument za njihovo otuđivanje i asimilaciju. Kao prava Carevina i posljednja pravna država na Balkanu, Austro-Ugarska je respektirala tradicionalni način života i institucije muslimana i osiguravala je slobodu i javno vršenje obreda svim religijama. Sa najvećom pažnjom se bdjelo da se ne povrijedi čast, običaj, sloboda vjeroispovijedanja, sigurnost osoba i imovine muslimana. Svaki napad na njih, njihova dobra i imovinu strogo je kažnjavan. Carska vlast se u svemu pridržavala međunarodnih obaveza. Pravni sistem se razvijao kontinuirano sa zatečenim stanjem, a iz obzira prema bošnjačkoj imovinsko-feudalnoj klasi nije zadirano ni u postojeće agrarne odnose, iako je rješenje agrarnog pitanja bilo imperativ vremena. Osim rjeđih slučajeva eksproprijacije (izuzi-

manja) po zakonskom postupku, imalo se obzira i prema vakufskoj imovini. Druga je stvar što se državna vlast do usvajanja ***Štatuta*** i previše miješala u upravljanje vakufskim poslovima. Bez obzira što je Austro-Ugarska bila pravna, multikonfesionalna i tolerantna zemlja koja je priznavala i poštivala osnovna prava i slobode Bošnjaka, oni su okupaciju sve do aneksije smatrali provizorijem, trenutnim i prolaznim stanjem i živjeli su u tragično-pogrešnoj iluziji o povratku osmanske vlasti. To je jedan od bitnih razloga povlačenja Bošnjaka iz tokova života, nove civilizacije i njihovog drastičnog i naglog materijalnog zaostajanja. Na poziciji takve svijesti Pokret za vjersku i vakufsko-mearifku autonomiju koji je imao punu podršku Bošnjaka u početku je bio naglašeno neprijateljski raspoložen prema svakom približavanju Bošnjaka zapadno-evropskoj civilizaciji. Čak se Pokret duže vremena nije blagonaklono odnosio ni prema kulturnom pokretu Bošnjaka okupljenih oko ***Bošnjaka, Behara,*** i ***Gajreta,*** koji su željeli očuvati ono što je najvrijednije u tradiciji i kulturi, ali i prihvatiti pozitivne tekovine zapadnoevropske civilizacije. Što je ta zapadnoevropska civilizacija na razini znanosti, tehnike i tehnologije osvajala čitav svijet, njezini protivnici to nisu uvažavali. Jedini put je bio čuvati svoju vjeru, kulturu i tradiciju i prihvatiti modernu znanost, tehniku i tehnologiju. Odbacivanje i zatvaranje Bošnjaka pred svim tekovinama zapadno-evropske civilizacije sa katastrofalnim posljedicama je izazvano i činjenicom što su oni u gradskoj strukturi učestvovali sa 50 odsto. Tragično povlačenje Bošnjaka iz osnovnih tokova nove civilizacije najbolje se očituje u statusu žene i školovanju djece. Držeći se dotadašnjih običaja i načina života u svemu, Bošnjaci su u potpunosti povukli svoje žene iz javnog života. Tako je pola bošnjačke populacije bilo eliminirano iz privređivanja, izuzev privređivanja u domaćinstvima. Zbog toga su Bošnjaci trpjeli u ekonomskoj utakmici koju je nametao kapitalistički poredak. Pogoršavanje položaja Bošnjaka bila je prateća pojava njihovog ekonomskog propadanja, koje je uzelo maha nakon Prvog svjetskog rata. Izuzev što je bila isključena iz javnog i društvenog života, žena kod Bošnjaka u kući, kućnoj radinosti i komunikaciji sa rodbinom, prijateljima i komšijama imala je povoljan status i najmanji procenat smrtnosti na tlu SFRJ. Izvan svoje kuće, za vrijeme Austro-Ugarske i Kraljevine Jugoslavije, Bošnjanka se pojavljivala pokrivena u feredži i zaru. Dramatično ekonomsko propadanje Bošnjaka, imperativno je zahtijevalo uključivanje Bošnjanki u privredne tokove. Ostajanje jednog broja Bošnjanki bez ekonomske egzistencije ogledalo se u naglom porastu prostitucije. Žena pod feredžom i zarom nije se mogla školovati osim u ženskim školama vjerskoga tipa, niti se mogla zaposliti u fabirici. Podršku zapošljavanju žena, makar i pod cijenu otkrivanja, pružio je i **reisu'l-ulema Čaušević** u vrijeme Prvog svjetskog rata. Protesti i reakcije protiv otkrivanja žene i njezina uključivanja u društveni život bili su masovni i žestoki. Tako je, u znak protesta, u haremu Begove džamije u Sarajevu zapaljena brošura **Dževada Sulejmanpašića**, objavljena 1918. godine, koja je zagovarala emancipaciju muslimanke. Kultura i civilizacija Bošnjaka prožeta duhom vjere islama, duboko utkana u njihovu prošlost sa naglašenom humanističkom stranom koja se manifestirala u milosrđu (merhametu) i uspostavljanju općekorisnih fondacija

(vakufa) koju karakteriziraju naglašena meditativna ljubav prema prirodi, poštivanj0e vode i zelenila, pozitivan odnos prema životu sa čitavim sistemom higijenskih i kinastazičkih propisa, zanatskom privredom i umjetnim zanatima i umjerenim životnim ritmovima **suočila se sa** zapadnom kapitalističkom i tehnicističkom civilizacijom koja je razarala zatečene tradicionalističke modele, nametala daleko brže životne ritmove, odlikovala se preduzimljivošću, posve novim urbanističkim konceptima i inaugurirala međuljudske odnose sa naglašenim individualizmom i prilično zanemarenim sentimentalnim obzirima. Dotadašnja kultura i civilizacija Bošnjaka mogla se sa novom kulturom suočiti na dva pogrješna i treći, jedini ispravan način. Prvi način je tradicionalistički - povući se u sebe i odbacivati sve, što je učinila većina Bošnjaka, drugi je modernistički - prihvatiti sve novo, odbacujući sve dotadašnje, i treći je integralno-komplementarni, sa stajališta islama jedino prihvatljiv način na idejnim, duhovnim i moralno-etičkim temeljima islama prihvatiti nova civilizacijska znanstvena i materijalna postignuća. Osnovna snaga i poluga u širenju zapadnoevropske civilizacije u Bosni i Hercegovini bile su austrougarska vlast i škola. Kroz školski sistem nova vlast je isticala svoje vrijednosti i historijski razvitak. Školski i obrazovni sistem unosio je nove poglede i shvatanja koja su se dijametralno razlikovala od tradicionalnih vrijednosti. Sa nastupom masovnih medija, u početku štampe, a onda naročito radija, televizije i filma, snažno se uticalo na formiranje stavova u domenu kulture. Dok se na jednoj strani raspolagalo moćnim sredstvima i medijima u pravcu fašističkog reagiranja i devalorizacije dotadašnjih vrijednosti i isticala superirornost Zapda, dotle je, s druge strane, Bošnjak stajao prilično bespomoćan, grčevito čineći pokušaje u početku da se reintegriraju tradicionalne vrijednosti, odbijajući nekritički sve novo, ili se odajući pasivnoj rezistenciji. Zapadnoevropska civilizacija je sve više zauzimala pozicije, a islamsko-orijentalna, zajedno sa svim oblicima tradicionalnog života, stalno je morala uzmicati. Ti neumitni procesi su započeli sa uspostavom austrougarske vlasti a nastavljeni su za vrijeme prve i druge Jugoslavije. Novi položaj i duh vremena te potrebe kulturnog prilagođavanja shvatila je u ranije vrijeme samo jedna manjina. Ta manjina se dijelila na one koji su zastupali potrebu jedne razumne selekcije i na one koji su automatski podržavali sve novo (modernisti) primajući više - manje spoljašnju stranu nove kulture i civilizacije. Zazor i rezistencija prema svemu novom sve do aneksije išli su dotle da se proskribirao onaj ko se usudio da ne obrije glavu - već da ostavi *Arapu* - podreže kosu, da obrije umjesto da potkreše brkove, ili da umjesto čakšira i šalvara obuće *setku* - pantalone. Godine 1893. nastala je prva afera kada je jedan Bošnjak umjesto fesa na glavu stavio šubaru. Veoma sporo i teško su se revidirala stajališta o uključivanju žene u društvene i javne civilizacijske tokove. **Tek 1919. godine u Sarajevu je, u cilju "čuvanja dobrih i zbacivanja loših običaja", osnovano udruženje Bošnjaka *Osvitanje*. Ono je putem tečajeva za opismenjavanje, predavanja, društvenih sastanaka, zabava i tečajeva za teorijsko i praktično poučavanje razvijalo dosta plodnu aktivnost. Imalo je i svoju zanatlijsku školu. Davalo je vlastitoj režiji, po narudžbi, po kućama na izrađivanje bez i vezove sa narodnim motivima.**

41.10. BOŠNJAČKO ŠKOLSTVO

Više od četiri stoljeća Bošnjaci su kao pripadnici islama bili integrirani u osmanski školski i obrazovno-odgojni sistem kao Islamska zajednica u Hilafetu. Strukturu škola kod Bošnjaka u doba Osmanske carevine su činili mektebi - ibtidaije - predškolske, rušdijje - osnovne, stručne - zanatske, medrese i Islamski fakultet u Istanbulu. Sa dolaskom austrougarske vlasti Bošnjaci bojkotiraju javni život i novu civilizaciju, pa i školski sistem. Tako je u novoosnovanoj Gimnaziji u Sarajevu 1879. godine od 42 učenika bio upisan samo jedan Bošnjak, a u Mostarskoj 1893. godine od 65 učenika bilo je svega 8 Bošnjaka. Širokom uključivanju bošnjačke djece u osnovne škole općeg obrazovanja bila je ozbiljna kočnica član 162. ***Autonomnog Štatuta* koji je propisivao da Bošnjak - učenik ne može biti primljen u osnovnu školu sve dok ne završi mekteb. U praksi je to za bošnjačku djecu značilo trogodišnje odgađanje pohađanja osnovne škole.** Otpori modernom školovanju posebno su se ispoljavali po pitanju školovanja ženske djece. Kada je 1911. godine u Bosanskom saboru donesen Zakon o obaveznom osnovnom školovanju, bošnjački zastupnici, izuzev *Hamdije Karamehmedovića, Šefkije Gluhića, Bašagića* i *hafiza Ahmeda Mehmedbašića,* su insistirali i postigli da se izglasa Odredba da školovanje nije obavezno za muslimansku žensku djecu. **Tradicionalistička shvatanja su u početku prevladala i po pitanju reformiranja islamskih škola.** Još 1910. godine prilikom prve muslimanske vjersko-prosvjetne ankete našlo se pojedinih uglednih alima koji su se zalagali za vjersku nastavu u mektebima na turskom jeziku. Svoj stav su obrazlagali tvrdnjom da će se tako djeca osposobiti i usavršiti u turskom jeziku i biti u stanju da u medresama uče prema udžbenicima na turskom jeziku. U anketi je prevladalo gledište da treba upotrebljavati udžbenike na narodnom jeziku, ali štampane arapskim pismom. Prilikom treće vjersko-prosvjetne ankete, krajem 1921. i početkom 1922. godine, manji dio učesnika ankete postavljao je pitanje svrsishodnosti upotrebe arebice u vjerskim udžbenicima i o prerastanju nekih mekteba u osnovne škole, s tim da bi se poklonila pažnja vjerskoj nastavi. Interesantno je da su i vođstva *Muslimanske narodne organizacije* i *Jugoslavenske muslimanske orgranizacije* zauzimala konzervativna stajališta o reformi bošnjačkog školstva. Novi tokovi vremena i potreba ogledali su se i u školstvu. **Otvaranje Šerijatsko-sudačke škole 1887. godine i Darul-muallimina 1892. godine u Sarajevu bilo je izraz i potvrda novih potreba.** Obje su, kao potpuno nove, bile stručne škole; jedna za osposobljavanje šerijatskih sudija, a druga za osposobljavanje vjeroučitelja u mektebi-ibtidaijjama i rušdijjama. Da bi mua'llimi mogli predavati i svjetovne predmete u rušdijjama u Sarajevu, Mostaru, Tuzli, Brčkom, Bihaću, Banjoj Luci i Travniku, oni su na Šerijatsko-sudačkoj školi i Darul-mualliminu izučavali i svjetovne predmete. U rušdijjama kao osnovnim školama koje su bile u sastavu državno-školskog sistema su, pored općih školskih predmeta, detaljnije izučavani vjeronauka, turski i arapski jezik. Uporedo s tim vlast ulaže napore i za osposobljavanje muslimanskih učiteljica. U tu svrhu je formirana *muslimanska ženska škola.* Zamisao da ta škola preraste u *žensku preparandiju* (učiteljsku) onemogućio je 1911. godine *Ulema-medžlis.* U toku Prvog svjetskog rata pred kraj Austro-Ugarske vla-

davine sazrela je potreba o neminovnosti reformiranja medresa. Prvo se krenulo sa *Okružnom medresom u Sarajevu* 1916. i 1917. godine u kojoj su uvedeni i svjetovni predmeti. U istom smislu sa uvođenjem svjetovnih predmeta dolazi već od školske 1920./1921. godine, a naročito od 1925. godine. U svim okružnim medresama uvođenje svjetovnih predmeta i reforma se realizira od 1931. godine. Na savremenim osnovama i sa svjetovnim predmetima osniva se *Velika medresa* (kralja Aleksandra) 1923. godine i *Isa-begova medresa* 1937. godine u Skoplju. *Uredbom o medresama iz 1938. godine* još je više prilagođena nastava u medresama savremenim potrebama. Prema toj uredbi su i sve ostale medrese bile dužne, ukoliko to već nisu bile učinile, uvesti u nastavni program i svjetovne predmete. Sa osposobljavanjem i reformiranjem medresa postiglo se toliko da su se od školske 1939./1940. godine svršenici *Gazi Husrev-begove medrese* mogli upisivati na *Pravni fakultet u Zagrebu* a iz *Velike medrese* od njezina osnivanja na sve filozofske i pravne fakultete u državi. Prije toga svršenici *Šerijatsko-sudačke škole* mogli su se upisivati na *pravne fakultete u Pešti, Beču, Zagrebu, Debrecinu* i, od 1922. godine, u *Beogradu*. Svršenici ovih medresa, kao i *Šerijatske gimnazije i Isa begove medrese,* bili su kvalificirani i za upis na *Višu islamsku šerijatsko-teološku školu (VIŠT) u Sarajevu*. Ta škola je otvorena školske 1935./1936. godine, a Uredbom iz 1937. godine priznat joj je rang fakulteta. Prije toga je učinjen pokušaj da se *Gazi Husrev-begova medresa* u Sarajevu uvede u fakultetski stupanj, pa je u školskoj 1930./1931. godini unutar nje počela djelovati *Alijja* u kojoj je samo jedna generacija završila dvogodišnji studij. Dolaskom austrougarske vlasti dotadašnje školstvo i pismenost Bošnjaka gube značaj u javnom životu, osim u vjerskoj oblasti. Ogroman broj Bošnjaka, ostajući nepismen i bez opće naobrazbe, počeo je zaostajati za Srbima i Hrvatima koji su se brzo snašli u uključili u nove tokove života. To je imalo dvostruku posljedicu: ekonomsko osiromašivanje i nazadovanje Bošnjaka i, u stanju očaja i bezizlaza, iseljavanje u Tursku. Dodatna okolnost distanciranja Bošnjaka od državnih škola bila je činjenica da se u nastavi i kroz udžbenike tih škola devalviraju tradicionalne vrijednosti muslimana i što su one instrument odnarođivanja i asimiliranja. Iz austrougarskih škola počinje se formirati i prva malobrojna bošnjačka inteligencija. Njezini nosioci su visoko činovništvo (Veberova birokracija ili kineski mandarini) moderne naobrazbe pri kraju perioda osmanske vlasti. U tom smislu posebne zasluge pripadaju bosasnskom veziru *Topal Osman paši* (1860.-1869., porijeklom Pomak), koji je mlade Bošnjake upućivao, ne samo na moderne zanate, već i na moderne fakultete. Na taj način se pred austrougarsku okupaciju u Sarajevu i nekim drugim gradovima pojavilo petnaestak evropski obrazovanih intelektualaca. U strukturi fakultetlija najbrojniji su bili: pravnici, profesori i ljekari. Studiranje tehnike je zapostavljano iako su Bošnjaci imali najrazvijeniju zanatsku tradiciju. Zaostajanje u školovanju nepovoljno se odrazilo pri zapošljavanju. Zbog neškolovanja i nacionalne isključivosti prema Bošnjacima pri kraju Kraljevine Jugoslavije 1939. godine od 2.492 vodeća položaja u državnim nadleštvima muslimani (Bošnjaci, Turci i Albanci) su zauzimali samo trideset mjesta ili 1,2%. Bošnjaci koji su se školovali na državni školama od prvog dana su odgajani kao *homo duplexi*. Kućni

odgoj i sredina u kojoj su živjeli isticali su jedan sistem vrijednosti, a škola i obrazovno-odgojni sistem drugi, ne samo različit već i suprotan sistem vrijednosti. To ima za posljedicu otuđene Bošnjake intelektualce od svog naroda, tradicije i vrijednosti. Dok se Srbi i Hrvati nacionalno određuju, otuđena bošnjačka inteligencija odbija izjašnjenje o nacionalnom određenju. Još za vrijeme Austro-Ugarske gotovo sva bošnjačka inteligencija bila je protiv *Pokreta za vjersku i vakufsko-prosvjetnu autonomiju.* Pri tome je bila najčešće rukovođena ličnim motivima nezamjeranja vlastima iako je kod dijela najsvjesnije inteligencije preovladalo uvjerenje da sam program Pokreta nije dovoljno vodio računa o vitalnim interesima Bošnjaka, primjereno vremenu i prilikama. Jaz je postojao i između inteligencije školovane u modernim i inteligencije školovane u tradicionalnim vjerskim školama. To je bilo sukob između *feslija* - modernista i *saruklija* - tradicionalista. Stanje u školstvu dobro oslikava jedna uporedna analiza između muslimana i katolika. Dok su 1937. godine katolci imali 151 pripadnika svjetovnog klera i 328 redovnika, na muslimanskom području *Ulema-medžlisa u Sarajevu* bilo je 1931. godine imama i hatiba u 1.120 džamija, 311 imama matičara, 51 nastavnik u 22 medrese i 70 šerijatskih sudija. Na području *Ulema-medžlisa u Skoplju* bilo je tada imama i muallima u 1.131 džamiji, 419 imama matičara, 20 nastavnika u 17 medresa i 38 šerijatskih sudija. Dražva je plaćala samo imame matičare, šerijatske sudije i nastavnike, dok imami u džamijama i mektebima nisu bili plaćani.

41.11. POKUŠAJ SINTEZE KROZ KULTURNO PROSVJETNI RAD

Kao što su dugo poslije okupacije generacije Bošnjaka nekritično i pogubno odbacivale sve novo, pa čak i školu i obrazovanje koji su osnovna komunikacija sa vanjskim svijetom na temelju Kur'ana, tako su kasnije prazne modernističke generacije, prije svega širi slojevi u gradu, počele potcjenjivati i odbacivati sve što je spadalo u tradicionalne i neupitne vrijednosti, smatrajući superirornijim i vrjednijim životne modele prakticirane u drugim sredinama. Osjećaj inferiornosti i potčinjenosti kod dijela bošnjačke populacije postao je toliko dominantan da su im postale atraktivne ne samo savrmene kulturne vrijednosti već i elementi patrijarahalne kulture. Frustriranost je išla tako daleko da je zatajivana identifikacija, pa su napuštana tradicionalna muslimanska imena. Ta pojava će trajati jedno stoljeće. Nasuprot ovim dvjema krajnostima našlo se snaga koje su otvaranjem Bošnjaka prema Evropi nastojale uvjetovati stare i nove vrijednosti. U nastojanjima za sintezom osnovne vrijednosti islamskog Istoka i tradicionalnih bošnjačkih komponenata s jedne strane, i Zapada s druge strane, temeljio se moderni kulturni pokret Bošnjaka. Protagonisti tog Pokreta se uočavaju već pred kraj osmanske vladavine, kao što su naprimjer *Topal Osman paša* i *Mehmed Šaćir Kurtćehajić* (1844.-1872.) Osim malobrojnih činovnika, prvi čitaoci latiničnih i ćiriličnih testova formirali su se pojavom dvije atraktivne knjige: ***Hörmanove Zbirke muslimanskih narodnih pjesama***, 1888. i 1889. godine, te ***Trofande Safvet bega Bašagića*** 1896. godine. Mnogima je susret sa Hörmanovim pjesama i

Bašagićevom *Trofandom* dao poticaja da se odluče da nauče latinično pismo i da se uvedu u lektiru. Novo pismo, latinica i ćirilica, učeno je tako što su pismeniji pojedinci za nepismene koji su znali arapske harfove uporedo ispisivali harfove i latinična i ćirilčna slova. U tom smislu učitelj *Mustafa Konjhodžić* svojom ***Uputom u čitanje i pisanje latinice za muslimane koji znadu arapsko pismo*** 1908. godine štampanoj u *Islamskoj dioničkoj štampariji* doprinosi opismenjavanju. To isto čini i društvo *Gajeret*, koje iz godine u godinu na omotnim stranicama svoga časopisa objavljuje uporedo arapsku, latiničnu i ćiriličnu abecedu. **Kao "novo naše žarište prosvjete na vratima novog preporoda", (kako se kaže u proglasu, osnovana je 1905., odnosno otvorena 1906. godine Islamska dionička štamparija u Sarajevu, koja je odmah preuzela štampanje *Behara* i podsticala je prosvjetne aktivnosti. Ovo je bila prva bošnjačka štamparija jer su vilajetske štamparije u Sarajevu 1866. i Mostaru 1876. godine imale karakter državnih institucija. U ovom periodu se osnivaju i prve izdavačke knjižarske kuće braće Bašagića u Sarajevu 1907. godine i *Izdavačka kuća Prve muslimanske nakladne knjižare i štamparije*, koju je 1911. godine osnovao u Mostaru *Muhammed Bekir Kalajdžić*. Izdavala je *Biser* i *Muslimansku biblioteku* u 34 knjige od 1910. godine djelovala je i Muslimanska knjižara *Hadži Muhammeda Kujundžije* u Sarajevu.**

U početku je to bila prvenstveno bazerdžanska radnja, a razvijajući knjižarsku i izdavačku djelatnost djelovala je u duhu islamskih tradicija. Značjane korake u pravcu kulturne akulturacije, a ne asimilacije, Bošnjaka novim tokovima civilizacije učinio je *Mehmed beg Kapetanović Ljubušak* (1832.-1902). Još za vrijeme sultana Osmana on usvaja prozapadnu orijentaciju. Njegova naobrazba bila je islamsko-orijentalna, a u porodici je baštinjeno pismo bosančica. U tim okvirima kreće se njegov književno-spisateljski rad. On je naročito **svojim *Istočnim blagom* (knjiga I), Sarajevo 1897. godine, obogatio bošnjačku i južnoslavensku književnost izravnim prijevodima orijentalnih umotvorina. Objavio je prije toga (1887. godine latinicom i 1888. ćirilicom) *Narodno blago*. Ljubušak je idejni začetnik lista *Bošnjak*, koji je izlazio od 1891. do 1910. godine i koji je okupljao Bošnjake intelektualce**, koji su pokušali da izvrše sintezu i pomirenje istočnih i zapadnih vrijednosti. Više od Ljubušaka saradnjom u listu bili su angažirani mlađi saradnici: *Edhem Mulaabdić, novinar Mehmed Hulusi, Hilmi ef. Muhibić, Bašagić, Jusufbeg Filipović* i drugi. Ključni preporodni polet Bošnjaka nastaje pokretanjem časopisa ***Behar*** 1900. godine. On je izlazio do 1911. godine i bio je namijenjen bošnjačkoj porodici. Privlačnim štivom u kome je bila zastupljena zabavna i poučna lektira i folklor ***Behar*** je postao privlačan širokim masama i odigrao je važnu kulturno-prosvjetnu misiju. Uporedo sa ***Beharom***, i nakon što je on prestao izlaziti, pokrenuti su ili su nastavili izlaziti časopisi ***Gajret*** i ***Biser***, također namijenjeni bošnjačkoj porodici. Uporedo s Kulturno prosvjetnim pokretom okupljenim oko ***Behara*** i ***Gajreta*** odvijao se još jedan pokret Bošnjaka koji je također imao cilj širenja knjiga na narodnom jeziku, ali arapsko-turskom pismu. Protagonista ovog pokreta ili bosančice bio je *Džemaluddin Čaušević* sa svojim saradnicima najviše svršenicima Darul-muallimina među kojima se posebno isticao *Muhammed Seid Serdarević*.

Čaušević je štampao oko 500.000 primjeraka ranih knjiga na bosanskom jeziku pisanih arapskim pismom. Izlazila su i četiri časopisa štampana arebicom na bosanskom jeziku: ***Tarik*** od 1908. do 1910, ***Muallim*** od 1910. do 1913., ***Mispah*** od 1912. do 1913. i ***Jeni Misbah*** 1914. godine. ***Jeni Misbah*** je štampan latinicom, ćirilicom i arebicom istovremeno. Čini se da je Čaušević, što se tiče bosanskog jezika i arebice, bio pod uticajem svoga profesora *Šemsuddin Sami Farešija* koji je zastupao ideju da svaki islamski narod treba da piše svojim narodnim jezikom - *matufačom*, adaptirajući arapski alfabet svome jeziku.

U glavnom krugu saradnika ***Behara*** je začeta, i oko 1903. godine realizirana, ideja za osnivanje dobrotvornog društva ***Gajreta***. Društvo je od početka bilo okrenuto mladim generacijama da im pomogne u školovanju i stipendiranju. Prije formiranja ***Gajreta*** Uprava vakufa je osnivanjem konvikata za smještaj i zbrinjavanje učenika u školama pomagala školovanju i obrazovanju Bošnjaka. Prvi vakufski konvikt formiran je u Sarajevu 1885. godine, a onda su slični konvikti formirani i otvarani: u Mostaru, Banjoj Luci, Bihaću i Tuzli. Godine 1912. bilo je u vakufskim konviktima smješteno i osigurano 186 učenika. Iz vakufskih sredstva dodijeljivane su i stipendije. Vakufski učenički konvikti funkcionirali su do 1922. godine, a onda ih je preuzelo društvo ***Gajret***. Početak 20. stoljeća je obilježen intenzivnom aktivnošću Bošnjaka u pravcu udruživanja sa ciljem kulturno-prosvjetnog, ali i ekonomskog napretka. U toj funkciji osniva se 1906. godine u Mostaru **Zanatsko društvo *Ittihad***, a 1907. godine Društvo za kulturno i privredno podizanje muslimanske omladine

41.12. BORBA BOŠNJAKA ZA VJERSKU I VAKUFSKO-MEARIFSKU (PROSVJETNU) AUTONOMIJU

Nezadovoljstvo Bošnjaka položajem svojih vjersko-prosvjetnih institucija i nakon uspostavljanja *Rijaseta* 1882. godine imalo je za posljedicu nastajanje *Autonomnog pokreta za vjersku i vakufsko-prosvjetnu autonomiju.* Sve je krenulo pojavom različitih vakufskih pitanja. Kada je Privremena vakufska komisija, na traženje Zemaljske vlade, ustupila sarajevska mezarja *Šehitluke* i *Čekrekčinicu* za javne parkove, što se protivilo šerijatskim propisima i islamskim običajima, Bošnjaci su ustali protiv te odluke i 1886. godine obratili su se jednom predstavkom caru, kojom su tražili vakufsku samoupravu. Ovim je označen početak kontinuirane borbe Bošnjaka za vjersku i vakufsko-mearifsku autonomiju. Prilikom izrade uredbe o konačnom uređenju vakufa 1893. godine, u raspravi opozicija vladinim prijedlozima, koju je vodio mostarski muftija *Ali Fehmi ef. Džamić*, traži potpunu autonomiju u vakufsko-mearifskim poslovima. Drugi razlog nezadovoljstva među Bošnjacima, posebno među zemljoposjednicima, bili su odnosi u agraru. Brojnim pojedinačnim i kolektivnim žalbama okupacionoj vlasti i sultanu, oni nastoje dokazati da su materijalno oštećeni i da time trpi Islamska zajednica i bošnjački narod u cijelosti. U žalbama se navodi nekoliko osnovnih smetnji njihovom materijalnom položaju i zahtijeva se vođenje vakufskih i mearifskih poslova prepusti Bošnjacima, bez miješanja vlade. *(Kalaj)*

Kallay je odmah predložio caru, da se žalbe odbiju, jer se plašio da bi svako popuštanje zemljoposjednicima, čak u opravdanim slučajevima, moglo izazvati reakciju kemtova, kojih je bilo daleko više i koji bi dobili podršku srpske čaršije angažirane u borbi za crkveno-školsku autonomiju. Treći, čini se, bitni razlog bošnjačkog nezadovoljstva bile su permanentne prozelitističke akcije katoličke crkve koja je vodila agresivnu propagandu za pokrštavanje Bošnjaka. U takvoj situaciji održana je 5. maja 1899. godine protestna skupština mostarskih građana povodom otmice jedne maloljetne muslimanske djevojke od strane časnih sestara. Protestna skupština je održana u mostarskoj kiraethani (čitaonici), gdje je uz učešće preko hiljadu Bošnjaka izabran jedan *Odbor* od 12 članova sa ***muftijom Džabićem*** na čelu, koji je okružnom načelniku baronu *Benku*, podnio zahtjev da se oteta djevojka pronađe i vrati svojim roditeljima, te da se obuzda katolička vjerska propaganda koja je u posljednje vrijeme postala isuviše nasrtljiva. Kako se vlasti nisu naročito trudile da pronađu ukradenu djevojku, to se *Mostarski odbor* obratio 13. juna iste godine jednom predstavkom Zemaljskoj vladi, u kojoj je, u strahu za svoj opstanak "preponizno" mole da se djevojka: "pronađe i povrati, da se krivci strogo kazne i da se jednom zauvijek ovakvom zulumu na put stane". Odgovor vlasti na ove dvije predstavke sveo se na tvrdnju da je za pokalitočavanje Bošnjaka najviše kriv slab vjerski odgoj islamskog naroda u BiH. Ovakvo držanje vlasti izaziva dalje nezadovoljstvo, pa se mostarskom pokretu pridružuju Bošnjaci iz cijele Hercegovine. Sada ohrabreni podrškom, članovi *Mostarskog odbora* su odlučili da traže vakufsku antonomiju za područje Hercegovine, svoje "uže domovine". *Odbor* se u oktobru 1899. godine obratio predstavkama Kalaju i *caru Franji Josifu,* sa nacrtom autonomnog statuta za vakufsko-meafirsku zakladu u Hercegovini. U predstavkama se navodi slab vjerski odgoj muslimana, optužuju mjerodavni faktori, kao što su od strane Vlade imenovani *Ulema medžlis* i *Vrhovno vakufsko povjereništvo.* Radi poboljšanja vjerskih prilika traži se formiranje *Islamskog duhovnog odbora* sa vrlo širokim ovlaštenjima. *Odbor* bi pregledao sve vjerske knjige, kako ne bi sadržavale nešto što se kosi sa propisima islama. U istom bi se smislu pregledale naredbe i propisi *Zemaljske vlade,* kako se islamske ustanove ne bi vrijeđale u javnim zavodima, školama, zvanjima, bolnicama i vojsci. Suštinu predstavke čini izražavanje nepovjerenja prema vjerskim i vakufskim organima koje je Vlada imenovala i zahtjev za formiranje autonomnih islamskih institucija sa širokom nadležnošću. Vlada je u decembru 1899. godine odbila predstavku i nacrt statuta kao neosnovane. Predstavnici *Odbora* su obaviješteni 2. februara 1900. godine da je car odbio njihovu predstavku, uz napomenu da će i ubudće kao do tada štititi muslimanske vjerske ustanove i interese. U aprilu iste godine Vlada je smijenila muftiju Džabića, zatvorila mostarsku kiraethanu kao mjesto okupljanja bošnjačke opozicije, a jednog sekretara *Serifa Arnautovića* otpustila iz općinske službe. Ove mjere, posebno smjenjivanje Džabića, imale su za Vladu neočekivane i neugodne reakcije. Nezadovoljstvo bošnjačkog naroda proširilo se na cijelu Bosnu, u kojoj je Travnik postao središte opozicije. Vladin pokušaj prikupljanja pismenih izjava lojalnosti naišao je na slab odziv. Također je propao pokušaj da se spriječi širenje Pokreta na selo. Širenjem Pokreta

na cijelu BiH dolazi do njegovog političkog povezivanja sa *Srpskim autonomnim pokretom*. U proljeće 1900. godine bošnjačka deputacija Pokreta koristi priliku zajedničkog zasjedanja austrougarskog Parlamenta za svoju akciju. Najveći politički efekat boravka delegacije u Budimpešti bilo je povezivanje Pokreta sa mađarskim opozicionim poslanicima koji su u cilju rušenja Kalaja postavili u ugarskom parlamentu interpelaciju u vezi sa bosansko-muslimanskim prilikama. To je prisililo Vladu i Kalaja da početkom februara 1901. godine povedu pregovore sa Džabićevim Odborom. U iscrpljujućim pregovorima postignuta je saglasnost skoro u svim pitanjima, osim u četiri ključne tačke izbora i sastava Ulema medžlisa, načina postavljanja i imenovanja reisu'l-uleme i muftije, nadležnosti istambulskog mešihata i davanja menšure reis'ul-ulemi, te visine državne subvencije. Nakon neuspjeha da se pregovori obnove, muftija Džabić je krajem januara 1902. godine sa još petericom članova otišao u Istanbul da kod najviših islamskih foruma traže savjet i upustva u pitanju vjerske i vakufsko-mearifske autonmije. Vlada je to iskoristila i 4. marta 1902. godine proglasila Džabića neovlaštenim i sefenikom zabranivši mu povratak u zemlju pod prijetnjom zatvorske kazne i ponovnog protjerivanja. U BiH je pooštrena policijska represija praćena valom seobe Bošnjaka u Tursku. Prije Džabićevog odlaska u Istanbul srpska strana je nastojala da saradnji sa Bošnjacima nametne institucionalni okvir zaključivanjem jednog nacionalno-političkog ugovora o međusobnom savezu. U tu svrhu je u augustu 1901. godine održan tajni sastanak između dvije strane koje su predvodili Dažbić i Jeftanović u Kiseljaku. Poslije odlaska Džabića Bošnjake su zastupali *Ali beg Firdus* i *Bakir beg Tuzlić*. Srbi su ponudili nacrt ugovora o političkoj saradnji u 25 članova u kome su na prvom mjestu tražili političku autonomiju za BiH pod sultanovim suverenitetom. Na čelu vlasti u BiH nalazio bi se guverner imenovan od Porte, naizmjenično jedan Bošnjak i jedan pravoslavni (Srbin). Zbog nesaglasnosti oko agrarnog pitanja, naziva jezika (da bude samo *srpski*) i zahtjeva da pismo bude samo *ćirilica*, Bošnjaci nisu nikada potpisali Ugovor. Odlaskom Džabića Pokret za autonomiju je utihnuo, pa je novi ministar finansija *Burian* to iskoristio i krajem 1904. godine popunjava upražnjena mjesta u Ulema medžlisu i Vakufskoj direkcij lojalnim ljudima i imenuje nove članove *Zemaljskog vakufskog povjerenstva*. Ovo je *Povjerenstvo* u martu 1905. godine donijelo odluku da se za izdržavanje islamskih škola propiše 5% prireza na neposredni porez. Odgovor naroda je bio **ni pare bez vakufsko-mearifske autonomije**. To ohrabruje vođe Pokreta koji su ostali u zemlji, pa su 24. aprila 1905. godine predali predstavku ministru Burianu, kojom traže ukidanje vanrednih policijskih mjera u odnosu na Bošnjake kojima se vrijeđa sloboda kretanja i rada, dozvolu povratka u domovinu onima koji su proglašeni neovlaštenim iseljenicima, puštanje interniranih na slobodu, čime bi se *islamskom narodu* omogućilo da preko svojih zastupnika pristupi konačnom uređenju svoje vakufsko-mearifske autonomije. Sada se aktivira veleposjednička grupa i u cilju agrarnih reformi preuzima 1906. godine od Džabića u Istanbulu dokumente i punomoćja za nastavak autonomne borbe i stavlja se na čelo Pokreta. To je primljeno sa simpatijama u svim bošnjačkim krugovima, a stigla je i otvorena podrška i Zemaljskog vakufskog povjerenstva. U takvoj

situaciji ministar Burian nema drugog izbora do nastavka pregovora sa bošnjačkom opozicijom tamo gdje su 1901./1902. godine prekinuli. On u tom smislu daje izjavu u Delegacijama iz koje se moglo zaključiti da će u spornom pitanju *Mešihata* izaći u susret muslimanskim zahtjevima - priznavanjem *halifi* (*sultanu*), odnosno *šejhul-islamu* vjerske jurisdikcije nad Bošnjacima. Pitanje vakufsko-mearifske autonomije može se riješiti pošto se Bošnjaci prethodno slože u pogledu svojih zahtjeva i svojih zastupnika. Oba ova zahtjeva Autonomni pokret je brzo ispunio provođenjem stranačke organizacije i isticanjem njezinog programa. Na pismeni poziv *Ali bega Firdusa* održan je krajem 1906. godine u Slavonskom Brodu sastanak bošnjačkih prvaka iz cijele Bosne i Hercegovine, na kojem je utemeljena *Muslimanska narodna organizacija* (MNO). U programu usvojenom na istom skupu u prvi plan su stavljeni agrarni zahtjevi zemljoposjednika, a zatim dolazi cjelokupni korpus vjerskih i vakufsko-mearifskih pitanja. Početkom 1907. godine obavljeni su izbori u cijeloj Bosni i Hercegovini na kojima je učestvovalo preko 130.000 odraslih Bošnjaka. U svim mjestima gdje žive Bošnjaci izabrani su *milletski odbori* MNO, koji su poslali svoje delegate na Prvu stranačku skupštinu održanu u Budimpešti 11. marta 1907. godine. Tu je preko 100 delegata jednodušno odobrilo sve odluke sa skupa u Slavonskom Brodu, te potvrdilo izbor *Egezekutivnog odbora* od 18 članova na čelu sa *Ali begom Firdusom* i kojima je povjereno da u svim pitanjima zastupaju muslimanski narod Bosne i Hercegovine. *Egzekutivni odbor* je nastavio autonomnu borbu pisanjem memoranduma, dugim pregovorima sa *Zemaljskom vladom* i slanjem deputacija u Beč i Istanbul. Sve je to okončano tek poslije aneksije i smirivanja aneksione krize početkom 1909. godine, kada je pitanje vjerske autonomije Bošnjaka u Bosni i Hercegovini izgubilo državno-pravni značaj za Austro-Ugarsku. Tako je konačno 15. aprila 1909. godine ozakonjen *Štatut za autonomnu upravu islamskih vjerskih i vakufsko-mearifskih poslova u Bosni i Hercegovini*, koji je 1. maja iste godine stupio na snagu. Time su ostvareni desetogodišnji napori Bošnjaka za vjersku i vakufsko-mearifsku autonomiju. Pouzdano se može kazati da je u pozadini za autonomiju, kako Bošnjaka tako i Srba, bila borba za političku autonomiju Bosne i Hercegovine, koja je Bošnjacima bila trajni cilj, a Srbima tek jedno prijelazno rješenje i usputna stanica do pripajanja Srbiji. Zato, kratkoročno gledano, borba Bošnjaka za autonomiju bila je korisna, a strateški posmatrano to je njihova prva velika zabluda u 20. stoljeću na putu u veliku Srbiju. Mada su imali najiskrenije i najpoštenije namjere taj put je Bošnjake vodio u vlastitu štetu na korist Srbije.

41.13. POSLJEDICE PRVOG SVJETSKOG RATA I RASPADA AUSTRO-UGARSKE

Povod Prvom svjetskom ratu je bio atentat srpskog teroriste *Gavrila Principa*, člana organizacije ***Mlada Bosna***, na austrougarskog prijestolonasljednika *Ferdinanda* 28. juna 1914. godine. Poslije austrougarskog ultimatuma Srbiji, kojeg ona nije ispunila, došlo je do *Prvog svjetskog rata* koji je trajao od 28. jula 1914. do 11. novembra 1918. godine. U toku 1915. godine teritorij Bosne i Hercegovine je bio frontalno područje. Najveća stradanja u

tom periodu doživljava stanovništvo duž istočne granice Romanije i srezovi: Fočanski, Čajnički, Višegradski, Rogatički, Bijeljinski u Semberiji i Gatački, Bilećki i Trebinjski u istočnoj Hercegovini, gdje je u toku višemjesečnih vojnih operacija došlo do izbjeglištva i prisilne evakuacije (protjerivanja) stanovništva. Samo iz istočne Bosne izbjeglo je u druge krajeve 42.218 lica, od toga 37.294 Bošnjaka, kao i 7.102. Bošnjaka iz Sandžaka. Tada je, uglavnom prisilno, evakuirano 41.176 lica, od toga Bošnjaka 14.751, mahom u zapadnu Bosnu. Razoreno je i spaljeno više stambenih i vlasničkih zgrada, te opljačkana i uništena pokretna imovina. Raspadom Austro-Ugarske, Bosna i Hercegovina je ulaskom u Kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca ušla u novi državno-pravni i politički okvir. Poslije Bosne banova, Bosne kraljeva, Bosanskog sandžaka i ejaleta u okviru Osmanske carevine i corpus-separatuma u Austro-Ugarskoj carevini, 1918. godine Bosna je kao posebna pokrajina ušla u sastav prve zajedničke jugoslavenske države.

42
BOSNA I HERCEGOVINA OD NASTANKA DO PROPASTI PRVE ZAJEDNIČKE DRŽAVE KRALJEVINE JUGOSLAVIJE (1918.-1941.)

42.1. IDEJA NASTANKA PRVE JUGOSLAVIJE

Snažna ideja i težnja za stvaranjem izvjesne zajedničke jugoslavenske dražve posebno se razvija poslije Balkanskih ratova. Slom Osmanske carevine na Balkanu 1912. i 1913. godine, kod mnogih, posebno srpskih, političkih faktora razvio je nadu da će se uskoro srušiti i Austro-Ugarska, kao druga carevina koja je veliki broj Južnih Slavena držala pod svojom vlašću. U tom smislu srbijanska *Narodna skupština* na zasjedanju u Nišu 7. decembra 1914. godine usvojila je *Deklaraciju* u kojoj se ističe da se Srbija u ovom ratu ne bori samo za očuvanje svoje nezavisnosti, nego istovremeno i za oslobođenje sve *neoslobođene braće Srba, Hrvata i Slovenaca.* Međutim, povjerenje u svoj ustavni poredak dovela je u sumnju sama srpska vlada vlastitom političkom praksom u Makedoniji i na Kosovu nakon Balkanskih ratova. Formiranje *Jugoslavenskog odbora* 1. maja 1915. godine u Parizu sa stalnim sjedištem u Londonu na čelu sa *dr. Antom Tumbićem* doprinijet će zainteresiranosti vlada savezničkih zemalja za ujedinjenje Južnih Slavena. *Jugoslavenski odbor* je od osnivanja sarađivao sa srpskom kraljevskom vladom. Poslije duže od mjesec dana pregovora vođenih na Krfu u ljeto 1917. godine srpska vlada i *Jugoslavenski odbor* objavili su 20. jula 1917. godine zajedničku Deklaraciju u kojoj izjavljuju da će po okončanju rata obrazovati slobodnu, nacionalnu i nezavisnu državu *Srba, Hrvata i Slovenaca. Deklaracija* polazi od dva osnovna načela: načela nacionalnog jedinstva Srba, Hrvata i Slovenaca, kao *jednog troimenog i troplemenog naroda,* te načela samoopredjeljenja naroda. Na osnovu tih načela postavlja se zahtjev za stvaranjem zajedničke države. Prema *Deklaraciji,* ta zajednička država bit će ustavna parlamentarna monarhija sa dinastijom Karađorđevića na čelu. Država će se zvati *Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca* sa potpunom ravnopravnošću sva tri narodna (Srba, Hrvata i Slovenaca) na čitavom državnom teritoriju. *Deklaracijom* je utvrđena ravnopravnost vjeroispovijesti, ravnopravnost ćirilice i latinice, izjednačavanje kalendara, zastava, grb, biračko pravo. Najvažnije pitanje, pitanje državnog uređenja, riješeno je tako da će buduća država biti unitaristička. Prije toga, u maju mjesecu iste godine, aktivnim nastojanjem dr. *Antona Korošeca* i *Janeza Kreka,* vođa *Slovenske ljudske stranke* sve južnoslavenske političke grupe iz Slovenije, Dalmacije i Istre predstavljene u

bečkom parlamentu ušle su u Jugoslavenski klub, koji je 30. maja 1917. godine izašao pred carevinsko vijeće sa Deklaracijom u kojoj se traži formiranje jugoslavenske države *pod žezlom Habzburško-lorenske dinastije.* To bi značilo da bi ta jugoslavenska država bila treća država u sastavu *Habzburške monarhije.* Od muslimanskih političara, po pitanju budućeg političkog i državno pravnog okvira, prvi je istupio *Šerif Arnautović,* jedan od vođa *Ujedinjene muslimanske organizacije,* koji 17. augusta 1917. godine predaje Caru *Memorandum* sa prijedlogom da se državno-pravni položaj Bosne i Hercegovine riješi njezinim priključenjem Ugarskoj sa osiguranom autonomijom. Tako je i *dr. Mehmed Spaho,* tadašnji sekretar *Trgovačke i obrtničke komore* u Sarajevu u februaru 1918. godine izjavio da *muslimanska inteligencija,* a većinom i široke narodne mase, uviđaju da im je spas u slozi i jedinstvu svih Srba, Hrvata i Slovenaca.

42.2. NOVI DRŽAVNO-PRAVNI OKVIR

Slomom Austro-Ugarske u jesen 1918. godine i formiranjem *Kraljevine SHS* kao prve zajedničke države Južnih Slavena, Bošnjaci su stavljeni pred nova teška iskušenja, možda najveća od 15. stoljeća. Čuveni antropogeograf *dr. Cvijić* zastupao je tezu da su teritoriji Bosne i Hercegovine *najvažnije oblasti za rješavanje srpsko-hrvatskog pitanja i time jugoslovenskog pitanja.* Za **Iliju Garašanina** *Bosna je centralna pokrajina Srbije. Što se tiče Bosne i Bošnjaka: Bosni bi sigurno sledovalo raskomadanje na provincijalna mala knjaževstva pod osobitim vladajućim familijama koje bi se tuđem i stranom uplivu predale. Srbija mora nastojati da od zdanija Turske (države) kamen po kamen odcepljuje i prima kako bi od ovog dobrog materijala i na starom dobrom temelju starog carstva srpskog opet veliku novu srpsku državu sagraditi i podignuti mogla.* Za Bošnjake u Bosni Garašanin 1844. godine u ***Načertaniju*** predviđa njihovu potpunu asimilaciju u Srbe, *vraćanje u pradedovsku veru,* a 61 godinu poslije njega **Stojan Protić**, jedan od vođa radikala i predsjednika Kraljevske vlade 1917. godine izjavljuje da će Srbi riješiti pitanje muslimana tako što će: *Kad naša vojska pređe Drinu, Turcima (Bošnjacima) dati 24 pa makar 48 sati vremena da se vrate na pradedovsku veru, a što ne bi hteli, to poseći kao što smo u svoje vreme uradili u Srbiji.* Suština svega jeste u slijedećem: *Svoje latentno izvorište genocida nad Bošnjacima Srbija ima u dvije premise, nepriznavanje Bošnjaka kao naroda i nepriznavanje Bosne kao države. Stoga je cilj genocida biološko uništenje Bošnjaka, što je* eo ipso *brisanje Bosne sa geografske karte. Jer Bošnjaci su kičma Bosne, bez Bosne nema Bošnjaka niti Bosne ima bez Bošnjaka,* primjećuje dr. **Šaćir Filandra**. Ubrzo po formiranju Kraljevine SHS, Bošnjacima su pored života u nekim krajevima, osobito u Sandžaku i istočnoj Hercegovini, bili ugroženi i imovina tako da su im dovedene u pitanje egzistencijalne pretpostavke života. Dotadašnji evolutivni austrougarski put rješavanja agrarnog pitanja na bazi dobrovoljnog tj. fakultativnog otkupljivanja kmetovkih selišta prekinut je općom srpsko-seljačkom anarhijom i jednostavno otimanjem zemlje od njezinih vlasnika. Takvu je hajdučiju i pljačku regent Aleksandar faktički sankcionirao 6. januara 1919. godine svojom proklamacijom seljaštvu kojom im priznaje sva vlasnička prva na silom prisvojenoj zemlji. Nakon toga, nizom zakona i uredbi u razdoblju između 1919. i 1931. godine pravno je reg-

ulirana agrarna reforma. Od cjelokupnog zemljišta u Kraljevini koje je tada zahvaćeno agrarnom reformom na BiH je otpalo 69,9% . To znači da je BiH bila glavna meta, a razvlašćivanje Bošnjaka kroz ekonomski genocid, glavni cilj agrarne reforme. Reformom nisu, uz vrlo minimalnu naknadu od jedva 30 dinara po dunumu, oduzete samo zemlje koje su seljaci, pogrešno i tendeciozno nazivani kmetovima, držali pod zakup, nego i beglučke zemlje koje su bile privatno vlasništvo. Reforma je sprovedena mimo svih evropskih standarda i pravila ekonomsko-agrarne politike i nauke, a predviđena je naknada do početka rata tek simbolično isplaćena. Tako su mnoge porodice ostale bez ekonomskih poluga moći, a pošto su iz tih porodica bili i politički predstavnici Bošnjaka, tako je oslabljena politička supstanca Bošnjaka. Ništa bolje Bošnjaci nisu prošli ni u nazivu države koja je bila samo *Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca*, a Bošnjaci su sa ostalim nepriznatim narodima spadali samo u kolektivne podanike. Isti je slučaj sa imenom jezika koji se zvao *srpsko-hrvatski* a za bosanki jezik nigdje nije bilo mjesta. Stradanje nekoliko hiljada Bošnjaka u Sandžaku i istočnoj Hercegovini između dva svjetska rata kompletira sliku njihovog statusa u prvoj Jugoslaviji. Sve što su Srbi pretrpjeli od Austro-Ugarske poslije atentata *Gavrila Principa* na Princa Ferdinanda i u toku *Prvog svjetskog rata* oni su namirili zvjerstvima, klanjima, pljačkama i progonima nad Bošnjacima Podrinja koji su bili prisiljeni na masovni egzodus - muhadžirluk.

42.3. BROJNO STANJE I STRUKTURA STANOVNIŠTVA BOSNE I HERCEGOVINE KROZ POVIJEST

Sa površinom od 51.000 km, Bosna i Hercegovina je zauzimala petinu ili 20% teritorija Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca. Prema prvom poratnom popisu od 31. januara 1921. godine, Bosna i Hercegovina je imala 1.890.440 stanovnika, a Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca 11.984.000. Deset godina kasnije, Bosna i Hercegovina je imala 2.323.555, a Kraljevina Jugoslavija 13.934.036 stanovnika. Godine 1941. u Kraljevini Jugoslaviji je živjelo oko 16.000.000 stanovnika, a u Bosni i Hercegovini oko 3.000.000. S obzirom da se u popisu nije vodila nacionalna već vjerska pripadnost, prema prvom popisu u poratnoj Kraljevini SHS u Bosni i Hercegovini je bilo 817.224 ili 43,2% pravoslavnih, 587.316 ili 31,1% muslimana i 417.645 ili 22,1% katolika. Prema drugom popisu stanovništva kada je Bosna i Hercegovina bila podijeljena na: Drinsku, Vrbasku i Zetsku banovinu pravoslavnih je bilo 1.033.134, muslimana 715.179, katolika 547.949, evangelista 10.984 i ostalih 11.309. Ako se gledaju popisni defteri koji se mogu pratiti kroz povijest, onda je muslimana u Bosanskom sandžaku u 15. stoljeću 1468./1469. godine bilo 0,88% a pravoslavnih i katolika 99,12%, a 1489. godine muslimana je bilo 15,17% a pravoslavnih i katolika 84,83%. Prema popisnom defteru iz 1520/1530. godine, muslimani čine 38,7% stanovništva, a pravoslavni i katolici 61,30%. U 17. stoljeću muslimana je (u sastavu cjelokupnogabosanskog stanovništva) bilo najmanje 75%, a pravoslavnih i katolika do 25%.

Za 18. stoljeće nema pouzdanih podataka.

U 19. stoljeću na osnovu tri popisa vjerska struktura bh. stanovništva izgleda: 1807./1808. godine 48,8% muslimana, 42,40% pravoslavnih i 9,60% katolika, 1851. godine 37,30% muslimana, 44,98% pravoslavnih i 18,50% katolika, 1879. godine 38,73% muslimana, 42,88% pravoslavnih i 18,3% katolika.

U 20. stoljeću, sudeći prema općim popisima iz 1910. godine, Bošnjaka je u strukturi bh. stanovnika bilo 32,25%, Srba 43,49% a Hrvata 22,87%. Godine 1921. Bošnjaka je bilo 31,1%, Srba 43,07% a Hrvata 25,48%. Godine 1948. Bošnjaka je 34,54%, Srba 41,50% a Hrvata 22,96%. Godine 1971. Bošnjaka je 39,6%, Srba 37,2% a Hrvata 20,6%. Godine 1991., prema posljednjem popisu u Bosni i Hercegovini, Bošnjaka je 43,7%, Srba 31,75%, Hrvata 18%, a ostalo su bili Jugoslaveni i ostale manjine. Ovo je demografska konfesionalna slika Bosne i Hercegovine unazad pet stoljeća od kada sežu popisi stanovnika.

42.4. STATUS BOSNE I HERCEGOVINE U KRALJEVINI SRBA, HRVATA I SLOVENACA

Činom ujedinjenja 1. decembra 1918. godine, Bosna i Hercegovina je ušla u sastav jedinstvene unitarne Kraljevine SHS, ali je još jedno duže vrijeme zadržala neke elemente i oblike svoje državnosti i autonomnosti. Glavni odbor Narodnog vijeća za Bosnu i Hercegovinu prestao je sa radom 31. decembra 1918. godine, ali je Narodna vlada, koja je imala deset povjereništva, radila pod tim imenom do 31. januara 1919. godine. U međuvremenu, u skladu sa centralizacijom vlasti u novoj državi, Narodna vlada je preimenovana u Zemaljsku vladu i iz njezina djelokruga izdvojeni su i prenijeti na Centralnu vladu u Beogradu: spoljni i vojni poslovi, državne finansije, poslovi ishrane i obnove zemlje i trgovine, obrta i industrije. Tako je umjesto ranijih deset, Zemaljska vlada za Bosnu i Hercegovinu od 1. februara 1919. godine imala samo četiri povjereništva: za unutrašnje poslove, pravosuđe, poljoprivredu, te prosvjetu i vjerske poslove. Ipak, Zemaljska vlada za Bosnu i Hercegovinu je, zbog niza poteškoća praktične prirode, u narednih četiri-pet godina u osnovi zadržala istu organizaciju kakvu je imala ranija Narodna vlada. U prvu vladu Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca od Bošnjaka je ušao *dr. Mehmed Spaho* kao ministar šuma i ruda.

42.5. OSNIVANJE POLITIČKIH STRANAKA U BOSNI I HERCEGOVINI

Tadašnja vladajuća ideologija nacionalnog i državnoga unitarizma, posebno među Srbima, nije priznavala postojanje posebnih nacija, već samo triju plemena - Srba, Hrvata i Slovenaca, *jednog jedinstvenog jugoslovenskog naroda*, a u slučaju Bošnjaka i činjenicu da postoje određene različite kulturno-vjerske grupe. Na toj unitarsitičkoj nacionalnoj ideologiji, koja je bila osnova za koncept centralističkog državnog uređenja, osnovana je upravo u Sarajevu 15. februara 1919. godine *Demokratska stranka*, čije je jezgro činila već postojeća *Demokratska stranka u Srbiji* kojoj su se pridružile razne jugoslavenske i uni-

taristički orijentirane političke grupe iz Slovenije, Hrvatske i Dalmacije. Osnivanje ove stranke na unitarističko-centralističkim osnovama, ubrzano je političko organiziranje drugih stranaka na nacionalnoj i vjerskoj osnovi. Tako je već 16. februara 1919. godine u Sarajevu osnovana *Jugoslavenska muslimanska organizacija* (JMO). Ubrzo je obnovljena stara *Hrvatska narodna zajednica*, koja se kasnije podijelila na *Hrvatsku težačku stranku* i *Hrvatsku pučku stranku*. Sve tri ove stranke stajale su na programu autonomističkog, odnosno federalističkog državnog uređenja. Od srpskih stranaka, pored *Demokratske*, **dr. Milan Srškić** osnovao je *Bosanski ogranak Radikalne stranke*. Kasnije je dio građanstva osnovao *Savez težaka*, koji je preimenovan u *Savez zemljoradnika*.

42.6.BOSNA I HERCEGOVINA U IZBORIMA ZA USTAVOTVORNU SKUPŠTINU KRALJEVINE SRBA, HRVATA I SLOVENACA

Na izborima za Ustavotvornu skupštinu Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca u novembru 1920. godine biračko pravo imali su muškarci sa navršenom 21 godinom starosti, a prema izbornom zakonu žene, oficiri, podoficiri i vojnici nisi mogli glasati. U Skupštinu se biralo ukupno 419 poslanika. U Bosni i Hercegovini najveći broj glasova (110.895) i mandata (24) dobila je *JMO*. Uspjeh JMO je bio ogroman s obzirom na činjenicu da su druge stranke u Bosni i Hercegovini dobile daleko manji broj mandata. U Skupštinu Kraljevine SHS ušla je i *Nacionalna turska organizacija - Džem'ijjet* sa osam mandata.

BOSNA I HERCEGOVINA U USTAVNIM NACRTIMA

U podnijetim nacrtima ustava Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca dominirala su tri koncepta o budućem konstituiranju države: federalističko uređenje sa većom ili manjom decentralizacijom zastupale su stranke iz Slovenije i Hrvatske, dok su stranke iz Srbije zastupale koncept umjerenoga centralističkog i unitarsitičkog centralističkog državnog uređenja. U svim nacrtima predviđao se neki vid autonomije za Bosnu i Hercegovinu ali tako što bi pojedini njezini dijelovi bili vezani za okolne zemlje ili što bi Krajina imala poseban status, ili što bi Dalmacija bila vezana sa Bosnu i Hercegovinu. Jedino je JMO u svom projektu insistirala na potpunom teritorijalnom integritetu i entitetu Bosne i Hercegovine, odnosno o čuvanju *kompaktnosti teritorije koja je od muslimana nastanjena*. Inače, političkim životom Bošnjaka između dva rata dominirala je JMO kao njihov stvarni predstavnik, bez obzira na sve unutarnje slabosti.

42.7. IMOVINSKI I AGRARNI ODNOSI PO NASTANKU KRALJEVINE SRBA, HRVATA I SLOVENACA

U ovom periodu dominira sitni posjed i obrada zemlje drvenim ralom i plugom. To znači odsustvo razvijene tehnologije u obradi zemlje. U Bosn i Hercegovini se 1921.

godine 86,37% stanovništva bavi poljoprivredom, šumarstvom i ribolovom, a 1931. godine 84,1% stanovništva se bavi istim zanimanjima. Na razna zanimanja otpadalo je 15,9% stanovništva i to industriju, rudarstvo i zanatstvo 6,7%, a ostale 9,2%. Prema popisu stanovništva iz 1931. godine od ukupno 2.323.555 stanovnika Bosne i Hercegovine, 1.016.758 ili 43,8% bilo je aktivno i zaposleno, a preostalih 1.306.797 ili 56% bilo je izdržavano. Ovome treba dodati i velike žrtve jugoslavenskih zemalja u *Prvom svjetskom ratu* sa 1.900.000 žrtava. Na listi izginulih ili nestalih osoba, Bosna i Hercegovina je visoko kotirala (odmah iza Srbije) sa cifrom od 360.000 žrtava, odnosno 19% od ukupnog stanovništva. Zbog toga što je 91,5% feuda bilo iz muslimanskog stanovništva, a od 95,4% kmetova su bili kršćani - pravoslavni 73,92% i katolici 21,4%, taj socijalno-ekonomski sukob zbog vjerske strukture stanovništva vlasnika i kmetova, posebno zbog načina rješavanja tog pitanja, nužno je poprimio i vjerski sukob. Kolektivnu pljačku nad imovinom Bošnjaka pratila su i ubistva aga, begova i običnih ljudi, kao i nezastupljenost Bošnjaka u organima vlasti i državnoj upravi. S druge strane, skupi industrijski proizvodi i zaštitne carine, te visoki porezi za izdržavanje državnog aparata dokusurivali su seljaštvo dovodeći ga u bezizlazan položaj. Pridodaju li se tome potrebe za izdržavanje vojnog i policijskog aparata, otplate dugova, onda je slika položaja noseće privredne grane lahko prepoznatljiva. Ekstenzivna poljoprivreda ostaje do 1941. godine osnovna privredna grana. Nju su karakterizirali naglašena usitnjenost posjeda, agrarna prenaseljenost, zanemarljiva ulaganja i kao posljedica svega niska produktivnost.

INDUSTRIJA

Bazični dio industrije Bosne i Hercegovine u Kraljevini Jugoslavije činile su: drvna, metalna i hemijska industrija i rudarstvo. Njima treba pridodati saobraćaj i duhansku industriju. Pri kraju prve Jugoslavije 1938. godine u BiH je bilo u pogonu 299 industrijskih preduzeća. Na slabu industrijalizaciju u Bosni i Hercegovini su uticali ratna šteta, visok stepen dezorganiziranosti privrede, odsustvo tehničkog kadra i nepostojanje razvojne koncepcije. Dominacija stranog kapitala inicirala je proizvodnju primarnih sirovnina i nešto polufabrikata. To je Bosnu i Hercegovinu od polukolonijalne pretvaralo u kolonijalnu zemlju. Postojeće pruge u Bosni i Hercegovini, osim jedne na sjeveru, bile su uskog kolosjeka. Bosna i Hercegovina je, za razliku od Slovenije, Hrvatske i Vojvodine, u novu državu ušla sa slabo razvijenom privredom, a nije imala ni status pobjednice u ratu kao Srbija i Crna Gora. Kada je riječ o ulozi industrije Bosne i Hercegovine u privredi zemlje, ona se nalazila u grupi sa Crnom Gorom, Makedonijom i Kosovom. (Po industrijskoj nerazvijenosti BiH je bila odmah iza Crne Gore). Po masi kapitala koji je uložen u novopodignutu industriju u odnosu na broj stanovnika u Bosni i Hercegovini je, u odnosu na Sloveniju, podignuto šest puta manje industrije. U Bosni i Hercegovini se jedino nešto brže razvijalo rudarstvo i topioničarstvo. Na prostorima Bosne i Hercegovine je 1918. godine živjelo oko 13% stanovnika Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, nešto više nego u Sloveniji i Vojvodini zajedno, ali je ona imala šest puta manje industrijskih

poduzeća od njih. Pred raspad prve Jugoslavije, Bosna i Hercegovina je imala 15% stanovnika zemlje, a svega 7% od svih industrijskih preduzeća. Slovenija i Vojvodina su imale također 15% stanovnika Kraljevine, ali oko 46% industrijskih poduzeća.

42.8. POLOŽAJ BOSNE I HERCEGOVINE PREMA VIDOVDANSKOM USTAVU

Mada se broj izabranih poslanika za Ustavotvornu skupštinu od 419 smanjio na svega 258, JMO je odlučila glasati za Ustav kako bi se sačuvala teritorijalna cjelovitost Bosne i Hercegovine, riješila neka vakufsko-mearifska i statusna pitanja Bošnjaka, poboljšao njihov položaj i proširila zastupljenost u organima vlasti. Posebno je od Vlade, kao uvjet da bi se glasalo za Ustav, traženo da se riješi pitanje naknade muslimanskim zemljovlasnicima za oduzete beglučke zemlje i kmetovska selišta i da jedna parlamentarna anketa ispita i istraži uzroke i imenuje počinioce pokolja koji su izvršeni nad Bošnjacima. O tome je postignut sporazum sa Vladom, pa je u Ustav unijet *Član 135. - Turski paragraf* kojim je određeno da Bosna i Hercegovina ostaje u svojim sadašnjim granicama, te da postojeći okruzi u njoj važe kao oblasti. Time je Ustavom garantirana teritorijalna cjelovitost Bosne i Hercegovine. Za Vidovdanski ustav je glasalo 23 poslanika JMO i 11 poslanika *Džem'ijjeta.*

POKRAJINSKA UPRAVA ZA BOSNU I HERCEGOVINU I NJEZINA LIKVIDACIJA

Zemaljska vlada Bosne i Hercegovine obavljala je poslove iz svog djelokruga sve do 21. jula 1921. godine, kada je uspostavljena *Pokrajinska uprava za Bosnu i Hercegovinu.* Narodna skupština je 26. aprila 1922. godine konačno donijela *Zakon o oblasnoj i sreskoj samoupravi* kojim je bila predviđena podjela države na 33 oblasti. Dotadašnji okruzi u Bosni i Hercegovini su, u skladu sa Članom 135. Vidovdavskog ustava, automatski postali oblasti: Tuzlanska, Sarajevska, Hercegovačka (Mostarska), Travnička, Vrbaska (Banjalučka) i Bihaćka. Ministarstvo unutarnjih poslova odmah je počelo požurivati likvidaciju Pokrajinske uprave, smatrajući da je već vrijeme za dokidanje Pokrajinskih vlada. Tokom decembra 1923. godine likvidirana su odjeljenja za: *vjere, pravosuđe, socijalnu politiku* i *unutarnje poslove.* Odjeljenje za poljoprivredu i vode likvidirano je 31. januara 1924. godine, *Zdravstveni odsjek* 1. februrara, i najzad *Odjeljenje za prosvjetu* 14. februrara 1924. godine. Jedino je Bosna i Hercegovina ostala teritorijalno kompaktna.

42.9. BOSNA I HERCEGOVINA ZA VRIJEME ŠESTOJANUARSKE DIKTATURE

Proklamacijom *mome dragom narodu, svim Srbima, Hrvatima i Slovencima,* objavljenom 6. januara 1929. godine kralj Aleksandar Karađorđević ukinuo je *Vidovdanski ustav* i *Parlament,* te uveo diktaturu. Sa obrazloženjem da su *žalosni događaji u Narodnoj skupštini pokolebali kod naroda veru u korisnost te ustanove, dok su sporazumi između stranaka i ljudi postali apsolutno nemogući. Zbog toga je nastupio čas kada između naroda i kralja ne može više biti*

posrednika. Proklamacijom je obnarodovan *Zakon o kraljevskoj vlasti i vrhovnoj državnoj upravi* kojim je utvrđeno da je *Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenca* nasljedna monarhija i da je kralj nosilac cjelokupne vlasti u zemlji, zapovjednik vojne sile, a posebno nosilac zakonodavne vlasti, jer on i donosi i proglašava zakone. Trećeg oktobra 1929. godine kralj je proglasio jedan zakon koji je skoro u cjelosti izmijenio upravnu strukturu zemlje. On je trebao biti pravna osnova za potpuno razbijanje tradicionalnih, nacionalno-historijskih pokrajina i oformljenje državnog i nacionalnog jedinstva. To je bio *Zakon o nazivu i podjeli Kraljevine na upravna područja.* Članom 1. tog Zakona Kraljevina SHS dobila je novi službeni naziv - *Kraljevina Jugoslavija.* Umjesto dotadašnje podjele na 33 oblasti država je podijeljena na 9 banovina koje su dobile nazive po rijekama: Dravska (Ljubljana), Savska (Zagreb), Vrbaska (Banja Luka), Primorska (Split), Drinska (Sarajevo), Zetska (Cetinje), Dunavska (Novi Sad), Moravska (Niš) i Vardarska (Skoplje). Jedino se Dravska banovina poklapala sa slovenačkim etničkim i govornim područjem. Nazivi banovina namjerno su dati po rijekama da se ni imenom ne bi podsjećalo na historijske ili nacionalne tradicije. Glavni grad Kraljevine - *Beograd* - nije pripadao nijednoj banovini, niti je bio sjedište nijedne od njih, nego je skupa sa Zemunom i Pančevom izdvojen u posebno administrativno područje pod nazivom *Uprava grada Beograda, Zemuna i Pančeva.* U šest od devet banovina, pravoslavno stanovništvo je bilo u apsolutnoj većini, a Bošnjaci ni u jednoj, što je bio osnovni strateški cilj njihovog osnivanja. Teritorij Bosne i Hercegovine je podjeljen između: *Drinske, Vrbaske, Primorske i Zetske banovine.*

Drinsku banovinu, u kojoj je živjelo 850.934 ili 36,5% stanovnika Bosne i Hercegovine sačinjavali su Sarajevska oblast, bez Fočanskog i dijelova Fojničkog sreza, Tuzlanska oblast osim srezova Gradačac, Gračanica i Maglaj, te manjeg dijela bivše Travničke oblasti. Drinskoj banovini prirodati su dijelovi zapadne Srbije sa Užicem i krajevi u Sremu oko Vukovara sa okolinom.

Vrbasku banovinu u kojoj je živjelo 1.010.803 ili 43,5% stanovnika, sačinjavali su bivša vrbaska i bihaćka oblast, te srezovi Mrkonjić Grad, Jajce i Glamoč iz nekadašnje Travničke, i srezovi Gradačac, Gračanica i Maglaj iz Tuzlanske oblasti. Vrbaskoj banovini pripao je i uski pojas preko rijeke Une, oko Dvora na Uni, između Bosanskog Novog i Dobrljina. Za razliku od Drinske banovine, *Vrbaska banovina* prostirala se isključivo unutar historijskog teritorija Bosne i Hercegovine.

Primorskoj banovini pripao je zapadni dio Mostarske oblasti, odnosno srezovi, Mostar, Konjic, Ljubiški, Travnik, Bugojno, Prozor, Livno i Duvno i to tako da je u Primorsku banovinu ušlo 322.364 ili 14% stanovništva Bosne i Hercegovine. Istočni dio Mostarske oblasti, na lijevoj obali Neretve, odnosno srezovi, Stolac, Ljubinje, Nevesinje, Gacko, Bileća, Trebinje sa Fočom iz Sarajevske oblasti, ušli su u sastav Zetske banovine tako da je u tu banovinu ušlo 139.154 ili 6% stanovništva Bosne i Hercegovine. Tako je teritorij i stanovništvo Bosne i Hercegovine ušlo u sastav četiri banovine koje su se prostirale i manje ili više uklapale i izvanbosanska, hrvatska, crnogorska i srpska državnopravna i etnička područja u kojima su Srbi bili većina u Drinskoj i Vrbaskoj, Hrvati u Primorskoj i

Crnogorci u Zetskoj banovini, a Bošnjaci su u svakoj postali manjina. Ukidanjem oblasti i srezova, u mnogim općinama Bosne i Hercegovine došlo je do smjenjivanja uprava izabranih na posljednjim izborima 1928. godine i umjesto njih su dekretom postavljane pristalice *Radikalne stranke*, pri čemu nije poštivan ni vjersko-nacionalni sastav stanovništva, ni broj glasalih za pojedine stranke na posljednjim općinskim izborima. Time su najviše bili pogođeni Bošnjaci, JMO i njezini birači. Povodom toga predsjednik JMO *dr. Spahić* se 9. februara 1929. godine u pismu žali kralju, podsjećajući da je razrješenje izabranih općinskih uprava u više mjesta Bosne i Hercegovine i postavljanje novih izazvalo opravdano nezadovoljstvo većine stanovništva u tim mjestima. U pismu se dalje navodi da su u Bosni i Hercegovini svi veliki župani i 95% srpskih poglavara radikali, pa zato predlaže kralju *da bi bilo mudro ostaviti barem na čelu opštinskih uprava nedavno izabrane ljude kako bi i onaj dio naroda koji do sada nije pristajao uz radikale vidio barem na čelu najnižih upravnih jedincia ljude svog povjerenja.*

42.10. AGRARNA REFORMA KAO OZAKONJENJE HAJDUČIJE I PLJAČKE

Kao što su podjelom države na banovine Bošnjaci odjednom i prvi put postali manjina u svakoj od četiri banovine, tako je svojim manifestom od 6. januara 1919. godine regent Aleksandar ozakonio hajdučiju i pljačku bošnjačke zemlje. U trenutku stvaranja Kraljevine SHS u BiH je preko 62% privatne zemlje bilo u bošnjačkom vlasništvu. Od ukupne zemlje, čija je površina iznosila skoro dva miliona hektara i koja je u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca od 1919. do 1931 godine bila zahvaćena agrarnom reformom, Bosni i Hercegovini je pripadalo 1.286.227 hektara, ili 66,9%. Bosna i Hercegovina je bila okosnica i glavna meta agrarne reforme kojom nisu ostvarivani samo socijalno-ekonomski, nego prije svega nacionalno-politički ciljevi. Trebalo je potpuno socijalno-ekonomski uništiti bošnjačke zemljoposjednike, a Bošnjake u cjelosti nacionalno-politički razoriti i podjarmiti. Šestojanuarski režim je odlučio staviti tačku na agrarnu reformu kako bi ukinuo desetogodišnje stanje privremenosti, zaveo imovinsko-pravnu sigurnot i stabilizirao agrarne odnose. Nizom zakona, počev od jeseni 1929. godine, a naročito od 1931. godine, režim je propisivao način likvidacije agrarne reforme i to posebno za svaku od pokrajina koje su njom bile zahvaćene. Mada je najviše bila zahvaćena agrarnom reformom, Bosna i Hercegovina je najbolje prošla pod tim zakonoma zato što se cijena po jednom dulumu za kmetska selišta u Bosni i Hercegovini plaćala svega 290 dinara po hektaru ili 7 do 10 puta manje nego u drugim pokrajinama. Tako se država obavezala da će za oduzeta kmetska selišta isplatiti vlasnicima polovinu u gotovini od 250.000.000 dinara, a polovinu u obveznicama sa 6% kamate na minimalni iznos u roku od 40 godina a do početka rata 1941. godine isplaćena su svega 4 kupona ili samo 10% od predviđene sume. Gotovinu je isplatila odmah. Još je veća pljačka bila više od 400.000 hektara beglučkih zemalja, što je bio privatni posjed i za koji se država obavezala isplatiti vlasnicima 600.000.000 dinara ili

oko 1.500 dinar po jednom hektaru u obveznicama sa 6% kamate u roku od 43 godine, a da početka rata 1941. izdato je i isplaćeno 13 od ukupno 50 predviđenih kupona. Država je ostala dužna vlasnicima preko 95% predviđene naknade.

42.11. POSLJEDICE ŠESTOJANUARSKE DIKTATURE

Osnovna ustavno-pravna posljedica šestojanuarske diktature je bio drugi Ustav Kraljevine Jugoslavije, koji je Kralj "dao" narodu 3. septembra 1931. godine, tzv. *Oktroisani ustav*. Ustav je imao jednostrano porijeklo. Donio ga je i kreirao sam Kralj bez ikakve ustavnotvorne skupštine. U Proklamaciji kojom je objavio Ustav, kralj izričito kaže: "da s verom u Boga i srećnu budućnost Kraljevine Jugoslavije dajem Ustav Kraljevine Jugoslavije". Zavođenje šestojanuarske diktature i donošenje Oktroisanog (kraljevog) Ustava, u političkom životu rezultiralo je formiranjem Jugoslovenske nacionalne stranke (JNS) u koju su ušli karijeristi i disidenti iz svih zabranjenih stranaka. Zbog nacionalne i vjerske strukture, Bosna i Hercegovina se pokazala kao neplodan politički teren za šire ustoličenje ove nove stranke na svome tlu. Kao reakciju na stanje u Kraljevini glavne stare građanske stranke izlaze sa otvorenim zahtjevima za preuređenje države. Prva se 1932. godine oglasila Seljačko-demokratska koalcija (Hrvatska seljačka stranka i Samostalna demokratska stranka). Ona je jednom rezolucijom-punktacijom, poznatom pod imenom *Zagrebačka* ili *Mačekova*, oštro osudila šestojanuarski režim i istakla zahtjev za dokidanjem srbijanske prevlasti "koja se već od početka nametnula Hrvatskoj i svim našim zemljama s one strane Drine, Save i Dunava". U januaru 1933. godine se oglasilo i vodstvo Demokratske stranke Ljube Davidovića u vidu Pisma prijateljima, poznato je kao Deklaracija Ljube Davidovića i Davidovićeve punktacije. Demokrati na prvom mjestu traže preuređenje države u kojoj bi se formirale četiri jedinice. Te jedinice konstituirale bi se "oko nacionalno-kulturnih centara u Beogradu, Zagrebu i Ljubljani", dok bi četvrta, što je sa stajališta Bosne i Bošnjaka bitno istaći, bila Bosna i Hercegovina. Iznoseći ideje o četiri federalne jedinice, Davidović je posebno naglašavao značaj Bosne i Hercegovine *kao prelazne mešovite nacionalne jedinice*, u kojoj se nerazdjeljivo ukrštaju plemena, vjere i kulturni uticaji. Bosna i Hercegovina kao četvrta jedinica vršila bi *dvostruko blagotvornu ulogu u rešavanju nacionalnog problema*. To bi onemogućilo Beogradu i Zagrebu političko organiziranje isključivo na političkoj osnovi i oduzelo bi im plemensku isključivost. Ideju demokrata u Bosni kao federalnoj jedinici ostvarit će kasnije komunisti. Dr. Spaho je odbio potpisati Mačekove ponuđene punktacije. Umjesto toga, on je istupio sa svojim Sarajevskim punktacijama u kojima ističe da su izigrana osnovna načela na kojima se imala izgraditi država. Glavni uzrok negativnih pojava u privrednom, društvenom i političkom životu je centralističko državno uređenje. Takvo uređenje do krajnjih granica je zaoštrilo sva politička, a posebno nacionalna pitanja. Zato se traži uređenje države *po ravnopravnim političko-istorijskim jedinicama*, od kojih je jedna i Bosna i Hercegovina. Takva politika uz opoziciju prema vladi i istovremeno povezivanje i saradnju sa opozicijom,

sačuvala je JMO od većeg raslojavanja. Formiranjem koalicione vlade Stojadinović-Spaho-Korošec nakon majskih izbora na kojima je vladina stranka JNS bila formalni a opozicija moralni pobjednik dokrajčena je šestojanuarska diktatura, njezina praksa grubog nasilja i politika i ideologija integralnog jugoslavenstva. Na inicijativu KPJ bosanskohercegovačka studentska omladina obratila se otvorenim pismima narodu 1937., 1938. i 1939. godine. Pisma je potpisalo 509 studenata iz Bosne i Hercegovine svih nacionalnosti. Svojim sadržajem ova pisma predstavljaju prijelom u gledanju KPJ na etničku realnost i historijski subjektivitet Bosne i Hercegovine, posebno na nacionalno pitanje Bošnjaka. U trećem pismu ističe se da na prostoru između Drine, Save i Une, *kao i s obje strane Neretve*, stoljećima žive Srbi, Bošnjaci i Hrvati. Među njima nije moguće postaviti granicu koja ne bi bila *teška nepravda*, prije svega prema Bošnjacima, koji *oduvijek čine jednu cjelinu*.

42.12. SPORAZUM CVETKOVIĆ-MAČEK I OSNIVANJE BANOVINE HRVATSKE

Rezultati posljednjih izbora 1938. godine u Kraljevini Jugoslavije donijeli su težak poraz Stojadinovićevoj koaliciji, posebno u Bosni i Hercegovini. Zato knez Pavle smjenjuje Stojadinovića i na čelo vlade postavlja Dragišu Cvetkovića sa osnovnim zadatkom da riješi hrvatsko pitanje. Tako su nakon pregovora predsjednika Vlade, **Dragiša Cvetković** i vođa HSS **Vlatko Maček** potpisali 26. augusta 1939. godine Sporazum koji je u biti sadržavao dvije tačke: formiranje koalicione vlade Cvetković-Maček i osnivanje Banovine Hrvatske na osnovu Uredbe o Banovini Hrvatskoj, koja je obnarodovana istoga dana kada je potpisan sporazum. Sporazum i rješenje *hrvatskog pitanja* izvedeni su potpuno o trošku i na štetu Bosne i Hercegovine, a posebno Bošnjaka. Prema Uredbi o Banovini Hrvatskoj, u njezin sastav ušle su dotadašnja Savska i Primorska banovina, te Kotarevi, Dubrovnik, Šid, Ilok, Brčko, Gradačac, Derventa, Travnik i Fojnica. Budući da su Primorskoj banovini od ranije pripadali znatniji dijelovi Bosne i Hercegovine u sastavu Banovine Hrvatske našlo se 13 prostranih kotara iz Bosne i Hercegovine. To su bili: Brčko, Bugojno, Derventa, Duvno, Fojnica, Gradačac, Konjic, Hlivno, Ljubuški, Mostar, Prozor, Stolac i Travnik. Time je izvršena najdrastičnija podjela Bosne i Hercegovine i potpuno, prvi puta u povijesti, cijepanje njezina tkiva. Kada je vršena podjela Bosne i Hercegovine, ona je činjena, po priznanju učesnika podjele, uz pretpostavku da Bosna i Hercegovina i ne postoji.

REAKCIJE U BOSNI I HERCEGOVINI NA SPORAZUM CVETKOVIĆ-MAČEK

Velikosrspki krugovi na formiranje Banovine Hrvatske reagirali su sa zahtjevom da se formira srpska banovina, pod nazivom *Srpske zemlje sa sjedištem u Skoplju*, a u čiji bi sastav ušli teritoriji: Vrbaske, Drinske, Zetske, Dunavske, Moravske i Vardarske banovine. Formiranje Banovine Hrvatske izazvalo je oštru reakciju Bošnjaka. U svim krajevima Bosne i Hercegovine održavaju se protestni zborovi i skupovi na kojima Bošnjaci traže

autonomiju Bosne i Hercegovine. Bošnjačko političko rukovodstvo, kome se u zahtjevu pridružuju sva bošnjačka društva i organizacije, reaktivira staru ideju autonomije Bosne i Hercegovine. Rezolutno se zahtijeva istupanje iz Jugoslavenske radikalne zajednice i ponovno formiranje posebne bošnjačke stranke, i da se u toku daljeg preuređenja države uspostavi Bosna i Hercegovina u svom historijsko-geografskom okviru, kao posebna ravnopravna jedinica. U tom cilju održan je u Sarajevu, 30. decembra 1939. godine, skup predstavnika svih bošnjačkih, političkih, kulturnih i vjerskih društava i ustanova. Na tom skupu konstituiran je Pokret za autonomiju Bosne i Hercegovine. Izvršni odbor uvjerava da autonomna Bosna i Hercegovina ničim ne može ugroziti interese drugih, pa u tom smislu poziva sve ostale političke stranke u Jugoslaviji da pristupe Pokretu za autonomiju Bosne i Hercegovine. Srpski političari odmah su najoštrije istupili protiv svake ideje autonomije Bosne i Hercegovine jer su smatali da to ugrožava njihov projekat okupljanja srpskih zemalja i srpsku političku prevlast u zemlji. Hrvatski političari samo su isčekivali konačno razgraničenje granica Banovine Hrvatske od Jugoslavije.

43
BOSNA I HERCEGOVINA U SASTAVU NEZAVISNE DRŽAVE HRVATSKE OD 1941. DO 1945. GODINE

Slomom Kraljevine Jugoslavije, ustaški pukovnik *Slavko Kvaternik*, pod njemačkom zaštitom, 10. aprila 1941. godine proglasio je **Nezavisnu državu Hrvatsku** (NDH) u koju je odmah deklarativno uključio i Bosnu i Hercegovinu. Dogovorom sa Njemačkom, Italija je Bosnu i Hercegovinu definitivno prepustila Nezavisnoj državi Hrvatskoj. Radi iskorišćavanja rudnih, šumskih i drugih resursa, Njemačka je u Bosni i Hercegovini u svojoj interesnoj zoni držala jednu jaku diviziju i manje jedinice koje su osiguravale prugu Metković-Mostar-Sarajevo-Doboj-Tuzla. Ustaška vlast u BiH je uspostavljena do jula 1941. godine pored općina i kotara uvedene su i velike župe kao najviše upravno-teritorijalne jedinice. Na historijskom teritoriju Bosne i Hercegovine uspostavljeno je šest velikih župa: Vrhbosna (Sarajevo), Usora i Soli (Tuzla), Glaž, Pliva i Rama (Travnik), Sana i Luka (Banja Luka), Krbava i Psat (Bihać) i Hum (Mostar). Neke od župa prostirale su se i izvan Bosne i Hercegovine, a i neki dijelovi Bosne i Hercegovine pripali su veležupama čije je sjedište bilo izvan Bosne i Hercegovine. Tako je Bosanska Posavina ušla u sastav Veliko Posavlje sa sjedištem u Slavonskom Brodu. Takvom teritorijalnom organizacijom htjelo se istaći tzv. hrvatsko državno i historijsko pravo na Bosnu i Hercegovinu koje nikada i nigdje nije zapisano niti je u stvarnosti postojalo. Uključivanjem znatnih dijelova Bosne i Hercegovine u sastav velikih župa čija su sjedišta bila u Hrvatskoj željela se razbiti povijesna, dražvnopravna i političko-teritorijalna cjelina Bosne i Hercegovine. U tu svrhu su ustaške vlasti izdale internu naredbu cjelokupnom svom tisku u svim državnim uredima da se ime Bosne i Hercegovine javno ne spominje. Sastavni i bitan dio takve politike bila su nastojanja da se Bošnjaci proglase Hrvatima i da im se oduzme njihov historijski i nacionalni identitet. Zato je 30. aprila 1941. godine donesena zakonska odredba o *arijevskom rasnom karakteru pripadnika islamske vjeroispovjesti.* Brojne *neposlušne* Bošnjake tokom rata ustaška vlast je i fizički likvidirala. Inače, malo je Bošnjaka dobrovoljno pristalo uz ustašku vlast. Dok je ustaška vlast činila genocid nad Bošnjacima putem asimilacije u Hrvate i negiranjem zemlje Bosne, četnici su na tri plana ustaškoga genocida nad Srbima u Bosni i Hercegovini (fizička istrebljenja, prisilna iseljenja u Srbiju i prisilna ili dobrovoljna pokatoličavanja) uzvratili totalnim komšijskim genocidom nad Bošnjacima u kome je u toku Drugog svjetskog rata stradalo 103.000 ili 8,1% ukupne bošnjačke populacije, najviše poslije Jevreja i Roma na tlu prve Jugoslavije.

Osim nad Srbima, ustaše su u duhu fašističke politike vršili genocid i pogrome i nad Jevrejima i Romima. Četnici su se, u ime srpstva i velike Srbije, svetili i genocid činili samo nad Bošnjacima. Glavne ciljeve četničkog pokreta odredio je **Stevan Moljević** u tekstu ***Homogena Srbija*** od 30. juna 1941. godine u kome predlaže podjelu teritorija i razdiobu stanovništva između Srba i Hrvata preseljavanjem i izmjenom žiteljstva, a Bošnjacima treba pokazati put prema Turskoj i Albaniji. Tako bi se ostvarila velika, homogena i etnički potpuno čista Srbija. Ciljeve četničkih odreda određuje njihov vrhovni komandant **Draža Mihajlović**. Ti ciljevi su: *stvoriti veliku Jugoslaviju i u njoj veliku Srbiju, etnički čistu u granicama Srbije, Crne Gore, Bosne i Hercegovine, Srema, Banata, Bačke, Bugarske i sjeverne Albanije sa Skadrom, čišćenje državnoga teritorija od svih narodnih manjina i nenacionalnih elemenata i stvoriti neposredne zajedničke granice između Srbije i Crne Gore, kao i Srbije i Slovenačke čišćenjem Sandžaka i Bosne i Hercegovine od bošnjačkog i hrvatskog življa.*

43.1. OTPOR BOŠNJAKA USTAŠKIM I ČETNIČKIM ZLOČINIMA

Već krajem ljeta i u jesen 1941. godine Bošnjaci se masovno i otvoreno ograđuju od ustaške politike prema Srbima, Jevrejima i Romima. Programizirani rad došao je od islamske uleme sa skupštine *EL-Hidaje* 14. augusta 1941. godine Sarajevskom rezolucijom. Poslije toga od septembra do decembra 1941. godine uslijedile su: Prijedorska, Mostarska, Banjalučka, Tuzlanska, Bijeljinska i Trebinjska Rezolucija. U svima njima se osuđuje zlo i nasilje nad bilo kime. Od vlasti se traži da u okviru zakona iskoristi sve instrumente vlasti nad masovnim klanjima i programima Bošnjaka od četnika. O stradanju Bošnjaka izrađeno je i nekoliko memoranduma koji su tajnim kanalima upućeni u Egipat i na Zapad.

Posebno su se oko zbrinjavanja muhadžira u okviru ***Merhameta*** aktivirali ***Mladi muslimani***. U direktnu borbu protiv četničke kame u regionalnoj osnovi Bošnjaci su organizirali muslimanske milicije u Krajini milicija **Huska Miljkovića**, u sjeveroistočnoj Bosni *Hasanefendićeva milicija*, i oko Sarajeva hafiza Pandže. Nezadovoljstvo bošnjačkih političara i građanstva sa politikom NDH nametnulo je već od 1942. godine pitanje položaja Bosne i Hercegovine unutar Nezavisne države Hrvatske. Jedan od prijedloga je bio da se Bosna i Hercegovina u cijelosti ili dijelom izdvoji iz sastava NDH i, kao posebno autonomno tijelo, stavi pod njemački protektorat. Nijemci su od Bošnjaka tražili da, ukoliko žele autonomiju, formiraju jednu diviziju koju bi oni obučavali i koja bi se borila u sastavu njemačke vojske. Uz višestruku propagandu divizija je formirana, sastavljena uglavnom od muhadžira, i upućena na obuku u Francusku, gdje se jedan njezin dio pobunio protiv Nijemaca. Mada je pobuna u krvi ugušena, ipak je ostala u historiji zabilježena kao jedini slučaj pobune u njemačkoj vojsci u Drugom svjetskom ratu. Planovi građanskih političara oko statusa Bosne i Hercegovine prekinuti su činjenicom da je u međuvremenu na tlu Bosne i Hercegovine izrastao snažan narodnooslobodilački pokret koji je vodila Komunistička partija Jugoslavije. Taj pokret i ta partija imali su svoje izgrađene planove o budućem uređenju i mjestu Bosne i Hercegovine.

43.2. POJAVA NARODNOOSLOBODILAČKOG POKRETA KAO DIJELA VELIKE ANTIFAŠISTIČKE BORBE U ORGANIZACIJI KOMUNISTIČKE PARTIJE JUGOSLAVIJE

Na tajnoj sjednici Politbiroa Centralnog komiteta Komunističke partije Jugoslavije, održanoj u Beogradu 4. jula 1941. godine, donijeta je odluka da se odmah ide u oružani ustanak. Do podizanja ustanka u Bosni i Hercegovini dolazi 27. jula iste godine. Još od samog početka Narodnooslobodilačkog rata, KPJ koja je stajala na njegovom čelu, jasno je odredila svoja osnovna četiri cilja. Prvi, i osnovni, je bio borba protiv stranih okupatora i svih njegovih slugu i kvislinga. Drugi cilj je bio da se u okviru te borbe spriječi svaki genocid nad bilo kojim narodom ili bratoubilački rat, što je posebno značajno za Bošnjake koji su od ustaša bili izloženi asimilaciji, a od četnika strahovitom genocidu.

Zato su se Bošnjaci u velikom broju uključili u partizane. Kada je 1942. godine Tito došao u Bosnu i saznao za četničke zločine nad Bošnjacima, on je sa četnicima prekinuo svaku suradnju. Treći cilj bio je da se uporedo sa oružanom borbom odmah ide na rušenje stare i izgradnju nove, vlastite civilne organizacije vlasti oličene u formiranju narodnooslobodilačkih odbora. Četvrti cilj bio je da se odmah i postepeno stvaraju uvjeti da se nova, obnovljena Jugoslavija kao država postavi i izgradi na federativnom principu kao zemlja ravnopravnih naroda na idejnoj platformi Titovog komunističkog bratstva, jedinstva i zajedništva. KPJ je smatrala da je to jedini put rješavanja nacionalnog pitanja koje je u osnovi bilo stalni faktor destabilizacije prve Jugoslavije. Krajem 1941. godine i početkom 1942. počinju se u Sloveniji, Srbiji i Crnoj Gori formirati seoski, općinski, okružni i glavni ili zemaljski narodnooslobodilački odbori (NOO). S obzirom na uvjete borbe, osoben je po svojim formama i stupnjevima bio proces nastanka organa nove vlasti u pojedinim krajevima Bosne i Hercegovine. Negdje se ti novi organi vlasti pojavljuju pod različitim nazivima kao *mjesna politička vlast, narodni tribunal, komesarijat opštine, povjereništvo privremene partizanske stanice,* i slično. Kasnije su i u Bosni i Hercegovini ti novi organi vlasti dobili opći i jedinstven naziv narodnooslobodilački odbori. U Bosni i Hercegovini u početku su postojali glavni seoski i općinski narodnooslobodilački odbori, a viši su se pojavili kasnije. Narodnooslobodilački odbori su bili jednoobrazni i jedinstveni za čitavu zemlju. Kao privremeni i vanstranački organi vlasti oni su imali zadatak da organiziraju pozadinu, osiguraju prehranu stanovništva, čuvaju red i mir, osiguravaju različite potrebe partizanskih jedinica i općenito stvaraju materijalnu osnovu za svoj rad. Prvi pravni propisi ili začetak pravnog okvira nove države bili su *Fočanski* i *Krajiški propisi.* Ti propisi su regulirali način rada narodnooslobodilačkih odbora i *Krajiški propisi* su ih od privremenih učinili stalnim organima vlasti. Sa stajališta izgradnje nove vlasti veliki pomak i korak je bilo sazivanje jedne sveopće jugoslavenske skupštine najistaknutijih boraca i pristalica Narodnooslobodilačke borbe, bez obzira na njihovu nacionalnu, vjersku ili političku pripadnost. To je bilo osnivačko i prvo zasjedanje AVNOJ u Bihaću 26. i

27. novembra 1942. godine. AVNOJ je tu konstituiran kao općenacionalno i općepolitičko predstavništvo Narodnooslobodilačkog pokreta. Za jednog od potpredsjednika AVNOJ izabran je **Nurija Pozderac**. Na zasjedanju su donesene rezolucije o osnivanju i organizaciji AVNOJ i Proglas narodima Jugoslavije. Pored vođenja općih političkih poslova i koordiniranja rada narodnooslobodilačkih odbora, jedan od osnovnih zadataka AVNOJ i njegovoga Izvršnog odbora bio je rad na osnivanju zemaljskih antifašističkih vijeća u svim jugoslavenskim pokrajinama, odnosno zemljama. Među zemaljskim antifašističkim vijećima posljednje je osnovano Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Bosne i Hercegovine (ZAVNO BiH). Zato su postojala dva razloga: stalne ratne operacije na tlu Bosne i Hercegovine, ali i diskusije i rasprave koje su vođene među rukovodstvom KPJ o statusu Bosne i Hercegovine u budućoj jugoslavenskoj zajednici. Predstavnici Pokrajinskog komiteta KPJ za Bosnu i Hercegovinu, prije svih **Avdo Humo** i **Rodoljub Čolaković**, smatrali su da su raniji stavovi samo o autonomiji Bosne i Hercegovine prevaziđeni i da bi ona trebala da bude šesta ravnopravna članica Federacije. Tome su se suprotstavljali neki članovi CK KPJ koji su imali aspiracije na BiH, ali su **Tito** i **Kardelj** na kraju odlučno zauzeli stav da Bosna i Hercegovina u svemu bude ravnopravna sa ostalim članicama Federacije. Tako je konačno 25. i 26. novembra 1943. godine u Varcar Vakufu, u prisustvu 274 delegata iz svih krajeva Bosne i Hercegovine, održano prvo osnivačko zasjedanje Zemaljskog antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Bosne i Hercegovine. Na prvom zasjedanju Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Bosne i Hercegovine je konstituiran kao općepolitičko predstavništvo Narodnooslobodilačkog pokreta Bosne i Hercegovine, ali je u stvarnosti i praksi djelovao kao njezin najviši organ vlasti. Vijećnici su usvojili Rezoluciju Zemaljskog antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Bosne i Hercegovine i Proglas narodima Bosne i Hercegovine u kojima se ističe da ubuduće Bosna i Hercegovina i njezine narode u zemlji i inozemstvu mogu zastupati i predstavljati samo Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Bosne i Hercegovine i Antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Jugoslavije. Ovim aktima istovremeno je izražena želja naroda Bosne i Hercegovine da njihova zemlja, koja nije ni srpska, ni hrvatska, ni muslimanska, nego i srpska i muslimanska i hrvatska, bude zbratimljena zajednica u kojoj će biti osigurana puna ravnopravnost svih Srba, Bošnjaka i Hrvata. Istovremeno je konstituirano Predsjedništvo Zemaljskog antifašIstičkog vijeća narodnog oslobođenja Bosne i Hercegovine sastavljeno od 31 člana, sa dr. **Vojislavom Kecmanovićem** na čelu. Najznačajnija državno-pravna i politička odluka Drugog zasjedanja AVNOJ u Jajcu 29. i 30. novembra 1943. godine je bila Odluka o izgradnji Jugoslavije na federativnom principu. Ova Odluka predstavljala je politički i državnopravni oblik rješenja nacionalnog pitanja u Jugoslaviji, a zamišljena je kao ostvarenje principa suverenosti naroda i osiguranje njihove pune ravnopravnosti. Zato je odlučeno da se Jugoslavija izgradi na federativnom principu *koji će osigurati punu ravnopravnost Srba, Hrvata, Slovenaca, Makedonaca i Crnogoraca, odnosno naroda Srbije, Hrvatske, Slovenije, Makedonije, Crne Gore i Bosne i Hercegovine.* Sve federalne jedinice svoj status unutar nove

Federativne Jugoslavije stekle su na osnovu nacionalnog kriterija izuzev Bosne i Hercegovine. Bosna i Hercegovina svoj federalni status unutar jugoslavenske zajednice nije stekla na osnovu nacionalnog kriterija kao ostalih pet republika, nego kao historijska zajednica triju naroda koji u njoj stoljećima zajednički žive. Bitni faktori da rukovodstvo Narodnooslobodilačkog pokreta Bosne i Hercegovine uključi u Federativnu Jugoslaviju kao ravnopravnu federalnu jedinicu su slijedeći: Bosna i Hercegovina je imala svoju državnopravnu i političko-teritorijalnu tradiciju kao i ideju autonomije, na njezinu području žive tri naroda: Bošnjaci, Srbi i Hrvati i više nacionalnih manjina i priključenje Bosne i Hercegovine sa izmiješanim stanovništvom nekoj drugoj federalnoj jedinici bilo bi politički neprihvatljivo rješenje sa nepredvidivim posljedicama. Drugo zasjedanje ZAVNO BiH u Sanskom Mostu od 30. juna do 2. jula 1944. godine označava dalji put ka državnosti Bosne i Hercegovine. Na tome zasjedanju je doneseno 11 odluka, od kojih su najvažnije Odluka o konstituiranju ZAVNO BiH u najviše zakonodavno i izvršno tijelo federalne Bosne i Hercegovine i Deklaracija o pravima građana Bosne i Hercegovine. U odluci o konstituiranju ZAVNO BiH u vrhovni organ vlasti se ističe, da se *na temelju slobodno izražene volje naroda Bosne i Hercegovine, a u skladu sa odlukama AVNOJ, ZAVNO BiH konstituira u vrhovno zakonodavno i izvršno narodno i predstavničko tijelo, a time u najviši organ vlasti BiH, ravnopravne federalne jedinice u Demokratskj Federativnoj Jugoslaviji*". ZAVNO BiH svoju zakonodavnu vlast, u smislu Odluke, vrši neposredno na svojim plenarnim sjednicama. Između dva njegova zasjedanja tu vlast vrši njegovo Predsjedništvo. Izvršnu vlast provodi preko Narodne vlade Bosne i Hercegovine. Do njezina formiranja tu vlast vršit će, također, Predsjedništvo ZAVNO BiH. Deklaracija o pravima građana Bosne i Hercegovine u osnovi je po svom sadržaju imala karakter ustava. Ovom deklaracijom usvojenom na Drugom zasjedanju ZAVNO BiH građanima Bosne i Hercegovine garantirana su osnovna ljudska prava koja čine sadržinu svakog demokratskog ustava. To su nacionalna ravnopravnost Bošnjaka, Srba i Hrvata, sloboda savjesti i vjeroispovijesti, sloboda zbora i dogovora, sloboda udruživanja i štampe, lična i imovinska sigurnost građana, sloboda privatne inicijative u privrednom životu, ravnopravnost polova u svim oblastima društvenog života, aktivno i pasivno pravo glasa sa navršenih 18 godina, pravo žalbe, načelo *da niko ne može biti suđen bez prethodnog sudskog postupka*, uvođenje vojne obaveze za sve građane Bosne i Hercegovine sposobne za nošenje oružja. Ono što je Drugo zasjedanje AVNOJ značilo za rekonstituciju nove Jugoslavije, to je za Bosnu i Hercegovinu značilo Drugo zasjedanje ZAVNO BiH. Kao što je na Prvom zasjedanju ZAVNO BiH Bosna i Hercegovina dobila bitku za teritorijalno politički entitet, tako je na Drugom zasjedanju ZAVNO BiH Bosna i Hercegovina dobila bitku za državnopravni i ustavni okvir kao ravnopravna Republika unutar Federativne Jugoslavije. Te rezultate i ostvarenja potvrdilo je i Treće zasjedanje ZAVNO BiH održano od 26. do 28. aprila 1945. godine u oslobođenom Sarajevu. Na tom Trećem zasjednaju ZAVNO BiH dovršena je izgradnja sistema vlasti Federalne Bosne i Hercegovine. Zakonom o izmjenama i dopunama Odluke o konstituiranju ZAVNO BiH, Vijeće je preraslo u Narodnu skupštinu

Bosne i Hercegovine, a istovjetnim zakonom o Narodnoj vladi Bosne i Hercegovine formirana je Vlada Bosne i Hercegovine na čijem je čelu bio **Rodoljub Čolaković**. Podpredsjednik Vlade je bio **dr. Zaim Šarac**, ministar pravosuđa **dr. Hamdija Ćemerlić**, finansija **Hasan Brkić**, industrije i rudarstva **ing. Ćazim Ugljen**, a trgovine i snabdjevanja **Pašaga Mandžić**.

43.3. BOSNA I HERCEGOVINA KAO CENTAR NARODNOOSLOBODILAČKE BORBE I NASTANKA NOVE JUGOSLAVIJE

Kao središnja južnoslavenska zemlja i pokrajina Bosna i Hercegovina je tokom najvećeg dijela rata od 1941. do 1945. godine bila centar Narodnooslobodilačke borbe, kako u vojnom, tako i u političkom smislu. Skoro sve najvažnije bitke (Druga, Treća, Četvrta, Peta i Šesta ofanziva) i svi najvažniji događaji Narodnooslobodilačkoga rata odigrali su se na tlu Bosne i Hercegovine. Postepeno su se djelovanjem pokrajinskog rukovodstva Narodnooslobodilačkoga pokreta u Bosni i Hercegovini formirale četiri ustaničke oblasti ili četiri glavna ustanička žarišta: Bosanska krajina, Hercegovina, istočna Bosna i Sarajevo. Samo Sarajevo je dalo oko 2.000 boraca od kojih je 645 poginulo. Deset hiljada Sarajlija pali su kao žrtve fašističkog terora. Prvi veći grad koji su oslobodili partizani bila je Tuzla (2. oktobra 1943. godine). Krajem 1943. godine, Narodnooslobodilačka vojska i partizanski odredi Bosne i Hercegovine imali su dva korpusa - Prvi i Drugi bosanski korpus sa sedam divizija, 24 brigade i 25 partizanskih odreda. Ne samo da je bila centar vojnog, već je Bosna i Hercegovina bila i centar političkog života tokom Narodnooslobodilačkoga pokreta. U Bosni i Hercegovini su održana dva ratna zasjedanja AVNOJ, osnivačke konferencije Antifašističkoga fronta žena (AFŽ), Ujedinjenoga saveza antifašističke omladine Jugoslavije (USAOJ), organizaciona izgradnja Jedinstvenog narodnooslobodilačkog fronta (JNOF) i tri zasjedanja ZAVNO BiH. U Bosni i Hercegovini su dugo bila sjedišta AVNOJ, Nacionalnoga komiteta oslobođenja Jugoslavije (NKOJ) sa atributom privremene Vlade, Predsjedništva AVNOJ i NKOJ, CK KPJ i njegovog Izvršnog odbora. U Bosni i Hercegovini su doneseni i prvi pravni propisi nove Jugoslavije - *Fočanski i Krajiški propisi*. U ratu se političko i vojno rukovodstvo NOP dosljedno držalo stava da su Bošnjaci poseban etnički, odnosno nacionalno-politički entitet. To se jasno vidi iz akata AVNOJ, političkih proglasa i članaka vodećih ljudi NOP, odluka zemaljskih antifašističkih vijeća Bosne i Hercegovine, Sandžaka, te Crne Gore i Boke Kotorske. Posebno je to vidljivo iz odluka Drugog zasjedanja ZAVNOBiH održanog u Sanskom Mostu u ljeto 1944. godine.

43.4. BOSNA I HERCEGOVINA U OKVIRU FNRJ, ODNOSNO SFRJ, OD 1945. DO 1992. GODINE

Završetkom Drugog svjetskog rata i totalnim slomom fašizma i pobjedom komunista na tlu prve Jugoslavije nekadašnja Bosna banova, kraljeva, sandžak i ejalet u okviru Osmanske carevine, corpus separatum u okviru Austro-Ugarske i posebna pokrajina u

Kraljevini Jugoslaviji sada je u Federativnu narodnu republiku Jugoslaviju, kasnije SFRJ, ušla kao jedna od šest ravnopravnih republika sa tri ravnopravna politička naroda i svim slobodnim građanima. U socijalističkoj Jugoslaviji Bosna i Hercegovina je ostala četrdeset sedam godina (1945.-1992.). Tako je stupanjem u FNRJ Bosna i Hercegovina, kroz svoju hiljadugodišnju pisanu povijest, stupila u sedmi državnopravni okvir kao ravnopravna republika. Posljedice Drugog svjetskog rata, od svih šest ravnopravnih republika nove Jugoslavije, najteže su bile u Bosni i Hercegovini. Ona je u toku rata u pogledu materijalnog snabdjevanja NOV i POJ podnijela najveći teret, pretrpjevši ogromna razaranja. Najveći dio zemlje bio je potpuno razoren. Zemlja je ostala skoro bez stambenog fonda, javnih objekata i školskih zgrada. Od oko 820.000 srušenih, manje ili više oštećenih kuća i stanova u Jugoslaviji, skoro 400.000, praktično polovina, nalazila se na tlu Bosne i Hercegovine. I privreda je teško stradala, uništeno je oko 150 preduzeća i rudnika. Opljačkan je najveći dio sredstava za rad i bogatstvo naroda. Porušeno je i uništeno preko 1.100 škola. Uništene su i onesposobljene skoro sve saobraćajnice, osobito željeznice. Stočni fond zemlje je skoro u cjelosti uništen. Spaljeni su i uništeni cijeli gradovi kao na primjer **Vlasenica, Rogatica, Višegrad, Prozor, Glamoč, Bosanski Petrovac, Drvar** itd. Prve poslijeratne godine u čitavoj Bosni i Hercegovini bilo je samo 147 školskih objekata, 220 ljekara i 2.000 postelja za bolesnički smještaj. Prema popisu iz 1948. godine u Bosni i Hercegovini je bilo 45% nepismenog stanovništva starijeg od 10 godina. U 1947. godini bilo je svega 165.000 ili 6,7% zaposlenog stanovništva, od toga samo 51.000 u industriji samo. Mada je Bosna i Hercegovina ušla u sastav Federacije kao jedna od šest ravnopravnih Republika, Bošnjacima nije bilo mjesta kao šestoj buktinji na grbu nove države. Naravno, **Husaga Čišić** je u ime Bošnjaka predlagao unošenje šeste buktinje u državni grb, zato što su Bošnjaci, pored Srba, Hrvata, Slovenaca, Makedonoca i Crnogoraca, šesta jugoslavenska nacija, pa bi zato u državni grb morala ući šesta buktinja kao simbol muslimanske nacionalnosti. Tadašnji ministar za konstituantu **Milovan Đilas** je odgovorio *da li su Bošnjaci nacija, to je "teorijsko pitanje koje se ne može riješavati jednim dekretom.* Čišić je prigovorio Predsjedništvu Ustavotvorne skupštine što se u Ustavu uz ostale južnoslavenske narode ne pojavljuju i

Bošnjaci i bio jedini poslanik koji je glasao protiv Ustava. U Bosni i Hercegovini su 13. oktobra 1946. godine održani izbori za Ustavotvornu skupštinu. Prvo zasjedanje *Ustavotvorne skupštine NR BiH* počelo je 11. novembra 1946. godine. Na zasjedanjima od 28. do 31. decembra 1946. godine Ustavotvorna skupština je usvojila i proglasila Prvi republički ustav. Taj Ustav definira Bosnu i Hercegovinu kao *narodnu državu republikanskog oblika.* Ona je imala svoj državni teritorij koji se nije mogao mijenjati bez njezina pristnka. Za razliku od odluka ZAVNO BiH Ustav nije poimenice navodio narode Bosne i Hercegovine. On je samo sadržavao opću, neodređenu odredbu da su u *Narodnoj republici Bosni i Hercegovini* njezine narodnosti u svemu ravnopravne i da nacionalne manjine uživaju pravo i zaštitu svog kulturnog razvitka i slobodne upotrebe jezika. Nakon što je donijela Ustav, Ustavotvorna skupština je u istom sastavu nastavila rad kao *Narodna*

skupština Narodne republike Bosne i Hercegovine. Nisu samo Bošnjaci kao narod izostavljeni iz Prvog ustava Bosne i Hercegovine, nego su im komunističke vlasti u razdoblju od 1946. do 1949. godine povukle i ukinule nacionalno ime potvrđeno u toku Narodnooslobodilačke borbe. Učinjeno je to pod pritiskom, kako se ne bi povrijedili navodini nacionalni, ustvari nacionalistički velikosrpski i velikohrvatski interesi prisutni u i oko Bosne i Hercegovine više od stopedeset godina. Zatim je 1947. godine ukinut Glavni odbor Bošnjaka Bosne i Hercegovine. Popisom stanovništva 1948. godine, službena se politika, tretirajući Bošnjake kao nacionalno neopredijeljene, vratila staroj nacionalističko-hegemonističkoj politici, prema kojoj će se ova, tobože etnički amorfna grupa, postepeno, zavisno od svog kulturnog napretka, u procesu asimilacije, opredjeljivati bilo u srpskom ili hrvatskom pravcu. Slijedeće (1949.) godine ukinuto je Kulturno društvo Muslimana ***Preporod***. Tih godina ukinute su sve nacionalne i kulturne ustanove Bošnjaka, ali i sva njihova nacionalna znamenja i obilježja. Od 1947. do 1950. godine uslijedila su suđenja hiljadama pripadnika ***Mladih Muslimana*** i uglednim Bošnjacima od kojih je nekoliko desetina osuđeno na smrt. Na Vladinu agrarnu reformu, eksproprijaciju i oduzimanje zemljišta i stalne i ponižavajuće otkupe, dolazi 6. maja 1950. godine do čuvene i velike **Cazinske bune** u *Cazinskoj krajini.* Na čelu bune bio je **Milan Božić,** a njegov zamjenik je bio **Ale Čović.** Buna je od 19. maja do 4. juna 1950. godine u krvi i nemilosrdno ugušena intervencijom trupa tadašnje Jugoslavenske narodne armije. Mada su dijelovi Cazinske krajine i Slunjski kotar zahvaćeni bunom bili hermetički zatvoreni, na Zapadu se brzo saznalo za bunu. Vlasti su se surovo obračunale sa učesnicima bune. Na osam sudskih procesa u Cazinu i jednom u Slunju osuđeno je ukupno 291 lice zbog *pokušaja rušenja državnog poretka.* Trojica glavnih organizatora i vođe bune **Milan Božić, Ale Čović** i **Mile Devrnja** osuđeni su na smrt i strijeljani. *Cazinska buna* bila je signal državnom vrhu da se mora mijenjati politika prema selu i seljaštvu. Dotadašnja privredna politika, po ugledu na Sovjetski Savez, u poljoprivredi svodila se na formiranje seljačkih radnih zadruga, nacionalizaciju i eksproprijaciju. Nacionalzacija se svodila na podržavljenje privatne imovine u korist države. Zakonom o nacionalizaciji, u korist države, od privatnika je izuzet višak stambenog fonda. Ekspropiranu, konfisciranu, sekvestiranu i nacionaliziranu imovinu država je dala na eksploataciju odgovarajućim saveznim i republičkim ministarstvima. Pored ovih teškoća zbog ratnih progona i genocida došlo je u toku rata do migracija Bošnjaka iz pojedinih krajeva istočne Bosne i istočne Hercegovine, što poslije rata dovodi do prorjeđivanja, a negdje do zgušnjavanja Bošnjaka. To je bila devastacija.

43.5. OBNOVA BOSNE I HERCEGOVINE OD 1945. DO 1947. GODINE I PRVI PETOGODIŠNJI PLAN

Početna obnova Bosne i Hercegovine započinje 1946. godine izgradnjom pruge **Brčko-Banovići** u dužini od 90 km. Ta pruga je dobila prioritet zato što je najviše služila za prijevoz uglja iz Tuzlanskog ugljenog basena za potrebe Beograda. U Prvom petogodišnjem planu 1947. godine Bosne i Hercegovine naglasak se stavlja na razvoj drvne

industrije, rudarstva i metalurgije. Pristupilo se izgradnji modernog saobraćaja izgradnjom željezničke pruge **Šamac-Sarajevo** u dužini 242 km koja je trajala šest mjeseci (1947. godine) i pruge **Doboj-Banja Luka** 1951. godine, te nekim manjim željezničkim i putnim pravcima. Doprinos elektrifikaciji je bila *Hidroelektrana Mesići* kod Rogatice. Ostvarivanje Prvog petogodišnjeg plana je ugroženo i zaustavljeno naglim povlačenjem svih kredita Sovjetskoga Saveza i zemalja tzv. narodne demokracije poslije *Rezolucije* **Informbiroa** 1948. godine i sukoba Staljin-Tito.

Tokom 60-tih godina Bosna i Hercegovina prelazi sa izgradnje osnovnih kapaciteta rudarstva i primarne prerade u metalurgiji i drvnoj industriji na gradnju pogona finalne prerade.

U slijedećoj fazi prilazi se gradnji cijelih sistema koji obuhvataju potpuni ciklus produkcije od sirovina do gotovih proizvoda. Tako su nastali veliki sistemi kao što su **Šipad, Energoinvest, Unis,** RMK **Zenica, Hidrogradnja,** INCEL, **Unioninvest,** HAK, Rudnici **Kreka i Banovići,** HEPOK, UPI itd. Takva industrijalizacija Bosne i Hercegovine dovela je do velike izmjene u strukturi seoskog i gradskog stanovništva (u korist gradskog stanovništva). Nagli razvoj indusrije Bosne i Hercegovine praćen je razvojem školstva, zdravstva, i drugih društvenih djelatnosti. Osnovnim školovanjem obavezno se obuhvaćaju i muška i ženska djeca. Srednjoškolskim obrazovanjem na zanatima, gimnazijama i drugim četverogodišnjim srednjim školama u Bosni i Hercegovini je za vrijeme druge Jugoslavije bilo obuhvaćeno više učenika nego bilo kada. Na tako obuhvatnom srednjoškolskom obrazovanju otvaraju se univerziteti u **Sarajevu, Mostaru, Tuzli** i **Banjoj Luci**. U Bosni i Hercegovini se formira i **Akademija nauka i umjetnosti** (ANU BiH), RTV **Bosne i** *Hercegovine*, velike izdavačke kuće **Svjetlost** i **Veselin Masleša** i razne dnevne novine i časopisi.

44
ISLAMSKA ZAJEDNICA NA PROSTORIMA BIVŠE SFRJ

Islamska zajednica i pripadnici islama od dolaska Osmanske carevine na područje bivše SFRJ, prije 600 godina, doživjela je sedam organizacionih okvira:

1. Organizacioni okvir u Osmanskoj carevini
2. Organizacioni okvir u doba Austro-Ugarske,
3. Organizacioni okvir u doba Kraljevine SHS od 1918. do 1929. godine
4. Organizacioni okvir od Šestojanuarske diktature 1929. godine do propasti Kraljevine Jugoslavije
5. Organizacioni okvir je za vrijeme tzv. Nezavisne države Hrvatske (NDH) 6. Organizacioni okvir u razdoblju druge komunističke Jugoslavije od 1945. do 1992. godine.

Konačno, **sedmi organizacioni okvir Islamske zajednice** traje od aprila 1993. godine kada je izabran *Obnoviteljski sabor u Bosni i Hercegovini*, reis i njegov zamjenik sa muftijstvima za sve Bošnjake pripadnike islama u svijetu. U tom periodu na čelu *Islamske zajednice* se nalazilo 12 ***reisu'l-ulema***, a u dva maha je, kao prijelazno rješenje, biran *na'ibul- reis*.

44.1. PRVO RAZDOBLJE U ŽIVOTU ISLAMSKE ZAJEDNICE

Prvo i najduže razdoblje, koje traje više od četiri stoljeća, muslimani ovih prostora uključeni su u Osmansku carevinu i imaju istu organizaciju vjerskog života kao i ostali dijelovi Carstva i istovremeno Hilafeta. Zato do dolaska Austro-Ugarske okupacije nije u Bosni i Hercegovini postojala posebna vjerska organizacija, pošto je i Osmanska carevina bila islamska, a sultan istovremeno i halifa. Jedinstvo pripadnika islama se održavalo na osnovu konfesionalne solidarnosti obaveze poštivanja šerijata, a ne putem neke strogo formalne hijerarhijske vjerske organizacije. Pripadnost organiziranoj *Islamskoj zajednici* izražavala se priznavanjem vrhovne vlasti osmanskog sultana kao halife tj. vjerskog poglavara svih muslimana. Ustvari, *halifa - sultan* je sve vjerske poslove i vlast vršio preko istanbulskog muftije sa zvanjem **šejhul-islama** ili halifina zastupnika u oblasti vjere i prava i njegova ureda **Mešihata u Istanbulu**. Šejhul-islam je postavljao **muftije**, koji su bili nadležni izdavati fetve i starali se o vjerskom životu na svom području. **Šerijatski suci-kadije**, rješavali su konkretne šerijatsko-pravne stvari i vršili nadzor nad radom mutevelija. U Istanbulu je postojalo i Ministarstvo vakufa, koje je imalo generalni nadzor nad svim vakufima u zemlji. Pri ejaletskoj, kasnije vilajetskoj, upravi u Sarajevu bio je poseban činovnik **Evkafi Mudir** kao delegat Ministarstva vakufa, koji je nadzirao rad mutevellija. **Mutevelije** su bile samostalne u upravljanju vakufskom imovinom i samo su godišnje podnosili izvještaje o svom radu i stanju vakufa kojima su upravljali.

44.2. DRUGO RAZDOBLJE U ŽIVOTU ISLAMSKE ZAJEDNICE (1878.-1918.)

Druga faza u životu Bošnjaka kao sljedbenika islama traje od 1878. do 1918. godine, kada potpadaju pod Austro-Ugarsku i iz dotadašnjeg četverostoljetnog islamskog kruga ulaze u austrougarski ili kršćanski kulturno-civilizacijski krug. Prelazak iz jednog kruga u drugi nametnuo je pitanje pravnoga položaja i unutarnje organizacije Islamske vjerske zajednice. Austro-Ugarska je od početka radila na uspostavljanju posebne strukture i hijerarhije Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini kako bi Bošnjake odvojila od Istanbula i tako učvrstila svoj položaj u okupiranoj zemlji. Prekidu vjerskih veza sa Istanbulom opirali su se, kako Bošnjaci, tako i sama Porta. U skladu sa odredbama Berlinskog ugovora Austro-Ugarska se obavezala da će poštivati slobodu vjeroispovijesti. Članom 2. Istanbulske ili tzv. *Novopazarske konvencije* iz 1879. godine Bošnjacima je zajamčeno pravo da slobodno održavaju veze sa *šejhul-islamom* u Istanbulu. S obzirom na ove akte i islamsku tradiciju muslimani su se prirodno opirali prekidu vjerskih veza sa Istanbulom. Austro-Ugarska se u načelu slagala da *šejhul islam* može imenovati vjerske službenike u Bosni i Hercegovini, ali samo iz reda domaćih ljudi. U tom smislu austrougarske vlasti su spriječile dolazak i uvođenje u dužnost **Ahmed Šukri ef.**, bivšeg rumelijskog kadiaskera, koji je 18. juna 1880. godine imenovan za bosanskoga muftiju. Neposredno po okupaciji austrougarske vlasti su vrhovnim predstavnikom Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini smatrale **Husein Nur ef. Hafizovića** koji se u trenutku okupacije zatekao na položaju vrhovnoga šerijatskog sudije u Sarajevu. Nakon dužeg oklijevanja i raznih diplomatskih manevara na relaciji Istanbul-Beč, šejhul-islam je 22. marta imenovao sarajevskoga muftiju za bosanskoga muftiju, čime je Porta indirektno priznala potrebu uspostavljanja jednog islamskog starješinstva u jednoj okupiranoj zemlji. Austro-Ugarska je potvrdila ovo imenovanje tako što je carskim dekretom od 17. oktobra 1882. godine **Hilmi ef. Omerović** postavljen za prvog reisu'l-ulemu Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini. Car je istovremeno imenovao i prvu četvericu članova *Ulema medžlisa.* Tako je faktički uspostavljena institucija *Rijaseta* kao jedinstven primjer takve ustanove u islamskome svijetu. Odmah nakon toga, naredbom carskog i kraljevskog Ministarstva finansija od 24. oktobra 1882. godine provedena je organizacija Uprave vjerskih i vakufskih poslova bosanskohercegovačkih muslimana. Car je imenovao reisu'l-ulemu i članove Ulema-medžlisa dok je ostale funkcionere postavljala Zemaljska vlada u Sarajevu. Vjerski organi nisu imali samostalnost zato što je ovlašteni vladin povjerenik mogao da mijenja njihove odluke. Ulema-medžlis sa reisu'l-ulemom na čelu imao je ograničena ovlaštenja koja su se odnosila na ispitivanje kandidata za kadije i njihove zamjenike i na njihovo predlaganje Zemaljskoj vladi za Bosnu i Hercegovinu, te za vršenje nadzora nad vjerskim životom muslimana. Polovinom marta 1883. godine zajedničko Ministarstvo finansija imenovalo je posebnu komisiju - Zemaljsko-vakufsko povjerenstvo, sa zadatkom da ispita i popiše sve vakufe na teritoriju Bosne i Hercegovine. Radi bržega i efikasnijeg poslovanja, Zemaljska vlada za Bosnu i Hercegovinu je nared-

bom od 15. septembra 1884. godine imenovala u svim kotarevima privremena kotarska vakufska povjerenstva sa zadaćom da na svome području popišu sve vakufe i njihovu imovinu i da to dostave Zemaljskom vakufskom povjerenstvu. Mada su i kotarska, a posebno Zemaljsko-vakufsko povjerenstvo, sačuvali veliki dio vakufskih dobara na području Bosne i Hercegovine, ipak je bilo otuđivanja i prisvajanja vakufske imovine od pojedinaca ili državnih organa. Cjelokupni rad Zemaljsko-vakufskog povjerenstva Vlada je kontrolirala i vodila preko svoje dvojice stalnih izaslanika. Zbog toga što se nije pitao pri postavljanju ljudi u komisije, niti je imao uvida u njihov rad, kao i zbog uzurpacije i oduzimanja pojedinih vakufskih dobara bošnjački narod nije bio zadovoljan. Nezadovoljstvo je posebno izazivalo imenovanje pojedinih vjerskih funkcionera bez konsultacije muslimana i traženja saglasnosti od Mešihata i šejhul-islama iz Istanbula. Kao rezultat nezadovoljstva muslimana sa organizacijom Islamske zajednice u Bosni i Hercegovine uslijedile su razne deputacije u Beč, pisma i predstavke i samom caru Franji Josifu. Odgovor carske vlade je bio pokušaj rješavanja vakufskog pitanja što jačom centralizacijom imovine uz pomoć otvaranja centralne vakufske zaklade, čiji bi glavni cilj bio reforma muslimanskog školstva. Vrhunac nezadovoljstva muslimana će rezultirati desetogodišnjom borbom za vjersku i vakufsko-mearifsku autonomiju od 1899. do 1909. godine. Uzrok Pokreta za autonomiju bio je prozelitizam Katoličke crkve u odnosu na muslimane, a neposredan povod je otimanje malodobne Fate Omanović iz sela Kuti kod Mostara od strane časnih sestara 1899. godine. Ona je potajno prebačena u Dalmaciju i tu joj se zameo svaki trag. Rezultat desetogodišnjega nezadovoljstva i Pokreta rezultirat će, nakon pregovora od februara 1907. do aprila 1909. godine između Egzekutivnog odbora muslimana i Zemaljske vlade ozakonjenjem *Štatuta za autonomnu upravu islamskih vjerskih i vakufsko-mearifskih poslova u Bosni i Hercegovini* 15. aprila 1909. godine. Statut je 1. maja iste godine stupio na snagu. U općim odredbama Statuta se ističe da svi vjerski i vakufsko-mearifski organi ustanovljeni *Autonomnim statutom* samostalno rješavaju sve stvari koje po Štatutu spadaju u njihovu nadležnost, tako da se protiv rješenja tih vlasti ne može tražiti nikakva pravna zaštita od državnih vlasti, ukoliko ta rješenja nisu u suprotnosti s općim državnim zakonima. Hijerarhija i struktura Islamske zajednice prema Štatutu bila je slijedeća: glavni organi islamskih i vakufsko-mearifskih poslova su **Vakufsko-mearifski sabor** kao vrhovni autonomni nadzorni organ cjelokupne vakufske imovine u Bosni i Hercegovini, *Vakufsko-mearifski saborski odbor* i *Vakufska direkcija* kao izvršni organi Sabora, *Ulema-medžlis* (*Rijaset*) za vrhovno vođenje i upravljanje islamskim poslovima i *Hodžinska izborna kurija*. Članove Sabora i Hodžinske izborne kurije posredno ili neposredno bira narod, a reisu'l-ulemu i članove Ulema-medžlisa bira Hodžinska izborna kurija. Prema Štatutu Bosna i Hercegovina je podijeljena na šest muftijstava: **Mostar, Sarajevo, Travnik, Banja Luka, Bihać** i **Tuzla**. Muftije je, na prijedlog Rijaseta, postavljala Zemaljska vlada. Izabranome reisu'l-ulemi *menšuru* je davao halifa, odnosno šejhul-islam.

Odmah po donošenju Štatuta, provedena je reorganizacija Islamske zajednice na cijelom području Bosne i Hercegovine. Izabrani su prvo u džematu vakufsko-mearifski

organi, *Džematska skuština* i *Džematski medžlis.* Oni su birali kotarska vakufsko-mearifska povjerenstva, koja su delegirala svoje predstavnike u Vakufsko-mearifski sabor, kao vrhovni organ u poslovima zaklada i prosvjete. Vjerskim poslovima uprvljao je Ulema-medžlis od četiri člana, kojima je predsjedavao reisu'l-ulema. Nakon donošenja Štatuta, tadašnji, drugi po redu reisu'l-ulema, *Mehmed Teufik ef. Azabagić* dobrovoljno se odmah povukao u mirovinu. Sredinom 1910. godine inauguriran je treći po redu, a prvi po Štatutu birani, reisu'l-ulema **hfz. Sulejman ef. Šarac**. Samo dvije godine kasnije, Hodžinska kurija koja ga je izabrala, zahtijevala je njegovu ostavku koju mu je Zemaljska vlada 1912. godine iznudila. Tokom 1913. godine Hodžinska kurija je, usprkos protivljenju Zemaljske vlade, u dva navrata jednoglasno za četvrtog reisu'l-ulemu izabrala **Mehmeda Džemaluddina ef. Čauševića,** što je car konačno potvrdio dekretom od 27. oktobra 1913. godine. Menšuru je Čaušević primio u Carevoj džamiji 26. marta 1914. godine. Autonomna uprava se počela dobro razvijati, pa je do početka Prvoga svjetskog rata, osim prijašnjih korisnih ustanova *Darul-muallimin* (učiteljske škole), vakufskih i srednješkolskih konvikata, mektebi i ibtida'ijje, mogla da otvori još i nove, okružnu medresu i vakufsko sirotište u Sarajevu. Unaprjeđenje i reforma vjerske nastave u mektebi ibtida'ijjama, medresama i vjeronauka u osnovnim i srednjim školama izvršena je na osnovu tri islamske ankete 1910., 1912. i 1921. godine. Čauševićev izbor za reisu'l-ulemu vremenski se podudarao sa okončanjem balkanskih ratova kojima je Sandžak podijeljen između Srbije i Crne Gore tako da se relativno veliki broj muslimana našao pod vlašću ovih dviju država. Na utlimativni zahtjev velikih evropskih sila Srbija je Članom 79. Uredbe o uređenju oslobođenih oblasti 18. augusta 1913. godine priznala slobodu ispovjedanja islama ali nije donijela nikakve posebne propise o uređenju i organizaciji Islamske zajednice. Jedino je dotadašnji muftija sa sjedištem u Nišu dobio naziv vrhovni muftija. U praksi, bez obzira na načelu zakonsku slobodu vjeroispovijesti, islam nije imao ravnopravan tretman sa pravoslavnom religijom koja je smatrana državnom. Crna Gora nije donijela nikakve propise o Islamskoj zajednici poslije balkanskih ratova. Smatralo se da je to pitanje načelno i praktično riješeno Tačkom 3. Člana 129. Ustava Crne Gore od decembra 1905. godine, prema kojoj *unutrašnja uprava Muhammedove vjeroispovijesti pripada muftiji crnogorskom.*"

44.3. TREĆE RAZDOBLJE U ŽIVOTU ISLAMSKE ZAJEDNICE (1918.-1929.)

Mada je organizacija Islamske zajednice u formalno-pravnom smislu poslije formiranja Kraljevine SHS ostala ista zato što su po Štatutu iz 1909. godine funkcionirala sva njime predviđena tijela, Islamska zajednica i muslimani su sada ušli u treći kulturno-civilizacijski krug pravoslavne dominacije. Na zahtjev muslimana iz Hrvatske i Slovenije, Vakufsko-mearifski sabor je odobrio da se propisi Štatuta primjenjuju i u te dvije pokrajine. U pogledu pravnog režima vakufske imovine u Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj i Sloveniji je važio Autonomni statut, dok je za ostale pokrajine - Srbiju, Makedoniju i Crnu

Goru 28. februara 1922. godine donijet Zakon o upravi vakufa, po kojem je po poslovima vakufa Ministarstvu vjera data i upravna i nadzorna vlast. Muslimani u Srbiji i Makedoniji imali su vrhovnog muftiju u Beogradu i muftije u nekoliko okružnih mjesta. Na području Crne Gore muslimani su imali muftiju sa sjedištem u Starom Baru. Iako je Kraljevina SHS formalno priznala Čauševića za vjerskog poglavara svih muslimana u Kraljevini, nije mu dozvoljavano da ima bilo kakvog uticaja ni na čisto vjerske poslove, a kamoli vakufsko-mearifske u Makedoniji, Srbiji i Crnoj Gori. Sve te poslove vršilo je Ministarstvo vjera u kome je načelnik Muslimanskog odjeljenja bio srbijanski zet **Hasan Vrebac**. Na prijedlog nadležnog muftije u tim pokrajinama Ministarstvo vjera je imenovalo i sreske i vakufske odbore. Ministarstvo vjera je imenovalo čak i one vjerske službenike koje su vakufi plaćali iz svojih sredstava. Višak prihoda pojedinih vakufa išao je u *Centralni vakufski fond* pri *Hipotekarnoj banci* u Beogradu, a u načelu trebalo je da se koristi za potrebe Islamske zajednice u Srbiji, Crnoj Gori i Makedoniji. Navedene činjenice vode nepobitnom zaključku da u Kraljevini SHS od 1918. do 1929. godine nije postojala jedinstvena islamska organizacija. U Bosni i Herecegovini je imala autonomiju u okviru koje je slobodno vodila svoje vakufske, vjerske i mearifske poslove. Nasuprot tome, vjerska organizacija muslimana u Srbiji, Crnoj Gori i Makedoniji bila je, ustvari, poseban dio državne uprave. Zato je ujedinjenjem i stvaranjem Kraljevine SHS, sa stajališta organizacije Islamske zajednice, uprave vakufa i muslimanskog vjersko-prosvjetnog života, nastala jedna veoma složena situacija. Članom 10. Ugovora o miru sa Austrijom sklopljenim u zapadnom predgrađu Pariza *Sen Žermenu* Kraljevina SHS je preuzela izvjesne posebne obaveze u pogledu svojih državljana islamske vjeroispovjesti. Te obaveze su se odnosile, prije svega na zaštitu statusa muslimana i očuvanje njihove vjerske i vakufsko-mearifske autnomije. Tim ugovorom Kraljevina SHS u odnosu na pripadnike islama je preuzela u osnovi tri obaveze. Prva je, da se pitanja koja se tiču njihovog porodičnog i ličnog statusa reguliraju po *muslimanskim običajima*; druga *Vlada SHS se obavezuje da pruži zaštitu džamijama, mezarjima, vakufima i drugim vjerskim i dobrotvornim muslimanskim ustanovama koje već postoje, te da pri eventualnom osnivanju novih takvih institucija neće uskratiti nijednu od potrebnih olakšica, koje su zagarantirane drugim privatnim ustanovama te vrste.* Najzad, Vlada Kraljevine SHS se obavezuje da preuzme korake da se imenuje reisu'l-ulema za cijelu zemlju. Nijednu od ove tri obaveze Kraljevina SHS u toku prvih deset godina svog postojanja, a neke i kasnije, nije izvršila. Što se tiče prve obaveze, Član 109. Vidovdanskog ustava sadržavao je opću proklamaciju da porodične i nasljedne poslove muslimana *sude državne šerijatske sudije,* ali osim u Bosni i Hercegovini i dijelom u Crnoj Gori, u ostalim krajevima zemlje nisu od ranije postojali šerijatski sudovi. Zato su u Srbiji i Makedoniji kadijske poslove obavljali sreske muftije, kojih je bilo u gotovo u svim sreskim mjestima. U pogledu obaveze staranja o islamskim institucijama, ustanovama, džamijama, mezaristanima i vakufima, reis Čaušević je još 1921. godine zahtijevao da se *povrate islamske zgrade, u kojima su vojnički ili civilni uredi, svojoj prvobitnoj svrsi, te da se mezaristanima pruži ista zaštita kao i svim grobljima.* Ulema-medžlis je tokom dvadesetih

godina, a i kasnije, prikupio podatke o rušenju i oduzimanju džamija i njihovom pretvaranju u vojne magacine, sokolske srpske dvorane i škole, te o isticanju krstova na njima. U mnogim mjestima vlasti su prekopale i skrnavile mezarja. Vrlo je često uzurpirana vakufska imovina i poklanjana srpskim prosvjetnim zadužbinama, dok je građa od srušenih vakufskih kuća upotrebljavana za gradnju državnih zgrada. Pored toga, često je onemogućavan rad *sibjan mekteba* ili predškolskih osnovnih islamskih škola. U ovom trećem razdoblju Islamske zajednice Vakufsko-mearifski sabor je školske 1919/920. godine zatvorio Darul-muallimin, zatim Okružnu medresu, a Kuršumlija i Hanikah medrese su spojene u jednu, pod imenom Gazi Husrevbegova medresa s novim nastavnim planom i programom. Stanje muslimana u Kraljevini SHS najbolje odslikava razgovor reisa Čauševića 1919. godine u listu ***Le temps*** u kome ističe: *Hiljade ljudi ubijenih, šest žena spaljeno, 270 sela opljačkano i uništeno, eto bilansa za nas muslimane prilikom svečanog stvaranja Kraljevine SHS, kojoj smo se mi spremali služiti svom dušom. Mi smo ipak Slaveni, ali Srbi odbijaju da nas smatraju takvim. Smatra nas se uljezima.* U pismu predsjedniku Zemljaske vlade *Šoli* 1918. godine Reis piše: *Muslimani su zapali pod teror kakvog Bosna ne pamti*! Na svaku nepravdu i nasilje nad muslimanima od strane vlasti Čaušević je kao pravi duhovni i vjerski vođa ustajao u njihovu odbranu i zaštitu.

44.4. ČETVRTO RAZDOBLJE U ŽIVOTU ISLAMSKE ZAJEDNICE (1929.-1941.)

Ubrzo poslije proglašenje Šestojanuarske diktature 1929. godine vladajući režim je odlučio da sprovede jedinstvenu organizaciju Islamske zajednice za cijelu državu i tako sve institucije, ustanove i poslove Islamske zajednice stavi pod svoju direktnu kontrolu, umjesto da ispuni jednu od tačaka Sen-Žermenskog ugovora. Ta u biti politička operacija povjerena je **dr. Milanu Srškiću**, ministru pravde u čiji su resor potpali i vjerski poslovi. Srškićev plan sastojao se u tome da prvo reorganizira Islamsku zajednicu i stavi je pod kontrolu Ministarstva pravde i da potom u vođstvo Islamske zajednice uvede prorežimske ljude. Taj prvi dio plana izveden je Zakonom o Islamskoj vjerskoj zajednici Kraljevine Jugoslavije od 31. januara 1930. godine. Zakonom je dokinut i stavljen van snage ***Statut za autonomnu upravu islamskih i vakufsko-mearifskih poslova u Bosni i Hercegovini***, a ukinuto je i Vrhovno muftijstvo u Beogradu. Tako je u Bosni i Hercegovini ukinuta vjerska, vakufska i prosvjetna samouprava muslimana. Stupanjem Zakona na snagu stavljeni su na raspoloženje reisu'l-ulema za Bosni i Hercegovini, vrhovni muftija za Srbiju i Crnu Goru, članovi Ulema-medžlisa i sve muftije. Zakon je odredio da će reisu'l-ulemu, članove dva Ulema-medžlisa, i devetericu muftija postaviti kralj svojim ukazom. Vakufsko-mearifski poslovi nisu ostavljeni ni nekim imenovanim organima, nego su stavljeni u direktnu nadležnost Ministarstva pravde kao najviše upravne instance u svim pitanjima islamskih zadužbina i škola. Čaušević je od početka prozreo Srškićeve namjere i odmah se oštro suprotstavio. Nakon duge i iscrpljujuće prepiske sa Srškićem u kojoj je ponižavan i tretiran kao najniži državni činovnik a ne poglavar jedne od tri najz-

načajnije vjerske zajednice u zemlji, Reis je pismom od 11. aprila 1930. godine zatražio umirovljenje. Kraljevim ukazom od 6. juna 1930. godine, na prijedlog ministra pravde, reisu'l-ulema je penzioniran. Tako su Srškiću omogućeni uvjeti za ostvarenje drugog dijela plana, tj. dovođenje režimu odanih ljudi u vođstvo Islamske zajednice. Već 12. juna 1930. godine kraljevim je ukazom za novog, petog po redu, reisu'l-ulemu sada sa sjedištem u Beogradu, imenovan umirovljeni tuzlanski i banjalučki muftija **Ibrahim ef. Maglajlić**. Kako tada nije postojao ni Hilafet, ni Istanbulski mešihat sa šejhul-islamom, Maglajliću je menšuru dodijelio poseban Savjet za menšuru sastavljen od članova Ulema-medžlisa, predstavnika vakufsko-mearifskih vijeća i članova sarajevskog i skopskog vrhovnog šerijatskog suda. Prema Ustavu Islamske zajednice koji je oktroiran 9. jula 1930. godine, muslimani Kraljevine Jugoslavije čine jedinstvenu Islamsku zajednicu. Strukturu, organizaciju i hijerarhiju Islamske zajednice po Šestojanuarskom zakonodavstvu činili su: džematski imami, muftije, dva Ulema-medžlisa, jedan u Sarajevu, drugi u Skoplju i Vrhovno islamsko starješinstvo sa reisu'l-ulemom u Beogradu. Vrhovno starješinstvo su sačinjavali reisu'l-ulema, predsjednici oba Ulema-medžlisa i sekretar Vrhovnog starješinstva. Ustav je broj muftija sveo na deveterícu sa sjedištem u Banjoj Luci, Tuzli, Sarajevu, Mostaru, Pljevljima, Novom Pazaru, Prizrenu, Bitolju i Skoplju. Ulema-medžlis je definiran kao glavni organ preko kojeg se *vrši uprava i nadzor nad cjelokupnim islamskim, vjersko-prosvjetnim i kulturnim životom*. Sarajevski Ulema-medžlis bio je nadležan za teritorij Sarajevskog, Banjalučkog, Tuzlanskog i Mostarskog muftijstva, Skopski za područje Pljevaljskog, Novopazarskog, Prizrenskog, Bitoljskog i Skopskog muftijstva. Analogno postojanju dva Ulema-medžlisa, postojala su i dva vakufsko-mearifska vjeća i dvije vakufske direkcije, u Sarajevu i Skoplju, sa svojim upravnim odborima i vakufskim direktorima, koje je sve neposredno imenovao ministar pravde. Niži vakufski organi bili su sresko vakufsko-mearifsko vijeće, te na kraju, kao jedini izborni organ, džematski medžlis koji je birao zbor džematlija, a starao se o potrebama svog džemaata. U periodu Šestojanuarske diktature bilo je izvjesnih rezultata u radu Islamske zajednice. Tako je početkom 1933. godine Vrhovno islamsko starješinstvo pokrenulo svoje službeno glasilo pod nazivom *Glasnik Vrhovnog starješinstva Islamske vjerske zajednice Kraljevine Jugoslavije*. Ulema-medžlis u Sarajevu je dovršio reformu vjerske nastave u osnovnim i srednjim školama, osnovao viši tečaj Gazi Husrevbegove medrese (Alijju) i žensku medresu u Sarajevu. Napravljen je iskorak i na planu štampanja knjiga - osim udžbenika, prvi puta kod nas je štampan tekst Kur'ana (Mushaf) i gramatika arapskog jezika u dva dijela za potrebe medresa i srednjih škola, kao i udžbenici za vjeronauku u osnovnim i srednjim školama. U ovom periodu Islamska zajednica održava veze i odnose sa Islamskim zajednicama i muslimanima u islamskom svijetu. Delegacije Islamske zajednice iz Jugoslavije sudjeluju u radu Sveislamskog kongresa 1931. godine u Jerusalimu, kao i na Kongresu evropskih muslimana 1935. godine u Ženevi. Naročito su bile intezivne veze sa muslimanima u Poljskoj. Za njihove potrebe štampano je u Sarajevu nekoliko knjiga, dijelovi Kur'ana s prijevodom na poljski jezik i tedžvid. U Gazi Husrevbegovoj medresi školova-

lo se nekoliko učenika iz Poljske, a dvojica su je i završila.

Raspadom Šestojanuarske diktature i ulaskom dr. Mehmeda Spahe u prvu Stojadinovićevu vladu poslije majskih izbora nastupa nova faza u životu i organizaciji Islamske zajednice. Kao jedan od uvjeta ulaska JMO u Vladu, Spaho je tražio reviziju šestojanuarskog zakonodavstva o Islamskoj vjerskoj zajednici, vraćanje sjedišta reisu'l-uleme u Sarajevo i uklanjanje ličnih političkih protivnika iz rukovodstva vjerske i vakufske organizacije. U skladu sa Sporazumom Spaho-Stojadinović, već je 28. februara 1936. godine proglašena Uredba sa zakonskom snagom kojom su Zakon i Ustav Islamske vjerske zajednice stavljeni van snage. Samo dvije sedmice poslije toga, 14. marta 1936. godine, penzioniran je reisu'l-ulema Ibrahim ef. Maglajlić. Novi, drugi po redu, Ustav Islamske vjerske zajednice u Kraljevini Jugoslaviji donijet je 24. oktobra 1936. godine, nakon čega je za prvog *naibur-reisa* sa sjedištem u Beogradu postavljen profesor **Salih Safvet Bašić**. Ustavom Islamske vjerske zajednice iz 1936. godine, umjesto Vrhovnog starješinstva, postoji reisu'l-ulema sa svojim užim i širim savjetom, dva ulema medžlisa - u Sarajevu i Skoplju; dva sabora i dvije vakufske direkcije. Kasnije, nakon što je za reisu'l-ulemu izabran Spaho, sjedište reisu'l-uleme je preneseno iz Beograda u Sarajevo. Tokom 1937. godine obavljeni su izbori za Vakufski sabor i članove Izbornog tijela za izbor reisu'l-uleme. Članovi Sabora nisu mogli biti aktivni službenici Islamske zajednice. Izborno tijelo za izbor reisu'l-uleme se sastalo 20. aprila 1937. godine i prema Ustavu izabralo trojicu kandidata za reisu'l-ulemu: **Fehim ef. Spahu, Ahmed ef. Bureka** i **Muhammed ef. Tufu**. Na osnovu ovog prijedloga, kraljevski su namjesnici ukazom od 26. aprila 1938. godine imenovali **Fehim ef. Spahu** za, šestoga po redu, reisu'l-ulemu Kraljevine Jugoslavije. Dužnost reisa Fehim ef. Spaho je primio 6. maja od prvog naiba Bašića, a svečano ustoličenje i predaja menšure obavljeni su u Carevoj džamiji u Sarajevu, devetog juna 1938. godine. Ulema-medžlis u ovom periodu donosi nkoliko vrlo značajnih uredbi: *Uredbu o mektebima, Uredbu o okružnim medresama* i *Uredbu o Gazi Husrevbegovoj medresi*. Uredba o nižim okružnim medresama predviđala je da na teritoriju Bosne i Hercegovine postoji šest petorazrednih medresa u **Mostaru, Sarajevu, Travniku, Banjoj Luci, Bihaću** i **Tuzli**. Gazi Husrev-begova medresa je bila puna srednja stručna škola. Pored ovih, postojale su i tzv. sreske medrese u *Konjicu, Visokom, Zenici, Foči, Gračanici, Gradačcu, Brčkom, Zvorniku i Pojskama kod Zenice*. Sve su one spremale kandidate za zvanje imama, hatiba, muallima i vjeroučitelja u osnovnim školama, Svršenici Gazi Husrevbegove medrese mogli su studirati na Višoj islamskoj šerijatsko-teološkoj školi u Sarajevu, uz polaganje dopunskog ispita iz latinskog jezika i na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu od 1940./41. godine.

44.5. PETO RAZDOBLJE U ŽIVOTU ISLAMSKE ZAJEDNICE (1941.-1945. U OKVIRU NDH)

U toku Spahina mandata reisu'l-uleme Jugoslavija je u aprilu 1941. godine zahvaćena Drugim svjetskim ratom i poslije sloma Kraljevine Jugoslavije Bosna i Hercegovina se našla u sastavu fašističke *Nezavisne države Hrvatske*. Mada se u periodu od 1941. do 1945.

godine pravno-formalno, Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini upravljala prema Zakonu i Ustavu IVZ iz 1936. godine, protivnici Spahe, tog ustava i Zakona na čelu sa *Hakijom Hadžićem*, kome je, zajedno sa *fratrom Božidarom Bralom*, povjerena civilna uprava u Bosni i Hercegovini, nastojali su izmijeniti Ustav, Zakon i prisiliti Spahu na ostavku. Na ruku im je išla činjenica što su Spahin Ustav Islamske vjerske zajednice od početka pratile tri značajne grješke: ukidanje muftija i muftijstava negativno se odrazilo na vjerski život, oduzimanje mnogih pozicija, nekih neopravdano, iz ruku pripadnika uleme, posebno u vakufsko-imovinskim i prosvjetnim stvarima, imalo je za posljedicu njezino nezadovoljstvo i kako, prema Ustavu IVZ, članovi Sabora nisu mogli biti aktivni službenici Islamske zajednice, on je optužen za laicizaciju. Već u toku juna 1941. godine Hadžić organizira vjersku anketu koja je trebala da izradi nacrt novog Zakona i Ustava IVZ u skladu sa tzv. hodžinskom koncepcijom formuliranom još u godinama neposredno pred rat. Na anketu je formalno pozvan i Fehim Spaho kao reisu'l-ulema, ali on nije došao ni na jednu njezinu sjednicu. Anketa je izradila *Nacrt zakonske odredbe o vjersko-prosvjetnoj autonomiji* koji je **Ante Pavelić** trebalo da potvrdi kao Zakon. Nacrt Zakona su Paveliću 7. augusta 1941. godine uručili **Ademaga Mešić** i **Mehmed ef. Handžić**. Od Nacrta Zakona nikada ništa nije bilo, jer je već sutradan Pavelić službeno primio reisu'l-ulemu Spahu, sa **dr. Hazimom Muftićem**, direktorom Vakufa, i zagrebačkim muftijom **Ismetom Muftićem**. Od kada je krajem augusta 1941. godine vođa bivše JMO **Džafer Kulenović** ušao u Vladu Nezavisne države Hrvatske, on je od tada od kraja rata uspješno blokirao sva dalja Handžićeva nastojanja da se promijeni postojeći Ustav i organizacioni okvir IVZ. Kada je 13. februara 1942. godine umro Reis Spaho, Handžić se aktivirao da na njegovo mjesto dođe neko od njegovih ljudi. Kulenović i njegove pristalice insistirali su, i u tome uspjeli, da se dok traje rat ne bira novi reis. Tako se po drugi put na mjestu naiba, odnosno vršioca dužnosti reisu'l-uleme, našao profesor **Salih ef. Bašić** i ostao na tom položaju sve do septembra 1947. godine. Kako Spaho, tako i Bašić mudro, dostojanstveno i hrabro vodi Islamsku zajednicu u toku Drugog svjetskog rata. Uprkos svih iskušenja oni su ostali dosljedni učenju islama i interesima muslimana, njihovih života i imovine. Sve što je uradila Islamska zajednica u toku Drugog svjetskog rata time se muslimani mogu ponositi, i iz toga pouku crpiti, a nemaju se čega stidjeti. ***El-Hidajine*** Rezolucije su u tom ratu svjetla tačka. Druga značajna činjenica je način rješavanja pitanja zagrebačke džamije u toku Drugog svjetskog rata. Kako je islamska vjera na tlu Slovenije i Hrvatske priznata od 1916. godine nakon proglašenja Nezavisne države Hrvatske oživjeli su planovi o izgradnji ili dodjeli džamije u Zagrebu. Od nekoliko opsanih prijedloga muslimani su izabrali najmanje loš. Prijedlog Pavelića da se pravoslavna crkva na Preradovićevu trgu odgovarajućom pregradnjom pretvori u džamiju, zagrebački muftija Ismet Muftić i Islamska zajednica su energično odbili. Nakon toga su ustaške vlasti predložile da se Meštrovićev spomenik u centru Zagreba, posvećen kralju Petru Karađorđeviću, adaptira u džamiju. Navodno je jedna grupa zagrebačkih muslimana uspjela izvijestiti o ovome Meštrovića i tražiti njegovu saglasnost. Meštrović nije odgovo-

rio na ovu poruku. Neovisno od toga, džamija je izgrađena uz dosta otvorenih protesta od strane katoličke hijerarhije kojoj je posebno smetalo što se džamija nalazi u centru Zagreba. Zbog tih protesta svečano otvaranje džamije stalno je pomjerano. Konačno, džamija je otvoreno u ljeto 1944. godine.

44.6. ŠESTO RAZDOBLJE U ŽIVOTU ISLAMSKE ZAJEDNICE (1945.-1993. U OKVIRU SFRJ)

U šestom razdoblju Islamska zajednica i svi muslimani na tlu FNRJ, kasnije SFRJ, našli su se u potpuno novom državno-pravnom i ideološko-političkom okviru čija je osnovna intencija i cilj bila izgradnja komunizma preko ateizma, oduzimanja imovine i odumiranja države i religije. U novom državno-pravnom okviru Bošnjaci su ostali 45 godina bez ijedne nacionalne i kulturne ustanove i društva. Svi organizirani oblici i kolektivno legitimni likovi Bošnjaka svedeni su na Islamsku zajednicu. Osnovne premise nove komunističke vlasti prema Islamskoj zajednici bile su: odvojiti islamsku zajednicu od države i politike, a državu i politiku zbog značaja i uticaja vjere na ljude, nikada ne odvajati od Islamske zajednice. Konkretna posljedica ovakve politike bila je ukidanje obavezne vjeronauke u osnovnim i srednjim školama, ukidanje dotadašnjeg obaveznog vjerskog prireza i prestanak sa radom šerijatskih sudova. Politika ukidanja privatne imovine i njezino podruštvljenje i podržavljenje u cilju razvoja privrede, poljoprivrede i urbanizacije putem agrarne reforme, nacionalizacije i eksproprijacije dotadašnjih vlasnika u korist države imat će za posljedicu da Islamska zajednica ostane skoro i bez pokretne i nepokretne imovine, čime su njezina dotadašnja višestoljetna egzistencijalna osnova i izvor materijalnih prihoda potpuno dovedeni u pitanje. U cilju opstanka svojih ustanova, institucija i zavoda Islamska zajednica je bila prisiljena tražiti nove izvore finansiranja i materijalnog izdržavanja. Ostavši bez ogromne vakufske imovine, ona je bila prisiljena na samofinansiranje. Ma koliko je to u početku bilo teško, takav način izdržavanja Islamske zajednice (kroz redovne dobrovoljne priloge vjernika) jačao je islamsku svijest u svakom vjerniku i povećao njihov interes i angažman u aktivnostima Islamske zajednice. Taj interes i angažman muslimana rezultirat će sa najmanje hiljadu džamija, nešto restauriranih, a ponajviše nanovo napravljenih stotinama mesdžida i ponekom renoviranom tekijom u razdoblju između 1945. i 1992. godine. Te džamije i mesdžidi najviše su građeni na selima jer je u gradovima veoma teško ili skoro nemoguće bilo dobiti dozvolu za gradnju novog vjerskog objekta. Od početka, politika nove društveno-političke zajednice svodila se na potiskivanje i marginaliziranje vjerskih zajednica, pa tako i Islamske, u javnom životu. U tu svrhu nova vlast oslobađa Islamsku zajednicu vakufske imovine i sve njezine dotadašnje vjersko-humanitarne institucije ostavlja bez namjenske funkcije. Od kolektivnog darovatelja Islamska zajednica se pretvara u kolektivnog primaoca. Kako je nova vlast preuzela brigu i organizaciju obaveznog osnovnog školovanja za sve građane muškog i ženskog pola i kako su otvorene mnoge srednje i stručne škole, to su neke niže i okružne medrese, koje su bile neko vrijeme nadomjestak općem obrazovanju musli-

mana, po svom cilju i programu, dijelom izgubile svoju obrazovnu funkciju, ali ih nikada kao što je uradila nova vlast nije trebalo sve ukinuti i svesti samo na Gazi Husrevbegovu medresu. Islamska zajednica poslije Drugog svjetskog rata u novoj Jugoslaviji suočila se kako sa naslijeđenim tako i sa novim problemima i iskušenjima. Nagomilani vjersko-prosvjetni i kadrovski problemi tražili su hitnije i efikasnije rješavanje u novonastalim uvjetima. Umjesto toga, odlivom stotina i hiljada stručnih kadrova iz Islamske u društvenu zajednicu i hapšenjem stotina čestitih imama i poznatih alima sužavala se i siromašila kadrovska osnova Islamske zajednice. To neminovno dovodi do drastične i neprirodne smjene generacija u strukturi i hijerarhiji Islamske zajednice. Sam rat je odnio preko 100.000 muslimanskih života a među nastradalima bilo je i alima. Sekularizacija školskog odgoja i svih medija obrazovanja muslimanke u svim likovima javnog i kulturnog života bio je novi memenat u životu i radu Islamske zajednice. Jednaka prava i dužnosti svih vjerskih zajednica u socijalističkoj Jugoslaviji, bez obzira koliko su bila restriktivna, stvarala su povoljnu klimu za međuvjersku saradnju i dijalog Islamske zajednice sa drugim vjerskim zajednicama. Proglašavanje nekih objekata Islamske zajednice zajedničkim kulturnim naslijeđem jugoslavenske zajednice naroda i narodnosti i njihovim postojanjem kulturno-historijskim spomenicima, imat će za posljedicu da o njima pored Islamske zajednice vodi brigu i država, stavljajući ih pod svoju zaštitu. Otvorenost SFRJ prema svijetu, posebno uključivanje u Pokret nesvrstanih zemalja gdje islamske zemlje čine većinu, bilo je itekako važno za muslimane bivše jugoslavije. Razvoj turizma i orijentalistike omogućit će otvaranje Islmske zajednice u SFRJ prema islamskom svijetu i prezentiranje islamske kulturne baštine muslimanima svijeta. U socijalističkoj Jugoslaviji Islamska zajednica je donijela četiri ustava: 1947., 1959., 1969. i 1990. godine.

Pošto su se poratne prilike u zemlji konsolidirale Islamska zajednica je pristupila donošenju novog Ustava, koji je usvojen na zasjedanju Vrhovnog vakufskog sabora u Sarajevu 26. augusta 1947. godine. Na temelju ovog Ustava izabran je 12. septembra 1947. godine prvi poslijeratni, sedmi po redu, reisu'l-ulema, **Ibrahim ef. Fejić.** Svečana promocija, primopredaja menšure po prvi puta je u historiji Rijaseta obavljena u Begovoj, umjesto u Carevoj džamiji u Sarajevu. Ustav iz 1947. goidne nekoliko je puta mijenjan i dopunjavan (16. januara 1949.; 12. juna 1950.; i 4. decembra 1955. godine). Ustav Islamske vjerske zajednice iz 1947. godine potvrđuje strukturu, nazive organa i hijerarhiju Islamske zajednice na području pojedinih republika, kao i cijele Jugoslavije na temelju Ustava Islamske vjerske zajednice iz 1936. godine. On prihvaća osnovno načelo Ustava Islamske vjerske zajednice iz 1936. godine a to je razdvojenost organa koji se bave vjerskim, od organa koji se bave imovinskim poslovima, kao što je postojanje Ulema-medžlisa i vakufsko-mearifskog sabora sa izvršnim organom vakufskom direkcijom. Po Ustavu Islamske vjerske zajednice od 1959. godine objedinjuje se kompetencija ovih ustanova u jednu, a to je **Starješinstvo IVZ** na području jedne republike. Struktura i hijerarhija Islamske zajednice po Ustavu od 1947. goidne je bila Ulema-medžlis, Vakufski sabor sa saborskim odborom i vakufskom direkcijom, Vrhovni vakufski sabor i Vrhovno islamsko

starješinstvo sa reisu'l-ulemom na čelu. Niži organi su bili džematski odbor, džematski imam i vakufsko povjerenstvo. Vremenom će doći do izmjena u organima Islamske vjerske zajednice. Tako se 1959. godine od Ulema-medžlisa, čija je kompetencija bila briga o vjerskom i vjersko-prosvjetnom životu zajednice i vakufske direkcije kao izvršnog i tehničkog organa vakufskog sabora, formiraju starješinstva IVZ. Područje Ulema-medžlisa obuhvatalo je područje jednog sabora, što je kasnije ušlo u kompetenciju Starješinstva. Na zasjedanju Vrhovnog sabora IVZ usvojen je u Prištini 5. novembra 1969. godine njezin novi ustav, po kojem je IVZ službeno nazivana Islamska zajednica, jer se došlo do zaključka da riječ ***islam*** implicira pojam vjere. Prema ovom Ustavu organi Islamske zajednice su odbori kao osnovni organi i upravna tijela, vjersko-prosvjetni referenti i muftije kao glavna vjerska lica na svom području. Viši organi su sabori i starješinstva. *Sabor* je najviši zakonodavni organ IZ na području Republike, a ***Starješinstvo*** njegov izvršni organ. Prema Ustavu postoje četiri sabora, odnosno starješinstva. **Sabor IZ u Sarajevu** od 30 članova je pokrivao područje BiH, Hrvatske, Slovenije.

Sabor u Prištini sa 29 članova vodio je IZ u tzv. užoj Srbiji, na Kosovu i Vojvodini.

Za **Islamsku zajednicu u Crnoj Gori** postojao je **Sabor u Titogradu** sa 26 članova.

Najzad, s obzirom na svoje specifične potrebe Islamska zajednica u Makedoniji ima svoj poseban Statut koji se oslanja na Ustav IZ. **Sabor IZ Makedonije** broji 20 članova sa Starješinstvom i njegovim predsjednikom. Svaki grad u zapadnoj Makedoniji (ukupno 13) ima svoj odbor IZ, a u Štipu je jedan za cijelu istočnu Makedoniju.

Od članova republičkih sabora bira se **Vrhovni sabor Islamske zajednice** u SFRJ. On je najviši zakonodavni i nadzorni organ IZ u zemlji. Vrhovni, kao i republički sabori IZ, zasjeda redovno jednom godišnje, a može biti i vanredno sazvan Izvršni organ Vrhovnog sabora je Vrhovno islamsko starješinstvo IZ u SFRJ. Njega sačinjavaju: reisu'l-ulema, predsjednici Starješinstva i šest članova koje bira Vrhovni sabor iz svoje sredine. Vrhovni sabor IZ sa svojim izvršnim organom Vrhovnim islamskim starješinstvom simbolizira vjersko-prosvjetnu autonomiju i jedinstvo muslimana u SFRJ.

Na vanrednom zasjedanju Vrhovnog sabora Islamske zajednice u SFRJ, održanom 12. aprila 1990. godine u Sarajevu, usvojen je novi Ustav Islamske zajednice. Ovim tzv. Ramazanskim ustavom izvršena je temeljna reorganizacija Islamske zajednice. Članom 11. Ustava IZ određeno je da se njezina imovina na prvom mjestu, umjesto dotadašnjih isključivo dobrovoljnih priloga vjernika i donacija, sastoji od Vakufa. U tom pogledu velike su nade polagane u proces denacionalizacije, odnosno vraćanja nekada oduzete, ili jednostavno uzurpirane vakufske imovine. Rat je zaustavio ovaj proces. Prema Članu 18. organi IZ su odbori, muftijstva IZ, sabori i mešihati IZ, Vrhovni sabor i Rijaset IZ, te reisu'l-ulema. **Odbor** je osnovni organ IZ na području više džemata, dok je **muftijstvo** glavni vjerski organ na području više odbora Islamske zajednice. Prema Članu 29. sabori su najviša predstavnička tijela Islamske zajednice na svome području i ima ih ukupno pet: **u Sarajevu za BiH, Prištini za Srbiju, u Skoplju za Makedoniju, u Titogradu (Podgorici) za Crnu Goru i u Zagrebu za Hrvatsku i Sloveniju.** Mandat članova sabora traje četiri godine.

Mešihat je izvršni organ Sabora IZ. Najviše predstavničko tijelo IZ u državi je Vrhovni sabor i broji 46 članova koji se biraju tako da Sabor u Sarajevu delegira 13 članova, Sabor u Prištini 12, Sabor u Skoplju 9, te Sabori u Podgorici i Zagrebu po šest članova. Njihov mandat traje četiri godine. Izvršni organ Vrhovnog sabora je Rijaset, čije je sjedište u Sarajevu i koji ujedno predstavlja vjersko jedinstvo pripadnika Islamske zajednice u cijeloj državi. Najzad, prema Članu 46., reisu'l-ulema je vjerski poglavar i najviši predstavnik Islamske zajednice u SFRJ koji predstavlja Islamsku zajednicu u zemlji i svijetu. On predsjedava sjednicama Rijaseta. U ovome razdoblju Islamske zajednice reisu'l-uleme su bili **Ibrahim ef. Fejić**, sedmi po redu (1947.-1957.), **Sulejman ef. Kemura**, osmi po redu (1957.-1975.), **Naim ef. Hadžiabdić**, deveti po redu (1975.-1987.), **Husejn ef. Mujić**, deseti po redu (1987.-1990.) goidne i **Jakub ef. Selimoski** (1990.1993.). U šestom razdoblju za vrijeme pet navedenih reisu'l-ulema Islamska zajednica je prošla kroz veoma dinamične, složene i nimalo lahke događaje. Bez obzira na sve teškoće i složenost sa društvenom zajednicom, odnosno državom i sva previranja i lomove unutar Islamske zajednice, ona je, kao jedina organizirana i uzajamno povezana institucija i okvir bošnjačkomuslimanskoga naroda, ostvarila izvjesne rezultate na planu vjerskog života, izdavačke djelatnosti prosvjete i kulture. Najznačajniji rezultat na polju materijalno-sakralne kulture kao rezultat vjerske svijesti i materijalnih mogućnosti muslimana bila je gradnja stotina džamija i mekteba, posebno na selima. Tako je na području Starješinstva IZ u BiH 1976. goidne bilo 1.092 džamije, 569 mesdžida i 2.394 namjenske prostorije za obavljanje vjerske pouke u onim mjestima u kojima nije bilo džamije ili mesžida. U periodu od 1945. do 1990. godine na području bivše SFRJ podignuto je i renovirano blizu hiljadu džamija i mesdžida, najviše u Bosni i Hercegovini i Makedoniji. Najpoznatija sagrađena džamija u tom razdoblju je Zagrebačka, koja nije samo dažmija već i islamski centar.

Vjerski život u navedneom periodu odvijao se u mesdžidima, džamijama i tekijama. Vjersko-prosvjetni život odvijao se u **Gazi Husrevbegovoj medresi** u Sarajevu i **Alauddin medresi** u Prištini. Od 1977. godine otvoren je i Islamski teološki fakultet u Sarajevu. Prije toga svršenici naših medresa su od početka šezdesetih godina najviše studirali na **El-Ezheru** u Kairu, u Libjii, Maroku, Kuvajtu, Saudijskoj Arabiji, Jordanu, Pakistanu, Turskoj, Tunisu itd. Znatan broj ljudi je studirao državne fakultete u SFRJ. U vremenu od 1945. do 1975. godine u Gazi Husrevbegovu medresu je bilo upisano oko 1.000 učenika od kojih je preko 500 maturiralo. Od 1975. do 1992. godine ih je još više maturiralo. Što se tiče štampe i izdavačke djelatnosti Vrhovno islamsko starješinstvo je 1950. godine obnovilo i nastavilo izdavanje svog službenog dvomjesečnog glasila *Glasnika*. *Udruženje Ilmijje* svoju izdavačku djelatnost počinje štampanjem *Takvima* 1951. godine jedanput godišnje. Od 1972. godine Gazi Husrevbegova biblioteka izdaje svoj godišnjak *Anale*, koji tretira kulturno-prosvjetnu baštinu Bošnjaka i islamistike. Ta biblioteka je štampala i tri kataloga arapsko-perzijsdkih i turskih rukopisa. Od novina u ovom razdoblju prvo se pojavio *Zemzem*, list džačkog udruženja *Gazi Husrev-beg* istoimene medrese u Sarajevu 1968. godine. Od 1970. godine **Udruženje Ilmijje**, a od 1980. godine Starješinstvo BiH izdaju list *Preporod* dva puta mjesečno. *Preporod* su islamske informativne novine. U Prištini se na

albanskom jeziku štampa *Edukati islami*. Krajem šezdesetih godina počeli su se štampati ilmihali i sufare za vjersku obuku. Priređena su na bosanskom jeziku četiri prva toma **Buharijinog** *Sahiha*, veliki ***Riječnik arapskog jezika*** **Teufika Muftića**, prijevod *Kur'ana* **Besima Korkuta i dr. Enesa Karića**, te druge značajne knjige o islamu. U ovom razdoblju Islamska zajednica se finansirala: redovnim dobrovoljnim prilozima i uvakufljenjima vjernika, fondom zekjata, sadekatul-fitra, kurbanskim kožicama i raznim donacijama iz zemlje ili inostranstva. Javni vjerski život se najviše manifestirao petkom na džummi, na bajramima, teravijama, mevludima, hatmama i otvorenjima džamije.

44.7. SEDMO RAZDOBLJE U ŽIVOTU ISLAMSKE ZAJEDNICE

U sedmo razdoblje svoga života Islamska zajednica Bosne i Hercegovine ušla je 28. aprila 1993. godine u uvjetima najsurovije agresije na Bosnu i u toku desetoga genocida nad Bošnjacima. Kada je 6. aprila 1992 godine Bosna i Hercegovina priznata od strane Evropske unije i Sjedinjenih Američkih država kao nezavisna zemlja Islamska zajednica je u pravno-formalnom i organizacionom smislu bila konstituirana za SFRJ. Takvo stanje je potrajalo godinu dana. Dvadeset osmog aprila 1992. godine na **Obnoviteljskom saboru** Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini je svoje organizaciono ustrojstvo i pravno-formalni okvir uskladila sa državnim ustrojstvom Bosne i Hercegovine. Na Obnoviteljskom saboru izabran je novi, dvanaesti po redu, reisu'l-ulema **dr. Mustafa Cerić** i njegov zamjenik **hfz. Ismet ef. Spahić**. Formirana su i muftijstva za Sarajevo, Tuzlu, Mostar, Goražde, Zenicu, Travnik, Bihać i Banju Luku, a kasnije su im pridodata muftijstva za Njemačku i Sloveniju. Islamska zajednica u Hrvatskoj zadržala je svoj Mešihat ali priznaje duhovni autoritet Reisu'l-uleme i daje članove u Sabor Islamske zajednice koji je konstituiran 28. aprila 1995. goidne. Tako je prestao sa radom Obnoviteljski sabor koji je u dovogodišnjem ratnom periodu odigrao izuzetno značajnu ulogu.

GODINE DOGAĐAJA

20.4.570. n.e. ili pedeset tri godine prije Hidžre 12. rebiul-evvela u gradu Mekki, Beki ili Ummu-l-Kura rođen je posljednji, univerzalni, sveljudski Allahov Poslanik i vjerovjesnik Muhammed a.s. Te iste godine krenuo je abesinski namjes nik **Ebreha** da poruši Ka'bu ili Bejtullah u Mekki.

595. n.e. Muhammed a.s. u dvadeset petoj godini života ženi se uglednom udovi com h. Hadidžom.

605. n.e. kada se Muhammedu a.s. navršilo 35 godina on učestvuje u postavljanju kamena Hadžeru-l-Esved u Ka'bu i u mjesecu ramazanu povlači se na brdo En-Nur u pećinu Hira.

608. n.e. Perzijanci osvajaju od Bizantije Malu Aziju.

610. n.e. u mjesecu ramazanu u noći Lejletu-l-kadr Allah dž.š. po meleku Džibrilu Eminu u pećini Hira na brdu En-Nur počinje objavljivati Muhammedu a.s. univerzalnu, komplementarnu i do Sudnjeg dana Objavu Kur'an a.š.

614. n.e. Perzijanci osvajaju od Bizantije Siriju.

615. n.e. Prva seoba muslimana, 12 muškaraca i 4 žene, pod vođstvom h. Usmana iz Mekke u Abesiniju.

616. n.e. Druga seoba muslimana, osamdeset muškaraca i žena, pod vođstvom **Džafera ibn Ebi Taliba**, iz Mekke u Abesiniju.

Od 616-619. traje potpuni bojkot, i izolacija muslimana u pustinjskom mjetsu Šib.

619. n.e. je Senetu-Huzn - godina žalosti kod muslimana jer su te godine neposred no po bojkotu, Muhammedu a.s. na Ahiret preselila dva najvjernija pri jatelja i zaštitnika - žena h. Hadidža i amidža Ebū Tālib. Iste godine Poslanik je bezuspješno pokušao misiju širenja islama u Taifu.

619. n.e. Perzijanci osvajaju od Bizantije sjeverni Egipat.

620. n. e. Prvi sastanak na Akābi između Muhammeda a.s. i medinskih hodočasnika od kojih će šesterica iz plemena Hazredž prihvatiti islam.

621. n.e. Drugi sastanak na Akabi između Muhammeda a.s. i dvanaest medinskih muslimana i 10 iz plemena Hazredž i dva iz plemena Evs.

622. n.e. Treći sastanak na Akabi između Muhammeda a.s. i 73 medinska muslimana i to 71 muškarca i prvi puta dvije žene. Na tom sastanku je dogovorena Hidžra Muhammeda a.s. iz Mekke u Medinu. Prije Hidžre na devet mjese ci dogodio se Poslanikov *isra* i *mi'radž*, noćno putovanje i najveće vjersko-duhovno uzdignuće.

20.9.622. n.e. ili 12. rebiul-evvela trinaeste godine vjerovjesničke misije dogodila se Hidžra, najbitniji događaj u povijesti islama koji muslimani uzimaju za početak svoje ere i zahvaljujući kojem muslimani postaju red, poredak, država, organizirana vjerska zajednica - *Umma*. Poslanik posljednji sa najvjernijim prijateljem Ebū Bekrom čini Hidžru iz Mekke u Medinu. U toku Hidžre u mjestu Kubau, predgrađu Medine Poslanik gradi prvu džamiju.

624. n.e. druge godine po Hidžri uvodi se *učenje ezana* za oglašavanje namaza. Objavom se mijenja Kibla i naređuje se okretanje prema Ka'bi u namazu,

umjesto do tada prema Jerusalimu, u mjesecu ša'banu naređuje se *sijam-post* ili treća praktična dužnost islama odnosno treći islamski šart.
Sedamnaesti dan ramazana druge hidžretske ili 624. n.e. odigrala se pre sudna povijesna bitka za opstanak muslimana između 314 muslimana i 1.000 mekkanskih idolopoklonika 120 kilometara jugoistočno od Medine na Bedru. Iako trostruko malobrojniji i slabije naoružani muslimani su nepri jateljima nanijeli desetorostruko veće gubitke. Ovo je bila prva bitka u kojoj je jedan Poslanik izveo vojsku organiziranih muslimana ili ummet u odbrani islama i muslimana.

625. n.e. **treće hidžretske u mjesecu januaru odnosno ševvalu,** nakon godinu i dvadeset dana iza Bedra odigrala se *Bitka na Uhudu,* četiri milje sjeverois točno od Medine između 700 muslimana i 3.000 mekkanskih idolopokloni ka. Muslimane je predvodio kao i na Bedru Muhammed a.s. a Mekkelije Ebū Sufjan. Muslimani su na Uhudu doživjeli težak poraz. Imali su 70 šehida i još toliko ranjenih i zarobljenih.

627. n.e. **pete hidžretske** početkom februara odnosno u ševvalu dogodila se *bitka kod Hendeka (Jarka)* za odbranu Medine između 3.000 muslimana i 10.000 mekkanskih idolopoklonika. Poslije dvadesetodnevnog uzaludnog opsjedanja grada Mekkanci su se morali povući a muslimani su zahvalju jući iskopanim rovovima odbranili grad Medinu.

628. n.e. **šeste hidžretske** muslimani sklapaju prvi pravni *Ugovor na El-Merraru ili Hudejbijji* i time su priznati kao ravnopravan faktor. To je godina Poslanikove diplomatske aktivnosti u kojoj šalje pisma bizantijskom caru Herkaliju, perzijskom caru Kisru Pervizu, njegovom namjesniku Bazanu u Jemenu, abisinskom kralju Negusu, njegovom namjesniku u Egiptu Džerir ibn Meti i vođi Kopta Mukavkisu.

628. n.e. **sedme hidžretske** muslimani *zauzimaju Hajber.* Nakon zauzimanja Hajbera u Medinu su se vratili izbjegli muslimani iz Abesinije.

629. n.e. **sedme po hidžri** muslimani obavljaju *mali hadždž ili umru* i doživljavaju *poraz na Muti.*

630. n.e. **osme hidžretske** u mjesecu ramazanu muslimani *oslobađaju Mekku,* Beku ili Ummu-l-Kura, a u mjesecu ševvalu iste godine bila je *bitka na Hunejnu.*
630. n.e. devete hidžretska je *godina delegacija* u kojoj Poslanika posjećuju deputacije raznih plemena i to je godina *pohoda muslimana na Tebuk* i *rušenja munafičke džamije u Zu-Avvanu.*

631. n.e. **devete hidžretske** muslimani obavljaju *prvi puta pravi ili veliki hadždž* pod vođstvom Ebū Bekra, obznjanjuje se *Deklaracija na Mini* u kojoj sa mušricima i nemuslimanima zabranjuje pristup Ka'bi a muslimanima hadždž saopćava kao obligatna dužnost. Deklaraciju čita h. Alija.

632. n.e. **deseta hidžretska** je *godina Poslanikovog oprosnog hadždža* i njegovog govora, najvećeg i najznačajnijeg u povijesti svijeta, na Arefatu. To je i *godina Poslanikovog preseljenja na Āhiret.*

632. n.e. **jedanaeste hidžretske** *Ebū Bekr je izabran za prvog halifu* u povijesti islama i time je *otpočela vladavina Hulefāi'-Rašidūna.*

633. n.e. poslije nekoliko pobjeda nad Perzijancima islamski vojskovođa *Halid ibn Valid u Iraku zauzima čitavu dolinu rijeke Eufrat.*

634. n.e. **trinaeste hidžretske** *Ebū Bekr umire a h. Umer na njegov prijedlog je izabran za dru gog halifu.*

634. n.e. u augustu ili trinaeste hidžretske u džumadel-ahiru muslimanska vojska pod vođstvom Halid ibn Velida nanosi *težak poraz Bizantiji kod Jermuka.*
635. n.e. od Bizantije *muslimani zauzimaju Damask, Kinisirin, Kisariju i Edžnadin.*
635. n.e. na perzijski prijestol dolazi mladi Jezdidžerd željan osvete nad muslimanima.
636. n.e. početkom februara muslimanska vojska pod komandom Sad ibn Ebi Vekasa na Kadisijji nanese strašan i veliki poraz Perzijancima čime je bila zapečaćena sud bina hiljadugodišnjeg carstva koje je osnova Kir I. Muslimani su odmah zauzeli glavni grad Ktesifon.
637. n.e. **šesnaeste godine po Hidžri** h. Umer je uveo *islamski hidžretski kalendar.* Taj kalendar se računa od Hidžre iz Mekke u Medinu 622. godine.
637. n.e. kod Dželvelaa pd komandom Hašim ibn Utbe muslimani su pobijedili Perzijance.
638. n.e. u aprilu nakon predaje ključeva grada Jerusalima halifi h. Umeru muslimani zauzeše taj grad, središte glavnih svjetskih religija. Muslimanska vlast u Jerusalimu trajala je 1.321. godinu.
639. n.e. muslimani su od Perzijanaca zauzeli: Isfahan, Azerbejdžan, Rej i Bab. Iste godine u Egiptu muslimani pod komandom Amr ibn Asa zauzimaju Vavilon i Memfis, drevni faraonski grad.
641. n.e. u decembru muslimanska vojska pod komandom Amr ibn Asa nakon pet naestomjesečnog opsjedanja zauzima Aleksandriju.
642. n.e. pobjedom kod Nihavenda muslimani su dokrajčili perzijsko carstvo.
643. n.e. pod vođstvom Ukbe ibn Nafia muslimani u Africi zauzimaju Tripolis.
644. n.e. u muslimanske ruke padaju: Hemedan (Hemezan), Isfahan, Kerman i dio Sedžistana.
644. n.e. trećeg novembra ili 26. zul-hidždžeta 23. hidžretske godine, nakon tri dana od atentata koji je nad njim izvršio perzijanac Firuz Ebū Lu' Lue, h. Umer je umro.
644. n.e. sedmog novembra ili 30. zul-hidždžeta posebno izborno tijelo u sastavu (Alija, Talh, Usman, Zubejr, Vekas, Avf i Abdullah ibn Umer) izabra h. Usmana za trećeg hulefāi'-rašidūna. To izborno tijelo za života je predložio h. Umer.
647. n.e. h. Usman poče da smjenjuje najpoznatije i najzaslužnije vojskovođe i namjes nike počevši od Sad ibn Ebi Vekasa, Amra ibn Asa je još prije smijenio.
649. n.e. Usmanov vojskovođa Muavija zauzima otok Kipar.
650. n.e. muslimanska vojska zauzima otok Aruad.
651. n.e. poginuo je posljednji perzijski vladar Jezdedžird u blizini Merva.
652. n.e. poislamljeni Židovin Abdullah ibn Sebe počeo je zastupati i propagirati ideju da Muhammeda a.s. na zemlji treba zastupati prvi pomagač h. Alija.
652. n.e. Muslimani pod komandom Abdullah ibn Sarha odbijaju bizantijsku mornaricu od Aleksandrije.
654. n.e. Muslimani su se iskrcali na otok Rodos.
655. n.e. Kod likijske obale muslimanska flota pod komandom Muavija i Abdullah ibn Sarha u velikoj i značajnoj pomorskoj bici uništila je 500 bizantskih lađa.
656. n.e. **ili 35. hidžretske** za četvrtog halifu i posljednjeg od hulefāi-rašiduna izabran je h. Alija.
656. n.e. devetog decembra dođe do bratoubilačke bitke Vakaatu-l-džemel u blizini Basre između h. Alijine vojske s jedne i Zubejrove, Talhine i h. Aišine vojske s druge strane. Pobijedila je h. Alijina vojska.
657. n.e. krajem jula ili 1. safera 36. hidžretske godine dođe do bitke na Sifinu južno od

Rake na zapadnoj strani Eufrata između h. Alijine i Muavijine vojske. H. Alijina vojska je bila pred pobjedom ali je političkom prevarom kasnije izgubila dobi jenu bitku.

659. n.e. kod Nahrivana (Nahrevana) h. Alijina vojska je nanijela katastrofalan poraz haridžijama.

661. n.e. ili **15. dan ramazana 40. hidžretske** haridžija Abdurrahmān ibn Muldžem je izvršio atentat na h. Aliju.
Sedamanesti dan ramazana 40. hidžretske ili 661. hidžretske h. Alija je podlegao ranama.

661. - 750 n.e. ili 41. 132. h. Emevije kao prva dinastija u povijesti islama dolaze na vlast.

661. n.e. ili 41. hidžretske dolazi na vlast prvi emevijski vladar i halifa Muavija.

680. n.e. **60. hidžrtske** nakon 75. godina života, 20 godina namjesnikovanja i 20 godina hilafeta Muavija je preselio na Āhiret.

680. n.e. na vlast dolazi Muavijin sin Jezid I.

680. n.e. ili 10. muharrema 61. hidžretske dolazi do pogibije Poslanikovog unuka h. Husejna i 73 člana njegove porodice na Karbeli od Jezidove vojske.

683. n.e. kao reakciju na ubistvo h. Husejna pobuni se Hidžaz i za halifu izabra Abdullah ibn Zubejra.

683. n.e. Jezidova vojska napade pobunjenu Medinu i ubi 10 hiljada muslimana među kojima 700 sahabija i ensarija. Ubrzo iza toga Jezid I je umro.

683. n.e. **64. hidžretske** iza Jezida I na čelo emevijskog hilafeta dolazi Muavija II. Muavija II je vladao svega tri mjeseca do 684. n.e. ili 64. hidžretske godine.

684. n.e. **ili 64. hidžretske** na čelo emevijskog hilafeta dolazi Mervan I el Hakim.

685. n.e. **ili 65. hidžretske** halifu Mervana el. Hakima je udavila žena Halida.

685. n.e. **65. hidžretske** Mervana na čelu hilafeta nasljeđuje sin Abdul-Melik.

686. n.e. Šiijski vođa Muhtari Sekafija u pobni protiv hilafeta zauzima Kufu. Iste godine Sekafiju i njegovu vojsku porazi brat Abdullah ibn Zubejra Mūsāb.

687. n.e. Mūsābovu vojsku porazi vojskovođa Abdul-Melika Hadždžadž ibn Jūsuf.

691-692. n.e. Emevijski vojskovođa Hadždžadž napada Mekku, razara je i ubija Abdullah ibn Zubejra i tako se nakon 9 godina završava dvovlašće u zemlji.

694. n.e. Halifa Abdu-l-Melik imenuje Hadždžadž ibn Jūsufa za namjesnika Iraka u Kufi i Basri.

694. n.e. Hadždžadž guši pobunu haridžija u Horosanu.

705. n.e. **ili 86. hidžretske** umro je Abdu-l-Melik peti emevijski halifa.

705. n.e. **ili 86. hidžretske** na čelo hilafeta dolazi Abdu-l-Melikov sin Velid I.

711. n.e. Velidov vojskovođa Tarik ibn Zijad sa 12 hiljada konjanika stupa na tlo Španije.

712. n.e. Emevije pod komandom namjesnika Afrike Mūsā ibn Nusajra zauzimaju Španiju i glavni grad Toledo.

715. n.e. **ili 96.** hidžretske umire šesti emevijski halifa Velid I.

715. n.e. **ili 96.** hidžretske na čelo hilafeta dolazi drugi Abdul-Melikov sin Sulejman.

716. n.e. Sulejmanova vojska vrši osvajanja u: Taberistanu, Džurdžanu, Azerbejdžanu, Gruziji i Jermeniji.

716-717. **n.e.** Sulejmanova vojska pod komandom njegovog brata Mesleme bezuspješno pokušava da zauzme Carigrad.

717. n.e. u toku pokušaja zauzimanja Carigrada njegova brata halifa Sulejmān umire.

717. n.e. **ili 99. hidžretske godine** za halifu po Sulejmānovoj oporuci dolazi Umer ibn Abdul-Aziz, iako nije bio Abdul-Melikov sin.

720. n.e. **ili 101. hidžretske godine** Umer ibn Abdul-Aziz umire.
720. n.e. **ili 101. hidžretske godine** na čelo hilafeta dolazi treći Abdu-l-Melikov sin Jezid II kao deveti emevijski halifa.
724. n.e. **ili 105. hidžretske** Jezid II ibn Abdul-Melik umire.
724. n.e. **ili 105. hidžretske** na čelo hilafeta doalzi četvrti Abdu-l Melikov sin Hišam.
725. n.e. Hišamov emir Španije Jezid ibn Ambese prodire u Španiju i osvaja grad Lion.
725. n.e. Hišamov vojskovođa Sad potuče Turke i protjera ih iz Kurdistana i Azerbejdžana.
731. n.e. Emevijski vojskovođa Abdurrahman Gafikija u Francuskoj zauzima grad Bordo.
732. n.e. Udružena evropska vojska pod komandom Karla Martela zaustavlja musliman sku kod Poatjea u Francuskoj.
732. n.e. Poslije dva pokušaja Turaka da zauzmu Semerkand Emevije su ih pobijedile kod Belha.
743. n.e. Hišam ibn Abdu-l-Melik umire.
743. n.e. **ili 125.** hidžretske na čelo hilafeta dolazi Velid II sin Jezida II.
745. n.e. **ili 126. hidžretske** na čelo hilafeta dolazi dvanaesti emevijski halifa Jezid III.
745. n.e. **ili 126. hidžretske** na čelo hilafeta dolazi trinaesti emevijski halifa Ibrāhīm brat Jezida III.
745. n.e. **ili 127. hidžretske** na čelo hilafeta dolazi posljednji četrnaesti emevijski halifa Mervan II ibn Muhammed.
750. n.e. **ili 132. hidžretske godine**, Mervan II ibn Muhammed je ubijen u Egiptu od Abbasija.
Tako se te godine nakon 90 godina završila vladavina Emevija, a otpočela pet stoosmogodišnja vladavina Abbasija od 750. do 1258. godine.
715.-795. Živi Enes Ibn Malik, jedan od prvih pravnih teoretičara u islamu
750. Dinastija Emevijja gubi, a dinastija Abbasijja preuzima Hilafet i vlast
751. Vizantijski car Konstantin šalje vojsku i osvaja od islamske države Malatiju i Kalkilu. Iste godine podiže se nova prijestolnica Abbasija Enbara ili Hašimija.
756.-1031. Iz sastava Hilafeta izdvaja se i nastaje nova islamska država Emevija u Španiji.
762. Abbasije podižu novi glavni grad Medinetus-Selam ili Bagdad na zapadnoj obali Tigrisa
767. Na Ahiret preselio Imam Ebu Hanife, rođen 700. godine.
Iste godine je rođen Imami Šafi.
777. Islamska vojska zauzima grad Barbed u Indiji
778. Karlo Veliki prodire sa vojskom u Španiji sve do Saragose, gdje mu Abdurrahman I nanosi težak poraz.
782 Harun Er-Rešid sa vojskom opsjeda Carigrad
786. Abdurrahman I počinje gradnju ogromne džamije u Kordobi sa 1293 stuba koja je danas katedrala
788.-974. Iz sastava Hilafeta izdvaja se i nastaje nova islamska država Idrisijja u Maroku
794. U Bagdadu se podiže prva fabrika papira u Hilafetu
802.-908. Hilafet priznaje Aglebijjama u sjeveroistočnoj Africi pravo na autonomiju
803. Harun Er-Rešid likvidira vezirsku porodicu Bermekijja.
808. Harun-Rešid kreće da uguši pobunu u Horosanu. Na putu se razboli i umre u Tusu.
810.-870. Živi poznati i priznati skupljač Hadisa Muhammed El-Buhari
818. Iz sastava Hilafeta izdvaja se i nastaje nova islamska država Zejdijja u južnom Jemenu.

820.-872. Iz sastava Hilafeta izdvaja se i nastaje nova islamska država Tahirijja u Perziji.
820. U Bagdad sa ogromnom pratnjom ulazi halifa El-Me'mun.
827.-1091. Muslimani iz dinastije Aglebijja zauzimaju otok Siciliju.
830. El-Me'mun podiže prvu veliku školu u Hilafetu Bejtul-Hikmeti - kuća mudrosti.
833. U ratu sa Bizantijom u blizini Tarsusa halifa El-Me'mun se razboli i umrije.
838.-923. Živi veliki povjesničar Ibn Džerir Et-Taberi.
838. Uhvaćen je i pogubljen raskolnik-zindik Babek Huremi koji je zagovarao zajed nicu žena i dobara i javnu prostituciju.
841. Muslimani zauzimaju Bari u južnoj Italiji, a 846. godine skoro cijelu južnu Italiju.
861.-997. Formira se i izdvaja iz Hilafeta država Džaferija u sjevernom Jemenu.
864.-996. Formira se i iz sastava Hilafeta izdvaja država Zejdijja-Alevijja u Taberistanu.
865.-925. Živi ljekar, naučnik i filozof Muhammed Er-Razi.
867.-908. Formira se i iz sastava Hilafeta država Saffarijja u Perziji.
868.-905. Formira se autonomna država Tulunijja u Egiptu.
874.-999. Formira se i iz sastava Hilafeta izdvaja država Samanijja u Turkestanu.
879.-930. Formira se i iz sastava Hilafeta izdvaja samostalna država Sadžijja u Azerbejdžanu.
900. U Egiptu se osniva fabrika papira.
909.-1171. Formira se i iz sastava Hilafeta izdvaja samostalna država Fatimijja u sjevernoj Africi i Egiptu.
928.-1042. Formira se samostalna država Zijarijja u Džurdžanu (Gruzija).
924. Abdurrahman III prodire do Pampelune, glavnog grada Navare
929.-1004. Formira se samostalna dinastija Hamdanijja u sjevernom Iraku i Siriji.
Iste godine Abdurrahman III se proglašava za halifu u Španiji.
932.-1055. Formira se samostalna država Buvejhijja u Perziji.
932.-1164. Formira se samostalna država Ejlekijja u Turkestanu.
935.-969. Formira se samostalna država Ihšidijja u Egiptu i Siriji.
937.-962. Abdurrahman III započinje dvadesetpetogodišnju gradnju dvorca Ez-Zehra u Kordobi sa 4.300 stubova.
949.-983. Vlada najznačajniji buvejhijski vladar Adudud-Devle.
962.-1186. Formira se samostalna velika država Gaznevijja u Afganistanu, Pakistanu i dijelovima Indije. Gaznevijje su bili lojalni halifi u Bagdadu.
969. Fatimijski vojskovođa Dževher zauzima Fustat i udara temelje današnjem Kairu.
972. Dževher u Kairu počinje gradnju Džami'ul-Ezhera, najvećeg i najstarijeg islam skog sveučilišta u svijetu.
973. El-Kahira - Kairo je postao prijestolnica Egipta.
973.-1048. Živi astronom, istraživač i filozof El-Biruni.
996.-1096. Formira se samostalna dinastija Ukajlijja u Mevsilu - Mosulu.
997.-1030. Vlada najznačajniji gaznevijski vladar Mahmud Gaznevi.
1000.-1220. Formira se u Turkestanu samostalna dinastija Šahova Harezma u pokrajini Harezma.
1002. Nakon 52 bitke u životu, smrtno ranjen, na Ahiret je preselio veliki vezir i vojskovođa u Španiji Muhammed El-Mensur.
1005. Fatimijski vladar El-Hakim osniva višu školu Darul-Hikmeti ili Darul-Ilmi (Kuća mudrosti ili Kuća znanosti) u Kairu.
1018.-1092. Živi veliki vezir seldžuka Nizamul-Mulk.
1031. Kraj Emevijskog Hilafeta u Španiji.

1037.-1307. Formira se velika dinastija Turaka Seldžuka lojalna halifi na tlu Male Azije, Perzije, Afganistana, Iraka i Pakistana.
1041.-1186. Formira se i vlada ogranak Kermanskih Seldžuka u Perziji
1055. Seldžuk Togrul preuzima Bagdad od Buvejhija.
1056.-1146. Formira se samostalna država Murabita u sjevernoj Africi.
1058.-1111. Živi jedan od najvećih alima u povijesti islama Ebu Hamid El-Gazali
1061.-1106. Vlada najznačajniji vladar Murabita Jusuf Ibn Tašefin
1063.-1073. Vlada veliki Seldžuk Alp-Arslan.
1065. U Bagdadu Nizamul-Mulk podiže veliku školu - Nizamijju.
1071. Alp-Arslan pobjeđuje kod Malasgirta deset puta brojniju bizantijsku vojsku.
1073.-1092. Vlada najslavniji seldžučki vladar Melikšah.
1076. Po naređenju Melihšaha veliki vezir Nizamul-Mulk podiže opservatorij u Bagdadu, a matematičari i astronomi pišu mu kalendar - Takvimu Dželali
1077.-1302. Formira se ogranak maloazijskih Seldžuka.
1078.-1117. Vlada sirijski ogranak Seldžuka sa prijestolnicom u Halepu.
1090. Murabiti pripajaju svojoj državi Španiju i njome vladaju šezdeset godina.
1091. Kraj muslimanske vladavine na Siciliji i južnoj Italiji.
1095. U Klermon Feranu na Crkvenom saboru papa poziva sve kršćane u Evropi u sveti Križarski rat protiv muslimana.
1096. Otpočinju skoro dvjestogodišnji Križarski ratovi protiv islama i muslimana.
1099. 15. jula križari osvajaju Jerusalim i prolijevaju potoke nevine muslimanske krvi na tlu Maroka, Alžira, Tunisa i Tripolisa.
1100. Osniva se fabrika papira u Maroku.
1120.-1269. Formira se u sjevernoj Africi na tlu Maroka, Alžira, Tunisa i Tripolisa samosta lana država Muvehhida.
1130.-1163. Na čelu muvehhidske države je najznačajniji vladar Abdul-Mu'min Ibn Ali.
1147.-1149. Traje Drugi križarski rat u Palestini i Siriji protiv muslimana.
1150.-1212. Nakon petogodišnjeg ratovanja od 1145. godine Muvehhidi svojoj vlasti poko ravaju sve muslimanske državice na tlu Španije.
1150. Osniva se fabrika papira u Španjji.
1154.-1163. U Bosni vlada ban Borić.
1171.-1250. Formira se samostalna dinastija Ejjubija u Egiptu i Siriji.
1180.-1204. U Bosni vlada Kulin ban.
1183. Osniva se specijalni crkveni sud Inkvizicija koja se ukida tek 1823. godine.
1186.-1290. Formira se samostalna država Gurijja na prostorima gdje su vladali Gaznevijje.
1187. Salahuddin Ejjubi, nakon 88 godina, oslobađa Jerusalim od Križara.
1189. Francuski i engleski kralj Filip II i Ričard Lavljeg srca sa njemačkim carom Fridrihom Barbarosom vode Treći križarski rat protiv muslimana.
Iste godine bosanski Kulin ban izdaje čuvenu Povelju o trgovini sa Dubrovčanima.
1192. Sklapa se Mirovni ugovor između Križara i Salahuddina Ejjubije prema kome je obala Lepanta pripala Križarima, a u muslimanskim rukama je ostao Jerusalim.
1193. Na Ahiret je, nakon 22 godine vladavine, preselio osnivač Ejjubija, vojskovođa i državnik Salahuddin Ejjubija, oslobodilac Jerusalima.
1202.-1204. Vodi se Četvrti križarski rat.
1206. Na Ahiret je preselio najznačajniji vladar Gurijja - Muhammed El-Guri.
1212. Vodi se Peti križarski rat (fanatični pohod djece).

1212. Muhammed En-Nasir, muvehhidski vladar i vojskovođa kod Las Navasa De Tolosa gubi bitku od kastiljskog kralja Alfonsa VIII i to je kraj vladavine Muvehhida u Španiji i početak kraja vladavine muslimana na Pirinejima.
1219. Mongolski vladar Džingis Han osvaja i ruši Buharu, Semerkand i Taškent.
1219.-1221. Vodi se Šesti križarski rat protiv Egipta.
1228.-1229. Vodi se Sedmi križarski rat u kome je Kamil Ibn Adil (vladar Egipta) po ugovoru predao križarima Jerusalim.
1232.-1492. Formira se posljednja samostalna islamska država na tlu Španije - Ahmerijja u Grenadi.
1233.-1250. U Bosni vlada ban Ninoslav.
1234. Halifa El-Mustansir je u Bagdadu sagradio univerzitetski centar Mustansirijju.
1248.-1252. Vodi se Osmi križarski rat protiv Egipta.
1250.-1382. Formira se samostalna tursko-memlučka dinastija u Egiptu.
1260. Turci Memluci kod Ajn Džaluta zaustavljaju prodor Mongola u Egipat.
1260.-1277. Vlada najznačajniji tursko-memlučki vladar Zahir Ruknuddin Bejbers.
1261. Reuspostavlja se Abbasijski hilafet u Kairu.
1270. Vodi se Deveti križarski rat protiv Egipta i Tunisa.
1290.-1320. Formira se i samostalno vlada dinastija Ali-Kildži na prostorima Gurija.
1291. Vodi se Deseti i posljednji križarski rat u kome su muslimani od Križara oslobodili posljednje uporište - Akku.
1297. Vladar Alauddin iz dinastije Ali Kildži kod Lahorea sukobio se sa 100.000 Mongola i pobijedio ih.
1322.-1353. U Bosni vlada ban Stjepan II Kotromanić
1326. Bursa postaje glavni grad Osmanskoga carstva.
1331. Osmanski sultan Orhan zauzima Nikeju.
1328.-1826. Sultan Orhan sa bratom Aledinom i Halil Čenderlijem formira vojni red pješadije - Jeničare.
1336.-1405. Živi tatarski vladar, rušitelj ravan Džingis Hanu, Timur Lenk.
1338. Osmani zauzimaju Izmir (Efes).
1345. Turci Osmani prvi puta prelaze u Evropu.
1353.-1391. U Bosni vlada, prvo ban kasnije kralj, Tvrtko.
1354. TurciOsmani zauzimaju Galipolje (Gelioblu ili Kalliopolis), prvo uporište u Evropi.
1361. Turci Osmani zauzimaju Edirnu - Drinopolje ili Adrianopolis.
1369. Edirna postaje druga prijestolnica Osmanskoga carstva.
1371. Osmanska vojska nanosi veliki poraz ujedinjenim hrišćanskim vojskama na rijeci Marici.
1377. Bosanski ban Tvrtko u Mileševu biva krunisan u kralja i Bosna je od tada, do pada pod osmansku vlast, zemlja kraljeva.
1382. Osmanska vojska zauzima Sredac - Sofiju.
1386. Osmanska vojska zauzima Niš.
1389. Osmanska vojska nanosi veliki poraz Raškoj i hrišćanskim vojskama na Kosovu Polju.
1391.-1399. U Bosni vlada kralj Dabiša.
1392. Osmanska vojska zauzima Skoplje.
1395. Vlaški vojvoda Mirča nanosi Osmanima poraz na Rovinama kada je poginuo Marko Kraljević kao turski vazal.

1395.-1398. U Bosni vlada kraljica Jelena.
1396. Osmani nanose poraz kršćanskoj vojsci kod Nikopolja.
1402. Turskoosmanska vojska doživljava poraz kod Angore - Ankare od Timur Lenka.
1403.-1468. Živi najpoznatiji albanski nacionalni junak Skenderbeg ili Juraj Kastrioti.
1443. Erdeljski vojvoda Hunajidi osvaja Niš i prodire do Sofije.
1453. Turci Osmani i sultan Fatih zauzimaju glavni grad Bizantije Carigrad - Konstantinopolis koji postaje Istanbul i nova treća prijestolnica Turskoosmanske carevine.
1459. Padom Smedereva Despotovina Srbija ulazi u sastav Osmanske carevine.
1461. Umro pretposljednji bosanski kralj Stjepan Tomašević.
1463. Turci Osmani zauzimaju Bosnu i ona u okviru osmanske carevine postaje Bosanski sandžak sa sjedištem u Sarajevu.
1474.-1546. Živi veliki osmanski admiral - Kapudan paša Hajrudin Barbarosa.
1475. Krim ulazi u sastav Osmanske carevine.
1478.-1480. Albanija, Jonski Otoci i Otranto ulaze u sastav Osmanske carevine.
1480.-1541. Živi Gazi Husrevbeg, sandžakbeg i najveći vakif u povijesti Bosne.
1482. Zauzimanjem Herceg Novog Turci Osmani su dovršili osvajanje Hercegovine.
1492. Padom Grenade, posljednje islamske državice na tlu Španije, otpočela je stoljet na inkvizicija nad muslimanima i Jevrejima na Pirinejima.
1493. Osmanska je na Krbavskom Polju pobijedila hrvatsku vojsku pod komandom bana Derenčina.
1499. Crna Gora ulazi u sastav Osmanske carevine.
Iste godine osmanska flota kod Lepanta nanosi težak poraz mletačkoj floti.
1501. Pokrajine Leon i Kastilja izdaju dekret prema kome se svi muslimani u njima moraju odreći islama ili iseliti.
1505.-1579. Živi veliki vezir i najsposobniji diplomata Osmanske carevine Mehmed paša Sokolović.
1514. Osmanska vojska kod Ćal Dirana pobjeđuje Perzijance i zauzima Tabriz.
1515. U sastavu Osmanske carevine ulaze Ermenija, Mezopotamija i Kurdistanija.
1516. Kod Merdž Dabika u blizini Halepa osmanska vojska pobjeđuje egipatsku.
1517. Osmanska vojska kod Kaira pobjeđuje Turke Čerkeze i tako u sastav Osmanske carevine, pored Sirije, ulaze još i Egipat i Hidžaz.
1517. Povlači se posljednji abbasijski halifa El-Mutevekkil III u korist osmansko sultana i prvog halife Selima I Javuza.
1521. Turci Osmani zauzimaju Beograd.
1525. Aragon izdaje Dekret prema kome se svi muslimani moraju odreći islama ili iseliti iz te države na Pirinejima.
1526. Bitka i pobjeda Turaka Osmana na Mohaču u boju protiv Ugarske.
1529. Prvi pohod na Beč sultana Sulejmana II Zakonodavca
1530.-1531. Gazi Husrev-beg podiže *Begovu džamiju*.
1532. Drugi Sulejmanov pohod na Beč.
1535. Osmanska država sklapa ugovor sa Francuskom o trgovini i privrednoj saradnji - Kapitulacije.
1537. Gazi Husrevbeg podiže Begovu medresu i biblioteku.
1541. Padom Budima čitava Ugarska ulazi u sastav Osmanske carevine.
1556. Filip II izdaje Zakon prema kome su svi muslimani dužni napustiti islam, arapski jezik, islamsku nošnju i islamski način života u Španiji.

1566. Osmansku vojsku je pod Sigetom zaustavio Nikola Zrinjski. Tada umire i sultan Sulejman II Zakonodavac
1568.-1570. U sastav Osmanske carevine ulazi Jemen.
1571. U sastav Osmanske carevine ulazi Kipar i osmanska flota kod Lepanta u sukobu sa mletačkom flotom trpi veliki poraz.
1574. U sastav Osmanske carevine ulazi Tunis.
1580. Bosna, do tada sandžak, postaje ejalet na čelu sa prvim beglerbegom Ferhad pašom Sokolovićem sa sjedištem u Banjoj Luci.
1580. Osmanska carevina sklapa ugovor sa Engleskom o trgovini i privrednoj saradnji - Kapitulacije.
1590. Izvršen je atentat na budimskog beglerbega Ferhad pašu Sokolovića.
1592. Poslije zauzimanja Bihaća Hasan paše Predojevića taj grad ulazi u sastav Bosanskoga ejaleta.
1596. Turci Osmani zauzimaju Eger.
1600. Turci Osmani zauzimaju Kanižu.
1600. Iz Bosanskog u Kaniški ejalet izdvaja se Požeški sandžak.
1606. Na ušću Žitve u Dunav Osmanska carevina sklapa mir sa Habzburškom monarhijom.
1609. Filip III potpisuje naredbu o konačnom protjerivanju svih muslimana sa tla Španije.
1621. Nakon poraza od Poljaka Turci Osmani sklapaju s njima Hotinjski mir.
1631. Štampa se prvi riječnik na Tursko-bosanskom jeziku ***Potur Šahidija*** autora **Uskufi Kaimije**.
1683.-1699. Vodi se Veliki ili Bečki rat između Osmanske carevine i Habzburške monarhije.
1686. Turci Osmani gube Budim.
1689. Ludvig Badenski opkoljava i zauzima Zvornik.
1693. Osmanska vojska kod Bosanske Dubice doživljava veliki poraz od habzburške vojske.
1697. Princ Eugen Savojski osvaja sva mjesta dolinom rijeke Bosne i konačno osvaja i spaljuje Sarajevo
1699. Završava se Bečki rat Karlovačkim mirom kojim Turci Osmani gube velike teritorije, dva ejaleta i nekoliko sandžaka. To ima za posljedicu početak prvog velikog genocida nad Bošnjacima u Lici, Dalmaciji, Ugarskoj, Kordunu, Slavoniji i Boki.
1699. Sjedište Ejaleta iz Sarajeva se prenosi u Travnik.
1700. Istanbulskim mirom Rusija je od Osmanske carevine dobila grad i luku Azov.
1702.-1762. Živi islamski mislioc i reformator u Indiji Šah Velijjullah
1703.-1787. Živi osnivač Vehabija i veliki reformator Muhammed Ibn Abdulvehab
1710.-1711. Vodi se Rusko-turski rat u kome Rusi doživljavaju poraz na Prutu.
1711. Vrši se drugi genocid nad Bošnjacima na Cetinju uoči Badnje večeri.
1711. Osmani u svoj sastav vraćaju Azov.
1714.-1718. Vodi se rat između Mletačke republike i Habzburške monarhije protiv Osmanske carevine u kome su Osmani doživjeli poraz i gubitak velikih dijelova Bosanskog ejaleta. Rat je završen Požarevačkim mirom
1718. Osmani su se morali odreći Srijema, Banata, sjeverne Srbije, male Vlaške i deset kilometara teritorija Bosne od rijeke Save u unutrašnjost.
1717. Habzburška monarhija osvaja Imotski.

1727. Otišlo je 5.200 Bošnjaka na Perzijsko ratište i samo ih se desetina vratila.
1737. Otišlo je deset hiljada Bošnjaka na rusko ratište i skoro svi su izginuli kod Ozije.
1737. Bošnjaci su u boju pod Banja Lukom nanijeli veliki poraz Habzburškoj monarhiji.
1737.-1739. Vodi se rat između Habzburške monarhije i Osmanske carevine. Rat se završio beogradskim mirom 1739. godine prema kome su Osmani povratili neke izgubljene teritorije u prethodnom ratu.
1747.-1757. Dolazi do pobuna Bošnjaka u Bosanskom ejaletu.
1752.-1762. Mehmed paša, bosanski vezir, guši pobune u Bosni.
1768.-1774. Vodi se rat između Rusije i Osmanske carevine. Rat se završio porazom Osmanlija, koji su izgubili Krim i Kuban, i priznanjem pokroviteljstva Rusiji nad Vlaškom i Moldavijom prema odredbama mira u Kučuk Kajnardžiju iz 1774. godine.
1788.-1791. Dolazi do Dubičkog rata između Habzburške monarhije Osmanske carevine koji se završava *status quoom* i mirom u Svištovu 1791. godine. Prema odredbama ovoga mira, Osmani su zadržali sva mjesta u Bosni ali su u Hrvatskoj morali ustupiti Lapac, Srb i pojas ispod Plješevice i Plitvičkih jezera Habzburškoj monarhiji.
1792. Poslije rata dolazi do mira između Rusije i Osmanske carevine u Jašiju.
1796.-1804. Vidinski paša Osman Pazvanoglu buni se protiv Osmanske carevine.
1797. Nestalo je Mletačke republike.
1798.-1800. Napoleon vrši invaziju na Egipat i zauzima ga nakratko.
1802.-1833. Živi Husein kapetan Gradašćević.
1804. Dolazi do Prvog srpskog ustanka.
1804.-1820. Kao posljedica Prvog i Drugog srpskog ustanka dolazi do trećeg genocida nad Bošnjacima ili *generalnog trebljenja Turaka iz naroda.*
1805. Sultan Selim III postavlja za namjesnika Egipta Mehmeda Aliju (1769.-1849.).
1806.-1872. Živi Omer paša Latas.
1806. Rusija napada na Moldaviju i Vlašku.
1807. Jeničari zbog pokušaja reformi - *nizami-džedid* - svrgavaju Selima III.
1808.-1820. Austro-Ugarska otvara konzulat u Travniku.
1813. Bosanska vojska u nekoliko navrata pobjeđuje srbijansku vojsku.
1813.-1817. U Bosni hara velika kuga koja prepolovljuje Bošnjake i oni u Bosnu naseljavaju hrišćane iz Srbije, Crne Gore i istočne Hercegovine.
1814. Dolazi do pobune Bošnjaka u Sarajevu i Mostaru protiv Porte zbog osjećaja napuštenosti.
1815. Održava se Bečki kongres na kome Osmanska carevina gubi Besarabiju u korist Rusije, Jonske otoke koji dobijaju samoupravu, Srbija stiče pravo na autonomiju, a engleski brodovi pravo prolaza kroz Dardanele.
1815. Porta je za bosanskog vezira imenovala Sulejman pašu Skopljaka.
1817. Dolazi do pobune Sarajlija.
1817.-1898. Živi drugi nastavljač Afganije i veliki teoretičar reformističke islamske misli Sejjid Ahmed Kan
1818. Dolazi do pobuna Travničana koji veziru uskraćuju snabdijevanje namirnicama.
1820.-1822. U Bosanskom ejaletu na vlasti je vezir Seid Ali Dželal paša koji pokušava zavesti red i mir.
1826. Ukidaju se jeničari i uvode se obavezna redovna vojska u Turskoj carevini - Eškindži. Ta je vojska je uvedena po Uredbi - Tanzimati-Hajrija.

1829. Sklapa se mir u Edirni prema kome Grčka stiče autonomiju, Vlaškoj i Moldaviji se priznaju privilegije, a Rusiji je ustupljeno ušće Dunava.
1830. Hattišerifom - sultanovim vlastoručnim potpisom - verificirane su odredbe Bečkog kongresa iz 1815. godine i tako Srbija postaje autonomna kneževina.
1830.-1867. Traje četvrti genocid nad Bošnjacima, drugi na tlu Srbije.
1831. Protiv Porte se buni namjesnik Egipta Muhammed Ali.
1831.-1832. Dolazi do pobune Bošnjaka na čelu sa Husein kapetanom Gradaščevićem protiv osmanske vlasti.
1831. U borbi protiv Sika u Indiji su, kao šehidi, živote položili mudžahidi i veliki alimi Sejjid Ahmed i Šah Ismail
1833.-1851. Sultan je Alibega Rizvanbegovića darovao činom paše, a Hercegovački je sandžak, pod njegovom upravom, izdvojio iz Bosanskog ejaleta u poseban mutesarrifluk.
1833. Hattišerif je dopunjen odlukom da će porez Srbije Osmanskoj carevini iznositi 2.300.000 groša i da će Bošnjaci biti iseljeni iz Užica, Šapca, Sokolja i Beograda u Bosnu. Za njih su Osmani sagradili dva naselja - Gornju i Donju Aziziju.
1837. Na Ahiret je preselio osnivač reda Senusijja Ahmed Ibn Idris
1839. Mustafa Rešid paša donosi Hattihumajun od Gilhane - ukaz o reformama.
1839.-1897. Živi prvi islamski moderni politički mislilac i osnivač panislamizma Džemaluddin Afgani
1844. Ruski car Nikolaj predlaže Engleskoj plan da se *bolesnik na Bosforu (Osmanska carevina) raskomada tako da Balkan pripadne Rusiji, Egipat i Krit Engleskoj, dok bi Istanbul ostao slobodan grad.*
1845.-1905. Živi učenik i nastavljač Afganijeve teorijsko-političke misli Muhammed Abduhu
1846. Izlazi sultanska naredba da svi mutesselimi moraju nositi fes. To izaziva veliku pobunu Bošnjaka.
1849. Dolazi do velike pobune Bošnjaka u Bosankoj krajini, koju Tahir paša nije uspio ugušiti.
1850. Za bosanskog vezira i uspostavljača reda dolazi Omer paša Latas.
1851. Sjedište Bosanskog ejaleta se iz Travnika premješta u Sarajevo.
1851.-1863. Traje ustanak hrišćana u istočnoj Hercegovini na čelu sa Lukom Vukalovićem.
1853. Ruske trupe prelaze Prut, lijevu pritoku Dunava, i zauzimaju Vlašku i Moldaviju.
1853.-1856. Pošto Rusi nisu prihvatili turski ultimatum o povlačenju, dolazi do trogodišnjega Krimskog rata.
1854. Engleska i Francuska sklapaju vojni savez sa Osmanskom carevinom i objavlju ju rat Rusiji.
1855. Osmanskoj carevini se pridružuje i Kraljevina Sardinija.
1856. Krimski rat je završen Pariskim mirovnim ugovorom prema kojem su Rusiji vraćeni Sevastopolj i neka druga mjesta, a oduzeti su joj Besarabija i Moldavija. Rusija se morala odreći i protektorata nad dunavskim kneževinama koje su ostale pod suverenitetom Osmanske carevine. Osmani su zadržali Kars.
1857. Dolazi do velike pobune muslimana u Indiji protiv engleske vlasti koju je organizirao pokret *Džihad* na čelu sa indijskom ulemom
1858.-1860. U Bosni se uspostavlja i telegrafski saobraćaj i veza sa Stambolom.
1858. Porta donosi Zemljišni (Ramazanski) zakon o kategorizaciji zemlje i kodifikaciji čiflučkih odnosa.

1858. Izbija ustanak hrišćanskog stanovništva u Bosanskoj krajini.
1859. Ujedinjuju se Vlaška i Moldavija.
1859. Donesen je zakon o čiflucima poznat kao Saferska naredba.
1861. Osmanska carevina je, pod pritiskom Rusije, morala priznati nezavisnu Rumuniju, a pod pritiskom Francuske nezavisni Liban.
1861.-1869. Za bosanskog vezira imenovan je Topal Šerif Osman paša.
1862. Dolazi do sukoba između beogradskog stanovništva i osmanskog garnizona u gradu.
1863.-1864. Reorganizirana je i proširena Gazi Husrevbegova biblioteka.
1864. Izvršena je kompletna teritorijalna reorganizacija Turskoga carstva, te su, umjesto dotadašnjih ejaleta, oformljeni vilajeti, a beglerbeg postaje valija.
1865. Počinje se štampati novina ***Bosanski vjestnik***, a kasnije i službeno glasilo ***Bosna***.
1865. Donesena je uredba o organizaciji Bosanskog vilajeta poznata pod imenom Vilajetski ustavni zakon.
1865. U Turskoj je formiran tajno revolucionarno društvo ***Nove Osmanlije***.
1866. U Sarajevu je osnovana ***Vilajetska štamparija***.
1867. Pod pritiskom evropskih velesila osmanska vojska se povlači iz Beograda i drugih utvrđenih kasaba u Srbiji.
1867. Otvorena je medicinska škola u Istanbulu.
1869. Otvara se islamsko sveučilište (***Darul-Funun***) u Istanbulu.
1871. Probritanska ulema u Indiji izdaje fetve prema kojima se odriče pokreta ***Džihad*** koji se borio protiv engleske okupacije.
1875.-1878. Dolazi do seljačko-hrišćanskog ustanka i velike tzv. istočne krize, prvo u istočnoj Hercegovini, a zatim u zapadnoj i istočnoj Bosni, Sandžaku i Makedoniji. Iza ustanka je stajala Srbija.
1876.-1878. Srbija i Crna Gora koriste Drugi srpski ustanak za peti genocid nad muslimanima u južnoj Srbiji, Nikšiću i istočnoj Hercegovini.
1876. Dolazi do ustanka u Bugarskoj.
1876. Otvara se štamparija u Mostru.
1876.-1938. Živi idejno-politički osnivač Islamske Republike Pakistan i istinski filozof Muhammed Ikbal
1877. Otvoren je pravni fakultet u Istanbulu.
1877.-1878. Dolazi do rusko-turskog rata koji se završava porazom Osmanlija.
1878. U martu dolazi do potpisivanja Sanstefanskog mirovnog ugovora, prema kome je Rusija od Osmanske carevine dobila Besarabiju, Kars, Ardahan i Batum. Osmanska carevina je trebala Rusiji platiti i veliku ratnu odštetu. Prema istome Ugovoru, Bugarskoj je, pored istočne Rumelije, dodijeljena sofijska oblast i veliki dio Makedonije, a Srbija i Crna Gora su proširene teritorijama u istočnoj Hercegovini i južnoj Srbiji na račun Osmanske carevine.
1878. Pošto Njemačka i Austro-Ugarska nisu bile zadovoljne odlukama Ugovora u San-Stefanu, održan je Berlinski kongres od 13. juna do 13. jula. Na osnov odluka Berlinskoga kongresa, Srbija i Crna Gora postaju potpuno nezavisne i proširuju svoj teritorij. Bosanski ejalet se dijeli tako da područje Bosne i Hercegovine dobiva Austro-Ugarska, a Novopazarski sandžak ostaje u sastavu Osmanske carevine. Uspostavljaju se autonomne kneževine Bugarske i istočne Rumelije. Rumuniji je vraćena sjeverna Dobrudža, u nadoknadu za veliki terit orij koji je dobila Rusija. Plovidba Dunavom postaje slobodna.

1878.-1910. Traje šesti genocid nad Bošnjacima.
1878. Od kraja jula do 20. oktobra Bošnjaci pružaju veliki otpor austrougarskoj oku paciji koja traje od 1878. do 1908. godine.
1879. Potpisana je Istanbulska konvencija između Austro-Ugarske monarhije i Osmanske carevine kojom se Bošnjacima garantiraju osnovna prava Bošnjacima.
1879. Počinje djelovati Zemaljska vlada sa sjedištem u Sarajevu.
1880. Austo-Ugarska usvaja Zakon o upravljanju Bosnom i Hercegovinom.
1880.-1889. Na latinici su štampane Hermanove zbirke Muslimanskih junačkih pjesama.
1881. Tunis se potpuno izdvaja iz sastava Osmanske carevine.
1882. Formira se Rijaset Islamske zajednice Bosne i Hercegovine i bira prvi reis'ul-ulema.
1882. Egipat se izdvaja iz sastava Osmanske carevine.
1885. Dolazi do ustanka u istočnoj Rumeliji i njezina pripajanja Bugarskoj.
1885. U Sarajevu je formiran prvi Vakufski konvikt za školovanje učenika.
1887. Na latinici je štampano i objavljeno **Ljubušakovo** ***Narodno blago***.
1887. U Sarajevu je otvorena Šerijatsko-sudačka škola.
1888. **Ljubušakovo** ***Narodno blago*** je objavljeno na ćirilici.
1889. Na Ahiret je preselio jedan od osnivača grupe i škole Ehlul-Hadisa u Indiji Hasan Kan
1889.-1908. Traje pokret Bošnjaka za vjersku i vakufsko-mearifsku autonomiju.
1892. U Sarajevu je otvorena Darul-Mu'allimin - srednja škola za vjeroučitelje.
1892. Počinju sa radom reformirani *mektebi ibtidaije*.
1896.-1897. Dolazi do ustanka na Kritu i, Krit se, intervencijom velikih sila, izdvaja i sastava Osmanske carevine.
1900.-1911. Bošnjaci štampaju petnaestodnevni list *Behar* za pouku i zabavu.
1903. Formirano je kulturno-prosvjetno društvo Bošnjaka *Gajret*.
1906.-1907. Dolazi do spontanih pobuna na tlu Turske - u Anadoliji, Erzurumu, Trabzonu i drugim mjestima.
1906. Formirana je prva bošnjačka politička stranka - **Muslimanska narodna organizacija** (MNO) na čelu sa Alibegom Firdusom.
1907. Ukida se službeni naziv *bosanski jezik*.
1908. Mladoturci preuzimaju vlast u Solunu i drugim mjestima i ubrzo svrgavaju Abdul Hamida. U zemlji stupa na snagu Ustav iz 1878. godine i vraća s parlamentarni život.
1908. Formirana je **Muslimanska napredna stranka** (MNS).
1908. Austro-Ugarska koristi Mladotursku revoluciju i vrši aneksiju Bosne i Hercegovine.
1909. Sklopljen sporazum između Austro-Ugarske monarhije i Osmanske carevine o aneksiji Bosne i Hercegovine. Austro-Ugarska je, prema Sporazumu, platila Osmanskoj carevini 2.500.000 funti sterlinga i povukla svoje trupe iz Novopazarskog sandžaka.
1909. Ozakonjen je *Štatut za autonomnu upravu islamskih, vjerskih i vakufsko-mearifskih poslova u Bosni i Hercegovini*.
1910. Prema odredbama *Štatuta*, izabran je treći reisu'l-ulema Sulejman ef. Šarac.
1910. U Zemaljskom saboru je svečano proglašen Zemaljski ustav.
1911. Italija je objavila rat Osmanskoj carevini i iskrcala trupe u Libiji.

1912. Osmanska carevina je sklopila mir i priznala suverenitet nad Libijom.
1912. Balkanske pravoslavne zemlje - Srbija, Grčka, Bugarska i Crna Gora vode Prvi balkanski rat protiv Osmanske carevine, kako bi je potpuno istisnule sa Balkana.
1913. Prema odredbama Londonskog mirovnog ugovora, nakon poraza Osmanska carevina se morala odreći najvećeg dijela posjeda na Balkanu. U skladu sa odredbama toga ugovora formirana je nova država - Albanija. Srbija i Crna Gora koriste Balkanske ratove za sedmi genocid nad Bošnjacima u Sandžaku i Crnoj Gori.
1913. Vodi se Drugi balkanski rat između Bugarske na jednoj strani i Srbije, Crne Gore, Grčke, Rumunije i Osmanske carevine na drugoj strani. Rat je završen Mirovnim ugovorom u Bukureštu, prema kome je Makedonija podijeljena između Srbije i Grčke. Rumunija je dobila južnu Dobrudžu, a Turska Edirnu.
1913. Džemaludin ef. Čaušević je izabran za četvrtog reis'ul-ulemu.
1914. U junu je srpski terorist Gavrilo Princip u atentatu ubio austrougarskog prestolonasljednika Franca Ferdinanda.
1914. julu, nakon neispunjenog ultimatuma, Austro-Ugarska objavljuje rat Srbiji. Tako je otpočeo Prvi svjetski rat između Engleske, Rusije, Francuske, Italije, kasnije SAD i njihovih saveznika s jedne, i Njemačke, Austro-Ugarske, Osmanske carevine i njihovih saveznika s druge strane.
1916. Međusobnim ugovorom, Rusija, Engleska i Francuska se dogovaraju o potpunoj podjeli Osmanske carevine.
1916. Rumunija ulazi u Prvi svjetski rat na stranu sila Antante.
1917. Sjedinjene Američke Države ulaze u rat na stranu sila Antante.
1917. U Rusiji izbija Oktobarska revolucija i ona je, sklapanjem mirovnoga sporazuma u Brest Litovsku, prisiljena izaći iz rata.
1917. Engleska objavljuje poznatu Balfurovu deklaraciju prema kojoj je Engleska vlada s čime se slažu i ostale sile Antante "sklona osnivanju nacionalnog ognjišta za jevrejski narod", čime je navješten kraj Palestinaca u Kanaanu - Felestini.
1918. Jedanaestog novembra završen je Prvi svjetski rat.
1918.-1941. Sirija je bila francuska mandatna teritorija.
1918. U decembru je formirana nova država na razvalinama Austo-Ugarskog i Osmanskog carstva, Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca.
1918.-1941. Traje osmi genocid nad Bošnjacima (sa prekidima), posebno u Sandžaku i istočnoj Hercegovini.
1918. Saudijska Arabija i sjeverni Jemen stiču formalnu nezavisnost od Osmanskoga carstva, a stvarnu ovisnost od Engleske.
1918. Nakon primirja u Mudrosu (30. oktobra) flota Antante ulazi u Dardanele. Istanbul je stavljen pod nadzor savezničkih komesara.
Engleske, Francuske, Italijanske i Grčke trupe su otpočele okupaciju Anadolije.
1919. Sklopljen je Ugovor o miru između sila Antante i Njemačke u Versaju. Versajki mir predviđao je formiranje Društva naroda kao svjetske organizacije.
1919. Vrši se ekonomski genocid nad Bošnjacima preko tzv. Zakona o agrarnoj refor mi čime je ozakonjena hajdučija i pljačka Bošnjačke zemlje.
1919. U Sarajevu je (februar) osnovana Jugoslavensko-muslimanska organizacija (JMO) u Sarajevu kao politička organizacija Bošnjaka.
1919. Afganistan se oslobodio engleske vlasti.
1919. U Sarajevu je osnovano udruženje Bošnjanki *Osvitanje*.

1920.	Vrše se izbori za Ustavotvornu skupštinu Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca na kojima je JMO dobila 24 mandata u Bosni i Hercegovini, daleko više od bilo koje druge političke stranke.
1920.	Na inicijativu Mustafe Kemala bira se novi turski *medžlis* i sastavlja nova vlada u Ankari (na čelu sa Mustafom Kemalom).
1920.	Desetog augusta, Porta, pritisnuta silama Antante potpisuje Mirovni ugovor u Sevru. Tačke Ugovora su slijedeće: - Saveznici će okupirati Istanbul, Bosfor i Dardanele, - U Turskoj se ponovno uvode kapitulacije, sva turska flota ima se predati saveznicima, a kopnena turska vojska ne smije brojati više od 50.000 vojnika. - Turska je obavezna da ustupi Grčkoj Trakiju s Galipoljem, Izmir i Egejske otoke izuzev Dodekaneza i Rodosa, koji se ustupaju Italiji. Francuskoj se ustupa Sirija i Adanski vilajet, a Engleskoj Palestina i Irak. - Istočna Ermenija stiče nezavisnost, a Kurdi dobijaju autonomnost. Turska priznaje protektorat Engleske nad Egiptom i Kiprom.
1921.	Dvadeset i osmoga juna usvojen je Vidovdanski ustav kao prvi Ustav Kraljevine SHS za koga je glasala i JMO.
1921.	Zemaljska vlada Bosne i Hercegovine zamijenjena je Pokrajinskom upravnom za BiH.
1921.	Vodi se veliki rat između Grčke i Turske u Anadoliji koji su Grci potpuno izgu bili.
1922.	Sklopljeno je primirje između Grčke i Turske.
1922	Engleska je proglasila kraj svog protektorata u Egiptu i od tada je on nezavisan.
1922.	Ukinuta je Ustanova sultana u Turskoj.
1923.	Mirovnim ugovorom u Lozani priznata je nezavisnost Turske. Vraćena joj je Trakija do rijeke Marice, Edirna sa okolicom i sva područja u Anadolu s Izmirom i zapadna Ermenija. Turskoj je priznat suverenitet nad Istanbulom, Bosforom i Dardanelama, a kapitulacije su ukinute.
1923.	Osnovana je Velika medresa kralja Aleksandra u Skoplju.
1924.	Trećeg marta ukinut je Hilafet i od tada traje *fasile-i hilafet* - stanje bez halife - u islamskom svijetu.
1925.	Reza-han Pahlevi svrgnuo je posljednjeg perzijskoga šaha iz dinastije Kadžar.
1928.	Hasan El-Bena osniva idejno-politički islamski pokret ***Muslimanska braća*** u Egiptu
1929.	Kralj Aleksandar je proglasio Zakon koji je skoro u cjelosti izmijenio upravnu strukturu Kraljevine Jugoslavije. Taj Zakon je bio pravna osnova za potpuno razbijanje tradicionalnih nacionalno-historijskih pokrajina, posebno Bosne i Hercegovine.
1929.-1931.	Vlast Kraljevine Jugoslavije propisuje način likvidiranja agrarne reforme čije su glavne žrtve bili Bošnjaci.
1929.	Naziv *Kraljevina SHS* zamijenjen je nazivom *Kraljevina Jugoslavija* i u zemlji je uvedena tzv. *Šestojanuarska diktatura*.
1930.	Reis Čaušević je raznim pritiscima i ucjenama prisiljen da odstupi od funkcije i zatraži mirovinu.
1930.	Zakonom o IVZ Kraljevine Jugoslavije ukinut je ***Štatut za autonomnu upravu islamskih i vakufsko-mearifskih poslova u Bosni i Hercegovini.***
1930.	Izabran je, peti po redu, reisu'l-ulema Ibrahim ef. Maglajlić.

1930. Devetoga jula donesen je prvi Ustav Islamske vjerske zajednice, drugi pravni akt poslije *Štatuta*.
1931. U Sarajevu je osnovana Viša škola - *Alijja*.
1931. Dovršava se reforma školstva, mekteba, medresa i u njima se uvode svjetovni predmeti.
1933. Počinje izlaziti službeno glasilo Vrhovnog islamskog starješinstva *Glasnik*.
1935.-1936. Osniva se u Sarajevu *Viša islamska šerijatsko-teološka škola* (VIŠT).
1936. Prema traženju dr. Spahe, kao uvjetu da bi ušao u koalicionu Vladu, izvršena je revizija zakonodavstva Islamske vjerske zajednice. Uredbom sa zakonskom snagom, dotadašnje zakonodavstvo Islamske vjerske zajednice je stavljeno van snage, reis Maglajlić je penzioniran i imenovan je naibu-reis Salih Safvet Bašić.
1936. U oktobru je donesen drugi Ustav IVZ u Kraljevini Jugoslaviji.
1937. Osnovana je Isabegova Medresa u Skoplju.
1938. Izabran je, šesti po redu, reisu'l-ulema Fehim ef. Spaho.
1939. Sporazumom Cvetković-Maček Kraljevina Jugoslavija je raspoređena na banovine, pri čemu je Bosna i Hercegovina potpuno nestala.
1939. U znak reakcije na sporazum Cvetković-Maček dolazi do protestnih skupova i reakcija političkih, kulturnih i vjerskih društava u Bosni i Hercegovini i čitavoj Kraljevini.
1939. Napadom Njemačke na Poljsku (u mjesecu septembru) otpočinje Drugi svjetski rat.
1941. Njemačka, Italija i njihovi saveznici okupiraju Kraljevinu Jugoslaviju za dvanaest dana.
1941.-1945. Četnički srpsko-crnogorski zločinci koriste priliku rata i čine deveti genocid nad Bošnjacima u kome je stradalo 103.000 Bošnjaka.
1941.-1945. Bosna i Hercegovina ulazi u sastav fašističkog satelita Nezavisne države Hrvatske.
1941. Od jula, komunisti pozivaju narod bivše Kraljevine Jugoslavije na ustanak i organiziraju Narodno oslobodilačku borbu.
1941. Bošnjaci dižu glas (septembar - decembar) i pišu Rezolucije protiv fašističkih, ustaških i četničkih zločina i ustaju u zaštitu Bošnjaka, Srba, Jevreja i Roma.
1942. U Bihaću je održano Prvo zasjedanje AVNOJ.
1942. Umire reis Spaho i za naibur-reisa ponovno dolazi naib prof. Salih ef. Bašić.
1943. U Varcar Vakufu je održano Prvo zasjedanje ZAVNO BiH.
1943. U novembru je održano Drugo zasjedanje AVNOJ.
1944. Održano Drugo zasjedanje ZAVNO BiH (juni i juli).
1945. U aprilu je održano Treće zasjedanje ZAVNO BiH, i tada ZAVNO BiH prerasta u Narodnu skupštinu i formira se Vlada Bosne i Hercegovine.
1945.-1992. Bosna i Hercegovina je bila jedna od šest ravnopravnih republika u Federativnoj Jugoslaviji.
1945. Deveti maj je označen kao kraj Drugog svjetskog rata.
1945. Na inicijativu Egipta, i uz podršku Engleske, formira se Arapska liga za usklađivanje političke, kulturne, vojne i privredne saradnje među arapskim zemljama.
1945.-1949. Komunističke vlasti ukidaju sve kulturne, nacionalne i prosvjetne ustanove Bošnjaka, izuzev Begove medrese.
1945. Pristalice Ahmeda Sukarna proglašavaju nezavisnost Indonezije. Slijedi bezuspješan rat Holandije i Engleske protiv Indonezije.

1945. Dvadeset i šestoga juna je potpisana Povelja Ujedinjenih naroda u San Francisku. Povelju je potpisala 51 članica - osnivač OUN.
1946. Liban stiče nezavisnost, ali i dalje ostaje pod francuskim uticajem.
1946. Jordan je stekao nezavisnost Engleske.
1946. Ustavotvorna skupština Bosne i Hercegovine je proglasila prvi Republički ustav.
1947.-1950. Komunističke vlasti sude hiljadama ***Mladih muslimana***, od kojih su neki osuđeni na smrt.
1947. Diobom dotadašnje britanske Indije se, prema konfesionalnom ključu, formiraju dvije države - Indija i Islamska Republika Pakistan, sastavljena iz dva teritorijalno rastavljena dijela, zapadnog i istočnog, s tim što Kašmir, naseljen muslimanima, ostaje u sastavu Indije.
1947. Izabran je, sedmi po redu, reisu'l-ulema u NFRJ Ibrahim ef. Fejić.
1947. Usvojen je novi, četvrti po redu, Ustav IVZ u FNRJ.
1948. Petnaestoga maja je proglašena država Izrael i dolazi do prvog arapsko izraelskog rata.
1948.-1951. Egipatske vlasti zabranjuju rad ***Muslimanske braće***.
1949. Uspostavlja se personalna Unija između Indonezije i Holandije.
1949. Jordanu je pripao dio Palestine.
1950. Dolazi do velike Cazinske bune koja je u krvi ugušena.
1950.-1955. Sudan se ujedinjuje sa Egiptom, ali poslije socijalističke revolucije proglašava nezavisnost.
1956. Engleska, Francuska i Izrael vrše invaziju na Sinaj.
1956. Maroko i Tunis stiču nezavisnost.
1956. Naser pokušava u da u krvi uguši ***Muslimansku braću*** i ubija njihovog najvećeg alima Sejida Kutba
1958. Gvineja stiče nezavisnost.
1958.-1961. Sirija, Jordan i Egipat se ujedinjuju u Ujedinjenu Arapsku Republiku (UAR).
1960. Nigerija, Čad, Niger, Dahomej, Benin, Togo, Gornja Volta, Mali, Islamska Republika Mauritanija, Senegal, Obala Slonovače, Kamerun, Centralnoafrička Republika i Somalija stiču nezavisnost.
1960. Osnovana je OPEC - Organizacija zemalja izvoznica nafte.
1961. Siera Leone i Tanzanija stiču nezavisnost.
1961. Održana je Prva konferencija Nesvrstanih zemalja (u kojoj su najbrojnije islamske zemlje) u Beogradu.
1962. Nakon osmogodišnje borbe Alžir stiče nezavisnost.
1963. Formiran je OAJ -Organizacija afričkih zemalja.
1964. Počinje treći arapsko-izraelski rat.
1965. Gambija i Maldivska Republika stiču nezavisnost.
1965. Malezija postaje nezavisna samostalna zemlja.
1967. Formiran je ASEAN - Udruženje zemalja jugoistočne Azije.
1967. Tokom mjeseca juna se vodi četvrti izraelsko-arapski rat.
1968. Počinje izlaziti list učenika Gazi Husrevbegove medrese ***Zem-Zem***.
1969. Donesen je novi, četvrti Ustav Islamske zajednice.
1970. Počinje izlaziti glasilo ***Udruženja Ilmijje*** (od 1980. godine Starješinstva IZ u Bosni i Hercegovini) muslimanske informativne novine ***Preporod***.
1971. Ujedinjeni Arapski Emirati, Uman, Katar, Bahrejn i Bangladeš stiču nezavisnost.
1973. U oktobru se vodi peti izraelsko-arapski rat.

1973. Gvineja Bisao stiče nezavisnost.
1974. Komorsko otočje postaje nezavisna država.
1975.-1987. Izabran je (deveti po redu) reisu'l-ulema Naim ef. Hadžiabdić.
1977. Otvoren je Fakultet islamskih nauka u Sarajevu.
1977. Džibuti stiče nezavisnost.
1984. Brunej stiče nezavisnost.
1987.-1990. Za reisu'l-ulemu, desetoga po redu, izabran je Husejn ef. Mujić.
1990.-1993. Jakub ef. Selimovski je izabran za reisu'l-ulemu, jedanaestoga po redu.
1990. U maju održana je osnivačka skupština Stranke demokratske akcije u Sarajevu.
1990. Azerbejdžan, Kazahstan, Kirgizija, Tadžikistan, Uzbekistan i Turkmenistan stiču nezavisnost nakon raspada Sovjetskoga saveza.
1990. Bošnjaci obnavljaju rad Kulturnog društva muslimana ***Preporod*** i Humanitarnoga društva ***Merhamet***.
1991. U aprilu počinje izlaziti heftičnik ***Muslimanski glas***, koji kasnije, pod imenom ***Ljiljan*** izlazi kao nacionalni list Bošnjaka.
1992. 6. aprila Bosnu i Hercegovinu priznale EU i SAD
1992. 22. maja Bosna i Hercegovina postala članica OUN
1993. Dvadeset i osmoga aprila, na Obnoviteljskom saboru, za reisu'l-ulemu svih Bošnjaka u svijetu (dvanaesti po redu) izabran je dr. Mustafa ef. Cerić.

LITERATURA

1. Muhammed Hamidullah *Muhammed a.s. - Život*, **El-Kalem**, Sarajevo 1990. godine
2. Joseph Von Hammer *Historija Turskog (Osmankog) Carstva*, Nerkez Smailagić, Zagreb 1979. godine
3. Fazlu Rahman *Duh islama*, **Zenit - Jugoslavija**, Beograd 1983. godine
4. Muhammed Hadžijahić *Porijeklo bosanskih muslimana*, **Bosna**, Sarajevo 1990. godine
5. Nerkez Smailagić *Leksikon Islama*, **Svjetlost**, Sarajevo 1990. godine
6. Dr. Muhammed Hadžijahić, Mahmud Traljić i mr. Nijaz Šukrić *Islam i muslimani u Bosni i Hercegovini*, **El-Kalem**, Sarajevo 1991. godine
7. Prof. Kasim Hadžić *Skripte za 3., 4. i 5. razred Gazi Husrevbegove medrese*, **Gazi Husrevbegova medresa**, Sarajevo 1976. godine
8. Filip Hiti *Istorija Arapa*, **Veselin Masleša**, Sarajevo 1983. godine
9. Mehmed Handžić *Islamizacija Bosne i Hercegovine*, **Islamska dionička štamparija**, Sarajevo 1940. godine
10. Grupa autora *Bosna i Hercegovina od najstarijih vremena do kraja Drugog svjetskog rata*, **Press Centar Armije R BiH**, Sarajevo, 1994. godine
11. Dr. Mustafa Imamović *Osnovne historijske naznake Bosansko-muslimanskog nacionalnog identiteta*, Sarajevo, 1993. godine
12. Dr. Mustafa Imamović *Pregled razvitka Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo, 1993. godine
13. Dr. Mustafa Imamović i mr. Muhidin Pelesić *Historija za 4. razred gimnazije*, Republika Bosna i Hercegovina - **Ministarstvo obrazovanja, nauke i kulture**, Sarajevo, 1994. godine
14. Dr. Safvetbeg Bašagić - Redžepašić *Kratka uputa u prošlost Bosne i Hercegovine od 1463. do 1850. godine*, Sarajevo, 1990. godine
15. *Pravna enciklopedija*, **Savremena administarcija**, Beograd, 1989. godine
16. **Enciklopedija Leksikografskog zavoda**, Zagreb, 1959. godine
17. Thomas W. Arnold *Povijest islama - historijski tokovi misije*, **El-Kalem**, Sarajevo, 1990. godine
18. Dr. Besim Korkut *Istorija islama - udžbenik islamske vjeronauke za 7. razred srednjih škola*, **Vakufska direkcija - Državna štamparija u Sarajevu**, 1935. godine

SADRŽAJ

UVOD 7
1. ĀDEM A.S. 17
1.1. ĀDEMOVI SINOVI 19
1.2. BIBLIJA O ADAMU (ĀDEMU) I EVI (HAVVI) 20
2. IDRĪS A.S. 21
2.1. BIBLIJA O HENOKU (IDRĪSU) 21
3. NŪH A.S. 23
3.1. NŪHOVE VJERA 23
3.2. KAKAV JE BIO NŪHOV NAROD? 24
3.3. NŪHOVE DOVE 24
3.4. NŪHOVA LAĐA 25
3.5. VODA IZ NEBESA I IZ ZEMLJE 25
3.6. KOLIKO JE GODINA NŪH (a.s.) ŽIVIO? 25
3.7. KAKO SU VIJESETI O NŪHU (a.s.) DOPRLE DO MUHAMMEDA (a.s.)? 26
3.8. BIBLIJA O NOI - NŪHU (a.s.) 27
3.9. ARHEOLOZI I DRUGI ISTRAŽIVAČI O NŪHOVOM (a.s.) POTOPU 27
4. HŪD 29
4.1. HŪDOVO POSLANSTVO 29
4.2. HŪDOVA VJERA 30
4.3. NAROD ĀD 30
4.4. ALLAHOVA KAZNA ĀDU 31
4.5. BIBLIJA O EBERU - HŪDU (a.s.) 32
5. SĀLIH (a.s.) 33
5.1. SĀLIHOVO POSLANSTVO 33
5.2. ŽIVOTNI UVJETI SEMŪDA 34
5.3. ODNOS SEMŪDA PREMA SĀLIHU (a.s.) 34
5.4. MEĐUSOBNI ODNOSI NARODA SEMŪDA 35
5.5. DEVA KAO SĀLIHOVA MU'DŽIZA I KUŠNJA ZA SEMŪD 35
5.6. ZEMLJOTRES, STRAŠAN GLAS I SRAMNA MUNJA: KAZNE ZA SEMŪD 36
6. IBRĀHIM-HALILULLAH 39
6.1. IBRĀHIMOVO POSLANSTVO 41
6.2. IBRĀHIMOVA VJERA 42
6.3. OTIMANJE JEVREJA I KRŠĆANA ZA IBRĀHIMA 43
6.4. IBRĀHIM GRADITELJ K'ABE - A FARAONI PIRAMIDA 43
6.5. IBRĀHIM I OTAC MU AZER 44
6.6. IBRĀHIMOV (a.s.) NAROD 44
6.7. VIJESTI O IBRĀHIMOVOM NARODU 44
6.8. IBRĀHIMOVE DOVE 45
6.9. IBRĀHIMOVA ŽENA SĀRA 45
6.10. ALLAHOVI IZASLANICI MELEKI - GOSTI IBRĀHIMOVI 45

6.11. IBRĀHIMOVA OBJAVA ... 45
6.12. BIBLIJA O ABRAMU, ABRAHAMU ILI IBRĀHIMU (a.s.) ... 46
6.13. ARHEOLOGIJA O IBRĀHIMU (a.s.) ... 47
6.14. KADA JE ŽIVIO IBRĀHIM (a.s.) ... 47
6.15. DRUGA DJELA O IBRĀHIMU ... 47
7. LŪT (a.s.) ... **49**
7.1. LŪTOVO POSLANSTVO ... 49
7.2. LŪTOV NAROD ... 49
7.3. ALLAHOVI IZASLANICI MELEKI KOD LŪTA (a.s.) ... 50
7.4. KAZNA LŪTOVOM NARODU ... 50
7.5. LŪTOVA ŽENA ... 51
7.6. OPOMENA SUDBINOM LŪTOVA NARODA ... 51
7.7. BIBLIJA O LOTU (LŪTU) ... 51
7.8. DRUGI IZVORI O LŪTU (a.s.) ... 51
8. ISMĀIL (a.s.) ... **53**
8.1. ISMĀIL I USTANOVA KURBANA ... 54
8.2. BIBLIJA O JIŠMAELU (ISMĀILU a.s.) ... 54
9 ISHĀK (a.s.) ... **55**
9.1. BIBLIJA O IZAKU (ISHĀK a.s.) ... 56
9.2. DRUGA DJELA O ISHĀKU (a.s.) ... 56
9.3. KADA JE ŽIVIO ISHĀK (a.s.)? ... 56
10 JĀKŪB (a.s.) ... **57**
10.1. JĀKŪBOVO POSLANSTVO ... 57
10.2. JĀKŪB (a.s.) JE BIO MUSLIMAN ... 57
10.3. POTOMSTVO IBRĀHIMOVO (a.s.) ... 58
10.4. BIBLIJA O JAKKOVU, JĀKOBU, IZRAELU (JĀKUB a.s.) ... 58
10.5. DRUGA DJELA O JĀKŪBU (a.s.) ... 59
10.6. KADA JE ŽIVIO JĀKŪB (a.s.) ... 59
11 JŪSUF (a.s.) ... **61**
11.1. JŪSUFOVO POSLANSTVO ... 63
11.2. BIBLIJA O JOSIPU, JOSIFU (JŪSUF a.s.) ... 64
12 EJJŪB (a.s.) ... **67**
12.1. EJJŪBOVO POSLANSTVO ... 68
12.2. BIBLIJA O JOBU, JOVU, HIOBU (EJJŪB a.s.) ... 68
12.3. DRUGA DJELA O EJJŪBU (a.s.) ... 68
12.4. KADA JE ŽIVIO EJJŪB (a.s.) ... 68
13 ŠUA'JB (a.s.) ... **69**
13.1. ŠUA'JBOV NAROD ... 69
13.2. OPOMENA KAZNOM ... 70
13.3. KAZNA NARODU MEĐENA I EJKE ... 71
13.4. BIBLIJA O JITRU, JETRU HEB, RAGUELU (PRIJATELJU BOŽIJEM) (ŠUA'JB a.s.) ... 71
13.5. DRUGA DJELA O ŠUA'JBU (a.s.) ... 71
14 MŪSA (a.s.) ... **73**
14.1. MŪSA, ISRAILIĆANI I EGIPĆANI ... 75
14.2. ROĐENJE MŪSAOVO ... 75
14.3. MŪSA NEHOTICE I NESVJESNO UBIJA EGIPĆANINA ... 75

14.4. MŪSA U MEĐENU 76
14.5. MŪSA (a.s.) PO DRUGI PUT U EGIPTU 76
14.6. MŪSAOVE MU'DŽIZE 76
14.7. FARAONOV NAROD 77
14.8. GENOCID NAD ISRAILIĆANIMA 77
14.9. MŪSĀOVO PUTOVANJE U MEDŽMEU-L-BAHREJN 77
14.10. IZLAZAK IZ EGIPTA 78
14.11. SVETA (EL-ERDU-L-MUKADDESE) ILI OBEĆANA ZEMLJA 79
14.12. MŪSĀOVO POSLANSTVO 79
14.13. ŠTA SU ISRAILCI KAO ZAVJET PRIHVATILI PA IZNEVJERILI 79
14.14. PRVA VELIKA OBJAVA TEVRĀT MŪSĀU I HĀRŪNU 81
14.15. BLAGODATI PREMA ISRAILCIMA 82
14.16. GRIJESI ISRAILACA 82
14.17. KAŽNJAVANJE ISRAILACA 83
14.18. BIBLIJA O MOJSIJU (MŪSA a.s.) 84
14.19 DRUGA DJELA O MŪSAU (a.s.) 85

15 HĀRŪN (a.s.) 87
15.1. HĀRŪN (a.s.) I MŪSA (a.s.) 87
15.2. POSLANSTVO HĀRŪNOVO 87
15.3. TEVRĀT JE UPUĆEN I HĀRŪNU 87
15.4. ISRAILCI SE KLANJAJU TELETU 88
15.5. MŪSĀOVE DOVE I HĀRŪN 88
15.6. ZAVJETNI KOVČEG - TĀBŪT 89
15.7. BIBLIJA O ARONU (HĀRUN a.s.) 89

16 DĀVŪD (a.s.) 91
16.1. DĀVŪD I DŽĀLŪT 91
16.2. DĀVŪDOVO POSLANSTVO 91
16.3. ZEBŪR DRUGA BOŽIJA OBJAVA ILI KNJIGA 92
16.4. DĀVŪD I ISRAILCI 93
16.5. BIBLIJA O DAVIDU - DODHAVAHU, JAHVINOM LJUBIMCU (DAVUD a.s.) 93
16.6. PSALMI DAVIDOVI - KUR'ANSKE DOVE 94
16.7. HISTORIJA O DĀVŪDU 94
16.8. DRUGA DJELA O DĀVŪDU 94

17 SULEJMĀN (a.s.) 95
17.1. SULEJMĀNOVO (a.s.) POSLANSTVO 95
17.2. SULEJMĀNOVA VLADAVINA 96
17.3. IZMIŠLJOTINE O SULEJMĀNU (a.s.) 97
17.4. DĀVŪD I SULEJMĀN (a.s.) KAO SUDIJE 97
17.5. SULEJMĀN I KRALJICA OD SABE 98
17.6. SULEJMĀN (a.s.) LJUBITELJ KONJA 99
17.7. SMRT SULEJMĀNA (a.s.) 99
17.8. BIBLIJA O SALAMONU (SULEJMĀN a.s.) 99
17.9. MUDRA SALAMONOVA PRESUDA 100
17.10. HISTORIJA I ARHEOLOGIJA O SULEJMĀNOVOM VREMENU 100

18 ILIJĀS **103**
18.1. KUR'AN O ILIJĀSOVOM POSLANSTVU 103
18.2. BIBLIJA O ILIJI, ELIJAHU (ILIJĀS a.s.) 104
19 EL'JESEA (a.s.) **105**
19.1. BIBLIJA O ELIZEJU - NA HEBR.
BOG SPAŠAVA (ELJESEA a.s.) 105
20 JŪNUS **107**
20.1. JŪNUSOVO (a.s.) POSLANSTVO 107
20.2. JŪNUSOV NAROD 108
20.3. JŪNUSOVA DOVA 109
20.4. BIBLIJA O JONI, Hebr. JONAHU -
GOLUBU - JŪNUS (a.s.) 109
20.5. KADA JE ŽIVIO JŪNUS (a.s.) 109
21 ZUL-KIFL **111**
21.1. POSLANSTVO ZUL-KIFLOVO 111
21.2. BIBLIJA O EZEKIJELU Jevr. JEHEZEKELU ZUL-KIFLU a.s. 112
21.3. DRUGA DJELA O ZUL-KIFLU 113
22 UZEJR (a.s.) **115**
23 ZUL-KARNEJN-DVOROGI **117**
24 LUKMĀN (a.s.) **119**
25 ZEKERIJJA (a.s.) **121**
25.1. POROD IMRĀNOV 122
25.2. BIBLIJA O ZAHARIJU (ZEKERIJJĀ a.s.) 122
26 JAHJA (a.s.) **123**
26.1. BIBLIJA O JOVANU, IVANU, JOKANANU (JAHJĀ a.s.) 124
26.2. DRUGA DJELA O JAHJĀU (a.s.) I NJEGOVU OCU 124
27 ISA (a.s.) **127**
27.1. VJEORVJESNIŠTVO ISĀOVO 128
27.2. PRETPOSLJEDNJI VJEROVJESNIK 129
27.3. KUR'AN O TROJSTVU 131
27.4. ISĀOVI UČENICI 132
27.5. NEPRIJATELJI ISĀOVI 132
27.6. ISĀOVA SMRT 132
27.7. JEVANĐELJA O ISUSU 133
27.8. JEVANĐELJE - RADOSNA VIJEST 134
27.9. ISUSOVA OSOBA 134
28 MUHAMMED a.s. **137**
28.1. NAJAVA MUHAMMEDA 137
28.2. PRIRODNA BOGATSTVA ARABIJE 138
28.3. ZANIMANJE I KARAKTER ARAPA 138
28.4. VJERA ARAPA PRIJE ISLAMA 139
28.5. ARAPSKI NAROD 140
28.6. ARABIJA PRED POJAVU ISLAMA 141
28.7. PRILIKE U SVIJETU PRED POJAVU ISLAMA 142
28.8. MUHAMMED (a.s.) 144
28.9. BRAK I OBITELJ 146
28.10. PRVA OBJAVA 147

28.11. JAVNO POZIVANJE U ISLAM 150
28.12. PROGONI MUSLIMANA I SEOBE U ABESINIJU 153
28.13. RUKANA I H. OMER PRELAZE NA ISLAM 155
28.14. TROGODIŠNJA IZOLACIJA I SVEOPĆI
BOJKOT MUSLIMANA 156
28.15. PUT U TAIF 157
28.16. SASTANCI NA AKABI 158
28.17. ISRA I MI'RADŽ 159
28.18. DAROVI MI'RADŽA 162
28.19. HIDŽRA IZ MEKKE U MEDINU 622. GOD. N. E. 162
DRUGI DIO
28.20. JESRIB I STANOVNIŠTVO MEDINE 173
28.21. OSNIVANJE ISLAMSKE ZAJEDNICE U MEDINI 174
28.22. ZAJEDNICA MEDINSKIH MUNAFIK
PROTIV MUSLIMANA 178
28.23. BITKA NA BEDRU 624. N. E. 2. HIDŽ., 17. RAMAZANA 181
28.24. BITKA NA UHUDU 625. - TREĆE HIDŽRETSKE GODINE
(PRVI SUKOB SA JEVREJIMA) 186
28.25. BITKA KOD JARKA (HENDEKA)
I DRUGI SUKOB SA JEVREJIMA 627./5.H. 190
28.26. PRVI POHOD NA MEKKU I UGOVOR O EL-MERRARU -
(HUDEJBIJI) ZULKADE 6. HIDŽ. ILI 12. FEBRUAR
628. PO ISĀY 193
28.27. DIPLOMATSKA POSLANIKOVA AKTIVNOST
(628. 6. HIDŽR.) 196
28.28. ZAUZIMANJE HAJBERA I POKUŠAJ
TROVANJA MUHAMMEDA (a.s.) (628. 7. HIDŽR.) 197
28.29. PORAZ MUSLIMANA NA MUTI (629. 7. HIDŽR.) 199
28.30. OSLOBOĐENJE MEKKE
(630. N. E. 8. HIDŽR. 11. 1. ILI 20 RAMAZANA) 200
28.31. BITKA NA HUJEJNU I POVRATAK U MEDINU
(JANUAR 630. ŠEVVAL - 8. HIDŽR.) 204
28.32. GODINA RAZNIH DEPUTACIJA
KOD MUHAMMEDA (a.s.) 9. HIDŽR. GOD. 206
28.33. POHOD NA TEBUK 630., 9. HIDŽR. GOD.
I RUŠENJE DŽAMIJE U ZU-AVANU 209
28.34. SMRT VOĐE MUNAFIKA I KRAJ NJEGOVE STRANKE 211
28.35. DEKLARACIJA NA MINI (631. N.E. - 9. HIDŽRETSKE GODINE) 213
28.36. OPROSNI HADŽDŽ- HADŽDŽUL VEDA -HADŽDŽUL-BELAG,
VELIKI GOVOR NA AREFTU 632. N. E. 10. HIDŽR. 215
28.37. MUHAMMED (a.s.) BOLEST I PRESELJENJE NA AHIRET 220
28.38. UREĐENJE ISLAMSKE DRŽAVE ZA VRIJEME MUHAMMEDA (a.s.) ... 221
29.EL-HULEFAU' RAŠIDŪN HULEFAI' RAŠIDŪNI **225**
29.1. EBU BEKR ES-SIDIK (632.-634. N. E.) 225
29.1.1. PRVI SUKOB ARAPA I PERZIJANACA - BITKA KOD VERIGA 228
29.2. UMER IBN EL-HATTAB EL-FARUK 634.-644. N. E. (13.-23. H) 229
29.3. H.USMAN ZUN-NUREJN (644-656 N. E. 23-35 H.) 241

29.4. H. ALIJA - MURTDA
(656.-661. N. E. - 35.-40. H - ALI IBN EBI-TALIB) 248
29.5. ISLAMSKA DRŽAVA U VRIJEME PRVE ČETVERICE HALIFA 251
30 EMEVIJE 257
30.1. MUĀVIJA - OSNIVAČ EMEVIJA BENU MEJJ
661.-680. N. E. 41.-60. H. 258
30.2. JEZID I, SIN MUAVIJE, (680.-683. N. E. 60.-64. H.) 259
30.3. MUĀVIJA II, SIN JEZIDOV (683.-684. N. E. 64.-64. H.) 262
30.4. DVOVLAŠĆE U ZEMLJI (683.-692. N.E.) 684.-685.
MERVAN I EL-HĀKIM 684 ILI 64. H. 262
30.5. ABDU-L MELIK MERVANOV (685.-705. N. E. 65.-86. H.) 263
30.6. VELID SIN ABDU-L-MELIKOV (605-715. N. E. 86.-96. H.) 264
30.7. SULEJMĀN ABDUL-MELIKOV (715.-717. N. E. 96.-99. H) 265
30.8. UMER SIN ABDUL-AZIZOV (717.-720. N. E. 99.-1O1. H) 266
30.9. JEZID II, ABDUL-MELIKOV (720.724. N. E.101.-105. H 267
30.10. HIŠAM SIN ABDUL-MELIKOV (724.-743.) 267
30.11. VELID II, SIN JEZIDA II (743.-745. N. E. 125.-126. H.) 270
30.12. JEZID III, SIN VELIDOV (745. N. E. 126.-127. H.) 270
30.13. IBRĀHIM, SIN VELIDOV (745. N. E. 126.-127. H.) 270
30.14. POSLJEDNJI EMEVIJA MERVAN II, SIN MUHAMMEDOV
(745.-750. N. E. 127.-132. H.) 271
30.15. ISLAMSKA CIVILIZACIJA I KULTURA U VRIJEME EMEVIJA 271
31 ABBASIJSKA DRŽAVA I HILAFET (750.-1258.) .... .283
31.1 HILAFET (750.1570.) .... .283
31.2 PORIJEKLO 285
31.3 PRVI ABBASIJSKI HALIFA EBU ABBAS ES-SEFAH (750.-754.) 286
31.4 EBU DŽAFER EL-MENSUR (754.-775.) 287
31.5 MUHAMMED EL-MEHDI (775.-785.) 288
- Osvajanja 289
31.6 MUSA EL-HADI (785.-786.) 290
31.7 HARUN ER-REŠID (786.-808.) 290
31.8 RATOVI U DOBA HARUNA 292
31.9 HARUNOVA LIČNOST 293
31.10 GRAD BAGDAD 293
31.11 TRGOVINA 293
31.12 ZNANSTVENI I KULTURNO-PROSVJETNI ŽIVOT U VRIJEME
HALIFE HARUNA ER-REŠIDA 294
- Školstvo 294
- Biblioteke i knjižice 294
- Hamami - kapitala 294
31.13 MUHAMMED EL-EMIN, sin Harunov, (808.-813.) 295
31.14 ABDULLAH EL-ME'MUN (813.833.) 295
3 1.15 RAZLIČITI DUHOVNI I VJERSKI PRAVCI U VRIJEME EL ME'MUNA . . .297
- Babek Huremi 297
- El-Me'mun i mu'tezlijje 298
- El-Me'munov kulturni rad 298
31.16 EL-MU'TESAM BILLAH (Ibn Rešid 833.-842.) 299

31.17 HARUN EL-VASIK BILLAH (842.-847.) 299
31.18 DŽAFER EL-MUTEVEKKIL, sin El-Mu'tesamov, (847.-861.) 300
31.19 EL-MUNTESIR 861. godine (totalno miješanje turskih vojskovođa) 301
31.20 EL-MUSTA'IN BILLAH (861.-865.) 301
31.21 MU'TEZ (865.-868. - raspad centralne vlasti) 301
31.22 RAZNE SAMOSTALNE DINASTIJE ZA VRIJEME
VLADAVINE ABBASIJJA 302
31.23 DINASTIJE PERZIJSKOGA PORIJEKLA (825.-1055.) 303
- Kulturna ostvarenja 303
- Buvejhijje (932.-1055.) 304
- Slabljenje i propast buvejhijske države 305
- Dinastija šahova Harezma (1000.-1220.) 305
31.24 DINASTIJE TURSKOGA PORIJEKLA 306
- Tulunijje u Egiptu i Siriji (866.-905.) 306
- Kultura i civilizacija 307
- Ihšidijje u Egiptu i Siriji (935.-969.) 307
- Ejlekijje u Turkestanu (932.-1164.) 307
- Dinastija Turaka Memluka u Egiptu (1250.-1382.) 308
- Porijeklo 309
MUZAFFER SEJFUDDIN KUTUZ (1259.-1260.) 309
ZAHIR RUKNUDDIN BEJBERS (1260.-1277.) 309
MENSUR SEJFUDDIN KALAVUN (1279.-1290.) 310
NASIR MUHAMMED (1293.-1294., 1294.-1298.-1308., 1309.-1340.) 311
- Turci Čerkezi u Egiptu (1328.-1517.) 311
- Porijeklo 312
- Gaznevijje 962.-1186. (224 godine) 313
MAHMUD GAZNEVI (997.-1030.) 314
- Gurijje, nasljednici Gaznevijja, (1186.-1290.) 314
- Ali Kildži (1290.-1320.) 315
- Turci Seldžuci (1037.-1037.) 315
- Vezir Nizamul-Mulk (1018.-1092.) 319
- Maloazijski Seldžuci (1077.-1302.) 319
- Sirijski Seldžuci (1078.-1117.) 320
- Irački Seldžuci (118.-1194.) 320
31.25 DINASTIJE ARAPSKOGA PORIJEKLA ZA VRIJEME
VLADAVINE ABBASIJJA 320
- Idrisijje u Maroku (788.-974.) 320
- Aglebijje u istočnome dijelu sjeverne Afrike, Siciliji i južnoj Italiji 321
- Muslimani na otoku Siciliji u južnoj Italiji 322
- Uticaji muslimana Sicilije na kršćane 323
- Dinastija Fatimijja u Egiptu i Siriji (909.-1171.) 324
- Porijeklo 325
- Slabosti u načinu vladanja 326
- Kulturna ostvarenja 326
- Kulturni radnici i znanstvenici 328
- Hamdanijje (929.-1004.) 328
- Kultura i civilizacija 328

31.26 OSTALE DINASTIJE ... 329
- Dinastija Ejjubijja u Egiptu i Siriji (1171.-1250.) ... 329
- Osvajanja ... 330
- Salahuddinovi nasljednici ... 331
- Murabiti (1056.-1146.) ... 332
JUSUF IBNI TAŠEFIN (1061.-1106.) ... 333
- Muvehhidi (1120.-1269.) ... 333
31.27 NAJZNAČAJNIJE DINASTIJE AARAPSKOGA PORIJEKLA U VRIJEME VLADAVINE ABBASIJJA ... 334
- Dinastija i hilafet Emevijja na Pirinejskom poluotoku (756.-1031.) ... 334
- Porijeklo Emevijja u Španiji ... 335
HIŠAM I., sin Abdurrahmana I., (788.-796.) ... 337
HAKEM I., sin Hišamov, (796.-822.) ... 338
ABDURRAHMAN II., sin Hakema I., (822.-866.) ... 338
- Napad Normana ... 338
MUHAMMED, sin Abdurrahman II., (852.-886.) ... 339
MUNZIR, sin Muhammedov, (886.-888.) ... 339
ABDULLAH, sin Muhammedov, (888.-912.) ... 339
ABDURRAHMAN III. (912.-961.) ... 339
HAKEM EL-MUSTANSIR, sin Abdurrahmana III., (961.-976.) ... 341
HIŠAM II. EL-MUE'JJED, sin Hakema II., (976.-1012.) ... 341
- Kraj postojanja emevijskoga hilafeta na Pirinejima ... 342
- Kraj vladavine muslimana u Španiji ... 343
31.28 KULURNA OSTVARENJA U MUSLIMANSKOJ ŠPANIJI ... 344
- Trgovina ... 345
- Arhitektura ... 345
- Obrazovanje i školstvo ... 345
- Znanost ... 346
- Botanika ... 346
- Medicina ... 346
- Matematika i astronomija ... 347
- Povijest ... 347
- Geografija ... 347
- Filozofija ... 348
- Poezija ... 348
- Muzika ... 349
- Španija prije i za vrijeme vladavine muslimana ... 349
32. ISLAMSKA KULTURA I CIVILIZACIJA U DOBA ABBASIJJA ... 351
32.1 PERZIJA - HELENIZAM ... 351
32.2 PREVODIOCI ... 352
32.3 ABBASIJSKI HILAFET ... 353
32.4 VOJNA ORGANIZACIJA ... 355
32.5 ABBASIJSKO DRUŠTVO ... 356
32.6 DOMAĆI ŽIVOT ... 356
32.7 ZABAVE ... 357
32.8 ROBOVI ... 357
32.9 ZIMIJJE ... 358

32.10 NESTORIJANCI 358
32.11 JEVREJI 359
32.12 MAGIJCI - ZARATUSTRIJANCI 359
32.13 ŠIRENJE ISLAMA U DOBA ABBASIJJA 360
32.14 POBJEDA ARAPSKOG JEZIKA 360
32.15 PRIVREDA, POLJOPRIVREDA 361
32.16 INDUSTRIJA 361
32.17 MEDICINA 363
32.18 ASTRONOMIJA 365
32.19 ASTROLOGIJA 365
32.20 ALHEMIJA 366
32.21 BOTANIKA I ZOOLOGIJA 366
32.22 GEOGRAFIJA 366
32.23 HISTORIJA 367
32.24 'ILMUD-DIN 368
- Šest zbirki Hadisa 369
- Fikh - pravna nauka 369
- Četiri *mezheba* *370*
32.25 KNJIŽEVNOST 372
- Lijepa književnost 372
- Poezija 373
32.26 OBRAZOVANJE I ŠKOLSTVO 374
- Više obrazovne ustanove 375
- Obrazovanje odraslih 376
32.27 BIBLIOTEKE - KUTUBHANE 376
KNJIŽARE 377
PAPIR 377
32.28 OPĆI KULTURNI NIVO U DOBA ABBASIJJA 377
- Razvoj umjetnosti 377
- Arhitektura 378
- Slikarstvo 378
- Primijenjene umjetnosti 379
- Kaligrafija 380
- Muzika 380
- Muzički teoretičari 381
32.29 VJERSKI I POLITIČKI PRAVCI U DOBA ABBASIJJA 381
- Ešarijje pobijaju učenje mu'tezilijja 382
- Ebu Hamid El-Gazali (1058.-1111.) 382
- Sufizam 382
- Asketizam 383
- Teozofija 383
- Panteizam 383
- Mistička poezija i filozofija 384
- Derviški redovi - tarikati 384
- Ši'ijje 385
- Isma'ilijje 387
- Batinijje - ogranak isma'ilijja 387

- Keramijje 388
- Assasini 388
- Nusajrijje 389
Druga krivovjerja u okviru ši'izma 390
33. GENEZA ZLA I NASILJA 391
33.1 KRIŽARSKI RATOVI (1096.-1291.) 391
33.2 UTICAJ ISLAMSKOGA ISTOKA NA KRŠĆANSKI ZAPAD POSREDSTVOM KRIŽARSKIH RATOVA 394
33.3 MONGOLSKA OSVAJANJA 395
33.4 PROPADANJE ABBASIJSKE DRŽAVE I PROVALA MONGOLA I TATARA 398
33.5 INKVIZICIJA 405
33.6 DESET GENOCIDA NAD MUSLIMANIMA BALKANA 409
34. KOLONIJALIZAM, ISLAMSKI SVIJET I MUSLIMANSKI NARODI 413
34.1 PORTUGAL 413
34.2 ŠPANIJA 414
34.3 HOLANDIJA 414
34.4 ENGLESKA 415
34.5 FRANCUSKA 417
34.6 CARSKA RUSIJA 418
34.7 NJEMAČKA 418
34.8 ITALIJA 419
34.9 BELGIJA 419
34.10 SJEDINJENE AMERIČKE DRŽAVE 419
34.11 JAPAN 419
34.12 KOLONIJALIZAM PRED PRVI I DRUGI SVJETSKI RAT 420
35. TURSKOOSMANSKA CAREVINA (1288.-1918.) I HILAFET (1517.-1924.) 421
35.1 PORIJEKLO TURSKOOSMANSKE DINASTIJE 422
35.2 PRVI OSMANLIJSKI SULTAN - OSMAN (1288.-1326.) 423
35.3 ORHAN, sin Osmanov, (1288.-1326.) 423
35.4 SULTAN MURAT I., sin Orhanov, unuk Osmanov, (1360.-1389.) 424
35.5 BAJEZID I. JILDIRIM (1389.-1042.) 424
35.6 SULEJMAN ČELEBI, MUSA I. MEHMED (1402.-1421.) 425
35.7 MURAT II. (1421.-1451.) 425
35.8 MEHMED II. EL-FATIH (1451.-1481.) 428
35.9 BAJEZID II. (1418.-1512.) 428
35.10 SULTAN SELIM I. JAVUZ (1512.-1520.) 429
35.11 SULTAN SULEJMAN II. VELIČANSTVENI EL-KANUNI (1520.-1566.) 429
35.12 SELIM II. (1566.-1574.) 430
35.13 STRUKTURA VLASTI 432
35.14 VOJSKA 433
35.15 STRUKTURA DRUŠTVA U OSMANSKOME CARSTVU U 16. STOLJEĆU 434
35.16 ZNACI SLABLJENJA MOĆI OSMANSKOGA CARSTVA (1579.-1683.) 435
35.17 GUBLJENJE TERITORIJA U EVROPSKOME DIJELU CARSTVA OD 1685. DO 1792. GODINE 436
35.18 REFORME KAO POKUŠAJ SPAŠAVANJA CARSTVA (1792.-1876.) 439

35.19 REFORME U CARSTVU 440
35.20 SULTAN ABDUL-MEDŽID (1839.-1861.) 442
35.21 AUTOKRACIJA SULTANA ABDUL-HAMIDA II. 443
35.22 BALKANSKI RATOVI 445
- Prvi balkanski rat 445
- Drugi balkanski rat 446
35.23 OSMANSKA DRŽAVA U PRVOM SVJETSKOM RATU 448
35.24 RAĐANJE KEMALOVE REPUBLIKE TURSKE 449
35.25 KULTURA I CIVILIZACIJA U DOBA OSMANSKOGA CARSTVA 451
35.26. VOJNA ORGANIZACIJA 452
35.27 ARHITEKTURA I GRAĐEVINARSTVO 456
35.28 TURSKA KNJIŽEVNOST 457
35.29 TURSKOISLAMSKA KNJIŽEVNOST 457
35.30 TURSKA EVROPSKA KNJIŽEVNOST - RAZDOBLJE TANZIMATA I NOVE KNJIŽEVNOSTI ... 462
35.31 NACIONALNA KNJIŽEVNOST 464
KNJIGA II
36. REFORMISTIČKI, IDEJNI I KULTURNI POKRETI U ISLAMSKOME SVIJETU ... 469
36.1 REFORMISTIČKI POKRET U AFRICI 471
36.2 SAVREMENI RAZVOJ 473
36.3 POLITIČKI MODERNIZAM 476
36.4 VEHABIJJE 478
36.5 ŠI'IJJE 479
37. ISLAMSKE ZEMLJE I MUSLIMANSKI NARODI U 20. STOLJEĆU 481
37.1 AZIJA 481
37.2 ARABIJSKI POLUOTOK 481
-Saudijska Arabija 483
- Jemen 483
- Bahrejn - El-Hassa 483
- Ujedinjeni Arapski Emirati - Šarža 483
- Katar 486
- Kuvajt 486
- Uman 486
37.3 BLISKI I SREDNJI ISTOK 486
- Irak 486
- Jordan 487
- Sirija 487
- Iran - Perzija 488
- Republika Turska 489
- Liban 490
- Afganistan 490
37.4 INDIJSKI POTKONTINENT 490
- Pakistan 490
- Bangladeš 491
37.5 MUSLIMANI KAO MANJINE NA INDIJSKOM POTKONTINENTU 492
- Indija 492

- Nepal 492
- Butan 492
- Šri Lanka (Cejlon) 492
37.6 MUSLIMANSKE ZEMLJE I NARODI U JUGOISTOČNOJ AZIJI 492
- Indonezija 493
- Malezija 493
- Brunej 494
- Maldivska Republika 494
37.7 MUSLIMANSKE MANJINE U JUGOISTOČNOJ AZIJI 495
- Burma 495
- Tajland - Sijam 495
- Filipini 495
- Singapur 496
- Vijetnam 496
- Kapučija - Kambodža 496
37.8 SREDNJA AZIJA 496
- Kazahstan 496
- Kirgizija 497
- Tadžikistan 497
- Uzbekistan 498
- Turkmenistan 498
37.9 MUSLIMANSKE MANJINE U SREDNJOJ AZIJI I DALEKOM ISTOKU 499
- Rusija 499
- Kina - Kitaj 500
- Tajvan - Formoza 501
- Koreja 501
- Japan 501
- Muslimani na Kafkazu 501
- Azerbejdžan 501
37.10 MUSLIMANSKE MANJINE NA KAFKAZU 502
37.11 AFRIKA 502
37.12 SJEVERNA AFRIKA 504
- Egipat 504
- Libija - Tripolis 505
- Tunis 505
- Alžir 506
- Maroko 507
37.13 ROG, SREDNJA AFRIKA I ZAPADNA AFRIKA 507
- Džibuti 507
- Eritreja 507
- Sudan 508
- Čad 508
- Niger 508
- Nigerija 509
- Dahomej - Benin 510
- Togo 511
- Gornja Volta - Burkina Faso 511

- Mali 511
- Mauritanija 512
- Senegal 513
- Gambija 513
- Gvineja Bisao 513
- Gvineja 514
- Siera Leone 514
- Obala Slonovače 515
- Kamerun 515
- Centralnoafrička Republika 516
- Zapadna Sahara 516
- Somalija 516
- Tanzanija 517
- Komorsko otočje 518
37.14 MUSLIMANSKE MANJINE U AFRICI 518
37.15 EVROPA 520
- Albanija 522
- Bosna i Hercegovina 523
37.16 MUSLIMANSKE MANJINE U EVROPI 524
- Njemačka 524
- Francuska 525
- Ujedinjeno Kraljevstvo 525
- Bugarska 525
- Grčka 526
- Kipar 526
- Rumunija 526
- Austrija 526
- Italija 527
- Španija i Portugalija 527
- Malta 527
- Švicarska 527
- Švedska 527
- Norveška 528
- Finska 528
- Danska 528
- Holandija - Nizozemska 528
- Belgija 528
- Luksemburg 528
- Mađarska 528
- Poljska 529
- Češka i Slovačka 529
- Zaključak 529
37.17 MUSLIMANSKE MANJINE NA TLU AMERIKE 529
- Sjedinjene Američke Države 529
- Kanada 531
- Haiti 531
- Jamajka 531

- Meksiko ... 531
- Panama ... 531
- Venecuela ... 531
- Brazil ... 532
- Argentina ... 532
- Čile ... 532
- Surinam ... 532
- Trinidad i Tobago ... 532
37.18 OKEANIJA - MUSLIMANSKE MANJINE U OKEANIJI ... 532
- Muslimani u Australiji ... 532
- Novi Zeland ... 533
- Fidži otočje ... 533
37.19 ZAKLJUČAK ... 533
37.20 ISLAMSKE ZEMLJE U SVJETSKIM I REGIONALNIM POLITIČKIM I EKONOMSKIM ASOCIJACIJAMA ... 535
38. SVJETSKE RELIGIJE ... 537
38.1 ŽIDOVSTVO ... 537
- Evropski period ... 539
- Jevreji od izgona iz Španije do Francuske revolucije ... 540
- Jevreji od Francuske revolucije 1789. godine do kraja 19. stoljeća ... 540
- Jevreji u Poljskoj i Rusiji ... 540
- Jevreji u Americi ... 541
- Jevreji od 1922. godine do uništenja evropskoga jevrejstva ... 541
- Država Izrael ... 542
- Osnovno vjeroučenje Jevreja ... 542
- Osnovni vjerski izvori Jevreja ... 543
- Jevrejski hramovi ... 544
- Svećenici ... 544
- Jezik u Jevreja ... 544
38.2 HINDUIZAM - BRAHMANIZAM ... 545
38.3 BUDHIZAM - BUDIZAM ... 546
38.4 KRŠĆANSTVO ... 547
38.5 PROTESTANTIZAM ... 549
- Suština protestantskoga učenja ... 550
38.6 CRKVA - EKLESIA ... 550
39. ZEMLJA BOSNA KROZ PROSTOR I VRIJEME ... 553
- Granice Bosne ... 553
- Pravno utemeljenje Bosne ... 554
- Bosna kroz pisane dokumente ... 554
39.1 BOSNA - ZEMLJA BANOVA OD 10. DO SREDINE 14. STOLJEĆA ... 555
39.2 BOSNA - ZEMLJA KRALJEVA OD SREDINE 14. DO SREDINE 15. STOLJEĆA ... 556
- Tvrtko Kotromanić (1353.-1391.) ... 556
39.3 DUHOVNA PODLOGA BOSNE BANOVA I KRALJEV OD 10. DO 15. STOLJEĆA ... 558
- Ko su bili bosanski krstjani ili *babuni* ... *560*
39.4 ETNIČKO PORIJEKLO BOŠNJAKA ... 561
40. ŠIRENJE ISLAMA U EVROPI I NA BALKANU ... 563

40.1 ŠIRENJE ISLAMA NA BALKANU I BOSNA U 14., 15. I 16. STOLJEĆU 563
40.2 FAKTORI ŠIRENJA ISLAMA U 14., 15. I 16. STOLJEĆU 565
- Širenje islama u Hercegovini 567
- Velike migracije u Hercegovini 567
40.3 POLITIČKE POSLJEDICE ŠIRENJA ISLAMA 569
- Odnos Bošnjaka prema Osmanskom carstvu i državi 569
- Uzimanje Bošnjaka u *adžami-oglane* 571
- Afirmacija Bošnjaka u političkom životu Osmanskoga carstva 571
- Veziri sa četiri tuga 572
- Veziri sa tri tuga 572
- Veliki admirali - *kapudan-paše* 572
- Bosanski namjesnici sa titulom *beg* 573
- Širenje islama i naseljavanje Bošnjaka u Podunavlje - Undžurovinu 573
- Očuvanje teritorijalnoga integriteta Osmanskog carstva i posebnost položaja Bosne i Hercegovine u njemu 574
- Uloga Bošnjaka u odbrani Osmanskoga carstva i Bosanskoga ejaleta 574
40.4 ZNAMENITI VAKIFI BOŠNJACI U DOBA OSMANSKE CAREVINE U 15. I 16. STOLJEĆU 576
- Ishak-beg Ishaković 576
- Gazi Husrev-beg 578
- Rustem-paša Opuković 579
- Mehmed-paša Sokolović (1505.-1579.) 579
- Ferhad-beg Sokolović 580
40.5 KULTURA I CIVILIZACIJA U BOŠNJAKA U 15. I 16. STOLJEĆU 580
40.6 BOSNA I HERCEGOVINA U 17. STOLJEĆU 581
40.7 VELIKI BEČKI RAT (1683.-1699.) 584
40.8 ODBRANA BOSNE I BOŠNJAKA U 18. STOLJEĆU 586
40.9 POBUNE BOŠNJAKA U 17. I 18. STOLJEĆU PROTIV OSMANSKE CAREVINE 591
40.10 BOSNA I HERCEGOVINA OD KRAJA 18. STOLJEĆA DO AUSTROUGARSKE OKUPACIJE 1878. GODINE 592
40.11 STANOVNIŠTVO BOSNE I HERCEGOVINE U 19. STOLJEĆU DO DOLASKA AUSTRO-UGARA NA VLAST 594
40.12 POBUNE U BOSNI I HERCEGOVINI U PRVOJ POLOVINI 19. STOLJEĆA 594
- Tahir-paša u Bosni i Hercegovini 595
40.13 VRIJEME PROVOĐENJA TANZIMATA 597
40.14 MEĐUNARODNO OKRUŽENJE BOSANSKOGA EJALETA U 19. STOLJEĆU DO AUSTROUGARSKE OKUPACIJE 1878. GODINE ... 599
40.16 ZNAMENITI BOŠNJACI U 19. STOLJEĆU DO AUSTROUGARSKE OKUPACIJE 1878. GODINE 601
- Husin-kapetan Gradaščević (1802.-1831.) 601
- Ali-paša Rizvanbegović iz Hercegovine (1833.-1851.) 602
40.17 SUDSTVO I ŠKOLSKI SISTEM U BOSANSKOM EJALETU U 19. STOLJEĆU DO AUSTROUGARSKE OKUPACIJE 1878. GODINE 603
40.18 INTEGRALNO BOŠNJAŠTVO 603
40.19 ŠTAMPA I NOVINE 604
40.20 PRIVREDA, TRGOVINA I SAOBRAĆAJ U 19. STOLJEĆU DO

AUSTROUGARSKE OKUPACIJE 1878. GODINE 604
40.21 VAKUF I ULOGA USTANOVE VAKUFA U ŠIRENJU ISLAMA, ISLAMSKE PROSVJETE, OBRAZOVANJA I KULTURE 605
- Znanstveni kružoci 607
- Biblioteke - *kutubhane* 607
- Kulturni i znanstveni poslenici 608
- Alhamijado književnost 609
40.22 UTICAJ ISLAMSKO-ORIJENTALNE KULTURE I CIVILIZACIJE NA BALKANU 610
- Način širenja islamsko-orijentalne civilizacije 611
- Sintetička sažimanja u sferi folklora 612
- Sintetička sažimanja u sferi materijalne kulture 613
41. BOSNA I HERCEGOVINA U VRIJEME AUSTROUGARSKE VLADAVINE OD 1878. DO 1918. GODINE 615
41.1 POSLJEDICE AUSTROUGARSKE OKUPACIJE BOSNE I HERCEGOVINE 617
41.2 ORGANIZACIJA VLASTI U BOSNI I HERCEGOVINI OD 1878. DO 1918. GODINE 619
41.3 ANEKSIJA BOSNE I HERCEGOVINE 620
41.4 BOSANSKOHERCEGOVAČKI USTAV I SABOR 621
41.5 POLITIČKI ŽIVOT BOŠNJAKA 621
41.6 KULTURNO-OBRAZOVNI ŽIVOT BOŠNJAKA 622
41.7 PISMENOST I ŠKOLSTVO BOŠNJAKA 623
41.8 KULTURNA DRUŠTVA 624
41.9 PROCESI SAŽIVLJAVANJA SA ZAPADNOEVROPSKOM CIVILIZACIJOM U BOSNI I HERCEGOVINI 625
41.10 BOŠNJAČKO ŠKOLSTVO 629
41.11 POKUŠAJ SINTEZE KROZ KULTURNO-PROSVJETNI RAD 631
41.12 BORBA BOŠNJAKA ZA VJERSKU I VAKUFSKO MEARIFSKU (PROSVJETNU) AUTONOMIJU 633
41.13 POSLJEDICE PRVOGA SVJETKSOG RATA I RASPADA AUSTRO-UGARSKE 636
42. BOSNA I HERCEGOVINA OD NASTANKA DO PROPASTI PRVE ZAJEDNIČKE DRŽAVE KRALJEVINE JUGOSLAVIJE (1918.-1914.) 639
42.1 IDEJA NASTANKA PRVE JUGOSLAVIJE 639
42.2 NOVI DRŽAVNO-PRAVNI OKVIR 640
42.3 BROJNO STNAJE I STRUKTURA STANOVNIŠTVA BOSNE I HERCEGOVINE KROZ POVIJEST 641
42.4 STATUS BOSNE I HERCEGOVINE U KRALJEVINI SRBA, HRVATA I SLOVENACA 642
42.5 OSNIVANJE POLITIČKIH STRANAKA U BOSNI I HERCEGOVINI 642
42.6 BOSNA I HERCEGOVINA U IZBORIMA ZA USTAVOTVORNU SKUPŠTINU KRALJEVINE SRBA, HRVATA I SLOVENACA 643
- Bosna i Hercegovina u ustavnim nacrtima 643
42.7 IMOVINSKI AGRARNI ODNOSI PO NASTANKU KRALJEVINE SRBA, HRVATA I SLOVENACA 643
- Industrija 644

42.8 POLOŽAJ BOSNE I HERCEGOVINE PREMA VIDOVDANSKOM USTAVU 645
- Pokrajinska uprava za BiH i njezina likvidacija 645
42.9 BOSNA I HERCEGOVINA ZA VRIJEME ŠESTOJANUARSKE DIKTATURE 645
42.10 AGRARNA REFORMA KAO OZAKONJENJE HAJDUČIJE I PLJAČKE BOŠNJAČKE ZEMLJE 647
42.11 POSLJEDICE ŠESTOJANUARSKE DIKTATURE 648
42.12 SPORAZUM CVETKOVIĆ-MAČEK I OSNIVANJE BANOVINE HRVATSKE 649
- Reakcije u Bosni i Hercegovini na sporazum Cvetković-Maček 649
43 BOSNA I HERCEGOVINA U SASTAVU NEZAVISNE DRŽAVE HRVATSKE (1941.-1945.) 651
43.1 OTPOR BOŠNJAKA USTAŠKIM I ČETNIČKIM ZLOČINIMA 652
43.2 POJAVA NARODNOOSLOBODILAČKOG POKRETA KAO DIJELA VELIKE ANTIFAŠISTIČKE BORBE U ORGANIZACIJA KPJ 653
43.3 BOSNA I HERCEGOVINA KAO CENTAR NARODNOOSLOBODILAČKE BORBE I NASTANKA NOVE JUGOSLAVIJE 656
43.4 BOSNA I HERCEGOVINA U OKVIRU FRNJ, ODNOSNO SFRJ, OD 1945. DO 1992. GODINE 656
43.5 OBNOVA BOSNE I HERCEGOVINE OD 1945. DO 1947. GODINE I PRVI PETOGODIŠNJI PLAN 658
44. ISLAMSKA ZAJEDNICA NA PROSTORIMA BIVŠE SFRJ 661
44.1 PRVO RAZDOBLJE U ŽIVOTU ISLAMSKE ZAJEDNICE (1463.-1878.) 661
44.2 DRUGO RAZDOBLJE U ŽIVOTU ISLAMSKE ZAJEDNICE (1878.-1918.) . . . 662
44.3 TREĆE RAZDOBLJE U ŽIVOTU ISLAMSKE ZAJEDNICE (1918.-1929.) 664
44.4 ČETVRTO RAZDOBLJE U ŽIVOTU ISLAMSKE ZAJEDNICE (1929.-1941.) 666
44.5 PETO RAZDOBLJE U ŽIVOTU ISLAMSKE ZAJEDNICE (1941.-1945. - U OKVIRU NDH) 668
44.6 ŠESTO RAZDOBLJE U ŽIVOTU ISLAMSKE ZAJEDNICE (1945.-1993. U OKVIRU SFRJ) 670
44.7 SEDMO RAZDOBLJE U ŽIVOTU ISLAMSKE ZAJEDNICE (1993.-) 674
GODINE DOGAĐAJA 675